

รวมบทความ

สัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑
The 1st National Academic Seminar of Faculty of Buddhism

“พระพุทธศาสนากับศาสนาในสังคมร่วมสมัย”
“Buddhism and Religions in Contemporary Society”

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อาคารเรียนรวม ชั้น G โซน D ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

พระพุทธศาสนากับศาสนาในสังคมร่วมสมัย

Buddhism and Religions in Contemporary Society

ที่ปรึกษา : พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.
พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.
พระมหาสมบุญ ฐุฑฒิกโร, ดร.
พระเมธีวราญาณ, ดร.
ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี

คณะกรรมการกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer Review) :

พระเมธาวิจารย์, รศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาสมชินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ศ.ดร.สมภาร พรหมทา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.ดร.จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ศ.พิเศษ ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
รศ.ดร.สุวิญ รัถสัจย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.แสง นิลนามะ	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.วุฒินันท์ กั้นทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผศ.ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ

บรรณาธิการ : พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.
กองบรรณาธิการ : พระมหาอุทธนา นรเชฏโฐ, ดร.
พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ดร.
พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร.
พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.
พระมหาสมเกียรติ กิตติธยาโณ
ดร.คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์

พิสูจน์อักษร : พระมหากริษา กตปุญโย
พ.อ.วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์
คุณไชยา แสนแสนยา
คุณชัยประเสริฐ ชูทรัพย์
คุณณัชชา อมราภรณ์

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : พฤษภาคม ๒๕๖๒

จำนวนหน้า : ๕๘๐ หน้า

จัดพิมพ์โดย : คณะทำงานสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทร. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๕๕๘ E-Mail : mcupress8558@gmail.com

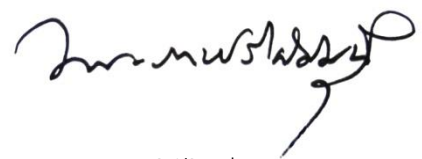
สารจากคณบดี

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุน การวิจัยในสาขาวิชาต่างๆ จึงได้จัดโครงการสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑ ในวันศุกร์ที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒ ณ ห้องเธียร์เตอร์ โชน D ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในหัวข้อ “พระพุทธศาสนากับศาสนาในสังคมร่วมสมัย” โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อเป็นเวทีให้นิสิต คณาจารย์ นักวิชาการ และผู้สนใจทั้งภายในและภายนอกสถาบัน ได้นำเสนอผลงานวิจัยและผลงานวิชาการ ซึ่งเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณะ รวมถึงมีการ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และแสดงความคิดเห็นทางวิชาการ อันเป็นการพัฒนาองค์ความรู้เพิ่มมากขึ้น

งานสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑ จัดขึ้นโดยความร่วมมือจาก หลายสถาบัน ประกอบด้วย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหิดล มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยสวนดุสิต มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

บทความที่ผ่านการพิจารณาจากคณะผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer Review) นั้น ทุกบทความจะได้รับการนำเสนอบทความทางวิชาการในรูปแบบ E-Book ผ่าน website ของคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งนี้ บทความที่ผ่านการ พิจารณาทุกฉบับ จะถูกรวบรวมและจัดทำเป็นรายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการ (Proceedings) ใน รูปแบบหนังสือรวมเล่ม และ CD-ROM

หวังว่า การสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติในครั้งนี้ จักเป็นประโยชน์และเพิ่มพูนความรู้ ต่อผู้เข้าร่วมงานและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

(พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.)

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทบรรณาธิการ

คณะพุทธศาสตร์จัดสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑ ถือเป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมและสนับสนุนให้นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา และบุคคลทั่วไปที่ศึกษาค้นคว้าวิชาการด้านพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎก ศาสนาเปรียบเทียบ และปรัชญาในสังคมร่วมสมัย ได้มีโอกาสนำเสนอผลงานวิชาการทั้งในส่วนที่เป็นคัมภีร์และงานวิชาการแนวประยุกต์หรือบูรณาการ โดยกองบรรณาธิการเป็นเวทีกลางในการเสนอผลงานดังกล่าว เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการหรืองานวิจัย โดยเน้นผลงานวิชาการและงานวิจัย ๒ กลุ่ม ได้แก่ พระไตรปิฎกในสังคมร่วมสมัย และศาสนาในสังคมร่วมสมัย

บทความวิชาการและบทความวิจัยตามที่กองบรรณาธิการได้คัดเลือกและผ่านการตรวจประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิประจำกองบรรณาธิการวารสารนี้ขึ้น เนื้อหาโดยภาพรวมของบทความที่ปรากฏในฉบับนี้จะพบความหลากหลายจากมิติต่างๆ ทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา พระไตรปิฎก ศาสนาเปรียบเทียบ และปรัชญาในสังคมร่วมสมัย โดยเฉพาะงานวิจัยกลุ่มพระพุทธศาสนาแนวประยุกต์และกลุ่มพระพุทธศาสนาเชิงบูรณาการ เช่น ผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนากับรัฐประศาสนศาสตร์ และพระพุทธศาสนากับการศึกษา เป็นต้น ผลงานวิชาการเหล่านี้จะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำหน้าที่ร่วมกันประกาศหลักการทางพระพุทธศาสนาสู่เวทีในระดับนานาชาติต่อไป ตามปรัชญาของมหาวิทยาลัยที่ว่า “จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม” และสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของมหาวิทยาลัยคือ “เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับนานาชาติ ที่สร้างคนดีและเก่ง อย่างมีสมรรถภาพ จัดการศึกษาและวิจัยได้อย่างมีคุณภาพ บริการวิชาการอย่างมีคุณภาพ บริหารตัวอย่างมีประสิทธิภาพ”

กองบรรณาธิการ
สัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ
คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑
๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒

กำหนดการสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑
 วันศุกร์ที่ ๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒
 ณ ห้องเธียร์เตอร์ โชน D ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม
 ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา

กำหนดการในช่วงภาคบ่าย	
๑๑.๓๐ – ๑๒.๓๐ น.	ลงทะเบียนเข้าร่วมสัมมนา
๑๒.๓๐ – ๑๓.๐๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มาถึงห้องประชุม - ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย - ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ ฝ่ายวิชาการ กล่าวถวายรายงาน - พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวเปิดการสัมมนา - แยกนิสิตผู้เข้านำเสนอออกเป็น ๓ ห้อง เพื่อนำเสนอบทความวิชาการต่อผู้ทรงคุณวุฒิ
๑๓.๐๐ – ๑๖.๐๐ น.	<p>๑) ห้องประชุมพุทธเมตตา หัวข้อ “พระไตรปิฎกในสังคมร่วมสมัย” ผู้ทรงคุณวุฒิ มีดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ๒. ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๓. พระมหาพุทธณา นรเชฏโฐ, ดร. (ผู้ดำเนินรายการ) <p>๒) ห้องประชุม VIP 2 หัวข้อ “ศาสนาในสังคมร่วมสมัย” ผู้ทรงคุณวุฒิ มีดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. พระมหามหามวินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ๒. ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๓. พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร. (ผู้ดำเนินรายการ) <p>๓) ห้องเธียร์เตอร์ โชน D หัวข้อ “ศาสนาในสังคมร่วมสมัย” ผู้ทรงคุณวุฒิ มีดังนี้</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน มหาวิทยาลัยมหิดล ๒. ผศ.ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ ๓. พระมหาจรรุญ กิตติปญโญ, ดร. (ผู้ดำเนินรายการ)
๑๖.๐๐ – ๑๖.๓๐ น.	<ul style="list-style-type: none"> - ผู้เข้านำเสนอทั้งหมด รวมกันที่ห้องเธียร์เตอร์ โชน D ชั้น ๑ เพื่อทำการปิดการสัมมนา - พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย กล่าวปิดการสัมมนา

หมายเหตุ: การนำเสนอบทความวิชาการในภาคบ่าย ให้เตรียม PowerPoint ๕ สไลด์ นำเสนอคนละไม่เกิน ๕-๗ นาที

พิธีกรประจำ ได้แก่ พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร.

*กำหนดการนี้ อาจมีการเปลี่ยนแปลงตามความเหมาะสม

คำกล่าวถวายรายงาน
งานสัมมนาวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑
ณ ห้องเธียร์เตอร์ ชั้น ๑ อาคารเรียนรวม โชน D
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา
๒๙ มีนาคม ๒๕๖๒
*****

กราบนมัสการ พระเดชพระคุณ พระราชปิยะธัมมิก, รศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่เคารพเป็นอย่างสูง

เกล้าฯ ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในนามผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นิสิต และผู้เข้าร่วมสัมมนาทุกรูป/คน รู้สึกปลาบปลื้มเป็นอย่างยิ่งที่พระเดชพระคุณฯ ได้เมตตามาเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดการสัมมนาวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ ในวันนี้ เกล้าฯ ขอถวายรายงานความเป็นมา และวัตถุประสงค์ของการจัดสัมมนาครั้งนี้ ดังนี้

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษา โดยเปิดหลักสูตรศาสนาเปรียบเทียบ ในระดับปริญญาโท ตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๕๒ จนถึงปัจจุบัน และเปิดหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา ในระดับปริญญาโท ตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๕๗ จนถึงปัจจุบัน มีบทบาทหน้าที่ทั้งด้านการจัดการศึกษา และกำกับมาตรฐานหลักสูตร ให้เป็นไปตามนโยบายของมหาวิทยาลัย และเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาของ สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) ดังนั้น เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายมหาวิทยาลัย และเพื่อให้เป็นไปตามข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และเกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรของ สกอ. คณะพุทธศาสตร์ จึงได้จัดโครงการสัมมนาวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑ ในหัวข้อ “พุทธศาสนากับศาสนาในสังคมร่วมสมัย” โดยมีสถาบันการศึกษาร่วมเป็นเจ้าภาพจัดงาน จำนวน ๙ สถาบัน ประกอบด้วย คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มจร.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย (มมร.) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยสวนดุสิต มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และมหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

ในการจัดงานครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสัมมนาได้เพิ่มความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ในทางวิชาการที่สอดคล้องกับหลักสูตรที่จัดการเรียนการสอน อันจะเป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ ในอนาคต
๒. เพื่อให้ผู้เข้าร่วมสัมมนามีโอกาสแลกเปลี่ยนความรู้ แสดงความคิดเห็น และนำเสนอผลงานทางวิชาการ อันเป็นการเผยแพร่องค์ความรู้สู่สาธารณะ
๓. เพื่อเป็นการส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยในสาขาวิชาต่างๆ ของชาติ ให้มีความก้าวหน้ายิ่งขึ้น

การจัดสัมมนาในระดับชาติครั้งนี้ มีบทความจากคณาจารย์และนิสิตที่ผ่านการพิจารณาจากคณะผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความทางวิชาการจำนวน ๖๒ บทความ และมีผู้เข้าร่วมงานสัมมนาจำนวน ๒๐๐ รูป/คน ประกอบด้วย ผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ นักวิชาการ นิสิต และผู้สนใจทั้งของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และสถาบันการศึกษาอื่นๆ

กิจกรรมการสัมมนา ประกอบด้วย พิธีเปิดงาน โดย พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร. คณบดีคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จากนั้นเวลา ๑๓.๐๐ น. จะเป็นการนำเสนอ บทความของนิสิต ภายใต้หัวข้อ “พระพุทธศาสนากับศาสนาในสังคมร่วมสมัย” โดยผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๖ ท่าน ประกอบด้วย พระมหามหาวินทร์, ผศ.ดร. ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์ และ ผศ.ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว

นอกจากนั้น ยังได้ดำเนินการเผยแพร่บทความของนิสิตและนักวิชาการผ่านช่องทางต่างๆ ได้แก่ การนำเสนอบทความแบบ E-Book ผ่าน Web Site ของคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทั้งนี้ บทความที่ผ่านการพิจารณาทุกฉบับ จะถูกรวบรวมและจัดทำเป็นรายงานสืบเนื่องการประชุมวิชาการ (Proceedings) ในรูปแบบ CD-ROM

บัดนี้ ได้เวลาอันเป็นอุดมมงคลแล้ว เกล้าฯ ขอกราบอาราธนาพระเดชพระคุณได้กล่าวเปิดงาน และกล่าวต้อนรับผู้เข้าร่วมสัมมนา เป็นลำดับสืบไป

กราบเรียนมาด้วยความเคารพอย่างสูง
 ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี
 รองคณบดีคณะพุทธศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**จำนวนบทความที่ผ่านการพิจารณาทั้งหมด
แบ่งตามสัดส่วนนิสิตและคณาจารย์**

ลำดับ	วิทยาเขต/มหาวิทยาลัย	จำนวนบทความ		
		นิสิต	คณาจารย์	รวม
๑	หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ ส่วนกลาง	๑๐	-	๑๐
๒	หลักสูตรศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ ส่วนกลาง	๗	๑	๘
๓	หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ ส่วนกลาง	๑๕	-	๑๕
๔	หลักสูตรพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย ส่วนกลาง	๑	-	๑
๕	วิทยาเขตนครราชสีมา	-	๑	๑
๖	วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด	๒	-	๒
๗	ห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม จ.กาญจนบุรี	-	๕	๕
๘	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	๗	๑	๘
๙	มหาวิทยาลัยมหิดล	-	๑	๑
๑๐	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	-	๑	๑
๑๑	มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา	-	๒	๒
๑๒	มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี	-	๑	๑
๑๓	มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น	-	๑	๑
๑๔	มหาวิทยาลัยรามคำแหง	-	๑	๑
๑๕	มหาวิทยาลัยสวนดุสิต	๑	-	๑
๑๖	มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร	-	๑	๑
๑๗	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	-	๑	๑
๑๘	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	-	๑	๑
๑๙	กองคลังแพทย์ กรมแพทย์ทหารบก	-	๑	๑
รวม		๔๓	๑๙	๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
สารจากคณบดี	ค
บทบรรณาธิการ	ง
กำหนดการ	จ
คำกล่าวถวายรายงาน	ฉ
จำนวนบทความที่ผ่านการพิจารณาทั้งหมด	ช
สารบัญ	ฌ
หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑
๑) ศึกษาชั้น ๕ ในคัมภีร์ชั้นธวิภังค์	๒
พระมหากรีทา กตปุณฺโณ (ตั้งดอนบม), พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ดร., ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ	
๒) ไตรสิกขากับการบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระพุทธานุสสาเถรวาท	๑๑
พันเอก วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์, พระเมธีวราญาณ, ดร., ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ	
๓) ศึกษาวิเคราะห์กรรมในคัมภีร์พระพุทธานุสสาเถรวาท	๒๑
นายเทวินทร์ เหล็งศักดิ์ดา, พระมหาอุทธาน นรเชฏฺโฐ, ดร., ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ	
๔) การศึกษาความสำคัญของกัลยาณมิตร	๓๐
นางสาววัชวัลย์ ครุฑไชยันต์, พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ดร., ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ	
๕) ศึกษาวิเคราะห์ปริทัศน์ภวภูมิตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : กรณีศึกษาการปฏิบัติ	
ปริทัศน์ภวภูมิตามวัดมเหยงคณ์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา	๓๙
VEN. PHRA SOPHY PHAV RATANAJOTO, พระมหาอุทธาน นรเชฏฺโฐ, ดร., พระมหาจิววัฒน์ กนตวณฺโณ, ดร.	
๖) การศึกษาวิเคราะห์สติในคัมภีร์พระพุทธานุสสาเถรวาท	๔๘
นายชัยประเสริฐ ชูทรัพย์, พระมหาอุทธาน นรเชฏฺโฐ, ดร., ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ	
๗) การจัดเสนาสนะเพื่อการปฏิบัติธรรม	๕๗
นางสาวเพ็ญศรี ชื่นบุญ, พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ดร., ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ	
๘) การศึกษาวิเคราะห์การอดอดุตรินุสธรรมในคัมภีร์พระพุทธานุสสาเถรวาท	๖๗
นายมานพ บุญชื่น, พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร., ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ	
๙) ศึกษาการบรรลุนิพพานในอนัตตลักขณสูตร	๗๗
พระมหาทัฬหยา ปิยวณฺโณ (แจ่มจำรัส)	
๑๐) การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการละตัมหาในพระไตรปิฎก	๘๓
พระมหาสุรศักดิ์ ขนติธมฺโม, พระมหาอุทธาน นรเชฏฺโฐ, ดร., รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร	

หลักสูตรศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๙๓
๑๑) วิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้	๙๔
พระมหากิตติ กนต์สีโล (ญาณปัญวงศ์), ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ, พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.	
๑๒) ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในพุทธศาสนาเถรวาท กับศาสนาอิสลาม: กรณีศึกษาเขตตำบลบางโหลง อำเภอบางพลี จังหวัด สมุทรปราการ	๑๐๔
พระครูปลัดภาณุวัฒน์ วฑฒธมโม (พลอยทรัพย์), พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร., พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.	
๑๓) ศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ของผู้ปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ	๑๑๔
VAN. Sopha Dhammadhipo (Sibounheuang), พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร., ผศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ	
๑๔) การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร	๑๒๓
พระใบฎีกากฤษณา กตปุญโญ (แสงจันทร์), พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร., พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.	
๑๕) การศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่นักปกครองในจักรวรรดิสุตตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท กับคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ	๑๓๓
พระเนติธร มหาบุญโญ (โสพิมพา), ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ, ผศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ	
๑๖) ศึกษาเปรียบเทียบการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน	๑๔๓
พระวัลลภ วชิรวโส (เดชผิว), พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร., พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.	
๑๗) ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู กับพระพุทธศาสนาเถรวาท	๑๕๒
นายไวกพ กฤษณสุวรรณ, พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร., ดร.คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์	
๑๘) ศึกษาการปฏิบัติตนตามหลักศีล ๕ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียน โรงเรียนวิถิพุทธ ในจังหวัดสุรินทร์	๑๖๒
พระครูวินัยธรสมุทรา ถาวรธมโม ผศ.ดร. และ พระธรรมโมลี, ดร.	
หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๑๗๒
๑๙) วัฒนธรรมองค์การเชิงจริยธรรมในองค์การยุคดิจิทัล	๑๗๓
ประพันธ์ คชแก้ว และณัชชา อมราภรณ์	
๒๐) อะไรนะ ประชาธิปไตย ?	๑๘๒
สุทน ทองเล็ก	

๒๑) การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนา พระครูปลัดชาติชาย ญาณโสภโณ (ชุมเงิน)	๑๙๒
๒๒) วัฒนธรรมทางการเมืองกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน ธงชัย คล้ายแสง	๑๙๗
๒๓) การสื่อสารทางการเมืองในยุคปัจจุบัน พระมหาพิพัฒน์พงศ์ จิตธมโม	๒๐๖
๒๔) การพัฒนาสมรรถนะตามหลักอิทธิบาท ๔ พระสมณีก ธีรปญโญ (กลับน้อม), ศาสตราจารย์ พลตำรวจโทหญิง ดร.นัยนา เกิดวิชัย	๒๑๖
๒๕) การบริหารจัดการพัฒนาตัวแทนและนายหน้าประกันภัยให้มีความสุจริตใจอย่างยิ่ง นางสาวปัญญ์ณิศา อังค์ปรัชญากุล, ศาสตราจารย์ พลตำรวจโทหญิง ดร.นัยนา เกิดวิชัย	๒๒๖
๒๖) อำนาจการเมืองการปกครองอริปไตย ร้อยเอก ไพบุลย์ สุขเจตณี	๒๓๖
๒๗) การพัฒนาจิตกับภาวะผู้นำ นางสาวอภิญา ฉัตรช่อฟ้า	๒๔๖
๒๘) การพูดในที่สาธารณะตามแนวสัมมาวาจาในสังคมไทย นายบวร ชมชุนศรี	๒๕๒
๒๙) วัฒนธรรมแห่งปราชญ์และปัญญาในพระพุทธศาสนา พันตำรวจเอกภูษิต วิเศษคามินทร์	๒๕๘
๓๐) พระพุทธศาสนากับสังคมในยุคนวัตกรรม นายวิศิษฐ์สร เอกกิตตินันท์	๒๖๘
๓๑) การพัฒนาทักษะมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม นายไพรัช พานิชย์สกุลชัย	๒๗๓
๓๒) การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการคนวัยทำงานในสังคมร่วมสมัย นายมนตรี พรหมวัน	๒๘๐
๓๒) การเลือกตั้งปี ๒๕๖๒ ฉัฐศุภางค์ สารมาศ	๒๘๕
หลักสูตรพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๙๓
๓๔) ศึกษาการสร้างศรัทธาของสมเด็จพระพุทธาจารย์ (โต พรหมรังสี) นายวศิกร ชัยพุกษ์ไพรวิน, พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร., ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโณม	๒๙๔
วิทยาเขตนครราชสีมา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๒๙๘
๓๕) ธมมปทมหาภูิกา: การแปลและศึกษาวิเคราะห์ พระมหาสุพัทธ์ วชิราวุโธ	๒๙๙

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๓๐๙
๓๖) ผลสัมฤทธิ์การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของศูนย์การเรียนรู้ นักธรรมประจำอำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด	๓๑๐
พระปลัดอดิสร อนุาลัย (แสนพรม)	
๓๗) บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมภายในวัดของตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด	๓๒๐
พระครูอุปลัมภ์ธรรมาภรณ์, พระอธิการสมหมาย อตถสัทโธ, ดร., ดร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ	
ห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม จ.กาญจนบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	๓๒๘
๓๘) ความเป็นบ้า (อุมมตตก) : ความหมายและการละ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท	๓๒๙
พระสมุห์สมโภชน์ อินทวิริโย (สมบุญ)	
๓๙) การพัฒนาปัญญาเกี่ยวกับหลักอรรถเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุก	๓๓๙
พระครูสุพัฒน์กาญจนกิจ, ดร.	
๔๐) การปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนวิมังคสูตร	๓๔๙
พระครูใบฎีกาวัชระ นิมโล (สุโขชาติรัตน์)	
๔๑) การกำหนดรู้รูป-นาม ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการบรรลุธรรม	๓๕๖
พระปลัดสมนึก คุณธมโม (แจ่ง)	
๔๒) พุทธาทกสูตร : หลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา	๓๖๒
พระมานะ จิตสีโล (ประพฤติธรรม)	
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	๓๖๗
๔๓) พระพุทธศาสนากับศาสนาในสังคมร่วมสมัย	๓๖๘
ประเวช วัฒนาแก้ว, กฤตสุขชิน พลเสน, ชาญพัฒน์ ขำขัน, สิริพร ครองชีพ	
๔๔) ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับองค์กรของรัฐ : การจัดการความสมดุล	๓๗๖
วิลาสินี วัฒนมงคล และพระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.	
๔๕) ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะไทยตามแนวพุทธศาสตร์	๓๘๗
ดร.ธเนศ เกษศิลป์ และอาคม ดวงมาลัย	
๔๖) ศิลปะไทยตามแนวพุทธศาสตร์	๓๙๗
พระสุริยะ ปภัสสร, พระกิตติคุณ สิริคุณ, เขียวไท รักคง, นันทมนัส นาคจินวงษ์, พรทิพย์ พุทธิกิตติวงศ์	
๔๗) ประเพณีการบวชกับคำขอบวชในพระพุทธศาสนา	๔๐๓
พระบวร สุนทรโร, พระใสว วชิรภาโณ, ภาณุพงศ์ ไทรใหญ่, สุขวสา ชิตะปัญญา, ธราทิพย์ ตันชมภู	
๔๘) การกัจฉัตนวรรณด้วยสมาธิตามแนวพุทธศาสนา	๔๑๑
สุขวสา ชิตะปัญญา, พระสุขุม สุขวตมโก, ผศ., พระครูปลัดณัฐพงศ์ ยโส, พระบุญฤทธิ์ อภิปัญโญ, ครรชิต มีซอง	

๔๙) รูปแบบปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย	๔๒๐
พระมหาสาคร ธมมสาครโร, พระมหาประภาส ปรีชาโน, ดร., พระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.	
๕๐) วัฒนธรรมไทยตามแนวพุทธศาสตร์	๔๒๘
พระปัญญา จิตภาโณ, เขตต์พนธ์ วิชชรังสี, พรประทาน ชูโต	
มหาวิทยาลัยมหิดล	๔๓๙
๕๑) แนวทางการปรับปรุงและพัฒนาหมวดวิชาเฉพาะ กลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ๓๐ หน่วยกิต ในหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต ๕ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย	๔๔๐
ดร.มนัสวี ศรีนนท์ และพระมหามหวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.	
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์	๔๕๑
๕๒) สมบัติในการบวชเป็นพระภิกษุ	๔๕๒
ผศ.ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์	
มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา	๔๖๒
๕๓) การบริหารองค์การพระพุทธศาสนาไทยตามแนวพุทธกาล	๔๖๓
พระปลัดปรีชา นนทโก, ดร. และ ดร.ธรรณพพร หงษ์ทอง	
๕๔) ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักปฏิจจสมุปบาท	๔๗๓
ดร.สุเมธ บุญมะยา และพระมหาบุญสุข สุทธิภาโณ	
มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี	๔๘๓
๕๕) กระบวนทัศน์สร้างนวัตกรรมฝึกจิตภาวนาเปลี่ยนแปลงกลไกทางร่างกายและจิตใจ	๔๘๔
วีรชัย คำธร และจุฑาทิพย์ โพธิ์ทิ	
มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น	๔๙๓
๕๖) พุทธกระบวนทรรศน์ต่อการเคารพศาลพระภูมิเจ้าที่ของศาสนาชาวบ้าน ในสังคมชาวพุทธไทย	๔๙๔
ดร.สวัสดี อโณทัย	
มหาวิทยาลัยรามคำแหง	๕๐๔
๕๗) ผู้นำคุณธรรมกับการพัฒนาประชาธิปไตยร่วมสมัย	๕๐๕
ดร.ปรมต วรรณบวร	
มหาวิทยาลัยสวนดุสิต	๕๑๕
๕๘) การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ สำหรับโรงเรียนวิถีพุทธยุคใหม่	๕๑๖
นางสาวณัฐกานท์ กล่อมภูถ และ ผศ.ดร.อุทัย สติมัน	

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร	๕๒๖
๕๙) พระพุทธศาสนากับนานาชาติในสังคมร่วมสมัย	๕๒๗
ดร.ณัฐพงษ์ มะลิซ้อน และ ผศ.ดร.สมพร เหลาฉลาด	
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	๕๓๕
๖๐) A Methodology of Organizational Management Strategy and Human Resource Management for Social Science Research	๕๓๖
Pruehsan Sutthichaimethee, Danupon Ariyasajjakorn	
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์	๕๔๖
๖๑) หลักการรักษาสุขภาพด้วยนวัตกรรมการดูแลสุขภาพตามแนวทางของสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร)	๕๔๗
รศ.ดร.ธนัชฐา ทรรพนันท์ และพระมหาอดิเดช สติวโร, ดร.	
กองคลังแพทย์ กรมแพทย์ทหารบก	๕๕๖
๖๒) “ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ผู้มีอำนาจปกครองบริหารต้องให้ความสำคัญ?	๕๕๗
พันเอก สาธิต ทิพย์มณี	
ภาคผนวก	๕๖๕
ขอเสนออนุมัติลงนามในคำสั่งแต่งตั้ง	๕๖๖
คำสั่ง “แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer Review)”	๕๖๗
คำสั่ง “แต่งตั้งคณะกรรมการ”	๕๗๐
ประกาศ “แต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานการจัดการสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑”	๕๗๒

หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศึกษาชั้น ๕ ในคัมภีร์ชั้นธวิภังค์

A STUDY OF THE FIVE AGGREGATES (KHANDHA) IN KHANDHAVIBHANGA

พระมหากรีทา กตปุณโย (ตั้งตอนบม)*

พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ดร.**

ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ**

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาในคัมภีร์ชั้นธวิภังค์ ๒) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาในคัมภีร์ชั้นธวารวรรค ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องชั้น ๕ ในคัมภีร์ชั้นธวิภังค์และชั้นธวารวรรค โดยจากการศึกษาพบว่า ชั้นธวิภังค์ปรากฏในคัมภีร์อภิธรรมปิฎก เล่ม ๓๕ การอธิบายโครงสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับชั้น ๕ เพื่อการปฏิบัติวิปัสสนาญาณส่วนชั้นธวารวรรคปรากฏในคัมภีร์สุตตันตปิฎก เล่ม ๑๗ การอธิบายโครงสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับชั้น ๕ เพื่อสะท้อนให้เห็นองค์ประกอบชีวิตให้เกิดความเข้าใจคลายความสงสัย ซึ่งสรุปย่อลงในไตรสิกขาทั้งสิ้น คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การวิเคราะห์คำสอนเรื่องชั้น ๕ ในคัมภีร์ชั้นธวิภังค์และชั้นธวารวรรคพบว่ามีข้อแตกต่างกันเพียงการอธิบายปรมัตถธรรมในชั้นธวิภังค์โดยปฏิเสธบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง ตรงกันข้ามกับการอธิบายในชั้นธสังยุตที่พระพุทธองค์และพระอริยสาวกแสดงเพื่ออนุโลมตามอัธยาศัยของบุคคลแล้วนำมาไปสู่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นสังสารวัฏ

คำสำคัญ: ชั้น ๕, ชั้นธวิภังค์, ชั้นธวารวรรค, ชั้นธสังยุต

ABSTRACT

This thesis entitled 'A Study of The Five Aggregates (Khandha) in *Khandhavibhanga*' has three objectives: 1) to study of the structure and contents of the *Khandhavibhanga*, 2) to study of the structure and contents of the *Khandhavāravagga*, and 3) to analytical study of the doctrine of the Five Aggregates (*Khandas*) in the *Khandhavibhanga* and the *Khandhavāravagga*. It found that the *Khandhavibhanga* appeared in the *Abhidhamma-piṭaka*, Volume 35. The structure was described the five aggregates for practice the Vipassāñña. Then, the *Khandhavāravagga* appearing the *Suttanta-piṭaka*, Volume 17, its structure has described the five aggregates in order to reflect the factor of life to understand and relieving of suspicion. It was brief in the Threefold Training (*Ti-sikkhā*): morality, concentration, and wisdom. The analysis of teaching of the five aggregates in the

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Khandhavibhaṅga and *Khandhavāravagga* found that it has the difference of explanation the ultimate reality in the *Khandhavibhaṅga* by deny the person who related, it is opposite of explanation in the *Khandhasaṃyutta* that the Lord Buddha and the Noble One had preached following the individual characteristics and leading to practice for ending of the cycle of life.

Keyword: Five Aggregates, *Khandhavibhaṅga*, *Khandhavāravagga*, *Khandhasaṃyutta*

๑. บทนำ

ขันธ ๕ เป็นหลักธรรมที่สอดคล้องกับเรื่องทุกข์ตามหลักอริยสัจ และขันธ ๕ คือที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว เราจึงต้องทำลายความรู้สึกที่เป็นความเห็นแก่ตัวนั้นให้ได้ จึงจำเป็นอย่างยั้งที่ต้องทำความรู้จักกับขันธ ๕ ในพระพุทธศาสนาแล้วว่าขันธ ๕ หมายถึง ร่างกายของมนุษย์ คือ แยกร่างกายออกเป็นส่วน ๆ ตามสภาพได้ ๕ ส่วน คือ รูป ได้แก่ ส่วนที่ผสมกันของธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เช่น ผม หนั ง กระดุก โลหิต เป็นต้น เวทนา ได้แก่ ระบบประมวลความรู้สึกว่าชอบหรือไม่ชอบและเฉย ๆ สัญญา ได้แก่ จำสิ่งที่ได้รับและรู้สึกนั้น สังขาร ได้แก่ ระบบคิดปรุงแต่ง แยกแยะ สิ่งที่ได้รับรู้สึกและจำได้ และวิญญาณ ได้แก่ ระบบรูสิ่งนั้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ^๑

ขันธวิงค์ เป็นวิงค์ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจัดลำดับขันธ ๕ ไว้เป็นลำดับแรกเหมาะสมสำหรับบุคคลผู้มีเขาว์ปัญญารวดเร็วต่อการรับรู้ เพียงแต่แสดงหัวข้อธรรมก็สามารถเข้าใจเนื้อหาได้ทะลุปรุโปร่ง จึงเป็นวิงค์ที่เหมาะสมสำหรับการฟังธรรมโดยย่อเป็นส่วนมาก เหตุผลที่พระองค์ทรงนำขันธวิงค์ที่เป็นปรมัตถธรรมทั้งหมดมาแสดงไว้โดยย่อก่อนวิงค์อื่น ๆ เพราะตามธรรมดาชาวโลก มักจะเห็นว่าสิ่งไหนที่สามารถกระทำสำเร็จได้อย่างรวดเร็วก็มักจะกระทำก่อนเป็นสิ่งแรก แล้วจึงค่อยทำสิ่งที่สำเร็จช้าภายหลัง^๒

ขันธวารวรรคเป็นหมวดธรรมเกี่ยวข้องกับขันธ ๕ ที่รวมพระธรรมเทศนามากที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสแก่บุคคลต่าง ๆ ในเวลาและสถานที่แตกต่างกัน เป็นรูปคำสนทนาโต้ตอบบ้าง คำบรรยายธรรมบ้าง ตลอดถึงเทศนาของพระสาวกสำคัญบางรูป^๓ เพื่ออนุโลมตามอัธยาศัยและกำลัง เป็นไปอยู่ ณ เวลานั้น ๆ โดยเลือกเฟ้นเฉพาะประเด็นที่จะทำให้ผู้ฟังเข้าใจหัวข้อธรรมเพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจ

ปัจจุบันมนุษย์มีความทุกข์เพราะมีขันธ ๕ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ขันธ ๕ คือภาวะบุคคลคือผู้แบกภาระ การถือภาระเป็นทุกข์ในโลก”^๔ คือมีความเข้าไปยึดมั่นถือมั่นว่า นั่นเป็นเรา เราเป็นนั่น นั่นของ ๆ เรา การเข้าไปยึดมั่นถือมั่นเช่นนี้ จึงทำให้เกิดความพอใจ เพลิดเพลินในอารมณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แต่หารู้ไม่ว่า นั่นแหละอวิชชาที่เข้ามาครอบงำปิดบังซ่อนเร้นไว้ เพื่อไม่ให้เห็นความ

^๑ พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), *ขันธห้าที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันสันติธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๑.

^๒ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๘๗/๓๒๔.

^๓ เสฐียรพงษ์ วรรณปก, *คำบรรยายพระไตรปิฎก*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันสันติธรรม, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^๔ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๒๒/๓๕.

เป็นจริงที่เกิดขึ้นของชั้นตามหลักพระไตรลักษณ์ ชีวิตจึงวนเวียนอยู่ในวัฏจักร คือ ต้องท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยภพใหญ่ ไม่มีเบื้องต้น ไม่มีเบื้องปลายไปโดยปริยาย

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยได้มองเห็นความสำคัญของชีวิตในมุมมองพระพุทธศาสนา จึงมีความสนใจอยากทำการศึกษาชั้น ๕ ในคัมภีร์ชั้นธวิงค์ เพื่ออธิบายหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้นในแง่มุมหรือมิติการศึกษาและหาคำตอบสำหรับสังคม สามารถนำไปประยุกต์ใช้ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้สถิตถาวรตลอดไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาชั้น ๕ ของคัมภีร์ชั้นธวิงค์
๒. เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาชั้น ๕ ของคัมภีร์ชั้นธวารวรรค
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องชั้น ๕ ในชั้นธวิงค์และชั้นธวารวรรค

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ศึกษาคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เพื่อมุ่งเน้นประเด็นเกี่ยวกับโครงสร้างและเนื้อหาของคัมภีร์ธวิงค์และคัมภีร์ชั้นธวารวรรค ชั้น ๕ ในชั้นธวิงค์และชั้นธสังยุต และวิเคราะห์คำสอนเรื่องชั้น ๕ ในชั้นธวิงค์และชั้นธสังยุตในชั้นธวารวรรค ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ เอกสาร ตำรา ผลงานทางวิชาการ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๔. ผลการศึกษา

ศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาชั้น ๕ ของคัมภีร์ชั้นธวิงค์ พบว่า ชั้นธวิงค์มีความหมายว่าการจำแนกชั้น เป็นคัมภีร์ที่ปรากฏในพระอภิธรรมปิฎก วิงค์ แสดงการอธิบายปรมัตถธรรม คือ ความจริงของธรรมชาติที่ทรงสภาวะลักษณะของตนไว้ เป็นความจริงที่ไม่มีการผันแปรเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น ปฏิเสธสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา^๕ พระพุทธเจ้าทรงแสดงครั้งแรกในพรรษาที่ ๗ ณ ภูพดาวดึงส์ เพื่อแสดงโปรดพุทธมารดาตลอดไตรมาส ซึ่งเป็นพุทธประเพณีของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในอดีต และทรงแสดงแก่พระธรรมเสนาบติสารีบุตรเป็นครั้งแรกที่ป่าไม้จันทร์แดงใกล้สระอนินดาต แล้วพระสารีบุตรได้นำมาสั่งสอนแก่ศิษย์ต่อมา^๖

พระธรรมเทศนาจากพระโอษฐ์เป็นธรรมะที่ทรงจำแนกเป็นส่วน ๆ จากคัมภีร์ธัมมสังคณีที่ประมวลไว้โดยย่อ ยกหมวดธรรมสำคัญเป็นประเภท ๆ มีชั้น ๓ อย่างตนะ เป็นต้น ตั้งเป็นหัวข้อแล้วแยกแยะออกอธิบายชี้แจงวินิจฉัยโดยละเอียดชัดเจนจบเป็นเรื่อง ๆ เช่น อธิบายความเกี่ยวกับชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เรียกการจำแนกนั้นว่า ชั้นธวิงค์ เป็นต้น และจำแนกออกเป็น ๓ นัย ได้แก่ สุตตันตภาขณีนัย จำแนกความตามแนวพระสูตร อภิธรรมภาขณีนัย จำแนก

^๕ ฉันทนา อุสาห์ลักษณ์, พุทธปัญญา คู่มือการสร้างปัญญา, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๘.

^๖ อภิ.สง. (ไทย) ๓๔/บทนำ/๗-๙.

ความตามแนวอภิธรรม และปัญหาปุจฉนัย^๗ ภาคถามตอบปัญหา คือ ตั้งคำถามให้วินิจฉัยเรื่องนั้น ตามหลักมาติกาเป็นการซักซ้อมความเข้าใจ

การแสดงชั้น ๕ หรือเบญจชั้นในชั้นวิภังค์ เป็นกองแห่งรูปและนามธรรม ๕ ได้แก่ รูปชั้น ส่วนที่เป็นรูปทั้งหมด ส่วนเวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น เป็นนาม มีลักษณะความสัมพันธ์ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงตามนัย ๒ นัย คือ นัยแห่งพระสูตรและนัยแห่งพระอภิธรรม และทรงแสดงลักษณะชั้น ๕ ไว้มี ๑๑ ลักษณะอย่างละเอียด ได้แก่ อดีต อนาคต หรือ ปัจจุบัน^๘ เป็นต้น โดยแจกแจงออกทีละชั้น เช่น รูปอดีต. . . วิญญาณอดีต รูปอดีตคือรูปที่ดับไปแล้ว เป็นต้น เพื่อเป็นบาทฐานการมุ่งสู่ขั้นสมาธิจึงสามารถหลุดพ้นด้วยปัญญาได้

ศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาชั้น ๕ ของคัมภีร์ชั้นธรรวรรค พบว่า ชั้นธรรวรรคในสังยุตตนิกาย แสดงการอธิบายเรื่องหมวดธรรมคำสอนที่เกี่ยวข้องด้วยชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ พระพุทธองค์และพระอริยสาวกแสดงการอธิบายเพื่ออนุโลมไปตามอรรถาธิบายแก่บุคคล ตามสถานที่ โอกาส และเหตุการณ์ต่าง ๆ มีทั้งหมด ๗๑๖ สูตร อีกทั้งมีการประมวลเรื่องที่เกี่ยวข้องเนื่องเข้ารวมไว้ในกลุ่มเดียวกัน เรียกวิธีการประมวลแบบนี้ว่า “สังยุต” มี ชั้นสังยุต เป็นต้น และเป็นสังยุตแรกของชั้นธรรวรรคที่แสดงความหมาย ประเภท เหตุปัจจัย ลักษณะความสัมพันธ์ของชั้นได้อย่างชัดเจน

แนวการอธิบายในชั้นสังยุตที่พระพุทธองค์และพระอริยสาวกบางรูปแสดงแก่บุคคลต่าง ๆ เช่น ภิกษุบ้าง กษัตริย์บ้าง คหบดีบ้าง ตามวัตถุประสงค์ของผู้ถาม ซึ่งแต่ละครั้งคราวในแต่ละพระสูตร มีลักษณะระเบียบคำที่สะท้อนให้เห็นการสนทนารูปแบบ “ปุจฉาวิสัชนา” เป็นส่วนมาก โดยเลือกเฟ้นเฉพาะประเด็นที่จะทำให้ผู้ฟังเข้าใจหัวข้อธรรม มีเนื้อความชัดเจนเพื่อให้ง่ายต่อความเข้าใจตามความเป็นจริงได้ และชี้แนะให้เห็นว่า ชั้น ๕ เป็นดังภาวะบ้าง มีลักษณะกระสับกระส่าย คร่ำคร่าเพราะชรา พยาธิ มรณะนำมาซึ่งทุกข์บ้าง มีความเป็นลักษณะเกิดคุณและโทษบ้าง อีกทั้งพระพุทธองค์ยังอธิบายในแง่การบัญญัตินิรุติศาสตร์ คือ (๑) หลักภาษา (๒) หลักการตั้งชื่อ (๓) หลักการบัญญัติ เพื่ออนุโลมให้เป็นไปตามวิญญูชน^๙

ชั้นสังยุต พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นโทษและความสัมพันธ์ของการเกิดองค์ธรรมอื่น ๆ ตามมาในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ โดยให้เหตุผลว่า เมื่อบุคคลยังไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจากความเร้าร้อน ไม่ปราศจากความทะยานอยากในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เพราะรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณนั้นแปรผันและเป็นอย่างอื่น โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิดขึ้น^{๑๐}

^๗ ศนจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎก ฉบับปรับปรุง, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๘๐.

^๘ อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๒/๑.

^๙ ส.ช. (ไทย) ๑๗/๖๒/๑๐๐-๑๐๒.

^{๑๐} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๒/๙.

ศึกษาวิเคราะห์คำสอนเรื่องชั้น ๕ ในชั้นธวิภังค์และชั้นธวารวรรค พบว่า ชั้นธวิภังค์ พระผู้มีพระภาคทรงวินิจฉัยแล้วว่า เหมาะสมสำหรับบุคคลผู้มีปัญญาเฉียบแหลม มีเขาว์ปัญญา รวดเร็วต่อการรับรู้ สามารถเข้าใจเนื้อหาของธรรมได้โดยทะลุปรุโปร่ง จึงเป็นวิภังค์ที่เหมาะสม สำหรับการฟังธรรมโดยย่อ เช่น พระสารีบุตรได้ฟังธรรมจากพระอัสสชิด้วยหัวข้อสั้น ๆ ว่า “ธรรมเหล่าใดเกิด จากเหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุและความดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะทรงสั่งสอนอย่างนี้”^{๑๑} ก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคล และเหตุผลที่พระองค์ทรงพิจารณานำเอาชั้นธวิภังค์มาแสดงไว้โดย ย่อก่อนวิภังค์อื่น เพราะทรงเห็นว่า ตามธรรมดาชาวโลกมักจะเห็นว่าสิ่งไหนที่สามารถกระทำสำเร็จ ได้อย่างรวดเร็ว ก็มักจะกระทำก่อนเป็นสิ่งแรกแล้วจึงค่อย ๆ ทำสิ่งที่สำเร็จช้าภายหลัง^{๑๒}

คัมภีร์ชั้นธวิภังค์พระพุทธองค์จำแนกแจกแจงชั้น ๕ ตามสภาวะธรรมแห่งรูป-นาม ที่มีความละเอียดสุขุมโดยความเป็นปรมัตถ์ เช่น พระผู้มีพระภาคจำแนกนามชั้นธวิภังค์โดยฝ่ายหยابและ ฝ่ายละเอียดไว้ว่า ๑) ฝ่ายหยاب ได้แก่ อกุศลธรรม ทุกขเวทนา ธรรมที่สัมปยุตด้วยทุกขเวทนาและ นามชั้นธวิภังค์ของบุคคลผู้ไม่ได้เข้าสมาบัติและผู้มีอาสวะ ๒) ฝ่ายละเอียด ได้แก่ กุศลธรรมที่เป็นฝ่าย อภัยกตธรรม สุขเวทนาและอุเบกขาเวทนา ธรรมที่สัมปยุตด้วยสุขเวทนา นามชั้นธวิภังค์ของบุคคลผู้เข้า สมาบัติ ผู้ไม่มีอาสวะและนามชั้นธวิภังค์ในฝ่ายโลกุตตระ^{๑๓}

ในแง่มุมพระอภิธรรม ไม่กล่าวถึงสัตว์ ไม่กล่าวถึงบุคคล ไม่มีตัวตน เรา เขา แต่ทรง จำแนกธรรมออกเป็นกุศล อกุศล และอภัยกต ธรรมกระจายสรีระกายซึ่งเป็นกลุ่มก้อนออกเป็นชั้น ๕ บ้าง आयตนะ ๑๒ บ้าง ธาตุ ๑๘ บ้าง อินทรีย์ ๒๒ บ้าง อันเป็นไปตามเหตุตามปัจจัยซึ่งต้องมีการ เสื่อมสลายไปตามสภาวะธรรมคือ จิต เจตสิก รูป ที่วนเวียนอยู่ในความเกิด แก่ เจ็บ ตาย โดยอาศัยเหตุ อาศัยปัจจัยอุดหนุนซึ่งกันและกัน เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป สามารถพิจารณารู้ชัดเพื่อทำลายเสียซึ่งความ เป็นอัตตาลงได้

ส่วนชั้นธสังยุตแห่งชั้นธวารวรรค เป็นสังยุตที่แสดงความหมาย ประเภท เหตุปัจจัย ลักษณะ ความสัมพันธ์ของชั้นธได้อย่างชัดเจน เช่น พระพุทธองค์อธิบายจุดหมายของการเจริญสมาธิเพื่อจิตตั้งมั่น เมื่อจิตตั้งมั่นแล้วจะรู้จักความจริง คือ ความเกิดและความดับแห่งชั้น ๕^{๑๔} หรือแสดงให้เห็นว่า เข้าไปอาศัยรูป เวทนา สัญญา สังขาร จึงเสวยความเพลิดเพลนและเจริญองกามได้ ถ้าละความกำหนด ในชั้นทั้ง ๕ ได้ วิญญาณก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เจริญองกามไม่ได้ ทำให้หลุดพ้นได้ในที่สุด^{๑๕}

ชั้นธสังยุตยังสะท้อนให้เห็นลักษณะความสัมพันธ์ของชั้น ๕ มี ๒ ประการ ได้แก่ ปัจจัยตั้งลักษณะ คือ รูปชั้น เป็นอันดับแรก ส่วนอนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ และอนัตตลักษณะ ย่อมมีแก่ชั้นทั้งหลายมีเวทนาเป็นต้น ลักษณะทั้ง ๓ ประการ จึงเรียกว่า สามัญญลักษณะ (ลักษณะ

^{๑๑} ปัญญา ใช้บางยาง, ๘๐ พระอรหันต์ ฉบับสมบูรณ์ เพื่อการศึกษาค้นคว้าและอ้างอิงในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันสันติธรรม, ม.ป.ป.), หน้า ๕๖.

^{๑๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/บทนำ/๑๔.

^{๑๓} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/บทนำ/๒๐.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน ส.ช. (ไทย) ๑๗/๕/๑๗-๑๙.

^{๑๕} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๕๓/๗๕-๗๖.

ทั่วไป)^{๑๖} ถูกปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้นจากตัว “ผัสสะ” กระทบอารมณ์จึงทำให้เกิดอวิชชา แล้วเข้าไปยึดมั่นถือมั่นในตัวอุปาทานว่า เป็นตัวตน รูปขันธ์จึงปรากฏ ตัณหาและภริณีจึงเกิดขึ้น

ด้านความคล้ายคลึงกัน คัมภีร์ชั้นธวิงค์และชั้นธวารวรรคแสดงให้เห็นว่า การแสดงหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับขันธ์ ๕ นี้ โดยแยกเป็นสุดตันตภาขณีนัยและอภิธรรมภาขณีนัยนั้น พระพุทธองค์ทรงเห็นว่า การแสดงโดยสุดตันตภาขณีนัย จะส่งผลให้เวไนยสัตว์ผู้ฟังพระอภิธรรมเกิดความเข้าใจได้โดยง่ายจนสามารถบรรลุผลได้ ส่วนการแสดงโดยอภิธรรมภาขณีนัยเป็นการแสดงตามสภาวะธรรมล้วน ไม่มีการอนุโลมตามเวไนยสัตว์ จึงเป็นการยากที่เวไนยสัตว์จักฟังเข้าใจได้ ฉะนั้น จึงทรงนำเอานัยของพระสูตรมาสอดแทรกอยู่เสมอ

คัมภีร์ชั้นธวิงค์ เป็นหมวดธรรมว่าด้วยปรมาตถธรรม ได้แก่ เรื่องจิต เจตสิก รูป นิพพาน บัญญัติ ส่วนชั้นธวารวรรค เป็นที่รวมของพระธรรมเทศนามากที่สุดที่พระพุทธเจ้าตรัสแก่บุคคลต่าง ๆ ในเวลาและสถานที่แตกต่างกัน เป็นรูปคำสนทนาโต้ตอบบ้าง คำบรรยายธรรมบ้าง ตลอดถึงเทศนาของพระสาวกสำคัญบางรูป การแสดงหลักธรรมคำสั่งสอนเกี่ยวกับขันธ์ ๕ โดยตรง มี “ชั้นธสังยุต” เป็นต้น โครงสร้างและเนื้อหาของคัมภีร์ทั้งสอง แม้ว่าจะมีที่มาจากส่วนของแนวพระอภิธรรมและพระสูตรที่มีความเชื่อมโยงกันได้ สรุปย่อลงในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา มีความเป็นลักษณะสอดคล้องกัน คือ จัดว่ามี ๑ มีร้อยอย่างเดียว คือ สอนให้หลุดพ้นเท่านั้น^{๑๗}

ด้านความแตกต่าง คัมภีร์ชั้นธวิงค์ พระพุทธองค์ทรงแสดงความละเอียดในพระอภิธรรมปิฎกออกไปตามเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้น เช่น จำแนกรูปขันธ์ หมวดที่ ๑ ได้แก่ รูปทั้งหมด ไม่มี ไม่เป็นเหตุประกอบด้วยเหตุ มีปัจจัยและถูกปัจจัยปรุงแต่ง เป็นโลกียะ เป็นอารมณ์ของกิเลส เป็นอารมณ์ของนิเวรณ^{๑๘} เพื่อมุ่งแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาปัญญาให้บริบูรณ์ ส่วนชั้นธสังยุต แสดงเพื่อให้เกิดการใคร่ครวญพิจารณา สามารถมองเห็นและเข้าใจ เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด ไม่ถือมั่นตามความเป็นจริงของขันธ์ ๕ ได้แล้วมุ่งสู่ขั้นสมาธิอันเกื้อกูลแก่การนำไปสู่ความหลุดพ้นได้ในที่สุด

ในมิติที่สะท้อนอีกด้านหนึ่ง ขันธ์ ๕ เกิดขึ้นเพราะกระบวนการที่สืบทอดจากผัสสะซึ่งถือได้ว่าเป็นกระบวนการแบบวิวิธภูมิ คือ กระบวนการที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาปัญญาของบุคคลให้ยิ่งขึ้นไป ในทางตรงกันข้าม หากเวทนาที่เกิดขึ้นเป็นปัจจัยตัวเอกที่มีอิทธิพลครอบงำความเป็นไปของกระบวนการทั้งหมด ต่อจากเวทนาจะเป็นกระบวนการแบบสังสารวิภูฏ คือ กระบวนการที่เป็นไปเพื่อให้แสวงเวทนายิ่งขึ้น นอกจากนี้กระบวนการที่สืบทอดจากผัสสะ ยังเป็นหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างความดีกับความชั่ว กุศลกับอกุศล ระหว่างความหลุดพ้นกับการติดหมุนเวียนในสังสารวิภูฏ^{๑๙}

^{๑๖} ดูรายละเอียดใน ส.ช.อ. (ไทย) -/๗๙/๔๒๖.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน สมิตธิพล เนตรนิมิตร, “พระไตรปิฎกวิเคราะห์”, เอกสารประกอบการสอนรายวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๗๘-๑๗๙.

^{๑๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๓๓/๑๗.

^{๑๙} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พุทธจิตวิทยากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๓๔.

คัมภีร์ทั้งสองมีส่วนที่คล้ายคลึงกันแตกต่างกันเพียงการจำแนกส่วนธรรมที่เป็นสภาวะแห่งธรรมารมณฺ์ และประเภท เหตุปัจจัย ลักษณะความสัมพันธ์ก็เช่นเดียวกัน เพราะการอธิบายหลักธรรมเกี่ยวกับชั้น ๕ มีความสัมพันธ์กันกับหลักปฏิจสุมฺปาต ซึ่งเป็นตัวอธิบายเหตุปัจจัยทั้งหลายที่อิงอาศัยกัน ส่งเสริมให้นามและรูปเกิดขึ้นในสันดานของสัตว์ทั้งหลาย ถูกปัจจัยปรุงแต่ง มีผัสสะเป็นอารมณ์ที่ทำให้เกิดฉันทะราคะในอุปาทานยึดติดว่าเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เรา เขา สภาวะธรรมที่เกิดขึ้นนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ตามโอกาสหรือลักษณะเฉพาะ และไตรลักษณ์ที่เป็นสามัญลักษณะ สภาวะธรรมในชั้น ๕ เหล่านี้ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปทั้งสิ้น จึงมีความสอดคล้องโดยธรรมชาติและในตัวของมันเอง

ชั้นวิภังค์และชั้นสังยุตนั้น ยังสะท้อนให้เห็นลักษณะการเกิดขึ้นชั้น ๕ ที่มีความเชื่อมโยงกับหลักปฏิจสุมฺปาต ซึ่งพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงความเป็นไปของปฏิจสุมฺปาตไว้ ๒ ลักษณะ คือ ๑) ทรงแสดงปฏิจสุมฺปาตโดยมีกาลทั้ง ๓ คือ อดีต ปัจจุบัน อนาคต เข้ามาเกี่ยวข้องหรือแบบข้ามภพข้ามชาติ (ตามบัญญัติทางโลก) การแสดงลักษณะนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ฝ่ายพระสูตร ดังนั้น จึงเรียกรวมการแสดงลักษณะนี้ว่า เป็นการแสดงตามนัยพระสูตร ๒) ทรงแสดงปฏิจสุมฺปาตที่เกิดขึ้นในขณะจิตเดียวที่เป็นปัจจุบันโดยไม่มีกาลทั้ง ๓ เข้ามาเกี่ยวข้อง การแสดงลักษณะนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิภังค์เท่านั้น ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระอภิธรรมปิฎก ดังนั้น จึงเรียกรวมการแสดงลักษณะนี้ว่า เป็นการแสดงตามนัยพระอภิธรรม^{๒๐}

ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์จึงสอนให้พิจารณากำหนดรู้ชั้น ๕ โดยแยกคาย คือ “รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้เพื่อความสิ้นราคะ โทสะ โมหะ”^{๒๑} และการกำจัดฉันทะราคะ เพื่อให้เห็นธรรมชาติของชั้นเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะเป็นอารมณ์ ที่หมายถึงรูป-นาม อันเป็นที่ยึดเหนี่ยวของจิต เรียกว่า วิปัสสนาภูมิ โดยมีชั้น ๕ เป็นอารมณ์ ซึ่งชั้น ๕ ที่เป็นอารมณ์ของวิปัสสนานั้นต้องเป็นชั้นที่เป็นโลกิยะ คือ ประกอบด้วยอุปาทาน เป็นธรรมที่อบรมเพื่อให้เกิดปัญญา เพราะเมื่อบุคคลสามารถทำความเข้าใจธรรมแล้ว ย่อมโน้มนำไปสู่แง่ของการปฏิบัติที่มักเริ่มต้นที่ผัสสะ เพราะผัสสะเป็นประตูเปิดรับรู้โลกภายนอก

๕. บทสรุป

คัมภีร์ชั้นวิภังค์และชั้นธรรวรวรรคานั้น มีความคล้ายคลึงในด้านการอธิบายตามโครงสร้างเนื้อหาเกี่ยวกับชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และหมวดธรรมที่เกี่ยวข้อง สรุปย่อลงในไตรสิกขาทั้งสิ้น คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สะท้อนให้เห็นองค์ประกอบชีวิตที่มีอยู่ในตัวเรา สามารถพิจารณาเห็นได้ตามสภาวะธรรมารมณฺ์ได้ ซึ่งมีข้อแตกต่างกันเพียงการอธิบายปรมัตถธรรมในชั้นวิภังค์โดยปฏิเสธบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง ตรงกันข้ามกับการอธิบายในชั้นสังยุตที่พระพุทธองค์และพระอริยสาวกสำคัญบางรูป แสดงเพื่ออนุโลมตามอัธยาศัยของบุคคล เพื่อให้เกิดความเข้าใจคลายความสงสัยแล้วโน้มนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นสังสารวัฏ

^{๒๐} วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, “ศึกษาวิเคราะห์ปฏิจสุมฺปาตในแนวปรมัตถสังจะ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๙๒.

^{๒๑} ส.ช. (ไทย) ๑๗/๑๐๖/๒๐๒.

ความหมายของคัมภีร์ทั้งสองมีส่วนที่คล้ายคลึงกันแตกต่างกันเพียงการจำแนกส่วนธรรมที่เป็นสภาวะแห่งธรรมารมณฺ์ และประเภท เหตุปัจจัย ลักษณะความสัมพันธ์ก็เช่นเดียวกัน เพราะการอธิบายหลักธรรมเกี่ยวกับชั้น ๕ มีความสัมพันธ์กันกับหลักปฏิจสุมุปาบท ซึ่งเป็นตัวอธิบายเหตุปัจจัยทั้งหลายที่อิงอาศัยกัน ส่งเสริมให้นามและรูปเกิดขึ้นในสันดานของสัตว์ทั้งหลาย การกำหนดพิจารณาเห็นลักษณะวงจรความเกิดและความดับ คือ ฝ่ายเกิด แสดงให้เห็นว่า การเกิดชั้น ๕ เพราะผัสสะกระทบ ถูกปัจจัยปรุงแต่ง จึงปรากฏ อวิชชา สังขาร เป็นต้น เกิดขึ้นตามโอกาส ๑๑ ลักษณะเมื่ออดีต อนาคต ปัจจุบัน เป็นต้น ส่วนที่เป็นฝ่ายดับ เกิดจากการพิจารณารู้ชัดเห็นตามความเป็นจริงคือ ไตรลักษณ์แล้ว จึงละความยึดมั่น ความเพลิดเพลิน ความยินดีพอใจ และออกจากชั้น ๕ ได้

ด้านความแตกต่าง คัมภีร์ชั้นธวิภังค์ มีการอธิบายเพื่อมุ่งแก่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาปัญญาให้เกิดภาวนามยปัญญาบริบูรณ์ ส่วนชั้นธสังยุต แสดงเพื่อให้เกิดการใคร่ครวญพิจารณา สามารถมองเห็นและเข้าใจจินตตามยปัญญา เกิดความเบื่อหน่าย คลายกำหนด ไม่ถ้อยมั่นตามความเป็นจริงของชั้น ๕ ได้แล้วมุ่งสู่ขั้นสมาธิเพื่อความเกื้อกูลแก่ขั้นปัญญาญาณหรือภาวนามยปัญญา ชั้นธวิภังค์และชั้นธสังยุตนั้นยังสะท้อนให้เห็นอีกว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงความเป็นไปของปฏิจสุมุปาบทไว้ ๒ ลักษณะ คือ ทรงแสดงปฏิจสุมุปาบทโดยมีกาลทั้ง ๓ คือ อดีต ปัจจุบัน อนาคต เข้ามาเกี่ยวข้องหรือแบบข้ามภพข้ามชาติ การแสดงลักษณะนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ฝ่ายพระสูตร และทรงแสดงปฏิจสุมุปาบทที่เกิดขึ้นในขณะจิตเดียวที่เป็นปัจจุบันโดยไม่มีกาลทั้ง ๓ เข้ามาเกี่ยวข้อง การแสดงลักษณะนี้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิภังค์เท่านั้น ดังนั้น การที่สัตว์โลกต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพภูมิต่าง ๆ อย่างไม่มีที่สิ้นสุด เพราะไม่รู้จักปฏิจสุมุปาบท ซึ่งเป็นตัวอธิบายเหตุปัจจัยทั้งหลายที่อิงอาศัยกันเกิดขึ้น ส่งเสริมให้นามและรูปเกิดขึ้นในสันดานของสัตว์ทั้งหลาย จึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวง

๖. ข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาชั้น ๕ ในคัมภีร์ชั้นธวิภังค์ โดยเน้นการศึกษาเชิงเอกสาร ซึ่งเป็นการรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลจากคัมภีร์หรือตำราวิชาการเท่านั้น สำหรับการวิจัยในโอกาสต่อไป จึงขอเสนอแนะดังนี้

๖.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ สามารถนำเอาประโยชน์จากการศึกษาเรื่องนี้มาใช้แก้ไขความไม่แน่นอนของร่างกายด้วยการเจริญสมาธิและวิปัสสนา อันเป็นอุบายวิธีเรื่องปัญญาแนวทางเบื้องต้นที่จะนำไปสู่การรู้หลักความจริงตามอริยสัจ

๖.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่าควรที่จะศึกษาในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างชั้น ๕ กับองค์ธรรมอื่น ๆ เช่น ธาตุ อายตนะ เป็นต้น ที่ปรากฏในคัมภีร์ชั้นธวิภังค์และชั้นธวารวรรคหรือเกี่ยวกับการปฏิบัติวิปัสสนา

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ
มหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระอภิธรรมปิฎก ฉบับปรับปรุง**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

_____. **พุทธจิตวิทยากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

ฉันทนา อุสาห์ลักษณ์. **พุทธปัญญา คู่มือการสร้างปัญญา**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๕๕.

ปัญญา ใช้บางยาง. **๘๐ พระอรหันต์ ฉบับสมบูรณ์ เพื่อการศึกษาค้นคว้าและอ้างอิงในพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป..

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). **ขันธห้าที่ตั้งแห่งความเห็นแก่ตัว**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบันลือธรรม, ม.ป.ป..

พระพุทธโฆสเถระ. **อรรถกถาภาษาไทย พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค-ชั้นธวารวคควัณณา สารัตถ์ปกาสินี ภาค ๒**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. **คำบรรยายพระไตรปิฎก**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๐.

สมิทธิพล เนตรนิมิตร. “พระไตรปิฎกวิเคราะห์”. **เอกสารการสอนสาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕. (อัดสำเนา).

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. “ศึกษาวิเคราะห์ปฏิจจสมุปบาทในแนวปรมาตถสัจจะ”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ไตรสิกขากับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท

THE THREEFOLD TRAINING (TISIKKĀ) AND THE ENLIGHTENMENT IN THERĀVADA BUDDHIST SCRIPTURES

พันเอก วิบูลย์พงศ์ พันธุนนท์*

พระเมธีวราญาณ, ดร.**

ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ**

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาไตรสิกขาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหลักการบรรลุธรรมในพระพุทธรศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของไตรสิกขากับการบรรลุธรรมในพระพุทธรศาสนา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาวิจัย พบว่า ไตรสิกขา ประกอบด้วยศีล สมาธิและปัญญา หรืออริศีลสิกขา อริจิตตสิกขา และอริปัญญาสิกขา ไตรสิกขาจัดอยู่ในอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักคำสอนในพระพุทธรศาสนา เป็นการปฏิบัติเพื่อเปลี่ยนแปลงตนเอง จากการศึกษาหลักการบรรลุธรรม พบว่า การบรรลุเป็นพระอริยะบุคคล ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ จากการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของไตรสิกขากับการบรรลุธรรมพบว่า ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นองค์ธรรมนำไปสู่การบรรลุธรรม กล่าวคือผู้ที่ จะบรรลุธรรมได้จะต้องมีศีล สมาธิและปัญญาที่บริบูรณ์ซึ่งพระอริยะแต่ละระดับย่อมมีศีล สมาธิ และปัญญาแตกต่างกันไปแล้วแต่ความสามารถของผู้บรรลุธรรม เช่น พระโสดาบันเป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ มีสมาธิและปัญญาพอประมาณ เป็นต้น

คำสำคัญ ไตรสิกขา, การบรรลุธรรม, คัมภีร์พระพุทธรศาสนาเถรวาท

Abstract

This thesis entitled The Threefold Training (*Tisikkā*) and The Enlightenment in Therāvada Buddhist Scriptures has three objectives, 1) to study of the Threefold Training (*Tisikkhā*) appearing in Theravada Buddhism, 2) to study of the enlightenment in Theravada Buddhism, and 3) to analyze of the relation of the Threefold Training and the Enlightenment in Buddhism. This is a qualitative research. The result of study found that The *Tisikkhā* is consist of *Sila*: morality, *Samādhi*: concentration, and *Paññā*: wisdom, other hands, it is *Adhisila-sikkhā*: training in higher morality, *Adhicitta-sikkhā*: training in higher mentality, and *Adhipaññā-sikkhā*: training

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

in higher wisdom. It is classified in the Noble Eightfold Path what should be developed. The *Tisikkhā* is the principle of Buddhism, the practice is to change oneself by training in mentality to get the wisdom seeing the truth until to attain the enlightenment, that is *Nibbāna*: the final goal. The *Tisikkhā* is the main principle to make men grow up with studying and developing themselves in their both lives and society peacefully, happily, and liberate from violence. Finally, they had achieved what they wished. From the study of the principle of enlightenment found that the enlightenment is to attain the noble one e.g. Sotāpanna: Stream-Enterer, Sakadāgāmi: Once-Returner, Anāgāmi: Non-Returner, and Arahanta: Worthy One. The analytical study of the relation of the Threefold Training and the enlightenment found that the *Sīla*: morality, *Samādhi*: concentration, and *Paññā*: wisdom are the Dhamma's factor of enlightenment, it said that one who will attain the Dhamma; he must completed by *Sīla*, *Samādhi*, and *Paññā*, of which in each of level of noble one has the its difference, it depends on his abilities such as Sotāpanna who completes in the morality, and is moderately concentration and wisdom, etc.

Keyword: The Threefold Training (*Tisikkhā*), The Enlightenment, Therāvada Buddhist Scriptures

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนาสอนให้กำหนดรู้ทุกข์โดยอาศัยปัญญา กล่าวคือเป็นการพิจารณาให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริงว่าทุกสรรพสิ่งล้วนตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ทรงอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้จะต้องเสื่อมสิ้นไปเป็นธรรมดา พุทธศาสนิกชนส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ความเข้าใจในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าอันนำไปสู่การปฏิบัติที่หลงผิดในพระพุทธศาสนา ถือว่าปัญญาเป็นสิ่งสำคัญในการดำเนินชีวิต ปัญญาเป็นเหมือนแสงสว่างที่คอยส่องทางให้กับคนทั้งหลายในโลกและช่วยให้เดินทางไปในทางที่ถูกต้อง^๑ พระพุทธเจ้าทรงแสดงวิธีที่จะช่วยให้เกิดปัญญาด้วยการฝึกอบรมจิตใจเพื่อให้เกิดปัญญา ปัญญาที่ว่านี้อยู่ในพระสัทธรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาเปิดเผย บอกแสดงแก่เวไนยสัตว์ทั้งหลาย ปัญญาเป็นเครื่องช่วยให้พ้นทุกข์ ปัญญาเป็นเครื่องช่วยให้ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอันหาที่สุดมิได้ นี่คือจุดหมายปลายทางสำหรับทุกคน คือ พระนิพพาน วิธีที่จะเป็นเครื่องช่วยนำทางไปสู่การบรรลุนิพพานได้นั้นก็คือการศึกษา การศึกษาจึงเป็นกระบวนการในการพัฒนาปัญญาของมนุษย์ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า สิกขา

สิกขาหรือศึกษา หมายถึง ปฏิบัติ หรือข้อปฏิบัติ หรือกระบวนการที่พัฒนามนุษย์มี ๓ อย่าง ได้แก่ สิลสิกขา (ศึกษาเรื่องศีล) จิตตสิกขา (ศึกษาเรื่องจิต) และปัญญาสิกขา (ศึกษาเรื่องปัญญา)^๒ หรือเรียกว่า ไตรสิกขา เรียกสั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ และปัญญา^๓ ไตรสิกขาจึงเป็นกระบวนการพัฒนาทั้งทางด้าน

^๑ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๘๐/๘๕.

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๕/๒๗๒.

^๓ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๒๑.

กายใจ และสติปัญญาของมนุษย์อย่างครบถ้วน ความดีและความประเสริฐของมนุษย์ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ การฝึกฝนอบรมและพัฒนาตนเพราะฉะนั้นมนุษย์จะเป็นสัตว์ประเสริฐได้ก็ด้วยการฝึกฝนตนเอง

การบรรลุลุทธิธรรม หมายถึง การบรรลุเป็นอริยบุคคลขั้นใดขั้นหนึ่ง ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ ผู้ที่บรรลุลุทธิธรรม เรียกว่า พระอริยบุคคล เพราะรู้แจ้งแทงตลอดในอริยสัจ ๔ และเข้าถึงโลกุตระธรรม ๙ ประการ ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑^๕ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาทั้งหมดเป็นกระบวนการฝึกกาย วาจาและใจเพื่อพัฒนาตนเอง ผู้ที่เข้าสู่กระบวนการฝึกตน ย่อมประสบผลสำเร็จ คือ เข้าถึงจุดมุ่งหมายในการบรรลุลุทธิธรรมเพื่อเป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ รู้และเข้าใจในทุกข์ รู้ตามความเป็นจริงว่าชีวิตนี้ไม่มีสิ่งใดเลย แม้แต่ร่างกายของเราก็มิใช่เป็นของเราจริง จะบังคับบัญชาไม่ให้แก่ ไม่ให้เจ็บ ไม่ให้ตาย ก็เป็นไปไม่ได้ จะบังคับจิตของตนเองไม่ให้เป็นอย่างอื่นเป็นร้อนก็ไม่ได้ วิธีที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงได้มีอยู่เพียงวิธีเดียวเท่านั้น คือ การเจริญวิปัสสนาเพื่อบรรลุนิพพาน (บรรลุลุทธิธรรม) ซึ่งเป็นการหยุดการเวียนว่ายตายเกิด

ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา มีความสัมพันธ์กับการบรรลุลุทธิธรรม คือ พระโสดาบันเป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ มีสมาธิและปัญญาพอประมาณ ละสังโยชน์ ๓ ได้ พระสกทาคามี เป็นผู้มีศีล สมาธิและปัญญาเช่นเดียวกับพระโสดาบันแต่ละกิเลสให้เบาบางลงกว่า พระอนาคามี เป็นผู้มีศีล และสมาธิบริบูรณ์ มีปัญญาพอประมาณ ละสังโยชน์ขั้นต่ำ ๕ ได้ และพระอรหันต์ เป็นผู้มีศีล สมาธิ และปัญญาบริบูรณ์ เป็นผู้เห็นแจ้งในเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ละสังโยชน์เบื้องสูง ๕ ได้อย่างเด็ดขาด

จากข้อความข้างต้น ผู้เขียนมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องไตรสิกขากับการบรรลุลุทธิธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทว่าหลักไตรสิกขากับการบรรลุลุทธิธรรมมีความสัมพันธ์กันอย่างไร และองค์ธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ มีส่วนให้การเจริญวิปัสสนากรรมฐานทำให้เกิดปัญญาญาณและบรรลุลุทธิธรรมได้อย่างไร ผู้เขียนจึงสนใจและกำหนดประเด็นปัญหาดังกล่าวและได้ศึกษาดังต่อไปนี้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาไตรสิกขาที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒) เพื่อศึกษาหลักการบรรลุลุทธิธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- ๓) เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของไตรสิกขากับการบรรลุลุทธิธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับหลักไตรสิกขา หลักการบรรลุลุทธิธรรมและการนำหลักไตรสิกขาไปใช้เจริญกรรมฐานเพื่อการบรรลุลุทธิธรรม โดยค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

๑) ศึกษาหลักไตรสิกขากับการบรรลุลุทธิธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส

๒) ศึกษาหลักไตรสิกขากับการบรรลุลุทธิธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทที่ปรากฏในจรรตารวิชาการทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๗.

๓) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษามาเรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนา แล้วนำเสนอให้ที่ปรึกษาพิจารณาให้ข้อเสนอแนะ พร้อมทั้งสรุปและนำเสนอผลการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่องไตรสิกขากับการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ได้พบประเด็นที่เกี่ยวกับหลักไตรสิกขาและแนวทางที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

๑) ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมที่มีปรากฏเมื่อครั้งพุทธกาลที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงสอนให้ภิกษุวัชชีบุตรใช้เป็นหลักในการศึกษามี ๓ ด้าน คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา หรือเรียกว่า ศีล สมาธิ และปัญญา^๕

ไตรสิกขา หมายถึง ข้อปฏิบัติด้วยการฝึกฝนอบรมจิตจนเกิดความรู้แจ้ง เห็นจริงเพื่อให้ปัญญาเจริญงอกงามยิ่งขึ้นไปจนบรรลุเป้าหมายในทางพระพุทธศาสนา คือ นิพพาน ไตรสิกขาประกอบด้วยองค์ธรรม ๓ อย่าง คือ ศีล สมาธิ และปัญญา กล่าวคือศีลเป็นเครื่องควบคุมกายและทางวาจาให้เป็นปฏิบัติตามกฎ ระเบียบและข้อบังคับของสังคม สมาธิเป็นการตั้งใจมั่น การทำให้สงบแน่วแน่ไม่ฟุ้งซ่านเพื่อพัฒนาด้านจิตใน สมาธิเป็นเครื่องช่วยพัฒนาปัญญาด้วยการบำเพ็ญกรรมฐานการทำให้สงบระงับอารมณ์ฟุ้งซ่าน และปัญญา คือ ญาณ ความรู้แจ้งแทงตลอด การแยกแยะด้วยเหตุผลว่าอะไรดี อะไรชั่ว เห็นคุณและโทษ มีประโยชน์ ไม่มีประโยชน์ องค์ธรรมทั้งสามอย่างเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา

ไตรสิกขามีบทบาทและหน้าที่เป็นกระบวนการในการศึกษาหาความรู้ ทำให้เกิดกระบวนการสร้างสันติภาพ สร้างความสงบสุข ทำให้เกิดความมีอิสรภาพ เป็นการทำให้ระบบการพัฒนาชีวิตมนุษย์และยังเป็นกระบวนการในการบริหารงาน อีกทั้งยังช่วยทำให้ละและปะทานกิเลสจนเป็นเหตุให้ผู้ปฏิบัติธรรมสามารถบรรลุธรรม คือ มรรค ผล นิพพาน ได้อีกด้วย ไตรสิกขาจึงเป็นหลักธรรมที่สำคัญที่ทำให้มนุษย์มีการพัฒนาการศึกษา การศึกษาจึงช่วยทำให้ตนเองและสังคมให้มีความเจริญงอกงามในชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขและเป็นอิสระจากสรรพสิ่งทั้งหลายทั้งปวงจนในที่สุดสามารถบรรลุมรรคผลนิพพานได้

ไตรสิกขา เป็นอุปกรณ์ใช้สำหรับพัฒนาชีวิตหรือเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ในการทำกิจต่าง ๆ ให้ประสบความสำเร็จและทำให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ ไตรสิกขาจัดอยู่ในอริยมรรค ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) สัมมากัมมัณฑะ (การงานชอบ) สัมมาวาจา (การเจรจาชอบ) สัมมาอาชีวะ (การเลี้ยงชีพชอบ) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) และสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ) ซึ่งในพระไตรปิฎกอธิบายว่า ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมที่ผู้ปฏิบัติควรเจริญ เพื่อทำให้ความเป็นมนุษย์เจริญงอกงาม คนทุกคนจึงจำเป็นต้องสั่งสมคุณความดีและบำเพ็ญตนอย่างยิ่งยวดหรือที่เรียกว่า บารมี เพื่อบรรลุจุดหมายอันสูงยิ่งในทศบารมีที่พระผู้มีพระภาคเจ้าบำเพ็ญ ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา เป็นต้น ศีล สมาธิ และปัญญานี้เป็นข้อปฏิบัติที่อยู่ในทศบารมี การกระทำซ้ำ ๆ บ่อย ๆ ถือว่าเป็นการสั่งสม

^๕ อด.ทก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๐.

บารมีไว้ การสั่งสมบารมีเป็นการสั่งสมอริยทรัพย์ที่ยิ่งใหญ่มหาศาลที่กระทำไว้ในภพนี้และจะนำไปสู่ภพหน้าต่อไป^๖

ไตรสิกขา จึงถือได้ว่าเป็นข้อปฏิบัติเพื่อการบรรลุมรรคผลนิพพาน โดยอริสัสสิกขามีศีลคคอยเป็นตัวควบคุมรักษากายวาจาให้บริสุทธิ์ ไม่ล่วงละเมิดในการกระทำความชั่ว ศีลยังเป็นฐานในการทำให้จิตสงบ อธิจิตตสิกขา เป็นการศึกษาโดยมีสมาธิเป็นตัวควบคุมกำกับจิตให้สงบแน่วแน่อารมณ์ที่เป็นหนึ่งในการบำเพ็ญกรรมฐานเพื่อนำไปสู่ปัญญา อธิปัญญาสิกขาเป็นการศึกษาในหลักธรรมให้เกิดความรู้ความเข้าใจเห็นสัจจะความจริงต่าง ๆ ในการเจริญกรรมฐานจนเห็นไตรลักษณ์ด้วยองค์ ๓ เห็นตามและปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ จนเกิดกำลังอันแก่กล้าสามารถข้ามและพ้นทุกข์ได้จนบรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้ในที่สุด

๒) การบรรลุธรรม หมายถึง การเข้าถึงโลกุตระธรรม ๙ อย่างใดอย่างหนึ่งหรือการเข้าไปรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ ๔ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค^๗ ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา การเจริญกรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ การกำหนดรู้กาย เวทนา จิต และธรรม สภาวธรรมทั้ง ๔ อย่าง เมื่อรวมลงได้ ๒ อย่าง คือ รูปกับนาม เป็นการเข้าไปเห็นแจ้งในไตรลักษณ์ เห็นตามความเป็นจริงเมื่ออันทริยแก่กล้าจากการเจริญกรรมฐานแล้ว วิปัสสนาญาณก็จะดำเนินตามหนทางแห่งวิปัสสนากาวนา ผู้ปฏิบัติก็สามารถละสังโยชน์และอนุสัยที่มีอยู่ในตนได้ตามกำลังของมรรคญาณ สามารถบรรลุมรรคผล และนิพพาน สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนาอันมีพระโสดาบันเป็นเบื้องต้น พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์เป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์

การบรรลุธรรม เป็นอุปการณที่สามารถพิสูจน์พระสัทธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้แก่ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรม และปฏิเวธสัทธรรม ว่าเป็นเหตุปัจจัยเป็นให้บรรลุธรรมและยังทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความศรัทธาและมีความมั่นคงต่อพระพุทธศาสนา มีความมั่นใจ และแน่วแน่ว่าการดำเนินชีวิตของตนนั้นถูกต้อง เป็นสัมมาปฏิบัติจะไม่แสวงหาความสุขอื่นอีกต่อไป นอกจากพระนิพพานซึ่งเป็นแก่นแท้และเป็นสารประโยชน์สูงสุดของชีวิต^๘

องค์ประกอบที่สำคัญสำหรับการบรรลุธรรม ประกอบด้วย ๒ ประการ คือ โภชณงค์ ๗ ได้แก่ สติสัมโพชณงค์ ธัมมวิจยสัมโพชณงค์ วิริยสัมโพชณงค์ ปิติสัมโพชณงค์ ปัทสัทธิสัมโพชณงค์ สมาธิสัมโพชณงค์ อุเบกขาสัมโพชณงค์ และสิกขา ๓ ได้แก่ อริสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา สิกขา ๓ นี้เป็นหลักการที่ผู้ปฏิบัติธรรมต้องทำให้เกิดขึ้น เนื่องจากเป็นข้อที่ต้องศึกษาและปฏิบัติเพื่อฝึกหัดอบรมกาย วาจา และใจ ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น การบรรลุธรรมนั้นบุคคลผู้ที่จะสามารถทำได้ต้องเป็นผู้มีศีลสมาธิ และปัญญาสมบูรณ์ เท่านั้น ในการทำศีล สมาธิ และปัญญาให้สมบูรณ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงหลักการปฏิบัติหรือการบำเพ็ญเพียรไว้ ๒ ประการ คือ สมถกรรมฐาน (การตั้งจิตมั่นในอารมณ์เดียว) และวิปัสสนากรรมฐาน (การรู้แจ้งด้วยปัญญาญาณ)

^๖ ดูรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๓๘/๑๕๕.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๒๖.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๒๗.

การบรรลุลุทธิธรรม แบ่งออกเป็น ๔ ระดับ ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ การบรรลุลุทธิธรรมในแต่ละระดับนั้น มีหลักเกณฑ์มาตรฐานที่ใช้วัดว่า ผู้ปฏิบัติผู้นั้นอยู่ในระดับใด นั่นก็คือ การละสังโยชน์ มี ๑๐ ประการ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ (ความเห็นว่าเป็นตัวตน) วิจิกิจฉา (การลังเลสงสัย) สีลัพพตปรามาส (ความถ้อยมั่นในศีลพรต) กามราคะ (ความกำหนัดในกาม) ปฏิฆะ (ความขัดใจ) รูปราคะ (ความติดใจในรูป) อรูปราคะ (ความติดใจในอารมณ์แห่งอรูปฌาน) มานะ (ความถือตัว) อุทธัจจะ (ความฟุ้งซ่าน) และอวิชชา (ความไม่รู้)^๙ สังโยชน์ทั้ง ๑๐ ประการนี้ เปรียบเหมือน การผูกเทียมสัตว์ไว้กับรถเพื่อขนส่งให้ให้ออกจากวัฏฏ์ทุกข์ โดยแบ่งความเป็นอริยบุคคลได้ดังนี้

(๑) พระโสดาบัน เป็นผู้เข้าถึงกระแสแห่งพระนิพพาน คือ การเข้าสู่มรรคหรือเดินตามทางแห่ง อริยมรรคมีองค์ ๘ อย่างแท้จริง การบรรลุลุทธิธรรมระดับนี้สำเร็จได้ด้วยการทำศีลให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ การทำสมาธิและปัญญาได้พอประมาณ เป็นผู้ที่สามารถละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และ สีลัพพตปรามาส เมื่อสิ้นอายุขัยแล้วจักไม่ไปปฏิสนธิในอบายภูมิ ๔ คือ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และ สัตว์เดรัจฉาน พระโสดาบันจะบรรลุลุทธิธรรมอีกไม่เกิน ๗ชาติโดยอัตโนมัติ^{๑๐}

(๒) พระสกทาคามี เป็นผู้กลับมาเกิดในโลกเป็นมนุษย์หรือเป็นเทวดาอีกครั้งเดียว เป็นผู้ที่ทำศีลให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ การทำสมาธิและปัญญาได้พอประมาณ ละกิเลสได้เท่ากับพระโสดาบันและยังทำให้ราคะ โทสะ และโมหะ ให้เบาบางลงได้

(๓) พระอนาคามี เป็นผู้ไม่อุบัติในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสแล้วปรินิพพานในขั้นนั้น โดยไม่กลับมาเวียนว่ายอีก เป็นผู้ที่มีศีลและสมาธิบริสุทธิ์บริบูรณ์ มีปัญญามากพอประมาณ และยังสามารถ ละกิเลสได้โดยเด็ดขาด เป็นสมุจเฉตพหวนได้เพิ่มอีก ๒ อย่าง คือ กามราคะสังโยชน์และปฏิฆะสังโยชน์

(๔) พระอรหันต์ เป็นผู้ห่างไกลจากบาปที่ก่อให้เกิดความเศร้าหมอง เป็นผู้หมดสิ้นอาสวะ กิเลส ละกิเลสที่นำไปเกิดในภพใหม่ได้แล้วทั้งหมด กล่าวคือพระอรหันต์เป็นผู้มีจิตสงบจากรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ มานานุสัย ภวราคานุสัย อวิชชานุสัย และกิเลสที่อยู่ในพวกเดียวกับรูปราคะ และสังขารนิमितทั้งปวงในภายนอก จิตของพระอรหันต์หลุดพ้นและไม่หวั่นไหวต่ออาสวะกิเลสทั้งหลายด้วยปัญญาญาณ

พระอริยบุคคลระดับที่ ๑ - ๓ (พระโสดาบัน พระสกทาคามี และพระอนาคามี) ถือว่ายังเป็นสุอุปาทิเสสบุคคล เพราะยังเป็นผู้มีอุปาทาน กิเลสยังคงเหลืออยู่ ส่วนระดับที่ ๔ (พระอรหันต์) ถือว่าเป็นอนอุปาทิเสสบุคคล เพราะเป็นผู้ไม่มีอุปาทิหลงเหลืออยู่ กิเลสทั้งปวงหมดสิ้นแล้ว

การบรรลุลุทธิธรรมมีรูปแบบหรือเหตุแห่งการบรรลุลุทธิธรรม ๕ ประการ คือ ๑) การบรรลุในขณะ ฟังธรรม ๒) ขณะแสดงธรรม ๓) ขณะสาธยายธรรม ๔) ขณะพิจารณาธรรม และ ๕) ขณะทำสมาธิ การบรรลุลุทธิธรรมทั้ง ๕ นี้ล้วนแต่เกิดจากการเจริญกรรมฐานทั้งนั้น โดยการใช้สติสมาธิและปัญญาในการพิจารณาใคร่ครวญอย่างแยกคายในแต่ละสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะจิต วิธีการที่ทำให้ บรรลุลุทธิธรรมหรือเหตุแห่งการบรรลุลุทธิธรรมทั้ง ๕ ประการนี้ สามารถทำให้ผู้เจริญกรรมฐาน มีอำนาจในสมาธิ รู้แจ้งในอรรถ รู้แจ้งในธรรม เกิดความปรารถนา ปิติยินดี แล้วทำให้เกิดความสุข เมื่อจิตเกิดความสุกก็ทำให้ผู้นั้นไม่ประมาทในธรรม มีความเพียรพยายามจนได้บรรลุความเป็นอริยบุคคลอันมี

^๙ ชุ.ม. (ไทย) ๒๙/๗/๓๓.

^{๑๐} ชุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๕๑/๒๓๐.

โสดาบัน เป็นต้น แต่การบรรลุลุทธิธรรมจำเป็นต้องอาศัยคำแนะนำจากสัตบุรุษ เพราะการได้พบกับ สัตบุรุษย่อมมีโอกาสฟังธรรมจากสัตบุรุษจนทำให้เกิดศรัทธา โยนิโสมนสิการ สติและสัมปชัญญะ การสำรวม อินทรีย์ สุจริต ๓ สติปัญญา ๔ โพชฌงค์ ๗ วิชชา ๓ และวิมุตติ ที่บริบูรณ์ได้ตามลำดับ

การที่จะบรรลุลุทธิธรรมได้นั้น พึงต้องมีข้อปฏิบัติ คือ การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน โดยอาศัย หลักการปฏิบัติตามหลักสติปัญญา ๔ ในมหาสติปัญญาสูตร คือ การพิจารณากาย เวทนา จิต และ สภาวะธรรม เป็นฐานที่ตั้ง โดยมีรูป-นามเป็นอารมณ์ แต่อย่างไรก็ตาม การที่จะบรรลุลุทธิธรรมได้จะต้องมี หลักธรรมที่คอยช่วยสนับสนุน ได้แก่ องค์ธรรมในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ได้แก่ สติปัญญา ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พะละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และอริยมรรคมีองค์ ๘

หลักธรรมที่ช่วยเกื้อหนุนให้บรรลุลุทธิธรรมได้ คือ หลักธรรมในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ แต่ยังมีหลักธรรมที่เป็นอุปสรรคต่อการบรรลุลุทธิธรรมที่เรียกว่า ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ในระหว่างปฏิบัติ ได้แก่ นิวรณ์ ๕ อุปาทาน ๔ อนุสัย ๗ มิจฉัตตะ ๑๐ เหตุ ๒ (การคบมิตรชั่วและการไม่ได้ฟังพระสัทธรรม) อันตราย ๕ (กัมมันตราย กิเลสอันตราย วิปากันตราย อริยุปวาพันตราย และอาณาวิตกกัมมตราย) อุปสรรค ๖ (การคำนึงถึงอดีต การคาดหวังอนาคต ความหดหู่ ความพยายามยิ่ง ความปรารถนายิ่งและความท้อถอย) เครื่องกั้น ๘ (นิวรณ์ ๕ อวิชชา อตติ และอกุศลธรรม) และวิปัสสนูปกิเลส ๑๐

การจะทำให้บรรลุลุทธิธรรมได้นั้นจะต้องปฏิบัติตามกรรมฐานควบคู่และประดับประคองไปกับ หลักธรรมที่สำคัญยิ่ง คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นหลักธรรมอันประเสริฐที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ ตรัสรู้ เมื่อปฏิบัติได้เช่นนี้แล้ว กระแสแห่งพระนิพพานย่อมไม่ไกลเกินเอื้อมอย่างแน่นอน ตัวอย่าง พระสาวกและพระสาวิกา เช่น พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ พระนางอุบลวรรณาเถรี เป็นต้น ต่างก็บรรลุลุทธิธรรม ด้วยการปฏิบัติตามกรรมฐานทั้งนั้น ด้วยการอาศัยอิริยาบถทั้ง ๔ คือ ยืน เดิน นั่ง และนอน เป็นเครื่องมือ แต่ก็มีกรรมฐานในรูปแบบพิเศษด้วยอิริยาบถนอกจากอิริยาบถทั้ง ๔ ก็มี เช่น พระอานนท์เถระ ในท่า กึ่งนั่งกึ่งนอน เป็นต้น การที่เหล่าพระสาวกและพระสาวิกาทั้งหลายบรรลุลุทธิธรรมได้ก็ด้วยการศึกษาโดยใช้ หลักไตรสิกขาเป็นอุปกรณ์ นั่นก็คือ อธิศีลสิกขา (การสำรวมอินทรีย์ทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ) อธิจิตตสิกขา (การทำจิตให้สงบแน่วแน่เป็นสมาธิชั้นฌานสมาบัติ) และอธิปัญญาสิกขา (การเจริญ ปัญญาญาณด้วยวิปัสสนาปัญญา) จึงเป็นเหตุปัจจัยให้พระสาวกและพระสาวิกาได้บรรลุลุทธิธรรมด้วยคุณ วิเศษ ได้แก่ วิชชา ๓ ปฏิสัมภีทา ๔ วิโมกข์ ๘ และอภิญญา ๖

๓) เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของหลักไตรสิกขากับการบรรลุลุทธิธรรมแล้ว พบว่า ไตรสิกขา มีลักษณะเด่น ๔ ประการ คือ เป็นที่หลอมรวมสิกขาบทในพระปาฏิโมกข์ เป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่ง พรหมจรรย์ มีอิทธิพลต่อคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา และเป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรม ทั้งหมดในพระพุทธศาสนา ไตรสิกขายังช่วยให้มนุษย์ได้มีการพัฒนาการปฏิบัติตามกรรมฐานและการดำเนิน ชีวิตได้อีกด้วย ซึ่งในเรื่องการพัฒนานั้น จะเกิดขึ้นด้วยกัน ๓ ด้าน คือ การพัฒนาความประพฤติหรือ พฤติกรรม การพัฒนาจิตใจ การพัฒนาสมาธิ และการพัฒนาปัญญา เพื่อช่วยให้เกิดปัญญาเห็นความ จริง เห็นธรรมชาติ ที่เกิดขึ้น เพื่อนำไปสู่ความหลุดพ้นในที่สุด และหลักไตรสิกขายังสามารถนำไปใช้ในการ บริหารคนด้วยการพัฒนาคนให้เป็นผู้ที่มีคุณภาพที่สำคัญที่สุด คือ การปลูกฝังให้คนเป็นพลเมืองดี มี คุณธรรม จริยธรรม เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม วิธีการหนึ่งที่น่าจะให้ผลดีในการปลูกฝังและ พัฒนาให้มีคุณธรรมจริยธรรมก็โดยใช้หลักไตรสิกขาเป็นระบบ ซึ่งเป็นกระบวนการในการฝึกฝน อบรม ฝึกหัดเพื่อพัฒนาคนใน ๓ ด้าน คือ ด้านความประพฤติ ด้านจิตใจและด้านปัญญาอย่างสูง นอกจากนี้

ไตรสิกขายังสามารถนำไปใช้ในการเจริญกรรมฐานและการดำเนินชีวิตได้อีกด้วย เนื่องจากการเจริญกรรมฐานจะช่วยพัฒนาให้ศีลบริสุทธิ สมาธิเกิด และช่วยทำให้เกิดปัญญาเห็นแจ้ง

ไตรสิกขาจะมีความสัมพันธ์ภายในองค์ธรรมของไตรสิกขาเอง กล่าวคือเมื่อศีลบริบูรณ์ บริสุทธิแล้วจะทำให้สมาธิมีความตั้งมั่น จิตแนบแน่นอยู่ในเอกัคคตารมณ์ ไม่วอกแวก ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่คิดถึงอดีต อนาคต เมื่อศีลและสมาธิบริบูรณ์บริสุทธิแล้ว ก็จะนำไปสู่การเจริญปัญญาในการพิจารณา ไตรตรอง และใคร่ครวญสภาพธรรมชาติดังเกิดขึ้น พิจารณาเห็นตามความเป็นจริงในการเกิดดับของสภาวะนั้น ๆ เห็นความจริงนั้นเป็นไตรลักษณ์ เป็นโลกกุตตรปัญญา ความสัมพันธ์อีกประการหนึ่ง คือ ไตรสิกขากับ อริยมรรคมีองค์ ๘ สามารถสังเคราะห์กันได้หนึ่งเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่าไตรสิกขาเป็นองค์ธรรมที่มีความสัมพันธ์กับอริยมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นหนทางปฏิบัติที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรม

การที่จะบรรลุธรรมได้นั้น ผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าถึงหลักธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยการเจริญสติปัญญา ๔ โดยมี กาย เวทนา จิต และธรรมเป็นฐานที่ตั้งแห่งอารมณ์ และหลักธรรมที่ช่วยเกื้อหนุน คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นข้อปฏิบัติที่สมบูรณ์ครบถ้วนเต็มที่ที่ชื่อว่า เป็นผู้ได้วิมุตติได้วิชชา คือ พระอรหันต์ อริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเปรียบได้ดังราชรถที่มุ่งหน้าไปสู่อมตมทานคร คือ พระนิพพาน^{๑๑} ดังพุทธพจน์ว่า “ยสฺส เอตาทิสํ ยานํ อิตถิยา ปุริสสฺส วา ส เว เอเตน ยานเนน นิพพานสเสว สนฺติเก” แปลว่า “ยานชนิดนี้มีอยู่แก่ผู้ใด จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เขาย่อมไปสู่พระนิพพานด้วยยานนี้แหละ”^{๑๒}

อริยมรรคมีองค์ ๘ จะเป็นหลักธรรมที่ช่วยให้บรรลุธรรมแล้ว ยังมีปฏิปทา ๔ เป็นทางดำเนินเพื่อให้ถึงซึ่งความดับแห่งอุปาทานขั้น ๕ ปฏิปทาที่ให้ถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้จะเน้นไปที่พุทธบริษัท ๔ ที่มุ่งหวังความบรรลุมรรค ผล และนิพพาน ที่มีข้อปฏิบัติที่มีความยากง่ายแตกต่างกันไป โดยพระองค์ได้เปรียบเทียบทางดำเนินนี้เหมือนกับบัว ๔ เหล่านี้ช่วยให้ผู้ที่ศึกษาเรียนรู้และฝึกฝนตนเองให้ไปสู่ความหลุดพ้นที่รวดเร็วและแตกต่างกันไป การบรรลุธรรมในแต่ละระดับของพระอริยบุคคล ๔ ประเภทนี้มีคุณสมบัติ ดังนี้

(๑) พระโสดาบัน เป็นผู้ที่มีศีลบริบูรณ์ คือศีลที่บริสุทธิ ไม่มีราศีด้วยตัณหาและทิฏฐิเพราะเป็นศีลที่เกิดจากคุณธรรมภายใน ไม่มีกิเลสเป็นเหตุให้ละเมิด เป็นไปเองตามปกติธรรมชาติ โดยไม่ต้องคอยยึดถือเอาไว้ มีสมาธิพอประมาณ มีปัญญาพอประมาณ ไม่มีทางตกต่ำได้อีก^{๑๓} ละสังโยชน์ ๓ ได้แก่ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา และสีลัพพตปรามาส^{๑๔}

(๒) พระสกทาคามี มีละกิเลสได้เท่ากับพระโสดาบัน แต่ทำกิเลสที่เหลือให้เบาบางลง เป็นผู้บริบูรณ์ในศีล มีสมาธิพอประมาณ มีปัญญาพอประมาณ ละสังโยชน์ ๓ ประการเช่นเดียวพระโสดาบันได้เด็ดขาด และทำราคะ โทสะ โมหะให้เบาบางลง^{๑๕}

^{๑๑} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัญญาสูตร ทางสู่พระนิพพาน, พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ พระคันธสาราภิวงศ์ แปลและเรียบเรียง, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕), หน้า ๔๑๔.

^{๑๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๔๖/๓๗.

^{๑๓} ดุรายละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๗ /๕๘.

^{๑๔} อ.จ.นวก. (ไทย) ๒๒/๓๖๑/๔๘๘.

^{๑๕} อ.จ.นวก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๓., อ.จ.นวก. (ไทย) ๒๓/๑๒/๔๕๗.

(๓) พระอนาคามี เป็นผู้บริบูรณ์ในศีล บริบูรณ์ในสมาธิ มีปัญญามากขึ้นอีกพอประมาณ^{๑๖} ละสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ข้อ คือ สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ และภริษะ ได้เด็ดขาด นอกจากนี้ยังสามารถละอกุศลกรรมบถได้อีก ๒ อย่าง คือ คำพูดหยาบและความโกรธเคือง โดยเด็ดขาด^{๑๗}

(๔) พระอรหันต์ เป็นผู้ที่ห่างไกลจากบาปที่ก่อให้เกิดความเศร้าหมอง ละกิเลสที่นำไปเกิดในภพใหม่ได้แล้ว^{๑๘} เป็นผู้ทำได้บริบูรณ์ในสิกขา ๓ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา คือเป็นผู้มีศีล สมาธิ และปัญญา บริบูรณ์^{๑๙} ละสังโยชน์ได้ทั้ง ๑๐ ข้อได้สิ้นเชิง เป็นอรหันตชินาสพ อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ตนโดยลำดับแล้ว สิ้นภวสังโยชน์แล้ว หลุดพ้นเพราะรู้โดยชอบ ไม่มีวิภวณะเพื่อจะบัญญัติต่อไป ทำให้แจ้งเจตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ^{๒๐}

พระอริยบุคคลทั้ง ๔ ระดับจะบรรลุธรรมได้นั้นจะต้องให้ถึงพร้อมด้วยองค์แห่งการบรรลุธรรม ๔ ประการ คือ สปัริสสะเสวะ (การคบหาสัตบุรุษ) สัทธัมมัสสวนะ (การฟังพระสัทธรรม) โยนิโสมนสิการ (การมนสิการโดยแยบคาย) และธัมมานุธัมปฏิบัติ (การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม) ธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล สกทาคามีผล อนาคามีผล และอรหัตผล กล่าวคือ การคบสัตบุรุษหรือการมีกัลยาณมิตรทำให้ได้รับคำแนะนำสั่งสอน (ธัมมัสสวนะ) เกิดศรัทธาที่มีเหตุผลถูกต้อง พร้อมกับคิดพิจารณาอย่างละเอียดแยบคายเป็นระบบหรือการโยนิโสมนสิการ ส่งผลให้มีปัญญาเห็นสภาวะทุกอย่างตามความเป็นจริงของสิ่งนั้น

จะเห็นได้ว่า ไตรสิกขาเป็นการฝึกฝน อบรม พัฒนาตนเองให้เกิดความบริสุทธิ์หมดจดด้วย ศีล สมาธิ และปัญญา โดยอาศัยการการประพฤติปฏิบัติที่เป็นไปตามลำดับขั้นตอนซึ่งสามารถสงเคราะห์ความสอดคล้องระหว่างไตรสิกขา วิสุทธิ ๗ (ความบริสุทธิ์) และวิปัสสนาญาณ ได้ดังนี้

(๑) อธิศีลสิกขา จัดอยู่ในศีลวิสุทธิ จะเจริญวิปัสสนาญาณด้วยขณิกสมาธิ

(๒) อธิจิตตสิกขา จัดอยู่ในจิตตวิสุทธิ จะเจริญวิปัสสนาญาณด้วยขณิกสมาธิ

(๓) อธิปัญญาสิกขา มี ๕ ระดับ ได้แก่ ทิฏฐิวิสุทธิ (นามรูปปริเฉทญาณ) กังขาวิตรณวิสุทธิ (ปัจจยปริคคญาณ) มัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ (สัมมสนญาณ และตรุนอุทยัพพญาณ) ปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิ (พลอุทยัพพญาณ ภังคญาณ ภยญาณ อาทีนญาณ นิพพิทาญาณ มุญจิตุกัมมตาญาณ ปฏิสังขญาณ สังขารุเปกขญาณ และอนุโลมญาณ) และญาณทัสสนวิสุทธิ (โคตรภูญาณ มัคคญาณ ผลญาณ และปัจจเวกขณญาณ)

ดังนั้น การศึกษาในระดับของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อการบรรลุธรรมนั้น จะต้องอาศัยหลักธรรมที่เข้ามาเกื้อกูลและสนับสนุนนั้นก็คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ด้วยการฝึกอบรม ธรรมฐานทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน แต่เมื่อปฏิบัติไปแล้วเราจะรู้ผลของการปฏิบัติว่า มีความก้าวหน้าหรือประสบความสำเร็จถึงขั้นไหนนั้นก็นำไปเปรียบเทียบผลการปฏิบัติจากหลักการ

^{๑๖} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๓.

^{๑๗} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๘๘/๓๑๖.

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๔/๔๖๓.

^{๑๙} อ.ท.ก. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๓.

^{๒๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๑/๕๓๔.

ปฏิบัติในวิปัสสนาญาณ ๑๖ หรือโสหสญาณ โดยอาศัยวิสุทธิ ๗ หรือที่เรียกว่ารล ๗ ผลัด เป็นหนทาง
ทางนำไปสู่กระแสแห่งพระนิพพานหรือการตรัสรู้ นั่นเอง

๕. บทสรุป

ไตรสิกขาจึงถือว่า มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับการศึกษาในพระพุทธศาสนา เพราะ
ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่ช่วยให้พุทธศาสนิกชนที่ได้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า
อย่างแท้จริง ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม มีความสงบ ร่มเย็น ไม่ว่าจะกายและใจก็ตาม ด้วยการ
เจริญกรรมฐานตามอริยมรรคมีองค์ ๘ พระองค์ทรงชี้แนวทางเริ่มต้นจากศีลก่อนเป็นอันดับแรก เพราะศีล
เป็นตัวควบคุมไม่ให้คนล่วงละเมิดหรือดเว้นการกระทำความชั่ว กระทำแต่ความดี และศีลยังเป็นฐานให้
จิตใจสะอาด สว่าง บริสุทธิ์และสงบ ศีลที่บริสุทธิ์จะช่วยทำให้จิตมีความสงบ เกิดสมาธิไม่ฟุ้งซ่าน เมื่อจิต
เป็นสมาธิก็เกิดปัญญา ปัญญาจะเป็นตัวเข้าไปพิจารณาให้เห็นตามความจริงที่เกิดขึ้น เห็นไตรลักษณ์
ความไม่แน่นอน เกิดขึ้นแล้วก็ดับไป ไม่เที่ยง บังคับบัญชาให้เป็นไปตามที่เราต้องการไม่ได้ จิตก็เกิด
ปัญญาญาณในวิปัสสนาญาณ นำไปสู่กระแสแห่งพระนิพพานในที่สุด

๖. ข้อเสนอแนะ

การอธิบายหลักไตรสิกขากับการบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นสิ่งสำคัญ
และจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับผู้ศึกษาและพุทธศาสนิกชน ผู้วิจัยขอเสนอแนะการทำวิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้

๑) ข้อเสนอแนะทั่วไป ผลงานวิจัยฉบับนี้ เป็นงานวิจัยที่ศึกษาหลักไตรสิกขากับการบรรลุนิพพาน
ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท สามารถนำไปเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ต้องการศึกษาหาความรู้
เพิ่มเติมได้เป็นอย่างดี เพราะเนื้อหาครอบคลุมทุกประเด็นในหลักการทั่ว ๆ ไป

๒) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่า ควรจะศึกษาในเชิงลึกและนำไป
ประยุกต์ใช้กับผู้ปฏิบัติกรรมฐานในสำนักปฏิบัติธรรมต่าง ๆ เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดทั้งทางโลก
และทางธรรม ตลอดจนยังช่วยตรวจสอบผลจากการศึกษาทั้งทางทฤษฎีและทางปฏิบัติได้อีกด้วย

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พริ้นติ้ง แอนด์ โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

.....**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **มหาสติปัญญาสูตร ทางสู่พระนิพพาน**. พระพรหมโมลี (สมศักดิ์

อุปสโม) ตรวจชำระ พระคันธसारากวีวงศ์ แปลและเรียบเรียง. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วน

จำกัด ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐสฤตปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

วัชรระ งามจิตรเจริญ. **พุทธศาสนาเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา,

๒๕๕๖.

ศึกษาวิเคราะห์กรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

AN ANALYTICAL STUDY OF KAMMA IN BUDDHIST SCRIPTURES

นายเทวินทร์ เหล็งศักดิ์ดา*
พระมหาพุทธณา นรเชษฐา, ดร.**
ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ**

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของกัมมนิทานสูตร ๒) เพื่อศึกษากรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สาเหตุของกรรมที่ปรากฏในกัมมนิทานสูตร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษาวิจัย พบว่า กัมมนิทานสูตร เป็นพระสูตรที่ปรากฏในคัมภีร์อังคตตนิทาย ทสกนิบาต เล่ม ๒๔ ข้อ ๑๗๔ หน้า ๓๑๖ โดยกัมมนิทานสูตรเป็นพระสูตรลำดับที่ ๘ ของ ๑๐ พระสูตรของชาลยสูตนิวรรค เนื้อหาสาระที่สำคัญจะกล่าวถึงเรื่องของกรรมเกิดขึ้นจากสาเหตุจากการฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประทุพติผิดในกาม การกล่าวคำเท็จ การพูดส่อเสียด พูดคำหยาบ พูดเพื่อเจ้อ ความโลภอยากได้ของคนอื่น ความพยาบาท และความเห็นผิดตามทำนองคลองธรรม สาเหตุมาจากกิเลส ๓ ประการ คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ที่เป็นฝ่ายอกุศลกรรมเป็นต้นเหตุด้วยการกระทำทางไตรทวาร กรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมมีทั้งกรรมดำและกรรมขาว และในอรรถกถาได้แบ่งออกเป็น ๑๒ อย่าง สาเหตุของกรรมที่ปรากฏในกัมมนิทานสูตรพบว่าเกิดขึ้นจากโลภะ โทสะและโมหะ

คำสำคัญ กรรม, คัมภีร์พระพุทธศาสนา

Abstract

This thesis entitled An Analytical Study of Karma in Buddhist Scriptures has three objectives, 1) to study of the structure and issues of *Kammanidānasutta*, 2) to study of Karma appearing in Buddhist Scriptures, and 3) to analytical study of the cause of Karma appearing in *Kammanidānasutta*. This is a qualitative research. The result of study found that. It found that *Kammanidānasutta* is in the *Aṅguttara Nikāya*, *Dasakanipāta* Book of ten, and number 174. It is the number eight of the ten in the *Jānussoṇivagga*, the main point is stated to the *Kamma*, and it is the cause of killing, stealing, sexual misconduct, false speech, malicious speech, harsh speech, gossip, covetousness, ill will, and wrong view. These are caused by the three defilements;

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

the greed, hatred, and delusion which are the unwholesome course of action. Kamma in Buddhist Scriptures both good and bad action, dark and bright kamma. In *Atthakā* the kamma is divided into 12 kinds; it is the causes of Kamma in *Kammanidānasutta* is the greed, hatred, and delusion.

Keyword: Kamma, Buddhist Scriptures

๑. บทนำ

ความเป็นไปตามวิถีแห่งชีวิตของมนุษย์ผู้มีวิชาเป็นเครื่องกันโดยมีต้นเหตุเป็นเครื่องผูกมัดและท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏหาที่กำหนดในเบื้องต้นและเบื้องปลายไม่พบ ทั้งเสวยความสุขความเจ็บปวดและความพินาศในที่สุด ได้เพิ่มพูนในปรุพีที่เป็นป่าช้าตลอดกาลนานนั้นเพราะกรรมเป็นตัวกำหนดให้ต้องมีอันเป็นไปดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า “กมฺมุนา วตตตี โลโก สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม”^๑ เรื่องกรรมจึงมีความสำคัญและเกี่ยวเนื่องกับชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย เป็นการเคลื่อนจากภพหนึ่งไปยังอีกภพหนึ่งตามเหตุปัจจัยที่สัตว์บุคคลได้กระทำมาแล้วในอดีตไม่ว่าจะเป็นบุญหรือบาป ด้วยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์เดียวเป็นผู้ที่รอบรู้ได้อย่างถูกต้องจึงได้กล่าวว่ากรรมวาทีเป็นผู้กล่าวถึงเรื่องกรรม^๒ ทรงได้แสดงหลักการว่าด้วยเหตุและผลของการกระทำที่เกิดขึ้นของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นเครื่องกำหนดให้เป็นไปต่าง ๆ นานาที่ปรากฏในภพนี้และภพหน้า ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยเหตุนี้ว่า เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำความกรรมทางกายทางวาจาและทางใจ”^๓ กรรมจึงเป็นตัวบังคับหรือจำแนกบทบาทหน้าที่ให้เห็นถึงความแตกต่างของมนุษย์ทั้งทางร่างกายและจิตใจตามความเลวหรือความประณีตของแต่ละคนที่เคยได้กระทำไว้ไม่เหมือนกัน เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล เป็นเรื่องที่จะเอียดและลึกซึ้ง ซับซ้อนเกินกว่าวิสัยของผู้ไม่มีญาณอภิญญาที่จะหยั่งรู้ได้เพราะเป็นอนิจนัตถ์^๔

เรื่องของกรรมเป็นหลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่นับว่ามีอิทธิพลต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชาวพุทธเป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากความเชื่อเรื่องกรรมและกฎแห่งกรรมจึงทำให้บุคคลในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข โดยมีหลักเชื่อว่าถ้าบุคคลทำความกรรมดีย่อมได้รับผลดีและตรงกันข้ามถ้าทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่วตอบแทนเช่นเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ว่า “ยาทิสํ วปะเต พิชิ ตาทิสํ ลภเต ผลํ กลยาณการี กลยาณํ ปาปการี จ ปาปํ บุคคลหว่านพิชเชนใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ผู้ทำความดี ย่อมได้ผลดี ผู้ทำความชั่ว ย่อมได้ผลชั่ว”^๕

กรรม คือ การกระทำของบุคคลที่แสดงออกทางกาย ทางวาจาและทางใจ การกระทำทั้งสามทางนี้ที่สำคัญที่สุด คือ ทางจิตใจเพราะการกระทำทางกายวาจาล้วนเกิดจากจิตใจเป็นผู้สั่งการทั้งสิ้น

^๑ ชุ.ส. (บาลี) ๒๕/๖๖๐/๕๐๑.

^๒ คณะสงฆ์ธรรม, กรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^๓ อจ.ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

^๔ อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๗/๑๒๒.

^๕ ส.ส. (บาลี) ๑๕/๓๓๓, ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๕๖/๓๗๔.

และการสั่งการของจิตที่แสดงออกทางกายวาจาอาจจำแนกออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ กรรมดีกระทำแล้วให้ผลดีไม่ร้อนใจในภายหลัง ส่วนกรรมชั่วกระทำแล้วให้ผลชั่ว คือ ร้อนใจภายหลัง^๖ บุคคลจะกระทำดีหรือชั่วนั้นย่อมมีสาเหตุมาจากจิตใจก่อนเสมอ หากไม่มีจิตเป็นผู้สั่งการหรือไม่มีเจตนาแล้ว ย่อมไม่มีผลแห่งกรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐ สำเร็จแล้วด้วยใจ หากคนมีใจชั่วก็จะพูดหรือทำชั่วตามไปด้วยเพราะความชั่วนั้นทุกขีย่อมติดตามตนไปดุจล้อเกวียนที่หมุนตามเท้าโคและตรัสอีกว่าหากบุคคลมีใจดีแล้วก็จะพูดหรือทำดีตามไปด้วยเพราะความดีนั้นสุขย่อมติดตามไปดุจเงาติดตามตัวฉะนั้น”^๗

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผลมีระบบความเชื่อความศรัทธาที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งปัญญา ผู้ที่มีความเชื่อตามคำสอนในพระพุทธศาสนาสามารถนำไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มุ่งถึงวิถีแห่งชีวิตอันเป็นระบบแห่งการดำเนินชีวิตที่จึงทำให้พระพุทธศาสนาแตกต่างจากศาสนาอื่นโดยเชื่อด้วยหลักเหตุผลในเรื่องของกรรมว่า เกิดขึ้นจากความเชื่อในเรื่องกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง (กัมมสัทธา) คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนาคือจงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรมคือเป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตนเป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่าแง่และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจหรืออนาคอยโชค เป็นต้น เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง (วิปากสัทธา) คือเชื่อว่าการกระทำแล้วต้องมีผลและผลต้องมีเหตุ ผลดีจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตนเชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรมจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน (กัมมัสสกตาสัทธา) และเชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา) คือ มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ^๘ ทรงพระคุณทั้ง ๙ ประการ ตรัสธรรมบัญญัติธรรมวินัยไว้ด้วยดีทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์คือเราทุกคนนี้หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุดบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง จากหลักความศรัทธาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่สอนเรื่องกรรมและให้ความสำคัญหลักกรรมว่าเป็นหลักกรรมใหญ่และสำคัญทั้งนี้เพราะกรรมได้มีความสัมพันธ์กับการดำเนินชีวิตประจำวันของมนุษย์กรรมจึงเป็นหลักกรรมมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตประจำวันของคนในสังคม บุคคลจะมีชีวิตที่เจริญขึ้นหรือเสื่อมลงมีทุกข์หรือสุขนั้นมีผลมาจากกรรมของตนเองทั้งสิ้นมิใช่การกระทำของผู้อื่นดังนั้นกรรมจึงเกิดจากการกระทำของตัวเอง มิใช่มีใครมากำหนดการกระทำดี เรียกว่ากรรมดี การกระทำชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว ในการกระทำทุกอย่างย่อมมีผล เรียกว่า วิบาก ที่บุคคลผู้กระทำจะต้องเป็นผู้รับ

กรรม มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกหลายพระสูตร เช่น จุฬกัมมวิภังคสูตร มหากัมมวิภังคสูตร กัมมนิทานสูตร นิทานสูตร เป็นต้น จากข้อความดังกล่าวมาแล้วในข้างต้นนั้น ผู้เขียนมีความสนใจว่ากรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนานั้นมีอะไรบ้าง เกิดขึ้นได้อย่างไร และกรรมที่

^๖ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕-๑๖/๒๘-๒๙.

^๗ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑-๒/๒๓-๒๔.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๔๐.

ปรากฏในกัมมนิทานสูตรนั้นมีสาเหตุเกิดขึ้นมาจากอะไร ผู้เขียนจึงได้กำหนดประเด็นปัญหาดังกล่าว เพื่อทำการศึกษาต่อไปดังนี้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของกัมมนิทานสูตร
- ๒) เพื่อศึกษากรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์สาเหตุของกรรมที่ปรากฏในกัมมนิทานสูตร

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับกรรม หลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา และสาเหตุที่ทำให้เกิดกรรมที่ปรากฏในกัมมนิทานสูตรชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎก คัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และชั้นทุติยภูมิจากตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ และนำข้อมูลที่ได้ศึกษามาเรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนา ผลงานการวิจัยและนำเสนองานวิจัย

๔. ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ทำให้ได้พบประเด็นที่เกี่ยวกับกรรม และสาเหตุแห่งการเกิดกรรมในกัมมนิทานสูตรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

๔.๑) กัมมนิทานสูตร เป็นพระสูตรที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อังคุตตนิกาย ทสกนิบาต เล่ม ๒๔ ข้อ ๑๗๔ หน้า ๓๑๖ โดยกัมมนิทานสูตร เป็นพระสูตรลำดับที่ ๘ ของ ๑๐ พระสูตรของชาณุสโสณิวัตรค เนื้อหาสาระที่สำคัญของกัมมนิทานสูตรที่กล่าวถึงเรื่องของกรรมของแต่ละบุคคลว่า กรรมนั้นเกิดขึ้นจากสาเหตุจากการกระทำที่มีสาเหตุมาจาก โลภะ โทสะ และโมหะ ที่เป็นฝ่ายอกุศลกรรมจึงเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกิดกรรม^๙

กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ทำด้วยความตั้งใจหรือจงใจทำดีก็ทำตามชั่วก็ทำตาม ตัวอย่างเช่น ขุดหลุมพรางดักคนหรือสัตว์ให้ตกลงไปตายเป็นกรรม แต่ขุดบ่อน้ำไว้กินไว้ใช้แล้วสัตว์ตกลงไปตายเองไม่เป็นกรรม ว่าโดยสาระแล้วกรรมก็คือเจตนาหรือเจตยานั้นเป็นกรรม การกระทำที่ดีเรียกว่า กรรมดี การกระทำชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว^{๑๐} กรรมที่บุคคลได้กระทำไปแล้วต่างก็มีทั้งกรรมดีและกรรมไม่ดี ถ้าเป็นกรรมฝ่ายดี เราก็เรียกว่า กุศลกรรม ถ้าเป็นกรรมฝ่ายไม่ดี เราก็เรียกว่า อกุศลกรรม ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่บุคคลสามารถกระทำออกได้ ๓ ทาง คือ ทางกายที่เรียกว่า กายกรรม ทางวาจา เรียกว่า วาจกรรม และทางใจ เรียกว่า มโนกรรม

กุศลกรรมหรืออกุศลกรรม ๑๐ เป็นทางแห่งกุศลกรรม มีมูลเหตุเกิดขึ้นได้ ๓ ทาง ได้แก่

^๙ อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗๔/๓๑๖.

^{๑๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด), ๒๕๕๑), หน้า ๔.

๑) กายกรรม ความประพฤติดีงามทางกาย มี ๓ ประการ ได้แก่ การไม่ฆ่าสัตว์หรือบีบคั้น เบียดเบียนสัตว์ (มนุษย์และสัตว์) การไม่ลักทรัพย์และการเอาเปรียบผู้อื่น และการไม่ประพฤติ ผิดในลูกเมียของผู้อื่น

๒) วาจกรรม ความประพฤติดีงามทางใจ มี ๔ ประการ ได้แก่ การไม่พูดโกหกหลอกลวง การไม่พูดส่อเสียด การไม่พูดคำหยาบคายด่าทอ และการไม่พูดเพื่อเจ้อประโยชน์ผู้อื่น

๓) มโนกรรม ความประพฤติดีงามทางใจ มี ๓ ประการ ได้แก่ การไม่คิดโลภอยากได้ของ คนอื่น ไม่คิดพยาบาทอาฆาตปองร้ายผู้อื่น และการมีจิตคิดเห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม^{๑๑}

อกุศลกรรม หรือ อกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นทางแห่งอกุศลกรรม มี ๓ ทางเช่นเดียวกับ กุศลกรรมบถ ๑๐ แต่ตรงกันข้ามกัน การที่จะกระทำความดีเพื่อละอกุศลกรรมได้นั้น บุคคลพึง พิจารณาไตร่ตรองและลงมือประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดบุญเป็นกุศลด้วยหลักบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ ได้แก่ การให้ทาน การรักษาศีล การเจริญภาวนา เป็นต้น^{๑๒}

ผลที่ได้รับจากการบำเพ็ญบุญกุศลในกิริยาทั้ง ๑๐ ประการ เป็นเหตุให้บุคคลนั้นมีความสุขความเจริญรุ่งเรืองในภพปัจจุบัน หากตายไปก็ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ ในทางตรงกันข้ามบุคคลที่ กระทำในฝ่ายอกุศลกรรมผลที่ได้ในภพปัจจุบันก็จะพบกับความทุกข์กายและใจ ตายไปแล้วลงสู่อบายภูมิ ๔ ได้แก่ อบาย ทุคติ วิบาต นรก กรรมทุกอย่างมีมูลเหตุมาจากกิเลสเป็นที่ตั้ง ไม่ว่าจะเป็น กรรมดีหรือกรรมไม่ดี เพราะการจะกระทำความดีนั้นเกิดขึ้นจากเจตนาจงใจในการกระทำทั้งสิ้น เจตนาที่เกิดขึ้นมาจากความเชื่อความศรัทธา บุคคลที่มีความเชื่อเรื่องกรรม ในพระพุทธศาสนามีหลัก คำสอนว่ามี ๔ อย่าง^{๑๓} ได้แก่

๑) กัมมสัทธา เป็นความเชื่อในเรื่องของกรรม เชื่อการกระทำ เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง เชื่อว่า เมื่ออะไรโดยมีเจตนาหรือจงใจทำทั้งที่รู้ย่อมเป็นกรรมทั้งความดีและความชั่วก็ตาม

๒) วิปากสัทธา เป็นความเชื่อวิปากหรือผลกรรมที่จริง เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วจะต้องมีผล อย่างแน่นอน และผลที่เกิดขึ้นนั้นจะต้องมีจากเหตุ ผลดีเกิดขึ้นจากกรรมดี ผลชั่วเกิดขึ้นจากกรรมชั่ว

๓) กัมมัสสกตาสัทธา เป็นความเชื่อที่เชื่อว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคน เป็นเจ้าของกรรมนั้น ผู้กระทำความดีจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน บุคคลทุกคนย่อมมีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งที่อาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้ดีเลวต่างกัน

๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจองค์พระตถาคตว่าทรงเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพระคุณ ๙ ประการ ตรัสสอนธรรมและทรงบัญญัติพระวินัยไว้เพื่อให้สาวก ทั้งหลายได้ประพฤติปฏิบัติตามเป็นแบบอย่างเพื่อความพ้นทุกข์และหลุดพ้น

จะเห็นได้ว่า กรรมย่อมเกิดขึ้นจากเจตนาที่แต่ละบุคคลได้กระทำลงไปจะต้องประกอบไปด้วยเหตุปัจจัยและผลที่เกิดขึ้นที่แต่ละบุคคลที่กระทำนั้นทำลงไปไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมไม่ดีก็

^{๑๑} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๑/๔๗๕-๔๗๖.

^{๑๒} คุรยละเอียดใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๐/๔๗๓.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๐.

ตาม กรรมที่ปรากฏในกัมมนิทานสูตรนี้จะเป็นการบันทึกเรื่องราวของกรรมว่าเกิดขึ้นจากต้นเหตุแห่งกรรม คือ โลภะ โทสะ และโมหะ ที่จะอยู่ในอกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นมูลเหตุทั้งสิ้น

๔.๒) จากการศึกษากรรมที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือ ทำด้วยความตั้งใจหรือจงใจทำ ตีก็ตาม ชั่วก็ตาม กรรมก็คือเจตนาหรือเจตนาตนเองเป็นกรรม การกระทำที่ดี เรียกว่า กรรมดี การกระทำชั่ว เรียกว่า กรรมชั่ว กรรมโดยทั่วไปแบ่งตามมูลเหตุได้ ๒ ประเภท คือ อกุศลกรรม และ กุศลกรรม ที่เรียกว่า อกุศลมูลและกุศลมูล คือ รากเหง้าแห่งกรรมหรือการกระทำ ถ้าเป็นอกุศลมูล (รากเหง้าแห่งกรรมชั่ว) มี ๓ อย่าง ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ ถ้าเป็นกุศลมูล (รากเหง้าแห่งกรรมดี) มี ๓ อย่าง ได้แก่ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ^{๑๔}

กรรม มีหลายประเภทแล้วแต่เหตุปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

๑) กรรม แบ่งตามทางแห่งการกระทำ (กรรมบถ) ได้ ๓ ทาง คือ กายกรรม วจีกรรม และ มโนกรรม ทั้ง ๓ ทางนี้ มีองค์ประกอบ ๑๐ อย่าง ที่เรียกว่า กรรมบถ ๑๐ (มีทั้งฝ่ายกุศลและอกุศล อย่างละ ๑๐) ซึ่งประกอบด้วย

(๑) ถ้าเป็นกรรมดี เรียกว่า กุศลกรรมบถ ๑๐ คือ กายกรรม ๓ ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ และเว้นจากการประพฤตินิโคตมในกาม วจีกรรม ๔ ได้แก่ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดคำหยาบ เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ และเว้นจากการพูดส่อเสียด มโนกรรม ๓ ได้แก่ ความไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น ความไม่คิดพยาบาท และความเห็นชอบ

(๒) ถ้าเป็นกรรมชั่ว เรียกว่า อกุศลกรรมบถ ๑๐ คือ กายกรรม ๓ ได้แก่ การฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤตินิโคตมในกาม วจีกรรม ๔ ได้แก่ การพูดเท็จ พูดคำหยาบ พูดเพ้อเจ้อ และพูดส่อเสียด มโนกรรม ๓ ได้แก่ เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น จิตคิดพยาบาท และเห็นผิดคลองธรรม

๒) กรรม แบ่งตามหลักเกณฑ์การให้ผล

(๑) แบ่งตามยุคที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ กรรมดำ มีวิบากดำ กรรมขาว มีวิบากขาว กรรมทั้งดำและขาว มีวิบากทั้งดำและขาว และกรรมทั้งไม่ดำและไม่ขาว มีวิบากทั้งไม่ดำและไม่ขาว^{๑๕}

(๒) แบ่งตามยุคหลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรธรรคทายกจารย์ได้นำมาเรียบเรียงใหม่ มี ๑๒ อย่าง โดยแบ่งออกเป็น ๓ หมวด ๆ ละ ๔ ชนิด^{๑๖} ได้แก่

- หมวดที่ ๑ แบ่งตามหน้าที่ (กิจจตุกกะ) มี ๔ ชนิด ได้แก่ ชนกกรรม อุปัตถัมภกกรรม อุปปีฬกกรรม และอุปฆาตกรรม

- หมวดที่ ๒ แบ่งตามลำดับการให้ผลความรุนแรง (ปากทานปริยายจตุกกะ) มี ๔ ชนิด ได้แก่ ครุกรรม อาจิณณกรรมหรือพหุลกรรม อาสันนกรรม และกัตตาคารมหรือกัตตาวาปนกรรม

- หมวดที่ ๓ แบ่งตามกาลเวลาที่ให้ผล (ปากกาลจตุกกะ) มี ๔ ชนิด ได้แก่ ทิฏฐธรรม-เวทนิยกรรม อุปัชชเวทนิยกรรม อปราปรเวทนิยกรรม และอโหสิกรรม

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔.

^{๑๕} อภ.ทุก.อ. (ไทย) ๒/๒๓๒/๖๐๗.

^{๑๖} พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), กรรมที่ปณี เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕),

กรรม มีบทบาทและหน้าที่ ๔ ประการ ได้แก่

๑) มีกรรมเป็นของตน คือ เราเป็นเจ้าของกรรม ทรัพย์สมบัติเป็นของภายนอก หามาแล้วใช้เพียงในภพนี้ชาตินี้ เมื่อตายแล้วทรัพย์สมบัติก็ตกเป็นของลูกหลานต่อไป แต่กรรมที่เราจะต้องนำติดตัวไป คือ กรรมดีและกรรมชั่วที่เราทำเท่านั้น กรรมที่เราทำนั้นจะติดตัวเราไปทุกภพทุกชาติ ไม่มีใครจะมารับผลของกรรมที่เรากระทำแทนเราไปได้เลย

๒) มีกรรมเป็นแดนเกิด คือ ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม กรรมนี้จะเป็นตัวนำไปให้เราเกิดในภพภูมิใหม่ ถ้าทำกรรมดีก็จะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าทำกรรมชั่วก็จะไปเกิดในสุคติอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก จึงกล่าวได้ว่า กรรมเป็นแดนเกิดของเราในภพใหม่ชาติใหม่

๓) มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์พี่น้อง คือ กรรมที่เรากระทำนั้นจะเป็นกรรมดีก็ตาม กรรมชั่วก็ตาม จะคอยติดตามเราไปตลอด เมื่อพี่น้องพ่อแม่ที่เกิดร่วมกันมาจะติดตามเราไปไม่ได้ทุกภพทุกชาติ แต่กรรมที่เราทำนั้นจะติดตามเราไปทุกภพทุกชาติจนกว่าจะหมดกรรมกันไป

๔) มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย คือ ไม่ว่าจะป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม กรรมนี้จะเป็นตัวที่พึ่ง ให้เราอยู่สุขสบายหรือเสวยทุกขเวทนาอย่างไร ตัวกรรมนี้จะเป็นสิ่งที่เราพึ่งอาศัยได้ในภพใหม่ชาติใหม่ต่อไป^{๑๗}

กรรมมีสาเหตุและต้นกำเนิดเกิดขึ้นมาจากอกุศลมูลและกุศลมูล กรรมเมื่อกระทำแล้วย่อมให้ผลของกรรมหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วิบาก กรรมที่มนุษย์กระทำนั้นไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่วก็ตาม ผู้กระทำนั้นจะต้องได้รับอย่างแน่นอน ขึ้นอยู่กับว่าจิตดวงสุดท้ายจะนำไปปฏิสนธิจิตอย่างไร ชนกรรมจะนำไปเกิดเป็นอะไร ตามผลของอาสันนกรรม ถ้าไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ก็ดีไป แต่ถ้าไปเกิดในอบายภูมิก็นำเสียดายที่เกิดมาเป็นมนุษย์ทุกอย่าง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสสอนให้เราทำแต่กรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว ใครจะหนีผลกรรมที่กระทำไว้ไม่ได้ แม้แต่พระองค์ยังหนีผลกรรมที่พระองค์ได้กระทำไว้ตั้งแต่อดีตไม่ได้เลย นอกจากเสียจากผู้ที่ต้องหลีกเลี่ยงกรรมได้ด้วยวิธีการเจริญกรรมฐานจนบรรลุเป็นพระอรหันต์เท่านั้นจึงจะหมดกรรม ผลของกรรมเกิดจากกำลังของกรรม การให้ผลของกรรมอื่นและความสมบูรณ์ขององค์ ๔ (สมบัติ ๔ วิบัติ ๔)^{๑๘}

๔.๓) จากการศึกษาวิเคราะห์สาเหตุของกรรมมราปรากฎในกัมมนิทานสูตร พบว่า กัมมนิทานสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วย ต้นเหตุแห่งอกุศลกรรม ซึ่งต้นเหตุแห่งกรรมนั้นก็คือการล่วงละเมิดในไตรทวาร คือ กายกรรม ๓ ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ และการประพฤตินิดในกาม วจกรรม ๔ คือ การพูดปด พูดส่อเสียด พูดคำหยาบ และพูดเพ้อเจ้อ และโมโนกรรม ๓ คือ อภิขณา พยาบาท และมิฉนทวิภูติ การล่วงละเมิดนี้เกิดขึ้นทางไตรทวารนี้เป็นอกุศลกรรม ที่ประกอบด้วยโลภะ (ความอยาก) โดยมีโทสะ (ความโกรธ) และโมหะ (ความหลงที่ไม่รู้จริง) เป็นองค์ประกอบและเป็นต้นเหตุที่มนุษย์หลงทำกรรมชั่ว^{๑๙} ผลจากการกระทำกรรมนี้เองจึงเป็นผลให้คนเราได้รับผลของกรรมไปทางอบายภูมิ

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน วคิน อินทสระ, **หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมดา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๒-๕๔.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน วิชระ งามจิตต์เจริญ, **พุทธศาสนาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา, ๒๕๕๖), หน้า ๓๑๑-๓๑๗.

^{๑๙} อภ.ทสก.อ. (ไทย) ๓/๑๗๔/๕๒๔.

เมื่อวิเคราะห์กรรมกับการดำเนินชีวิตแล้ว พบว่า กรรมหลัก ๆ ที่สำคัญที่ปรากฏในพระพุทธศาสนานั้นเกิดจากความเชื่อเรื่องบุญบาป กรรมกับความเชื่อที่เป็นมงคลในมงคล ๓๘ ประการ กรรมกับความประสงค์ในผลสำเร็จด้วยหลักกรรมในอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียรพยายาม) จิตตะ (ความตั้งมั่นแห่งจิต) และวิมังสา (ความพิจารณาไตร่ตรอง) กรรมกับการบรรลุธรรมโดยอาศัยหลักกรรมในโพธิปักขิยธรรม และกรรมกับการดำเนินชีวิตด้วยหลักกรรมที่เป็นประโยชน์จากการที่ได้ศึกษาในเรื่องของกรรมและผลของกรรม สาเหตุของกรรมในกัมมนิทานสูตร พบว่ามีสาเหตุ ๓ สาเหตุ ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ

๕. บทสรุป

กรรม เกิดขึ้นจากการกระทำด้วยเจตนา ไม่ว่าจะป็นกรรมดี (กุศลกรรม) หรือกรรมไม่ดี (อกุศลกรรม) ก็ตาม ในทางพระพุทธศาสนาสอนให้เชื่อเรื่องของกรรม ถ้าทำกรรมดีหลังจากตายไปแล้ว จะไปสู่โลกสวรรค์ ถ้าทำกรรมชั่วจะลงสู่อายภูมิ คำสอนเหล่านี้ผู้ที่เชื่อและศรัทธาในเรื่องกรรมจึงจะเห็นผล สาเหตุของกรรมในกัมมนิทานสูตรพบว่ามีสาเหตุ ๓ สาเหตุ ได้แก่ โลภะ โทสะ โมหะ หากบุคคลต้องการจะให้กรรมสิ้นไปนั้นจะต้องกระทำให้ตัวโลภะ โทสะและโมหะให้สิ้นไปเสียก่อน กรรมนี้ยังช่วยให้คนเราได้สำนึกถึงผลของการกระทำกรรมนั้นได้อีกด้วย การกระทำกรรมย่อมยังผลให้ไปในทางที่ดีก็ได้ ในทางที่ไม่ดีก็ได้เช่นกัน ฉะนั้น โลภะจึงเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้เกิดกรรม โดยมีโทสะและโมหะเป็นตัวสนับสนุนหรือทำให้มีการเกิดร่วมกันของการกระทำกรรมนั้น ๆ ซึ่งปัจจัยในการส่งผลให้เกิดกรรมได้ทั้งในทางดีและทางไม่ดีเกิดขึ้นจากสมบัติ ๔ และวิบัติ ๔

๖. ข้อเสนอแนะ

การอธิบายการศึกษาวิเคราะห์เรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เป็นสิ่งสำคัญเพราะว่ากรรมและต้นเหตุแห่งกรรม สามารถนำไปสู่ความพ้นทุกข์ได้อีกด้วย ผู้วิจัยขอเสนอแนะ ดังนี้

๑) ข้อเสนอแนะทั่วไป ผลการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่เกี่ยวข้องกับกรรมและต้นเหตุแห่งกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในกัมมนิทานสูตรเท่านั้น ควรจะมีการศึกษาเชิงปริมาณเพื่อนำมาเปรียบเทียบหลักการของกรรมในชั้นสูงต่อไป

๒) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่า เรื่องกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ควรจะได้การศึกษาในรายละเอียดที่ปรากฏในฎีกาและอนุฎีกาเพิ่มเติม เพื่อความชัดเจนนอกเหนือจากเนื้อหาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา แล้วนำประเด็นนั้นมาวิเคราะห์ว่ามีแนวทางที่จะไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตได้อย่างไร

บรรณานุกรม

- คณะสงฆ์ธรรม. **กรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิอิทธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
 พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร). **กรรมที่ปณี เล่ม ๑**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕.
 พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.
 _____ **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ .อรรถกถา ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐสวดปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

วศิน อินทสระ. หลักกรรมและการเวียนว่ายตายเกิด. พิมพ์ครั้งที่ ๒๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
ธรรมดา, ๒๕๔๓.

วัชระ งามจิตรเจริญ. พุทธศาสนาเถรวาท. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา,
๒๕๕๖.

การศึกษาความสำคัญของกัลยาณมิตร

A STUDY OF THE IMPORTANCE OF KALYĀNAMITTA

นางสาววัลย์ คุรุชโชยันต์*

พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ดร. **

ผศ.ดร.สุเทพ พรมเลิศ **

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาในกัลยาณมิตรสูตร ๒) เพื่อศึกษาหลักกัลยาณมิตรตามคัมภีร์พุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของกัลยาณมิตร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษาวิจัย พบว่า กัลยาณมิตรสูตร จัดอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๑๙ คือ คัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวรรค ซึ่งเป็นสูตรที่จัดอยู่ในสุริยเปยยาลวรรคว่าด้วยสุริยเปยยาล โดยกัลยาณมิตรสูตร เป็นพระสูตรแรกของสุริยเปยยาลวรรคที่ว่าด้วยความเป็นผู้มีมิตรดี มีเนื้อหาเรื่องราวที่กล่าวถึงการเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ การมีกัลยาณมิตร การคบมิตร การคบเพื่อน เพื่อประโยชน์ความเจริญรุ่งเรืองให้กับตนเอง เพื่อให้เกิดศีล สมาธิและปัญญาในการพัฒนาชีวิตตนเองให้พ้นทุกข์ โดยมีหลักธรรมที่เกื้อกูลและสนับสนุนกัลยาณมิตร ได้แก่ ทิศ ๖ มิตรแท้ มิตรเทียม อบายมุข กรรมกิลเลส และการไม่ทำกรรมชั่ว หลักธรรมที่เกื้อกูลต่อกัลยาณมิตร ได้แก่ ปฏิสันถาร ๒ จักรธรรม ๔ สัมปทา ๔ พรหมวิหาร ๔ ขรवासธรรม ๔ สังคหวัตถุ ๔ ทิศ ๖ สาราณียธรรม ๖ และสัปปุริสธรรม ๗

คำสำคัญ ความสำคัญ, กัลยาณมิตร

Abstract

This thesis entitled has three objectives, 1) to study of the structure and contents of the Kalyānamitta Sutta, 2) to study of the principles appeared in the Kalyānamitta , 3) to critical study of the importance of the Kalyānamitta.. This is a qualitative research. The result of study found that that the Kalyānamitta Sutta is classified in the Volume 19 of Suttantanta Pitaka, Samyuttanikāya-Mahāvagga, this sutta is in the Suriyapeyyāla-vagga which mentioned the discourses based on the sun. The Kalyānamitta Sutta is the first sutta in this vagga, which mentioned to the good friends. This issue is stated the practice of the Noble Eightfold Path, having the good friends, the association with friends, to make benefit to oneself, to be morality, concentration, and wisdom in the development of his life free from the suffering.

---

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

The supportive principles of the Kalyānamitta are the six directions, the true friend, the false friend, the cause of ruin, the action causing impurity, and not to do any evil. The principles supporting to the Kalyānamitta are the Two Hospitalities, the Four Virtues Wheeling one to prosperity, the Four Accomplishments, the Four Sublime states of mind, the Four Virtues for a good householder life, the Four Bases of social solidarity, the Six Directions, the Six States of conciliation, the Seven Qualities of a good man.

Keyword: The importance, Kalyānamitta

๑. บทนำ

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาเอกของโลก พระองค์ทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ๔ ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค เพื่อความหลุดพ้นจากสังสารทุกข์ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร ซึ่งจุดหมายสูงสุดแห่งการประพฤติปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาด้วยการปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ประการซึ่งเป็นยอดแห่งธรรม เป็นยอดแห่งการปฏิบัติ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่าอริยสัจ ๔ ประการ คือ แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา เมื่อตรัสรู้แล้วพระพุทธองค์ก็นำหลักธรรมนั้นมาสั่งสอนและเผยแผ่ให้สาวกของพระองค์ให้รู้แจ้งเห็นจริงตามที่พระองค์ทรงได้ค้นพบ พระองค์ทรงเป็นกัลยาณมิตรต่อพุทธศาสนิกชนของพระองค์และสัตว์โลกทั้งหลายเช่นเดียวกับครูเป็นมิตรกับศิษย์ หรือบิดามารดาเป็นกัลยาณมิตรกับบุตร

อริยมรรค หรือบางทีเรียกกมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นหนทางอันประเสริฐ ทางดำเนินของอริยะที่นำไปสู่ญาณอันให้สำเร็จความเป็นพระอริยะ อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ เป็นต้น^๑ เป็นธรรม ๘ ประการที่นำไปให้พระอริยะสู่มรรค ผล นิพพาน พระผู้มีพระภาคทรงตรัสเรื่องอริยมรรคมีองค์ ๘ ไว้ในคัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค กัลยาณมิตตสูตร ว่าด้วยกัลยาณมิตร ว่า

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัยย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉันทกัลยาณมิตตตา ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉันทนั้น ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรพึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มาก ภิกษุผู้มีกัลยาณมิตรเจริญอริยมรรคมีองค์ ๘ ทำอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้มากอย่างไร คือเจริญสัมมาทิฐิ... สัมมาสมาธิอันเป็นธรรมมีการกำจัดราคะ โทสะ และโมหะ เป็นที่สุด^๒ การได้คบกับกัลยาณมิตร จะทำให้มรรคมีองค์ ๘ บริบูรณ์

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาในกัลยาณมิตตสูตร

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๕๑๗.

^๒ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๖/๔๕-๔๖.

- ๒) เพื่อศึกษาหลักกัลยาณมิตตตาในคัมภีร์พุทธศาสนา
๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของกัลยาณมิตร

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับความสำคัญของกัลยาณมิตร โดยค้นคว้าข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนา แล้วนำเสนอผลงานวิจัย และข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่องความสำคัญของกัลยาณมิตร ทำให้ได้พบประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

๑) โครงสร้างและเนื้อหาในกัลยาณมิตตสูตรจัดอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เป็นคัมภีร์ที่ว่าด้วยพระสูตร ซึ่งเป็นการประมวลพุทธพจน์ในหมวดพระสูตรที่ประกอบด้วยพระธรรมเทศนาและธรรมบรรยายต่าง ๆ ของพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ได้ทรงตรัสแก่สาวกที่มีปรากฏอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๑๙ คือ คัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวรรค จัดเป็นเล่มที่ ๕ เป็นเล่มสุดท้ายของสังยุตตนิกาย และเป็นพระสูตรที่จัดอยู่ในสุริยเปยยาลวรรค หมวดที่ว่าด้วยสุริยเปยยาลซึ่งหมายถึงว่าด้วยเรื่องเกี่ยวกับดวงอาทิตย์ที่พระธรรมสังคคิกาทจารย์จัดไว้โดยย่อในรูปของเปยยาลโดยกัลยาณมิตตสูตรเป็นพระสูตรแรกของสุริยเปยยาลวรรคที่ว่าด้วยความเป็นผู้มีมิตรดี^๓

ดังปรากฏใน สังยุตตนิกาย มหาวรรค ครั้งหนึ่ง พระอานนท์เถระเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลทูลทูลถามแสดงความเห็นว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดีนั้น เป็นครึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์ พระองค์ตรัสบอกพระอานนท์เถระว่า อย่างกล่าวอย่างนั้น แท้จริงความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี ถือเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว^๔ เรื่องในทำนองนี้พระสารีบุตรก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเช่นกัน และพระองค์ตรัสรับรองว่า ถูกต้องความเป็นผู้มีมิตรดี มีสหชาติ มีเพื่อนดี ถือเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมด เพราะสามารถทำให้ورىมรรคมีองค์ ๘ เจริญได้มาก^๕

กัลยาณมิตตสูตร มีเนื้อหาเรื่องราวที่กล่าวถึงการอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบการเจริญورىมรรคมีองค์ ๘ ที่เป็นหลักธรรมอันประเสริฐนำไปสู่ความเป็นورىะกับดวงอาทิตย์กำลังจะขึ้น ย่อมจะเห็นแสงอรุณขึ้นมาก่อน เช่นเดียวกับกัลยาณมิตรหรือความเป็นผู้มีมิตรดีย่อมเป็นตัวนำที่ทำให้ورىมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

(๑) สัมมาทิวฐิ (ความเห็นชอบ) เป็นการเห็นชอบด้วยการกำหนดรู้ในทุกข์ คือ ชั้น ๕ รู้ในทุกข์สมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์ คือ ตัณหา ที่เป็นต้นเหตุให้เกิดทุกข์ รู้ในทุกข์นิโรธ ความดับทุกข์ คือ

^๓ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๔/๕๕.

^๔ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๒/๒-๓.

^๕ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓/๔-๕.

ทางแห่งนิพพาน และรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ นั้นเอง

(๒) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) เป็นการดำริอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญา คือ สามารถยกจิตขึ้นสู่มหากุศลและสามารถยกจิตให้ตั้งอยู่กับสติปัฏฐานทั้ง ๔ ด้วยการดำริในการออกจากกาม เป็นการดำริในการกระทำทางกายว่าจะไม่ให้บาปอกุศลคือประพฤติชั่วต่าง ๆ มีการฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤติผิดในกาม เป็นต้น

(๓) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) เป็นการเจรจาชอบ หรือวาจาชอบด้วยการกล่าวด้วยคำพูดที่ถูก (ถูกธรรม ถูกวินัย) พูดไปเท่าไรก็ไม่มีความเสียหายแม้แต่ดีฝ่ายเดียว ถึงจะไม่พูดแต่เว้นจากวจีทุจริตเพื่อหมายเอาวิริตเจตสิก

(๔) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) เป็นการทำงานที่ชอบ ซึ่งในที่นี้หมายความว่า เป็นการกระทำที่เว้นจากความประพฤติชั่วทางกายทุจริต ๓ อย่าง คือ ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ และประพฤติผิดในกามเพื่อหมายเอาสมุจเฉทวิริตติ (งดเว้นโดยเด็ดขาด)

(๕) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) เป็นการเลี้ยงชีพชอบ ซึ่งในที่นี้เป็นการเว้นจากเลี้ยงชีพโดยทำงที่ผิดทางกายทุจริต ๓ และวจีทุจริต ๔ เช่น โก่งเขา หลอกหลวง สอพลอ ปีบบังคับ ขู่เข็ญ ค้าคน ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น การประพฤติในทางสัมมาอาชีวะนี้จะเป็นการเลี้ยงชีพอยู่ด้วยสัมมาอาชีวะคือหาเลี้ยงชีพอย่างสุจริตชน เป็นต้น

(๖) สัมมาวายามะ (เพียรชอบ) หมายถึง เป็นความเพียรชอบ กล่าวคือเพียรในที่ ๔ สถาน ได้แก่ สังวรปธาน ปหานปธาน ภาวนापธาน และรักษาปธาน ยังหมายความว่า ตั้งใจประพฤติปฏิบัติ วิปัสสนากรรมฐานอย่างจริงจังเพื่อให้หลุดพ้นไปจากกิเลสและกองทุกข์โดยเร็วพลัน

(๗) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) เป็นการระลึกชอบในสติปัฏฐาน ๔ ระลึกรู้กับกาย เวทนา จิต และธรรม ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๓ คือ (๑) อาตาปี มีความเพียรเจริญวิปัสสนาภาวนาจนสามารถเผากิเลสให้เราร้อนและให้ไหม้ คือให้หมดสิ้นไปจากชั้นสันทาน (๒) สมปะชาโน มีสัมปชัญญะคือกำหนดรู้ รูปรนามอยู่ทุกขณะ (๓) สติมา มีสติระลึกอยู่กับกาย เวทนา จิต และธรรมเป็นประจำ

(๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ) เป็นการตั้งใจของจิตในการเข้าไปประลึกรู้ในทางที่ชอบ คือสมาธิที่เจริญตามแนวทางของฌาน ๔ และยังหมายความว่า มีใจจดจ่ออยู่กับรูป นาม และศีล สมาธิปัญญา จนกระทั่งถึงมรรค มีโสตาปัตติมรรคญาณ^๖ เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีหลักธรรมอื่นที่ช่วยสนับสนุนให้กัลยาณมิตรเจริญงอกงามโดยต้องอาศัยหลัก ๔ ประการ^๗ ได้แก่

^๖ พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ) วจนา, วิปัสสนากรรมฐาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๒๕.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒๓-๑๐๒๔.

(๑) วิเวก แปลว่า ความสงบ คือ สงบจากกิเลส มีอยู่ ๕ อย่าง คือ วิกขัมภนนิโรธ สงบจากกิเลสด้วยการข่มไว้ ตทังคนิโรธ สงบจากกิเลสด้วยองค์ของกรรมฐาน สมุจเฉทวิเวก สงบจากกิเลสโดยเด็ดขาดด้วยมรรคญาณ ปฏิปัสสัทธินิโรธ สงบจากกิเลสโดยอาศัยผลญาณ และนิสสรณนิโรธ สงบจากกิเลสโดยถึงพระนิพพาน

(๒) วิราคะ แปลว่า สำรอกกิเลส มี ๕ อย่าง คือ วิกขัมภนวิราคะ สำรอกกิเลสด้วยการข่มไว้ ตทังควิราคะ สำรอกกิเลสด้วยองค์ของกรรมฐานนั้นๆ สมุจเฉทวิราคะ สำรอกกิเลสโดยเด็ดขาดด้วยมรรคญาณ ปฏิปัสสัทธิวิราคะ สำรอกกิเลสโดยผลญาณ และนิสสรณวิราคะ สำรอกกิเลส โดยถึงพระนิพพาน

(๓) นิโรธ แปลว่า ดับกิเลส มี ๕ อย่าง คือ วิกขัมภนนิโรธ ดับกิเลสด้วยการข่มไว้ ตทังคนิโรธ ดับกิเลสด้วยองค์ของกรรมฐาน สมุจเฉทนิโรธ ดับกิเลสได้โดยเด็ดขาดด้วยมรรคญาณ ปฏิปัสสัทธินิโรธ ดับกิเลสด้วยอาศัยผลญาณ และนิสสรณนิโรธ ดับกิเลสโดยนิพพาน

(๔) ไวสสัคคปริณามิ แปลว่า น้อมไปสู่การละกิเลส มี ๕ อย่าง คือ วิกขัมภนไวสสัคคะ ละกิเลสด้วยการข่มไว้ ตทังคไวสสัคคะละกิเลสด้วยองค์ของกรรมฐาน สมุจเฉทไวสสัคคะละกิเลสด้วยมรรค ปฏิปัสสัทธิไวสสัคคะละกิเลสด้วยผลและนิสสรณไวสสัคคะละกิเลสโดยนิพพาน

๒) จากการศึกษาหลักกัลยาณมิตตตาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า กัลยาณมิตรหรือ กัลยาณมิตตตา แปลตามศัพท์ว่า มิตรที่ดี (กัลยาณ + มิตต) ความมีกัลยาณมิตร (กัลยาณ + มิตตตตตา) ซึ่งหมายถึง มีผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหาและบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมหมู่กับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญาที่มีความสามารถซึ่งจะช่วยแวดล้อมสนับสนุน และยังพบว่าประเภทของกัลยาณมิตรมี ๒ ประเภทคือ ๑.มิตรเทียม ๒.มิตรแท้ จำแนกเป็น ๔ ประเภท คือ ๑) มิตรมีอุปการะ ๒) มิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ ๓) มิตรแนะนำประโยชน์ ๔) มิตรมีความรักใคร่ จากการศึกษาหลักธรรมที่เกื้อกูลต่อกัลยาณมิตรพบว่า มี ๒ หลักธรรมคือ ๑.อริยมรรคมีองค์ ๘ ๒. กัลยาณธรรมที่เกิดขึ้นจากกัลยาณมิตร อริยมรรคมีองค์ ๘ ประกอบด้วย ๑) สัมมาทิฐิ (ความเห็นชอบ) ๒) สัมมาสังกัปปะ (ความดำริชอบ) ๓) สัมมาวาจา (วาจาชอบ) ๔) สัมมากัมมันตะ (การงานชอบ) ๕) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ๖) สัมมาวายามะ (เพียรชอบ) ๗) สัมมาสติ (ระลึกชอบ) ๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งใจชอบ) มีหลักธรรมที่ช่วยสนับสนุนให้อริยมรรคมีองค์ ๘ เจริญได้โดยหลัก ๔ ประการ ได้แก่ ๑) วิเวก แปลว่า ความสงบ ๒) วิราคะ แปลว่า สำรอกกิเลส ๓) นิโรธ แปลว่า ดับกิเลส ๔) ไวสสัคคปริณามิ แปลว่า น้อมไปสู่การละกิเลส กัลยาณมิตรธรรม เป็นคุณสมบัติพิเศษจำเพาะสำหรับการทำหน้าที่มิตรมี ๗ ประการ ได้แก่ ๑) ปิโย (น่ารัก) ๒) ครุ (ที่น่าเคารพ) ๓) ภาวนีโย (น่ายกย่อง) ๔) วัตตา (รู้จักพูดให้ได้ผล) ๕) วจนักขโม (อดทนต่อถ้อยคำ) ๖) คัมภีร์ญจะ กะถัง กัตตา (ແถลงเรื่องล้าลึกได้) และ ๗) โน จัญฐาเน นีโยชะเย (ไม่ชักนำไปอฐาน)

นอกจากหลักธรรมที่เกื้อกูลต่อกัลยาณมิตรที่ปรากฏในกัลยาณมิตตสูตรแล้ว ผู้วิจัยยังพบหลักธรรมที่เกื้อกูลและสนับสนุนกัลยาณมิตรที่ปรากฏในพระสูตรต่าง ๆ อีกหลายหลักธรรม ได้แก่ ปฏิสันถาร ๒ จักรธรรม ๔ สัมปทา ๔ พรหมวิหาร ๔ ขรวาสาธรรม ๔ สังคหัตถุ ๔ ทิศ ๖ สาราณียธรรม ๖ และสัพปุริสธรรม ๗

ปฏิสันถาร ๒ คือ ปฏิสันถาร โดยการปฏิบัติตามวิธีรับแขก มี ๒ อย่าง คือ ๑) อามิสปฏิสันถาร ๒) ธรรมปฏิสันถาร

จักรธรรม ๔ หมายถึงธรรมนำชีวิตประกอบด้วย ๑) ปฏิรูปเทสวาสะ ๒) สัพปุริสุปปัสสะ ๓) อัตตสัมมาปณิธิ ๔) ปุพเพกตปุญญตา

สัมปทา ๔ ประกอบด้วย ๑) สีลสัมปทา ๒) ฉันทสัมปทา ๓) อุตตสัมปทา ๔) อัมปมาทสัมปทา

พรหมวิหาร ๔ หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องอยู่อันประเสริฐ มี ๔ ประการ คือ ๑) เมตตา ๒) กรุณา ๓) มุทิตา ๔) อุเบกขา

ฆราวาสธรรม ๔ หมายถึง หลักธรรมที่ผู้ครองเรือนควรปฏิบัติ มี ๔ ประการคือ ๑) สัจจะ ๒) ทมะ ๓) ขันติ ๔) จาคะ

สังคหัตถุ ๔ หมายถึง ธรรมอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวยึดเหนี่ยวใจกันไว้ มี ๔ อย่าง คือ ๑) ทาน ๒) ปิยวาจา ๓) อุตถจริยา ๔) สมานัตตตา

ทิศ ๖ หมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ ดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศ ได้แก่ ๑) ปุรัตถิมทิศ (ทิศเบื้องหน้า) ๒) ทักขินทิศ (ทิศเบื้องขวา) ๓) ปัจฉิมทิศ (ทิศเบื้องหลัง) ๔) อุตตรทิศ (ทิศเบื้องซ้าย) ๕) เหมฐิมทิศ (ทิศเบื้องล่าง) ๖) อูปริมทิศ (ทิศเบื้องบน)

สาราณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน มี ๖ ประการ คือ ๑) ทำอะไรก็ทำด้วยความเมตตาธรรมต่อกัน ๒) พูดอะไรก็พูดด้วยเมตตาธรรมต่อกัน ๓) คิดอะไรก็คิดด้วยเมตตาธรรมต่อกัน ๔) แบ่งปันสิ่งที่ตนได้มาโดยชอบให้แก่กัน ๕) มีศีลมีความประพฤติเสมอกัน ๖) มีความคิดเห็นเสมอกัน

สัพปุริสธรรม หมายถึง ธรรมของสัตบุรุษ มีคุณสมบัติของความเป็นคนที่สมบูรณ์เรียกว่า “สัตบุรุษ” มี ๗ ประการ ได้แก่ ๑) ฌมมัญญ (ผู้รู้จักเหตุ) ๒) อตถัญญ (ผู้รู้จักผล) ๓) อุตตัญญ (ผู้รู้จักตน) ๔) มัตตัญญ (ผู้รู้จักประมาณ) ๕) กาลัญญ (ผู้รู้จักเวลา) ๖) ปริสัจญ (ผู้รู้จักชุมชน) ๗) บุคคลัญญ (ผู้รู้จักบุคคล)

หลักธรรมที่เกี่ยวคู่ต่อกัลยาณมิตรทั้ง ๙ ประการนี้จะช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน เกิดขึ้นแก่มิตรได้ในระยะเวลาที่ยาวนาน เพราะหลักธรรมดังกล่าวเป็นหลักธรรมที่ช่วยทำให้เป็นคนดี ถ้าได้คบมิตรที่ดีก็จะทำให้ได้มิตรที่ดีตลอดไป หลักธรรมที่กล่าวมาแล้วยังช่วยให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองแก่ตนเอง ผู้อื่นและสังคมในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครองและการศึกษา ผู้ที่มีกัลยาณมิตรที่ดีย่อมจะนำความสุขและความเจริญมาสู่ตนเองและผู้อื่น

๓) จากการศึกษาความสำคัญของกัลยาณมิตร พบว่า มี ๓ ประการ คือ ๑) กัลยาณมิตรในฐานะที่เป็นนิमितแห่งอริยมรรค ๒) กัลยาณมิตรในฐานะทำให้อริยมรรคบริบูรณ์ ๓) กัลยาณมิตรในฐานะเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์

ความสำคัญของมิตรมีอุปการะ ๔ ลักษณะ ได้แก่ (๑) ป้องกันมิตรผู้ประมาท คือ เมื่อมิตรมีอุปการะ เห็นเพื่อนตั้งอยู่ในความประมาทก็ช่วยชี้แนะประโยชน์และโทษของความประมาทให้เพื่อนเกิดสัมมาทิฐิ (๒) ป้องกันทรัพย์ของมิตรผู้ประมาทแล้วคือ มิตรแท้ยอมป้องกันรักษาทรัพย์สมบัติ

^๕ ที.ปา.อ. (บาลี) ๓/๒๖๑/๑๔๒.

ของเพื่อน มิตรประเภทนี้ ชื่อว่า รักษาศีล ๕ ข้อที่ ๒ ที่ว่า การไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ในขณะที่เดียวกัน ก็ชื่อว่าได้ประพฤติธรรมข้อกุศลมูล คือ ความไม่คิดละโมภ ไม่คิดถือเอาของคนอื่น เมื่อจิตประกอบด้วยคุณธรรมนี้ เมื่อเพื่อนฝากทรัพย์ไว้ หรือเห็นทรัพย์ของเพื่อน ยอมรักษาทรัพย์ไว้ให้เพื่อน^๙ (๓) เมื่อมีภัยก็เป็นที่พักพิงนักได้กล่าวโดยทั่วไปภัยที่เกิดขึ้นมี ๒ อย่าง คือ ภัยจากธรรมชาติและภัยจากมนุษย์ ภัยธรรมชาติบางอย่างมนุษย์ไม่สามารถจะป้องกันได้ เมื่อเกิดขึ้นย่อมนำความสูญเสียมาสู่มนุษย์ ความเห็นใจย่อมเกิดขึ้นกับมิตร ผู้เห็นความวิบัติของเพื่อนยอมเป็นที่พึ่งพาอาศัยให้กับเพื่อนได้ (๔) เมื่อมีกิจที่จำต้องทำให้เกิดขึ้นหมายความว่า เมื่อกิจที่ควรทำเกิดขึ้น มิตรมีอุปการะเห็นสหายมาหา เพื่อขอความช่วยเหลือจากตน ก็แสดงความมีน้ำใจอย่างจริงใจ ที่จะช่วยเหลือเพื่อนด้วยความเต็มใจอย่างเต็มที่ทั้งด้านกำลังใจและกำลังทรัพย์ บุคคลใดที่มีลักษณะทั้ง ๔ ประการดังที่กล่าวมานี้ เรียกว่า กัลยาณมิตร ประเภทที่หนึ่ง

ความสำคัญของมิตรร่วมสุขร่วมทุกข์ มี ๔ ลักษณะ ได้แก่ (๑) บอกความลับแก่เพื่อน หมายถึง บอกเรื่องอันควรปกปิดของตนแก่เพื่อนได้ ซึ่งปกปิดแล้ว คนที่ไว้วางใจกันเท่านั้น จึงจะบอกความลับได้ (๒) ปิดความลับของเพื่อน หมายถึง มิตรมีอุปการะยอมรักษาความลับที่เพื่อน กล่าวโดยที่คนอื่นไม่ล่วงรู้ ความไว้วางใจกันทั้งสองฝ่าย แสดงถึงความจริงใจต่อกัน (๓) ไม่ละทิ้งในยามอันตรายหมายถึง เมื่อมีภัยเกิดขึ้นก็ไม่ทอดทิ้งเพื่อน (๔) แม้ชีวิตก็อาจจะสละเพื่อประโยชน์ของเพื่อนได้ หมายถึง มิตรผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์ จะไม่คำนึงถึงชีวิตของตน ยอมสละให้เพื่อนได้โดยมุ่งทำประโยชน์ แก่เพื่อน

ความสำคัญของมิตรแนะนำประโยชน์ ๔ ลักษณะ ได้แก่ (๑) ห้ามมิให้ทำความชั่วความชั่ว หมายถึง มิตรผู้แนะนำประโยชน์ ย่อมห้ามเพื่อมิให้ตกไปในทางชั่ว เช่น ห้ามเพื่อนไม่ให้ก่อเวร ๕ และอกุศลกรรม ๑๐ เป็นต้น (๒) แนะนำให้ตั้งอยู่ในความดีหมายถึง มิตรแนะนำประโยชน์ ย่อมแนะนำเพื่อนในความดี รู้และเข้าใจในกรรมดี ในสภาวะ ๓ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า พระธรรม พระอริยสงฆ์ ในศีล ๕ กุศลกรรมบถ ๑๐ จงบำเพ็ญเพียรจงฟังธรรมเถิด (๓) ให้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟังหมายถึง มิตรแนะนำให้ฟังเรื่องที่ละเอียด ลึกซึ้ง ประกอบด้วยประโยชน์และเป็นมงคลแก่ชีวิต (๔) บอกทางสวรรค์ให้ หมายถึง มิตรยอมแนะนำให้เพื่อนกระทำความดี ผลดีที่ทำย่อมไปเกิดในสวรรค์ การกล่าวเช่นนี้เป็น การบอกผลแห่งการประพฤติกรรมดี

ความสำคัญของมิตรมีความรักใคร่ ๔ ลักษณะ ได้แก่ (๑) ไม่พอใจความเสื่อมของเพื่อน หมายความว่า เมื่อรู้ว่าเพื่อนสูญเสียคนที่เป็นที่รัก เช่น บุตร ภรรยา บริวาร ก็ไม่ยินดี ไม่ชอบใจ (๒) พอใจความเจริญของเพื่อน หมายถึง มิตรเห็นหรือได้ทราบว่าเพื่อนประสบความสำเร็จ ในชีวิตก็มีมุทิตาจิตพลอยยินดีกับความสำเร็จของเพื่อน (๓) ห้ามปรามคนที่นิทาเพื่อนหมายความว่า เมื่อมีผู้มาพูดว่าคนโน้นรูปชั่ว ไม่น่า เลื่อมใส มีชาติทรมานหรือเป็นคนทุศีล มิตรผู้มีความรักใคร่ ย่อมห้ามผู้ที่กล่าวติเตียนเพื่อนของตน (๔) สนับสนุนคนที่สรรเสริญเพื่อน คือ เมื่อมีคนพูดว่า คนชื่อโน้น มีรูปร่าง น่าเลื่อมใส มีชาติดี ถึงพร้อมด้วยศีล มิตรผู้มีความรักใคร่ยอมให้การสนับสนุนและชื่นชมผู้พูดนั้น

กัลยาณมิตรมีความสำคัญได้ก็เพราะกัลยาณมิตรนั้นมีคุณค่าในฐานะที่เป็นตัวดึงดูด เป็นตัวชักนำให้เกิดประโยชน์แก่ผู้หวังประโยชน์ ไม่ว่าจะเป็ประโยชน์ทางโลกหรือทางธรรม หากได้

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๔/๒๑๑.

กัลยาณมิตรคอยชี้แนะ เป็นผู้กำกับให้ชีวิตเบื้องต้นดำเนินไปด้วยดี แม้ในเบื้องต้นอาจมีอุปสรรคมาขวางบ้าง กัลยาณมิตรก็เปรียบเหมือนมีกำแพงสองข้างทางที่คอยกั้นอุปสรรคและสิ่งไม่ดีที่จะมาถึงตัว อีกทั้งช่วยห้ามตนเอง ไม่ให้เดินออกไปหาสิ่งเหล่านั้น ช่วยให้การดำเนินการไปสู่เป้าหมายได้สะดวก ในทางธรรม กัลยาณมิตรมีคุณค่าทั้งในฐานะเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุด แห่งพรหมจรรย์

การที่คนเรามีมิตรที่ดีหรือกัลยาณมิตร เฉพาะในส่วนของมิตรทางโลกมีส่วนสำคัญมากในการสร้างฐานะทางสังคมเพื่อความเจริญก้าวหน้า เป็นเพื่อนช่วยคิดช่วยการงาน ในคราวเมื่อเจอปัญหาหรือมรสุมเข้ามาในชีวิต เพื่อนก็สามารถที่จะช่วยแก้ไขหรือแบ่งเบาภาระได้ เพราะการที่มีเพื่อนดีนั้นถือว่าเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เราประสบความสำเร็จได้อีกทางหนึ่ง สอนมิตรที่ทางพระพุทธศาสนากล่าวว่าสำคัญ คือ กัลยาณมิตร เพราะกัลยาณมิตรนอกจากจะแนะนำเพื่อให้ประสบความสำเร็จในการดำรงชีวิตทางโลก คือ ความเจริญในการทำงาน นอกจากนั้นแล้ว กัลยาณมิตรยังได้แนะนำประโยชน์ เพื่อการบรรลุโลกุตระธรรมอีกด้วย ถ้าได้กัลยาณมิตรที่บรรลุโลกุตระธรรมก็จะสามารถแนะนำสั่งสอนให้เรามีโอกาสได้บรรลุธรรมอีกด้วย ซึ่งเป็นการได้ทั้งประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า คือ มรรค ผล และนิพพาน

๕. บทสรุป

กัลยาณมิตร หมายถึง การคบมิตร การคบเพื่อน เพื่อประโยชน์ความเจริญรุ่งเรืองให้กับตนเอง เพื่อให้เกิดศีล สมาธิและปัญญาในการพัฒนาชีวิตตนเองให้พ้นทุกข์ มิตรเป็นผู้นำแสงสว่างความเจริญรุ่งเรืองมาให้ เปรียบเหมือนแสงอรุณรุ่งของดวงอาทิตย์ที่กำลังทอแสงขึ้นขอบฟ้าในเวลารุ่งเช้า ในทางพระพุทธศาสนานั้นก็คือ ความเจริญในการบรรลุธรรมด้วยหลักธรรมในอริยมรรคมีองค์ ๘ มิตรที่ดีนี้จะต้องมีคุณสมบัติตามหลักกัลยาณมิตรตา นอกจากนี้ยังต้องมีหลักธรรม คือ ปฏิสันถาร ๒ จักรธรรม ๔ พรหมวิหาร ๔ ฆราวาสธรรม ๕ สังคหวัตถุ ๔ ทิศ ๖ สารณียธรรม ๖ และสัพปุริสธรรม ๗

๖. ข้อเสนอแนะ

การอธิบายความสำคัญของกัลยาณมิตรนั้นเป็นประเด็นบางเรื่องเท่านั้น อาจจะต้องยังขาดประเด็นอื่น ๆ ที่น่าสนใจ ผู้วิจัยขอเสนอแนะการทำวิจัยในครั้งต่อไป ดังนี้

๑) ข้อเสนอแนะทั่วไป ผลงานวิจัยฉบับนี้ เป็นงานวิจัยที่ศึกษาความสำคัญของกัลยาณมิตรสามารถนำไปเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ต้องการศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมได้เป็นอย่างดี เพราะเนื้อหานั้นครอบคลุมทุกประเด็นในหลักการทั่ว ๆ ไป

๒) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่า ควรที่จะศึกษาในเชิงลึกด้วยการศึกษาวิเคราะห์กัลยาณมิตรนำไปใช้ในการปฏิบัติธรรมได้อย่างไร และศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมที่ปรากฏในกัลยาณมิตรสูตรนำไปใช้ในการเจริญกรรมฐานได้หรือไม่อย่างไร เพื่อหลักธรรมนั้นจะได้เป็นแนวทางในการพัฒนาการปฏิบัติไปได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕.

.....**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท
เอส. อาร์. พรินต์ติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.

.....**พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พระพุทธโฆสเถระ รจนา. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ
อาสภมहाเถระ). พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๔.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสีหิ) รจนา. **วิปัสสนากรรมฐาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:
บริษัท ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๔.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

ศึกษาวิเคราะห์ปรมาตถภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : กรณีศึกษา
การปฏิบัติปรมาตถภาวนาของวัดมเหยงคณ์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

AN ANALYTICAL STUDY OF PARAMATTHA BHĀVANĀ ACCORDING TO THE FOUR
FOUNDATIONS OF MINDFULNESS : A CASE STUDY OF THE
PARAMATTHA BHĀVANĀ PRACTRICE OF WAT MAHEYONG PHRANAKON SI
AYUTTHAYA DISTRICT PHRANAKON SI AYUTTHAYA PROVINCE

VEN. PHRA SOPHY PHAV RATANAJOTO *

พระมหาสุทนต์ นรเชษฐโณ, ดร. **

พระมหาจรัสวัฒน์ กนตวณโณ, ดร. **

บทคัดย่อ

การศึกษาวินิจฉัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาหลักปฏิบัติวิปัสสนาตามหลัก
สติปัฏฐาน ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาหลักปฏิบัติปรมาตถภาวนาตามแนวทางของวัดมเหยงคณ์
๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบปรมาตถภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ
การศึกษาวินิจฉัย พบว่า สติปัฏฐานสูตร เป็นพระสูตรที่สำคัญต่อการปฏิบัติกรรมฐานมาก พระสูตรนี้มี
ปรากฏในคัมภีร์ที่ขนิภาย มหาวรรค เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าแสดงแก่พุทธบริษัทชาวกรุง พระองค์
แสดงทางสายเอกของสติปัฏฐานไว้ ๔ ประการ คือ เป็นทางเดียว เพื่อดับทุกข์ เพื่อบรรลุอายุธรรม และเพื่อ
ทำให้นิพพาน ด้วยการพิจารณาในฐานทั้ง ๔ ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม โดยมีวิปัสสนาภูมิเป็นอารมณ์
จากการศึกษาวิเคราะห์รูปแบบปรมาตถภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ของวัดมเหยงคณ์พบว่ามี ๕
ขั้นตอน คือ กำหนดรู้บัญญัติ กำหนดปรมาตถแบบเจาะจง กำหนดปรมาตถแบบทั่วไป รู้ ละ วาง และวิมุตติ

คำสำคัญ ปรมาตถภาวนา, สติปัฏฐาน ๔, วัดมเหยงคณ์

Abstract

This thesis entitled has three objectives, 1) to study of the practice of
Vipassanā according to the Four Foundations of Mindfulness in Buddhist Scriptures,
2) to study of the *Paramattha Bhāvanā* Practice of Wat Maheyong, and 3) to analyze
the model of *Paramattha Bhāvanā* according to the Four Foundations of Mindfulness.
This is a qualitative research. The result of study found that *Satipatthā-sutta* is the

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

more important sutta to meditation practice. This sutta appeared in the *Dṣhanikāya Mahavagg* which it was preached by the Lord Buddha to Buddhist in *Kuri City*. The Lord Buddha expressed the one way of the Four *Satipatthās* that is the one way for overcoming grief, for doing away sorrow and dejection, for the attainment of knowable and realization of *Nibbāna*. It is considered by the Four Foundations; body, feeling, mind, and mind-objects which has the *Vipassanābhumi* as the sense-objects. From the analytical study of Paramattha Bhavana according to the Four Foundations of Mindfulness of Wat Maheyong found that there are five steps of practice; observing contents, observing the specific Ultimate Reality, observing the general Ultimate Reality, knowing the abandoning and unattachment, and liberation.

Keyword: Paramattha Bhāvanā, The Four Foundations of Mindfulness, Wat Maheyong

๑. บทนำ

มนุษย์ทั้งหลายที่เกิดมาเริ่มตั้งแต่ปฏิสนธิในครรภ์แล้วคลอดออกมาใช้ชีวิตลิ้มตามดูโลก ดำรงชีพอยู่จนกระทั่งถึงแก่ความตาย ล้วนแต่ต้องประสบกับความทุกข์นานัปการ มนุษย์ทั้งหลายย่อมเป็นไปได้ทีเพราะความสุขและทุกข์ได้ด้วยการขัดเกลากิเลส^๑ ซึ่งมีความเกิดก็เป็นทุกข์ แม้ความแก่ก็เป็นทุกข์ แม้ความเจ็บก็เป็นทุกข์ แม้ความตายก็เป็นทุกข์ ความประสบสิ่งอันไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปราศจากสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นเป็นทุกข์ โดยย่ออุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์^๒ ความทุกข์เป็นสิ่งที่มนุษย์เราหลีกเลี่ยงไม่ได้ ความทุกข์จึงเป็นปัญหาในการดำรงชีวิต แม้มนุษย์จะดิ้นรนเพื่อต้องการให้พ้นจากสภาพของความทุกข์ทั้งหลายก็ตามแต่ดูเหมือนว่ายิ่งดิ้นรนก็ยิ่งทุกข์มากขึ้น พระพุทธศาสนาสอนให้รู้แจ้งความจริงแท้ของธรรมชาติทั้งปวงที่ปรากฏมีอยู่ในโลก ว่าโลกทั้งปวงนั้นเป็นทุกข์ หาสาระแก่นสารไม่ได้ ดังที่พระองค์ตรัสว่า “สพเพ สงขารา ทุกขา. สังขารทั้งหลายทั้งปวงเป็นทุกข์ สพเพ ธมมา อนตตา. ธรรมทั้งปวงมิใช่ตัวตน”^๓ ทุกข์เท่านั้นเกิดขึ้น ทุกข์เท่านั้นดำรงอยู่และแปรผันไป นอกจากทุกข์ไม่มีสิ่งอื่นเกิดขึ้น นอกจากทุกข์ไม่มีอะไรอื่นดับไป^๔ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะมนุษย์ปุถุชนเป็นผู้ถูกอวิชชา^๕ คือ ความหลงอันเป็นเหตุไม่รู้จริง คือไม่รู้ในหลักปฏิจจสมุပ္บาท^๖ และไม่รู้ในหลักอริยสัจ^๗ หลักปฏิบัติของพระพุทธศาสนาถือว่าการขัดเกลากิเลสเพื่อจะดับทุกข์ได้ต้องอาศัยการฝึกฝนอบรมจิตจึงจะสามารถขจัดทุกข์ทั้งหลายให้หมดไปได้ ดังพุทธภาษิตที่ว่า “จิตตํ ทนตํ สุขาวหนํ จิตที่ฝึกดีแล้ว

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๘๑/๗๑.

^๒ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๓.

^๓ ดูรายละเอียดใน พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๗๗-๒๗๙/๖๕, พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๗๗-๒๗๙/๑๐๖.

^๔ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๗๑/๒๒๘.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์* (ชำระ-เพิ่มเติม ช่วงที่ ๑), พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕๑๔.

^๖ วิ.ม. (ไทย) ๔/๗/๑๑.

^๗ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๕/๙๙.

นำเสนอให้”^๘ วิธีการฝึกจิตเพื่อให้เกิดปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริงของทุกข์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นจนกระทั่งถึงความบริสุทธิ์ าระดับความทุกข์กายทุกข์ใจจนสามารถบรรลธรรมและทำพระนิพพานให้แจ้งได้นั้นก็คือ การปฏิบัติธรรมด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔^๙

จากข้อความดังกล่าวในข้างต้นนั้น ผู้เขียนมีความสนใจว่าหลักการปฏิบัติปรมัตถภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ตามแนวทางการปฏิบัติของวัดมเหยงคณ์นั้นมีแนวทางอย่างไร มีหลักการปฏิบัติตรงตามแนวทางที่ปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตรหรือไม่อย่างไร ผู้เขียนจึงสนใจและได้กำหนดประเด็นปัญหาดังกล่าวที่จะได้ทำการศึกษาดังต่อไปนี้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาหลักปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๒) เพื่อศึกษาหลักปฏิบัติปรมัตถภาวนาตามแนวทางของวัดมเหยงคณ์
- ๓) เพื่อวิเคราะห์รูปแบบปรมัตถภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการผสมผสานระหว่างเชิงเอกสารและภาคสนาม โดยค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติปรมัตถภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ กรณีการปฏิบัติปรมัตถภาวนาตามแนวทางของวัดมเหยงค์ โดยค้นคว้าข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ดังนี้

- ๑) ศึกษาหลักการปฏิบัติปรมัตถภาวนาโดยอาศัยข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส
- ๒) ศึกษาหลักการปฏิบัติปรมัตถภาวนาตามแนวทางของวัดมเหยงคณ์จากตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๓) ทำการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๕ ท่าน ได้แก่ พระราชสิทธิมนี วิ., พระครูภาวนาสมณวัตร วิ. (ประจาก สิริวัฒนโณ), พระภาวนาชมคุณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี), พระมหาจรัญญ กุศลจิตโต (บุญชม) และพระมหาวรพรต กิตติวิโร (จรีตเอก)
- ๔) นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและสัมภาษณ์มาแล้วมาทำการเรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนาและเสนอให้ที่ปรึกษาพิจารณา ให้ข้อเสนอแนะ พร้อมทั้งสรุปและนำเสนอผลการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่องศึกษาวิเคราะห์ปรมัตถภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ : กรณีศึกษาการปฏิบัติปรมัตถภาวนาของวัดมเหยงคณ์ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทำให้ได้พบประเด็นที่เกี่ยวกับหลักการปฏิบัติที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังนี้

- ๑) จากการศึกษาลหลักปฏิบัติวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่ามหาสติปัฏฐานสูตรหรือสติปัฏฐานสูตร เป็นพระสูตรที่สำคัญต่อการปฏิบัติกรรมฐาน มาก พระสูตรนี้มีปรากฏในคัมภีร์ที่หมิกาย มหาวรรค เป็นพระสูตรที่มีเนื้อหายาวมาก แต่ผู้ปฏิบัติจะนำหลักปฏิบัติ

^๘ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑๓/๑๙.

^๙ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

บางส่วนมาปฏิบัติตามจริตของตนเอง ซึ่งต้นเหตุที่เกิดขึ้นของพระสูตรนี้ เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่พุทธบริษัทชาวกรุง เพราะมีความสนใจในการเรียนธรรมและปฏิบัติธรรมอย่างมาก พระองค์ทรงแสดงทางสายเอกของสติปัฏฐานไว้ ๔ ประการ คือ เป็นทางเดียว เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงไสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอุบายธรรม เพื่อทำให้นิพพาน ด้วยการพิจารณาในฐานทั้ง ๔ ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรม^{๑๐}

วิปัสสนากาวนา หมายถึง คือ การฝึกอบรม การพัฒนาจิต เพื่อให้เกิดปัญญา เป็นการเห็นประจักษ์แจ้งในพระไตรลักษณ์ คือ การเห็นในรูปที่เคลื่อนไหว ใจที่คิด เป็นต้น เป็นวิธีการปฏิบัติให้เข้าถึงสภาวะดับ ความสงบเย็น (นิพพาน) ได้ ถ้าต้องการสุขแท้ สุขถาวรที่ไม่กลับมาทุกข์อีกก็ต้องดำเนินไปตามหนทางนี้เท่านั้น ไม่มีทางอื่น เป็นข้อปฏิบัติต่าง ๆ ในการอบรมปัญญาให้เข้าใจตามความจริง ไม่ใช่เห็นตามที่เรากำลังต้องการให้เป็น ด้วยความชอบ ความซัง ความอยากได้ หรือความขัดใจของเรา รู้แจ้งชัด เข้าใจจริงจนสามารถถอนความหลงผิดและยึดติดในสิ่งทั้งหลายได้ถึงขั้นเปลี่ยนท่าที่ต่อโลกและชีวิตใหม่ ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องที่เกิดขึ้นมาเรื่อย ๆ มีความสุข สงบ ผ่องใส และเป็นอิสระ เพราะพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลสที่สุด คือ นำไปสู่ความพ้นทุกข์ที่แท้จริงยั่งยืนถาวรที่เรียกว่า สมุจเฉทวิมุตติ^{๑๑}

สติปัฏฐาน หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ ข้อปฏิบัติมีสติเป็นประธาน การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เท่าทันตามความเป็นจริง การมีสติกำกับดูสิ่งต่าง ๆ และความเป็นไปทั้งหลาย โดยรู้เท่าทันตามสภาวะของมัน ไม่ถูกครอบงำด้วยความยินดียินร้ายที่ทำให้มองเห็นเพียงไปตามอำนาจกิเลส วิปัสสนากาวนาจึงเป็นการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในอริยสัจ ๔ และยังเป็น การปฏิบัติตามหลักที่ปรากฏในสติปัฏฐานสูตร ได้แก่ กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน ซึ่งหลักการปฏิบัติดังกล่าวเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อให้ล่วงพ้นความโศกและคร่ำครวญ^{๑๒}

สติปัฏฐานมีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้ง ๓ ปิฎก โดยในพระวินัยปิฎกจะอธิบายในลักษณะพุทธบัญญัติและอนุบัญญัติ ปาราชิกสิกขาบทที่ ๔ ว่าด้วย การกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมในพระสูตรต้นตปิฎก จะอธิบายเป็นการเฉพาะเจาะจงลงใน ๔ แห่ง ได้แก่ มหาสติปัฏฐานสูตร สติปัฏฐานสูตร สติปัฏฐานสังยุต และสติปัฏฐานวรรค

นอกจากนี้ยังมีการอธิบายไว้ในพระสูตรอื่น ๆ อีกหลายแห่ง เช่น อานาปานัสสติสูตร^{๑๓} กายาคตาสติสูตร^{๑๔} คิริมานันทสูตร^{๑๕} มรณัสสติสูตร^{๑๖} มหาราหุโลวาสสูตร^{๑๗} และเสขปฏิบัติ

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑-๓๐๒.

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗๔.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๕.

^{๑๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๔/๑๘๓.

^{๑๔} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๕๓/๑๙๖.

^{๑๕} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๖๐/๑๒๘.

^{๑๖} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๙/๔๔๔.

^{๑๗} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๑๓/๑๒๕.

สูตร^{๑๘} การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานถือว่าการฝึกฝนอบรมพัฒนาจิตให้มีพละนาฏภาพที่เป็นมหากุศล เป็นการปฏิบัติเพื่อช่วยให้ผู้ปฏิบัตินั้นเกิดความสงบสุขและสามารถช่วยให้พ้นทุกข์อีกด้วย การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจึงมีความสำคัญเพราะเป็นศาสนาเดียว คือ พุทธศาสนา ที่กล่าวเช่นนี้ก็เพราะศาสนาอื่นไม่มีอริยมรรคมีองค์ ๘ คือ ศีล สมาธิ และปัญญา ศาสนาอื่นจึงไม่สามารถจะเข้าถึงในเรื่องดังกล่าวได้ การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานที่ดีได้นั้นจะต้องประกอบด้วยองค์คุณ ๓ ประการ คือ อาตปปี (ความเพียรเผากิเลสให้เราร้อน)^{๑๙} สัมปะชานโน (มีปัญญาหยั่งรู้ในคุณวิเศษ) สติมา (ความระลึกได้) องค์คุณทั้ง ๓ จึงเป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติวิปัสสนา เพื่อให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้งตามความเป็นจริงด้วยการไม่หลงลืมหรือพลั้งเผลอ ด้วยหลักแห่งองค์คุณ ๓ ประการนี้เองจะทำให้ผู้ปฏิบัติมีการพัฒนาและเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน^{๒๐}

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้อธิบายหลักการปฏิบัติวิปัสสนาไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรดังที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย มหาวรรค และคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มูลปัณณาสก์ โดยมีเนื้อหาและสาระสำคัญที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุนิพพาน เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ประการ^{๒๑} ได้แก่

- ๑) กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการเข้าไปพิจารณากำหนดรู้กาย โดยอาศัยลมหายใจเข้าออก พิจารณาอริยาบถ พิจารณาสัมปชัญญะ พิจารณาสิ่งปฏิกุศล พิจารณาธาตุ และพิจารณาซากศพ เป็นอารมณ์ในการปฏิบัติ
- ๒) เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการเข้าไปพิจารณา โดยการเสวยอารมณ์ของทุกข์ สุข และอุเบกขา คือ เฉย ๆ ไม่สุขไม่ทุกข์เป็นอารมณ์ในการปฏิบัติ
- ๓) จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการเข้าไปพิจารณา โดยการพิจารณาจิตว่ามีราคะ ไม่มีราคะ มีโทสะ ไม่มีโทสะ มีโมหะ ไม่มีโมหะ ฟุ้งซ่าน เป็นสมาธิ หลุดพ้น ยังไม่หลุดพ้น เป็นต้น เป็นอารมณ์ปฏิบัติ
- ๔) ธรรมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นการเข้าไปพิจารณา โดยการพิจารณาสภาวะธรรมที่เกิดขึ้น ได้แก่ นิรวรณ ๕ ชั้น ๕ आयตนะ ๑๒ โพขณงค์ ๗ และอริยสัจ ๔ ด้วยความรู้เท่าทันในสภาวะธรรมนั้น เป็นอารมณ์ในการปฏิบัติ

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ผู้ที่ได้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามแนวทางสติปัฏฐาน ๔ อย่างถูกต้องแล้ว ย่อมจะได้รับอานิสงส์มากมายเหลือล้นพ้นที่จะนับประมาณมิได้ หากผู้ปฏิบัตินั้นมีความเพียรผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาย่อมเกิดประโยชน์ทำให้มีความสุขและร่มเย็นทางกายและ ทางใจเป็นบทรฐาน อีกทั้งยังทำให้ผู้ที่อยู่รอบข้างมีความสุขไปด้วย อานิสงส์ของการเจริญวิปัสสนาทำให้ มีกาย วาจา และใจที่บริสุทธิ์ ระวังความโศกเศร้า คร่ำครวญ พ้นจากความทุกข์จนเข้าถึงพระนิพพานได้ในที่สุด

^{๑๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๒/๒๔.

^{๑๙} ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๓๔/๓๘๑.

^{๒๐} พระมหาทองมั่น สุทธิจิตโต, **คู่มือการเจริญสติปัฏฐาน ๔**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๓๙.

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๑.

๒) หลักปฏิบัติปรมาตถภาวนาตามแนวของวัดมเหยงคณ์ พบว่า ปรมาตถ มีเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ปรมาตถธรรมหรือปรมาตถสัจจะ หมายถึง สภาวะธรรมที่เป็นธรรมอันประเสริฐสูงสุด มีความเป็นประโยชน์สูงยิ่ง เป็นธรรมชาติที่เกิดขึ้นจริง ๆ อย่างเที่ยงแท้แน่นอนของ สิ่งนั้น ๆ ไม่มีใครแต่งขึ้น ไม่มีใครสร้างขึ้น เกิดมีขึ้นเองโดยเหตุโดยปัจจัยไม่มีใครเป็นเจ้าของ และไม่มีใครที่จะลดทอนสิ่งนั้น ๆ ให้เป็นไปอย่างอื่นไปได้ มีความเห็นถูกต้องมีความเข้าใจถูก จึงเป็นการรู้ความจริงของปรมาตถธรรมตามสภาพลักษณะของปรมาตถธรรมนั้น ๆ

ปรมาตถ์หรือปรมาตถธรรม มี ๔ อย่าง คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน^{๒๒} คือ

๑) จิต เป็นธรรมชาติที่นึกคิดอารมณ์ ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ ความคิด ธรรมชาติที่วิจิตร ธรรมชาติที่สังสมกุศลและอกุศล จิตมีลักษณะรับ จำ คิด รู้อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางทวารทั้ง ๖ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ จิตมี ๘๙ ดวง หรือ ๑๒๑ (พิสดาร) มีทั้งจิตที่เป็นกุศล อกุศลและอัพยาถ โดยจิตมีการเกิดก่อนและเป็นประธานของธรรมทั้งหลาย เป็นหน้าที่ มีการเห็นเป็นการสืบต่อเนื่องกัน ไม่ขาดสาย เป็นผล และมีรูปนามเป็นเหตุให้เกิดขึ้น

๒) เจตสิก เป็นสภาวะธรรมที่เข้าไปปรุงแต่งจิตให้เกิดการกระทำขึ้นทางกาย วาจาและใจ จิตกับเจตสิกจะเกิดขึ้นและดับไปพร้อม ๆ กัน มีการอาศัยจิตเกิดขึ้นเป็นลักษณะ มีหน้าที่ในการเกิดขึ้นและรับรู้ร่วมกับจิต การกระทำต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั้งกรรมดีและกรรมไม่ดีนั้นเกิดขึ้นที่จิตได้มีการปรุงแต่งจากเจตสิกแล้วนั่นเอง เจตสิกมี ๕๒ ดวง ที่ปรุงแต่งจิตให้เป็นไปในทางกุศล อกุศลและเป็นกลาง ๆ

๓) รูป เป็นธรรมชาติที่มีลักษณะการเกิดขึ้นแล้วแตกสลายไป หรือเสื่อมสิ้นสลายไป หรือสิ่งที่ทำให้ทรุดโทรม ผันแปรไป โดยรูปมีหน้าที่ในการแยกจิตกับเจตสิก มีความเป็นกลางตามอาการ และมีการรับรู้ด้วยวิญญานเป็นเหตุให้ธรรมนั้นเกิดขึ้น รูปจึงไม่สามารถรู้อารมณ์นั้นได้ รูป มี ๒๘ รูป คือ มหาภูตรูป ๔ หรือธาตุทั้ง ๔ ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟ และลม และอุพทายรูป มี ๒๔ รูป เกิดขึ้นจากรูปหลักทั้ง ๔ คือประกอบกับรูปทั้ง ๔ นั้นเอง

๔) นิพพาน เป็นสภาวะธรรมที่ปราศจากกิเลสที่เป็นเครื่องร้อยรัด เป็นธรรมชาติที่ทำให้มีความสงบจากรูป นาม ชันธ์ ๕ ให้พ้นจากกิเลส เป็นเครื่องดับทุกข์ ดับวิญญูทุกข์ทั้งหลายทั้งปวง เป็นโลกุตตรธรรม และเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา นิพพานมี ๒ อย่าง คือ นิพพานในขณะที่ยังมีชันธ์อยู่ และนิพพานที่ดับสิ้นจากกิเลส คือดับชันธ์ ๕ ที่เรียกว่าดับชันธ์ปรินิพพาน

ปรมาตถ์ มีอารมณ์รับรู้และหน่วงเหนี่ยวด้วยการเข้าไปรู้อารมณ์ที่เป็นธรรมชาติอย่างแท้จริง อารมณ์อันแท้จริงนั้นมีอยู่ในสิ่งนั้น ๆ ไม่ผิดแปลกผันแปรไป เช่น ไฟมีสภาพที่ร้อน ดินมีสภาพที่แข็ง เป็นต้น อารมณ์ปรมาตถ์ มี ๒ อย่าง คือ นามบัญญัติ (สัททบัญญัติ) กับ อัตถบัญญัติ (สัจจลักษณะบัญญัติ) อารมณ์ปรมาตถ์ ประกอบด้วย จิตปรมาตถ์ (ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์) เจตสิกปรมาตถ์ (ทำหน้าที่ปรุงแต่งอารมณ์) รูปปรมาตถ์ (ทำหน้าที่ในการแตกดับสลายไป) และนิพพานปรมาตถ์ (ธรรมชาติที่มีลักษณะสงบ) หรือเรียกสั้น ๆ ว่า จิต เจตสิก รูป และนิพพาน จิตกับเจตสิกเป็นนามธรรม รูปเป็น

^{๒๒} พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรสี), วิปัสสนาภูมิ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทบุญศิริ การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๓๑.

รูปธรรม ส่วนนิพพานนั้นไม่เป็นทั้งรูปธรรมและนามธรรม เพราะนิพพานไม่มีรูปร่าง เป็นแต่เพียงสภาวะที่สงบเย็นแห่งจิต^{๒๓}

การกำหนดรู้อารมณ์ปรมาตม์ เป็นการพิจารณากำหนดรู้รูป นาม ชั้น ๕ เป็นอารมณ์ในการเจริญวิปัสสนาภาวนา ด้วยการพิจารณาความเป็นจริงที่เป็นสภาวะของธรรมจริง ๆ ที่เกิดขึ้นตัดความสมมติบัญญัติทิ้งไป เพื่อให้ความความเป็นจริง แล้วน้อมเข้าไปพิจารณาอาการเกิดดับตามหลักไตรลักษณ์ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ไม่ว่าจะป็นรูปและนามต่างการมีอาการเช่นนี้คือการเกิดและดับด้วยเหตุและปัจจัยในตัวของมัน เป็นการพิจารณาให้เกิดปัญญาจากการกำหนดรู้ มี ๓ ระดับ เริ่มตั้งแต่การกำหนดรู้ขั้นรู้จัก (คือรู้ตามสภาวะลักษณะสลายตัว เสวยอารมณ์ กำหนดหมายรู้ เห็นในรูปนามเป็นอารมณ์) กำหนดรู้ขั้นพิจารณา (คือ รู้ทั่วถึงด้วยปัญญาที่ยังลึกลงไปถึงสามัญลักษณะ เป็นไปตามกฎธรรมดา เห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา) และกำหนดรู้ถึงขั้นละได้ (คือรู้แจ้งชัดขั้นทั้ง ๕ ถึงขั้นที่ทำให้ถอนความยึดติด เป็นอิสระจากสิ่งนั้น ๆ ได้ ทำให้วางท่าทีและปฏิบัติต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ถูกต้อง เห็นและรู้ว่ารูปนามเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตาชัดแจ้งแล้ว ก็ละความมั่นในสิ่งนั้นเสียมีสติกำหนดรู้ชัดตามความเป็นจริง วางใจเป็นกลาง ไม่มีความยึดมั่นด้วยอำนาจอุปาทานปล่อยวางได้)^{๒๔}

การกำหนดรู้อารมณ์ปรมาตม์จะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนาเท่านั้นเพื่อความเพียรอันสำคัญปฏิบัติธรรมที่สอนในแนวทางปรมาตม์ธรรม ๔ ที่นำเสนอในที่นี้คือ วัดมเหยงคณ์ โดยพระภิกษุญาณมุนี วิ. (สุรศักดิ์ เขมรวิสี) เจ้าอาวาสวัดและพระวิปัสสนาจารย์ ได้นำหลักการและคำสอนมาสอนศิษยานุศิษย์ โดยการปรมาตม์มาสอนด้วยการพิจารณาญาณทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิตและธรรม และสอนโดยใช้วิปัสสนาภูมิ ๖ เป็นเครื่องมือประกอบการสอนด้วยการพิจารณานามบัญญัติและอรรถบัญญัติให้เข้าใจก่อน เมื่อเข้าใจในบัญญัติทั้งสองแล้วก็ปล่อยวาง ละวาง ทั้งบัญญัติทั้งสอง เข้าไปพิจารณากำหนดรู้อารมณ์ที่กระทบทางทวารทั้ง ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งในขั้นต้นผู้ปฏิบัติจะต้องรู้วิธีการเจริญกรรมที่เหมาะสมถูกต้องจริตของผู้ปฏิบัติเองก่อน แล้วจึงลงมือปฏิบัติด้วยการสติตามหลักในมหาสติปัฏฐานสูตรใช้ฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม เป็นอารมณ์ รูป-นาม กำหนดรู้ในอริยาบถใหญ่และอริยาบถย่อย ไม่มีการใช้คำบริกรรม รู้แล้ว ละ วาง ดูกาย ดูจิต ดูปรมาตม์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง สำหรับผู้ปฏิบัติใหม่ ๆ อาจจะยังใช้คำบริกรรมเข้าช่วยก่อนได้ เพื่อเป็นการประคับประคองจิตให้อยู่ และหลังจากนั้นก็ปล่อยวางสลัดทิ้งคำบริกรรมนั้น จนจิตเข้าไปรับรู้ในอารมณ์ด้วยความเพียรปรมาตม์นั้นพิจารณาการเกิดดับของรูปนามชั้น ๕ แนวทางการปฏิบัติก็เป็นไปตามหลักการปฏิบัติตามแนวทางของมหาสติปัฏฐานสูตรที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

๓) เมื่อวิเคราะห์รูปแบบปรมาตม์ภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ พบว่า ในการปฏิบัตินั้นมีหลักการปฏิบัติหรือธรรมที่ควรเจริญ มี ๒ วิธี คือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน^{๒๕} ทั้งสองวิธีต่าง ก็มีแนวทางหรือข้อปฏิบัติทั้งที่เป็นสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้มีครบถ้วนตามอุปนิสัยของผู้ปฏิบัติทั้งที่มีอริยาบถสังขมาทั้งสมถะและวิปัสสนา

^{๒๓} ดูรายละเอียด พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรวิสี), วิปัสสนาภูมิ, หน้า ๒๗-๓๑.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗-๕๗.

^{๒๕} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๓๓/๔๙๓.

มหาสติปัฏฐานสูตรจึงเป็นพระสูตรที่มีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อการบรรลุธรรมด้วยการใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ คือ การพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรมที่มีวิธีการปฏิบัติที่ละเอียดอ่อนและลึกซึ้งมาก

วิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวทางของวัดมเหยงคณ์ เริ่มต้นศึกษาจากภาคทฤษฎีก่อนคือการศึกษาวิปัสสนาภูมิ ๖ อย่าง เช่น ชั้นธ ๕ อายุตนะ ๑๒ ธาตุ ๑๘ อินทริย์ ๒๒ อริยสัจ ๔ ปฏิจจสมุปบาท ๑๒ เพื่อให้เข้าใจในเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา ต่อจากนั้นก็เริ่มต้นการปฏิบัติโดยเริ่มต้นจากการเดินจงกรม การนั่งสมาธิ และการเจริญสติเพื่อกำหนดรู้ในอารมณ์ปัจจุบันอย่างรู้เท่าทันคือการกำหนดสติทุกอริยาบถที่กำลังเป็นไปอยู่ในปัจจุบันขณะทำหน้าที่การทำงานประจำวันจะสอนให้ผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานได้รู้และเข้าใจถึงวิธีปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานทั้ง ๓ อย่าง คือการเดินจงกรม การนั่งสมาธิ และการเจริญสติให้ทันอารมณ์ปัจจุบันโดยไม่มีการคำบริกรรม แต่สำหรับผู้ปฏิบัติใหม่ ๆ นั้นก็สามารถใช้คำบริกรรมช่วยก็ได้ไม่ผิดแต่อย่างใด^{๒๖}

การปฏิบัติของวัดมเหยงคณ์ มีขั้นตอนการปฏิบัติ ๕ ขั้นตอน คือ กำหนดรู้บัญญัติ กำหนดรู้ปรมาตถ์แบบเจาะจง กำหนดรู้ปรมาตถ์แบบทั่วไป รู้ ละ วาง และวิมุตติ^{๒๗} ผู้ปฏิบัติจะพิจารณากำหนดรู้รูป-นาม ชั้นธ ๕ เป็นอารมณ์ปรมาตถ์ที่เกิดขึ้นจากสภาวะตามความเป็นจริง ด้วยการพิจารณาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม ตามสภาวะที่เกิดขึ้นจริง ๆ เกิดขึ้นต่อหน้า สักแต่ว่า กำหนดรู้เท่านั้น ไม่มีการปรุงแต่งแต่อย่างใด เพิกถอนบัญญัติออกทิ้งทั้งหมด เมื่อปฏิบัติไปแล้วก็จะเริ่มรู้ ละ แล้วก็วาง เป็นแต่เพียงสักแต่ว่า คือ รู้ก็สักแต่ว่ารู้ (รู้ทางใจ) ละก็สักแต่ว่าละ วางก็สักแต่ว่าวาง ไม่เอาอะไร ไม่ว่าอะไรทั้งนั้น ไม่จัดแจง ปล่อยสภาวะของตัวเอง เป็นการเจริญสติระลึกรู้เท่าทันในปัจจุบันอารมณ์ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เฉพาะปรมาตถ์อารมณ์ที่กำลังปรากฏที่ปราศจากอภิขมาและโทมนัส จิตก็จะเป็นสมาธิ คลายความกำหนัด จิตก็หลุดพ้นได้ในที่สุด ซึ่งเป็นการเจริญทางกาย จิต และปัญญาให้แก่ผู้ปฏิบัติ ภายหลังจากการปฏิบัติจะมีการสอบอารมณ์เพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้ซักถามปัญหาจากการปฏิบัติ แนะนำการปฏิบัติให้ไปในทางที่ถูกต้อง และช่วยปรับอินทริย์ให้สมดุล

เมื่อวิเคราะห์จากหลักการปฏิบัติที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตร คือ การใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ ด้วยการพิจารณาฐานทั้ง ๔ ได้แก่ กาย เวทนา จิต และธรรมกับหลักการสอนตามแนวทางปรมาตถ์ภาวนาของวัดมเหยงคณ์แล้วพบว่า วัดมเหยงคณ์ได้นำหลักการสอนตามหลักสติปัฏฐาน ๔ มาใช้ในการสอนทั้งสิ้น เพียงแต่มีการอธิบายขยายความเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้เข้าใจในรายละเอียดและความลึกซึ้งของพระสูตร อีกทั้งช่วยให้การปฏิบัติธรรมของ ผู้ปฏิบัติได้มีการพัฒนาให้ก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็ว ๆ ขึ้น ด้วยแนวคิดและหลักการปฏิบัตินี้เองทำให้มีพุทธศาสนิกชนเป็นจำนวนมากที่นิยมเข้ามาปฏิบัติ ณ สำนักปฏิบัติธรรมวัดมเหยงคณ์แห่งนี้

๕. บทสรุป

มหาสติปัฏฐานสูตรเป็นพระสูตรที่สำคัญมากต่อการเจริญกรรมฐาน ไม่สาจะเป็นสมถกรรมฐานหรือวิปัสสนากรรมฐานก็ตาม หลักการปฏิบัติตามมหาสติปัฏฐานสูตรใช้หลักสติปัฏฐาน ๔

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน พระภาวนาชมคุณ วิ. (สุรศักดิ์ เขมรสี), วิปัสสนากรรมฐานในชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร: แคนนา กราฟฟิค, ๒๕๕๘), หน้า ๑-๕๕.

^{๒๗} พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรสี), หลักการเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓, หน้า ๓๖.

คือ การพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม นั่นก็คือการพิจารณารูป-นามโดยมีวิปัสสนาภูมิ ๖ เป็น อารมณฺ์ ซึ่งเป็นการพิจารณากำหนดรู้สภาวะอารมณ์ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริงที่ตรงกับแนวทาง ปริมัตถภาวนาหรือปริมัตถสังขจะ ๔ ได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน ล้วนแล้วแต่พิจารณาตาม สภาวะความจริงที่เกิดขึ้นอย่างแน่นอนแท้จริง ปราศจากการปรุงแต่ง แนวทางดังกล่าววิมุตตยคุณได้ นำหลักการนี้มาใช้สอนพุทธศาสนิกชน หลักการสอนเป็นไปตามขั้นตอน ๕ ขั้นตอน คือ กำหนด บัญญัติ กำหนดรู้ปริมัตถแบบเจาะจง กำหนดรู้ปริมัตถแบบทั่วไป รู้ ละ วาง และวิมุตติ ทุกขั้นตอน เป็นการเจริญสติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ ที่แสงไว้ในมหาสติปัฏฐานสูตรทั้งสิ้น เพื่อแต่นำมาอธิบายให้ ผู้ปฏิบัติได้เข้าใจง่ายให้และสะดวกแก่การปฏิบัติ

๖. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ผู้เขียนเห็นว่า ควรที่จะศึกษาในเชิงลึก ดังนี้

๑) ศึกษาเปรียบเทียบหลักการปฏิบัติปริมัตถภาวนาของวิมุตตยคุณกับวัดที่ปฏิบัติใน แนวทางเดียวกันว่ามีหลักการปฏิบัติตามแนวทางเดียวกันนี้หรือไม่อย่างไร

๒) ศึกษาวิธีการและขั้นตอนการนำหลักการปริมัตถภาวนาในแต่ละองค์ประกอบไปใช้ในการ ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างละเอียดได้อย่างไร เพราะวิธีการและแนวทางการสอนนั้นจะช่วยให้ ผู้ปฏิบัติ (โยคี) สามารถพัฒนาการปฏิบัติไปได้อย่างรวดเร็วและทำให้เข้าใจมากยิ่งขึ้น

๓) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบหลักการจัดการปฏิบัติปริมัตถภาวนาของวิมุตตยคุณว่ามี หลักการปฏิบัติอย่างไร เหมาะสมและถูกต้องกับจริตของผู้ปฏิบัติธรรม (โยคี) อย่างไร เพื่อจะได้กลุ่มที่ มีความสนใจในการปฏิบัติวิปัสสนาและยังช่วยเผยแพร่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอีกด้วย

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระครูเกษมธรรมทัต (สุรศักดิ์ เขมรสี). **หลักการเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓.
- _____. **วิปัสสนาภูมิ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริ การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕.
- _____. **วิปัสสนากรรมฐานในชีวิตประจำวัน**. กรุงเทพมหานคร: แคนนา กราฟฟิค, ๒๕๕๘.
- พระมหาทองมั้น สุทฺธจิตฺโต. **คู่มือการเจริญสติปัฏฐาน ๔**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุญศิริการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๔.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐสวดเตปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏ ราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

การศึกษาวิเคราะห์สติในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
AN ANALYTICAL STUDY OF MINDFULNESS (SATI)
IN THERAVĀDA BUDDHISM A SCRIPTURE

ชัยประเสริฐ ชูทรัพย์*

พระมหาพุทธณา นรเชฏโฏ, ดร.**

ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ**

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ การศึกษาวิเคราะห์สติในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาสติในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สัมพันธ์กับสติในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๓) เพื่อวิเคราะห์การนำสติไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า สติ หมายถึง ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผลอ เป็นสภาวะที่ระลึกเองได้ เป็นการคุมใจไว้กับกิจหรือกุ่มจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง จำการที่ทำและคำพูดแล้วแม่นยำได้ การนำสติไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพุทธศาสนา พบว่า สติสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านการศึกษา (ด้วยกระบวนการของไตรสิกขา) ด้านการดำเนินชีวิต (ใช้สติในการประกอบสัมมาอาชีวะ) ด้านสังคม (การอยู่ในสังคมอย่างรุ่มเย็นและสงบสุขโดยอาศัยหลักธรรม คือ สังคหวัตถุ ๔ กับ กัลยาณมิตตธรรม ๗ ประการ) และด้านการปฏิบัติธรรม (ด้วยการปฏิบัติตามฐานด้วยหลักธรรมในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ)

คำสำคัญ: สติ, พระพุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

The thesis title is an analytical study of Mindfulness (Sati) in Theravāda Buddhist Scriptures, it is of three objectives, namely: - 1) to study of Mindfulness (Sati) in Theravāda Buddhist Scriptures, 2) to study of the Dhamma relating to Sati in Theravāda Buddhism, and 3) to analyze the use of Mindfulness to improve the quality of life.

The result of study found that Mindfulness means the recognition, perception, awareness or cautiousness, it is a state of self-mind and a control of mind with the relevant things. It can remember the action and words even though spoken for a long time. The use of Mindfulness for the development of the life quality in Buddhism found that Mindfulness can be used in the development of the four

---

* นิสิตพุทธศาสนศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

qualities of life; the education by the process of the Threefold Training, the way of life by using mindfulness in the right livelihood, the society by living in the peaceful society by these principles, namely:- the Four Bases of social solidarity and the Seven Qualities of a good friend), and the meditation practice by the thirty-seven enlightenment states.

Keyword: Sati, Theravāda Buddhism

๑. บทนำ

อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นองค์รวมเกี่ยวเนื่องกันกับไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นความประพฤติอันประเสริฐ หลักไตรสิกขาสัมบูรณ์เกิดจากการฝึกฝนอบรมภาวนาประกอบด้วย ๑) สីลภาวนา คือ การเจริญศีล พัฒนาความประพฤติ ไม่เบียดเบียน อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี มีความเกี่ยวเนื่องกัน ๒) จิตตภาวนา คือ การอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญองงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตา กรุณา ขยันหมั่นเพียร มีความอดทน ๓) ปัญญาภาวนา คือ การอบรมปัญญาให้รู้ให้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลส และพ้นจากความทุกข์ในที่สุด การอบรมภาวนา^๑ ต้องอาศัยอุปการธรรม คือ ธรรมะที่เป็นอุปการะในการปฏิบัติ องค์ธรรมนั้น คือ สติและสัมปชัญญะหรือความระลึกได้ ความรู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ กำจัดความยินดีพอใจที่เกิดขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส^๒ ที่ถูกอารมณ์เข้ามากระทบอารมณ์ปัจจุบัน

สติและสัมปชัญญะเป็นองค์ธรรมที่เกิดขึ้นเองไม่ได้ ต้องอาศัยทำให้เกิดขึ้นด้วยการฝึกฝนอบรม พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญเรื่องสติและสัมปชัญญะซึ่งเป็นธรรมมีอุปการะมากคือทำให้ตื่นตัวอยู่เสมอ สติและสัมปชัญญะนั้นหากนำมาใช้กับทางโลกทั่วไป ย่อมมีประโยชน์มากไม่ว่าจะเป็นทางด้านการงาน ความสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ การคิดการอ่านย่อมเป็นระบบจิตย่อมมีสมาธิในการทำงานทำให้อารมณ์เป็นปกติไม่โกรธ ไม่เคียด เป็นต้น กล่าวโดยรวมคือ สติ ย่อมเกี่ยวเนื่องในชีวิตประจำวันได้เป็นอย่างดี ถ้าหากมีสติรู้เรื่อง ๆ อย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นมหาสติจะเกิดประโยชน์สุขในทางธรรม การที่มีสติอยู่เนื่อง ๆ ทำอย่างจดจ่อต่อเนื่องอยู่กับปัจจุบันก็เพื่อให้สติเกี่ยวเนื่องต่อการเห็นความจริงและความจริงนี้เป็นสิ่งที่ใกล้ตัวที่สุดคือกายกับใจ จุดหมายของการรู้ตัวก็เพื่อให้เห็นความจริงตามความเป็นจริง ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา^๓ ว่ารูปและนามนั้นเป็นสิ่งไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงหลักการปฏิบัติไว้คือการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ อันเป็นวิธีที่เกิดผลดีที่สุดในการเจริญสติและสัมปชัญญะ^๔

พระพุทธเจ้าตรัสเน้นย้ำให้ดำรงตนอยู่อย่างมีสติและสัมปชัญญะ พระองค์ทรงแสดงสติสูตรที่ปรากฏมี ๒ แห่ง คือ ณ อัมพปาลีวัน เขตกรุงเวสาลี^๕ และกรุงสาวัตถี^๖ ตรัสอธิบายถึงลักษณะของ

^๑ ดูรายละเอียดใน ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๒๘/๔๑., ขุ.ป. (ไทย) ๓๑/๑๖๐/๒๔๙ - ๒๕๒.

^๒ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑๔/๑๒.

^๓ อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๓๗/๓๘๕.

^๔ ดูรายละเอียดใน อัง.อภุจก. (ไทย) ๒๓/๘๑/ ๔๐๕.

^๕ ส.ม. (ไทย) ๑๘/๓๖๘/๒๑๑.

^๖ ส.ม. (ไทย) ๑๘/๔๐๑/๒๕๘.

สติสัมปชัญญะว่า “ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งมีสติสัมปชัญญะ อยู่เกิด นี้เป็นคำพร่ำสอนของเราสำหรับเธอทั้งหลาย” ดังนั้น สติสูตรจึงเป็นพระสูตรสำคัญที่สะท้อนให้เห็นหัวใจ หลักคำสอนทางพุทธศาสนา คือ สติ ความไม่ประมาท หรือเรียกว่าหัวใจคำสอนเพราะเป็นพื้นฐาน เป็นเหตุ และเป็นแหล่งรวมให้กุศลธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น สอดคล้องกับพระดำรัสที่ตรัสไว้ในปทสูตร ว่า “ภิกษุทั้งหลาย รอยเท้าของสัตว์ที่เหยียบไปบนแผ่นดินรวมลงในรอยเท้าช้าง รอยเท้าช้างชาวโลก กล่าวว่ เลิศกว่ารอยเท้าสัตว์เหล่าใด เพราะเป็นรอยใหญ่ แม้นั้นใด กุศลธรรมทั้งหมดก็ฉันนั้นเหมือนกันมีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท ความไม่ประมาทบัณฑิตกล่าวว่ เลิศกว่ากุศลธรรมเหล่านั้น”^๗

จากพระดำรัสข้างต้นจะเห็นได้ว่าตลอดพระชนชีพของพระพุทธเจ้าที่ทรงประกาศพระศาสนาธรรมที่ทรงพร่ำสอนอยู่เสมอ คือ สติและสัมปชัญญะ แมื่อก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานทรงตรัสปัจฉิมโอวาทเตือนภิกษุสาวกทั้งหลายให้มีสติและสัมปชัญญะไม่ให้ประมาท ดังปรากฏในมหาปรินิพพานสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนท่านทั้งหลายว่าสังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด” อีกไม่นานการปรินิพพานของตถาคตจากนี้ไปอีก ๓ เดือนตถาคตจะปรินิพพาน”^๘

ด้วยพุทธพจน์ดังกล่าวที่ได้แสดงมานี้ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาเนื้อหาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในสติสูตร ซึ่งมีสติและสัมปชัญญะอันเป็นหลักสำคัญในการใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาสติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๒ เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สัมพันธ์กับสติในพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๓ เพื่อวิเคราะห์การนำสติไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับสติและหลักธรรมที่สัมพันธ์กับสติเพื่อนำไปใช้ในชีวิต โดยศึกษาจาก พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณวิเสส หนังสือ เอกสาร ตำรา ผลงานทางวิชาการ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๔. ผลการศึกษา

จากการศึกษาวิเคราะห์สติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ได้พบประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท ดังนี้

จากการศึกษาสติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบว่า สติ หมายถึง ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่เผลอ เป็นสภาวะที่ระลึกเองได้ เป็นการ คุมใจไว้กับกิจหรือกุ่มจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง จำการที่ทำและคำที่พูดแล้วเมื่อนานได้ สติเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความไม่ประมาท โดยมีคำไวพจน์ที่สามารถใช้แทนสติได้ ได้แก่ โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาอย่างแยบคาย) อัปมาทะ (ความ ไม่ประมาท) วิริ

^๗ คุรยละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๔๐/๗๕., อจ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๕/๒๘.

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๕/๑๓๑.

ยารัมภะ^๙ (ความปรารถนาความเพียร) อับปิจฉกกา (ความปรารถนาล้น) และสันตภูฏี (ความสันโดษ)

การศึกษาค้นคว้าในครั้งนี้นำผู้วิจัยพบว่า พระสูตรที่ความสัมพันธ์กับสติ จำนวน ๑๓ พระสูตร ได้แก่ อัมพปาลีสูตร สฬายตนวิภังคสูตร อินทริยภาวนาสสูตร สัตติสูตร สกติกสูตร ปัญจาลัจฉนสูตร นันทนสูตร อายตนสูตร สมิตถสูตร มารธิตสูตร สีลสูตร กุณฑลียสูตร และสติสูตร ซึ่งพระสูตรเหล่านี้ล้วนแต่มีความสอดคล้องหรือเหมือนกัน คือ การเจริญสติ ซึ่งสตินี้เองเป็นเครื่องมือที่ช่วยสนับสนุนการบรรลุธรรมของพระอริยะเจ้าทั้งหลาย

หลักธรรมที่ช่วยสนับสนุนให้สติเจริญและพัฒนาให้เกิดผลดี ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ อินทรีย์ ๔ พละ ๕ และ โพชฌงค์ ๗ ที่มีปรากฏอยู่ในโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ (ยกเว้น สัมมัปธาน ๔ และ อิทธิบาท ๔) นอกจากนี้ยังมี นาถกรรมธรรม ๑๐ และอนุสติ ๑๐ หลักธรรมเหล่านี้มีสติที่เป็นหลักธรรมหลักที่แต่ละหลักธรรมต่างก็มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน อีกทั้งยังเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในกระบวนการการพัฒนาสติสัมปชัญญะและเป็นเหตุให้มีการพัฒนากายวาจาใจให้สูงขึ้น สติยังช่วยกำจัดอภิชฌาและโทมนัส ในโลกได้ นี่คือนิยามในการปฏิบัติสติตามหลักสติปัฏฐานในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ซึ่งจะเป็นคุณค่าต่อการดำเนินชีวิตตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา หลักธรรมที่ปรากฏในพระสูตรมีความสัมพันธ์กับสติซึ่งเป็นหลักธรรมที่สำคัญสำหรับการนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ยังประโยชน์ทำให้จิตใจสงบ จิตมีสมาธิตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์เดียวดังนั้นหลักธรรมที่สัมพันธ์กับสติ สามารถนำไปปฏิบัติเพื่อเจริญสติได้ในทางปฏิบัติสำหรับผู้ที่ต้องการพัฒนาคุณภาพของชีวิตและพัฒนาาระดับของจิตใจให้มีความเจริญยิ่งขึ้นไป หลักธรรมหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นตั้งแต่สมัยพุทธกาล ถึงปัจจุบันเป็นเวลา ๒,๖๐๐ กว่าปีมาแล้ว แต่ทุกหลักธรรมยังคงทันสมัยอยู่เสมอ สามารถนำไปประยุกต์ใช้เป็นเครื่องดำเนินชีวิตและแนวทางในการใช้เพื่อดำเนินชีวิตได้เป็นอย่างดี ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะหลักธรรมดังกล่าวเป็นความจริงที่สามารถพิสูจน์ได้ที่เรียกว่า สัจธรรม ปฏิบัติให้เห็นผลได้อย่างแท้จริงอยู่ที่เราจะนำหลักธรรมข้อใดมาใช้ให้เหมาะสมกับตัวเรามากที่สุด หลักธรรมที่ปรากฏในสติสูตร นอกจากพระสูตรนี้แล้วยังมีหัวข้อธรรมอีกมากมายที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสสอนให้พุทธบริษัทมีความเข้าใจในหลักธรรมโดยเฉพาะการมีสติ พระพุทธเจ้าทรงเน้นย้ำสอนอยู่เสมอ มีหลักธรรมหลายหมวดที่มีความสอดคล้องต่อกัน จะเห็นได้ว่าการที่จะทำให้สติมีความระลึกรู้ได้นั้น จะต้องมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสติสูตร

สติเป็นเจตสิกประเภทหนึ่ง เกิดกับจิตที่ติงาม สัมปชัญญะเป็นอโหหะหรือปัญญา สติสัมปชัญญะมักใช้ใช้ควบคู่กัน ไม่ว่าจะใช้ศึกษาในเรื่องทางโลกหรือทางธรรมก็ตาม สติเกิดขึ้นได้โดยไม่มีสัมปชัญญะร่วมด้วยก็ได้ แต่สัมปชัญญะ (ปัญญา) จะเกิดขึ้นมานั้นจะต้องมีสติเกิดร่วมด้วยทุกครั้ง เพราะเป็นสภาพธรรมที่เกิดกับจิตที่เป็นฝ่ายกุศลเสมอ แต่ปัญญาไม่เสมอไป เมื่อเราพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการในการปฏิบัติธรรม เราจะพบความจริงในสติและสัมปชัญญะ (ปัญญา) อย่างแท้จริงคือรู้ได้เองในระหว่างการปฏิบัติ การจะเกิดปัญญาได้นั้นจะต้องมีสติระลึกรู้อยู่เสมอว่านี่ไม่ใช่เรา ไม่ใช่ตัวตน เป็นเพียงธาตุรู้เท่านั้น

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๔.

สติสูตร เป็นสูตรที่ปรากฏในคัมภีร์สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค ที่พระพุทธเจ้าทรงชักชวนให้อยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะพระองค์ทรงเน้นย้ำพร่ำสอนอยู่เป็นประจำเพื่อให้ภิกษุทั้งหลายได้กำหนดพิจารณากาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม โดยมีหลักธรรมที่มีความสัมพันธ์กับสติที่ช่วยสนับสนุนให้สติเจริญและพัฒนาให้เกิดผลดี ได้แก่ สติปฏิฐาน ๔ อินทรีย์ ๔ โพลฌงค์ ๗ นาถกรณธรรม ๑๐ และอนุสติ ๑๐^{๑๐}

จากการศึกษาการนำสติไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตในพุทธศาสนา พบว่า สติสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ ๔ ด้าน ได้แก่

๑) ด้านการศึกษา

การศึกษาถือว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสรรพสัตว์ทั้งหลายโดยเฉพาะมนุษย์ เพราะการศึกษาช่วยให้มนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ไม่ว่าจะป็นร่างกายและจิตใจ มีการเรียนรู้และพัฒนาไปเรื่อย ๆ เพื่อให้การดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีความสุข สงบ และร่มเย็น ในทางพระพุทธศาสนาการศึกษานั้นก็คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา สติเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เกิดสมาธิและปัญญา สติจำเป็นอย่างยิ่งที่ทุกคนจะต้องมีอยู่เสมอทั้งทางโลกและทางธรรม โดยใช้อาตาศิ สัมปะชาโน และสติมาเป็นองค์คุณในการเจริญสติ

อีกแง่มุมหนึ่ง ในการใช้สติเพื่อการพัฒนาทางการศึกษาหรือสิกขา ๓ ตามหลักพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า การศึกษาเป็นทั้งตัวการพัฒนาและเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการพัฒนาคน การนำหลักไตรสิกขามาใช้กับการศึกษา เป็นวิธีพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทุกด้านไปพร้อม ๆ กัน จึงได้กล่าวย้ำหลักการศึกษาศึกษาตามหลักของไตรสิกขาอยู่เป็นประจำว่า มนุษย์เกิดมาแล้วต้องมีศึกษาเพราะมนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องศึกษาหรือเป็นสัตว์ที่ต้องฝึก คือ ต้องเรียนรู้ต้องฝึกฝนพัฒนา ถ้าไม่ได้ศึกษาจะมีชีวิตที่ดีงามไม่ได้ นี่เป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ การดำเนินชีวิตของมนุษย์อยู่ได้อย่างมีความสุข ซึ่งต่างจากสัตว์ที่ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยสัญชาตญาณไม่ต้องเรียนรู้ฝึกฝน พัฒนาเหมือนมนุษย์ มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนได้ คือ การศึกษาเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาได้ถือเป็นลักษณะพิเศษของมนุษย์ ทำให้มนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ได้ด้วยความดีงามประเสริฐเลิศล้ำจนแทบเป็นอะไรได้ทุกอย่าง เมื่อฝึกตนจนเป็นคนดี ประเสริฐเลิศกว่าเทวดาแม้แต่พรหมยังมีความเคารพนบนอบ ต่างจากสัตว์ที่เกิดมาด้วยสัญชาตญาณตายไปก็ด้วยสัญชาตญาณ ด้วยเหมือนกัน การจัดการศึกษาหรือการศึกษาการพัฒนา มนุษย์ให้สมบูรณ์อาศัยหลักการศึกษิตตามแนวพระพุทธศาสนา

การศึกษาตามหลักไตรสิกขา มีศีล สมาธิ ปัญญา ถือเป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาด้านพฤติกรรม พัฒนาด้านจิตใจ และทางด้านปัญญา ดังพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ปัญหานี้ประเสริฐกว่าทรัพย์ในยุคปัจจุบันจะต้องเน้นหนักนี้ให้มากและยังมีพระพุทธศาสนาสุภาษิตอีกข้อหนึ่งว่า ในบรรดาสิ่งทั้งองกามขึ้นมา วิชาประเสริฐสุด บรรดาสิ่งทั้งหลายจะงอกงามเท่าไร ก็ไม่ ประเสริฐ

^{๑๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๙/๒๓๖.

เท่ากับวิชา งอกงาม คือ ปัญญา เจริญแข็งแกร่ง แก้ไขปัญหาให้ลุล่วง และคิดการใด ๆ ก็สำเร็จได้ด้วยดี^{๑๑}

ในหลักของพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บุคคลได้ศึกษาและพัฒนาตนเอง มีด้วยกัน ๔ ด้าน คือ ด้านร่างกาย ด้านศีล ด้านจิตใจ และด้านสติปัญญา โดยมีเป้าหมายให้บุคคลทั่วไปเป็นคนดีและเป็นคนที่มีความสามารถ ไม่ได้ต้องการให้เป็นบุคคลที่มีความสามารถแต่ไปทุจริตต่อบุคคลอื่น การที่จะให้มนุษย์เป็นทั้งคนดีและมีความสามารถได้พร้อมกันนั้น ต้องมีหลักธรรมที่ใช้ในการศึกษา เพื่อพัฒนาให้บุคคลทั่วไปเป็นคนดีก่อนคือการสอนให้มีคุณธรรมด้วยการเจริญสติจนเป็นสมาธิ การทำสมาธิก็มีด้วยกัน ๒ ลักษณะคือ สมถะสมาธิกับวิปัสสนาสมาธิ

๒) ด้านการดำเนินชีวิต

การดำเนินชีวิตของทุก ๆ คนที่อยู่ในโลกใบนี้จะขาดไม่ได้เลย คือ สติ ถ้าขาดสติเมื่อใดคน ๆ นั้นก็จะกระทำการสิ่งใดก็เต็มไปด้วยความประมาท ไม่คิดให้ถี่ถ้วน ก่อนที่จะพูด การที่จะลงมือทำ ต้องมีการควบคุมด้วยสติเสียก่อน หากขาดสติแล้วคน ๆ นั้นอาจจะเป็นประสบกับเหตุให้เสียหายได้ ไม่ว่าจะเป็นการทำงานประกอบอาชีพ (สัมมาอาชีพ) การศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น ฉะนั้น การดำเนินชีวิตต้องตั้งอยู่บนความไม่ประมาท นั่นก็คือ สติ นั่นเอง

การมีสติเพื่อกระทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว ซึ่งเป็นการกระทำขั้นพื้นฐานของหลักพุทธศาสนาเถรวาท ถือเป็นหลักการที่บุคคลทั่วไปนำไปใช้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิต เรียกว่าศีล ๕^{๑๒} ได้แก่ การไม่ทำร้ายถึงขั้นเอาชีวิตต่อผู้อื่น การไม่ลักขโมยทรัพย์สินที่ผู้อื่นไม่อนุญาต การไม่ล่วงเกินละเมิดสตรีที่มีเจ้าของหรือผู้ดูแลมาเป็นของตน การไม่กล่าวคำเท็จไม่พูดจากล่าวร้ายป้ายสีใส่ความผู้อื่น และการไม่ประมาทในชีวิตด้วยการเสพสิ่งของที่เป็นสารมึนเมากล่อมประสาท

การใช้สติในการดำเนินชีวิตตามปกติของบุคคลทั่วไปนั้น พระพุทธเจ้าทรงให้แนวทางไว้ คือเป็นผู้มีความปกติในศีล ๕ เพื่อใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิต การใช้สติมีลักษณะ ๓ ประการ คือ

(๑) สติมีลักษณะตักเตือน คือ เตือนให้นึกได้ หรือระลึกได้ คือการนึกได้หรือระลึกได้ในกุศลธรรมที่ไม่มีโทษ

(๒) สติมีลักษณะถือเอาไว้ คือ การเลือกเอาแต่ธรรมที่เป็นประโยชน์และอุปการะ สิ่งใดที่ไม่เป็นประโยชน์และไม่มีอุปการะ ก็จะไม่ถือเอาไว้

(๓) สติมีลักษณะแบบชิต คือ ช่วยจิตแนบแน่นอยู่กับอารมณ์อันใดอันหนึ่ง จิตจะไม่ลอยฟุ้งจิตจะจ้องและจับแน่นอยู่กับอารมณ์ของวิปัสสนากรรมฐาน คือรูปกับนาม^{๑๓}

๓) ด้านสังคม

^{๑๑} คุรยละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๑), หน้า ๑๑-๑๓.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๕๒/๒๓๕.

^{๑๓} คุรยละเอียดใน จำลอง ดิษยวินิช, วิปัสสนากรรมฐานและเขาว์อารมณ์, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์ แสงศิลป์, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒๔-๑๓๘.

ปัจจุบันสังคมมนุษย์มีการอยู่ร่วมกัน ตั้งแต่สังคมในครอบครัวไปจนถึงสังคมโลก ฉะนั้น การอยู่ร่วมกันจึงจำเป็นต้องใช้สติเป็นมาก สติเป็นตัวควบคุมและกำกับการกระทำ ของมนุษย์ในการกระทำทั้งหลายไม่ว่าจะเป็นการกระทำดีหรือกระทำไม่ดีก็ตาม ดังนั้น การอยู่ใน สังคมร่วมกันนั้นเราจะมีหลักธรรมที่สำคัญ คือ สังคหวัตถุ ๔^{๑๔} ได้แก่ ทาน (การให้) ปิยวาจา (คำพูดที่ ไพเราะ) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์) และสมานัตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) หลักธรรมนี้หาก ขาดสติในการระลึกด้วยแล้ว การกระทำที่อยู่ร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นการให้ด้วยจิตที่บริสุทธิ์ เสียสละ คำพูดที่พูดกันด้วยความไพเราะ น่ารัก การกระทำที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่กันและกัน และการวางตน สม่ำเสมอในทางที่ดี ก็สามารถส่งเคราะห์กันในสังคมนั้นได้

นอกจากหลักธรรมในสังคหวัตถุ ๔ แล้วยังมีการคบมิตร (กัลยาณมิตร) ที่พระผู้มี พระภาคเจ้าตรัสสอนไว้เพื่อให้บุคคลนั้น ๆ เจริญก้าวหน้าในสังคมได้ เพราะสังคมจะอยู่ ร่วมกันด้วยความสงบสุข ร่มเย็นได้นั้นจะต้องมีมิตรที่ดี มีธรรมอยู่ในจิตใจ นั่นก็คือ กัลยาณ ธรรม ๗ ประการ ได้แก่ ความน่ารัก น่าเคารพ น่ายกย่อง รู้จักพูดให้เหตุผล อดทนต่อถ้อยคำ แกล้งเรื่องล้าลึกได้ และไม่ชักนำไปในทางที่เสื่อม หลักธรรมนี้เป็นหลักธรรมที่ทำให้มิตรได้อยู่ ร่วมกันอย่างมีความสุข มิตรที่ดีนั้นย่อมจะนำไปมิตรด้วยกันไปในทางที่ดี ที่เจริญ ให้ก้าวหน้า ทั้งหลายทั้งปวงนี้ขาดเสียไม่ได้ด้วยสตินั่นเอง

๔) ด้านปฏิบัติธรรม

การปฏิบัติธรรม สิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ สติ การที่จะบรรลุธรรมได้นั้นสิ่งที่ขาดไม่ได้ คือ สติ หลักธรรมที่จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติธรรมบรรลุมรรค ผล นิพพาน ได้นั่นก็คือ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าถือว่าเป็นองค์แห่งการตรัสรู้ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อธิวิบาธ ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ แลอรियมรรคมืองค์ ๘ หลักธรรมเหล่านี้ล้วนแต่มีสติเป็นส่วนประกอบ ทั้งสิ้น ยกเว้น สัมมัปปธาน ๔ กับ อธิวิบาธ ๔ แต่ก็หาใช่ว่าหลักธรรมทั้งสองจะไม่สำคัญ เพราะ หลักธรรมทั้งสองมีคุณเครื่องที่คอยช่วยสนับสนุนให้องค์ธรรมอื่น ๆ ดำเนินไปด้วย การดำเนินไปได้นั้น ก็ด้วยสติทั้งนั้น

๕. บทสรุป

สติมีลักษณะเฉพาะประจำตัว คือ มีความระลึกได้อย่างเนื่อง ๆ เป็นลักษณะ มีการไม่ หลงลืมเป็นหน้าที่ มีการรักษาอารมณ์เป็นผล และมีการจำได้แม่นยำเป็นเหตุใกล้ สติจะทำหน้าที่ ใน การคอยควบคุมกำกับรักษากิจไว้เพื่อไม่ให้เกิดความฟุ้งซ่านในอารมณ์ตามอำนาจเป็นไปตามแรงแห่ง ความศรัทธาและวิริยะ เพื่อทำให้เกิดปัญญา สติจึงมีความจำเป็นต่อการทำงานทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการ เจริญกรรมฐาน การดำเนินชีวิตประจำวัน การเดิน การช้บถ่าย เป็นต้น มนุษย์ทุกคนจึงต้องมีสติ

สติจะทำหน้าที่ของตัวมันเองเองโดยจะทำหน้าที่ควบคุมกำกับกับสัมปชัญญะ จึงมักเรียกว่า สติสัมปชัญญะ จะเป็นตัวที่คอยควบคุมทั้งกายวาจาและใจของบุคคลคนนั้น สติจึงมีความสำคัญ คือ เป็นธรรมของพระพุทธเจ้า คือ การเจริญสติและสัมปชัญญะ คือ ความไม่ประมาท สติเป็นธรรมเอก ส่วนความประมาท คือ การขาดสติเป็นหนทางแห่งความตาย ในทางกลับกันความไม่ประมาท การเจริญสติ

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๑๐/๑๔๐.

เป็นหนทางนำมาซึ่งความสุข คือ ทางแห่งนิพพาน พระพุทธเจ้าตรัสแสดงให้ผู้ที่ต้องการพ้นจากทุกข์ พึงจะต้องดำรงตนอยู่ด้วยความเพียรด้วยสติ โดยใช้หลักสติปัฏฐาน ๔ ด้วยการพิจารณาเห็นกาย เวทนาจิต และสภาวะธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติกำจัดอภิชฌาและ โทมนัสในโลกได้ พระองค์ทรงเน้นย้ำเรื่องของสติและสัมปชัญญะเป็นแกนหลักในการพิจารณาอารมณ์ เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการปฏิบัติให้มีความเจริญในธรรมยิ่งขึ้นไป

สติที่ประกอบอยู่ในแต่ละหลักธรรมนั้น สติจะทำหน้าที่ในการช่วยเป็นกำลังหนุนหรือเอื้ออำนวยให้เกิดผลสำเร็จในการปฏิบัติ ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินชีวิตหรือการบำเพ็ญเพียรก็ตาม สติจะเป็นตัวคอยกำกับกับการปฏิบัติต่าง ๆ ไม่ให้ประมาทหรือหลงลืมได้ โดยเฉพาะสติเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก สำหรับการเจริญกรรมฐานต้องใช้หลักธรรมในโพธิปักขิยธรรม พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงให้ความสำคัญ เป็นอย่างมากสำหรับสติเพราะสติเป็นตัวทำให้เกิดปัญญา เป็นตัวที่มีความสัมพันธ์กับสมาธิ หากขาด สติแล้วปัญญาจะไม่เกิดอย่างแน่นอน

สติและสัมปชัญญะมีบทบาท และมีหน้าที่ช่วยกำหนดพฤติกรรมให้มนุษย์มีพัฒนาการ และสร้างศักยภาพในการพัฒนาความประพฤติปฏิบัติ และใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน จะเห็นได้ว่า สติเพียงอย่างเดียวก็ยังไม่ทำให้การเจริญสติเป็นไปอย่างสมบูรณ์ ยังต้องมีสัมปชัญญะควบคู่กำกับด้วย เสมอ ถึงกระนั้นก็ตาม เมื่อเข้าใจในความหมายของสติ และสัมปชัญญะ แต่ถ้าขาดการฝึกเพื่อให้เกิด สติและสัมปชัญญะ ก็จะไม่เกิดประโยชน์ในการเจริญสติได้

๖. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะทั่วไปเกี่ยวกับงานวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

๑) การวิจัยในครั้งนี้ สามารถนำไปใช้ป็นคู่มือหรือเป็นแนวทางในการศึกษาเรื่องสติได้ เป็นอย่างดี เพราะผู้วิจัยได้ค้นคว้าจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์วิสุทธิมรรค (เป็นบางส่วน) ให้มีความชัดเจนในการศึกษามากยิ่งขึ้น ทำให้การศึกษาดำเนินไปอย่างถูกต้องและเหมาะสม

๒) สามารถนำไปใช้ป็นเครื่องมือในการตรวจสอบผลการปฏิบัติธรรมโดยเฉพาะการเจริญ วิปัสสนาภาวนา แม้เนื้อหาและรายละเอียดอาจจะไม่ครบถ้วนทุกประเด็นแต่ก็ทำให้ผู้ศึกษาใช้เป็น แนวทางในการศึกษาต่อไปได้ เพราะเนื้อหาและรายละเอียดที่ผู้วิจัยได้ค้นคว้านั้นมาจากแนวทางและ หลักคำสอนของพระวิปัสสนาจารย์ที่มีความชำนาญในการเจริญวิปัสสนาภาวนา

ผู้วิจัยพิจารณาแล้วเห็นว่าการศึกษาเรื่องสติในคัมภีร์พระพุทธานุสสาเถรวาท ควรจะได้รับการศึกษาในรายละเอียดที่ปรากฏในฎีกาและอนุฎีกาที่มีการอธิบายรายละเอียดเพิ่มเติมมากขึ้น และ จากแนวทางปฏิบัติของพระอาจารย์สำนักปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อความชัดเจนนอกเหนือจากปรากฏเนื้อหา ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาเพื่อความชัดเจนมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะเชิงวิชาการ เกี่ยวกับประเด็นที่น่าสนใจและนำไปศึกษาไว้ ๒ ประเด็น คือ

๑) ศึกษาวิเคราะห์สติที่มีความสัมพันธ์ระหว่างสติในทางโลกและสติในทางธรรมจาก คัมภีร์และตำราวิชาการทั้งทางโลกและทางธรรมว่าเหมือนกันต่างกันอย่างไร และมีแนวทางที่จะ ประยุกต์นำมาใช้ได้อย่างไร

๒) ศึกษาวิธีการและขั้นตอนการนำสติไปใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาอย่างละเอียดได้อย่างไร เพราะแนวทางการปฏิบัติแต่ละที่นั้นแตกต่างกัน จะช่วยให้ผู้ปฏิบัติสามารถพัฒนาการปฏิบัติไปได้อย่างรวดเร็วมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

จำลอง ดิษยวณิช. วิปัสสนากรรมฐานและเชาว์อารมณ์. เชียงใหม่: โรงพิมพ์ แสงศิลป์, ๒๕๔๓.
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การศึกษาเพื่ออารยธรรมที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๑.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. หน้า ๑๗๔.

การจัดเสนาสนะเพื่อการปฏิบัติธรรม A Management of Senāsana (Dwelling) for Dhamma Practice

นางสาวเพ็ญศรี ชื่นบุญ*
พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ดร.**
ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ**

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาความสำคัญของเสนาสนะในคัมภีร์พุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมวินัยเกี่ยวกับการจัดเสนาสนะในคัมภีร์พุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการเสนาสนะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า เสนาสนะในทางพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งได้มี ๒ ประเภท คือ (๑) เสนาสนะตามธรรมชาติ เช่น โคนไม้ ป่า ถ้ำ (๒) เสนาสนะที่สร้างขึ้น เช่น โบสถ์ กุฏิ วิหาร ปราสาท ห้องตึกแถว อาคาร ส่วนรูปแบบการจัดการเสนาสนะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม คือการจัดการสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวให้เหมาะสมต่อการเป็นที่ปฏิบัติธรรม อบรม สั่งสอน และประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย สิ่งแวดล้อมพระพุทธศาสนาหมายถึง ธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า บริวาร หรือ บริหาร การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนาเป็นการใช้ แนวคิดพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดการรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น ต้นไม้ ลำธาร ป่าไม้ ภูเขา

คำสำคัญ : เสนาสนะ, การปฏิบัติธรรม

ABSTRACT

This thesis entitled is three objectives 1) to study the importance of Senāsana (dwelling) in Buddhist Scripture, 2) to study the discipline about the Senāsana (dwelling) management in Buddhist Scripture, 3) to study the Senāsana (dwelling) management model for promotion dhamma practice. This thesis is qualitative research. The result of study found that :- There are two types of Senāsana in Buddhism; (1) the natural Senāsana such as root of tree, forests, caves, (2) the constructed Senāsana such as the Uposatha hall, the monk's cell, the retreat (Vihraā), the castle, the commercial building. The model of Senāsana management for promotion practice dhamma is the management of surrounding environment to

---

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

suitable for dhamma practice, training, instructing, and practice following the Discipline. The environment in Buddhism means the nature around us, it is called entourage or equipment. The environmental management of Senāsana in Buddhism is to use the concept Buddhism and environment as appearing in Vinaya-piṭaka and Suttanta-piṭaka to emphasize the preservation of environment such as tree, stream, forest, mountain, etc.

Keywords : Senāsana, Dharma practice.

๑. บทนำ

การดำเนินชีวิตของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมีความเกี่ยวข้องกับการนำทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมเหล่านั้นมาใช้เป็นเสนาสนะเป็นจำนวนมาก เช่น ป่า โคนไม้ ซอกหิน ถ้ำ พุ่มไม้ กอไผ่ เป็นต้น คำว่า “สิ่งแวดล้อม” ตามความหมายของพระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕ นิยามว่า หมายถึงสิ่งต่างๆ ที่มีลักษณะทางกายภาพและชีวภาพที่อยู่รอบตัวมนุษย์ซึ่งเกิดขึ้นโดยธรรมชาติและสิ่งที่มนุษย์ได้ทำขึ้น^๑ เพราะทรัพยากรธรรมชาตินี้เป็นเสนาสนะและเป็นปัจจัย ๔ ที่พระภิกษุสงฆ์ในสมัยนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องใช้และต้องเสพ บริโภค ได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย จงบำรุง ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริขารคือยารักษาโรค”^๒ ปัจจัย ๔ เหล่านี้จึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับพระภิกษุสงฆ์ เราจะเห็นได้ว่าปัจจัย ๔ นั้นเกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงยุคปัจจุบัน

เสนาสนะนั้นว่าเป็นปัจจัย ๔ ขั้นพื้นฐานสำหรับพระภิกษุสงฆ์ เพราะพระภิกษุสงฆ์จะต้องมีสังคมสงฆ์ เสนาสนะจึงเป็นส่วนหนึ่งในนิสสัย ๔ อย่าง คือ การเป็นสมาชิกของพระภิกษุสงฆ์โดยการอาศัยเสนาสนะที่มีอยู่ ดังตัวอย่างที่ปรากฏในครั้งพุทธกาล คือ เมื่อครั้งที่พระผู้มีพระภาคเจ้ายังไม่ทรงอนุญาตให้ถวายเสนาสนะแก่พระภิกษุสงฆ์ หรืออาศัยอยู่ในที่เป็นสิ่งก่อสร้าง พระภิกษุสงฆ์จะต้องอาศัยอยู่ตามป่า^๓ เช่น โคนต้นไม้บ้าง ภูเขาบ้าง ซอกเขาบ้าง ถ้ำบ้าง ป่าช้าบ้าง ป่าชุกข์บ้าง ที่แจ้งบ้าง และที่ลอมฟางบ้าง เป็นต้น ต่อมาพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอนุญาตให้มีการสร้างที่อยู่อาศัยของพระภิกษุสงฆ์เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความปลอดภัยของพระภิกษุสงฆ์ โดยครั้งนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ประทับอยู่ที่เวฬุวันเขตกรุงราชคฤห์ ครั้งนั้นได้มีเศรษฐีชาวกรุงราชคฤห์คนหนึ่งมองเห็นพระสงฆ์เดินออกมาจากที่อาศัยด้วยอาการสงบ สวรรวม นำเลื่อมใส บรรณาสรรสร้างที่อยู่ถวายพระสงฆ์ ซึ่งในสมัยแรกอนุญาตให้พระภิกษุสงฆ์อยู่อาศัยในวิหาร เรือนมุง แถบเตี้ย ปราสาท เรือนโล้นและถ้ำ

^๑ พระราชธรรมนูญเทศ (ระแบบ จิตตญาณ), พระวินัยปิฎกย่อ เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๕๖.

^๒ พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕, ธีระพล อรุณะกสิกรและคณะรวบรวม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒), หน้า ๘.

^๓ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๒๔๙/๓๓๕, ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/๔๖๔/๔๙๙.

^๔ ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙/๑๒.

ต่อมาอนาถบิณฑิกะเศรษฐีชาวเมืองสาวัตถีซื้อสวนของเจ้าเชตุสร้างพระวิหารเซตวัน ได้สร้างวิหารหลายหลัง สร้างและปรับบริเวณพื้นที่ สร้างซุ้มประตู สร้างศาลาหอฉัน สร้างโรงไฟ สร้างโรงเก็บอาหาร (กับปियกุฎี) สร้างวัจกุฎี สร้างสถานที่จงกรม สร้างศาลาจงกรม ขุดบ่อน้ำ สร้างศาลาบ่อน้ำ สร้างเรือนไฟ สร้างศาลาเรือนไฟ ขุดสระโบกขรณีและมณฑป ในพระเชตวันมหาวิหาร^๕ ดังจะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงอนุญาตให้สร้างเสนาสนะและสิ่งต่าง ๆ

พระสงฆ์ในฐานะผู้ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยปัจจัยในการดำเนินชีวิต เพื่อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และปฏิบัติศาสนกิจตามหน้าที่ของพระสงฆ์ในแต่ละวันจำเป็นต้องมีส่วนในการอาศัยประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรูปแบบของปัจจัย ๔ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหารบิณฑบาต ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรค ภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับของพระสงฆ์ที่มีมาในคัมภีร์พุทธศาสนา ดังจะเห็นได้จากคัมภีร์พระไตรปิฎก

การที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัยสำหรับเป็นกฎหมายข้อบังคับสำหรับพระสงฆ์นั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาความเป็นระเบียบดีงามและความสามัคคีของพระสงฆ์ เป็นแบบแผนข้อปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ เป็นการควบคุมความประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกันในขณะเดียวกัน ก็เพื่อการอยู่ร่วมกันของหมู่คณะอย่างมีคุณค่าและความหมายกับสิ่งแวดล้อมด้วย

จากข้อความดังกล่าวมาแล้วนั้น ผู้เขียนมีความสนใจ ว่าพระพุทธศาสนาได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับการจัดเสนาสนะ การจัดการสิ่งแวดล้อมว่ามีส่วนเกื้อหนุนต่อการรักษาสภาพแวดล้อมอย่างไร รูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมที่ดี โดยการยกเอารูปแบบการจัดการสิ่งแวดล้อมสมัยพุทธกาลและสมัยปัจจุบันเป็นอย่างไร หลักธรรมในการจัดการสิ่งแวดล้อมเหมาะแก่การปฏิบัติธรรมควรเป็นอย่างไร และรูปแบบ วิธีการจัดเสนาสนะในพระพุทธศาสนากับสังคมปัจจุบันเป็นอย่างไร เพื่อเป็นสถานที่เหมาะแก่การปฏิบัติธรรมควรเป็นอย่างไร ตลอดจนจนถึงการปฏิบัติที่คาดว่าจะมีต่อสภาพปัญหาสิ่งแวดล้อม ผู้เขียนจึงสนใจและได้กำหนดประเด็นปัญหาดังกล่าวและได้ศึกษาดังต่อไปนี้

๒. วัตถุประสงค์

- ๑) เพื่อศึกษาการจัดการเสนาสนะในคัมภีร์พุทธศาสนา
- ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมวินัยเกี่ยวกับการจัดการเสนาสนะในคัมภีร์พุทธศาสนา
- ๓) เพื่อศึกษาวิธีการจัดการเสนาสนะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

๓. ขอบเขตการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้รูปแบบเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพด้วยการสืบค้นข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเอกสาร (Documentary Research) ผู้เขียนจะศึกษาการจัดการเสนาสนะเพื่อการปฏิบัติธรรม ดำเนินการวิจัยตามลำดับขอบเขตที่กำหนดไว้ ดังนี้

- (๑) ศึกษาการเสนาสนะในคัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยอาศัยข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส

^๕ วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๘/๑๑๙.

(๒) ศึกษาหลักธรรมวินัยเกี่ยวกับการจัดการเสนาสนะในคัมภีร์พุทธศาสนา ที่ปรากฏในเอกสารตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนา และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

(๓) นำข้อมูลได้จากการศึกษามาแล้วมาทำการเรียบเรียง เขียนแบบเชิงพรรณนาและเสนอให้ที่ปรึกษาพิจารณา ให้ข้อเสนอแนะ พร้อมทั้งสรุปและนำเสนอผลการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

จากการศึกษาค้นคว้าทำให้ทราบความหมาย ความสำคัญ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา วิธีการจัดการเสนาสนะเพื่อเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมอันเหมาะสม ดังต่อไปนี้

๑) ความหมายและความสำคัญของเสนาสนะ

“เสนาสนะ” มีรากศัพท์มาจากภาษาบาลี โดยจากการวิเคราะห์ประโยคที่ว่า “เสนาสนนฺติ สยณญฺ อาสนญฺ ยตถ ยตถ หิ เสติ วิหาเร वा อชฺฌมโยคาทิมหิ वा ตํ ตํ เสนํ ยตถ ยตถ อาสตี นิสีหตี ตํ ตํ อาสนํ ตํ เอกโต กตฺวา เสนาสนนฺติ วุจจตี”^๖ แปลความหมายว่า เสนาสนะ หมายถึงที่นอน และที่นั่ง ก็ ภิกษุนอนในที่ใด ๆ จะเป็นวิหารหรือโรงเรือนต่าง ๆ มีเพิง เป็นต้นก็ตาม ที่นั้น ๆ ชื่อว่า เสนาสนะ ภิกษุยอมนั่ง คือยอมนั่งพักอยู่ในที่ใด ๆ ที่นั้น ๆ ชื่อว่า อาสนะ รวมสองคำนั้น เข้าด้วยกัน เรียกว่า “เสนาสนะ”

เสนาสนะเป็นคำใช้เรียกสิ่งปลูกสร้างอันเป็นถาวรวัตถุ ตลอดจนถึงเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนา โดยทั่วไปเสนาสนะทั้งหลายที่มีมาแต่เดิมจากอดีตจนถึงปัจจุบัน เป็นสิ่งที่สามารถอำนวยความสะดวกให้พระภิกษุสงฆ์สามเณรในพระพุทธศาสนา สำหรับประพฤติปฏิบัติธรรมดำเนินไปสู่การบรรลุผลตามวัตถุประสงค์สูงสุดของพรหมจรรย์ คือ การดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง เรียกว่า นิพพาน ทั้งเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการบำเพ็ญบุญกุศลของประชาชน ซึ่งเสนาสนะเป็นที่อันสัปปายะ^๗

ในพระไตรปิฎกสามารถจำแนกเสนาสนะออกได้ ๒ ประเภท คือ ประเภทแรกเป็นเสนาสนะที่เกิดขึ้นหรือมีอยู่ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะทรงบัญญัติอนุญาตเสนาสนะ ซึ่งเกิดขึ้นเองหรือมีอยู่แล้วตามธรรมชาติใช้เป็นที่พักพิงภาวนาหรือฝึกตนของนักบวชต่าง ๆ ที่ยึดถือปฏิบัติกันมาตั้งแต่ครั้งก่อนพุทธกาล เช่น ป่า (ป่าไผ่)^๘ โคนไม้ (รุกขมูล)^๙ ถ้ำ^{๑๐} ประเภทที่สอง เป็นเสนาสนะที่มีอยู่แล้วในสังคมและพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้เป็นที่พักอาศัยได้ เป็นเสนาสนะที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น เรือนว่าง ศาลา กุฏิ เป็นต้น เพื่อเป็นเครื่องอาศัยในการปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม

^๖ พระพุทธโฆษาจารย์, วิสุทธิมคคปกรณ์สสส ปโม ภาโค นาม แผล, มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๑ - ๔๒.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จากัด, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐๙.

^๘ วิมหา.(ไทย) ๐๑/๒๕๕/๔๙๓.

^๙ ม.อุ.(ไทย) ๑๔/๗๕/๗๘ - ๗๙.

^{๑๐} วิมหา.(ไทย) ๐๑/๕๒๐/๖๕๓.

เสนาสนะตามแนวทางการปฏิบัติสมณธรรม คือ เสนาสนะ ในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายว่า ที่อยู่อาศัย เช่น กุฏิ วิหาร และเครื่องใช้เกี่ยวกับสถานที่ เช่น โต๊ะ เก้าอี้ แม้โคนไม้ เมื่อใช้เป็นที่อยู่อาศัย ก็เรียกเสนาสนะเหมือนกัน^{๑๑}

๒) ด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

หลักปฏิจจสมุปบาท (ความหมายโดยเนื้อความ อรรถนัย) ดังนั้น ปฏิจจสมุปบาท หมายถึง สิ่งที่อยู่อาศัยกันและกันเกิดขึ้น คือ สิ่งนี้เกิดขึ้นก็มีสิ่งนี้ตามมา หรือเมื่อสิ่งนี้ดับไปสิ่งนี้ก็ดับไป เกี่ยวโยงกันไปเหมือนลูกโซ่ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ปัจจยการ แปลว่า อากาโรที่เป็นปัจจัยแก่กันมี ๑๒ ประการ มีอริยธรรมเป็นต้น ทั้งฝ่ายเกิด ทั้งฝ่ายดับ^{๑๒}

นอกจากนั้น หลักปฏิจจสมุปบาท ตามหลักพระพุทธศาสนาแล้วสิ่งต่าง ๆ ไม่มีใครเป็นนายใครโดยไม่พึ่งพาอาศัยกันสิ่งต่าง ๆ อาศัย ซึ่งกันและกันเกิดขึ้น การอาศัยตามหลักปฏิจจสมุปบาทที่ว่า เมื่อสิ่งนี้มีสิ่งนั้นก็มีเมื่อใดสิ่งนั้นเกิดสิ่งนั้นก็เกิดมนุษยชาติ และธรรมชาติต้องอาศัยมนุษย์ มนุษย์อยู่ไม่ได้ถ้าสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติถูกทำลายลงของธรรมชาตินั้น มันยังอาศัยซึ่งกันและกัน มนุษย์เข้าไปทำร้ายวงจรของมันเพราะมีอัตตาธิปไตย โดยถือว่า ตนเองเป็นใหญ่ต้องการเอาชนะธรรมชาติและตัดวงจรเอาผลประโยชน์จากธรรมชาติมนุษย์ไม่รู้จักความพอดี ถ้ามนุษย์จะแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมมนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อธรรมชาติอย่างถูกต้องอย่างสมดุลกับสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ อย่าพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกันตามหลักปฏิจจสมุปบาทและมนุษย์ไม่สามารถอยู่รอดเมื่อสิ่งแวดล้อมถูกทำร้าย

พระสงฆ์ในฐานะผู้ดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม โดยอาศัยปัจจัยในการดำเนินชีวิตเพื่อปฏิบัติตามพระธรรมวินัย และปฏิบัติศาสนกิจตามหน้าที่ของพระสงฆ์ ในแต่ละวันจำเป็นต้องมีส่วนในการอาศัยประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในรูปแบบของปัจจัย ๔ ได้แก่ เครื่องนุ่งห่ม อาหารบิณฑบาต ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับของพระสงฆ์ที่มีมาในคัมภีร์พุทธศาสนา

การที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระวินัย สำหรับเป็นกฎหมายข้อบังคับสำหรับพระสงฆ์นั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อรักษาความเป็นระเบียบดีงามและความสามัคคีของพระสงฆ์ และเป็นแบบแผนข้อปฏิบัติสำหรับพระสงฆ์ เป็นการควบคุมความประพฤติปฏิบัติให้เป็นแบบแผนอันหนึ่งอันเดียวกันในขณะเดียวกัน ก็เพื่อการอยู่ร่วมกันของหมู่คณะอย่างมีคุณค่าและความหมายกับสิ่งแวดล้อมด้วย

หลักเมตตาธรรม พระพุทธเจ้าทรงนำหลักเมตตาธรรมมาประยุกต์ใช้แก้ปัญหาความขัดแย้งที่เกิดขึ้นโดยดี คือ พระองค์นำหลักธรรมมาใช้ตรงกับเหตุอันเอง เหมือนกับการเอาน้ำมาดับไฟ หรือหนามยอกเอาหนามบ่ง ดังที่ปรากฏในเบื้องต้นนั้น วิธีการเหล่านี้เป็นแนวทางไปสู่ สันติภาพที่มีผลเสียหายน้อยที่สุด ดังความขัดแย้งที่เกิดจากอารมณ์โกรธของคน ถ้าต่างฝ่ายต่างไม่ ยอม ความ

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๔๙.

^{๑๒} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสตร์ ชุด คำวัด*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๔๙๔.

ขัดแย้งก็จะไม่จบ ช้ำยังมีความรุนแรงมากขึ้นไปอีก แต่ถ้าฝ่ายหนึ่งหยุด คือ ไมโกรธ ตอบความขัดแย้งก็จะจบลง

หลักพรหมวิหาร ๔ ซึ่งเป็นคุณธรรมที่มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายพึงเจริญ ทั้งนี้ก็เพราะเหตุว่า หมู่สัตว์หรือปฤชนผู้ที่ยังมากด้วยกิเลสหยาบ คือ อภิชฌา พยาบาท มิจฉาทิฎฐิ หรือ กิเลสกลาง ๆ คือ โลภะ โทสะ โมหะ นั้น มักต้องเวียนอยู่ในไตรวัฏ คือ กิเลสวัฏ ความมีกิเลสดังกล่าว แล้วก็ กรรมวัฏ คือมีกายกรรม วาจากรรม และมโนกรรม อันมีลักษณะที่เป็นความผูกโกรธ พยาบาท จองเวร เบียดเบียน ประทุษร้ายซึ่งกันและกัน เพราะความหลงผิด ยึดมั่น ถือมั่น เห็นแก่ตัวตน และพวกพ้อง หมู่เหล่า เป็นการสร้างภพ สร้างชาติ อันเป็นเหตุแห่งความทุกข์แก่ตนเองเป็นทัพบทวิ เรียกว่า วิปากวัฏ ยากแก่การปฏิบัติธรรมโดยมัชฌิมาปฏิปทา คือ ศีล สมาธิและปัญญา อันเป็นเครื่องช่วยให้พ้นทุกข์เป็นการถาวรได้

จุดสำคัญอีกประการหนึ่งของพระวินัย จะเห็นได้ว่าพระสงฆ์มีเมตตาต่อสิ่งที่อยู่รอบด้าน พระสงฆ์จะเบียดเบียนสิ่งที่อยู่รอบตัวไม่ได้ ดังเห็นได้จากบัญญัติสิกขาบทห้ามพระสงฆ์ ขุดดิน ห้ามตัดต้นไม้ ห้ามถ่ายอุจจาระและถ่ายปัสสาวะลงในน้ำ เป็นต้นทุกข้อก็ล้วนแต่ มุ่งเน้นการให้ความสำคัญต่อสภาพแวดล้อมทั้งสิ้นเป็นการมุ่งเน้นความสัมพันธ์กับโลกอย่างถูกต้อง

๓) รูปแบบการจัดการเสนาสนะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม

รูปแบบการจัดการเสนาสนะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้อธิบายเกี่ยวกับกรจัดการสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านการบริหาร รูปแบบ และคุณค่าของการจัดเสนาสนะเพื่อปฏิบัติธรรม สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นส่วนหนึ่งในการจัดการเสนาสนะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ดังในคัมภีร์พระพุทธศาสนา มีการให้ความหมายที่เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมพบว่า ความหมายของสิ่งแวดล้อมหมายถึง ธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ซึ่งในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เรียกว่า บริวาร หรือ บริหาร ประเภทของสิ่งแวดล้อม ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๒ ประเภท คือ สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ กับ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น สิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติ ได้แก่ สิ่งแวดล้อมคือป่า สิ่งแวดล้อมคือถ้ำ สิ่งแวดล้อมคือต้นไม้ สิ่งแวดล้อมคือน้ำ สิ่งแวดล้อมคือสัตว์ สิ่งแวดล้อมคือดิน สิ่งแวดล้อมคือไฟ สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้นได้แก่ กุฎิ อาคาร ศาลา วัดหรืออาราม วิหาร และอุทยาน

การบริหารสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับเสนาสนะในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่าแนวคิดพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม ปรากฏทั้งในพระวินัยปิฎก และ พระสุตตันตปิฎก โดยมุ่งเน้นให้เกิดการรักษาสิ่งแวดล้อมทั้งป่าไม้ ภูเขา ต้นไม้ ประเด็นความสำคัญของสิ่งแวดล้อมพบว่า สิ่งแวดล้อมมีประโยชน์ในภษณะเป็นเสนาสนะวัด ที่อยู่ อาศัย อาหาร เกสัช ของภิกษุ ประเด็นปัญหาระบบนิเวศพบว่า ปัญหาระบบนิเวศในสมัยพุทธกาลเป็นปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ มีการเทศษาอาหารบิณฑบาตตามโคนต้นไม้ การปัสสาวะ อุจจาระ ลงในน้ำสาธารณะ เป็นต้น ประเด็นสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับเสนาสนะพบว่า มีการกำหนดเขตพุทธาวาส เขตธรรมาวาส และเขตอื่น ๆ คือ สถานที่อยู่อาศัยของภิกษุณี ศิษย์วัดและศาลาการเปรียญ

ด้านการวางแผนการบริหารสิ่งแวดล้อม พระพุทธเจ้าทรงวางแผนการบริหารสิ่งแวดล้อมด้วยการบัญญัติวินัยไว้เป็นแบบแผนในการบริหารสิ่งแวดล้อม จากการศึกษาการบริหารสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเสนาสนะ พบว่า มีการแบ่งแยกบุคคลให้ทำหน้าที่เกี่ยวกับการบริหารสิ่งแวดล้อมอย่าง

ชัดเจน ได้แก่ เจ้าหน้าที่แจกกัณฑ์อาหาร (ภัตตทุเทศกะ) เจ้าหน้าที่ปูลาดเสนาสนะ (เสนาสนปัญญา ปกะ) เจ้าหน้าที่แบ่งเสนาสนะ (เสนาสนคาหาปกะ) เจ้าหน้าที่รักษาเรือนคลัง (ภัณฑาคาริกะ) เจ้าหน้าที่รับผ้า(จีวรปฏิกคาหกะ) เจ้าหน้าที่แจกผ้า (จีวรภาชกะ) เจ้าหน้าที่แจกข้าวต้ม (ยาคุภาชกะ) เจ้าหน้าที่แจกผลไม้ (ผลภัณฑาคาริกะ) เจ้าหน้าที่แจกของขบฉัน (ชัชชกภาชกะ) เจ้าหน้าที่แจกของ เล็กน้อย (อัปมัตตกวิสัชชกะ) เจ้าหน้าที่แจกผ้าสาฎก (สาฎกคาหาปกะ) เจ้าหน้าที่แจกบาตร (ปัตต คาหาปกะ) เจ้าหน้าที่จัดส่งคนวัด (เดินสาสน) (อารามเปสกะ) เจ้าหน้าที่ผู้ใช้สามเณร (สามเณรเปส กะ) เจ้าหน้าที่ทำงาน (นวกัมมิกะ) เจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวกก่อสร้างหรือควบคุมการก่อสร้าง (นวกัมม ทายก) เป็นต้น ประเด็นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเสนาสนะ พบว่า ทรงอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมด้วยการสนับสนุนให้ปลูกป่า รักษาป่า และดิน และประเด็นประโยชน์ของการบริหาร สิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับเสนาสนะ พบว่า มี ๓ ประการ ได้แก่ ประโยชน์ด้านทัศนียะ ประโยชน์ ด้านรมณียะ และประโยชน์ด้านปสาทณียะ

สถานที่แวดล้อมมีความสำคัญต่อการปฏิบัติธรรมในฐานะเป็นสัปปายะหรือสัปปายะ เช่น กรณีภิกษุรูปหนึ่งเรียนกรรมฐานจากพระพุทธเจ้า แล้วจาริกไปขายแดนเพื่อปฏิบัติธรรมในป่า อาศัย อยู่ในเสนาสนะป่าใกล้หมู่บ้านแห่งหนึ่ง ต่อมาบรรณศาลาที่พักของท่านได้ถูกไฟไหม้ ท่านปฏิบัติ กรรมฐานไม่สำเร็จ เมื่อกลับไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้ว พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมเพื่อให้รู้จักเลือก สิ่งแวดล้อมที่เป็นสัปปายะหรือสัปปายะในฆตาสนชาตก^{๑๓} ความว่า

ครั้งหนึ่ง พระโพธิสัตว์ บังเกิดในกำเนิดนวก บรรลุความเป็นผู้รู้เพียงสาแล้ว ถึงความงามเป็น เลิศ ได้เป็นพระยานก อาศัยต้นไม้ใหญ่ซึ่งสมบูรณ์ด้วยกิ่งก้านสาขาและค่าคมมีใบหนาแน่น อยู่ ใกล้ฝั่งสระเกิดเอง ในแนวป่าตำบลหนึ่ง อยู่เป็นหลักฐานพร้อมทั้งบริวารนกเป็นจำนวนมาก เมื่ออยู่ที่กิ่ง อันยื่นไปเหนือน้ำของต้นไม้ นั้น ก็พากันถ่ายมูลลงในน้ำ และในสระเกิดเองนั้นเล่า ก็มีพญานาคผู้ร้ายอาศัยอยู่ พญานาคนั้นคิดว่า นกเหล่านี้พากันขี้ลงในสระอันเกิดเอง อันเป็น ที่อยู่ของเรา เห็นจะต้องให้ไฟลุกขึ้นจากน้ำเผาต้นไม้เสีย ให้พวกมันหนีไป พญานาคนั้นมีใจ โกรธ ตอนกลางคืน เวลาที่พวกนกทั้งหมดมานอนรวมกันที่กิ่งไม้จึงเริ่มทำให้น้ำเดือดพล่าน เหมือนกับยกเอาสระขึ้นตั้งบนเตาไฟฉะนั้น เป็นขั้นแรก ขั้นที่สอง ก็ทำให้ควันพุ่งขึ้น ขั้นที่สาม ก็ทำให้เปลวไฟลุกขึ้นสูงชั่วลำตาล พระโพธิสัตว์เห็นไฟลุกขึ้นจากน้ำ ก็กล่าวว่า ตูก่อนชาวเราฝูง นกทั้งหลาย ธรรมดาไฟติดขึ้นเขาก็พากันเอาน้ำดับ แต่บัดนี้ น้ำนั้นแหละกลับลุกเป็นไฟขึ้น พวกเราไม่อาจอยู่ในที่นี้ได้ ต้องพากันไปที่อื่น ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็พาฝูงนกที่เชื่อฟังคำบิน ไปในที่อื่น ฝูงนกที่ไม่เชื่อฟังคำของพระโพธิสัตว์ ต่างพากันเกาะอยู่ ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว”

ในเสขียวัตตร ปกิณณกะ (หมวดเบ็ดเตล็ด) พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไม่ให้ภิกษุ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ หรือบ้วนน้ำลายลงในน้ำ^{๑๔}

จัดการเสนาสนะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม เป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง กล่าวคือ การอนุรักษ์งานพุทธศิลป์ของพื้นบ้านหรือ ชุมชนเอาไว้ เป็นคุณค่าด้านชีวิตที่แสดงออกถึง ความภูมิใจ ภาษา วัฒนธรรม ซึ่งส่วนใหญ่ได้รับ อิทธิพลจากศาสนาความเชื่อ ความศรัทธาและปัญญา

^{๑๓} ชุ.ชา.ม. (ไทย) ๒๗/๑๓๒/๕๔

^{๑๔} วิ.ม.ห. (ไทย) ๒/๖๕๓/๗๓๓

ในพระพุทธศาสนาอย่างถ่องแท้ เสนาสนะที่สร้างขึ้นจึงทรงคุณค่าด้านจิตใจหรือเป็นศูนย์กลางของชุมชนนั้นๆ เป็นการผสมผสานไว้ด้วยงาน ศิลปกรรม ตามวัดวาอารามต่างๆ ด้วยฝีมือของนายช่างผู้ชำนาญการประกอบกับภูมิปัญญาของประชาชนผู้เคารพศรัทธา เพราะสิ่งเหล่านี้ เป็นการสร้างพลังความรักชาติ ศาสนา และวัฒนธรรมของมนุษยชาติขึ้น

การดูแลรักษาเสนาสนะเป็นอีกวิธีหนึ่งที่สำคัญในการจัดการเสนาสนะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม กล่าวคือ เรื่องที่มีความสำคัญที่ต้องร่วมมือกันระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับบุคคลในสังคม เพราะเสนาสนะบางอย่างเป็นสิ่งเอื้อประโยชน์เฉพาะสงฆ์ เช่น กุฏิ อุโบสถ บางส่วนก็เอื้อประโยชน์ทั้งสองฝ่าย เช่น วิหาร ศาลา ตามบัญญัติของพระวินัยเพื่อให้เข้ากับสถานการณ์และความเหมาะสมของพื้นที่ เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการใช้งาน ทรงอนุญาตให้มีการปรับปรุงเสนาสนะ เช่น อนุญาตให้ยกพื้นวิหารขึ้นเพื่อแก้ไขเรื่องน้ำท่วม เรื่องการทำราวแขวนจีวร การทำฝาเพดาน การทำท่อระบายน้ำ การฉาบฝาผนัง การฉาบหลังคาและการทำรั้วล้อม^{๑๕} เป็นต้น

การอนุรักษ์และทำนุบำรุงอาคาร โบราณสถาน เพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้สืบไปเป็นหน้าที่ของทุกฝ่าย ส่วนที่สำคัญคือพระสังฆาธิการในความรับผิดชอบนั้น ๆ ตามความในพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้นเป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ส่วนความหมายของโบราณวัตถุ หมายถึงอสังหาริมทรัพย์ที่เป็นของโบราณ ไม่ว่าจะเป็นสิ่งประดิษฐ์หรือสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ หรือที่เป็นส่วนหนึ่งส่วนใดของโบราณสถาน ซากมนุษย์หรือซากสัตว์ ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการประดิษฐ์หรือโดยประวัติศาสตร์เกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ส่วนศิลปวัตถุ หมายถึงสิ่งที่ทำด้วยฝีมือมนุษย์ และเป็นสิ่งที่นิยามกันว่ามีคุณค่าทางศิลปะ เมื่อว่าโดยสรุปในองค์รวมก็คือโบราณสถานและโบราณวัตถุ ได้แก่ มรดกทางศิลปวัฒนธรรม ที่มีสภาพเป็นรูปธรรม สามารถมองเห็นและจับต้องได้ ถูกสร้างขึ้นโดยมนุษย์หรือเป็นผลที่เกิดขึ้นจากพฤติกรรมมนุษย์^{๑๖}

การบำรุงรักษาสิ่งแวดล้อมหรือเสนาสนะภายในวัดให้สะอาด เรียบร้อย สวยงาม เป็นที่เจริญศรัทธาแก่ผู้เข้ามาในวัด สิ่งที่คุณคนจำนวนมากคาดหวังจากการมาวัด นอกจากกิจโดยตรงแล้ว การพบกับบรรยากาศที่สงบสุข มีความเรียบร้อย สวยงาม เกิดศรัทธา และเกิดความรู้สึกที่ดีต่อศาสนา ดังนั้น พระสงฆ์ผู้ดูแลควรให้ความสำคัญต่อการดูแลทำความสะอาดวัด ความมีระเบียบในบริเวณวัด ตลอดจนจัดบริเวณของผู้ทำกิจกรรมในวัดให้มีความสะดวกสบายเหมาะสม จัดระเบียบของผู้ที่อาศัยอยู่ในวัด ตลอดจนเอาใจใส่ดูแลสัตว์ภายในวัด ให้มีที่อยู่ที่ดี และมีการสาธารณสุขที่เหมาะสม

^{๑๕} วิ.จ. (ไทย) ๗/๓๐๐-๓๐๓/๑๐๓-๑๑๐.

^{๑๖} กรมศิลปากร, พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔๗-๔๘.

บางคนอาจมิได้มีฐานะโดยตรงในการมาวัด หากต้องการเป็นสถานที่พักผ่อน หากความสงบหรือหาเที่ยวชมศิลปกรรม วัดที่งดงาม สะอาดและสงบ ย่อมสร้างศรัทธาได้อย่างมาก ขณะเดียวกันผู้ที่ต้องการประกอบศาสนากิจ ประเพณี พิธีกรรม ก็ย่อมพอใจที่จะมาวัดที่มีบรรยากาศที่น่าเคารพศรัทธาเช่นกัน

การดูแล รักษาเสนาสนะ สมบัติต่างๆ ที่มีคุณค่าภายในวัดให้อยู่ในสภาพดี พระสงฆ์ต้องสอดส่องดูแลสมบัติและทรัพย์สินภายในวัดอย่าง เป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางวิชาการ ทางวัฒนธรรม ของใช้ที่มีมาแต่เดิมในวัดหลายแห่ง เช่น ระฆัง กลองเพล เรือพระ หรือของที่ชาวบ้านถวายให้แก่วัด ในปัจจุบันเป็นงาน หัตถกรรมพื้นบ้านที่มีคุณค่า ควรเก็บรักษาไว้ให้อยู่ในสภาพที่ดี เมื่อสิ่งของเหล่านี้เสื่อมสภาพก็ดำเนินการอนุรักษ์ หากวัดใดมีหัตถกรรมที่มีคุณค่าเช่นนี้เป็นจำนวนมากพอสมควร และได้รับการดูแลไว้เป็นอย่างดี วัดนั้นจะเป็นสถานที่มีคนมาเยี่ยมมากขึ้น จนอาจจัดการและพัฒนาให้เป็นพิพิธภัณฑ์หรือเป็นสถานที่สำคัญขึ้นได้

๕. บทสรุป

รูปแบบการจัดการเสนาสนะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม คือการจัดการสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัวให้เหมาะสมต่อการเป็นที่ปฏิบัติธรรม อบรม สั่งสอน และประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมวินัย สิ่งแวดล้อมพระพุทธศาสนาหมายถึง ธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า บริวาร หรือ บริหาร การบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมเกี่ยวกับเสนาสนะในพระพุทธศาสนาเป็นการใช้ แนวคิดพระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม ดังปรากฏในพระวินัยปิฎก และ พระสุตตันตปิฎก เพื่อมุ่งเน้นให้เกิดการรักษาสิ่งแวดล้อม เช่น ต้นไม้ ลำธาร ป่าไม้ ภูเขา

การบริหารจัดการเสนาสนะเพื่อส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ควรมีแนวทางการดำเนินการดังต่อไปนี้

๑) การวางแผน เช่น ควรบริหารจัดการวัดให้เป็นธรรมชาติที่สุด เช่น มีต้นไม้ แม่น้ำ เป็นต้น เพื่อช่วยสร้างอากาศที่ดีให้กับวัด ควรสร้างวัดในที่ที่ไม่หนาว ไม้ร้อน เกินไป เพื่อให้สภาพร่างกายไม่เจ็บป่วย เป็นต้น

๒) การควบคุมดูแลและสิ่งการ เช่น ควรจะมีวิธีเตรียมการป้องกันก่อนที่จะถึงฤดูฝนใน แต่ละปี เช่น สร้างเสนาสนะให้มั่นคงแข็งแรงค้ำแดดค้ำฝนได้เป็นอย่างดี รักษาสุขภาพให้แข็งแรงอยู่เสมอ เป็นต้น ควรดูแลความสะอาดด้านสิ่งแวดล้อม มีการกำจัดสิ่งปฏิกูล หรือ ขยะอยู่บ่อยครั้ง เป็นต้น

๓) ด้านเป้าหมายและความคุ้มค่า เช่น ควรแนะนำให้ผู้อาศัยหรือผู้เข้ามาที่วัด รู้จักบริหารร่างกายให้แข็งแรง รู้จักอาหาร อากาศที่เหมาะสมแก่ตน ผู้ปฏิบัติธรรมควรเตรียม ผ้าห่ม เครื่องนุ่งห่มให้สอดคล้องกับฤดูกาล หรือพกพายาสวนตัว หรือ ยากันยุงมาด้วย หรือทางสำนักงานกลางควรมีเอาไว้ให้บริการอย่างเพียงพอ เป็นต้น

๖. ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาวิจัยนี้ ผู้วิจัยพบข้อที่น่าสนใจ และประเด็นที่น่าศึกษาวิจัยเพิ่มเติม ดังนี้

- ๑) ศึกษาวิเคราะห์การอนุรักษ์ธรรมชาติตามแนวทางพระพุทธศาสนาศึกษาวิเคราะห์เรื่อง ป่ากับพระสงฆ์ในสมัยปัจจุบัน
- ๒) ศึกษาเรื่องเสนาสนะในพื้นที่ชุมชนเมืองและชุมชนบท มีวัตถุประสงค์อย่างไร และ ปัญหาอุปสรรคต่างกันหรือไม่
- ๔) ควรศึกษาการสร้างเสนาสนะรูปแบบแบบแอมแปงเพื่อการพาณิชย์เป็นอย่างไร อันจะตอบ ปัญหาสังคมปัจจุบันได้

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๐๔ แก้ไขเพิ่มเติม โดยพระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๓๕ พร้อมด้วยกฎหมายที่เกี่ยวข้อง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมานพันธ์จำกัด, ๒๕๕๒.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ.๙ ราชบัณฑิต). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๓.
- พระพุทธโฆสจารย์. วิสุทธิมคคปกรณสตส ปโม ภาค นาม แปล. มหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.
- _____ . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมมิก จำกัด, ๒๕๔๕.
- พระราชบัญญัติส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๕. ธีระพล อรุณะกสิกรและคณะรวบรวม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์วิญญูชน, ๒๕๔๒.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตถาโณ). พระวินัยปิฎกย่อ เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- มัน เสือสูงเนิน. พระพุทธศาสนากับนิเวศวิทยา. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

การศึกษาวิเคราะห์การอวดอุตริมนุสสรธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
 An Analytical Study of False Claiming for
 a Superhuman Quality in Theravāda Buddhist Scriptures

นายมานพ บุญชื่น*
 พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.**
 ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ**

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นงานวิจัยเอกสารเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์การอวดอุตริมนุสสรธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาการบัญญัติสิกขาบทการอวดอุตริมนุสสรธรรมในพระวินัยปิฎก ๒) เพื่อศึกษาความสำคัญและเกณฑ์ตัดสินการกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบของการอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนต่อสังคมไทย

ผลการวิจัยพบว่า ๑) การบัญญัติสิกขาบทการอวดอุตริมนุสสรธรรมในพระวินัยปิฎก พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้กล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน ผู้ใดกล่าวอวดฯ ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นพระภิกษุ นอกจากนี้ยังทรงบัญญัติการปรับอาบัติในระดับต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้กล่าวอวด คือ ปาราชิก ฤทธัจจย ปาจิตตีย์ ทุกกฏ ๒) พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อสิกขาบทข้อนี้เป็นอย่างมากทรงแสดงไว้ว่าผู้ที่กล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนนี้ว่าเป็นยอดมหาโจร ฉนอาหารของชาวบ้านด้วยการไถยจิต เกณฑ์ตัดสินเป็นไปตามพระบัญญัติสิกขาบท ๓) ผลกระทบของการกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน ต่อสังคมไทย จำแนกได้ดังนี้ คือ ทำลายพระธรรมวินัย ทำลายประเพณีและวัฒนธรรม ทำลายเศรษฐกิจ

คำสำคัญ : การกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน

Abstract

This thesis is a documentary research entitled “An Analytical Study of False Claiming for a Superhuman Quality in Theravāda Buddhist Scriptures”. The purposes of this study are, 1) to study the rule-establishment of false claiming the attainments of the superhuman quality in the Basket of the Discipline (*Vinaya Pitaka*), 2) to study the significances and criteria for judging false claiming for a superhuman quality in Theravāda Buddhist Scriptures, 3) to study and analyze the effects of false claiming for a superhuman quality in the Thai society.

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

The research found that, 1) the rule-establishment related with false claiming for a superhuman quality in *Vinaya Pitaka*, The Lord Buddha prohibited the monks from falsely claiming for a superhuman quality. If a monk, with intension, falsely claims for a superhuman quality, he will lose his status as a monk, *bhikkhu*, for life. In addition, he also laid down the levels of offence, *āpatti*, according to the intensions of utterers such as *pārājika* (defeat), *thullaccaya* (grave offence), *pācittiya* (minor matter), and *dukkata* (offence of wrong doing). 2) The Buddha, among those rules, gives the greatest majority to *parājika* (fourth defeat) likening those who intentionally claim for a superhuman quality to the greatest gangster eating the country's alms food by theft. The criteria for judging false claiming for a superhuman quality are based on the principles of training rules. 3) The impacts of ones falsely claiming for a superhuman quality, have to be classified by Thai society, are destroying disciplines and doctrines of The Buddha, tradition, culture, and economy.

Key word : False Claiming for a Superhuman Quality

๑. บทนำ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้ความสำคัญกับการอวดอุตริมนุสสรรมเป็นอย่างไรยังพระองค์มีพระดำรัสเปรียบเทียบไว้ว่า ภิกษุผู้ที่กล่าวอวดอุตริมนุสสรรมนี้เปรียบเสมือน ยอดมหาโจรจำพวกที่ ๕ คือ เป็นสุดยอดของมหาโจร ดังมีพระดำรัสว่า

ภิกษุทั้งหลาย มหาโจร ๕ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก คือ

๑) มหาโจรพวกที่ ๑ ได้แก่ ภิกษุชู้บางรูปในธรรมวินัยนี้ ประารถนาว่าจักมีบริวารเป็นร้อยหรือเป็นพันห้อมล้อมแล้วท่องเที่ยวไปในคาม ทำการฆ่าเองสั่งให้ผู้อื่นฆ่า อันคฤหัสถ์และบรรพชิตสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ยำเเกรง ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ๒) มหาโจรพวกที่ ๒ ได้แก่ ภิกษุชู้บางรูปฯ เล่าเรียนธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วอวดอ้างว่าเป็นของตน ๓) มหาโจรพวกที่ ๓ ได้แก่ ภิกษุชู้บางรูปฯ โจทก์เพื่อนภิกษุผู้บริสุทธิ์ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์ด้วยเรื่องที่ทำลายพรหมจรรย์อันไม่มีมูล ๔) มหาโจรพวกที่ ๔ ได้แก่ ภิกษุชู้บางรูปฯ สงเคราะห์ประจบคฤหัสถ์ด้วยครุภัณฑ์ของสงฆ์ ๕) มหาโจรพวกที่ ๕ ได้แก่ ภิกษุผู้กล่าวอวดอุตริมนุสสรรมอันไม่มีอยู่ ไม่เป็นจริง จัดเป็นยอดมหาโจรในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้น ฉันทอาหารของชาวบ้านด้วยไถยจิต

ภิกษุผู้ประกาศตนซึ่งมีภาวะเป็นอย่างหนึ่งให้ คนเข้าใจว่าเป็นอย่างอื่น ฉันทอาหารด้วยไถยจิตเหมือนพราหมณ์กลางจับนกมากินฉะนั้น ภิกษุชู้จำนวนมากมีผ้ากาสาเยพพันที่คอ มีธรรมเลวทรามไม่สำรวม พวกเธอย่อมตกรก เพราะบาปกรรมทั้งหลายที่เลวทราม ภิกษุทุศีลไม่สำรวมกินก้อนเหล็กที่ร้อนเหมือนเปลวไฟยังดีกว่า บริโภคอาหารของชาวบ้านไม่ดีเลย^๑

^๑ ดูรายละเอียดใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๙๕/๑๘๐-๑๘๑.

โดยธรรมชาติของมนุษย์มักจะมีอารมณ์ในเรื่องราวที่เหนือวิสัย เรื่องอิทธิปาฏิหาริย์ เรื่องที่ไม่มีใครสามารถทำได้ หรือมีคนจำนวนน้อยที่สามารถทำได้ สนใจเรื่องราวของผู้ที่มีอิทธิปาฏิหาริย์ ผู้ที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ สังคมไทยปัจจุบันนี้มีบรรพชิตและคฤหัสถ์หลายท่านที่พยายามอวดอ้าง อิทธิฤทธิ์ ปาฏิหาริย์ เช่น อ้างว่าได้ไปเข้าเฝ้าถวายข้าวให้กับพระพุทธเจ้า พยากรณ์คติที่ไปของผู้ตาย การกล่าวเช่นนี้เป็น การอวดอุตริมนุสสรธรรม นอกจากนี้ยังมีฆราวาสบุคคลที่ไม่ใช่พระภิกษุได้อวดคุณวิเศษ ก็ถือได้ว่าเป็นการอวดคุณวิเศษที่ไม่มีในตนเช่นกัน การประพาดของพระภิกษุข้างต้นก็ตี การอวดอ้างอิทธิฤทธิ์ของคฤหัสถ์ก็ตี เป็นการกระทำให้ผู้อื่นเข้าใจคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง หลงเชื่อว่าบุคคลเหล่านั้นมีความสามารถทำได้จริง เป็นการสร้างความเข้าใจผิดและทำลายพระธรรมวินัย มีผลกระทบต่อประเพณีวัฒนธรรมอันดีของสังคม นอกจากนี้ยังเป็นการปิดโอกาสผู้อื่นทำให้ผู้ที่ หลงเชื่อผิดนั้นไม่สามารถเข้าถึงพระธรรมแท้ ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ผู้วิจัยจึงได้สนใจศึกษาค้นคว้าวิจัย วิเคราะห์พฤติกรรมของบุคคลผู้กล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน ในสมัยปัจจุบันเปรียบเทียบกับ หลักธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาการบัญญัติสิกขาบทการอวดอุตริมนุสสรธรรมในพระวินัยปิฎก
- ๒) เพื่อศึกษาหลักเกณฑ์การอวดอุตริมนุสสรธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
- ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ผลกระทบของการอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนต่อสังคมไทย

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีการศึกษา เป็นการศึกษาวินิจฉัย โดยค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร คัมภีร์ หนังสือต่างๆ ดังต่อไปนี้

๑. ข้อมูลเอกสารชั้นปฐมภูมิ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับบาลีอักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช ๒๕๓๙ พระไตรปิฎกแปลไทย (การอ้างอิง เล่ม ข้อ หน้าในงานวิจัยนี้ อ้างจากหนังสือพระไตรปิฎก หมายถึงอ้างอิงจาก ฉบับมหาจุฬาฯ)
๒. ข้อมูลเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือ คัมภีร์ อรรถกถาบาลี อรรถกถาแปลไทย
๓. ข้อมูลชั้นอรรถโนมติ หนังสือ และงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการอวดอุตริมนุสสรธรรม รวมถึงการแสดงผลเผยแพร่ผ่านระบบโซเชียลเน็ตเวิร์ค เช่น คลิปยูทูบ

ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจาก ๑ ๒ และ ๓ หลังจากนั้นจึงได้นำข้อมูลมา วิเคราะห์เนื้อหา ความหมาย พร้อมกับใช้หลักตรวจสอบความถูกต้องของพระธรรมวินัยตามหลักการ ที่พระพุทธเจ้าทรงให้ไว้ คือ หลักมหาปเทศ ๔ ที่มีมาในพระวินัยและพระสูตร ตลอดจนหลักพิจารณา วินิจฉัยธรรม ๘ ประการ แล้วนำข้อมูลที่ได้นั้นวิเคราะห์ สรุปผล เพื่อได้คำตอบจากการค้นคว้าวิจัย ให้ เป็นไปตามวัตถุประสงค์

๔. ผลการศึกษา

๔.๑ ความเป็นมาของการบัญญัติสิกขาบทการบัญญัติสิกขาบทการกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน

จากการศึกษาวินิจฉัยพบว่าพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทตามเหตุปัจจัยที่ทำให้ภิกษุ ประพฤติอันไม่สมควรทำให้เกิดอภิวรรณานิชธรรม ทรงบัญญัติสิกขาบทด้วยพระองค์เองโดยมีขั้นตอน

ต่าง ๆ คือ ๑) เมื่อภิกษุประพฤติเรื่องมัวหมองอันเป็นเหตุให้เกิดอัสวัณฺณิยธรรมขึ้นในสงฆ์ ๒) ทรงมีรับสั่งเรียกให้ภิกษุผู้ก่อเหตุเข้าพบและสอบถามเหตุที่เกิดขึ้น พร้อมกับการยอมรับของภิกษุที่ได้ประพฤติไปแล้วนั้น ๓) ทรงชี้โทษแห่งการประพฤติอันไม่เหมาะสมนั้นๆ ๔) ตรัสอานิสงส์ของการสำรวมระวาง อำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ ๕) ทรงประกาศให้นำสิกขาบทขึ้นแสดงตามด้วยพระบัญญัติสิกขาบท^๒

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทครั้งละ ๑ ข้อ หากสิกขาบทที่บัญญัติแล้วนี้ยังไม่รัดกุม และพระองค์เห็นว่าควรมีข้อควรเพิ่มเติมให้รัดกุมยิ่งขึ้นหรืออาจมีข้อยกเว้นพระองค์จะเพิ่มเติมในภายหลังเรียกว่า พระอนุบัญญัติ กรณีการบัญญัติสิกขาบทปาราชิกข้อที่ ๔ นี้ มีเหตุปัจจัยมาจาก วัชชีชนบทเกิดข้าวยากหมากแพงประชาชนมีความเป็นอยู่แร้นแค้น ใช้สลากปันส่วนซื้ออาหาร ยากที่พระอรិยะจะบิณฑบาตยังชีพได้ ภิกษุที่จำพรรษาริมฝั่งแม่น้ำวัคคุมหาได้พากันกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน ประชาชนก็พากันยินดีว่าเป็นลาภของพวกเราหนอ มีกัลยาณธรรมเหล่านี้มาอยู่จำพรรษาเลย โภชนะ (อาหาร) ... ขาหนียะ (ของขบเคี้ยว) ... สายนียะ (ของลุ่ม) ... ปานะ (เครื่องต้ม) ชนิดที่พวกเขาจะถวายแก่ภิกษุเหล่านั้น พวกเขาไม่รับประทานไม่ขบเคี้ยว ไม่ลุ่ม ไม่ต้มด้วยตนเอง ทั้งไม่ให้แก่ มารดาบิดา บุตร ภรรยา คนรับใช้กรรมกร มิตร อมาตย์ ญาติสาโลหิต ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงทราบและทรงแสดงว่า ภิกษุผู้กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนนี้คือยอดมหาโจร เปรียบเทียบลักษณะของภิกษุมหาโจร ๕ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลก

บัญญัติสิกขาบท ดังมีพระพุทธพจน์ ดังนี้ว่า

อนึ่ง ภิกษุใดไม่รู้จึง กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมอันเป็นญาณทัสสนะที่ประเสริฐอันสามารถให้น้อมเข้ามาในตนว่า ข้าพเจ้ารู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ ครั้นสมัยต่อจากนั้น อันผู้ใดผู้หนึ่งโจทก์ก็ตาม ไม่โจทก์ก็ตาม เธอผู้ต้องอาบัติแล้วหวังความบริสุทธิ์ ฟังกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลาย ข้าพเจ้าไม่รู้ อย่างนั้น ได้กล่าวว่ารู้อ ข้าพเจ้าไม่เห็นอย่างนั้น ได้กล่าวว่าเห็น ข้าพเจ้ากล่าวคำไรประโยชน์เป็นคำเท็จ เว้นไว้แต่สำคัญว่าได้บรรลุ แม้ภิกษุนี้ก็เป็นปาราชิก หาสังวาสมิได้^๓

การบอกกล่าวอุตตริมนุสสธรรมที่มีอยู่จริง ถ้าภิกษุนั้นบอกกล่าวกับอนุสัมบันเพื่อเห็นแก่ปากท้อง มีพระพุทธบัญญัติสิกขาบท ดังนี้ว่า

ก็ ภิกษุใดบอกอุตตริมนุสสธรรมที่มีจริงแก่อนุสัมบัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์^๔

ภิกษุที่มีอุตตริมนุสสธรรมบอกแก่อนุสัมบัน คือ ภิกษุและภิกษุณีไม่ต้องอาบัติ

อุตตริมนุสสธรรม ความหมาย ธรรมยวดยิ่งของมนุษย์ ธรรมของมนุษย์ผู้ยอดเยี่ยม ธรรมล้ำมนุษย์ ได้แก่ ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มรรคภาวนา การทำผลให้แจ้ง การละกิเลส ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส ความยินดี ในเรือนว่าง

อุตตริมนุสสธรรม ความหมาย อิทธิปาฏิหาริย์ ได้แก่การแสดงฤทธิ์

^๒ คุรยาละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๑/๑๙๓-๑๙๗ /๑๗๗-๑๘๓.

^๓ วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๑๙๗/๑๘๓.

^๔ วิ.ม.ท. (ไทย) ๒/๖๙/๒๕๕.

๔.๒ ความสำคัญและหลักเกณฑ์การอวดอุตตริมนุสสรธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา

จากการศึกษาวิจัยพบว่า หลักเกณฑ์การกล่าวอวดอุตตริมนุสสรธรรมเป็นไปตามพระบัญญัติสิกขาบทปาราชิกข้อที่ ๔ จำแนกการกล่าวอวด ๓ ออกเป็น ๒ พวกคือ ๑) พวกที่บอกอุตตริมนุสสรธรรมที่มีในตน และ ๒) พวกที่กล่าวอวดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน นอกจากนี้ยังมีธรรมที่เรียกว่าอวดอุตตริมนุสสรธรรมอีกอย่างหนึ่งที่เรียกว่าเป็นการแสดงฤทธิ์ งานวิจัยนี้มุ่งเน้นไปที่ประเด็นการกล่าวอวดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน คือการอวดอริยมรรค อริยผล ฌาน วิโมกข์ สมาธิ สมาบัติ ญาณทัสสนะ มรรคภาวนา การทำผลให้แจ้ง การละกิเลส ภาวะที่จิตปลอดจากกิเลส ความยินดี ใน เรือนว่าง

ภิกษุบางรูปประกาศต่อหน้าพุทธศาสนิกชนว่าตนเองตัดกิเลสขาดแล้ว สิ้นกิเลสแล้ว บางรูปกล่าวกับภรรยาว่าตนเองคือพระอรหันต์ แต่บางรูปแสดงอาการโดยอ้อม เช่น เมื่อมีผู้ที่กล่าวชื่นชมว่าภิกษุนั้นคือพระอริยะก็แสดงอาการยอมรับ (ไม่ปฏิเสธ) ว่าตนเองคือพระอริยะ กล่าวพยากรณ์ คติที่ไปของผู้ตาย เป็นการแสดงให้รู้ว่าภิกษุรูปนั้นมีจุดปาดญาณ รู้ชัดการจติ อุบัติของสัตว์ มีจักขุ ญาณ เห็นแดนเกิดของหมู่สัตว์ในภพอื่น แสดงว่าผู้พยากรณ์อันเป็นคุณสมบัติของพระพุทธเจ้าหรือผู้ที่มีคุณสมบัติเช่นเดียวกับพระพุทธเจ้า การที่ภิกษุพยากรณ์คติที่ไปของผู้ตายเสมือนหนึ่งเป็นการกล่าวอวดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน

ภิกษุชน บุคคลทั่วไปที่ได้พบเห็นผู้กล่าวอวดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนนี้ไม่สามารถทราบหรือตัดสินได้ว่าบุคคลนั้นเป็นอริยะบุคคล^๕ การพิจารณาตัดสินการกล่าวอวด ๓ ที่ผู้วิจัยค้นคว้าจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ พิจารณาจากการประพฤติปฏิบัติของผู้ที่กล่าวอวด ๓ ว่าเป็นพระอริยะจริงหรือไม่ โดยวิธีการนำหลักธรรม คุณสมบัติของพระอริยะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ มาเปรียบเทียบกับ การประพฤติ ปฏิบัติตน ถ้าหากบุคคลผู้ที่ได้กล่าวอวดว่าเป็นพระอริยะนั้น มีการปฏิบัติผิดไปจากคุณสมบัติของพระอริยะ นั้นแสดงว่าบุคคลนั้นได้กล่าวอวด ๓ ต้องอาบัติปาราชิก คุณสมบัติของพระอริยะ เช่น การละสังโยชน์ของพระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ คุณสมบัติ การรักษาสิกขาบท เช่น พระอริยะ ไม่จงใจต้องอาบัติ ท่านที่สำเร็จมรรคผลตั้งแต่ชั้นโสดาบันขึ้นไป ย่อมไม่บอกอุตตริมนุสสรธรรม (แม้มีในตน) ต่อ อนุปสัมบัน ซึ่งถ้าท่านเหล่านั้นบอก ก็จะต้องอาบัติ ปาจิตตีย์ ดังนั้นท่านจึงไม่บอกอุตตริมนุสสรธรรม (ยกเว้นบอกกับอนุปสัมบัน) ส่วนบุคคลผู้ที่กล่าวอวดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนก็คือพวกที่เก้อยาก ไม่ละอายต่อบาป ไม่ประพฤติตามพระธรรมวินัย ปราศจากคุณสมบัติของความเป็นพระอริยะ มีใฝ่จิตอยากได้ลาภของชาวบ้าน

๔.๓ ผลกระทบของการอวดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนต่อสังคมไทย

ผลกระทบของการอวดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนแบ่งออกได้หลายระดับ คือ ทำลายพระธรรมวินัย ทำลายประเพณีและวัฒนธรรม บ่อนทำลายเศรษฐกิจผู้กล่าวผู้ที่กระทำผิดกฎหมายบ้านเมืองกลายเป็นอาชญากรของสังคม พุทธศาสนิกชนไทยจำนวนหนึ่งนิยมเลื่อมใสศรัทธาในตัวบุคคลหวังพึ่งพาบุคคลดังกล่าวนำไปสู่ความสำเร็จทางธรรมและความเจริญมั่นคงในการดำรงชีวิต ผู้ที่กล่าวอวด ๓ กลายเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ชี้นำแนวทางการปฏิบัติทางศาสนา ทำให้ประชาชนมีความเห็นคล้อยตาม ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล จนถึง ปัจจุบัน พุทธศาสนิกชนให้ความนิยมขึ้น

^๕ ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๒/๑๔๑-๑๔๓.

ชม เลื่อมใสศรัทธาพระอริยเจ้า มุ่งแสวงหาเพื่อเข้าพบ เข้าใกล้ ถวายความเคารพสักการะ ถวายทาน ด้วยหวังอานิสงส์แห่งการได้พบและการถวายทาน ดังตัวอย่างที่พระผู้มีพระภาคได้แสดงไว้ในการบัญญัติสิกขาบทปาราชิกข้อที่ ๔ ว่า เพราะความศรัทธาในพระอริยเจ้า ได้แก่พระอรหันต์ เป็นต้น ทำให้ประชาชนมุ่งหวังนำปัจจัยต่าง ๆ เช่น อาหาร ไปพบถวายความเคารพสักการะ และถวายทาน ให้กับภิกษุที่เข้าใจว่าเป็นพระอริยะ ถึงกับหวงแหน ไม่บำรุงบิดามารดา บุตร ภรรยา ในยุคสมัยปัจจุบันนี้ ก็ยังมีเหตุการณ์เช่นนี้ พุทธศาสนิกชนเดินทางจากแดนไกลเพื่อเข้าไปพบไปกราบไหว้ ถวายทานอันได้แก่ ปัจจัยสี่ ตลอดจนถึง เงิน ทอง ที่ดิน อันเป็นวัตถุที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามพระภิกษุรับ ภิกษุผู้กล่าววอดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนต่างยินดีในลาภปัจจัย โดยเสแสร้งซ่อนเสล ด้วยอุบายต่าง ๆ เพื่อกลบเกลื่อนความอยากได้ของตน เช่น อ้างจะนำเงินไปจัดการทำโครงการต่าง ๆ อันเป็นการปฏิบัติที่เป็นเรื่องนอกแนวคำสอนในพระธรรมวินัย กล่าวง่าย ๆ คือ ไม่ใช่กิจของพระอริยะ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคทรงแสดง อนุตตรियสูตร^๖ แสดงถึง การได้ภาวะอันยอดเยี่ยม ๖ ประการ ไว้ว่า คือ ภิกษุทั้งหลาย อนุตตรियะ (ภาวะอันยอดเยี่ยม) ๖ ประการนี้ คือ ๑) ทัสสนานุตตรियะ (การเห็นอันยอดเยี่ยม) ๒) สวานานุตตรियะ (การฟังอันยอดเยี่ยม) ๓) ลาภานุตตรियะ (การได้อันยอดเยี่ยม) ๔) สิกขานุตตรियะ (การศึกษาอันยอดเยี่ยม) ๕) ปาริจรียนานุตตรियะ (การบำรุงอันยอดเยี่ยม) ๖) อนุสสทานุตตรियะ (การระลึกอันยอดเยี่ยม)

พุทธศาสนิกชนจำนวนมาก ต่างก็มีความหวังจะได้พบ ได้เห็น ได้สัมผัสกับภาวะอันยอดเยี่ยม ๖ ประการ แต่สำหรับการไปพบกับพระภิกษุที่กล่าววอดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนกลับเป็นตรงข้ามคือได้ไปพบกับผู้ที่มีความเห็นผิด เปรียบเทียบกับพระพุทธดำรัสแสดงไว้ใน อนุตตรियสูตร ความว่า ...ไปเพื่อเห็น... สมณะหรือพราหมณ์ผู้เห็นผิดปฏิบัติผิด การเห็นนี้มีอยู่ แต่ว่าการเห็นนี้ยังเป็น การเห็นที่เลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่พระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไม่เป็นไปเพื่อคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อดับ ไม่เป็นไปเพื่อสงบระงับ ไม่เป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง ไม่เป็นไปเพื่อตรัสรู้ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน

ถ้าบุคคลที่พวกเขาไปพบโดยที่เข้าใจว่าเป็นพระอริยเจ้านั้นความจริงแล้วไม่ใช่พระอริยะแต่เป็นผู้หลอกลวง จึงเป็นการไปพบที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย ไปพบเพื่อเสพธรรม ได้รับคำชี้แนะในพระธรรมที่ผิดไปจากคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า พลาดโอกาสที่จะได้พบกับพระธรรมที่ถูกต้อง ทำให้มีผลกระทบในวงกว้าง ดังนี้

๑) ผลกระทบต่อสังคมพระภิกษุ

พระภิกษุพวกหนึ่งมีความเห็นขัดแย้ง พวกหนึ่งมีความเห็นคล้อยตาม พวกที่มีความเห็นผิดและคล้อยตามย่อมยกย่องสรรเสริญ หาโอกาสเข้าไปเป็นบริวาร ปฏิบัติตามคำแนะนำของภิกษุผู้กล่าววอดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน ให้ความสำคัญกับบุคคลผู้กล่าววอดฯ นั้น ยิ่งกว่าพระธรรมวินัย เชิญชวนพุทธบริษัทให้มานับถือ ถวายทานให้กับบุคคลที่กล่าววอดหรือร่วมทำกิจกรรมที่ผู้กล่าววอดจัดตั้งขึ้น

^๖ อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๓๐/๔๗๑.

๒) ผลกระทบต่อสังคมทั่วไป (อุบาสก อุบาสิกา)

พุทธศาสนิกชนจำนวนหนึ่งให้ความสนใจอยากให้ทานกับพระอริยะระดับชั้นต่าง ๆ โดยเฉพาะพระที่สำเร็จเป็นพระอรหันต์ พวกเขามีความเข้าใจว่า ได้รับอานิสงส์ในการให้ทานสูงกว่าการให้ทานกับพระภิกษุปุถุชน ศึกษาเปรียบเทียบจากพระพุทธดำรัสจาก เวลามาสูตร^๗ เกี่ยวกับอานิสงส์ของการให้ทาน คือ “การที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้เป็นอรหันต์ผู้เดียวให้บริโศก มีผลมากกว่าการที่บุคคลเชื่อเชิญบุคคลผู้เป็นอนาคามีตั้งร้อยให้...”

ตัวอย่างพุทธพจน์เกี่ยวกับอานิสงส์การให้ทานกับพระอริยะในระดับชั้นต่าง ๆ แล้วได้รับอานิสงส์มากนี้ ทำให้พุทธศาสนิกชน ได้แสวงหาพระอริยะ แสวงหาพระอรหันต์ โดยหวังว่าจะได้มีโอกาสเข้าไปกราบไหว้ ให้ทาน ถวายทาน ให้พระอริยสาวกเหล่านั้น

๓) ผลกระทบต่อประเพณีและวัฒนธรรม

บุคคลที่กล่าววอดอดุดตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน เป็นผู้ไม่มีจฉาภิภูฏิกกล่าวสอนนอกธรรมนอกวินัย ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ผู้นำทางศาสนา มีบุคคลที่ตนนับถือเป็นที่ยึดเหนี่ยว เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ละเลยพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยไม่รู้เนื้อรู้ตัว สร้างกลไก ปลุกฝังวิธีการเผยแพร่พระธรรม ตลอดจนวิธีการปฏิบัติและผลที่ได้จากการปฏิบัติธรรมที่ผิด ผ่านระบบโซเซียลเน็ตเวิร์ค ตัวอย่างการทำลายประเพณีและวัฒนธรรมอันดีของสังคมไทย เช่น

(๑) พระภิกษุผู้นำบางรูป และสมาชิก ไม่ยอมรับวัฒนธรรมการเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา อันเป็นประเพณีและวัฒนธรรมสำคัญของประเทศไทย อ้างว่าไม่มีในพุทธวจนะ^๘

(๒) พระภิกษุผู้นำบางรูป ไม่ยอมรับประเพณีการสวดพระอภิธรรมในงานศพ โดยอ้างว่าไม่มีในครั้งพุทธกาล สวดเป็นภาษาบาลีคนฟังไม่เข้าใจความหมาย เปรียบเทียบพระภิกษุที่สวดพระอภิธรรมด้วยถ้อยคำที่ผู้วิจัยเห็นว่าไม่เหมาะสมคือเปรียบเทียบว่าการสวดพระอภิธรรมคือการหอน นอกจากนี้ยังพูดทำลายประเพณีการทำบุญ (อุทิศบุญ) ของญาติผู้ตาย การกล่าวเช่นนี้ ขัดแย้งกับพระพุทธดำรัสการปฏิบัติหน้าที่ที่ดีของบุตรต่อบิดามารดา คือ “คหบดีบุตร บุตรพึงบำรุงมารดาบิดาผู้เป็นทิศเบื้องหน้าโดยหน้าที่ คือ เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน”^๙ แสดงให้เห็น ว่าพระภิกษุรูปนี้ กล่าวขัดแย้งกับหลักการอุทิศบุญ อันเป็นพระธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

๓. สร้างวิธีการในการแสดงธรรมขึ้นมาใหม่ คือ แสดงธรรมให้กับศพที่ตายไปแล้วได้ฟังเสียงอ่านพระธรรมแม้ว่าพวกที่เป็นต่างชาติต่างภาษาแม้ไม่เข้าใจภาษาไทย ฟังแล้วได้ผลเป็นอนาคามี

๔. พระภิกษุผู้นำบางรูป และ กลุ่มสมาชิก ไม่ยอมรับวัฒนธรรมการเรียนบาลีไวยากรณ์ สร้างวัฒนธรรมการเรียนด้วยตนเอง ไม่ยอมรับคำแนะนำของผู้อื่น^{๑๐}

^๗ อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๒๑/๔๗๒.

^๘ พระศีกฤทธิ โสติณโธ, การเวียนเทียนมีกล่าวไว้ในพุทธวจนหรือไม่?, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๕๗, [แหล่งที่มา], ออนไลน์, https://www.youtube.com/watch?v=Vd_RSQcTh0E, [๑ มกราคม ๒๕๖๒].

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๑๒.

^{๑๐} พระศีกฤทธิ โสติณโธ, พุทธวจนสนทนา ช่วงหลังฉัน_2013-09-29, เวลา ๑:๑๑:๑๖ – ๑:๑๒: [แหล่งที่มา], ออนไลน์, <https://www.youtube.com/watch?v=eSa0yzakz5w>, [๑ มกราคม ๒๕๖๒].

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต) ได้แสดงความเห็นไว้ว่า “แง่ที่น่าเป็นห่วงก็คือ ความย่อหย่อนและประมาทในด้านข้อมูล ข้อเท็จจริง มีมากที่เอาแค่คิด โดยไม่มีความรู้ พอได้ข้อมูล นิดหน่อย ไม่ค้นหาตรวจสอบให้แน่ชัด ก็คิดเป็นเรื่องเป็นราวไป แล้วก็พูด เขียนออกสื่อมวลชน ตัวเอง เข้าใจผิดแล้วไม่พอยังพาผู้คนในสังคมไขว่เขวเคล็ดไปด้วย”^{๑๑} นี่เป็นตัวอย่างการแสดงความคิดเห็นทาง วิชาการ เปรียบเทียบได้ตั้งเช่นพระภิกษุบางรูป แสดงธรรมโดยอ้างว่า เผยแพร่พุทธวจนะของ พระพุทธเจ้า ออกไปในสังคมทั่วโลก โดยไม่ยั้งตีในเรียนรู้ศึกษาให้ถูกต้องและยังมีความประสงค์ เผยแพร่ออกสู่สาธารณชน ย่อมเป็นการทำลายพระธรรมคำสอนไปโดยปริยาย

๔. ผลกระทบต่อเศรษฐกิจ

พระพุทธดำรัสเกี่ยวกับผู้ที่กล่าวคำเท็จมาใน จูฬราหูโลวาทสูตร ดังนี้ว่า “...ตถาคต... ไม่ กล่าวว่าคุณคนผู้ไม่มีความละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้จะ ไม่ทำบาปกรรมอะไรเลย”^{๑๒} พระพุทธ ดำรัสนี้เป็นที่ประจักษ์ชัดเจนว่าหมายถึง ผู้กล่าวเท็จทั้งที่รู้จะอยู่ยอมนกระทำให้บาปกรรมได้เนื่อง ๆ ภิกษุ หรือผู้ใดก็ตามที่ได้กล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน ก็ย่อมที่จะกระทำบาปกรรมได้เนื่องๆ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับการระดมทุนใน กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาไว้ว่า “ถ้าจะมีการระดมทุนก็ต้องมุ่งเพื่อสนองงานหลัก คือการเจริญ ไตรสิกขา หรือพูดอย่างคำสมัยใหม่ว่า ต้องใช้เพื่อการพัฒนาคุณภาพคน ยิ่งเวลานี้เศรษฐกิจฝืดเคือง ผู้คนเดือดร้อน ก็ต้องตัดการใช้จ่ายที่ฟุ่มเฟือย นอกจากใช้จ่ายอย่างประหยัดโดยทั่วไปแล้วก็ต้องเน้น การสร้างคนเพื่อสร้างชาติระยะยาว”^{๑๓}

บุคคลที่กล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตนเหล่านี้ทอดทิ้งคัมภีร์และวินัยปฏิบัติอันเป็นภารกิจสำคัญของผู้ที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา ไม่ศึกษา ไม่เจริญในไตรสิกขา ขณะเดียวกันได้ประกอบกิจอสังคยาพระพุทธานุสสรธรรมหาเลี้ยงชีพและสร้างศาสนสถาน มีการระดมทุน ในรูปแบบต่าง ๆ ทำให้เกิดกระแสความนิยมในการให้ทานกับผู้อ้างว่าเป็นพระอริยะ มีผลกระทบต่อ ความมั่นคงต่อระบบเศรษฐกิจทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับภูมิภาค และระดับประเทศ พุทธบริษัท จำนวนหนึ่งให้ความสำคัญในตัวบุคคลมากกว่าพระธรรม อันเป็นช่องทางให้ผู้กล่าวอวดฯ นำมาใช้ เป็นเครื่องมือแสวงหาลาภ สมดังที่พระพุทธเจ้าทรงเรียกภิกษุผู้พวกนี้ว่าเป็นดุจยอดมหาโจร^{๑๔}

๕) แนวทางป้องกันปัญหาการกล่าวอวดอุตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน

(๑) ส่งเสริมการเรียนรู้ ศึกษาพระธรรมวินัย ศึกษาอย่างเป็นระบบ วางรากฐานการศึกษา ทั้งในหมู่พระภิกษุ สามเณร อุบาสก อุบาสิกา วางระบบการศึกษาในระดับโรงเรียน สร้างจิตสำนึก ให้ตระหนักคุณค่าของการศึกษาพระธรรมวินัย

^{๑๑} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), นักวิชาการเทศ ไทย หาคำความรู้ให้แน่ ใจแค่คิดเอา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เจริญดีมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๑๐๘/๑๑๙.

^{๑๓} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมเนียมการ บพเรียนเพื่อการศึกษา พระพุทธศาสนา และสร้างสรรค์สังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บพิตรการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๓๙๘.

^{๑๔} วิมพา. (ไทย) ๑/๑๙๕/๑๘๑.

(๒) การเผยแพร่พระธรรมให้ถูกต้อง โดยเผยแพร่ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกเป็นหลักสำคัญ มีองค์การที่คอยตรวจสอบการเผยแพร่พระธรรม หากพบว่าการเผยแพร่พระธรรมที่ผิดไปจากคำสอนของพระพุทธเจ้า หน่วยงานของรัฐสามารถสั่งระงับการเผยแพร่

(๓) นักวิชาการพุทธศาสนา ควรให้ความรู้ที่เกี่ยวกับคุณสมบัติของพระอริยะ นำเสนอหลักธรรมอันเป็นคุณสมบัติของพระอริยะให้พุทธศาสนิกชนได้ทราบโดยทั่วกัน เพื่อให้ประชาชนนำไปศึกษาเปรียบเทียบโดยไม่เห็นแก่ตัวบุคคลแต่ให้มุ่งหวังเพื่อรักษาพระธรรมวินัย

(๔) ออกกฎหมายเพิ่มบทลงโทษภิกษุ ที่กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน

๕.สรุปและข้อเสนอแนะ

สรุป การบัญญัติสิกขาบทการอวดอุตตริมนุสสธรรมในพระวินัยปิฎก

พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน ผู้ใดกล่าวอวดฯ ต้องอาบัติปาราชิก ขาดจากความเป็นพระภิกษุทันที นอกจากนี้ยังทรงบัญญัติการปรับอาบัติในระดับต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของภิกษุผู้กล่าวอวด และวิธีการกล่าวอวดฯ คือ ปาราชิก ฤๅลัจฉัย ปาจิตตีย์ และทุกกฏ จำแนกได้ดังนี้

๑) อุตตริมนุสสธรรม ที่เกี่ยวกับอริยมรรค อริยผล และอิทธิปาฏิหาริย์

เกี่ยวกับอริยมรรค อริยผล พวกที่มีอุตตริมนุสสธรรมในตน (เป็นอริยบุคคล ผู้ที่ได้ อริยมรรค อริยผล) ภิกษุบอกอุตตริมนุสสธรรมที่มีในตน กล่าวต่ออุปสัมบัน ไม่ต้องอาบัติ (อุปสัมบัน คือ พระภิกษุ ภิกษุณี) ภิกษุใดบอกอุตตริมนุสสธรรมที่มีจริง แก่ อุปสัมบัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์ (อุปสัมบันคือ ผู้ยังมีได้อุปสมบท ได้แก่ สามเณร ลิกขมานา สามเณรี และคฤหัสถ์) ภิกษุบอกอุตตริมนุสสธรรมที่มีอยู่จริงของภิกษุรูปอื่นแก่อุปสัมบัน ต้องอาบัติทุกกฏ

พวกที่ไม่มีอุตตริมนุสสธรรม (ไม่ได้เป็นอริยบุคคล ผู้ที่ไม่ได้มรรคผล) ภิกษุกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน กล่าวต่อผู้อื่น ต้องอาบัติปาราชิก ภิกษุกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมของภิกษุรูปอื่นที่ไม่มีอยู่จริง ผู้ฟังเข้าใจต้องอาบัติฤๅลัจฉัย ผู้ฟังไม่เข้าใจต้องอาบัติทุกกฏ ภิกษุกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน กล่าวในตนเพียงลำพัง ไม่มีผู้รับฟัง ต้องอาบัติทุกกฏ

คฤหัสถ์ กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตน มีโทษคือการกล่าวคำเท็จ ผิดเบี่ยงจศีลข้อที่ ๔ และได้รับการตำหนิติเตียนจากชาวโลก

อุตตริมนุสสธรรม ที่เกี่ยวกับอิทธิฤทธิ์ ภิกษุไม่พึงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อันเป็นอุตตริมนุสสธรรมแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย รูปใดแสดง ต้องอาบัติทุกกฏ อนึ่งพระบัญญัติการห้ามแสดงอิทธิปาฏิหาริย์นี้ ไม่รวมอยู่ในสิกขาบทที่ต้องนำขึ้นสู่การสวดพระปาติโมกข์ พร้อมทั้งมีเงื่อนไขว่า ห้ามการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์เพื่อแลกเปลี่ยนกับปัจจัยบริวาร เช่น บาตรไม้ เป็นต้น

๒) ความสำคัญและหลักเกณฑ์การอวดอุตตริมนุสสธรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา
พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อสิกขาบทข้อนี้เป็นอย่างมากทรงแสดงไว้ว่าผู้ที่กล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนนี้ว่าเป็นยอดมหาโจร ฉันทอาหารของชาวบ้านด้วยการโกงจิต เกณฑ์ตัดสินเป็นไปตามพระบัญญัติสิกขาบทและพระธรรม

๓) ผลกระทบของการกล่าวอวดอุตตริมนุสสธรรมที่ไม่มีในตนต่อสังคมไทย จำแนกได้ดังนี้ คือ ทำลายพระธรรมวินัย ทำลายประเพณีและวัฒนธรรม ทำลายเศรษฐกิจ

ข้อเสนอแนะ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะให้ผู้ที่สนใจค้นคว้าวิจัย ศึกษาค้นคว้าวิจัยเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้ คือ

- (๑) ทำอย่างไรให้พุทธบริษัทได้เข้าถึงและศึกษาพระธรรมในพระไตรปิฎก
- (๒) หาวิธี แนวทาง ออกกฎหมายคุ้มครองคัมภีร์พระไตรปิฎก ตลอดจนป้องกันการตัดทอนลดจำนวน ดัดแปลงคัมภีร์พระไตรปิฎก
- (๓) นำเสนอให้ รัฐ องค์กรของรัฐที่ทำหน้าที่กำกับดูแลพระพุทธศาสนา หาแนวทางออกกฎหมายเพิ่มบทลงโทษต่อผู้กล่าวอวดอุตตริมนุสสรธรรมที่ไม่มีในตน

บรรณานุกรม

- พระคึกฤทธิ์ โสตถิผโล, การเวียนเทียนมีกล่าวไว้ในพุทธวจนหรือไม่?, ๒๖ มิถุนายน ๒๕๕๗, [แหล่งที่มา], ออนไลน์, https://www.youtube.com/watch?v=Vd_RSQcTh0E, [๑ มกราคม ๒๕๖๒].
- _____ สทนพธรรมเช้าวันเสาร์ที่วัดนาป่าพง, ๖ พฤษภาคม ๒๕๖๐, [แหล่งที่มา] ออนไลน์, <https://www.youtube.com/watch?v=f7fIHCUucel>, เวลา ๓.๑๐.๐๖-๓.๑๑.๒๙. [๑ มกราคม ๒๕๖๒].
- _____ พุทธวจนสนทนา ช่วงหลังฉัน_2013-09-29, เวลา ๑:๑๑:๑๖ – ๑:๑๒:๑๕ [แหล่งที่มา], ออนไลน์, <https://www.youtube.com/watch?v=eSa0yzak5w>, [๑ มกราคม ๒๕๖๒].
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพฯ มหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____ สมันตปาสาทิกา ภาค ๑-๓ อรรถกถาภาษาไทย .กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๖๑.
- _____ กรณิธรรมกาย บทเรียนเพื่อการศึกษาพระพุทธศาสนา และสร้างสรรค์สังคมไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, กรุงเทพมหานคร: บริษัท บพิตรการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๘.
- _____ นักวิชาการเทศ ไทย หาความรู้ให้แน่ ชั้แค่คิดเอา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร: เจริญดีมั่นคงการพิมพ์, ๒๕๕๔.
- _____ เมืองไทยจะวิกฤต ถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธีม, ๒๕๕๙.

ศึกษาการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร

A STUDY OF ENLIGHTENMENT IN ANATTALAKKHANA SUTTA

พระมหาทัฬหยา ปิยฉนฺโณ (แจ่มจรัส)*

บทคัดย่อ

การศึกษาวินิจฉัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้าง เนื้อหาและความสำคัญของอนัตตลักขณสูตร ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สัมพันธ์กับการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร ๓) เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาวินิจฉัยพบว่าการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร คือ การเจริญวิปัสสนาจะต้องปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ มีการพิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรม เป็นทางสายเอก และเป็นทางสายเดียวที่ดำเนินไปสู่การบรรลุธรรม และการที่จะบรรลุธรรมถึงจุดสูงสุดได้นั้น ต้องมีความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลส ๓ อย่าง ได้แก่ บริสุทธิ์จากกิเลสอย่างหยาบด้วยศีล บริสุทธิ์จากกิเลสอย่างกลางด้วย สมาธิ และบริสุทธิ์จากกิเลสอย่างละเอียดด้วยปัญญา เพราะเหตุนี้ ศีล สมาธิ และปัญญา จึงเป็นหลักแห่งการศึกษาและปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์

คำสำคัญ การบรรลุธรรม , อนัตตลักขณสูตร

Abstract

This research has 3 objectives: 1) to study the structure The content and importance of Anatlakkhana Formula 2) to study the principles related to the fulfillment of the Anatlakkhana formula 3) to study the enlightenment of Dharma in Anatlakkhana Sut This research is a qualitative research. Research study The enlightenment of Dharma in Anatlakkhana Sut the *Vipassana* practice in the Four Foundations of Mindfulness which contemplation on body, feeling, mind, and mind-objects. It is the one way to attain an enlightenment. The ultimate enlightenment should have the three purifications from defilements e.g., the purification from rough defilements by morality, the purification from middle-defilement by concentration, and the purification from thorough defilement by wisdom. So, the morality, the concentration, and the wisdom are the principle of study and practice to the purification.

Keyword: Enlightenment, Anattalakkhana Sutta

---

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๑. บทนำ

การเจริญวิปัสสนากรรมฐานสามารถพัฒนาจิตของตนขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งสามารถบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพานได้ จะได้ช่วยสังคมโลกได้รับประโยชน์คือสันติภาพ ปัญหาต่างๆ ที่โลกกำลังประสบอยู่ เช่น การเบียดเบียนทำลายล้างกัน การแย่งชิงผลประโยชน์จะลดน้อยลงไปตามลำดับ จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานนั้น ก็เพื่อชำระจิตของผู้ปฏิบัติให้บริสุทธิ์สะอาด หมดจดกระทั่งถึงบรรลุ มรรค ผล นิพพาน

การบรรลุธรรมจึงเป็นการพัฒนาปัญญาโดยวิธีการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จนสามารถรู้แจ้ง อริยสัจ ๔ มีสภาวะจิตที่เข้าถึงโลกุตระธรรม ๘ การปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรมดังกล่าวนี้ต้องเจริญวิปัสสนากรรมฐานตามหลักสติปัฏฐาน ๔ โดยมีอารมณ์เป็นปรมาัตถ์ ผู้บรรลุธรรมดังกล่าวเรียกว่าพระอริยบุคคล ที่ทำการละสังโยชน์ธรรมได้ตามกำลังของมรรคญาณแบ่งออกเป็น ๔ ระดับ คือ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี พระอรหันต์ อนัตตลักขณสูตรจึงเป็นพระสูตรหนึ่งที่มีความสำคัญ เพราะว่าเป็นพระสูตรแรกที่ทำให้ปัญจวัคคีย์ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ เป็นพระสูตรที่มีการถามตอบสอบถามอารมณ์ในเรื่องของการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน และที่สำคัญอย่างยิ่งเป็นพระสูตรที่สอนในเรื่องที่ไม่มีใครสอนได้นั้นก็คือ เรื่องอนัตตา

การบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร พระพุทธองค์ทรงชี้โทษของขันธว่าเป็นไปเพื่ออาพาธ ไม่สามารถบังคับบัญชาได้ ไม่อยู่ในอำนาจ ไม่คงทนอยู่สภาพเดิมเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ ที่สำคัญนั้น พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นความไม่มีตัวตน เป็นแต่เพียงขันธธาตุ มารวมกันเท่านั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เข้าใจได้ยากขัดกับความรูสึกของคนทั่วไปในสมัยนั้น อุปาทานขันธ เป็นที่ทำให้มีความยึดมั่นถือมั่นในรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณว่า เป็นของเรา จึงทำให้เป็นทุกข์ ดังนั้นการที่เราจะหลุดพ้นจากความทุกข์ และบรรลุธรรมนั้นได้ ก็คือการละความมีตัวตน ความเป็นเราของเรา ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเพียงแค่สภาวะธรรม

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาโครงสร้าง เนื้อหาและความสำคัญของอนัตตลักขณสูตร
- ๒) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่สัมพันธ์กับการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร
- ๓) เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาของการศึกษาการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร โดยค้นคว้าข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ จากตำราวิชาการทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาเรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนา แล้วนำเสนอผลงานวิจัย และข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตรทำให้ได้พบประเด็นที่สำคัญ ดังนี้

๑. ประเด็นเรื่องศึกษาโครงสร้าง เนื้อหาและความสำคัญของอนัตตลักขณสูตร พบว่าเนื้อความในพระสูตรแสดงให้เห็นถึงธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรู้ดีแล้วด้วยอาการ ๑๒

ประการ ทรงตรัสให้โอวาทแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ โดยการพิจารณาเรื่องปัญหานี้เพราะเป็นจริงโดยรูป และนามเป็นเหตุ เป็นผลต่อกันและความเป็นไปแห่งปัญญาคือทางออกจากทุกข์ การแสดงพระธรรม เทศนาด้วยความ จริงอันประเสริฐ ๔ ประการ อันพระองค์ได้ตรัสรู้ดีแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย จักขุเกิด “ แล้ว ญาณเกิดแล้ว วิชชาเกิดแล้ว ปัญญาเกิดแล้ว แสงสว่างเกิดแล้วในธรรมทั้งหลายอันเราไม่เคยสดับ มาก่อนว่า นี้ ทุกขอรียสัจจะ นี้สมุทัยอรียสัจจะ นี้โรธอรียสัจจะ นี้โรธคามินีปฏิปทาอรียสัจจะ เป็น กิจควรรู้ ควรละ ควรทำให้แจ้ง ควรดำเนินภิกษุทั้งหลายรูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญา “ ” เป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา ถ้ารูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ จะเป็น อัตตาแล้ว ย่อม ไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ บุคคลย่อมได้ในรูปอย่างนี้ว่า ขอรูปจงเป็นอย่างนี้ ยอย่าได้เป็น อย่างนั้นเลย เป็น ต้นธรรมในที่นี้หมายถึง รูปนามซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัยแล้วเกิดผลแก่ ”สรรพสัตว์ ทั้งหลายว่าตน ว่า ตัวตน และเป็นไปแก่ผู้เห็นภัยในรูปนามนั้นว่า เป็นสิ่งที่ควรละออกจากความมี ความเป็นดั่งนั้น ควร เพื้อหน่ายคลายกำหนด เป็นต้น

ธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสให้โอวาทแก่ปัญจวัคคีย์ หมายถึง สภาวะธรรมอย่าง หนึ่ง มีความเป็นไปในสภาวะธรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น สภาวะที่เป็นทุกข์ สภาวะที่เป็นเหตุของทุกข์ สภาวะที่เป็นความดับทุกข์ สภาวะที่เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ความเป็นไปแห่ง (มรรคญาณ) สภาวะที่เป็นปัจจัยแก่รูปนามทั้งหมด เรียกว่า ว่าโดยหลักการ คือ ปัจจัยในปฏิฐา อัน ”ธรรม“ นำไปสู่ผลประการหนึ่ง นำไปสู่กระบวนการแห่งรูปนามประการหนึ่ง เช่น เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย เป็นเหตุ เป็นผลแก่ชาติ ชาติ ได้แก่ ความเกิด การหยั่งลงสู่ครรภ์แห่งมารดา เป็นต้น

การวิจัยและค้นคว้าหลักธรรมเพื่อนำมาวิเคราะห์และอธิบายหลักธรรมต้องนำข้อมูลมา พิจารณาด้านความสอดคล้องกันของแหล่งข้อมูล เพื่อให้เห็นตัวแปรสำคัญเป็นปัจจัยที่เป็นไปตาม ความจริง และผลของปัจจัยนั้นๆ ได้แก่ หลักธรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร และเป็นแนวเชิง เปรียบเทียบและสังเคราะห์ เพื่อความถูกต้องของข้อมูลที่ทำกรวิจัย ได้แก่ การบรรลุธรรมของ ปัญจวัคคีย์ หากนำมาวิเคราะห์ต้องแยกประเด็นดังนี้ว่า ปัญจวัคคีย์เป็นผู้บำเพ็ญเพียรเพื่อเป็นสาวก ของพระพุทธเจ้า และหากพิจารณาด้านความเป็นไปได้ที่ทำให้ปัญจวัคคีย์ได้บรรลุธรรมนั้น โดยการ สังเคราะห์เข้ากับหลักการปฏิบัติเพื่อความรู้แจ้ง คือ วิปัสสนากรรมฐาน หลักธรรมที่สังเคราะห์เข้ากับ วิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ แนวทางวิสุทธิ ๗ และวิปัสสนาญาณ ๙ เป็นต้น

ไตรลักษณ์ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญในด้านความตระหนักที่เป็นความจริง ความเห็นตาม สภาวะที่เป็นจริงเรียกว่า ยถาภูตญาณทัสสนะ เป็นญาณที่เกิดในญาณ ชื่อว่า กังขาวิตรณวิสุทธิ เป็น ปัญญาญาณที่เห็นขั้น ๕ โดยสมุฏฐานของรูปกับนามเป็นไปในกฎแห่งธรรมดาหรือสามัญญลักษณะ ประกอบด้วยสมุฏฐานปัจจัยของสภาวะธรรมเหล่านั้น ความรู้ในเหตุและผลเป็นปัญญา ความเป็นจริง ของสรรพสังขารธรรมนั้น การแสดงปัจจัยอันสืบเนื่องกันเพื่อพิจารณาความเป็นไปแห่งรูปนามใน อริยสัจ ๔ บ้าง ได้แก่ ความเกิดขึ้นแห่งตัณหา เป็นที่มาแห่งทุกข์ ความดับแห่งปัจจัยเหล่านั้น เป็น ความรู้ความดับทุกข์ การดำเนินในข้อให้ถึงความดับทุกข์ คือ ปัญญาเพื่อการออกจากทุกข์และความ ดับทุกข์ เป็นต้น

๒. ประเด็นเรื่องหลักธรรมที่สัมพันธ์กับการบรรลุธรรมในอนัตตลักษณะสูตร พบว่าการ พิจารณาตามความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของ ปัจจัยในปฏิฐาสมุปบาท ว่าโดยจิต เจตสิก รูป เป็นไป ด้วยปัจจัยแห่งรูปนาม ได้แก่ ปัจจัยที่เป็น อัญญมัญญูปัจจัย ปัจจัยที่เป็นสหชาติปัจจัย เป็นไปแก่ผล

คือ ความเกิด อัตตาจึงหมายเอาธาตุทั้งหลายว่าตัวตน ผู้เข้าถึงธาตุว่าตัวตนย่อมเป็นปุถุชน มิใช่พระอรหันต์บุคคล อัตตาย่อมเห็นว่า นั้นเรา นั้นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา

อนัตตาคือลักษณะความจริงของสรรพสัตว์ทั้งปวง ความเห็นว่าสรรพสังขารธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตาเท่ากับเห็นอนุโลมตามความจริงแห่งอริยสัจ ๔ ประการ ความจริงอันประเสริฐ โดยการพิจารณาเห็นความเป็นไปแห่งรูปนามทั้งปวงว่า เป็นไปด้วยเหตุแห่งความจริงว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มิใช่ตัวตน ประการหนึ่ง เป็นไปด้วยเหตุแห่งความจริงว่ารูปและนามมีธรรมชาติให้เกิดทุกข์ เหตุให้มีทุกข์ได้แก่ ปัจจย คือ ตัณหา ความเกิดขึ้นแห่งปัจจย คือ ตัณหา เป็นเครื่องนำสรรพสัตว์ให้เป็นไปในโลกนี้ ด้วยประการแห่งทุกข์ มีอุปาทานเป็นปัจจยสืบเนื่องให้มีภพชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เป็นต้น เมื่อรู้ว่าสังขารธรรมทั้งหลายเป็นปัจจยให้สรรพสัตว์มีทุกข์ด้วยภัยต่างๆ เป็นที่กำหนดในอภิมันนีในธาตุ ๔ นาม ๔ และรู้แจ้งแก่ธาตุ ๔ นาม ๔ คือ ปฏิบัติเพื่อให้เกิดซึ่งปัญญา ควรดำเนินตามทางดังนี้ เป็นหลักธรรมในอนัตตลักษณะสูตรเป็นไปเพื่อได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน

อาศัยความเกิดขึ้นแห่งปัญญาและเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของรูปนาม ได้แก่ ปัญญาเกิดจากการพิจารณารูปนามประกอบด้วยกุศลจิตด้วยไตรลักษณ์ วิเคราะห์โดยนัยแห่งภริกรรม คือ จิต และ เจตสิก ปัญญาจัดเป็นเจตสิกธรรมอย่างหนึ่งจะไม่อาศัยรูปนามมิได้ ย่อมเป็นไปในวิถีแห่งรูปนามประกอบด้วยความรู้ชอบแห่งการละซึ่งความกำหนัดพอใจในรูปนามนั้น เป็นต้น

การวิเคราะห์หลักธรรมในอนัตตลักษณะสูตรด้วยการสังเคราะห์หลักธรรมที่เป็นเหตุแก่การได้บรรลุธรรม ได้แก่ การเจริญวิปัสสนากรรมฐานแล้วได้บรรลุมรรค ผล นิพพาน สังเคราะห์เข้ากับ วิสุทธิ ๗ วิปัสสนาญาณ ๘ และปัจจยในปฏิฐาน ซึ่งเป็นทั้งส่วนที่ทำให้เกิดทวิภูฏีและส่วนที่ทำให้ได้บรรลุมรรคผล การกำหนดรู้เอารูปนามมาเป็นอารมณ์เป็นเหตุแก่การสอบสวนซึ่งอารมณ์นั้นแล้วเกิดปัญญารู้แจ้งแก่ธรรมรูปธรรมนามเป็นเหตุให้จิตของผู้เจริญวิปัสสนากรรมฐานพบความจริงว่า ตนมีรูปมีเวทนา มีสัญญา มีสังขาร มีวิญญาณ เพราะความยึดมั่นถือมั่นเป็นปัจจยให้เห็นประการนั้น เป็นต้น

การพิจารณาชั้น ๕ ด้วยอารมณ์ในชั้น ๕ เพื่อเปลื้องทวิภูฏีของผู้ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน อันเป็นเหตุให้เข้าใจว่า รูปนามคือ สิ่งที่ไม่ได้ ผู้เห็นรูปนามว่าเทพเจ้าย่อมไม่เปลื้องทวิภูฏีในชั้น ๕ นั้น เป็นเหตุให้เห็นผิดในธรรมว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เห็นว่าไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจย เพราะความรู้คือ อวิชชา ปิดกั้นปัญญาในความรู้ถอนจากรูปนาม เป็นต้น

๓. ประเด็นเรื่องการบรรลุธรรมในอนัตตลักษณะสูตร โดยการจำแนกออกเป็นแนวคิดในการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อให้เกิดทัศนะในการนำหลักธรรมในอนัตตลักษณะสูตรไปประยุกต์ใช้ให้ถูกต้องต่อเหตุและผลของปัญหาว่าเป็นปัญหาภายในจิตหรือเป็นปัญหาภายนอก หรือทั้งสองส่วน ซึ่งบุคคลไม่พิจารณาให้ทั่วถึงในความเป็นไปแห่งรูปนาม ได้แก่ ความยึดมั่นถือมั่นเป็นเหตุเป็นปัจจยด้วยความเห็นว่าตัวตน มีในสมุฏฐาน มีในเหตุคือ ตัณหา ความรู้ถอนในความกำหนัดยินดีเป็นเครื่องออกจากความยึดมั่น ความรู้ถอนซึ่งตัณหาเป็นเหตุให้ละอุปาทาน เป็นต้น

๕. บทสรุป

การศึกษาด้านปริยัติธรรมเป็นบ่อเกิดความรู้ทางปัญญา โดยนำหลักธรรมอื่นมาอธิบายให้ เห็นความสัมพันธ์ของหลักธรรม จากการศึกษาวิจัยพอสรุปเป็นแนวทางเบื้องต้น ๓ ประเด็น ดังนี้

๑. ประเด็นเรื่อง โครงสร้าง เนื้อหาและความสำคัญของอนัตตลักขณสูตร พบว่า เนื้อความในพระสูตรแสดงให้เห็นถึงธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรู้ดี ว่าด้วยคำสอนเกี่ยวกับชั้น ๕ อันประกอบด้วย รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น และวิญญาณชั้น ชั้นทั้ง ๕ นั้นเป็นไปเพื่อการเบียดเบียน ไม่อยู่ในบังคับบัญชา ไม่อยู่ในอำนาจของการควบคุม ว่าด้วยคำสอนเกี่ยวกับชั้น ๕ ว่า “เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงหรือไม่ เป็นทุกข์หรือไม่เป็นสุข” แล้วทรงอธิบายสิ่งที่ไม่เที่ยงว่า เป็นทุกข์ เป็นของที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้เป็นของเรา เป็นของหาเจ้าของไม่ได้ เป็นอนัตตา ว่าด้วยเรื่องการจำแนก ชั้นออกเป็น ๑๑ อย่าง และวิธีการตรึกเพื่อให้เห็นว่าชั้น ๕ นั้นไม่ใช่ตัวตนของเรา แต่เป็นอนัตตา ทรงสอนให้ผู้ปฏิบัติตามให้เห็นชั้น ๕ เป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ คือ ความเป็นอนิจจัง ความเป็นทุกขัง และที่สำคัญในพระสูตรพูดถึงความเป็นอนัตตา

๒. ประเด็นเรื่องหลักธรรมที่สัมพันธ์กับการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร พบว่า ธรรมที่สนับสนุนให้บรรลุธรรม คือ ธรรมที่เป็นฝักฝ่ายแห่งอริยบุคคล หรือมรรคญาณนั่นเอง ธรรมที่เป็นเครื่องเกื้อกูลแก่การตรัสรู้ เรียกว่า โภทิกขัยธรรม ๓๗ ประการ แบ่งเป็น ๗ หมวด ดังนี้ สติปัฏฐาน ๔ สัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ และมรรคมองค์ ๘ สมบูรณ์ขณะใด ขณะนั้นก็ครบมรรคสัง หรืออริยมรรคมองค์ ๘ ส่วนธรรมที่ตรงกันข้ามเป็นปฏิปักษ์ต่อการบรรลุธรรม ไม่สามารถเข้าถึงกระแสองค์ธรรมแห่งการตรัสรู้ และรู้แจ้งเห็นจริงในอริยสัจ ๔ ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อการบรรลุธรรม ๔ ประการ คือ อุปทาน ๔ นิรวณ ๕ อนุสัย ๗ และมิจฉัตตะ ๘ อธรรมเหล่านี้เป็นปฏิปักษ์ต่อการบรรลุธรรม ดังนั้นจึงต้องมีวิธีปฏิบัติเพื่อ บรรลุธรรมด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา โดยผ่านกระบวนการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔

๓. ประเด็นเรื่องการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร พบว่า การพิจารณาตามความเป็นเหตุเป็นผลต่อกันของ ชั้น ๕ และอายตนะ ๑๒ เป็นความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันอย่างแยกไม่ออก เพราะเมื่อใดก็ตามที่ อายตนะภายในและอายตนะภายนอกกระทบกัน ย่อมที่จะเกิดชั้น ๕ ตามมาทันที ซึ่งการปรุงแต่งนั้นซับซ้อนเพียงใด ก็ขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าจะมองเห็นตามที่เป็นจริงได้เพียงใด ชั้น ๕ อันเป็นอารมณ์วิปัสสนานั้นผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาต้องอย่างเห็นรูปนามความเป็นจริงย่อมกำหนดรู้สภาวะเห็นได้ยิ่งรู้กลิ่นรสสัมผัสนึกคิดและรูปอันเป็นอาศัยของจิตพร้อมทั้งรูปที่เกิดกับจิตในขณะที่ทางตาหูจมูกลิ้นกายใจโดยมีสติเป็นเครื่องกำกับเมื่อสติมีกำลังมากขึ้นย่อมทำให้สมาธิเกิดเมื่อสมาธิมีกำลังแนบแน่นจนเป็นอัปนาสมาธิเกิดองค์ญาณเป็นพื้นฐานให้เกิดที่ปัสสนาปัญญาเห็นความเป็นไตรลักษณ์ของรูปนาม เพราะองค์ธรรมของชั้น ๕ นั้นอยู่ในส่วนของธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐานซึ่งถือว่าการเห็นธรรมที่เกิดขึ้นแล้วนั่นเอง

การเจริญวิปัสสนาจะต้องปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ มีการพิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรม เป็นทางสายเอก และเป็นทางสายเดียวที่ดำเนินไปสู่การบรรลุธรรม และการที่จะบรรลุธรรมถึงจุดสูงสุดได้นั้น ต้องมีความบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลส ๓ อย่าง ได้แก่ บริสุทธิ์จากกิเลสอย่างหายไปด้วยศีล บริสุทธิ์จากกิเลสอย่างกลางด้วย สมาธิ และบริสุทธิ์จากกิเลสอย่างละเอียดด้วยปัญญา เพราะเหตุนี้ ศีล สมาธิ และปัญญา จึงเป็นหลักแห่งการศึกษาและปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์

๖. ข้อเสนอแนะ

ในการศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษาการบรรลุธรรมในอนัตตลักขณสูตร โดยเน้นการศึกษาเชิงเอกสาร ซึ่งเป็นการรวบรวมและเรียบเรียงข้อมูลจากคัมภีร์หรือตำราวิชาการเท่านั้น ยังขาดการศึกษาในภาคปฏิบัติ คือ นำผลจากการศึกษาไปใช้ในการปฏิบัติต่อไป

บรรณานุกรม

ขุนสรรพกิจโกศล (โกวิท ปัทมะสุนทร). **ลักขณาที่จิตตะแห่งปรมัตถธรรม**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท คัลเลอร์สโตร์ จำกัด, ๒๕๓๗.

ชาญ วงศ์บาลี. **พระวิสุทธิมรรค**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมบรรณาการ, ๒๕๒๕.

พระครูสังวรสมาธิวัตร (ประเดิม โกมล). **คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมปิฎก เล่ม ๓ ภาครูปนิพพาน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: แผนกเรียนพระไตรปิฎกวัดเพลงวิปัสสนา, ๒๕๒๒.

พระคันธสาราภิวังศ์. **อนัตตลักขณสูตร**. กรุงเทพมหานคร: หจก.ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๖.
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. โรงพิมพ์วิญญาน. ๒๕๓๒-๒๕๓๘.

การศึกษาวิเคราะห์แนวทางการละตัณหาในพระไตรปิฎก
 AN ANALYTICAL STUDY OF PRACTICAL WAYS OF OVERCOMING TANHA
 (DESIRE) IN THE TRIPITAKA

พระมหาสุรศักดิ์ ขนติธมโม*
 พระมหาอุทธนา นรเชฏโฐ, ดร.**
 รศ.ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร**

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตัณหาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เพื่อศึกษาการละตัณหาในพระไตรปิฎก และเพื่อศึกษาวิเคราะห์แนวทางการละตัณหาในพระไตรปิฎก เพื่อให้เกิดความรู้และเข้าใจอย่างถูกต้อง พบว่าแนวทางการละตัณหาอย่างถูกต้องมีคุณค่าต่อตนเองต่อสังคมตัณหาในพระไตรปิฎกที่หมายถึงความอยาก โดยเป็นกิเลสที่ฝังอยู่ในจิตใจของมนุษย์ปุถุชนมาหนาแน่น เป็นลักษณะให้เกิดพร้อมด้วยกำหนด ความเพลิดเพลินยินดีในอารมณ์นั้นๆ โดยมีประเภทของตัณหาแต่ละอารมณ์ที่เข้ามากระทบตามแต่ละสภาวะธรรมตามที่ปรากฏแต่ละอารมณ์ เป็นองค์ประกอบของการเกิดขึ้นที่ได้อาศัยอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกัน เกิดความรู้สึกแสวงหาครอบครองจนมีอุปาทาน เพราะอารมณ์ของตัณหามี้นัยเป็นทุกข์บ้าง สุขบ้าง ไม่สุขไม่ทุกข์บ้าง ดังนั้น การละตัณหาเริ่มต้นด้วยไตรสิกขาคือศีล สมาธิและปัญญาตลอดจนถึงวิธีการดับตัณหาตามหลักอริยสัจ ๔ หลักปฏิจจสมุปบาทให้ครบถ้วนสมบูรณ์แล้วโดยมีพุทธธรรมเป็นวิวัฒนาการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้หมดสิ้นทุกข์

คำสำคัญ: แนวทาง, การละ, ตัณหา, พระไตรปิฎก.

Abstracts

This research objectsto study and analization that show in the *Tipitaka*, tostudyand analiztion of the way of Dhamma processing to leave *Tanḥā* in the *Tipitaka*, for true aclnowlege and understanding, findthat the way of leaving for *Tanḥā* have be valued for self and anothera. *Tanḥā* in the *Tipitaka* is meaning want, desire, Desire is deep in mind of human. The charater was born with lustful, enjoying, be glad in that emotion. The kind of each emotion have contact on natural nature appear, be kind of appear hosts the sene-organs and the sene-object and mind-object to contact, get to seek feeling hold to be attachment, because of *Tanḥā* emotions imaging that

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต หลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

happy, suffering, neither pain nor happiness. So the each processing of leaving *Taṇhā* begins with the Three studies morality, morality, meditation, and and wisdom although closed *Taṇhā* by absolute of the law of causation, the Four noble Truths. This way is processing *Dhamma* to leave *Taṇhā* for development quality of life until go to the end of true suffering

Keyword: The ways, leave *taṇhā*, Craving, Tipiṭaka.

๑. บทนำ

ตัณหาเป็นคำสอนที่สำคัญในพระพุทธศาสนาที่แสดงพฤติกรรมภายในของมนุษย์ จัดเป็นสภาวะธรรมที่อยู่ในอริยสังขและปฏิบัติสมุปปาทในคัมภีร์พระไตรปิฎก เรื่องของตัณหาในปฏิบัติสมุปปาทนี้เพราะเป็นกฎแห่งความเป็นเหตุเป็นผลต่อการแสดงออกซึ่งพฤติกรรม ที่แสวงหาวัตถุหรืออารมณ์เพื่อจะมาตอบสนองความต้องการในดำรงชีวิต เพราะในสังคมและโลกสมัยปัจจุบันมีรูปแบบที่เป็นพฤติกรรม จากโลกภายนอกที่ปรากฏล้วนถูกกระตุ้นเตือนและเร่งเร้าโดยมีแรงจูงใจอันมีกิเลสตัณหาเป็นตัวนำทั้งสิ้น กล่าวคือพฤติกรรมการแสดงออกทางกายและวาจาของบุคคลทั่วไป ที่มีผลอันสืบเนื่องมาจากสภาพจิตใจที่ถูกตัณหาเข้าครอบงำที่บังการ และคอยควบคุมด้านอารมณ์อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น ตัณหาจึงเป็นปทัฏฐานแกนนำของแรงจูงใจที่ทำให้พฤติกรรมของบุคคลทั้งหลายให้แสดงตัวปรากฏออกมาโดยเหมือนกัน ส่วนที่แตกต่างกันตามสิ่งแวดล้อม สังคมซึ่งพฤติกรรมทั้งหมดนั้นคือผลลัพธ์ที่สะท้อนให้เห็นภาพลักษณ์ของตัณหาแต่ละคนได้ชัดเจนมากขึ้น

ตัณหาเป็นเหตุเกิดขึ้นแห่งความทุกข์โดยเป็นต้นเหตุปัญหาชีวิต ที่ทำให้ชีวิตได้ประสบกับทุกข์ทั้งในเวลาระยะสั้นและระยะยาวกล่าวคือ ในระยะสั้นชีวิตต้องเกิดทุกข์เพราะจะต้องแสวงหาวัตถุ กามและกิเลส กามเพื่อเอามาตอบสนองอารมณ์ ในระยะยาวชีวิตต้องประสบกับความทุกข์อันเป็นวิภูฏจักรคือเกิด แก่ เจ็บ ตายในวิภูฏสงสาร ดังที่เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสรู้แล้วได้ทรงเปล่งพระอุทานว่า

“เราตามหานายช่างผู้สร้างเรือน เมื่อไม่พบจึงท่องเที่ยวไปในสงสารเป็นอนเนกชาติเพราะการเกิดบ่อยๆ เป็นทุกข์ นายช่างเอ๋ย เราพบท่านแล้ว ท่านจะสร้างเรือนไม่ได้อีก ซี่โครงทุกซี่ของท่านเราหักแล้ว ยอดเรือนเราก็อ้วแล้วจึงของเราถึงธรรมปราศจากเครื่องปรุงแต่งแล้ว เราได้บรรลุธรรมเป็นที่สิ้นตัณหาแล้ว”^๑

ดังนั้น ตัณหาคือความอยากเป็นเครื่องผูกพันชีวิตให้บุคคลทั้งหลายต้องวนเวียนต่อการเกิดบ่อยๆ เพราะวิถีชีวิตของบุคคลทั้งหลายทั่วไปมิได้ฝึกฝนต่อการละ การกำจัดหรือตัดขาดจากเครื่องพันนาการคือกิเลสตัณหาที่มารังรัด จึงได้จมอยู่ในทะเลทุกข์ตลอดนานแสนนาน มีพุทธพจน์ว่า

“ชนทั้งหลายผู้เกี่ยวข้องด้วยโยคะคือตัณหา มีจิตยินดีในภพน้อยภพใหญ่ เป็นผู้ติดข้องด้วยโยคะคือบ่วงมาร ไม่มีความเกษมจากโยคะ สัตว์เหล่านั้นย่อมท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ เข้าถึงมรณะ ส่วนชนเหล่าใดละตัณหาได้แล้ว ปราศจากตัณหาในภพน้อยภพใหญ่ บรรลุธรรมแดนเกษมเป็นที่สิ้นอาสวะแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า ไปถึงฝั่งในโลก”^๒

^๑ ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๕๔-๑๕๖/๘๐.

^๒ ชุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๕๘/๔๑๒-๔๑๓.

ต้นหานั้นเป็นเหตุแห่งความทุกข์ที่เหล่าสัตว์ต้องประสบอยู่เนื่องนิตย์ เป็นอเนกชาติหลายภพหลายชาติ และตัณหายังมีเกี่ยวเนื่องกับหลักธรรมหมวดอื่นๆ เช่นอริยสัจ และปฏิจจนสมุปบาท ฉัมมจักกัปปวัตตนสูตร เพราะหลักธรรมชาติแห่งตัณหาเป็นหลักธรรมที่มีความละเอียดลึกซึ้งซึ่งทั้งมีกลไกกระบวนการที่ซับซ้อนของเหตุผลต่อเนื่องกับชีวิตมนุษย์คือมีตัณหา เป็นอยู่โดยไม่แบ่งเพศ เชื้อชาติ วรรณะหรือศาสนาเพราะสังคัมมนุษย์ทั้งหลาย ล้วนอยากประสบกับสิ่งที่ตนเองปรารถนาน่าใคร่น่าพอใจเป็นชีวิตที่มีความอยากรักสุขเกลียดทุกข์ เพราะทั้งมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายเมื่อเกิดมาในโลกนี้แล้ว ล้วนต้องมีความอยากในชีวิตคือความเป็นอยู่ ที่ต้องสมปรารถนาตามความต้องการ

ในท่ามกลางกระแสต่อความเจริญทางด้านวัตถุและด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ ซึ่งมีความก้าวหน้าไปไกลสำหรับสังคมโลกปัจจุบันที่มนุษย์เราเผชิญอยู่นี้ ปฏิเสธไม่ได้เลยว่าเป็นโลกที่อยู่ภายใต้กระแสที่เรียกว่า “โลกาภิวัตน์” (Globalization) ที่มีความเข้มข้นเป็นอย่างสูง มีการหมุนเวียนของข้อมูลข่าวสารหรือสื่อสารต่างๆ ถึงกันอย่างรวดเร็ว และหลากหลายรูปแบบ ความเป็นไปต่างๆ ของโลกมีผลกระทบถึงกันอย่างกว้างขวาง และลึกซึ้งลงไปในจนถึงระดับวิถีการดำเนินชีวิตดั่งนั้น วิถีชีวิตของมนุษย์ผู้เป็นปุถุชนทั้งหลายจึงต้องวุ่นวายและวนเวียนอยู่ในวังวนแห่งความทุกข์อย่างไม่มีที่สิ้นสุด ต่อมาพระโพธิสัตว์ทรงปฏิบัติทางสายกลางจนพบเห็นอวิชชาเป็นรากเหง้า เห็นตัณหาเป็นยางเหนียวอันเป็นสาเหตุสำคัญให้สรรพสัตว์ล้วนประสบความทุกข์มายาวนานวนเวียนในวัฏฏสงสารไม่มีที่สิ้นสุด

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑) เพื่อศึกษาต้นหาก็ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก
- ๒) เพื่อศึกษาแนวทางการละที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก
- ๓) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการละต้นหาก็ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยคุณภาพในเชิงเอกสาร(Documentary Research) โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลเกี่ยวกับการละต้นหาก็โดยศึกษาค้นคว้าข้อมูลในพระไตรปิฎก และค้นคว้าจากตำราทางวิชาการ ตำรา เอกสาร ผลงานทางวิชาการและรายงานการวิจัยอันเกี่ยวข้องกันกับต้นหาก็ รวมทั้งหนังสือ ตำรา เอกสาร ผลงานทางวิชาการต่างๆ แล้วนำข้อมูลมาเรียบเรียงพรรณนาเชิงวิชาการแล้วนำเสนอผลงานวิจัย ทั้งข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

จากการศึกษาเรื่องแนวทางการละต้นหาก็ในพระไตรปิฎกนี้ ทำให้ได้พบประเด็นการละต้นหาก็ที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ดังนี้

จากการวิจัยพบว่า ต้นหาก็ตามนัยพระไตรปิฎก เกิดขึ้นได้กับมนุษย์ที่เป็นปุถุชนทุกประเภท มิได้เลือกชาติ ศาสนา วรรณะหรือเพศ แต่จะไม่เกิดขึ้นกับพระอนาคามีและพระอรหันต์ เพราะว่าท่านเหล่านั้นละได้เด็ดขาดแล้ว ต้นหาก็ถึงจะมีอยู่กับมนุษย์ปุถุชนทุกคนก็จริง แต่ทว่าอาการที่แสดงออกถึงความอยากได้ อยากมี อยากเป็นของบุคคลนั้นไม่เหมือนกัน หมายความว่าต้นหาก็เกิดจากสภาพแวดล้อมเดียวกัน จากเหตุการณ์เดียวกันนั้นแหละบางคนมีต้นหามาก บางคนมีต้นหาก็ปาน

กลาง บางคนมีตัณหาน้อย นั่นเป็นเพราะจิตใจผู้นั้นมีโยนิโสมนสิการที่แตกต่างกันออกไปตามจริตตามอัธยาศัย

การละคือ การกำจัด การละขาด การปราศจากหรือปหานกิเลสตัณหาที่ผู้มีความทุกข์ อันเกิดจากความกระวนกระวายในจิตใจตลอดเวลา สามารถฝึกตนเองด้วยประกอบ ๕ ระดับดังนี้ ๑) ตทั้งคปทาน เป็นการละกิเลสตัณหาได้ด้วยองค์กรรมฐานเริ่มต้นแต่นามรูปปริจเฉทญาณ ละจนกระทั่งถึงโคตรภูญาณ และยังสามารถละด้วยศีลซึ่งการละดังกล่าวนี้เป็นการละชั่วคราวเท่านั้น ๒) วิกขัมภนปทาน เป็นการละนิรวณ ๕ ด้วยการข่มไว้ด้วยอำนาจแห่งการเจริญสมภวานาจนบรรลุถึงอุปะการสมาธิ อัปปนาสมาธิ คือได้บรรลุรูปฌานและอรุณฌาน ๓) สมุจเฉทปทาน คือเป็นการละกิเลสตัณหาได้โดยเด็ดขาดด้วยอำนาจแห่งการเจริญวิปัสสนาภาวนา ๔) ปฏิปัสสัทธิปทาน คือเป็นการละโดยสงบระงับด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา เช่นเดียวกันกับสมุจเฉทปทานจนจิตสงบ เป็นการระงับด้วยอำนาจแห่งผลญาณ ๕) นิสสรณปทาน คือเป็นการละด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา เช่นเดียวกันกับสมุจเฉทปทาน และปฏิบัติสัทธิปทาน ผลของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาทำให้ผู้ฝึกฝนสามารถออกจากกิเลสตัณหาได้อย่างสิ้นเชื้อไม่เหลือ คือ นิพพาน

แนวทางการละตัณหาได้นั้นต้องละเหตุเกิดของตัณหาคือทุกข์ คือจิตเข้าไปสัมผัสสภาวะอารมณ์ทั้ง ๕ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสถูกต้องแล้ว ขาดสติกำหนดรู้ในสภาวะของอารมณ์นั้นๆที่เราเรียกว่าโยนิโสมนสิการ ดังนั้นการจะละอโยนิโสมนสิการได้ก็จะต้องเจริญโยนิโสมนสิการซึ่งหมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย การใส่ใจโดยตลอด การพิจารณาโดยถ่องแท้ความรู้สึกขณะปัจจุบันหรือการรู้รูปนามที่กำลังเกิดขึ้นตรงตามสภาวลักษณะหรือการคิดใคร่ครวญไตร่ตรองธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างถูกต้อง ถูกวิธี ถูกระบบ ถูกเหตุและผลเพื่อทำให้จิตให้พ้นจากการครอบงำของตัณหา

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงตัณหาไว้ในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะที่ปรากฏอยู่ในอริยสัจและปฏิจจสมุปบาทโดยมีการอธิบายไว้ว่าตัณหา คือความกำหนัดยินดีพอใจในกามคุณทั้งหลาย ความเพติดเพตินอยู่ในอำนาจ ความคิดถึงคะนิงหาต่างๆ รวมไปถึงความห่วงใยและความผูกพันแม้แต่ความปรารถนาดีและความหวังที่มีก็ยังเป็นตัณหา เพราะตัณหาแบ่งโดยอาการได้ ๓ คือ

กามตัณหา ได้แก่ความยินดีติดใจในอารมณ์ ๖ ที่เกี่ยวกับกามคุณ เป็นความยินดีในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกายและใจ อันนารักน่าเพติดเพติน กามตัณหาจะปรากฏอยู่เกือบตลอดเวลา กามตัณหาเกิดขึ้นทางตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ความพอใจยินดีที่เกิดจากการกระทบของทวารทั้ง ๖ ทางนี้เรียกว่ากามตัณหา

ภวตัณหา ได้แก่ตัณหาที่เกิดพร้อมกันกับผัสสสติภวัญญู โดยอาศัยรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสทางกาย และใจ เป็นความอยากให้กามที่ได้มานั้นอยู่กับตนนานๆ ภวตัณหานี้เป็นความพอใจที่อาจจะสังเกตเห็นได้ยากกว่ากามตัณหา เป็นความพอใจที่ละเอียดกว่ากามตัณหา แต่ถ้ามีการหมั่นสังเกตและระลึกรู้ก็สามารถที่จะมองเห็นได้ เป็นตัณหาที่กล่าวได้ว่าได้ต่อยอดมาจากกามตัณหาตัวเอง เป็นความพอใจที่สะสมในอารมณ์

วิภวตัณหา ได้แก่ตัณหาที่เกิดพร้อมกันกับอุจเฉทภวัญญูโดยอาศัยอารมณ์ ๖ เป็นความเข้าใจว่าตัวตนนี้ไม่สามารถตั้งอยู่ได้ตลอด ย่อมสูญหายไป มีความยินดีในความเห็นนั้นเช่นเห็นว่านิพพานว่ามีตัวตนแล้วปรารถนาพระนิพพานก็เป็นวิภวตัณหา สภาวะธรรมโดยมองเห็นว่า ตัวตนมีอยู่

ในอารมณ์ ๖ นั้น วิภวตัณหานั้นเป็นสภาวะธรรมที่ปฏิเสธอารมณ์ที่เกิดขึ้นกล่าวได้ว่าเป็นสภาวะธรรมที่ต่อยอดมาจากกามตัณหาเช่นเดียวกันแต่เป็นการต่อยอดที่เป็นความอยากที่จะปฏิเสธ หมายถึงอยากไม่ให้เกิดขึ้น

ตัณหาแบ่งโดยอารมณ์มี ๖ ประการคือ

รูปตัณหา คือตัณหาที่เกิดขึ้นจากการได้เห็นรูป จึงเกิดความอยากได้ เกิดความรักใคร่ปรารถนา เป็นความติดใจในรูปารมณ์

สัทตตัณหา คือตัณหาที่เกิดขึ้นจากการได้ยินเสียง จึงเกิดความอยากได้ เกิดความรักใคร่ติดใจในเสียงนั้น เป็นความติดใจในสัทธารมณ์

คันธตัณหา คือตัณหาที่เกิดขึ้นจากการได้กลิ่น จึงเกิดความอยากได้ ความรักใคร่ ติดใจในกลิ่นนั้น เป็นความติดใจในคันธารมณ์ ตัณหาที่เกิดขึ้นจากกลิ่นในรูปแบบต่างๆ จึงเกิดขึ้นมาก

รสตัณหา คือตัณหาที่เกิดขึ้นจากการได้รส จึงเกิดความอยากได้ ความรักใคร่ในรสนั้น เป็นความติดใจในรสารมณ์

โณภูมิตัณหา คือตัณหาที่เกิดขึ้นจากการได้สัมผัส จึงเกิดความอยากได้ ความรักใคร่ ติดใจในสัมผัสนั้น เป็นความติดใจในโณภูมิตัณหา

ฉัมมตัณหา คือตัณหาที่เกิดขึ้นจากทางใจ เช่นในขณะที่ถึงโลหะ โทสะ โมหะ ทิฏฐิ มานะ เป็นธรรมฝ่ายอกุศล และการนึกถึงศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา เป็นธรรมฝ่ายกุศล นึกถึงการได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น การรู้รส การสัมผัส นึกถึงรูป เสียง กลิ่น รส การถูกต้องและบัญญัติต่างๆ เรียกว่า ฉัมมตัณหา

ตัณหาแบ่งโดยกาลได้ ๑๐๘ ตัณหาวิจริต หมายถึง ความเป็นไปหรือการออกเที่ยวแสดงตัวของตัณหา ซึ่งเป็นไปได้ถึง ๑๐๘ คือตัณหาวิจริต ๑๘ อันอาศัยเบญจขันธ์ภายใน มารวมกับตัณหาวิจริต ๑๘ อันอาศัยเบญจขันธ์ภายนอก รวมเป็น ๓๖ แล้วนำอดีต ปัจจุบัน อนาคต มาคูณ จึงได้เป็นตัณหา ๑๐๘ ซึ่งเป็นตัณหาว่าโดยอาการ โดยอารมณ์โดยกาลมาประกอบกันจึงกลายเป็นตัณหา ๑๐๘ ขึ้นมาซึ่งเป็นลักษณะของตัณหาที่ละเอียด และเป็นอาการของตัณหาที่เกิดขึ้นของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่ยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ตัณหาทั้ง ๑๐๘ นี้จะมีอยู่ตลอดไปถ้ายังมีการเกิดอยู่ ดังนั้น ผู้ที่ศึกษาและปฏิบัติตนตามหลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎก จึงสามารถนำพาชีวิตของตนให้ดำเนินไปอย่างมีคุณค่าและมีความสุขสงบต่อไป

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ให้ความหมายของตัณหาไว้ว่า สภาพเกิดทุกข์คือทุกข์สัจจะเป็นสภาพที่มีทุกข์จริงเพราะมีสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์คือ ยังมีตัณหา ความดิ้นรนทะยานอยากเมื่อพิจารณาคนที่จิตใจจะมีลักษณะเป็นความอยากดิ้นรนโดยปรากฏของดิ้นรนทะยานอยาก^๓

พุทธทาสภิกขุ ให้ความหมายของตัณหาไว้ว่าเป็นอยากได้หรืออยากเอาก็ตามในวัตถุสิ่งของที่ตัวรักตัวชอบนี้อยากได้อยากเป็น อยากเป็นนั่นเป็นนี่ ที่ตื่นเต้นกันนักที่อยากเป็นนั่น อยากไม่ให้ เป็นเช่น อยากไม่ให้พิสูจน์ว่าเป็นคนทำผิด อยากไม่เป็นคนต้อยคนต่ำอยากไม่ตายอย่างนี้^๔

^๓ สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), พระพุทธศาสนากับปัญหาเรื่องการตาย-เกิด, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑-๑๒.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, วางจากตัณหาอุปาทาน, (กรุงเทพฯ : เพชรประกาย, ๒๕๔๙), หน้า ๗๖-๗๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายตัณหาว่าเป็นความทะยานอยาก มี ๓ ประเภทได้แก่ กามตัณหา ทะยานอยากในกาม ภวตัณหา ทะยานอยากในภพ วิภวตัณหา ทะยานอยากในวิภพ จัดเป็นความอยาก ดันรนผสมกับอารมณ์ที่อยากได้อยู่เสมอ^๕

ลักษณะของตัณหาในพระไตรปิฎกได้อธิบายพุทธพจน์ไว้ในตัณหาสูตรว่า

“โลกถูกอะไรนำไป ถูกอะไรผลักไล่ไป อะไรเล่าเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ” พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า “โลกถูกตัณหาเข้าไป ถูกตัณหาผลักไล่ไป ตัณหาเป็นธรรมอย่างหนึ่งที่โลกทั้งหมดตกอยู่ในอำนาจ”^๖

จากพุทธพจน์นี้พบว่าบุคคลที่อยู่ในโลกเป็นผู้มีตัณหาเป็นเครื่องล่อ มักทำลุ่มหลงต่อสภาพอารมณ์คือกามารมณ์ ให้ฝึกฝนต่อการแสวงหาความสุข ความสบายอยู่ร่ำไปจึงได้ถูกอวิชชาที่เป็นต้นแบบไม่ให้เรียนรู้ชีวิตตามเป็นจริงจึงได้ถูกตัณหาราคะทำให้จิตใจกระสับกระส่าย จนจิตมีความกำหนดยิ่งนักในกามจนทำให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาจนถอนตัวไม่ขึ้นและลักษณะของตัณหาที่ประกอบกับอารมณ์มีรูปารมณ์ เป็นต้น อันมีความยินดีติดใจในภาวะเห็นนั้นๆ เพราะตัณหา ได้แก่โลภะที่เกิดพร้อมกันกับอูจเฉททิฎฐิ เพราะตัณหาเป็นอาการที่รับอารมณ์ที่เกิดขึ้นให้ตกลงกับความต้องการของตนเองโดยที่ตัณหาไม่คำนึงถึงเกิดขึ้นต่อจากเวทนา ที่ส่วยอารมณ์ดีหรืออารมณ์ไม่ดีเข้ามานั้นเองทั้งประกอบไปด้วยอวิชชา เพราะไม่รู้ตามเป็นจริงจึงทำให้ตกอยู่ในอำนาจแห่งตัณหาจนเป็นเหตุแห่งทุกข์

แนวทางการละตัณหาตามแนวพระไตรปิฎก

แนวทางการละตัณหาที่มีหลายพระสูตรที่อธิบายเอาไว้เกี่ยวกับตัณหา ดังจะได้ยกพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคตรัสถึงตัณหาว่าเป็นเหตุแห่งทุกข์ ที่ปรากฏอยู่ในธัมมจักกัปปวัตตนสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทุกขสมุทยอริยสัจคือ ตัณหาที่ทำให้เกิดอีก อันประกอบด้วยความเพติดเพลินและความกำหนัด มีปกติให้เพติดเพลินในอารมณ์นั้น เพราะในพระไตรปิฎกได้อธิบายถึงสาเหตุให้เกิดทุกข์ไว้โดยมี ๒ ประการ” คือ

๑) กิเลสกาม หมายถึง กิเลสเป็นเหตุไคร้ ได้แก่ ราคะ โลภะ อิจฉา เป็นความอยากได้ อิสสาเป็นความริษยาหรือความหึง อรติ ความไม่ยินดีด้วย อสันตฺถุญฺญิ ความไม่สันโดษเป็นต้นเพราะความใคร่ที่มีอยู่ภายในจิตใจ เป็นสภาวะที่ต้องการ ความอยากได้ ความดันรน กระสับกระส่าย ที่มีอยู่ภายในจิตใจ นอนเนื่องอยู่ในจิตใจ ในกามสูตรนิตเทสได้อธิบายว่า กิเลสกามเป็นความพอใจ ความกำหนัด เป็นต้น เหตุนี้ กิเลสกามนี้ย่อมสามารถให้ความใคร่ที่มีอยู่ภายในจิตใจหรือความคิดนึกของบุคคลทั้งหลายโดยเป็นสภาวะที่นอนเนื่องอยู่ในจิตใจ แต่ในกาลใดมีสิ่งมาเร้ามากระตุ้นเตือนหรือมายั่วยุทธตา หู จมูก ลิ้น กายและใจแล้วกิเลสกามอันนอนเนื่องอยู่ในจิตใจนั้นจะพุ่งขึ้นหรือมีปฏิกริยาตอบสนองขึ้นมาทันใด

๒) วัตถุกาม หมายถึง กามคุณมี ๕ อย่างคือรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันนำไคร้ นำปรารถนา นำยินดีพอใจ เพราะวัตถุกามคือวัตถุที่เป็นเหตุให้ไคร้ ให้อยากได้ตั้งแต่วัตถุประเภทหยาบ

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*, (กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘๖.

^๖ ส.ส.(ไทย) ๑๕/๖๓/๗๔.

^๗ ส.ม.(ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๕๙๓.

เช่น ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้ นำเอาไปไหนมาไหนก็ได้ เช่น ช้าง ม้า วัว ควายและทรัพย์ที่นำไปไหนมาไหนไม่ได้เช่น บ้าน ที่ดิน เรือกสวน ไร่นา ไปจนถึงวัตถุอันละเอียดที่เรียกว่าวัตถุอันเป็นทิพย์ ดังในกามสูตรนิเทศที่พระสารีบุตร อธิบายเกี่ยวกับกามสูตรไว้ว่า วัตถุกาม คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่น่าพอใจ เครื่องอุปโภค เครื่องนุ่งห่มเป็นต้น และวัตถุที่น่ายินดีอย่างใดอย่างหนึ่ง เหล่านี้ชื่อว่าวัตถุกาม^๘ ดังนั้น สาเหตุและบ่อเกิดตัณหาตามที่กล่าวนี้ เมื่อยึดเหนี่ยวเกาะเกี่ยวจิตใจของบุคคลทั้งหลายอย่างมั่นคงแล้ว จะยึดเหนี่ยวในอารมณ์เพิ่มขึ้นตามแรงผลักดันของตัณหา และตัณหาตัวเองเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน คือความยึดมั่นถือมั่นต่อไปจึงถือว่าตัณหาเป็นสาเหตุแห่งทุกข์

พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้ในทุกขสมุทยสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดและความดับแห่งทุกข์ เธอทั้งหลายจงฟัง ความเกิดแห่งทุกข์เป็นอย่างไร คือ เพราะอาศัยจักขุและรูป ฯลฯ ตัณหาจึงเกิด ความเกิดแห่งทุกข์เป็นอย่างไรแล เพราะอาศัยโสตและเสียง ฯลฯ ตัณหาจึงเกิด ความเกิดแห่งทุกข์เป็นอย่างไรแลเพราะอาศัยฆานะและกลิ่น ฯลฯ ตัณหาจึงเกิด ความเกิดแห่งทุกข์เป็นอย่างไรแลเพราะอาศัยชีวาหารและรส ฯลฯ ตัณหาจึงเกิด ความเกิดแห่งทุกข์เป็นอย่างไรแลเพราะอาศัยกายและผัสสะ ฯลฯ ตัณหาจึงเกิด ความเกิดแห่งทุกข์เป็นอย่างไรแลเพราะอาศัยมนและธรรมารมณ์ ฯลฯ ตัณหาจึงเกิด” ความเกิดแห่งทุกข์เป็นอย่างไรแล^๙

ในพระไตรปิฎกได้แสดงทัศนคติแนวทางการละตัณหาที่สำคัญ โดยที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งความทุกข์ที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์ที่เกิดจากตัณหาว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทุกขสมุทยอริยสังข์เป็นฉนวน ตัณหาเป็นไฉน อันมีความเกิดอีก ประกอบพร้อมด้วยความกำหนดด้วยอำนาจความเพลิตเพลิตเพลิตเพลิตยิ่งนักในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา”^{๑๐}

แนวทางการละตัณหาที่สำคัญคือการพิจารณาอารมณ์ต่างๆ ที่เข้ามากระทบกับตนเองให้เห็นถึงความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน จนเกิดความรู้สึกว่าอารมณ์นั้นๆ ไม่มีอะไรที่น่าปรารถนาหรือความต้องการเลย เมื่อพิจารณาโดยลึกซึ้งของอารมณ์ของเวทนาต่างๆ ไปด้วยสติปัญญาแล้ว ทุกข์จึงไม่เกิดขึ้น ดังนั้น บุคคลควรฝึกฝนให้ดำรงอยู่ในปัญญาและกระทำกิจกรรมทุกประการ ให้ดำรงอยู่ในอำนาจของปัญญาเช่นนี้แล้ว ความทุกข์ที่เกิดจากร้อนรนทางใจจะไม่มีเลย ในเรื่องนี้พระพุทธองค์มีคำสอนภิกษุทั้งหลายว่า ให้ภิกษุบริโภคใช้สอยปัจจัยเหล่านั้นอย่างมีสติ เพื่อป้องกันความทุกข์ความเดือดร้อนและอันตรายต่างๆ มิใช่บริโภคใช้สอยด้วยอำนาจกิเลสตัณหา ไม่ควรเอาตัณหาเป็นตัวนำทะยานอยากได้ยิ่งขึ้นไป ไม่มีวันจบสิ้น ดิ้นรนแสวงหาสนองตัณหาตนเองและผู้อื่นจนหาความสงบสุขแท้จริงไม่ได้

การละตัณหาตามนัยอริยสังข์

การละตัณหาตามแนวทางอริยสังข์นี้ผู้วิจัยนำเอามรรคมีองค์ ๘ ประการคือปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่^{๑๑}

๑) สัมมาทิฐิ คือ ความรู้เห็นในทุกข์ (ความทุกข์) ความรู้ในทุกข์สมุททัย (เหตุเกิดแห่งทุกข์)

^๘ ชุ.ม.(ไทย) ๒๙/๑/๑

^๙ ส.สพ.า.(ไทย) ๑๘/๑๐๖/๑๑๙-๑๒๐.

^{๑๐} ที.ม.(ไทย) ๑๐/ ๒๙๖/๒๗๒,; ม.ม.(ไทย) ๑๒/๑๑๕/๖๕.

^{๑๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘/๑๐-๑๓.

ความรู้ในทุกขนิโรธ (ความดับแห่งทุกข์) ความรู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์)

๒) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริในการออกจากกาม ความดำริในการไม่พยาบาท ความดำริในการไม่เบียดเบียน

๓) สัมมาวาจา คือ เจตนาเป็นเหตุตง้วนจากการพูดเท็จ เจตนาเป็นเหตุตง้วนจากการพูดส่อเสียด เจตนาเป็นเหตุตง้วนจากการพูดคำหยาบ เจตนาเป็นเหตุตง้วนจากการพูดเพ้อเจ้อ

๔) สัมมากัมมันตะ คือ เจตนาเป็นเหตุตง้วนจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเหตุตง้วนจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เจตนาเป็นเหตุตง้วนจากการประพฤตินิดในกาม

๕) สัมมาอาชีวะ คือ อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ละมิจฉาอาชีวะแล้ว สำเร็จการเลี้ยงชีพด้วยสัมมาอาชีวะ

๖) สัมมาวายามะ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นให้เกิดขึ้น สร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่น เพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิญโญภาพ ไพบูลย์ เจริญเต็มที่แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว

๗) สัมมาสติ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชณาและโทมนัสในโลกได้

๘) สัมมาสมาธิ คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้สังัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจารณ์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌาน ที่มีความผ่องใสภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ มีแต่ปีติ และสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขด้วยกาย บรรลุตติยฌานที่มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ได้ บรรลุจตุตถฌานที่ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีสติ บริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่

สรุปได้ว่าความว่าตมหาในอริยสังข์ ที่จัดว่าเป็นหัวใจหลักคำสอนที่พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้นี้เป็นเหตุการณ์ละตมหาที่สามารถปฏิบัติได้ในทุกโอกาสโดยมีมรรคมืองค์ ๘ ประการเป็นแผนี่ดำเนินการจนสิ้นทุกข์

การละตมहतตามนัยปฏิจจสมุบพาท

ปฏิจจสมุบพาท หมายถึง การเกิดขึ้นพร้อมกันแห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้นมืองค์หรือหัวข้อ ๑๒ คือ ๑.อวิชชา ความไม่รู้ คือไม่รู้ในอริยสังข์จัจ ๔ หรือตามนัยอภิธรรมว่าอวิชชา ๘ ๒.สังขาร สภาพที่ปรุงแต่ง ได้แก่ สังขาร ๓ หรืออภิสังขาร ๓ ๓.นามรูป นามและรูป ได้แก่ เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการหรือตามนัยอภิธรรม นามขันธ ๓ + รูป ๕.สพายตนะ आयตนะ ๖ ได้แก่ आयตนะภายใน ๖ ๖.ผัสสะ ความกระทบ, ความประสบหรือความประสบ ได้แก่ สัมผัส ๖ ๗.เวทนา ความเสวยอารมณ์ ได้แก่ เวทนา

๖ ตัณหา ความทะยานอยาก ได้แก่ ตัณหา ๖ มีรูปตัณหาเป็นต้น (ตัณหาในรูป ในเสียง ในกลิ่น ในรส ในสัมผัสทางกายและในธรรมารมณ์ ๙.อุปาทาน ความยึดมั่น ได้แก่ อุปาทาน ๔ ๑๐ ภพ ภาวะชีวิต ได้แก่ ภพ ๓ อีกนัยหนึ่งว่า ได้แก่ กรรมภพ (ภพคือกรรม) หรือรูปภพ ๑๑.ชาติ ความเกิด ได้แก่ ความปรากฏแห่งชั้นทั้งหลาย การได้มาซึ่งอายตนะ ๑๒.ชรามรณะ ความแก่และความตาย ได้แก่ ชรา (ความเสื่อมอายุ ความห่อหมกแห่งอินทรีย์) กับมรณะ (ความสลายแห่งชั้น ความขาดชีวิตินทรีย์)^{๑๖} ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายเหตุหมายถึง ปฏิจจสมุปบาทสายเกิดทุกข์เรียกว่า ทุกขสมุทัย ซึ่งประกอบไปด้วย ความเกิดขึ้นแห่งอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรามรณะและโสกะ ปริเทวะ ทุกข์โทมนัส อุปายาส ส่วนปฏิจจสมุปบาทฝ่ายผลหมายถึง ปฏิจจสมุปบาทสายดับทุกข์ เรียกว่าทุกขนิโรธซึ่งประกอบไปด้วยความดับไปแห่งอวิชชา สังขาร วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ ชรามรณะและโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส สำหรับผู้ปฏิจจสมุปบาทฝ่ายดับ ได้แก่ เพราอวิชชาดับไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ เพราสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะ ตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสจึงดับ

๕. บทสรุป

สรุปความว่าตัณหาในปฏิจจสมุปบาทอยู่ในฐานะเป็นปัจจุบันเหตุนี้เองทำให้บุคคลประสบกับความทุกข์นานาประการ เพราะแนวทางการละตัณหาที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกมีไว้เพื่อมุ่งหมาย ประโยชน์ให้บุคคลที่เกิดมาในโลกนี้มีการดำเนินชีวิตเป็นไปตามธรรมาคือการเกิด แก่ เจ็บและตาย นั้น เพราะมีตัณหาเป็นสาเหตุให้เกิดกระบวนการทุกข์ เมื่อจะดับทุกข์ได้ต้องดับที่ตัณหาอันมีอวิชชา เป็นมูลรากโดยมีหลักไตรสิกขาเป็นพื้นฐานคือหลักของศีล สมาธิและปัญญาซึ่งเป็นธรรมที่ละกิเลสคือ ตัณหาอย่างหยาบ อย่างกลาง และอย่างละเอียดได้ตามลำดับให้หมดลงไปเพราะตามหลักคำสอนในพระไตรปิฎกมีบุคคล ผู้ฝึกปฏิบัติตนเพื่อให้ถึงจุดหมายที่เป็นอุดมคติตามพุทธศาสนาคือพ้นจากทุกข์ หรือถึงนิพพาน เพราะแนวทางการละตัณหาในพระไตรปิฎก โดยอาศัยปฏิจจสมุปบาทเป็นกระแส พุทธธรรมในเบื้องต้น ทั้งเป็นพัฒนาการหรือเป็นวงจรของชีวิตที่เชื่อมโยงไปถึงอริยสัจ อันเป็นขบวนการละหรือดับตัณหาตามหลักของอริยสัจ โดยอาศัยการปฏิบัติตามหลักของมรรคมืองค์ ๘ การกระทำให้เป็นไปพร้อมกัน เมื่อก้าวโดยย่อมรรคมืองค์ ๘ เป็นศีล สมาธิ ปัญญา ก็ปฏิบัติให้บริบูรณ์ใน ศีล สมาธิ และปัญญานั้นเมื่อปัญญาบริบูรณ์แล้ว สามารถละตัณหาได้อย่างสิ้นเชิงและได้สิ้นทุกข์ในสังสารวัฏจนสามารถบรรลุพระนิพพาน

๖. ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาพบว่าแนวทางการละตัณหา มีความหมาย ความสำคัญ ลักษณะ ประเภทของตัณหาตามแนวพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นแนวทางการดำรงชีวิตของบุคคลทั้งหลายอันเป็นทาง ดำเนินสันติสุขและสู่ความเป็นพระอริยเจ้าต่อไป ฉะนั้น ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าสนใจในการ

^{๑๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า๒๕๓-๒๕๔.

นำไปศึกษาวิจัยเพิ่มเติมเพื่อความเข้าใจต่อต้นทหาอย่างยิ่งขึ้น คือ (๑)ศึกษาต้นทหาวิธีการประยุกต์ต่อการดำเนินชีวิตประจำวัน (๒)ศึกษาต้นทหากับปัญหาผลกระทบในสังคมไทย (๓)ศึกษาและวิเคราะห์เรื่องต้นทหาที่จะส่งผลต่อการปฏิบัติวิปัสสนากาวนา

บรรณานุกรม

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). **เพชรในดวงใจ**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ที่อำพลวิทยา, ๒๕๑๔.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____ **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์บริษัท สหสัมพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๒.

พระมหาอุทัย อุทโย (ศิริภักดิ์). การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องต้นทหาในพระไตรปิฎก. **วิทยานิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ). **ธรรมปริทรรศน์**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระสัทธัมมโชติกะ ฐัมมาจริยะ. **ปฏิจจสมุปปาทที่ปนี**. กรุงเทพฯ: บริษัทวีอินเตอร์พรีนท์ จำกัด, ๒๕๔๖.

พุทธทาสภิกขุ. **ว่างจากต้นทหาอุปาทาน**. กรุงเทพฯ : พิมพ์ที่เพชรประกาย, ๒๕๔๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

วศิน อินทสระ. **หลักคำสอนสำคัญในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพฯ: ธรรมดา, ๒๕๓๕.

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. ศึกษาวิเคราะห์ปฏิจจสมุปปาทในแนวปรมาตถสัจจะ. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฒโน). **พระพุทธศาสนากับปัญหาเรื่องการตาย-เกิด**. พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

หลักสูตรศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์
และพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้

An Analytical Study of the propagation of Buddhism
of the Buddhist Monks and the Volunteer *Dhammadūta* Monks
in Five Southern Border Provinces

พระมหากิตติ กนต์สีโล (ญาณบุญวงศ์)*

ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ**

พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.**

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย ๒) เพื่อศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตอาสาใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และ ๓) เพื่อวิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยและพระธรรมทูตอาสาใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยนั้นได้ยึดถือพุทธจริยวัตรเป็นต้นแบบในการเผยแผ่, ใช้หลักโอวาทปาฏิโมกข์เป็นหัวใจสำคัญในการเผยแผ่ และยังสามารถคัดเลือกคุณสมบัติพิเศษของพระธรรมทูต ๘ ประการตามที่ปรากฏในคัมภีร์ ในเวลาต่อมาได้กำหนดนโยบาย โครงการกิจกรรมเครือข่ายพระธรรมทูตทั้งในประเทศและต่างประเทศเพื่อขับเคลื่อนการทำงานด้านการเผยแผ่ใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ อีกทั้งได้สร้างเครือข่ายเฉพาะที่ในการอบรมแนะนำสั่งสอนศีลธรรม ชัดเจนเป็นรูปธรรมและมีโครงการกิจกรรมพิเศษ ๓ โครงการ คือ โครงการเครือข่ายพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ โครงการสร้างขวัญกำลังใจชาวพุทธผู้ประสบเหตุความไม่สงบในพื้นที่ ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และโครงการเยี่ยมพระ พบปะโยมซึ่งคล้อยตามโครงการส่งเสริมความมั่นคงของสถาบันพระพุทธศาสนาจังหวัดชายแดนภาคใต้

คำสำคัญ การเผยแผ่, พระสงฆ์, พระธรรมทูตอาสา, ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้, โอวาทปาฏิโมกข์

ABSTRACT

This research is of three objectives, 1) to study of the propagation of Buddhism of the Thai Buddhist monks, 2) to study of the propagation of Buddhism of the volunteer *Dhammadūta* monks in the five southern border provinces, and 3) to analyze the propagation of Buddhism of the Thai Buddhist monks and the volunteer *Dhammadūta* monks in the five southern border provinces. The result of study

* นิสิตพุทธศาสนศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

found that the propagation of Buddhism of Thai Buddhist monks had hold the Buddha's conducts as the model of propagation, using the *Ovādapātimokkha* as the heart of propagation. It also had specified to choose the 8 special characteristics of *Dhammadūta* monks as appearing in the texts. Later, it has specified the policy of the project on the network for *Dhammadūta* in both the home and abroad for working on the propagation in the five southern border provinces. It also created the local network for training and instructing morality clearly. There are three special projects; the network of volunteer *Dhammadūta* Monks in the Five Southern Border Provinces, the creation of encouragement to Buddhists who are stalked by insurgency in the Five Southern Border Provinces, and the visiting monks and Laities according to the project on promotion of the stability of Buddhism Institute in the Southern Provinces.

Keyword: Propagation, Thai Buddhist Monks, Volunteer Missionary Monks, the Five Southern Provinces, the *Ovādapātimokkha*

๑. บทนำ

งานพระธรรมทูตเริ่มต้นขึ้นเมื่อวินาทีที่พระพุทธเจ้าได้ตัดสินพระทัยที่จะเผยแผ่ศาสนา ภายหลังจากตรัสรู้แล้ว โดยทรงใช้เวลาตลอดฤดูฝนแรกรวบรวมพุทธสาวกได้ ๖๐ รูป แล้วทรงอบรมคุณธรรมแก่พระสงฆ์เหล่านั้นอย่างเพียงพอที่จะแยกย้ายกันออกไปประกาศพระศาสนา ครั้นพอหมดฤดูฝนก็ทรงเรียกพระสาวกเหล่านั้นมาประชุมเพื่อประกาศพระพุทธศาสนาทรงรับสั่งให้แยกย้ายไปประกาศพระศาสนาในภูมิภาคต่างๆ การประชุมในครั้งนั้นนับว่าเป็นการประชุมปฐมนิเทศสำหรับพระธรรมทูตรุ่นแรกในพระพุทธศาสนา โดยมีพระปฐมวาจาในการส่งพระสาวก จำนวน ๖๐ รูป ออกประกาศพระศาสนาในครานั้นว่า

..ภิกษุทั้งหลายเราพ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ แม้พวกเธอก็พ้นแล้วจากบ่วงทั้งปวง ทั้งที่เป็นของทิพย์ ทั้งที่เป็นของมนุษย์ ภิกษุทั้งหลายพวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลกเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูปจงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด...จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน สัตว์ทั้งหลายที่มีธุลีในตาน้อยมีอยู่ ย่อมเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรม ภิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เพื่อแสดงธรรม..^๑

จากพุทธดำรัสที่ตรัสแก่พระสงฆ์สาวกดังกล่าวนั้น เป็นการกระตุ้นให้กำลังใจและวางเป้าหมายหลักในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่สาวกเพื่อไปประกาศพระพุทธศาสนาแก่ชาวโลก

^๑วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

กล่าวเฉพาะในประเทศไทยนั้น มีการเผยแผ่พุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศมายาวนานหลายสมัย มีมิติการแลกเปลี่ยนสืบทอดศาสนาในอดีต เช่น ไทยกับศรีลังกาจนเกิดลัทธิวาทะในประเทศไทย และเกิดอุบาสีวงศ์หรือสยามวงศ์ในศรีลังกา นอกจากนี้ในสมัยรัตนโกสินทร์ (สมัยรัชกาลที่ ๙) ยังเกิดโครงการพระธรรมจาริก และโครงการพระธรรมทูตอาสา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเครือข่ายพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้เกิดขึ้นโดยดำริของเจ้าประคุณสมเด็จพระพุทธาจารย์ (เกี่ยว อุปเสโณ) อดีตประธานคณะผู้ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าได้ให้ความสำคัญกับปัญหาภาคใต้ จึงได้เสนอจัดตั้งพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ขึ้น โดยอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของสำนักส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นหน่วยงานของคณะสงฆ์ในการสนับสนุนดำเนินการกิจการด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเชิงรุก ตามมติมหาเถรสมาคม ที่ ๔๑๒/๒๕๕๖ ในคราวประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๐/๒๕๕๖^๒

พระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นกลุ่มพระสงฆ์ที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคม สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่พุทธศาสนิกชนในพื้นที่ที่มีสถานการณ์ความไม่สงบใน ๕ จังหวัด อันได้แก่สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาสโดยมีภารกิจหลัก คือ ให้พระธรรมทูตอาสาออกเยี่ยมให้กำลังใจพระสงฆ์และชาวพุทธในพื้นที่ออกสำรวจวัด และหมู่บ้านชาวพุทธที่ถูกปล่อยทิ้งร้าง อันเนื่องมาจากสถานการณ์ความไม่สงบ ถูกกีดกันให้ออกจากพื้นที่ และช่วยฟื้นฟูประเพณีเก่าๆ ของชาวพุทธที่หายไปในช่วงเกิดเหตุความไม่สงบ โดยได้รับงบประมาณอุดหนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเครือข่ายพระธรรมทูตอาสาได้ดำเนินกิจกรรมผ่านโครงการต่าง ๆ ประกอบด้วย โครงการเยี่ยมพระ พบปะโยม, โครงการสร้างขวัญกำลังใจชาวพุทธผู้ประสบเหตุความไม่สงบในพื้นที่ ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้, โครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติธรรม, โครงการสานเสวนาเพื่อสันติสุขชายแดนใต้, และได้จัดทำหลักสูตรพระธรรมทูตอาสา^๓ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาจำเป็นต้องรวดเร็วและทันต่อเหตุการณ์เช่นกัน นอกจากบทบาทเดิมที่เน้นการบรรยายธรรมอย่างเดียว ได้มีการเพิ่มบทบาทอีกหลายด้านเข้าไปซึ่งจะส่งผลให้การปฏิบัติงานของพระธรรมทูตเกิดประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งจะช่วยให้บทบาทของพระธรรมทูตเด่นชัดเป็นรูปธรรมและเป็นต้นแบบที่ดีของสังคม

การศึกษาใน ๓ ประเด็นหลัก คือการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตอาสาใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และนำมาวิเคราะห์เพื่อให้เห็นว่าการเผยแผ่ในสมัยพุทธกาล การเผยแผ่ของพระสงฆ์ไทย และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยในอดีตกับพระธรรมทูตอาสาใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ในปัจจุบันในด้านหลักการวิธีการ อุดมการณ์ มีความเหมือนและความแตกต่างกันอย่างไรบ้าง และมีการปรับเปลี่ยนเพิ่มเติมมิติการเผยแผ่ให้มีความเหมาะสมแก่ยุคสมัยปัจจุบันอย่างไร

^๒ สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม,มติมหาเถรสมาคม ที่ ๔๑๒/๒๕๕๖ ในคราวประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๐/๒๕๕๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๖).

^๓ สัมภาษณ์, พระราชกิจจาภรณ์ (เทิด ญาณวชิโร), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร, ประธานคณะกรรมการสำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ วัดสระเกศราชวรมหาวิหาร, วันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๖๐.

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตอาสาใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้
๓. เพื่อวิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และพระธรรมทูตอาสาใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

ในการศึกษาวิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการวิจัยดังต่อไปนี้

๓.๑ ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร ตำราทางวิชาการ รวมถึงเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้โดยใช้ห้องสมุดและศูนย์บริการเอกสารต่าง ๆ

๓.๒ การเลือกประชากรกลุ่มตัวอย่างดำเนินการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างกลุ่มย่อย (๑). ผู้บริหารสำนักงานส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม วัดสระเกษฯ จำนวน ๓ รูป (๒). พระสงฆ์ในพื้นที่ ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จำนวน ๓ รูป (๓). พระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้จำนวน ๓ รูป

๓.๓ การรวบรวมข้อมูลโดยการปฏิบัติการสนามเมื่อปรับปรุงแบบสอบถามแล้วผู้ศึกษาได้นำแบบสอบถามนั้นไปปฏิบัติการในสนามด้วยตนเองแต่ผู้เดียว โดยสัมภาษณ์ตามแบบสอบถามเป็นการเก็บข้อมูลที่เน้นหนักในการสังเกตและการจัดบันทึกประกอบการซักถามเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลระดับลึก ตรงกับความเป็นจริงและทราบเหตุผลเบื้องหลังการตอบข้อมูลนั้นด้วย

๓.๔ ประมวลและรวบรวมข้อมูลทั้งจากส่วนการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ

๓.๕ นำข้อมูลมา วิเคราะห์ที่เชิงเปรียบเทียบ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในหลักการ วิธีการ และอุดมการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้

๓.๖ สรุปผลการวิจัย นำเสนอผลการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

๔.๑ วิเคราะห์การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทย

หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้วทรงออกประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วยพระองค์เอง ในเบื้องต้น จนมีผู้เข้าใจในคำสั่งสอนและวิถีปฏิบัติแบบพระองค์เกิดความเลื่อมใสศรัทธาออกบวชและช่วยประกาศพระพุทธศาสนาหรือร่วมเข้าใจในหลักการ ยอมรับการใช้วิธีการ และร่วมสืบสานอุดมการณ์จนเกิดมิติของการสร้างงานพระธรรมทูตจากสมัยพุทธกาลซึ่งพิจารณาได้จากการกำหนดคุณสมบัติเฉพาะของพระธรรมทูต ตามพระคัมภีร์ระบุไว้ คือต้องมีคุณสมบัติพิเศษ ๘ ประการ (๑) รู้จักฟัง เป็นผู้รู้จักฟังความคิดเห็นของผู้อื่นเพื่อนำมาเป็นแนวทางปฏิบัติ (๒) สามารถพูดให้ผู้อื่นฟังได้ เป็นผู้รู้สามารถพูดธรรมให้ผู้อื่นฟังได้ ด้วยวิธีการแนะนำ (๓) ใฝ่ศึกษา เป็นผู้รู้จักแสวงหาความรู้ด้านการศึกษาอยู่ตลอดเวลา (๔) ทรงจำได้ดี เป็นผู้มีสมาธิจดจำเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างแม่นยำ และถูกต้องตามความเป็นจริง (๕) เป็นผู้รู้ได้เข้าใจชัด เป็นผู้รู้ความหมายของสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่

เป็นประโยชน์ (๖) สามารถพูดให้ผู้อื่นเข้าใจ เป็นผู้รู้สามารถใช้ทักษะวิธีการให้ผู้อื่นฟังได้เข้าใจอย่างชัดเจน (๗) ฉลาดในสิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ มีความฉลาดในการทำงาน นำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์มาสู่ประชาชน (๘) ไม่ก่อความทะเลาะวิวาท เป็นผู้รู้หลักการสร้างความสัมพันธ์ให้แก่มิตรชนกับสังคมได้อย่างผสมกลมกลืน”^๔

นอกจากมีคุณสมบัติเฉพาะ ๘ ประการดังกล่าวข้างต้นแล้ว ต้องมีคุณสมบัติพระธรรมกถึก ๕ ประการ อีกทั้งยึดหลักโอวาทปาฏิโมกข์ ประกอบด้วยหลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ วิธีการ ๖ ดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้วนั้น ยังต้องมีคุณสมบัติเฉพาะตัวอีก ๔ ประการ^๕ คือ (๑) **ด้านความรู้** มีความรู้ว่าจะทำอะไรบาป ชั่ว อุกุศล โทษ ควรละ อะไรคือความดีงาม กุศล ประโยชน์ ฟังทำ และควรชำระจิตตนเองอย่างไรหรือมีศีล สมาธิ ปัญญา (๒) **ด้านบุคลิกภาพ** พระธรรมทูตจะต้องเป็นผู้มีความอดทนไม่แสดงกิริยาท่าทีอันจะทำให้เสียบุคลิกภาพ “ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง” เป็นผู้รู้จักข่มจิตในการปฏิบัติหน้าที่ไม่เห็นแก่ความยากลำบาก ยอมตรากตรำทำงานเพื่อพระศาสนา (๓) **ด้านคุณธรรม** พระธรรมทูตจะต้องเป็นผู้มีคุณธรรมเป็นอุดมคติประจำตัว ซึ่งคุณธรรมลักษณะพื้นฐานของพระธรรมทูตในโอวาทปาฏิโมกข์ “การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว” ถือเป็นคติประจำตัวที่พระธรรมทูตไม่ทำบาปทั้งด้วยกาย วาจา และใจ เป็นผู้ทำแต่ความดีสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ตนและผู้อื่น เป็นผู้ผู้มีจิตใจเบิกบาน มีความเมตตาปราณีต่อทุกคน มีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นจากความทุกข์ (๔) **ด้านการดำเนินชีวิต** พระธรรมทูตจะต้องดำเนินชีวิตเป็นแบบอย่างแก่ ประชาชน มีชีวิตแบบเรียบง่ายไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นผู้สำรวจระวังในการบริโภคใช้สอยเสนาสนะ ยกตัวอย่างเช่น พระชทรวินัยเรวตะ เป็นผู้ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความสงัดไม่เบียดเบียนใคร มีแต่แผ่เมตตาธรรมให้แก่บุคคลอื่น

๔.๒ วิเคราะห์การเผยแผ่ของพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้

พระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งเป็นกลุ่มพระสงฆ์ที่มุ่งเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคม สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่พุทธศาสนิกชนในพื้นที่มีสถานการณ์ความไม่สงบใน ๕ จังหวัด อันได้แก่จังหวัดสตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส และจังหวัดสงขลา ซึ่งผ่านการอบรมในหลักสูตร Fa For D (Facilitator For Development of Decency) เป็นการอบรมเชิงปฏิบัติการ โดยมีจุดเน้นของกระบวนการ คือ เพื่อทบทวนแนวคิด หลักการ และพุทธวิธีการเผยแผ่พระพุทธศาสนา องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการกลุ่ม เพื่อฝึกทักษะการเป็นพระวิทยากร กระบวนการ การให้คำปรึกษาเชิงจิตวิทยาแบบกลุ่ม ด้วยกิจกรรม อาทิเช่น Deep Listening: ฟังอย่างลึกลับ นึกอย่างลึกซึ้ง, พูดอย่างมีประสิทธิภาพ: คนพูดได้คิด คนฟังได้คิด และเพื่อฝึกทักษะการจัดทำและบริหารโครงการ จนถึงการสร้างและพัฒนาเครือข่าย ซึ่งดำเนินการอบรมโดยกลุ่มเพื่อชีวิตดีงาม สำนักส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม เพื่อความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

^๔ อิง.อุฎฐก.อ. (ไทย) ๓/๑๖/๒๓๙.

^๕ สรุปลงมาจาก ธนาภิต, **ประเพณี พิธีมงคล และวันสำคัญของไทย**, (กรุงเทพฯ: ชมรมเด็ก, ๒๕๓๙), ธนาภิต, **ประเพณีและพิธีมงคลไทย**, (กรุงเทพฯ: ธรรมบรรณาการ, ๒๕๑๘), สมปราชาญ์ อัมมะพันธ์, **ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดี**, (กรุงเทพฯ: โอ. เอส.พริ้นติ้งเฮ้า, ๒๕๓๖), สุเมธ เมธาวินัยกุล, **สังกัปปพิธีกรรม**, (กรุงเทพฯ: พริ้นติ้งเฮ้า, ๒๕๓๖).

ในปัจจุบันมี สำนักงานกลางเครือข่ายพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ อยู่ที่ วัดบูรพาราม ต.ยามู อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี ศูนย์ประสานงานเครือข่ายพระธรรมทูตอาสาจังหวัดสตูล อยู่ที่วัดนิคมพัฒนาราม อ.มะนัง จ.สตูล ศูนย์ประสานงานเครือข่ายพระธรรมทูตอาสาจังหวัดสงขลา อยู่ที่วัดแจ้ง อ.เมือง จ.สงขลา ศูนย์ประสานงานเครือข่ายพระธรรมทูตอาสาจังหวัดปัตตานี อยู่ที่วัดบูรพาราม ต.ยามู อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี ศูนย์ประสานงานเครือข่ายพระธรรมทูตอาสาจังหวัดยะลา อยู่ที่วัดศรีนคร อ.ธารโต จ.ยะลา และศูนย์ประสานงานเครือข่ายพระธรรมทูตอาสาจังหวัดนราธิวาส อยู่ที่วัดรัตนภาพ อ.สุโหงโกลก จ.นราธิวาส มีพระธรรมทูตอาสาปฏิบัติศาสนกิจ ๒๕๐ รูป ภารกิจหลักคือ ให้พระธรรมทูตอาสา ออกเยี่ยมให้กำลังใจพระสงฆ์และชาวพุทธในพื้นที่ออกสำรวจวัดและหมู่บ้านชาวพุทธที่ถูกปล่อยทิ้งร้าง อันเนื่องมาจากสถานการณ์ความไม่สงบ ถูกกีดกันให้ออกจากพื้นที่ และช่วยฟื้นฟูประเพณีเก่าๆ ของชาวพุทธที่หายไปในช่วงเกิดเหตุความไม่สงบ ภายใต้การกำกับของ สำนักงานส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม และความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนา พระมหากษัตริย์ วัดสระเกศราชวรมหาวิหารซึ่งเจ้าประคุณสมเด็จพระเจ้าพรหมมุนีฯ ก่อตั้งขึ้น โดยได้รับงบประมาณจากสำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ

พระธรรมทูตไทยและพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้มีประวัติและความเป็นมา หลักการ วิธีการ และอุดมการณ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม โดยยึดนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์ มีมหาเถรสมาคมคอยควบคุมกำกับดูแลเชิงนโยบาย มีหลักเกณฑ์การจัดการความรู้ทางพุทธศาสนา การวางแผน การอบรม การเผยแผ่หลักธรรม คำสอน โดยใช้เครื่องมือ อุปกรณ์สื่อสารในการเผยแผ่ เครื่องมือการผลิตสื่อที่สอดคล้องกับยุคสมัยในการถ่ายทอดความรู้ให้เหมาะสมกับท้องถิ่น แต่ละวัย และมีการทำงานเชิงรุกในการเผยแผ่หลักธรรม คำสอนทางพระพุทธศาสนามีการติดตามและประเมินผลโดยภาวะผู้นำของพระธรรมทูตอาสาในการเป็นแบบอย่างและให้ประชาชนไว้วางใจโดยการทำความเข้าใจศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในพื้นที่การบริหารทั่วไป ยึดหลักความเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา เพื่อลดความขัดแย้งสร้างความปรองดองจัดกิจกรรมและทำงานร่วมกับคนในพื้นที่ออกเยี่ยมเยียนสร้างกำลังใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งนั้นได้สร้างเครือข่ายพระธรรมทูตอาสาขึ้นมาใน ๕ จังหวัด ประสานงานกันในพื้นที่เชื่อมโยงกับส่วนกลางโดยมีสำนักงานใหญ่อยู่ที่วัดสระเกศและจัดตั้งโครงการกิจกรรมอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมที่ต่อเนื่อง เช่น โครงการเครือข่ายพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ และโครงการเยี่ยมพระ-พบปะโยมและโครงการสร้างขวัญกำลังใจชาวพุทธผู้ประสบเหตุความไม่สงบในพื้นที่ ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามโครงการส่งเสริมความมั่นของสถาบันพระพุทธศาสนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ เป็นต้น ซึ่งแต่ละโครงการก็มีโครงการกิจกรรมปลีกย่อยอีกมากมายทุกโครงการกิจกรรมต้องตั้งอยู่บนหลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ และวิธีการ ๖

(๑) วิเคราะห์ด้วยหลักการ ๓

พระธรรมทูต นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องยึดหลักการ ๓ ประการ คือการไม่ทำความชั่วทั้งปวง การละความชั่วทั้งปวงการทำความดีให้เพียบพร้อม การทำความดีให้สมบูรณ์และการทำจิต

ของตนให้บริสุทธิ์ให้ผ่องแผ้วให้ผ่องใส^๖ พบว่า พระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ได้ยึดหลักการนี้อย่างเคร่งครัด

การไม่ทำความชั่วทั้งปวง (สพพปาปสส อกรรม) ด้วยการประพฤติตนให้เป็นแบบอย่างที่ดีในการเว้นชั่วอกุศล การงดเว้น การลด ละเลิก ทำบาปทั้งปวง ซึ่งได้แก่ อกุศลกรรมบถ ๑๐ ทางแห่งความชั่ว มีสิบประการ อันเป็นความชั่วทางกาย ทางวาจา และทางใจ ความชั่วทางกาย ได้แก่ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินิดในกามความชั่วทางวาจา ได้แก่ การพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดเพื่อเจือความชั่วทางใจ ได้แก่ การอยากได้สมบัติของผู้อื่น การผูกพยาบาท และความเห็นผิดจากทำนองคลองธรรม

การทำกุศลให้ถึงพร้อม (กุศลสสุปสมปทา) ได้แก่ การทำความดีทุกอย่างซึ่งได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นแบบของการทำฝ่ายดีมี ๑๐ อย่าง อันเป็นความดีทางกายเช่น การไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นมีแต่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน การไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ มาเป็นของตน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และการไม่ประพฤตินิดในกามทางวาจา เช่น การไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพื่อเจือพูดแต่คำจริง พูดคำอ่อนหวานพูดคำให้เกิดความสามัคคีและพูดถูกกาลเทศะและทางใจ เช่น การไม่โลภอยากได้ของของผู้อื่นมีแต่คิดเสียสละ การไม่ผูกอาฆาตพยาบาทมีแต่คิดเมตตาและปรารถนาดีและมีความเห็นความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

การทำจิตให้ผ่องใส (สจิตตปริโยทปน) ได้แก่ การทำจิตของตนให้ผ่องใส ปราศจากนิวรณ์ ซึ่งเป็นเครื่องขัดขวางจิตไม่ให้เข้าถึงความสงบ มี ๕ ประการ ได้แก่ ๑) ความพอใจในกาม(กามฉันทะ) ๒) ความอาฆาตพยาบาท(พยาบาท) ๓) ความหุดหู่ต่อแห่งวงเหงาหาวนอน(ถีนะมิทตะ) ๔) ความฟุ้งซ่านรำคาญ(อุทธัจจะกุกกุจจะ) ๕) ความลังเลสงสัย (วิจิกิจฉา) เช่น สงสัยในการทำความดีความชั่วว่ามีผลจริงหรือไม่ วิธีการทำจิตให้ปฏิบัติสมณะผ่องใส ที่แท้จริงเกิดขึ้นจากการละบาปทั้งปวง ด้วยการถือศีลและบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม และวิปัสสนา จนได้บรรลุอรหัตผล อันเป็นความผ่องใสที่แท้จริง

สรุปได้ว่าหลักการ ๓ เป็นหัวใจสำคัญเพื่อเข้าถึงจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาโดยย่อ ได้แก่ การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ทั้งสามข้อนี้อาจอนุมานเข้ากับ ศีล สมาธิ และปัญญา

(๒) วิเคราะห์ด้วยอุดมการณ์๔

ความอดทน หมายถึง ความอดกลั้น ไม่ทำบาปทั้งทางกาย วาจา ใจความไม่เบียดเบียน หมายถึง การงดเว้นจากการทำร้าย รบกวน หรือ เบียดเบียนผู้อื่นความสงบ หมายถึง ปฏิบัติตนให้สงบทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจนิพพาน หมายถึง การดับทุกข์ ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นได้จากการดำเนินชีวิตตามมรรคมีองค์ ๘ โอวาทปาฏิโมกข์ถือเป็นคุณสมบัติเป้าหมาย หลักการและวิธีการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาของพระพุทธองค์ที่ได้วางรากฐานไว้เพื่องานพระศาสนาอย่างแท้จริง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาครั้งพุทธกาลมีจุดมุ่งหมายสูงสุดได้แก่ วิมุตติ คือ ความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ “ดังที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงผลการฟังไว้ในท้ายอนัตตลักขณสูตร และ

^๖ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐

อาทิตตปริยายสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกพึงแล้ว เมื่อเห็นอย่างนี้(เห็นอย่างที่ได้ฟัง) ย่อมเปื้อนหน่วยย่อมคลายกำหนด เพราะคลายกำหนดจึงมีวิมุตติ คือหลุดพ้น วิมุตติ(ความหลุดพ้น) ๕ อย่าง คือ พ้นชั่วคราว พ้นด้วยสะกดไว้ (ชั้นโลกีย์) พ้นเด็ดขาด พ้นด้วยสงบ และพ้นด้วยออกไป (ชั้นโลกุตตระ) แม้จะเผยแผ่ให้ผู้ฟังหลุดพ้นถึงชั้นโลกุตตระไม่ได้ ก็ต้องพยายามเผยแผ่ให้ผู้ฟังหลุดพ้นในชั้นโลกียะ (ซึ่งใช้เป็นความมุ่งหมายของการเผยแผ่ในปัจจุบันได้ด้วย) เช่น ผู้ฟังมีโลภะ โทสะ โมหะ ก็ให้คลายจากโลภะ โทสะ โมหะ ลงบ้าง ผู้ฟังมีทุกข์ก็ให้คลายจากทุกข์ลงบ้าง ผู้ฟังมีความประพฤติไม่ดียังไร ก็ให้เลิกได้หรือผ่อนให้คลายลงได้

จุดมุ่งหมายของการเผยแผ่อีกอย่างหนึ่ง ผู้เผยแผ่ต้องพึงให้ผู้ฟังได้รับผล ๕ ประการ คือ ๑. ผู้ฟังย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง ๒. สิ่งใดที่ได้ฟังแล้ว แต่ไม่เข้าใจชัด ย่อมเข้าใจสิ่งนั้นชัด ๓. บรรเทาความสงสัยเสียได้ ๔. ทำให้ความเห็นให้ถูกต้องได้ ๕. จิตใจของผู้ฟังย่อมผ่องใสหน้าที่ในการเผยแผ่ของวัดหรือพระสงฆ์ คือ การจัดการเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนได้เกิดศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติเป็นพลเมืองดีของประเทศชาติ

สรุปได้ว่าอุดมการณ์ ๔ ของพระพุทธศาสนา อันมีลักษณะที่แตกต่างจากศาสนาอื่น ได้แก่ ความอดทนอดกลั้น เมื่อประสบกับสิ่งที่ไม่ชอบใจ การมุ่งให้ถึงพระนิพพานเป็นเป้าหมายหลักของผู้ ออกบวช มิใช่สิ่งอื่นนอกจากพระนิพพาน พระภิกษุและบรรพชิตไม่พึงทำผู้อื่นให้ลำบากด้วยการทำความทุกข์กายหรือทุกข์ทางใจไม่ว่าจะในกรณีใดๆ และพระภิกษุตลอดจนบรรพชิตต้องขอแก้ทุกข์ ด้วยอาการที่ไม่เบียดเบียน (คือการไม่เอ่ยปากเข้าชี้ข้อ และไม่ใช้ปัจจัยสื่ออย่างฟุ่มเฟือย)

(๓) วิเคราะห์ด้วยวิธีการ ๖

การไม่ว่าร้าย หมายถึง ไม่กล่าวให้ร้ายหรือ กล่าวโจมตีใครไม่ทำร้าย หมายถึง ไม่เบียดเบียนผู้อื่น สำรวมในปาติโมกข์ หมายความว่า ความเคารพพระเบญจวินัย กฎกติกา กฎหมาย รวมทั้งขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีของสังคมรู้จักประมาณ หมายถึง รู้จักความพอดีในการบริโภคอาหารหรือการใช้สอยสิ่งต่างๆ อยู่ในสถานที่ที่สงัดได้แก่ อยู่ในสถานที่สงบมีสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม ผีกัดจิตใจให้สงบ หมายถึง ผีกัดชำระจิตให้สงบมีสุขภาพ คุณภาพ และประสิทธิภาพที่ดี^๗

พระธรรมทูต นักเผยแผ่พระพุทธศาสนาต้องประพฤติปฏิบัติตนดำรงมั่นอยู่ใน วิธีการประกาศพระศาสนาของพุทธสาวก ๖ ประการ คือไม่ตำหนิ ไม่ติเตียนใครไม่เบียดเบียนใครสำรวมระวัง เคารพครัดต่อพระวินัยพุทธบัญญัติแต่ไม่ใช่เคร่งเครียดไม่เป็นคนเห็นแก่ปากแก้อท้อง ไม่เป็นคนเห็นแก่กิน ยึดถือคำพังเพยว่า “กินเพื่ออยู่ ไม่ใช่อยู่เพื่อกิน” ยินดีพอใจอยู่ ณ สถานที่สงบสงัดมีความขยันหมั่นเพียรในการเจริญสมาธิภาวนา วิธีการนี้เป็นวิธีการสร้างสัมพันธ์กับสังคม

วิธีการเผยแผ่โอวาทปาฏิโมกข์ที่พระพุทธองค์ทรงใช้เป็นผลสำเร็จ โดยเฉพาะส่วนสุดท้าย คือ ไม่ว่าร้ายใคร ไม่กระทบกระทั่งใคร พระธรรมทูตจะต้องเป็นมิตรกับทุกฝ่าย จงเป็นคนปากช้า แต่หูตาไว พูดน้อย ทำให้มาก ดูให้มาก นิ่งให้มาก สำรวมรักษาพระวินัยให้มากที่สุด รู้ประมาณในการรับ การบริโภคอาหาร อยู่ง่าย และสุดท้ายสำคัญที่สุด คือ ทำความเพียรทางจิต อยู่ด้วยอารมณ์กรรมฐาน

^๗ พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), อุดมการณ์และบทบาทของพระธรรมทูตสายต่างประเทศ ในยุคโลกาภิวัตน์, ในอนุสรณ์พระธรรมทูตสายต่างประเทศ (รุ่นที่ ๑), (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๐-๕๓.

อย่างเอาจริงเอาจัง ผิดความอดทนให้มาก เพราะนั่นเป็นหนทางให้บรรลุเป้าหมายหรืออุดมการณ์อันสูงสุดของพระธรรมทูตสายต่างประเทศของคณะสงฆ์ไทยทั้งประเทศ^๕

สรุปได้ว่าวิธีการ ๖ ที่ธรรมทูตผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาถือเป็นกลยุทธ์ เพื่อเป็นไปในแนวทางเดียวกันและถูกต้องเป็นธรรมด้วยการไม่กล่าวร้าย ไม่ทำร้าย สำรวมในปาติโมกข์ (รักษาความประพฤติให้น่าเลื่อมใส) รู้จักประมาณในอาหาร (เสพปัจจัยสี่อย่างรู้ประมาณพอเพียงยินดีในที่นั่งนอนอันสงัด (สันโดษไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ) มีความเพียรในอธิจิต (พัฒนาจิตใจเสมอมิใช่ว่าเอาแต่สอน แต่ตนเองไม่กระทำตามที่สอน)

๕. สรุป

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทได้อาศัยพระธรรมทูตตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นแบบ ในยุคหลังได้มีการคัดเลือกหรือเลือกเฟ้นพระธรรมทูตออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนา เช่น ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชจนพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาจนถึงปัจจุบัน คุณสมบัติเบื้องต้นของพระธรรมทูต ๘ ประการ คุณสมบัติพระธรรมทูตในฐานะพระธรรมกถึก ตลอดจนถึงการยึดเอาหลักโอวาทปาฏิโมกข์เป็นหัวใจสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาคือเน้นศึกษาหลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ วิธีการ ๖ จนมีอิทธิพลต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระธรรมทูตไทยทั้งในประเทศและต่างประเทศทำให้พระพุทธศาสนาแผ่ประโยชน์ไพศาลไปสู่ชาวโลกจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ส่งผลให้ชาวต่างชาติหันมานับถือเลื่อมใสในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้นและมีแนวโน้มที่ดีขึ้นในอนาคตอีกด้วยพระธรรมทูตจึงเป็นผู้ปฏิบัติตามและดำรงไว้ซึ่งหลักคำสอน ตลอดถึงไปเผยแผ่ให้ประชาชนได้รับประโยชน์สุขครบวงจรทั้งตนเอง สังคม และประเทศชาติ ศึกษาและปฏิบัติอย่างเคร่งครัด จึงจะช่วยให้งานเผยแผ่พระพุทธศาสนาที่ถือเป็นภาระสำคัญยิ่งของคณะสงฆ์ปัจจุบันได้ขยายกว้างขวางทั้งในและต่างประเทศมีความเจริญก้าวหน้ามาโดยลำดับ เพราะทำหน้าที่นั้นอย่างต่อเนื่องเต็มกำลังความสามารถและพระธรรมทูตอาสา ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ จึงทุ่มเทมุ่งมั่นเผยแผ่พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาสังคม สร้างขวัญและกำลังใจให้แก่พุทธศาสนิกชนในพื้นที่มีสถานการณ์ความไม่สงบใน ๕ จังหวัด อันได้แก่สตูล สงขลา ปัตตานี ยะลา และนราธิวาสโดยมีภารกิจหลัก คือ ให้พระธรรมทูตอาสา ออกเยี่ยมให้กำลังใจพระสงฆ์และชาวพุทธในพื้นที่ออกสำรวจวัด และหมู่บ้านชาวพุทธที่ถูกปล่อยทิ้งร้าง อันเนื่องมาจากสถานการณ์ความไม่สงบ ถูกกีดกันให้ออกจากพื้นที่ และช่วยฟื้นฟูประเพณีเก่าๆ ของชาวพุทธที่หายไปในช่วงเกิดเหตุความไม่สงบ โดยได้รับงบประมาณอุดหนุนจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเครือข่ายพระธรรมทูตอาสาได้ดำเนินกิจกรรมผ่านโครงการต่าง ๆ ประกอบด้วย โครงการเยี่ยมพระ พบปะโยม, โครงการสร้างขวัญกำลังใจชาวพุทธผู้ประสบเหตุความไม่สงบในพื้นที่ ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้, โครงการอบรมคุณธรรม จริยธรรม และปฏิบัติธรรม, โครงการสานเสวนาเพื่อสันติสุขชายแดนใต้, และได้จัดทำหลักสูตรพระธรรมทูตอาสา

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑-๓๓.

๖. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการพัฒนางานพระธรรมทูต (๑) ควรจัดทำโครงการกองงานพัฒนาพระธรรมทูตเฉพาะท้องถิ่นหรือพื้นที่ (๒) วัดที่เป็นศูนย์เผยแผ่พระพุทธศาสนาในต่างประเทศ ควรจัดอบรมพระธรรมทูตที่เข้าไปช่วยปฏิบัติงานก่อน เพื่อให้ทราบปัญหาอุปสรรคและแนวทางดำเนินงานตรงตามวัตถุประสงค์ของวัด (๓) คณะสงฆ์ควรมีการกำหนดบทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยใน ๕ จังหวัดชายแดนภาคใต้ใน ๓ ด้าน คือ ๑) ด้านเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณของมนุษย์ การเป็นขวัญและกำลังใจให้ประชาชนในการต่อสู้กับปัญหาในห้าจังหวัดชายแดนใต้มีความสำคัญมากที่สุด รองลงมา คือ การจัดให้มีการจัดกิจกรรมสนทนาทางธรรมตามสถานศึกษาทุกระดับ ส่งเสริมการเผยแผ่ศาสนา ส่งเสริมให้ประชาชน และหน่วยงานราชการเข้ามาสนับสนุนในกิจกรรมของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๒) ด้านการให้การศึกษแก่ประชาชน ควรมีการแสดงพระธรรมเทศนาเป็นประจำในวันธรรมสวนะ วันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และเทศกาลต่างๆ อย่างต่อเนื่องมากที่สุด รองลงมา คือ ควรมีการเผยแผ่หลักธรรมและเน้นการปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาให้เกิดประโยชน์สนับสนุนแหล่งเรียนรู้ให้กับชุมชน ประชาชนและหน่วยงานของรัฐ ๓) ด้านการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น ควรให้การสนับสนุนชุมชน และร่วมมือกับชุมชนในการสร้างความร่วมมือระหว่างองค์กรต่างๆ เพื่อให้เกิดความสันติสุข และความสุขในการดำรงชีวิต

บรรณานุกรม

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พระพุทธศาสนาในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๐.
เสฐียร พันธงชัย. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : ผดุงวิทยาการพิมพ์, ๒๕๑๖.
สำนักงานเลขาธิการมหาเถรสมาคม. มติมหาเถรสมาคม ที่ ๔๑๒/๒๕๕๖ ในคราวประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๒๐/๒๕๕๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๖.
สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ/กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ พระราชกิจจาภรณ์ (เทอด ญาณวชิโร). ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพมหานคร, ประธานคณะกรรมการสำนักงานกำกับดูแลพระธรรมทูตไปต่างประเทศ วัดสระเกศ ราชวรมหาวิหาร.

ศึกษาเปรียบเทียบวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในพุทธศาสนาเถรวาทกับ
ศาสนาอิสลาม: กรณีศึกษาเขตตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ
A COMPARATIVE STUDY OF BUILDING HAPPINESS TO THE ELDERLY IN
THERAVADA BUDDHISM AND ISLAM: A CASE STUDY OF BANGCHALONG
SUB-DISTRICT, BANGPHLI DISTRICT, SAMUTPRAKARN PROVINCE

พระครูปลัดภาณุวัฒน์ วฑฒมโม (พลอยทรัพย์)*

พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.**

พระมหามงคลกานต์ จิตมโม, ผศ.ดร.**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในพุทธศาสนาเถรวาทในเขตตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ๒) เพื่อศึกษาวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในศาสนาอิสลามในเขตตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอิสลามในเขตตำบลบางโฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ผลการศึกษาพบว่า ชาวพุทธกับชาวมุสลิมในเขตตำบลบางโฉลง มีทัศนะเกี่ยวกับวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุคล้ายกันว่า วิธีการเสริมสร้างความสุขนั้น เป็นเครื่องมือที่สร้างสังคมให้เกิดสันติสุข โดยใช้กฎหมาย จริยธรรมทางสังคม เป็นเครื่องมือสนับสนุน ต่างกันเพียงชาวพุทธมีทัศนะว่า วิธีการเสริมสร้างความสุขนั้น ต้องอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักของไตรสิกขา ได้แก่ ศีลสิกขา การฝึกมารยาท จิตตสิกขา การฝึกจิตให้มีความผ่อนคลาย ปัญญาสิกขา การยกจิตออกจากความยึดมั่นถือมั่นในมายาทางสังคม ส่วนมุสลิมเน้นหลัก อามานะฮฺ ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติตนตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เช่น หน้าที่ของหัวหน้าครอบครัว และหน้าที่อันสำคัญที่สุดคือหน้าที่ที่อัลลอฮฺทรงมอบให้

คำสำคัญ วิธีการเสริมสร้างความสุข, ผู้สูงอายุ, ศึกษาเปรียบเทียบ, พุทธศาสนาเถรวาท, ศาสนาอิสลาม, ตำบลบางโฉลง

Abstract

This paper has three objectives: 1) to study of Building Happiness to the Elderly of Theravada Buddhism and Islam in Bangchalong Sub-district, Bangphi District, Samutprakarn Province, 2) to study of Building Happiness to the Elderly of

---

* นิสิตพุทธศาสนศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Islam in Bangchalong Sub-district, Bangphi District, Samutprakarn Province , and 3) to comparatively study of building happiness to the elderly of Theravada Buddhism and Islam in Bangchalong Sub-district, Bangphi District, Samutprakarn Province. The results of the study were as follows: From the comparison of building happiness to the elderly of Theravada Buddhism and Islam in Bangchalong Sub-district, Bangphi District, Samutprakarn Province, it was found that the Buddhists and Muslims have the similar view that building happiness is the instrument that make society peaceful and happy through the rule of law and also having the social ethics as the supplement. The different view of them is that the Buddhists have the view that building happiness has to depends on Dhammas of the Buddha such as three training (*ti sikkhā*): morality (*sila-sikkhā*)—training in character, concentration (*smādhī*)—mind-training to be purify, and wisdom (*paññā sikkhā*)—bringing mind out of the social illusion, whereas the Muslims emphasize on *Amaanah* that is the principle of making themselves as per the duties as assigned such as the duty of the head of the family, and the most importantly, the duties that bestowed by *Allah*.

Keyword: Building Happiness, the Elderly, Comparative Study, Theravada Buddhism, Islam, Bangchalong Sub-district

๑. บทนำ

“ผู้สูงอายุ” มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า Elderly หรือ Aging เป็นคำที่บัญญัติขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๖ การประชุมสมัชชาโลก เรื่องผู้สูงอายุที่กรุงเวียนนา ประเทศออสเตรีย ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ (World Assembly on Aging) ได้กำหนดเกณฑ์อายุของผู้สูงอายุทั้งชายและหญิงไว้ ๖๐ ปีขึ้นไป^๑ คนที่อยู่ในวัยดังกล่าวนี้ว่าเป็นวัยที่มีลักษณะเปลี่ยนแปลงเฉพาะ มีการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย จิตใจ และการเข้าร่วมกิจกรรมในสังคม วัยสูงอายุไม่ได้เป็นวัยที่หมดความหมายหรือเป็นวัยที่สิ้นสุดที่สุดทีเดียว แต่เป็นวัยที่ปลอดภัยจากภาวะจิตของสังคมส่วนใหญ่ ดังนั้น การมีชีวิตอย่างมีความสุข และเหมาะสมในวัยนี้ จึงต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมที่ผู้สูงอายุได้รับเป็นสำคัญ^๒ เมื่อผู้สูงอายุมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกายและสังคม เช่น การมีกำลังถดถอยหรือการปลดจากงานประจำ การเปลี่ยนแปลงวิถีทางดำเนินชีวิตหลังจากเคยทำงานมา ในเวลาช่วง ๒๐-๓๐ ปี การลดกิจกรรมที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ ลง วงสังคมแคบ ทำให้เกิดความสูญเสียบทบาท ซึ่งอาจกระทบกระเทือนทางเศรษฐกิจ ทำให้ความมั่นใจในความสามารถและคุณค่าของตนเองลดลง ถ้าหากเกิดการสูญเสียสามี หรือภรรยา หรือบุตรซึ่งเป็นบุคคลใกล้ชิดหรือเพื่อนสนิท ก็จะทำให้เกิดการกระทบกระเทือนใจเพิ่มมากขึ้น และถ้าสุขภาพทางร่างกายขาดผู้ใกล้ชิดดูแล จะทำให้เกิดความรู้สึกหมดหวัง ท้อแท้เป็น

^๑กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงมหาดไทย, *ให้ความรัก พิทักษ์อนามัย ผู้สูงวัยอายุยืน*, (กรุงเทพมหานคร: ครุปรักษ์สัน ฌบัพพิเศษ ปีสุขภาพผู้สูงอายุ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑.

^๒พัทพรินทร์ บุญเสริม, “ความรุนแรงในครอบครัวต่อผู้สูงอายุในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ”, *วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔-๑๖.

ทวิคูณ ความรู้สึกสูญเสียบทบาทในวัยสูงอายุ มักจะเกิดขึ้นในหมู่พวกทำงานมากกว่าพวกทำงานฝีมือ และเกิดขึ้นในผู้สูงอายุชายมากกว่าผู้สูงอายุหญิง เพราะผู้สูงอายุหญิงนั้นได้ผ่านการสูญเสียบทบาท และการปรับตัวมาก่อนผู้สูงอายุชาย กล่าวคือ ในช่วงหมดประจำเดือนราวอายุ ๔๕-๕๐ ปี ความสามารถทางสติปัญญาทั่ว ๆ ไป ไม่ได้ลดลง เนื่องจากโรคร้ายบางอย่าง หรือความเสื่อมในสมอง ส่วนด้านการปรับตัวด้านจิตใจและอารมณ์ของแต่ละบุคคล ย่อมจะแตกต่างกันไปตามความสามารถของแต่ละบุคคลและสิ่งแวดล้อม ระดับการศึกษา และฐานะทางเศรษฐกิจ รวมทั้งการเตรียมตัวของการปรับตัวเข้าสู่วัยสูงอายุ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมทางวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ ด้วย^๓

พระพุทธศาสนากล่าวถึงชีวิตมนุษย์ว่าประกอบด้วยทั้งความสุขและความทุกข์ มุ่งเน้นให้ประพฤติปฏิบัติเพื่อลดละความทุกข์ แสวงหาความสุขที่แท้จริง โดยมองว่าความสุขที่แท้จริงไม่มีในโลกนี้ โดยมิได้หมายความว่าโลกนี้ไม่มีความสุข แต่ไม่มีความสุขใดในโลกที่หลุดพ้นไปจากความทุกข์ ไม่มี อีกนัยหนึ่งพระพุทธศาสนาถือว่า ชีวิตของมนุษย์จะต้องมีการพัฒนาใน ๔ ส่วน การพัฒนาด้านกาย ศีล จิต และปัญญา ถ้าบุคคลพัฒนาใน ๔ ด้านแล้วย่อมจะได้ความสุขหรือความเจริญตามพัฒนาของชีวิต สังคมปัจจุบันที่เข้าสู่สังคมแห่งผู้สูงอายุ ดังนี้ ^๔ ๑) สุขทางกาย ได้แก่ ร่างกายที่แข็งแรง สมบูรณ์ปราศจากโรคร้ายไข้เจ็บ และมีสิ่งแวดล้อมภายนอกที่ดี ๒) สุขทางสังคม หรือศีล ได้แก่ มีสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี มีคุณภาพ มีคุณธรรม จริยธรรม ๓) สุขทางจิตใจ ได้แก่ มีส่วนประกอบทางด้านคุณธรรมความดีงามทั้งหลายภายในจิตใจ ได้แก่ ความมีเมตตากรุณาความขยันหมั่นเพียร อดทน มีสมาธิ และสดชื่น เบิกบาน เป็นสุข ผ่องใส เป็นต้น และ ๔) สุขทางปัญญา ได้แก่ มีสติปัญญา ความเชื่อความรู้ ความนึกคิด ความเข้าใจชีวิตและโลกอย่างถูกต้อง ตามความเป็นจริง

ดังนั้น เบื้องต้นพระพุทธศาสนาจึงมองไปที่วิธีการดูแลผู้สูงอายุในครอบครัวให้มีความสุขทางกาย ดังที่พระพุทธองค์ทรงตรัสกับพระมหานามะว่า

บัณฑิตพึงนมัสการและสักการะมารดาบิดานั้นด้วยข้าว น้ำ ผ้า ที่นอนการอบกลิ่น การให้อาบน้ำ และการชำระเท้า เพราะการปรนนิบัติมารดาบิดานั้นแล บัณฑิตทั้งหลายจึงสรรเสริญเขาในโลกนี้เอง เขาตายไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์^๕

ศาสนาอิสลามมองว่า มนุษย์เรานั้นมีการเปลี่ยนแปลงเป็นขั้นตอนตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของชีวิตจนกระทั่งร่างกายทุกส่วนเจริญเติบโตอย่างสมบูรณ์คงที่แล้วจึงค่อย ๆ ร่วงโรยเสื่อมสภาพลงเรื่อย ๆ ในระยะสุดท้ายของชีวิต เพื่อที่จะย้ำเตือนให้มนุษย์เห็นถึงสัจธรรมของชีวิตและให้ตระหนักอยู่เสมอว่า แม้มนุษย์จะถูกสร้างขึ้นมา หรือกำเนิดขึ้นมาในฐานะที่ประเสริฐกว่าสิ่งถูกสร้างอื่น ๆ แต่

^๓ กฤษณา บุรณะพงศ์, “ผู้สูงอายุกับการขัดเกลาทางสังคมในครอบครัวในการสืบทอดคุณธรรมแก่เยาวชนในกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์สังคมวิทยามหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๘-๑๐.

^๔ พระมหาสุทิตย์ อาภาโร (อบอูน) และคณะ, *สุขที่ได้ธรรม*, (ออนไลน์), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), <http://www.happy8workplace.com/project/attach/book/สุขที่ได้ธรรม.pdf>, (สืบค้นข้อมูล : ๑ กันยายน ๒๕๖๑)

^๕ วจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๓/๑๐๗-๑๐๘.

พัฒนาการของมนุษย์ก็เริ่มต้นจากสภาพที่อ่อนแอและกลับคืนสู่ความอ่อนแออีกครั้งจนกระทั่งพบกับการดับสูญเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ดังที่อัลลอฮ์ (ซ.บ) ได้กล่าวไว้ในสุเราะฮ์อ์รุม อายะฮ์ที่ ๕๔ ความว่า

อัลลอฮ์ (ซ.บ) ทรงเป็นผู้สร้างพวกเจ้าในสภาพอ่อนแอแล้ว
 หลังจากความอ่อนแอ พระองค์ก็ทรงทำให้มีความเข้มแข็ง
 แล้วหลังจากความเข้มแข็งทรงทำให้อ่อนแอและชราภาพ
 พระองค์ทรงสร้างสิ่งที่พระองค์ทรงประสงค์และพระองค์
 เป็นผู้ทรงรอบรู้ ผู้ทรงอำนาจ^๖

วิธีการเสริมสร้างความสุขทางศาสนาอิสลามมีอย่างเดียว คือ การมีศรัทธาต่ออัลลอฮ์ เกิดขึ้นในจิตใจ ใครก็ตามที่เขาได้ศรัทธาต่ออัลลอฮ์ โดยแท้จริงเขาจะพบว่าทุกวินาที ที่เขามีชีวิตอยู่ มันเต็มไปด้วยความสุข ท่านนบี สอนให้มีความพอใจในสิ่งที่อัลลอฮ์ได้กำหนดให้ จากปัจจัยชีพที่พยายามแสวงหาแล้ว สิ่งที่ได้แสวงหามาทำให้มีความพอใจ จึงควรรู้จักขอบเขตต่ออัลลอฮ์ หากสามารถทำเช่นนั้นได้ จะกลายเป็นคนที่ร่ำรวย เพราะความพอใจในสิ่งที่อัลลอฮ์ได้แบ่งให้ และแน่นอน ทรัพย์สมบัติที่ได้มานั้นเป็นสิ่งที่มีความจำเริญ (บารอกะฮ์) ความดีงามในทรัพย์สิน ดังนั้น การที่จิตใจผูกพันต่ออัลลอฮ์ อยู่ตลอดเวลาไม่ว่าอยู่ในสถานะใด อยู่ ณ ที่ใดจิตชีวิตของเราก็จะมีแต่ความสุข และการที่คนเราประสบกับความยากลำบากก็เนื่องจากการหันให้กับการรำลึกถึงอัลลอฮ์ จิตใจได้ขาดการสื่อสารต่อพระองค์ อัลลอฮ์ ได้ตรัสไว้ในอัลกัรอ่านว่า “ผู้ศรัทธาจะมีจิตใจที่สงบนิ่ง เมื่อเขาได้รำลึกถึงอัลลอฮ์ นี่คือการมหัสจรรย์ที่อัลลอฮ์ ได้ประทานให้”^๗

จากประเด็นดังกล่าว มีข้อสังเกตได้ว่า ผู้สูงอายุเป็นผู้ที่อ่อนแอทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ แม้จะเป็นผู้ผ่านประสบการณ์ชีวิตมามากแล้วก็ตาม ดังนั้น หากจะพัฒนาที่ร่างกายก็เป็นเพียงรักษาอาการให้ทรงอยู่นั้น แต่วิธีการสร้างเสริมความสุขให้เกิดขึ้นแก่สูงอายุที่สำคัญจึงเน้นไปที่การพัฒนาด้านจิตใจเป็นสำคัญ ซึ่งนั่นเป็นเหตุให้ผู้วิจัยต้องการศึกษาถึงวิธีการเสริมสร้างความสุขของผู้สูงอายุที่เป็นชาวพุทธและชาวมุสลิมที่อยู่ในเขตตำบลบางไฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ โดยอาศัยกรอบกิจกรรมชุมชน และความเชื่อในทางศาสนาเป็นส่วนประสาน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในศาสนาอิสลาม
๓. เพื่อเปรียบเทียบวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอิสลามเขตตำบลบางไฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ

^๖ อังใน ไพซ็อน ยิงนิยม, “แนวคิดการแนะแนวตามแนวทางท่านศาสดามุฮัมมัด (ซ.ล)”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๘๐-๘๑.

^๗ อิสมาอิล กอเซ็ม, ความสุขที่แท้จริงหาได้ที่ไหน?, The Islamic Foundation, <http://www.islammore.com/view/2753>, (สืบค้น : ๑ กันยายน ๒๕๖๑)

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และแบบสัมภาษณ์ (Indebt Interview) โดยเบื้องต้นเป็นการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เชื่อมโยงในพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนา และคัมภีร์อัลกุรอานในศาสนาอิสลาม วิทยานิพนธ์ งานวิจัย หนังสือ วารสาร และเอกสารต่าง ๆ จากนั้นสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๐ รูป/คน เพื่อศึกษาวิธีการเสริมสร้างความสุขของผู้สูงอายุในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอิสลาม: กรณีศึกษาในเขตตำบลบางโหลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบ เรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนาแล้วนำเสนอผลงานวิจัย พร้อมข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้

๔. ผลการศึกษา

จากบริบทพื้นที่ทางการศึกษาครั้งนี้คือ ตำบลบางโหลง เป็นเขตการปกครองระดับตำบล ในอำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ ประกอบไปด้วย ๑๑ หมู่บ้าน เป็นแหล่งอุตสาหกรรมโรงงาน ถึง ๑๓๕ โรง ซึ่งประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ค่าขาย และทำเกษตร นับถือพระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่และศาสนาอิสลามตามลำดับ แต่ด้วยเหตุที่สังคมปัจจุบันได้ก้าวเข้าสู่สังคมผู้สูงวัย ทำให้ส่วนราชการได้กำหนดการพัฒนาคุณภาพชีวิตบุคคลผู้สูงวัยนั้นเป็นยุทธศาสตร์หนึ่งในการพัฒนาสังคม โดยอาศัยศาสนาเป็นส่วนเชื่อมประสาน โดยมีโครงการส่งเสริมวิชาชีพแก่ผู้สูงอายุ โครงการกลุ่มผู้สูงอายุเพื่อทำกิจกรรมทางสังคมอันนำมาซึ่งความสุขแก่ผู้สูงอายุทั้งทางด้านกายและจิตใจ^๙ โครงการการเรียนรู้ผู้สูงอายุตำบลบางโหลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อให้ผู้สูงอายุในตำบลบางโหลง เกิดกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตและรับทราบสิทธิประโยชน์พื้นฐานต่าง ๆ ของตนเอง มีการพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านร่างกายและจิตใจ สิ่งสำคัญคือ เปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญา/ปราชญ์ชาวบ้าน และสืบทอดให้แก่ลูกหลานรุ่นสู่รุ่นเป็นต้น^{๑๐} ในส่วนของศาสนาอิสลามเองก็มีการรวมกลุ่มเป็นชมรมผู้สูงอายุทำกิจกรรมร่วมกันในวันศุกร์สุดสัปดาห์เป็นการพบปะโดยมีอาศัยกิจกรรมทางศาสนาเป็นส่วนเชื่อมโยง^{๑๑}

การการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอิสลามในเขตตำบลบางโหลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เน้นวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และแบบสัมภาษณ์ (Indebt Interview) ในเบื้องต้นเป็นการศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร และเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประชากรกลุ่มตัวอย่าง โดยกำหนดกลุ่มตัวอย่างประชากรในเขตตำบลบางโหลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการไว้จำนวน ๒๐ รูป/คน แบ่งเป็นกลุ่มประชากรทางพระพุทธศาสนาจำนวน ๑๐ รูป/คน และกลุ่มประชากรทางศาสนาอิสลาม จำนวน ๑๐ คน โดยเฉพาะผู้สูงอายุนั้นกำหนดผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบหาความคล้ายคลึงกันและ

^๙ สัมภาษณ์, นางสาวอภิรดี แดงโสภา, กำนันตำบลบางโหลง, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๐} สัมภาษณ์, พระครูกิตติวิสุทธิวัฒน์, เจ้าอาวาสวัดบางโหลงใน, ๑๗ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๑} สัมภาษณ์, นายเสงี่ยม มิ้มมา, กรรมการอิสลามประจำจังหวัดสมุทรปราการ, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ความแตกต่างกันในประเด็นวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอิสลาม: กรณีศึกษาเขตตำบลบางโหลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ สรุปผลได้ดังนี้

พระพุทธศาสนาเถรวาทมีทัศนะต่อผู้สูงอายุว่า ผู้สูงอายุ ก็คือผู้ที่มีอายุมากผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มาเป็นระยะเวลาหลายปี ซึ่งเป็นผู้ที่มีความเสื่อมทางร่างกาย จิตใจและทางสังคม โดยทั่วโลกจะถือว่าผู้สูงอายุ คือ ผู้มีอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป นอกจากนั้น ผู้สูงอายุยังจะต้องได้รับอุปการะจากคนอื่น เมื่อเจ็บป่วยควรได้รับการช่วยเหลือหรือรักษาอย่างถูกวิธี ดังนั้น ผู้สูงอายุ แบ่งเป็น ๔ ลักษณะ คือ ตามวัย, ตามสภาพร่างกาย, ตามสภาพจิตใจ, และตามสภาพทางสังคม การเปลี่ยนแปลงของผู้สูงอายุ คือ ภาวะสูงอายุเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจและสังคม ที่มนุษย์ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ และชราเป็นภาวะการมีอายุสูงขึ้น ซึ่งอาจมีความอ่อนแอของร่างกายและจิตใจ ตลอดจนมีความเจ็บป่วยหรือพิการร่วมด้วย นักสังคมวิทยาเยอรมันว่า ภาวะสูงอายุเป็นการก้าวสู่สภาพการเปลี่ยนแปลง หรือบทบาทใหม่ของสังคม

ความสุขเป็นความรู้สึกหรืออารมณ์ประเภทหนึ่ง มีหลายระดับตั้งแต่ความสบายใจเล็กน้อยหรือความพอใจจนถึงความเพลิดเพลินหรือเต็มไปด้วยความสนุก สุขเป็นสิ่งที่มนุษย์แสวงหาเพื่อให้ได้พบกับเสรีภาพและการหลุดพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง พระพุทธศาสนากล่าวถึงความหมายของความสุขไว้ ๒ นัยด้วยกัน คือ สุขที่เป็นของสามัญทั่วไปอันคลุกเคล้าด้วยโลกียะอันเป็นปกติสุขของชาวโลกทั่วไปหรือที่เรียกว่าโลกียสุข และความสุขอันพ้นจากการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร ที่เรียกว่าโลกุตระหรือโลกุตระสุข สุขในพระพุทธศาสนาเป็นไปทีละขั้น ทีละระดับ โดยเริ่มตั้งแต่ระดับต่ำสุด คือ กามสุข และค่อย ๆ สูงขึ้นตามลำดับ จนถึงระดับสูงสุดอันได้แก่นิพพานสุขซึ่งถือว่าเป็นความสุขที่สมบูรณ์ที่สุด ด้วยเหตุนี้ นิพพานจึงเป็นความสุขที่แท้จริง เพราะไม่ระคนด้วยความทุกข์อีกต่อไป เป็นภาวะที่ปราศจากการปรุงแต่งเป็นโลกุตระสุข เพราะกำจัดความเมามัว ความกระหาย ความอาลัย การเวียนว่ายตายเกิดตามปฏิจกสมุปบาท ตัณหา ความกำหนัด และกิเลสเสียได้ เพราะฉะนั้น สุขในนิพพาน จึงเป็นความสุขที่ดีที่สุดและเป็นสิ่งสมควรแสวงหาสำหรับมนุษย์

พระพุทธศาสนาเองก็มีหลักการและวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุ เป็นวิธีการที่ทำให้ชีวิตเกิดความสุขขึ้นด้วยหลักพุทธธรรม เพื่อเป็นการจรรโลงใจทำให้สุขภาพใจแข็งแรง และส่งผลต่อสุขภาพร่างกายด้วย ได้แก่ (๑) หลักไตรลักษณ์ เป็นกฎธรรมชาติอันแสดงถึงหลักความเป็นจริงของชีวิต คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน (๒) หลักอริยสัจ ๔ เป็นวิธีการเรียนรู้และดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขด้วยวิธีการเรียนรู้ถึงทุกข์ ความไม่สบายกายและใจ สมุทัย สาเหตุเกิดแห่งทุกข์ นิโรธ ความดับทุกข์ และมรรค ทางดำเนินไปสู่การดับทุกข์นั้น (๓) หลักบุญบาป/หลักกรรม ฝึกทำความเข้าใจในหลักการของชีวิต ด้วยการชำระล้างทำให้จิตใจสะอาดด้วยบุญ ๓ อย่างคือ ทาน ศีล ภาวนา เว้นจากบาปคืออกุศลมูล คือ ความโลภ ความโกรธ และความหลง (๔) หลักพรหมวิหารธรรม เป็นคุณธรรมที่ผู้สูงอายุควรปฏิบัติต่อกัน ได้แก่ ความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุข ความสงสาร ความรู้สึกยินดีด้วยเมื่อเห็นผู้อื่นหรือสิ่งอื่นอยู่ดีมีความสุข และ ความมีใจเป็นกลาง (๕) หลักเบญจศีล-หลักเบญจธรรม เบญจศีล ความประพฤติหรือการดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่น เป็นต้น และหลักเบญจธรรม เป็นหลักธรรมที่หากบุคคลได้ประพฤติปฏิบัติตามแล้ว ย่อมก่อให้เกิดความเมตตารักใคร่ต่อกัน (๖) หลักสังคหวัตถุ เป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ใน

ความสมานสามัคคี ได้แก่ การให้ปันสิ่งของด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การพูดอย่างคนรักกัน การบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ และการวางตนเสมอต้นเสมอปลาย

ความสุขในทัศนะของศาสนาอิสลาม คือ การดูแลอารมณ์ความรู้สึกของตนเองให้อยู่ในสภาวะที่เข้มแข็งโดยอิงอาศัยศรัทธาที่มีต่อศาสนาอิสลาม และศาสนาอิสลามนั้นส่งเสริมและแนะนำให้ทุกคนศึกษาความรู้ทางด้านศาสนา ศิลธรรม จริยธรรม เป็นอันดับแรก โดยเฉพาะมุสลิมจะต้องศึกษาเนื้อหาอิสลามตามลำดับความสำคัญ ซึ่งสิ่งแรกที่จะต้องศึกษาคือหลักศรัทธาในอิสลามอันจะนำมาซึ่งความสุขทั้งชีวิตในโลกนี้และโลกหน้านั้นเอง ซึ่งความสุขนั้นจะเกิดขึ้นได้ มุสลิมต้องอาศัยความศรัทธาต่อศาสนา ดำรงชีพด้วยการปฏิบัติตามหลักการและกฎของศาสนามีจิตวิญญาณมุ่งให้เกิดประโยชน์ต่อเพื่อนมนุษย์ เช่น การรู้จักให้ ซึ่งเป็นวิธีแสดงถึงความพ้นจากความตระหนี่ การไม่คดโกงนั้นเป็นลักษณะอันแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่ก่อให้เกิดความสุขในโลกนี้และโลกหน้า

ผู้สูงอายุคือผู้ที่มีอายุมาก ตั้งอยู่ในฐานะพ่อแม่ เป็นผู้ผ่านประสบการณ์ชีวิตมายาวนาน ซึ่งผู้ถือกำเนิดในภายหลังควรให้ความเคารพอ่อนน้อม นอกจากนี้ ผู้สูงอายุเองยังต้องปฏิบัติตนให้มีความสุขได้ด้วยตนเอง โดยปฏิบัติตามหลักของศาสนาอิสลาม ๒ ประการ คือ หลักศรัทธาในศาสนา และประพฤติตามหลักหน้าที่ในศาสนา ดังนี้ ๑) หลักศรัทธาหรือความเชื่อในศาสนา (อิมาน) หลักศรัทธาคือหลักคำสอนที่ผู้สูงอายุชาวมุสลิมทุกคนจะต้องเชื่อว่าเป็นความจริงแท้และต้องยึดถืออย่างมั่นคง แม้จะไม่สามารถพิสูจน์ได้ด้วยสัมผัสทั้ง ๕ ก็ตาม ซึ่งหลักศรัทธามี ๖ ประการ ได้แก่ (๑) ศรัทธาในพระเจ้าเป็นเจ้า หมายถึง มุสลิมต้องเชื่อมั่นและศรัทธาในพระเจ้า (๒) ศรัทธาในมลาอิกะฮ์ ผู้ที่จะเป็นมุสลิมอย่างสมบูรณ์ได้ ต้องศรัทธาว่ามลาอิกะฮ์หรือเทวดาเหล่านี้ว่ามีจริง อันจะเป็นผลดีแก่ผู้ศรัทธาเอง คือจะทำให้เขาทำแต่ความดี ละเว้นความชั่ว (๓) ศรัทธาในบรรดารอซูลหรือศาสนทูต ซึ่งเป็นผู้รับโอวาทจากพระเจ้าให้นำบัญญัติของพระองค์มาสั่งสอน ชี้แนะแก่มวลมนุษย์ด้วยกัน (๔) ศรัทธาในพระคัมภีร์ซึ่งสรุปคำสอนไว้ ๒ ประการ คือ สอนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับพระเจ้า และสอนถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ด้วยกัน (๕) ศรัทธาในวันพิพากษาหรือวันกำเนิดปรโลกโลกใหม่ที่เกิดขึ้น และ (๖) ศรัทธาในการลิขิตของพระเจ้าเป็นเจ้า ความเชื่อในลิขิตพระเจ้าจะปรับจิตใจของผู้สูงอายุให้มั่นคงในพระเจ้า ดำเนินชีวิตอยู่ด้วยความมั่นใจ มีเป้าหมายและมีกำลังใจตลอดไป ๒) หลักปฏิบัติหรือหน้าที่ในศาสนา (อิบาดะฮ์) ศาสนาอิสลามเป็นศาสนาที่นับถือพระเจ้าองค์เดียวว่าสูงสุดคือ พระอัลลอฮ์ มีคุณลักษณะที่สมบูรณ์ที่สุด สร้างทุกสิ่งทุกอย่างได้ และสามารถทำลายทุกสิ่งทุกอย่างได้ ในส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิบัตินั้น ผู้สูงอายุชาวมุสลิมทุกคนจะต้องถือเป็นหน้าที่และเป็นกิจวัตรอันจะขาดมิได้ ซึ่งการปฏิบัตินั้นแบ่งได้เป็น ๕ ประการ ได้แก่ (๑) การปฏิญาณตน ให้ปฏิญาณในความเชื่อมีต่อพระเจ้าอัลลอฮ์เจ้าและต่อองค์ศาสนดา (๒) การละหมาดหรือการนมัสการพระเจ้า เป็นการแสดงความเคารพต่อพระเจ้า เป็นการปฏิบัติเพื่อแสดงความภักดีต่อพระเจ้า (๓) การบริจาคศาสนทานชะกาต การบริจาคซึ่งศาสนาบังคับให้ผู้มีทรัพย์สินมากเกินจำนวนที่กำหนดไว้ จ่ายแก่ผู้ควรได้รับ เช่น ผู้ยากไร้ เป็นต้น (๔) การถือศีลอด มีเป้าหมายเพื่อเป็นการฝึกฝนให้ตัวเองมีจิตผูกพันและยำเกรงต่อพระเจ้าเพื่อการดำเนินชีวิตในทุกด้านตามคำบัญชาของพระองค์อันเป็นผลดีทำให้เกิดปกติสุข ทั้งส่วนตัวและส่วนสังคม (๕) การประกอบพิธีฮัจญ์ เป็นข้อกำหนดให้มุสลิมจากทั่วทุกมุมโลกได้เดินทางไปร่วมชุมนุมเพื่อแสดงพลังศรัทธา พลังเศรษฐกิจ พลังสังคม และได้มีการแลกเปลี่ยนทางด้านต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อสังคมมุสลิม ซึ่งการที่ผู้สูงอายุปฏิบัติตนตามหลักการทั้ง ๒ ประการดังกล่าว ย่อม

เป็นการเสริมสร้างความสุขให้เกิดแก่ชีวิต เรียกได้ว่าเป็นผู้ความสุขในชีวิตบั้นปลายที่อิงอาศัยกับพระเจ้า มีพระเจ้าเป็นที่พึ่งที่ระลึกอยู่เสมอ ซึ่งวิธีการดังกล่าวนอกจากจะทำให้สุขภาพจิตเข้มแข็งแล้วยังส่งผลต่อสุขภาพกายด้วย

เมื่อนำวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอิสลามในเขตตำบลบางโหลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการมาเปรียบเทียบ พบว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาอิสลาม มีทัศนะเรื่องความหมายของผู้สูงอายุตรงกันว่า ผู้สูงอายุนั้นเป็นผู้ที่มีอายุมาก มีความทรุดโทรมทางด้านร่างกายและจิตใจ และสิ่งสำคัญคือเป็นผู้ดำรงอยู่ในการวูชุนียบุคคลคือ บุคคลที่ควรเคารพบูชาในฐานะผู้มีประสบการณ์ชีวิตมายาวนาน ควรแก่การศึกษาหาความรู้ และควรแสดงความเคารพ ซึ่งทางพระพุทธศาสนากล่าวว่า ผู้เคารพอ่อนน้อมต่อผู้เจริญที่สุด (ผู้สูงวัย) ย่อมเจริญด้วยอายุ วรรณะ สุขะ พละ ส่วนทางด้านศาสนาอิสลาม ผู้เคารพต่อผู้สูงอายุ ชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติตามหลักการทางศาสนาว่าด้วยการให้ความเคารพอ่อนน้อมต่อสูงอายุ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นมุสลิมแท้

ชาวพุทธกับชาวมุสลิมในเขตตำบลบางโหลง มีทัศนะเรื่องความหมายและลักษณะของความสุขคล้ายกันว่า ความสุขนั้น คือ ความสบายกาย และความสบายใจ มีความเข้มแข็งใจเป็นลักษณะ ต่างเพียงชาวพุทธเน้นหลักการทางพระพุทธศาสนาคือการพัฒนาจิตเพื่อความสุุดพ้น ส่วนมุสลิมเน้นหลักการทางศาสนาอิสลาม ๓ ประการ คือ ศรัทธา การปฏิบัติ และคุณธรรม สำหรับทัศนะเกี่ยวกับวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุมีนัยคล้ายกันว่า วิธีการเสริมสร้างความสุขนั้น เป็นเครื่องมือที่สร้างสังคมให้เกิดสันติสุข โดยใช้กฎหมาย จริยธรรมทางสังคม เป็นเครื่องมือสนับสนุนต่างกันเพียงชาวพุทธมีทัศนะว่า วิธีการเสริมสร้างความสุขในทางพระพุทธศาสนานั้น ต้องอาศัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เช่น หลักของไตรสิกขา ได้แก่ ศีลสิกขา การฝึกมารยาท จิตตสิกขา การฝึกจิตให้มีความผ่องใส ปัญญาสิกขา การยกจิตออกจากความยึดมั่นถือมั่นในมายาทางสังคม ส่วนมุสลิมเน้นหลัก อามานะฮฺ ซึ่งเป็นหลักการปฏิบัติตนตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เช่น หน้าที่ของหัวหน้าครอบครัว และหน้าที่อันสำคัญที่สุดคือหน้าที่ที่อัลลอฮฺทรงมอบให้

๕. บทสรุป

วิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุใน ๒ ศาสนา เมื่อมองโดยภาพรวม พบว่า ทั้งสองศาสนา มีทัศนะที่ตรงกันว่า วิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุนั้น ต้องอาศัยหลักธรรมในทางศาสนาของแต่ละศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างความสุข ส่วนนัยที่ต่างกันนั้น ทางพระพุทธศาสนาให้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้หลากหลายตามแต่ภูมิภาวะของแต่ละคน ได้แก่ (๑) หลักไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความไม่ใช่ตัวตน (๒) หลักอริยสัจ วิธีการเรียนรู้ถึงทุกข์สาเหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และทางดำเนินไปสู่การดับทุกข์นั้น (๓) หลักบุญบาป/หลักกรรมฝึกทำความเข้าใจในหลักการของชีวิต ด้วยการชำระล้างทำให้จิตใจสะอาดด้วยบุญ ๓ อย่างคือ ทาน ศีล ภาวนา (๔) หลักพรหมวิหารธรรม เป็นคุณธรรมที่ผู้สูงอายุควรปฏิบัติต่อกัน ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา (๕) หลักเบญจศีล-หลักเบญจธรรม เป็นข้อบังคับทางสังคม และหลักปฏิบัติต่อสังคม และ (๖) หลักสังคหวัตถุ เป็นธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจคน ได้แก่ การให้ปันสิ่งของ กล่าวถ้อยคำสุภาพ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย ส่วนวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่

ผู้สูงอายุในศาสนาอิสลามนั้น เน้นการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุชาวมุสลิมปฏิบัติตามหลักศาสนาอิสลาม ๒ ประการ คือ หลักศรัทธาในศาสนา และประพฤติตามหลักหน้าที่ในศาสนาอย่างเคร่งครัด ซึ่งหลักการ ทั้ง ๒ ประการดังกล่าว ย่อมเป็นการเสริมสร้างความสุขให้เกิดแก่ชีวิต เรียกได้ว่าเป็นผู้มีความสุขใน บั้นปลายชีวิตที่อิงอาศัยกับพระเจ้า มีพระเจ้าเป็นที่พึ่งที่ระลึกอยู่เสมอ ซึ่งวิธีการดังกล่าวนอกจากจะ ทำให้สุขภาพจิตเข้มแข็งแล้วยังส่งผลต่อสุขภาพกายด้วย

๖. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาเรื่อง “การเปรียบเทียบวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ผู้สูงอายุในพุทธศาสนา เถรวาทกับศาสนาอิสลามเขตตำบลบางไฉลง อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ” ผู้วิจัยพบว่าควรมี ข้อเสนอแนะดังนี้

๑. **ข้อเสนอแนะเพื่อนำผลการวิจัยไปใช้** ควรนำหลักวิธีการเสริมสร้างความสุขแก่ ผู้สูงอายุทั้งสองศาสนาไปดำเนินการใช้อย่างจริงจังทั้งภาครัฐ และทางด้านศาสนา และ ผู้สูงอายุควร ได้รับการส่งเสริมในการนำหลักธรรมทางศาสนาไปประยุกต์ใช้กับชีวิตอย่างจริงจัง

๒. **ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป** ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบ วิธีการเสริมสร้างความสุขของผู้สูงอายุในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาอิสลาม” ในขอบเขต พื้นที่การศึกษาที่กว้างขึ้น เพื่อความชัดเจนยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทย. **ให้ความรัก พึงกษอนามัย ผู้สูงวัยอายุยืน**. กรุงเทพฯ มหานคร: ครุปริทัศน์ ฉบับพิเศษ ปีสุขภาพผู้สูงอายุ, ๒๕๒๕), หน้า ๑๑.
- กฤษณา บุรณะพงศ์. “ผู้สูงอายุกับการขัดเกลาทางสังคมในครอบครัวในการสืบทอดคุณธรรมแก่ เยาวชนในกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล**. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระมหาสุทนต์ อภาโร (อบอู่) และคณะ. **สุขที่ได้ธรรม**. (ออนไลน์), สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ สร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), <http://www.happy8workplace.com/project/attach/book/สุขที่ได้ธรรม.pdf>, (สืบค้นข้อมูล : ๑ กันยายน ๒๕๖๑)
- พัชรีรินทร์ บุญเสริม. “ความรุนแรงในครอบครัวต่อผู้สูงอายุในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ”. **วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๖.
- ไพชยนต์ ยิงนิม. “แนวคิดการแนะแนวทางตามทางทำนุศาสตร์ตามฮัมมัด (ช.ล)”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- อิสมาอีล กอเซ็ม. **ความสุขที่แท้จริงหาได้ที่ไหน?**, The Islamic Foundation, <http://www.islammore.com/view/2753>

สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ/กลุ่มตัวอย่าง

ก. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ทางพระพุทธศาสนา

๑	พระครูกิตติวิสุทธิวัฒน์	เจ้าอาวาสวัดบางโหลงใน
๒	นางสาวอภิรดี แดงโสภา	กำนันตำบลบางโหลง
๓	นางนิภา สมใจ	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบางโหลง
๔	นางบุญเรือน กลิ่นสุกหอม	ผู้สูงอายุ
๕	นางยุพดี สอนสงวน	ผู้สูงอายุ
๖	นางนุชพร ศิริภักดิ์	ผู้สูงอายุ
๗	นายถนัด พิมพรัตน์	ผู้สูงอายุ
๘	นายทรงพล ภัทรเสริมพงศ์	ผู้สูงอายุ
๙	นายผัน บางเทศธรรม	ผู้สูงอายุ
๑๐	นายสิทธิชัย โฉมสุผล	ผู้สูงอายุ

ข. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ทางศาสนาอิสลาม

๑	นายเสงี่ยม มิ้มมา	กรรมการอิสลามประจำจังหวัดสมุทรปราการ
๒	นายสมาน รอมาลี	ผู้สูงอายุ
๓	นางวิมล พลิตามิน	ผู้สูงอายุ
๔	นางวาศินี รอมาลี	ผู้สูงอายุ
๕	นางมาเรียม รอมาลี	ผู้สูงอายุ
๖	นางสมจิต มิ้มมา	ผู้สูงอายุ
๗	นายสุพจน์ นิมา	กรรมการสุเหร่า
๘	นายสมปอง นิมา	กรรมการมัสยิด
๙	นายประสาน รอมาลี	บิหลัน
๑๐	นายสนั่น อุดมทรัพย์	กรรมการมัสยิด

ศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ของผู้ปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ

A COMPARATIVE STUDY OF PARENTAL DUTIES IN THE THERAVADA BUDDHISM AND CONFUCIANISM

VAN SOPHA DHAMMADHIPO (SIBOUNHEUANG)*

พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.**

ผศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาหน้าที่ของผู้ปกครองในพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาหน้าที่ของผู้ปกครองในศาสนาขงจื้อ และ (๓) เพื่อเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า หน้าที่ของผู้ปกครองในพุทธศาสนาเถรวาท เรียกว่า ทิศ ๖ เป็นหลักที่ตรัสสอนเกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์ต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของแต่ละคนโดยตรง โดยมีตัวของเราเองเป็นศูนย์กลาง แล้วเปรียบบุคคลรอบข้างทั้งหลายประหนึ่งทิศทั้ง ๖ รอบตัวเรา หน้าที่ของผู้ปกครองในศาสนาขงจื้อใช้หลักสัมพันธภาพทั้ง ๕ โดยขงจื้อให้ความสำคัญแก่หน้าที่ของผู้ปกครอง โดยเสนอหลักจริยพันธะทางสังคมชั้น ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการจัดขอบเขตเรื่องหน้าที่ไว้เพื่อจัดระเบียบให้ปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการ ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทต่างก็ให้ความสำคัญที่ตัวบุคคลมากกว่าวิธีการ แต่ทั้งคู่ก็ยังได้เสนอหลักปฏิบัติ ที่บุคคลจะต้องนำไปปฏิบัติต่อกัน และขงจื้อมีเป้าหมายอยู่ในโลกนี้เป็นหลัก เพื่อตนเองและเพื่อสังคม ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท มีเป้าหมายทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ในส่วนตนนั้นรวมไปถึงโลกหน้า ส่วนเพื่อสังคมเน้นโลกนี้เป็นหลัก

คำสำคัญ หน้าที่, ผู้สูงอายุ, ศึกษาเปรียบเทียบ, พุทธศาสนาเถรวาท, ศาสนาขงจื้อ,

Abstract

This paper has three objectives: 1) to study of the duties of Confucius, 2) to study of the duties of Theravada Buddhist Philosophy, and 3) to compare the concept of the duties of Confucius and Theravada Buddhist Philosophy. The researcher has concluded as follows: It is found that, The Parental duties in Theravada Buddhism is called the six directions, it is the principle about the duty of man to the person who concern with their life directly. The center is ourselves and compare person around us as the six directions as follows. The Parental duties in Confucianism has applied into the five relationship theories, the Confucius is given

* นิสิตพุทธศาสนธรรมมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

the importance to duties of governor by presenting the social commitment ethic theory. The researcher thinks that it is set the scope of the duty to organize for practice into five points. Both Confucius and Theravada Buddhist Philosophy have given the importance to person more than the theory. And both have presented the practice that people have to practice to each others. The goal of Confucius is existence in this world for oneself and society. Then, the goal of Theravada Buddhist Philosophy is existence in this life and next life for oneself including next life, for society is emphasized in this life mainly.

Keyword: Parental, Duties, Comparative Study, Theravada Buddhism, I Confucianism,

๑. บทนำ

การปกครองคือการคุ้มครองดูแล รักษา ควบคุม การจัดระเบียบทางสังคมและทางการเมือง เป็นการปฏิบัติหน้าที่ของผู้ปกครอง เพื่อให้ประชาชนได้อยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบและได้รับผลประโยชน์จากการที่อยู่ในรัฐนั้น โดยผู้ปกครองจะต้องตอบสนองความต้องการของประชาชนโดยส่วนรวม ถ้าจะขยายให้ชัดเจนแล้วก็คือ กิจกรรมทุกอย่างที่รัฐบาลจะต้องกระทำ จะโดยผ่านระบบราชการ ระบบรัฐวิสาหกิจ หรือผ่านกิจการของเอกชนก็ตาม มีจุดมุ่งหมายเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชน เป็นการส่วนรวม ความต้องการของประชาชนแยกออกได้เป็น ๒ กรณีที่สำคัญคือ (๑) ความต้องการความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน (๒) ความต้องการความสะอาดสบาย^๑

เมื่อพูดถึงระบบการเมืองการปกครอง ความยุติธรรมที่จะรับใช้ผลประโยชน์ส่วนรวมของคนในสังคมจะต้องอาศัยรูปแบบการปกครองของผู้ปกครองเท่านั้น จากการคำนึงถึงเรื่องผลประโยชน์ส่วนรวมของประชาชนและผลประโยชน์ของประชาชน ผู้ปกครองทำให้ต้องคำนึงถึงรูปแบบการปกครอง โดยพิจารณา จากเงื่อนไข ๒ ประการคือ (๑) จำนวนผู้ปกครองหรือจำนวนบุคคลที่ใช้อำนาจอธิปไตยว่าเป็นคนเดียว คณะบุคคล หรือคนส่วนใหญ่ (๒) พิจารณาจากจุดหมายในการปกครองว่าเป็นการปกครองเพื่อใคร เพื่อประโยชน์ของประชาชนส่วนรวม หรือเพื่อผลประโยชน์ส่วนตัวผู้ปกครอง และพวกพ้องเป็นสำคัญ เมื่อกล่าวถึงการปกครอง สิ่งที่มีความสำคัญต่อการปกครองคือ ผู้นำด้านการปกครองจะต้องมีธรรมราชาเป็นหลัก มีความฉลาด มีอำนาจ มีไหวพริบปัญญาสูง และที่สำคัญผู้ปกครองจะต้องพระเดชและพระคุณ การปกครองจึงจะสามารถเดินหน้าไปได้

พระพุทธศาสนาเถรวาทไม่ได้เสนอว่า "ระบอบการปกครองใดเป็นระบอบการ ปกครองที่ดีที่สุด หรือเลวร้ายที่สุด" แต่พระพุทธศาสนาเสนอว่า "ผู้ปกครองแบบใดดีที่สุด" นักปกครองที่ได้รับการยกย่องว่า "เป็นผู้ปกครองที่ดี" ตามนัยของพระพุทธศาสนานั้น มิได้มีนัยที่แสดงถึงนักปกครองที่เก่งกล้าสามารถโดยการใช้อาวุธประหัตประหาร เพื่อเอาชนะกลุ่มคนและแว่นแคว้นต่างๆ ในอันที่จะได้มาซึ่งอำนาจในการปกครอง แต่นักปกครองที่ดีนั้นหมายถึงบุคคลที่ทรงธรรม และทำให้ประชาชนเกิดความพึงพอใจโดยธรรม โดยไม่ต้องใช้อาชญา หรือศาสตราเข้าไปแย่งชิงเพื่อครอบครอง

^๑ ชรินทร์ สันประเสริฐ, "ระบบการเมืองการปกครอง ๑" เอกสารการสอนชุดวิชา มนุษย์กับสังคม หน่วยที่ ๑ - ๗, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕๗.

หรือให้ได้มาซึ่งอำนาจในการปกครอง ผู้ปกครองในลักษณะนี้ พระพุทธศาสนาเรียกชื่อว่า “ธรรมราชา” คำว่า “ธรรมราชา” ได้ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงประเด็นนี้ในจกัถวัตติสูตร และธรรมราชาสูตร และในมหาปทานสูตรซึ่งทั้ง ๓ สูตรนี้ได้กล่าวเอาไว้ว่า

“พระเจ้าจักรพรรดิพระนามว่า “ทัฬหเนมิ ผู้ทรงธรรม ทรงเป็นพระราชาโดยธรรม ทรงเป็ใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทรทั้งสี่เป็นขอบเขต ทรงได้รับชัยชนะ มีราชอาณาจักรมั่นคงสมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ ได้แก่ (๑) จักรแก้ว (๒) ช้างแก้ว (๓) ม้าแก้ว (๔) มณีแก้ว

(๕) นางแก้ว (๖) คหบดีแก้ว (๗) ปริณายกแก้ว มีพระราชโอรสมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแล้วแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย้ายศัตรูได้พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดินมีสาครเป็นขอบเขต” ในขณะที่หลักฐานทางคัมภีร์อีกแห่งปรากฏ คำว่า “ธรรมราชา” ในธัมมราชาสูตร ดังประโยคที่ว่า

“พระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชาในโลกนี้ ทรงอาศัยธรรมเท่านั้น สักการะธรรม เคารพธรรม นอบน้อมธรรม เชิดชูธรรม ยกย่องธรรม มีธรรมเป็นใหญ่ ทรงจัดการรักษาป้องกัน และคุ้มครองชนภายในโดยธรรม...”^๒

นอกจากนี้ ในมหาปทานสูตรได้กล่าวถึง “ธรรมราชา” ว่า

“ถ้าครองเรือนจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นพระราชาโดยธรรม เป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีมหาสมุทรทั้ง ๔ เป็นขอบเขต ทรงชนะแล้ว มีราชอาณาจักรมั่นคง... มีพระราชโอรสมากกว่า ๑,๐๐๐ องค์ ซึ่งล้วนแล้วแต่กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย้ายศัตรูได้ พระองค์ทรงชนะโดยธรรม ไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศัสตรา ครอบครองแผ่นดินมีสาครเป็นขอบเขต”^๓

สิ่งที่น่าสนใจคือ ทั้งหลักฐานอย่างน้อย ๓ แห่งนี้ สามารถอธิบายได้ถึงคำว่า “ธรรมราชา” ที่แสดงถึงคุณลักษณะสำคัญประการหนึ่งของบุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็น “พระเจ้าจักรพรรดิ” ที่จะต้องได้รับการเรียกขานว่า “ทรงธรรม” และ “พระราชาโดยธรรม”^๔

ส่วนขงจื้อเป็นนักปราชญ์ชาวจีนที่บรรดาปราชญ์ทั่วโลกยอมรับเป็นศาสดา เมื่อสองพันกว่าปีมาแล้ว แนวคิดหลักของขงจื้อมุ่งให้ความสำคัญต่อมนุษย์และสังคม เพื่อความสงบสุขแก่บ้านเมือง ซึ่งกำลังอยู่ในภาวะไม่สงบในขณะนั้น ขงจื้อยึดมนุษย์เป็นแกนกลางในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการเมืองการปกครองนั้นขงจื้อให้ความสำคัญว่า หลักการเมืองการปกครองที่ดีต้องใช้คุณธรรมเป็นตัวนำ ผู้ปกครองจะต้องมีคุณธรรม ๕ ประการ ซึ่งประกอบด้วย เมตตา ธรรมา จริยา ปัญญา และสัจจา ถ้าผู้ปกครองมีคุณธรรมจะนำประชาชนไปในทางที่ถูกต้องดีงามแล้ว ประชาชนย่อมไม่กล้าออกนอกถิ่นนอกทาง^๕

^๒ อัง.ปัญญาจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๒๑๔.

^๓ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๓๓/๑๔.

^๔ อัง.ปัญญาจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๓/๒๑๔.

^๕ The Analects , Book, XII : 17.

ในแนวคำสอนของท่าน ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่หรือความรับผิดชอบซึ่งเป็นหลักสำคัญของนักปกครองที่จะต้องทำ เช่น รู้จักปรับปรุงแก้ไขตนเอง ยกย่องคนดีมีศีลธรรม ดูแลทุกข์สุขของเหล่าข้าราชการ มุ่งรับใช้ประชาชนเป็นที่ตั้ง^๖ ให้ความผาสุกแก่มวลชน การที่จะเป็นเช่นนี้ได้ทุกคนต้องทำหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองที่ดีของรัฐไม่ให้เกิดบกพร่อง ขงจื้อเสนอ “หน้าที่ของปัจเจกชน (individual duty)” ตามหลักสัมพันธ์ภาพ ๕ ประการ คือ ผู้ปกครองกับประชาชน บิดามารดากับบุตรธิดา สามีกับภรรยา พี่กับน้อง และเพื่อนกับเพื่อน^๗ โดยกล่าวไว้ว่ากษัตริย์ต้องทำหน้าที่กษัตริย์ ขุนนางต้องทำหน้าที่ขุนนาง พ่อต้องทำหน้าที่พ่อ ลูกต้องทำหน้าที่ลูก^๘ เมื่อปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างไม่บกพร่องความสุขในบ้านเมืองก็จะเกิดขึ้น

หลักคำสอนของขงจื้อส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่เกี่ยวกับหน้าที่ หรือเป็นหลักจริยศาสตร์เชิงคุณธรรม ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคมตั้งแต่ระดับเล็กสุดคือปัจเจกชน(บทบาทหน้าที่ส่วนตัว) จนถึงระดับประเทศ(สำนึกรับผิดชอบต่อส่วนรวม)ดังข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์ต้าสุ่ยที่ว่า

ในโบราณชนทั้งหลาย ผู้ปรารถนาจะยังความรุ่งโรจน์ให้เกิดขึ้นในอาณาจักร จะต้องจัดระเบียบภายในรัฐให้เรียบร้อยก่อน ผู้ปรารถนาเรียบริบร้อยในรัฐจะต้องทำความเรียบร้อยให้เกิดขึ้นในครอบครัวเสียก่อน ผู้ปรารถนาความเรียบร้อยในครอบครัวจะต้องทำตนเองให้เรียบร้อยเสียก่อน ผู้ปรารถนาตนให้เรียบริบร้อยต้องทำใจของตนให้บริสุทธิ์ คือ สุจริตต่อตนเอง มีความรู้ ใ้ความรู้้นั้นด้วยความสุจริต สามารถปกครองตน ปกครองครอบครัว ปกครองรัฐและปกครองรัฐของตนให้มีสันติ^๙

ขงจื้อเสนอหลักการปกครองโดยอาศัยหลักคุณธรรมเป็นหลัก ท่านให้เหตุผลว่า การปกครองประชาชนโดยอาศัยคุณธรรมความดี จะทำให้ประชาชนเกิดจิตสำนึกที่ดี^{๑๐} แต่การจะทำได้ ผู้ปกครองจะต้องมีคุณธรรม ๕ ประการ ซึ่งประกอบด้วย เมตตา ธรรมา จริยา ปัญญา และสัจจา เพราะถ้าผู้ปกครองมีคุณธรรมนำประชาชนไปในทางที่ถูกต้องดีงามแล้ว ประชาชนย่อมไม่กล้าออกนอกกลุ่มนอกทาง^{๑๑} ดังนั้น ในปรัชญาของท่านจึงกล่าวถึงคุณลักษณะที่ดีของนักปกครองไว้มากมาย เช่น รู้จักปรับปรุงแก้ไขตนเอง ยกย่องคนดีมีศีลธรรม ดูแลทุกข์สุขของเหล่าข้าราชการ มุ่งรับใช้ประชาชนเป็นที่ตั้ง^{๑๒} การปกครองในความหมายของขงจื้อเป็นเรื่องการปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง^{๑๓} จุดมุ่งหมายอยู่ที่ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน^{๑๔} ทำให้ประชาชนที่

^๖ Chung Yung, Book XX: 12 (tr. By Ezra Pound)

^๗ Archie J.Bahm, **The Heart of Confucius**, (New York : John Weatherhill, Inc.,1969), P.92.

^๘ **The Analects**, Book XII : 11.

^๙ เสฐียร พันธงชัย, **ศาสนาเปรียบเทียบ**, สมาคมศิษย์เก่ามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จัดพิมพ์อนุสรณ์พระราชทานเพลิงศพ ศ.พิเศษเสฐียร พันธงชัย, ๒๕๓๔, หน้า๒๕๖.

^{๑๐} **The Analects**, Book, II : 3.

^{๑๑} **Ibid.**, XII : 17.

^{๑๒} Chung Yung, Book XX: 12 (tr. By Ezra Pound)

^{๑๓} **Ibid.**, Book XII : 17.

^{๑๔} **Ibid.**, Book XII : 6.

ใกล้เกิดความเชื่อถือ อยู่ใกล้ก็มีความสุข อยู่ใกล้ก็รู้สึกอยากเข้าใกล้^{๑๕} ซึ่งจะประสบผลสำเร็จได้ ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย คือทั้งตัวผู้ปกครอง และผู้ถูกปกครอง คือประชาชน และเพื่อให้เป้าหมายดังกล่าวบรรลุผล ท่านจึงเสนอหน้าที่ของปัจเจกชนตามหลักสัมพันธภาพ ๕ ประการ คือ ผู้ปกครองกับประชาชน บิดามารดากับบุตรธิดา สามีกับภรรยา พี่กับน้อง และเพื่อนกับเพื่อน^{๑๖} โดยกล่าวว่า กษัตริย์ต้องทำหน้าที่กษัตริย์ ขุนนางต้องทำหน้าที่ขุนนาง พ่อต้องทำหน้าที่พ่อ ลูกต้องทำหน้าที่ลูก^{๑๗} เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ความสุขในบ้านเมืองก็จะบังเกิดมี

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เรามองเห็นว่า ขงจื้อมีแนวคิดเรื่องการคือความเจริญรุ่งเรือง เรื่องในรัฐเป็นหลัก ซึ่งถือเป็นสังคมอุดมคติทางการเมืองของขงจื้อปรากฏในคัมภีร์ประวัติศาสตร์ นอกจากนี้จะกล่าวถึงวิถีชีวิตที่ติงามแล้ว ยังกล่าวถึงรัฐบาลที่ดีและเลวว่าล้วนขึ้นอยู่กับชนชั้นปกครองคือขุนนางระดับต่างๆ เหล่าบรรดาขุนนางจึงไม่ควรที่จะแต่งตั้งเพียงเพราะความใกล้ชิดสนิทสนมโปรดปรานเท่านั้น แต่ต้องคำนึงถึงความรู้ขีดชอบความรู้ความสามารถ^{๑๘} ปฏิบัติตนถูกต้องจักโชคดี ปฏิบัติตรงกันข้ามจักโชคร้าย...อย่าดำเนินชีวิตขัดแย้งกับความถูกต้อง^{๑๙} และขงจื้อเองยังกล่าวถึงหลักการบริหารบ้านเมืองในอดีตว่า แบบแผนราชวงศ์โจวได้รับการปรับปรุงมาจากราชวงศ์เซี่ยและราชวงศ์ซัง จึงได้มีอารยธรรมที่เจริญรุ่งเรือง ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงเจริญรอยตามราชวงศ์โจว^{๒๐}

จากประเด็นดังกล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยมองว่า หลักปกครองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรมต่างได้รับอิทธิพลมาจากหลักทางศาสนาทั้งสอง จึงสนใจที่จะศึกษาหน้าที่ของผู้ปกครองของพุทธศาสนาเถรวาทกับหลักธรรมราชาของขงจื้อว่ามีรายละเอียดปลีกย่อยอย่างไรและมีวิธีการอย่างไร จึงจะสามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นรูปธรรมได้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑. เพื่อศึกษาหน้าที่ของผู้ปกครองในพุทธศาสนาเถรวาท
- ๒.๒. เพื่อศึกษาหน้าที่ของผู้ปกครองในศาสนาขงจื้อ
- ๒.๓. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ของผู้ปกครองในพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อ

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพโดยใช้การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยสามารถจัดลำดับการวิจัยได้ดังนี้

๑. รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary source) จากเอกสารที่อ้างอิง เกี่ยวข้องและบันทึกหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับของขงจื้อ หรือหลักแนวคิดขงจื้อโดยตรง

^{๑๕} Ibid., Book XII : 16.

^{๑๖} Archie J. Bahm., **The Heart of Confucius**, (New York : John Weatherhill, Inc., 1969), p. 92.

^{๑๗} **The Analects**, Book XII : 11.

^{๑๘} **The Analects** Book VIII : 8.

^{๑๙} The Shu King, The Book of Kau, BK. VI,Pt,V.

^{๒๐} **The Analects**, Book III : 14.

๒. รวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) จากหนังสือ ตำรา งานวิจัย เอกสาร วารสาร บทความ บทวิเคราะห์ที่บรรดานักคิดต่างๆ แสดงทัศนะเกี่ยวกับหลักคำสอนของ พระพุทธศาสนาเถรวาทกับขงจื้อ

๓. เรียบเรียงวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทั้งชั้นปฐมภูมิและทุติยภูมิ

๔. อภิปราย สรุปข้อมูลและผลการวิจัย รวบรวมนำเสนอผลการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

การศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ของผู้ปกครองในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาขงจื้อนี้ ผู้วิจัยได้ตั้งเป็นประเด็นแห่งการศึกษาไว้ ๓ ประเด็นด้วยกัน คือ (๑) เพื่อศึกษาหน้าที่ของผู้ปกครอง ในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาหน้าที่ของผู้ปกครองในศาสนาขงจื้อ และ (๓) เพื่อเปรียบเทียบ แนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท ซึ่งผู้วิจัยได้ผลสรุป ดังนี้

๑. หน้าที่ของผู้ปกครองของพุทธปรัชญาเถรวาท

พุทธศาสนาได้เสนอหลักสัมพันธภาพทางสังคมตามหน้าที่ทางสังคมที่พึงปฏิบัติต่อกัน ระหว่างบุคคลที่จะต้องเกี่ยวพันกันทางสังคมในฐานะต่างๆ ตามหน้าที่ของตน ซึ่งในทาง พระพุทธศาสนาเรียกว่า ทิศ ๖ เป็นหลักที่ตรัสสอนเกี่ยวกับหน้าที่ของมนุษย์ต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องกับ ชีวิตของแต่ละคนโดยตรง โดยมีตัวของเราเองเป็นศูนย์กลาง หน้าที่ของผู้ปกครอง เมื่อพิจารณาจาก คัมภีร์โดยภาพรวมแล้ว สามารถสรุปเป็นประเด็น ๆ ได้ดังนี้

๑. สร้างความอยู่ดีกินดีให้กับประชาชน ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด หน้าที่หลักของผู้ปกครอง คือ บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ผู้ใต้ปกครองอย่างถูกต้องและเป็นธรรมในจักกวัตติสูตร

จงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน กำลึงพล พวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จ พราหมณ์คหบดี ขวานิคม และชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม.....สมณ พราหมณ์เหล่าใดในแว่นแคว้น...เว้นขาดจากความมัวเมา และความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ และโสร้งจจะ ผีกตบ สงบตน ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่เพียงผู้เดียว ...พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้น ตามกาลอันสมควรแล้วสอบถาม....อะไรควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่า อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อ เกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน

จากคำสอนจะเห็นได้ว่า คำสอนในจักกวัตติสูตร พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า ลำพังการรักษา ความสงบในสังคมอย่างเดียวไม่พอ จะต้องแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจไปด้วย นั่นคือ ประชาชน จะต้องไม่อดอยาก

ในกฎทนต์สูตรที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้นั้น ก็ชวนให้ตีความได้ว่า ปัญหาความมั่นคง ปัญหาอาชญากรรม มีความเชื่อมโยงกับปัญหาเศรษฐกิจ ประชาชนจะเลิกก่ออาชญากรรม ถ้าเขามี ความเป็นอยู่ที่ดี พระสูตรนี้จึงได้เสนอหลักการที่ผู้ปกครองพึงปฏิบัติเพื่อแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจไว้ ๓ ประการด้วยกัน คือ

๑. พระราชาต้องพระราชทานพันธุ์พืชและอาหารแก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในการ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม และเลี้ยงปศุสัตว์

๒. พระราชาจะต้องพระราชทานทุนทรัพย์ให้แก่พลเมือง ผู้ที่ขะมักเขม้นในพาณิชย์กรรม

๓. พระราชาต้องพระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ขยันขันแข็งในการทำงาน

๒ ให้สวัสดิการแต่สังคัม พระพุทธเจ้าได้ตรัสหลักประกันสังคัม หลักประกันชีวิตสำหรับมนุษย์ไว้ ๗ ประการ

๑. ฉัมมัญญุตตา เป็นผู้รู้หลักและเหตุ คือเมื่อดำรงตำแหน่ง หน้าที่รับผิดชอบของตน โดยรู้ว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุขและจะให้ความสุขแก่ผู้ใต้ปกครองได้อย่างไร

๒. อัตถัญญุตตา รู้จักจุดมุ่งหมายและผล คือรู้จักจุดมุ่งหมายที่ตนกระทำว่ามีจุดมุ่งหมายอะไร ในการปกครอง คือปรารถนาให้ผู้ใต้ปกครองมีความสุขเป็นหลักในการปกครอง

๓. อุตตัญญุตตา รู้จักตน โดยหน้าที่ โดยคุณธรรม และความรู้ที่ตนมีอยู่แล้ว จะประพฤติตนให้สมกับที่เป็นผู้ปกครองว่าสิ่งที่ตนกระทำไปนั้น ให้อะไรแก่ผู้ใต้ปกครอง

๔. มัตตัญญุตตา รู้จักประมาณ คือรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์ และการเก็บเกี่ยวภาษีอากร แต่พอควร

๕. กาลัญญุตตา รู้จักกาล คือรู้กาลอันควรในการทำกิจต่าง ๆ ว่าเวลาไหนควรจะทำอะไร

๖. ปริสัญญุตตา รู้จักชุมชน คือรู้จักิริยาที่พึงประพฤติปฏิบัติต่อชุมชนนั้นว่าแต่ละชุมชนมีความต้องการอะไร ควรจะสงเคราะห์อย่างไร จึงจะเหมาะสม

๗. ปุคคสัญญุตตา รู้จักบุคคล คือ รู้จิตของแต่ละบุคคลว่ามีความโน้มเอียงไปด้านใด ย่อมสามารถช่วยให้ทำงานกับบุคคลที่มีความหลากหลายได้อย่างเป็นเอกภาพ และมีประสิทธิภาพ

๒. หน้าที่ของผู้ปกครองของขงจื้อ

ขงจื้อได้แบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ในหลายด้านด้วยกัน ต่างคนต่างทำหน้าที่ของตน ในแต่ละความสัมพันธ์มีการทำหน้าที่ทางศีลธรรม จากบุคคลที่เกี่ยวข้องไปในลักษณะต่างๆ กันดังจะพบว่า คุณธรรมทั้งหลายที่ขงจื้อสั่งสอน ไม่ว่าจะเป็นความซื่อสัตย์ต่อหน้าที่ ความกตัญญูต่อบิดามารดา ความสมานฉันท์ต่อพี่น้อง ความมีวาจาจริงใจน่าเชื่อถือต่อเพื่อน เหล่านี้เป็นการสั่งสอนที่เกี่ยวกับพันธะหน้าที่ทางศีลธรรมที่บุคคลพึงกระทำต่อผู้อื่น ที่อยู่ในความสัมพันธ์แบบใดแบบหนึ่งกับตนทั้งสิ้น เรียกว่าหลักสัมพันธ์ภาพทั้ง ๕ โดยขงจื้อให้ความสำคัญแก่หน้าที่ของแต่ละกลุ่ม โดยเสนอหลักจริยพันธะทางสังคัมขึ้น เพื่อจัดระเบียบเป็นหน้าที่ให้ปฏิบัติต่อกัน ๕ ประการคือ

๑. ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชนซึ่งมีความสัมพันธ์ตามภาระหน้าที่ที่เป็นหลัก กษัตริย์พึงปฏิบัติต่อขุนนาง และประชาชนด้วยความเมตตา ขุนนาง และประชาชนพึงปฏิบัติต่อกษัตริย์ด้วยความเมตตา ความซื่อสัตย์ ความจงรักภักดี

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลักบิดามารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาด้วยความเมตตา บุตรธิดาพึงมีความเมตตา ความกตัญญูเป็นเครื่องตอบแทน

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา มีความสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อกัน สามีภรรยา พึงมีความรัก ความซื่อสัตย์ และจริงใจต่อกัน ความรับผิดชอบในหน้าที่

๔. ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง มีความสัมพันธ์ตามลำดับอาวุโสเป็นหลัก วงศาคุณาญาติพี่น้อง พึงสมัครสมาน ประองตองรักใคร่ต่อกัน ความเคารพต่อกัน

๕. ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน มีสัจจะเป็นหลักมิตรสหายพึงมีความจริงใจต่อกัน

หลักความสัมพันธ์ทั้ง ๕ ประการนี้ สามารถสรุปได้ ๓ ระดับคือ ข้อ ๑ เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับประชาชน ข้อ ๒, ๓, ๔, เป็นความสัมพันธ์ของครอบครัว ข้อ ๕ เป็นความสัมพันธ์ของสังคม ความสัมพันธ์เหล่านี้ คือตัวกำหนดหน้าที่ บทบาท และความรับผิดชอบของแต่ละบุคคลโดยปริยาย และยังเป็นหลักทางจริยธรรมที่สำคัญยิ่ง เกี่ยวกับครอบครัว

๓. เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท สรุปเป็นประเด็นการศึกษา ดังนี้

(๑) ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาทต่างก็ให้ความสำคัญที่ตัวบุคคลมากกว่าวิธีการ แต่ทั้งคู่ก็ยังได้เสนอหลักปฏิบัติ ที่บุคคลจะต้องนำไปปฏิบัติต่อกันและกัน

(๒) ทั้งขงจื้อมีเป้าหมายอยู่ในโลกนี้เป็นหลัก เพื่อตนเอง และเพื่อสังคม ส่วนพุทธปรัชญาเถรวาท มีเป้าหมายทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ในส่วนตนนั้นรวมไปถึงโลกหน้า ส่วนเพื่อสังคมนั้นเน้นโลกนี้เป็นหลัก

ทั้งขงจื้อและพุทธปรัชญาเถรวาท ถือว่า เศรษฐกิจ การเมือง สังคม จะต้องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันจะแยกจากกันได้และถือว่า คุณธรรมเป็นรากฐานทุกอย่าง หากปราศจากคุณธรรมแล้วทุกอย่างจะไปเพื่อความทุกข์ของมนุษย์ เหตุนี้เองคนแต่ละคนจึงต้องทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์

๕. บทสรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหน้าที่ ของขงจื้อกับแนวคิดเรื่องหน้าที่ของพุทธปรัชญาเถรวาท ทั้งสองเน้นหนักไปทางปรัชญาสังคม ที่คนในสังคมพึงปฏิบัติต่อกัน ความเสื่อมหรือเจริญย่อมขึ้นอยู่กับแต่ละคนทำหน้าที่ของตนว่าสมบูรณ์หรือไม่สมบูรณ์ ขงจื้อจึงให้ความสำคัญเรื่องหน้าที่อยู่ที่หลักจริยพันธะทางสังคม ๕ ประการ โดย ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน ซึ่งมีความสัมพันธ์ตามภาระหน้าที่เป็นหลัก, ความสัมพันธ์ระหว่างบิดามารดากับบุตร มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดเป็นหลัก, ความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยาที่มีความสัมพันธ์ตามหน้าที่ต่อกัน,

ความสัมพันธ์ระหว่างพี่กับน้อง, มีความสัมพันธ์ตามลำดับอาวุโสเป็นหลัก, ความสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนกับเพื่อน มีสัจจะเป็นหลัก, เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าทุกคนไม่ทำตามหน้าที่แล้วสังคมจะเป็นอย่างไร

ส่วนพุทธปรัชญาให้ความสำคัญอยู่ที่ทิศ ๖ โดยทั้งสองเน้นในเรื่องของคนกับคนพึงปฏิบัติต่อกัน กษัตริย์พึงปฏิบัติต่อขุนนาง และประชาชนด้วยความเมตตา ขุนนางและประชาชนพึงปฏิบัติต่อกษัตริย์ด้วยความซื่อสัตย์ จงรักภักดี, บิดามารดาพึงปฏิบัติต่อบุตรธิดาด้วยความเมตตา บุตรธิดาพึงมีความกตัญญูเป็นเครื่องตอบแทน, สามีภรรยา พึงมีความซื่อสัตย์ และจริงใจต่อกัน, วงศาคณาญาติพี่น้อง พึงสมัครสมาน ประองตองรักใคร่ต่อกัน, มิตรสหายพึงมีความจริงใจต่อกัน

เมื่อนำที่เป็นการปฏิบัติระหว่างคนกับคน มีประเด็นที่น่าสนใจใน ๒ ประเด็นด้วยกัน คือ

๑. มีความเสมอภาคทางสังคมกันเพียงใดระหว่างคนหนึ่งกับอีกคนหนึ่ง

๒. สิทธิที่พึงได้ ของคนในสังคม

โดยหน้าที่ความสัมพันธ์ทั้งขงจื้อกับพุทธปรัชญานั้นมองว่าคนแต่ละคนมีสถานะที่ไม่เท่าเทียมกันในระบบความสัมพันธ์ ฝ่ายหนึ่งอยู่ในฐานะผู้ชี้แนะ อีกฝ่ายหนึ่งอยู่ในฐานะผู้รับการชี้แนะ ระบบความสัมพันธ์นี้จะนำมาซึ่งความประสานสอดคล้องสังคม

๖. ข้อเสนอแนะ

ผลจากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องหน้าที่ของขงจื้อกับแนวคิดเรื่องหน้าที่ของพุทธปรัชญาเถรวาท ทำให้ผู้วิจัยได้มีข้อเสนอแนะสำหรับผู้ที่จะทำการวิจัยเพื่อการศึกษาครั้งต่อไป ดังนี้

- (๑) ศึกษาเปรียบเทียบความเสมอภาคทางสังคมของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท
- (๒) ศึกษาเปรียบเทียบความยุติธรรมของขงจื้อกับพุทธปรัชญาเถรวาท

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

จำนงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล. **บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ภาค ๑-๕**. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์, ๒๕๓๘.

บารัม, อาร์ชี เจ. **หัวใจคำสอนของขงจื้อ**. ครอบคลุม ไชยชนะสาร, บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์เดลฟี, ๒๕๔๐.

ล. เสถียรสุด. ผู้แปล. **คัมภีร์ขงจื้อ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ก.ไก่, ๒๕๓๖.

ละเอียต ศิลาน้อย. ผู้แปล. **สร้างชีวิตและสังคมตามหลักคำสอนขงจื้อ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๕.

หลี่ฉางจื้อ. **เจาะประวัติขงจื้อ**. สิ้น วิภาวสุ แปล. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สมาพันธ์, ๒๕๓๗.

สุวรรณา สถาอานนท์, บรรณาธิการ. **ความเรียงใหม่หรือสร้างปรัชญาตะวันออก**. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

อมร ทองสุก, แปล. **คัมภีร์หลุนอวี่**. (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ชุมชนหัวตร, ๒๕๔๙.

The Hsiao King : The Classic of Filial Piety. (Translated by James Legge)

<http://www.sacred-texts.com/cfu/sbe03/hsiao.htm>

Confucian Analects . (Translated by James Legge).

<http://www.sacred-texts.com/cfu/conf1.htm>

The Liki (Translated by James Legge).

<http://www.sacred-texts.com/cfu/lik/index.htm>

Arther Waley, (trans.). **The Analects of Confucius**. New York : A Vintage Book, 1938.

Ezra Pound, (trans.). **The Great Digest, The Unwobbling, The Analects**. New York : A New Directions Book, 1969.

การศึกษาเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม
ในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร
A COMPARATIVE STUDY OF THE LIVING PEACEFUL LIVE OF THE
BUDDHISTS AND MUSLIMS IN TALAD NONGCHOK COMMUNITY,
BANGKOK

พระใบฎีกากฤษณา กตปุณฺโณ (แสงจันทร์)*

พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.**

พระมหามงคลกานต์ จิตธมฺโม, ผศ.ดร.**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ ชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร ๒) เพื่อศึกษาวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม ชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบวิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผลการศึกษา พบว่า วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร มีทัศนคติที่เหมือนกันคือ การจะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขได้นั้น ต้องมีศรัทธามั่นคงและปฏิบัติตามหลักศาสนาของตนอย่างเคร่งครัด จึงจะสามารถพัฒนากาย วาจา ใจ ของตนให้เกิดสุขได้ ส่วนนัยที่ต่างกันนั้น ชาวพุทธมุ่งหมายถึงการปฏิบัติตามหลักของเบญจศีล-เบญจธรรม เป็นเครื่องพัฒนากาย วาจา และใจ ให้เป็นปกติสุข และก้าวสู่ความสุขสันต์อันยั่งยืนคือพระนิพพาน ส่วนชาวมุสลิมมุ่งหมายถึงหลักศรัทธาในอัลลอฮ์ มีพระองค์เป็นผู้ชี้แนวทางในการดำเนินชีวิตอันจะนำมาซึ่งความสุขอันนิรันดร

คำสำคัญ วิถีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข, ชาวพุทธ, ชาวมุสลิม, ศึกษาเปรียบเทียบ, ชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร

Abstract

This paper has three objectives: 1) to study the Living Peaceful Life of the Buddhists in Talad Nongchok Community, Bangkok 2) to study the Living Peaceful Life of the Muslims in Talad Nongchok Community, Bangkok and 3) to comparatively study the Living Peaceful Life of the Buddhists and Muslims in Talad Nongchok

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Community, Bangkok. This study is of qualitative research. The sources of this study have been collected from documents and research papers related to this study, and from In-depth Interview. The results of the study were as follows: From the comparison of living peaceful life of the Buddhists and Muslims in Talad Nongchok Community, Bangkok, it was found that the Buddhist and Muslims have the similar view that for the peaceful living together in society, people have to have firm belief and follow the teachings of religion strictly, thereby they would be able to develop their body, word, and mind to be peaceful and happy. But the different view of them is that the Buddhists intend to follow five precepts (*pañca-sīla*) for the development of their body and word to be peaceful and happiness, and finally to reach to the sustainable peace and happiness, that is to say, *nibbāna*. But the Muslims intend to follow the principle of belief in *Allah*, having Allah as the giver way of living life that would bring peace and happiness perpetually.

Keyword: Living Peaceful Life, Buddhists, Muslims, Comparative Study, Talad Nongchok Community, Bangkok

๑. บทนำ

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม โดยเราจะเห็นได้ว่า มนุษย์เราไม่อาจอยู่ในโลกเพียงลำพังได้ เมื่ออยู่รวมกันเป็นจำนวนมาก กลับก่อให้เกิดปัญหาซับซ้อนมากมาย เพราะมนุษย์นั้นต่างเกิดมาเพื่อแสวงหาความสุขให้แก่ตนเอง ต่างคนต่างแสวงหาสิ่งที่อำนวยความสะดวกแก่ชีวิตตน ไม่ว่าจะเรื่องอาหารการกินที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค จนก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ขึ้นในสังคม ทุกคนที่เกิดมาต่างดำเนินชีวิตไปตามบทบาทและวิถีของใครของมัน สังคมไทยเป็นสังคมหนึ่งที่กำลังดำเนินชีวิตอยู่ในโลกนี้ ด้วยวิถีของตน การดำเนินชีวิตของคนไทยที่มีความสำเร็จทั้งหน้าที่และการงาน การครองเรือน การสร้างสรรค์สังคมอย่างมีเกียรติมีศักดิ์ศรี ซึ่งดูเหมือนว่ายิ่งไขว่คว้าหาความสุข ยิ่งพบแต่ความทุกข์และความขัดแย้งสาเหตุหนึ่งมาจากการดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้นเอง เพราะคนจะเกิดความสุขอย่างแท้จริงได้ย่อมขึ้นอยู่กับว่ามีวิถีคิดและการปฏิบัติที่ถูกต้องต่อชีวิตของตนเองและต่อสภาพแวดล้อมทั้งทางสังคม ทางธรรมชาติ และทางวัตถุโดยทั่วไป^๑

การดำเนินชีวิตที่ดีคือการปฏิบัติตนที่ถูกต้องในกิจกรรมต่าง ๆ ของการดำเนินชีวิต เช่น กิจกรรมในครอบครัว กิจกรรมในการทำงาน กิจกรรมในสังคม เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมใดก็ตาม การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะออกมาในรูปแบบของการคิด การทำ และการพูดเสมอ อาจกล่าวได้ว่าการดำเนินชีวิตคือการกระทำทางกาย วาจา และใจ ซึ่งจะให้ดีหรือไม่ดีนั้นก็อยู่ที่ใจเป็นตัวกำหนดควบคุม บงการให้ตั้งมั่นในกุศลกรรม เพื่อประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่น และสังคม ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้ปฏิบัติทั้งปัจจุบัน อนาคต ดังปรากฏพระพุทธพจน์ที่กล่าวถึงความสำคัญของใจไว้ว่า

^๑พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *วิถีคิดตามหลักพุทธธรรม*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

ธรรมทั้งหลาย มีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ ถ้าคน
มีใจชั่ว ก็จะทำชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อม
ติดตามเขาไปเหมือนล้อหมุนตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป^๒

จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำให้ได้รับความเสียหาย ยิ่งกว่าความเสียหายที่
โจรเห็นโจร หรือผู้จองเวรเห็นผู้จองเวร จะพึงทำให้แก่กัน^๓

จิตที่ตั้งไว้ชอบ ย่อมอำนวยให้ได้ผลที่ประเสริฐยิ่ง ที่มารดาบิดาก็
ทำให้ไม่ได้ หรือแม่ญาติเหล่าอื่นก็ให้ไม่ได้...^๔

พระพุทธพจน์ข้างต้นนี้เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของใจ โดยใช้ให้เห็นว่า ใจ
เป็นจุดเริ่มของการกระทำทั้งปวง การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะบรรลุเป้าหมายได้ด้วยใจ ใจที่ตั้งมั่นไว้ดี
จะทำให้การกระทำของกายและวาจาติดตามไปด้วย ส่วนใจที่ตั้งไว้ในทางที่ไม่ดี จะทำให้การกระทำของ
กายและวาจาไม่ติดตามไปด้วย เช่นกัน ซึ่งใจนี้มีความหมายว่าเป็นตัวรู้และตัวคิด และในแง่ระบบของ
การกระทำกรรม ความคิดเป็นจุดเริ่มต้นที่จะเป็นนำไปสู่การแสดงออกทางกายและวาจา^๕ ดังนั้น จาก
ทัศนะของพระพุทธศาสนา จะเห็นเป็นเบื้องต้นว่า การดำเนินชีวิตของมนุษย์จะให้ดีหรือเลวนั้น สิ่ง
สำคัญที่สุดคือการต้องรู้จักควบคุมพฤติกรรมของตนเองทั้ง ๓ ด้าน คือ กาย วาจา และใจ

ในศาสนาอิสลาม เชื่อว่ามนุษย์เป็นสิ่งมหัศจรรย์สูงสุดในบรรดาสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นทั้งหลาย
โดยถือว่า การพิจารณาถึงชีวิตมนุษย์เป็นเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การรู้จักและเข้าถึง อัลลอฮ์ (ช.บ) การที่
มนุษย์รู้จักตัวเองย่อมนำไปสู่การดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และสอดคล้องกับการที่อยู่ของเขาและธรรมชาติ
ของเขา และการดำเนินชีวิตของเขา^๖ เพราะวามมนุษย์ทั้งหมดมีต้นกำเนิดมาจากพ่อแม่คนเดียวกัน โดย
มนุษย์คนแรกเป็นผู้ชาย (อาดัม) ได้ถูกสร้างขึ้นจากดิน ส่วนมนุษย์คนที่สองเป็นผู้หญิงได้ถูกสร้างมา
จากอาดัมเพื่อมาเป็นคู่ครองและได้แผ่ขยายไปทั่วทวีป^๗ การที่สังคมเกิดขึ้นจากการมารวมตัวของ
ครอบครัว ความสงบสุขในสังคมจะเกิดขึ้นได้ ย่อมมาจากหน่วยย่อยของสังคม คือครอบครัวและ
ปัจเจกบุคคลนั่นเอง แม้ศาสนาอิสลามจะมีข้อปฏิบัติและกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มากมายไว้กำกับวิถีชีวิตของ
ปัจเจกบุคคล และดูแลรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวอยู่แล้ว อิสลามยังมีข้อบัญญัติ
เกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในสังคม จะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ (๑) ความรักและความเมตตา (๒) ความ
ร่วมมือและความเป็นปึกแผ่น (๓) ระบบการเมืองที่รัฐจะต้องดูแลประชาชนด้วยความเสมอภาค
(๔) ความยุติธรรม และ (๕) สวัสดิการที่ดีของสังคม หลักการทั้ง ๕ ประการดังกล่าว เป็นเสมือน
หลักประกันแก่ทุกคน ด้วยมาตรฐานอันดีแห่งการดำเนินชีวิต เพื่อประกันความเท่าเทียมกันทางสังคม
ในชุมชน อิสลามได้จัดเตรียมและป้องกันหลักประกันด้านวัตถุเหล่านี้ไว้ คือมนุษย์ทุกคนจะต้องทำงาน
ว่าการทำงานทำให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีขึ้น และได้ให้เงินเลี้ยงชีพแก่เขาด้วยการทำมาหากินของเขา แต่ถ้า

^๒ พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^๓ พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๒/๓๙.

^๔ พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๓๙.

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, หน้า ๖.

^๖ อัลกุรอาน ๓๙ : ๖๒, ๓๗ : ๙๖, ๘ : ๑๗

^๗ ยูไลน เกอทิม, *มนุษย์ในอิสลาม: ศึกษาวิเคราะห์ปฐมกำเนิดของมนุษย์*, (ปัตตานี: มหาวิทยาลัย
สงขลานครินทร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๕.

ทุพพลภาพรัฐจะต้องเลี้ยงดูเขา หากประสบความยากจน ความอดอยาก ความจรจัด และความเป็นหนี้ เมื่อกำลังการหาเลี้ยงชีพของคนแต่ละคนไม่เพียงพอค่าใช้จ่าย รัฐจะต้องชดเชยสำหรับจำนวนที่ขาดไปให้เพียงพอแก่เขา ประชาชนผู้ขัดสนทั้งหมดจะได้รับเงินช่วยเหลือจากรัฐบาล จากคลังประชาชน (บัยตุลมาล-อาคารแห่งทรัพย์สิน) และหากมีการต่อสู้ของคนแต่ละคน เพื่ออาหารการกินของเขา นักนิติศาสตร์ท่านหนึ่ง กล่าวว่า “ชุมชนใดที่ไม่ยอมให้อาหารแก่ประชาชน จนเป็นเหตุให้เกิดการตายและความอดอยากขึ้น ชุมชนนั้นจะต้องรับใช้ค่าเสียหายและค่าชดเชยเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เพราะว่าสังคมต้องรับผิดชอบถึงที่สุด สำหรับการยังชีพของสมาชิกในสังคมนั้น”^๘ ดังนั้น เมื่อมองในมุมมองของศาสนาอิสลามจะเห็นว่า การดำเนินชีวิตของมุสลิมนั้น ต้องประกอบด้วยความรัก ความศรัทธา ความเมตตาต่อกัน มีกฏบัญญัติอิสลามเป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมนั้น ๆ โดยเชื่อว่ามันคือหนทางที่ประเสริฐ เพราะเป้าหมายของมุสลิมคือความภักดีต่อพระอัลลอฮ์ ดังความที่ว่า “มนุษย์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างของอัลลอฮ์ (ช.บ) โดยที่พระองค์ได้สร้างขึ้นโดยไม่มีเป้าหมายอื่นใดนอกจากเพื่อมนุษย์เคารพภักดีต่อพระองค์เท่านั้น”^๙

เมื่อศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธและชาวมุสลิมในเบื้องต้น มีข้อสังเกตว่า ทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาทและศาสนาอิสลาม มีทัศนะตรงกันว่า มนุษย์นั้นเป็นผู้ที่ควรพัฒนาตนเองให้มีวิถีชีวิตที่ดีขึ้น ด้วยอาศัยหลักการทางศาสนาเป็นตัวนำพา ทางพระพุทธศาสนาเน้นหลักศีล ๕ เป็นเบื้องต้น ส่วนศาสนาอิสลามเน้นความรักความเมตตาเป็นอันดับแรก และในส่วนของ การดำเนินชีวิตของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอกนั้น เบื้องต้น ผู้วิจัยพบใน ๒ มิติ คือ มิติด้านวัฒนธรรมทางสังคมไทย และมิติทางศาสนาอันเป็นเหตุให้ชุมชนนั้นอยู่ร่วมกันอย่าง มิตรภาพเพื่อจะชี้ให้เห็นชัดเจนว่าอะไรเป็นหลักการสำคัญที่ทำให้ชุมชนดังกล่าวแข็งแกร่งด้าน วัฒนธรรม โดยผู้วิจัยจะศึกษาในประเด็นหลัก ๆ คือ ความหมาย รูปแบบ วิธีการ และเป้าหมายใน การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข เพื่อความชัดเจนในเชิงวิชาการและการเข้าใจอันดีระหว่างศาสนาต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ
๒. เพื่อศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม
๓. เพื่อเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมชุมชนตลาด หนองจอก กรุงเทพมหานคร

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยเน้นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และแบบสัมภาษณ์ (Indept Interview) โดยเบื้องต้นเป็นการศึกษา ค้นคว้าข้อมูลที่เชื่อมโยงในพระไตรปิฎกในพระพุทธศาสนา และคัมภีร์อัลกุรอานในศาสนาอิสลาม วิทยานิพนธ์ งานวิจัย หนังสือ วารสาร และเอกสารต่าง ๆ และสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างจำนวน ๒๐

^๘ชัยยิต ภูมฺบ, อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้รรมเงาอัล-กุรอาน) ญชที่ ๑, แปลโดย สุนทร มาลาตี, (ปัตตานี: เบนฮาลาบี เพรส, ม.ป.ป.), หน้า ๒๒๑-๒๒๒.

^๙อับดุลละซีซ บินอับดิลลาฮ บินบาซ, หลักการเชื่อมั่นที่ถูกต้องและที่ตรงข้ามกัน, แปลโดย อิมรอน มะกูดี, (กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนศาสนวิทยา, ๒๕๓๑), หน้า ๕-๖.

รูป/คน เพื่อศึกษาถึงวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานครแล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เปรียบเทียบ เรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนา แล้วนำเสนอผลงานวิจัย และข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

เขตหนองจอกมีพื้นที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของกรุงเทพมหานคร จำนวนเนื้อที่ประมาณ ๒๓๖.๒๖๑ ตารางกิโลเมตรเป็นเขตที่มีเนื้อที่มากที่สุดประมาณ ๑ ใน ๗ ของจำนวนเนื้อที่รวมของกรุงเทพมหานคร อาณาเขตด้านทิศเหนือติดต่อกับอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี ทิศใต้ติดต่อกับเขตลาดกระบัง ทิศตะวันออกติดต่อกับอำเภอบางน้ำเปรี้ยว และอำเภอเมืองจังหวัดฉะเชิงเทรา ทิศตะวันตกติดต่อกับเขตมีนบุรีและเขตคลองสามวา มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น ๑๓๐,๐๒๙ คน (ณ เดือนกันยายน ๒๕๖๐) ด้านศาสนา สวมใหญ่่นับถือศาสนาอิสลาม และมีศาสนสถาน ไตแก มัสยิด ๔๖ มัสยิด, วัด ๑๗ วัด, โบสถ์คริสต์ ๑ แห่ง, ศาลเจ้า ๑ แห่ง^{๑๐} ชุมชนตลาดหนองจอก เดิมทีเป็นแหล่งรวมศูนย์การค้าทางเรือ และได้มีการเปลี่ยนถ่ายจากกาลเวลาสู่ความทันสมัยทางเทคโนโลยี แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงนำศึกษาค้นคว้าคือความหลากหลายแห่งวัฒนธรรมด้านศาสนา^{๑๑} เดิมทีชุมชนดังกล่าวแม้จะมีความเชื่อต่างกัน แต่ยังคงมีการอยู่ร่วมกันฉันญาติมิตร โดยอาศัยวัฒนธรรมไทยเป็นเครื่องประสาน^{๑๒} แต่เมื่อกระแสความเชื่อทางศาสนารุนแรงขึ้นก็มีการกระทบกระทั่งกันระหว่างศาสนาเป็นบางครั้งบางคราว เช่น กรณีผู้ปกครองนักเรียนชาวมุสลิมร้องเรียนขอให้เรียนหญิงสวมฮิญาบเข้าเรียนในโรงเรียนวัดหนองจอก ซึ่งไม่ได้รับอนุญาตจากทางวัดด้วยเหตุแห่งวัฒนธรรมความเชื่อที่ต่างกัน แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวชุมชนดังกล่าวก็คงดำรงชีวิตกันอยู่อย่างมีความสุขแบบพึ่งพาอาศัยกันและกัน ซึ่งควรค่าแก่การศึกษาส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งคือการอาศัยหลักการทางศาสนาของตน เป็นเครื่องพัฒนาตนเองและสังคมที่อยู่อาศัยให้น่าอยู่^{๑๓}

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร จากเอกสารวิชาการ ตำรา งานวิจัย เป็นต้น แล้วจึงได้ศึกษาข้อมูลจากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างชุมชนชาวพุทธและชาวมุสลิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร จำนวน ๒๐ คน ประกอบด้วย ๑) ชาวพุทธ ๑๐ ท่าน โดยแบ่งเป็นชาย ๕ และหญิง ๕ ๒) ชาวมุสลิม ๑๐ ท่าน โดยแบ่งเป็นชาย ๕ และหญิง ๕ และได้ นำข้อมูลมาวิเคราะห์เปรียบเทียบหาความคล้ายคลึงกันและความแตกต่างกันใน ๔ ประเด็น คือ ความหมาย รูปแบบ วิธีการ เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิม ในชุมชนตลาด หนองจอก สรุปผลได้ดังนี้

^{๑๐}สำนักงานเขตหนองจอก, แผนปฏิบัติการประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑ สำนักงานเขตหนองจอก, (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๖๑), หน้า ๓.

^{๑๑}สัมภาษณ์ พระครูมหาสุกิจโกวิท เจ้าอาวาสวัดหนองจอก เจ้าคณะแขวงกรมุรา ย ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๒}สัมภาษณ์ นางขวัญจิตร ประเสริฐศรี ประธานชุมชนหนองจอกกงลับฮั่วเคียว ๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

^{๑๓}สัมภาษณ์, นายวิสุทธิ สุไลมาน, อีหม่ามประจำมัสยิดดารุลมินา, ๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข ถือเป็นสภาพความเป็นอยู่หรือการดำรงชีพอยู่ที่มีแต่ความสงบ ปราศจากความขัดแย้ง ความรุนแรง มีความยุติธรรม และแนวทางต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดความสงบอย่างมีหลักการและมีเหตุผล รวมทั้งรู้จักสิทธิหน้าที่ มีวินัยในตนเอง เพราะที่ไหนมีความสงบ มีความสุข นั่นคือภาวะไร้ความขัดแย้ง ภาวะที่ก่อให้เกิดความสงบสุข มีรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ ได้แก่ การส่งเสริมให้ปัจเจกบุคคลและสังคมมีธรรมะคือความถูกต้อง ยึดเอาความถูกต้องเป็นใหญ่และเป็นหลักการสำคัญในการประพฤติปฏิบัติหรือดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคม การปกครอง ศาสนา การศึกษา และนิเวศวิทยา หากส่งเสริมตามแนวทางดังกล่าวในเบื้องต้นให้เป็นที่ไปพร้อมกันทั้งส่วนปัจเจกบุคคลและสังคม สันติสุขก็จะเกิดขึ้นแก่สังคมโลก

พระพุทธศาสนาให้ข้อคิดแก่ผู้ครองเรือนไว้ว่า การใช้ชีวิตร่วมกันในครอบครัวให้สมบูรณ์เต็มที่ เป็นไปได้ยากเพราะจะต้องสงเคราะห์คนข้างเคียงอย่างทั่วถึง ก็ประสบสันติสุขด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมดังนี้ ๑) ทิศ ๖ ในฐานะหน้าที่ของกัลยาณมิตรในครอบครัว หมายถึง บุคคลประเภทต่าง ๆ ที่เราทุกคนต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ด้วยดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศ คือ มารดาบิดาเป็นทิศเบื้องหน้า อาจารย์เป็นทิศเบื้องขวา บุตรและภรรยาเป็นทิศเบื้องหลัง มิตรสหายเป็นทิศเบื้องซ้าย ทาสและกรรมกร เป็นทิศเบื้องล่าง และพระสงฆ์ สมณพราหมณ์เป็นทิศเบื้องบน ๒) คุณสมบัติของกัลยาณมิตร ๗ ประการ การที่บุคคลจะปฏิบัติตามหลักการดังกล่าวได้สมบูรณ์ จะต้องมียุทธสมบัติของผู้เป็นกัลยาณมิตรทั้ง ๗ ประการ (๑) การทำตัวน่ายกใจและสนิทสนม (๒) นำเคารพในฐานะประพฤตินสมควรแก่ฐานะ (๓) นำเจริญใจหรือน่ายกย่อง (๔) รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ (๕) อุดหนุนต่อถ้อยคำต่าง ๆ (๖) แกล้งเรื่องล้าลึกได้ (๗) ไม่ชักนำไปในอริฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

ดังนั้น เป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธ มี ๓ ระดับ คือ ๑) ส่งเสริมให้คนเห็นความสำคัญของการสร้างสันติสุข ๒) สร้างความร่วมมือระหว่างชุมชนและศาสนาในการสร้างสันติสุขร่วมกัน และ ๓) ส่งเสริมให้ทุกคนศึกษาเรียนรู้และปฏิบัติตามหลักคำสอนในศาสนาของตน ดังนั้น การดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา ก็คือ การกระทำทางกาย วาจา และใจที่ถูกต้องตามหลักธรรม เพื่อชีวิตที่เจริญก้าวหน้า ก่อให้เกิดความสุขสบายทั้งกายและใจ ถึงเวลาแล้วที่มนุษย์ควรยกจิตของตนขึ้นมาให้อยู่เหนือวัตถุที่ไร้ความรู้สึกนึกคิด แล้วเอาเวลาที่เหลือมาใส่ใจคนรอบข้างที่มีชีวิตจิตใจ สร้างความรัก ความอบอุ่น ความเห็นอกเห็นใจเพื่อร่วมกันสร้าง “สันติสุข” ให้เกิดขึ้น โดยเริ่มจากคนในครอบครัวเดียวกันและแผ่ขยายไปสู่เพื่อนร่วมสังคม เพื่อให้สังคมน่าอยู่กว่าที่เป็น โดยยึดถือหลักความเมตตา กรุณา ไม่ทอดทิ้งกัน ในยามที่สังคม เศรษฐกิจ มีปัญหา ปัจจุบันสังคมโลกยังมีช่องว่างนับวันที่จะสร้างรอยแตกแยกให้เกิดขึ้นในสังคมมนุษย์ ถึงเวลาแล้วที่สังคมไทยควรเร่งสร้างมิตรให้มากกว่าสร้างศัตรู ในหลักการสร้างมิตรหรือผูกมิตร ทางพระพุทธศาสนานั้นเริ่มต้นจากการรู้จักให้ พุดจาอ่อนหวาน ทำตนให้เป็นประโยชน์ และวางตนเสมอต้นเสมอปลาย ตามหลักของสังคหธรรม^{๑๔} เพื่อสร้างจิตสำนึกให้เกิดความรักความเมตตาต่อกัน ในการเผยแผ่พระศาสนา ท่านก็ให้ยึดหลักเมตตาเป็นสำคัญเพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกให้เกิดความรัก โดยถือว่าทุกชีวิตคือมิตรร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน และในการประพฤติพรหมจรรย์อันเป็นขั้นที่จะพัฒนาตนไปสู่จุดหมายสูงสุด ท่านก็

^{๑๔} อก.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๑.

สอนให้รู้จักคบหามิตรที่ดีที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” เพราะมิตรที่ดีจะนำพาไปสู่จุดหมายได้สำเร็จ เมื่อคบคนดี จะทำให้คิดดี พูดดี ทำดี พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องการมีมิตรที่ดีว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ไว้ใน “กัลยาณมิตตสูตร” ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิमित ฉันทใด กัลยาณมิตตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี) ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิमितเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ฉันทนั้น”^{๑๕}

จากการศึกษาวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม ในประเด็นความหมายรูปแบบ วิธีการ และเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม พบว่า วิถีแห่งอิสลามเป็นวิถีที่เกี่ยวกับธรรมชาติของจักรวาล และความสัมพันธ์ที่มีอยู่กับองค์พระผู้สร้าง ให้ความเข้าใจเกี่ยวกับสมดุลทางธรรมชาติและสัมพันธ์ภาพระหว่างส่วนต่าง ๆ ของธรรมชาติ จากนั้นก็ปล่อยให้มนุษย์เรียนรู้ส่วนต่าง ๆ ขององค์ประกอบ เพื่อนำสิ่งเหล่านั้นมาใช้ประโยชน์ในการทำหน้าที่คอลีฟะฮ์ผู้สืบทอดต่อไป โดยมีเงื่อนไขว่า เขาจะต้องศรัทธามั่นต่ออัลลอฮ์ แต่เพียงพระองค์เดียว พวกเขาจะต้องมุ่งไปสู่พระองค์ด้วยการนบัสการต่อพระองค์แต่เพียงพระองค์เดียว ทุกความเข้าใจในระบบและกฎหมายจะต้องรับมาจากพระองค์แต่เพียงผู้เดียว เป็นศาสนาแห่งสันติที่มุ่งหมาย ๒ แบบ คือ ๑) สันติสุขภายใน เป็นสันติอันเกิดขึ้นจากการยอมจำนนต่ออำนาจของพระผู้เป็นเจ้าโดยไม่มีข้อขัดแย้ง ลังเลสงสัยภายในจิตใจ ๒) สันติสุขภายนอก เป็นสันติอันเกิดจากการวางหลักการและกฎเกณฑ์ของสันติสุขภายในครอบครัว สังคม และโลกอย่างลงตัว

วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิมก็คือการปฏิบัติตนตามวิถีของอิสลามอย่างเคร่งครัดนั่นเอง มีอยู่ ๔ แนวทาง ได้แก่

๑. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับปัจเจกบุคคล มุสลิมเชื่อว่า จะไม่มีสันติสุขในโลกจนกว่าคนแต่ละคนจะอยู่ในสันติสุขของตัวเอง ฉะนั้น สันติสุขในระดับปัจเจกสามารถสร้างเกิดขึ้นได้โดย ๑) การมอบความไว้วางใจต่อพระผู้เป็นเจ้า (๑) ผู้ศรัทธามั่นในสิ่งเร้นลับ (๒) ดำรงละหมาด (๓) ใช้จ่ายบางส่วนของสิ่งที่เราได้ประทานแก่พวกเขา (๔) ศรัทธามั่นในสิ่งที่ถูกประทาน (๕) พวกเขามีความเชื่อมั่นในโลกหน้า ๒) การขจัดความขัดแย้งภายในจิตใจ ๓) ความรักและความเมตตา

๒. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับครอบครัว อิสลามสร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยการสร้างหลักเกณฑ์ของความประพฤติและกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อรองรับกับสันติสุขในส่วนนี้

๓. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับสังคม ชี้ให้เห็นว่าคนแต่ละคนในสังคมจะตระหนักว่าพวกเขาได้มีชีวิตอยู่เพื่อพวกเขาเอง และเพื่อบรรดาผู้ที่ดำเนินรอยตามพวกเขา

๔. แนวทางการสร้างสันติสุขในระดับโลก อิสลามได้ปลูกฝังสันติสุขให้มีขึ้นในความสำนึกของแต่ละคนเป็นอันดับแรกต่อจากนั้นก็ในครอบครัวของเขาในชุมชนของเขาและสุดท้ายก็ในความสัมพันธ์ระหว่างชาติอิสลามมีข้อกำหนดเกี่ยวกับสันติสุขระหว่างคนแต่ละคนกับพระผู้ทรงสร้าง เขาระหว่างคนแต่ละคนกับความสำนึกของเขา และระหว่างเขากับชุมชน สันติสุขสามารถสร้างขึ้นได้ในความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันของกลุ่มต่าง ๆ ในความสัมพันธ์ระหว่างแต่ละคนกับรัฐบาลของพวกเขา และในที่สุดเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่อรัฐ

^{๑๕} ดูรายละเอียดใน พ.ป. (ไทย) ๓๑/๓๖/๕๕-๕๖, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๔๙/๔๓.

จากประเด็นเป้าหมายการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวมุสลิม สรุปได้ว่า สันติสุขของโลกจะเกิดขึ้นได้จะต้องมีการปลูกฝังอบรมสั่งสอนแนวคิดดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง โดยมีองค์ประกอบ ๔ ประการ คือ ๑) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับปัจเจก คือ การมอบความยำเกรงต่ออัลลอฮ์ แต่เพียงพระองค์เดียวและสามารถปฏิบัติภารกิจทางของอิสลามได้อย่างสมบูรณ์ ๒) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับครอบครัว อิสลามได้สร้างให้ครอบครัวเป็นศูนย์กลางของสังคม โดยส่งเสริมหลักเกณฑ์ของความประพฤติก และกฎระเบียบต่าง ๆ ขึ้นมา อันจะนำมาซึ่งการใช้ชีวิตครอบครัวที่สุขสมบูรณ์ ๓) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับสังคม สังคมเกิดขึ้นจากการมารวมตัวของครอบครัว แต่ละครอบครัว ซึ่งคนภายในสังคมจะต้องยึดหลักดังต่อไปนี้ (๑) ความรักและความเมตตา (๒) ความร่วมมือและความเป็นปึกแผ่น (๓) ระบบการเมืองที่รัฐจะต้องดูแลประชาชนด้วยความเสมอภาค (๔) ความยุติธรรม และ (๕) สวัสดิการที่ดีของสังคม ๔) เป้าหมายของการมีสันติสุขในระดับโลก สันติสุขของโลกนั้น จะเป็นผลที่ตามมาจากการมีสันติสุขขึ้นภายในปัจเจกบุคคลแต่ละคน สันติภายในครอบครัว และสันติสุขในสังคมนั่นเอง

จากการเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร สรุปได้ดังนี้

๑) **ด้านการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข** ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า เป็นการปฏิบัติหน้าที่ที่บริบูรณ์ตามสิทธิ์ทั้งทางศาสนาและสังคม ที่ต่างกันเพียงแต่อาศัยหลักการทางศาสนาของแต่ละศาสนามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเท่านั้น

๒) **ด้านรูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข** ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า คนทุกคนในสังคม ต้องปฏิบัติตนตามสิทธิและหน้าที่ของตนเองอย่างเคร่งครัด ไม่ก้าวล่วงสิทธิและหน้าที่ของบุคคลอื่น ส่วนที่ต่างกันคือ การปฏิบัติโดยอาศัยรูปแบบทางศาสนาของตนเอง เช่น ชาวพุทธเน้นหลักของศีล ๕ ส่วนชาวมุสลิมเน้นการปฏิบัติตามวิถีแห่งศาสนทูตมีศรัทธาต่อพระอัลลอฮ์เป็นแนวทาง

๓) **ด้านวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข** ทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันที่ต่ออาศัยหลักการทางศาสนาเป็นเครื่องมือ หรือแนวทางในการปฏิบัติ ส่วนที่ต่างกันก็อยู่ที่เครื่องมือของแต่ละศาสนา เช่น พระพุทธศาสนามีหลักศีล ๕ เป็นเครื่องป้องปรามไม่ให้คนกระทำความผิด และพรหมวิหาร เป็นการปฏิบัติสำหรับอยู่ร่วมกับคนอื่นตามภาระหน้าที่ที่มีจิตเมตตาต่อกันเป็นต้น ส่วนทางศาสนาอิสลามเน้นการปฏิบัติตามหลักศรัทธา คือความเชื่อต่ออวณะคำสอนของอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด และหลัก อานีมาฮ์ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนตามหน้าที่ไม่ก้าวล่วงสิทธิของบุคคลอื่น กระทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ เช่น หน้าที่ของความเป็นพ่อแม่ หน้าที่ของลูก หน้าที่ของคนในสังคม หน้าที่ของพลเมืองของชาติ และหน้าที่ศาสนิกของศาสนา

๔) **ด้านเป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข** กลุ่มตัวอย่างทั้งสองกลุ่มมีทัศนะคล้ายกันว่า เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขคือการร่วมสร้างสังคมพหุวัฒนธรรมให้เป็นสังคมแห่งการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สังคมแห่งการพึ่งพาอาศัยกันและกัน ไม่แบ่งแยกชั้นวรรณะทางสังคม หรือแม้แต่ความเชื่อทางศาสนาก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคในการสร้างสันติสุขดังกล่าว ส่วนนี้ที่ต่างกันนั้น เพียงแต่แต่ละศาสนา นำหลักการทางศาสนาของตนมายึดปฏิบัติ เช่น พระพุทธศาสนาเน้นหลักของศีล ๕ อิสลามเน้นหลักศรัทธา เป็นต้น

จากการเปรียบเทียบบริการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร สรุปเป็นตารางเปรียบเทียบ
ได้ดังนี้

การดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข		รูปแบบการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข		วิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข		เป้าหมายของการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุข	
ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม	ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม	ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม	ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม
การปฏิบัติหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนให้สมบูรณ์ด้วยหลักของเบญจธรรม	การปฏิบัติตามหลักศรัทธาในศาสนาอิสลาม และอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด	๑) การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนเองอย่างเคร่งครัด ไม่ก้าวก่ายสิทธิ์ และหน้าที่ของผู้ปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ อย่างเคร่งครัด	๑) การปฏิบัติตามสิทธิและหน้าที่ของตนเองอย่างเคร่งครัด ไม่ก้าวก่ายสิทธิ์และหน้าที่ของผู้ปฏิบัติตามหลักของศีล ๕ อย่างเคร่งครัด	ยิววิธีปฏิบัติตามหลักการพระพุทธ-ศาสนา เป็นเครื่องมือ เช่น - หลักเบญจศีล - พรหมวิหารธรรม	๑) ยิววิธีปฏิบัติตามหลักการศรัทธา คือ ความเชื่อต่อวณะคำสอนของอัลลอฮ์อย่างเคร่งครัด และ ยิวหลัก อานีมาฮ์ ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติตนตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย	ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม
						ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม
						ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม
						ชาวพุทธ	ชาวมุสลิม

ศาสนานิสลาม เป็นศาสนาแห่งสันติภาพ ต้องการสังคมที่เป็นสังคมแห่งสันติสุข โดยปฏิบัติตามหลักของเบญจศีลอย่างเคร่งครัด

อิสลามก่อนจึงจะริเริ่มสร้างสันติสุขที่แท้จริง

๕. บทสรุป

จากการเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวมแล้ว พบว่า ชาวพุทธและชาวมุสลิมมีทัศนคติที่เหมือนกันว่า การจะอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขได้นั้น ต้องมีศรัทธามั่นคงปฏิบัติตามหลักศาสนาของตนอย่างเคร่งครัด สามารถที่จะพัฒนากาย วาจา ใจ ของตนให้เกิดสุขได้ ส่วนนัยที่ต่างกันนั้น ชาวพุทธมุ่งหมายเอาการปฏิบัติตามหลักของเบญจศีล เบญจธรรม เป็นเครื่องพัฒนากาย วาจาและใจให้เป็นปกติสุข และก้าวสู่ความสุขสันต์อันยั่งยืนคือพระนิพพาน ส่วนชาวมุสลิมมุ่งหมายยึดหลักศรัทธาในอัลลอฮ์ มีพระองค์เป็นผู้ชี้แนวทางในการดำเนินชีวิตอันจะนำมาซึ่งความสุขอันนิรันดร

๖. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “การเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขของชาวพุทธกับชาวมุสลิมในชุมชนตลาดหนองจอก กรุงเทพมหานคร” มีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้ ควรนำหลักการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขไปใช้ในหน่วยงานรัฐและเอกชน เพื่อพัฒนาสังคมวงกว้าง และควรนำหลักการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขในทางศาสนาไปนำเสนอในเวทีศาสนสัมพันธ์ เพื่อความเข้าใจในวิถีสันติสุขของแต่ละศาสนา

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบวิธีการดำเนินชีวิตอย่างสันติสุขระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาต่าง ๆ”

บรรณานุกรม

ชัยยิต กุฎฐ. อรรถาธิบาย มหาคัมภีร์อัล-กุรอาน (ได้ร่่มเงาอัล-กุรอาน) ญุซที่ ๑. แปลโดย สุนทร มาลาตี. ปัตตานี: เบนฮาลาบี เพรส, ม.ป.ป.-๒๒๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๑.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ยูไลน เกอหิม. มนุษย์ในอิสลาม: ศึกษาวิเคราะห์ปฐมกำเนิดของมนุษย์. ปัตตานี: มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๑.

สำนักงานเขตหนองจอก. แผนปฏิบัติราชการประจำปี พ.ศ. ๒๕๖๑ สำนักงานเขตหนองจอก. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., ๒๕๖๑.

อับดุลละซีซ บินอับดิลลาฮ์ บินบาซ. หลักการเชื่อมั่นที่ถูกต้องและที่ตรงข้ามกัน. แปลโดย อิมรอน มะกุดี. กรุงเทพมหานคร: โรงเรียนศาสนวิทยา, ๒๕๓๑.

ตัวอย่างผู้ให้สัมภาษณ์

พระครูवासูกิจโกวิท, เจ้าคณะแขวงกระทู้มราย เจ้าอาวาสวัดหนองจอก

นางขวัญจิต ประเสริฐศรี, ประธานชุมชนโรงเรียนหนองจอกกมลพิสัย

นายวิสุทธิ์ สุลมาน, อิหม่าม

การศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่นักปกครองในจกัถวัตตีสูตฺรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับ
คัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ

A COMPARATIVE STUDY OF THE DUTIES OF THE RULERS IN
CAKKAVATTISUTTA IN THERAVADA BUDDHISM AND THE ANALECTS OF
CONFUCIANISM

พระเนติธ มหาปุณโณ (โสพิมพา)*

ผศ.ดร.แสง นิลนามะ**

ผศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาหน้าที่นักปกครองในจกัถวัตตีสูตฺรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาหน้าที่นักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบหน้าที่นักปกครองในจกัถวัตตีสูตฺรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสารผลการศึกษาพบว่า ผลการศึกษาพบว่า หน้าที่ของนักปกครองในจกัถวัตตีสูตฺรกับคัมภีร์หลุนอวี่ เหมือนกันตรงที่นักปกครองต้องทำหน้าที่เพื่อประชาชนที่อยู่ในปกครองของตนให้เสมือนหนึ่งว่าเป็นผู้ที่มีพระคุณ หรือผู้ที่ตนต้องรับผิดชอบดูแลสุขและทุกข์ของชนเหล่านั้น ส่วนที่ต่างกันนั้น ในจกัถวัตตีสูตฺรเน้นการประชาสัมพันธ์ชี้แจงข้อมูลข่าวสาร เช่น แจงว่าสิ่งนี้มีคุณ สิ่งนี้ไม่มีโทษควรละเว้น เป็นต้น ส่วนในคัมภีร์หลุนอวี่มุ่งสร้างหรือลงมือกระทำสิ่งที่เป็นรูปธรรมให้ชัดเจนเช่นการจัดการศึกษาให้ความรู้ เพราะสังคมจะอยู่ดีกินดีต้องสร้างโอกาสให้เขาไม่ใช่ยื่นอาหารให้เท่านั้น

คำสำคัญ หน้าที่ของนักปกครอง, จกัถวัตตีสูตฺร, คัมภีร์หลุนอวี่, พระพุทธศาสนาเถรวาท, ศาสนาขงจื้อ, ศึกษาเปรียบเทียบ

Abstract

This paper has three objectives: 1) to study the duties of the rulers in Cakkavatti Sutta of Theravada Buddhism, 2) to study the duties of the rulers in the Analects of Confucianism, and 3) to comparatively study the duties of the rulers in Cakkavatti Sutta of Theravada Buddhism and the Analects of Confucianism. This study is of documentary research. The results of the study were as follows: From the comparison of the duties of the rulers in *Cakkavatti Sutta* of Theravada Buddhism and the *Analects* of Confucianism, it was found that the similar point of them was

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

that the rulers have to discharge their duties for people in their subject just as they are benefactors or ones that the rulers have to be responsible for and take care of them. The different points of them was that the duties of the rulers in *Cakkavatti Sutta* emphasize on the public relations for communicating information such as notifying that this is good and having virtue, this is not good that should be avoided, etc., but in the *Analects of Confucianism*, emphasize on producing or doing concretely such as education, viz., the knowledge-giving, because society would be good once the rulers have to create the opportunities to them not only give them food.

Keyword: Duties of the Rulers, *Cakkavatti Sutta*, *Analects*, Theravada Buddhism, Confucianism, Comparative Study

๑. บทนำ

คำว่า การเมือง (Politics) และคำว่า การปกครอง (Government) มีความหมายในทางรัฐศาสตร์แตกต่างกัน “การเมือง” หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการแข่งขันเพื่อหรือการแสวงหาอำนาจซึ่งส่งผลกระทบต่อ ระบบสังคม หรือสภาพโดยส่วนใหญ่ของสังคม ส่วน “การปกครอง” หมายถึง เรื่องที่เกี่ยวข้องกับการบริหารและการวางระเบียบกฎเกณฑ์สำหรับสังคมเพื่อ ให้สังคมมีความปกติสุข การปกครองยังมีความหมายอย่างอื่นอีกเช่น การปกครองได้แก่การปฏิบัติการทั้งหลายทั้งปวงของเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ ของรัฐโดยมีจุดประสงค์เพื่อให้ประชาชนได้อยู่ด้วยกันอย่างมีระเบียบและมีผล ประโยชน์จากการอยู่ในรัฐนั้น ๆ เช่น การปฏิบัติงานต่าง ๆ ของคณะรัฐมนตรี การออกกฎหมายของฝ่ายนิติบัญญัติ การที่ตำรวจจับผู้ร้าย แพทย์ประจำตำบลไปตรวจคนไข้ หรือครูพานักเรียนไปทัศนศึกษานอกสถานที่ เหล่านี้ถือว่าเป็นการปกครองโดยทั้งสิ้น บางครั้งเราอาจเรียกสิ่งเดียวกันนี้ว่าการบริหาร หรือรัฐบาล ซึ่งหมายถึง คนหรือองค์กรต่าง ๆ ของรัฐบาลทั้งหมด อย่างไรก็ตามการเมืองและการปกครองก็มีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน เพราะการปกครองเป็นการบริหาร การวางระเบียบกฎเกณฑ์ เพื่อให้เกิดการบำบัดทุกข์บำรุงสุขแก่ประชาชนนั้น จำเป็นต้องอาศัยอำนาจ จึงจะทำให้การปกครองสามารถดำเนินงานได้ ดังนั้นรัฐหรือผู้ปกครองประเทศจึงต้องทำหน้าที่เป็นผู้บริหารงานด้านการปกครอง โดยมุ่งเน้นที่ตอบสนองความต้องการของประชาชนโดยส่วนรวม

จกั กวัดติ สุตต เป็น สุตตร ว่า ด้วย พระเจ้า จักรพรรดิ^๑ เป็น พระสุตร ที่ ว่า ด้วย หลักการ ปฏิบัติ สำหรับ ผู้ปกครอง สูงสุด หรือ ประมุข ของ รัฐ และ ครอบคลุม ถึง คณะ รัฐบาล และ ข้าราชการ ใน ภาค ส่วน ต่าง ๆ ของ ประเทศ ด้วย เพราะ สาร สำคัญ ที่ ปรากฏ ใน พระสุตร นี้ ล้วน แต่ เป็น หลักการ สำหรับ ข้าราชการ ที่ เป็น นักปกครอง โดยตรง ตลอด จน ข้าราชการ ที่ ทำงาน สนอง นโยบาย การ พัฒนา ประเทศ ของ พระเจ้า แผ่นดิน โดยเฉพาะ นายกรัฐมนตรี และ คณะ รัฐบาล ซึ่งเป็น ผู้ทำหน้า ที่ บริหาร ประเทศ ใน ฐานะ เป็น ตัว แทน ของ ประชาชน ที่ ได้รับความ เลือ ก ตั้ง มา จาก ประชาชน และ ยัง มี ฐานะ เป็น ผู้กระ ทำ การ แทน พระมหากษัตริย์ ภายใต้ การปกครอง ระบอบ ประชาธิปไตย อัน มี พระมหากษัตริย์ เป็น ประมุข อย่าง

^๑ดูรายละเอียดใน ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๐-๑๑๐/๕๙-๘๒, อง.ตัก. (ไทย) ๒๐/๑๔/๑๕๔-๑๕๖.

ประเทศไทย นอกจากนี้สาระสำคัญของพระสูตรนี้ยังหมายรวมถึงนักการเมืองในระดับชาตินักการเมืองในระดับท้องถิ่นด้วย เพราะทุกคนในทุกภาคส่วนล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการผลักดันในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศและสังคมให้เป็นในทิศทางที่พึงประสงค์ คือความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ความสันติสุขของสังคม ความเป็นอยู่อย่างผาสุกของประชาชนภายในประเทศชาติด้วยกันทั้งนั้น^๒ ดังข้อความบางส่วนในจกักรัตติสูตร^๓ ที่กล่าวถึงหน้าที่ของผู้ปกครองว่า

๑. จงจัดการรักษา ป้องกัน และคุ้มครองชนภายใน กำลังพล พวกกษัตริย์ผู้ตามเสด็จพราหมณ์คหบดี ชาวนิคม และชาวชนบท สมณพราหมณ์ สัตว์จำพวกเนื้อและนกโดยธรรม..... สมณพราหมณ์เหล่าใดในแว่นแคว้น...แว่นขาดจากความมัวเมา และความประมาท ตั้งมั่นอยู่ในขันติ และโสรจจะ ผีกตน สงบตน ให้ตนดับกิเลสอยู่แต่เพียงผู้เดียว ...พึงเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นตามกาลอันสมควรแล้วสอบถาม....อะไรควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อความไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่า อะไรที่ข้าพเจ้ากระทำอยู่ พึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขตลอดกาลนาน.....

๒. ภิกษุทั้งหลาย กษัตริราชิราชผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว รับสนองพระดำรัสของพระราชธานีแล้ว ทรงประพฤติจกักรัตติธรรมอันประเสริฐ เมื่อท้าวเธอทรงประพฤติจกักรัตติธรรมอันประเสริฐอยู่ สนานพระเศียรในวันอุโบสถ ๑๕ คำ รักษาอุโบสถ ประทับอยู่บนปราสาทหลังงาม ปรากฏจักรแก้วอันเป็นทิพย์ซึ่งมีค่า ๑,๐๐๐ ชี มีมิง มีตม และส่วนประกอบทุกอย่าง

จากการศึกษาหน้าที่ของนักปกครองในจกักรัตติสูตรพระสูตรนี้ มีข้อสังเกตว่า การปกครองนอกจากผู้ปกครองจะอาสาดูแลประชาชนและออกกฎหมายปกครองหมู่ชนในฐานะผู้นำรัฐแล้ว ยังได้กล่าวถึงการให้ปันทรัพย์แก่ผู้ยากไร้ โดยได้กล่าวถึงการละเว้นธรรมอันจะนำไปสู่ปัญหาความยุ่งยากแก่การปกครอง เมื่อผู้นำใช้อำนาจในการรักษาทรัพย์ แต่ปล่อยให้คนจนอดอยาก จนกลายเป็นขโมย ครั้นเมื่อถูกจับได้และถูกถามก็ตอบว่า ที่ขโมยไปนั้นเพราะความอดอยาก ผู้นำก็จะมอบทรัพย์สินเงินทองให้ เมื่อคนทั้งหลายทราบว่าการลักขโมยทำให้ได้รางวัลคือทรัพย์ ก็พากันขโมยตาม ผู้นำจึงเปลี่ยนวิถีโดยการลงโทษประหารชีวิต ขโมยก็ใช้ชีวิตเดียวกันคือ ฆ่าเจ้าทรัพย์เพราะกลัวโทษประหาร ครั้นถูกจับได้ก็เพ็ดทูลและใส่ความผู้อื่น จะเห็นได้ว่า หลักการปกครองในจกักรัตติสูตรนั้น ถ้าพึงการรักษาความสงบในสังคมอย่างเดียวไม่พอ จะต้องแก้ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจไปด้วย นั่นคือ ประชาชนจะต้องไม่อดอยาก

คัมภีร์หลุนอวี นับเป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่สำคัญของขงจื้อ ด้วยว่าคัมภีร์ดังกล่าวนี้ได้รวบรวมบทสนทนาเกี่ยวกับหลักการทางศาสนาขงจื้อระหว่างศิษย์กับอาจารย์ ซึ่งนับว่าเป็นปรัชญาพื้นฐานของจีน โดยในคัมภีร์นี้กล่าวเกี่ยวกับการครองตน เกี่ยวกับการเรียนการศึกษา เกี่ยวกับการคบเพื่อนเกี่ยวกับความกตัญญู เกี่ยวกับการเมืองการปกครอง เกี่ยวกับมนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เหวิน และเกี่ยวกับขบขบ จาริต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่เรียกว่า หลี่ แต่เมื่อก้าวโดยใจความ

^๒พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ (ศิริวรรณ), “แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจกักรัตติสูตร”, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์คุณบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๑.

^๓ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔-๘๕/๖๒-๖๓.

แล้ว ก็อยู่ในหลักของเมตตาธรรม รักผู้อื่น คือแก่นทฤษฎีของระบบความคิดของขงจื้อ อันเป็นมาตรฐานและอุดมการณ์สูงสุดทางคุณธรรม จริยธรรม การเมือง สังคมของขงจื้อ ทั้งยังสะท้อนถึงทัศนะเชิงปรัชญาของท่านด้วย ความหมายสำคัญสองประการของ เมตตาธรรม ที่ขงจื้อให้คำนิยามคือผู้มีเมตตาอย่าอุมรักผู้อื่น ควบคุมตนเอง ฟันฟูจริยธรรมคือเมตตาธรรม

เมื่อกล่าวถึงหน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่แล้ว เราจะเห็นว่าขงจื้อนั้น ต้องการให้ผู้บริหารหรือนักปกครอง ให้ชาวบ้านทำในสิ่งที่พวกเขาได้ประโยชน์ ดังนั้น นอกจากนักปกครองจะต้องรู้หน้าที่ในการบริหารจัดการรัฐภายในแล้ว สิ่งสำคัญในทัศนะของขงจื้อคือการราษฎร ดังข้อความต่อไปนี้

ขงจื้อกล่าวว่า “ปกครองด้วยรัฐศาสตร์ เครื่องครัดด้วยราชทัณฑ์ ทวยราษฎรก็จักกลัวเกรงและไม่ละอาย หากปกครองด้วยคุณธรรม และเครื่องครัดด้วยจริยธรรม ไพร่ฟ้าก็จักรู้ละอายและปรับปรุงตน”^๔

หลู่โองก ทรงถามขงจื้อว่า “ทำอย่างไรจึงจะเป็นที่ยอมรับของไพร่ฟ้า” ขงจื้อกราบทูลว่า “เกื้อกูลผู้เที่ยงธรรม ปลดปราบผู้เลวร้าย ฉะนั้น ประชาราษฎรก็จักศิโรราบ แต่หากเกื้อกูลผู้เลวร้าย ปลดปราบผู้เที่ยงธรรม ฉะนั้น พสกนิกรจักไม่เชื่อฟัง”^๕

จี้คังจื้อถามว่า “ทำอย่างไรจึงจะทำให้ปวงประชามีความเคารพภักดี แลตักเตือนกันและกัน” ขงจื้อตอบว่า “ปฏิบัติต่อประชาชนด้วยความสำรวม มวลชนจักเคารพ ดำรงด้วยความเมตตาทกัตถุญ ทวยราษฎรจักภักดี เลือกใช้คนดีแลสอนสั่งผู้ด้อยความสามารถ ปวงชนก็จักตักเตือนกันและกัน”^๖

จากข้อความข้างต้นนี้ อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า หน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี่นั้น นอกจากจะปกครองให้รัฐเจริญแล้ว ต้องดูที่ฐานรากของการปกครองคือประชาชนด้วยว่าอะไรคือความต้องการของราษฎร แม้อำนาจรัฐหรือกฎหมายจะสามารถควบคุมคนได้ แต่ไม่สามารถที่จะควบคุมจิตใจของประชาชนได้นอกจากหลักคุณธรรมโดยเฉพาะหลักแห่งเมตตาธรรม ซึ่งนั่นเป็นนักปกครองในอุดมคติของขงจื้อด้วย เพราะการสร้างหลักการปกครองโดยใช้หลักสัมพันธ์ภาพระหว่างครอบครัวเป็นฐาน และก้าวไปสู่การปกครองระดับผู้ครองนคร โดยต่างทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ จึงเป็นเสมือนการปกครองในอุดมคติของศาสนาขงจื้อ

จากการศึกษาเบื้องต้นพบว่า หน้าที่ของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรในพระพุทธศาสนากับคัมภีร์หลุนอวี่ของศาสนาขงจื้อ ต่างกล่าวถึงการทำหน้าที่ของผู้ปกครองที่ต้องการให้ผู้อยู่ในการปกครองมีความสุข เป็นรัฐที่มั่งคั่งและมีความสุข เพียงแต่ต่างกันที่วิธีการในการบริหารจัดการรัฐที่ต่างกันด้วยพื้นฐานแห่งสังคมนั้น ๆ นั่นจึงเป็นเหตุผลให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่ศึกษาการปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรกับศาสนาขงจื้อ มุ่งเน้นที่จะศึกษาโครงสร้างของจ๊กกั้วตติสูตร และคัมภีร์หลุนอวี่รูปแบบปกครอง ความสำคัญ of นักปกครอง คุณลักษณะของนักปกครอง หน้าที่ของนักปกครอง

^๔อมร ทองสุก แผลและเรียบเรียง, **คัมภีร์หลุนอวี่**, (ปฐมธานี: บริษัท ชุมหวัดร จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๖.

^๕เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^๖เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

จริยธรรมหรือหลักการของนักปกครอง ตลอดถึงอิทธิพลการปกครองที่มีต่อสังคมของทั้งจักกวัตตีสสูตร ในพระพุทธศาสนากับคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ อันจะเป็นการเข้าใจชัดเจนในหลักการของแต่ละ ศาสนา และก่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงวิชาการต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาหน้าที่นักปกครองในจักกวัตตีสสูตรในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาหน้าที่นักปกครองคัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ
๓. เพื่อเปรียบเทียบหน้าที่นักปกครองในจักกวัตตีสสูตรในพระพุทธศาสนาเถรวาทและ คัมภีร์หลุนอวีในศาสนาขงจื้อ

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์หลุนอวี ตลอดถึงการ ปกครองในหนังสือของนักปราชญ์ชนชั้นหลัง รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา บทความทาง วิชาการ และบทความทางเว็บไซท์ แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์เปรียบเทียบ เรียบเรียง เขียน บรรยายเชิงพรรณนาแล้วนำเสนอผลงานวิจัย และข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

จักกวัตตีสสูตรนั้น เป็นพระสูตรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ หรือนักปกครอง และนอกจากนั้น พระสูตรนี้ดังกล่าวยังหมายรวมถึงนักการเมืองในระดับชาติ นักการเมืองในระดับ ท้องถิ่นด้วย เพราะทุกคนในทุกภาคส่วนล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการผลักดัน ในการขับเคลื่อนการ พัฒนาประเทศและสังคมให้เป็นในทิศทางที่พึงประสงค์ คือความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ความ สันติสุขของสังคม ความเป็นอยู่อย่างผาสุกของประชาชนภายในประเทศชาติด้วยกันทั้งนั้น

การเมืองการปกครอง หมายถึง การปกครองเพื่อการศึกษา เป็นการปกครองที่ทำให้เกิด ความสงบเรียบร้อยโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องเชื่อมประสานเพื่อสร้างสังคมให้ สงบสุข โดยนัยหมายก็คือการดูแลบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ประชาราษฎร์ที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตรัฐ โดยหลักธรรมาภิบาลในจักกวัตตีสสูตร ที่แสดงถึงหลักการปกครองโดยธรรม ๕ ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ ๑) ความสำคัญของผู้ปกครอง ๒) คุณลักษณะของผู้ปกครอง ๓) หน้าที่ของผู้ปกครอง ๔) บทบาทของ ผู้ปกครอง และ ๕) หลักการปกครอง ซึ่งสรุปได้ดังนี้

๑. ความสำคัญของผู้ปกครอง ผู้นำนั้นมีความสำคัญในการปกครอง กำหนดบทบาทของ รัฐ โดยการวางกติกาการยาตราทางสังคม เพื่อให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข แต่ทั้งนี้ก็อยู่ที่ประชาชนใน รัฐเป็นผู้เลือก โดยพิจารณาที่ลักษณะบุคคลเป็นสำคัญ และในการปกครองบ้านเมืองนั้น ผู้นำเป็นผู้ ขับเคลื่อนบริหารประเทศให้ดำเนินไปได้

๒. คุณลักษณะของผู้ปกครอง ผู้ปกครองต้องประพฤติอยู่ในข้อวัตรที่เป็นธรรม ทำให้รัฐที่ อยู่ในปกครองเกิดความสงบสุข ซึ่งสรุปคุณลักษณะของผู้ปกครองตามหลักของ พระพุทธศาสนา (๑) เป็นผู้ทรงธรรม (๒) มีความยุติธรรม (๓) มีความรอบรู้

๓. หน้าที่ของผู้ปกครอง หน้าที่ของผู้ปกครองในคัมภีร์พระพุทธศาสนาคือการสร้างความมั่งคั่งแก่ราชอาณาจักร การที่จะสร้างความมั่งคั่งแก่ราชอาณาจักรได้นั้น ต้องเกิดแต่การสร้างความอยู่ดีกินดีให้กับประชาชน ไม่ว่าจะอยู่ในสังคมใด หน้าที่หลักของผู้ปกครองคือ บำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ผู้ใต้ปกครองอย่างถูกต้องและเป็นธรรม ด้วยหลักการ ๕ ประการ คือ (๑) ถือธรรมเป็นใหญ่ (๒) ให้ความคุ้มครองโดยธรรม (๓) ป้องกันอธรรม (๔) ปันทรัพย์เฉลี่ยให้แก่ชนผู้ไร้ทรัพย์ และ (๕) มีที่ปรึกษาที่ทรงความรู้และคุณธรรม

๔. จริยธรรมหรือหลักการปกครอง การปกครองจำเป็นต้องมีหลักการ เพราะต้องเกี่ยวข้องกับคนหมู่มากเพื่อให้การปกครองนั้นเป็นไปด้วยความเรียบร้อย และบรรลุจุดประสงค์ตามที่ได้หวังไว้ หลักการปกครองมี ๒ ประการ คือ หลักกฎหมายอันเป็นระเบียบ กฎเกณฑ์ หรือข้อบังคับ ซึ่งยอมรับด้วยกัน และหลักศีลธรรม เพื่อเป็นหลักปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้ปกครอง และจะต้องยึดเป็นข้อปฏิบัติในการปกครองเป็นสำคัญ ได้แก่ (๑) หลักทศพิธราชธรรม (๒) ราชสังคหวัตถุ ๔ (๓) อปริหานิยธรรม ๗ (๔) สัปปริสธรรม ๗ (๕) หลักการทูต ๘

จากการศึกษาหน้าที่ของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวี พบว่า คัมภีร์หลุนอวี เป็นรวมบทสนทนาระหว่างขงจื้อกับศิษย์ ซึ่งถือเป็นคัมภีร์ที่สำคัญที่สุดในพัฒนาการอันยาวนานของปรัชญาสำนักขงจื้อและของประวัติศาสตร์ภูมิภาคจีน อาจกล่าวได้ว่า หลุนอวีเป็นตัวบทพื้นฐาน (foundational text) ของสำนักปรัชญาขงจื้อ กล่าวคือเป็นจุดเริ่มต้นของแรงบันดาลใจที่พัฒนาจากความสัมพันธ์ในหมู่เพื่อนที่เป็นครู-ศิษย์ร่วมสำนัก ในประเด็นเกี่ยวกับ ๑) การครองตน ๒) การเรียนการศึกษา ๓) การคบเพื่อน ๔) ความกตัญญู ๕) การเมืองการปกครอง ๖) มนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เหวิน ๗) ขนบ จารีต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่เรียกว่า หลี่ และ ๘) ความมุ่งมั่น ตั้งใจ

ระบบการเมืองในยุคของขงจื้อเมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว มี ๓ ระบบด้วยกัน คือ ๑) ระบบการเมืองแบบพ่อปกครองลูก ระบบนี้กษัตริย์มีสถานะเหมือนพ่อ ส่วนประชาชนใต้ปกครองมีสถานะเหมือนลูก ซึ่งโดยสถานะแห่งความสัมพันธ์ พ่อจะต้องให้ความรัก ดูแล และปกป้องลูก ในขณะที่ลูกก็ต้องให้ความเคารพ และเชื่อฟังผู้เป็นพ่อ ภายใต้การปกครองระบบนี้ ประชาชนจะรู้สึกอบอุ่นและมีความเป็นอยู่ที่ดี ๒) ระบบการเมืองแบบเจ้าครองนคร การปกครองในลักษณะนี้มีลักษณะเป็นการกระจายอำนาจ คือการกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปสู่รัฐใหญ่น้อยภายในอาณาจักรของตน ๆ ๓) ระบบการปกครองแบบจักรพรรดิ เป็นการปกครองแบบรวบอำนาจ ระบบการเมืองแบบจักรพรรดินี้ ได้พัฒนาถึงขีดสูงสุดในปี พ.ศ. ๓๒๒ เมื่อเจ้าครองนครชื่อฉินได้ใช้กำลังทหารของตนรวบรวมดินแดนจนเป็นปึกแผ่น พร้อมกันนั้นก็ได้สถาปนาตนเองเป็นจักรพรรดิองค์แรกแห่งราชวงศ์ฉิน

ความสำคัญของผู้ปกครองมี ๒ ระดับด้วยกัน คือ ๑) ผู้ปกครองสูงสุด คือ กษัตริย์ ถือกันว่าเป็นตัวแทนของสวรรค์ (เทียน) เปรียบเหมือนหลักชัยของประเทศชาติ ทรงเป็นที่ยึดเหนี่ยวทั้งทางร่างกายและจิตใจ ห่วงใยในสภาพความเป็นอยู่ของราษฎร ราษฎรต้องกินอิม นุ่งอุน เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจสูงสุด เหล่าพสกนิกรถือจักรพรรดิเป็นใจของตน ๒) ผู้ปกครองชั้นรองลงมา มีเหล่าขุนนางอำมาตย์ แม่ทัพ เป็นต้น ซึ่งถือเป็นผู้รับสนองราชโองการของกษัตริย์มาปฏิบัติต่อราษฎร เปรียบเหมือนเป็นแขนขาของกษัตริย์ มีความสำคัญในฐานะเป็นผู้ตัดสินแทนกลุ่ม และทำให้งานของรัฐสำเร็จตามวัตถุประสงค์

คุณลักษณะของผู้ปกครองในพระศนะของขงจื้อ จะต้องไม่เกียจคร้านในการปฏิบัติหน้าที่ มีความซื่อสัตย์ ตั้งอยู่ในคุณธรรม ทั้งนี้เพราะชีวิตและการเป็นอยู่ของประชาชนขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง ผู้ปกครองที่ดีจึงต้อง เข้าใจในสิ่งที่ประชาชนต้องการ จะต้องทำงานมีจิตสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม รู้หน้าที่ของตนมีสายตายาวไกล ผู้ปกครองนั้นต้องประกอบด้วยคุณสมบัติ ๓ ประการหลัก ๆ คือ ๑) มีความรักและเคารพในเจตจำนงของประชาชน ๒) มีความปรารถนาในการที่จะสร้างเสถียรภาพและความเป็นธรรม ให้เกิดขึ้นในสังคม และ ๓) มีความสามารถที่จะสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับประชาชน

หน้าที่ของผู้ปกครองว่าโดยหลักแล้ว คือการสร้างภาวะการอยู่ดีกินดี สร้างหลักจริยธรรม กำหนดกฎหมาย และคิดค้นอักษร ทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ราษฎร เช่นเดียวกับบิดามารดา มีความรักต่อบุตรธิดา ดังนั้น ผู้ปกครองจึงมีอยู่เพื่อประโยชน์แก่ราษฎรที่ถูกปกครอง ผู้ปกครองย่อมจะต้อง อำนวยสันติสุข และความอุดมสมบูรณ์อย่างเพียงพอแก่ราษฎร เป็นผู้นำด้านการศึกษา และเป็นแบบอย่างแห่งชีวิตที่ประกอบด้วยคุณธรรม ซึ่งสรุปได้ ๓ ประเด็นหลัก คือ ๑) สร้างความอยู่ดีกินดี ให้แก่ประชาชน ๒) ให้การศึกษาแก่ราษฎร ๓) สร้างความศรัทธาเชื่อมั่นให้เกิดขึ้น

ในส่วนของจริยธรรมหรือหลักการสำหรับการปกครอง เมื่อเราศึกษาดูแล้ว ผู้วิจัยมองว่า เบื้องต้นควรกล่าวถึงหลักศีลธรรมของขงจื้อ ซึ่งหลักศีลธรรมของขงจื้อนั้นไม่ได้กล่าวอยู่เป็นหมวดหมู่ในที่แห่งเดียวกัน แม้ในคัมภีร์หลุนอวี่เองก็กล่าวถึงคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนั้น ๆ ว่าเป็นคุณธรรมของนักการปกครองเหมือนกัน แต่อยู่ต่างสถานะและโอกาส ซึ่งหลักศีลธรรมทั้งปวงนั้น เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วก็อยู่ในหลัก ๔ ประการ คือ ๑) หลักเหรินหรือเมตตาธรรม ๒) หลักหลี่ หรือจารีต ๓) หลักเสี่ยว (หลักกตัญญู) ๔) หลักจุงหยุง หรือ หลักสายกลาง

จากการศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ของนักปกครองในจ๊กกั้วตติสูตรในพระพุทศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ สรุปได้ว่า

๑) **เปรียบเทียบด้านโครงสร้างของจ๊กกั้วตติสูตรกับคัมภีร์หลุนอวี่เหมือนกันตรงที่** กล่าวถึงผู้ปกครองกับผู้อยู่ในปกครอง หรือกล่าวโดยนัยอีกประการหนึ่งคือการกล่าวถึงหน้าที่ของแต่ละกลุ่มที่จะพึงปฏิบัติเพื่อให้บรรลุเป้าหมายของแต่ละฝ่าย ส่วนที่ต่างกันนั้น ทางจ๊กกั้วตติสูตรกล่าวถึงหน้าที่ทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตตระ ส่วนคัมภีร์หลุนอวี่กล่าวถึงหน้าที่ที่บุคคลในสังคมพึงปฏิบัติต่อกันตามสามัญสำนึกที่ดีที่มีต่อกัน แสดงให้เห็นถึงคุณและโทษของการปฏิบัติในกรณีนั้น ๆ

๒) **เปรียบเทียบรูปแบบการปกครองในพระพุทศาสนาเถรวาทและศาสนาขงจื้อมีนัย** ที่คล้ายกันตรงที่การปกครองนั้นต้องพึ่งพาผู้นำที่เป็นเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตของประชาชนทั้งหมด จะต่างกันก็เพียงแต่การรวบอำนาจแบบเบ็ดเสร็จหรือการให้ประชาชนทั่วไปได้มีส่วนร่วมในการปกครองนั้น ๆ แต่ถึงกระนั้นก็เป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งไม่มีพลังเพียงพอ เพราะอำนาจส่วนใหญ่จะอยู่ในกำมือหรืออยู่ในการปกครองของอำมาตย์ ข้าราชการบริวารเท่านั้น แม้ทางพระพุทศาสนาจะแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม กลุ่มแรกเป็นการปกครองด้วยอำนาจของกษัตริย์แบบเบ็ดเสร็จ อีกกลุ่มเป็นการเปลี่ยนถ่ายอำนาจตามวาระของกลุ่มผู้นำเช่นเดิม ซึ่งเป็นเจ้าปกครองในแต่ละรัฐ ในลักษณะสหพันธรัฐ ซึ่งอำนาจนั้นยังไม่สามารถที่จะเข้าไปสู่มือของประชาชนทั่วไป ในส่วนของการเมืองการปกครองในศาสนาขงจื้อถึงจะแบ่งออกเป็นสามกลุ่มซึ่งมีอำนาจมากน้อยต่างกัน แต่อำนาจเหล่านั้นก็

ยังอยู่ในการบริหารจัดการของนักปกครองที่เป็นกษัตริย์เช่นเดิม ขึ้นอยู่กับว่าผู้ปกครองนั้น ๆ จะใช้หลักในการปกครองแบบใดเป็นเครื่องมือเพื่อให้สังคมอยู่ด้วยความสงบสุขนั่นเอง

๓) **เปรียบเทียบด้านความสำคัญของนักปกครอง** ทั้งจักกวัตตีสูตและคัมภีร์หลุนอวี มองเหมือนกันว่านักปกครองนั้นมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการบริหารบ้านเมืองให้อยู่เป็นบ้านเป็นเมือง เป็นที่รวมคนหมู่มาก ทั้งความคิด เพศ วัย ความต้องการ ส่วนที่ต่างกันก็เป็นเพียงจักกวัตตีสูตเน้นความอสังการของผู้ปกครองที่มากด้วยบุญญาภิหาร ส่วนคัมภีร์หลุนอวีมุ่งหมายเอาคนที่มีคุณธรรม ไม่จำเป็นต้องมีอำนาจวาสนามากมาก เช่น ผู้นำกลุ่มชน เป็นต้น

๔) **เปรียบเทียบด้านคุณลักษณะของนักปกครอง** ในจักกวัตตีสูตกับคัมภีร์หลุนอวี เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า กล่าวถึงลักษณะสำคัญของนักปกครองที่ดีคือต้องมีคุณธรรมของความเป็นผู้นำ มีความรอบรู้ในหลักการปกครองบ้านเมือง ส่วนที่ต่างกันเป็นเพียงประเด็นย่อย ซึ่งในจักกวัตตีสูตเน้นที่ความเป็นผู้ทรงธรรม ซึ่งในคัมภีร์เองมุ่งหมายการสมาทานกุศลกรรมบถ ๑๐ ส่วนคุณลักษณะของนักปกครองในคัมภีร์หลุนอวีเน้นความเป็นโอรสสวรรค์ที่ใครไม่สามารถที่จะละเมิดพระราชอำนาจได้ แต่นั้นเป็นความเด็ดขาดในการปกครองส่วนหนึ่งที่จะสามารถปกครองคนจำนวนมากได้ แต่ต้องมีคุณธรรมในการปกครองคือการไม่ละอำนาจแห่งความโกรธเป็นสำคัญ

๕) **เปรียบเทียบด้านหน้าที่ของนักปกครอง** ในจักกวัตตีสูตกับคัมภีร์หลุนอวี เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า ตรงที่นักปกครองต้องทำหน้าที่เพื่อประชาชนที่อยู่ในปกครองของตนให้เสมือนหนึ่งว่าเป็นผู้ที่มีพระคุณ หรือผู้ที่ตนต้องรับผิดชอบดูแลสุขและทุกข์ของชนเหล่านั้น ส่วนที่ต่างกันจักกวัตตีสูตเน้นการประชาสัมพันธ์ชี้แจงข้อมูลข่าวสาร เช่น แจงว่าสิ่งนี้มีคุณ สิ่งนี้ไม่มีโทษควรละเว้น เป็นต้น ส่วนในคัมภีร์หลุนอวีมุ่งสร้างหรือลงมือกระทำสิ่งที่เป็นรูปธรรมให้ชัดเจนเช่น การจัดการศึกษาให้ความรู้ เพราะสังคมจะอยู่ดีกินดีต้องสร้างโอกาสให้เขาไม่ไยยืนอาหารให้เท่านั้น

๖) **เปรียบเทียบด้านจริยธรรมหรือหลักการของนักปกครอง** ในจักกวัตตีสูตกับคัมภีร์หลุนอวี เหมือนกันตรงที่กล่าวว่า ในการปกครองนั้นต้องอาศัยหลักในการปกครองทั้งหลักนิติธรรมและหลักศีลธรรม ไม่ควรเน้นหนักไปทางใดทางหนึ่งอันจะเป็นเหตุให้หลักการไม่มั่นคง ส่วนที่ต่างกันก็เป็นเพียงจักกวัตตีสูตกล่าวโดยภาพรวมใหญ่คือใช้หลักในการปกครองคือกฎหมายรัฐ และกฎหมายศีลธรรมคือกุศลกรรมบถ ๑๐ ซึ่งจะต้องรับโทษทางวิภูฏะเป็นส่วนเสริม ส่วนจริยธรรมในคัมภีร์หลุนอวีเน้นที่หลักคุณธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคมคือหลักเมตตาและกตัญญูเป็นหลัก ส่วนกฎหมายนั้นมาจากหลักแห่งจารีต

๗) **เปรียบเทียบคุณค่าของหน้าที่ของนักปกครองที่มีต่อสังคม** พบว่า จักกวัตตีสูตเป็นพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้เป็นกุศโลบายสั่งสอนภิกษุ และบุคคลทั่วไปโดยเฉพาะพุทธศาสนิกชนได้รู้จักการพึ่งตนเอง และการพึ่งธรรมะให้เกิดประโยชน์แก่ตนและผู้อื่นได้ ซึ่งมีอิทธิพลต่อสังคม ๑) ความสำคัญในด้านการพัฒนาชีวิต ๒) ความสำคัญในด้านการเมืองการปกครอง ๓) ความสำคัญในด้านการเศรษฐกิจ ๔) ความสำคัญในด้านการศึกษา การศึกษานั้นคือการฝึกฝนอบรมพัฒนาคนให้เกิดความดีงาม ส่วนการปกครองในคัมภีร์หลุนอวีที่มีต่อสังคม พบว่า ๑) การปกครอง คือการแก้ไขปรับปรุง ๒) มีการจัดการการศึกษาให้มีคุณภาพ เพราะว่าการศึกษานั้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการปกครอง และ ๓) ควรใช้หลักคุณธรรมนำหน้ากฎหมาย กฎหมายควรเป็นเครื่องมือสำรองในกรณีที่ควรขาดคุณธรรมยึดเหนี่ยวแล้วเท่านั้น

๕. บทสรุป

จากการศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่ของนักปกครองในจกัวัตตีสูตฺรในพระพุทฺธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ พบว่า

จกัวัตตีสูตฺรนั้น เป็นพระสุตฺรว่าด้วยพระเจ้าจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ หรือนักปกครอง และนอกจากนั้น พระสุตฺรนี้ดังกล่าวยังหมายรวมถึงนักการเมืองในระดับชาติ นักการเมืองในระดับท้องถิ่นด้วย เพราะทุกคนในทุกภาคส่วนล้วนแต่มีส่วนสำคัญในการผลักดัน ในการขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศและสังคมให้เป็นไปในทิศทางที่พึงประสงค์ คือความเจริญรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ความสันติสุขของสังคม ความเป็นอยู่อย่างผาสุกของประชาชนภายในประเทศชาติด้วยกันทั้งนั้น ส่วนคัมภีร์หลุนอวี่ เป็นรวมบทสนทนาระหว่างขงจื้อกับศิษย์ เป็นจุดเริ่มต้นของแรงบันดาลใจที่พัฒนาจากความสัมพันธ์ในหมู่เพื่อนที่เป็นครู-ศิษย์ร่วมสำนัก ในประเด็นเกี่ยวกับ ๑) การครองตน ๒) การเรียน การศึกษา ๓) การคบเพื่อน ๔) ความกตัญญู ๕) การเมืองการปกครอง ๖) มนุษยธรรมหรือเมตตาธรรม หรือที่เรียกว่า เหริน ๗) ขนบ จารีต ประเพณี พิธีกรรม หรือที่เรียกว่า หลี่ และ ๘) ความมุ่งมั่น ตั้งใจ จากการศึกษาคูเปรียบเทียบหน้าที่ของนักปกครองในจกัวัตตีสูตฺรในพระพุทฺธศาสนาเถรวาทและคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ พบว่า หน้าที่ของนักปกครองในจกัวัตตีสูตฺรกับคัมภีร์หลุนอวี่ เหมือนกันตรงที่นักปกครองต้องทำหน้าที่เพื่อประชาชนที่อยู่ในปกครองของตนให้เสมือนหนึ่งว่าเป็นผู้ที่มีพระคุณ หรือผู้ที่ตนต้องรับผิดชอบดูแลสุขและทุกข์ของชนเหล่านั้น ส่วนที่ต่างกันนั้น ในจกัวัตตีสูตฺรเน้นการประชาสัมพันธ์ชี้แจงข้อมูลข่าวสาร เช่น แจงว่าสิ่งนี้มีคุณ สิ่งนี้ไม่มีโทษควรละเว้น เป็นต้น ส่วนในคัมภีร์หลุนอวี่มุ่งสร้างหรือลงมือกระทำสิ่งที่ป็นรูปธรรมให้ชัดเจนเช่นการจัดการศึกษาให้ความรู้ เพราะสังคมจะอยู่ดีกินดีต้องสร้างโอกาสให้เขาไม่ใช่นอนอาหารให้เท่านั้น

๖. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ การศึกษาเปรียบเทียบหน้าที่นักปกครองในจกัวัตตีสูตฺรในพระพุทฺธศาสนาเถรวาทกับคัมภีร์หลุนอวี่ในศาสนาขงจื้อ ” มีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้ ควรนำหลักการปกครองในจกัวัตตีสูตฺรและคัมภีร์หลุนอวี่ไปประยุกต์ใช้กับการปกครองในระดับชาติ เพื่อให้เกิดการปกครองที่เป็นรูปธรรมและยั่งยืนปราศจากคอร์รัปชัน

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “ การศึกษาเปรียบเทียบการนำหลักการปกครองในจกัวัตตีสูตฺรกับคัมภีร์หลุนอวี่ไปใช้ในเชิงบูรณาการกับองค์การบริหารส่วนตำบลต่าง ๆ อย่างเป็นรูปธรรม ”

บรรณานุกรม

พระมหาชัยพร อมรปญฺโญ (ฤทธิกระจำง). “ การศึกษาวิเคราะห์ความสำคัญของจกัวัตตีสูตฺร ”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระไตรปิฎกศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.

พระมหาบุญเรือง ปญฺญาวชิโร. “ การศึกษาแนวความคิดเรื่องมนุษยนิยมในปรัชญาขงจื้อ ”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาอุทตนา นรเชฏโฐ (ศิริวรณ). “แนวคิดพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมในจักกวัตตสูตร”.

สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สุเทพ พรหมเลิศ. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สังคมการเมืองในจักกวัตตสูตร”. สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎี
บัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, ๒๕๕๔.

อมร ทองสุก แผลและเรียบเรียง. คัมภีร์หลุนอวี. ปทุมธานี: บริษัท ชูณหวัตร จำกัด, ๒๕๔๙.

อองชก. ขงจื้อ ฉบับประชาชนชาวบ้าน. แปลโดย อธิคม สวัสดิญาณ. กรุงเทพมหานคร: เต่าประยุกต์,
๒๕๔๐.

Arther Waley, (trans.). *The Analects of Confucius*. New York: A Vintage Book, 1938.

Bamh, Archie J. *The Heart to Confucius*. New York: John Weatherhill, Inc., 1969.

ศึกษาเปรียบเทียบการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน
A COMPARATIVE STUDY OF THE ABSTENTION FROM THE DESTRUCTION
OF LIFE (PĀṆĀTIPĀTĀ) IN THERAVADA BUDDHISM AND JAINISM

พระวัลลภ วชิรวโส (เดชผิว)*

พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.**

พระมหามงคลกานต์ จิตธมโม, ผศ.ดร.**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาการงดเว้นจากการฆ่าในศาสนาเซน และ ๓) เพื่อเปรียบเทียบการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน การวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสาร ผลการศึกษาพบว่า การงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน เป็นหลักจริยธรรมที่สร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคม มุ่งหวังให้ทุกองคาพยพของสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขปราศจากเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ทั้งนี้ก็ด้วยอาศัยหลักศีลธรรมข้อนี้เป็นเครื่องช่วยพยุงโลกให้มีความสงบร่มเย็น พ้นจากความแก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่น เบียดเบียนซึ่งกันและกัน สร้างคุณค่าอันนับแต่แก่สังคมพระพุทธศาสนา มองคุณค่าของชีวิตอยู่ที่มนุษย์และสัตว์เท่านั้น ส่วนศาสนาเซนมองสรรพสิ่งด้วยความเมตตา มุ่งสันติสุขให้เกิดแก่สรรพชีวิตไม่ว่าจะมนุษย์ สัตว์ หรือแม้กระทั่งพืชพันธุ์เอง

คำสำคัญ: การงดเว้นจากการฆ่า, ศึกษาเปรียบเทียบ, พุทธศาสนาเถรวาท, ศาสนาเซน,

Abstract

This research paper has three objectives: 1) to study the abstention from the destruction of life in Theravada Buddhism, 2) to study the abstention from the destruction of life in Jainism, and 3) to comparatively study the abstention from the destruction of life in Theravada Buddhism and Jainism. This study is of documentary research. It was found that the abstention from the destruction of life in Theravada Buddhism and Jainism is the virtue that builds peace and happiness to society aiming at letting all sections of society live together peacefully and happily without harming to each other. The society has peace and happiness because of this virtue that sustains peace and happiness to the world without jostling and haring with each other, but building benefit to society incalculably. Buddhism sees the value of life

* นิสิตพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

only on man and animal, whereas Jainism sees all life with kindness, aiming at peace and happiness to all beings whether man, animal, or plant.

Keywords: The abstention from the destruction of life, Comparative Study, Theravada Buddhism, Jainism

๑. บทนำ

ปาณาติบาต เป็นการประพฤติดุศีลธรรม เป็นการประกอบอกุศลกรรม บุคคลที่ละเว้นจากการฆ่าในทางพระพุทธศาสนาจัดว่าเป็นผู้ประพฤดิธรรมอย่างหนึ่ง ดังความในเวรัญชกสูตร มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์ ว่า “เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางทัณทวารุช และศีสตราวุช มีความละอาย มีความเอ็นดู มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่”^๑ และในเบญจศีลข้อที่ ๑ ว่า “ปาณาติปาตา เวรมณี แปลว่า เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน”^๒ แต่การฆ่าจะเป็นการล่วงกรรมบถหรือไม่นั้นจะต้องพิจารณาองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ ๑) สัตว์นั้นมีชีวิต ๒) รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต ๓) มีจิตคิดจะฆ่า ๔) ทำความเพียรเพื่อให้ตาย และ ๕) สัตว์นั้นตายลงด้วยความเพียรนั้น^๓

การงดเว้นจากการทำลายชีวิตสัตว์ มีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์อบรมจิตของตนเองให้คลายความเหี้ยมโหด มีความเมตตากรุณาต่อกันและเผื่อแผ่ความรักความเอื้ออาทรแก่สัตว์ทั้งปวงด้วย เห็นชีวิตของผู้อื่นเสมือนกับชีวิตของตนและปลูกไมตรีจิตในสัตว์ทุกจำพวก ทำให้เกิดเมตตาจิต อันเป็นหลักนำไปสู่การอยู่ร่วมกันโดยปกติแล้ว บุคคลจะไม่ต้องมาฆ่ากัน ไม่ทำร้ายร่างกายกัน เพราะคนก็ดี สัตว์ก็ดี ต่างก็รักชีวิตของตนด้วยกันทั้งสิ้น ไม่ประสงค์จะให้ใครฆ่า หรือมาทำร้ายร่างกายตน หรือทรมานตน ให้ได้รับความลำบาก คนที่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตของคนอื่นและสัตว์อื่น เป็นคนผิดปกติของความเป็นมนุษย์ เพราะคนและสัตว์ที่ปกติทุกชนิดย่อมรักและหวงแหนชีวิตของตน เรารักชีวิตฉันใด คนอื่น สัตว์อื่น ก็รักชีวิตของตนฉันนั้น การบัญญัติศีลข้อที่ ๑ นี้ เพื่อป้องกันการทารุณ โหดร้ายต่อกัน เพื่อให้มีเมตตาจิตความรักต่อกัน และอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข^๔ ด้วยเหตุนี้ การฆ่าสัตว์ที่ประกอบด้วยองค์ ๕ นี้ ไม่ว่าจะเราจะฆ่าเองหรือใช้ให้ผู้อื่นฆ่า หรือยุยงให้ผู้อื่นฆ่าก็ตาม ถือว่ามีผลเท่ากัน นอกจากการฆ่าโดยตรงดังกล่าวแล้ว การทำร้าย การทรมานให้สัตว์ได้รับความลำบาก ซึ่งเรียกว่า “อนุโลมการฆ่า” อันเป็นการทำให้สัตว์สูญเสียอิสรภาพนั้น ก็จัดอยู่ในข้อที่ทำให้ศีลบกพร่อง

ศาสตราจารย์ ดร. ซึ่งเป็นศาสตราจารย์ของศาสนาเขนนั้น ได้กล่าวว่า ชีวิตของมนุษย์เป็นสิ่งมีชีวิตที่ประเสริฐที่สามารถก่อคุณประโยชน์ให้แก่โลกได้ การมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์จึงมีหน้าที่ร่วมกันคือ

^๑ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๔๖/๔๘๔.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๑๗๕.

^๓ สภาศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, **มงคลดลที่ปณี ปฐโม ภาโค**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๐๑.

^๔ พระมหาพิชิตชัย ยมพาลไพ, “การศึกษาทัศนะเรื่องศีล ๕ ของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีการฆ่าสัตว์”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

ช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันไม่ตั้งตนเป็นศัตรูกัน เพราะเป็นเครื่องกีดกันให้ตนเองไม่ประสบความสำเร็จ ศาสนาเซนเน้นคำสอนเรื่องอหิงสาว่าเป็นบรมธรรม คือเป็นที่อันยิ่งเหนือกว่าธรรมหรือคำสอนอื่นใดเพราะเมื่อมนุษย์ตั้งอยู่ในความเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นแล้วสังคมน่าจะเกิดสันติสุข ความหมาย หลักอหิงสา ในศาสนาเซน อหิงสา หมายถึง การงดเว้นจากการประทุษร้ายชีวิต^๕ หรือสิ่งมีชีวิตแม้อยู่ในรูปที่เล็กที่สุด ทั้งที่สามารถมองเห็นได้ หรือมองไม่เห็น เช่น ชีวิตที่อยู่ในพืช, ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ ซึ่งเซนถือว่า ล้วนมีชีวิตอยู่ทั้งสิ้น^๖

ดังนั้น ในทรรศนะของศาสนาเซน^๗ การฆ่า หรือทำลายชีวิตดิ้นทรีย์อย่างใดอย่างหนึ่งถือเป็นการขัดกับหลักอหิงสาทั้งสิ้น โดยในส่วนของนักบวช จะถือเคร่งครัด ไม่ล่วงละเมิดแม้ในชีวะของสัตว์ที่มีอินทรีย์เดียว นักบวชเซนจึงไม่สามารถบริโภคน้ำดิบได้ เพราะในน้ำก็มีชีวะ นักบวชเซนจึงรับเฉพาะน้ำที่ต้มสุกแล้วเท่านั้น ส่วนชาวบ้านทั่วไป หลักการเรื่องความไม่เบียดเบียนจะเริ่มตันถึงปฏิบัติต่อสัตว์ที่มีตั้งแต่ ๒ อินทรีย์ขึ้นไป ด้วยเหตุว่า ชีวะทุกชนิด ทุกประเภท ล้วนมีสัญชาตญาณที่เหมือนกันก็คือ ต้องการดำรงอยู่ หรือต้องการมีชีวิตอยู่ การเบียดเบียน หรือทำร้ายสัตว์จึงถือเป็นบาป ละอรรถภาพของความเป็นมนุษย์แล้ว ย่อมไปบังเกิดในดินแดนของอสูร อันเป็นดินแดนที่มีมิติ^๘ เป็นเหตุให้ไม่ได้รับความสุขในโลกหน้า^๙ ในเทศนาที่ ๔ บทที่ ๑ จึงประกาศชัดเจนว่า “อรหัตและภควัตทั้งหลาย ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ล้วนกล่าวอย่างนี้ พูดอย่างนี้ ประกาศอย่างนี้ อธิบายอย่างนี้ทุกลมหายใจ ทุกความมีอยู่ ทุกชีวิต ทุกตัวตนที่มีความรู้สึก บุคคลไม่ควรเช่นฆ่า เบียดเบียน กระทำการทารุณ ทำให้ได้รับทุกข์ทรมาน หรือกำจัด”^{๑๐}

จากการศึกษาเบื้องต้น มีข้อสังเกตได้ว่า ทั้งพระพุทธานุสสาวาทและศาสนาเซน ล้วนสอนหลักของการงดเว้นจากการฆ่า ด้วยเห็นว่า กรรมดังกล่าวนี้เป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนทำร้ายซึ่งกันและกัน เพียงแต่ทั้งสองศาสนามีมุมมองในรายละเอียดที่ต่างกัน นั่นจึงเป็นเหตุผลให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะทำวิจัยเรื่องศึกษาเปรียบเทียบการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธานุสสาวาทกับศาสนาเซน โดยมุ่งเน้นที่จะศึกษาเริ่มตั้งแต่ด้านนิยามและความหมาย องค์ประกอบ เกณฑ์ตัดสินต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธานุสสาวาท
๒. เพื่อศึกษาการงดเว้นจากการฆ่าในศาสนาเซน

^๕ See Shri Jayatilal.S, A Treatise On Jainism. [ออนไลน์].แหล่งที่มา : <http://www.sacred-texts.com/jai/treatise.txt> [๒๗ ธ.ค. ๒๕๖๑].

^๖ Charlotte Krausep, An Interpretation of Jain Ethics, (Bhavnagar: PhulchondjiVed. Publisher, 1929), p.19.

^๗ N. Farquhar, The Religious Quest of India, op.cit., p.100.

^๘ SBE, Vol.xlv, p. 28.

^๙ Ibid., p. 114.

^{๑๐} SBE., vol.xxii, p.36, ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา, จริยศาสตร์: มนุษย์กับอุดมคติและมาตรการทางศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๗๔.

๓. เพื่อเปรียบเทียบการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยวิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา คัมภีร์อาคัมมะ และคัมภีร์ สิทธานต์ เป็นต้น ตลอดจนเอกสารที่เกี่ยวข้องในหนังสือของนักปราชญ์ชนชั้นหลัง รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ ตำรา บทความทางวิชาการ และบทความทางเว็บไซต์ แล้วจึงนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ เปรียบเทียบ เรียบเรียง เขียนบรรยายเชิงพรรณนาแล้วนำเสนอผลงานวิจัย และข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย

๔. ผลการศึกษา

จากการศึกษาการการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท ในประเด็นนิยาม ความหมายการงดเว้นจากการฆ่า องค์ประกอบการงดเว้นจากการฆ่า เกณฑ์ตัดสินการงดเว้นจากการฆ่า สรุปได้ดังนี้

หลักคำสั่งสอนต่าง ๆ ในทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับประเด็นจริยธรรมว่าด้วย ปาณาติบาต การฆ่าสัตว์ หรือการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงนี้เป็นอย่างมาก จะเห็นได้ทั้งในแง่ธรรมและวินัย ในแง่ธรรมถือว่าสิ่งมีชีวิตทุกชนิดควรมีเมตตากรุณาต่อกัน หรือการฆ่าสัตว์จัดเป็นข้อแรกของความชั่วที่บุคคลไม่ควรกระทำ เช่น เป็นกายทุจริต (ความประพฤติชั่วด้วยกาย)^{๑๑} กรรมกิเลส (กรรมเครื่องเศร้าหมอง)^{๑๒} และอกุศลกรรมบถ (ทางแห่งความชั่ว) เป็นต้น^{๑๓} ส่วนในแง่วินัยนั้นมีบทบัญญัติห้ามทำลายชีวิตทั้งในระดับบรรพชิตและคฤหัสถ์ กล่าวคือ สำหรับพระวินัยของบรรพชิตหรือพระสงฆ์ ได้แก่ การห้ามทำลายชีวิตมนุษย์ (พรากกายมนุษย์จากชีวิต) ในปาราชิกสิกขาบทที่ ๓^{๑๔} ซึ่งจัดเป็นโทษขั้นร้ายแรงที่สุด หนักที่สุด เป็นอาบัติหนักที่สุด ขาดจากการเป็นภิกษุหรือห้ามฆ่าสัตว์ (ปลงชีวิตสัตว์) ในปาจิตตีย์ สัปภาณวรรค สิกขาบทที่ ๑^{๑๕} และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ที่มีไข่สัตว์ ได้แก่ กลุ่มพืชพันธ์ต่าง ๆ ท่านก็ห้ามทำลายเช่นเดียวกัน (พรากภูตคาม)^{๑๖} เป็นต้น นอกจากนี้ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญอย่างหนึ่งในศีล ๑๐ ของสามเณรและสามเณรีอีกด้วย^{๑๗} ส่วนวินัยสำหรับคฤหัสถ์ ผู้ครองเรือน หรืออุบาสกอุบาสิกา นั้น ท่านจัดเป็นศีลข้อที่ ๑ ในศีล ๕^{๑๘} และศีล ๘ หรือศีลอุโบสถ^{๑๙}

^{๑๑} ทุจริต ๓ คือ กายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต โดยเฉพาะกายทุจริตมี ๓ ประการ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน และ กามะสุมิฉฉาจาร :- อภิ.วิ. (บาลี) ๓๕/๙๑๓/๔๔๔-๔๔๕, อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๑๓/๕๗๐-๕๗๑.

^{๑๒} กรรมกิเลส ๔ คือ ปาณาติบาต อทินนาทาน กามะสุมิฉฉาจาร และมุสาวาท :- ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๔๕/๒๐๐-๒๐๑, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๔๕/๒๐๐-๒๐๑.

^{๑๓} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๔๗/๒๓๘, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

^{๑๔} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑๖๗/๑๓๙.

^{๑๕} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๘๒-๓๘๓/๕๐๑-๕๐๒.

^{๑๖} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๘๙/๒๗๗-๒๗๘.

^{๑๗} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑/๑-๒, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒-๓.

^{๑๘} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๔๖-๒๔๘/๕๙-๖๐, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๔๖-๒๔๘/๑๐๙.

^{๑๙} ขุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๙๖-๔๐๗/๔๐๙-๔๑๑, ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๙๖-๔๐๗/๕๙๒-๕๙๔.

คำว่า “ปาณาติบาต” นั้น หมายถึง การฆ่าสัตว์ การทำลายหรือเบียดเบียนชีวิตสัตว์ให้ถึงแก่ความตาย ได้แก่ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาในการฆ่า (วธกเจตนา) สัตว์มีชีวิตต่าง ๆ ในทาง ทวารใดทวารหนึ่ง คือ ทางกายทวารก็ดี ทางวจีทวารก็ดี หรือทั้ง ทางกายทวารและวจีทวารก็ดี จนทำให้สัตว์เหล่านั้นต้องตายลงไปด้วยการกระทำนั้น ๆ และไม่ว่าจะเป็นการกระทำด้วยตนเองหรือใช้ให้ผู้อื่นกระทำก็ตาม ชื่อว่าเป็นการฆ่าสัตว์ หรือปาณาติบาตทั้งสิ้น อีกอย่างหนึ่ง การกระทำปาณาติบาต ในพระพุทธศาสนาแบ่งออกเป็น ๖ ประเภท ได้แก่ ๑) การฆ่าด้วยตนเอง (๒) การสั่งให้ผู้อื่นฆ่า (๓) การขำหรือปล่อยอาวุธออกไปฆ่า (๔) การฆ่าด้วยเครื่องมือที่อยู่กับที่ (๕) การฆ่าด้วยอำนาจ อำนาจแห่งคุณไสยศาสตร์ (๖) การฆ่าด้วยการบันดาลด้วยฤทธิ์ ซึ่งประโยคแห่งการฆ่าทั้ง ๖ ประการ นี้ยังแบ่งออกเป็นประโยคละ ๒ ประการ คือ (๑) การเจาะจงฆ่า และ (๒) การไม่เจาะจงฆ่า

คำว่า องค์ประกอบ ในที่นี้ หมายถึง องค์แห่งการกระทำปาณาติบาต คือ การฆ่าสัตว์ไม่ว่าจะเป็นสัตว์จำพวกใดก็ตาม โดยการกระทำที่ถือว่าผิดหรือละเมิด ล่วงเกิน จนเป็นเหตุให้ศีลข้อ ปาณาติบาตนี้ ขาดลงอย่างสมบูรณ์ จะต้องประกอบด้วยองค์ทั้ง ๕ สัตว์นั้นมีชีวิต รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต มีจิตคิดจะฆ่า ลงมือฆ่ามันเอง สัตว์นั้นตายลงด้วยความเพียรนั้น ดังนั้น การกระทำใดที่ประกอบด้วย เจตนาและครบ องค์ประกอบ ๕ ข้อ ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น จึงจะถือว่าเป็นการกระทำที่เรียกว่า ปาณาติบาต คือ การทำชีวิตสัตว์ให้ตกไปและได้รับโทษตามที่กล่าวแล้ว แต่ตรงกันข้ามหากไม่ประกอบด้วยเจตนาหรือไม่มีเจตนาที่จะฆ่าสัตว์เหล่านั้น และไม่ครบองค์ประกอบหลัก ท่านถือว่าเป็น การกระทำที่ไม่ใช่ปาณาติบาตโดยตรง

การทำลายชีวิตสัตว์ให้ถึงแก่ความตาย ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าไม่เป็นปาณาติบาต ไม่ผิด ศีล หรือศีลไม่ขาด เพราะขาดเจตนาในการกระทำ ได้แก่ (๑) บุคคลผู้ไม่ตั้งใจ (๒) บุคคลผู้ไม่รู้ (๓) บุคคลผู้ไม่มีความประสงค์จะฆ่า (๔) บุคคลผู้วิกลจริต (๕) บุคคลมีจิตฟุ้งซ่าน และ (๖) บุคคลผู้ กระสับกระส่ายเพราะเวทนา โทษของการกระทำปาณาติบาตมี ๒ ระบบ คือ โทษตามระบบศีลหรือ วินัย และโทษทางธรรม ซึ่งโทษทั้ง ๒ ประการ คือ ๑) โทษทางวินัยหรือศีล โทษของการกระทำ ปาณาติบาตในทางวินัยสำหรับคฤหัสถ์ ผู้เป็นอุบาสกและอุบาสิกาในทางพระพุทธศาสนา ๒) โทษทาง ธรรมหรือกัลยาณธรรม โทษของปาณาติบาตในแง่ธรรมหรือกัลยาณธรรม เป็นไปตามกฎแห่งธรรม (นิยาม) ที่เรียกว่า “กรรมนิยาม” คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการให้ผลของกุศล (บุญ) และอกุศล (บาป)

ดังนั้น เกณฑ์การตัดสินปาณาติบาต ๑) ดูที่ตัวสัตว์นั้นเองว่า มีคุณมากหรือคุณน้อยมีโทษ มากหรือโทษน้อย ๒) ดูที่เจตนาของผู้กระทำว่า ทำด้วยเจตนาหรือความรู้สึกอย่างไร ๓) ดูที่ความ พยายามจงล้างจงผลาญเต็มที่ ไม่ยอมหยุดไม่ยอมเลิกก็บาปมาก แต่ถ้าทำด้วยอารมณ์วูบ แม้จะมีกิเลสมาก เช่นโกรธรุนแรง ก็บาปเบากว่าคำว่า ฆ่า ในที่นี้หมายถึง ฆ่าเองก็ดี ใช้หรือจ้างวานให้คนอื่นฆ่าก็ดี ถือว่าเป็นบาป ในข้อนี้มีองค์ประกอบ ๕ ประการ คือ ๑) สัตว์มีชีวิต ๒) รู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต ๓) มีจิตคิดจะฆ่าสัตว์นั้นให้ตาย ๔) ลงมือฆ่าด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ๕) สัตว์นั้นตาย ถึงพร้อม ด้วยองค์ ๕ นี้ถือว่าเป็นบาป แต่ถ้าไม่ครบขาดข้อใดข้อหนึ่งไปถือว่าเป็นบาป

ศาสนาเซนได้แบ่งชีวะออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑) ชีวะที่ยังเวียนว่ายตายเกิด (saṃsāri) ชีวะระดับนี้เป็นชีวะที่ไม่สมบูรณ์ เป็นชีวะที่อาศัยอยู่ในโลก ๒) ชีวะที่หลุดพ้น (Siddha) ไม่เวียนว่าย ตายเกิดแล้ว ถือเป็นชีวะที่สมบูรณ์^{๒๐} เป็นชีวะที่อาศัยอยู่ในดินแดนที่เรียกว่า อีศัตปราคาหาระ

^{๒๐}J. N. Farquhar, *The Religious Quest of India*, (London: Oxford University Press, 1915), p.96.

(īśatprāgbhāra) ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตา ลักษณะสำคัญของชีวะคือ รู้สึก (ใจตัณยะ = consciousness)^{๒๑} ชีวะที่ยังเวียนว่ายตายเกิดจำแนกได้ ๔ ประเภท ตามสถานะการเกิด ได้แก่ ๑) นารกีย์ หมายถึง ชีวะที่เกิดในนรก ๒) ตีรฉาน หมายถึง ชีวะที่เกิดต่ำกว่ามนุษย์ ๓) มนุษยะ หมายถึง ชีวะที่เกิดเป็นมนุษย์ และ ๔) เทวดา หมายถึง ชีวะที่เกิดเป็นเทวดา รวมถึง ภูต ผี ปีศาจ เป็นต้น ซึ่งไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาในจำนวนชีวะเหล่านี้ ยังจำแนกออกเป็น ๕ กลุ่ม ได้แก่^{๒๒}

(๑) เอकिनทรีย์ยะ กลุ่มที่มีอินทรีย์เดียว/มีอายตนะเดียว จำแนกย่อยได้อีก ประเภท ได้แก่ ก) ปถวิกายะ หมายถึง สิ่งประกอบด้วยธาตุดิน เช่น หิน ก้อนดิน เปลือก เพชร แร่ธาตุ เป็นต้น ข) อปกายะ หมายถึง สิ่งประกอบด้วยธาตุน้ำ เช่น หมอก สายฝน น้ำค้าง ก้อนหิมะ ก้อนลูกเห็บ เป็นต้น ค) เตอกายะ หมายถึง ไฟชีวิต ง) วายุกายะ หมายถึง ลมทุกชนิด เช่น พายุไซโคลน ลมบ้าหมู ลมมรสุม ลมตะวันตก ลมที่พัดเข้าหาเส้นศูนย์สูตรของโลก เป็นต้น, และ จ) วนปาตีกายะ หมายถึง พืชทุกชนิด เอकिनทรีย์ มักเป็นชีวะที่ไม่สามารถเคลื่อนที่ได้ด้วยตนเอง รับผิดชอบได้อย่างเดียวคือกาย ฝัสสะ

(๒) ทวินทรีย์ยะ กลุ่มที่มี ๒ อินทรีย์/รับผิดชอบได้ ๒ กายฝัสสะ และชีวะหาฝัสสะ เช่น สัตว์จำพวกหนอน ปลิง ทาก หอย ไส้เดือน สัตว์น้ำบางประเภท เช่น หอย กุ้ง ปู และสัตว์เล็กชนิดต่าง ๆ เป็นต้น

(๓) ตรีนทรีย์ยะ กลุ่มที่มี ๓ อินทรีย์/รับผิดชอบได้ ๓ ทาง คือ กาย ชีวะหา และฆานฝัสสะ เช่น แมลง มด แมลงป่อง หมัด ไร เหา แมลงเม่า เป็นต้น

(๔) จตุรินทรีย์ยะ กลุ่มที่มี ๔ อินทรีย์/รับผิดชอบได้ ๔ ทาง คือ กาย ชีวะหา ฆานะ และ จักขุฝัสสะ เช่น ตัวต่อ ผีเสื้อกลางคืน แมงเม่า แมลงวัน ผึ้ง เป็นต้น

(๕) ปัญจินทรีย์ยะ กลุ่มที่มี ๕ อินทรีย์/รับผิดชอบได้ ๕ คือ กาย ชีวะหา ฆานะ จักขุ และ โสถฝัสสะ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ก) ประเภทมีเหตุผล เช่น สัตว์นรก เทวดาที่อยู่บนสวรรค์ และมนุษย์ ข) ประเภทไม่มีเหตุผล ได้แก่ สัตว์บก หรือสัตว์น้ำบางชนิด

ในทรรศนะของศาสนาเซน^{๒๓} การฆ่า หรือทำลายชีวิตอินทรีย์อย่างใดอย่างหนึ่งถือเป็นการขัดกับหลักอหิงสาทั้งสิ้น โดยในส่วนของนักบวชจะถือเคร่งครัด ไม่ล่วงละเมิดแม้ในชีวะของสัตว์ที่มีอินทรีย์เดียว นักบวชเซนจึงไม่สามารถบริโภคน้ำดิบได้ เพราะในน้ำก็มีชีวะ นักบวชเซนจึงรับเฉพาะน้ำที่ต้มสุกแล้วเท่านั้น ส่วนชาวบ้านทั่วไป หลักการเรื่องความไม่เบียดเบียนจะเริ่มต้นถือปฏิบัติต่อสัตว์ที่มีตั้งแต่ ๒ อินทรีย์ขึ้นไป

ศาสนาเซนมีความเชื่อว่า ชีวะทุกชนิด ทุกประเภท ล้วนมีสัญชาตญาณที่เหมือนกันก็คือ ต้องการดำรงอยู่ หรือต้องการมีชีวิตอยู่ การเบียดเบียน หรือทำร้ายสัตว์จึงถือเป็นบาป ละอรรถภาพของความ เป็นมนุษย์แล้ว ย่อมไปบังเกิดในดินแดนของอสูร อันเป็นดินแดนที่มีมืดมิด^{๒๔} เป็นเหตุให้ไม่ได้รับความสุขในโลกหน้า^{๒๕} ในเทศนาที่ ๔ บทที่ ๑ จึงประกาศชัดเจนว่า

^{๒๑} Ibid., p.95.

^{๒๒} J. N. Farquhar, The Religious Quest of India, p.97.

^{๒๓} N. Farquhar, The Religious Quest of India, op.cit., p.100.

^{๒๔} SBE, Vol.xlv, p. 28.

^{๒๕} Ibid., p. 114.

อรหัตและภควัตทั้งหลาย ทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ล้วนกล่าวอย่างนี้ พูดอย่างนี้ ประกาศอย่างนี้ อธิบายอย่างนี้ทุก ลมหายใจ ทุกความมีอยู่ ทุกชีวิต ทุกตัวตนที่มีความรู้สึก บุคคลไม่ ควรเช่นฆ่า เบียดเบียน กระทำการทารุณ ทำให้ได้รับทุกข์ทรมาน หรือกำจัด^{๒๖}

หากพิจารณาจากบทเทศนาดังกล่าวนี้ จะเห็นว่า ความไม่เบียดเบียนในทรรศนะของเซน นั้นมีความหมายบ่งถึงพฤติกรรมแตกต่างกันออกไปตามน้ำหนัก รุนแรงสุดก็คือทำลายชีวิตให้สิ้นไป รองลงมาเป็นการเบียดเบียน ทำร้ายให้ได้รับความบาดเจ็บ ทุกข์ทรมาน หรือความเดือดร้อนลักษณะ ใดลักษณะหนึ่ง

นอกจากนั้น ยังพิจารณาตามอินทรีย์ของสัตว์แต่ละชนิด เช่น ฆ่าแพะ กับตัดต้นไม้ ฆ่า แพะย่อมบาปมากกว่า เพราะแพะมีอินทรีย์ ๕ ขณะที่ต้นไม้มีเพียงอินทรีย์เดียว^{๒๗} กรณีอื่น ๆ สามารถ เทียบเคียงโดยนัยนี้

จากการศึกษาการงดเว้นจากการฆ่าในศาสนาเซนนั้น พบว่า ศาสนาเซนแม้จะไม่ได้ กล่าวถึงการเว้นโดยตรง แต่แสดงนัยให้รู้ว่าศาสนาเซนไม่มีความยินดีในการทำร้ายบุคคล ดังจะเห็นได้ จากการที่เซนยึดหลักแห่งอหิงสาเป็นสัญลักษณ์ ซึ่งมีนัยที่หมายถึงการไม่เบียดเบียน คือ ไม่สร้างความ ทุกข์ให้แก่สิ่งมีชีวิตอื่น ไม่ทำร้ายชีวิต ไม่ว่าจะโดยการคิด การพูด และการกระทำ ความหมายของ หลักการอหิงสาไม่ได้มีความหมายแคบ ๆ เพียงแค่การไม่ทำร้ายชีวิตหรือทำร้ายร่างกายผู้อื่น ซึ่งเป็น ความหมายของความรุนแรงในเชิงกายภาพเท่านั้น แต่ความหมายของการไม่ใช้ความรุนแรงในศาสนา เซนครอบคลุมไปถึงความรุนแรงทางวาจาและความคิดด้วย

หลักการอหิงสาไม่ได้มีความหมายเพียงการไม่ใช้ความรุนแรง แต่ยังมีความหมายในเชิง ก้าวหน้าไปสู่การกระทำที่เป็นสิ่งตรงกันข้ามกับความรุนแรงด้วย ดังที่มักจะมีคำสอนเรื่อง ความเมตตา ควบคู่ไปกับคำสอนในเรื่องอหิงสาด้วย

เกณฑ์ตัดสินสำหรับอหิงสา มีรายละเอียดในการแบ่งชั้นของสัตว์ออกเป็นประเภทตาม ความสามารถทางประสาทสัมผัส และตามลักษณะที่เคลื่อนไหวได้หรือไม่คือ อาตมันที่ถูกผูกมัดมี ๒ ได้แก่ สถาвање (เคลื่อนไหวไม่ได้) และตรุสะ (เคลื่อนไหวได้) ในประเภทเคลื่อนไหวไม่ได้ (สถาвање) มี เพียงอายตนะเดียวคือ อายตนะสำหรับสัมผัส ได้แก่ ผักหญ้าในประเภทเคลื่อนไหวได้ สัตว์ที่มี อายตนะ ๒ คือ ทางสัมผัสกับทางลิ้มรส เช่น หนอน สัตว์ที่มีอายตนะ ๓ คือ ทางสัมผัส ลิ้มรส ได้กลิ่น เช่น มด สัตว์ที่มีอายตนะ ๔ คือ เพิ่มในทางมองเห็น เช่น ผึ้ง สัตว์ที่มีอายตนะ ๕ คือ เพิ่มในทางได้ยิน เสียง เช่น นก ผู้ที่นับถือศาสนาเซนจะฆ่าหรือกินสัตว์เหล่านี้ไม่ได้ จะทำได้เฉพาะที่มีอายตนะทาง สัมผัสอย่างเดียว คือ ผักหญ้า สรุปลก็คือ ในศาสนาเซนนั้น ศาสนิกทุกคนต้องรับประทานอาหาร มังสวิรัต

จะเห็นได้ว่า หลักอหิงสาเป็นหลักการพื้นฐานที่มีศักยภาพที่จะนำไปสู่ความเคารพใน มนุษย์ สรรพสัตว์ และสิ่งแวดล้อม เพราะในทางศาสนาเซนแล้วจะถือว่าทุกสรรพหมีคุณค่าซึ่งเราต้องให้

^{๒๖}SBE, vol.xxii, p.36.

^{๒๗}Y. Meisih, A Comparative Study of Religious, (India: MotilalBanarasidass, 1993), p.243.

ความเคารพด้วยกันทั้งสิ้น หลักการอหิงสานี้จะพัฒนาไปสู่จริยธรรมสังคมที่สำคัญอื่น ๆ เช่น แนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชน แนวคิดเรื่องสิทธิสัตว์ และแนวคิดด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เป็นต้น สิ่งสำคัญที่สุดเกี่ยวกับการนำหลักการอหิงสาไปประยุกต์ใช้กับการแก้ปัญหาสังคม คือ การมีความเข้าใจที่ถูกต้องต่อหลักการนี้ก่อน หลักการอหิงสาในศาสนาเซนเป็นหลักการที่นำมาใช้เพื่อพัฒนาความเป็นมนุษย์และคุณภาพของสังคม การไม่ใช้ความรุนแรง (อหิงสา) ไม่ได้มีความหมายง่าย ๆ เพียงแค่การไม่ฆ่า

ดังนั้น หลักอหิงสาในศาสนาเซน คือ การงดเว้นจากการประทุษร้ายสิ่งมีชีวิตแม้อยู่ในรูปที่เล็กที่สุด ทั้งที่สามารถมองเห็นได้ หรือมองไม่เห็น เพราะว่า สิ่งทั้งหลายเหล่านี้มีวิญญาณทั้งสิ้นและเป็นวิถีแห่งการปฏิบัติต่อทุกสรรพสิ่งในทุก ๆ บริบทของชีวิต ไม่ว่าจะโดยการกระทำ การพูด และการคิด และอหิงสาเป็นหลักธรรมสำคัญเป็นบรมธรรม เป็นแก่นแท้ เป็นคำสอนที่สำคัญที่สุดในบรรดาคำสอนทั้งหมด มี ๓ ประเภท คือ (๑) การไม่เบียดเบียนทางกาย (๒) การไม่เบียดเบียนทางวาจา และ (๓) การไม่เบียดเบียนทางใจ ซึ่งมีเกณฑ์ตัดสินคือ เจตนา และมีหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องต่ออหิงสา ได้แก่ ทया ความรัก, การรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา และเมตตา ซึ่งมีการประยุกต์ในแง่ ยติ, ธรรม, เพื่อการดำเนินชีวิตและสังคม ตลอดทั้งอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

จากการเปรียบเทียบการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน พบได้ว่า พระพุทธศาสนาและศาสนาเซน ต่างมองว่าการฆ่าเป็นการทำลายชีวิตผู้อื่นให้ลำบาก เรารักสุขเกลียดทุกข์ฉันใด ผู้อื่นก็เป็นเช่นนั้น ซึ่งไม่ประสงค์ที่จะให้ใครคนใดคนหนึ่งมีสิทธิ์เหนือร่างกายหรือชีวิตจิตวิญญาณของตนเอง มีความประสงค์ที่จะเป็นอิสระเหนือการเบียดเบียนจากผู้อื่นทั้งด้วยกาย วาจา และใจ เพียงแต่ในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้นมองคุณค่าของสิ่งมีชีวิตแตกต่างกันไปด้วย สถานภาพ เพศ เช่น ความเป็นมนุษย์ สัตว์ผู้มีความน้อย มีคุณมาก เป็นต้น ส่วนศาสนาเซนให้ความสำคัญต่อสรรพสิ่งทั้งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิตว่า สรรพสิ่งนั้นมีความต้องการสันติสุข ไม่ประสงค์ที่จะให้บุคคลอื่นทำลายหรือทำร้ายด้วยประการใด ๆ ทั้งสิ้น

๕. บทสรุป

เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว การฆ่าสัตว์มักจะเป็นผลของการฆ่าอื่น ๆ ที่จะยกระดับขึ้นไปเรื่อย ๆ ดังนั้น การงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน จึงนับได้ว่าเป็นหลักจริยธรรมที่สร้างสันติสุขให้เกิดขึ้นในสังคม เป็นสังคมที่อยู่ร่วมกันด้วยการไม่ต้องคอยหวาดระแวงซึ่งกันและกัน ซึ่งทั้งนี้ก็ด้วยอาศัยหลักศีลธรรมข้อนี้เป็นเครื่องช่วยพยุงโลกให้พ้นจากความแก่งแย่ง ชิงดีชิงเด่น เบียดเบียนซึ่งกันและกัน สร้างคุณค่าอันดีแก่สังคม เพียงแต่มุมมองทางพระพุทธศาสนา มองคุณค่าของชีวิตอยู่ที่มนุษย์และสัตว์ที่มีความเท่านั้น ส่วนศาสนาเซนมองสรรพสิ่งด้วยความเมตตา มุ่งสันติทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต เรียกว่า สรรพสิ่งมีคุณค่าในตัวของมันเอง

๖. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน” มีข้อเสนอแนะดังนี้

๑. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำผลการวิจัยไปใช้ ควรนำหลักการงดเว้นจากการฆ่าไปประยุกต์ใช้กับการสร้างสรรค์กิจกรรมสังคมแห่งสันติสุข ตลอดถึงสร้างเป็นแนวทางในการวางรากฐานแห่งสันติสุขแก่สังคมโลก

๒. ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยต่อไป ควรมีการทำวิจัยเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการนำหลักการงดเว้นจากการฆ่าในพระพุทธศาสนาเถรวาทและในศาสนาเซนไปประยุกต์ใช้ระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท”

บรรณานุกรม

- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. **จริยศาสตร์: มนุษย์กับอุดมคติและมาตรการทางศีลธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไอเดียเนสโตร์, ๒๕๕๔.
- พระครูสุตถาวนาพิธาน (ชุตินฺโท). “การศึกษาเปรียบเทียบหลักอหิงสาในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับศาสนาเซน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.**
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัทเอส.อาร์.พริ้นติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.
- พระมหาพิชิตชัย ยมพาลไพ. “การศึกษาทัศนะเรื่องศีล ๕ ของชาวพุทธในสังคมไทยปัจจุบัน : ศึกษาเฉพาะกรณีการฆ่าสัตว์”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.**
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย. **มงคลตถทีปนี ปฐม ภาค**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.
- Charlotte Krausep. **An Interpretation of Jain Ethics**. Bhavnagar: Phulchondji Ved. Publisher, 1929.
- J. N. Farquhar. **The Religious Quest of India**. London: Oxford University Press, 1915.
- See Shri Jayatilal.S. **A Treatise On Jainism**. [ออนไลน์].แหล่งที่มา : <http://www.sacred-texts.com/jai/treatise.txt> [๒๗ ธ.ค. ๒๕๖๑].
- Y. Meisih. **A Comparative Study of Religious**. India: Motilal Banarasidass, 1993.

ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
กับพุทธศาสนาเถรวาท

A COMPARATIVE STUDY OF BELIFES OF KAMMA AND REBIRTH IN
BRAHMANISM-HINDUISM AND THERAVADA BUDDHISM

นายไวกพ กฤษณสุวรรณ*
พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.**
ดร.คงสฤษฏ์ แวงทรัพย์**

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาความเชื่อกรรมและการเกิดใหม่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ๒) เพื่อศึกษาความเชื่อกรรมและการเกิดใหม่ในพระพุทธศาสนา และ ๓) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อกรรมและการเกิดใหม่ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพระพุทธศาสนา พบว่า ทั้งศาสนาฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาท มีทัศนะคล้ายกัน คือ ในแง่ของความหมายและหลักการ ส่วนวิธีการที่จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดนั้นมีความต่างกัน โดยทัศนะของศาสนาฮินดูเห็นว่าผู้ปรารถนาจะพ้นจากการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร จะต้องปฏิบัติตามหลักกรรม ๔ ส่วน พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ผู้ประสงค์จะหลุดพ้นจะต้องปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักปฏิบัติเพื่อการบรรลุผลนิพพานไม่กลับมาเกิดอีก

คำสำคัญ กรรมและการเกิดใหม่, ศึกษาเปรียบเทียบ, พุทธศาสนาเถรวาท, ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

Abstract

The results of the study were as follows: 1) to study the belief of Kamma and rebirth in Brahmanism-Hinduism, 2) to study the belief of Kamma and rebirth in Theravada Buddhism, and 3) to comparatively study the belief of Kamma and rebirth in Brahmanism-Hinduism and Theravada Buddhism. This study is of documentary research. Both Brahmanism-Hinduism and Buddhism have the same view on the meaning and principle, but they have different view on the method that will make ones liberated from rebirth; Brahmanism-Hinduism has the view that one who wishes to emancipate from rebirth has to follow the four kinds of kammass, whereas Theravada Buddhism, has the view that one who wishes to be emancipated has to follow the Noble Eightfold Paths that are the ways of practice leading one to attain the path (*magga*) fruit (*phala*) and *nibbāna* without being born again.

* นิสิตพุทธศาสนศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Keyword: Kamma and Rebirth, Comparative Study, Theravada Buddhism, Brahmanism-Hinduism

๑. บทนำ

มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความไม่รู้จักความเชื่อของมนุษย์ จึงเกิดจากปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นและไม่รู้จักธรรมชาติอื่น ๆ ที่มีอยู่รอบตัว เช่น ฟ້าร้อง ฟ้าผ่า น้ำท่วม ภูเขาไฟระเบิด เมื่อปรากฏการณ์ธรรมชาติเกิดขึ้น จึงยกให้เป็นเรื่องของสิ่งที่มีอำนาจเหนือตนและเมื่อความเป็นอยู่อย่างนี้ ความเชื่อจึงเกิดในหมู่ชนประจำภูมิภาคนั้นๆ^๑ มนุษย์เชื่อว่า สิ่งนอกเหนือธรรมชาติมีอำนาจเหนือตนสามารถส่งผลตลบันดาลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในจักรวาล ระบบความเชื่อในเรื่องของกรรมและการเกิดใหม่ จึงมีความสัมพันธ์กับชีวิตมนุษย์เรื่อยมา มีบทบาทควบคุมและกระตุ้นให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีระเบียบแบบแผน จนเกิดจารีตประเพณีให้ปฏิบัติสืบต่อกัน ทำให้ความเชื่อกลายเป็นส่วนหนึ่งของมนุษย์และปะปนอยู่ในพฤติกรรมการแสดงออก ความเชื่อในเรื่องของกรรมและการเกิดใหม่ จึงเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม ซึ่งมักได้รับคำบอกเล่าจากคนรุ่นก่อนว่า มีอำนาจลึกลับที่จะช่วยคุ้มครองรักษาตน จึงมีการประกอบพิธีบูชาเช่นสรวงขึ้น เพื่อแสดงความเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น^๒ โดยหวังให้เป็นเครื่องป้องกันความผิดหรือประจบประแจง^๓

ศาสนาพราหมณ์ -ฮินดู มีระบบความเชื่อในเรื่องของกรรมและการเกิดใหม่ อันเป็นลักษณะวิถีชีวิตของชาวชมพูทวีปทุกยุคทุกสมัย อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุยังมีความสำคัญด้านทางศาสนา การสวดมนต์อ้อนวอน มีความสัมพันธ์กับเทพเจ้าทั้งหลายและจักรวาล โดยอาศัยการบูชาวิญญาณที่มีพิธีกรรมนั้น ได้ก่อให้เกิดมโนภาพกลางเกี่ยวกับลักษณะความคิดทางด้านศาสนาของอินเดียในสมัยแรกๆ^๔ เรื่อยมา

เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในชมพูทวีป แม้ลักษณะสำคัญของศาสนาพุทธจะเป็นศาสนาแบบอเทวนิยม ปฏิเสธการดำรงอยู่ของพระเจ้าในลักษณะที่มีตัวตนซึ่งสามารถสร้างโลกและสรรพสิ่งตลอดทั้งกำหนดชะตากรรมของมนุษย์^๕ การที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบสัจธรรมและประกาศหลักธรรมนี้ จึงถือว่าเป็นการปฏิวัติทางความคิด ความเชื่อทางปัญญาอันยิ่งใหญ่ที่สุดในชมพูทวีป^๖ แต่กระนั้นก็ตาม ประเพณี พิธีกรรมบางเรื่องก็ยังมีร่องรอยของความเชื่อดั้งเดิมหลงเหลืออยู่ ดังนั้น การประกอบพิธีกรรมใด ๆ ที่เกี่ยวข้องเจือปนอยู่ในพระพุทธศาสนา พิธีกรรมทั้งปวงบางประการก็สอดคล้องกับคำ

^๑เดื่อน คำดี, ดร., **ศาสนาเบื้องต้น**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๓๑.

^๒วิทย์ พิณคันเงิน, **ความเป็นมาของมนุษยชาติ**, อ้างใน พระมหาทวี มหาปญโญ, “สังคมไทยกับความเชื่อเรื่องวัตถุมงคล”, **วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์**, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม, ๒๕๕๐) : ๒.

^๓พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, **พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา ศึกษาภัณฑ์, ๒๕๐๖), หน้า ๓.

^๔จันงค์ ทองประเสริฐ แปล, **บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑-๔**, (กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐), หน้า ๔-๖.

^๕ฟื้น ดอกบัว, **พระพุทธศาสนากับคนไทย**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ศิลปาบรรณาคาร, ๒๕๔๒), หน้า ๕ - ๑๒.

^๖สุชาติ หงษา, ดร., **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสรรเสริญและบางอย่างพระพุทธเจ้าทรงติเตียน จึงควรทำความเข้าใจว่า พิธีกรรม ที่อ้างว่ามาตามพุทธศาสน์นั้น เป็นแต่ตัวอย่างความประพฤติของผู้ซึ่งนับถือศาสนาพุทธได้ ประพฤติมาแต่ก่อนและการประพฤติปฏิบัติแบบนี้ไม่เป็นโทษ พิธีกรรมเช่นนี้ นับว่าเป็นพิธีกรรม ที่มาตามแนว ทางของพุทธศาสน์^๗ ความเชื่อดังนี้ จึงฝังอยู่ในใจของมนุษย์ตลอดมาและส่งผลก่อให้เกิด การปฏิบัติเพื่อสัมพันธ์กับความต้องการของเทพเจ้าหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเหตุนี้ ถึงแม้จะได้นับถือ ศาสนาพุทธแล้วก็ตาม ก็ยังไม่ละทิ้งประเพณีตามไสยศาสตร์^๘

พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า ความเชื่อในเรื่องของกรรมและการเกิดใหม่ เป็นเบื้องต้น แห่งการประกอบและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และในการปฏิบัติธรรมเริ่มตั้งแต่ระดับโลกียะไปสู่ระดับโลก ุตตระ เนื่องจากศรัทธาคือการเชื่อเป็นตัวเหตุ การปฏิบัติเป็นผลหรือศรัทธาเป็นพืชความเพียรเป็น ผลนั่นเอง^๙ พระพุทธศาสนาเถรวาทเห็นว่า ความศรัทธาถือว่าเป็นมรรคานำไปสู่การบรรลุความสุข ความเจริญ และพระนิพพานได้ โดยเฉพาะตถาคตโพธิสัตว์

กรรมและการเกิดใหม่ของมนุษย์มีพื้นฐานมาจากสภาพสิ่งแวดล้อมและสังคม^{๑๐} ชนชาติ ไทยมีวัฒนธรรมโบราณอันเป็นพื้นฐานประเพณีที่รับมาจากอินเดีย โดยผ่านทางศาสนาพุทธเถรวาท ซึ่งเข้ามาหลังสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งชมพูทวีป ชนชาติอินเดียได้เข้ามาค้าขาย นำคติความเชื่อ ของศาสนาวัฒนธรรม ประเพณีและภาษาเข้ามาเผยแพร่ในดินแดนไทย^{๑๑} ความเชื่อในเรื่องของกรรม และการเกิดใหม่ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา จึงกลมกลืนกับความเชื่อโบราณ ความเชื่อของศาสนา พราหมณ์ - ฮินดูและมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยจวบจนปัจจุบัน แม้ว่ามนุษย์จะมีชีวิตอยู่ในยุค ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่ความเชื่อบางอย่างก็มีผลต่อจิตใจและการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ตลอดเวลา^{๑๒} ประเพณีที่คนไทยยึดถือปฏิบัติกันมาช้านานและอย่างต่อเนื่องนั้น จึงปฏิเสธไม่ได้เลยว่า สาเหตุส่วนหนึ่งเกิดจากการปฏิบัติตามแนวความเชื่อของตน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้า เพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าพอใจและคุ้มครองตน ดังนั้น ระหว่างความเชื่อ และประเพณี พิธีกรรม จึงมีอิทธิพลต่อกันมาโดยตลอด และด้วยเหตุนี้ จึงเป็นประเด็นว่า เมื่อความ เชื่อในเรื่องของกรรมและการเกิดใหม่เป็นพื้นฐานของการปฏิบัติ เพื่อสนองตอบความต้องการของสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าและมีอิทธิพลต่อประเพณีแล้ว ความเชื่อในเรื่องของกรรมและการเกิดใหม่ จะมี อิทธิพลต่อประเพณีไทยหรือไม่ อย่างไร

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาในเรื่องของกรรมและการเกิดใหม่ โดยได้ทำการค้นคว้าข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและ

^๗ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน เล่ม ๑, หน้า ๑.

^๘ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^๙ พ.ศ. (ไทย) ๒๕/๗๗/๕๑๘.

^{๑๐} พระมหาทวี มหาปณฺโณ, “สังคมไทยกับความเชื่อเรื่องวัตถุมงคล”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ , ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔ (ตุลาคม-ธันวาคม, ๒๕๕๐): ๙.

^{๑๑} รังษี สุทัศน์, “ภาษาบาลีสำหรับชาวบ้าน”, พุทธจักร ปีที่ ๕๘ ฉบับที่ ๙ (กันยายน ๒๕๔๗): หน้า ๔๓.

^{๑๒} นางสาวฉัตรทิพย์ มะโนชมภู, “ความสำคัญของความเชื่อในประเพณีท้องถิ่นต่อการบริหารและการ พัฒนาของเทศบาลเมืองเชียงใหม่”, หน้า ๑.

พระพุทธศาสนาเถรวาท ในเชิงเปรียบเทียบในด้านความเหมือนกันและความแตกต่างกัน รวมทั้งได้วิเคราะห์ว่า ความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในศาสนาทั้งสองนั้น เป็นสิ่งสำคัญที่จะเป็นประโยชน์ในการพัฒนาสังคมมนุษย์ให้เจริญและเกิดสันติภาพได้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑ เพื่อศึกษาความเชื่อกรรมและการเกิดใหม่ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู
- ๒ เพื่อศึกษาความเชื่อกรรมและการเกิดใหม่ ในพระพุทธศาสนา
- ๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อกรรมและการเกิดใหม่ ในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพระพุทธศาสนา

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาระบบเอกสาร (Documentary research) ที่เป็นรูปแบบความหมาย แนวคิดอันเป็นข้อมูลในเรื่องความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ในทัศนะศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยอาศัยการค้นคว้าจากเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

- ๑ ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับ ภาษาไทย, คัมภีร์ในศาสนาพราหมณ์ –ฮินดู ได้แก่ คัมภีร์ปุราณะ, คัมภีร์พระเวท, คัมภีร์อุปนิษัท, คัมภีร์ตันตระ, คัมภีร์มหาภารต

- ๒ ศึกษาจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี หนังสือ เอกสาร สื่อสิ่งตีพิมพ์ นักวิชาการที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ จากธรรมเทศนา คำกล่าวสัมโมทนียกถาในโอกาสต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้

- ๓ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเรื่องความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่จากวรรณกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งปรากฏในวรรณคดี ตลอดจนวารสารต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการอ่านเพื่อสำรวจและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องกรรมและการเกิดใหม่จากเอกสาร เมื่อรวบรวมข้อมูลเรียบร้อยแล้วก็ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้วิธีพรรณนาเพื่อทราบความเชื่อในเรื่องของกรรมและการเกิดใหม่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและพระพุทธศาสนาเถรวาทอย่างเป็นระบบชัดเจนและนำเสนอผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ในเชิงบรรยาย

๔. ผลการศึกษา

ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เชื่อว่า ดวงวิญญาณทั้งปวงผ่านการเกิดและตายมานับครั้งไม่ถ้วน วนเวียนอยู่ในร่างกายมนุษย์ สัตว์และเทวดา วิญญาณที่เรียกว่า อาตมัน หรือ ชีวาตมัน มีส่วนสำคัญที่สุดของสิ่งมีชีวิตและสถิตอยู่ในร่างกายของมนุษย์และสัตว์ทุกประเภท แม้เทวดาก็มีชีวาตมันสถิตอยู่และเชื่อว่า ชีวาตมันเป็นที่เที่ยง ไม่แตกดับ ไม่มีสิ่งใดสามารถทำอันตรายชีวาตมันได้ จึงเกิดแนวคิดเรื่อง ความเป็นอมตภาพของวิญญาณ

ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู เชื่อว่า พรหมเป็นศูนย์รวม เป็นต้นกำเนิดแห่งวิญญาณทั้งปวง สิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนถือกำเนิดจากพรหม วิญญาณที่แยกออกไปจากพรหม อาจเข้าสู่สถิตในร่างกายมนุษย์ สัตว์ พืชหรือกระทั่งเทวดาก็ได้ ทุกครั้งที่ร่างเดิมแตกดับ วิญญาณก็ไปอุบัติในร่างใหม่ เรียกว่า

ภพหนึ่งหรือชาติหนึ่ง^{๑๓} ขณะที่วิญญาณยังอยู่ในร่าง ได้กระทำการ ซึ่งมีทั้งกรรมดีกรรมชั่วคละเคล้ากัน มนุษย์จึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรรม ซึ่งเป็นสาเหตุส่งผลให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด ครั้นสามารถเข้าถึงการไม่กระทำหรือกรรมได้ จึงเป็นการเข้าถึงพรหมหรือปรมาตมัน อันเป็นปฐมเหตุของวิญญาณ^{๑๔} มนุษย์ก็จะพ้นจากกรรมและการเวียนว่าย เรียกว่า เข้าถึงโมกษะ

ชาวอินเดียมีความเชื่อว่า การได้ลงอาบน้ำชำระกายในแม่น้ำคงคาตามหาหนที่เพื่อชำระล้างมลทินและล้างบาป จะก่อให้เกิดความบริสุทธิ์^{๑๕} บาปกรรมต่าง ๆ ที่ทำมาแต่อดีตก็จะหมดไป จิตและกายจะบริสุทธิ์ เมื่อตายจะไปสู่สวรรค์ ด้วยความเชื่อว่าเป็นแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ไหลออกจากพระโอษฐ์ของพระพรหมที่สถิตอยู่บนเขาไกรลาส^{๑๖} การนำน้ำไปเป็นส่วนหนึ่งในการประกอบกิจ หรือประกอบในพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การประกอบพิธีกรรมอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเพื่อชำระอาบให้บริสุทธิ์ ดังความที่ว่า ตามที่ว่ากัน สังสารวัฏไม่มีสาระเลย ประชากรต้องประพฤติตัวเองให้ได้ ๓ สถานะจึงจะเป็นสาระ คือสมาคมกับสาธุชน ๑ น้อมใจเลื่อมใสในพระเกศวะเป็นเจ้า ๑ ชำระล้างภายในแม่น้ำคงคา ๑^{๑๗} น้ำนั้นว่าเป็นส่วนหนึ่งที่อยู่ในวิถีชีวิตของสรรพสัตว์ ชาวฮินดูให้ความสำคัญกับน้ำ และแม่น้ำอันเป็นแหล่งทางอารยธรรมต่าง ๆ ทั้งความเชื่อและความศรัทธา โดยเฉพาะแม่น้ำสายสำคัญ คือ แม่น้ำคงคา แม่น้ำคงคา เปรียบประดุจเส้นเลือดใหญ่ของชาวอินเดีย ซึ่งนอกจากหล่อเลี้ยงชีวิตของชนชาวภารตะหลายร้อยล้านแล้ว ยังเป็นสายน้ำแห่งการรวมจิตใจของคนอินเดียให้เป็นหนึ่งเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ชาวฮินดูทั่วโลก ซึ่งประดิษฐานอยู่ ณ เมืองพาราณสี

ในอุปนิษทสอนเรื่องกฎแห่งกรรมว่า กรรมเป็นเครื่องผูกพันให้มนุษย์เวียนว่ายตายเกิด มนุษย์ทุกคนตกอยู่ในวงเวียนแห่งกรรมที่เขาทำไว้ เป็นกฎแห่งเหตุผล ดังนั้นทุกคนจึงมีสิทธิเลือกทำในสิ่งที่ตนปรารถนา ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว ในอุปนิษทการประกอบพิธีบูชาญถือว่เป็นการประกอบกรรมดี นอกจากนี้การสร้างหรือทำสิ่งที่เป็นสาธารณะประโยชน์ งานสังคม สงเคราะห์ การบริจาคทาน การช่วยเหลือผู้อื่น กรรมดีเหล่านี้เป็นชั้นธรรมดา ส่วนกรรมดีหรืออกุศลกรรมขั้นสูงสุด คือ การบำเพ็ญตบะหรือการบำเพ็ญเพียรแบบนักบวชเพื่อบรรลุโมกษะ

อุปนิษทกล่าวว่า เมื่อร่างกายนี้แตกดับหรือตายไป ชีวามันจะเคลื่อนออก จากร่างเก่าไปอาศัยอยู่ในร่างใหม่ เหมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าเก่าแล้วมาสวมชุดใหม่ แต่ก่อนที่ชีวามันจะออกจากร่างเก่าจะต้องสืบทอดร่างใหม่ก่อน เมื่อพบร่างใหม่แล้วก็จะทิ้งร่างเก่าไปอาศัยร่างใหม่ แต่ร่างใหม่ที่เข้าไปอาศัยนี้จะดีหรือเลวก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนได้ทำไว้รวม ทั้งอหยาศัย และการศึกษาหรือการ เรียนรู้ย่อมติดตามไปกับชีวามันเช่นกัน

ฉานโทคยะ-อุปนิษทกล่าวว่าทางแห่งการไปเกิดของชีวามันมี ๒ ทางคือ

^{๑๓} วนิดาข้าเขียว, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร: พราณนการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๙.

^{๑๔} ดนัย ไชโยธา, ลัทธิ ศาสนาและระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น, หน้า ๑๑.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๑๖} นงเยาว์ ชาญณรงค์, รศ., วัฒนธรรมและศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๓.

^{๑๗} เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป (นามแฝง), หิตอปเทศ, (กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๗), หน้า ๖๒.

๑. ทางสว่าง หรือทางแห่งเทพ (เทวยาน) จะเข้าถึงได้ด้วยการบำเพ็ญตบะ เพื่อความรู้แจ้ง เห็นจริงในพรหมันหลังจากตายไปแล้วชีวาตมันจะดำเนินตามทางแห่งเทพซึ่งเป็นทางอันเกษมโดยผ่าน อากาศ พระจันทร์ พระอาทิตย์ และสุดท้ายเข้าสู่ความเป็นเอกภาพกับพรหมันไม่ต้องกลับมาเกิดอีก สำหรับคนที่ยังไม่เข้าถึงโมกษะด้วยบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญมาเมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์จะเกิดเป็นพราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ (ไวศย)

๒. ทางมืด หรือทางแห่งบิดร (ปิตถยาน) ส่วนผู้บำเพ็ญกุศลกรรมขั้นสามัญตายแล้วชีวา ตมันจะดำเนินไปตามทางแห่งหมอกควันหรือทางแห่งความมืด ไปอยู่ในโลกแห่งบิดรชั่วระยะเวลาหนึ่ง ก็จะกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีก ถ้าประกอบกรรมชั่วมากก็จะเกิดในตระกูลต่ำ เช่น เกิดในตระกูลสุทร จัณฑาล หรืออาจจะไปเกิดเป็นสัตว์

จะอย่างไรก็ตาม แม้จะมีอุปนิสัยที่อยู่เป็นจำนวนมาก แต่ปัญหาอันเป็นจุดสนใจของ อุปนิสัย เหล่านั้นมีไม่กี่ปัญหา เช่น ปัญหาเรื่อง การเวียนเกิดหรือการเวียนว่ายตายเกิดปัญหาเรื่อง ความมีอยู่ของพรหมัน อาตมัน มาया อวิทยา การสร้างโลก โมกษะหรือความหลุดพ้น เป็นต้น กล่าว ได้ว่า ปัญหาเหล่านี้เป็นปัญหาร่วมของอุปนิสัย แต่รายละเอียดปลีกย่อยและการอธิบายเกี่ยวกับสิ่ง ต่างๆ ดังกล่าวนี้นั้นแต่ละอุปนิสัย ก็มีลักษณะเป็นของตนเองและมีพรรณณะตรงกันคือเรื่องการเวียนเกิด ทั้งคัมภีร์พระเวท และอุปนิสัยที่มีความเชื่อว่ามีภพหรือมีการเกิดใหม่

ในอุปนิสัยก็ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อคนตายแล้ว ชีวาตมันหรือวิญญาณจะออกจากร่างเก่าไป ถู้อาร่างใหม่ ดุจคนเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดเก่า แล้วสวมใส่ชุดใหม่ก็ฉนั้น แต่ก่อนที่ชีวาตมันจะทิ้งร่างเก่า ก็จะต้องไปหาร่างใหม่สำหรับอาศัยให้ได้เสียก่อนจึงจะทิ้งร่างไป ทำนองเดียวกันคนจะทิ้งเสื้อผ้าชุดเก่า ก็ต้องมีชุดใหม่ไว้เรียบร้อยแล้ว ส่วนร่างใหม่จะดีหรือไม่ก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ชีวาตมันทำไว้ ดังนั้นคน ตายไปแล้วอาจไปเกิดเป็นเทวดา เป็นคน เป็นสัตว์ เป็นเปรต หรืออะไรก็ได้ ชายอาจเกิดเป็นหญิง หญิงอาจเกิดเป็นชาย หรือแม้เกิดเป็นคนก็แตกต่างกันไปอีก เกิดเป็นคนสมประกอบ คนพิการ คนสวย คนอัปลักษณ์ คนมี และคนจน เหล่านี้ เป็นต้น ขึ้นอยู่กับบุญและบาปที่ได้กระทำไว้

อุปนิสัยบอกไว้ว่า ชีวิตและความเป็นไปในชาตินี้ เป็นผลของกรรมในอดีตชาติ ส่วนชาติ หน้าจะเป็นอย่างไร ขึ้นอยู่กับกรรมในปัจจุบัน ในพุทธทาร์ณยุคอุปนิสัยกล่าวไว้ว่า อวัยวะทุกอย่างใน ชาตินี้ จะไปติดกับชีวาตมัน ตลอดจนถึงการกระทำทุกอย่างแม้จะไม่ใช่บุญหรือบาป เช่น การใส่ใจใน การศึกษาเล่าเรียน และความถนัดต่างๆ ก็จะติดไปกับชีวาตมันด้วย

ส่วนในพระพุทธศาสนา การเกิดขึ้นของสัตว์ทั้งหลายนั้น พระพุทธองค์ตรัสว่าสัตว์ที่เกิด นั้นมีอยู่ถึง ๔ ประเภท คือ เกิดในครรภ์ เกิดจากไข่ เกิดในโคล และสัตว์ที่ผุดเกิดขึ้น ตามที่ได้อธิบาย มาแล้วนั้น ส่วนในกรณีนี้จะกล่าวภาพรวมเพื่อให้เห็นภาพชัดขึ้น จากการศึกษาที่เราจะเห็นได้ว่า การที่ขึ้นมาเป็นมนุษย์ได้นั้น จะต้องอาศัยผลของบุญกุศลในอดีต สุดแล้วแต่เหตุปัจจัยใหม่นี้จะเป็น กุศลหรืออกุศล ถ้าเป็นกุศลก็จะปฏิสนธิ (เกิด) ในสุคติภูมิ คือเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดา ถ้าเป็นอกุศล ก็จะเป็นปฏิสนธิในอบายภูมิ คือ เกิดเป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

พระพุทธเจ้าทรงพบรายละเอียดของขั้นตอนการตายแล้วเกิด และ ตรัสแสดงถึงกำเนิด ต่าง ๆ ที่มนุษย์และสัตว์จะไปเกิดตามพลังกรรม จากที่ได้กล่าวไว้แล้วข้างต้น ในที่นี้ผู้วิจัยขอเสนอ กรณีที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงกับพระสารีบุตรว่า

สารีบุตร กำเนิด ๔ ประการเหล่านี้แล ๔ ประการเป็นอย่างไร คือ อัญชชะ กำเนิด ชลาพุชะ กำเนิด สังเสทชะกำเนิด โอปปาติกะกำเนิด สารีบุตรอัญชชะ กำเนิดเป็นอย่างไร สัตว์ทั้งหลาย เหล่านี้ ชำแรกเปลือกแห่งฟองเกิด นี้เรียกว่า อัญชชะกำเนิด (อัญชชะ โยนิ) สารีบุตร สังเสทชะกำเนิดเป็นอย่างไร สัตว์ทั้งหลาย เหล่านี้ใด ชำแรกไส้ (มดลูก) เกิด นี้เรียกว่า ชลาพุชะกำเนิด (ชลาพุชา โยนิ) สารีบุตรชลาพุชะ กำเนิดเป็นอย่างไร สัตว์ทั้งหลายเหล่านี้ใด ย่อมเกิดในปลาเนาในซากศพเนา ในขนมบุต หรือในนาครำในเถ้าโคล (ของสกปรก) นี้เรียกว่า สังเสทชะ กำเนิด (สังเสทชาโยนิ) สารีบุตรโอปปาติกะกำเนิด เป็นอย่างไร เทวดา บางจำพวก และเปรตบางจำพวกนี้เรียกว่า โอปปาติกะกำเนิด^{๑๘} (โอปปาติกะ โยนิ)^{๑๙}

กฎของพีชนิยาม นอกจากที่พระอรรถกถาจารย์ฝ่ายเถรวาท ได้อธิบายถึงความสืบทอด พันธุกรรมของพีช เมื่อพิจารณาถึงหลักพีชนิยามจะเห็นว่าเป็น กฎธรรมชาติที่ครอบคลุม ตั้งแต่พีชและ สัตว์ โดยเฉพาะพุทธพจน์ที่แสดงถึงสัตว์โลก ตามการกำเนิดของสัตว์เหล่านี้ ดังนั้น เมื่อกล่าวตาม กำเนิดแล้ว มนุษย์ก็ได้มาจากแหล่งกำเนิดที่สูงส่งกว่าบรรดาสัตว์ทั่วไป แต่กลับอยู่ในฐานะเดียวกับ สัตว์อื่น เช่น สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมที่กำเนิดโดยอาศัยครรภ์ (มดลูก) เหมือนกับมนุษย์เป็นต้น ในโอกาส โลก (โลกอันเป็นที่อยู่) ซึ่งเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์นี้ มีสัตว์อาศัยอยู่นานาชนิด^{๒๐} จัดอยู่ใน ๔ กำเนิดนั้น หมู่สัตว์ที่มีรูปร่างหยาบ เกิดขึ้นดำรงอยู่ และตายไป สามารถมองเห็นได้ แต่หลังจากตายไปแล้ว สัตว์ เหล่านี้จะไปที่ไหน ข้อนี้ไม่มีใครสามารถมองเห็นได้ด้วยตาเนื้อของมนุษย์ปุถุชนไม่เพียงแต่มองไม่ เห็นประจักษ์ชัดถึง คติของสัตว์กายหยาบผู้ตายลงเท่านั้นแม้การเกิดขึ้น ดำรงอยู่และตายไปของสัตว์ที่ มีร่างกายละเอียด คือสัตว์ในโอปปาติกะกำเนิด ตาเนื้อ (มังสจักขุ) ของมนุษย์ปุถุชนก็ไม่สามารถ มองเห็นประจักษ์ได้เช่นกัน มีหลักฐานแสดงว่า พระอริยเจ้า ผู้บริสุทธิ์จากกิเลสสามารถมองเห็นหมู่ สัตว์ที่มีกายละเอียด ดังความเล่าว่า

พระลักขณเถระและพระโมคคัลลานเถระ ลงจากภูเขาคิชฌกูฏเข้าไปบิณฑบาตในเมือง ราชคฤห์ในพระเถระ ๒ รูปนั้น ท่านพระโมคคัลลานะเถระ เห็นเปรตตนหนึ่งรูปร่างคล้ายงูจึงแยม(ยิ้ม) พรายออกมานิดหนึ่งพระลักขณเถระจึงถามว่า ท่านแยมเพราะเหตุไร^{๒๑} พระโมคคัลลานะแม้จะถูก ถามก็ไม่บอกสาเหตุแห่งการแยม เพราะกลัวว่าท่านพระลักขณเถระและคนเหล่าอื่นจะไม่เชื่อ เพราะ เปรตเป็นสัตว์ที่มีร่างกายละเอียด คนทั่วไปจึงมองไม่เห็น ท่านพระโมคคัลลานะขอไปตอบคำถาม เฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้า เพื่อให้พระพุทธเจ้าเป็นพยานในเรื่องนี้ แม้พระพุทธเจ้าเอง ในวันที่ตรัส รู้ ก็ทอดพระเนตรเห็นเปรตรูปร่างคล้ายงูนี้เช่นกัน แต่ไม่ตรัสบอกใคร ทรงเกรงว่าคนอื่นไม่เชื่อ และ การที่พวกเขาไม่เชื่อนั้นก็จะทำให้พวกเขาสูญเสียประโยชน์ เพราะมนุษย์ปุถุชนไม่สามารถมองเห็นได้ เช่นกับพระองค์

^{๑๘}โอปปาติกะ ชีวิตที่เกิดทันที มีเทวดา มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก - สัตว์นรก - อสุรกาย; ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๕๒/๑๕๑-๑๕๒.

^{๑๙}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๖๙/๑๔๗.

^{๒๐}พระมหาสมจินต์ สมมาปณโณ (วันจันทร์), *นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*, หน้า ๒๓.

^{๒๑}มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, *ธัมมปัทฏฐกถา แปล ภาค ๓*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร: มหาภูมิบาลราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๓๔.

แนวคิดเรื่องกำเนิด เป็นทฤษฎีที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญมาก โดยเฉพาะ “โอปปาติกะกำเนิด” หมู่สัตว์ในชลาพุชะกำเนิด อัณฑชะกำเนิดและสังเสทชะกำเนิด เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และตายไปย่อมปรากฏประจักษ์แก่ประสาทสัมผัส มนุษย์จึงเชื่อว่ามีจริงเป็นจริง แต่หมู่มสัตว์ที่เกิดใน โอปปาติกะกำเนิดนี้ มนุษย์บุคชนทุกคน ไม่สามารถมองเห็นประจักษ์ได้บางกลุ่มจึงเชื่อว่ามีจริงบาง กลุ่มไม่เชื่อว่ามีจริง บางกลุ่มแม้จะมีความเชื่อว่ามีจริง แต่ก็เชื่ออย่างไม่สนิทใจ พระพุทธเจ้าจึงทรงให้ ความสำคัญเป็นพิเศษถึงกับตรัสว่า “สมณพราหมณ์ที่มีความเห็นว่า สัตว์ที่เป็นอุปปาติกะ (โอปปาติกะ) ไม่มีจริง เป็นพวกมิจฉาทิฎฐิ”^{๒๒}

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้ แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์เริ่มคลาดเคลื่อนไปอีกลักษณะหนึ่ง คือ มีการแสดงเฉพาะนรกและสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจในขณะปัจจุบัน ไม่ต้องการให้คิดและ ศึกษา นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ในโลกอื่นที่จะไปเกิดหลังจากตาย ทรรศนะอย่างนี้ แม้จะไม่ได้ ปฏิเสธตรง ๆ แต่ก็เริ่มมีความเคลื่อนออกไปแล้ว ทรรศนะฝ่ายที่มีท่าทีคล้ายจะปฏิเสธนรกและสวรรค์ที่ เป็นสถานที่นี้ มีท่าทีสนับสนุนให้ศึกษาทฤษฎีกฎ-ภูมิ-ปรโลก-โอปปาติกะเฉพาะในขณะปัจจุบันนี้ เท่านั้น ส่วนในโลกนี้โลกหน้าในปายาสีราชัญญสูตรได้สรุปสาระสำคัญไว้ ๕ ประการ คือ

- ๑) โลกอื่นนอกจากมนุษย์โลกนี้มีอยู่จริง ๒) คนตายแล้ว (ถ้ายังมีกิเลสอยู่) ก็ยังมีการเวียนว่าย ตายเกิดอีกจริง ๓) กฎแห่งกรรมมีจริงและส่งผลต่อความเป็นไปในชีวิตของคนเราได้จริง ๔) เทวดาซึ่งเป็นสภาพชีวิต (Being) อย่างอื่นนอกเหนือออกไปจากมนุษย์มีอยู่จริง ๕) การทำบุญ ด้วยการให้ทานเป็นต้น มีผลต่อวิถีชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าได้จริง^{๒๓}

จากหลักฐานที่ปรากฏอยู่ในปายาสีราชัญญสูตรนี้ ก็เป็นอันยืนยันได้อย่างไม่ต้องกังขาอีกแล้วว่า เรื่องโลกหน้า เทวดา บุญ บาป กฎแห่งกรรม เป็นสิ่งที่มีอยู่จริง แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจะมี หลักฐานชัดเจนอย่างนี้ ก็ยังมีอยู่เสมอที่มีผู้เห็นต่างออกไป หรือเห็นตรงกันข้ามว่า ถึงอย่างไรเสียโลก หน้า กฎแห่งกรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีอยู่จริง เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ สำหรับบุคคลประเภทที่มี ปัญญามาก และเน้นหนักไปทางเหตุผลเชิงประจักษ์อย่างนี้ พระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงด้วยเหมือนกัน เพราะฉะนั้น หากมีความไม่เชื่อเรื่องเหล่านี้ พระองค์ทรงเตรียมทางออกไว้ นั่นคือ ทรงชี้ให้เห็นอย่าง เป็นกลาง ๆ ว่า ถ้าเชื่อเรื่องโลกหน้า จะมีผลต่อชีวิตอย่างไร และถ้าไม่เชื่อแล้วผลจะเป็นอย่างไร มีข้อ ให้พิจารณาจากพระพุทธรวจนะดังต่อไปนี้

สำหรับชีวิตมนุษย์แล้ว ในเรื่องโลกนี้หรือชีวิตนี้จึงสำคัญกว่าโลกหน้าชีวิตหน้า เป็น เพราะ ว่า โลกหน้าหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ชีวิตภายหลังความตายไม่ว่าจะเป็นอย่างไรก็ตาม ล้วน เป็นผลที่สืบเนื่องออกไปจากชีวิตนี้ทั้งสิ้นด้วยเหตุนี้ ถ้าในปัจจุบันเราใช้ชีวิตในโลกนี้ให้ดีที่สุดแล้ว ชีวิตใหม่ในโลกหน้าย่อมจะดีเองอย่างไม่ต้องกังวล

ทฤษฎีกำเนิด ๔ เป็นทฤษฎีที่จะสนับสนุนทฤษฎีปรโลกให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น คำว่า “ปรโลก” ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรเชื่อถือนั้น นอกจากที่จะใช้เฉพาะใน

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓/๑๐๕, ม.อุ. (บาลี) ๑๒/๑๔/ ๒๕๕. อ้างใน พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ (วันจันทร์), นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท, หน้า ๒๕.

^{๒๓} อ.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๖๑, ดูรายละเอียดใน ว.วชิรเมธีภิกขุ, DNA ทางวิญญาณ, (กรุงเทพมหานคร: เนชั่นบุ๊คส์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๐.

ความหมายว่า “โลกอื่น” หรือ “โลกหน้า” อาจจะมีข้อเสนอตามมามากกว่า น่าจะหมายถึง “กำเนิดอื่น” อีกด้วย สัตว์ในสังเสทชะกำเนิด อสังเสทชะกำเนิด หรือโอปปาติกะกำเนิด เป็นหมู่สัตว์ในโลกอื่นสำหรับสัตว์ในชลาพุชะกำเนิด หรือสังเสทชะกำเนิด เป็นหมู่สัตว์โลกอื่นสำหรับสัตว์ในโอปปาติกะกำเนิด สัตว์ในแต่ละกำเนิดก็จะถือว่าสัตว์ในกำเนิดอื่นเป็นสัตว์ในโลกอื่นสำหรับตนอย่างนี้แนวคิดในลักษณะนี้ จะทำให้คำว่า “ปรโลก” ไม่เป็นปัญหาถกเถียงกันอีกต่อไป

เปรียบเทียบความหมายและลักษณะของการเกิด

ความหมายและลักษณะของการเกิดศาสนาพราหมณ์ จากการศึกษา พบว่า อุปนิษัฏสอนเรื่องกฎแห่งกรรมว่า กรรมเป็นเครื่องผูกพันให้มนุษย์เวียนว่ายตายเกิด มนุษย์ทุกคนตกอยู่ในวงเวียนแห่งกรรมที่เขาทำไว้ เป็นกฎแห่งเหตุผล ดังนั้นทุกคนจึงมีสิทธิเลือกทำในสิ่งที่ตนปรารถนา ทำดีย่อมได้รับผลดี ทำชั่วย่อมได้รับผลชั่ว เมื่อร่างกายนี้แตกดับหรือตายไป ชีวาตมันจะเคลื่อนออกจากร่างเก่าไปอาศัยอยู่ในร่างใหม่ เหมือนคนเปลี่ยนเสื้อผ้าเก่าแล้วมาสวมชุดใหม่ แต่ก่อนที่ชีวาตมันจะออกจากร่างเก่าจะต้องสืบทอดอาหาร่างใหม่ก่อน เมื่อพบร่างใหม่แล้วก็จะทิ้งร่างเก่าไปอาศัยร่างใหม่ แต่ร่างใหม่ที่เข้าไปอาศัยนี้จะดีหรือเลวก็ขึ้นอยู่กับกรรมที่ตนได้ทำไว้รวม ทั้งอหยาตัย และการศึกษาหรือการเรียนรู้ย่อมติดตามไปกับชีวาตมัน พรหมเป็นศูนย์รวม เป็นต้นกำเนิดแห่งวิญญานทั้งปวง สิ่งมีชีวิตทั้งหลายล้วนถือกำเนิดจากพรหม วิญญานที่แยกออกไปจากพรหม อาจเข้าสู่สถิตในร่างกายมนุษย์ สัตว์ พืชหรือกระทั่งเทวดาก็ได้ ทุกครั้งที่ร่างเดิมแตกดับ วิญญานก็ไปอุบัติในร่างใหม่ เรียกว่า ภพหนึ่งหรือชาติหนึ่ง ขณะที่วิญญานยังอยู่ในร่าง ได้กระทำการกรรม ซึ่งมีทั้งกรรมดีกรรมชั่ว คละเคล้ากัน มนุษย์จึงตกอยู่ภายใต้อำนาจของกรรม ซึ่งเป็นสาเหตุส่งผลให้เกิดการเวียนว่ายตายเกิด ครั้นสามารถเข้าถึงการไม่กระทำหรือกรรมได้ จึงเป็นการเข้าถึงพรหมหรือปรมาตมัน อันเป็นปฐมเหตุของวิญญาน มนุษย์ก็จะพ้นจากกรรมและการเวียนว่าย เรียกว่า เข้าถึงโมกษะ

๕. บทสรุป

ศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูเชื่อในกฎแห่งกรรมและการเกิดใหม่ว่า นอกจากจะมีร่างกายแล้ว มนุษย์มีวิญญานที่ต้องเวียนว่ายตายเกิด ส่วนคติในสัมปรายภพ จะดีหรือชั่ว ขึ้นอยู่กับผลกรรมที่ตนเองทำไว้ แต่ผลกรรมและการเกิดใหม่ตามทัศนะพราหมณ์ - ฮินดู ก็ยังมีพรหมเป็นผู้กำหนดกฎเกณฑ์หรืออยู่เบื้องหลัง

ด้านความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูในเรื่องการเกิดและการตาย ได้ถูกอธิบายว่า การที่มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสภาพต่าง ๆ กันนั้นเป็นเพราะกรรมเก่า (ซึ่งหมายถึงการกระทำทั้งดีและชั่ว) พรหมเป็นศูนย์รวมและเป็นต้นกำเนิดของวิญญานทั้งปวง และวิญญานดวงนั้นจะกลับไปรวมกับพรหมเช่นเดิมได้ ก็ต่อเมื่อหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดด้วยการยุติการกระทำกรรมทั้งดีและชั่ว ซึ่งเรียกกันว่า โมกษะ ดังนั้น เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมย่อมมีอิทธิพลต่อการเกิดใหม่เสมอ ความเชื่อมโยงในบริบทที่ทำให้การเกิดใหม่ดีขึ้น สมบูรณ์ขึ้นตามทัศนะของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู จึงมุ่งที่การกระทำ ตรงนี้คล้าย ๆ กับพระพุทธศาสนา เพียงแต่ว่า การกระทำตามทัศนะพราหมณ์ - ฮินดู ไม่ได้คำนึงถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับบุคคลอื่นหรือสิ่งอื่น เพียงมุ่งหวังให้พรหมพอใจและอยู่ภายใต้การควบคุมของพรหม อันเป็นลักษณะความเชื่อในระบบเทวนิยม การกระทำตามทัศนะของศาสนาพุทธอยู่ในกฎของกรรมนิยาม โดยมีธรรมนิยามเป็นตัวควบคุม แต่มีข้อสังเกตบาง

ประการในประเด็นเรื่องกรรมและการเกิดใหม่ตามทัศนะของพราหมณ์ - ฮินดู ว่า ถ้ากระทำความดี ก็จะมีภพหรือชาติใหม่ที่ดีกว่าเดิม ถ้ากระทำความชั่ว ก็จะมีภพหรือชาติที่เลวกว่าเดิม ประเด็นนี้ดูเหมือนประหนึ่งว่า พรหมจะขาดอำนาจในการสั่งการหรือกำหนดชะตาชีวิตของมนุษย์ไป แต่ถ้าพิจารณาต่อไปอีก ก็จะได้เห็นว่า กรรมและการเกิดใหม่ในทัศนะพราหมณ์-ฮินดูนั้น จะอยู่ภายใต้การกำหนดของพรหมทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็กรรรมดีหรือกรรมชั่ว

ในพระพุทธศาสนา การเกิดแบบข้ามภพชาติ ซึ่งได้แบ่งเป็น ๓ กาล คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต อดีตได้แก่ อวิชา สังขาร ปัจจุบันได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายณะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ อนาคตได้แก่ ชาติ และชรามรรณะ โดยจะไปเกิดในกำเนิดใดกำเนิดหนึ่งใน ๔ กำเนิด ตามกรรมที่ทำไว้

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

กรุณา – เรื่องอุไร กุศลาสัย. **ภารตวิทยา.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๔.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **หลักธรรมในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ฉบับขององค์การศาสนา**

พราหมณ์-ฮินดู, กรุงเทพมหานคร : ๑๙๗๖.

กฤษณะไทวปายนวยาส รจนา. **ภควัทคีตา.** เกียรติขจร ชัยเชียร ปวีรรต. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.

๒๕๔๗.

ธรรมชีวะ(พระมหาสม สุมนฺ.ดร). **ศึกษาเปรียบเทียบบรรณาค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและ**

ในพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระมหาสม สุมนฺ, ดร. **ศึกษาเปรียบเทียบบรรณาค่าชีวิตของมนุษย์ในลัทธิฮินดูและในพุทธ**

ศาสนา. กรุงเทพมหานคร : นีลนารการพิมพ์, ๒๕๓๗.

พระยาอนุমানราชธน. **ศาสนาเปรียบเทียบ.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน,

๒๕๑๑.

สุนทร ณ รังษี. **ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ.** กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

๒๕๓๗.

เสฐียรโกเศศ - นาคะประทีป,(นามแฝง). **หิโตปเทศ.** กรุงเทพมหานคร : เจริญรัตน์การพิมพ์, ๒๕๑๗.

เสฐียร พันธรั้งษ์,ศาสตราจารย์พิเศษ. **ศาสนาเปรียบเทียบ.** พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

องค์การศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู. **ประวัติและหลักธรรมศาสนาพราหมณ์ – ฮินดู.** พิมพ์ครั้งที่ ๗.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๙.

S.Radhakrishnan. **The Prcipal Upanisads.** London : George Allen & Unwin Ltd, 1974.

ศึกษาการปฏิบัติตนตามหลักศีล ๕ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียน
โรงเรียนวิถิพุทธ ในจังหวัดสุรินทร์
A Study on the Practice of the Five Precepts Apply to Daily Life
for The Buddhist way of Life School, Surin Province.

พระครูวินัยธรสมุท ภาวธรรมโม, ผศ.ดร.*

พระธรรมโมลี, ดร.**

บทคัดย่อ

การวิจัยพรรณนาแบบการศึกษาเชิงวิเคราะห์นี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปฏิบัติตามหลักศีลห้า และปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติของนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ สำหรับใช้เป็นแนวทางปรับปรุงแก้ไขการเรียนการสอน ปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมให้นักเรียนมีนิสัยและพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสังคมต่อไป กลุ่มตัวอย่างเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่หก ๓๓๐ คน และชั้นมัธยมศึกษาปีที่สาม ๓๙๗ คน ซึ่งสุ่มแบบแบ่งชั้นกระจายเป็นส่วนส่วนกันจากโรงเรียนวิถิพุทธในจังหวัดสุรินทร์ เครื่องมือสำหรับการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลด้วยร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน สหสัมพันธ์เพียร์สัน t-test และการวิเคราะห์ความแปรปรวน ผลการวิจัยพบว่า

สภาพิตามารดาของนักเรียน ส่วนมากยังอยู่ด้วยกัน ร้อยละ ๗๒.๔ ยังมีชีวิตทั้งสองคน ร้อยละ ๙๓.๒ พักอยู่กับบิดามารดา ร้อยละ ๗๙.๑ ส่วนมากมีอาชีพรับจ้างและเกษตรกรรม ร้อยละ ๗๗.๘ เป็นเกษตรกรทั้งบิดามารดา ร้อยละ ๓๔.๙ นักเรียนมีคะแนนความรู้เฉลี่ยร้อยละ ๘๑.๒ มีความรู้ศีลข้อหนึ่งมากที่สุด รองลงมาศีลข้อห้า ข้อสาม ข้อสอง และข้อสี่ ร้อยละ ๘๔.๒, ๘๒.๐, ๘๑.๗, ๘๐.๐ และ ๗๗.๐ ตามลำดับ เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ร้อยละ ๔๒.๔ ไปร่วมกิจกรรมที่วัด ร้อยละ ๔๓.๔ กิจกรรมที่บ้านและที่อื่นๆ ร้อยละ ๓๙.๓ มีการปฏิบัติตามหลักศีลห้ารวมเฉลี่ย ร้อยละ ๗๖.๕ ปฏิบัติตามศีลข้อ ห้ามากที่สุด รองลงมาคือศีลข้อหนึ่ง ข้อสาม ข้อสอง และข้อสี่ ร้อยละ ๘๗.๕, ๗๙.๑, ๗๘.๕, ๖๘.๗ และร้อยละ ๖๖.๔ ตามลำดับ ชั้นปี เพศ อายุ อาชีพบิดามารดา ความรู้ และการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามหลักศีลห้าของนักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ ในจังหวัดสุรินทร์ จึงควรจัดให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาให้เพิ่มมากขึ้น คือมากในจำนวนกิจกรรม และมากในจำนวนนักเรียน

คำสำคัญ: ศีลห้า, โรงเรียนวิถิพุทธ, จังหวัดสุรินทร์

Abstract

This research describes the role of education as analysis of the objectives for study of practices in the 5 main precepts and related to result for practices of students' Buddhist schools which are the way to adjust and uplift the learning, the

* อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** รองอธิการบดี วิทยาเขตสุรินทร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

teaching that are to plan the moral, ethic, gratitude for students who will behave and practice that will be needed by the society. This example group of the students are 330 persons in the Pathom 6 and Mathayom 3 are 397 persons, therefore, this research questioned the students around the Buddhist schools in Surin Province.

The data are collected questioned papers from students and analysis as percentage, average, standard T.Test and analysis occurred results have been found.

Statuses of parents' students are mostly staying together percent 72.4 still alive of both percent 93.2. They stay with parents percent 79.1 mostly are formers and work in the fields percent 77.8 both parents work in fields 34.9. Students have score of knowledge average 81.2. They mostly understand well in the first precept. The second of five precept is the third, the second and the fourth in percentage as 84.2, 82.0, 81.7, 80.0 and 77.0 respectively. They joined the religious activities as percentage 42.4 at the temples 43.4, at homes and others 39.3, having practiced in the role of 5 precepts average are 76.5, to mostly observe the last one of the precept, lower is precept in No. 1,3,2 and 4 average are 87.5, 79.1, 78.5, 68.7 and percent 66.4 respectively. Year, gender, age, occupation of parents, knowledge and the joint activities in Buddhist events in the reason or related to results for the practice of 5 precepts by students from Buddhist schools in Surin Province that should manage students to join religious activities more and more in quality of activities and students.

Keywords: Five precepts, the school of Buddhist way, Surin Province.

๑. บทนำ

ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา การดำเนินชีวิตของคนไทยจึงได้รับอิทธิพลจากหลักธรรม คำสอนของพระพุทธศาสนา ได้ถือปฏิบัติจนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมประจำชาติ ซึ่งล้วนมีความเกี่ยวข้องกับสังคมไทยและประเพณีวัฒนธรรมต่างๆก็ได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งอยู่ในวิถีชีวิตจิตใจของคนไทยเป็นเวลานาน จะสังเกตได้จากผลสะท้อนที่ปรากฏออกมาในด้านต่างๆ เช่น วิถีชีวิต ทัศนคติ พฤติกรรมนิสัยใจคอ ชาวไทยที่มีนิสัยใจคอโอบอ้อม อารี เอื้ออาทร ช่วยเหลือซึ่งกันและกันเป็นนิจ จากลักษณะดังกล่าว ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการยอมรับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักศีลห้าที่กล่าวในอังกุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ว่าเป็นธรรมเป็นเหตุให้ถูกเชิญไปอยู่ในสวรรค์ ความว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นเหมือนถูกเชิญไปอยู่ในสวรรค์ คือ บุคคลเป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ๑ เป็นผู้งดเว้นจากอทินนาทาน ๑ เป็นผู้งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร ๑ เป็นผู้งดเว้นจากมสุสาทา ๑ เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยเป็น

ที่ตั้งแห่งความประมาท ๑”^๑ และยังนำมาปฏิบัติดัดแปลงให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต^๒ ซึ่งชาวไทยส่วนใหญ่นำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิต ผ่านพิธีกรรม คำสอน และการปฏิบัติตามแนวคำสอนในพระพุทธศาสนาบางอย่างได้กลายเป็นขนบธรรมเนียมวัฒนธรรมและประเพณีของคนไทย^๓ ที่มีการปฏิบัติตนตามหลักคำสอนพื้นฐานคือศีลนั่นเอง เพราะศีลเป็นระเบียบความประพฤติคือระเบียบความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดถึงการทำความหยาบเลวร้าย ซึ่งที่เอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติกิจต่างๆ อันเป็นไปเพื่อเข้าถึงจุดหมายอันดีงาม ซึ่งเป็นอุดมคติของคนในสังคม ชุมชน สถาบันต่างๆ โดยทั่วไประเบียบความประพฤตินี้จะมีลักษณะเป็นการปิดกั้นโอกาสที่จะทำความชั่วและส่งเสริมโอกาสสำหรับทำความดี โดยฝึกคนให้รู้จักสร้างความสัมพันธ์ด้านกาย วาจา ที่ดีงามกับสภาพแวดล้อมอันจะเป็นผลเอื้ออำนวยแก่การดำรงอยู่ทั้งตนเองและชุมชนหรือสังคม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม เมื่ออยู่ร่วมกันเป็นหมู่ย่อมมีปัญหา มีสภาพแตกต่างกันไปทั้งโดยกาลเทศะ ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของภาวะความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ทำให้มนุษย์ขาดวินัย เช่น การทะเลาะวิวาทกันระหว่างสถาบัน การทำความผิดทางเพศ ติดเกมส์ ใช้ยาเสพติด ฟุ้งเฟ้อ การโกหกหลอกลวง การเสพสิ่งเสพติด รวมทั้งมีการก่ออาชญากรรม ปล้นชิงทรัพย์ ที่ปรากฏเป็นข่าวทางสื่อมวลชนอยู่เป็นประจำ ซึ่งจะพบข่าวสารจากสื่อมวลชนต่างๆ ที่ปรากฏให้เห็นว่าเด็กและเยาวชนไทยมีปัญหาผลการเรียนต่ำลง เกิดปัญหาพฤติกรรมการลักขโมย พฤติกรรมก้าวร้าว เกเร ทะเลาะเบาะแว้ง มีปัญหายาเสพติด^๔ โดยเฉพาะมีเด็กและเยาวชน ซึ่งเป็นกำลังที่สำคัญของชาติร่วมอยู่ด้วย สังคมในปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว การที่จะวางบทบัญญัติเกี่ยวกับศีลในส่วนรายละเอียดลงไว้เป็นแบบแผนอย่างเดียวกันตายตัวอย่างที่เรียกว่า วินัยนั้นไม่อาจทำได้ ดังนั้นสำหรับสังคมมนุษย์ทั่วไป ในทางพระพุทธศาสนาจึงแนะนำสั่งสอนหลักธรรมที่เรียกว่า ศีล ๕ ไว้เป็นข้อกำหนดพื้นฐานในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันของชาวพุทธทั่วไป คือ การไม่ละเมิดต่อชีวิต ต่อทรัพย์สิน ต่อของรักของกันและกัน การไม่ใช้วาจาที่ละเมิดความจริง เพราะเห็นแก่ตนและมุ่งทำลายผู้อื่น และการไม่ยอมทำลายสติสัมปชัญญะหรือความสำนึกผิดชอบชั่วดีของตน ด้วยการตกไปในอำนาจสิ่งเสพติด^๕

การแก้ปัญหาเหล่านั้นจะต้องเริ่มแก้ตั้งแต่วัยเด็ก โดยเฉพาะนักเรียนระดับประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนต้น ต้องมีการฝึกฝนให้เป็นคนดี มีพฤติกรรมพึงประสงค์ มีการส่งเสริมจริยธรรม ตั้งแต่ระดับประถมวัย จะทำให้เด็กเจริญเติบโตเป็นคนดี มีวินัย ยอมรับกฎและข้อบังคับของครอบครัว และสังคม มีน้ำใจ ช่วยเหลือผู้อื่นในสังคม รู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความ

^๑ อ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๔๕/๑๗๔.

^๒ สมเด็จพระญาณสังวร ปภส.ค.บ., *งามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองศรีอยุธยา*, (พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดบรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๑๖), หน้า ๗.

^๓ กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง* เล่มที่ ๓, เล่มที่ ๙, เล่มที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐๙.

^๔ ไทยรัฐ ออนไลน์, โพล "เอแบค" ชี้ ประชาชน 75.2% คิดว่า "คุณธรรม จริยธรรม" สังคมไทยเสื่อมลง, (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <http://www.thairath.co.th/content/357920> (2556)

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), *พุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓๑.

อดทนและประหยัด มุ่งทำประโยชน์ให้สังคม^๖ โดยมีหลักธรรมคำสอนทางศาสนาเชื่อมผสม หล่อหลอม ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงได้จัดตั้งโรงเรียนวิถียุทธเมื่อปี ๒๕๔๖ ขึ้น เพื่อให้เป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาเพื่อสนองต่อความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทยก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัด^๗ ในระดับดังกล่าวกว่า ๑๐,๐๐๐ โรงเรียน กระจายทั่วประเทศ ดำเนินการมาแล้วเกือบ ๒๐ ปี การวิจัยนี้จึงสนใจติดตามการดำเนินงาน เพื่อศึกษาการปฏิบัติตามหลักศีลห้า และปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามหลักศีลห้าที่นำไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนวิถียุทธ ในจังหวัดสุรินทร์ โดยหวังว่า การติดตามประเมินผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถียุทธที่ผ่านมา จะเป็นแนวทางในการปรับปรุง แก้ไขการเรียนการสอน พัฒนาปลูกฝังศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรมให้นักเรียนและเยาวชนได้มีนิสัย และพฤติกรรม การปฏิบัติที่ดี ที่สังคมพึงประสงค์สืบ

๒. วัตถุประสงค์

๑. เพื่อศึกษาการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียน
๒. เพื่อศึกษาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับศีล ๕ ของนักเรียน
๓. เพื่อศึกษาการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของนักเรียน
๔. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียน

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Qualitative Research) ชนิดการวิจัยพรรณนาในแบบการศึกษาเชิงการวิเคราะห์ (Descriptive research in analytical studies) แบบการศึกษา ณ จุดเวลา (Cross-sectional study) เก็บข้อมูลที่เกิดขึ้นแล้วตามปกติพร้อมกันทุกตัวแปร จากนักเรียนตัวอย่าง ๗๒๗ คน ซึ่งสุ่มมาด้วยวิธีการสุ่มแบบแบ่งชั้น ตามระดับการศึกษา โดยส่งแบบสอบถามให้ตอบในห้องเรียน ตอบเสร็จเก็บแบบสอบถามทันที แบบสอบถามที่ใช้ประกอบด้วย ๔ ส่วน ได้แก่ ข้อมูลทั่วไปและสภาพแวดล้อมทางครอบครัว ๘ ข้อ ความรู้ ความเข้าใจในศีลห้า ๒๐ ข้อ การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา ๒๐ ข้อ และการปฏิบัติตามหลักศีลห้า ๒๐ ข้อ นำผลมาวิเคราะห์โดยทำแจกแจงความถี่ คำนวณหาจำนวนและร้อยละของคำตอบในแต่ละข้อ ให้คะแนน และหาค่าต่ำสุด สูงสุด เฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน จำแนกตามตัวแปรที่ศึกษา เปรียบเทียบระหว่างตัวแปรด้วยสถิติ t-test หรือการวิเคราะห์ความแปรปรวนแล้วแต่กรณี และหาความสัมพันธ์ด้วยสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เพียร์สัน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามหลักศีลห้าของนักเรียน

^๖ปิยะธิดา ขจรชัยกุล, ปัจจัยส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมเด็กปฐมวัยของครอบครัว ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดสมุทรสาคร, วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธ ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒, (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๑), หน้า ๒๖๓.

^๗บรรเจอดพร รัตนพันธุ์, ผู้เส้นทางโรงเรียนวิถียุทธ, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

๔. ผลการวิจัย

๑. **ข้อมูลทั่วไป** นักเรียนที่ศึกษาเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ จำนวน ๓๓๐ คนหรือร้อยละ ๔๕.๔ และเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ จำนวน ๓๙๗ คนหรือร้อยละ ๕๔.๖ เป็นนักเรียนหญิงมากกว่านักเรียนชายเล็กน้อย ร้อยละ ๔๖.๔ : ๕๓.๖ แต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ เป็นนักเรียนชายมากกว่านักเรียนหญิง และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เป็นนักเรียนหญิงมากกว่านักเรียนชาย สำหรับอายุ นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ เรียนตามเกณฑ์ (อายุ ๑๒ ปี) ร้อยละ ๘๘.๕ น้อยกว่าเกณฑ์ ๓๕ คนหรือร้อยละ ๑๐.๖ และเกินเกณฑ์ ๓ คนหรือร้อยละ ๐.๙ ส่วนนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เรียนตามเกณฑ์ (อายุ ๑๕ ปี) ร้อยละ ๖๐.๒ น้อยกว่าเกณฑ์ ๑๔๘ คนหรือร้อยละ ๓๗.๓ และมากกว่าเกณฑ์ ๙ คนหรือร้อยละ ๒.๓

๒. สภาพแวดล้อมทางครอบครัว

๒.๑ สภาพของบิดามารดาและการอยู่อาศัย นักเรียนที่ศึกษา ส่วนมากบิดามารดาอยู่ด้วยกัน ร้อยละ ๗๒.๔ ที่แยกกันอยู่หรือเป็นหม้ายมีร้อยละ ๒๗.๖ ซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกันระหว่างนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ กับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ บิดามารดาของนักเรียนยังมีชีวิตทั้งสองคนร้อยละ ๙๓.๗ ที่บิดาหรือมารดาถึงแก่กรรมร้อยละ ๖.๓ ส่วนมากพักอาศัยอยู่กับบิดามารดาร้อยละ ๗๙.๑ อยู่กับปู่ย่า ตายายร้อยละ ๑๘.๖ และอยู่กับญาติร้อยละ ๒.๓ โดยนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ อยู่กับบิดามารดามากกว่านักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ เล็กน้อย ร้อยละ ๘๐.๙, ๗๗.๖ แต่นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๓ อยู่กับปู่ย่า ตายายมากกว่านักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖

๒.๒ อาชีพบิดามารดาของนักเรียน ส่วนมากรับจ้างและเกษตรกรรมร้อยละ ๗๐ เศษ โดยที่บิดามารดามีอาชีพเดียวกัน จำนวนมากร้อยละ ๓๔.๙ บิดามารดามีอาชีพรับจ้าง รองลงมาบิดามารดามีอาชีพเกษตรกรรมร้อยละ ๒๔.๕ ที่เหลือประมาณร้อยละ ๑๒.๐ - ๑๖.๐ บิดามารดามีอาชีพต่างกัน มีจำนวนใกล้เคียงกันระหว่างนักเรียนประถมศึกษาปีที่ ๖ กับมัธยมศึกษาปีที่ ๓

๓. **ความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติตามหลักศีลห้า** นักเรียนส่วนมาก (จำนวนมากกว่าร้อยละ ๘๐) มีความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติตาม หลักศีลห้า จากคำถาม ๒๐ ข้อ ตอบถูก ๑๓ ข้อ โดยมีความรู้ ความเข้าใจที่สามารถนำไปใช้ในการปฏิบัติตามสถานการณ์ที่ถามให้ตอบว่า

ถ้านักเรียนพบคนเขาตกจากต้นไม้ จะช่วยเหลือ ดูแล และส่งกลับต้นไม้ตามเดิม ร้อยละ ๘๙.๑ เห็นเพื่อนกำลังไล่ตีกิ้งก่า จะเข้าไปห้าม อย่าให้ตี ร้อยละ ๘๕.๔ สมชายโดนเพื่อนแกล้งประจำ จะไปบอกครู ร้อยละ ๘๙.๐ เห็นเพื่อน ๆ จับโก๋มาชนกัน จะห้าม แนะนำอย่าทำ ร้อยละ ๘๒.๐ สมชายพยายามแย่งของเล่นเพื่อนมาเป็นของตนเอง สมชายผิดศีลข้อสอง ร้อยละ ๘๐.๓

เด็กชายใหม่ชอบพอกับสมศรี เลิกเรียนจึงชวนจะไปส่งบ้าน แต่พาไปที่อื่น เด็กชายใหม่จะผิดศีลข้อสาม ร้อยละ ๙๑.๔ แต่ถ้าสัญญากับครูว่าจะส่งกลับบ้านทุกครั้ง แล้วไม่ส่ง จะผิดศีลข้อสี่ ร้อยละ ๙๑.๘ หรือแสดงอาการว่าป่วย จึงไม่ไปโรงเรียน ก็ผิดศีลข้อสี่ ร้อยละ ๘๕.๐ เด็กชายมโนอ้างว่า ทำข้อสอบได้ทุกข้อ เพราะครูบอกให้ก่อนสอบ เพื่อนเชื่อ เด็กชายมโนก็ผิดศีลมสุา ร้อยละ ๙๐.๖

การดื่มสุรา นักเรียนรู้ว่า มีโทษมากกว่าประโยชน์ ร้อยละ ๙๓.๐ ถ้าดื่มจนเมา ผิดศีลแน่นอน ร้อยละ ๘๗.๘ คนดื่มสุรา ซื้อดื่มทุกวัน แต่ไม่เมา เขาผิดศีลข้อห้า ร้อยละ ๘๓.๘ แต่ถ้าดื่มจนเมา นักเรียนรู้ว่า อาจเกิดเหตุวิวาทได้ ร้อยละ ๘๘.๐

ความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติตามหลักศีลห้านี้ เมื่อให้คะแนนและวิเคราะห์เป็นระดับความรู้ พบว่า นักเรียนมีคะแนนเฉลี่ยโดยรวมร้อยละ ๘๑.๒ ของคะแนนเต็ม ซึ่งถือว่าอยู่ในเกณฑ์ระดับดีมาก โดยศีลข้อหนึ่งมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละสูงสุด ร้อยละ ๘๔.๒ รองลงมาศีลข้อห้า ร้อยละ ๘๒.๐ ศีลข้อสาม ร้อยละ ๘๑.๗ ศีลข้อสอง ร้อยละ ๘๐.๐ และศีลข้อสี่ ร้อยละ ๗๗.๐ ตามลำดับ แต่เมื่อแบ่งนักเรียนตามคะแนนความรู้ ปรากฏว่า ความรู้ศีลห้ารวม นักเรียนร้อยละ ๖๗.๑ มีความรู้ระดับดีมาก โดยนักเรียนที่มีความรู้ระดับดีมาก ศีลข้อสองมีจำนวนมากที่สุด รองลงมาศีลข้อสาม ข้อหนึ่ง ศีลข้อห้า และศีลข้อสี่มีจำนวนน้อยสุดคิดเป็นร้อยละ ๘๐.๓, ๕๗.๘, ๕๗.๔, ๓๖.๙ และร้อยละ ๒๙.๖ ตามลำดับ

๔. การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา พบว่า นักเรียนร้อยละ ๙๓.๕ นานๆ ครั้งไปทำบุญวันสำคัญทางศาสนาและไปเวียนเทียนวันวิสาขบูชา และไปบำเพ็ญประโยชน์ ร้อยละ ๖๒.๒ นักเรียนร้อยละ ๙๘.๐ ไปทำบุญตักบาตรและทำกิจกรรมในวันเข้าพรรษา ส่วนมากนักเรียนชอบทำบุญถวายสังฆทาน ร้อยละ ๖๓.๕ ส่วนการทำบุญทอดกฐินระดับปานกลาง ร้อยละ ๕๐.๓ และการทำบุญงานสงกรานต์ ร้อยละ ๓๒.๓ แต่นักเรียนชอบสวดมนต์ไหว้พระและฟังเทศน์ ร้อยละ ๖๑.๖ นักเรียนเข้าค่ายปฏิบัติธรรมและการนั่งสมาธิปานกลางคือ ร้อยละ ๕๑.๙, ๕๘.๓๔ ส่วนการเข้าค่ายพุทธบุตร ร้อยละ ๔๗.๙ และนักเรียนไม่ค่อยได้มีโอกาสบวชเณรและบวชพราหมณ์คือ ร้อยละ ๖๐.๑ ทำบุญกิจกรรมศาสนา นักเรียนสวดมนต์ไหว้พระที่บ้านและสวดมนต์ก่อนนอนระดับปานกลางคือ ร้อยละ ๕๕.๔, ๕๐.๘ และไม่ค่อยชอบนั่งสมาธิที่บ้าน ร้อยละ ๕๑.๓ แต่ชอบปล่อยสัตว์ ร้อยละ ๖๐.๑ ส่วนการบริจาคสิ่งของให้วัดหรือให้โรงเรียนผู้ร่ำไร ร้อยละ ๔๙.๐ และร่วมทำบุญประเพณีวันสารทของท้องถิ่น ร้อยละ ๔๓.๑

ระดับการเข้าร่วมกิจกรรม นักเรียน มีคะแนนระดับเฉลี่ยการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา น้อยกว่าร้อยละ ๕๐ ของคะแนนเต็ม โดยมีการเข้าร่วมกิจกรรมเฉลี่ยที่วัดมากกว่าที่บ้านและที่อื่น แต่เมื่อแบ่งคะแนนการเข้าร่วมกิจกรรม พบว่า มีนักเรียนจำนวนร้อยละ ๒๘.๒ มีการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาในระดับมาก เป็นการเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดร้อยละ ๒๗.๖ และเข้าร่วมกิจกรรมที่บ้านและที่อื่น ร้อยละ ๒๘.๙ ดังตารางที่ ๒ ความสัมพันธ์ระหว่างการเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดกับที่บ้านและที่อื่น พบว่าสัมพันธ์กันเชิงบวกอย่างมีนัยสำคัญที่ ๐.๑

๕. การปฏิบัติตามศีลห้า

การปฏิบัติตามศีลห้ารายข้อ จากข้อคำถามเชิงกรณีตัวอย่าง การปฏิบัติผิดศีลห้าที่ให้นักเรียนตอบ พบว่า นักเรียนส่วนมากปฏิบัติตามศีลห้าทุกข้อ โดยตอบว่า ไม่ปฏิบัติเลย หรือปฏิบัติแต่ทำเพียงนาน ๆ ครั้ง

ศีลข้อหนึ่ง ถามว่า นักเรียนเคยเล่นชนไก่บ้างหรือไม่ ตอบว่า ไม่เคยเลยร้อยละ ๘๒.๑ แต่ถามว่า นักเรียนเคยตุง ยิงนก ยิง หรือฆ่ากิ้งก่าบ้างหรือไม่ จะมีนักเรียนประมาณร้อยละ ๕๔ - ๕๖ ตอบว่าไม่เคยเลยมีประมาณร้อยละ ๒๘ - ๓๗ ตอบว่า เคยบ้าง นาน ๆ ครั้ง

ศีลข้อสอง ถามว่า นักเรียนเคยขโมยของเพื่อนบ้างหรือไม่ ตอบว่า ไม่เคยเลยร้อยละ ๖๑.๖ แต่ถามว่า เคยขโมยเงินพ่อแม่บ้างหรือเปล่า ตอบว่า นักเรียนร้อยละ ๕๓.๔ นานๆ ครั้ง และจะมี

นักเรียนร้อยละ ๔๘.๑ ตอบว่า เคยยืมของเพื่อนแล้วไม่คืน และนักเรียนร้อยละ ๔๐.๒ ตอบว่า เคยลอกการบ้านเพื่อนนานๆ ครั้ง

ศีลข้อที่สาม ถามว่า นักเรียนเคยทะเลาะกันเพราะแย่งจับแฟนคนเดียวกันหรือเปล่า ร้อยละ ๗๗.๒ ตอบว่า ไม่เคยเลย แต่ถามว่า นักเรียนเคยทำร้ายจิตใจเพื่อนบ้างหรือเปล่า ตอบว่า ร้อยละ ๕๔.๗ บอกว่า นานๆ ครั้ง

ศีลข้อที่สี่ นักเรียนร้อยละ ๕๓.๔ ไม่เคยยุ่งให้เพื่อนทะเลาะกันเลย แต่ถามว่า นักเรียนเคยพูดโกหกเพื่อน โกหกคนอื่น และพูดโกหกพ่อแม่บ้างหรือเปล่า คำตอบมีความใกล้เคียงกันคือ ร้อยละ ๖๒.๙, ๖๓.๐ และร้อยละ ๖๘.๕ นานๆ ครั้ง

ศีลข้อที่ห้า ถามว่า นักเรียนเคยเสพสิ่งเสพติดบ้างหรือเปล่า ตอบว่า ไม่เคยเลยร้อยละ ๘๘.๖ และถามว่า นักเรียนเคยมีความมีความประมาท ขาดสติ เคยสูบบุหรี่ เคยเล่นการพนัน และเคยดื่มสุราบ้างหรือเปล่า ตอบว่า ไม่เคยเลย ร้อยละ ๗๙.๘, ๗๓.๐, ๕๖.๓, ๕๕.๘ ตามลำดับ

เมื่อให้คะแนนแบ่งคะแนนเป็นระดับการปฏิบัติตามศีลห้า นักเรียนโดยรวมมีการปฏิบัติตามศีลห้าเฉลี่ยในระดับค่อนข้างมาก ได้คะแนนเฉลี่ยเกือบร้อยละ ๘๐ ของคะแนนเต็ม ร้อยละ ๗๖.๕ นักเรียนปฏิบัติตามศีลข้อห้าสูงสุด ร้อยละ ๘๗.๕ รองลงมาคือศีลข้อหนึ่ง ร้อยละ ๗๙.๑ ศีลข้อสาม ร้อยละ ๗๘.๕ ศีลข้อสอง ร้อยละ ๖๘.๗ และปฏิบัติตามศีลข้อสี่น้อยสุด ร้อยละ ๖๖.๔ ดังตารางที่ ๓ เมื่อวิเคราะห์เป็นจำนวนนักเรียน พบว่า มีนักเรียนร้อยละ ๔๘.๔ ปฏิบัติตามศีลห้าในระดับมาก โดยปฏิบัติตามศีลข้อห้าสูงสุดร้อยละ ๘๑.๗ รองลงมาศีลข้อสาม ศีลข้อหนึ่ง ส่วนศีลข้อสอง และศีลข้อสี่ มีนักเรียนจำนวนร้อยละ ๒๘.๒ และร้อยละ ๑๕.๑ ที่มีการปฏิบัติตามในระดับมาก

๖. ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีลห้า

๖.๑ ระดับชั้นปีที่ศึกษา พบว่า นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ มีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่านักเรียนม. ๓ ทั้งห้าข้อและโดยรวม แต่มีการปฏิบัติตามมากกว่าเฉพาะศีลข้อสอง ข้อสาม ข้อห้า และศีลห้าโดยรวม เท่านั้น ส่วนศีลข้อหนึ่งกับข้อสี่ไม่แตกต่างกันทางสถิติ แสดงว่า ระดับชั้นปีที่ศึกษาเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีลห้าโดยรวม และศีลข้อสอง ข้อสาม และศีลข้อห้า ส่วนศีลข้อหนึ่งกับข้อสี่ยังไม่พบว่ามีผล

๖.๒ เพศของนักเรียน พบว่า นักเรียนหญิงมีการปฏิบัติตามศีลห้า ได้คะแนนเฉลี่ยสูงกว่าของนักเรียนชายทุกข้อ และโดยรวม แต่สูงกว่าจริงในทางสถิติเฉพาะศีลข้อหนึ่ง ข้อสอง ข้อสี่ ข้อห้า และศีลห้าโดยรวม ส่วนข้อสามไม่สูงกว่าจริง แสดงว่า เพศของนักเรียนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีลห้าทุกข้อ เว้นเพียงศีลข้อสามยังไม่พบว่า มีผลทำให้นักเรียนหญิงและนักเรียนชายมีการปฏิบัติตามศีลข้อนี้แตกต่างกัน

๖.๓ อายุของนักเรียน พบว่า นักเรียนที่มีอายุต่างกันมีการปฏิบัติตามศีลห้า ได้คะแนนเฉลี่ยแตกต่างกันเฉพาะศีลข้อสอง ข้อสามและศีลข้อห้า เท่านั้น นอกนั้นไม่แตกต่างกัน แสดงว่า อายุของนักเรียนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีลห้าเฉพาะศีลข้อสอง ข้อสามและศีลข้อห้าเท่านั้น นอกนั้นไม่มีผล

๖.๔ สถานภาพสมรสของบิดามารดา พบว่า นักเรียนที่บิดามารดามีสถานภาพสมรสต่างกัน มีการปฏิบัติตามศีลห้า ได้คะแนนเฉลี่ยต่างกันทุกข้อ และศีลห้ารวม แต่ต่างกันอย่างไรไม่มีนัยสำคัญ

ทั้งหมด แสดงว่า สถานภาพสมรสของบิดามารดาของนักเรียนเป็นปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีลห้า

๖.๕ การยังมีชีวิตของบิดามารดา พบว่า นักเรียนที่บิดามารดายังมีชีวิต กับที่บิดาหรือมารดาถึงแก่กรรมแล้วมีการปฏิบัติตามศีลห้า ได้คะแนนเฉลี่ยสูงกว่ากันเล็กน้อยในทุกข้อ และศีลห้ารวม ซึ่งต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติทั้งหมด แสดงว่า การยังมีชีวิตอยู่ของบิดามารดา และบิดามารดาถึงแก่กรรมของนักเรียนไม่เป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีลห้าทุกข้อ และศีลห้ารวม

๖.๖ การพักอาศัยกับบิดามารดา พบว่า นักเรียนที่พักอาศัยกับบิดามารดาและกับปู่ย่า ตายายหรือญาติมีการปฏิบัติตามศีลห้า ได้คะแนนเฉลี่ยสูงกว่ากันเล็กน้อยในทุกข้อ และศีลห้ารวม แต่ต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติทั้งหมด แสดงว่า การพักอาศัยกับบิดามารดาหรือกับปู่ย่า ตายายหรือญาติของนักเรียนเป็นปัจจัยที่ไม่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีลห้าทุกข้อ และศีลห้ารวม

๖.๗ อาชีพของบิดามารดา พบว่า นักเรียนที่บิดามารดามีอาชีพต่างกันมีการปฏิบัติตามศีลห้า ได้คะแนนเฉลี่ยแตกต่างกันทุกข้อและโดยรวม แต่แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญ เว้นศีลข้อหนึ่ง แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญ แสดงว่า อาชีพของบิดามารดาเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีลข้อหนึ่งของนักเรียนเท่านั้น ส่วนศีลข้ออื่นและศีลห้ารวม อาชีพของบิดามารดาเป็นปัจจัยที่ไม่มีผล

๖.๘ ความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติตามหลักศีลห้า พบว่า ความรู้ ความเข้าใจในศีลห้าของนักเรียนสัมพันธ์เชิงบวกกับการปฏิบัติตามศีลห้า โดยความรู้ ความเข้าใจในศีลข้อหนึ่ง และศีลห้ารวมสัมพันธ์เชิงบวกกับการปฏิบัติตามศีลห้าทุกข้อและศีลห้ารวม แสดงว่า ความรู้ ความเข้าใจศีลข้อหนึ่งและศีลห้ารวมเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีลห้าทุกข้อ และศีลห้ารวม ส่วนความรู้ ความเข้าใจศีลข้อสาม สี่ และข้อห้าเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามศีลห้ารวม นอกนั้น ยังสรุปไม่ได้แน่

๖.๙ การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา การเข้าร่วมที่วัด และรวม สัมพันธ์เชิงลบกับการปฏิบัติตามศีลห้าข้อหนึ่ง ข้อสาม และศีลห้ารวม

๕. อภิปรายผล

การศึกษาการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ไปใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียนโรงเรียนวิถีพุทธ ในจังหวัดสุรินทร์ทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบคำตอบตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยวัตถุประสงค์ข้อที่หนึ่ง เพื่อศึกษาการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ที่ใช้ในชีวิตประจำวันของนักเรียน พบว่าการปฏิบัติตามหลักศีลทั้ง ๕ ของนักเรียนทั้งระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาข้อโดยเฉลี่ยแล้วอยู่ในระดับปานกลาง เพราะนักเรียนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือภาคอีสานนั้น โดยทั่วไปแล้ว การดำรงชีพหรือวิถีชีวิตของเด็กส่วนมากก็อยู่กับธรรมชาติมีป่าเขาลำเนาไพรหรือช่วยพ่อแม่ทำนา อยู่ในไร่นา ส่วนมากก็จะมีการหาเลี้ยงชีพ เช่น ไปลงแม่น้ำหรือลำห้วยก็จะหาปลามากิน อยู่ในที่นาก็หากบหรือปูปลามากิน หรือเข้าไปในป่าก็จะได้กระรอกกระแต นก กิ้งก่า หรือสัตว์ต่าง ๆ เป็นต้น นี่เป็นวิถีชีวิตของเด็กชาวอีสานโดยทั่วไป แต่ระดับการปฏิบัติตามหลักศีลห้าของนักเรียนโดยรวมแล้ว เฉลี่ยในระดับค่อนข้างมาก ร้อยละ ๗๖.๕ โดยนักเรียนได้ปฏิบัติตามศีลข้อห้าสูงสุด ร้อยละ ๘๗.๕ รองลงมาปฏิบัติตามศีลข้อหนึ่ง ร้อยละ ๗๙.๑ และปฏิบัติตามศีลข้ออื่น ๆ ลดน้อยรองลงไป ดังนั้นศีลข้อห้าคือสุราเมรัย สิ่งของมีนเมา สิ่งเสพติดให้โทษนั้นนักเรียนยังให้การปฏิบัติอยู่ไม่ควรเข้าไปข้องแวะกับสิ่งเหล่านี้

วัตถุประสงค์ข้อที่สอง เพื่อศึกษาความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับศีล ๕ ของนักเรียนพบว่า ความรู้ ความเข้าใจ ในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ นักเรียนทั้งระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา นั้น มีความรู้ ความเข้าใจ ในการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ ระดับดีมาก ซึ่งพบว่านักเรียนระดับ ประถมศึกษาจะมีจิตใจอ่อนโยนกว่านักเรียนระดับมัธยมศึกษา แต่โดยพื้นฐานของเด็กนักเรียนทั่วไป แล้วยังมีความเมตตาที่จะช่วยเหลือ ดูแล สิ่งที่เห็นตามที่ยกตัวอย่างเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเรื่องของการ ปฏิบัติตามหลักศีล ๕ โดยเฉพาะข้อปาณาติบาตเรื่องฆ่าสัตว์นั้น นักเรียนร้อยละ ๘๕ การฆ่าสัตว์ตัด ชีวิตนั้นเป็นสิ่งที่ผิด ไม่ควรทำ ควรให้ความเมตตา ให้ความรัก ให้การช่วยเหลือดูแล ถ้ามีเพื่อนทำลง ไปจะช่วยห้ามไม่ให้ทำสิ่งเหล่านี้ โดยเฉพาะข้อ ๕ ทั้งนักเรียนประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษา ร้อยละ ๘๓ % รู้ว่าการดื่มสุรามีโทษมากกว่าประโยชน์ เพราะรู้ว่าการดื่มสุราผิดศีลแน่นอน และ ความรู้ความเข้าใจในศีลข้อ ๓ (กาเมสุมิจฉา) นั้น นักเรียนระดับประถมศึกษาเห็นว่า ถ้าทำผิดศีลข้อนี้ เป็นสิ่งที่ไม่ดี ไม่ควรทำ หรืออาจจะยังไม่ถึงขั้นที่จะทำ ซึ่งนักเรียนเกือบร้อยละ ๘๑ ไม่ควรทำผิดศีล ข้อนี้ไม่ดี โดยสรุปแล้ว ในการให้ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับการปฏิบัติตนตามศีลทั้ง ๕ ข้อนั้น นักเรียนทั้งประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเห็นว่า มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติศีลทั้ง ๕ ข้ออย่างดีและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวันของตนได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ข้อที่สาม เพื่อศึกษาการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของนักเรียน พบว่า การเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาทั้งที่วัดหรือที่บ้านนั้น ส่วนมากนักเรียนไม่ค่อยได้มีโอกาสเข้า ร่วมกิจกรรมเท่าที่ควร สืบเนื่องจากกิจกรรมในวัดส่วนมากจะเป็นการปฏิบัติตามประเพณี หรือปฏิบัติ ตามวันสำคัญทางศาสนา ส่วนมากจะเป็นประเพณีที่ผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองที่ไปร่วม นาน ๆ ครั้งจะมี กิจกรรมที่นักเรียนเข้าไปมีส่วนร่วมทั้งกิจกรรมที่วัดจัดขึ้นหรือโรงเรียนจัดขึ้นส่วนน้อยในแต่ละปี แต่ ส่วนมากนักเรียนจะเข้าร่วมกิจกรรมที่วัดมากกว่าที่บ้าน ส่วนมากนักเรียนชอบทำบุญถวายสังฆทานที่ วัด ร้อยละ ๖๓.๕ %

ส่วนวัตถุประสงค์ข้อที่สี่ เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตนตามหลักศีล ๕ ที่ใช้ใน ชีวิตประจำวันของนักเรียนพบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติตามหลักศีล ๕ คือ ในระดับชั้นปี เพศ อายุ อาชีพ ความรู้ การเข้าร่วมกิจกรรม มีผลต่อการปฏิบัติตามหลักศีลห้า แต่การมีชีวิตอยู่ของบิดา มารดาของนักเรียนนั้นจะมีคะแนนเฉลี่ยสูงกว่ากันเล็กน้อยในทุกข้อ แสดงว่า นักเรียนที่มีพ่อแม่อยู่ ด้วยจะมีความอบอุ่นมีครอบครัวให้ความดูแลตลอด แต่เด็กนักเรียนที่พ่อแม่เสียชีวิตหรือพ่อแม่หย่าร้างกันหรือพ่อแม่ไม่อยู่ให้เด็กอยู่กับปู่ย่าตายายก็มีผลกับเด็กนักเรียนบ้าง เด็กอาจจะขาดความอบอุ่น หรือการดูแลไม่ทั่วถึงเท่าที่ควร จึงทำให้การปฏิบัติตนตามหลักศีล ๕ ข้อมีข้อที่แตกต่างกันเล็กน้อย

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ ๓. เล่มที่ ๔. เล่มที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๔.
- ธนิต อยู่โพธิ์. อานิสงส์ศีล ๕ บัญญัติสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. พุทธศาสนาในความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๓.

- บรรเจอดพร รัตนพันธุ์. **สู่เส้นทางโรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๖.
- บุญธรรม กิจปรีดาบริสุทธิ์. **ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์และปกเจริญผล, ๒๕๔๐.
- ปิยะธิดา ขจรชัยกุล. ปัจจัยส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมเด็กปฐมวัยของครอบครัว ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและจังหวัดสมุทรสาคร. **วารสารมหาจุฬาริชาการ**. ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม ๒๕๖๑) : ๒๖๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒.
- พุทธทาสภิกขุ. **ทาน ศีล ภาวนา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๙.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๒๒**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ. **จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองทริภุญไชย**. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดบรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๑๖.
- ไทยรัฐ ออนไลน์, โพล "เอแบค" ชี้ ประชาชน 75.2% คิดว่า "คุณธรรม จริยธรรม" สังคมไทยเสื่อมลง, (ออนไลน์) แหล่งที่มา : <http://www.thairath.co.th/content/357920> (2556)

หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วัฒนธรรมองค์การเชิงจริยธรรมในองค์การยุคดิจิทัล Organization Culture Morality in Digital Age

ประพันธ์ คชแก้ว*
ณัชชา อมราภรณ์*

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “วัฒนธรรมองค์การเชิงจริยธรรมในองค์การยุคดิจิทัล” เป็นบทความทางวิชาการที่มุ่งศึกษาแนวทางการดำเนินงานขององค์การที่มีวัฒนธรรมเน้นจริยธรรมในองค์การยุคดิจิทัลมาเป็นกรอบในการพัฒนา ใช้วิธีการศึกษาจากเอกสาร งานวิจัยวิเคราะห์ออกมาเป็นความเรียง

ผลการศึกษา พบว่าองค์การยุคดิจิทัลในปัจจุบันมีเป้าหมายในการเพิ่มประสิทธิภาพการทำงานเพื่อให้องค์การสามารถแข่งขันในโลกการค้าไร้พรมแดนได้ ดังนั้นจึงต้องใช้ความสามารถของเทคโนโลยีเข้ามาสนับสนุนให้องค์การได้รับประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงไปสู่องค์การดิจิทัล ผู้นำจึงจำเป็นต้องมีทักษะในการสื่อสารเพื่อสร้างแรงจูงใจ และความเชื่อมั่นให้กับพนักงานเพื่อให้องค์การตอบรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมตลอดเวลา วัฒนธรรมองค์การที่เน้นจริยธรรมจึงเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมการเป็นองค์การดิจิทัล ที่ต้องมีการดำเนินงานภายใต้บรรษัทภิบาล มีความเป็นธรรมต่อลูกค้า และสังคมโดยรวม เพื่อที่จะนำไปสู่ประสิทธิภาพโดยรวมขององค์การ และพฤติกรรมของพนักงานที่ประพฤติปฏิบัติอย่างมีจริยธรรม

คำสำคัญ : วัฒนธรรมองค์การ, จริยธรรม, องค์การในยุคดิจิทัล

Abstract

“Organization Culture Morality in Digital Age” aimed to study the guidelines on organization procedures in terms of organization culture morality in digital age as the developing framework. The documents were used to conduct and the research analysis was that descriptive research.

It was found that today's organization in digital age aimed to increase working efficiency to complete with the others in globalization. Therefore, the capability of technology was supported to develop the organization in digital age. The leader, as a result, should have the communication skill in providing inspiration and trust for the employees in order to appropriately respond to the changing all the time. The Organization culture which focused on morality was apparently significant to promote the organization in digital age. The Organization should perform under the organization governance which should be equitable for customers as well as the society to lead to the efficiency of the organization and employees' moral behavior

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Keywords: Organization Culture, Morality, Organization in Digital Age

๑. บทนำ

วัฒนธรรมองค์การ ถือเป็นวิถีชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งกลายเป็นนิสัยและความเคยชิน และขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีประเพณีปฏิบัติ รวมถึงค่านิยม วัฒนธรรม ของคนในองค์การที่อยู่ร่วมกันในองค์การ โดยผลของวัฒนธรรมจะออกมาในรูปจริยธรรม ตลอดจนค่านิยมที่ใช้ในการตัดสินใจหรือวินิจฉัยสั่งการจริยธรรมองค์การถือเป็นส่วนสำคัญที่จะทำให้การดำเนินงานขององค์การก้าวหน้า เนื่องจากหากองค์การใดดำเนินธุรกิจอยู่บนพื้นฐานของความรับผิดชอบ ความโปร่งใส ความซื่อสัตย์ และความสามารถในการแข่งขัน โดยปฏิบัติและประสานประโยชน์ต่อผู้มีส่วนได้เสียทุกกลุ่ม ด้วยความเป็นธรรม จะส่งผลให้องค์การได้รับความเชื่อถือจากสังคม ดังนั้นองค์การทุกประเภทจึงจำเป็นต้องนำจริยธรรมมาใช้ในการบริหารและแก้ไขปัญหาองค์การอย่างถูกวิธีเพื่อภาพพจน์ที่ดี อันนำมาซึ่งชื่อเสียง เกียรติยศและความสำเร็จตามเป้าหมายในระยะยาวขององค์การ

การขับเคลื่อนองค์การในยุคดิจิทัล ที่เทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาตลอดเวลา บุคลากรทั้งยุคเก่าและยุคใหม่จึงต้องทำงานร่วมกัน วัฒนธรรมการทำงานจึงต้องอาศัยความรู้ความสามารถของบุคลากรทั้งสองยุคทำงานร่วมกัน เพื่อสามารถขับเคลื่อนบุคลากรยุคเก่ากับยุคใหม่ให้ทำงานร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นสิ่งสำคัญของผู้ประกอบการที่ต้องปรับตัวเพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการบริหารบุคลากรในยุคดิจิทัล ซึ่งส่วนใหญ่เป็นบุคลากรรุ่นใหม่ที่เติบโตมากับการใช้เทคโนโลยี มีวิถีคิด และทัศนคติในการใช้ชีวิตที่ต่างไปจากบุคลากรยุคเก่า รวมไปถึงความสามารถในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ วัฒนธรรมองค์การจึงถูกปรับปรุงเพื่อให้สอดคล้องไปกับโครงสร้างองค์การในยุคดิจิทัล และบุคลากรที่มักจะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยเสมอ เหตุที่ต้องให้ความสำคัญกับการพิจารณาปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมองค์การ เพื่อให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงกลยุทธ์ขององค์การนั้น เป็นเพราะวัฒนธรรมองค์การ มีอิทธิพลอย่างสูงยิ่งต่อพฤติกรรมของพนักงานในองค์การ ซึ่งมีความสำคัญต่อความสำเร็จหรือล้มเหลวของการปฏิบัติตามกลยุทธ์ (Strategy Implementation) ตามไปด้วย ในองค์การที่ชาญฉลาด จึงมุ่งเน้นการปรับวัฒนธรรมองค์การให้ส่งเสริมสนับสนุนต่อความสำเร็จขององค์การโดยเน้นการดำเนินงานอย่างมีจริยธรรม และส่งเสริมให้พนักงานมีความผูกพันต่อองค์การด้วยใจ การดำเนินงานในองค์การที่มีวัฒนธรรมเน้นจริยธรรมนั้น จึงหมายถึงการดำเนินงานที่มีบรรษัทภิบาลโดยใช้แนวทางจริยธรรมตามหลักศาสนามามาบริหารองค์การในยุคดิจิทัล ทำให้บุคลากรทำงานอย่างให้ความเป็นธรรมต่อลูกค้ามากที่สุดอีกทั้งยังต้องส่งเสริมสังคม และชุมชนโดยรวม เน้นความพอเพียงพอดี และให้ความสำคัญกับวิธีการหรือการปฏิบัติอย่างมีจริยธรรมด้วยโดยมิได้เน้นหวังแต่ผลลัพธ์อย่างเดียว ดังนั้นองค์การจึงต้องบริหารวัฒนธรรมองค์การเชิงจริยธรรมในยุคดิจิทัลโดยใช้ศาสตร์ของพระพุทธศาสนาในการบริหารจัดการที่ยั่งยืนเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารองค์การยุคดิจิทัลด้วยการไม่เบียดเบียน อยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ มีความเมตตาต่อกัน และรู้เท่าทันโลก โดยมีได้ปฏิเสศกระแสโลกาภิวัตน์ หรือระบบทุนนิยมในปัจจุบัน

๒. แนวความคิดของวัฒนธรรมองค์การ

๒.๑ ความหมายของวัฒนธรรมองค์การ

Jeffery Smith ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมองค์การหมายถึง กระบวนการที่ก่อให้เกิดความเข้าใจในการปฏิบัติหน้าที่ของตนเองและสมาชิกในองค์การ ซึ่งประกอบด้วย ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความเสี่ยง ความร่วมมือ การควบคุม การจัดการความขัดแย้ง รูปแบบการสื่อสาร ซึ่งผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นคือการให้ความสนใจคนกับงาน และส่งเสริมการทำงานเป็นทีม^๑

Gunnar Björnsson&Kendy Hess ได้กล่าวว่า วัฒนธรรมองค์การหมายถึง พฤติกรรมของสมาชิกในองค์การที่เกิดจากการเรียนรู้ซึ่งกันและกันทำให้เกิดค่านิยมร่วมกัน จึงส่งผลต่อแนวทางปฏิบัติ ความเข้าใจร่วมกัน^๒

จึงสามารถสรุปได้ว่าวัฒนธรรมองค์การคือกระบวนการอบรมให้สมาชิกขององค์การเกิดความเคยชินด้วยการสร้างค่านิยมในเชิงบวกเพื่อส่งผลต่อความพึงพอใจ และปฏิบัติร่วมกันในลักษณะเดียวกันทั้งองค์การโดยมีผู้บริหารเป็นผู้นำองค์การ

๒.๒ วัฒนธรรมองค์การที่ส่งผลต่อประสิทธิผล

วัฒนธรรมองค์การที่ส่งผลต่อประสิทธิผล (Effectiveness) ประกอบด้วยปัจจัยหลายรูปแบบที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันอันส่งเสริมให้องค์การบรรลุเป้าหมายประกอบด้วย^๓

๑) ความผูกพันของสมาชิกในองค์การ (Involvement) เป็นวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้สมาชิกทุกคนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหา การร่วมมือร่วมใจที่ทำให้องค์การผ่านพ้นปัญหาที่เป็นอุปสรรคและประสบความสำเร็จ

๒) มีการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม (Adaptability) เป็นการปรับตัวของสมาชิกในองค์การในรูปแบบที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงจากสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมภายในองค์การ

๓) มีการปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ (Consistency) การปฏิบัติหน้าที่ของสมาชิกขององค์การที่ผู้นำได้ทำการวางแผนใน บทบาท หน้าที่ ขั้นตอนในการปฏิบัติงานที่ถูกต้องให้สมาชิกได้ปฏิบัติตามขั้นตอน ทำให้การประสานเป็นไปตามความคาดหวังที่ได้วางไว้

๔) ภารกิจและวิสัยทัศน์ (mission and vision) การสร้างวิสัยทัศน์ ภารกิจเป้าหมายขององค์การโดยผู้นำเพื่อให้สมาชิกทุกคนดำเนินตามเพื่อสร้างวัฒนธรรมองค์การจะสนองตอบภารกิจวิสัยทัศน์ ตามกรอบและทิศทางที่ดำเนินงานที่ชัดเจน

จึงสามารถสรุปได้ว่าวัฒนธรรมองค์การที่ส่งผลต่อประสิทธิผล ประกอบด้วย ๔ ประการดังกล่าวพบว่าวัฒนธรรมองค์การมีอิทธิพลต่อการบรรลุประสิทธิผลตามที่องค์การกำหนดเป้าหมายไว้ วัฒนธรรมองค์การจึงมีความสำคัญที่จะต้องสนับสนุนให้เข้มแข็งเพื่อความสำเร็จขององค์การ ผู้บริหาร

^๑ Jeffery, S. (2011). A Political Account of Corporate Moral Responsibility. *Ethical Theory and Moral Practice*,14(2),223 - 246.

^๒ Gunnar, B. &Kendy, H. (2017). Corporate Crocodile Tears? On the Reactive Attitudes of Corporate Agents. *Philosophy and Phenomenological Research*,94(2), 273–298.

^๓ Nick, L.H. (2010). The Problem with a Narrow - Minded Interpretation of CSR: Why CSR has Nothing to Do with Philanthropy. *Journal of Applied Ethics*,1(1),79.

ควรให้ความสำคัญกับวัฒนธรรมองค์การ โดยการประเมินสภาพของวัฒนธรรมองค์การที่เป็นอยู่ ว่ามีความเหมาะสมต่อคุณค่าองค์การหรือไม่ เพื่อจะได้สร้างวัฒนธรรมองค์การให้เป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องเกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์การ

๓. วัฒนธรรมองค์การเชิงจริยธรรม

๓.๑ ความหมายของวัฒนธรรมองค์การเชิงจริยธรรม

Du Gay, P. กล่าวว่า วัฒนธรรมองค์การเชิงจริยธรรม หมายถึง แนวทางในการพัฒนาให้บุคลากร โดยการนำหลักความประพฤติดีมาใช้สร้างความถูกต้อง ด้วยการส่งเสริมสนับสนุนให้พนักงานพัฒนาตนเองเพื่อเป็นผู้ที่ยึดหลักพระพุทธศาสนา ทำให้มีความซื่อสัตย์สุจริต เอาใจใส่ในงาน มีความอดทนต่อความยากลำบาก ยึดถือระเบียบวินัย มีการบริหารจัดการที่ดีที่ไม่เพียงแต่ให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพ แต่ต้องให้ความสำคัญกับการดำรงรักษาไว้ซึ่งหลักการอันถูกต้อง^๔

Nielsen, R. P. กล่าวว่า วัฒนธรรมองค์การเชิงจริยธรรม หมายถึง การกระจายสิทธิและหน้าที่ของงานให้ทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน โดยมีได้หมายถึงเกณฑ์บังคับทั่ว ๆ ไป แต่เป็นเกณฑ์ที่มีความเป็นสากลที่คนส่วนใหญ่รับได้ในทุกสถานการณ์ ไม่มีการขัดแย้งเป็นอุดมคติ^๕

จึงสามารถสรุปได้ว่า วัฒนธรรมองค์การเชิงจริยธรรม คือวัฒนธรรมที่พนักงานถือปฏิบัติกันมาโดยยึดหลักพระพุทธศาสนามาใช้ในการทำงาน ถือความซื่อสัตย์สุจริต เอาใจใส่ในงาน มีความอดทนต่อความยากลำบาก และยึดถือระเบียบวินัย ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าวจะสื่อให้บุคคลภายนอกเห็นถึงคุณธรรม จริยธรรม ขององค์การด้วย

๓.๒ ปัจจัยแห่งความสำเร็จของการสร้างวัฒนธรรมเชิงจริยธรรมในองค์การ

ในการสร้างวัฒนธรรมเชิงจริยธรรมในองค์การนั้น จะต้องมีกระบวนการ ขั้นตอน และแนวทางที่จะส่งเสริมวัฒนธรรมเชิงจริยธรรมกับระบบการบริการทรัพยากรบุคคลเพื่อปัจจัยแห่งความสำเร็จ ได้กล่าวไว้ดังนี้

๑) ผู้บริหารขององค์การ จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ตลอดจนสนับสนุน และเป็นแรงผลักดัน ในการสร้างวัฒนธรรมเชิงจริยธรรม

๒) ผู้นำต้องมีการแสดงออกในลักษณะ Walk to talk แสดงออกในเชิงพฤติกรรม เพื่อเป็นแบบอย่างที่ดี (Role Model) ในการผลักดัน และส่งเสริมให้ทีมงานเกิดการปฏิบัติตาม

๓) มีการสื่อสาร (Communicate) โดยใช้เครื่องมือการสื่อสารที่สามารถเข้าถึง และเหมาะสมกับบริบท เช่น การจัดกิจกรรม การอบรมสัมมนา เป็นต้น ตลอดจนมีการสื่อสารอย่างต่อเนื่อง ให้บุคลากรรับทราบ และปฏิบัติได้ส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติจริง และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง

๔) ควรกำหนดให้ค่านิยม หรือ วัฒนธรรมองค์การ ถูกนำไปเป็นส่วนหนึ่งของการประเมินผลการปฏิบัติงาน เพื่อให้สามารถวัด และให้ผลตอบแทน ความดี ความชอบได้อย่างเหมาะสม เป็นการส่งสัญญาณให้บุคลากรรับทราบถึงลักษณะพฤติกรรมพึงประสงค์ที่องค์การต้องการ

^๔ Du, G. P. (2000). *In praise of bureaucracy: Weber-organization-ethics*. NY : Sage.

^๕ Nielsen, R. P. (1993). Woolman's "I am we" triple-loop action-learning: Origin and application in organization ethics. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 29(1), 117-138.

๔. องค์การยุคดิจิทัล

องค์การยุคดิจิทัลนั้นมาจากการเปลี่ยนผ่านทางสังคมในยุคข้อมูลข่าวสาร และกำลังเคลื่อนไปสู่ยุคสังคมแห่งความรู้ ซึ่งมนุษย์ยุคนี้จะใช้ความคิดในการปฏิบัติสังคม และประเทศ โดยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือในการถ่ายโอนข้อมูล ใช้ปัญญาประดิษฐ์ในการเพิ่มศักยภาพขององค์การ การที่องค์การจะประสบความสำเร็จในยุคดิจิทัลจะต้องมีลักษณะ^๖ ดังนี้

๑) เป็นองค์การแห่งเทคโนโลยี คือ องค์การที่มีความสามารถใช้นวัตกรรมดิจิทัลในการบริหารงานและปฏิบัติงาน ซึ่งสามารถริเริ่มนำเทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่มาใช้ในองค์การ เช่น การเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตกับทุกสิ่งในสำนักงาน การสื่อสารแบบไร้สายบนเครือข่ายความเร็วสูง หรือการนำระบบ big data และคลาวด์คอมพิวเตอร์มาใช้ รวมไปถึงการใช้ AI และ หุ่นยนต์ ปฏิบัติงานแทนมนุษย์ เป็นต้น

๒) เป็นองค์การในการจัดการข้อมูล ซึ่งองค์การจำเป็นต้องมีศักยภาพในการจัดการข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์จากข้อมูลในการสร้างความได้เปรียบในการแข่งขัน รวมไปถึงการเก็บรวบรวมข้อมูลได้อย่างเป็นระบบและพร้อมใช้งาน สามารถวิเคราะห์และประเมินผลข้อมูลได้อย่างถูกต้อง สามารถสรุปผลการวิเคราะห์ นำเสนอทางเลือก และระบุข้อดีข้อเสียของแต่ละทางเลือก สามารถพยากรณ์หรือสร้างแบบจำลอง เพื่อพยากรณ์หรือตีความโดยอ้างอิงจากข้อมูลที่มีอยู่ หรือสามารถออกแบบเลือกใช้หรือประยุกต์วิธีการจัดทำแบบจำลองต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม เป็นต้น

๓) เป็นองค์การวิจัยและนวัตกรรม เป็นระบบขององค์การไว้สนับสนุนการสร้างนวัตกรรม ซึ่งนวัตกรรมในที่นี้ ควรเป็นไปตาม “โมเดลนวัตกรรม 3 I” ได้แก่

นวัตกรรมความคิด (ideation innovation) เป็นจุดเริ่มต้นของนวัตกรรม ในการต่อยอดสู่นวัตกรรมที่จะนำไปปฏิบัติ

นวัตกรรมสิ่งปฏิบัติ (implementation innovation) เป็นสิ่งที่สามารถจับต้องหรือมองเห็นได้ เป็นรูปธรรม หรือ ถูกนำไปปฏิบัติ เช่น สิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ สังคม การบริหารจัดการ การจัดระบบการอยู่ร่วมกัน โดยอาจอยู่ในรูปกระบวนการ วิธีการ มาตรการ ผลิตภัณฑ์ หรือผลงาน

นวัตกรรมผลกระทบ (impact innovation) เป็นนวัตกรรมที่สร้างผลกระทบที่ดีงามให้เกิดขึ้น ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล ระดับหน่วยงาน และระดับองค์การ ระดับชุมชน ระดับสังคม ประเทศชาติ เช่น การสนับสนุนจากผู้นำให้พนักงานกล้าคิดกล้าทำสิ่งใหม่ การประสานความร่วมมือระดมสมอง แลกเปลี่ยนความคิดเห็นข้อมูล การลงทุนด้านการวิจัยและพัฒนา การประเมินผลงานด้านนวัตกรรมที่ได้ลงทุนไป การให้รางวัลจูงใจกับบุคลากร โดยเฉพาะการยกย่องให้เกียรติ รวมทั้งติดตามการเปลี่ยนแปลงความต้องการของลูกค้าอย่างใกล้ชิด เช่น สตาร์ทอัพจัดทริปไปยังภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก เพื่อศึกษาวัฒนธรรมการดื่มกาแฟของแต่ละเชื้อชาติ เป็นต้น

๔) เป็นองค์การเรียนรู้ตลอดชีวิต เนื่องจากเทคโนโลยีมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว องค์การจึงต้องตามให้ทันการเปลี่ยนแปลง แนวทางการสร้างองค์การเรียนรู้ตลอดชีวิต เช่น การสร้างระบบจัดการความรู้ในองค์การ เพื่อให้มีการรวบรวม สะสม จัดระบบ แบ่งปัน ถ่ายทอดความรู้ ซึ่งเป็น

^๖ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. สยามอารยะ แมนนิเฟสโต. กรุงเทพฯ : สถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา.๒๕๖๑

การเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้าถึงแหล่งความรู้ขององค์กร องค์กรควรมีการจัดการฝึกอบรมและจัดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง และการสร้างบรรยากาศและวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เช่น สร้างวัฒนธรรมที่ส่งเสริมให้คนนำข้อผิดพลาดของตนเองมาแบ่งปัน หรือออกแบบให้สำนักงานเป็นแหล่งเรียนรู้ การประเมินผลบุคลากร จากการเข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ เป็นต้น

๕) เป็นองค์กรพลวัตร คือ องค์กรที่มีความยืดหยุ่น สามารถปรับตัวได้เร็วต่อการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยี ดังนั้นวงจรชีวิตของสินค้าและบริการจะสั้นลง ลูกค้าต้องการการตอบสนองอย่างรวดเร็ว และมีความต้องการเฉพาะเจาะจงมากขึ้น ซึ่งลักษณะองค์กรพลวัตร จะมีโครงสร้างดังนี้

โครงสร้างแนวนราบ (Horizontal structure) เป็นโครงสร้างเพื่อลดขั้นตอนการบังคับบัญชา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน จากการสั่งการและควบคุมเปลี่ยนเป็นใช้ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน (mutual trust based) เป็นหลัก เน้นการกระจายอำนาจ มีความยืดหยุ่นและความคล่องตัวคือการทำงานให้พนักงานปกครองกันเอง

โครงสร้างเฉพาะกิจ (Adhocracy) เป็นการรวมตัวของผู้เชี่ยวชาญและมีความรู้มารวมกัน แล้วทำงานเป็นทีมในส่วนที่ตนเองถนัด เพื่อทำงานแบบภารกิจชั่วคราวหรือจัดทำโครงการให้สำเร็จ ไม่เน้นการทำงานแบบสายการบังคับบัญชาเป็นลำดับขั้นหรือการทำงานแบบเป็นทางการ เป็นโครงสร้างไม่ถาวร ขึ้นอยู่กับอายุโครงการมีความยืดหยุ่นในบริบทกาลและเทศะ (Time and space flexibility) เนื่องด้วยความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศที่เชื่อมต่อสถานที่ทำงาน บ้าน พื้นที่ทางสังคมและสมาร์ทโฟนของแต่ละบุคคล ทำให้การทำงานมีความยืดหยุ่น ทั้งด้านเวลาการทำงาน รูปแบบการทำงาน สถานที่ทำงาน จึงสามารถเปิดโอกาสให้บุคลากรทำงานได้จากทุกที่โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ (Work force mobility)

๖) เป็นองค์กรเครือข่าย เป็นความร่วมมือระหว่างองค์กรหลายแห่งในรูปแบบต่างๆ โดยเชื่อมโยงกิจกรรมหรืองานที่แต่ละองค์กรต้องการ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการดำเนินการ ค้นหาทรัพยากรใหม่ๆ จากทั่วโลก เกิดการคิดสร้างสรรค์มากขึ้น และมุ่งเน้นดำเนินกิจกรรมบนฐานสมรรถนะที่เป็นจุดแกร่งของแต่ละองค์กร ทำให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ มีความคล่องตัวสูง มากกว่าการทำตามล้าพัง

สามารถสรุปได้ว่าลักษณะขององค์กรยุคดิจิทัลจะต้องมีความยืดหยุ่น พนักงานสามารถทำงานได้ทุกที่ และเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งผู้นำในองค์กรจะต้องมีภาวะผู้นำที่พึงประสงค์จึงจะสามารถนำผู้ใต้บังคับบัญชาไปสู่เป้าหมายที่องค์กรวางไว้ได้

๕. การบริหารจัดการองค์กรโดยนำจริยธรรมตามหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนามาเสริมสร้างให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรเชิงจริยธรรมในยุคดิจิทัล

หลักการบริหารที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมองค์กรเชิงจริยธรรมในยุคดิจิทัลนั้น เป็นการบริหารที่นำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ร่วมกับการบริหารยุคปัจจุบัน เพื่อให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพมาก ซึ่งหลักธรรมเพื่อเสริมสร้างสมรรถนะในการเป็นผู้บริหารองค์กรที่ดี เป็นแบบอย่างที่น่าเลื่อมใสศรัทธา สามารถทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาที่มีความเต็มใจที่จะให้ความร่วมมือ และ

ทุ่มเททำงานให้ก่อองค์การอย่างเต็มความสามารถ พอจะหยิบยกมาได้มี พรหมวิหาร ๔ สาราณียธรรม ๖ สัปปุริสธรรม ๗ อิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ ดังนี้

๑) พรหมวิหาร ๔

ในการทำงานร่วมกันในองค์การ ฐานความคิด และจิตใจที่ดี ทักษะที่ถูกต้องและเหมาะสม ถือเป็นรากฐานที่สำคัญในการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะความคิดและจิตใจมีผลต่อคำพูดและการแสดงพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งต้องมีพรหมวิหารธรรม ๔ ประการ ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

พรหมวิหาร เป็นคุณธรรมสำหรับผู้ใหญ่หรือผู้ประเสริฐ โดยให้ผูปฏิบัตินำไปใช้ดังนี้ ชั้นแรก ให้ปฏิบัติด้วยจิตคิดเกื้อกูลคือ เมตตา ต่อจากนั้นเมื่อได้เห็นหรือได้ยินว่าเขามีความทุกข์ เตือนร้อนก็ช่วยบำบัดทุกข์ให้ คือ กรุณา ซึ่งมีอาการช่วยบำบัดทุกข์ จากนั้นเมื่อเห็นเขาสุขไม่ทุกข์ ก็พลอยยินดี คือ มุทิตา ซึ่งมีอาการยินดี และเมื่อไม่มีกิจที่ควรจะทำต่อไป ก็อุเบกขา คือดูอยู่เฉยๆ

๒) สาราณียธรรม ๖

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสถึงหลักธรรมที่เป็นแนวทางในการเสริมสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นในหมู่คณะในสังคม จัดอยู่ในหมวดธรรมที่เรียกว่าสาราณียธรรม หมายถึง ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน มี ๖ ข้อ ได้แก่ เมตตากายกรรม เมตตาวาจากรรม เมตตามโนกรรม สาธารณโภคิตา สีสสามัญญตา และทัญญูสามัญญตา

สาราณียธรรม ๖ เป็นหลักธรรมที่ทำให้เกิดความเคารพกัน เป็นไปเพื่อสงเคราะห์ ช่วยเหลือกัน เพื่อความพร้อมเพรียงเป็นอันเดียวกัน อันนำไปสู่ความสามัคคีปรองดองในการทำงาน สังคมหรือประเทศชาติเมื่อยึดหลัก สาราณียธรรม คือ หลักธรรมแห่งความรัก และความสามัคคีปรองดอง คิดถึงส่วนดีของกันและกัน การแสดงออกทางกายด้วยการไม่เบียดเบียนสร้างความทุกข์ให้คนอื่น เอาใจเขามาใส่ใจเรา และเกื้อกูล ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การกระจายผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมไม่เลือกปฏิบัติ จะทำให้บุคลากรและประชาชนเกิดความรักความสามัคคีและหวงแหนร่วมกันปกป้องพิทักษ์คุ้มครองผลประโยชน์ของส่วนรวม การปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคมอย่างเคร่งครัดและ เท่าเทียมกันภายใต้กฎหมาย และ ปรับความเห็นให้เสมอกัน โดยไม่ยึดความเห็นส่วนตนเป็นหลัก ใจกว้างรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่าย เพียงเท่านั้นก็เพียงพอต่อการขับเคลื่อน ประเทศชาติหรือองค์การทางสังคม

๓) สัปปุริสธรรม ๗

สัปปุริสธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ไว้ในสัปปุริสสูตร อันเป็นแนวทางในการบริหารจัดการเชิงพุทธศาสตร์เพียง หลักธรรมหนึ่ง เพื่อประกอบการพิจารณาว่า หลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์ ได้บรรจุหลักการที่สร้างความยั่งยืน การไม่เบียดเบียน การอยู่ร่วมกันอย่างสงบสันติ มีความเมตตาต่อกัน และรู้เท่าทันโลก โดยมีได้ปฏิเสศกระแสโลกาภิวัตน์ หรือระบบทุนนิยมในปัจจุบัน แต่ให้ยึดหลักการอยู่ร่วมกันและรู้เท่าทันโลก หลักสัปปุริสธรรม ที่เกี่ยวข้องกับ การบริหารจัดการ มี ๗ ประการ ได้แก่ ฌัมมัญญตา อตถัญญตา อตตัญญตา มัตตัญญตา กาลัญญตา ปริสัญญตา และบุคคลัญญตา

จากสาระของสัปปุริสธรรมข้างต้น จะเห็นว่า พระพุทธศาสนาสอนอธิบายความสัมพันธ์ของการบริหารจัดการเกี่ยวข้องกับคนและสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงคุณธรรมและจริยธรรมที่มีคุณค่า พบได้ในสังคมมนุษย์ หรือปัจจัยแห่งสังคมในกระบวนการอาศัยซึ่งกันและกัน การพิจารณาด้วยเหตุด้วยผล รู้จักโลก รู้จักรักรรมาชาติ เพราะมนุษย์เท่านั้นที่จะเป็นผู้ที่บริหารจัดการองค์การที่ดีได้ สำหรับในส่วน

ของ หลักการบริหารสมัยใหม่จะเน้นเทคนิคและวิธีการ โดยแสวงหากำไร และการแข่งขันให้องค์กร บรรลุ สู่เป้าหมาย ตามแบบของทุนนิยม แต่หากผู้บริหารจะนำหลักการบริหารเชิงพุทธศาสตร์เข้ามา ประกอบ หรือ บูรณาการให้เข้ากับการบริหารงานในปัจจุบัน ก็ถือว่าเป็นแนวทางใหม่ หรือเข้าสู่มิติ ของการบริหารงาน ที่ยั่งยืน มีความมั่นคง และสร้างความเป็นธรรมต่อบุคคล หรือสังคมที่เกี่ยวข้องกับ องค์กรอย่างชาญฉลาด รวมทั้งสร้างประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ต่อการบริหารงานอย่างยั่งยืนและ มั่นคง รวมทั้งจะเป็นหลักการของนักบริหารในการบริหารจัดการองค์กรของตนอย่างมีระบบ โดยที่ ยังมีคุณธรรมจริยธรรมมาประกอบในการพิจารณาบริหารจัดการด้วยอีกศาสตร์หนึ่งด้วย

๔) อิทธิบาท ๔

อิทธิบาท แปลว่า ธรรมเครื่องให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์ หรือ ความสำเร็จ) หรือ ธรรมเป็นเหตุให้ ประสบความสำเร็จ หรือแปลงง่าย ๆว่า ทางแห่งความสำเร็จ มี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ (ความพอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) แปลให้จำง่ายตามลำดับ ว่า มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝน ใช้ปัญญาสอบสวน และหลักอิทธิบาทนั้น พระพุทธเจ้าตรัส พัวพันไว้กับเรื่องสมาธิเพราะอิทธิบาทเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดสมาธิ และนำไปสู่ผลสำเร็จที่เป็น จุดหมายของสมาธิ หลักอิทธิบาทเพื่อนำเสนอแนวทางในการนำไปพัฒนางานให้ประสบความสำเร็จ

การที่จะเป็นผู้นำที่ดีที่สามารถขับเคลื่อนองค์กรไปสู่ความสำเร็จนั้น ต้องเริ่มที่ตนเอง เสียก่อน หลักอิทธิบาทนี้ น่าจะหมายถึง “พลัง” ของผู้นำ เป็นแรงขับเคลื่อนอยู่ภายในตนเองของ ผู้นำ อาจจะเป็นความมุ่งมั่น หรือแรงปรารถนาอย่างแรงกล้า ปรัชญาที่ยึดเหนี่ยวจิตใจจนพัฒนาเป็น อุดมการณ์ แล้วกลายเป็นนิสัยของผู้นำที่ต้องการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย คือ ทำงานให้ผลการ ดำเนินงานขององค์กรประสบความสำเร็จนั่นเอง

๕) สังคหัตถ์ ๔

หลักสังคหัตถ์ คือ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ ชนไว้ในสามัคคี หลักการ สงเคราะห์ ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา

สังคหัตถ์ ๔ คือ การปฏิบัติของผู้นำ ที่ใช้ในการเสริมสร้างความสัมพันธ์ที่ดี ความผูกพัน ความไว้วางใจระหว่างผู้บริหารองค์กรกับผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งจะสนับสนุนให้เกิดการทำงานเป็น ทีมเดียวกัน มีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เกิดความสามัคคี เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน

๖. บทสรุป

การสร้างแนวทางการดำเนินงานขององค์กรที่มีวัฒนธรรมที่เน้นจริยธรรมในองค์กรยุค ดิจิทัลเป็นการเชื่อมโยงการบริหารจัดการองค์กรโดยนำจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนามาใช้ เพื่อให้ พนักงานทำงานได้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากที่สุด เมื่อพนักงานนำจริยธรรมมาใช้ในการ ทำงานจะก่อให้เกิดผลดีทั้งตัวพนักงานเอง และภาพลักษณ์ขององค์กรในระยะยาว ซึ่งจริยธรรมคือ ที่มาของเครดิตทางการค้าทั้งด้านการลงทุนและการตลาด ทำให้พนักงานภาคภูมิใจที่ประพฤติปฏิบัติ ตนให้เป็นประโยชน์ต่อองค์กรดังนั้นหากองค์กรในยุคดิจิทัลขาดจริยธรรมทางธุรกิจจะทำให้ เศรษฐกิจและสังคมไม่มีการเติบโตอย่างยั่งยืน เพราะเป้าหมายในการทำธุรกิจไม่ใช่เพื่อแสวงหากำไร สูงสุด แต่ต้องเป็นการแสวงหากำไรอย่างยั่งยืน ดังนั้นหากการดำเนินงานขององค์กรด้วยความ

ซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรม เชื่อถือได้ การรักษาคำพูด จะได้รับความไว้วางใจจากลูกค้าและก่อให้เกิดผล
กำไรในที่สุด ซึ่งค่านิยมเชิงจริยธรรมเหล่านี้ เกี่ยวพันกับกิจกรรมและกระบวนการในทุกวงการธุรกิจ

บรรณานุกรม

- เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **สยามอารยะ แมนนิเฟสโต**. กรุงเทพฯ : สถาบันอนาคตศึกษาเพื่อการพัฒนา.๒๕๖๑
- Du, G. P. (2000). **In praise of bureaucracy: Weber-organization-ethics**. NY : Sage.
- Michael, D. Greenberg. (2012). **Corporate Culture and Ethical Leadership Under the Federal Sentencing Guidelines: What Should Boards**. NY: Rand.
- Gunnar, B. &Kendy, H. (2017). Corporate Crocodile Tears? On the Reactive Attitudes of Corporate Agents. **Philosophy and Phenomenological Research,94(2),273–298**.
- Jeffery, S. (2011). A Political Account of Corporate Moral Responsibility. **Ethical Theory and Moral Practice,14(2),223 - 246**.
- Nick, L.H. (2010). The Problem with a Narrow - Minded Interpretation of CSR: Why CSR has Nothing to Do with Philanthropy. **Journal of Applied Ethics,1(1),79**.
- Nielsen, R. P. (1993). Woolman's" I am we" triple-loop action-learning: Origin and application in organization ethics. **The Journal of Applied Behavioral Science, 29(1), 117-138**.
- Peter, V. (2010). Giving Voice in a Culture of Silence. From a Culture of Compliance to a Culture of Integrity. **Journal of Business Ethics,96(2),187 - 206**.

อะไรนะ ประชาธิปไตย? What democracy?

สุทน ทองเล็ก*

บทคัดย่อ

อะไรนะ ประชาธิปไตยของประเทศไทย เป็นเสมือนดาบสองคมในทางการเมือง ซึ่งคนไทยยังขาดความรู้ความเข้าใจในการเป็นประชาธิปไตย บทเรียนและหรือประสบการณ์ทางการเมืองที่ผ่านมา พรรคการเมืองและนักการเมืองต้องตระหนักและเรียนรู้ให้ชัดเจนและถ่องแท้ เพื่อสร้างที่พึ่งให้สังคมไทยอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ประชาธิปไตย, พรรคการเมือง, นักการเมือง

Abstract

What? Democracy of Thailand. Is like a double-edged sword in politics. Which Thai people still lack knowledge and understanding of democracy. Lessons and/or past political experiences. Political parties and politicians must realize and learn clearly and clearly. To create a refuge for sustainable Thai society.

Keywords: Democracy, Political parties, Politicians

๑. บทนำ

ระบอบประชาธิปไตยในตะวันตกเริ่มต้นที่ประเทศกรีก คำว่า “Democracy” มาจากคำกรีกว่า “δημοκρατία” คำนี้เป็นคำสมาสของคำว่า “δημος” แปลว่า “ประชาชน” กับ “κράτος” ซึ่งแปลว่า “การปกครอง” ซึ่งหมายถึงการปกครองโดยประชาชน ซึ่งเริ่มในประเทศกรีกเมื่อราวศตวรรษที่ ๕ – ๖ ด้วยเหตุที่กรีกเอเธนส์เป็นศูนย์กลางทางปัญญา โดยมีโสเครติส (Socrates) เพลโต (Plato) และอริสโตเติล (Aristotle) ซึ่งถือกันว่าเป็นตรีโยนกมหาบุรุษ (The great trio of ancient Greeks) เป็นการวางรากฐานแห่งวัฒนธรรมตะวันตก^๑

สำหรับในภาษาไทยคำว่า “ประชาธิปไตย” นั้น ผู้ริเริ่มใช้เป็นคนแรก คือ กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์ ถึงแม้ประชาธิปไตยจะเกิดขึ้นในประเทศกรีกก็จริง แต่ก็มีได้แปลว่าประชาธิปไตยเวลานี้รับทุกอย่างมาจากประเทศกรีก เพราะแต่ละประเทศก็มีประชาธิปไตยแบบวัฒนธรรมของตนเอง ข้อสำคัญชาวกรีกสมัยโบราณนั้น แม้จะเป็นต้นคิดระบอบประชาธิปไตย แต่ทว่าระบอบประชาธิปไตยก็มีใช้เฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ เช่น เอเธนส์เท่านั้น ไม่ได้แพร่หลายไปยังเมืองอื่น ๆ ทุกเมืองแต่อย่างใด นอกจากนั้น ตั้งแต่มีสุดที่มีการพัฒนาระบอบประชาธิปไตยก็ไม่มีระบบสภาผู้แทนราษฎร ยังกำหนดให้ผู้ชายเท่านั้นที่มีสิทธิ์ออกเสียงหรือแสดงความคิดเห็นได้ ยังมีการจำกัดสิทธิ์ผู้คนอยู่มาก

* นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๔.

ผู้ชายที่มีสิทธิ์ออกเสียงเหล่านี้จะอธิบายถึงความต้องการของ ประชาชนในชุมชนของตนให้ ผู้ปกครองฟังว่าต้องการอะไรแล้วรัฐก็ร่างกฎหมายหรือ นโยบายขึ้นมาเพื่อรับใช้ประชาชนส่วนใหญ่ สตรีที่ดี ข้าทาสซึ่งเป็นระดับกรรมกรก็ดีไม่มีสิทธิ์ออกเสียงใด ๆ ทั้งสิ้น ต่อมาเมื่อประชาชนเพิ่มพูนขึ้น ก็มีการคัดเลือกผู้แทนให้ไปทำงานแทน เมื่อมีการเลือกผู้แทนไปทำงานแทน ก็เกิดมีการล็อบบี้ (Lobby) กันขึ้นเพราะผู้แทนกลับมุ่งแย่งอำนาจเพื่อความยิ่งใหญ่ของตัวเองเสียเอง ในที่สุด ระบอบ ประชาธิปไตยที่มุ่งทำงานเพื่อประชาชนในกรีกก็ล่มสลายลง เพราะคนได้อำนาจมาแล้วก็พยายาม ขยายอำนาจตัวเองและกดขี่คนอื่นจนทำให้สังคมกรีก เกิดโศกนาฏกรรมอยู่บ่อยครั้ง จนกระทั่งระบอบ ประชาธิปไตยได้สูญไปจากกรุงเอเธนส์ ซึ่งเป็นแหล่งให้กำเนิดระบอบนี้ขึ้นมา

แต่เมื่ออีกประมาณ ๑๐๐ ปี ระบอบประชาธิปไตยที่เคยมีในประเทศกรีกสมัยโบราณได้ถูกรื้อ ฟันมาอีกครั้งที่เมืองไรน์แลนด์ (Rhineland) ของประเทศเยอรมนี แม้ไปถึงเนเธอร์แลนด์และอังกฤษ ประชาธิปไตยได้ผ่านการพัฒนาไปหลายหลากรูปแบบให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและที่สำคัญ ประเทศแต่ละประเทศก็ใช้เวลาไม่น้อยไม่เท่ากันกว่าจะมีประชาธิปไตยที่มั่นคงอย่างเช่นทุกวันนี้ เช่น ประเทศไทยก็ผ่านการปฏิวัติ รัฐประหาร ต่อสู้เรียกร้องพัฒนาประชาธิปไตยมาแบบน้ำตานอง เป็นสายเลือด^๒

บทความนี้ศึกษาเกี่ยวกับ ประชาธิปไตยซึ่งคนไทยยังขาดความรู้ความเข้าใจในการเป็น ประชาธิปไตย คือ คนไทยมักจะยังคงนิยมการเลือกตั้งแบบตัวบุคคลมากกว่าเรื่องของนโยบายซึ่งเอา เข้าจริงสิ่งเหล่านี้ยังถือว่าการไม่รู้จักประชาธิปไตยอย่างแท้จริง รวมไปถึงการเอาผลประโยชน์ของ ตนเองเป็นหลักมากกว่าการนึกถึงผลประโยชน์ส่วนรวม เรื่องของการซื้อสิทธิ์ขายเสียงที่ถือว่าเป็นข้อ ห้ามสำคัญของประชาธิปไตยแต่เรายังคงเห็นได้ในประเทศไทย รวมไปถึงการใช้อิทธิพลเพื่อคดโกงการ เลือกตั้งให้พรรคพวกของตนเองเป็นผู้ชนะเพื่อหาผลประโยชน์ต่อไป

๒. ความหมายของประชาธิปไตย

คณะราษฎร ได้ให้ความหมายประชาธิปไตยไว้ว่า หมายถึง ต้องเป็นประชาธิปไตยอันมี ระเบียบตามกฎหมายและศีลธรรมและความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ใช่ประชาธิปไตยอันไม่มีระเบียบหรือ ประชาธิปไตยที่ไร้ศีลธรรม และระบอบประชาธิปไตยจะมั่นคงได้ ต้องประกอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม และความซื่อสัตย์สุจริตหรือในครั้งโบราณกาลเรียกว่าการปกครองโดยสามัคคีธรรม การใช้สิทธิโดยไม่ มีขอบเขตภายใต้กฎหมายหรือศีลธรรมหรือใช้สิทธิโดยไม่สุจริต ไม่ใช่หลักของประชาธิปไตย ไม่ใช่หลัก ซึ่งคณะราษฎรขอพระราชทานรัฐธรรมนูญ^๓

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายประชาธิปไตยไว้ว่า ประชาธิปไตย ไม่ใช่พูดถึงแต่รูปแบบที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นระบบ เช่น นึกว่ากันว่า จะต้องมีการรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาลหรือที่เรียกว่า อำนาจนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ แต่ควรมองสิ่งที่เรียกว่าเนื้อหาสาระหรือ

^๒ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์, “คำถาม – คำตอบทางพระพุทธศาสนา ประจำเดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑,” ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๑, คำถามที่ ๓ <<http://bodhinanda.com/webboard.php?id60&wpid=0007>> (๑ มีนาคม ๒๕๕๔).

^๓มูลนิธิปริัติ พนมยงค์, **แนวความคิดประชาธิปไตยของปรีดี พนมยงค์**, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้ว การพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕๙.

สารธรรมของประชาธิปไตยด้วย การปกครองแบบประชาธิปไตย คือการปกครองของประชาชนที่แต่ละคนปกครองตัวเองได้ เมื่อแต่ละคนปกครองตัวเองได้ดีแล้ว ก็มาช่วยกันปกครองร่วมกัน ก็เป็นการปกครองของประชาชนที่ประชาชนปกครองกันเองอันนี้เป็นสิ่งสำคัญ^๕

ศาสตราจารย์ ดร.ปรีดี พนมยงค์ ได้ให้ความหมายประชาธิปไตยไว้ว่า ประชาธิปไตยที่สมบูรณ์คือต้องมีความเป็นประชาธิปไตยในรูปแบบและไม่ได้หยุดเพียงแค่การเมือง^๕ ซึ่งจะดูจากรัฐธรรมนูญอย่างเดียวไม่เพียงพอ ต้องประกอบไปด้วยประชาธิปไตยในทางเศรษฐกิจด้วย เพราะประชาธิปไตยในทางเศรษฐกิจจะต้องทำให้ราษฎรมีความเสมอภาคในทางเศรษฐกิจ ไม่เกิดความเหลื่อมล้ำที่เรียกว่า “ช่องว่าง” มากนัก トラบได้ที่ไม่สามารถ ทำให้มีประชาธิปไตยในทางเศรษฐกิจ ก็ไม่สามารถคาดหวังว่าประชาธิปไตยที่แท้จริงจะเกิดขึ้นได้ เพราะผู้มีอำนาจในทางเศรษฐกิจจะใช้กำลังไปกดขี่ประชาชนผู้ยากไร้^๖

หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้ให้ความหมายประชาธิปไตยไว้ว่า หมายถึงสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาค แต่สิทธิในระบอบประชาธิปไตยนั้นประกอบด้วยความรู้จักหน้าที่ เสรีภาพในระบอบประชาธิปไตย คือ เสรีภาพที่จะต้องไม่กระทบกระเทือนต่อบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นไปในทางใดและความเสมอภาคในระบอบประชาธิปไตย คือ ความเสมอภาคในโอกาสที่จะทำงานทุกชนิดตลอดจนความเสมอภาคในการที่ก้าวออกไปในกิจการงานนั้น ๆ^๗

อับราฮัม ลินคอล์น (Abraham Lincoln) ได้ให้ความหมายประชาธิปไตยไว้ว่า การปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน (government of the people, by the people, and for the people) ซึ่งคำขยายความว่า การปกครองของประชาชน โดยประชาชน เพื่อประชาชน ได้กลายเป็นคำนิยามของการปกครองระบอบประชาธิปไตยที่จำง่ายและโดนใจผู้คนมากมายทั่วโลก^๘

สรุปได้ว่า ประชาธิปไตย เป็นการปกครองที่ยึดหลักของเสรีภาพ ความเสมอภาค คำนึงถึงเสียงส่วนใหญ่เป็นสำคัญ มีกฎหมาย กฎเกณฑ์ กติกาที่ประชาชนต้องเคารพนับถือ และอาจกล่าวได้ว่าประชาธิปไตยเป็นระบอบการปกครองที่ประชาชนส่วนใหญ่ยอมรับมากที่สุด

^๕ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย, (กรุงเทพมหานคร : ทวีการพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗.

^๕ สถาบันปรีดี พนมยงค์, ๗๒ ปี ประชาธิปไตย ๗๐ ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยปาปิรุส พับลิเคชั่น, ๒๕๔๘), หน้า ๖.

^๖ สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ และสถาบันปรีดี พนมยงค์ ทำเนียบรัฐบาล, “การอภิวัฒน์ประเทศไทยกับแนวคิด ดร.ปรีดี พนมยงค์มองผ่านหลัก ๖ ประการ”, ๒๕๔๙, หน้า ๒๔. (อัดสำเนา).

^๗ หม่อมราชวงศ์ คึกฤทธิ์ ปราโมช, ประชาธิปไตยของไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรการพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๑๒ - ๑๓.

^๘ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และมารค ตามไทย, วิธีสังคมไทย สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ ชุดที่ ๒ ความคิดทางการเมืองการปกครอง, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๔.

๓. รากฐานของประชาธิปไตย

รากฐานของประชาธิปไตย แบ่งออกได้เป็น ๕ ประการ คือ

๑) **กระบวนการของประชาธิปไตย (Democratic Process)** ระบบประชาธิปไตยมีวัตถุประสงค์เพื่อที่ความต้องการให้เกิดความเห็นร่วมกันในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องการเมืองการปกครอง ซึ่งความเห็นพ้องต้องกันนี้ต้องเป็นความเห็นของประชาชนทั่วไปในรัฐ ซึ่งวิธีการที่จะให้ได้มาซึ่งความเห็นพ้องต้องกันคือ การโต้เถียง การอภิปราย การพูดแสดงความคิดเห็น การเลือกตั้ง การให้ประชาชนออกเสียงรับรองกฎหมายต่อสภาได้เอง เป็นต้น

๒) **การใช้เหตุผล (Rationality)** มนุษย์เป็นสัตว์ที่ฉลาด รู้จักใช้เหตุผล เหตุผลเกิดขึ้นจากการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการโต้เถียงกันทำให้มนุษย์สามารถใช้เหตุผลเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจหลักการของประชาธิปไตยอยู่ที่ว่าควรจะมีเปิดโอกาสให้มีการแสดงความคิดเห็นมากที่สุด ใช้หลักเสียงข้างมากเป็นเครื่องตัดสิน ระบบประชาธิปไตยที่จะเปิดโอกาสให้มนุษย์ได้สามารถใช้เหตุผลได้อย่างเต็มที่ เช่น การประชุมในลักษณะต่าง ๆ และระดับต่าง ๆ เป็นต้น

๓) **เสรีภาพ (Freedom)** การปกครองแบบประชาธิปไตยถือว่า เสรีภาพเป็นสิ่งสำคัญ เป็นเครื่องเกื้อกูลที่ทำให้มนุษย์สามารถใช้ปัญญาและเหตุผลอย่างเต็มที่ เสรีภาพของปวงชนที่สำคัญที่รัฐธรรมนูญทั่วไปยอมรับได้แก่ เสรีภาพการนับถือศาสนา เสรีภาพในการพูดและแสดงความคิดเห็น เสรีภาพในการพิมพ์ เสรีภาพในการจัดตั้งสมาคม เสรีภาพในการเคลื่อนไหวไปมา และเสรีภาพในการประกอบอาชีพ

๔) **ความเสมอภาค (Equality)** ความเสมอภาคเป็นปัจจัยที่สำคัญของประชาธิปไตย เป็นหลักปรัชญาเบื้องต้นของความเป็นประชาธิปไตย ความเสมอภาคนี้ หมายถึง ความเสมอภาคในทางการเมือง ซึ่งได้แก่ ความเสมอภาคในฐานะที่มีศักดิ์ศรี มีเกียรติยศ และมีความสำคัญในฐานะเป็นมนุษย์ ความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย ความเสมอภาคในทางโอกาส และสิทธิทางการเมืองที่จะได้รับโดยเท่าเทียมกัน

๕) **การใช้เสียงข้างมาก (Majority Rule)** หลักการใช้เสียงข้างมากประกอบด้วยหลักเกณฑ์ต่าง ๆ คือ ถือเสียงข้างมากเป็นบรรทัดฐานในการดำเนินงานการตัดสินใจ ปัญหา การแก้ไขข้อขัดแย้ง ใช้เสียงข้างมากเป็นหลักในกระบวนการปกครองประชาธิปไตย การใช้เสียงข้างมากโดยถือหลักความเสมอภาค การใช้เสียงข้างมากนี้ต้องประกอบด้วยหลักในการเคารพเสียงข้างน้อย และเมื่อเสียงข้างมากลงมติอย่างไรแล้ว เสียงข้างน้อยจะต้องยอมรับและปฏิบัติตามสมมติฐานของเสียงข้างมาก^๕

สรุปได้ว่า รากฐานของประชาธิปไตย คือ การปรารถนาต้องการให้เกิดความคิดเห็นร่วมกันในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องการเมืองการปกครอง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยการใช้เหตุผลในการโต้เถียงกัน เพื่อเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจ เปิดโอกาสโดยให้เสรีภาพการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ นอกจากนั้นแล้วสิ่งที่สำคัญที่สุด จะเป็นเครื่องเกื้อกูลที่ทำให้มนุษย์สามารถใช้ปัญญาและเหตุผลอย่างเต็มที่ ทำให้การออกเสียงข้างมากมีคุณภาพ การใช้เสียงข้างมากนี้ต้องประกอบด้วยหลักในการเคารพเสียงข้างน้อย ซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งความเสมอภาคแก่กันนั่นเอง

^๕ อานนท์ อากาภิรม, รัฐศาสตร์เบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๖.

๔. วัฒนธรรมประชาธิปไตย

วัฒนธรรมประชาธิปไตย คือ แนวทางในการดำเนินชีวิตที่สอดคล้องต่อหลักการ หรือปรัชญาประชาธิปไตย ซึ่งหลักการสำคัญของประชาธิปไตย ประกอบด้วย อำนาจอการปกครองเป็นของประชาชน มีความเสมอภาค และเท่าเทียมกัน มีการใช้สิทธิและเสรีภาพอย่างถูกต้องเหมาะสม มีการเคารพกฎหมายและสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น มีการยอมรับเสียงส่วนใหญ่ และคำนึงถึงเสียงส่วนน้อย มีการใช้เหตุผลในการรับฟังความคิดเห็น มีจิตสำนึกสาธารณะ มีความสามัคคี และประนีประนอมสำหรับค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรม หรือวิถีชีวิต ที่ยอมรับกันว่าสอดคล้องกับการปกครองระบอบประชาธิปไตยยุคปัจจุบันมากที่สุด ได้แก่ ค่านิยม ความเชื่อ พฤติกรรมดังต่อไปนี้

๑) ปัจเจกชน เป็นหัวใจอุดมการณ์เสรีนิยม บ่งบอกวามมนุษย์ทั้งหลายมีทั้งคุณค่าทางศีลธรรมเท่ากันและมีอัตลักษณ์พิเศษและแตกต่างหากจากกัน เป้าหมายของพวกเสรีนิยมคือ การสร้างสังคมที่ปัจเจกบุคคลสามารถก้าวหน้าและพัฒนา แต่ละคนแสวงหาสิ่งดีงามที่แต่ละคนกำหนดอย่างดีที่สุดเท่าที่แต่ละคนจะทำได้

๒) เสรีภาพ โดยเฉพาะเสรีภาพส่วนบุคคลคือคุณค่าหลักของลัทธิเสรีนิยม เป็นหลักที่มีความสำคัญเหนือหลักการอื่น และความปรารถนาที่จะให้เกิดหลักประกันแก่แต่ละคนว่าจะสามารถกระทำในสิ่งที่แต่ละคนพอใจหรือเลือกที่จะกระทำ

๓) เหตุผล นักคิดแนวเสรีนิยมเชื่อว่าโลกมีโครงสร้างที่เป็นเหตุผลและเป็นสิ่งที่สามารถค้นพบได้โดยการใช้เหตุผลของมนุษย์และสอบสวนอย่างจริงจัง โดยหลักการข้อนี้เช่นกัน โน้มไปในทางสนับสนุนให้พวกเสรีนิยมเชื่อในความก้าวหน้า และความสามารถของมนุษย์ในการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งโดยผ่านทางกระบวนการอภิปรายถกเถียงหาเหตุผลมากกว่าการใช้ความรุนแรงหรือสงคราม

๔) ความเสมอภาค ลัทธิปัจเจกบุคคลบ่งบอกถึงความเชื่อในความเสมอภาคที่เป็นระดับพื้นฐาน นั่นก็คือ ความเชื่อที่ว่ามนุษย์เกิดมาเสมอกัน อย่างน้อยที่สุด ในแง่ของคุณค่าทางศีลธรรม หลักการข้อนี้สะท้อนให้เห็นถึงการยึดมั่นในหลักสิทธิเสมอเท่าเทียมกัน ให้โอกาสโดยเสมอเท่าเทียมแก่ปัจเจกบุคคลทั้งหลายในการพัฒนาศักยภาพของตน แม้ว่าปัจเจกบุคคลแต่ละคนอาจจะมีต้นทุนทางสังคมและเศรษฐกิจไม่เท่ากัน

๕) ความอดกลั้น นักคิดเสรีนิยมเชื่อว่าความอดกลั้นเป็นเครื่องค้ำประกันเสรีภาพส่วนบุคคล และเป็นเครื่องมือทำให้สังคมมีสีสันความหลากหลาย พวกเขาเชื่อว่าความหลากหลายในด้านศีลธรรม วัฒนธรรม และการเมืองเป็นสิ่งดีต่อสังคม เงื่อนไขดังกล่าวส่งเสริมให้มีการอภิปรายถกเถียงและความงอกงามทางปัญญา โดยเปิดให้ความคิดต่าง ๆ ได้มีโอกาสพิสูจน์ตนเองในตลาดเสรีทางความคิด

๖) ความเห็นชอบ ในทัศนะของนักคิดแนวเสรีนิยม อำนาจหน้าที่ตามระเบียบกฎหมายและความสัมพันธ์ทางสังคมควรจะต้องขึ้นอยู่กับความยินยอมหรือข้อตกลงที่เกิดจากความเต็มใจ ดังนั้นรัฐบาลจึงต้องขึ้นอยู่กับความยินยอมของผู้ถูกปกครอง และโดยหลักการข้างต้นอำนาจหน้าที่ของเจ้าหน้าที่จึงมีที่มาจากเบื้องล่าง และขึ้นกับฐานของความชอบธรรมเสมอ

๗) ลัทธิธรรมนุญนิยม นักคิดเสรีนิยมมองว่ารัฐบาลเป็นเครื่องมือรับประกันความเป็นระเบียบและเสถียรภาพของสังคม แต่พวกเขาก็ตระหนักอยู่เสมอถึงอันตรายที่รัฐบาลอาจพลิกผันเป็นเผด็จ

การและมีท่าทีต่อต้านปัจเจกบุคคล นั่นก็คือ อำนาจโน้มทำให้ฉ้อฉล ดังนั้นพวกเราเสรีนิยมจึงเชื่อในรัฐบาลที่มีอำนาจจำกัด โดยการสร้างกลไกตรวจสอบถ่วงดุลขึ้นในระบบ^{๑๐}

สรุปได้ว่า วัฒนธรรมประชาธิปไตยเชื่อในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ว่าทุกคนต้องการสิทธิเสรีภาพ มีเหตุผลใช้ปัญญาในการจัดปัญหาโดยปราศจากการใช้กำลังแขนงกัน ใช้กำลังปัญญา ด้วยการวินิจฉัยวิเคราะห์ด้วยเหตุผลของมนุษย์ ที่รู้จักถ่วงถ่วงควบคุมอารมณ์ของตนเองให้ความเคารพแก่ผู้อื่นว่ามีความเสมอภาคเช่นตัวเอง เชื่อมั่นในความคิดของคนอื่น โดยยึดหลักความเห็นชอบของผู้คนจำนวนมาก ให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบหรือธรรมนุญร่วมกันเพื่อความผาสุกของสังคม

๕. ตัวแบบประชาธิปไตย

คนมักมองว่าประชาธิปไตยมีรูปแบบเดียวและมีลักษณะชัดเจน โดยถือว่าอะไรที่เป็นประชาธิปไตยตะวันตกทำนั้นเป็นประชาธิปไตยหรือรูปแบบที่ถูกต้อง ความคิดเช่นนี้อาจไม่ผิดสำหรับประชาธิปไตยแบบเสรีนิยม แต่ความจริงยังมีประชาธิปไตยแบบอื่นที่มีหลักการปกครองของประชาชนต่างไป แต่ยังมีหลักการและรากฐานของการปกครองที่แตกต่างกันด้วย จำแนกได้เป็น ๔ แบบ คือ

๑) ประชาธิปไตยแบบคลาสสิก (classical democracy) คือประชาธิปไตยของกรีกโบราณ โดยเฉพาะรัฐใหญ่ที่สุดและมีอำนาจที่สุด คือ รัฐเอเธนส์ ปกครองแบบประชาธิปไตยโดยตรง มักถูกมองว่าเป็นภาพในอุดมคติของการมีส่วนร่วมของประชาชน แต่ก็เป็นรูปแบบเฉพาะที่มีผลต่อการนำไปใช้ในโลกยุคใหม่น้อย ประชาธิปไตยในรัฐเอเธนส์เป็นการปกครองโดยการประชุมของมวลชน การตัดสินใจทุกอย่างกระทำโดยสภาซึ่งเป็นของพลเมืองทุกคน

๒) ประชาธิปไตยแบบคุ้มครองสิทธิ (protective democracy) คือ ยุคนี้มองประชาธิปไตยว่าเป็นเครื่องมือปกป้องสิทธิของพลเมืองให้พ้นจากการรุกรานของรัฐบาล นักคิดเสรีนิยมในยุคต้นได้สร้างอาณาเขตเสรีภาพของปัจเจกชนไว้กว้างมาก ซึ่งในตอนนั้นมุ่งปกป้องปัจเจกชนจากการใช้อำนาจเกินเลยของรัฐบาลมากกว่าอย่างอื่น ในอดีตอาริสโตเติลก็เคยกังวลกับการใช้อำนาจเกินเลยของราชาปราชญ์ตามความคิดของเพลโตมาแล้ว ความคิดดังกล่าวมีอิทธิพลมาถึงยุคร่วมสมัย เจอเรมี เบนทัม (Jeremy Bentham) และ เจมส์ มิลล์ (James Mill) นักทฤษฎีประโยชน์นิยมต้องการปกป้องผลประโยชน์ของปัจเจกชน เขาเชื่อว่าคนทุกคนแสวงหาความพอใจและหลีกเลี่ยงความเจ็บปวด มีเพียงหนทางเดียวที่จะส่งเสริมให้คนมีความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมากที่สุด (the greatest happiness for the greatest number) คือ การมีสิทธิของความเป็นคนอย่างทั่วถึง (a universal franchise or manhood suffrage)

๓) ประชาธิปไตยแบบพัฒนามนุษย์ (developmental democracy) คือ เป็นประชาธิปไตยซึ่งเน้นการพัฒนาคนและชุมชนเป็นประชาธิปไตยแบบใหม่ที่มีความหมายว่าเป็นระบบประชาธิปไตยแบบพัฒนามนุษย์ ความคิดนี้ส่วนใหญ่สร้างโดยรุสโซ่ เห็นว่าประชาธิปไตยถึงที่สุดแล้วเป็นวิธีการพัฒนาที่ทำให้มนุษย์บรรลุการมีอิสระภาพหรือความเป็นอิสระ ดังนั้นประชาธิปไตยที่แท้จริงจึงต้องมีบทบาทพัฒนาคนให้มีส่วนร่วมอย่างต่อเนื่องและเข้าไปตัดสินใจกำหนดชะตาของตัวเอง

^{๑๐} รองศาสตราจารย์ ดร.นิยม รัฐอมฤต, การปกครองระบอบประชาธิปไตยนานาประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๓.

ความคิดของรูสโซ่ไปไกลกว่าการเลือกตั้งธรรมดาตามมาก เขาสนับสนุนประชาธิปไตยทางตรง รูสโซ่ วิจารณ์การเลือกตั้งในอังกฤษไว้ในหนังสือ “The Social Contract” ว่า “คนอังกฤษ เชื่อว่าตัวเอง เป็นอิสระ นับเป็นความเข้าใจผิดอย่างใหญ่หลวง ความเป็นอิสระมีเฉพาะตนเลือกตั้งสมาชิกสภา ทันท ที่เขาเลือกตั้งเสร็จ ประชาชนก็จะตกเป็นทาส” ทฤษฎีของรูสโซ่เป็นที่มาของความคิดประชาธิปไตย สมัยใหม่ คือ ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (participatory democracy) ซึ่งสอดคล้องกับข้อเขียน ของ จอห์น สจ๊วต มิลล์ (John Stuart Mill) มิลล์เห็นว่า ประชาธิปไตย คือ การพัฒนาศักยภาพของ มนุษย์สูงสุดและกลมกลืน (highest and harmonious) การมีส่วนร่วมในชีวิตการเมือง

๔) ประชาธิปไตยของประชาชน (people’s democracy) คือ ประชาชนมีความหมาย ๒ ประการ ประการแรก ได้แก่ การมีอำนาจที่จะดัดแปลงแก้ไขปรับปรุงได้ตามที่เห็นสมควร การที่เรา เป็นเจ้าของบ้าน ย่อมหมายความว่า เราสามารถที่จะดำเนินการเกี่ยวกับวัตถุที่เราเป็นเจ้าของได้ ประการที่ ๒ ได้แก่ ความผูกพันของราษฎรที่พึงมีต่อระบบการปกครอง การที่บุคคลเป็นเจ้าของสิ่ง ใดสิ่งหนึ่ง ย่อมมีความผูกพันห่วงแหนในสิ่งนั้น คือพยายามเก็บรักษาและปรับปรุงให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ ตามกำลังความสามารถ^{๑๑}

สรุปได้ว่า ประชาธิปไตยไม่ได้มีเพียงแค่แบบเดียว แต่มีประชาธิปไตยหลายแบบ ประชาธิปไตย เช่น แบบคลาสสิกก็มักถูกมองว่าเป็นอุดมคติทางการปกครอง ประชาธิปไตยแบบ คຸ່ມครองสิทธิ ก็ให้ความคุ้มครองผู้ได้ปกครองและประชาชนให้ปลอดภัยจากรุกล้ำของฝ่ายผู้ปกครองที่ไม่ ยุติธรรม ประชาธิปไตยแบบพัฒนามนุษย์ มุ่งจะให้ความสำคัญการพัฒนาที่จะทำให้มนุษย์บรรลุถึง การมีอิสรภาพหรือความเป็นอิสระ ให้ทุกคนมีส่วนร่วมหรือเข้าไปตัดสินใจกำหนดชะตาของตัวเอง ซึ่ง จะเป็นประชาธิปไตยของประชาชนโดยแท้จริง

๖. หลักการของประชาธิปไตย

ประชาธิปไตยพัฒนาหลายร้อยปี มีทฤษฎีและการปฏิบัติมากมาย อาจสรุปองค์ประกอบที่ สำคัญของประชาธิปไตยได้ดังต่อไปนี้

๑) ความเสมอภาค (Equalitarianism) เป็นหลักการพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์เพื่อ เอาตัวรอดจากการถูกรบอบงำหรือเอาเปรียบ โดยอ้างสิทธิอำนาจเหนือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เช่น ใน ประวัติศาสตร์ของอังกฤษ “กฎบัตรแมกนาคาร์ตา (Magna Carta)” เป็นสัญญาระหว่างขุนนางที่ ต้องการลดอำนาจคหบดีของกษัตริย์ลง แม้กระทั่งถึงสงครามกลางเมืองของอังกฤษระหว่าง ค.ศ. ๑๖๔๒ – ๑๖๕๑ หรือการปฏิบัติในอังกฤษระหว่างรัฐสภาและกษัตริย์ คือ พระเจ้าเจมส์ที่ ๒ เรียกว่า “การปฏิวัติอันทรงเกียรติ (The Glorious Revolution)” ทำให้เกิดพระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิของ พลเมือง (Bill of Right) ขึ้น ค.ศ. ๑๖๘๙ ก็เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นถึงหลักที่ต้องการความเสมอภาค ของผู้ด้อยโอกาส ซึ่งโดนเอาเปรียบมาเป็นเวลานาน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในสังคมด้วย

ในการดำเนินชีวิตของประชาชนอย่างเป็นอิสระ ภายในขอบเขตกฎหมาย เห็นได้จากการ ต่อสู้ในอดีต (การโค่นล้มระบบกษัตริย์ในอังกฤษ) จนมีการประกาศหลักการเรื่องสิทธิเสรีภาพขึ้นเป็น

^{๑๑}รองศาสตราจารย์ ดร. เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ, **หลักรัฐศาสตร์**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการ พิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๔๕.

ลายลักษณ์อักษรครั้งแรกของโลก คือ พระราชบัญญัติว่าด้วยสิทธิ (Bill of Right) ซึ่งหมายถึงสิทธิของพลเมือง ที่จะดำเนินการปกครองแผ่นดิน โดยอิสระเสรี นับตั้งแต่นั้นความคิดเรื่องสิทธิเสรีภาพของพลเรือนก็ได้แพร่กระจาย โดยนักปรัชญาสมัยนั้น คือ จอห์น ล็อก (John Lock) ค.ศ.๑๖๙๐ ได้ระบุเป็นสิทธิเสรีภาพที่ใช้สืบเนื่องมาจนปัจจุบัน เช่น สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในการได้รับการคุ้มครองตามกฎหมาย สิทธิในการพูด เขียน การรวมกลุ่มทางการเมือง ฯลฯ เป็นต้น

๒) เหตุผลนิยม (Rationalism) จากอดีตอารยธรรมของโลกตกอยู่ภายใต้การเชื่อฟัง การยอมทำตามอำนาจของผู้ปกครอง ตลอดมาทั้งทางด้านศาสนา การเมืองการปกครอง การดำเนินชีวิต นับเป็นพันปีจนถึง ยุคของการรู้แจ้ง (Enlightenment) ในยุโรป ซึ่งมนุษย์ต้องการหลุดพ้นจากอำนาจครอบงำของผู้ปกครอง โดยไร้เหตุผล อันเนื่องมาจากความขัดแย้งทางศาสนาที่ครอบงำมนุษย์มานาน ไม่ยอมรับคำสั่งสอนที่มลายปราศจากเหตุผลและข้อเท็จจริงอีกต่อไป ต้องการความจริงเป็นสาเหตุที่ต้องการนำหลักเหตุผลมาใช้เป็นวิธีการในการค้นหา แม้เหตุผลจะไม่สามารถค้นหาความจริงได้ทั้งหมด แต่การมีเสรีภาพทางความคิด ได้ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้าในสังคมยุโรปเป็นอย่างมากและพัฒนาในเป็นคุณสมบัติใหม่ของชาวยุโรปมาจนบัดนี้

การสั่งสมความรู้ มีการถกเถียงอย่างลึกซึ้งและต่อเนื่องเป็นระยะเวลาอันยาวนานจากหลักเหตุผลนิยมนี้เองที่ทำให้ระบอบประชาธิปไตยสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงหรือ ปัญหาของสังคมได้ทุกรูปแบบ แม้สภาพแวดล้อม หรือองค์ประกอบภายนอกของแต่ละประเทศที่ใช้ระบอบนี้จะแตกต่างกันเป็นอย่างมากก็ตาม โดยหลักการยังคงเป็นประชาธิปไตยด้วยกันทั้งสิ้น และหลักเหตุผลนิยมนี้ยังสามารถตอบสนองความต้องการการแก้ไขปัญหา เพิ่มศักยภาพในระบอบการปกครองสามารถจรรโลงการปกครองแบบประชาธิปไตยให้ยั่งยืนสืบต่อไปได้โดยไม่แตกสลายเหมือนระบอบการปกครอง รูปแบบอื่น

๓) หลักศีลธรรมนิยม (Moralism) จากการเชื่อของศาสนาคริสต์ ที่เชื่อว่ามนุษย์เป็นบุตรของพระเจ้าทุกคนจึงเป็นพี่น้อง (Fatherhood of God and brotherhood of men) จึงเกิดพันธกิจ (Mission) ที่ต้องช่วยเหลือกัน แล้วพัฒนาจากความศรัทธาทางศาสนาของปัจเจกบุคคลมาเป็นความรับผิดชอบ ช่วยเหลือเกื้อกูลในสังคมภายใต้กรอบของเหตุผล ความเป็นธรรมและยุติธรรมในระบอบประชาธิปไตย^{๑๒}

สรุปได้ว่า หลักการของประชาธิปไตย คือ ประชาชนมีอำนาจเป็นใหญ่ในการปกครองตนเอง โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ประชาชนใช้สิทธิเสรีภาพบนฐานแห่งความเสมอภาคเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กันและกัน ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญของประเทศนั้น ๆ ให้กำหนดหรือไม่ขัดกับความสงบเรียบร้อยของประชาชนด้วยตนเอง ประชาชนมีสิทธิในทรัพย์สิน สิทธิพลเมือง ตลอดจนการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองการปกครอง เช่น สิทธิได้รับการเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เพื่อเป็นตัวแทนสนองเจตจำนงของประชาชน โดยผ่านการเลือกตั้งที่บริสุทธิ์ยุติธรรมอย่างแท้จริง และไม่คดโกงคะแนนเสียงด้วยวิธีต่าง ๆ โดยหลักการปกครองในระบอบ

^{๑๒}เชาวน์วัศ เสนพงศ์, การเมืองการปกครองไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

ประชาธิปไตยจะแบ่งอำนาจออกเป็น ๓ อย่างคือ อำนาจอธิปไตย อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ เพื่อถ่วงดุลอำนาจและตรวจสอบการทำงานของมันและกัน

๗. สรุป

ประชาธิปไตย หมายถึง ระบอบการเมืองการปกครองที่ประชาชนใช้อำนาจปกครองตนเอง โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการดำรงชีวิตที่ดีของมนุษย์ เป็นการปกครองที่เปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมืองและสามารถควบคุมการใช้อำนาจอธิปไตยให้เป็นไปในทิศทางที่ประชาชนต้องการ เป็นการปกครองที่ยึดหลักของเสรีภาพ ความเสมอภาค คำนึงถึงเสียงส่วนใหญ่เป็นสำคัญ มีกฎหมาย กฎเกณฑ์ กติกาที่ประชาชนต้องเคารพนับถือ

รากฐานของประชาธิปไตย คือ การปรารถนาต้องการให้เกิดความคิดเห็นร่วมกันในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับเรื่องการเมืองการปกครอง และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นโดยการใช้เหตุผลในการโต้เถียงกัน เพื่อเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจ เปิดโอกาสโดยให้เสรีภาพการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ ซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งความเสมอภาคแก่กัน

วัฒนธรรมประชาธิปไตยเชื่อในศักยภาพของความเป็นมนุษย์ว่าทุกคนต้องการสิทธิเสรีภาพ มีเหตุผลใช้ปัญญาในการขจัดปัญหาโดยปราศจากการใช้กำลังเช่นฆ่ากัน ใช้กำลังปัญญา ด้วยการพินิจพิเคราะห์ด้วยเหตุผลของมนุษย์ ที่รู้จักอดกลั้นควบคุมอารมณ์ของตนเองให้ความเคารพแก่ผู้อื่นว่ามีความเสมอภาคเช่นตัวเอง เชื่อมมั่นในความคิดของคนอื่น โดยยึดหลักความเห็นชอบของผู้คนจำนวนมาก ให้ปฏิบัติตามกฎระเบียบหรือธรรมนุญร่วมกันเพื่อความผาสุกของสังคม

ประชาธิปไตยไม่ได้มีเพียงแค่แบบเดียว แต่มีประชาธิปไตยหลายแบบ ประชาธิปไตย เช่นแบบคลาสสิกก็มักถูกมองว่าเป็นอุดมคติทางการเมืองการปกครอง ประชาธิปไตยแบบคุ้มครองสิทธิ ก็ให้ความคุ้มครองผู้ได้ปกครองและประชาชนให้ปลอดภัยจากรุกล้ำของฝ่ายผู้ปกครองที่ไม่ยุติธรรม ประชาธิปไตยแบบพัฒนามนุษย์ มุ่งจะให้ความสำคัญการพัฒนาที่จะทำให้มนุษย์บรรลุถึงการมีอิสระภาพหรือความเป็นอิสระ ให้ทุกคนมีส่วนร่วมหรือเข้าไปตัดสินใจกำหนดชะตาของตนเอง ซึ่งจะเป็นประชาธิปไตยของประชาชนโดยแท้จริง

หลักการของประชาธิปไตย คือ ประชาชนมีอำนาจเป็นใหญ่ในการปกครองตนเอง โดยประชาชน และเพื่อประชาชน ประชาชนใช้สิทธิเสรีภาพบนฐานแห่งความเสมอภาคเคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กันและกัน ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญของประเทศนั้น ๆ โดยหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยจะแบ่งอำนาจออกเป็น ๓ อย่างคือ อำนาจอธิปไตย อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ เพื่อถ่วงดุลอำนาจและตรวจสอบการทำงานของมันและกัน

บรรณานุกรม

คึกฤทธิ์ ปราโมช, หม่อมราชวงศ์. **ประชาธิปไตยของไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อมรการพิมพ์, ๒๕๑๘.

เชาวน์วงศ์ เสนพงศ์. **การเมืองการปกครองไทย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.

- นิยม รัฐอมฤต, รองศาสตราจารย์ ดร. การปกครองระบอบประชาธิปไตยในนานาประเทศ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). กาลานุกรม พระพุทธศาสนาในอารยธรรมโลก. กรุงเทพมหานคร : บริษัทด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๒.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). การสร้างสรรค์ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : ทวีการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- มูลนิธิปรีดี พนมยงค์. แนวความคิดประชาธิปไตยของปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๓๕.
- เรืองวิทย์ เกษสุวรรณ. รองศาสตราจารย์ ดร. หลักรัฐศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓.
- สถาบันปรีดี พนมยงค์. ๗๒ ปี ประชาธิปไตย ๗๐ ปี มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยปาปิรุส พับลีเคชั่น, ๒๕๔๘.
- สำนักงานพัฒนานโยบายสาธารณะ และสถาบันปรีดี พนมยงค์ ทำเนียบรัฐบาล. “การอภิวัฒน์ประเทศไทยกับแนวคิด ดร.ปรีดี พนมยงค์มองผ่านหลัก ๖ ประการ”. ๒๕๔๙.
- อานนท์ อาภาภิรม. รัฐศาสตร์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.
- เอนก เหล่าธรรมทัศน์ และมารค ตามไทย. วิธีสังคมไทย สรรนิพนธ์ทางวิชาการเนื่องในวาระหนึ่งศตวรรษ ปรีดี พนมยงค์ ชุดที่ ๒ ความคิดทางการเมืองการปกครอง. กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- ปฐมพงษ์ โพธิ์ประสิทธิ์นันท์. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.. “คำถาม – คำตอบทางพระพุทธศาสนา ประจำเดือนสิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๑.” ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๑. คำถามที่ ๓ <<http://bodhinanda.com/webboard.php?id60&wpid=0007>> (๑ มีนาคม ๒๕๕๔).

การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุตามแนวพระพุทธศาสนา
THE DEVELOPMENT OF THE ELDERLY POTENTIALS
ACCORDING TO BUDDHISM

พระครูปลัดชาติชาย ญาณโสภโณ (ขุมเงิน)*

บทคัดย่อ

ประเทศไทยมีประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา คนไทยจึงยึดเอาหลักธรรม คำสอนของพระพุทธองค์เป็นที่ยึดเหนี่ยวและเป็นหลักในการดำเนินชีวิตเรื่อยมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน หลักพุทธธรรมบางหัวข้อสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาศักยภาพชีวิตได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น หลักหลักภวนา๔ เป็นต้น ซึ่งหลักธรรมนี้ถือได้ว่าเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทั้งด้านความประพฤติด้านจิตใจ และด้านปัญญา

ปัญหาของผู้สูงอายุเป็นปัญหาในระดับชาติที่จะต้องได้รับการพัฒนาเพื่อให้ผู้สูงอายุนั้นมีศักยภาพที่ดีขึ้นโดยเป็นการแก้ปัญหาในระดับท้องถิ่น โดยผู้เขียนได้เล็งเห็นว่าศักยภาพของผู้สูงอายุที่พึงพัฒนานั้นจึงเริ่มตั้งแต่ ทักษะ สังคม และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ โดยต้องเริ่มแก้ในระดับท้องถิ่นเพื่อที่จะได้ต่อยอดพัฒนาไปในระดับที่สูงขึ้นต่อไปโดยได้นำเอาหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามาปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาศักยภาพโดยเล็งเห็นอีกว่า หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีส่วนสำคัญในการพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านร่างกายและทางด้านจิตใจและส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยให้มีสุขภาพทางร่างกาย และสุขภาพทางจิตใจที่แข็งแรงสมบูรณ์ เพื่อให้การดำเนินชีวิตเป็นไปในทางที่เจริญ มีความสุข ที่ส่งผลดีต่อสุขภาพร่างกายและจิตใจเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุด้วยวิธีพุทธบูรณาการ

คำสำคัญ : การพัฒนา, ศักยภาพ, ผู้สูงอายุ

Abstract

Thailand has a large population of Buddhism. Thai people therefore adhere to the principles The teachings of the Lord Buddha are the anchor and the principle of life, since ancient times to the present day. Some topics of Buddhism can be applied to develop the potential of life effectively such as the 4 main principles, etc. This principle can be considered as a tool for development in both mental and intellectual behavior.

The problem of the elderly is a national problem that needs to be developed in order for the elderly to have better potential by solving local problems. The author sees that the potential of the elderly should develop, starting from social skills and desirable habits. By having to start solving at the local level in order to continue to develop at a higher level by applying the principles of

---

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Buddhism to be applied in the development of potential by seeing that buddhism principles There is an important part in the development of physical and mental quality of life and affects the quality of life of the elderly. By providing physical health And healthy mental health In order to live a way that is prosperous, happy, which is beneficial to physical and mental health, is to improve the quality of life for the elderly by Buddhist integration

Keywords: Development, potential, Buddhist integration

๑. บทนำ

ปัจจุบันประชากรโลกได้เปลี่ยนผ่านสู่ประชากรสูงวัย ประเทศไทยจัดอยู่ในกลุ่มสังคมสูงวัยของกลุ่มประเทศอาเซียนเป็นอันดับที่ ๒ รองจากประเทศสิงคโปร์ กล่าวคือ มีประชากรอายุ ๖๐ ปีขึ้นไป มากถึงร้อยละ ๑๕.๙ ของประชากรทั้งประเทศ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่มีอัตราเจริญพันธุ์และอัตราการเกิดลดลงอย่างรวดเร็ว และการลดอัตราการตายอันเนื่องมาจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีทางการแพทย์ และการพัฒนาประเทศทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมทำให้คนไทยมีสุขภาพที่ดีและมีอายุยืนยาวมากขึ้น โดยมีอายุคาดเฉลี่ยเมื่อแรกเกิดเพิ่ม

ภาพรวมประเทศไทยอยู่ในสถานการณ์ “สังคมสูงวัย” และอาจกล่าวได้ว่าในอีก ๑๐ ปีข้างหน้าจะเริ่มเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ จำนวนผู้สูงอายุในประเทศไทยได้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วเนื่องจากระบบสาธารณสุขได้รับการพัฒนามากขึ้น การตระหนักถึงคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุจึงเป็นสิ่งสำคัญส่งผลให้ภาครัฐกำหนดมาตรการเตรียมการรองรับให้การดูแลผู้สูงอายุเพื่อให้ผู้สูงอายุเหล่านั้นมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น โดยกำหนดยุทธศาสตร์ “การเตรียมความพร้อม สังคมไทยสู่สังคมผู้สูงอายุ” เป็นหนึ่งในยุทธศาสตร์หลักของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ ด้วยการมีแผนผู้สูงอายุแห่งชาติ ฉบับที่ ๒ เพื่อกำหนดทิศทางนโยบายยุทธศาสตร์และมาตรการต่างๆ ที่ใช้ดำเนินการด้านผู้สูงอายุให้ชัดเจน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องเตรียมความพร้อมเกี่ยวกับระบบการดูแลและให้ความช่วยเหลือผู้สูงอายุ เช่น การให้บริการด้านสุขภาพ การจัดสวัสดิการทางสังคม การส่งเสริมคุณภาพชีวิตที่ดี โดยที่สิ่งเหล่านี้จะต้องมีการรับรู้ถึงข้อมูลที่จำเป็นต่อการวางแผนและดำเนินการบนฐานของการลงทุนและใช้จ่ายอย่างคุ้มค่าการมีประชากรสูงวัยเพิ่มขึ้นและมีอายุยืนยาวขึ้น ส่งผลให้โครงการสร้างประชากรของประเทศเปลี่ยนแปลงไป คืออัตราส่วนผู้สูงอายุที่เป็นภาระเพิ่มสูงขึ้น ในขณะที่อัตราส่วนและจำนวนประชากรวัยแรงงานเริ่มลดลงซึ่งอาจจะมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจส่วนรวมต่อการออมและการลงทุนทำให้ผู้สูงอายุต้องเสี่ยงต่อการถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพังมากขึ้น เพราะประชากรวัยแรงงานส่วนหนึ่งต้องย้ายถิ่นเพื่อประกอบอาชีพรวมทั้ง ครอบครัวเผชิญกับปัญหาหลายด้านมากขึ้น ทั้งด้านเศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ระหว่างกัน ปัจจุบันผู้สูงอายุขาดการดูแลเอาใจใส่จากครอบครัวอย่างมีคุณภาพ โดยเฉพาะการคุ้มครองดูแลด้านจิตใจ

๒. การพัฒนาศักยภาพผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุ เป็นกลุ่มบุคคลผู้สูงวัยที่มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงทางด้านจิตใจ ซึ่งส่วนหนึ่งอาจเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลง

ทางด้านร่างกายประกอบกับวัยสูงอายุต้องเผชิญกับเปลี่ยนแปลงหน้าที่การงาน ส่งผลทำให้รายได้และความภาคภูมิใจในตนเองลดลงด้วย และเมื่อมีการสูญเสียคู่สมรสหรือเพื่อนฝูงที่ใกล้ชิด จะทำให้รู้สึกท้อแท้หมดหวัง บุคลิกภาพเปลี่ยนไปจะรู้สึกน้อยใจ อ่อนไหวง่าย วิตกกังวล รู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย และต้องการพึ่งพามากขึ้น รู้สึกขาดความอบอุ่นก่อให้เกิดความเครียด ส่งผลให้พฤติกรรมเปลี่ยนแปลงได้เช่น ซึมเศร้า แยกตัวจากสังคม เป็นผู้ที่ต้องได้รับการเลี้ยงดูจากบุตรหลาน และบางคนอาจจะถูกทอดทิ้ง ให้อยู่ตามลำพัง และจากการเปลี่ยนแปลงสังคมเกษตรกรรมเป็นสังคมอุตสาหกรรมทำให้ผู้สูงอายุบางคนต้องเปลี่ยนแปลงการประกอบอาชีพอีกทั้งการเกษียณอายุราชการจะส่งผลให้ผู้สูงอายุมีบทบาทและการเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคมลดน้อยลง เกิดการพึ่งพิงทั้งด้านกิจวัตรประจำวัน ตลอดจนกิจกรรมที่จำเป็นในการดำเนินชีวิตส่งผลกระทบต่อด้านจิตใจของผู้สูงอายุได้ผลจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในผู้สูงอายุทั้งด้านร่างกาย จิตใจและสังคมจะส่งผลกระทบต่อถึงกันและกัน มีผลให้คุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุลดลงดังนั้น แนวทางในการดูแลผู้สูงอายุก็คือ การช่วยเหลือให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดี มีความสุขและพึงพอใจสามารถดำรงชีวิตในสังคมได้อย่างเหมาะสม ช่วยเหลือตนเองได้ตามอัตภาพ ไม่เป็นภาระให้แก่ผู้อื่นและดำรงไว้ซึ่งการมีคุณค่าในตนเองซึ่งหมายถึงการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั่นเอง

การพัฒนา คำว่า การพัฒนา ใช้ในภาษาอังกฤษว่า Development นำมาใช้เป็นคำเฉพาะ และใช้ประกอบคำอื่นก็ได้ เช่น การพัฒนาประเทศ การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมือง และการพัฒนาข้าราชการ เป็นต้น การพัฒนาจึงถูกนำไปใช้กันโดยทั่วไปและมีความหมายแตกต่างกันออกไปดังกล่าวแล้ว เกี่ยวกับความหมายของการพัฒนานั้นได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายความหมายทั้งความหมายที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกันโดยรูปศัพท์การพัฒนา มาจากคำภาษาอังกฤษว่า Development แปลว่าการเปลี่ยนแปลงที่ละเล็กละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่างๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้นเติบโตขึ้นมีการปรับปรุงให้ดีขึ้นและเหมาะสมกว่าเดิมหรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจส่วนความหมายจากรูปศัพท์ในภาษาไทยนั้น หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี ถ้าเป็นกริยา ใช้คำว่า พัฒนา หมายความว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้เติบโต ใต้งอกงาม ทำให้งอกงามและมากขึ้น เช่น เจริญทางไมตรี^๑

การพัฒนาศักยภาพ เป็นแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพเริ่มจากการนำเสนอบทความทางวิชาการของเดวิด แมคเคลแลนด์ (David C. McClelland) นักจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยฮาวาร์ด ซึ่งกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะที่ดีของบุคคล (excellent performer) ในองค์การกับระดับทักษะความรู้ ความสามารถ โดยกล่าวว่า การวัด IQ และการทดสอบบุคลิกภาพ ยังไม่เหมาะสมในการทำนายความสามารถหรือสมรรถนะของบุคคลได้ เพราะไม่ได้สะท้อนความสามารถที่แท้จริงออกมา US State Department ได้ติดต่อบริษัท McBer ซึ่งแมคเคลแลนด์เป็นผู้บริหารอยู่ เพื่อให้หาเครื่องมือชนิดใหม่ที่สามารถทำนายผลการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ได้อย่างแม่นยำ แทนแบบทดสอบเก่า ซึ่งไม่สัมพันธ์กับผลการปฏิบัติงาน เนื่องจากคนได้คะแนนดีแต่ปฏิบัติงานไม่ประสบผลสำเร็จ จึงต้องเปลี่ยนแปลงวิธีการใหม่ แมคเคลแลนด์ได้เขียนบทความ “Testing for competence rather

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๘.

than for intelligence” ในวารสาร American Psychologist เพื่อเผยแพร่แนวคิดและสร้างแบบประเมินแบบใหม่ที่เรียกว่า Behavioral Event Interview (BEI) เป็นเครื่องมือประเมินที่ค้นหาผู้ที่มีผลการปฏิบัติงานดี ซึ่งแมคเคิลแลนด์ เรียกว่าสมรรถนะ (competency)

อย่างไรก็ตามมีนักวิชาการหลายท่านในประเทศไทย ได้ให้คำจำกัดความของศักยภาพไว้หลายคำและมีคำที่เรียกแตกต่างกันออกไปหลายคำ บางท่านเรียกว่า “ขีดความสามารถ” บางท่านเรียกว่า “สมรรถนะ” บ้างถึงแม้ว่าจะเรียกแตกต่างกันออกไป แต่ก็ล้วนแล้วแต่มาจากศัพท์ภาษาอังกฤษว่า “Competency” ทั้งสิ้น ความหมาย Competency หมายถึง ความรู้(knowledge) ทักษะ (skills) และคุณลักษณะส่วนบุคคล (personal characteristic or attributes) ที่ทำให้บุคคลผู้นั้นทำงานในความรับผิดชอบ หรืออาจกล่าวได้ว่า Competency คือ คุณลักษณะทั้งในด้านทักษะ ความรู้และพฤติกรรมของบุคคล ซึ่งจำเป็นต่อ การปฏิบัติงาน ในตำแหน่งหนึ่งๆ ให้ประสบความสำเร็จสรุปแล้ว ศักยภาพ คือ ความรู้ ทักษะ และพฤติกรรมที่จำเป็นต่อ การทำงานของบุคคล ให้ประสบความสำเร็จสูง กว่ามาตรฐานทั่วไป^๒

๓. สรุป

การพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุตามแนวทางพระพุทธศาสนานั้นจะต้องอาศัยหลักธรรมเข้ามาช่วยนั่นคือ หลักภavana ๔ สามารถนำมาพัฒนาศักยภาพของผู้สูงอายุให้มีความพร้อมในทุกด้านของการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาต่อชีวิตที่ฝึกฝนอบรมให้มีความเจริญงอกงามได้โดยยึดหลักภavana ๔ ด้าน สรุปผล ดังต่อไปนี้

๑) ด้านร่างกาย (กายภavana) การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย มีความเกี่ยวข้องกันเกี่ยวเนื่องกันทำให้เจริญด้านอินทรีย์ทั้ง ๖ เช่น หูตา จมูก ลิ้น กาย ใจ คือ การสำรวม ระวังอินทรีย์ให้มีความพร้อมโดยการ ละเว้นจากความชั่วทั้งปวงได้ย่อมมีความเจริญงอกงามในการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เกิดจาก การประพฤติปฏิบัติตนให้อยู่อย่างมีความสงบสุขเกิดมรรคผล

๒) ด้านสังคม (ศีลภavana) การเจริญศีล พัฒนาคความประพฤติกการฝึกอบรมศีล มีความเกี่ยวข้องกันเกี่ยวเนื่องด้วยขัดเกลาทางด้าน กาย วาจา ปกติติงามโดยการละเว้นระวังกายจากการเบียดเบียนผู้อื่นในทางที่เสื่อมเสีย การอยู่ร่วมกันในสังคม เสริมสร้างการมีระเบียบวินัยต่อตนเองและหมู่คณะนั้น จะต้องอาศัยพื้นฐานการหมั่นฝึกฝนอบรมตนเองอย่างสม่ำเสมอ

๓) ด้านจิตใจ (จิตตภavana) การเจริญจิต พัฒนาคจิต การฝึกอบรมจิตใจ มีความเกี่ยวข้องกันเกี่ยวเนื่องกันจะต้องอาศัยการเจริญงอกงามของจิตใจ โดยมีความอดทนอดกลั้น ต่อสิ่งที่มากระทบตนวางตัวด้วยการ มีจิตเมตตาต่อผู้อื่น มีความเข้มแข็งมั่นคง จะทำให้ตัวเรามีสุขภาพจิตที่ดีเบิกบานใจ ด้วยการฝึกฝนอบรมจิตให้มีสมาธิจะเป็นประโยชน์ต่อสิ่งเล็กๆ น้อยๆ เป็นต้น

๔) ด้านปัญญา การเจริญปัญญา พัฒนาคปัญญา การฝึกอบรมปัญญา คือ การสร้างความรู้ ความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงตามสภาวะธรรมชาติมองโลกในแง่ดีมีจิตใจอิสระ วางปล่อยบางสิ่ง

^๒ สุกัญญา รัตมีธรรมโชติ, แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency Based Learning, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์จำกัด(มหาชน), ๒๕๔๘), หน้า ๑๓

บางอย่างด้วยการพิจารณาเหตุผลมาเป็นพื้นฐานมีสติสัมปชัญญะควบคุมตนได้สามารถนำการประพฤติปฏิบัติตน แก้ไขปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยปัญญา

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ. **แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency Based Learning**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์จำกัด (มหาชน), ๒๕๔๘.

วัฒนธรรมทางการเมืองกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน Political Culture and Political Participation People

ธงชัย คล้ายแสง*

บทคัดย่อ

วัฒนธรรมทางการเมืองเป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิดที่อยู่ในจิตใจของบุคคล และความรู้สึกนึกคิดนี้เป็นแนวทางหรือรูปแบบหรือมาตรฐานของแต่ละบุคคลที่จะใช้ในการประเมินเหตุการณ์หรือการรับรู้ทางการเมืองของบุคคลนั้น และการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาระบบประชาธิปไตย รวมทั้งสิทธิและหน้าที่ของประชาชนในการเข้ามา มีส่วนร่วมทางการเมืองตามช่องทางและกระบวนการต่างๆ ตามที่กฎหมายรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันกำหนดไว้ ซึ่งหากประชาชนมีความเข้าใจในกระบวนการมีส่วนร่วมทางการเมือง พร้อมทั้งตื่นตัวเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นก็จะส่งผลต่อการพัฒนาระบบประชาธิปไตย บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาความหมายของวัฒนธรรมทางการเมือง ประเภทหรือลักษณะของวัฒนธรรมทางการเมือง วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย และวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

คำสำคัญ: วัฒนธรรมทางการเมือง, การมีส่วนร่วม, ประชาธิปไตย

Abstract

Political culture and political participation people are the mind of person and the perceiving is the guideline or form or standard of each person that using to evaluate the event or the political perception of the person, and political participation is importance to democracy development. Including the rights and duties of the people in entering to political participation through the line, and the process by law of the Constitution of the Kingdom of Thailand in the present, provided with the people understand about the process of participation people, together with the entering wake up to the political participation that affecting democratic development. This article aims to study the meaning of political culture, the type or the characteristic of political culture, culture of political in Thailand with political participation.

Key words: Political Culture, Participation, Democratic

๑. ความหมายของ “วัฒนธรรมทางการเมือง”

วัฒนธรรมหมายถึงความถึงแนวความคิด แนวปฏิบัติ หรือเทคนิควิธีดั้งเดิมที่ใช้ร่วมกัน โดยกลุ่มคนพวกเดียวกัน ฉะนั้น วัฒนธรรมทางการเมืองจึงหมายถึงแบบแผนของทัศนคติและความเชื่อของบุคคล ที่มีต่อระบบการเมืองของกลุ่มสมาชิกของระบบการเมืองหนึ่ง โดยวัฒนธรรมทางการเมือง

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ในแต่ละชุมชนก็จะมีความเป็นตัวของตัวเองซึ่งถูกกำหนดขึ้นหรือได้รับอิทธิพลจากสภาวะแวดล้อม เช่น ประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียมประเพณี ศาสนา โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางการเมือง โดยสถาบันต่างๆ เช่น ครอบครัว เพื่อน โรงเรียน กลุ่มสังคมและสื่อมวลชน เพื่อที่จะถ่ายทอดวัฒนธรรมทางการเมืองจากรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง และมีลักษณะที่เปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมต่างๆ อยู่เสมอ^๑

จากที่กล่าวมานี้อาจพอช่วยให้เห็นภาพความหมายของวัฒนธรรมทางการเมืองได้พอสมควร จะเห็นว่าวัฒนธรรมทางการเมืองเป็นเรื่องของความรู้สึกนึกคิดที่อยู่ในจิตใจของบุคคล และความรู้สึกนึกคิดนี้เป็นแนวทางหรือรูปแบบหรือมาตรฐานของแต่ละบุคคลที่จะใช้ในการประเมินเหตุการณ์หรือการรับรู้ทางการเมืองของบุคคลนั้น ผลของการประเมินการเมืองนี้จะแสดงออกมาในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การแสดงความคิดเห็น การออกเสียงเลือกตั้ง การประท้วง การยอมรับ หรือการปฏิบัติตาม เป็นต้น

๒. วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย คือ ทศนคติและความเชื่อแบบประชาธิปไตย ซึ่งมีผลต่อ “ความมั่นคง” ของระบอบประชาธิปไตยในแต่ละประเทศ นักทฤษฎีการเมืองเลื่องชื่อชาวอังกฤษผู้หนึ่งคือ John Stuart Mill ได้เขียนไว้ว่า ก่อนที่ประชาธิปไตยจะมีขึ้นได้ พลเมืองในประเทศจะต้องมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะปกครองตนเองเสียก่อนความปรารถนาสะท้อนทศนคติที่ว่า ประชาธิปไตยเป็นของดีและสมควรจะทำให้เกิดมีขึ้น ความหมายก็คือ การเป็นประชาธิปไตยขึ้นอยู่กับศรัทธาของคนในชาติที่ประสงค์จะมีการปกครองและมีชีวิตแบบประชาธิปไตย^๒ นักรัฐศาสตร์คนอื่น ๆ เช่น ลาสเวลล์ (Lasswell) และแคปลัน (Kaplan) กล่าวว่าประชาธิปไตยจะงอกงามต่อเมื่อราษฎรมีลักษณะที่ภาษาเทคนิคเรียกว่า การเข้าสู่สภาพการเมือง (Politicized) การเข้าสู่สภาพการเมืองดังกล่าว หมายถึง ลักษณะดังต่อไปนี้

การเอาใจใส่วิถีหรือเหตุการณ์ทางการเมือง การมีทศนคติที่ว่า อย่างน้อยที่สุด ราษฎรจะต้องเกี่ยวข้องกับการเมืองไม่โดยตรงก็โดยอ้อมบ้าง เพราะถึงอย่างไรก็ตามการเมืองจะมากเกี่ยวข้องกับเขาจนได้ การมีความเชื่อว่าการเมืองเป็นเรื่องสำคัญที่สมควรจะอุทิศเวลาให้ตามสมควร^๓ ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย ประกอบด้วย

แนวคิดปัจเจกชนนิยม (Individualism)

ปัจเจกชนนิยม หมายถึง ความรู้สึกว่าคุณค่าในตัวเอง สามารถแยกอธิบายได้เป็น ๒ แนว ๑ ปัจเจกชนนิยม หรือบางท่านเรียกว่า เอกชนนิยม เพื่อให้มีความหมายในทางตรงกันข้ามกับ แนวคิดรัฐนิยม (statism) ซึ่งหมายถึง การบูชารัฐ ถือว่ารัฐ (ผู้มีอำนาจ) ทำสิ่งใดก็ไม่ผิดหรือแม้จะเป็นสิ่งที่ผิด ประชาชนผู้อยู่ใต้การปกครองก็ต้องปฏิบัติตาม หรือ แนวคิดส่วนรวมนิยม

^๑ คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **สังคมและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

^๒ จันทนา สุทธิจารี. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน. กรุงเทพมหานคร: อมรรักษาสถิตบรรณานุกรม.

^๓ จีโรโซค วีระสัย. รัฐศาสตร์ทั่วไป. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

(collectivism) ซึ่งหมายถึง การให้ความสำคัญแก่องค์กรหรือหน่วยงานที่ใหญ่กว่าตนเอง “แนวคิดรัฐนิยมปรากฏชัดเด่นที่สุดในประเทศไทยสมัยจอมพล แปลก พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒ สิ้นสุด จอมพล ป. มี “นโยบายรัฐนิยม” กำหนดให้คนไทยสวมหมวก สวมรองเท้า เลิกกินหมาก เลิกนุ่งโจงกระเบน ซึ่งการกำหนดข้อบัญญัติเหล่านี้ย่อมขัดต่อหลักการปัจเจกชนนิยม เพราะไม่คำนึงถึงความรู้สึกหรือความต้องการของคนแต่ละคน ๒ ลัทธิปัจเจกชนนิยมอีกทีหนึ่ง มีลักษณะ ๒ ประการ คือ ประการแรก รัฐบาลไม่ควรเข้าควบคุมกระบวนการทางเศรษฐกิจและทางสังคม ลัทธิปัจเจกชนนิยมทางเศรษฐกิจ คือ รัฐบาลไม่ควรเข้าควบคุมการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของประชาชน ลัทธิปัจเจกชนนิยมทางสังคม คือ รัฐบาลไม่ควรมีบทบาทในการกำหนดชั้นวรรณะหรือฐานันดรของประชาชน การแบ่งช่วงชั้นของบุคคลในสังคมควรเป็นสิ่งที่เกิดจากความรู้สึกนึกคิดของประชาชนเอง ประการที่สอง เอกชนหรือปัจเจกชนจะต้องมีสิทธิในการตัดสินใจของตนเองโดยเสรี

ความเชื่อในระบบสังคมเปิด (Open society)

๑ บุคคลจะต้องมีใจกว้าง ยอมรับในความคิดเห็นที่แตกต่าง ไม่ยึดมั่นในความคิดเห็นของตนเป็นใหญ่

๒ บุคคลจะต้องมีความไว้วางใจและยอมรับความสามารถของบุคคลอื่น เปิดโอกาสให้ประชาชนมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในการพัฒนาตนเอง

๓ มีการยอมให้ตั้งองค์การ สมาคม กลุ่มต่างๆ โดยสมัครใจเพื่อเป็นหนทางแสดงความคิดเห็นและปฏิบัติกรอย่างเป็นกลุ่มก้อน โดยไม่ก่อให้เกิดภัยอันตรายต่อชาติ

การมีส่วนร่วม (Participation)

การมีส่วนร่วม หมายถึง การกระทำของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคล โดยมุ่งหวังให้การกระทำนั้นส่งผลกระทบต่อปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มบุคคลจะสามารถมีส่วนร่วมทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพต้องอาศัยปัจจัย การรู้จักความต้องการของตนเอง ซึ่งเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้และการสะสมประสบการณ์ทางการเมือง การมีอำนาจที่จะเข้าไปผลักดันให้ผลลัพธ์ทางการเมืองตรงตามความต้องการของตนจะเห็นได้ว่าการมีส่วนร่วมจะต้องอาศัยทรัพยากรได้แก่ความรู้ ความเข้าใจและกำลังกาย ดังนั้น การให้ความรู้หรือการศึกษาแก่ประชาชนในเรื่องการเมืองจึงมีความสำคัญต่อการสร้างและพัฒนาวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมของประชาชน สังคมการเมืองนั้นจะต้องให้ข้อมูลข่าวสาร (Information) ทางการเมืองไปถึงมือประชาชนอย่างทั่วถึงและเสรี อาจกล่าวได้ว่าระดับของการมีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมแปรผันตามระดับการรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางการเมืองของประชาชน

๓. วัฒนธรรมทางการเมืองของไทยกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

หลังจากที่ผู้เขียนได้อธิบายทฤษฎีเกี่ยวกับวัฒนธรรมทางการเมืองในทางรัฐศาสตร์เพื่อเป็นพื้นความรู้ในการทำความเข้าใจประเด็นปัญหาที่ผู้เขียนนำเสนอแล้ว ณ จุดนี้ ผู้เขียนจะนำเสนอวัฒนธรรมทางการเมืองของไทยที่มี “อิทธิพล” ทำให้ประชาธิปไตยของไทยอยู่ในสภาพ “ล้มลุก

^๔ จุฑามาศ ประยูรทอง. “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักศึกษา : กรณีศึกษาเปรียบเทียบนักศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหงกับมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (ABAC)”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง).

คลุกคลาน” มาตลอด ๘๖ ปี อันจะนำไปสู่การไขข้อสงสัยถึงชื่อของบทความชิ้นนี้ว่า เหตุใดผู้เขียนจึง “อุปมา” วัฒนธรรมทางการเมือง “แบบไทย ๆ” ของเรา ตั้ง “รัฐธรรมนูญที่แท้จริงซึ่งไม่เคยถูกยกเลิก” แม้เราจะรู้ว่าประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจสูงสุดในแผ่นดินมาเป็นระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (Constitutional Monarchy) ตั้งแต่วันที่ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ แล้วก็ตาม แต่นับถึงวันนี้เป็น ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในการเมืองการปกครองของไทยคือ ประเทศไทยเป็น “ประชาธิปไตย” อย่างแท้จริงตลอดระยะเวลาทั้ง ๘๖ ปีหรือไม่ เหตุใดการเมืองไทยจึงเต็มไปด้วยการรัฐประหารและยกเลิกรัฐธรรมนูญซ้ำแล้วซ้ำเล่า เหตุใดบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญ พุทธศักราช ๒๕๕๐ ที่ได้วางโครงสร้างไว้เป็นอย่างดี มีการกำหนดองค์กรและระบบตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐกลับไม่สามารถใช้การได้สมดังเจตนารมณ์ จนต้องเกิดการรัฐประหารขึ้น เพื่อ “เปิดทางตัน” ไปสู่การปฏิรูปการเมืองอีกครั้งสาเหตุที่ประชาธิปไตยในประเทศไทยขาดความต่อเนื่องและมั่นคง ได้แก่

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยมและระบบอุปถัมภ์ : เอกลักษณะของสังคมไทย วัฒนธรรมทางการเมืองแบบอำนาจนิยม (Authoritative political culture) คือ ลักษณะแนวโน้มที่สมาชิกในสังคมเห็นว่า “อำนาจคือธรรม” หรือ “อำนาจคือความถูกต้อง” ความเห็นของผู้มีอำนาจย่อมถูกต้องเสมอและจำเป็นที่ผู้ถูกปกครองจะต้องปฏิบัติตาม เคารพ เชื่อฟัง ยกย่องและเกรงกลัวผู้มีอำนาจ เพราะการมีอำนาจเป็นผลมาจาก “บารมี” ที่ได้สั่งสมมาแต่กาลอดีตชาติระบบอุปถัมภ์ (Patronage system) จะประกอบด้วยผู้อุปถัมภ์และผู้รับการอุปถัมภ์ซึ่งมีความสัมพันธ์ของคน ๒ ฝ่ายที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยฝ่ายหนึ่งยอมรับอิทธิพลและความคุ้มครองของฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่า ระบบอุปถัมภ์ของไทยมีที่มาจาก “ระบบไพร่” และ “ระบบศักดินา” กล่าวคือ มุสลายอันได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้านาย (พระบรมวงศานุวงศ์) และขุนนางซึ่งเป็นชนชั้นปกครอง คือ มีศักดินาตั้งแต่ ๔๐๐ ไร่ขึ้นไปจะมีไพร่ในสังกัดที่ต้องคอยควบคุมดูแล ทุกวันนี้ระบบอุปถัมภ์กลับยิ่ง “สยายปีก” ครอบคลุมทุกภาคส่วนของประเทศ ในหน่วยงานทั้งภาครัฐและภาคเอกชน และกลายเป็น “ความเคยชิน” เป็นนิสัย หรือเป็นส่วนหนึ่งของทัศนคติแบบปกติของคนไทยไปแล้ว เช่น เมื่อข้าราชการถูกตำรวจจรรยาบรรณยึดใบอนุญาตขับขี่ สิ่งแรกที่คนไทยคิดคือมีคนรู้จักที่เป็นตำรวจแล้วพอจะช่วยให้หรือไม่ ในทางกลับกันผู้ที่ไม่นิยมหรือต่อต้านระบบอุปถัมภ์กลับประสบปัญหาในการทำงานและถูกมองว่า “แปลก” เช่น กรณีการแต่งตั้งพี่น้อง พรรคพวกเพื่อนฝูงให้ได้รับตำแหน่งต่าง ๆ ในหน่วยงานที่ตนมีอำนาจ หากใครไม่ทำเช่นนั้น ก็จะสร้างความไม่พอใจให้แก่บรรดาพี่น้อง พรรคพวกเพื่อนฝูง และหาว่า “ไม่เอาพี่น้อง” หรือ “ไม่เอาเพื่อนฝูง”

วัฒนธรรมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า : พฤติกรรมขาดการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของสังคมไทยหากท่านทั้งหลายสังเกตประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของไทยแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะพบว่า “ตัวละครในทางการเมือง” ล้วนแล้วแต่เป็นกลุ่มผู้ใช้อำนาจปกครองประเทศทั้งสิ้น ยกตัวอย่างเช่น ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีเหตุการณ์การแย่งชิงพระราชบัลลังก์อยู่บ่อยครั้ง โดยผู้ก่อการทั้งหมดอยู่ในชนชั้นเจ้านาย พระบรมวงศานุวงศ์ชั้นสูง เช่น กรณีขุนหลวงพ่อง้วยยกกำลังมาแต่สุพรรณบุรีเพื่อบังคับเอาราชสมบัติจากสมเด็จพระรามาธิบดีผู้หลาน, กรณีขุนพิเรนทรเทพโค่นล้มขุนวรวงศาธิราชและแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์เพื่อถวายราชสมบัติแด่พระเทียรราชา หรือไม่ผู้ก่อการก็เป็นขุนนางระดับสูงในราชสำนัก เช่น เจ้าพระยาโกษาธิบดีศรีสมุทรวิเชียร โสภณสมเด็จเจ้าพระยาจักรี และพระยาทิพวงศาธิบดี พระราชโอรสในสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมแล้วปราบดาภิเษกเป็นสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง หรือกรณีพระเพทราชาจางวางกรมช่าง ร่วมมือกับขุนหลวงสรศักดิ์ชิงราชสมบัติจากสมเด็จพระนารายณ์มหาราชในเวลาที่กำลัง

ทรงประชวรหนัก เป็นต้น ไม่ปรากฏว่าประชาชนทั่วไปหรือชนชั้นไพร่เข้ามามีส่วนร่วมโดยตรงในกิจกรรมทางการเมืองเหล่านั้น เพราะประชาชนเห็นว่าเป็นเรื่อง “บุญญาธิการ” ของแต่ละคนที่จะได้ครองแผ่นดิน มีใช้เรื่องของไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอย่างพวกตน ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ช่วงต้นรัชกาล มีการช่วงชิงอำนาจกันระหว่าง ๓ ชั่วอำนาจ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และกรมพระราชวังบวรวิไชยชาญ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล หรือวังหน้า พระราชโอรสในสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว จนนำไปสู่วิกฤตการณ์วังหน้า เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๗ ก็ปรากฏว่าประชาชนทั่วไปมิได้เข้าไปมีส่วนร่วมในเหตุการณ์เหล่านี้เลย

แม้แต่การก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดย “คณะราษฎร” ใน ก็ปรากฏว่าเป็นแนวคิดของข้าราชการระดับกลางถึงระดับล่าง (ตั้งแต่พันเอก พระยา ถึงร้อยตรี ขุน) ซึ่งได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตกและต้องการนำระบอบประชาธิปไตยซึ่งเป็น “กระแส” อยู่ในประเทศตะวันตกในเวลานั้น มาใช้กับสยามประเทศ ในขณะที่ประชาชนชาวสยามส่วนใหญ่ยังด้อยการศึกษา ไม่เคยได้ยินคำว่า ปาเลียมেন্ট, คอนสติติวชัน หรือเดโมกราซีมาก่อนในชีวิต ไม่เคยสนใจกิจการบ้านเมือง แต่ให้ความสำคัญกับการทำมาหาเลี้ยงปากเลี้ยงท้องของตนเองและครอบครัวเท่านั้นพวกเขาไม่คิดว่าจะระบบใหม่ที่คณะราษฎรนำมาใช้จะดีกว่าระบบเก่าซึ่งใช้มาเป็นร้อยๆ ปีอย่างไร จึงอาจกล่าวได้ว่าการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีนั้นเป็นการเปลี่ยนแปลงเพียง “โครงสร้างส่วนบน” ของสยามเท่านั้น เพราะประชาชนคนชั้นกลางที่ได้เติบโต ถูกเลี้ยงดูและได้รับการศึกษาอบรมในระบบเก่า ตลอดจนเกษตรกรตามหัวเมือง (ต่างจังหวัด) ซึ่งเป็น “โครงสร้างส่วนล่าง” เป็นฐานของพีระมิดและเป็นชนส่วนใหญ่ของประเทศมิได้รับรู้และมีส่วนร่วมในการเรียกร้องประชาธิปไตยร่วมกับคณะราษฎรเลย

๔. ความหมายของการมีส่วนร่วมทางการเมืองรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมือง

การมีส่วนร่วมในการปกครองของประชาชนตามสิทธิที่ระบบการเมืองและกฎหมายกำหนดให้กระทำ เป็นการกระทำที่เกิดขึ้นจากความสมัครใจของประชาชน ทั้งนี้เพื่อให้มีอิทธิพลต่อการกำหนดนโยบายของรัฐทั้งในทางการเมืองการปกครองทั้งระดับท้องถิ่นและระดับชาติ การมีส่วนร่วมทางการเมืองหมายถึง การมีส่วนร่วมที่ประชาชนจะพึงมีในการกำหนดนโยบาย ในการตัดสินใจ และกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล และในทางการเมืองเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในรัฐบาล เช่น การเข้าเป็นรัฐบาล การมีอิทธิพลต่อรัฐบาล การแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ได้ให้ความหมายของการเข้าร่วมทางการเมืองว่า หมายถึง การมีส่วนร่วมในการกระทำ (Activity) ของแต่ละบุคคลซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายของรัฐบาลเรียกว่า Autonomous Participation และการมีส่วนร่วมซึ่งมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนโยบายโดยทางอ้อมนอกเหนือจากแต่ละบุคคลโดยตรงแล้ว เรียกว่า Mobilized participation ซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองยังหมายถึง บุคคลที่สนใจการเมือง มีความเข้าใจการเมือง เชื่อว่าตนเองมีประสิทธิภาพทางการเมือง มีความศรัทธาในกระบวนการทางการเมือง และตัวนักการเมือง และคิดว่าการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นหน้าที่ของตน เป็นคนที่มีความสามารถในการเข้าสังคม และเป็นคนที่มีความหวังในชีวิต การมีส่วนร่วมทางการเมือง มีความหมายไปถึงการให้ความร่วมมือ ซึ่งถือเป็นการสนับสนุนต่อระบบการเมือง นั่นคือการมีระเบียบวินัยเคารพกฎหมาย ร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐบาล การให้ความสนับสนุน เป็นทางหนึ่งที่จะลดปัญหา ในการปกครอง และการบริหาร การให้ความร่วมมือในการเสียภาษีเป็นอีกทางหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นการมีส่วนร่วมโดย

อ้อม ซึ่งจะทำให้ไม่เกิดปัญหา จนกลายเป็นประเด็นทางการเมืองต่อไป การมีส่วนร่วมทางการเมืองคือการที่บุคคลมีการแสดงออกโดยความสมัครใจถึงการให้ความสนใจทางการเมืองโดยเป็นพฤติกรรมที่มีอิทธิพลหรือมีผลกระทบต่อ การตัดสินใจหรือการทำงานของรัฐบาล โดยการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในการเลือกผู้นำเพื่อมาเป็นผู้ปกครองและกำหนดนโยบาย

รูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองนั้น เป็นกิจกรรมที่สำคัญอย่างยิ่งสำหรับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย ที่ยึดประชาชนเป็นศูนย์กลาง เพราะฉะนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง ซึ่งก็ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องนี้ และได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองไว้ในแง่มุมต่างๆ

การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกันกล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่า มีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐ โดยไม่รู้ความต้องการของประชาชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนบางเรื่องเท่านั้น การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาด้วยความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย จัดเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริงของประชาชนตามแนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้จะสนับสนุนและส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพรูปแบบการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมแบบเป็นไปเอง (Spontaneous) ซึ่งโดยการอาสาสมัครหรือการรวมตัวกันเองเพื่อแก้ไขปัญหาของตนเอง โดยเป็นการกระทำไม่ได้รับการช่วยเหลือจากภายนอกซึ่งเป็นรูปแบบที่เป็นเป้าหมาย การมีส่วนร่วมแบบชักนำ (Induced) ซึ่งเป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล ซึ่งเป็นรูปแบบทั่วไปของประเทศกำลังพัฒนา การมีส่วนร่วมแบบบังคับ (Coercive) เป็นการเข้าร่วมโดยความต้องการความเห็นชอบหรือสนับสนุนโดยรัฐบาล ภายใต้การจัดการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือโดยการบังคับโดยตรงรูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่ผู้กระทำได้รับผลทันที แต่จะไม่ได้ผลในระยะยาว และมักจะมีผลเสียตรงที่ไม่ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนในที่สุดยังมีนักวิชาการได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมมีดังต่อไปนี้

การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง (direct participation) โดยผ่านองค์กรที่จัดตั้งโดยประชาชน (inclusive organization) การรวมกลุ่มเยาวชนต่างๆ

การที่ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม (indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน (representative organization) กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน

การมีประชาชนมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้ (open participation) โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน (non-representative organization) เช่น สถาบันหรือหน่วยงานที่เชิญชวนหรือเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเมื่อไรก็ได้ทุกเวลา

กระบวนการมีส่วนร่วม เริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูล สาเหตุของปัญหา การพิจารณาตัดสินใจเลือกแนวทาง การวางแผนพัฒนาแก้ไขปัญหา การดำเนินการหรือปฏิบัติงาน และสิ้นสุดที่การติดตามประเมินผล โดยการดำเนินการที่ให้ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ใน

ฐานะเจ้าของชุมชนหรือทรัพยากรได้มีส่วนร่วมในการพิจารณาจัดสรรทรัพยากรยังพบว่ารูปแบบและกิจกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในลักษณะกว้างและชัดเจนไว้ ๓ รูปแบบคือ

๑. การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง (Voting) ซึ่งเห็นว่ารูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมืองทำให้ประชาชนมีอิทธิพลเหนือผู้นำ เพราะทำให้ผู้นำต้องปรับปรุงนโยบายเพื่อคะแนนเสียงของตน แต่คะแนนเสียงดังกล่าวนี้คือความเห็นเกี่ยวกับความชอบของพลเมืองที่มีต่อผู้นำได้เพียงเล็กน้อยเท่านั้น มิได้แสดงความชื่นชอบเป็นพิเศษ สำหรับขอบเขตของผลผลิตของการเลือกตั้งนั้นกว้างขวางมาก และมีอิทธิพลเหนือพลเมืองและแรงกดดัน ทำให้คะแนนเสียงเป็นเหมือนอาวุธที่มีอำนาจควบคุมรัฐบาล

๒. กิจกรรมการรณรงค์หาเสียง (Campaign activity) ซึ่งพบว่า การที่พลเมืองได้มีส่วนร่วมในการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งนั้น ทำให้สามารถเพิ่มอิทธิพลเหนือผลการเลือกตั้งได้ โดยการกำหนดคะแนนเสียงให้กับผู้สมัครคนใดคนหนึ่งไว้ก่อน และมีอิทธิพลต่อผู้นำไว้เช่นเดียวกับกิจกรรมดังกล่าวเป็นกิจกรรมที่ยากและต้องการความคิดริเริ่มสร้างมากกว่าการลงคะแนนเสียงสำหรับขอบเขตของกิจกรรมการรณรงค์หาเสียง

๓. การร่วมกิจกรรมของชุมชนหรือองค์กรทางสังคม (Cooperative activity) ลักษณะการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบนี้ คือ การกระทำร่วมกันเป็นกลุ่มหรือกลุ่มองค์กรในเรื่องเกี่ยวกับปัญหาทางการเมืองและสังคม เพื่อที่จะมีอิทธิพลเหนือการดำเนินงานของรัฐบาล การกระทำดังกล่าวอาจเกิดขึ้นเวลาใดก็ได้ และอาจเกี่ยวกับปัญหาใดของกลุ่มก็ได้ นอกจากนี้อาจอาจเป็นการกระทำร่วมกันในกิจกรรมภายในองค์กรที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ การมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบนี้มีอิทธิพลต่อรัฐบาลมากกว่ารูปแบบที่ ๒ เนื่องจากมีคนจำนวนมากเข้าร่วมและอาจมีความขัดแย้งระหว่างกลุ่มได้ อย่างไรก็ตามกิจกรรมที่ร่วมมือกันนี้ต้องการความคิดริเริ่มบ้างเช่นกันสำหรับของเขตของกิจกรรมที่ร่วมมือกันนี้ได้แก่ การทำงานร่วมกับคนอื่นๆ เกี่ยวกับปัญหาท้องถิ่น การตั้งกลุ่มทำงานเพื่อท้องถิ่นและเป็นสมาชิกที่บทบาทในหาทางแก้ปัญหาชุมชน การติดต่อเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นร่วมกับคนอื่นๆ การติดต่อเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นระดับพิเศษร่วมกับคนอื่นๆ การติดต่อเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นในเรื่องเกี่ยวกับสังคม และการติดต่อเจ้าหน้าที่ระดับพิเศษเกี่ยวกับปัญหาสังคม

๕. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง

นักรัฐศาสตร์ได้ให้ความสนใจเกี่ยวกับปัจจัยอันเป็นสาเหตุของการมีส่วนร่วมทางการเมือง โดยการพยายามหาสาเหตุว่าเหตุใดสังคมหนึ่งจึงมีการขยายตัวของการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นอย่างมาก ในขณะที่ในอีกสังคมหนึ่งนั้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองมีน้อยหรือแทบจะไม่มีการมีส่วนร่วมทางการเมืองเลยสาเหตุที่มีผลทำให้เกิดความแตกต่างของการมีส่วนร่วมทางการเมืองมี ดังนี้คือ

ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม (Environment Stimuli) หมายถึง ลักษณะของระบบสังคม (Social System) และสภาพการณ์ทางการเมือง (Political Setting) ซึ่งไม่เพียงจะกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลเท่านั้น แต่ยังมีส่วนให้ข้อมูลต่าง ๆ เกี่ยวกับขอบเขตทัศนคติและทางเลือกต่าง ๆ ในการมีส่วนร่วมทางการเมือง บุคคลแต่ละคนแม้จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันก็จะรับสิ่งเร้าจากระบบการเมืองและสังคมได้ไม่เท่ากัน เพราะเขาจะเลือกรับรู้และเลือกสรรเฉพาะสิ่งเร้าที่เหมาะสม และตรงกับความต้องการของตนเท่านั้น

ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล (Personal Factors) มี ๕ ประการด้วยกัน คือ พันธุกรรม แรงขับ ความต้องการทางจิตใจและร่างกาย และความเชื่อต่าง ๆ รวมทั้งทัศนคติทางการเมืองของแต่ละคนปัจจัยส่วนบุคคลจึงถือเป็นปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้บุคคลเข้ามีส่วนร่วมทางการเมืองในระดับที่แตกต่างกันออกไปจากแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองบอกถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมือง ดังนี้

ปัจจัยทางด้านเพศ จากการวิจัยของ Milbrath และ Leser W ซึ่งเขียนไว้ในหนังสือชื่อว่า Political participation เกี่ยวกับปัจจัยทางด้านเพศจะเห็นว่า เพศชายมีส่วนร่วมทางการเมืองมากกว่าเพศหญิง นอกจากนี้ ยังพบว่าในหมู่คนที่มีความรู้สูง อัตรการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้ชายและผู้หญิงมีความแตกต่างกันมาก ผู้ชายมีส่วนร่วมมากกว่าผู้หญิง แต่ในหมู่คนที่มีความรู้ต่ำ อัตรการมีส่วนร่วมทางการเมืองของผู้ชายและผู้หญิงมีน้อยมาก สิ่งที่ทำให้เพศชายและเพศหญิงมีอัตรการมีส่วนร่วมทางการเมืองแตกต่างกันนั้น พบว่ามีสาเหตุมาจากการที่ผู้ชายมีความรู้สึกมีประสิทธิภาพในทางการเมืองมากกว่าผู้หญิง กล่าวคือ ความรู้สึกว่าตนมีคุณสมบัติเพียงพอที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับความซับซ้อนของการเมืองมากกว่าผู้หญิง นอกจากนี้ มีลแบบท ยังพบว่าอัตรการมีส่วนร่วมทางการเมืองของเพศชายและเพศหญิงจะลดน้อยลงก็ต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงให้เป็นสมัยใหม่มากขึ้น คือ ผู้หญิงมีความรู้มากขึ้น มีรายได้เพิ่มขึ้น มีการออกไปทำงานนอกบ้าน และมีการขยายตัวของภาคเคลื่อนไหวเกี่ยวกับสิทธิสตรี

ปัจจัยทางด้านอายุ จากผลการศึกษารวบรวมของ Milbrath และ Leser W ซึ่งเขียนไว้ในหนังสือชื่อว่า Political participation ยังพบว่ายิ่งระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองสูงขึ้น ผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองจะมีอายุสูงขึ้นโดยเฉพาะผู้ที่มีอายุตั้งแต่ ๓๐ ถึง ๕๐ ปี และระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองจะลดลงเมื่อผู้มีส่วนร่วมทางการเมืองมีอายุ ๖๐ ปี ซึ่งหมายความว่า อายุมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับระดับการมีส่วนร่วมทางการเมืองใน^๕

๖. สรุป

ประชาธิปไตยกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชนคือ การให้ความรู้แก่ประชาชนเพื่อเป็นรากฐานที่ดีของการพัฒนาประเทศเพื่อให้ประเทศมีความเจริญและยังเป็นการปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตยให้แก่ประชาชนฉะนั้นการศึกษาจึงมีความสำคัญกับการพัฒนาทางการเมืองประชาชนในประเทศควรได้รับความรู้ความเข้าใจทางการเมืองหรือเพื่อให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองเพื่อให้ประชาธิปไตยนั้นเป็นประชาธิปไตยที่มาจากประชาชนอย่างแท้จริง ไม่เพียงแต่จะไปเลือกตั้งหรือเข้าไปมีส่วนร่วมเพียงเพราะหน้าที่หรือเพียงเพราะเป็นกฎข้อบังคับเท่านั้นจากการให้บริการด้านการศึกษาที่รัฐได้ให้บริการแก่ประชาชนเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง กลุ่มประชาชนเป็นกลุ่มที่ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากที่สุดหนึ่ง เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีส่วนสำคัญในการพัฒนาประเทศเพราะประชาชนได้รับโอกาสในการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย นับได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้พอสมควรในการมีส่วนร่วมทางการเมืองหรือการมีส่วนร่วมใน

^๕ Milbrath, Leser W. (1971). *Political participation*. New York: University of Buffalo Press.

กิจกรรมทางการเมืองต่างๆ การเสนอข้อเท็จจริงทางการเมืองของประชาชน และระบบการมีส่วนร่วมทางการเมือง หากประชาชนมีความสนใจในทางการเมือง มีการเปิดรับข่าวสารและเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นหรือช่วยถ่ายทอดข้อมูลที่ถูกต้องให้สังคมได้รับรู้ และกระตุ้นให้คนในสังคมเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นในทางที่ถูกต้อง ก็จะส่งผลทำให้ระบอบประชาธิปไตยเป็นการปกครองที่ดีและมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

- คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. **สังคมและวัฒนธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จันทนา สุทธิจारी. **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร: อมรรักษาสัตย์บรรณาธิการ.
- จิโรโชค วีระสัย. **รัฐศาสตร์ทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จุฑามาศ ประยูรทอง. “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของนักศึกษา : กรณีศึกษาเปรียบเทียบนักศึกษา มหาวิทยาลัยรามคำแหงกับมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ (ABAC)”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**. (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง).
- Milbrath. Leser W. (1971). **Political participation**. New York: University of Buffalo Press.

การสื่อสารทางการเมืองในยุคปัจจุบัน Political Communication in the Present Age

พระมหาพิพัฒพงศ์ จิตธมโม*

บทคัดย่อ

การสื่อสารทางการเมืองถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในทางการเมืองตั้งแต่สมัยกรีกโบราณ ในรูปของวาทวิทยาที่ว่าด้วยการเมือง และจริยธรรม อีกทั้งยังเป็นการนำการโฆษณาชวนเชื่อมา ผสมผสานกับเนื้อหาทางการเมืองเข้าด้วยกัน การใช้ถ้อยคำที่เลือกสรรในการสั่งสอน กล่าวแก้และ ตอบโต้ทางการเมือง อาจเป็นการสื่อสารทางการเมืองที่มีข้อจำกัดจากเทคโนโลยีทางการเมืองในอดีต แต่เป้าหมายของการสื่อสารมิได้ผิดแผกแตกต่างไปจากเป้าหมายของการสื่อสารในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ในทุกวันนี้การพัฒนาการความคิดทางการเมืองเป็นหัวใจสำคัญของการปกครองระบอบ ประชาธิปไตย สื่อมวลชนในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคม มีบทบาทหน้าที่สำคัญอย่างยิ่ง ในการ ปลุกฝังและพัฒนาความคิดทางการเมืองที่ต้องให้แก่ประชาชน การรายงานข่าวสารทางการเมือง ของสื่อมวลชนเปรียบเสมือนการสร้างมโนภาพภายนอกให้เกิดขึ้นในสมองของผู้รับสาร หากผู้รับสาร เปิดรับข่าวสารจากสื่อมวลชน

คำสำคัญ : การสื่อสารทางการเมือง, ยุคปัจจุบัน

Abstract

Political communication was actually used as a political tool since ancient Greece. In the form of discourse on politics and ethics, as well as bringing propaganda together with political content Using selected words to teach Solve and respond to politics May be a political communication that has limitations from past communication technology But the goal of communication is not different from the current communication goals. Today, the development of political thought is at the heart of the media democracy as an institution of society. Has an important role To cultivate and develop the correct political ideas of the people Media coverage is like creating an external concept in the recipient's brain. If the recipient receives information from the media

Keywords : Political Communication, Present Age

๑. บทนำ

การสื่อสารทางการเมือง (Political Communication) เป็นศาสตร์ที่มีจุดเริ่มต้นมาตั้งแต่ ยุคกรีก โบราณ ซึ่งเน้นในเรื่องวาทวิทยา (rhetoric) การเมือง และจริยธรรม เป็นการนำการโฆษณา ชวนเชื่อ (propaganda) มาผสมผสานกับเนื้อหาทางการเมืองและการสื่อสารเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดผล

* นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สัมฤทธิ์ใน ทางการเมือง การสื่อสารทางการเมืองจึงเป็นแนวทางการศึกษาที่ตระหนักถึงการสื่อสารในฐานะเครื่องมือของ การกำหนดยุทธศาสตร์เพื่อนำไปสู่เป้าหมายทางการเมือง โดยอาศัยการสื่อสารสร้างแนวทางการยอมรับขึ้น ในกลุ่มประชาชน ผู้รับสาร ซึ่งในการดำเนินการทางการเมืองการปกครองของทุกสังคมจะมีความเกี่ยวข้อง กับกิจกรรมการสื่อสารทางการเมืองไม่ลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่ง ทำให้เกิดการทำหน้าที่ของระบบการเมือง การสื่อสารทางการเมืองมีหลากหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสาร ระหว่างบุคคล (Interpersonal Communication) การสื่อสารเฉพาะกลุ่ม (Group Communication) หรือการสื่อสารมวลชน (Mass Communication) แต่ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการสื่อสารในรูปแบบใด เป้าหมายของการสื่อสารในบริบททางการเมืองมักจะเป็นการสื่อสารที่ผู้ส่งสาร (Sender) มีความคาดหวังต่อผลที่จะเกิดขึ้นจากการสื่อสาร (Communication Effect) ทางการเมืองที่มีต่อผู้รับสาร (Receiver) แทบทั้งสิ้น การสื่อสารทางการเมืองจึงมักถูกใช้ในการสร้างความมีชื่อเสียง (Celebrity Making) การสร้างภาพลักษณ์ (Image Building) ตลอดจนเพื่อนำเสนอ นโยบายทางการเมืองของนักการเมืองต่าง ๆ

การเมืองเป็นเรื่องของการใช้อำนาจและผลประโยชน์ การสื่อสารกับการเมืองมีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิด เพราะการเมืองเป็นเรื่องของการจัดสรรแบ่งปันสิ่งที่มีคุณค่าเพื่อสังคม ตามทฤษฎีของอริสโตเติล (Aristotle) ที่เห็นความสัมพันธ์ทางการเมืองเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ที่เกี่ยวกับอำนาจและผลประโยชน์ สำหรับการสื่อสารเป็นเครื่องมือที่จะนำไปสู่การพูด การจูงใจ และการกระทำในทางการเมือง ทุกสิ่งทุกอย่างในทางการเมืองคือการสื่อสารหน้าที่ที่กระทำทั้งหมดในระบบการเมือง สื่อมวลชนจึงมีบทบาทในการนำเสนอข่าวสารที่เป็นจริงเพราะทั้งการเมืองและการสื่อสารต่างก็มีอิทธิพลต่อกัน ตลอดจนสื่อมวลชนยังมีบทบาทในการสื่อสารทางการเมือง (Political communication) และมีส่วนต่อการพัฒนาระบบการเมือง เพราะบทวิพากษ์วิจารณ์ต่างๆ ของสื่อมวลชนล้วนแล้วแต่มีส่วนผลักดันให้เกิดแนวคิดและมุมมองในประเด็นปัญหาทำให้เกิดความคิดวิเคราะห์เจาะลึก จึงทำให้เกิดการตื่นตัว เอาใจใส่ต่อปัญหาของบ้านเมืองมากขึ้น เพราะสังคมตะวันออกแต่เดิมนั้นประชาชนจะสนใจการเมืองน้อยมาก เมื่อมีสื่อมวลชนเข้ามามีบทบาทก็ทำให้ภาคประชาชนเองเอาใจใส่ในการเมืองมากขึ้น

๒. ความหมายของการสื่อสารทางการเมือง

เมื่อการเมืองคือเรื่องของอำนาจ การสื่อสารทางการเมืองจึงหมายรวมถึงการถ่ายทอด ความหมาย สัญญาณ หรือ สัญลักษณ์ระหว่างบุคคล เพื่อต้องการมีอิทธิพลต่อบุคคลอื่นในสังคม ดังนั้น การสื่อสารทางการเมืองจึงหมายถึงกิจกรรมสื่อสารทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นไม่ว่าจะเป็นพื้นที่สาธารณะ (Public Sphere) หรือพื้นที่ส่วนตัว (Private Sphere) แต่ในการศึกษาเกี่ยวกับการสื่อสารทางการเมืองครั้งนี้จะใช้ศัพท์ การสื่อสารทางการเมืองในความหมายแคบ ซึ่งมีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

การสื่อสารทางการเมือง เป็นกระบวนการทางการเมืองที่เกี่ยวข้อง กับการแลกเปลี่ยน ข้อเท็จจริง ทักษะและความคิดเห็น ตลอดจนประสบการณ์ทางการเมืองระหว่างบุคคล การสื่อสารทางการเมืองนับเป็นกระบวนการพิเศษ ที่ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคม การเมือง และทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมการเมือง และการสื่อสารทางการเมืองยังเป็น

กิจกรรมที่แพร่หลายทั่วไป^๑ อัลมอนต์ และโคลแมน (Almond & Coleman)^๒ ระบุว่า การสื่อสารทางการเมืองคือ กิจกรรมที่เผยแพร่ทั่วไป อันเป็นการทำหน้าที่ทั้งหลายดำเนินอยู่ในระบบการเมือง กระบวนการ การสร้างโครงข่ายผลประโยชน์ การประสานผลประโยชน์ การประยุกต์ใช้กฎและการปรับเปลี่ยนกฎ ล้วนดำเนินไปโดยอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือ

สำหรับไมเคิล รัช และฟิลลิป อัลทอฟฟ์ (Rush & Althoff)^๓ ให้ความหมายว่าการสื่อสารทางการเมือง หมายถึง การถ่ายทอดข่าวสารที่เกี่ยวกับการเมืองจากส่วนหนึ่งของระบบการเมืองไปยังอีก ส่วนหนึ่งของระบบการเมือง และเป็นการถ่ายทอดระหว่างระบบสังคมกับระบบการเมือง การวิเคราะห์การเมือง นอกจากนี้ Robert E. Denton and Gary C. Woodward นิยามความหมายที่มีความเฉพาะเจาะจงมากขึ้น โดยเน้นถึงการสื่อสารเกี่ยวกับภารกิจที่รัฐกระทำ ดังนั้น การสื่อสารทางการเมืองจึงหมายถึง “การอภิปรายเกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากรของรัฐ (รายได้ของรัฐ) อำนาจหน้าที่(ใครรับมอบอำนาจในการออกกฎหมายหรือในการตัดสินใจทางการบริหารและนิติบัญญัติ) และมาตรการต่างๆ ของรัฐ (การให้รางวัลและการลงโทษ)”^๔ Warren K Agee, Phillip H. Ault and Edwin Emery ระบุว่า การสื่อสารทางการเมือง “เป็นกระบวนการทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนข้อเท็จจริง ทศนะความคิดเห็น และประสบการณ์ทางการเมืองระหว่างบุคคล ซึ่งเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคมการเมืองและทำให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในสังคมการเมือง”^๕

สรุปได้ว่า การสื่อสารทางการเมือง คือ กระบวนการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร ความคิดเห็น ค่านิยม อุดมการณ์ทางการเมือง ภายในระบบการเมืองอย่างมีเป้าหมาย ซึ่งฉายภาพให้เห็นถึงกิจกรรมต่าง ๆ ที่มนุษย์กระทำในทางการเมืองการสื่อสารทางการเมืองจึงเป็นความพยายามที่จะใช้ประโยชน์จากกิจกรรมพื้นฐานของมนุษย์ในสังคมที่ต้องมีการสื่อสารถึงกัน ผสานกับความต้องการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติของเมืองที่ต้องมีการโน้มน้าวชี้แนะ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการ การสื่อสารทางการเมืองจึงไม่ใช่เรื่องของชะตากรรมหรือความบังเอิญที่กำหนดโดยสิ่งเหนือธรรมชาติ หากแต่เป็นเรื่องของศักยภาพและเจตจำนงที่มนุษย์เป็นผู้กำหนดเอง

^๑ Agree, W. K., Ault P. H., & Emery, E. (1976). Introduction to mass communication. New York, NY: Harper & Row. p. 4, อ้างถึงใน เฟิงอ้าง. น. 15.

^๒ Almond, G. A., & Coleman, J. S. (1960). The Politics of the Developing Area. Princeton: Princeton University Press. อ้างถึงใน เฟิงอ้าง. น. 15.

^๓ Rush, M., & Althoff, P. (1971). An Introduction to Political Sociology. London: Thomas Nelson and Sons. p. 160. อ้างถึงใน เฟิงอ้าง. น. 15.

^๔ Robert E. Denton and Gary C. Woodward, Political Communication in America (New York: Praeger, 1990) 14, quoted in Brian McNair, An Introduction to Political Communication (London: Routledge, 1995), 3.

^๕ Warren K. Agee, Phillip H. Ault and Edwin Emery, Introduction to Mass Communications (New York: Harper & Row, 1976), อ้างถึงใน สุภาภรณ์ ตังอินทร์, “กลยุทธ์การสื่อสารการเมืองของสมาชิกรัฐสภา (ส.ว.) ที่เคยดำรงตำแหน่งกำนัน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการจัดการการสื่อสารองค์กร คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕.

๓. พัฒนาการของการสื่อสารทางการเมือง

ประวัติศาสตร์การสื่อสารของมนุษยชาติมีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอันอาจเรียกได้ว่าเป็น การปฏิวัติทางการสื่อสารทั้งหมด ๔ ครั้งด้วยกัน ๑๒ กล่าวคือ ครั้งแรก เมื่อมนุษย์เริ่มมีภาษาพูด และมีวัฒนธรรมโดยการเล่าสืบต่อกันมา ครั้งที่สอง เมื่อมนุษย์มีภาษาเขียนและถ่ายทอดวัฒนธรรม โดยการเขียน ครั้งที่สามเมื่อมีเทคโนโลยีทางการพิมพ์เกิดขึ้นทำให้สามารถเผยแพร่ความรู้ต่าง ๆ ออก ไปสู่มวลชนได้เป็นจำนวนมากและครั้งที่สี่ คือในยุคปัจจุบันที่มีการเกิดขึ้นของระบบอิเล็กทรอนิกส์ ดิจิทัล การปฏิวัติการสื่อสารแต่ละครั้งนั้นล้วนส่งผลให้เกิดลักษณะทางวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่สืบ เนื่องจากการปฏิวัติครั้งนั้นขึ้นมา หรืออาจกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทางเศรษฐกิจ และสังคมตามมา ทั้งนี้เพราะการสื่อสารนั้น มีอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อวิถีทางที่สังคมจะจัดการกับการ ผลิตและการกระจายความมั่งคั่ง ตลอดจนวิถีทางในการปกครอง

แฮร์โรลด์ อินนิส (Harold A. Innis)^๖ นักวิชาการด้านเศรษฐศาสตร์ชาวแคนาดาที่สนใจ พัฒนาการของเทคโนโลยีการสื่อสารได้ยกตัวอย่างว่า เมื่อมนุษย์เริ่มมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยการ เขียนในยุคต้น ๆ นั้น มนุษย์เขียนบันทึกลงบนแผ่นหิน ต่อมาเมื่อพัฒนาการทางเทคโนโลยีก้าวหน้าขึ้น มนุษย์สามารถประดิษฐ์กระดาษปาปิรุส (papyrus) ขึ้นมาใช้ เทคโนโลยีการสื่อสารจึงเริ่ม เปลี่ยนแปลงจากการใช้สื่อที่เป็น “แผ่นหิน” มาเป็นสื่อที่เป็น “กระดาษ” ส่งผลให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงขึ้น กล่าวคือ อำนาจทางการเมือง และการปกครองได้เปลี่ยนมือจากษัตริย์มาเป็นกลุ่ม พระและนักบวช เนื่องจากพระและนักบวชสามารถที่จะผูกขาดการอบรม กลุ่มเมลาสมาชิกในสังคม ได้ ต่อมาเมื่อเกิดเทคโนโลยีการพิมพ์ขึ้นทำให้คนมีโอกาที่จะเป็นเจ้าของ หนังสือและแสวงหาความรู้ เองได้ การผูกขาดอำนาจโดยพระและนักบวชก็เสื่อมสลายลงไป เกิดเป็นแนวคิดใหม่เรื่อง “ชาติ” การส่งเสริมสิทธิส่วนบุคคล และลัทธิปัจเจกชนนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร และโทรคมนาคมผ่าน “สื่ออิเล็กทรอนิกส์ดิจิทัล” อำนาจได้ถูกเปลี่ยนผ่านมายังผู้ที่มีเทคโนโลยีและ ข้อมูลข่าวสาร ภาวะของการผสานกันระหว่างทุน เทคโนโลยีและข้อมูลข่าวสาร (convergence) ที่ เกิดขึ้น จึงส่งผลให้ “กลุ่มทุน” เข้ามามีบทบาทและอิทธิพลต่อการเมืองเศรษฐกิจ และสังคมเป็นอย่างมาก โดยแนวคิด “เสรีนิยมใหม่” (Neo-Liberalism) ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญของทุนได้ถูกส่งผ่าน ความก้าวหน้าทางการสื่อสารในยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งเสรีนิยมใหม่ทางเศรษฐกิจ เช่น การเปิดเสรีทางการค้า การเปิดเสรีทางการเงิน เสรีนิยมใหม่ทางวัฒนธรรม เช่น วิถีชีวิตที่คล้ายคลึงกันทั่วโลก การมีวัฒนธรรมโลกที่เป็นแบบแผนเดียวกัน การบริโภคร่วมกันกระแสวัฒนธรรม และเสรีนิยมใหม่ ทางการเมือง เช่น กระแสประชาธิปไตย (Democratization) ธรรมาภิบาล (Good Governance) และการแปรรูปรัฐวิสาหกิจ (Privatization) เป็นต้น พัฒนาการของการสื่อสารทางการเมืองในยุค โลกาภิวัตน์ จึงได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในด้านองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการของการ สื่อสารทางการเมืองตามไปด้วย เนื่องจากบริบท

สรุปได้ว่าพัฒนาการของการสื่อสารทางการเมืองโดยเริ่มต้นจากเทคโนโลยีการสื่อสาร เมื่อมนุษย์เริ่มมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมโดยการเขียนในยุคต้น ๆ นั้น มนุษย์เขียนบันทึกลงบนแผ่นหิน

^๖ ภาณุจนา แก้วเทพ. ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

ต่อมาเมื่อพัฒนาการทางเทคโนโลยีก้าวหน้าขึ้นมนุษย์สามารถประดิษฐ์กระดาษขึ้นมาใช้ เทคโนโลยีการสื่อสารจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงจากการใช้สื่อส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น

๔. ความสำคัญของการสื่อสารทางการเมือง

ลูเซียน พาย (Lucian W. Pye) เห็นว่า การสื่อสารโครงข่ายที่โยงใยสังคมมนุษย์ โครงสร้างของระบบการสื่อสารเปรียบเสมือนโครงกระดูกของสังคม เนื้อหาสาระ (content) ของการสื่อสารก็คือใจความสำคัญ (substance) ของการปฏิสัมพันธ์กันของมนุษย์ (intercourse) การไหลเวียนของสารสื่อสารจะกำหนดทิศทางและอัตราการพลวัตการพัฒนาของสังคม การสื่อสารแผ่ซ่านไปทั่วสังคมและพบเห็นได้ในทุกส่วนในวิถีสังคม ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ที่จะทำการวิเคราะห์กระบวนการทางสังคมทั้งหมดโดยอาศัย โครงสร้างเนื้อหาสาระ และการไหลเวียนของการสื่อสาร ได้พิจารณาบทบาทของการสื่อสารในการพัฒนาทางการเมือง โดยแบ่งสังคมออกเป็น ๓ แบบ ได้แก่

๔.๑ สังคมโบราณ (Traditional Society) คือ เป็นสังคมซึ่งระบบการเมืองยังไม่พัฒนา อาจเป็นระบบหัวหน้าเผ่า (Tribal Leader) หรือเจ้าผู้ครองนครหรือราชาธิปไตย หรือคณาธิปไตยซึ่งคงรูปไม่แน่นอนในสังคมเช่นนี้การสื่อสารทางการเมืองเป็นไปตามระดับสถานะทางการเมืองซึ่งกำหนดแน่นอนตายตัวการถ่ายทอดข่าวสารและความคิดเห็นไปในทางเดียว คือ จากเบื้องบน (ผู้ครองอำนาจในแผ่นดิน) ลงมาสู่ประชาชน ไม่มีการถ่ายทอดย้อนกลับจากประชาชนไปสู่ผู้กุมอำนาจ ในการปกครองในสังคมแบบนี้การสื่อสารมวลชนยังไม่กำเนิดขึ้น เพราะมวลชนยังไม่มีสิทธิมีเสียงในทางการเมือง มวลชนมีหน้าที่เพียงรับฟังคำสั่งและการณ์หรือคำชี้แจงจากรัฐบาลเท่านั้น

๔.๒ สังคมสมัยใหม่ (Modern Society) ในสังคมเช่นนี้ อำนาจทางการเมืองกระจายออกไป สังคมประกอบด้วยกลุ่มชนซึ่งมุ่งปกป้องรักษาสิทธิและผลประโยชน์ของตนเอง อำนาจทางการเมืองอาจเปลี่ยนแปลงได้โดยสันติ การสื่อสารทางการเมืองเป็นไปในลักษณะทิศทางที่สวนกันคือ ข่าวสารและความคิดเห็นถูกถ่ายทอดจากผู้กุมอำนาจทางการเมืองมาสู่มวลชน และจากมวลชนย้อนกลับ (Feedback) ขึ้นไปสู่เบื้องบนอีกครั้งหนึ่ง ในสังคมเช่นนี้ การสื่อสารมวลชนเป็นสื่อสำคัญทางการเมืองเพราะเป็นสื่อถ่ายทอดข่าวสาร และเป็นตลาดเสรีของความคิดเห็น

๔.๓ สังคมซึ่งกำลังเปลี่ยนรูป (Transitional Society) เป็นสังคมซึ่งอยู่ในระดับระหว่างสังคมโบราณและสังคมสมัยใหม่ คือ สังคมที่กำลังพัฒนาจากสังคมโบราณแต่ยังไม่บรรลุถึงความสำเร็จที่จะเป็นสังคมสมัยใหม่อย่างแท้จริง ในสังคมชนิดนี้ อำนาจทางการเมืองยังไม่กระจายออกไปสู่ประชาชนอย่างแท้จริง แต่มวลชนเริ่มมีสิทธิมีเสียงในทางการเมือง (Political Participation) ในสังคมเช่นนี้ กลุ่มชนที่สำคัญ คือ ผู้นำสมัยใหม่ซึ่งอาจเป็นผู้ได้รับการศึกษาดี ตระหนักในภาวะของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผู้นำสมัยใหม่เหล่านี้ เป็นพลังสำคัญในสังคมแบบนี้ เพราะเป็นผู้ผลักดันมวลชนรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น เช่น กลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนา ในสังคมซึ่งกำลังเปลี่ยนรูป การสื่อสารมวลชนเริ่มพุกตัวเกิดขึ้นฉะนั้นการปฏิบัติหน้าที่ของสื่อมวลชนอาจไม่สมบูรณ์เช่นในสังคมสมัยใหม่ คือ ยังไม่มีการถ่ายทอดสวนทิศทางระหว่างผู้มีอำนาจกับมวลชนอย่างแท้จริง บทบาทของการสื่อสารมวลชนในสังคมเช่นนี้ มักจะเป็นไปในรูปที่ผู้นำจะเป็นผู้ชี้ทางให้ประชาชนเข้าใจในสภาพความ

เปลี่ยนแปลงทางสังคม สำหรับสื่อสารมวลชนนั้นมีภาระหน้าที่เป็นพิเศษ คือ เป็นผู้นำและเป็นผู้สอนให้เข้าใจในบทบาททางการเมืองของตน^๗

โดยสรุปแล้วจะเห็นได้ว่า การสื่อสารทางการเมืองเป็นกระบวนการทางการเมืองที่ก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของสังคมการเมือง มีพัฒนาการความเป็นมาที่ยาวนาน และมีความสำคัญต่อระบบการเมือง เป็นกิจกรรมที่แพร่หลายทั่วไป ทั้งการสร้างโครงข่ายผลประโยชน์ การประสานผลประโยชน์การสร้างกฎ การประยุกต์ ใช้กฎและการปรับเปลี่ยนกฎ ล้วนดำเนินไปโดยอาศัยการสื่อสารเป็นเครื่องมือด้วยกันทั้งสิ้น

๕. บทบาทของการสื่อสารทางการเมือง

การสื่อสารทางการเมืองมีส่วนสำคัญในการกำนุนระบบการเมืองให้ดำรงอยู่และไม่ว่าประเทศนั้น ๆ จะมีการปกครองรูปแบบใดก็ตาม การสื่อสารทางการเมืองจะแสดงบทบาทหน้าที่ ๓ ประการดังต่อไปนี้^๘

๕.๑ ประชาสัมพันธ์ทางการเมืองหรือนโยบายของรัฐบาล

รัฐบาลและหน่วยงานต่าง ๆ จะดำเนินการเผยแพร่ข่าวสาร ชี้แจงนโยบาย การดำเนินงาน และผลงานไปยังประชาชน ผ่านสื่อสารมวลชน โดยการประชาสัมพันธ์ของรัฐบาลมักมีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจในเหตุการณ์ตลอดจนประเด็นทางการเมืองการปกครองให้ประชาชนรับทราบ เพื่อส่งเสริมความเข้าใจอันดีในหน่วยงานหรือระหว่างองค์กรทางการเมืองกับประชาชน ช่วยทำให้ประชาชนและรัฐบาลมองเห็นทิศทางในการขับเคลื่อนประเทศได้อย่างสอดคล้องต้องกัน

๕.๒ กล่อมเกลາทางการเมือง

การดำเนินการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับการทำงานของรัฐบาลผ่านสื่อมวลชน ในอีกด้านหนึ่งคือการสร้างรับรู้และการเรียนรู้ในแนวทางการปกครอง ผ่านการเน้นย้ำและส่งต่อค่านิยม แนวคิด และอุดมการณ์ที่เป็นที่ยอมรับภายใต้ระบอบการปกครองที่เป็นอยู่ให้แก่ประชาชน ซึ่งสามารถก่อให้เกิดทัศนคติและจิตสำนึกทางการเมือง อันจะนำไปสู่การเตรียมพร้อมประชาชนให้เป็นพลเมืองที่ดีตามแนวทางการปกครอง เช่น มีส่วนร่วมทางการเมืองโดยการสนับสนุนภารกิจของรัฐบาล เคารพกฎหมาย ไม่ละเมิดค่านิยมของสังคม และเป็นการสร้างเสถียรภาพให้แก่ระบบการเมือง โดยป้องกันไม่ให้สมาชิกของสังคมหันเหไปสู่แนวทางการเมืองอื่น

๕.๓ สร้างภาพลักษณ์ทางการเมือง

ภาพลักษณ์ที่ดีทางการเมืองเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้คณะรัฐบาลสามารถทำงานได้อย่างราบรื่นและมีเสถียรภาพ การสื่อสารทางการเมืองจึงถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างความเข้าใจแก่ประชาชนให้เกิดความรู้สึกและรักษาไว้ซึ่งความนิยมชมชอบ การยอมรับในสถานภาพและคุณงาม

^๗ Pye, Lucian W. (๑๙๗๒). *Introduction in Communication and Political Development*. New Jersey, NJ: Princeton University Press. pp. ๔-๕๒.; อ้างถึงใน อลงกรณ์ อรรถเสง. (๒๕๕๓). *อ้างแล้ว*. น. ๑๖-๑๗.

^๘ ศุภชัย ยาวะประภาส และ ปิยากร หวังมหาพร, *การสื่อสารทางการเมืองภาครัฐ ใน ประมวลสาระชุดวิชาการสื่อสารการเมือง หน้าที่ ๘-๑๕*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๙), หน้า ๘-๙.

ความดีของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง นโยบาย กฎหมาย ตลอดจนการตัดสินใจทางการเมืองต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงหากผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองไม่เป็นที่ยอมรับหรือคณะรัฐบาลมีผลงานไม่โดดเด่นเท่าที่ควร แต่สามารถใช้สื่อมวลชนเน้น

ประชาสัมพันธ์เพียงด้านดีและกลบจุดด้อยเพื่อสร้างการยอมรับให้มีมากขึ้นก็นับว่าเป็นการสร้างภาพลักษณ์ได้เช่นกัน ดังนั้นภาพลักษณ์จึงเป็นเรื่องของการประกอบสร้างความจริงซึ่งประกอบด้วยข้อเท็จจริงประสานกับการรับรู้ที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของประชาชน

เสรี วงษ์มณฑา กล่าวถึงบทบาทของการสื่อสารทางการเมืองไว้ดังนี้^๔

๑. สร้างทัศนคติทางการเมือง

การเผยแพร่ข่าวสารผ่านสื่อมวลชน เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์อินเทอร์เน็ตหรือการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในหมู่ประชาชนเกี่ยวกับการทำงานของรัฐบาลเหตุผลของการออกกฎหมาย นโยบาย การดำเนินโครงการ และผลงาน ช่วยทำให้ประชาชนเกิดทัศนคติต่อระบบการเมือง กล่าวคือ ข้อมูลข่าวสารจะกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความรู้สึกรู้สึกนึกคิดอันเป็นการประเมินคุณค่าต่อรัฐบาล องค์กรทางการเมือง นักการเมือง กลุ่มกดดันฯ ตลอดจนสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้น ซึ่งเป็นกระบวนการที่จะมีผลต่อการแสดงออกทางการเมืองของประชาชนต่อไป

๒. สร้างความสนใจในเมือง

การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารทางการเมือง เช่น การได้รับรู้ว่ารัฐบาลกำลังทำอะไรหรือจะทำอะไรซึ่งงบประมาณเท่าใด และจะเกิดผลดีผลเสียต่อใคร อย่างไร หรือการได้รับความรู้ความคิดเห็นหรือท่าทีของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในประเด็นต่าง ๆ มีส่วนกระตุ้นให้ประชาชนเกิดความสนใจในเมือง เนื่องจากเห็นความเชื่อมโยงว่าการตัดสินใจทางการเมืองของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองหรือสถาบันทางการเมืองสามารถส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตหรือผลประโยชน์ของตนเองได้อย่างไร

๓. สร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับการเมือง

การสื่อสารทางการเมืองไม่เพียงแต่สร้างความสนใจในเมืองเท่านั้นหากแต่ยังสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับระบอบการปกครอง ระบบกฎหมาย ระบบเศรษฐกิจ ระบบการศึกษา ฯลฯ ของประเทศที่เกิดขึ้นจริงในขณะนั้น ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนสามารถทำความเข้าใจความเป็นไปของประเทศในปัจจุบันและส่งผลกระทบต่ออนาคต ดังนั้นแหล่งสารทางการเมืองจึงมีส่วนสำคัญในการควบคุมสังคมผ่านการกำหนดว่าประชาชนควรรู้อะไรและอย่างไร เช่น การเน้นย้ำโดยสื่อบุคคลหรือสื่อสารมวลชนที่เชื่อมโยงระบอบประชาธิปไตยเข้ากับเลือกตั้งที่ทุจริตคดโกงเพียงด้านเดียวเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ประชาชนเข้าใจว่าระบอบประชาธิปไตยไม่ดีและไม่เหมาะสมกับคนไทย ส่งผลให้ประชาชนมีใจโน้มเอียงไปสู่การปกครองในรูปแบบอื่นได้ง่าย

๔. สร้างบทบาททางการเมือง

บทบาทของการสื่อสารทางการเมืองทั้ง ๓ ประการข้างต้นนำมาสู่การสร้างบทบาททางการเมืองให้แก่ประชาชน โดยประชาชนจะแสดงบทบาททางการเมืองหรือมีส่วนร่วมทางการเมืองของ

^๔เสรี วงษ์มณฑา, การประยุกต์ทฤษฎีในการสื่อสาร ใน เอกสารการสอนชุดวิชา หลักและทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ ๙-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓ (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๐), ๗๒๑-๗๒๔.

ตนได้เหมาะสมและได้มากเพียงใดนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับภาระหนักถึงสิทธิและหน้าที่ของตนในฐานะสมาชิกของระบบการเมืองและระบอบการปกครองที่เอื้ออำนวย อย่างไรก็ตามการแสดงบทบาททางการเมืองของประชาชน เช่น การเลือกตั้ง การเดินขบวนประท้วง การร้องเรียน การวิพากษ์วิจารณ์ การลงประชามติ การลงสมัครรับเลือกตั้ง การเป็นสมาชิกพรรคการเมือง ฯลฯ ล้วนเป็นส่วนประกอบสำคัญในการสื่อสารความต้องการไปถึงผู้ปกครอง ส่งผลให้ระบบการเมืองสามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลมากยิ่งขึ้น

๕. นำรัฐบาลเข้าไปใกล้ชิดประชาชน

การสื่อสารผ่านสื่อมวลชนสามารถสร้างความรู้สึกเสมือนจริงว่าผู้บริหารประเทศได้มาพบปะกับประชาชนด้วยตนเองถึงที่พำนักอาศัย ความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารทำให้ประชาชนรับรู้ความเคลื่อนไหวของรัฐบาลของตนได้ทันทั่วทั้งที่ไม่ว่าจะอยู่ที่ไหนหรือเวลาใดพร้อมทั้งสามารถมองเห็นสีหน้า ท่าทาง และได้ยินเสียงได้ในเวลาเดียวกันอีกด้วย ทั้งนี้ด้วยลักษณะการสื่อสารที่ไร้พรมแดนจึงทำให้ประชาชนภายในรัฐหนึ่ง ๆ สามารถพบปะกับบุคคลสำคัญทางการเมืองและได้รับรู้ถึงแนวความคิดทางการเมืองจากหลากหลายประเทศ ซึ่งกระตุ้นหรือกดดันให้รัฐบาลของแต่ละประเทศต้องตื่นตัวเพื่อตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนให้เป็นไปตามมาตรฐานของสากล

๖. รับรองสถานภาพของฝ่ายการเมือง

ไม่เพียงแต่บุคคลที่ดำรงตำแหน่งทางการเมืองเท่านั้นที่ต้องการการยอมรับในสถานภาพ แม้แต่องค์กร/สถาบันทางการเมือง การใช้อำนาจบัญญัติกฎหมายการดำเนินงานตามนโยบายหรือโครงการต่าง ๆ ของรัฐบาลก็ต้องการการยอมรับด้วยเช่นกันการสื่อสารทางการเมืองผ่านสื่อมวลชนจึงเป็นเครื่องมือทางการเมืองที่สำคัญในการนำเสนอบุคคลองค์กร กฎหมาย นโยบาย และโครงการให้เป็นที่รู้จักถึงคุณสมบัติที่ดีหรือให้เกิดมีความสำคัญจาเป็นขึ้นในสังคม เพื่อจูงใจให้ประชาชนยอมรับสนับสนุน ซึ่งย่อมส่งเสริมให้บุคคลหรือองค์กรสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างราบรื่น ช่วยให้การบังคับใช้กฎหมาย การดำเนินงานตามนโยบาย หรือโครงการประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ หากรัฐบาลใดสามารถสร้างการยอมรับได้มากก็ย่อมเอื้อต่อการมีความชอบธรรมทางการเมืองที่ช่วยให้การครองอำนาจเป็นไปอย่างมีเสถียรภาพ

ดังนั้น การสื่อสารทางการเมืองจึงเปรียบเสมือน “เส้นประสาทของทางการเมืองการปกครอง” หรือที่เรียกว่า The nerves of government เนื่องจากเห็นว่าโครงสร้างของระบบการเมืองมีลักษณะเป็นโครงข่ายของระบบการสื่อสาร ข้อมูลข่าวสารและกระบวนการสื่อสารเป็นพื้นฐานของทุกกิจกรรมทางการเมืองและช่วยประสานส่วนต่าง ๆ ของระบบการเมืองเข้าไว้ด้วยกัน^{๑๐} นอกจากนี้ หากพิจารณาการสื่อสารทางการเมืองจากทัศนะของ หลุยส์ อัลธัสเซอร์ (Louis Althusser) ในประเด็นกลไกทางอุดมการณ์ของรัฐ เผยให้เห็นว่า แม้ “รัฐบาล” ซึ่งจัดเป็นกลไกด้านการปราบปรามของรัฐมีบทบาทหน้าที่หลัก คือ ใช้ความรุนแรงไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด เช่น ออกกฎหมาย นโยบาย หรือโครงการ การบังคับบัญชาและกำกับดูแลให้หน่วยงานปฏิบัติหน้าที่ตามแผนที่ได้วางไว้ การบังคับใช้กฎหมายและการลงโทษผู้ฝ่าฝืน เป็นต้น แต่ในขณะเดียวกันรัฐบาลก็ยังมีบทบาทหน้าที่

^{๑๐} ชวนะ ภวภานันท์, ทฤษฎีการสื่อสารทางการเมือง ใน ประมวลสารชุดวิชาการสื่อสารการเมือง หน่วยที่ ๑-๗, พิมพ์ครั้งที่ ๓ (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๗), หน้า ๔๒.

รองในเชิงอุดมการณ์ (กำหนดกรอบความคิดและการกระทำของคนในสังคม) ควบคู่กับการใช้ความรุนแรงด้วย ๒๓ ซึ่งในที่นี้ก็คือการใช้สถาบันสื่อมวลชนในการเผยแพร่ ส่งข้อมูลข่าวสารทางการเมือง ตลอดจนค่านิยมแนวความคิดความเชื่อของรัฐ/รัฐบาล ไปสู่ส่วนอื่นของสังคม เช่น เจ้าหน้าที่หน่วยงานของรัฐ หน่วยงานเอกชน และประชาชน เพื่อให้การกุมอำนาจรัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ แต่กระนั้นการทำหน้าที่เชิงอุดมการณ์ของรัฐบาลมิได้เป็นไปอย่างง่ายดาย หากแต่ต้องเผชิญกับการท้าทายแรงต่อต้านทางความคิดจากผู้ที่ถูกปกครอง ซึ่งสามารถส่งผลกระทบต่อการทำงานที่เชิงอุดมการณ์ของรัฐบาลเองการสื่อสารทางการเมืองพบว่ามีหลากหลายมิติในการศึกษาแต่ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาองค์ประกอบที่สำคัญในกระบวนการสื่อสารทางการเมืองระดับมวลชน คือ รัฐบาล ซึ่งได้เข้ามาใช้อำนาจบริหารและทรัพยากรการสื่อสารของรัฐแล้วดำเนินการส่งสาร เช่น นโยบาย ผลงาน การดำเนินงาน แนวคิด และค่านิยมทางการเมือง เป็นต้น ผ่านสื่อมวลชนทุกแขนง โดยเฉพาะสื่อมวลชนของรัฐไปสู่ประชาชนเพื่อให้เกิดการยอมรับหรืออย่างน้อยที่สุดไม่คัดค้านในกิจกรรมที่รัฐบาลกระทำทั้งในด้านข่าวสาร นโยบาย การปฏิบัติตามนโยบาย ซึ่งจะมีผลสืบเนื่องต่อการเกิดความชอบธรรมทางการเมืองปกครอง

๖. สรุป

กระบวนการสื่อสารทางการเมืองในปัจจุบันสามารถพิจารณาได้จากความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการสื่อสารและโทรคมนาคม รวมทั้งทุนนิยมแบบโลกาภิวัตน์ได้ส่งผลให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างมากมาย ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้ก่อให้เกิดวิถีชีวิตแบบใหม่ของคนในสังคม รวมไปถึงการรับรู้ข้อมูลข่าวสารทางการเมือง ดังนั้นกระบวนการสื่อสารทางการเมืองในยุคโลกาภิวัตน์จึงมีความเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย โดยกระบวนการดังกล่าวได้ถูกผสมผสานเข้ากับสื่ออิเล็กทรอนิกส์รูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอินเทอร์เน็ต วิทยุและโทรทัศน์ผ่านดาวเทียมตรงต่อผู้ชม การส่งข้อความสั้นผ่านโทรศัพท์ เป็นต้น นอกจากนี้อิทธิพลของแนวคิดด้านการตลาดและการโฆษณาในกระแสโลกาภิวัตน์ยังส่งผลให้เกิดการสื่อสารการตลาดทางการเมืองอย่างกว้างขวางทั่วโลกอีกด้วย สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลให้ “ทุนเข้ามามีความสัมพันธ์กับการสื่อสารและการเมืองอย่างแยกกันไม่ออก” กลุ่มทุนธุรกิจสื่อสารจึงเป็นกลุ่มทุนที่ทรงอิทธิพลที่สุดในยุคโลกาภิวัตน์จนกระทั่งสามารถสร้างเครือข่ายการสื่อสารทางการเมืองซึ่งสามารถชี้นำสังคมได้อย่างรอบด้านในลักษณะจักรวรรดินิยมการสื่อสารนั่นเองปัจจุบันเป็นที่ทราบกันว่า ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองไทยมีหลายประการไม่ว่าจะเป็นปัญหาการครอบงำสื่อ ปัญหาการสื่อสารทางการเมืองในแง่ของจริยธรรมของผู้ใช้สื่อ และปัญหาด้านบุคลากรที่ทำหน้าที่สื่อมวลชน อย่างไรก็ตามแนวโน้มการสื่อสารทางการเมืองไทยนั้น สื่อน่าจะมีความเป็นสาธารณะร่วมกันมากขึ้นอันเนื่องจากการปฏิรูปสื่อรวมทั้งเสรีภาพของหนังสือพิมพ์และสื่อสิ่งพิมพ์ที่จะมีเพิ่มมากขึ้นภายหลังจากการบังคับใช้พระราชบัญญัติจัดแจ้งการพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๐ แต่แนวโน้มในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว อาจเกิดขึ้นได้ด้วยการขับเคลื่อนทางสังคมด้วยกระแสความคิดเรื่องการสร้างพื้นที่สาธารณะเพื่อสร้างประชาสังคมที่เข้มแข็ง ซึ่งอาจจะส่งผลให้ปัญหาต่างๆ ได้มีการคลี่คลายได้ด้วยตัวเอง ซึ่งในปัจจุบันสถานการณ์สังคมการเมืองปัจจุบัน สื่อ คือ เครื่องมือที่สำคัญในการช่วงชิงหรือการมีส่วนร่วมและการครอบครองสื่อ นับว่าเป็นหัวใจในการดำเนินงานขององค์กรธุรกิจ องค์กรราชการ รวมทั้งการเมืองภาคพลเมืองหรือการเมืองภาคประชาชน ก็นับว่าเป็นหัวใจสำคัญในการ

เคลื่อนไหว ดังนั้น การเคลื่อนไหวทางราชการ ทางธุรกิจและการเคลื่อนไหวทางสังคมการเมืองจึงมีความปรารถนาเหมือนกัน นั่นคือ ความต้องการมีสื่อในครอบครอง ซึ่งหมายถึงมีเครื่องมือหรือมีช่องทางในการสร้างความรู้ความเข้าใจ การประชาสัมพันธ์และการโฆษณาชวนเชื่อกับสาธารณชนจะเห็นได้ว่าผลกระทบต่อสังคมอันเกิดจากอิทธิพลของการสื่อสารมวลชนในการสื่อสารทางการเมืองมีอยู่หลายประการ เช่น ผลกระทบต่อโครงสร้างของสังคม การจัดระเบียบสารสนเทศทางการเมือง ชนชั้นใหม่ในการสื่อสารทางการเมือง กรรรมสิทธิ์ในสารสนเทศทางการเมือง การมีส่วนร่วมทางการเมืองและบทบาทของอำนาจอธิปไตย รวมทั้งกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นต้น

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. **ทฤษฎีการสื่อสารมวลชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- ศุภชัย ยาวะประภาษ และ ปิยากร หวังมหาพร. **การสื่อสารทางการเมืองภาครัฐ ใน ประมวลสาระชุดวิชาการสื่อสารการเมือง หน่วยที่ ๘-๑๕**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๙.
- เสรี วงษ์มณฑา, **การประยุกต์ทฤษฎีในการสื่อสาร ใน เอกสารการสอนชุดวิชา หลักและทฤษฎีการสื่อสาร หน่วยที่ ๙-๑๕**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๐.
- ชวนะ ภวานันท์, **ทฤษฎีการสื่อสารทางการเมือง ใน ประมวลสาระชุดวิชาการสื่อสารการเมือง หน่วยที่ ๑-๗**, พิมพ์ครั้งที่ ๓. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๗.
- Agree, W. K., Ault P. H., & Emery, E. (1976). *Introduction to mass communication*. New York, NY: Harper & Row).
- Almond, G. A., & Coleman, J. S. (1960). *The Politics of the Developing Area*. Princeton: Princeton University Press).
- Pye, Lucian W. (1972). *Introduction in Communication and Political Development*. New Jersey, NJ: Princeton University Press).
- Rush, M., & Althoff, P. (1971). *An Introduction to Political Sociology*. London: Thomas Nelson and Sons).
- Robert E. Denton and Gary C. Woodward, *Political Communication in America* (New York: Praeger, 1990), quoted in Brian McNair, *An Introduction to Political Communication* (London: Routledge, 1995).
- Warren K. Agee, Phillip H. Ault and Edwin Emery, *Introduction to Mass Communications* (New York: Harper & Row, 1976), อ้างถึงใน สุภาภรณ์ ดิ่งอินทร์, “กลยุทธ์การสื่อสารการเมืองของสมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) ที่เคยดำรงตำแหน่งกำนัน,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, สาขาวิชาการจัดการการสื่อสารองค์กร คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชนมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓).

การพัฒนาสมรรถนะตามหลักอิทธิบาท ๔ COMPETENCY DEVELOPMENT ACCORDING TO FOURFOLD IDDHIPĀDA

พระสมณีก ธีรปณฺโณ (กลับน้อม)*
ศ.พล.ต.ท.หญิง ดร.นัยนา เกิดวิชัย**

บทคัดย่อ

การนำหลักอิทธิบาท ๔ มาพัฒนาสมรรถนะบุคลากรองค์กรเป็นสิ่งที่ดี เพราะหลักอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมที่ใช้เป็นแนวทางสำหรับการใช้ชีวิตให้ประสบความสำเร็จ ให้มีสมรรถนะในการทำงาน เป็นธรรมคำสอนที่เหมาะสมสำหรับนำไปใช้ในการพัฒนาสมรรถนะของบุคลากร โดยเฉพาะผู้ที่ เป็นหัวหน้าหรือผู้นำต่าง ๆ เพื่อสร้างคุณธรรม และพลังที่จะช่วยทำให้การดำเนินงานหรือการทำกิจกรรม เกิดความมั่นใจ และส่งผลต่อความสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

การพัฒนาบุคลากรให้มีทักษะในการปฏิบัติงานตรงกับหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายและแก้ไข ปัญหาต่างๆ เกี่ยวกับบุคลากรนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมียุทธศาสตร์ (Strategic) หรือหลักการในการ บริหารที่มีประสิทธิภาพการพัฒนาสมรรถนะของบุคลากร (Competency Development) เป็นกล ยุทธ์ที่มีการนำมาใช้งานกันอย่างกว้างขวางในงานทางด้านบริหารทรัพยากรบุคคล (Human Resource Management) และงานทางด้านพัฒนาทรัพยากรบุคคล (Human Resource Development) อันเนื่องมาจากสามารถตอบโจทย์ของการคัดสรรบุคลากรที่จะก้าวเข้ามาปฏิบัติงาน ตรงกับความต้องการขององค์กร

คำสำคัญ : การพัฒนาสมรรถนะ, อิทธิบาท ๔

Abstract

The adoption of the 4 major talisman to develop the competency of the organization is a good thing. Because of the main influence 4 is a principle that is used as a guideline for a successful life To be able to work as a doctrine that is suitable for use in the development of personnel performance Especially those who are leaders or leaders to create morality And the power to help make the operation or activity to be confident And affect the achievement according to the goals laid down.

Personnel development to have skills in working with the assigned duties and solving various problems. About that person It is important to have a strategy (Strategic) or effective management principles. Competency Development is a strategy that is widely used in human resource management (Human Resource Management).) And Human Resource Development due to the ability to answer the

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

selection of personnel who will step into the work that meets the needs of the person.

Keywords: Competency Development, FOURFOLD IDDHIPĀDA

๑. บทนำ

การพัฒนาสมรรถนะของบุคลากรในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านทักษะด้านความรู้ความสามารถและด้านคุณลักษณะส่วนบุคคลซึ่งต้องสอดคล้องกับสมรรถนะหลักขององค์กรเพื่อช่วยให้เกิดผลงานที่มีคุณภาพสูงสามารถแก้ปัญหาและสามารถตอบสนองต่อความต้องการได้อย่างทันกาลในสภาวะที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในปัจจุบัน

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน^๑ ได้กำหนดแนวทางการพัฒนาสมรรถนะการบริหารทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้ส่วนราชการบริหารทรัพยากรบุคคลตามกรอบมาตรฐานการบริหารทรัพยากรช่วยทำให้ระบบและวิธีปฏิบัติงานมีสมรรถภาพดียิ่งขึ้น มีการติดต่อประสานงานดียิ่งขึ้นช่วยทำให้เกิดการประหยัด ลดความเสี่ยงของวัสดุที่ใช้ในการปฏิบัติงาน ช่วยลดระยะเวลาของการเรียนรู้งานให้น้อยลง ช่วยกระตุ้นบุคลากรให้ปฏิบัติงานเพื่อความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ช่วยทำให้บุคคลนั้น ๆ มีโอกาสได้รับความรู้ ความคิดใหม่ๆ เป็นคนทันสมัยต่อความเจริญทางเทคโนโลยีใหม่ๆ แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาทรัพยากรบุคคลดังกล่าว เป็นไปตามปรัชญาของการพัฒนาบุคคลที่สำคัญ คือ บุคคลทุกคนมีศักยภาพของตนเองที่สามารถพัฒนาให้เพิ่มพูนขึ้นได้ทั้งด้านความรู้ ทักษะและทัศนคติ ถ้าหากมีแรงจูงใจที่ดีพอ การพัฒนาศักยภาพของบุคคล ควรดำเนินการโดยยึดหลักสมรรถนะ (Competency Based Development)

ความสำเร็จด้านการบริหารทรัพยากรบุคคล (Standard for Success) เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อความสำเร็จ ของส่วนราชการ ข้าราชการได้รับการปฏิบัติที่เป็นธรรมตามหลักคุณธรรม มีความพร้อมรับผิดชอบในการตัดสินใจด้านการบริหารทรัพยากรบุคคล เกิดการเรียนรู้และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เพื่อยกระดับความสำเร็จของส่วนราชการ จึงได้นำแนวคิดเกี่ยวกับสมรรถนะมาใช้ในการบริหารงานทรัพยากรบุคคล เพราะมนุษย์เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุด องค์กรจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับการบริหารทรัพยากรมนุษย์และการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในองค์กรให้มีความรู้ความสามารถอันจะนำไปสู่ความสามารถในการแข่งขัน สามารถเพิ่มคุณภาพผลผลิตหรือบริการที่ตอบสนองความต้องการของลูกค้า^๒ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) จัดทำโครงการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ โดยจัดทำเกณฑ์คุณภาพในการบริหารจัดการเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้ส่วนราชการต่างๆนำไปใช้ในการยกระดับและพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการในองค์กรให้ในหน่วยงานที่มีผลการปฏิบัติงานสูงขึ้น และมีมาตรฐานการทำงานเทียบเคียงกับมาตรฐานสากล ซึ่งเป็นการตอบสนองต่อเป้าหมายของพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ.๒๕๔๖ ที่มีแนวทางการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม มีการกำหนดเป้าหมาย

^๑สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, คู่มือ การพัฒนาระบบสมรรถนะของข้าราชการพลเรือนไทย, เอกสารเผยแพร่, (กรุงเทพฯ: สำนักงาน ก.พ., ๒๕๔๘), หน้า ๑๗.

^๒คณินิจ อนุโรจน์, “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสมรรถนะของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กองทัพอากาศ”, คุชฌินีพนธ์ปรัชญาคุชฌินีบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

เพื่อประโยชน์สุขของประชาชน เกิดผลสัมฤทธิ์ต่อภารกิจของรัฐ มีประสิทธิภาพและเกิดความคุ้มค่าในเชิงภารกิจ ลดขั้นตอนการปฏิบัติงานที่เกินความจำเป็นเพื่อให้ประชาชนได้รับความสะดวกและได้รับการตอบสนองความต้องการ รวมทั้งมีการประเมินผลการปฏิบัติงานอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้สามารถส่งมอบคุณค่าที่ดีขึ้นทั้งผลผลิตและบริการให้แก่ผู้รับบริการ^๓

การนำหลักกฤษฎีกา ๔ ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสมรรถนะบุคลากรตามกรอบสมรรถนะของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (ก.พ.ร.) จึงน่าจะเป็นแนวทางหนึ่งที่ทำให้การพัฒนาสมรรถนะของบุคลากรองค์กรประสบความสำเร็จได้

๒. ความหมายการพัฒนาสมรรถนะ

แนวความคิดเกี่ยวกับสมรรถนะ (Competency) ของบุคคลในองค์กรได้เริ่มขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๖๐ จากการเสนอบทความทางวิชาการของ David McClelland นักจิตวิทยาแห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ซึ่งได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะที่ดี (Excellent Performance) ของบุคคลในองค์กรกับระดับทักษะความรู้ความสามารถ โดยระบุว่า การวัด IQ และการทดสอบบุคลิกภาพเป็นวิธีการที่ไม่เหมาะสมในการทำนายสมรรถนะ (Competency) แต่บริษัทควรว่าจ้างบุคคลที่มีความสามารถมากกว่าคะแนนทดสอบ^๔ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน ให้คำจำกัดความสมรรถนะว่าเป็นกลุ่มพฤติกรรมที่องค์การต้องการจากข้าราชการ เพราะเชื่อว่าหากข้าราชการมีพฤติกรรมการทำงานในแบบที่องค์การกำหนดแล้ว จะส่งผลให้ข้าราชการผู้นั้นมีผลการปฏิบัติงานดี และส่งผลให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการไว้ สมรรถนะสามารถใช้เป็นสิ่งที่ทำนายผลการปฏิบัติงาน หรือเป็นส่วนหนึ่งของผลการปฏิบัติงานก็ได้ แต่จะใช้ในเรื่องใดผู้ใช้ต้องมีความเข้าใจ เพราะวิธีการประเมินและจุดประสงค์ของการใช้สมรรถนะจะแตกต่างกันไป^๕ นักวิชาการอีกท่านหนึ่งได้ให้ความหมายของสมรรถนะไว้ว่า หมายถึง คุณลักษณะเชิงพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากความรู้ ทักษะ ความสามารถ และคุณลักษณะอื่น ๆ ที่ทำให้บุคคลสามารถสร้างผลงานได้โดดเด่นกว่าเพื่อนร่วมงานอื่น ๆ ในองค์กร^๖ ส่วนวณิช นิรันทรานนท์ ได้ให้ความหมายของสมรรถนะไว้ว่า หมายถึง คุณลักษณะความสามารถของบุคคลที่แสดงออกมาซึ่งสามารถวัดและสังเกตเห็นได้ว่าเป็นผู้มีความรู้ ความสามารถ ทักษะ และลักษณะอื่น ๆ ที่โดดเด่นกว่าบุคคลอื่น ๆ ในองค์กร^๗ อารงค์ศักดิ์ คงคาสวัสดิ์ กล่าวว่า สมรรถนะ หมายถึง ทักษะ สมรรถนะ ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ แรงจูงใจหรือคุณลักษณะ

^๓ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, **การพัฒนาคุณภาพบริหารจัดการภาครัฐ เกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ พ.ศ. ๒๕๕๐**. (กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๙), หน้า ๓-๗.

^๔ ดนัย เทียนพุดิ, **สุดยอดความสำเร็จขององค์กร**, (กรุงเทพมหานคร : ดี เอ็น ที คอนซัลแตนท์), ๒๕๔๖, หน้า ๔๑.

^๕ สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, **คู่มือสมรรถนะข้าราชการพลเรือนไทย**, (กรุงเทพมหานคร : พี. เอ. ลีฟวิ่ง), ๒๕๔๘, หน้า ๔-๗.

^๖ ณรงค์วิทย์ แสนทอง, **เทคนิคการจัดทำและนำ Job Competency ไปใช้งาน (ฉบับคนทำงาน)**, (กรุงเทพมหานคร : เอสอาร์ เซนเตอร์), ๒๕๕๑, หน้า ๓๗.

^๗ วณิช นิรันทรานนท์, “รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะครูผู้สอนกลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษาที่มีประสิทธิภาพสำหรับโรงเรียนขนาดเล็กในเขตบริการของสำนักงาน เขตพื้นที่การศึกษาอุดรธานี เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์การศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๒).

ที่เหมาะสมของบุคคลที่สามารถปฏิบัติงานให้ประสบผลสำเร็จ^{๘๘} ส่วนนักวิชาการต่างประเทศ McClelland ได้ให้คำจำกัดความไว้ว่า สมรรถนะ คือ บุคลิกลักษณะที่ซ่อนอยู่ภายในปัจเจกบุคคล ซึ่งสามารถผลักดันให้ปัจเจกบุคคลนั้น สร้างผลการปฏิบัติงานที่ดีหรือตามเกณฑ์ที่กำหนด ในงานที่ตนรับผิดชอบ Competency เป็นสิ่งที่ประกอบขึ้นมาจากความรู้อ ทักษะ และทัศนคติ แรงจูงใจ^{๘๙}

สามารถสรุปได้ว่า สมรรถนะ คือคุณลักษณะเชิงพฤติกรรมที่เป็นผลมาจากความรู้ ทักษะ ความสามารถ พฤติกรรมหรืออุปนิสัยใน การทำงานและคุณลักษณะอื่นๆ ที่ทำให้สามารถสร้างผลงานได้โดดเด่นกว่าเพื่อนร่วมงานอื่นๆ ในองค์กร เป็นสิ่งที่องค์กรต้องการจากบุคลากรที่ทำงาน สามารถใช้ เป็นสิ่งที่ทำนายผลการปฏิบัติงานได้ เป็นคุณลักษณะความสามารถของบุคคลที่แสดงออกมาซึ่งสามารถวัดและสังเกตเห็นได้ถึงทักษะ สมรรถนะ ความรู้ ความสามารถ ความชำนาญ แรงจูงใจหรือคุณลักษณะที่เหมาะสมของบุคคลที่สามารถปฏิบัติงานให้ประสบผลสำเร็จ

๓. หลักการพัฒนาสมรรถนะ

หลักการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สามารถจำแนกออกเป็นแนวทางใหญ่ๆ คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เป็นการดำเนินให้บุคลากรได้รับประสบการณ์และการเรียนรู้ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อนำมาปรับปรุงความสามารถในการทำงาน โดยวิธีการ ๓ ประการ^{๙๐} คือ

๑ การศึกษา (Education) การศึกษานับว่าเป็นวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยตรงเพราะ การให้การศึกษาเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ทัศนคติ ตลอดจนเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัวในทุกๆ ด้านให้กับบุคคล ถ้าพิจารณาในแง่องค์กรแล้ว การศึกษาจะเน้นการเตรียมพนักงานสำหรับในอนาคต เพื่อเตรียมพนักงานให้มีความพร้อมที่จะทำงานตามความต้องการขององค์กรในอนาคต หรืออีกกรณีหนึ่ง การให้การศึกษาสามารถใช้เพื่อเตรียมพนักงานเพื่อการเลื่อน ตำแหน่งงานใหม่ซึ่งอาจต้องใช้ระยะเวลานาน

๒ การฝึกอบรม (Training) เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ มุ่งเน้นเกี่ยวกับงานที่ปฏิบัติ อยู่ในปัจจุบัน เป้าหมายคือการยกระดับความรู้ ความสามารถ ทักษะของพนักงานในขณะนั้นให้สามารถทำงานในตำแหน่งนั้น ๆ ได้ ผู้ที่ผ่านการอบรมไปแล้วสามารถนำความรู้ไปใช้ได้ทันที

๓ การพัฒนา (Development) เป็นกระบวนการปรับปรุงองค์การให้มีประสิทธิภาพ เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่ไม่ได้มุ่งเน้นที่ตัวงาน แต่มีจุดเน้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตาม ที่องค์การต้องการ การพัฒนาองค์การนั้นเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับองค์การเพื่อการปฏิบัติงานขององค์กรในอนาคต เพื่อให้สอดคล้องกับเทคโนโลยีรวมทั้งสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

^{๘๘} อังคารศักดิ์ คงคาสวัสดิ์, COMPETENCY ภาคปฏิบัติเขาทำกันอย่างไร?, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๔๙), หน้า ๖.

^{๘๙} สุกัญญา รัตมีธรรมโชติ, แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency BASED LEARNING, (กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔.

^{๙๐} นิสตาร์ก เวชยานนท์, บทความวิชาการ HR, (คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐ - ๔๐.

สรุปได้ว่าหลักการพัฒนาสมรรถนะมีอยู่ ๓ ด้านคือ ๑. การฝึกอบรม เป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ เป้าหมายคือการยกระดับความรู้ ทักษะ และความสามารถ ๒. การศึกษา เป็นวิธีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยตรงเพราะการให้การศึกษาเป็นการเพิ่มพูนความรู้ ทักษะ ทักษะคิดตลอดจนเสริมสร้างความสามารถในการปรับตัวในทุกๆด้านเน้นการเตรียมพนักงานสำหรับในอนาคต ๓. การพัฒนา เป็นกระบวนการปรับปรุงองค์การให้มีประสิทธิภาพ มีจุดเน้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามที่องค์การต้องการ

๔. องค์ประกอบของการพัฒนาสมรรถนะ

เนื่องจากตัวของบุคคลประกอบด้วยองค์ประกอบหลายด้าน ซึ่งความสำคัญของแต่ละองค์ประกอบ ทำให้ต้องมีการพัฒนาเกิดขึ้นพร้อม ๆ กัน ดังนี้

๑ องค์ประกอบทางร่างกาย หมายถึง รูปร่างหน้าตา การแสดงออกด้วยสีหน้าท่าทาง น้ำเสียงในการเจรจาและการสื่อความหมาย การแต่งกาย การรักษาความสะอาดของร่างกายรวมถึงสุขภาพและสุขอนามัยของร่างกาย

๒ องค์ประกอบทางด้านจิตใจ หมายถึง สภาพของจิตที่มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม มีความสงบเยือกเย็น มีคุณธรรมและมีความยุติธรรม เป็นต้น

๓ องค์ประกอบทางด้านอารมณ์ หมายถึง ความสามารถในการควบคุมความรู้สึกและการแสดงออกซึ่งเป็นหลักสำคัญในการพัฒนาตน เช่น ไม่แสดงอาการทางอารมณ์อย่างรุนแรงจนเกินไปฝึกการควบคุมอารมณ์ที่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น

๔ องค์ประกอบทางด้านสังคม หมายถึง ท่าทีและการปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อม เช่น รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ขจัดพฤติกรรมเห็นแก่ตัว มีจรรยาบรรณทางสังคม ประพฤติตนตามปทัสถานสังคม เป็นต้น

๕ องค์ประกอบทางด้านทักษะและสติปัญญา หมายถึง การรอบรู้ศิลปะและศาสตร์ต่างๆ การมีความฉลาดและไหวพริบในการวิเคราะห์และตัดสินใจ ความสามารถในการแสวงหาความรู้ และฝึกทักษะใหม่ๆ และมีความสามารถในการเรียนรู้แนวทางในการดำเนินชีวิตที่ดี^{๑๑}

สรุปองค์ประกอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือ องค์ประกอบทางร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านอารมณ์ ด้านสังคม ด้านทักษะและสติปัญญา การพัฒนาด้านสติปัญญาและความเฉลียวฉลาด ทางอารมณ์ การพัฒนาด้านศึกษาการพัฒนาตนเองสู่ความต้องการของตลาด องค์ประกอบเหล่านี้ เป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่งที่มีผลต่อการประสบความสำเร็จตามเป้าหมายในการการพัฒนาสมรรถนะ

๕. กระบวนการพัฒนาสมรรถนะ

กระบวนการพัฒนาสมรรถนะ หมายถึง ขั้นตอนการดำเนินงานในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างมีแบบแผนเป็นระบบ มีนักวิชาการที่ได้ศึกษาการพัฒนาสมรรถนะ ได้เสนอขั้นตอนการพัฒนาบุคลากรไว้ดังนี้^{๑๒}

^{๑๑} รุ่งฤดี กิจควร, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คืออะไร : พัฒนาทำไม ทำไมต้องพัฒนา, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://joomla.ru.ac.th/hrd/Journal/vol_1No_1/ rungredee.pdf [๑ มกราคม ๒๕๕๓].

^{๑๒} เทพนม เมืองแมน และสวิง สุวรรณ, โครงการกับกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗), หน้า ๔๒๑.

๑. วิเคราะห์ และคาดการณ์เกี่ยวกับความต้องการและสถานการณ์ด้านกำลังคน	๒. การจำแนก และเลือกปัญหา
๓. การจัดทำโครงการพัฒนาเจ้าหน้าที่ตามปัญหาที่เลือก	๔. การดำเนินงานตามโครงการ
๕. ประเมินผลโครงการ	

นักวิชาการได้เสนอแนวคิดขั้นตอนกระบวนการฝึกอบรม และการพัฒนาสมรรถนะบุคคล ๕ ขั้นตอน^{๑๓}

๑. ประเมินความต้องการฝึกอบรม	๒. กำหนดเป้าหมายการฝึกอบรม
๓. คัดเลือกการฝึกอบรม	๔. ดำเนินการจัดฝึกอบรม
๕. ประเมินผลโครงการฝึกอบรม	

นักวิชาการต่างประเทศกำหนดขั้นตอนกระบวนการพัฒนาสมรรถนะ ไว้ ๔ ขั้นตอน ดังนี้^{๑๔}

๑. การกำหนดความจำเป็นในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	๒. วางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์
๓. การปฏิบัติกิจกรรมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์	๔. ประเมินผลการพัฒนา

๖. รูปแบบของการพัฒนาสมรรถนะ

การพัฒนาสมรรถนะนั้นต้องมีรูปแบบ หรือกิจกรรมการพัฒนาสมรรถนะ ซึ่งมีหลากหลายรูปแบบ มีนักวิชาการได้แสดงทัศนะไว้ดังต่อไปนี้

รูปแบบการพัฒนาสมรรถนะ ๖ รูปแบบ^{๑๕}

๑. การพัฒนาด้วยระบบพี่เลี้ยง	๒. การจัดปฐมนิเทศ
๓. การจัดทำคู่มือ	๔. การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ
๕. การฝึกอบรม	๖. การศึกษาดูงาน

มีนักวิชาการเสนอรูปแบบการพัฒนาสมรรถนะไว้อีก ๓ ลักษณะ^{๑๖} คือ

๑. ให้การศึกษาและส่งเสริมให้พัฒนาตนเอง (self-development) มีวิธีการต่างๆ ดังนี้

^{๑๓} ธงชัย สันติวงศ์, การบริหารงานบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๓๕๗.

^{๑๔} Catheter, 1996 อ้างถึงใน บุญเรือง พรหมสิทธิ์, การพัฒนาองค์การเพื่อการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๔๐), หน้า ๓๗-๓๘.

^{๑๕} Seldin, P., *Evaluating and developing administrative performance*, (San Francisco: Jossey-Bass Inc., 1988), p. 178.

^{๑๖} สมชาติ กิจยรรยง และอรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง, เทคนิคการจัดฝึกอบรม, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๕๐), หน้า ๘๐.

๑.๑ ใช้บทเรียนสำเร็จรูป	๑.๒ การศึกษาทางไกล
๑.๓ การจัดทำวารสารวิชาการในสาขาอาชีพ	๑.๔ ศึกษาจากเอกสาร คู่มือการทำงาน
๑.๕ ศึกษาจากสื่อโสตทัศนูปกรณ์ต่างๆ	๑.๖ ให้การศึกษาเพิ่มเติมในระยะสั้นและระยะยาว
๑.๗ ส่งเอกสารให้สรุป รายงานและเสนอ	๑.๘ การมอบหมายให้วิจารณ์หนังสือ

๒. ให้การฝึกอบรมและการพัฒนา (training and development) มีรูปแบบต่างๆ คือ

๒.๑ จัดโครงการฝึกอบรมภายในองค์กร	๒.๒ ส่งเข้าอบรมสถาบันภายนอก
๒.๓ วางแผนโครงการฝึกอบรมประจำปี	๒.๔ วางแผนการฝึกอบรม พัฒนาบุคลากรตามความจำเป็น
๒.๕ พัฒนาบุคลากรให้สอดคล้องกับแผนการและเทคโนโลยี	๒.๖ ใช้เทคนิคการฝึกอบรมแบบผสมผสานและการพัฒนาบุคลากรสมัยใหม่
๒.๗ ใช้หลักสูตรอบรมในการประเมินผลงาน การเลื่อนขั้น และการโยกย้าย	๒.๘ สร้างแรงจูงใจในการฝึกอบรมและพัฒนาด้วยกิจกรรม/เกมต่างๆ

๓. การพัฒนาในงาน (in-service development) มีวิธีการต่างๆ คือ

๓.๑ การรักษาราชการแทน	๓.๒ ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการ
๓.๓ ให้ความร่วมมือคณะกรรมการ	๓.๔ การจัดตั้งกลุ่มร่วมกิจกรรม
๓.๕ การให้คำปรึกษาหารือ	๓.๖ การให้ออกไปสังเกตการณ์
๓.๗ การมีเพื่อนร่วมงานที่มีประสิทธิภาพ	๓.๘ การเป็นตัวอย่างที่ดี
๓.๙ การเสนอแนะให้นำไปประยุกต์ใช้	๓.๑๐ การศึกษาดูงาน
๓.๑๑ การสับเปลี่ยนหมุนเวียนงาน	๓.๑๒ การสอนงาน แนะนำ
๓.๑๓ การฝึกอบรมในงาน	๓.๑๔ การมอบหมายงาน

๔. มีนักวิชาการท่านหนึ่งได้กำหนดกิจกรรมสำหรับการพัฒนาสมรรถนะไว้ ๑๘ วิธี^{๑๗} คือ

๑. การปฐมนิเทศ	๒. การสอนงาน
๓. การมอบอำนาจให้ปฏิบัติงาน ให้รู้จักรับผิดชอบงาน	๔. การสับเปลี่ยนโยกย้ายหน้าที่
๕. การหาพี่เลี้ยงช่วยสอนงานให้	๖. ให้ทำหน้าที่ผู้ช่วยงาน
๗. การให้รักษาการแทน	๘. พาไปสังเกตการณ์ทำงาน
๙. ส่งไปศึกษาดูงาน	๑๐. ประชุมสัมมนาและฝึกอบรม

^{๑๗} กิติมา ปรีดีติติก, การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๙.

๑๑. ส่งเข้าประชุมเรื่องที่เกี่ยวข้องงาน	๑๒. จัดเอกสารทางวิชาการให้เพียงพอ
๑๓. จัดให้มีคู่มือการปฏิบัติงานให้พอใช้	๑๔. การอ่านแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ฟังปาฐกถาทางวิชาการ
๑๕. ให้ทำการทดลองวิจัย โดยเฉพาะวิจัยในงานที่ทำอยู่เป็นประจำ	๑๖. ให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน
๑๗. ให้มีการปรึกษาหารือ	๑๘. การนิเทศงาน

๕ นักวิชาการอีกหนึ่งท่าน ได้เสนอวิธีการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ดังนี้^{๑๘}

๑. การศึกษาในสถาบันการศึกษา	๒. การฝึกอบรมก่อนหรือในขณะปฏิบัติงาน
๓. การปฐมนิเทศผู้ปฏิบัติงานใหม่	๔. การสอนแนะนำงาน
๕. การฝึกปฏิบัติหรือการดูงานการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม	๖. การประชุมสัมมนา
๗. การย้ายสับเปลี่ยน หมุนเวียนตำแหน่ง	๘. การอบรมมอบหมายภารกิจใหม่ๆ
๙. การเลื่อนตำแหน่ง	๑๐. กิจกรรมอื่นๆที่นำไปสู่

สรุปว่ารูปแบบการพัฒนาสมรรถนะ ในปัจจุบันมีหลายหลายแนวทางทั้งการศึกษา การส่งเสริมให้พัฒนาตนเอง การฝึกอบรมและการพัฒนา การพัฒนาในงาน เป็นการพัฒนาคด้วยกลยุทธ์เชิงรุกมากกว่าเชิงรับ มีทัศนะที่กว้างขึ้น ทั้งในเรื่องของกิจกรรม (activity) และกระบวนการ (process) เพื่อพัฒนาความรู้ ทักษะ และทัศนคติ จุดเน้นเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ มีหลักการพัฒนาสมรรถนะบุคลากรที่มีประสิทธิผล คือ เน้นเพื่อการเรียนรู้ด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย ด้านทักษะพิสัย เน้นการเปลี่ยนแปลงทั้งระดับบุคคล ระดับกลุ่ม และระดับองค์การ เช่น การพัฒนาตนเอง การสังเกตหรือการประเมิน การให้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการพัฒนาหรือการปรับปรุง การฝึกอบรม การสืบค้น การพัฒนาด้วยระบบพี่เลี้ยง การจัดปฐมนิเทศ การจัดทำคู่มือ การจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ การศึกษาดูงาน การให้การศึกษา เป็นต้น

๗. หลักธรรมที่ใช้ในการพัฒนาสมรรถนะ

การมุ่งผลสัมฤทธิ์ หรือ Achievement Motivation ตามความหมายในคู่มือสมรรถนะราชการพลเรือนไทย คือ ความมุ่งมั่นจะปฏิบัติราชการให้ดีหรือให้เกินมาตรฐานที่มีอยู่ โดยมาตรฐานนี้อาจเป็นผลการปฏิบัติงานที่ผ่านมาของตนเอง หรือเกณฑ์วัดผลสัมฤทธิ์ที่ส่วนหน่วยงานกำหนดขึ้น อีกทั้งยังหมายรวมถึงการสร้างสรรค์พัฒนาผลงานหรือกระบวนการปฏิบัติงานตามเป้าหมายที่ยากและท้าทายชนิดที่ไม่เคยมีผู้ใดสามารถกระทำได้มาก่อน^{๑๙} ซึ่งคุณลักษณะนี้ เป็นหลักสมรรถนะในภาคราชการพลเรือน ตามหนังสือสำนักงาน ก.พ.ที่ นร ๑๐๐๘/ว ๒๗ ลงวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๕๒ และ

^{๑๘} ดนัย เทียนพุด, กลยุทธ์การพัฒนาคคน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ก.พลพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๒๔.

^{๑๙} สำนักพัฒนาระบบจําแนกตำแหน่งและค่าตอบแทน, คู่มือสมรรถนะหลัก : คำอธิบายและตัวอย่างพฤติกรรมบ่งชี้. (กรุงเทพมหานคร : สำนักคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, ๒๕๕๒), หน้า ๘.

สอดคล้องกับบัญชีความรู้ ทักษะ และสมรรถนะที่จำเป็น แนบท้ายประกาศคณะกรรมการมาตรฐานการบริหารงานบุคคลส่วนท้องถิ่น เรื่อง กำหนดมาตรฐานกลางการบริหารงานบุคคลส่วนท้องถิ่น (ฉบับที่ ๔) ลงวันที่ ๒๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๗ โดยในทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่สามารถประยุกต์ใช้ และเอื้อต่อการพัฒนาสมรรถนะด้านการมุ่งผลสัมฤทธิ์ ตามนัยศาสตร์แห่งการบริหาร คือ หลักอิทธิบาท ๔ ที่จัดเป็นธรรมะที่เอื้อต่อสมรรถนะตามบทบาทหน้าที่ (Functional Competency) โดยตรง เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จ หรือคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบไปด้วย ๑) ฉันทะ ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป ๒) วิริยะ ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง ๓) จิตตะ ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลือนลหายไป ๔) วิมังสา ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัตถุประสงค์ค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงเป็นต้น^{๒๐}

การพัฒนาของประเทศในเชิงบริหารบุคคลนั้น มนุษย์เป็นเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาสังคม สังคมที่เกื้อกูลต่อความเป็นอยู่ที่ดีงามนั้นจักต้องเป็นสังคมที่สงบสุขมั่นคงและราบรื่น มีโรคภัย ปราศจากความยากจนและสามารถพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ มีการจัดระเบียบหรือองค์การทางสังคมที่เอื้อให้ประชาชนอยู่รวมกันอย่างผาสุก ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาสังคมเพื่อการพัฒนาบุคคล จักต้องสร้างเงื่อนไขแวดล้อมดังกล่าวให้เกิดมีขึ้นในสังคม พุทธธรรมนั้นมองโลกและชีวิตอย่างเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นเหตุปัจจัยอาศัยกัน การพัฒนาชีวิตหรือการพัฒนาบุคคล จึงแยกไม่ออกจากการพัฒนาสังคม^{๒๑} การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้นต้องพัฒนาตนให้เป็นคนดีก่อนแล้ว สังคมก็จะดีไปด้วย ซึ่งตรงกับข้อความที่ว่า “หลักแห่งความประพฤดี” หรือแนวทางของการประพฤดีดี ปฏิบัติชอบของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพราะหลักศีลธรรมเป็นแนวทางประพฤดีปฏิบัติตนที่สร้างสรรค์ชีวิตคนให้เป็นคนดี ทั้งเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุถึงจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต^{๒๒}

บรรณานุกรม

กิติมา ปรีดีดิถก. **การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, ๒๕๓๒.
 คณินิจ อนุโรจน์. “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อสมรรถนะของนักพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ กองทัพอากาศ”.
ดัชนีพันธปรัชญาดัชนีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๑.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๓ (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖๐.

^{๒๑} พระไพศาล วิสาโล, **การศึกษาเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์**, (คณะครุศาสตร์ : สถาบันราชภัฏ เชียงราย, ๒๕๔๒), หน้า ๒.

^{๒๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินต์ติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑.

ณรงค์วิทย์ แสันทอง. **เทคนิคการจัดทำและนำ Job Competency ไปใช้งาน (ฉบับคนทำงาน).**

กรุงเทพมหานคร : เอสอาร์ เซนเตอร์, ๒๕๕๑.

ดนัย เทียนพุฒ. **กลยุทธ์การพัฒนาคคน.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ก.พลพิมพ์, ๒๕๔๐.

ดนัย เทียนพุฒ. **สุดยอดความสำเร็จขององค์กร.** กรุงเทพมหานคร : ดี เอ็น ที คอนซัลแตนท์, ๒๕๔๖.

เทพนม เมืองแมน และสวิง สุวรรณ. **โครงการกับกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.** พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๗.

ธงชัย สันติวงศ์. **การบริหารงานบุคคล.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.

อัครศักดิ์ คงคาสวัสดิ์. **COMPETENCY ภาคปฏิบัติเขาทำกันอย่างไร?** กรุงเทพมหานคร : สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๔๙.

นิสดารก์ เวชยานนท์. **บทความวิชาการ HR. คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒน บริหารศาสตร์, ๒๕๔๘.**

บุญเรือง พรหมสิทธิ์. **การพัฒนาองค์การเพื่อการเปลี่ยนแปลง.** กรุงเทพมหานคร : รวมสาส์น, ๒๕๔๐.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). **พุทธศาสนากับปรัชญา.** กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓.

รุ่งฤดี กิจควร. **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์คืออะไร : พัฒนาทำไม ทำไมต้องพัฒนา.** [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://joomla.ru.ac.th/hrd/Journal/vol_1No_1/rungredee.pdf [๑ มกราคม ๒๕๕๓].

สมชาติ กิจจรวยง และอรจรรย์ ณ ตะกั่วทุ่ง. **เทคนิคการจัดฝึกอบรม.** กรุงเทพมหานคร : สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย- ญี่ปุ่น), ๒๕๕๐.

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. **คู่มือ การพัฒนาระบบสมรรถนะของข้าราชการพลเรือนไทย** เอกสารเผยแพร่. กรุงเทพฯ: สำนักงาน ก.พ., ๒๕๔๘.

สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน. **คู่มือสมรรถนะข้าราชการพลเรือนไทย.** กรุงเทพมหานคร : พี. เอ. สี่พวิง, ๒๕๔๘.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. **การพัฒนาคุณภาพบริหารจัดการภาครัฐ เกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ พ.ศ. ๒๕๕๐.** กรุงเทพมหานคร, ๒๕๔๙.

สำนักพัฒนาระบบจำแนกตำแหน่งและค่าตอบแทน. **คู่มือสมรรถนะหลัก : คำอธิบายและตัวอย่างพฤติกรรมบ่งชี้.** กรุงเทพมหานคร : สำนักคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน, ๒๕๕๒.

สุกัญญา รัศมีธรรมโชติ. **แนวทางการพัฒนาศักยภาพมนุษย์ด้วย Competency BASED LEARNING.** กรุงเทพมหานคร : ซีเอ็ดดูเคชั่น, ๒๕๔๙.

Seldin. P. **Evaluating and developing administrative performance.** (San Francisco: Jossey-Bass Inc., 1988.

การบริหารจัดการพัฒนาตัวแทนและนายหน้าประกันภัยให้มีความสุจริตใจอย่างยิ่ง
MANAGEMENT AND DEVELOPMENT OF INSURANCE AGENTS AND
BROKERS FOR UTMOST GOOD FAITH

นางสาวปัญญมณีสาร องค์กรปรัชญากุล*
ศ.พล.ต.ท.หญิง ดร.นัยนา เกิดวิชัย**

บทคัดย่อ

ธุรกิจประกันภัยมีตัวแทนและนายหน้าประกันภัย เป็นผู้ชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป แทนบริษัทประกันภัย โดยสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) ได้แบ่ง ตัวแทนและนายหน้าประกันภัย ออกเป็น ๔ ประเภท คือ ตัวแทนประกันวินาศภัย ตัวแทนประกันชีวิต นายหน้าประกันวินาศภัย และนายหน้าประกันชีวิต และนำหลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัย ซึ่งเป็นหลักสำคัญของการบริหารจัดการธุรกิจประกันภัยมาใช้ให้เป็นรูปธรรม โดยนำมาจัดทำเป็น จรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนและนายหน้าประกันภัย ปัจจุบันสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) ควรร่วมมือกับบริษัทประกันภัยนำหลักธรรมาภิบาลการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี และหลักธรรมาภิบาล ๔ มาใช้ในการบริหารจัดการพัฒนาตัวแทนและนายหน้าประกันภัยให้มีส่วนร่วมพัฒนาการปลูกฝังจิตสำนึกและการประกอบสัมมาอาชีพในการชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโภคและประชาชนทั่วไปแทนบริษัทประกันภัย ให้มีความซื่อสัตย์สุจริตใจอย่างยิ่งด้วย อันจะทำให้ภาพพจน์ของธุรกิจประกันภัยดีขึ้นและได้รับความเชื่อถือจากผู้บริโภคและประชาชนทั่วไปดียิ่งขึ้นต่อไป

คำสำคัญ : ตัวแทนและนายหน้าประกันภัย, ความสุจริตใจอย่างยิ่ง, ชี้ชวนชี้ช่องเสนอขาย

Abstract

In the insurance business, insurance agents and brokers induce and suggest the sales of insurance products to customers and the public on behalf of insurance companies. The Office of Insurance Commission (OIC) divides insurance agents and brokers into 4 types namely non-life insurance agent, life insurance agent, non-life insurance broker and life insurance broker, and concrete application of the principle of Utmost Good Faith in insurance, an important basis for insurance business management. Such principle has been brought out as insurance agents and brokers' code of conduct morality. Nowadays The Office of Insurance Commission (OIC) should collaborate with insurance companies and apply the principle of Good

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Governance and the four Virtues of a good household life into insurance agents and brokers management and development as part of awareness raising and honest livelihood in inducing and suggesting the sales of insurance products to customers and the public, with utmost good faith, in order to improve the image of the insurance business and gain better trust from customers and the public.

Key words: insurance agents and brokers, utmost good faith, inducing and suggesting the sales

๑. บทนำ

ตั้งแต่อดีตที่มีการเริ่มธุรกิจประกันภัยในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน ธุรกิจประกันภัยได้มีตัวแทนและนายหน้าประกันภัย เป็นผู้ชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป แทนบริษัทประกันภัย โดยมีหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลธุรกิจประกันภัยในปัจจุบัน คือ สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) ซึ่งได้จัดแบ่ง ตัวแทนและนายหน้าประกันภัย ออกเป็น ๔ ประเภท คือ ตัวแทนประกันวินาศภัย ตัวแทนประกันชีวิต นายหน้าประกันวินาศภัย นายหน้าประกันชีวิต และนำหลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัย ที่ทุกประเทศให้การยอมรับว่าเป็นหลักสำคัญของการบริหารจัดการธุรกิจประกันภัยมาใช้ให้เป็นรูปธรรม โดยการนำมาจัดทำเป็นจรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนนายหน้าประกันภัย รวมทั้งออกกฎหมาย กฎ ระเบียบต่างๆ ในการควบคุมตัวแทนนายหน้าประกันภัย ให้มีความซื่อสัตย์สุจริตในการชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป

ปัจจุบันนี้ธุรกิจประกันภัยในประเทศไทยยังเกิดปัญหาตัวแทนและนายหน้าประกันภัยทุจริต หลอกลวง ชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยผู้บริโภคและประชาชนทั่วไปบ่อยครั้ง เช่น ตัวแทนนายหน้าประกันภัยหลอกลวงขายประกันภัยและเก็บเงินค่าเบี้ยประกันภัยกับผู้บริโภคได้แล้ว แต่ไม่แจ้งการทำประกันภัยและไม่ส่งเงินค่าเบี้ยประกันภัยให้กับบริษัทประกันภัย ทำให้ผู้บริโภคไม่มีประกันภัยคุ้มครอง เมื่อเกิดอุบัติเหตุขึ้นบริษัทประกันภัยไม่รับผิดชอบ ตัวแทนนายหน้าประกันภัยหนีหายไปเป็นต้น และยังมีเรื่องที่มีผู้บริโภคนำไปร้องเรียนต่อสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) และหน่วยงานภาครัฐต่างๆ จนกระทั่งหลายเรื่องออกเป็นข่าวใหญ่ทางสื่อมวลชน ซึ่งส่งผลกระทบต่อภาพพจน์ของธุรกิจประกันภัยเสียหาย ไม่ได้ได้รับความเชื่อถือจากผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป

จึงเห็นได้ว่า การนำหลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัย และกฎหมาย กฎ ระเบียบต่างๆ มาใช้ในการบริหารจัดการควบคุมตัวแทนนายหน้าประกันภัยยังไม่ได้ผลเท่าที่ควร ตัวแทนและนายหน้าประกันภัยยังไม่มีจิตสำนึกที่มีความซื่อสัตย์สุจริตอย่างแท้จริง ไม่ปฏิบัติตามกฎหมายต่างๆ ดังนั้น สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) ควรร่วมมือกับบริษัทประกันภัยในการพัฒนาการบริหารจัดการตัวแทนและนายหน้าประกันภัย โดยการนำหลักธรรมาภิบาลการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี อันเป็นแนวคิดทฤษฎีรัฐประศาสนศาสตร์แนวใหม่ที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ ได้นำมาจัดทำเป็นมาตรฐานที่ทุกหน่วยงานของรัฐนำไปใช้ในการบริหารจัดการองค์การ และหลักฆราวาสธรรม ๔ ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นคุณสมบัติของ

ผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทางโลกอันประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ คือ สัจจะ คือ มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐาน เป็นคนจริงต่อความเป็นมนุษย์ของตน ทมะ คือ บังคับตัวเองเพื่อลดและละกิเลส และรักษาสัจจะ ขันติ คือ การอดทนอดกลั้นต่อการบีบบังคับของกิเลส จาคะ คือ ละกิเลสนิสัยไม่ดีต่างๆ มาทำการอบรมปลูกฝังจิตสำนึกของตัวแทนนายหน้าประกันภัยให้มีความซื่อสัตย์สุจริตใจอย่างยิ่งในการประกอบสัมมาอาชีพการซื้อขงเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโศคและประชาชนทั่วไปแทนบริษัทประกันภัยด้วย อันจะทำให้ภาพพจน์ของธุรกิจประกันภัยดีขึ้นและได้รับความเชื่อถือที่จากผู้บริโศคและประชาชนทั่วไปดียิ่งขึ้นต่อไป

๒. ที่มาและปัญหาการบริหารจัดการพัฒนาตัวแทนและนายหน้าประกันภัย

ธุรกิจประกันภัยตั้งแต่อดีตมีหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลคือ กรมการประกันภัย กระทรวงพาณิชย์ ได้มีการพัฒนาปรับปรุงจนกระทั่งปัจจุบันจัดตั้งเป็น สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) อยู่ในความดูแลของกระทรวงการคลัง และธุรกิจประกันภัยในอดีตจนถึงปัจจุบันก็มีตัวแทนและนายหน้าประกันภัยในการเป็นผู้ซื้อขงเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโศคและประชาชนทั่วไป แทนบริษัทประกันภัยมาโดยตลอด สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) ได้แบ่ง ตัวแทนและนายหน้าประกันภัย ออกเป็น ๔ ประเภท คือ ตัวแทนประกันวินาศภัย ตัวแทนประกันชีวิต นายหน้าประกันวินาศภัย นายหน้าประกันชีวิต และนำหลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัย ที่ทุกประเทศให้การยอมรับว่าเป็นหลักสำคัญของการบริหารจัดการธุรกิจประกันภัย มาใช้ให้เป็นรูปธรรมโดยการนำมาออกเป็น จรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนนายหน้าประกันภัย รวมทั้งออกกฎหมาย ระเบียบต่างๆ ในการควบคุมตัวแทนและนายหน้าประกันภัย ให้มีความซื่อสัตย์สุจริตในการซื้อขงเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโศคและประชาชนทั่วไป

หลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัยนั้นเป็นนามธรรม นักประกันภัยทั้งหลายในประเทศไทยจึงอธิบายความหมายของหลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัยด้วยการอ้างอิง ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๓ เอกเทศสัญญา ลักษณะ ๒๐ ประกันภัย หมวด ๑ บทเบ็ดเสร็จทั่วไป “มาตรา ๘๖๕ ถ้าในเวลาทำสัญญาประกันภัย ผู้เอาประกันภัยก็ดี หรือในกรณีประกันชีวิต บุคคลอันการใช้เงินยอมอาศัยความทรงชีพ หรือมรณะของเขานั้นก็ดี รู้อยู่แล้วละเว้นเสียไม่เปิดเผยข้อความจริง ซึ่งอาจจะได้จูงใจผู้รับประกันภัยให้เรียกเบี้ยประกันภัยสูงขึ้นอีก หรือให้บอกปิดไม่ยอมทำสัญญา หรือว่ารู้อยู่แล้วแถลงข้อความนั้นเป็น ความเท็จไซ้ร่ากันว่าสัญญานั้นเป็นโมฆียะ”^๑ หมายความว่า เป็นการบังคับให้ทั้งผู้เอาประกันภัยและผู้รับประกันภัยให้มีความสุจริตใจอย่างยิ่งเกี่ยวกับการเปิดเผยข้อความจริง, การไม่แถลงข้อความเท็จ, การปฏิบัติตามข้อรับรอง และไม่ใช้การแสวงหากำไรจากการประกันภัย ซึ่งหลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัยเป็นหลักสำคัญที่ธุรกิจประกันภัยพยายามนำมาปลูกฝังจิตใจให้

ผู้เอาประกันภัย ผู้รับประกันภัย รวมถึงตัวแทนและนายหน้าประกันภัย และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการประกันภัย ต้องมีความซื่อสัตย์ สุจริต ที่ออกมาจากจิตใจอย่างแท้จริง ในการติดต่อทำประกันภัย

^๑ สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา หน้า ๑๓๖.

ปัจจุบันนี้ธุรกิจประกันภัยขยายตัวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะในด้านตัวแทนและนายหน้าประกันภัย ในอดีตมีเพียงตัวแทนและนายหน้าบุคคลธรรมดา ได้มีการพัฒนาขยายทั้งเป็นบุคคลธรรมดา และนิติบุคคล เช่น นายหน้านิติบุคคล ธนาคาร รวมถึงให้บริษัทห้างร้านต่างๆ สามารถสอบเป็นตัวแทนและนายหน้าประกันภัยขยายประกันภัยได้ ซึ่งการขยายตัวดังกล่าวทำให้เกิดปัญหาตามมาด้วยเช่นกัน ดังที่มีตัวแทนนายหน้าประกันภัย มีการทุจริต หลอกลวง ผู้บริโภคและประชาชนทั่วไปเพิ่มมากขึ้น เช่น หลอกขายประกันภัยและเก็บเงินค่าเบี้ยประกันภัยกับผู้บริโภคได้แล้ว แต่ไม่แจ้งการทำประกันภัยและไม่ส่งเงินค่าเบี้ยประกันภัยให้กับบริษัทประกันภัย ทำให้ผู้บริโภคไม่มีประกันภัยคุ้มครอง เมื่อเกิดอุบัติเหตุขึ้นบริษัทประกันภัยไม่รับผิดชอบ ตัวแทนและนายหน้าประกันภัยหนีหายไป เป็นต้น และยังมีเรื่อง que ผู้บริโภคนำไปร้องเรียนต่อสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) และหน่วยงานภาครัฐต่างๆ จนกระทั่งหลายเรื่องออกเป็นข่าวใหญ่ทางสื่อมวลชน ส่งผลกระทบทำให้ภาพพจน์ของธุรกิจประกันภัยเสียหาย ไม่ได้รับความเชื่อถือจากผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป

การกระทำทุจริตของตัวแทนและนายหน้าประกันภัยดังกล่าว สะท้อนให้เห็นได้ว่าตัวแทนและนายหน้าประกันภัยไม่มีจิตสำนึกตามหลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัย ไม่ปฏิบัติตามจรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนและนายหน้าประกันภัย และไม่สนใจปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบ ที่สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) นำมาใช้ในการบริหารจัดการและควบคุมตัวแทนและนายหน้าประกันภัยสักเท่าไรนัก

๓. จรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนและนายหน้าประกันภัย

ตามที่สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) ได้แบ่งตัวแทนและนายหน้าประกันภัย ออกเป็น ๔ ประเภท คือ ตัวแทนประกันวินาศภัย ตัวแทนประกันชีวิต นายหน้าประกันวินาศภัย และนายหน้าประกันชีวิต และนำหลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัยมาทำการกำหนดเป็น จรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนและนายหน้าประกันภัย ดังนี้

๓.๑ จรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนประกันวินาศภัย^๒

ข้อ ๑ ประพฤติตนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต ไม่มีพฤติกรรม และการกระทำใดๆ ให้ได้รับความเสียหายทางการเงิน และผิดหรือขัดต่อกฎหมายและศีลธรรมอันดี

ข้อ ๒ พัฒนาความรู้ ทักษะ ให้เท่าทันกับความเสี่ยง และปัจจัยแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง เพื่อเป็นการพัฒนาและธำรงวิชาชีพอยู่สม่ำเสมอ

ข้อ ๓ ป้องกัน หลีกเลียง ตระหนักในส่วนได้เสีย และไม่ปฏิบัติใดๆ ที่อาจขัดแย้งทางด้านผลประโยชน์โดยตรง และ/หรือที่จะส่งผลกระทบต่อผลประโยชน์ของลูกค้า บริษัทประกันภัย ตัวแทนประกันวินาศภัยอื่น และผู้ที่เกี่ยวข้อง

ข้อ ๔ พึงปฏิบัติหน้าที่ตามกรอบ กติกา ข้อบังคับ ตามขอบเขต อำนาจหน้าที่ ในฐานะตัวแทนประกันวินาศภัยของบริษัทประกันภัยที่ตนเองสังกัดโดยเคร่งครัด และไม่ปฏิบัติตนเกินขอบข่ายที่บริษัทประกันภัย และหรือ กฎหมายกำหนดให้อำนาจไว้

^๒ สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย เว็บไซต์ www.oic.or.th

ข้อ ๕ มีความรักดี รักษาชื่อเสียง ภาพพจน์ของบริษัทประกันภัย ที่ตนเองสังกัด รวมถึงการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ อย่างเหมาะสม ถูกต้องตามกฎหมาย

ข้อ ๖ รักษาความลับของลูกค้า ไม่นำข้อมูลส่วนตัว และ/หรือข้อมูลส่วนบุคคลใดๆ ของลูกค้าไปเปิดเผยต่อบุคคลอื่น หรือ แสวงหาผลประโยชน์ต่อบุคคลอื่นนอกเหนือจากอำนาจหน้าที่ โดยมีได้รับอนุญาตจากลูกค้า

ข้อ ๗ เต็มใจให้บริการลูกค้าอย่างมีคุณภาพ ใสใจ ช่วยเหลือ แนะนำ ให้คำปรึกษา ประสานงาน อำนวยความสะดวก โดยไม่คำนึงถึงอามิสสินจ้าง ตั้งแต่การรับประกันความเสี่ยงภัย การบริการเรียกร้องความเสียหาย และการชดใช้ค่าสินไหมทดแทน

ข้อ ๘ มีความรักดี รักษาชื่อเสียง ภาพพจน์ของบริษัทประกันภัย ที่ตนเองสังกัด รวมถึงการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ อย่างเหมาะสม ถูกต้องตามกฎหมาย

ข้อ ๙ ส่งเสริม จรรยาบรรณตัวแทนประกันวินาศภัย จรรยาบรรณธุรกิจประกันวินาศภัย และวิชาชีพประกันวินาศภัย เพื่อสร้างการยอมรับและความน่าเชื่อถือในธุรกิจประกันวินาศภัยให้เป็นที่ประจักษ์ต่อสาธารณะและสังคม

ข้อ ๑๐ ดำรงตนให้ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ ได้รับการยอมรับจากบุคลากรร่วมวิชาชีพ สาธารณชน และเป็นแบบอย่างที่ดีในการรักษาเกียรติภูมิ ศักดิ์ศรี ชื่อเสียง ในฐานะตัวแทนประกันวินาศภัยที่ดี เพื่อส่งเสริมวิชาชีพประกันวินาศภัย

๓.๒ จรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนประกันชีวิต^๓

ข้อ ๑ มีความซื่อสัตย์ต่อผู้เอาประกันภัย บริษัทและเพื่อนร่วมอาชีพ

ข้อ ๒ ให้บริการที่ตัวอย่างสม่ำเสมอ และชี้แจงให้ผู้เอาประกันภัยทราบถึงสิทธิและหน้าที่ เพื่อรักษาผลประโยชน์ของผู้ประกันภัย

ข้อ ๓ รักษาความลับอันสมควรเปิดเผยของผู้เอาประกันภัย และของบริษัทต่อบุคคลภายนอก

ข้อ ๔ เปิดเผยข้อความจริงของผู้ประกันภัยในส่วนที่เป็นสาระสำคัญเพื่อการพิจารณารับประกันภัย หรือเพื่อความสมบูรณ์แห่งกรมธรรม์

ข้อ ๕ ไม่เสนอแนะนำผู้เอาประกันภัยทำประกันภัยเกินความสามารถในการชำระเบี้ยประกันภัย หรือเสนอนอกเหนือเงื่อนไขแห่งกรมธรรม์

ข้อ ๖ ไม่ลดหรือเสนอที่จะลดบำเหน็จ เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ผู้เอาประกันภัย

ข้อ ๗ ไม่แนะนำให้ผู้เอาประกันภัยสละกรมธรรม์เดิมเพื่อทำสัญญาใหม่ หากทำให้ผู้เอาประกันภัยเสียประโยชน์

ข้อ ๘ ไม่กล่าวให้ร้ายทับถมตัวแทนประกันชีวิตหรือบริษัทอื่น

ข้อ ๙ หมั่นศึกษาหาความรู้ในวิชาชีพเพิ่มเติมอยู่เสมอ

ข้อ ๑๐ ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรมประเพณีอันดีงาม ทั้งธำรงไว้ซึ่งเกียรติ ศักดิ์ศรี และคุณธรรมแห่งอาชีพปฏิญาณ

^๓ สำนักงานคณะกรรมการและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย เว็บไซต์ www.oic.or.th

๓.๓ จรรยาบรรณและศีลธรรมของนายหน้าประกันวินาศภัย^๔

ข้อ ๑ ประกอบธุรกิจด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และไม่สนับสนุนการกระทำอันเป็นความผิดตามกฎหมาย ผิดศีลธรรมและผิดจรรยาบรรณใดๆ

ข้อ ๒ ปฏิบัติลูกค้าอย่างเป็นธรรม และยึดถือประโยชน์ของลูกค้าเป็นสำคัญ

ข้อ ๓ ปฏิบัติงานตามมาตรฐานวิชาชีพ และพัฒนาความรู้ความสามารถ ให้รองรับต่อการเปลี่ยนแปลงของธุรกิจโดยตลอด

ข้อ ๔ รักษาความลับของลูกค้าที่ตนได้ล่วงรู้จากการดำเนินธุรกิจอย่างดี และไม่เปิดเผยแก่บุคคลภายนอกอื่นใด ยกเว้นเป็นการเปิดเผยตามหน้าที่ หรือตามกฎหมาย

ข้อ ๕ ประกอบธุรกิจโดยมีระบบการดำเนินงานที่เป็นมาตรฐาน มีการควบคุมที่ดี มีความโปร่งใสเพียงพอที่สร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนได้

ข้อ ๖ ไม่ใช่ถ้อยคำหรือการแสดงออกในการโฆษณา ประชาสัมพันธ์กิจการที่เกินจริง หรือก่อให้เกิดความเข้าใจผิด

๓.๓ จรรยาบรรณและศีลธรรมของนายหน้าประกันชีวิต^๕

ข้อ ๑ มีความซื่อสัตย์ต่อผู้เอาประกันภัย บริษัท และเพื่อนร่วมอาชีพ

ข้อ ๒ ให้บริการที่ต่ออย่างสม่ำเสมอ และชี้แจงให้ผู้เอาประกันภัยทราบถึงสิทธิ และหน้าที่เพื่อรักษาผลประโยชน์ของผู้เอาประกันภัย

ข้อ ๓ รักษาความลับอันมิควรเปิดเผยของผู้เอาประกันภัยและของบริษัทต่อบุคคลภายนอก

ข้อ ๔ เปิดเผยข้อความจริงของผู้เอาประกันภัยในส่วนที่เป็นสาระสำคัญ เพื่อการพิจารณารับประกัน หรือเพื่อความสมบูรณ์แห่งกรมธรรม์

ข้อ ๕ ไม่เสนอแนะผู้ขอเอาประกันภัย ทำประกันภัยเกินความสามารถในการชำระเบี้ยประกันภัย หรือเสนอขายนอกเหนือเงื่อนไขแห่งกรมธรรม์ประกันภัย

ข้อ ๖ ไม่ลดหรือเสนอที่จะลดค่าบำเหน็จ เพื่อเป็นแรงจูงใจให้ผู้เอาประกันภัย

ข้อ ๗ ไม่แนะนำผู้เอาประกันภัยสละกรมธรรม์เดิมเพื่อทำสัญญาใหม่ หากทำให้ผู้เอาประกันภัยเสียประโยชน์

ข้อ ๘ ไม่กล่าวให้ร้ายทับถมตัวแทนหรือบริษัทอื่น

ข้อ ๙ หมั่นศึกษาหาความรู้ในวิชาชีพเพิ่มเติมอยู่เสมอ

ข้อ ๑๐ ประพฤติตนอยู่ในศีลธรรม ประเพณีอันดีงาม ทั้งธำรงไว้ซึ่งเกียรติ ศักดิ์ศรี และคุณธรรมแห่งอาชีพปฏิญาณ

ดังจะเห็นได้ว่าจรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนประกันวินาศภัยในข้อที่ ๑ ของทุกประเภทจะกำหนดหลักประการแรก ให้ตัวแทนและนายหน้าประกันภัย มีความซื่อสัตย์ต่อผู้เอาประกันภัย บริษัท และเพื่อนร่วมอาชีพ หรือ ประพฤติตนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต ไม่มีพฤติกรรมและการกระทำใดๆ ให้ได้รับความเสียหายทางการเงิน และผิดหรือขัดต่อกฎหมายและศีลธรรม

^๔ สำนักงานคณะกรรมการและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย เว็บไซต์ www.oic.or.th

^๕ สำนักงานคณะกรรมการและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย เว็บไซต์ www.oic.or.th

อันดี แต่ในปัจจุบันก็ยังไม่สามารถบริหารจัดการควบคุมให้ตัวแทนและนายหน้าประกันภัยปฏิบัติตามได้แต่อย่างใด

๔. หลักธรรมาภิบาลการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

หลักธรรมาภิบาลการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี เป็นแนวคิดทฤษฎีการบริหารจัดการแนวใหม่ของรัฐประศาสนศาสตร์ที่ประเทศไทยโดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ ได้นำมาจัดทำเป็นมาตรฐานที่ทุกหน่วยงานของรัฐนำไปใช้ในการบริหารจัดการองค์การ จึงเห็นว่าสำนักงานคณะกรรมการและส่งเสริมประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) ควรนำมาใช้การบริหารจัดการร่วมมือกับบริษัทประกันภัยในการพัฒนาตัวแทนนายหน้าประกันภัยให้ชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโภคและประชาชนทั่วไปแทนบริษัทประกันภัย ให้มีความซื่อสัตย์สุจริตใจอย่างยิ่ง โดยหลักธรรมาภิบาลมีรายละเอียดดังนี้

หลักธรรมาภิบาลการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี (GG Framework) มี ๔ หลักการสำคัญ และ ๑๐ หลักการย่อย^๖ ดังนี้

๑) การบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ (New Public Management) ประกอบด้วย

๑.๑) ประสิทธิภาพ(Efficiency) หมายถึง ในการปฏิบัติราชการต้องใช้ทรัพยากรอย่างประหยัด เกิดผลผลิตภาพที่คุ้มค่าต่อการลงทุนและบังเกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม ทั้งนี้ ต้องมีการลดขั้นตอนและระยะเวลาในการปฏิบัติงานเพื่ออำนวยความสะดวก และลดภาระค่าใช้จ่าย ตลอดจนยกเลิกภารกิจที่ล้าสมัยและไม่มีความจำเป็น

๑.๒) ประสิทธิภาพ (Effectiveness) หมายถึง ในการปฏิบัติราชการต้องมีวิสัยทัศน์เชิงยุทธศาสตร์ เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกฝ่าย ปฏิบัติหน้าที่ตามพันธกิจให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ มีการวางแผนเป้าหมายการปฏิบัติงานที่ชัดเจนและอยู่ในระดับที่ตอบสนองต่อความคาดหวังของประชาชน สร้างกระบวนการปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบและมีมาตรฐาน มีการจัดการความเสี่ยงและมุ่งเน้นผลการปฏิบัติงานเป็นเลิศ รวมถึงมีการติดตามประเมินผลและพัฒนาปรับปรุงการปฏิบัติงานให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง

๑.๓) การตอบสนอง (Responsiveness) หมายถึง ในการปฏิบัติราชการต้องสามารถให้บริการได้อย่างมีคุณภาพ สามารถดำเนินการแล้วเสร็จภายในระยะเวลาที่กำหนด สร้างความเชื่อมั่นไว้วางใจ รวมถึงตอบสนองตามความคาดหวัง/ความต้องการของประชาชนผู้รับบริการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่มีความหลากหลายและมีความแตกต่างกันได้อย่างเหมาะสม

๒) ค่านิยมประชาธิปไตย (Democratic Value) ประกอบด้วย

๒.๑) ภาระรับผิดชอบ/สามารถตรวจสอบได้ (Accountability) หมายถึง ในการปฏิบัติราชการต้องสามารถตอบคำถามและชี้แจงได้เมื่อมีข้อสงสัย รวมทั้งต้องมีการจัดวางระบบการรายงานความก้าวหน้าและผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมาย ที่กำหนดไว้ต่อสาธารณะเพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบและการให้ทุน ให้โทษ ตลอดจนมีการจัดเตรียมระบบการแก้ไขหรือบรรเทาปัญหาและผลกระทบใดๆ ที่อาจจะเกิดขึ้น

^๖ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, หลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี

๒.๒) เปิดเผย/โปร่งใส (Transparency) หมายถึง ในการปฏิบัติราชการต้องปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ตรงไปตรงมา รวมทั้งต้องมีการเปิดเผยข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและเชื่อถือได้ให้ประชาชนได้รับทราบอย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนวางระบบให้การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารดังกล่าวเป็นไปโดยง่าย

๒.๓) หลักนิติธรรม (Rule of Law) หมายถึง ในการปฏิบัติราชการต้องใช้อำนาจของกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับในการปฏิบัติงานอย่างเคร่งครัด ด้วยความเป็นธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ และคำนึงถึงสิทธิเสรีภาพของประชาชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียฝ่ายต่างๆ

๒.๔) ความเสมอภาค (Equity) หมายถึง ในการปฏิบัติราชการต้องให้บริการอย่างเท่าเทียมกันไม่มีการแบ่งแยกด้านชายหญิง ถิ่นกำเนิด เชื้อชาติ ภาษา เพศ อายุ สภาพทางกายหรือสุขภาพ สถานะของบุคคล ฐานะทางเศรษฐกิจและสังคม ความเชื่อทางศาสนา การศึกษาอบรม และอื่นๆ อีกทั้งยังต้องคำนึงถึงโอกาสความเท่าเทียมกันของการเข้าถึงบริการสาธารณะของกลุ่มบุคคลผู้ด้อยโอกาสในสังคมด้วย

๓) ประชาธิปไตย (Participatory State) ประกอบด้วย

๓.๑) การมีส่วนร่วม/การพยายามแสวงหาฉันทามติ (Participation/Consensus Oriented) หมายถึง ในการปฏิบัติราชการต้องรับฟังความคิดเห็นของประชาชน รวมทั้งเปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการรับรู้ เรียนรู้ ทำความเข้าใจ ร่วมแสดงทัศนะ ร่วมเสนอปัญหา/ประเด็นที่สำคัญที่เกี่ยวข้องร่วมคิดแก้ไขปัญหา ร่วมในกระบวนการตัดสินใจและการดำเนินงานและร่วมตรวจสอบผลการปฏิบัติงาน ทั้งนี้ ต้องมีความพยายามในการแสวงหาฉันทามติหรือข้อตกลงร่วมกันระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะกลุ่มที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจะต้องไม่มีข้อคัดค้านที่หาข้อยุติไม่ได้ในประเด็นที่สำคัญ

๓.๒) การกระจายอำนาจ (Decentralization) หมายถึง ในการปฏิบัติราชการควรมีการมอบอำนาจและกระจายความรับผิดชอบในการตัดสินใจและการดำเนินการให้แก่ผู้ปฏิบัติงานในระดับต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม รวมทั้งมีการโอนถ่ายบทบาทและภารกิจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือภาคส่วนอื่น ๆ ในสังคม

๔) ความรับผิดชอบทางการบริหาร (Administrative Responsibility) ประกอบด้วย

คุณธรรม/จริยธรรม (Morality/Ethics) หมายถึง ในการปฏิบัติราชการต้องมีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อหน้าที่ปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปอย่างมีศีลธรรม คุณธรรม และตรงตามความคาดหวังของสังคม รวมทั้งยึดมั่นในค่านิยมหลักของมาตรฐานจริยธรรมสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ประมวลจริยธรรมข้าราชการพลเรือน และจรรยาบรรณวิชาชีพ ตลอดจนคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของระบบราชการไทย ๘ ประการ (I AM READY) ได้แก่ I - Integrity ซื่อสัตย์และกล้ายืนหยัดในสิ่งที่ถูกต้อง A - Activeness ทำงานเชิงรุก คิดเชิงบวกและมีจิตบริการ M - Morality มีศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม R - Responsiveness คำนึงถึงประโยชน์สุขของประชาชนเป็นที่ตั้ง E - Efficiency มุ่งเน้นประสิทธิภาพ A - Accountability ตรวจสอบได้ D - Democracy ยึดมั่นในหลักประชาธิปไตย Y - Yield มุ่งผลสัมฤทธิ์

๕. หลักฆราวาสธรรม ๔

การพัฒนาจริยธรรมของตัวแทนและนายหน้าประกันภัยให้มีความสุจริตใจอย่างยิ่งอย่างแท้จริงนั้น ต้องพัฒนาจิตสำนึกของตัวแทนและนายหน้าประกันภัยเป็นสำคัญด้วย ซึ่งหลักธรรมมาภิบาลการบริหารด้านพระพุทธศาสนามีหลายประการ แต่สำหรับบทความนี้ขอเสนอ หลักธรรมมาภิบาลตามหลักฆราวาสธรรม ๔ คือ

ฆราวาสธรรม ประกอบด้วย ๒ คำ "ฆราวาส" แปลว่า ผู้ดำเนินชีวิตในทางโลก, ผู้ครองเรือน และ "ธรรม" แปลว่า ความถูกต้อง, ความดีงาม, นิสัยที่ดีงาม, คุณสมบัติ, ข้อปฏิบัติ

ฆราวาสธรรม แปลว่า คุณสมบัติของผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทางโลก ประกอบด้วยธรรมะ ๔ ประการ คือ

สัจจะ แปลว่า จริง ตรง แท้ มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐาน เป็นคนจริงต่อความเป็นมนุษย์ของตน

ทมะ แปลว่า ฝึกตน ช่มจิต และรักษาใจ บังคับตัวเองเพื่อลดและละกิเลส และรักษาสัจจะ

ขันติ แปลว่า อดทน ไม่ใช่เพียงแต่อดทนกับคำพูดหรือการกระทำของผู้อื่นที่เราไม่พอใจ แต่หมายถึงการอดทนอดกลั้นต่อการบีบบังคับของกิเลส

จาคะ แปลว่า เสียสละ บริจาคสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่ในตน โดยเฉพาะกิเลสเพราะนั่นคือสิ่งที่ไม่ควรมีอยู่กับตน ละนิสัยไม่ดีต่างๆ

ปัญหาที่ตัวแทนและนายหน้าประกันภัยชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยทุจริต หลอกลวง ผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป เกิดจากความไม่มีจิตสำนึกสุจริตใจในการประกอบสัมมาอาชีพตามหลักฆราวาสธรรม ๔ จึงทำให้ไม่สนใจหลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัย ไม่ปฏิบัติตามจรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนและนายหน้าประกันภัย และไม่สนใจปฏิบัติกฎหมาย กฎ ระเบียบต่างๆ ดังนั้นสำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) ควรร่วมมือกับบริษัทประกันภัย นำหลักฆราวาสธรรม ๔ ขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า อันเป็นคุณสมบัติของผู้ประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิตทางโลก อันประกอบด้วยหลักธรรม ๔ ประการ กล่าวคือ สัจจะ คือ มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐาน เป็นคนจริงต่อความเป็นมนุษย์ของตน ทมะ คือ บังคับตัวเองเพื่อลดและละกิเลส และรักษาสัจจะ ขันติ คือ การอดทนอดกลั้นต่อการบีบบังคับของกิเลส จาคะ คือ ละกิเลสนิสัยไม่ดีต่างๆ มาทำการอบรมปลูกฝังจิตสำนึกของตัวแทนนายหน้าประกันภัยให้มีความซื่อสัตย์สุจริตใจอย่างยิ่งในการประกอบสัมมาอาชีพการชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโภคและประชาชนทั่วไปแทนบริษัทประกันภัยด้วย

๖. บทสรุป

ธุรกิจประกันภัยมีตัวแทนและนายหน้าประกันภัย เป็นผู้ชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโภคและประชาชนทั่วไป แทนบริษัทประกันภัย หน่วยงานที่รับผิดชอบคือ สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) ได้นำหลักสุจริตใจอย่างยิ่งการประกันภัยมาใช้ให้เป็นรูปธรรม โดยออกเป็นจรรยาบรรณและศีลธรรมของตัวแทนและนายหน้าประกันภัย รวมทั้งออกกฎหมาย กฎ ระเบียบต่างๆ ในการควบคุมตัวแทนและนายหน้าประกันภัย ให้มีความซื่อสัตย์สุจริตในการชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโภคและประชาชนทั่วไปปัจจุบัน

ธุรกิจประกันภัย แต่ยังคงเกิดปัญหาตัวแทนนายหน้าประกันภัยทุจริต หลอกลวง ชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยผู้บริโภครวมและประชาชนทั่วไปบ่อยครั้ง จึงเห็นว่า การแก้ไขปัญหาดังกล่าวในปัจจุบันและในอนาคตให้ได้คือ สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย (คปภ.) ควรนำหลักธรรมาภิบาลการบริหารบ้านเมืองที่ดี โดยเฉพาะหลักการบริหารจัดการภาครัฐแนวใหม่ มาทำความร่วมมือกับบริษัทประกันภัยในการวางแผน พัฒนาตัวแทนและนายหน้าประกันภัยให้มีส่วนร่วมพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ วัดประสิทธิผลได้อย่างมีมาตรฐานชัดเจน และนำหลักทวารวาสธรรม ๔ อันประกอบด้วยหลักธรรม ๔ ประการ กล่าวคือ สัจจะ คือ มีความซื่อสัตย์เป็นพื้นฐาน เป็นคนจริง ต่อความเป็นมนุษย์ของตน ทมะ คือ บังคับตัวเองเพื่อลดและละกิเลส และรักษาสัจจะ ชันติ คือ การอดทนอดกลั้นต่อการบีบบังคับของกิเลส จาคะ คือ ละกิเลสนิสัยไม่ดีต่างๆ มาทำการอบรมปลูกฝังจิตสำนึกของตัวแทนและนายหน้าประกันภัยให้มีความซื่อสัตย์สุจริตใจอย่างยิ่งในการประกอบสัมมาอาชีพการชี้ชวนชี้ช่องเสนอขายประกันภัยให้กับผู้บริโภครวมและประชาชนทั่วไปแทนบริษัทประกันภัย ให้มีความซื่อสัตย์สุจริตใจอย่างยิ่ง ได้รับผลการตอบสนองที่ทำให้ภาพพจน์ของธุรกิจประกันภัยดีขึ้นและได้รับความเชื่อถือที่จากผู้บริโภครวมและประชาชนทั่วไปดียิ่งขึ้นต่อไป

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์, สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, หน้า ๑๓๖.

สำนักงานคณะกรรมการกำกับและส่งเสริมการประกอบธุรกิจประกันภัย, เว็บไซต์ www.oic.or.th

หลักธรรมาภิบาลของการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี, สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, เว็บไซต์.

อำนาจการเมืองการปกครองอธิปไตย Power, Politics, Sovereignty

ร้อยเอก ไพบุลย์ สุขเจตน์*

บทคัดย่อ

อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชน เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความผาสุกของประชาชนโดยรวม ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง มาจากการขาดความเข้าใจในอำนาจอธิปไตยอย่างถ่องแท้ นำมาใช้โดยการบิดเบือนจากข้อเท็จจริง กลายเป็นดาบสองคม เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ส่วนตน และพวกพ้อง ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ความคิดเห็นแตกแยก ออกเป็นฝ่าย นำสังคมสู่ความอ่อนแอ ขาดจริยธรรม คุณธรรม

คำสำคัญ: อำนาจ, การเมืองการปกครอง, อธิปไตย

Abstract

Sovereign power belongs to all people for the overall benefit of the nation and the welfare of the people as a whole problems related to politics and government. Comes from a lack of understanding of sovereignty. Used by distortion from facts. Became a double-edged sword. To create personal benefits and the dissenters cause conflicts. The opinions are divided into divisions. Bringing society to weakness, lacking moral ethics.

Keywords: Power, Politics, Sovereignty

๑. บทนำ

อำนาจอธิปไตย (sovereignty) หมายถึง อำนาจสูงสุดในการปกครองรัฐ ดังนั้น สิ่งอื่นใดจะมีอำนาจยิ่งกว่าหรือขัดต่ออำนาจอธิปไตยหาได้ไม่ อำนาจอธิปไตย ย่อมมีความแตกต่างกันไปในแต่ละระบอบการปกครอง ตัวอย่างเช่น ในระบอบประชาธิปไตย อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน กล่าวคือ ประชาชนคือผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ กษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ เป็นต้น สำหรับราชอาณาจักรไทย ใช้การปกครองระบอบประชาธิปไตย ดังนั้น อำนาจอธิปไตยจึงเป็นของประชาชน อำนาจอธิปไตยนั้น โดยหลักสากล แต่ละรัฐจะมีองค์กรที่ใช้อำนาจอธิปไตยอยู่ ๓ องค์กร ได้แก่ อำนาจบริหาร อำนาจนิติบัญญัติ และอำนาจตุลาการ

ฌอง โบแดง (Jean Bodin) เป็นนักปรัชญาการเมืองของโลกตะวันตก ชาวฝรั่งเศส ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ หรือประมาณ พ.ศ. ๒๑๐๐ และเป็นคนแรกที่ใช้คำว่า “อำนาจอธิปไตย” ในความหมายที่เข้าใจได้ในปัจจุบัน กล่าวคือ อำนาจอธิปไตยนั้นเป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ ซึ่ง โบแดง ได้เสนอปรัชญาเกี่ยวกับทฤษฎีอำนาจอธิปไตยในหนังสือเรื่อง “Six Books” ไว้ว่า

* นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

“อำนาจเป็นเครื่องหมายที่บอกถึงความแตกต่างระหว่างรัฐกับสังคมอื่น ๆ ที่ครอบครัวยุคหลายครอบครัวยู่ร่วมกัน และพรรณนาว่าครอบครัวเป็นพลเมืองของรัฐ ซึ่งต้องยอมอยู่ภายใต้อำนาจปกครอง และการยอมรับในอำนาจปกครองของพลเมืองผู้อยู่ใต้การปกครองของรัฐนั้น”^๑

บทความนี้ศึกษาเกี่ยวกับอำนาจอธิปไตย (sovereignty) เป็นอำนาจสูงสุดในการปกครองรัฐ สิ่งอื่นใดจะมีอำนาจยิ่งกว่าหรือขัดต่ออำนาจอธิปไตยหาได้ไม่ แต่ประชาชนยังขาดความเข้าใจในอำนาจอธิปไตยอย่างแท้จริง การนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดจึงไร้ประสิทธิภาพประสิทธิผล

๒. ความหมายอำนาจอธิปไตย

อำนาจอธิปไตย (Sovereignty) หมายถึง อำนาจที่แสดงความเป็นใหญ่ ความเป็นอิสระ ไม่ขึ้นต่อใคร หรือต้องเชื่อฟังคำสั่งคำบัญชาของผู้ใดที่เหนือตนโดยปราศจากความยินยอมของตน^๒ อำนาจอธิปไตย ย่อมมีความแตกต่างกันไปในแต่ละระบอบการปกครองของประเทศนั้น ๆ เช่น ประเทศที่มีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อำนาจอธิปไตยจะเป็นของประชาชน กล่าวคือประชาชนคือผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ โดยผ่านตัวแทนคือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ส่วนการปกครองในระบอบคณาธิปไตย อำนาจจะเป็นของคณะบุคคลที่ปกครองในระบอบคณาธิปไตย ขณะเดียวกันการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อำนาจอธิปไตยเป็นของพระมหากษัตริย์ กล่าวคือ กษัตริย์เป็นผู้มีอำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศ และเป็นผู้เดียวที่ใช้อำนาจอธิปไตย

ดังนั้น อำนาจอธิปไตย จึงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของความเป็นรัฐ เพราะการจะเป็นรัฐได้นั้น นอกจากประกอบด้วย อาณาเขตหรือดินแดน ประชากรที่อยู่รวมกันอย่างถาวร และรัฐบาลแล้ว ย่อมต้องมีอำนาจอธิปไตยด้วย ทั้งนี้ประเทศนั้นต้องเป็นประเทศที่สามารถมีอำนาจสูงสุด (อำนาจอธิปไตย) ในการปกครองตนเอง จึงจะสามารถเรียกว่า “รัฐ” ได้

๓. ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจอธิปไตย

อำนาจอธิปไตยกับความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ได้มีการอธิบายไว้หลากหลายทฤษฎีตามลำดับวิวัฒนาการ โดยทฤษฎีที่สำคัญและเป็นที่ยอมรับในปัจจุบันมี ๒ ทฤษฎีด้วยกัน สามารถอธิบายได้ดังนี้ คือ

๑) ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน ถือว่า อำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน และประชาชนทุกคนใช้อำนาจอธิปไตยเองในกิจการทั้งปวงโดยตรง หรืออาจจัดการปกครองเป็นแบบประชาธิปไตยโดยอ้อม คือ ให้ประชาชนเลือกสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรขึ้นทำการแทนตน ซึ่งทฤษฎีนี้เกิดจากข้อเสนอของรูสโซ่ เจ้าของแนวคิดในหนังสือสัญญาประชาคม (Social Contract) ที่มองเห็นว่า สังคมเกิดจากความยินยอมพร้อมใจกันของมนุษย์ การที่มนุษย์ทุกคนยินยอมมารวมเป็นสังคมนั้น ก่อให้เกิดสัญญาประชาคมขึ้นซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะทำสัญญากับคนอื่น ๆ หรือทุกคน ที่ว่า “เราทุกคนจะยอมมอบร่างกายและอำนาจทุกอย่างที่มีอยู่ร่วมกัน ภายใต้อำนาจสูงสุดของเจตนารมณ์ร่วมกัน

^๑ วรเจตน์ ภาคีรัตน์, (๓๑ มกราคม ๒๕๕๓), หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม, สืบค้น ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๘ จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=1431>

^๒ มานิตย์ จุมปา, “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐” (ความรู้เบื้องต้น), (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๑), หน้า ๑๖.

ของสังคม และเราก็จะได้รับส่วนในฐานะที่เป็นสมาชิกที่แยกจากกันมิได้ของส่วนรวม ผู้เข้าร่วมแต่ละคนรวมกับทุกคนไม่ใช่กับใครคนใดคนหนึ่ง โดยนัยนี้ เขาผู้นั้น ไม่คิดเชื่อฟังใครนอกจากตัวเอง และยังคงมีเสรีภาพเหมือนเมื่อก่อน^๓ ซึ่งการถือทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชน จะมีผลตามมาดังนี้คือ

(๑.๑) การออกเสียงเลือกตั้ง เป็นสิทธิซึ่งเราจะใช้สิทธิดังกล่าวหรือไม่ก็ยอมได้

(๒.๒) สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้แทนของประชาชน ประชาชนสามารถควบคุมผู้แทน^๔ ได้ เมื่อประชาชนไม่พอใจผู้แทน^๕ ก็ถอดถอนออกจากตำแหน่งได้ (recall)

(๓.๓) ประชาชนมีส่วนร่วมในทางกฎหมายมาก เช่น มีสิทธิเสนอร่างกฎหมาย มีสิทธิออกเสียงแสดงประชามติในเรื่องสำคัญ ๆ เป็นต้น

๒) ทฤษฎีว่าด้วยอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ หมายความว่า อำนาจอธิปไตยไม่ใช่ของประชาชน แต่เป็นของ “ชาติ” ซึ่ง “ชาติ” เป็นสิ่งที่สมมติขึ้นมา ชาติเกิดจากการรวมกันของพลเมืองทุกคน ซึ่งถ้าแยกเป็นคนแต่ละคนแล้วจะไม่มีเลย แต่ถ้ารวมกันทุกคนแล้ว ย่อมเป็น “ชาติ” ซึ่งเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง โดยมี ซีเอเยส ชาวฝรั่งเศส ผู้เสนอทฤษฎีว่าด้วยอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติที่เห็นว่าเจตนารมณ์ของชาติจะแสดงออกได้ก็แต่โดยชาติ โดยผ่านผู้แทนของชาติ และผู้แทนที่ได้รับเลือกโดยประชาชนนั้น เมื่อได้รับเลือกแล้วไม่ใช่ผู้แทนของราษฎรที่เลือก แต่เป็นผู้แทนของชาติจึงเป็นอิสระ ไม่ถูกผูกมัดโดยสัญญาใด ๆ กับประชาชนผู้เลือก และมีอิสระที่จะทำแทนชาติได้เต็มที่^๔ และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการใช้อำนาจนี้ แต่อยู่ในฐานะที่เป็นสมาชิกของชาติเท่านั้น และการถือทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ จะมีผลตามมากล่าวคือ

เมื่ออำนาจอธิปไตยเป็นของชาติ หากชาติได้มอบหมายให้ผู้ใดใช้อำนาจแทน เช่น มอบให้กษัตริย์หรือประธานาธิบดี ชาติย่อมเรียกอำนาจอธิปไตยกลับคืนได้ หรือการเลือกตั้งผู้แทนราษฎรเป็นหน้าที่ ซึ่งเราจะต้องทำ ไม่ใช่ “สิทธิ” หรือประชาชนไม่มีส่วนร่วมในทางกฎหมายกับการเมือง เป็นต้น อนึ่ง ในหลายประเทศได้เกิดปัญหาขึ้นว่าจะใช้ทฤษฎีอำนาจอธิปไตยเป็นของประชาชนหรือเป็นของชาติ จึงมีการผสมผสานทั้งสองทฤษฎีเข้าด้วยกัน โดยปรากฏในลักษณะ เช่น “การเลือกตั้งเป็นกลไกสำคัญในการให้ประชาชนได้แสดงสิทธิของความเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย” หรือ “การออกเสียงเลือกตั้ง ทุกระดับ ทุกตำแหน่ง เป็นสิทธิของประชาชนไม่ใช่หน้าที่”

๔. แนวคิดอำนาจอธิปไตย

เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์ ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของอำนาจอธิปไตยไว้ดังนี้

๑) ความเด็ดขาด (Absoluteness) กล่าวคือ ไม่มีอำนาจอื่นใดภายในรัฐที่เหนือกว่า และจะไม่มีอำนาจอื่นที่มากำกัอำนาจในการออกกฎหมายของรัฐ

๒) การทั่วไป (Universality) อำนาจอธิปไตยของรัฐ มีอยู่เหนือทุกคน และทุกองค์ กรที่อยู่ในรัฐ มีข้อยกเว้นเพียงแต่ว่า เมื่อมีผู้แทนของต่างประเทศมาประจำในประเทศ ผู้แทนต่างประเทศจะไม่อยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยของรัฐนั้น ซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติระหว่างประเทศมานาน

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

๓) ความถาวร (Permanence) อำนาจอธิปไตยของรัฐยังคงมีอยู่ตราบเท่าที่รัฐยังคงดำรงอยู่ ผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในนามของรัฐอาจจะเปลี่ยนแปลงหรืออาจมีการปฏิรูปการปกครองเปลี่ยนระบบของรัฐบาลได้ แต่อำนาจอธิปไตยมิได้สูญหายไปจากรัฐ

๔) การแบ่งแยกมิได้ (Indivisibility) หมายความว่า ในรัฐ ๆ หนึ่ง จะต้องมีอำนาจอธิปไตยที่เป็นหนึ่งเดียวเท่านั้น หากมีการแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยก็ย่อมเป็นการทำลายอำนาจอธิปไตย แต่ในที่นี้การแบ่งแยกดังกล่าวมิได้หมายถึง การแบ่งแยกอำนาจอธิปไตยให้องค์กรต่าง ๆ เป็นผู้ใช้อำนาจ^๕

นับได้ว่า ฌอง โบแดง (Jean Bodin) เป็นนักปรัชญาการเมืองของโลกตะวันตก ชาวฝรั่งเศส ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ หรือประมาณ พ.ศ. ๒๑๐๐ คนแรกที่ใช้คำว่าอำนาจอธิปไตย ในความหมายที่เข้าใจกันอยู่ในปัจจุบัน กล่าวคือในความหมายที่เป็นอำนาจอธิปไตยในการปกครองประเทศ ซึ่งขณะนั้นเป็นช่วงเวลาที่มีรัฐทั้งหลายในโลกปกครองโดยระบอบที่มีกษัตริย์มีอำนาจเด็ดขาดหรือสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ภายใต้คติความเชื่อทางการปกครองอันไม่แตกต่างกันมากนักว่ากษัตริย์เป็นผู้ได้รับอำนาจจากสวรรค์ หรือจตุตถกษัตริย์ลงมาปกครองโลก (Divine Rights of King)

โบแดง ได้เสนอปรัชญาเกี่ยวกับทฤษฎีอำนาจอธิปไตยไว้ว่า อำนาจอธิปไตยเป็นเครื่องหมายที่บอกถึงความแตกต่างระหว่างรัฐกับสังคมอื่น ๆ ที่ครอบครัวยุคหลายครอบครัวยู่ร่วมกัน โบแดงได้เริ่มต้นอธิบายเรื่องนี้ไว้ในบทที่ ๘ และบทที่ ๑๐ ของหนังสือเรื่อง “Six Books” พรรณนาว่าครอบครัวเป็นพลเมืองของรัฐ ซึ่งต้องยอมอยู่ภายใต้อำนาจขององค์อธิปัตย์ หรือผู้ปกครองที่มีอำนาจสูงสุด ซึ่งโดยหลักการนี้ รัฐจึงประกอบด้วยผู้ปกครอง และผู้ใต้อำนาจปกครอง และการยอมรับในอำนาจปกครองของพลเมืองผู้อยู่ใต้การปกครองนี้เอง จะทำให้มนุษย์เป็นพลเมืองได้เป็นประการสำคัญ นอกจากรัฐจะมีอธิปัตย์หรือมีอำนาจอธิปไตยแล้ว รัฐจะมีพลเมืองที่อยู่ภายใต้การปกครองของผู้ปกครองอันเดียวกัน แม้พลเมืองจะมีขนบธรรมเนียมภาษากฎหมายที่ยอมรับบังคับใช้ หรือศาสนาที่ต่างจากผู้ปกครองก็ตาม

โบแดง กล่าวเกี่ยวกับรัฐไว้ว่า รูปแบบของรัฐบาลจะเป็นรูปใดนั้น จะขึ้นอยู่กับว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของใคร หากเป็นของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ อำนาจของรัฐก็จะเป็นของกษัตริย์ ซึ่งเป็นองค์อธิปัตย์หนึ่งเดียว หากเป็นคณะบุคคลปกครองก็จะเป็นคณะอธิปัตย์ ขณะที่ถ้าเป็นสภาผู้แทนราษฎรมีอำนาจปกครอง ก็จะเป็นประชาธิปไตย ในแง่รัฐบาล โบแดงมีความเห็นว่ารัฐเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตย ขณะที่รัฐบาลเป็นเครื่องมือที่รัฐจะใช้อำนาจอธิปไตย อำนาจอธิปไตยในทัศนะของโบแดงนั้นหมายถึง อำนาจที่มีถาวรไม่จำกัด และไม่มีเงื่อนไขผูกมัดที่จะออกกฎหมายตีความและรักษากฎหมาย อำนาจนี้เป็นสิ่งจำเป็นต่อรัฐที่มีระเบียบที่ดี อำนาจนี้เองทำให้รัฐแตกต่างไปจากการรวมกลุ่มของบุคคลในสมัยโบราณ อำนาจอธิปไตยนี้อาจถูกจำกัดโดยกฎหมายธรรมชาติหรือกฎธรรมชาติ อันเป็นบรรดากฎหมายต่าง ๆ ที่กำหนดความถูกต้องหรือความผิดในลักษณะที่มุ่งให้คน รักษาสัญญาและเคารพทรัพย์สินของคนอื่น สิ่งจำกัดอำนาจอธิปไตยคือ กฎหมายรัฐธรรมนูญซึ่งหมายถึงกฎหมายหลักของประเทศ (โดยเฉพาะหมายถึงรัฐธรรมนูญของฝรั่งเศส)^๖

^๕เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์, **หลักรัฐศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.), หน้า ๑๐๐.

^๖วรเจตน์ ภาคิรัตน์, (๓๑ มกราคม ๒๕๕๓), หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม, สืบค้น ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๘ จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=1431>

มองเตกีเออ (Montesquieu) นักคิดนักปรัชญาการเมืองชาวฝรั่งเศส ผู้ให้กำเนิดแนวคิดในการแบ่งแยกอำนาจปกครองสูงสุดหรืออำนาจอธิปไตยออกเป็น ๓ ฝ่าย โดยพิจารณาในแง่ขององค์กรผู้ใช้อำนาจออกเป็นอำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหารและอำนาจตุลาการ ตามแนวคิดของอริสโตเติล (Aristotle) นักปราชญ์การเมืองชาวกรีกโบราณ บนพื้นฐานหรือมีเป้าประสงค์ประการสำคัญแห่งหลักการคือการให้อำนาจแต่ละฝ่ายถ่วงดุล และตรวจสอบซึ่งกันและกันทั้งสามฝ่าย และเพื่อประกันสิทธิเสรีภาพของประชาชนให้ปลอดจากการใช้อำนาจโดยมิชอบขององค์กรภาครัฐที่ใช้อำนาจหนึ่งอำนาจใดที่อาจละเมิดสิทธิโดยอำนาจรัฐไม่ว่าฝ่ายใด ซึ่งตามแนวคิดดั้งเดิมของมองเตกีเออนั้น ได้แบ่งอำนาจอธิปไตยออกเป็นองค์กรที่ใช้อำนาจนิติบัญญัติ (Puisseance Legislative) ซึ่งใช้อำนาจปฏิบัติการต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับกฎหมายมหาชน และองค์กรที่ใช้อำนาจปฏิบัติการต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับกฎหมายเอกชน ซึ่งก็คือ สภาที่ทำหน้าที่ประชุมและปรึกษาในเรื่องการเมือง องค์กรเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือข้าราชการ และองค์กรฝ่ายตุลาการ นั่นเอง เหตุผลที่มองเตกีเออเสนอแนวคิดให้แบ่งแยกอำนาจปกครองสูงสุดนี้เนื่องจากเขาเห็นว่า หากอำนาจในการนิติบัญญัติหรือการตรากฎหมาย อำนาจในการบริหารหรือการบังคับตามมติมหาชน และอำนาจตุลาการในการพิจารณาคดี ถูกใช้โดยบุคคลเดียวหรือองค์กรเดียว ไม่ว่าจะเป็นขุนนางหรือประชาชนก็ตามแล้ว ยากที่จะมีเสรีภาพอยู่ได้ ทั้งนี้เป็นเพราะ ผู้ใช้ทั้งอำนาจนิติบัญญัติร่วมกับอำนาจบริหาร จะออกกฎหมายแบบทรราช และบังคับใช้กฎหมายในทางมิชอบ หากอำนาจตุลาการรวมกันกับอำนาจนิติบัญญัติ ผู้พิพากษาจะเป็นผู้ออกกฎหมาย อันอาจส่งผลให้ชีวิตและเสรีภาพของผู้ใต้การปกครอง ถูกบังคับควบคุมโดยกฎหมายที่ลำเอียง และหากให้อำนาจตุลาการรวมกับอำนาจบริหารแล้ว ผู้พิพากษาจะประพฤติตัวแบบกดขี่รุนแรง อันจำเป็นต้องแยกอำนาจแต่ละด้านออกจากกัน

อย่างไรก็ตาม ด้วยฐานคิดของมองเตกีเออที่ว่า การแบ่งแยกอำนาจการปกครองมิใช่บรรทัดวิธีประการเดียวในการตรวจสอบควบคุมการใช้อำนาจรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง รัฐบาลยากที่จะจัดการกับปัญหาการทุจริตจากการบริหารงานที่สลับซับซ้อนไม่โปร่งใสได้จริง ทำให้แท้จริงนั้น ประชาชนต่างหากคือผู้ที่จะควบคุมได้อย่างเกิดประสิทธิผลมากที่สุด การแบ่งแยกอำนาจการปกครองในมุมมองสมัยใหม่ จึงเป็นหลักการที่ถูกกล่าวถึงควบคู่ไปกับบทบาทหน้าที่ในการมีส่วนร่วมตรวจสอบถ่วงดุลการใช้อำนาจโดยองค์กรผู้ใช้อำนาจของประชาชน ต่อมานักปรัชญาการเมืองสมัยหลังได้แจกแจงอำนาจอธิปไตยตามแนวคิดของมองเตกีเออ ออกเป็นอำนาจนิติบัญญัติจะทำหน้าที่ในการออกกฎหมาย ตามหลักการกว้าง ๆ แล้ว โดยกำหนดให้องค์กรผู้ใช้อำนาจบริหารหรือฝ่ายปกครองไปกำหนดรายละเอียด ด้วยการออกกฎ ข้อบังคับ ประกาศ อันเป็นกฎหมายลำดับรอง (subordinate Legislation) ให้เป็นไปอย่างสอดคล้องสัมพันธ์กับกฎหมายหลัก ในอันที่จะแก้ไขปัญหาความเดือดร้อนเรื่องใด ๆ ในสังคม ส่วนอำนาจบริหาร ถูกกำหนดให้ใช้โดยองค์กรหนึ่งที่เรียกว่ารัฐบาล (Government) ซึ่งจะต้องปฏิบัติตามกฎหมายที่กำหนดอำนาจหน้าที่ของตนเองไว้อย่างเคร่งครัด นอกไปจากนี้ องค์กรที่ใช้อำนาจบริหาร มีอำนาจตามชื่อในการบริหารราชการ และปกครองประเทศ ภายใต้เป้าหมายสูงสุดคือการสร้างความกินดีอยู่ดีของประชาชน ส่วนอำนาจตุลาการ เป็นอำนาจในการวินิจฉัย พิจารณาพิพากษาบรรดาอรรถคดีที่พิว่ง ไม่ว่าจะเป็นข้อพิพาทระหว่างองค์กรภาครัฐกับองค์กรภาครัฐ องค์กรภาครัฐกับเอกชน หรือเอกชนกับเอกชน อย่างไรก็ตาม ขอบอำนาจในการพิจารณาประเภทข้อพิพาทดังกล่าวข้างต้น ย่อมถูกจำแนกแจกแจงไปตามองค์กรใช้อำนาจตุลาการ

หรือศาลที่ต่างกันไปในรายละเอียด เช่น อำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีอันเป็นข้อพิพาทระหว่าง องค์การภาครัฐกับองค์การภาครัฐ องค์การภาครัฐกับเอกชน หรือเอกชนกับเอกชน อันเกี่ยวกับคำสั่งหรือ สัญญาทางปกครอง เป็นคดีที่อยู่ในอำนาจของศาลปกครอง ซึ่งในประเทศไทย มีฐานะเป็นระบบศาล หนึ่ง นอกเหนือไปจากศาลยุติธรรม ศาลรัฐธรรมนูญ และศาลฎีกาแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่ง ทางการเมือง^๗

อำนาจอธิปไตยแบ่งเป็น ๓ อำนาจ ดังนี้

๑) อำนาจนิติบัญญัติ โดยพระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนิติบัญญัติผ่านทางรัฐสภา ซึ่งผู้ที่จะ ใช้อำนาจนี้ คือ กลุ่มบุคคลที่อาสามาเป็นตัวแทนของปวงชนหลาย ๆ คนรวมตัวกันตั้งเป็นพรรค การเมือง เสนอตัวบุคคลที่ทางพรรคเห็นว่าเหมาะสมให้ประชาชนเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (สส.) มีอำนาจในการออกกฎหมาย ยกเลิก แก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายเพื่อใช้ในการบริหารประเทศ และ ปกป้องสิทธิ เสรีภาพของประชาชน รวมทั้งการสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อยให้เกิดขึ้นแก่สังคม กับบุคคลที่ไม่สังกัดหรือเกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา (สว.) มี หน้าที่กลั่นกรองกฎหมายที่สภาผู้แทนราษฎรบัญญัติขึ้น แต่ในเรื่องที่สำคัญมาก ๆ เกี่ยวข้องกับ ผลประโยชน์ของแผ่นดิน สภาใดสภาหนึ่งไม่มีอำนาจให้ความเห็นชอบได้ ต้องประชุมร่วมทั้งสองสภา เรียกว่า รัฐสภา จึงให้ความเห็นชอบได้ เช่น การประกาศสงคราม การรับฟังคำชี้แจงและการให้ความ เห็นชอบสนธิสัญญา เป็นต้น

รัฐสภา เป็นการประชุมและลงมติร่วมกันของสภาผู้แทนราษฎร และวุฒิสภาโดยประธานสภา ผู้แทนราษฎร เป็นประธานรัฐสภา ประธานวุฒิสภาเป็นรองประธานรัฐสภา ในกรณีที่ไม่มีประธาน สภาผู้แทนราษฎร หรือประธานสภาผู้แทนราษฎรไม่อยู่หรือไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ประธานรัฐสภาได้ ให้ประธานวุฒิสภาทำหน้าที่ประธานรัฐสภาแทนในกรณีต่อไปนี้ ให้รัฐสภาประชุมร่วมกัน

(๑) การให้ความเห็นชอบในการแต่งตั้งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

(๒) การปฏิญาณตนของผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ต่อรัฐสภา

(๓) การรับทราบการแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายที่ตราว่าด้วยการสืบราชสันตติวงศ์

(๔) การรับทราบหรือให้ความเห็นชอบในการสืบราชสมบัติ

(๕) การมีมติให้รัฐสภาพิจารณาเรื่องอื่นในสมัยประชุมสามัญนิติบัญญัติได้

(๖) การให้ความเห็นชอบในการปิดสมัยประชุม

(๗) การเปิดประชุมรัฐสภา

(๘) การตราข้อบังคับการประชุมรัฐสภา

(๙) การให้ความเห็นชอบให้พิจารณาร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญหรือร่าง พระราชบัญญัติใหม่

(๑๐) การให้ความเห็นชอบให้พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแก้ไขเพิ่มเติม ร่างพระราชบัญญัติ ประกอบรัฐธรรมนูญหรือร่างพระราชบัญญัติต่อไป

(๑๑) การแถลงนโยบาย

(๑๒) การเปิดอภิปรายทั่วไป

^๗ เรื่องเดียวกัน.

(๑๓) การให้ความเห็นชอบในการประกาศสงคราม

(๑๔) การรับฟังคำชี้แจงและการให้ความเห็นชอบสนธิสัญญา

๒) อำนาจบริหาร พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีคนหนึ่งที่เป็นสมาชิก สภาผู้แทนราษฎร ตามมติคะแนนเสียงมากกว่ากึ่งหนึ่งของจำนวนสมาชิกทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภาผู้แทนราษฎร และจะดำรงตำแหน่งติดต่อกันเกินสองวาระหรือเกินกว่าแปดปีมิได้ สุดแต่ระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งกรณีใดจะยาวกว่ากัน โดยประธานสภาผู้แทนราษฎรเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีอื่นอีกไม่เกินสามสิบห้าคนประกอบเป็นคณะรัฐมนตรี มีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดินตามหลักความรับผิดชอบร่วมกัน ก่อนที่คณะรัฐมนตรีจะเข้ารับบริหารราชการแผ่นดินต้องแถลงนโยบายต่อรัฐสภา และชี้แจงการดำเนินการตามนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ โดยไม่มีการลงมติไว้วางใจ ทั้งนี้ ภายในสิบห้าวันนับแต่วันเข้ารับหน้าที่ และเมื่อเข้ารับหน้าที่แล้วต้องจัดทำแผนการบริหารราชการแผ่นดิน เพื่อกำหนดแนวทาง การปฏิบัติราชการของแต่ละปี

๓) อำนาจตุลาการ คือ อำนาจที่ให้แก่ศาลในการพิจารณา พิพากษาอรรถคดีความต่าง ๆ ตามที่กฎหมายกำหนดไว้ โดยศาลมีหน้าที่ให้ความยุติธรรมแก่ทุก ๆ คนตามบทบัญญัติของกฎหมายที่ฝ่ายนิติบัญญัติได้ตราขึ้นมาใช้ โดยการที่มีพระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการผ่านทางศาลต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกได้ดังนี้

(๑) ศาลยุติธรรม มีประธานศาลฎีกาเป็นหัวหน้าฝ่ายตุลาการ ศาลยุติธรรมมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวง เว้นแต่คดีที่รัฐธรรมนูญนี้หรือกฎหมายบัญญัติให้อยู่ในอำนาจของศาลอื่น ศาลยุติธรรมมีสามชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา เว้นแต่ที่มีบัญญัติไว้เป็นอย่างอื่นในรัฐธรรมนูญนี้หรือตามกฎหมายอื่น

ก) ศาลชั้นต้น เป็นศาลที่ผู้ได้รับความเดือดร้อนต่อการละเมิดกฎหมายหรือเกิดข้อพิพาทใด ๆ ที่ไม่สามารถตกลงกันได้ จำต้องขอให้ศาลมีคำสั่งหรือตัดสินคดีให้เป็นอันดับแรก มีอยู่ด้วยกันหลายศาล ตามลักษณะของคดี เช่น ศาลแขวง ศาลจังหวัด ศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลคดีเด็ก ศาลเยาวชนและครอบครัว ศาลภาษีอากร ศาลแรงงาน ศาลแรงงานกลาง ศาลทรัพย์สินทางปัญญา และการค้าระหว่างประเทศ

ข) ศาลอุทธรณ์ มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่กฎหมายบัญญัติให้อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นต่อศาลอุทธรณ์ โดยการยื่นอุทธรณ์ต่อศาลชั้นต้นที่พิจารณาคดีนั้นภายในเวลาที่กฎหมายกำหนด และให้ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาท้องถิ่น และผู้บริหารท้องถิ่น

ค) ศาลฎีกา มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่รัฐธรรมนูญ หรือกฎหมายบัญญัติให้เสนอต่อศาลฎีกาได้โดยตรง และคดีที่อุทธรณ์หรือฎีกาคำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลชั้นต้นหรือศาลอุทธรณ์ และมีอำนาจพิจารณาและวินิจฉัยคดีที่เกี่ยวกับการเลือกตั้ง และการเพิกถอนสิทธิเลือกตั้ง ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรโดยต้องใช้ระบบไต่สวนและเป็นไปโดยรวดเร็ว และให้มีแผนกคดีอาญาของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองในศาลฎีกา โดยองค์คณะผู้พิพากษาประกอบด้วยผู้พิพากษาในศาลฎีกา ซึ่งดำรงตำแหน่งไม่ต่ำกว่าผู้พิพากษาศาลฎีกาจำนวนเก้าคน ซึ่งได้รับเลือกโดยที่ประชุมใหญ่ศาลฎีกาโดยวิธีลงคะแนนลับ และให้เลือกเป็นรายคดี คดีที่ศาลฎีกาพิจารณาพิพากษาแล้วถือว่าคดีนั้นสิ้นสุดเด็ดขาด

(๒) ศาลรัฐธรรมนูญ มีหน้าที่พิจารณาพิพากษาประเด็นข้อพิพาทเกี่ยวกับกฎหมายรัฐธรรมนูญทั้งหมด และมีหน้าที่ควบคุมไม่ให้มีการออกกฎหมายที่ขัดแย้งกับรัฐธรรมนูญ ผู้ที่ทำหน้าที่ในศาลรัฐธรรมนูญประกอบด้วย ประธานศาลรัฐธรรมนูญ ๑ คน และตุลาการศาลรัฐธรรมนูญอีก ๑๔ คน โดยพระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งตามคำแนะนำของวุฒิสภา ประธานศาลรัฐธรรมนูญ และตุลาการศาลรัฐธรรมนูญมีวาระการดำรงตำแหน่งเก้าปีนับแต่วันที่พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้ง และให้ดำรงตำแหน่งได้เพียงวาระเดียว

(๓) ศาลปกครอง มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีพิพาทระหว่างหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรตามรัฐธรรมนูญ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐกับเอกชน หรือระหว่างหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรตามรัฐธรรมนูญ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐด้วยกัน อันเนื่องมาจากการใช้อำนาจทางปกครองตามกฎหมาย หรือเนื่องมาจากการดำเนินกิจการทางปกครองของหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรตามรัฐธรรมนูญ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ รวมทั้งมีอำนาจพิจารณาพิพากษาเรื่องที่รัฐธรรมนูญหรือกฎหมายบัญญัติให้อยู่ในอำนาจของศาลปกครอง

ศาลปกครอง มี ๓ ระดับ คือ ศาลปกครองชั้นต้น ศาลปกครองชั้นอุทธรณ์ ศาลปกครองสูงสุด การเลื่อนตำแหน่ง การเลื่อนเงินเดือน และการลงโทษตุลาการในศาลปกครองต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการศาลปกครองอันประกอบประธานศาลปกครองสูงสุดเป็นประธาน กรรมการ กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิจำนวนเก้าคนซึ่งเป็นตุลาการในศาลปกครอง และได้รับเลือกจากตุลาการในศาลปกครองด้วยตนเอง กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งได้รับเลือกจากวุฒิสภาสองคน และจากคณะรัฐมนตรีอีกหนึ่งคน

(๔) ศาลทหาร มีอำนาจหน้าที่ในการพิจารณาพิพากษาคดีอาญาทหาร หรือคดีที่ทหารกระทำผิดหรือมีส่วนร่วมในการกระทำความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาที่มีโทษถึงจำคุก ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยทุกฉบับจะกำหนดให้อำนาจทั้งสามแยกเป็นอิสระจากกัน มีการคานอำนาจซึ่งกันและกัน เพื่อป้องกันไม่ให้อำนาจใดอำนาจหนึ่งมีอำนาจมากกว่าอำนาจอื่น อันจะนำไปสู่การใช้อำนาจไปในทางที่ผิด ทำให้ประชาชนและประเทศได้รับความเดือดร้อนเสียหาย^๕

ดังนั้น อำนาจอธิปไตย คือ อำนาจสูงสุดในการปกครองประเทศเป็นของประชาชนทุกคน แต่เนื่อง จากจำนวนของประชาชนมีมากมาย การจะให้ประชาชนทุกคนมาร่วมกันบริหารประเทศย่อมเป็นไปได้ ประชาชนจึงต้องแต่งตั้งตัวแทนที่ตนเองเห็นว่าเหมาะสมและจะรักษาผลประโยชน์ของตนเอง และประเทศชาติได้ เข้าไปทำหน้าที่แทน โดยพระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจ (แต่งตั้ง) ทั้งสามนี้ผ่านกลุ่มผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนปวงชน

๕. ความเป็นอำนาจอธิปไตยแบบสมบูรณ์

ความเป็นอำนาจอธิปไตยแบบสมบูรณ์ มีลักษณะที่สำคัญดังต่อไปนี้

---

^๕ สุขุม นวลสกุล, การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒), หน้า ๑.

๑) มีความสมบูรณ์เด็ดขาด คือ ต้องไม่ถูกจำกัดจากสิ่งใด ๆ ถือเป็นอำนาจที่เด็ดขาด และ บริบูรณ์ในตัวเอง โดยไม่มีอำนาจใดมาลบล้างได้

๒) ความครอบคลุมทั่วไปรอบด้าน คือ การแผ่ขยายไปยังทุกคน ทุกกลุ่มคนภายในรัฐ

๓) ความยั่งยืนถาวร คือ จะต้องอยู่ตลอดไปคู่กับรัฐเสมอโดยไม่สูญสลาย トラบเท่าที่ยังมี ความเป็นรัฐอยู่

๔) ความไม่อาจถูกแบ่งแยกได้ เนื่องจากเป็นอำนาจสูงสุดเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเป็นอำนาจทาง นามธรรม แต่สามารถแบ่งแยกตามหน้าที่ (Separation of Power) ซึ่งประเทศไทยได้จัดรูปแบบการ ใช้อำนาจอธิปไตยตามระบบรัฐสภา โดยแยกองค์กรเป็น ๓ องค์กร คือ องค์กรนิติบัญญัติ องค์กร บริหาร และองค์กรตุลาการ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกัน หรือที่เรียกว่า “ระบบรัฐสภา” เช่น ประเทศ อังกฤษ และญี่ปุ่น เป็นต้น^๙

ดังจะเห็นได้จากอำนาจอธิปไตยโดยหลักสากลแต่ละรัฐหรือแต่ละประเทศ จะมีองค์กรที่ใช้ อำนาจอธิปไตยอยู่ ๓ องค์กร ได้แก่ อำนาจนิติบัญญัติ อำนาจบริหาร และอำนาจตุลาการ ซึ่งหลักของ การแบ่งแยกอำนาจ (Separation of Power) เป็นหลักการในการปกครอง โดยนักปรัชญาที่มีอิทธิพล คือ มองเตกิเออ ได้อธิบายไว้ในหนังสือเจตนารมณ์แห่งกฎหมาย ได้อธิบายถึง อำนาจนิติบัญญัติ คือ อำนาจเกี่ยวกับการวางระเบียบบังคับทั่วไปในรัฐ เช่น ออกกฎหมายพิจารณาเงินงบประมาณและ ตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล โดยสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรใช้อำนาจ อำนาจบริหาร เป็นอำนาจ ปฏิบัติการซึ่งขึ้นอยู่กับกฎหมายมหาชน เช่น การนำกฎหมายมาบังคับใช้หรือออกกฎหมายบางส่วนที่ มีความสำคัญน้อยกว่านิติบัญญัติ โดยมีรัฐบาลและคณะรัฐมนตรี เป็นผู้ใช้อำนาจ และอำนาจตุลาการ เป็นอำนาจปฏิบัติการต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับกฎหมายแพ่ง คือ อำนาจในการวินิจฉัยบรรทัดคดี เช่น ในการ ตีความตีความกฎหมายและรัฐธรรมนูญ รวมทั้งตัดสินพิจารณาคดีต่าง ๆ โดยมีหน่วยงานศาล และ กระทรวงยุติธรรมเป็นหน่วยงานที่ใช้อำนาจนี้ เป็นต้น มองเตกิเออ มองว่า รัฐบาลที่ดีที่สุดจะต้องเป็น รัฐบาลที่มีอำนาจแต่ละอำนาจใช้โดยองค์กรที่แตกต่างกัน เมื่อบุคคลคนเดียวหรือองค์กรเดียวมีการ รวมอำนาจนิติบัญญัติและอำนาจบริหารไว้ด้วยกัน เสรีภาพจะเกิดขึ้นไม่ได้ และถ้าอำนาจตัดสินคดี ไม่ได้แยกออกจากอำนาจนิติบัญญัติหรือบริหารจะไม่มีเสรีภาพอีกเช่นกัน ในการแยกอำนาจก็เพื่อจะ คัดกรองและให้หลักประกันสิทธิเสรีภาพแก่ประชาชน เพื่อมิให้องค์กรใดองค์กรหนึ่งใช้อำนาจเพียง องค์กรเดียว ดังเช่นที่ปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ฉบับปัจจุบัน ได้กล่าวถึงในหมวด ๑ บททั่วไป มาตรา ๓ ความว่า “อำนาจอธิปไตยเป็นของปวงชนชาวไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขทรงใช้อำนาจนั้นทางรัฐสภา คณะรัฐมนตรี และศาล ตามบทบัญญัติ แห่งรัฐธรรมนูญ รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระ และหน่วยงานของรัฐ ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้ เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติและความ ผาสุกของประชาชนโดยรวม”^{๑๐}

^๙พุทธศาสนา ชุมพล และคณะ, “คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

^{๑๐}ราชกิจจานุเบกษา, “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๖๐), หน้า ๓-๔.

ดังนั้น การใช้คำว่า “อำนาจอธิปไตย เป็นของปวงชนชาวไทย” ย่อมส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของประชาชนโดยทั่วไป เป็นการแสดงให้เห็นถึงว่าชนชาวไทยสนใจในการเมืองการปกครองมากยิ่งขึ้น ประกอบกับปัจจุบันประชาชนมีความตื่นตัวในการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากยิ่งขึ้น เพราะการเมืองเป็นเรื่องของคนไทยทั้งชาติ และอีกไม่นานเราคงเห็นอนาคตอันสดใสของเมืองไทยต่อไป

๖. สรุป

อำนาจการเมืองการปกครองของไทยในปัจจุบัน อยู่ในระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ และตุลาการธิปไตยระบบรัฐสภา ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ซึ่งทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญเป็นประมุขแห่งรัฐ และนายกรัฐมนตรีเป็นหัวหน้ารัฐบาล ฝ่ายนิติบัญญัติและฝ่ายบริหารถ่วงดุลอำนาจซึ่งกัน และกัน ส่วนฝ่ายตุลาการเป็นอิสระจากการถ่วงดุลอำนาจ ฝ่ายบริหารมีนายกรัฐมนตรีเป็นประมุขแห่งอำนาจ ฝ่ายนิติบัญญัติของไทยอยู่ในระบบสภาคู่ แบ่งออกเป็นวุฒิสภาและสภาผู้แทนราษฎร ฝ่ายตุลาการ มีศาลเป็นองค์กรบริหารอำนาจ เป็นองค์กรที่สามารถขยายอำนาจตัวเองเหนือ ฝ่ายบริหาร และ ฝ่ายนิติบัญญัติ และมีอำนาจพิพากษาคดีตามที่ต้องการ และ ส่วนใหญ่ ประเทศไทยมีระบบพรรคการเมืองอยู่ในระบบหลายพรรค กล่าวคือ ไม่มีพรรคการเมืองใดสามารถจัดตั้งรัฐบาลพรรคเดียวได้อย่างเด็ดขาด จึงต้องจัดตั้ง “รัฐบาลผสม” ปกครองประเทศ ตั้งแต่โบราณกาล ราชอาณาจักรไทยอยู่ภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช อย่างไรก็ตาม หลังจากการปฏิวัติสยาม พ.ศ. ๒๔๗๕ ประเทศไทยจึงอยู่ภายใต้การปกครองระบอบราชาธิปไตยภายใต้รัฐธรรมนูญ รัฐธรรมนูญเขียนฉบับแรกถูกร่างขึ้น อย่างไรก็ตาม การเมืองไทยยังมีการต่อสู้ระหว่างกลุ่มการเมืองระหว่างอภิชนหัวสมัยเก่า และหัวสมัยใหม่ ข้าราชการ และนายพล ประเทศไทยมีการก่อรัฐประหารขึ้นหลายครั้ง ซึ่งมักเปลี่ยนแปลงให้ประเทศไทยอยู่ภายใต้อำนาจของคณะรัฐประหารชุดแล้วชุดเล่า นับจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยมีรัฐธรรมนูญและกฎบัตรรวมแล้ว ๒๐ ฉบับ (นับรวมฉบับปัจจุบัน) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไร้เสถียรภาพทางการเมืองอย่างสูง หลังจากรัฐประหารแต่ละครั้ง รัฐบาลทหารมักจะยกเลิกรัฐธรรมนูญที่มีอยู่เดิมและประกาศใช้รัฐธรรมนูญชั่วคราว

บรรณานุกรม

- มานิตย์ จุมปา. “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐” (ความรู้เบื้องต้น). กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๑.
- เดชชาติ วงศ์โกมลเชษฐ์. **หลักรัฐศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท.
- สุขุม นวลสกุล. **การเมืองการปกครองไทยตามรัฐธรรมนูญฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.
- พฤทธิสถาน ชุมพล และคณะ. **คำและความคิดในรัฐศาสตร์ร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- ราชกิจจานุเบกษา. **“รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย”**. กรุงเทพมหานคร : สำนักการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๖๐.
- วรเจตน์ ภาคีรัตน์. (๓๑ มกราคม ๒๕๕๓). **หลักนิติรัฐและหลักนิติธรรม**. สืบค้น ๔ กรกฎาคม ๒๕๕๘ จาก <http://www.pub-law.net/publaw/view.aspx?id=๑๔๓๑>

การพัฒนาจิตกับภาวะผู้นำ Mental development and leadership

นางสาวอภิญญา ฉัตรช่อฟ้า*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอ ๑) การพัฒนาจิต ๒) ลักษณะการเป็นผู้นำ ๓) การเป็นผู้นำที่ดี ๔) ความคาดหวังที่ดีของผู้นำ และ ๕) ข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรที่ต้องการมีกระบวนการทำงานนำไปสู่ความแข็งแกร่ง ใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสาร ผลการศึกษา พบว่า ๑) พฤติกรรมการของจิตดีของผู้นำองค์กร ประกอบด้วย พฤติกรรมช่วยเหลือการมีน้ำใจเป็นนักกีฬาความรักภักดีต่อองค์กรการปฏิบัติตามกฎระเบียบขององค์กรความคิดสร้างสรรค์การทำ ความดีให้สังคม และการพัฒนาตนเอง ๒) ลักษณะการเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้นำ ต้องปฏิบัติต่อบุคคล ทั้งปวง ด้วยความสุจริตจริงใจ วางตัวให้เหมาะสมกับฐานะตำแหน่ง มีความเสียสละ ๓) ความคาดหวังขององค์กรจากการเป็นตัวอย่างที่ดีของผู้นำ ประกอบด้วย บทบาทในการชี้นำบทบาทในการสร้างความสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกันบทบาทในการกระจายอำนาจการตัดสินใจและบทบาทในการเป็นแบบอย่างที่ดี ๔) วิธีการสร้างผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดีให้ ๕) ข้อเสนอแนะสำหรับองค์กรที่ต้องการมีกระบวนการทำงานนำไปสู่ความแข็งแกร่ง

คำสำคัญ: พัฒนาจิต, ภาวะผู้นำ

Abstract

This academic article The objective is to present: 1) mental development 2) leadership style 3) good leadership 4) good expectations of leaders and 5) suggestions for organizations that want to have work processes leading to strength Using documentary study And self-development 2) characteristics of being a good example of leaders Must treat all people With honesty, sincerity Rest to suit the position 3) The expectations of the organization from being a good example of the leader include roles in guiding roles in creating the same alignment, role in decentralization of decision-making, and role as a role model. How to create a model that is a good example. 5) Suggestions for organizations that want to have work processes leading to strength.

Keywords: Mental development, leadership

๑. การพัฒนาจิต

การพัฒนาจิตตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา เป็นวิชาการทางด้านจิต(จิตใจ)ที่เรียบง่าย ตรงไปตรงมา ทุกคนสามารถพิสูจน์ได้โดยง่าย ไม่เกี่ยวข้องกับความรู้และความหลงเชื่อศรัทธาและทดลองฝึก

---

* นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปฏิบัติ จะได้รับผล ภายในวินาทีที่ลงมือฝึกปฏิบัติ คือ จะมีความเบาสบาย สงบ ไม่มีความทุกข์ ภายในจิตใจ และจิตใจบริสุทธิ์ผ่องใส เพราะเป็นเรื่องของการใช้สติปัญญาของตนเอง.

ในชีวิตประจำวัน การมีสติในการใช้ข้อมูลด้านสติปัญญาทางธรรมในความจำ ทำการรู้เห็น และควบคุมความคิดให้เป็นไปตามหลักธรรม จึงมีประโยชน์อย่างมากมาต่อนิสิต ทั้งด้านการศึกษา และการดำเนินชีวิตอย่างเป็นรูปธรรม การบริหารจัดการ คือ กระบวนการที่ทำงาน การทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จลงได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลด้วยทรัพยากรขององค์กร^๑ การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ(Public Sector Management Quality Award) หรือเรียกชื่อย่อว่า “PMQA” คือการอบการประเมินองค์การด้วยตนเองตามเกณฑ์คุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ โดยมองภาพรวมองค์รวมทั้ง ๗ หมวด เพื่อยกระดับคุณภาพการบริหารจัดการให้เทียบเท่ามาตรฐานสากล ซึ่ง PMQA ถือเป็น “เครื่องมือตรวจสอบสุขภาพและปรับปรุงองค์กร”^๒ ใน ๗ หมวดดังกล่าว ประกอบด้วย ๑) การนำองค์กร ๒) การวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ ๓) การให้ความสำคัญกับผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ๔) การวัด การวิเคราะห์ และการจัดการความรู้ ๕) การมุ่งเน้นทรัพยากรบุคคล ๖) การจัดการกระบวนการ และ ๗) ผลลัพธ์การดำเนินงาน^๓ ในหมวดหนึ่งว่าด้วยการนำองค์กรมีอีกหนึ่งประเด็นสำคัญคือการเป็นตัวอย่งที่ดีหรือต้นแบบที่ดี (Role Model) นับว่ามีอิทธิพลและความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาบุคลากรในองค์การและสังคมด้วยการเป็นแบบอย่างที่ดี ส่งผลเชิงบวกต่อองค์การตามทฤษฎีการเรียนรู้ปัญญาเชิงสังคม (Social Cognitive Theory) ของอัลเบิร์ต แบนดูรา^๔ ว่าเป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งภายในและภายนอกด้วยการสังเกตและเลียนแบบ (copy) จากต้นแบบ และตามทฤษฎีเซลล์กระจกเงา(Mirror Neuron Theory) ที่กล่าวว่าเซลล์กระจกเงาเป็นเซลล์ชนิดหนึ่งของมนุษย์ที่ทำหน้าที่เลียนแบบพฤติกรรมต่างๆ ของผู้อื่นมาเป็นของตน^๕

ดังนั้น องค์กรยุคใหม่ไม่ว่าจะขนาดเล็กกลางหรือใหญ่จะประสบความสำเร็จได้หัวใจสำคัญหรือคำตอบสุดท้ายอยู่ที่ผู้นำซึ่งผู้นำยุคใหม่ต้องรู้เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลกและที่สำคัญต้องมีภาวะผู้นำหรือความสามารถในการเป็นผู้นำเนื่องจากองค์กรยุคใหม่เน้นที่การทำงานผู้นำที่ชาญฉลาดต้องมีวิสัยทัศน์และกลยุทธ์ในการนำทีมสามารถแสดงบทบาทผู้นำได้อย่างเหมาะสมตลอดจนเป็นผู้ผลักดันพัฒนาทีมกระบวนการทำงานและนำองค์กรสู่ความแข็งแกร่งตลอดจนต้องมี Model ใน

---

^๑กิตติชัย ไตรรัตนศิริชัย, ใน เอกสารบรรยาย เรื่อง การบริหารจัดการองค์กรยุคใหม่: การบริหารมหาวิทยาลัย, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.cola.kku.ac.th/main๒/images/POR/News/Modern%๒๐enterprise%๒๐management.pdf> [๓ มีนาคม ๒๕๖๑].

^๒สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (สำนักงาน ก.พ.ร.), การพัฒนาองค์การสู่ความเป็นเลิศ, (กรุงเทพมหานคร:สำนักบริหารการเปลี่ยนแปลงและนวัตกรรม, ๒๕๕๒), หน้า ๑.

^๓เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^๔ทีศนา แคมมณี, การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร:สภาส่งเสริมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๑), หน้า ๘.

^๕สายฤดี วรกิจโกคาทธร และคณะ, “คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมในประเทศไทย”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: จีอาร์ตจำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๓๓-๓๔.

การเป็นผู้นำอันจะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนสู่การเป็นผู้นำที่ผู้ตามยอมรับและให้ความเชื่อมั่น^๖

๒. ลักษณะการเป็นผู้นำ

ลักษณะของผู้นำ คนที่เรายึดเป็นแบบอย่าง คนที่มีบุคลิก มีวิสัยทัศน์ คนที่เป็นแบบอย่างที่ดีให้เราได้ หรือแบบอย่างในทางไม่ดีที่เราควรหลีกเลี่ยง เมื่อพูดถึงคำว่า “วีรบุรุษ หรือ ฮีโร่” เรามักจะนึกถึงคนที่ดี คนที่เก่ง คนเหล่านี้มีส่วนร่วมอย่างมากในการเปลี่ยนแปลงหรือขับเคลื่อนสังคมและที่สำคัญเป็นคนซึ่งสามารถสร้าง “แรงบันดาลใจ” ที่ดีให้เกิดขึ้นในสังคมได้ แต่สังคมไทยปัจจุบันกำลังอยู่ในอาการ “ขาด” ฮีโร่อย่างรุนแรง ไม่ใช่เพราะเราไม่มีคนเก่งหรือคนดี แต่ไม่มีใครใส่ใจและสนใจที่จะให้ความสำคัญอย่างจริงจังกับคนกลุ่มนี้ต่างหาก “ไม่ว่าใครก็สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีได้ คนที่มีความสามารถ ไม่ว่าจะเป็นนักกีฬา นักร้อง นักเขียนคนดัง คนที่เราชื่นชมและทำตาม คนที่มีแบบอย่างที่ดีในเรื่องการกินอาหาร การออกกำลังกาย การอ่าน การสื่อสาร หรือเรื่องอื่นๆ ที่เด็กหรือคนที่ต้องการพัฒนาตัวเองควรจะเรียนรู้ ผู้นำมักจะเป็นแบบอย่าง (Role Model) ให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา ความจริงจังกับงานของผู้นาย่อมทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชา ไม่อาจปล่อยตัวตามสบายได้ ซึ่งมักก่อให้เกิดความเครียดให้กับผู้ใต้บังคับบัญชา แต่ถ้าหากผู้นำคนไหนไม่มีความจริงจัง โลเลเรื่อยเปื่อย องค์กรนั้นย่อมปั่นป่วน คนดีจะเบื่อหน่าย คนเลวจะสบายตัวไม่ต้องกลัวเจ้านายว่า อย่างไรก็ตามความจริงจังที่แสดงออกอย่างพอเหมาะจะกระตุ้นลูกน้องได้ หากมากไปลูกน้องเครียด บางคนถึงกับถอดใจก็มี^๗

นอกจากนี้ พอดซาคอฟ และคณะ ก็ยังได้สรุปองค์ประกอบของพฤติกรรมความเป็นสมาชิกที่ดีขององค์การเป็น ๗ องค์ประกอบ ได้แก่^๘ ๑) พฤติกรรมการช่วยเหลือ (Helping behavior) ๒) การมีน้ำใจเป็นนักกีฬา (Sportsmanship) ๓) ความจงรักภักดีต่อองค์การ (Organizational loyalty) ๔) การปฏิบัติตามกฎระเบียบขององค์การ (Organizational compliance) ๕) ความคิดสร้างสรรค์ (Individual Initiative) ๖) การทำความดีให้สังคมในองค์การ (Civic virtue) และ ๗) การพัฒนาตนเอง (Self- Development)

๓. การเป็นผู้นำที่ดี

เมื่อกล่าวถึงผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดี มีตัวอย่างการเป็นแบบอย่างการเป็นข้าราชการที่ดีที่ดังปรากฏในพระบรมราโชวาท ว่า “ข้าราชการมีหน้าที่สำคัญส่วนหนึ่งที่จะต้องประพฤติปฏิบัติต่อบุคคลทั้งปวง ด้วยความสุจริตจริงใจ วางตัวให้พอเหมาะพอสมกับฐานะตำแหน่ง พร้อมกับรักษาความ

^๖ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, โครงการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๕๑), หน้า ๓๔.

^๗ <http://www.farmchokchai.com/mobile/content.php?group=knowledge&id=knowledge&cid> [๔ มีนาคม ๒๕๖๑].

^๘ <http://blog.rmutp.ac.th/sukomal.w/๒๐๑๑/๐๔/๑๒/> [๓ มีนาคม ๒๕๖๑].

^๙ Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B., Paine, J.B. & Bachrach, D.G. “Organizational citizenship literature and suggestions for future research”, *Journal of Management*, (2000): 516-526.

สุภาพอ่อนโยนไว้ให้เหนียวแน่นสม่ำเสมอ นอกจากนั้น ยังจะต้องมีความเสียสละ อดทน รู้จักเกรงใจ ให้อภัย ทั้งโอนอ่อนผ่อนตามกันและกันด้วยเหตุผล และสำคัญที่สุด จะต้องหัดทำให้กว้างขวางหนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดเห็นแม้กระทั่งคำวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นอย่างฉลาด เพราะการรู้จักรับฟังอย่างฉลาดนั้นแท้จริงคือการระดมสติปัญญาและประสบการณ์อันหลากหลายมาอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติบริหารงานให้ประสบความสำเร็จที่สมบูรณ์นั่นเอง^{๑๐} ในขณะที่หลักสูตรทางพุทธศาสนา และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความหมายใหม่บนประสบการณ์เดิมของคุณคนต้นแบบในสังคมไทย ประกอบด้วย หลักสูตรพื้นฐานในการดำเนินชีวิตได้แก่ ไตรสิกขา^{๑๑} พรหมวิหาร ๔^{๑๒} หลักสูตรที่เกี่ยวกับกระบวนการสร้างความหมายใหม่บนประสบการณ์เดิมของคุณคนต้นแบบในสังคมไทย^{๑๓} ได้แก่ อริยสัจ ๔^{๑๔} มรรค ๘^{๑๕} ส่วน คุณพารณ อิศรเสนา ณ อยุธยา อดีตกรรมการผู้จัดการใหญ่ ให้ข้อคิดว่า “สิ่งดีงามทั้งหลายจะเกิดขึ้นได้ข้างบนต้องเป็น Role Model คณะกรรมการเองต้องเป็น Role Model กรรมการผู้จัดการใหญ่สำคัญมากๆ ต้องเป็นแบบอย่างที่ดีทำอะไรโปร่งใส สะอาด อย่างผมเป็นกรรมการผู้จัดการใหญ่ ผมเป็นคนเข้าวัด เป็นลูกศิษย์สมเด็จพระสังฆราช ไปวัดไปฝึกสมาธิ คนจะนิทานผมได้อย่างเดียวคือเป็นคนเข้าวัดเข้าวาเป็นนักบวชอะไรพวกนี้”^{๑๖}

จากหนังสือ “หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาคธุรกิจเอกชนกรณีศึกษาการบริหารทรัพยากรมนุษย์เครือซีเมนต์ไทย” สรุปไว้อย่างคมคายว่า “การที่ผู้บริหารระดับสูงเอสซีจี แสดงบทบาทเป็นแม่แบบในการปฏิบัติตามหลักการที่วางไว้ (Role Model of Leadership) ผู้บริหารเอสซีจี และผู้ที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้บริหารในเอสซีจีส่วนใหญ่จะมีวัตรปฏิบัติทั้งในพฤติกรรมส่วนตัวและพฤติกรรมการทำงานที่เป็นไปในแนวทางเดียวกับจรรยาบรรณของเอสซีจี คือ Low Profile / High Productivity”^{๑๗}

๔. ความคาดหวังที่ดีของผู้นำ

บทบาทของผู้บริหารในการนำองค์กรมี ๔ บทบาท (The ๔ Roles of Leadership) คือ ๑) บทบาทในการค้นหา (Pathfinding) กำหนดวิสัยทัศน์ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้รับบริการ และกระตุ้นให้บุคลากรมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติงานให้บรรลุวิสัยทัศน์ ๒) บทบาทในการสร้างความสอดคล้องไปในแนวทางเดียวกัน (Aligning) การคิดค้นระบบงานและเทคนิคบริหารเพื่อใช้ในปฏิบัติงานมุ่งสู่

^{๑๐} <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/๕๕๕๓๑๗> [๓ มีนาคม ๒๕๖๑].

^{๑๑} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๑๒} อง.ปญจก. (บาลี) ๒๒/๑๙๒/๒๕๒.

^{๑๓} ชไมพร เจริญศรีบุรี, พระสุธีรัตนบัณฑิต, และสิริวัฒน์ ศรีเครือตง, “แบบจำลองการพัฒนาดนของบุคคลต้นแบบในสังคมไทยโดยใช้หลักสูตร แนวคิด และทฤษฎี”, *สันติศึกษาปริทรรศน์ มจร* ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๑๔๑.

^{๑๔} วินย. (บาลี) ๔/๑๔/๑๘.

^{๑๕} ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๒๘/๓๔๘.

^{๑๖} บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน), *ร้อยคนร้อยเรื่องราว ๑๐๐ ปี เอสซีจี*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๖), หน้า ๙๒.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๓.

วิสัยทัศน์) บทบาทในการกระจายอำนาจการตัดสินใจ (Empowering) การสร้างเงื่อนไขเพื่อผลักดันให้บุคลากรได้ใช้ศักยภาพที่มีอยู่ในการปฏิบัติงานที่มีอยู่อย่างเต็มที่และ ๔) บทบาทในการเป็นแบบอย่างที่ดี (Modeling) ทั้งหลักการในการทำงานและการประพฤติตนเพื่อสร้างศรัทธาให้กับบุคลากรใช้เป็นแบบอย่าง^{๑๘} จากบทบาทในประการที่สี่จะทำให้เกิดการขยายผลเป็นแนวปฏิบัติที่ดีให้เพื่อนร่วมงานปฏิบัติตามจนเป็นวัฒนธรรมร่วมกันของสมาชิกในองค์กรส่งผลให้บรรลุเป้าหมายขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล

ความยั่งยืนขององค์กรถือเป็นเป้าหมายสูงสุดที่บริษัทปรารถนาและได้ทุ่มเททรัพยากรต่างๆ เพื่อขับเคลื่อนองค์กรให้เดินหน้าเติบโตต่อเนื่องอย่างมั่นคง บริษัทฯ ได้นำแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินธุรกิจ รวมทั้งกระบวนการตัดสินใจที่ต้องคำนึงถึงการสร้างคุณค่าและความสมดุลในมิติเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมควบคู่กันไป^{๑๙} บุคลากรในระดับบริหารจัดการ หรือ Innovative Leader ก็ต้องมีคุณสมบัติอีก ๓ ประการ คือ ๑) Lead Change คือ ชักนำให้ลูกน้องมีการเปลี่ยนแปลงได้ ๒) Support Change คือ สนับสนุนและถ่ายทอดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไม่ใช่การออกคำสั่งให้เปลี่ยน ๓) หัวหน้าต้องเป็นต้นแบบ เป็น Role Model ให้ลูกน้องยึดถือ^{๒๐} ขณะเดียวกัน ผู้บริหารส่วนใหญ่ก็ยังใช้หลักการบริหารที่มีผู้บริหารรุ่นเก่าๆ เคยใช้มายึดถือแนวทางที่ผู้บริหารรุ่นก่อนปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างหรือ Role Model^{๒๑} “สอนงาน” ถ่ายทอดความรู้ตามลำดับขั้นมานั่นเอง “

๕. การสร้างผู้นำที่เป็นแบบอย่างที่ดี

กระบวนการสร้างแบบอย่างให้มีความยั่งยืน ประกอบด้วย ๑) สรรหาและคัดเลือกผู้มีความเหมาะสมมาทดแทนตำแหน่งเดิมโดยกำหนด Competency ของตำแหน่งงานที่จะหาคนมาทดแทนให้ชัดเจนกำหนดพฤติกรรมที่คาดหวังตาม Competency แต่ละตัวเป็น Role Model ให้ชัดเจนประเมิน Competency ของบุคคลตามเกณฑ์ Competency ของตำแหน่งที่กำหนดไว้พิจารณาจัดลำดับคัดเลือกบุคคลที่ตรงกับ Role Model มากที่สุดโดยเรียงจากมากไปหาน้อยสามารถเลือกได้ ๓ ลำดับสำรองไว้ในกรณี Successor ลำดับแรกลาออกไป ๒) จัดทำแผนพัฒนาและฝึกอบรมคือ ๑) ผู้เป็นเจ้าของตำแหน่งประเมินจุดแข็ง/จุดอ่อนหรือหาช่องว่าง (Gap) จุดที่ต้องพัฒนาปรับปรุงของ Successor แต่ละคนและ ๒) จัดทำแผนพัฒนาและฝึกอบรมรายบุคคล (Individual Development Plan) แก่กลุ่ม Successors โดยให้โอกาสแก่ Successor ลำดับแรกก่อนหากมีงบประมาณมากพอก็ให้พัฒนา Successor ทั้งหมดไปพร้อมกัน และ ๓) พิจารณาจ่ายค่าตอบแทนและปรับเปลี่ยนสวัสดิการตามความเหมาะสมเมื่อเลื่อนตำแหน่ง^{๒๒}

^{๑๘} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, หน้า ๑๒.

^{๑๙} <http://www.ratch.co.th/th/sustainability/organizational-governance#sustainability> [๓ มีนาคม ๒๕๖๑].

^{๒๐} บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน), หน้า ๑๑๐.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

^{๒๒} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, หน้า ๓๕.

๖. บทสรุป

การพัฒนาจิตตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนา การเป็นผู้นำที่ดีและการกับการใช้สติปัญญาในการพัฒนาตัวเองหาจุดยืนและเอกลักษณ์ให้กับตัวเอง การบริหารการเป็นผู้นำจะประสบความสำเร็จหรือไม่ขึ้นอยู่กับผู้บริหารถ้าผู้บริหารขาดคุณธรรมขาด Leadership ที่ดี ก็ปิดฉากและกลับบ้านเลย การทำตัวเป็นแบบอย่างหรือ Role Model คือ หัวใจสำคัญของ Leadership ขณะเดียวกันต้องมีความน่าเชื่อถือและให้ความเป็นธรรมกับทุกคนนั่นเอง

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพฯ มหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- กิตติชัย ไตรรัตนศิริชัย. ใน เอกสารบรรยายเรื่อง การบริหารจัดการองค์กรยุคใหม่: การบริหารมหาวิทยาลัย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.cola.kku.ac.th/main๒/images/POR/News/Modern%๒๐enterprise%๒๐management.pdf> [๓ มีนาคม ๒๕๖๑].
- ชไมพร เจริญครบุรี, พระสุธีรัตนบัณฑิต, และสิริวัฒน์ ศรีเครือตอง, “แบบจำลองการพัฒนาด้านของบุคคลต้นแบบในสังคมไทยโดยใช้หลักธรรม แนวคิด และทฤษฎี” ,สันติศึกษาปริทรรศน์ มจร, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐): ๑๔๑.
- ทีศนา แชมมณี. การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยม: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ. กรุงเทพมหานคร: สภาสงเคราะห์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๑.
- บริษัท ปูนซิเมนต์ไทย จำกัด (มหาชน). ร้อยคนร้อยเรื่องราว ๑๐๐ ปี เอสซีจี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มติชนปากเกร็ด, ๒๕๕๖.
- สายฤดี วรกิจโภคพร และคณะ. “คุณลักษณะและกระบวนการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมในประเทศไทย”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร: จีอาร์ต จำกัด, ๒๕๕๒.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. โครงการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ. กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๕๑.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ (สำนักงาน ก.พ.ร.). การพัฒนาองค์กรสู่ความเป็นเลิศ. กรุงเทพมหานคร: สำนักบริหารการเปลี่ยนแปลงและนวัตกรรม, ๒๕๕๒.
- <http://www.ratch.co.th/th/sustainability/organizational-governance#sustain-strategyg> [๓ มีนาคม ๒๕๖๑].
- <http://blog.rmutp.ac.th/sukumal.w/๒๐๑๑/๐๔/๑๒> [๓ มีนาคม ๒๕๖๑].
- <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/๕๙๕๓๑๗> [๓ มีนาคม ๒๕๖๑].
- <http://www.farmchokchai.com/mobile/content.php?group=knowledge&id=knowledge&cid=๓๗๗> [๔ มีนาคม ๒๕๖๑].
- Podsakoff, P.M., MacKenzie, S.B., Paine, J.B. & Bachrach, D.G., “Organizational citizen empirical literature and suggestions for future research”. *Journal of Management*, (2000): 516-526.

การพูดในที่สาธารณะตามแนวสัมมาวาจาในสังคมไทย Public speaking in the right direction, speech in Thai society

นายบวร ชมขุนศรี*

บทคัดย่อ

การพูด (Speaking) ถือว่าเป็นหัวใจสำคัญอย่างหนึ่งของการสื่อสาร เพราะเป็นการสื่อสารที่จัดว่าง่ายและรวดเร็วไม่แพ้การสื่อสารด้านอื่น ๆ เช่น การเขียน การออกท่าทาง แต่การจะเข้าใจได้ดีหรือไม่นั้น ทั้งผู้สื่อสารออกไปและผู้รับการสื่อสารจะต้องเข้าใจทั้ง ๒ ฝ่าย การพูดจึงจะเข้าใจกันได้ หากพูดกันคนละภาษา แต่อีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจก็ไม่มีปัญหา แต่ส่วนมากเมื่อพูดกันคนละภาษาแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งมักจะเข้าใจได้ยาก และอาจนำมาซึ่งความล้มเหลวในการสื่อสาร

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านก็ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของการพูด จึงได้มีหลักธรรมคำสอนในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับการพูดไว้มากมายทั้งที่ได้บัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก แต่ที่เห็นเด่นชัดและรับรู้โดยทั่วกันคือ หนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้มี “สัมมาวาจา” (เจรจาชอบ) เป็นหลักสำคัญลำดับต้นๆซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันกับ สัมมาทิฐิ(เห็นชอบ)และสัมมาสังกัปปะ(ดำริชอบ)อาจกล่าวได้ว่า “สัมมาวาจา” นั้นมีความสำคัญเป็นอย่างแท้จริงในการดำเนินชีวิตของผู้คนทุกชนชั้นในสังคม ตั้งแต่ครั้งสมัยอดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันและในอนาคตสืบไปแต่เหตุใดการพูดจึงไม่เป็นที่ใส่ใจเอาเสียเลยเมื่อเทียบกับความสำคัญและประโยชน์ของคำพูดหรือวาจาที่แสดงออกมา

คำสำคัญ : พูดในที่สาธารณะ, สัมมาวาจา

Abstract

Speaking is considered a key part of communication. Because it is a communication that is easy and fast, not losing any other communication, such as writing, gesturing, but understanding or not Both the communicator and the recipient of the communication must understand both sides. The speech can be understood. If speaking in different languages But the other party understands there is no problem But most when speaking different languages The other party is often difficult to understand. And may remember that communication failure Human development, Buddhadhamma, Complete Humanity Lord Buddha He saw the importance and benefits of speaking. Therefore has the Dharma word Teach in the Tripitaka about speaking at least both as provided in the discipline of the Pittaya, Suttanapitaka and Phra Apidhamma Pitaka. But that is clearly seen and generally recognized as One of the elders has an This has a "right speech" (negotiation like), a top priority, which has a relationship with the point of view (approval) and

---

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Samriengkumppa (black Riyadh) can be said that "right speech" is the top priority, which has a relationship with the point of view (approval) and Samarimagangpa (black I can say that "Right speech" is truly important in black Living the lives of people of all classes in society From the past times to the present and the future.

Keywords: Public speaking, speech

๑. บทนำ

พระพุทธเจ้าทรงเป็นนักพูดเอกของโลก ทรงรู้จักเลือกเฟ้นการใช้คำพูด และทรงเป็นต้นแบบในการใช้วาจาสื่อสาร เผยแผ่พระพุทธศาสนาจนถึงทุกวันนี้ “วาจาประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ เป็นวาจาสุภาสิต ไม่เป็นทุภาสิต และเป็นวาจาไม่มีโทษ วิญญูชนไม่ติเตียน องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือวาจานั้นย่อมเป็นวาจาที่กล่าวถูกกาล ๑ เป็นวาจาที่กล่าวเป็นสัจ ๑ เป็นวาจาที่กล่าวอ่อนหวาน ๑ เป็นวาจาที่กล่าวประกอบด้วยประโยชน์ ๑ เป็นวาจาที่กล่าวด้วยเมตตาจิต ๑”

การพูด เป็นการสื่อสารที่ทรงพลังอย่างหนึ่ง เพราะบางทีการใช้คำพูดเพียงไม่กี่คำ อาจจะทำให้คนเปลี่ยนพฤติกรรมคนได้ ทำให้คนที่ได้ฟังบางคนหรือบางกลุ่มเปลี่ยนความคิดจากเดิมไปสู่ความคิดใหม่ การพูดเพื่อถ่ายทอดบางอย่างไปยังอีกคนหนึ่งจึงเป็นสิ่งที่ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ หากอีกฝ่ายหนึ่งเข้าใจผิดหรือตีความไปอีกอย่างหนึ่ง ก็จะก่อให้เกิดผลเสียได้ แต่หากมีเจตนาดีเป็นที่ตั้งแล้ว ย่อมก่อให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสีย “การพูดเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับมนุษย์ เพราะมนุษย์ใช้การพูดแสดงอารมณ์และความรู้สึก โดยอาศัยภาษาและเสียงเป็นสื่อในการติดต่อกับบุคคลอื่น ๆ ในการดำเนินชีวิตประจำวัน การสื่อสารโดยใช้คำพูดเป็นเรื่องที่ต้องระมัดระวัง”

การพูดระหว่างบุคคลต่อบุคคล อาจจะเรียกว่าเป็นการพูดคุยแบบธรรมดา หากมากกว่าหนึ่งคนหรือเป็นกลุ่มมักจะจะเป็นรูปแบบการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิด เมื่อมีบุคคลมากจนกลายเป็นกลุ่มคน รูปแบบการพูดก็จำเป็นต้องมีลักษณะที่เหมาะสมสอดคล้องกับกลุ่มผู้ฟังด้วยเช่นกัน จะใช้รูปแบบพูดคุยหรือสนทนาธรรมดาแบบรายบุคคลหรือกลุ่มเล็ก ๆ ไม่ได้แล้ว จะต้องมีการพูดที่สามารถสะกดผู้ฟังให้มีความรู้สึกพร้อมหรือคล้อยตามผู้พูด เพื่อให้เกิดความรู้หรือนำพาให้ปฏิบัติได้ การพูดในลักษณะเช่นนั้นอาจจะเรียกได้ว่าเป็นการพูดในที่ชุมนุมหรือการพูดในที่สาธารณะ

การพูดที่ออกไปสู่สาธารณะ ผู้พูดจำเป็นต้องมีความระมัดระวังเป็นพิเศษในการสื่อสารออกไปด้วยคำพูด ต้องระวังไม่ให้คำพูดนั้นกระทบตนเองหรือผู้อื่น อันก่อให้เกิดผลด้านลบได้ เพราะเมื่อพูดไปแล้ว ไม่สามารถจะแก้ไขได้ ถ้าพูดดี ย่อมจะส่งผลดีแก่ผู้พูดและผู้ฟังเช่นความรู้สึกดี ๆ ข้อคิดดี ๆ นำไปสู่การปฏิบัติดี แต่หากพูดไปในลักษณะตรงกันข้ามย่อมก่อให้เกิดผลเสีย เมื่อเกิดผลเสียแล้ว ย่อมจะเรียกกลับคืนให้ปกตินั้นยาก เพราะความรู้สึกของผู้ฟังเสียไป อารมณ์ย่อมเสียตาม และส่งผลต่อการปฏิบัติในทางที่ไม่ดีอีกด้วย ผู้เขียนมองว่า ในด้านการการพูดถือว่าเป็นความสำคัญขั้นพื้นฐานในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน เพราะเป็นสื่อที่นำมาใช้ได้ง่าย และสามารถเป็นผลสัมฤทธิ์ได้ง่ายเช่นกัน เป็นการสื่อสารที่พระพุทธเจ้าทรงใช้เป็นหลักในการเผยแผ่และประดิษฐานพระพุทธศาสนา

และสนใจที่จะศึกษาการพูดแนวสัมมาวาจา นำมาใช้เพื่อเป็นประโยชน์ต่องานเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพราะมีตำรา หนังสือ หรืองานวิจัยจำนวนมากไม่น้อยที่เกี่ยวกับการพูดในรูปแบบต่าง ๆ

เช่น การพูดในที่ชุมนุม การพูดปาฐกถา หรือการพูดจูงใจในแบบต่าง ๆ เป็นต้น แต่ในส่วนงานพูดที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด งานประเภทนี้ยังมีน้อย ส่วนมากก็จะนำมาจากที่เคยมี หรือนำมาจากพระไตรปิฎก รวบรวมและเรียบเรียงใหม่ แต่งงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยต้องการจะศึกษาการพูดโดยจะเน้นไปที่การพูดแบบสัมมาวาจาในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะใช้เป็นแนวทางในการพูดของนักพูดต่าง ๆ เช่น พระสงฆ์ นักพูด ครูอาจารย์ และผู้ต้องการเรียนรู้เรื่องการพูดเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติต่อไป แต่เน้นการใช้แนวทางของพระพุทธศาสนาเข้ามาเป็นหลักใหญ่ในการสร้างงานวิจัยชิ้นนี้ขึ้นมา

๒. กระบวนการเกิดสัมมาวาจา

สัมมาวาจาที่ยังเป็นสาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ คือ

เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากการพูดส่อเสียด งดเว้นจากการพูดคำหยาบ งดเว้นจากการเจรจาเพื่อแฉอ้อ นี้ สัมมาวาจา ที่ยังเป็นสาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลแก่ชั้นธัมมาวาจาของพระอริยะที่เป็นอนาสวะ เป็นโลกุตระ เป็นองค์มรรค คือ ความงด ความเว้น ความเว้นขาด เจตนางดเว้น จากวจีทุจริตทั้ง ๔ ของภิกษุผู้มีจิตไกลข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ พรั่งพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่ นี้แล สัมมาวาจาของพระอริยะที่เป็นอนาสวะ เป็นโลกุตระ เป็นองค์มรรค ๆ บุคคลย่อมพยายามละมิจฉาวาจา เพื่อบรรลุสัมมาวาจา ความพยายามนั้น เป็นสัมมาวายามะ บุคคลมีสติละมิจฉาวาจาได้ มีสติบรรลุสัมมาวาจาอยู่ สตินั้นเป็นสัมมาสติ ด้วยอาการนี้ ธรรม ๓ ประการ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาวายามะ สัมมาสติ ย่อมห้อมล้อม เป็นไปตามสัมมาวาจาของบุคคลนั้น ๆ

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ท่านก็ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญและประโยชน์ของการพูด จึงได้มีหลักธรรมคำ สอนในพระไตรปิฎกเกี่ยวกับการพูดไว้น้อยทั้งที่ได้บัญญัติไว้ในพระวินัยปิฎกพระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก แต่ที่เห็นเด่นชัดและรับรู้โดยทั่วกันคือ หนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ มี “สัมมาวาจา” (เจรจาชอบ) เป็นหลักสำคัญลำดับต้นๆซึ่งมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันกับสัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) และสัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) อาจกล่าวได้ว่า “สัมมาวาจา” นั้นมีความสำคัญเป็นอย่างแท้จริงในการดำเนินชีวิตของผู้คนทุกชนชั้นในสังคม ตั้งแต่ครั้งสมัยอดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบันและในอนาคตสืบไปแต่เหตุใดการพูดจึงไม่เป็นที่ใส่ใจเอาเสียเลยเมื่อเทียบกับความสำคัญและประโยชน์ของคำพูดหรือวาจาที่แสดงออกมา^๑

การพูดดีนั้นเป็นบ่อเกิดมาจากการคิดดี จึงเกิดการพูดดี ทำให้ดูดี และนำไปสู่สังคมดีตามลำดับ สุภาสิตไทยเรียบง่ายแต่ได้ใจความเกี่ยวกับการพูดการจาประโยคนี้มีมาช้านานแล้ว แต่ก็ไม่เคยตกยุคตกสมัย แถมยังช่วยตักเตือนใจของคนไทยอย่างง่าย ๆ ได้ดีทีเดียวจะว่าไปแล้วการพูดเป็นเรื่องของทุกคน(ที่มีได้เป็นไป)อีกทั้งการพูดก็อยู่กับเราทุกคนตลอดชั่วชีวิตของเราจริงๆ และเป็นที่ยอมรับกันว่า การพูดนั้นสามารถให้คุณให้โทษได้สามารถพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสและสามารถพลิกโอกาสให้เป็นวิกฤตก็มีให้เห็นกันมาแล้วการพูดเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ “ศาสตร์” หมายถึงการพูดจะต้องมีหลักเกณฑ์และวิธีการต่างๆที่ใช้สอนถ่ายทอดปฏิบัติฝึกฝน เช่นเดียวกับหลักวิชาแขนงอื่นๆ ส่วน “ศิลป์” หมายถึง การพูดเป็นเรื่องของความสามารถพิเศษเฉพาะบุคคล

^๑ พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร., สัมมาวาจา “พูดดี ดูดี สังคมดี”, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ : โรงพิมพ์ ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๙ - ๑๑.

การพูด การเจรจา การติดต่อสื่อสาร ที่แสดงออกทางคำพูดที่เหมาะสมภายใต้ความคิดความตั้งใจที่ถูกต้องสุจริต สัมมาวาจาจัดเป็นส่วนหนึ่งในการรักษาศิลปวัฒนธรรมในข้อที่เว้นจากการกล่าวคำเท็จ ซึ่งนอกจากจะถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์ในสังคมต่อการแสดงออกทางวาจาโดยปราศจากการโกหกหลอกลวงแล้ว ยังเป็นการเพาะบ่มความซื่อสัตย์ สุจริต ด้วยการไม่พูดจาใส่ร้าย ชุบชิบะนินทาว่าร้ายลับหลัง พูดจาหยาบค้าย หรือใช้ภาษาที่แสดงถึงการดูหมิ่นเหยียดหยามอีกด้วย นอกจากนี้ในความหมายของสัมมาวาจา ยังรวมถึงการแสดงออกทางคำพูดในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล ที่มีลักษณะเป็นการสร้างสรรค์ละเว้นคำพูดเท็จ คำพูดที่ไร้สาระไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ใดๆ จึงอาจกล่าวได้ว่า การรักษาศิลปวัฒนธรรมที่ถูกต้องย่อมเป็นผลอย่างชัดเจนจากการมีสัมมาวาจาเป็นสำคัญ .คือ การพูดจาถูกต้อง ไม่เป็นโทษต่อตนเอง และผู้อื่น

นอกจากนี้การพูดยังจัดเป็นทักษะและวิชาชีพอีกประการหนึ่งการพูดนั้นเป็นพฤติกรรมทางภาษาที่ควบคู่ไปกับการฟังเพื่อการสื่อความหมายระหว่างมนุษย์เป็นการเปล่งเสียงออกมาเป็นภาษาเพื่อถ่ายทอดความรู้ความคิดความรู้สึกหรือความต้องการของผู้พูดไปยังผู้ฟัง โดยใช้ถ้อยคำ น้ำ เสียง และอากัปกิริยาจนเป็นที่เข้าใจกันได้รวมทั้งกิริยาอาการต่างๆอย่างมีประสิทธิภาพและถูกต้องตามจรรยา มารยาทประเพณีนิยมของสังคม เพื่อถ่ายทอดความคิด ความรู้ความรู้สึกความต้องการ ทศนคติ และประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์การพูดจึงเป็นการสื่อสารสองทาง คือ มีทั้งผู้พูดและผู้ฟัง ให้ผู้ฟังได้รับรู้และก่อให้เกิดการตอบสนองตรงตามที่ต้องการ

สัมมาวาจา แปลว่า "วาจาชอบ" หมายถึง วชิกรรมอันพอดีตรงต่อนิพพาน ไม่ได้แปลว่า จะต้องพูดแต่สิ่งที่เป็นความจริงหรือผิดไม่ได้เลย หรือพูดแต่ธรรมะ, นิพพานตลอด ฯลฯ อย่าเพิ่งไปยึดมั่นสุดโต่งขนาดนั้น สามารถพูดผิด, พูดไม่ดี ได้เหมือนกัน แต่ถ้าเรามี "สติปัญญา" ประกอบด้วยแล้ว การพูดนั้นจะ "พอดี" ไม่มาก ไม่น้อยเกินไป เป็น "ทางสายกลาง" ตรงตรงลงสู่พระนิพพานได้ เหมือนเราพายเรือในแม่น้ำ ก็อาจมีไปไปขวาบ้าง ซ้ายบ้าง ถูกบ้าง ผิดบ้าง ดีบ้าง ไม่ดีบ้าง แต่ไม่ถึงกับสุดโต่งไปติดฝั่งซ้ายหรือขวาจนเรือไม่ไหลต่อไป ก็ไม่ถึงขนาดนั้น หากการพูดไม่ดี หรือพูดผิดบ้าง ก็เป็นเพียงไม่มาก เพราะมีสติ มีปัญญาประกอบอยู่ จะเกิดกรรมรับผล สำหรับปัญญาระดับโสดาบัน ก็ไม่เกิน ๗ชาติ, อนาคามี ไม่เกิน ๑ ชาติ ส่วนพระอรหันต์ ก็หมดได้ในชาตินั้นๆ เลย ดังนั้น คำว่า "สัมมาวาจา" ไม่จำเป็นต้องยึดมั่นถือมั่นสุดโต่งว่าจะต้องเป็นคำพูดที่ดีเกินจริง, คำพูดที่ถูกต้องทุกคำ, คำพูดที่ไม่มีกรรมเลย, หรือคำพูดที่มีแต่ธรรม ตรงนิพพานตลอดเวลา อย่างนั้น ก็หาไม่ แบบนั้นยิ่งสุดโต่ง ไม่ "พอดี" ไม่ใช่ทางสายกลาง ยังตั้งเกินไป สัมมาวาจา เป็นหนึ่งในมรรคแปด ขั้นต้น หากจะแบ่งมรรคแปดเป็นขั้นต้นและขั้นสูงแล้ว จะได้มรรคแปดขั้นต้นมี ๕ ประการ ได้แก่ สัมมาทิฐิ, สัมมาสังกัปปะ, สัมมาวาจา, สัมมาภิมันตะ และสัมมาอาชีวะ ทั้ง ๕ ประการนี้ มีได้ครบในพระโสดาบัน แต่หากจะให้ ได้มรรคแปดในระดับที่สูงขึ้นไป จำต้องมีธรรมในขั้นสูงขั้นกว่านี้ด้วย มรรคแปด ๕ ประการแรกนี้จึงเป็นเหมือน "ธรรมพื้นฐาน" หรือ "มรรคพื้นฐาน" เท่านั้น สัมมาวาจา เป็นการกล่าววาจาโดยชอบ ถูกต้อง สมบูรณ์ การแสดงออกทางวาจาด้วยความรู้ความเข้าใจในการใช้วาจาที่ใดใคร่ครวญพิจารณาอย่างรอบคอบดีแล้ว มีลักษณะที่เป็น ทั้งศีลคือข้อ ห้าม และธรรม คือข้อแนะนำให้ปฏิบัติเพื่อให้ผู้ประพฤติปฏิบัติได้เลือกปฏิบัติได้อย่างเหมาะสม เมื่อได้พัฒนาให้เกิดสัมมาวาจาขึ้นแล้ว ย่อมมองเห็นเป้าหมายและประโยชน์คือผลดีที่ตนจะได้รับ สัมมาวาจาตามหลักพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ไม่เพียงแต่เป็นหลักธรรมที่จะรักษากายวาจาใจของผู้ปฏิบัติเท่านั้น ยังมุ่งที่จะเอื้อประโยชน์ในการ

แก้ปัญหาต่อส่วนรวมเป็นสำคัญได้แก่การวางรากฐานทางจริยธรรมให้แก่สังคม และเพื่อพัฒนาชีวิตให้สมบูรณ์ขึ้นไปตามลำดับส่วนในด้านศาสนา สัมมาวาจามีความสำคัญซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญด้านการเผยแผ่ศาสนา ด้วยการชี้แนะให้มีการปฏิบัติปฏิบัติชอบด้วยจุดเริ่มต้นที่เหมาะสมอันเกิดจากสื่อสารด้วยสัมมาวาจา เพื่อก้าวไปสู่การถึงพร้อมด้วยความดีที่สมบูรณ์ทั้งกายวาจาใจ อันเป็นหนทางให้บรรลุประโยชน์สูงสุดในทางพระพุทธศาสนาคือพระนิพพาน^๒

๓. สัมมาวาจาในสังคมไทย

วาจาจัดเป็นทักษะและวิชาชีพอีกประการหนึ่ง วาจาเป็นพฤติกรรมทางภาษาที่ควบคู่ไปกับการฟังเพื่อการสื่อความหมายระหว่างมนุษย์ เป็นการแปลงเสียงออกมาเป็นภาษาเพื่อถ่ายทอดความรู้ ความคิด ความรู้สึก หรือความต้องการของผู้พูดไปยังผู้ฟัง โดยใช้ถ้อยคำน้ำเสียงและอากัปกริยาจนเป็นที่เข้าใจกันได้ รวมทั้งกิริยาอาการต่างๆ อย่างมีประสิทธิภาพและถูกต้องตามจรรยา มารยาท ประเพณีนิยมของสังคม ในงานบทความนี้จะนำเสนอในลักษณะ คือ วาจาที่เป็นสุภาสิต ดังนี้

วาจาสุภาสิต คือ วาจาที่พูดหรือเปล่งเป็นเสียงทำให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความได้ไม่มีโทษ สบายหู แฝงด้วยคติ เป็นถ้อยคำนำออกจากทุกข์ เป็นวิสุจริต ทำให้ได้รับประโยชน์ทั้งผู้พูดและผู้ฟัง ซึ่งปรากฏทั้งในรูปแบบร้อยแก้วและร้อยกรอง การกล่าววาจา แต่จะเป็นวาจาสุภาสิตได้นั้นหรือไม่ต้องศึกษาจากองค์ ประกอบ ๕ ประการ คือ พูดถูกกาล พูดคำจริงพูดคำอ่อนหวานพูดคำประกอบด้วยประโยชน์ พูดด้วยเมตตาจิต “สัมมาวาจา คือ เจตนาเป็นเหตุเว้นจากมธุสวาท เจตนาเป็นเหตุเว้นจากปิสุณาวาจาเจตนาเป็นเหตุเว้นจากมธุสวาจา เจตนาเป็นเหตุเว้นจากสัมผัปปลาปะ นี้เรียกว่า สัมมาวาจา

สัตว์บุรุษที่ยิ่งกว่าสัตว์บุรุษ คือ บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้มีสัมมาทิฐิและชักชวนผู้อื่นให้มีสัมมาทิฐิ...ตนเองเป็นผู้มีสัมมาวาจาและชักชวนผู้อื่นให้มีสัมมาวาจาตนเองเป็นผู้มีสัมมาสมาธิและชักชวนผู้อื่นให้มีสัมมาสมาธิ...บุคคลนี้เรียกว่า สัตว์บุรุษที่ยิ่งกว่าสัตว์บุรุษ

“สัมมาวาจาเป็นสิ่งที่เป็ธรรม บาปอกุศลธรรมเป็นอันมากที่เกิดขึ้นเพราะมิฉฉาววาจา เป็นปัจจัย นี่เป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ส่วนกุศลธรรมเป็นอันมากที่ถึงความเจริญเต็มที่ เพราะสัมมาวาจาเป็นปัจจัย นี่เป็นสิ่งที่เป็ประโยชน์”

ดังนั้น การพูดเป็นวิธีการสื่อความหมายหรือสื่อสาร จากผู้พูดสู่ผู้ฟัง เพื่อให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน ทั้งยังเป็นเครื่องมือพื้นฐานที่สำคัญในการดำเนินชีวิตที่ดำรง เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตสู่ความสงบสุขและความสำเร็จ มีประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และประเทศชาติความสำคัญของการใช้วาจาจึงอยู่ที่ว่า ผู้พูดเพื่อสื่อสารกันนั้นใช้ความระมัดระวังในคำพูดหลีกเลี่ยงการใช้คำที่จะก่อให้เกิดการโต้เถียงและความแตกแยก หรือคำพูดที่มุ่งประณามผู้อื่นใช้คำพูดถูกต้อง เป็นการพูดความจริงตามที่รู้เห็น ให้ผู้ฟังเกิดกำลังใจประเทืองสติปัญญาหรือให้ได้ความรู้เพิ่มขึ้น เพราะว่าการพูดช่วยย้อมนำความเกลียดชังและความทุกข์มาสู่ตนเองส่วนการพูดดีช่วยย้อมนำประโยชน์ ความรักและความสุขมาให้

^๒ พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน), การประยุกต์ใช้สัมมาวาจาเพื่อการบริหารงานของผู้เฒ่า, บทความวารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑: ๑๔๓).

๔. บทสรุป

สัมมาวาจา หมายถึง การพูดความจริง พูดไพเราะอ่อนโยน พูดถูกต้องตามกาลสถานที่ พูดเป็นธรรม พูดออกไปแล้วไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นได้รับความเดือดร้อน เป็นวาจาที่เมื่อกล่าวออกไปแล้วไม่ก่อให้เกิดโทษในภายหลังคำพูดที่เป็นสัมมาวาจาจึงเป็นพื้นฐานธรรมะที่ควรมีในจิตใจ เพื่อเป็นหลักการประพฤติปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างสันติสุขปราศจากโทษเพราะการไม่เบียดเบียนกันเพื่อก่อให้เกิดความเข้าใจและสร้างจุดมุ่งหมายร่วมกัน สัมมาวาจาจึงเป็นเครื่องมือที่มนุษย์ใช้เพื่อสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์ระหว่างกันเป็นสิ่งที่ช่วยให้มนุษย์รักกัน ห่วงใยกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในอีกด้านหนึ่ง ก็เป็นสิ่งที่ทำให้มนุษย์ไม่พอใจซึ่งกันและกัน เกลียดชังกัน และเป็นศัตรูกันได้

หลักสัมมาวาจานั้นถือเป็นลักษณะการพูดตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นลักษณะการพูดในเชิงสร้างสรรค์มากกว่าการทำลายให้บุคคลอื่นเกิดความเดือดร้อน เป็นการพูดที่แสดงถึงความจริงที่เกิดขึ้น เป็นการพูดที่ประกอบด้วยใจที่เป็นกุศล นำไปสู่การพูดที่เป็นกุศล จึงจะสามารถนิยามให้เห็นถึงสัมมาวาจาได้

คำว่าสัมมาวาจานั้น เป็นคำผสมกันของศัพท์ภาษาบาลี ได้แก่ สัมมาที่แปลว่าดี กับวาจาที่แปลว่าการพูด ซึ่งการพูดดีนั้นเป็นบ่อเกิดมาจากการคิดดี จึงเกิดการพูดดี ทำให้ดูดี และนำไปสู่สังคมดีตามลำดับ สุภาสิตไทยเรียงง่ายแต่ได้ใจความเกี่ยวกับการพูดการจาประโยคนี้มีมาช้านานแล้วแต่ก็ไม่เคยตกยุคตกสมัย แล้วยังช่วยตักเตือนใจของคนไทยอย่างง่าย ๆ ได้ดีทีเดียวจะว่าไปแล้วการพูดเป็นเรื่องของทุกคน(ที่มีได้เป็นใบ้)อีกทั้งการพูดก็อยู่กับเราทุกคนตลอดชั่วชีวิตของเราจริงๆ และเป็นที่ยุติกันดีว่า การพูดนั้นสามารถให้คุณให้โทษได้สามารถพลิกวิกฤตให้เป็นโอกาสและสามารถพลิกโอกาสให้เป็นวิกฤตก็มีให้เห็นกันมาแล้วการพูดเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ “ศาสตร์” หมายถึงการพูดจะต้องมีหลักเกณฑ์และวิธีการต่างๆที่ใช้สอนถ่ายทอดปฏิบัติฝึกฝน เช่นเดียวกับหลักวิชาแขนงอื่นๆ ส่วน “ศิลป์” หมายถึง การพูดเป็นเรื่องของความสามารถพิเศษเฉพาะบุคคล

นอกจากนี้การพูดยังจัดเป็นทักษะและวิชาชีพอีกประการหนึ่งการพูดนั้นเป็นพฤติกรรมทางภาษาที่ควบคู่ไปกับการฟังเพื่อการสื่อความหมายระหว่างมนุษย์เป็นการเปล่งเสียงออกมาเป็นภาษาเพื่อถ่ายทอดความรู้ความคิดความรู้สึกหรือความต้องการของผู้พูดไปยังผู้ฟัง โดยใช้ถ้อยคำ น้ำเสียงและอากัปกิริยาจนเป็นที่เข้าใจกันได้รวมทั้งกิริยาอาการต่างๆอย่างมีประสิทธิภาพและถูกต้องตามจรรยาบรรณประเพณีนิยมของสังคม เพื่อถ่ายทอดความคิด ความรู้ความรู้สึกความต้องการทัศนคติและประสบการณ์ที่เป็นประโยชน์การพูดจึงเป็นการสื่อสารสองทาง คือ มีทั้งผู้พูดและผู้ฟัง ให้ผู้ฟังได้รับรู้และก่อให้เกิดการตอบสนองตรงตามกับผู้พูดต้องการ

บรรณานุกรม

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, ผศ.ดร. สัมมาวาจา “พูดดี ดูดี สังคมดี”. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ : โรงพิมพ์ ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๔.
พระปลัดสมชาย ปโยโค (ดำเนิน). การประยุกต์ใช้สัมมาวาจาเพื่อการบริหารงานของผู้นำ. บทความ. วารสารสันติศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑: ๑๔๓.

วัฒนธรรมแห่งปราชญ์และปัญญาในพระพุทธศาสนา Culture of sages and wisdom in Buddhism

พันตำรวจเอกภูษิต วิเศษคามินทร์*

บทคัดย่อ

ศาสนาพุทธ หรือพระพุทธศาสนา สามารถเรียกได้ว่าเป็นศาสนาของผู้รู้ หรือ วิญญูชน เป็นศาสนาที่เกิดขึ้นจากการค้นพบสัจจะธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีการแตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ อาทิ พระพุทธศาสนานิกายเถรวาท และพระพุทธศาสนานิกายมหายาน อันถือเป็นนิกายหลักของพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม หมายถึงรูปแบบของกิจกรรมมนุษย์และโครงสร้างเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้กิจกรรมนั้นเด่นชัดและมีความสำคัญ วิธีการดำเนินชีวิต ซึ่งเป็นพฤติกรรมและสิ่งที่คนในหมู่ผลิตสร้างขึ้น ด้วยการเรียนรู้จากกันและกัน และร่วมใช้อยู่ในหมู่พวกของวัฒนธรรมคือเรื่องที่ว่าด้วยการบริโภคและสินค้าบริโภค เช่น วัฒนธรรมระดับสูง วัฒนธรรมระดับต่ำ วัฒนธรรมพื้นบ้าน หรือวัฒนธรรมนิยม องค์ความรู้ของพระพุทธศาสนา และองค์ความรู้แห่งปัญญา เมื่อเกิดการศึกษารู้อยู่ในศาสตร์

Abstract

Buddhism or Buddhism Can be called as the religion of the knowledgeable or a sage, a religion that arose from the discovery of the truth of the Lord Buddha Still in the present society Although there are different denominations such as Theravada Buddhism And Mahayana Buddhism Which is considered the main sect of Buddhism Culture refers to the form of human activities and symbolic structures that make the activity clear and important. Lifestyle Which is the behavior and what people in the production group created By learning from each other And sharing among those of culture is about consumption and consumer products such as high-level culture Low level culture Folk culture Or popular culture Knowledge of Buddhism and knowledge of wisdom When studying, learning in science

๑. บทนำ

ปัญญาแห่งปราชญ์มีตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันมีพัฒนาการตามยุคสมัย เป็นไปตามพัฒนาการของโลก ที่ประกอบด้วยนวัตกรรมต่างๆ ที่เป็นผลมาจากพัฒนาการทางด้านองค์ความรู้จากผู้รู้ นักปราชญ์ผู้นำทางจิตวิญญาณที่อาศัยการศึกษาเรียนรู้เพื่อค้นพบสรรพศาสตร์ในแขนงต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาล จำแนกออกเป็น ศิลปศาสตร์ ๑๘ ศาสตร์ ซึ่งพระพุทธเจ้าในสมัยเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ทรงได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี จากอาจารย์ที่มีชื่อเสียง คือ อาจารย์วิศวามิตร

พระพุทธเจ้าทรงศึกษาศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการนี้สำเร็จภายในเวลาเพียง ๗ วัน และมีความรู้แตกฉาน เชี่ยวชาญยากที่หาใครเสมอเหมือนได้ จึงกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงมีความรู้ ในทางโลก

* นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เพียบพร้อม เป็นอย่างดีอยู่แล้ว เมื่อได้เสด็จออกบรรพชา พระองค์ได้ศึกษาเพิ่มเติมจากอาหารดาบส และอุทกดาบส ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา และทรงบำเพ็ญเพียรทางจิตใจ จนได้ตรัสรู้ พระองค์จึงทรงพร้อมที่จะสอนบุคคลทุกชั้น ตั้งแต่คนธรรมดา จนถึงนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียง ทุกโอกาสและสถานที่

ศิลปะทั้ง ๑๘ ศาสตร์อาจถือได้ว่าเป็น ศาสตร์ของมวลมนุษยชาติ เพราะเป็นองค์ความรู้ที่มีความหลากหลายและมีพัฒนาการมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็นพุทธวิทยา หรือ วิทยาศาสตร์เชิงพุทธ เป็นองค์ความรู้จากตะวันออกที่มีพัฒนาการจากฝ่ายตะวันออกไปจนถึงตะวันตก ซึ่งศาสตร์โดยส่วนใหญ่ต่างมีพัฒนาการมาจากศิลปะทั้ง ๑๘ ศาสตร์นั่นเอง

พัฒนาการขององค์ความรู้ทั้ง พระพุทธศาสนา และวิทยาศาสตร์ ต่างมีพัฒนาการมาตามยุคสมัยเช่นเดียวกัน นักปราชญ์ และนักวิชาการในยุคหลังๆ ต่างได้นำองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาและค้นพบของ นักปราชญ์ และนักวิชาการ ในยุคก่อนมาเป็นมาตรฐานในการพัฒนา ถ้ามองในด้านพุทธศาสนานักปราชญ์หรือนักวิชาการยุคหลังจะนำองค์ความรู้จากพุทธวจนะและพระอรหันตศาจารย์ ทำให้เกิดนักปราชญ์พุทธศาสนาในยุคปัจจุบันซึ่งนำองค์ความรู้ของพระพุทธศาสนาออกมาเผยแผ่ให้เกิดขึ้นแก่พุทธบริษัทไปจนถึงสาธารณชน เช่นเดียวกันถ้ามองทางด้านวิทยาศาสตร์ นักปราชญ์หรือนักวิชาการยุคหลังจะนำองค์ความรู้จากนักวิทยาศาสตร์ยุคก่อนมาประยุกต์ให้เข้ากับยุคปัจจุบัน เช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา จึงสามารถกล่าวได้ว่าพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ต่างได้สร้างวัฒนธรรมแห่งปัญญาจากบุคคลในยุคก่อนมาสู่ยุคปัจจุบันเช่นเดียวกัน ซึ่งเป็นความกรุณาของบุคคลในยุคก่อนที่ไม่ปิดกั้นองค์ความรู้ที่ศึกษาและค้นพบ จึงทำให้เกิดวัฒนธรรมแห่งปัญญาและกรุณาทั้งพระพุทธศาสนา กอปรกับวิทยาศาสตร์ ดังจะเสนอตามลำดับต่อไป

๒. ความหมายของพระพุทธศาสนา

ศาสนาพุทธ หรือพระพุทธศาสนา สามารถเรียกได้ว่าเป็นศาสนาของผู้รู้ หรือ วิญญูชน เป็นศาสนาที่เกิดขึ้นจากการค้นพบสัจจะธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กว่า ๒๖๐๐ ปีมาแล้ว ยังดำรงอยู่ในสังคมปัจจุบัน ถึงแม้ว่าจะมีการแตกออกเป็นนิกายต่าง ๆ อาทิ พระพุทธศาสนา นิกายเถรวาท และพระพุทธศาสนา นิกายมหายาน อันถือเป็นนิกายหลักของพระพุทธศาสนา แต่พระพุทธศาสนาก็ยังดำรงอยู่ในสังคมและแผ่ขยายออกไปในสังคมต่างๆ ทั้ง สังคมของพุทธศาสนิกชน รวมไปถึงศาสนิกชนของศาสนาอื่น ยังให้ความนับถือพระพุทธศาสนาไม่น้อยไปกว่าศาสนาตามเชื้อชาติ สัญชาติ หรือประเพณีของตน ทำให้ในปัจจุบันนี้ พระพุทธศาสนามีปรากฏอยู่ในประเทศ ซีลอน (ศรีลังกา) พม่า ไทย กัมพูชา ลาว เวียดนาม ธิเบต จีน ญี่ปุ่น มองโกเลีย เกาหลี เกาะฟอร์โมซา (ไต้หวัน) ในบางส่วนของอินเดีย ปากีสถาน เนปาล กับทั้งในสหภาพโซเวียตด้วย ประชากรชาวพุทธทั่วโลกมีจำนวนเกินกว่า ๕๐๐ ล้านคน^๑

๓. การแสวงหาความจริงของพระพุทธศาสนา

๓.๑ การแสวงหาความจริงของพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาถือเป็นศาสนาแห่งความจริง เพราะหลักคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนา นั้นสามารถพิสูจน์ให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ สามารถนิยามพระพุทธศาสนาได้ว่า เป็นศาสนาแห่งความ

^๑ชูศักดิ์ ทิพยเกษร และคณะ, พระพุทธเจ้าสอนอะไร, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๒๑.

จริง เป็นศาสนาที่มีพุทธวิธีแสวงหาความจริงของสรรพสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะความจริงแห่งชีวิต ว่ามีสาเหตุมาจากอะไร การแสวงหาความจริงของพระพุทธศาสนาดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ อาศัยการแสวงหาความจริงทางด้านจิตใจเป็นสำคัญมากกว่าทางด้านวัตถุ รวมทั้งให้ทัศนะว่าจิตใจเป็นธรรมมีความสำคัญที่สุดดังพุทธพจน์ว่า

ธรรมทั้งหลาย มีใจ เป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จด้วยใจ

ถ้าคนมีใจชั่ว ก็จะถูกชั่วหรือทำชั่วตามไปด้วย

เพราะความชั่วนั้น ทุกข์ย่อมติดตามเขาไป เหมือนล้อย่อมตามรอยเท้าโคที่ลากเกวียนไป ฉะนั้น^๒

๓.๑.๒ อาศัยการหาความจริงโดยการพิสูจน์ด้วยตนเองมากกว่ารับฟังจากบุคคลรอบข้าง มีพระพุทธพจน์ที่ทรงแสดงแก่ชาวกาลามชน ปรากฏในเกสปุตตสูตร เกี่ยวกับความอย่าเชื่อทั้ง ๑๐ ประการ คือ

- ๑) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา
- ๒) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆ กันมา
- ๓) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ
- ๔) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์
- ๕) อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ(การคิดเอาเอง)
- ๖) อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান
- ๗) อย่าปลงใจเชื่อด้วยการคิดตรงตามแนวเหตุผล
- ๘) อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พินิจไว้แล้ว
- ๙) อย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้
- ๑๐) อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่า ท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา^๓

๓.๑.๓ อาศัยการแสวงหาความจริงโดยระบบจริยธรรม คือ วิธีคุณธรรมความดีมากกว่าความชั่ว

การแสวงหาความจริงของพระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ประการ คือ

- ๑) อาศัยการแสวงหาความจริงในสิ่งที่ปราศจากสมมติสังขจะ
- ๒) อาศัยการแสวงหาความจริงทางด้านจิตใจเป็นสำคัญมากกว่าทางด้านวัตถุ
- ๓) อาศัยการหาความจริงโดยการพิสูจน์ด้วยตนเองมากกว่ารับฟังจากบุคคลรอบข้าง
- ๔) อาศัยการแสวงหาความจริงโดยระบบจริยธรรม

ถือเป็นแบบแผนของการแสวงหาความจริงของพระพุทธศาสนา ซึ่งไม่ใช่อริยสัง ๔ เพราะอริยสัง ๔ คือ ความจริงที่พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบจากการแสวงหาความจริง

๓.๒ การแสวงหาความจริง

เทคโนโลยีมีการพัฒนาอย่างก้าวไกล ซึ่งมนุษย์มีความสนใจอยากรู้อยากเห็นและมีความช่างคิดช่างสงสัย จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดวิทยาศาสตร์สาขาใหม่ๆ และการฟื้นฟูศิลปวิทยาการ ทำให้

^๒ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓.

^๓อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๖๖/๒๕๗.

มนุษย์เชื่อมั่นในความสามารถของตน มีอิสระทางความคิด และมุ่งมั่นที่จะเอาชนะธรรมชาติเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต และความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น

ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ (science process skill) หมายถึง ความสามารถและความชำนาญในการคิด เพื่อค้นหาความรู้ และการแก้ไขปัญหา โดยใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ อาทิ การสังเกต การวัด การคำนวณ การจำแนก การหาความสัมพันธ์ระหว่างสเปกกับเวลา การจัดกระทำ และสื่อความหมายข้อมูล การลงความคิดเห็น การพยากรณ์ การตั้งสมมติฐาน การกำหนดนิยาม การกำหนดตัวแปร การทดลอง การวิเคราะห์ และแปรผลข้อมูล การสรุปผลข้อมูลได้อย่างรวดเร็ว ถูกต้อง และแม่นยำ

ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นทักษะสำคัญที่แสดงถึงการมีกระบวนการคิดอย่างมีเหตุ มีผลตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ทำให้ผู้เรียน และผู้ปฏิบัติเกิดความเข้าใจในเนื้อหาทางวิทยาศาสตร์ สามารถเรียนรู้ และพัฒนาตนเองไปสู่กระบวนการคิดที่ซับซ้อนมากขึ้น ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เป็นทักษะแสวงหาความรู้ และแนวทางสำหรับการแก้ไขปัญหา เป็นแนวทางที่พัฒนาขึ้นตามหลักสูตร science a process approach (SAPA) ของสมาคมอเมริกันเพื่อความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ (The American association for the advancement of science) ประกอบด้วยทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ๑๓ ทักษะ แบ่งเป็น ๒ ระดับ คือ

๑. ระดับทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐาน ๘ ทักษะ เหมาะสำหรับระดับการศึกษาปฐมวัย

๒. ระดับทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ขั้นบูรณาการ ๕ ทักษะ เหมาะสำหรับระดับการศึกษามัธยมวัย

๑. ระดับทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐาน ๘ ทักษะ เป็นทักษะเพื่อการแสวงหาความรู้ทั่วไป ประกอบด้วย

ทักษะที่ ๑ การสังเกต (Observing)

หมายถึง การใช้ประสาทสัมผัสของร่างกายอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กายสัมผัส เข้าสัมผัสกับวัตถุหรือเหตุการณ์เพื่อให้ทราบ และรับรู้ข้อมูล รายละเอียดของสิ่งเหล่านั้น โดยปราศจากความคิดเห็นส่วนตัว ข้อมูลเหล่านี้จะประกอบด้วย ข้อมูลเชิงคุณภาพ เชิงปริมาณ และรายละเอียดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการสังเกต

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ

– สามารถแสดงหรือบรรยายคุณลักษณะของวัตถุได้ จากการใช้ประสาทสัมผัสอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่าง

– สามารถบรรยายคุณสมบัติเชิงปริมาณ และคุณภาพของวัตถุได้

– สามารถบรรยายพฤติการณ์การเปลี่ยนแปลงของวัตถุได้

ทักษะที่ ๒ การวัด (Measuring)

หมายถึง การใช้เครื่องมือสำหรับการวัดข้อมูลในเชิงปริมาณของสิ่งต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลเป็นตัวเลขในหน่วยการวัดที่ถูกต้อง แม่นยำได้ ทั้งนี้ การใช้เครื่องมือจำเป็นต้องเลือกใช้ให้เหมาะสมกับสิ่งที่ต้องการวัด รวมถึงเข้าใจวิธีการวัด และแสดงขั้นตอนการวัดได้อย่างถูกต้อง

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ

- สามารถเลือกใช้เครื่องมือได้เหมาะสมกับสิ่งที่วัดได้
- สามารถบอกเหตุผลในการเลือกเครื่องมือวัดได้
- สามารถบอกวิธีการ ขั้นตอน และวิธีใช้เครื่องมือได้อย่างถูกต้อง
- สามารถทำการวัด รวมถึงระบุหน่วยของตัวเลขได้อย่างถูกต้อง

ทักษะ ที่ ๓ การคำนวณ (Using numbers)

หมายถึง การนับจำนวนของวัตถุ และการนำตัวเลขที่ได้จากนับ และตัวเลขจากการวัดมาคำนวณด้วยสูตรคณิตศาสตร์ เช่น การบวก การลบ การคูณ การหาร เป็นต้น โดยการเกิดทักษะการคำนวณจะแสดงออกจากการนับที่ถูกต้อง ส่วนการคำนวณจะแสดงออกจากการเลือกสูตรคณิตศาสตร์ การแสดงวิธีคำนวณ และการคำนวณที่ถูกต้อง แม่นยำ

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ

- สามารถนับจำนวนของวัตถุได้ถูกต้อง
- สามารถบอกวิธีคำนวณ แสดงวิธีคำนวณ และคิดคำนวณได้ถูกต้อง

ทักษะที่ ๔ การจำแนกประเภท (Classifying)

หมายถึง การเรียงลำดับ และการแบ่งกลุ่มวัตถุหรือรายละเอียดข้อมูลด้วยเกณฑ์ความแตกต่างหรือความสัมพันธ์ใดๆอย่างใดอย่างหนึ่ง

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ

- สามารถเรียงลำดับ และแบ่งกลุ่มของวัตถุ โดยใช้เกณฑ์ใดได้อย่างถูกต้อง
- สามารถอธิบายเกณฑ์ในเรียงลำดับหรือแบ่งกลุ่มได้

ทักษะที่ ๕ การหาความสัมพันธ์ระหว่างสเปซกับสเปส และสเปสกับเวลา (Using space/Time relationships)

สเปซของวัตถุ หมายถึง ที่ว่างที่วัตถุนั้นครองอยู่ ซึ่งอาจมีรูปร่างเหมือนกันหรือแตกต่างกับวัตถุนั้น โดยทั่วไปแบ่งเป็น ๓ มิติ คือ ความกว้าง ความยาว และความสูง ความสัมพันธ์ระหว่างสเปซกับสเปซของวัตถุ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่าง ๓ มิติ กับ ๒ มิติ ความสัมพันธ์ระหว่างตำแหน่งที่อยู่ของวัตถุหนึ่งกับวัตถุหนึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสเปซของวัตถุกับเวลา ได้แก่ ความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของวัตถุกับช่วงเวลา หรือความสัมพันธ์ของสเปซของวัตถุที่เปลี่ยนไปกับช่วงเวลา

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ

- สามารถอธิบายลักษณะของวัตถุ ๒ มิติ และวัตถุ ๓ มิติ ได้
- สามารถวาดรูป ๒ มิติ จากวัตถุหรือรูป ๓ มิติ ที่กำหนดให้ได้
- สามารถอธิบายรูปทรงทางเรขาคณิตของวัตถุได้
- สามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุ ๒ มิติ กับ ๓ มิติได้ เช่น ตำแหน่งหรือทิศของวัตถุ และตำแหน่งหรือทิศของวัตถุต่ออีกวัตถุ
- สามารถบอกความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงตำแหน่งของวัตถุกับเวลาได้
- สามารถบอกความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลงขนาด ปริมาณของวัตถุกับเวลาได้

ทักษะที่ ๖ การจัดกระทำ และสื่อความหมายข้อมูล (Communication)

หมายถึง การนำข้อมูลที่ได้จากการสังเกต และการวัด มาจัดกระทำให้มีความหมาย โดยการหาความถี่ การเรียงลำดับ การจัดกลุ่ม การคำนวณค่า เพื่อให้ผู้อื่นเข้าใจความหมายได้ดีขึ้น ผ่านการเสนอในรูปแบบของตาราง แผนภูมิ วงจร เขียนหรือบรรยาย เป็นต้น

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ

- สามารถเลือกรูปแบบ และอธิบายการเลือกรูปแบบในการเสนอข้อมูลที่เหมาะสมได้
- สามารถออกแบบ และประยุกต์การเสนอข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าใจได้ง่าย
- สามารถเปลี่ยนแปลง ปรับปรุงข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่เข้าใจได้ง่าย
- สามารถบรรยายลักษณะของวัตถุด้วยข้อความที่เหมาะสม กะทัดรัด และสื่อความหมายให้ผู้อื่นเข้าใจได้ง่าย

ทักษะที่ ๗ การลงความเห็นจากข้อมูล (Inferring)

หมายถึง การเพิ่มความคิดเห็นของตนต่อข้อมูลที่ได้จากการสังเกตอย่างมีเหตุผลจากพื้นฐานความรู้หรือประสบการณ์ที่มีความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ คือ สามารถอธิบายหรือสรุปจากประเด็นของการเพิ่มความคิดเห็นของตนต่อข้อมูลที่ได้มา

ทักษะที่ ๘ การพยากรณ์ (Predicting)

หมายถึง การทำนายหรือการคาดคะเนคำตอบ โดยอาศัยข้อมูลที่ได้จากการสังเกตหรือการทำซ้ำ ผ่านกระบวนการแปรความหมายของข้อมูลจากสัมพันธ์ภายใต้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ คือ สามารถทำนายผลที่อาจจะเกิดขึ้นจากข้อมูลบนพื้นฐานหลักการ กฎ หรือทฤษฎีที่มีอยู่ ทั้งภายในขอบเขตของข้อมูล และภายนอกขอบเขตของข้อมูลในเชิงปริมาณได้

๒. ระดับทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ชั้นบูรณาการ ๕ ทักษะ เป็นทักษะกระบวนการขั้นสูงที่มีความซับซ้อนมากขึ้น เพื่อแสวงหาความรู้ โดยใช้ทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ขั้นพื้นฐาน เป็นพื้นฐานในการพัฒนา ประกอบด้วย

ทักษะที่ ๙ การตั้งสมมติฐาน (Formulating hypotheses)

หมายถึง การตั้งคำถามหรือคิดคำตอบล่วงหน้าก่อนการทดลองเพื่ออธิบายหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ว่ามีความสัมพันธ์อย่างไรโดยสมมติฐานสร้างขึ้นจะอาศัยการสังเกต ความรู้ และประสบการณ์ภายใต้หลักการ กฎ หรือทฤษฎีที่สามารถอธิบายคำตอบได้

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ

- สามารถตั้งคำถามหรือคิดหาคำตอบล่วงหน้าก่อนการทดลองได้
- สามารถตั้งคำถามหรือคิดหาคำตอบล่วงหน้าจากความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่างๆได้

ทักษะที่ ๑๐ การกำหนดนิยามเชิงปฏิบัติการ (Defining operationally) หมายถึง

การกำหนด และอธิบายความหมาย และขอบเขตของคำต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาหรือการทดลองเพื่อให้เกิดความเข้าใจตรงกันระหว่างบุคคลความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ คือ สามารถอธิบายความหมาย และขอบเขตของคำหรือตัวแปรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา และการทดลองได้

ทักษะที่ ๑๑ การกำหนด และควบคุมตัวแปร (Identifying and controlling variables) หมายถึง การบ่งชี้ และกำหนดลักษณะตัวแปรใดๆให้เป็นเป็นตัวแปรอิสระหรือตัวแปรต้น และตัวแปรใดๆให้เป็นตัวแปรตาม และตัวแปรใดๆให้เป็นตัวแปรควบคุม

ตัวแปรต้น คือ สิ่งที่เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดผลหรือสิ่งที่ต้องการทดลองเพื่อให้ทราบว่าเป็นสาเหตุของผลที่เกิดขึ้นหรือไม่

ตัวแปรตาม คือ ผลที่เกิดจากการกระทำของตัวแปรต้นในการทดลอง

ตัวแปรควบคุม คือ ปัจจัยอื่น ๆ นอกเหนือจากตัวแปรต้นที่อาจมีผลต่อการทดลองที่ต้องควบคุมให้เหมือนกันหรือคงที่ขณะการทดลอง

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ คือ สามารถกำหนด และอธิบายตัวแปรต้น ตัวแปรตาม และตัวแปรควบคุมในการทดลองได้

ทักษะที่ ๑๒ การทดลอง (Experimenting) หมายถึง กระบวนการปฏิบัติ และทำซ้ำในขั้นตอนเพื่อหาคำตอบจากสมมติฐาน แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน คือ

๑) การออกแบบการทดลอง หมายถึง การวางแผนการทดลองก่อนการทดลองจริงๆ เพื่อกำหนดวิธีการ และขั้นตอนการทดลองที่สามารถดำเนินการได้จริง รวมถึงวิธีการแก้ไขปัญหาอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นขณะทำการทดลองเพื่อให้การทดลองสามารถดำเนินการให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

๒) การปฏิบัติการทดลอง หมายถึง การปฏิบัติการทดลองจริง

๓) การบันทึกผลการทดลอง หมายถึง การจดบันทึกข้อมูลที่ได้จากการทดลองซึ่งอาจเป็นผลจากการสังเกต การวัดและอื่น ๆ

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ

– สามารถออกแบบการทดลอง และกำหนดวิธี ขั้นตอนการทดลองได้ถูกต้อง และเหมาะสมได้

– สามารถระบุ และเลือกใช้อุปกรณ์ในการทดลองอย่างเหมาะสม

– สามารถปฏิบัติการทดลองตามขั้นตอนได้อย่างถูกต้อง

– สามารถบันทึกผลการทดลองได้อย่างถูกต้อง

ทักษะที่ ๑๓ การตีความหมายข้อมูล และการลงข้อสรุป (Interpreting data and conclusion)

หมายถึง การแปลความหมายหรือการบรรยายลักษณะและสมบัติของข้อมูลที่มีอยู่ การตีความหมายข้อมูลในบางครั้งอาจต้องใช้ทักษะอื่น ๆ เช่น ทักษะการสังเกต ทักษะการคำนวณ

การลงข้อสรุป หมายถึง การวิเคราะห์ และการสรุปผลความสัมพันธ์ของข้อมูล สรุปประเด็นสำคัญของข้อมูลที่ได้จากการทดลองหรือศึกษา

ความสามารถที่แสดงการเกิดทักษะ คือ

– สามารถในการวิเคราะห์ และสรุปประเด็นสำคัญ รวมถึงการแปลความหมายหรือบรรยายลักษณะของข้อมูล

- สามารถบอกความสัมพันธ์ของข้อมูลได้^๔

การแสวงหาความจริงของวิทยาศาสตร์ ไม่ใช่ขั้นตอนของกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพราะสิ่งนั้นเป็นกระบวนการในการใช้เหตุผลในการแสวงหาความจริง การแสวงหาความจริงของวิทยาศาสตร์นั้น จำเป็นต้องอาศัยทักษะต่างๆ รวม ๑๓ ทักษะดังที่กล่าวมาแล้ว จึงจะสามารถแสวงหาความจริงได้ เพราะการแสวงหาความจริงนั้นหากขาดทักษะก็อาจจะแสวงหาความจริงไม่ได้ หรือได้ความจริงแบบผิดพลาด ไม่ตรงกับหลักการหรือยุทธศาสตร์ที่ได้วางไว้

๔. ตรรกวิทยาของพระพุทธศาสนาปัญญา

๔.๑ ตรรกวิทยาของพระพุทธศาสนา

ตรรกวิทยา หมายถึงนิยามการใช้เหตุผล เป็นแนวทางการแสดงข้อเท็จจริงอันเป็นที่น่าเชื่อถือให้ปรากฏขึ้นในแต่ละประเด็น ตรรกวิทยานั้นจะต้องอาศัยความสมเหตุสมผลจึงจะได้ผลสัมฤทธิ์ตามหลักตรรกวิทยา คือ ได้รับความน่าเชื่อถือจากบุคคลผู้รับฟัง สร้างความรักความศรัทธาให้เกิดขึ้นอีกในทิศทางเดียวกัน พระพุทธศาสนาถือว่าเป็นศาสนาแห่งความเป็นเหตุเป็นผล หมายความว่า ไม่มีหลักพระพุทธศาสนาใดที่ปราศจากเหตุผล คือสามารถแสดงตัวแปรต้นและตัวแปรตามที่มีความสมเหตุสมผล และวิญญูชนสรรเสริญ ตรรกวิทยาของพระพุทธศาสนานั้นก็เช่นเดียวกัน สาเหตุมีฉันทิ ผลลัพธ์ก็มีฉันทินั้น ปราศจากความผิดแผกแตกต่างกัน หลักพระพุทธศาสนาที่แสดงตรรกวิทยาที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ หลักกฎแห่งกรรม คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ตามพระพุทธพจน์ว่า

คนทำกรรมใดไว้ย่อมเห็นกรรมนั้นในตน   คนทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี

คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว

คนหว่านพืชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น^๕

จากพระพุทธวจนะนี้ทำให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญในด้านตรรกวิทยาโดยอาศัยความสมเหตุสมผลของนัยยะทางความคิด คำพูดและการกระทำ ถือเป็นการเน้นย้ำผลลัพธ์ที่มาจากสาเหตุในทิศทางเดียวกัน

๔.๒.๒ ขั้นกำหนดปัญหา

ปัญหา(problem) ต่างๆ มักเกิดจากการสงสัยที่ได้จากการสังเกตปรากฏการณ์ การศึกษาข้อเท็จจริง และการทดลองต่างๆ ในการสังเกตอาจใช้ประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกายสัมผัส รวมถึงเครื่องมือช่วยขยายความสามารถของประสาทสัมผัส และมีการบันทึกข้อมูลต่างๆ ที่ได้อย่างเป็นระบบ โดยไม่ใส่ความคิดเห็นของผู้สังเกตลงไป ข้อมูลที่ได้จึงเป็นข้อเท็จจริง ซึ่งนำไปสู่สมมติฐาน(hypothesis) เพื่ออธิบายปัญหาที่ได้จากการสังเกตและพยายามคิดหาคำตอบที่อาจเป็นไปได้ ตัวอย่าง ปัญหาต่างๆ ที่ได้จากการสังเกต

^๔ ดวงเดือน พินสุวรรณ์, ผศ.,ดร., เอกสารประกอบโครงการวิจัยเรื่อง การสอนวิทยาศาสตร์เพื่อพัฒนาทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์สำหรับครูวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล, (นนทบุรี:มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๗), หน้า ๑๕ - ๒๐.

^๕ ชู.ชา.ม. (ไทย) ๒๗/๑๔๔/๑๐๓.

๔.๒.๒. ขั้นตั้งสมมติฐาน

การตั้งสมมติฐาน หมายถึง การคาดคะเนล่วงหน้าของคำตอบของปัญหาที่ต้องการทราบ หรือการหาคำตอบก่อนการทดลอง โดยอาศัยการสังเกต ความรู้ และประสบการณ์เดิม ปัญหาหนึ่ง อาจมีสมมติฐานได้มากกว่าหนึ่งสมมติฐานต้องทำ การทดสอบยืนยันในความเป็นจริงต่อไป สิ่งที่ควรคำนึงถึงในการตั้งสมมติฐาน คือ การบอกความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวแปรต้นกับตัวแปรตาม ในการเขียนสมมติฐานอาจใช้ข้อความดังนี้

“ถ้า.....ดังนั้น.....” การตั้งสมมติฐานที่ดี จะช่วยแนะ แนวทางการตรวจสอบสมมติฐาน

๔.๒.๓. ขั้นตรวจสอบสมมติฐาน และรวบรวมข้อมูล

การดำเนินการตรวจสอบสมมติฐาน โดยอาศัยการรวบรวมข้อมูลทั้งจาก การสำรวจ การ ทดลอง การสืบค้นข้อมูล หรือวิธีการอื่นๆ ประกอบกัน แล้วนำมาจัดกระทำใหม่ในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดเรียงลำดับ การแยกประเภท หรือคำนวณหาค่าใหม่ อาจนำเสนอในรูปของตาราง แผนภูมิ แผนภาพ กราฟ สมการ เป็นต้น ซึ่งจะต้องบอกความหมายของข้อมูลที่ได้จัดกระทำ และการอธิบาย ข้อมูลที่มีอยู่อย่างมีเหตุผล

๔.๒.๔. ขั้นวิเคราะห์ อภิปรายและสรุปผลการทดลอง

การวิเคราะห์ อภิปรายและสรุปผลการทดลอง เป็นการลงข้อสรุปโดยการเอาความหมาย ของข้อมูลที่ได้ทั้งหมดจากผลการทดลอง อภิปรายและสรุปให้เห็นความสัมพันธ์ของข้อมูลที่เกี่ยวข้อง กับตัวแปรที่ต้องการศึกษาภายในขอบเขตของการทดลองนั้นๆ

สมมติฐานที่ได้ผ่านการตรวจสอบแล้วหลายครั้ง อาจเป็นส่วนที่ทำให้เกิดหลักการ กฎ ทฤษฎี^๒

๕. พระพุทธศาสนา : วัฒนธรรมแห่งปัญญา

๕.๑ วัฒนธรรมแห่งปัญญา

องค์ความรู้ของพระพุทธศาสนาและองค์ความรู้ของวิทยาศาสตร์ ถือเป็นองค์ความรู้ที่ เกี่ยวข้องกับนิยามการใช้เหตุผล ถึงแม้จะมาจากฐานที่แตกต่างกัน แต่ก็สามารถสร้างวัฒนธรรมแห่ง ปัญญาได้ โดยอาศัยนิยามการใช้เหตุผลหรือตรรกวิทยาเพราะว่า ทั้งพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์ นั้น ต่างก็อาศัยการใช้เหตุผลในเชิงตรรกวิทยา เพื่อให้เกิดผลลัพธ์อันสมควรแก่สาเหตุ ถึงแม้ว่า พระพุทธศาสนานั้นจะอาศัยนิยามการใช้เหตุผลอันโดยอาศัยพัฒนาการทางจิตใจอันนำไปสู่พฤติกรรม ต่างจากวิทยาศาสตร์ที่อาศัยนิยามการใช้เหตุผลจากวิทยาการทางวัตถุ แต่ก็สามารถสร้างวัฒนธรรม แห่งปัญญาในด้านเหตุผลเป็นไปในทิศทางเดียวกันได้

๕.๒ วัฒนธรรมแห่งความกรุณา

องค์ความรู้ของพระพุทธศาสนาและองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เมื่อเกิดการศึกษาริเียนรู้ ในศาสตร์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เกิดการลองผิดลองถูกโดยอาศัยวิถีวิทยาต่างๆ อันเกี่ยวข้องกับศาสตร์ทั้ง

^๒ ครุฑนิตยา มงคลสวัสดิ์, *วิธีการทางวิทยาศาสตร์*, เอกสารออนไลน์, แหล่งที่มา: http://kknidntaya.blogspot.com/๒๐๑๐/๐๘/blog-post_๒๘.html, เข้าถึงเมื่อ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๒.

๒ นี้ ย่อมทำให้เกิดผลลัพธ์จากการพิสูจน์โดยอาศัยหลักตรรกวิทยาให้เห็นเป็นรูปธรรม เป็นวัฒนธรรมแห่งความกรุณาในการสร้างวิวัฒนาการทางด้านองค์ความรู้ให้เกิดขึ้นแก่มวลมนุษยชาติ

ตัวอย่างของวัฒนธรรมแห่งความกรุณาในมิติของพระพุทธศาสนา คือ พระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้าในการโปรดเวไนยสัตว์ให้รอดพ้นจากความทุกข์อันเป็นผลจากการตรัสรู้ของพระองค์ตามหลักตรรกวิทยา เพราะเมื่อทรงประกอบด้วยพระปัญญาคุณ ย่อมทรงรู้แจ้งแทงตลอดในทุกสรรพสิ่ง ทรงเป็นสัพพัญญูรู้แจ้งโลก ทรงโปรดบุคคลตามสมควรโดยอาศัยพุทธพยากรณ์ใน พุทธกิจ ๕ ประการ คือ ทรงบิณฑบาตร ทรงแสดงพระธรรมเทศนา ประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ วิสัชนาปัญหาของเหล่าเทวดา และทรงตรวจดูเหล่าเวไนยสัตว์ว่ามีบุคคลใดมีโอกาสอันควรที่พระองค์จะเสด็จไปโปรดทำให้พระพุทธศาสนาดำรงคงอยู่จนทุกวันนี้

ตัวอย่างของวัฒนธรรมแห่งความกรุณาในมิติของวิทยาศาสตร์ คือ การเผยแพร่แนวคิดทฤษฎีต่างๆของนักวิทยาศาสตร์ที่ได้ค้นพบ เพื่อนำมาใช้ประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติ โดยไม่สงวนลิขสิทธิ์หรือทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อให้บุคคลในรุ่นหลังนำมาเป็นรากฐานในการพัฒนาวิทยาการที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้เหล่านั้นนำมาสู่การสร้างเป็นนวัตกรรมจนถึงทุกวันนี้

บรรณานุกรม

ชูศักดิ์ ทิพยเกษร และคณะ. **พระพุทธเจ้าสอนอะไร**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒. พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

ภพ เลหาไพบูลย์, **แนวการสอนวิทยาศาสตร์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

สุนันท์ บุราณรมย์ และคณะ. **วิทยาศาสตร์เพื่อคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร: คอนฟอร์ม, ๒๕๔๒.

ดวงเดือน พินสุวรรณ ผศ. ดร. เอกสารประกอบโครงการวิจัยเรื่อง การสอนวิทยาศาสตร์เพื่อพัฒนาทักษะกระบวนการทาง วิทยาศาสตร์สำหรับครูวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษา ใน กรุงเทพมหานครและปริมณฑล. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๗.

ครุניתยา มงคลสวัสดิ์, **วิธีการทางวิทยาศาสตร์**. เอกสารออนไลน์. แหล่งที่มา: http://kknidtava.blogspot.com/๒๐๑๐/๐๘/blog-post_๒๘.html, เข้าถึงเมื่อ ๑๙ มกราคม ๒๕๖๒.

พระพุทธศาสนากับสังคมในยุคนวัตกรรม Buddhism and society in the innovation era

นายวิศิษฐ์สร เอกกิตตินันท์*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนาในยุคนวัตกรรมตามแนวความคิดของผู้เขียนกับสังคมร่วมสมัยเป็นสังคมยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน บุคคลมักแสวงหาวัตถุต่างๆมาสนองและสิ่งปรนเปรอนอกตัวมากกว่าที่จะแสวงหาความสุขทางด้านคุณงามความดี จนทำให้สังคมขาดความสมดุลระหว่างกายกับจิต ซึ่งในสังคมสมัยใหม่นี้ทั้งที่เต็มไปด้วยแหล่งการศึกษา การศึกษาและเทคโนโลยีไม่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาชีวิตและความเป็นอยู่อย่างมีความสุข แนวความคิดด้านการศึกษาพระพุทธศาสนาได้เห็นความสำคัญของระบบการศึกษาเพื่อพัฒนาและประยุกต์ให้ชีวิตที่มีความสุข โดยโลกของวัตถุจะต้องไม่วางหรือห่างจากข้อวัตรปฏิบัติในด้านศีลธรรม เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่น่าศึกษาเพื่อจะได้พบปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาและจะสามารถนำเอาความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้ไปปรับให้เกิดความสมดุลของ ชีวิตในโลกวัตถุ กับชีวิตในโลกของพุทธศาสนาและพัฒนาวิถีชีวิตของเราและสังคมรอบข้างให้กลับมีชีวิตชีวา มีความหวังผลจากการทำคุณงามความดี

คำสำคัญ : พระพุทธศาสนา, ยุคนวัตกรรม

Abstract

This academic article is intended To study Buddhism in the innovation era according to the author's ideas and contemporary society as a science and information technology society With rapid and complex changes People often seek various objects to meet and pamper themselves outside of seeking happiness in virtue. Until the society lacks balance between body and mind In this modern society, both full of educational resources Education and technology cannot be used to solve problems of life and living happily. The concept of education in Buddhism has seen the importance of the education system to develop and apply a happy life. Which the world of the object must not be occupied or away from moral practices This is an interesting story to find problems and solutions and will be able to apply the knowledge gained from this study to create a balance of Life in the material world With the life in the world of Buddhism and the way of life and the surrounding society There is hope for the result of doing goodness.

Keywords: Buddhism, innovation era

---

* นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

๑. บทนำ

สังคมในยุคนวัตกรรมหรือสังคมยุคใหม่เป็นสังคมยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อนความเจริญก้าวหน้าย่อมเป็นที่ปรารถนาของสังคมขนาดใหญ่หรือขนาดเล็ก ไม่เว้นแม้กระทั่งเรื่องพุทธศาสนาด้วย ดังนั้น การตัดสินความเจริญที่ต่างกัน อยู่ในที่ต่างๆ เช่น ตัดสินความเจริญของประเทศด้วยการเพิ่ม GDP (ผลิตภัณฑ์มวลรวมในประเทศ (gross domestic product) เป็นต้น เพราะลำพังเพียงการเพิ่ม GDP ดังกล่าวจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนหรือก่อให้เกิดความสุขมวลรวมได้อย่างแท้จริงหรือไม่ ก็ยังเป็นคำถามให้ต้องขบคิดหาทางออกหรือคำตอบกันต่อไป สาเหตุที่ทำให้ให้เกิดปัญหาส่วนบุคคล ครอบครัวและสังคมมากมาย ถึงแม้ว่ามนุษย์จะพยายามสร้างเครื่องมือทางด้านวิชาการ ด้านกฎหมาย และด้านกฎระเบียบทางสังคมขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหา แต่กลับเป็นการเพิ่มปัญหาที่มีอยู่แล้วให้มากยิ่งขึ้น กลายเป็นการสนับสนุนความเห็นแก่ตัวมากขึ้น สร้างความแตกแยกทางสังคมมากยิ่งขึ้น ครอบครัวที่เคยมีความสุข เคยมีความขัดแย้งทางด้านความคิดและการประกอบอาชีพอยู่บ้างหรือการแยกครอบครัวออกไป แต่สิ่งที่เราพบยุคนวัตกรรมคือ การที่สังคมรู้จักกัน เทคโนโลยีไม่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาชีวิตและความเป็นอยู่อย่างมีความสุขได้ อบรมคุณภาพทางด้านคุณธรรมจริยธรรมของมวลมนุษยชาติ อีกทั้งต้องอยู่ร่วมกับศาสนาอื่นๆ ที่ร่วมสมัยอยู่นี้ได้อย่างมีความสุข

๒. ความหมายของพุทธศาสนา

ความหมายของคำว่า “พุทธศาสนา” ในภาษาไทย หมายถึง คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า (Teaching) ในภาษาอังกฤษใช้คำเรียกว่า “Buddhism” แต่หาได้หมายถึงคำสั่งสอนตรง ๆ อย่างภาษาไทยที่เดียวไม่ได้มีผู้ให้คำนิยามคำ Buddhism แปลว่า ศาสนาพุทธ, พระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาพุทธ เป็นศาสนาที่มีพระพุทธเจ้าเป็นศาสดา มีพระธรรมที่พระองค์ตรัสรู้ชอบด้วยพระองค์เอง และตรัสสอนไว้เป็นหลักคำสอนสำคัญ มีพระสงฆ์ (ภิกษุ ภิกษุณี) สาวกผู้ตัดสินใจออกบวชเพื่อศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอน ธรรม-วินัย ของพระบรมศาสดา เพื่อบรรลุสู่จุดหมายคือพระนิพพาน และสร้างสังฆะ เป็นชุมชนเพื่อสืบทอดคำสอนของพระบรมศาสดา รวมเรียกว่า พระรัตนตรัย นอกจากนี้ในพระพุทธศาสนา ยังประกอบคำสอนสำหรับการดำรงชีวิตที่ดีงามสำหรับผู้ที่ยังไม่ออกบวช (คฤหัสถ์ - อุบาสก และอุบาสิกา) ซึ่งหากรวมประเภทบุคคลที่ที่นับถือและศึกษาปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระบรมศาสดา แล้วจะจำแนกได้เป็น ๔ ประเภท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือที่เรียกว่า พุทธบริษัท ๔

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้วิเคราะห์ไว้ว่า การที่สังคมไทยได้รับเอาความเจริญแบบตะวันตกเข้ามา ไม่ว่าจะเป็นแนวคิดทางด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ระบบอุตสาหกรรม ทำให้สังคมไทยรับเอาความเจริญตามแบบอย่างตะวันตกอย่างเต็มที่ แต่การรับเอาวัฒนธรรมดังกล่าว นั้น ไม่สอดคล้องกับภูมิหลังของสังคมไทย เพราะคนไทยมักจะรับในเข้ามาในแง่ของการเสพบริโภคหรือรับเอาแต่สิ่งที่เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสบาย ทำให้คนไทยที่แต่เดิมมีวัฒนธรรมแบบเกษตรกรรม และมีความเป็นอยู่ที่สะดวกสบายอยู่แล้ว กลับเสพติดความสบายจากวัฒนธรรม

ตะวันตกมากยิ่งขึ้นและกลายเป็นคนมักง่ายมากยิ่งขึ้น โดยขาดพื้นฐานของวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมอุตสาหกรรมที่เป็นวัฒนธรรมแห่งการใฝ่รู้และสู้สิ่งยาก^๑

ศ. ยิงเกอร์ (Yinger) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน เห็นว่า หน้าที่ของศาสนาเป็นสิ่งสำคัญ โดยให้คำจำกัดความของศาสนาว่า “ศาสนาเป็นระบบความเชื่อและการปฏิบัติโดยวิธีกลุ่มชนพยายามดิ้นรนเพื่อทำความเข้าใจกับความหมายสำคัญที่สุดในชีวิต เป็นความพยายามที่จะไม่ยอมยุติลงแต่เพียงความตาย และไม่ยอมให้ความว้าวุ่น หรือความวุ่นวายเข้ามาบิบบาททำลายความสัมพันธ์แห่งมนุษย์”^๒ ซึ่งศาสนาตามพจนานุกรมนั้น หมายถึง คำสั่งสอน, ความเชื่อถือ

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า “พุทธศาสนาคือการกระทำเพื่อให้เกิดความรอดพ้นแก่ตัวเองจากความทุกข์” และท่านได้อธิบายว่า “ถ้าจะกล่าวความหมายนี้ให้เป็นสากลที่สุดแก่ทุกศาสนาแล้ว อาจกล่าวได้ว่า “ศาสนาคือความประพฤติหรือการกระทำตามกฎของความจริงแห่งธรรมชาติอันเด็ดขาด อันทำให้เกิดความสัมพันธ์กันขึ้นระหว่างมนุษย์กับสภาพอันสูงสุด คือความไม่มีทุกข์เลย”

มีหลายฝ่ายโจมตีพุทธศาสนาเป็นรูปแบบการกดขี่ทางวิญญาณแบบหนึ่ง เพราะเมื่อวิทยาศาสตร์เจริญแพร่หลายขึ้น ศาสนาจะค่อย ๆ หดไป

พระพุทธศาสนา มีหลักคำสั่งสอนที่ถือว่าเป็นหลักความจริงที่สามารถใช้ได้กับบุคคลทุกชาติทุกภาษาและทุกยุคทุกสมัย มีลักษณะคำสั่งสอนที่เป็นจริงตามธรรมชาติ เมื่อพูดว่าสิ่งไหนดีหรือไม่ดี ก็ย่อมดีและไม่ดีสำหรับทุกคน ทุกกาลเทศะ เพราะเป็นสิ่งที่ เป็นสากล ทั้งความคิดและการปฏิบัติ เช่น ความคิดเรื่องสังฆธรรมว่า ฆ่าสัตว์บาปใครทำก็บาป ทำใครก็บาป ในทางปฏิบัติก็เช่นเดียวกัน ใครปฏิบัติศีล ๕ ได้ก็เกิดความสุขทุกคนไม่ว่าจะเป็นใคร อยู่ที่ไหน เหล่านี้คือทฤษฎีและความเป็นสากล ซึ่งหลักคำสั่งสอนที่ถือว่าเป็นทฤษฎีและวิธีการที่เป็นสากลในพระพุทธศาสนา ได้แก่”^๓

๑. การสอนเรื่องเบญจขันธ์หรือขันธ์ ๕ อันเป็นหลักความจริงที่เป็นกลางตามธรรมชาติที่ประกอบด้วย

๑.๑ รูป คือ ส่วนประกอบของรูปธรรมทั้งหมดที่ประกอบขึ้นมาเป็นร่างกายและพฤติกรรมทุกอย่างครบถ้วน

๑.๒ เวทนา คือ ความรู้สึกที่เกิดขึ้น ทั้งสุข ทั้งทุกข์หรือเฉย ๆ จากการสัมผัสทางประสาททั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)

๑.๓ สัญญา คือ ความจำได้หรือหมายรู้ ที่เมื่อเกิดเหตุการณ์ครั้งหนึ่งแล้วผูกพันเชื่อมโยงไปถึงครั้งต่อไป เช่น ครูแนะนำให้ เด็กชายจักร รู้จักกับ นายกานต์ ที่โรงเรียน ต่อมาเมื่อสองคนนี้ พบกันที่ตลาดก็ยังจำกันได้ แล้วทักทายกัน ลักษณะ เช่นนี้เรียกว่า สัญญา

^๑ ผศ.ธนภณ สมหวัง,บทความพิเศษ [ออนไลน์], แหล่งที่มา <http://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/641259> [16 พฤษภาคม 2560],

^๒ Religion, Society and the Individual, ๑๙๕๗, p.๙

^๓ ประยูร วทานยกุล, “เรามาเข้าใจกันเถิด” รวมบทความทางศาสนา, (พินิจ รัตนกุล จัดทำ), ๒๕๑๖, น. ๘๑.

^๔ B. M. BOGUSLAVSKY, ABC. OF DIALECTICAL AND HISTORICAL MATERIALISM, (MOSCOW : PROGRESS PUBLISHER, 1976) p.387.

๑.๔ สังขาร คือ การปรุงแต่งจิต ให้คิดทางที่ดีและไม่ดี แปลการนึกคิดในใจแล้ว แสดงออกมาทางวาจาให้เป็นไปต่าง ๆ ที่บ่งบอกถึงการกระทำ

๑.๕ วิญญาณ คือ การรับรู้ด้วยอายตนะ มี ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ด้วยการเห็น การได้ยินการได้กลิ่น การรู้รส การรู้สัมผัสทางกายและการรู้อารมณ์ทางใจเหตุและความเป็นมาของศาสนาเอง^๕

๓. พระพุทธศาสนาในยุคนวัตกรรม

พุทธศาสนากำลังเผชิญกับการท้าทายสำคัญจากกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นยุคของเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เป็นยุคที่เทคโนโลยีได้เชื่อมโยงให้โลกสามารถเชื่อมรวมเป็นหนึ่งเดียวกันได้มนุษยชาติสามารถเข้าถึงและรับรู้ข้อมูลข่าวสารได้อย่างรวดเร็วสำหรับพระพุทธศาสนา นั้น เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้ส่งผลกระทบต่อทั้งด้านบวกและด้านลบต่อพระพุทธศาสนา ตัวอย่างของผลกระทบด้านบวกเช่นการเผยแพร่งานพระพุทธศาสนาได้อย่างรวดเร็วกว้างขวางทั่วโลกผู้คนสามารถเข้าถึงพระธรรมคำสอนผ่านทางเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารได้โดยสะดวกทุกที่ทุกเวลา ความเจริญก็ย่อมมีความเสื่อม นี่เป็นหลักโลกธรรมพระพุทธศาสนาเจริญสูงสุด

พุทธศาสนา นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา คนไทยได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา และได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา โดยลำดับ และมีข้อมูลด้านการวิจัยพระพุทธศาสนาพบว่าพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาในสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง เพื่อช่วยเหลือสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นให้เป็นที่ไปในทางที่ดีที่สุด

สังคมมีลักษณะธรรมดาดูอย่างหนึ่งก็คือ เมื่อเปลี่ยนแปลงไประยะหนึ่งแล้วจะปรับตัวเข้ารูปเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง เมื่อปรับตัวเข้ารูปเป็นอย่างไรแล้ว สถาบันต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมนั้น ก็มักจะดำรงอยู่ในรูปที่เกาะกุมตัวกันเพื่อที่จะรักษารูปแบบไว้เป็นแบบรักษาของเก่า ซึ่งสถาบันศาสนาก็ไม่แตกต่างไปจากสภาพเช่นนั้น คือเมื่อสังคมปรับตัวเข้ารูปอย่างหนึ่งแล้ว สถาบันศาสนาก็เปลี่ยนหน้าที่จากผู้ช่วยเหลือสังคมในระยะเปลี่ยนแปลง กลับมาเป็นสถาบันที่ช่วยรักษาสภาพสังคมที่เป็นอยู่ให้คงที่ คือกลายเป็นตัวรักษารูปแบบเดิมไว้ แล้วต่อมาสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปอีก ก็จะเกิดสภาพขัดแย้งขึ้น สถาบันต่าง ๆ ที่อยู่ในสภาพสังคมที่ปรับตัวเข้ารูปแบบแล้วจะพยายามขัดขวางความเปลี่ยนแปลง หรือพยายามรักษาสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในสภาพสังคมปรับตัว เข้ารูปแบบแล้วจะพยายามขัดขวางความเปลี่ยนแปลง หรือพยายามรักษาสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นของเดิมเอาไว้ในสภาพเช่นนี้ จะทำให้เกิดการขัดกัน คือสถาบันนั้นแทนที่จะมาช่วยคิดว่า เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ทำอย่างไร จึงจะให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี

เราต้องช่วยกันพยุงประคับประคองให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี กลับห่วงใยเสถียรภาพของตนเอง และไม่พอใจคลื่นลูกใหม่ที่แหวกแถวแหวกแนวออกมาหน้าหน้าพวกตน

ทางที่ดี ศาสนาควรที่จะเป็นผู้ช่วยนำทางในการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทางที่ดีที่ถูกต้อง เพื่อให้สังคมอยู่รอดอย่างมีความสุข โดยไม่ตกเป็นทางของกิเลสมากเกินไป เชื่อแน่ว่าพระพุทธศาสนาทำได้แน่ เพราะเคยได้ทำมาแล้วในอดีต โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งในสถาบันที่สำคัญที่สุดใน

^๕ อมร สังข์นาค, *วิถีธรรมวิถีไทย*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์, ๒๕๕๓).

สังคมไทย ชาวไทยส่วนใหญ่ตั้งแต่ในระดับสูงสุดลงมาก็ยอมรับนับถือมาโดยตลอด เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ไม่ยากที่จะออกมามีบทบาทในการเป็นผู้นำคนในสังคมไปสู่ทางที่ดี หากได้รับการร่วมมือร่วมใจกันอย่าง พระพุทธศาสนาในฐานะสถาบันหลักหนึ่งในสังคมไทย ที่ได้เข้ามามีบทบาทต่อการพัฒนาสังคมไทย ก็ จะพบว่า ในอดีตพระพุทธศาสนาประสบความสำเร็จในการสร้างความอยู่ดีมีสุขให้กับสังคมไทย จน คนไทยมีลักษณะนิสัยที่เด่นชัด คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ชอบสนุกและชอบทำบุญ ซึ่งนับเป็นความ วิเศษอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ที่สามารถบูรณาการความสนุกกับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาใน เรื่องบุญเข้าด้วยกัน ดังปรากฏในประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นงานบวชนาค งานแต่งงาน งานวัน สงกรานต์ เป็นต้นต่อมา เมื่อสังคมไทยได้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาประเทศ โดยมุ่งการพัฒนา ที่เน้นวัตถุดตามแบบอย่างตะวันตก พระพุทธศาสนาก็เริ่มสูญเสียบทบาทที่มีต่อการพัฒนาประเทศ อย่างที่เคยเป็นมา เนื่องจากสังคมไทยไปต้อนรับวัฒนธรรมตะวันตก สังคมไทยเริ่มมีปัญหามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการรับเอาความเจริญก้าวหน้าแบบตะวันตกเข้ามา ทั้งนี้เพราะสังคมไทยไม่ได้มีภูมิหลังและ รากฐานความเจริญทางสังคมอุตสาหกรรม และไม่มีวัฒนธรรมอุตสาหกรรมแบบตะวันตก ทำให้ สังคมไทยมีสภาพที่นักวิชาการเรียกว่า “ทันสมัยแต่ไม่พัฒนา-modernization without development” คือการที่ประเทศไทยมีความทันสมัยจริงแต่ภายนอก แต่ในเนื้อหาแล้วไม่ได้พัฒนา ให้เกิดขึ้นในสังคมของตัวเอง ไม่ว่าจะเป็นระบบการศึกษา การเมืองการปกครอง ระบบเศรษฐกิจ

๔. สรุป

การที่คนไทยจะก้าวไปสู่ทิศทางที่กำหนดไว้ได้นั้น “คนไทยจะต้องมีปัญหาที่เข้มแข็ง จะมอง เรื่องอะไรต้องมองให้ชัด จะศึกษาอะไรต้องให้รู้เข้าใจชัด โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนของเรา จะต้องให้ เขาพัฒนาตัวขึ้นมาชนิดที่ได้ปัญญาที่แท้ ไม่ใช่อยู่แค่สักแต่ว่าความโก้ แต่จะต้องกระฉ่าง แจ่มแจ้ง เรียนรู้อะไรต้องชัดเจน ให้เกิดปัญญาที่แท้จริง แล้วเราก็จะมาช่วยแก้ปัญหาสร้างสรรค์สังคมได้จริง สังคมก็จะเดินหน้าไปได้” การพัฒนาสังคมไทยที่จะก้าวไปสู่การเป็น “ประเทศไทย ยุคนวัตกรรม” เพื่อพัฒนาประเทศให้มีศักยภาพเพื่อก้าวไปสู่การแข่งขันกับนานาชาติ หรือการที่จะก้าวไปสู่การเป็น ผู้นำในเวทีโลก จึงจำเป็นที่จะต้องนำเอาหลักธรรมและแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มาปรับใช้ อย่าง น้อยก็ต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมใหม่ โดยหันมาเน้นการสร้างวัฒนธรรมแห่งความใฝ่รู้และสู้สิ่งที่ยาก ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ ก็ด้วยการศึกษาหรือพัฒนาคนให้มีคุณภาพและศักยภาพนั่นเอง

บรรณานุกรม

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. ศาสนา. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ, ๒๕๐๘

ช. ใจเปี่ยม. ความเป็นมาแห่งศาสนาของโลก. พระนคร, สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๐๘

พระครูธรรมธรมะลิน กิตติปาโล และคณะ, ศาสนากับการพัฒนา, โรงพิมพ์, ๒๕๕๙

ประยูร วทานุกุล, “เรามาเข้าใจกันเถิด” รวมบทความทางศาสนา, (พินิจ รัตนกุล จัดทำ), ๒๕๑๖.

B.M. BOGUSLAVSKY, ABC. OF DIALECTICAL AND HISTORICAL MATERIALISM, MOSCOW : PROGRESS PUBLISHER, 1976.

Religion, Society and the Individual, 1957.

การพัฒนาทักษะมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม Human skills development according to Buddhist principles

นายไพรัช พานิชย์สกุลชัย*

บทคัดย่อ

การพัฒนาทักษะของมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ที่มีคุณค่า ให้มีความสมบูรณ์แบบของการเป็นมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา หรือตามหลักพุทธธรรม ประการหลักๆคือการมีข้อปฏิบัติหรือแนวทางในการดำเนินชีวิตที่นำไปสู่ความเป็นมนุษย์ นั่นคือเบญจศีล (ศีล ๕) ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นที่ทำให้การอยู่ร่วมกันในสังคมมีความสุข และยังทำให้ผู้ยึดถือปฏิบัติเป็นคนดีมีคุณธรรม ประกอบกับปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม ได้แก่ ภาวนา ๔ สัปปุริสธรรม ๗ เป็นต้น ก็จะช่วยส่งเสริมให้เป็นบุคคลนั้น เป็นมนุษย์ที่มีความสมบูรณ์ และพร้อมที่จะยอมรับการเปลี่ยนแปลงที่ทันห่วงที่ตลอดเวลา และการดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีสติ คิดรอบคอบและทันไปกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วของโลก ทั้งทางการเมือง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ได้อย่างมีความสุข

คำสำคัญ: การพัฒนาทักษะมนุษย์, พุทธธรรม

Abstract

The development of human skills to be a human being that is perfect for being human according to Buddhist principles or according to Buddhism, Christianity is a religion that has a practice or way of life leading to humanity. That is, Benjasiri (sacrament 5) is a mutual agreement in a peaceful society and also helps the practitioner to be a virtuous person. With the practice of Buddhist principles such as Phawana 4, Sappurisatham 7, etc. Will help promote that person Is a complete human being And ready to accept timely changes at all times And daily life with consciousness Think carefully and keep up with the fast changing world. Both politically, economically, and technology happily

Keywords: Human development, Buddhadhamma, Complete Humanity

๑. บทนำ

ประเทศไทย เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำ และกับดักความไม่สมดุล พร้อมๆ กับเปลี่ยนผ่านประเทศไทยไปสู่ประเทศในโลกที่หนึ่งที่มีความมั่นคง มั่งคั่งและ ตามแนวทางที่แผนยุทธศาสตร์แห่งชาติ ๒๐ ปีได้วางไว้ ด้วยการสร้างความเข้มแข็งจากภายใน ควบคู่ไปกับการเชื่อมโยงกับประชาคมโลก ตามแนวคิด “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” โดยขับเคลื่อนผ่านกลไกประชารัฐ

แต่ปัญหาที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งของการพัฒนาประเทศไทย ก็คือ การพัฒนาคนให้มีศักยภาพในการที่จะพัฒนาประเทศ จะเห็นได้ว่า ในแผนฉบับที่ ๘ เป็นต้นมา จะเน้นการพัฒนาที่มุ่ง

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ให้ “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” และใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือช่วยพัฒนาคนให้มีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมทั้งการพัฒนาที่บูรณาการแบบองค์รวม เพื่อให้เกิดความสมดุลระหว่างการพัฒนา เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

กระบวนทัศน์ในการพัฒนาประเทศ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ในฐานะนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน ได้นำเสนอไว้ว่า ถ้ามองจากปัญหาสังคมไทย ที่ขาดวัฒนธรรม อุดสาหกรรมและวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ตามแบบอย่างตะวันตก สิ่งที่ต้องดำเนินการด่วน ก็คือ จะต้องสร้างคนไทยให้มีวัฒนธรรมของความใฝ่รู้ ผู้ใฝ่รู้ขึ้นมาเพื่อพัฒนาประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไป โดยการสร้างจิตใจของนักผลิตและนักสร้างสรรค์ขึ้นมา นั่นก็คือการสร้างคนไทยให้มีจิตใจ วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมวิทยาศาสตร์ อันเป็นลักษณะของความใฝ่รู้ รักความจริง ชอบเหตุผลนิยม ปัญหา ชอบค้นคว้า แสวงหาสืบสาว ตรวจสอบ และการทดลองจนค้นพบความจริง และจิตใจของนักเทคโนโลยีที่ใฝ่สร้างสรรค์ และจิตใจแห่งนักอุตสาหกรรมที่เพียรบากบั่นสู้สิ่งยาก นอกจากจะต้องหันมาสร้างวัฒนธรรมแห่งความใฝ่รู้สู้สิ่งยากแล้ว ท่านยังเห็นว่า คนไทยยังจะต้องมีวัฒนธรรมแห่งการมองกว้าง คิดไกล และใฝ่รู้ อีกด้วย นั่นก็คือ คนไทยจะต้องไม่มองเห็นเฉพาะประโยชน์ของตัวเอง ของพวกพ้อง หรือมองเห็นเฉพาะประโยชน์เฉพาะหน้าเท่านั้น แต่จะต้องมองให้กว้างออกไปในสังคม โลก และธรรมชาติ ซึ่งมีได้จำกัดขอบเขตอยู่กับเพียงสังคมใดสังคมหนึ่ง และจะต้องมองในลักษณะของการสร้างสรรค์วัฒนธรรมอีกด้วย นั่นคือ การที่จะสร้างสรรค์ได้จะต้องมีความใฝ่รู้ในสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ

ประเทศไทย ต้องดำเนินการอีกประการหนึ่งก็คือ การรักษาวัฒนธรรมแห่งเมตตาให้คงอยู่อย่างยั่งยืน ได้แก่ การรักษาความมีน้ำใจ ความรัก ความปรารถนาดี การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกัน ต่างๆ ตลอดจนการนับถือกันเป็นพี่น้อง เป็นต้น อันเป็นพื้นเพภูมิหลังของสังคมไทยมาแต่เดิม ในขณะเดียวกัน สังคมไทยก็ต้องพัฒนาวัฒนธรรมในการแสวงปัญญา คือ ความใฝ่รู้ เข้าถึงความจริง และการคิดหาทางแก้ไขปัญหาในสิ่งต่างๆ เพื่อที่จะสามารถดำรงสังคมอยู่ในโลกแห่งการแข่งขันในปัจจุบัน การที่คนไทยจะก้าวไปสู่ทิศทางที่กำหนดไว้ได้นั้น ท่านเห็นว่า “คนไทยจะต้องมีปัญหาที่เข้มแข็ง จะมองเรื่องอะไรต้องมองให้ชัด จะศึกษาอะไรต้องให้รู้เข้าใจชัด โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนของเรา จะต้องให้เขาพัฒนาตัวขึ้นมาชนิดที่ได้ปัญญาที่แท้ ไม่ใช่อยู่แค่สักแต่ว่าความโก้ แต่จะต้องกระฉ่าง แจ่มแจ้ง เรียบร้อยอะไรต้องชัดเจน ให้เกิดปัญญาที่แท้จริง แล้วเราก็จะมาช่วยแก้ปัญหาสร้างสรรค์สังคมได้จริง สังคมก็จะเดินหน้าไปได้”^๑

การพัฒนาประเทศให้มีศักยภาพเพื่อก้าวไปสู่การแข่งขันกับนานาชาติ หรือการที่จะก้าวไปสู่การเป็นผู้นำในเวทีโลก จึงจำเป็นที่จะต้องนำเอาหลักธรรมและแนวคิดทางพระพุทธศาสนา มาปรับใช้ อย่างน้อยก็ต้องปรับเปลี่ยนวัฒนธรรมใหม่ โดยหันมาเน้นในการสร้างวัฒนธรรมแห่งความใฝ่รู้และสู้สิ่งที่ยาก ซึ่งวัฒนธรรมดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้นั้น ก็ด้วยการศึกษาหรือพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และศักยภาพนั่นเอง

๒. การพัฒนามนุษย์

มนุษย์เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะมนุษย์นั้นเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญในการพัฒนาสิ่งต่างๆ ให้เกิดขึ้น ในปัจจุบันได้มีทัศนะหลายทัศนะที่แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนามนุษย์โดยมี

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒.

มุมมองหรือแนวคิดที่เห็นด้วยกับการพัฒนามนุษย์ว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่งและการพัฒนามนุษย์นั้นในทัศนะของตะวันตก มองว่าจะต้องครอบคลุมหลักการ ๔ ด้าน อันได้แก่ พัฒนาการทางกาย (Physical Development) พัฒนาการทางสังคม (Social Development) พัฒนาการทางอารมณ์ (Emotional Development) และพัฒนาการทางปัญญา (Intelligent Development)

ในปัจจุบันได้มีการนำแนวคิดทางจิตวิทยาสังคมในองค์กรมมาใช้ในหน่วยงาน ซึ่งการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคคลซึ่งต้องประกอบไปด้วยกระบวนการ ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นละลายพฤติกรรม (Unfreezing) อันเป็นขั้นตอนก่อนการเปลี่ยนแปลงที่จะต้องกระทำต่อมนุษย์ให้ยกเลิกพฤติกรรมและทัศนคติแต่เดิมที่ถือปฏิบัติมาโดยมีการเสริมสร้างความรู้สึกให้เห็นความจำเป็นที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งใหม่ที่มีประโยชน์ ขั้นการเปลี่ยนแปลง (Changing) เป็นขั้นตอนในการนำวิธีการเทคนิคต่างๆ ลงสู่การปฏิบัติเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่สภาพที่ต้องการ และขั้นการหล่อหลอมพฤติกรรมใหม่ (Refreezing) เป็นขั้นตอนคงอยู่ในพฤติกรรมใหม่และกลายเป็นส่วนหนึ่งขององค์การต่อไป^๒

การสร้างความเป็นมนุษย์^๓ หมายถึง การสร้างบุคคลให้มีความสมบูรณ์ทั้งด้านความรู้ หลักการ อุดมคติ และค่านิยมที่เกี่ยวกับสิทธิของมนุษย์ ความยุติธรรม สันติภาพ และความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยให้บุคคลมีศักยภาพดังกล่าวสำหรับใช้กับชีวิตส่วนตนและการประกอบอาชีพ เพื่อให้บุคคลมีความสง่างามและทรงไว้ซึ่งศีลธรรมทางวิชาชีพ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ล้วนเป็นทฤษฎีตะวันตกซึ่งเกิดจากรากฐานทางความคิด วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างจากไทย วัฒนธรรมตะวันตกมุ่งเอาชนะธรรมชาติและเอาชนะผู้อื่นเป็นหลัก โดยเฉพาะสังคมอเมริกันจะยกย่องเชิดชูผู้ชนะและดูถูกเหยียดหยามผู้แพ้ แต่วัฒนธรรมไทยมีแต่ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาและมุ่งประนีประนอม^๔ ควรให้ความสำคัญต่อจิตวิญญาณ เพราะจิตวิญญาณคือสถานะสูงสุดของการพัฒนามนุษย์ มนุษย์ดำรงอยู่ไม่ได้หากขาดจิตวิญญาณ แต่ในกระแสหลักของการพัฒนา กลับไม่มีการพัฒนาจิตวิญญาณ มนุษย์ดำรงอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีคุณค่าสำหรับยึดถือ สังคมยุคใหม่ละเลยการพัฒนาจิตวิญญาณ จึงประสบกับสภาวะวิกฤติ จิตวิญญาณที่พัฒนาจนอยู่ในระดับสูงส่ง ทำให้เกิดสุขภาวะที่เปี่ยมล้น ทำให้ความอยู่รอดขยายขอบเขตกว้างขึ้น สุขภาวะนี้เกิดขึ้นเมื่อสารเอนดอร์ฟินในร่างกายมีระดับสูงขึ้น การหลั่งของสารเอนดอร์ฟินเกิดจากการทำงานของยีนส์ในดีเอ็นเอ สิ่งใดจำเป็นต่อการอยู่รอด ธรรมชาติจะเก็บสิ่งนี้ไว้ในดีเอ็นเอ จิตวิญญาณจึงเชื่อมโยงกับพันธุกรรมของมนุษย์ ลักษณะของมนุษย์ลักษณะใดก็ตาม ถ้ามียีนส์เป็นตัวกำหนดลักษณะนั้นจะมั่นคง ที่ผ่านมามีการพัฒนาคนโดยไม่คำนึงถึงจิตวิญญาณทำให้เกิดพฤติกรรม

^๒ สร้อยตระกูล อรรถมานะ, พฤติกรรมองค์การ : ทฤษฎีและการประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๔๗๕.

^๓ Gomes de Matos, F, Teaching vocabulary for peace education, ESL Magazine, 5(4), 2002, pp. 22-23.

^๔ จำเนียร จวงตระกูล, การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ : ทฤษฎีและการปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์กฎหมายธุรกิจอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๙.

เป็ยงเบนที่เป็ยงอันตรราย เช่น การติดยาเสพติด และความก้าวร้าวรุนแรง เป็นต้น^๕ ซึ่งการที่จะนำเอาทฤษฎีทางตะวันตกมาใช้กับสังคมไทยอาจมีปัญหา ดังนั้น ควรเลือกแนวคิดที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย

แนวคิดในการพัฒนามนุษย์มีหลากหลายโดยมีเป้าหมายเพื่อให้มนุษย์อยู่ดี กินดี มีความสุข ถึงแม้ว่าความเจริญทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ทำให้มนุษย์ในปัจจุบันมีความสะดวกสบายมากขึ้น แต่กระนั้นได้มีผลข้างเคียงตามมาคือ ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถูกทำลายอย่างรวดเร็ว ด้วยเหตุนี้ องค์การสหประชาชาติจึงพยายามหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าวด้วยการทบทวนกระบวนการพัฒนาที่ใหม่ โดยเน้นการแก้ปัญหาที่ใช้ตัวชี้วัดทางเศรษฐศาสตร์ มีการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเป็นจุดตัดสินในการพัฒนามนุษย์ ซึ่งประเด็นนี้ได้เกิดการถกเถียงกันมาในเวลาต่อมา แต่ในทางพระพุทธศาสนากลับมองว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนของมนุษย์นั้น ควรอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติซึ่งจะทำให้มนุษย์กับธรรมชาติสามารถดำรงอยู่ได้อย่างกลมกลืน และทัศนะทางพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อคุณค่าของมนุษย์ เพราะไม่ได้เห็นว่ามีมนุษย์เป็นเพียงทรัพย์สินหรือวัตถุที่มีประโยชน์ต่อการพัฒนาองค์กรเพียงอย่างเดียว มนุษย์นั้นมีคุณค่าตั้งแต่ต้น แต่สิ่งที่ทำให้เกิดอุปสรรคต่อการสร้างคุณค่าของมนุษย์คือกิเลส ถ้ามนุษย์สามารถพัฒนาตนเองให้ละจากกิเลสได้ สังคมย่อมเจริญรุ่งเรืองไปสู่สังคมของมนุษย์ที่สมบูรณ์อย่างยั่งยืนได้

๓. การพัฒนาทักษะมนุษย์ตามหลักพุทธธรรม

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก^๖ ทรงกล่าวไว้ว่า คุณค่าของความเป็นคนหรือเป็นมนุษย์ คือ ความไม่เป็นสัตว์ การรักษาคุณค่าของความเป็นมนุษย์ไว้ให้สมบูรณ์ ไม่ใช่การรักษาชีวิตให้ยืนยาวเท่านั้นแต่ต้องรักษาความเป็นคนไว้ไม่ให้สูญเสียไปด้วยกล่าวคือ ความแตกต่างของคนกับสัตว์อยู่ตรงที่สัตว์ไม่รู้จักรู้จักการใช้เหตุผล เพราะไม่มีปัญญาเท่าเทียมกับมนุษย์สัตว์จะดำรงชีวิตส่วนใหญ่ด้วยสัญชาตญาณ ไม่รู้ผิด ชอบ ชั่วดี ไม่รู้ว่าการเบียดเบียนส่งผลเสียอย่างไร เพราะมันต้องเอาตัวรอดดำรงชีวิตอยู่ แต่มนุษย์ถูกขัดเกลาและปลูกฝังให้มีคุณธรรม มีสติ ปัญญาเรียนรู้ว่าเมตตากรุณาเป็นสิ่งที่ดี สำหรับคำว่า “พัฒนา” หรือ “วัฒนา” ในพระพุทธศาสนามีความหมายว่า ความเจริญหรือการเติบโต แต่การที่ต้นไม้งอกเป็นการเติบโตแบบไม่มีการควบคุม อาจยั่งยืนหรือไม่ยั่งยืนก็ได้ เดิมทีพระพุทธศาสนาไม่ได้ใช้คำว่า “พัฒนา” แต่ใช้คำว่า “ภาวนา” ซึ่งแปลว่า “การเจริญ” หมายถึง การทำให้มีขึ้น เป็นขึ้น การฝึกอบรมทำสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น คำว่าภาวนานี้ยังครอบคลุมไปถึงการปฏิบัติธรรมทั้งหมดที่เป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณธรรมภายในตน ซึ่งเดิมทีใช้คำว่า “เจริญ” จะใช้เพื่อเรียกในการปฏิบัติธรรม เช่น เจริญภาวนา และเจริญวิปัสสนา เป็นต้น ดังนั้น ใน

^๕ ประเวศ วะสี, การพัฒนามนุษย์แนวใหม่เพื่ออนาคตที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓.

^๖ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. คุณค่าของความเป็นมนุษย์. ธรรมศึกษา, มูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ม.ป.ป.

ภาษาไทยจึงใช้พัฒนาเพื่อให้เกิดความเข้าใจง่าย” และการพัฒนามนุษย์ คือการภาวนาโดยเอาด้านปัญญา (Wisdom) กับศีล (Ethics) มาประสานกัน โดยมีจิตใจ (Mental Qualities) เป็นตัวเชื่อมรวม ๓ ด้านนี้ จึงเป็นจริยธรรม นี่คือแดนของภาวนา และการพัฒนาที่ยั่งยืนจะเกิดขึ้นได้โดยคนที่พัฒนาเต็มระบบ (คือครบทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา) เป็นตัวกลาง ด้วยการเป็นปัจจัยตัวกระทำที่ไปประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ให้เป็นระบบแห่งการดำรงอยู่ด้วยดีอย่างต่อเนื่องเรื่อยไป” สำหรับทัศนะในพระพุทธศาสนานั้น หลักในการพัฒนามนุษย์จะมุ่งไปที่การพัฒนาทางด้านจิตใจ เพราะเมื่อจิตใจมีความสมบูรณ์ การแสดงออกมาทางพฤติกรรมหรือทางความคิดย่อมดีตาม ทั้งนี้ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในหลายๆ หลักธรรม สามารถช่วยให้บุคคลสามารถพัฒนาตนเองได้

การพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น มีหลายรูปแบบ แต่มีแนวทางที่ทำให้ความสำคัญในด้านจิตใจและใช้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ทั้งนี้การพัฒนามนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น จำเป็นที่จะต้องเรียนรู้สิ่งต่างๆ และทำความเข้าใจสภาวะของธรรมชาติ เพราะมนุษย์มีความเชื่อมโยงและสัมพันธ์กับกฎเกณฑ์ธรรมชาติ ดังนั้น ความเป็นมนุษย์อย่างสมบูรณ์ จึงหมายถึง การที่มนุษย์รู้จักใช้สติ ปัญญา วิชาคุณธรรมต่างๆ ไว้ในการดำเนินชีวิต และธรรมะที่ทำให้คนเป็นมนุษย์ คือ การปฏิบัติตามศีล ๕ หรือ เบญจศีล หรือ ข้อห้าม ๕ ประการ หมายถึง การละเว้นในสิ่งต่อไปนี้ คือ การฆ่าสัตว์ การลักทรัพย์ การประพฤตินอกใจ การพูดเท็จ และ การดื่มสุรา การปฏิบัติตามศีล ๕ จะนำพาทั้งชีวิตตนเอง ผู้อื่น และ สังคมโดยรวมไปสู่ความร่มเย็นเป็นสุขอย่างเกื้อกูลกันในวงกว้างทั่วทั้งโลก

ในขณะที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต)^{๔๓} กล่าวว่า การเป็นคนเต็มคนเพื่อเป็นสมาชิกที่ดีและมีคุณค่าอย่างแท้จริงของมนุษยชาติ นั้น บุคคลควรมีสัปปุริสธรรม ๗ อันเป็นธรรมะของคนดีหรือคนที่แท้ เป็นคุณสมบัติของความเป็นคนที่ดีสมบูรณ์ เนื่องจากธรรมะนี้ จะทำให้บุคคลรู้จักการดำเนินชีวิตที่ดีงามด้วยตนเอง และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ในสันติสุข ได้แก่

๑) ธัมมัญญตา คือ รู้จักเหตุ หมายถึง หลักการและกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่ตนเข้าไปเกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต เช่น รู้ว่า ตำแหน่ง ฐานะ อาชีพ การงานของตน มีหน้าที่และความรับผิดชอบอย่างไร ชั้นสูงสุด คือ รู้เท่าทันความจริงของธรรมชาติเพื่อมีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของโลกและชีวิต

๒) อตถัญญตา คือ รู้จักผล หมายถึง ความหมายของหลักการที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ของกิจการที่ตนกระทำว่าจะบังเกิดผลอะไรบ้าง เป็นผลดีหรือผลเสียอย่างไร ชั้นสูงสุด คือ รู้ประโยชน์ที่เป็นจุดหมายแท้จริงของชีวิต

---

^{๔๓} ภัฏฐา สรคุณาภรณ์, “ศึกษาการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๕.

^{๔๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *การพัฒนาที่ยั่งยืน*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๒.

^{๔๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). *ธรรมบัญญัติชีวิต (A Constitution for Living)*. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๘.

๓) อัตตัญญูตา คือ รู้จักตน รู้ตามเป็นจริงว่า ตัวเรานั้น เป็นอย่างไร แล้วประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสม ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงตนให้เจริญงอกงามถึงความสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

๔) มัตตัญญูตา คือ รู้ประมาณ รู้จักพอดี เช่น รู้จักประมาณในการบริโภค ในการใช้จ่ายทรัพย์ รู้จักความพอเหมาะพอดีในการพูด การปฏิบัติกิจและทำการต่างๆ ให้เกิดผลดีงามตามที่มองเห็นด้วยปัญญา

๕) กาลัญญูตา คือ รู้กาล รู้เวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่พึงใช้ในการประกอบกิจต่างๆ ว่า เวลาไหน ควรทำอะไร อย่างไร และวางแผนการใช้เวลาอย่างได้ผล

๖) ปริสัญญูตา คือ รู้ชุมชน รู้จักถิ่น ว่ามีระเบียบ วัฒนธรรมประเพณีอย่างไร ควรต้องสงเคราะห์ และบำเพ็ญประโยชน์อย่างไร

๗) บุคคลัญญูตา คือ รู้บุคคล รู้จักและเข้าใจความแตกต่างแห่งบุคคลและรู้จักที่จะปฏิบัติต่อบุคคลอื่นๆ ว่าควรจะมีสัมพันธไมตรีเกี่ยวข้อง อย่างไร จึงจะได้ผลดี

จะเห็นได้ว่า แนวคิดของพระพุทธศาสนา เน้นว่าการสร้างความเป็นมนุษย์ ต้องสร้างมนุษย์ให้เป็นคนดี มีคุณธรรม โดยมุ่งที่การอบรมสั่งสอนด้วยหลักธรรมต่างๆ เพื่อปลูกฝังและส่งเสริมให้ทุกคนเป็นคนดี หากบุคคลสามารถเข้าใจและปฏิบัติธรรมเหล่านี้ได้ ก็จะสามารถรักษาคุณค่าแห่งความเป็นมนุษย์ไว้ได้ ในทางตรงกันข้าม มนุษย์ที่ไม่สามารถปฏิบัติสิ่งเหล่านี้ได้ ก็ย่อมเป็นคนไม่มีคุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์นั่นเอง

๔. บทสรุป

การจะเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่าสมบูรณ์ได้นั้น นอกจากจะมีทักษะความสามารถ และความรอบรู้ทางวิชาการในด้านต่างๆ แล้ว ยังจะต้องเป็นคนดีมีศีลธรรม มีหลักธรรมเป็นเครื่องชี้นำ ประคับประคอง เพื่อเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ซึ่งการสร้างความเป็นมนุษย์ให้เป็นคนดีมีคุณธรรมต้องผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม จากสถาบันต่างๆ ในสังคม อาทิ ครอบครัว เพื่อน การศึกษา ศาสนา และสื่อประเภทต่างๆ ทำหน้าที่ปลูกฝัง อบรมขัดเกลา เพื่อพัฒนาสติปัญญาของคนให้รู้จักคิด วิเคราะห์ ใช้เหตุผล และมีคุณธรรมต่างๆ ในการดำเนินชีวิต และรู้จักผิดชอบชั่วดีสำหรับการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสงบสุข โดยมีหลักพุทธธรรมในการพัฒนาตนเอง ซึ่งเป็นหลักที่มีความสอดคล้องและใกล้ชิดกับวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน

บรรณานุกรม

กัญญา สรคุณากร. ศึกษาการพัฒนาคนตามหลักไตรสิกขาในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

จำเนียร จวงตระกูล. **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ : ทฤษฎีและการปฏิบัติ**. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์กฎหมายธุรกิจอินเตอร์เนชั่นแนล, ๒๕๕๓.

ประเวศ วะสี. **การพัฒนาคนรุ่นใหม่เพื่ออนาคตที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : หมอชาวบ้าน, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกลบอลคิมทอง, ๒๕๕๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ธรรมนูญชีวิต (A Constitution for Living)**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๘.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. **คุณค่าของความเป็นมนุษย์**. ธรรมศึกษา, มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ม.ป.ป.

สร้อยตระกูล อรรถมานะ. **พฤติกรรมองค์การ : ทฤษฎีและการประยุกต์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๓.

Gomes de Matos, F. **Teaching vocabulary for peace education**. ESL Magazine. 5(4), 2002.

การใช้หลักพุทธธรรมในการบริหารจัดการคนวัยทำงานในสังคมร่วมสมัย Buddhist principles in working age management in contemporary society

นายมนตรี พรหมวัน*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ได้เสนอแนวความคิดเกี่ยวกับการจัดการสำหรับสังคมคนวัยทำงานในประเทศไทย ซึ่งได้กลายเป็นประเด็นสาธารณะที่มีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ อย่างไรก็ตาม รากฐานและปรัชญาพื้นฐานของสังคมไทย คือ แนวคิดและปรัชญาของพุทธศาสนา ซึ่งมีกรอบความคิดที่ลุ่มลึกและอยู่ในโครงสร้างวัฒนธรรมไทยมายาวนาน แนวคิดการจัดการสำหรับสังคมวัยทำงานของไทยนั้นยังขาดมิติและมุมมองที่เกี่ยวกับคุณภาพชีวิตด้านจิตใจ ซึ่งแนวคิดของพุทธศาสนาสามารถช่วยปรับและเติมเต็มให้นโยบายด้านวัยทำงานของประเทศไทยมีความสมบูรณ์ครบทุกมิติ มองอย่างรอบด้านมากขึ้น ผู้เขียนได้นำเสนอเกี่ยวกับวัยทำงานที่ใช้อยู่ในปัจจุบันของประเทศไทย รวมทั้งได้เสนอแนวคิดทางพุทธศาสนาที่สำคัญและสอดคล้องเหมาะสมกับการนำไปปรับใช้ในเชิงนโยบายเกี่ยวกับคนวัยทำงาน เพื่อให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

Abstract

This academic article proposes the concept of management for working-age society in Thailand. Which has become an increasingly important public issue. However, the foundation and basic philosophy of Thai society are the concepts and philosophy of Buddhism. Which has a deep conceptual framework and is in the Thai culture structure for a long time Management concepts for Thai working society Still lacking the dimension and perspective regarding the quality of life in the mind Which the concept of Buddhism can help adjust and fulfill the working policies of Thailand with complete all dimensions Look more thoroughly The author presents about the current working age of Thailand. Including proposing important and consistent Buddhist concepts that are suitable for applying in the policy regarding working age For further concrete results

๑. บทนำ

ประชากรในประเทศไทยสังคมวัยทำงานมักประสบกับปัญหาแรงงาน ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม เช่น การขาดแคลนแรงงาน จึงมีความพยายามในการสร้างระบบต่างๆ เพื่อรองรับปัญหาดังกล่าว รวมถึงการวางแผนทางสังคมเพื่อลดความรุนแรงของผลกระทบที่จะเกิดขึ้น นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของประชากรจากความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาศาสตร์

---

* นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เทคโนโลยี โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านเทคโนโลยีทางการแพทย์ หากไม่มีระบบการจัดการที่ดีเพียงพออาจทำให้เกิดปัญหาใหญ่ขึ้นในสังคมได้ในอนาคต นโยบายเพื่อการจัดการสำหรับวัยทำงานในประเทศไทยนั้นมักเน้นไปในมิติด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญเนื่องจากมองว่ารายได้ที่เพียงพอสำหรับวัยทำงาน คือองค์ประกอบสำคัญต่อการดำรงชีวิตอย่างมีคุณภาพ

การจัดการปัญหาสังคมวัยทำงาน ที่เน้นการมองเศรษฐกิจและสังคมจากเงื่อนไขทางวัตถุ โดยมีหลักการว่า เมื่อได้รับการบริโภคมากขึ้น ความพึงพอใจส่วนบุคคลก็จะมากขึ้น อันเป็นการให้ความสำคัญต่อเงื่อนไขทางวัตถุ หรือทางเศรษฐกิจที่สนองความปรารถนาของมนุษย์แต่เพียงด้านเดียว ซึ่งหากสามารถปรับประยุกต์แนวคิดทางด้านพุทธศาสนาที่มองชีวิตของมนุษย์ในลักษณะที่หลากหลาย กลุ่มลึกมากขึ้น ก็อาจจะทำให้การบริหารจัดการ

๒. ด้านการบริหารจัดการเพื่อการพัฒนางาน

แนวคิดการจัดการสำหรับวัยทำงานในประเทศไทย ยังเน้นหนักไปในด้านมิติทางเศรษฐกิจ การจัดการรายได้-รายจ่าย โดยมีมุมมองทางด้านเศรษฐศาสตร์เป็นหลักการพื้นฐาน ดังนั้นเราอาจนำแนวคิดทางพุทธศาสนาไปปรับประยุกต์ ก็จะสามารถเพิ่มมุมมองและมิติเกี่ยวกับการจัดการสำหรับวัยทำงานในสังคมได้อย่างกว้างขวาง ชัดเจน รอบด้านมากขึ้น โดยใช้แนวคิดและหลักพระพุทธศาสนามาบูรณาการเข้ากับการบริหารการจัดการคนวัยทำงาน

๓. แนวคิดทางพุทธศาสนา

แนวคิดเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะ ซึ่งถือเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของมรรค หรืออริยสัจข้อสุดท้าย หรือมีขณิมาปฏิบัติ ในฐานะประมวลหลักความประพฤติปฏิบัติ หรือระบบจริยธรรมทั้งหมดในพุทธศาสนา ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิบัติสายกลางที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานนั้น เป็นฉนปฏิบัติสายกลางนั้น ได้แก่ อริยมรรค มีองค์แปดนี้แหละ คือ ปัญญาอันเห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีวิตชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งจิตชอบ ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้แลคือปฏิบัติสายกลางนั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน”^๑

หากพิจารณาจากมรรค ในฐานะหนทางสู่จุดหมายขั้นต่างๆของชีวิตจะเห็นได้ว่าแนวคิดการจัดการสำหรับสังคม ไม่ควรวางกรอบแต่เพียงการจัดการในด้านเศรษฐกิจ ซึ่งถือเป็นหนทางของชีวิตในระดับพื้นฐานตามแนวความคิด

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ผู้ปรารถนาโภกสมบัตินันโอาหารยิ่งขึ้นไป พึงมีความไม่ประมาท บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยาทั้งหลาย บัณฑิตไม่ประมาทจึงยึดเอาได้ซึ่งอรรถทั้งหลาย กล่าวคือ ในทางพุทธศาสนานั้นสามารถจัดประโยชน์หรือจุดมุ่งหมายออกได้เป็น ๓ ชั้นคือ

^๑ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐.

๑ ทิฏฐธัมมิกัตถะ ประโยชน์ในบัดนี้ เป็นจุดหมายในขั้นต้นหรือจุดหมายเฉพาะหน้า ที่จะทำให้เกิดประโยชน์ในชีวิตปัจจุบัน หมายถึง ประโยชน์อย่างที่ย่อมเห็นอยู่ที่ยังใจได้ง่ายเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ซึ่งแนวความคิดการจัดการสำหรับสังคมวัยทำงาน ส่วนใหญ่มุ่งหมายประโยชน์ในระดับนี้

๒ สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์เบื้องหน้า เป็นประโยชน์ที่ล้าลึกยิ่งกว่าที่จะมองเห็นกันเฉพาะหน้าหรือผิวเผินในภายนอก เป็นประโยชน์เกี่ยวกับชีวิตด้านในหรือประโยชน์ด้านคุณค่าของชีวิต เป็นจุดมุ่งหมายขั้นสูงขึ้นไปเป็นหลักประกันชีวิตเมื่อละโลกนี้ไป

๓ ปรมัตถะ ประโยชน์อย่างยิ่งยวด หรือประโยชน์ที่เป็นสาระแท้จริงของชีวิต เป็นจุดหมายสูงสุดหรือที่หมายขั้นสุดท้าย ได้แก่ การรู้แจ้งสภาวะของสิ่งต่างๆตามความเป็นจริง รู้เท่าทันคติธรรมตาของสังขารธรรม

หากนำหลักการเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะเข้าไปผสมผสานกับแนวความคิดการจัดการสำหรับสังคมในประเทศไทยจะทำให้เห็นมุมมองหรือมิติในการแก้ปัญหาที่กว้างขวางมากขึ้น สัมมาอาชีวะเป็นหลักการขั้นศีล ซึ่งพุทธศาสนามุ่งเป้าหมายของแง่ของสัมมาอาชีวะ โดยมุ่งเน้นเกณฑ์ขั้นต่ำที่วัดด้วยความต้องการแห่งชีวิตของมนุษย์ คือมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัยสี่พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอามนุษย์เป็นหลัก มิใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งพร้อมบริบูรณ์ แนวคิดทางพุทธศาสนาเสนอว่า ความมีปัจจัยสี่พอแก่ความต้องการของชีวิต หรือแม้แต่มั่งคั่งพร้อมบริบูรณ์ มิใช่เป็นจุดหมายในตัวของมันเอง เพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการหรือขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่า คือเป็นพื้นฐานสำหรับการพัฒนาคุณภาพจิตและพัฒนาปัญญา เพื่อความมีชีวิตดีงามและการประสพสุขที่ประณีตยิ่งขึ้นไป

ดังนั้นโดยหลักการของสัมมาอาชีวะ แม้จะแสวงหาและใช้จ่ายทรัพย์โดยชอบธรรม เป็นประโยชน์แล้ว ก็ยังถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ เพราะแนวคิดทางพุทธศาสนาเน้นคุณค่าทางจิตใจและปัญญาด้วย คือ มีความรู้เท่าทัน เข้าใจคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ และขอบเขตแห่งคุณค่าหรือประโยชน์นั้น ในฐานะที่เป็นอุปกรณ์สำหรับทำประโยชน์และสิ่งดีงาม จะเห็นได้จากคุณสมบัติของผู้ครองเรือนอย่างเลิศนั้น ได้นำหลักการปฏิบัติเกี่ยวกับการดำรงอยู่ของมนุษย์ตามหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ด้วย กล่าวโดยสรุปคือ นอกจากจะแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมเพื่อเลี้ยงดูตนให้เป็นสุข เมื่อแบ่งปัน และใช้ทรัพย์ทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์แล้ว ยังต้องพัฒนาคุณค่าทางจิตและปัญญาให้ยิ่งขึ้นไปอีก เนื่องจากการมีทรัพย์มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นอุปกรณ์สำหรับสนับสนุนการทำสิ่งดีงามเพื่อชีวิตตนและผู้อื่น ดังนั้นในแง่ของสัมมาอาชีวะ ในที่สุด มนุษย์จำเป็นต้องยอมรับและยืนยันถึงความจำเป็นของวัตถุ โดยเฉพาะปัจจัยสี่ แต่ความจำเป็นนั้นแท้จริงต้องอยู่ภายในขอบเขตเท่าที่พอดีที่จะช่วยให้ชีวิตในด้านกายภาพดำรงอยู่ในภาวะดีงามตามที่ควรเป็น เพื่อเกื้อกูลแก่การทํากิจและการบำเพ็ญความดีงามด้านจิตและปัญญาให้สูงขึ้นไป คุณค่าและความสำคัญของวัตถุนี้จึงมีส่วนสัมพันธ์กับเงื่อนไขทางสังคมและองค์ประกอบภายในของบุคคลที่รู้เข้าใจเท่าทันคุณโทษและขอบเขตความสำคัญของวัตถุและสามารถประสพปิติสุขที่ประณีตยิ่งกว่าการใช้ประโยชน์ในทางกายภาพนั่นเอง^๒ กรอบแนวคิดของพุทธศาสนาจึงเสนอมุมมองให้เห็นว่าความสุข มีลักษณะที่หลากหลายทั้งความสุขระดับพื้นฐาน ความสุขในระดับกลาง และความสุขในระดับสูงสุด

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ ,พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพฯ: . ๒๕๕๒

เป็นมุมมองที่สะท้อนให้เห็นความหลากหลาย ในขณะที่แนวคิดการจัดการสำหรับสังคม ยังมีรากฐานมาจากระบบคิดที่อิงอยู่กับการตอบสนองวัยทำงาน มนุษย์ด้วยปัจจัยทางวัตถุเป็นหลัก โดยมีเงื่อนไขทางวัตถุว่าเป็นผลกระทบหลักต่อการตัดสินใจของมนุษย์ ซึ่งในทางพุทธศาสนาถือเป็นความสุขในระดับพื้นฐาน เราจึงอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดทางพุทธศาสนาได้เข้ามาช่วยเติมเต็มมุมมองทางด้านจิตใจเป็นศาสตร์ทางด้านจิตใจ แนวคิดเรื่องสัมมาอาชีวะ เน้นการเชื่อมต่อทางด้านวัตถุไปยังจิตใจ เสนอวิธีการปฏิบัติ(อริยมรรค) เพื่อให้ทั้งกายและจิตของบุคคลเกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างลึกซึ้งถึงรากฐานนั่นเอง^๓

การนำกรอบความคิดทางพุทธศาสนาเข้ามาผสมผสานในการวางนโยบายต่อไปในอนาคต จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากการมองกระบวนการที่กว้างขวางมากขึ้น นอกจากประเด็นด้านการจัดการทางเศรษฐกิจ การจัดการด้านรายได้รายจ่าย หรือการเงินส่วนบุคคล แต่เป็นการมองที่กว้างขวางครอบคลุมการพัฒนามนุษย์ หรือที่เรียกว่า กระบวนการไตรสิกขา ซึ่งเป็นความหมายโดยย่อของมรรคมีองค์แปด คือหนทางที่ประกอบด้วยองค์ประกอบทั้งแปดส่วน และจำแนกออกได้เป็นสามกลุ่ม คือ ศีล สมาธิ ปัญญา นั่นเอง กระบวนการในกรอบของพุทธศาสนา จึงเป็นกระบวนการที่เน้นทั้งในแง่วิธีการผลิตและวิธีการบริโภคในลักษณะเพื่อตอบสนองต่อความจำเป็นตามธรรมชาติของร่างกาย แต่ก็คำนึงถึงมิติอื่นๆ รวมทั้งสภาวะแวดล้อมรอบข้างที่อยู่รอบตัวของมนุษย์ไปพร้อมๆ กันด้วย^๔

ดังนั้น กรอบแนวคิดที่พุทธศาสนาจะช่วยเติมเต็มกระบวนการจัดการสังคมที่กำลังจะมีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ ในสังคมไทย โดยเฉพาะการขยายและอธิบายขอบเขตของ “คุณภาพชีวิต” ของมนุษย์นั่นเอง จากเดิมที่มุ่งพัฒนาคุณภาพเฉพาะในด้านกายภาพและสังคม (The Physical and Social of Life) คือการมีคุณภาพชีวิตที่ดีในด้านกายภาพ และมีชีวิตทางสังคมที่ดี ไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตในระดับที่กว้างขวางขึ้น คือ คุณภาพชีวิตระดับจิตใจและจิตวิญญาณ (The Spiritual Quality of Life) ซึ่งเป็นส่วนเติมเต็มให้กรอบความคิดเรื่อง คุณภาพชีวิต มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น^๕ ซึ่งจะมีความจำเป็น โดยเฉพาะสำหรับแนวคิดการจัดการคนวัยทำงาน กรอบคิดแบบพุทธศาสนาจึงน่าจะช่วยการวางแผนในอนาคตเพื่อการจัดการ สำหรับสังคมของประเทศไทยมีความพร้อมในทุกด้านมากขึ้น โดยอาศัยทุนทางปัญญาและทุนทางสังคมที่อยู่ภายในวัฒนธรรมของเรา นั่นคือ พุทธศาสนา

๔. บทสรุป

บทความวิชาการนี้นำเสนอว่า แนวคิดของพุทธศาสนา มีมุมมองที่กว้างไกลหลากหลายมิติเหมาะสมที่จะนำมาใช้ในการปรับประยุกต์เข้ากับแนวนโยบายในด้านการจัดการสำหรับสังคมวัยทำงานในประเทศไทยวัยทำงานหรือวัยแรงงาน ในประเทศไทยจะมีอายุอยู่ในช่วง ๑๕-๕๙ปี เป็นวัยที่

^๓ ตีรณ พงศ์มพัฒน์, เศรษฐศาสตร์เพื่อความสุข กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๙

^๔ อภิชัย พันธเสน, ทางเลือกในการยกระดับมาตรฐานฝีมือแรงงานการพัฒนาคุณภาพการศึกษา ๒๕๕๘, หน้า ๓๘

^๕ สมภาร พรหมทา, ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. ๒๕๕๙

มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ เป็นกลไกขับเคลื่อนผลผลิตของเศรษฐกิจ และยังเป็นที่พักของคนในครอบครัว คนในวัยนี้จึงควรให้ความสนใจ ใส่ใจกับการดูแลสุขภาพของตนให้แข็งแรงอยู่เสมอ ซึ่งเริ่มมีบทบาทมากขึ้นเรื่อยๆ ตามโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเติมเต็มมิติในด้านคุณภาพชีวิต ในแง่จิตใจ ซึ่งนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งสำหรับสังคม ซึ่งเป็นช่วงวัยที่อยู่ในระยะที่ทำให้ประเทศมีการพัฒนายิ่งๆขึ้นไป เมื่อมีการพัฒนาอย่างเดียวยังไม่ได้ต้องนำ แนวคิดทางพุทธศาสนามาปรับประยุกต์กับนโยบาย ตลอดจนยุทธศาสตร์จึงมีความเป็นไปได้ สมควรที่จะมีการศึกษาทั้งในเชิงวิชาการและในแง่นโยบายเพื่อการทำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมต่อไป

บรรณานุกรม

- ตีรณ พงศ์มพัฒน์. **เศรษฐศาสตร์เพื่อความสุข**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**. กรุงเทพฯ: . ๒๕๕๒
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมภาร พรหมทา. **ศาสนาเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. ๒๕๔๙.
- ศูนย์ส่งเสริมการพัฒนาความรู้ตลาดทุน. **การวางแผนเพื่อวัยเกษียณ**. กรุงเทพฯ: ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย. ๒๕๕๓.
- อภิชัย พันธเสน. **พุทธเศรษฐศาสตร์**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. ๒๕๕๘.

การเลือกตั้งปี ๒๕๖๒ Election Year 2019

ฉัฐศุภางค์ สารมาศ*

บทคัดย่อ

การเลือกตั้งในประเทศไทยเกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอ เกิดวิกฤตการณ์ทางการเมืองจนมีการช่วงชิงอำนาจโดยทหาร ด้านเศรษฐกิจมีปัญหาการลงทุนขาดความเชื่อมั่น ด้านสังคมขาดความสามัคคี มีความเห็นผิดเป็นชอบ ขาดคุณธรรมและจริยธรรม ศีลธรรมเสื่อม เป็นยุควัตถุนิยมโดยแท้ การเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้นในวันอาทิตย์ที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๒ นี้ คณะกรรมการการเลือกตั้งต้องทำหน้าที่โดยสุจริตและเที่ยงธรรม ด้วยความระมัดระวังและรอบคอบ กติกาต้องตรงไปตรงมา เป็นธรรม การเลือกตั้งจึงเป็นหนทางแห่งระบอบประชาธิปไตยที่จะนำพาประเทศผ่านวิกฤตการณ์ต่าง ๆ

คำสำคัญ: การเลือกตั้ง, วิกฤตการณ์ทางการเมือง, คณะกรรมการการเลือกตั้ง

Abstract

Elections in Thailand occur regularly. There was a political crisis until military power was fought. In terms of economic problems, investors lack confidence. Social aspect lacking unity. There is a mistake like lack of morals and ethics Morality. Is a materialistic era. Elections that will take place on Sunday 24 March 2019, the Election Commission must act in good faith and fairness. With caution and prudence the rules must be straightforward, fair, and therefore the election is a way of democracy that will lead the country through various crises.

Keywords: Election, Political crisis, Election Commission

๑. บทนำ

กิจกรรมการเลือกตั้ง (Electoral Activity) หมายถึง กิจกรรมการออกเสียงเลือกตั้งและการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง การลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง เป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอในการปกครองระบอบประชาธิปไตยและมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของผู้นำเป็นอย่างยิ่งเนื่องจากการเลือกตั้งเป็นสิ่งที่แสดงถึงความนิยมสนับสนุนของประชาชนหรืออาจจะเป็นแรงกดดันเพื่อให้ผู้นำต้องปรับนโยบายของตนทั้งนี้เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากประชาชนต่อไป^๑

การลงคะแนนเลือกตั้ง (Voting) การปกครองในระบบประชาธิปไตยจำแนกออกเป็น ๒ แบบ คือ การปกครองซึ่งประชาชนใช้อำนาจอธิปไตยโดยตรง และการปกครองซึ่งประชาชนใช้อำนาจ

* นิสิตปริญญาเอก หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

^๑พรอนงค์ เพ็ชรรัตน์, “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพนักงานเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี”, สารนิพนธ์ศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๑, หน้า ๑๓.

อธิปไตยผ่านทางสภาผู้แทนราษฎร การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งนี้เป็นการแสดงออกของเจตนาของประชาชนต่อวิธีกำหนดนโยบายในการปกครองประเทศการแสดงเจตจำนงดังกล่าวนี้จะมีความหมายจริง ๆ หรือมีผลตามระบอบประชาธิปไตยหรือไม่ขึ้นอยู่กับความสนใจของประชาชนอย่างจริงจัง และการมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใดด้วยหากประชาชนสำนึกถึงคุณค่าของความร่วมมือมากย่อมจะทำให้ประชาชนสามารถควบคุมพฤติกรรมของผู้แทนได้มาก^๒

บทความนี้ศึกษาเกี่ยวกับ การเลือกตั้งของประเทศไทยที่กำลังจะมีขึ้นในวันอาทิตย์ที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๒ นี้ คณะกรรมการการเลือกตั้งต้องทำหน้าที่โดยสุจริตและเที่ยงธรรม และมีอิสระอย่างแท้จริง ต้องปฏิบัติหน้าที่ด้วยความระมัดระวังและรอบคอบ กติกาต้องตรงไปตรงมา เป็นธรรม เป็นไปตามหลักธรรมาภิบาล ไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของใคร และหวังว่าผลการเลือกตั้งของประเทศไทย จะไม่นำพาประเทศไปสู่วิกฤตการณ์ทางการเมืองดังเช่นประเทศเวเนซุเอลา

๒. วิกฤตการณ์การเมืองในประเทศเวเนซุเอลา

วิกฤตการณ์ทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองเริ่มขึ้นในประเทศเวเนซุเอลาในปี ๒๕๕๓ ภายใต้ประธานาธิบดีฮูโก ชาเบสและดำเนินต่อมาจนประธานาธิบดีนิโกลัส มาดูโรคนปัจจุบัน สถานการณ์ปัจจุบันเป็นวิกฤตเศรษฐกิจครั้งเลวร้ายที่สุดในประวัติศาสตร์เวเนซุเอลา^๓ และนับเป็นวิกฤตครั้งเลวร้ายที่สุดเป็นอันดับต้น ๆ ในทวีปอเมริกา^๔ โดยมีภาวะเงินเฟ้อเกิน ความอดอยากสูง โรคอาชญากรรมและอัตราการตาย และการย้ายออกนอกประเทศขนานใหญ่^๕ ผู้สังเกตการณ์และนักเศรษฐศาสตร์กล่าวว่า วิกฤตดังกล่าวมิใช่ผลลัพธ์แห่งความขัดแย้งหรือภัยธรรมชาติแต่เป็นผลพวงจากนโยบายประชานิยมซึ่งเริ่มตั้งแต่การปฏิวัติโบลีบาร์ของรัฐบาลชาเบส^๖ โดยสถาบันบรูคิงส์กล่าวว่า “ประเทศเวเนซุเอลากลายเป็นตัวแทนให้เห็นว่าการฉ้อราษฎร์บังหลวง การบริหารเศรษฐกิจผิดพลาด และการปกครองซึ่งไม่เป็นประชาธิปไตยสามารถนำไปสู่ความทรمانอย่างกว้างขวางได้โดยแท้”^๗

วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๓ ประธานาธิบดีชาเบสประกาศ “สงครามเศรษฐกิจ” เนื่องจากความขาดแคลนที่เพิ่มขึ้นในประเทศ วิกฤตดังกล่าวทวีความรุนแรงขึ้นภายใต้รัฐบาลมาดูโร และผล

^๒ เรื่องเดียวกัน.

^๓ “Moody’s: Political risk poses major challenges to credit in Latin America”. Moody’s Investors Service. 2017-08-29. สืบค้นเมื่อ 2017-08-30.

^๔ “Once Latin America’s Richest Nation, Venezuela Continues to Fall Apart”. The Epoch Times (in อังกฤษ). 2018-05-09. สืบค้นเมื่อ 2018-05-30.

^๕ Larmer, Brook (1 November 2018). “What 52,000 Percent Inflation Can Do to a Country”. New York Times. สืบค้นเมื่อ 2 November 2018.

^๖ “The Chávez Record”. Cato Institute (in อังกฤษ). 2013-03-05. สืบค้นเมื่อ 2018-08-31. Hugo Chavez is dead. He leaves behind a country ruined by populist policies he referred to as “Socialism of the 21st Century”

^๗ “The Venezuelan refugee crisis: Challenges and solutions” (PDF). Brookings Institution. 13 April 2018. สืบค้นเมื่อ 2018-12-10.

จากราคาน้ำมันที่ถูกในต้นปี ๒๕๕๘^{๘๘} และปริมาณการผลิตน้ำมันที่ลดลงเนื่องจากขาดการบำรุงรักษา และการลงทุน รัฐบาลไม่สามารถตัดรายจ่ายเมื่อเผชิญกับรายได้จากน้ำมันที่ลดลงและรับมือกับปัญหา โดยปฏิเสธการมีอยู่ของปัญหา^{๘๙} และปราบปรามการคัดค้านอย่างรุนแรง การฉ้อราษฎร์บังหลวงทางการเมือง การขาดแคลนอาหารและยาอย่างเรื้อรัง การปิดบริษัท การว่างงาน การลดลงของผลิตภาพ ลัทธิอำนาจนิยม การละเมิดสิทธิมนุษยชน การบริหารเศรษฐกิจมวลรวมที่ผิดพลาด และการพึ่งพาน้ำมันอย่างสูงล้วนส่งเสริมให้วิกฤตนี้เลวร้ายลง

การหดตัวของจีดีพีประชาชาติและต่อหัวในประเทศเวเนซุเอลาระหว่างปี ๒๕๕๖ ถึง ๒๕๖๐ รุนแรงกว่าการหดตัวของสหรัฐระหว่างภาวะเศรษฐกิจตกต่ำครั้งใหญ่ หรือของรัสเซีย คิวบา และอัลเบเนียให้หลังการล่มสลายของสหภาพโซเวียต^{๙๐} ในช่วงปีหลัง ๆ อัตราเงินเฟ้อต่อปีสำหรับราคาผู้บริโภคเพิ่มขึ้นร้อยละหลายแสน ส่วนเศรษฐกิจหดตัวเกือบร้อยละ ๒๐ ต่อปี^{๙๑}

วิกฤตการณ์ทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองในประเทศเวเนซุเอลาในปี ๒๕๕๓ นับเป็นวิกฤตครั้งเลวร้ายที่สุดเป็นอันดับต้น ๆ ในทวีปอเมริกา โดยมีภาวะเงินเฟ้อเกิน ความอดอยากสูง โรคอาชญากรรมและอัตราการตาย และการย้ายออกนอกประเทศขนานใหญ่ เป็นผลพวงจากนโยบายประชานิยม

จากประเด็นข่าว ผากให้เก็บมาคิดสัณนิตเพื่อเป็นบทเรียนสำคัญให้ศึกษา และควรนำมาเป็นข้อคิดและแนวทางเพื่อป้องกันปัญหาการเมืองการปกครองของไทยก่อนการเลือกตั้งปี ๒๕๖๒ เนื่องจากพรรคการเมืองต่าง ๆ นำนโยบายประชานิยมมาเพื่อต้องการชนะการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองในประเทศเวเนซุเอลาในปี ๒๕๕๓ ดังที่ประเทศเพื่อนบ้านของเราได้กล่าวไว้ให้ชวนคิด “ดูประเทศไทยเป็นตัวอย่าง แต่อย่าเอาอย่างประเทศไทย”

๓. วิเคราะห์เส้นทางสู่การเลือกตั้งปี ๒๕๖๒ ของประเทศไทย

ปี ๒๕๖๒ นับเป็นก้าวอย่างที่สำคัญของประเทศไทยที่กำลังเดินหน้าไปสู่การเลือกตั้ง ซึ่งจากการคาดการณ์ของ กกต. ก็ยืนยันว่ามีความเป็นไปได้ว่าจะเกิดขึ้นในวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒ หลัง คณะรักษาความสงบแห่งชาติ หรือ คสช. ออกคำสั่ง ม.๔๔ ปลดล็อกคำสั่ง คสช. ๙ ฉบับที่สั่งห้ามพรรคและนักการเมืองเคลื่อนไหวทำกิจกรรมต่าง ๆ นานกว่า ๔ ปี ประกอบกับถ้อยแถลงของ

^{๘๘}“The Chávez Record”. Cato Institute (in อังกฤษ). 2013-03-05. สืบค้นเมื่อ 2018-08-31. Hugo Chavez is dead. He leaves behind a country ruined by populist policies he referred to as “Socialism of the 21st Century”

^{๘๙}“A Populist Paradox”. Kellogg School of Management at Northwestern University (in อังกฤษ). 1 November 2010. สืบค้นเมื่อ 2018-08-31. Chavez won the election despite multiple signs that some of his populist policies, including redistributive land reform and price setting, were harming average Venezuelans.

^{๙๐}“Venezuela 2016 inflation hits 800 percent, GDP shrinks 19 percent: document”. Reuters. 2017-01-20. สืบค้นเมื่อ 2017-05-01.

^{๙๑}Caraballo-Arias, Yohama; Madrid, Jesús; Barrios, Marcial (2018-09-25). “Working in Venezuela: How the Crisis has Affected the Labor Conditions”. *Annals of Global Health* (in อังกฤษ). 84 (3). doi:10.29024/aogh.2325. ISSN 2214-9996.

คณะกรรมการการเลือกตั้ง หรือ กกต. ที่ยืนยันชัดเจนว่าจะเกิดการเลือกตั้งในเดือนกุมภาพันธ์ปี ๒๕๖๒ ทำให้เส้นทางสู่การเลือกตั้งของไทยมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น^{๑๒}

คาดว่าหลังปีใหม่นี้ คนไทยจะได้รับข่าวดีตามการคาดการณ์ของ กกต. ว่าจะมีการประกาศพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดการเลือกตั้งทั่วไป นับเป็นการตักตวงเข้าสู่ศึกการเลือกตั้งอย่างเป็นทางการ กกต. ประเมินว่าพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยการจัดการเลือกตั้งทั่วไป จะมีการประกาศในพระราชกิจจานุเบกษาในวันที่ ๒ มกราคม ซึ่งจะกำหนดให้วันอาทิตย์ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒ เป็นวันเลือกตั้ง

จากนั้นจะเข้าสู่กระบวนการแต่งตั้งผู้อำนวยการเขตเลือกตั้ง – การเปิดรับสมัคร ส.ส. ที่จะใช้เวลาประมาณ ๑ สัปดาห์ กระบวนการเลือกตั้งนอกราชอาณาจักร การเลือกตั้งล่วงหน้า และการเลือกตั้งทั่วไปตามลำดับ ซึ่งจะทราบผลนับคะแนนอย่างไม่เป็นทางการภายในเวลา ๒๒.๐๐ น. หมายถึงทราบว่าพรรคใดจะชนะเลือกตั้งในครั้งนี ส่วนกระบวนการคัดเลือกนายกรัฐมนตรียังต้องใช้เวลาก่อสักระยะ ขึ้นอยู่กับพรรคการเมืองว่าจะมีการจับมือกันอย่างไร

จากการวิเคราะห์เส้นทางสู่การเลือกตั้ง ปี ๒๕๖๒ ถือเป็นเลือกตั้งที่ต้องจดจำครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์การเมืองไทย เพราะมีพรรคการเมืองเข้าร่วมมากถึง ๙๐ พรรค และเป็นครั้งหนึ่งที่มีการย้ายพรรค ของอดีต ส.ส. มากที่สุด

นอกจากนี้จากกติกาที่เขียนไว้ในรัฐธรรมนูญใหม่ อาจทำให้หลายพรรคคงต้องปรับทัพกันขนาดใหญ่ เพราะถือเป็นโอกาสของพรรคขนาดกลางและขนาดเล็กที่จะก้าวขึ้นมามีบทบาท คาดว่ารัฐบาลชุดใหม่ที่ได้จะเป็นรัฐบาลผสมจากหลากหลายพรรคการเมืองที่ตอนนี้ก็เริ่มเห็นได้แล้วว่าฝ่ายใดบ้าง^{๑๓}

บทสรุปของการเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้นปี ๒๕๖๒ จะเป็นอย่างไรคงไม่มีใครบอกได้ เพราะขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของประชาชน แต่สิ่งที่น่าจับตามองหลังจากนั้นคือเสถียรภาพการทำงานของรัฐบาลใหม่ภายใต้รัฐธรรมนูญและยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ที่จะป็นเดินหน้าประเทศหรือเป็นชนวนความขัดแย้งรอบใหม่ของการเมืองไทย

๔. เดิมพันการเมือง ๒ ชั่วโมงจวัดใจประชาชน : ตั้งรัฐบาลประชาธิปไตย

นับจากนี้ไปเหลืออีกไม่ถึงสัปดาห์ก็ถึงวันเลือกตั้งครั้งประวัติศาสตร์ อำนาจของประชาชนจะชี้ชะตาว่าพรรคการเมืองไหนจะเข้าวิน แม้ผลสำรวจโพลจากสำนักต่าง ๆ ยกให้เต็ง ๑ ตกเป็นของพรรคเพื่อไทย แต่ นายชัยเกษม นิติสิริ ๑ ใน ๓ ผู้ถูกเสนอชื่อเป็นนายกรัฐมนตรีในบัญชีของพรรคเพื่อไทย ให้สัมภาษณ์ ทีมข่าวการเมือง ว่า “การเลือกตั้งครั้งนี้ขึ้นอยู่กับประชาชน” ที่ผ่านมาประชาชนเชื่อมั่นและเชื่อใจเรา เห็นว่าสามารถทำตามนโยบายที่หาเสียงเอาไว้ ครั้งนี้ก็เช่นกันประชาชนยังเชื่อว่าพรรคเพื่อไทยจะสามารถแก้ปัญหาให้ได้ ความไว้วางใจเป็นปัจจัยสำคัญ ไม่ว่าจะเสนอนโยบายอะไร ชาวบ้านก็เชื่อมั่นว่าเราทำได้ ทุกสำนักโพลเปิดเผยผลสำรวจออกมา ส่วนใหญ่ปรากฏว่าพรรคเพื่อไทยมาอันดับ ๑ ปัญหาคือคะแนนเสียงจะมากพอจัดตั้งรัฐบาลและมีนายกรัฐมนตรีจากพรรคเพื่อไทย

^{๑๒} คณะกรรมการการเลือกตั้ง, เลือกตั้งปี ๒๕๖๒, (การเมือง : ข่าว Mono29), <https://news.mthai.com/politics-news/694985.html>. สืบค้นเมื่อ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน.

หรือไม่ ตรงนี้ยังเป็นปัญหา เพราะกติกาไม่ค่อยเอื้ออำนวย ไม่มีประเทศไหนมีกติกาแบบนี้ ฉะนั้นถ้าฝ่ายประชาธิปไตยรวมเสียงได้มากพอ ย่อมมีโอกาสตั้งนายกรัฐมนตรีและรัฐบาลได้ แต่พรรคไหนตั้งรัฐบาลได้ภายใต้กติกาเหล่านี้ รวมถึงฝ่ายต่อท่ออำนาจ ถ้าไม่แก้ไขกติกา ประเทศก็คงเดินไปได้ยาก การบริหารประเทศก็จะล้มลุกคลุกคลาน ฝ่ายประชาธิปไตยต้องการได้เสียงเท่าไร ฝ่ายต่อท่ออำนาจถึงจะไม่สามารถช่วงชิงจัดตั้งรัฐบาลตามกติกา นายชัยเกษม บอกว่า การเลือกตั้งครั้งนี้ต่อสู้ระหว่าง “ขั้วประชาธิปไตย” กับ “ขั้วเผด็จการ” จะต้องได้ ๓๗๕ เสียงขึ้นไปจากจำนวนสมาชิกวุฒิสภา ๗๕๐ คน พรรคใดพรรคหนึ่งจะได้เสียงมากขนาดนั้นมันคงยาก ยกเว้นฝ่ายต่อท่ออำนาจต้องการแค่ ๑๒๖ เสียง รวมกับ สว. ๒๕๐ เสียงก็มีโอกาสตั้งรัฐบาล แต่ก็ไม่ง่าย เพราะขณะนี้ฝ่ายที่เอาประชาธิปไตยน่าจะมีความเสี่ยงที่มากกว่า สมมติฝ่ายต่อท่ออำนาจได้เป็นนายกฯ ก็บริหารประเทศได้ยาก เพราะกติกาการออกกฎหมายต่าง ๆ ผ่านงบประมาณแผ่นดิน การอภิปรายไม่ไว้วางใจ ซึ่งฝ่ายต่อท่ออำนาจไม่ถึง ๒๕๐ เสียง จะต้องต่อสู้กับฝ่ายค้านที่มีเกิน ๒๕๐ เสียง เชื้อเถอะเป็นนายกฯ ไม่ถึง ๑ เดือนก็ไปแล้ว นอกจากเกิดกลุ่มงูเห่าเหมือนในอดีต โดยดึงเสียงจากกลุ่มต่าง ๆ มาเพิ่ม เสถียรภาพของรัฐบาลแบบนี้ไม่เป็นผลดีต่อประเทศ เราก็กังขี้ใจหน้ำจะให้เกิดแบบนี้ สู้ตายจะทำอย่างไรได้ ก็ต้องดูกันไปแก้ปัญหาและดูเป็นลำดับต่อไป^{๑๔}

จะใช้เวลาที่เหลือสร้างกระแสให้ฝ่ายประชาธิปไตยได้อย่างไร เพื่อได้ ๓๗๖ เสียงจัดตั้งรัฐบาล นายชัยเกษม บอกว่า การเลือกตั้งครั้งนี้ประชาชนตัดสินใจหนักที่สุดว่าจะเลือกกระหว่าง “นายกฯคนปัจจุบัน” กับ “พรรคเพื่อไทย” ถ้าพื้นที่ไหนไม่มีผู้สมัครพรรคเพื่อไทยก็เลือกพรรคที่เอาประชาธิปไตย ปัญหาคือจะมีผู้ออกมาใช้สิทธิอย่างเต็มที่หรือไม่ และการเลือกตั้งจะบริสุทธิ์ยุติธรรม โปร่งใสหรือไม่ เพราะฝ่ายปกครองประเทศใช้อำนาจตามมาตรา ๔๔ ควบคุมดูแลการบริหารราชการแผ่นดิน ไม่ใช่เป็นรัฐบาลรักษาการ การเลือกตั้งไม่บริสุทธิ์ยุติธรรมมีโอกาสเกิดขึ้นได้ง่าย เช่น การเลือกตั้งล่วงหน้าต่างประเทศ เห็นการบริหารจัดการแล้วเจอปัญหาอุปสรรคเยอะแยะไปหมด เมื่อลงคะแนนเสร็จแล้วไปไหน ในที่สุดมีใครไปยุ่งกับมันได้หรือไม่ อันนี้พอรับได้ แต่การเลือกตั้งล่วงหน้าวันที่ ๑๗ มี.ค. มีผู้มาลงทะเบียนจำนวนมหาศาลมากกว่า ๒ ล้านเสียง หลังจากนั้นอย่างน้อย ๗ วันไปอยู่ในมือของ กกต. หรือเหนือ กกต. ที่จะเป็นใครก็รู้ ๆ กันอยู่ จะเกิดอะไรขึ้นกับคะแนนในหีบบัตรเลือกตั้ง อะไรก็เกิดขึ้นได้ เพราะ กกต. ถูกหลายฝ่ายตั้งข้อสังเกตว่าในหลายกรณีเหมือนจะทำหน้าที่ไม่เป็นอิสระ กกต. ต้องทำหน้าที่โดยสุจริตและเที่ยงธรรม รวมถึงการทำหน้าที่ด้วยความระมัดระวังและรอบคอบ ฉะนั้นหีบบัตรเลือกตั้งล่วงหน้าควรนำไปเก็บไว้ในสถานที่ที่เหมาะสม สามารถตรวจสอบได้ กติกาต้องตรงไปตรงมา เป็นธรรม ถ้าไม่มีแล้วจะมีอะไรที่ติดอยู่ในใจอีกฝ่ายเสมอ สะท้อนว่าถ้ากติกาหรือผู้วินิจฉัยกติกาไม่โปร่งใส เป็นธรรม ย่อมก่อให้เกิดวิกฤติได้ คราวนี้จะเกิดอภิมหาวิกฤติ เพราะวิกฤติสะสมมา ๔-๕ ปีแล้ว ถ้ายังไปแนวเดิมอีกประชาชนจะเริ่มหมดความอดทน

ในความเห็นของนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ หัวหน้าพรรคประชาธิปัตย์ แบ่งการเมืองออกเป็น ๓ ขั้ว ระหว่างฝ่ายที่อ้างเป็นประชาธิปไตย ฝ่ายอ้างความมั่นคงและฝ่ายเสรีประชาธิปไตย ส่วนพรรคเพื่อไทยแบ่งออกเป็น ๒ ขั้ว มีความเป็นไปได้แค่ไหนที่พรรคเพื่อไทยจับมือพรรคประชาธิปัตย์ตั้งรัฐบาล

^{๑๔} ติมการเมือง, เดิมพันการเมือง ๒ ขั้วอำนาจวัดใจประชาชน : ตั้งรัฐบาลประชาธิปไตย, <https://www.thairath.co.th/content/15213336> วันที่สืบค้น ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

นอกจากมีเหตุปัจจัยบางอย่างที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง การเมืองไม่มีอะไรแน่นอน ต้องดูผลคะแนนหลังเลือกตั้งจะเป็นอย่างไร ถึงเวลาตัดสินใจทางการเมืองใช้เวลาทีเดียวมันก็เปลี่ยนคนได้ จะเตือนฝ่ายที่ไม่ต้องการให้มีการเลือกตั้งเกิดขึ้น ขอให้ทุกฝ่ายปฏิบัติตามกฎหมาย แต่ก็ต้องเผื่อใจไว้หน่อยสัก ๑ เปอร์เซนต์ อะไรก็เกิดขึ้นได้^๙

การเลือกตั้งในปี ๒๕๖๒ เป็นการเลือกตั้งของประชาชนอย่างแท้จริง มีประชาชนเป็นจำนวนมากที่สนใจ และเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากยิ่งขึ้น ผลการเลือกตั้งจะออกมาเป็นอย่างไร และสามารถจัดตั้งรัฐบาลได้อย่างที่หวังหรือไม่ สามารถนำพาประเทศไทยผ่านวิกฤติการณ์ไปได้หรือเปล่า ต้องติดตามผลหลังจากการเลือกตั้งนี้

๕. อนาคตไทยหลังเลือกตั้งกับรัฐบาลแห่งชาติ

เรื่อง “น้ำวิกฤต” อีกเรื่องในเวลานี้ก็คือ อนาคตประเทศไทยหลังเลือกตั้งครั้งแรกในรอบ ๘ ปี ดูไม่สดใสเอาเสียเลย ในสายตาของนักธุรกิจและนักลงทุน นโยบายของพรรคการเมืองที่ใช้หาเสียง ล้วนแข่งกันด้วย “ประชานิยมแจกเหล็ก” เพื่อหาคะแนนเสียงจากคนยากจนที่มีจำนวนมาก ซึ่งเป็นนโยบายที่ บ่อนทำลายเศรษฐกิจประเทศในระยะสั้นและระยะยาว และ ทำลายวินัยการเงินการคลังอย่างร้ายแรง จนอาจทำให้ประเทศไทยมีหนี้สินล้นพ้นตัวในอนาคต เหมือนหลายประเทศในอเมริกาใต้ เงินเฟ้อ เป็นล้านเปอร์เซ็นต์ ประชาชนต้องอพยพหนีความอดอยากยากแค้น เป็นบทเรียนที่ คนไทยควรศึกษา ก่อนตกเป็นเหยื่อหาเสียงของนักการเมือง^{๑๐}

จิตร์ คีร์ธรานนท์ ประธานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจพื้นที่ภาคกลาง หอการค้าไทย ให้ความเห็นว่า ตอนนี้องค์การลงทุนเป็นห่วงกันมากขึ้น กับความไม่ชัดเจนของความต่อเนื่องของนโยบายต่าง ๆ หลังการเลือกตั้ง นักลงทุนต่างชาติกำลังติดตามใน ๒ ด้าน คือ หลังการเลือกตั้งจะไม่มีคสช. การใช้ ม.๔๔ ในการแก้ปัญหาเร่งด่วนจะหมดลง และ พรรคการเมืองยังไม่มี “บิ๊กไอเดีย” ที่จะสร้างความมั่นใจว่า ทิศทางการบริหารประเทศหลังเลือกตั้งจะเป็นอย่างไร เพียงแต่โชว์นโยบายประชานิยมเพื่อให้ชนะการเลือกตั้ง และผลักรถให้ภาคธุรกิจหลายเรื่อง เช่น การขึ้นค่าแรงขั้นต่ำ ๔๐๐ บาท หากเป็นแรงงานทักษะ เขาผ่านจุดนี้ไปแล้ว แต่ธุรกิจส่วนใหญ่ยังเป็นรายกลาง รายเล็ก บางแห่งต่ำกว่า ๓๐๐ บาทยังมีเลย ที่เอกชนเป็นห่วงและยังไม่ลงทุน เขามองเรื่อง การจัดตั้งรัฐบาลใหม่จะทำได้เร็วแค่ไหน นโยบายเดิมและโครงการใหม่จะเดินหน้าได้ทันทีหรือไม่ หากเสถียรภาพของรัฐบาลยังไม่มากพอ ทำให้นักลงทุนเดาทิศทางได้ยาก ยิ่งหาเสียงว่าจะขึ้นค่าแรงที่มีผลต่อต้นทุนธุรกิจ หากปล่อยความรู้สึกให้คลุมเครืออย่างนี้ บางส่วนอาจรอไม่ได้ หันไปลงทุนในประเทศเพื่อนบ้านแทน ตอนนี้อยู่เวียดนาม น่าจะได้รับอานิสงส์มากที่สุด ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในเวลานี้ เช่น นโยบายประชานิยม ที่ต้องใช้เงินแจกรวมปีละเป็นล้านล้านบาท รัฐบาลจะไปหาเงินจากไหน การจัดตั้งรัฐบาลใหม่ เชื่อว่าจะ “ช้า” และ “ไม่ง่าย” แน่แน่นอน เพราะรัฐธรรมนูญใหม่บังคับให้ต้องเป็น “รัฐบาลผสม” ที่เคยล้มเหลวมาครั้งแล้วครั้งเล่า และล้มเหลวมาทั่วโลก แต่ก็ยังดันทุรังเอามาบังคับใช้เพียงเพื่อต่อท่ออำนาจ ยิ่ง ๓ พรรคการเมืองใหญ่ พลังประชารัฐ เพื่อไทย ประชาธิปัตย์ ประกาศไม่ร่วมรัฐบาลกัน

^๙ เรื่องเดียวกัน.

^{๑๐} ลม เปลี่ยนทิศ, อนาคตไทยหลังเลือกตั้งกับรัฐบาลแห่งชาติ, http://www.thairath.co.th/content/1522186#cxrecs_s สืบค้นเมื่อ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

การไปเอาพรรคเล็กพรรคน้อยมาร่วมเป็นรัฐบาลผสม ก็ยิ่งทำให้รัฐบาลผสมอ่อนแอลงมากขึ้น ยิ่งเพิ่มความไม่แน่นอนมากขึ้น^{๑๗}

อนาคตประเทศไทยหลังเลือกตั้ง ดูเหมือนจะมีแต่ ปัญหา ปัญหา และ ปัญหา วันอาทิตย์ที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๒ จะมีการเลือกตั้งแล้ว ผลการเลือกตั้งจะเป็นอย่างไร ประชาธิปไตยจะเป็นไปในทิศทางใด ใครจะเป็นผู้นำพาประเทศไทยไปสู่ฝัน ความหวังของประชาชนต้องการให้ปัญหาเศรษฐกิจได้รับการแก้ไขโดยเร็ววัน ส่วนเรื่องที่น่ากังวลและคนในแวดวงธุรกิจคุยกันกลับเป็นคำถามเรื่อง “รัฐบาลแห่งชาติ” เป็นทางออกประเทศไทย แต่ไม่มีใครยอมรับ เมื่อดูสถานการณ์การเมือง และบ้านเมืองตอนนี้อาจมีคนสนใจมากขึ้นก็ได้

๖. สรุป

วิกฤตการณ์ทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองในประเทศเวเนซุเอลาในปี ๒๕๕๓ เป็นบทเรียนสำคัญให้ศึกษา และควรนำมาเป็นข้อคิดและแนวทางเพื่อป้องกันปัญหาการเมืองการปกครองของไทย ก่อนการเลือกตั้งปี ๒๕๖๒ เนื่องจากพรรคการเมืองต่าง ๆ นำนโยบายประชานิยมมาเพื่อต้องการชนะการเลือกตั้ง ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคมเศรษฐกิจและการเมืองในประเทศเวเนซุเอลา ในปี ๒๕๕๓ ดังที่ประเทศเพื่อนบ้านของเราได้กล่าวไว้ให้ขวนคิด “ดูประเทศไทยเป็นตัวอย่าง แต่อย่าเอาอย่างประเทศไทย”

การเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้นปี ๒๕๖๒ จะเป็นอย่างไรคงไม่มีใครบอกได้ เพราะขึ้นอยู่กับการตัดสินใจของประชาชน แต่สิ่งที่น่าจับตามองหลังจากนั้น คือ เสถียรภาพการทำงานของรัฐบาลใหม่ ภายใต้รัฐธรรมนูญและยุทธศาสตร์ชาติ ๒๐ ปี ที่จะเป็นเดินหน้าประเทศหรือเป็นชนวนความขัดแย้งรอบใหม่ของการเมืองไทย

อนาคตประเทศไทยหลังเลือกตั้ง ดูเหมือนจะมีแต่ ปัญหา ปัญหา และ ปัญหา วันอาทิตย์ที่ ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๒ จะมีการเลือกตั้งแล้ว ผลการเลือกตั้งจะเป็นอย่างไร ประชาธิปไตยจะเป็นไปในทิศทางใด ใครจะเป็นผู้นำพาประเทศไทยไปสู่ฝัน ความหวังของประชาชนต้องการให้ปัญหาเศรษฐกิจได้รับการแก้ไขโดยเร็ววัน ส่วนเรื่องที่น่ากังวลและคนในแวดวงธุรกิจคุยกันกลับเป็นคำถามเรื่อง “รัฐบาลแห่งชาติ” เป็นทางออกประเทศไทย แต่ไม่มีใครยอมรับ เมื่อดูสถานการณ์การเมือง และบ้านเมืองตอนนี้อาจมีคนสนใจมากขึ้นก็ได้

บรรณานุกรม

พรอนงค์ เพ็ชรรัตน์. “การมีส่วนร่วมทางการเมืองของพนักงานเทศบาลนครสุราษฎร์ธานี อำเภอเมือง จังหวัดสุราษฎร์ธานี”. สารนิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
คณะกรรมการการเลือกตั้ง. **เลือกตั้งปี ๒๕๖๒**. การเมือง : ข่าว Mono29. <https://news.mthai.com/politics-news/694958.html>. สืบค้นเมื่อ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน.

- ทีมการเมือง. เดิมพันการเมือง ๒ ขั้วอำนาจวัดใจประชาชน : ตั้งรัฐบาลประชาธิปไตย. <https://www.thairath.co.th/content/1521336> สืบค้นเมื่อ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๒.
- ลม เปลี่ยนทิศ. อนาคตไทยหลังเลือกตั้งกับรัฐบาลแห่งชาติ. http://www.thairath.co.th/content/1522186#cxrecs_s สืบค้นเมื่อ ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๒.
- “Moody’s: Political risk poses major challenges to credit in Latin America”. Moody’s Investors Service. 2017-08-29. สืบค้นเมื่อ 2017-08-30.
- “Once Latin America’s Richest Nation, Venezuela Continues to Fall Apart”. The Epoch Times (in อังกฤษ). 2018-05-09. สืบค้นเมื่อ 2018-05-30.
- Larmer, Brook (1 November 2018). “What 52,000 Percent Inflation Can Do to a Country”. New York Times. สืบค้นเมื่อ 2018-11-02.
- “The Chávez Record”. Cato Institute (in อังกฤษ). 2013-03-05. สืบค้นเมื่อ 2018-08-31. Hugo Chavez is dead. He leaves behind a country ruined by populist policies he referred to as “Socialism of the 21st Century”
- “A Populist Paradox”. Kellogg School of Management at Northwestern University (in อังกฤษ). 1 November 2010. สืบค้นเมื่อ 2018-08-31. Chavez won the election despite multiple signs that some of his populist policies, including redistributive land reform and price setting, were harming average Venezuelans.
- “The Venezuelan refugee crisis: Challenges and solutions” (PDF). Brookings Institution. 13 April 2018. สืบค้นเมื่อ 2018-12-10.
- “Venezuela 2016 inflation hits 800 percent, GDP shrinks 19 percent: document”. Reuters. 2017-01-20. สืบค้นเมื่อ 2017-05-01.
- Carballo-Arias, Yohama; Madrid, Jesús; Barrios, Marcial (2018-09-25). “Working in Venezuela: How the Crisis has Affected the Labor Conditions”. *Annals of Global Health* (in อังกฤษ). 84 (3). doi:10.29024/aogh.2325. ISSN 2214-9996.

หลักสูตรพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศึกษาการสร้างศรัทธาของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

A Study of Making Faith by

Somdej Phrabuddhajarn (Toh Brahmarangsi)

นายวศิกร ชัยพฤษไพโรจน์*

พระราชปริยัติมุนี (เทียบ สิริธรรมาโณ), รศ.ดร.**

ผศ.ดร.เมธีกฤษณา รักษาโณม**

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการหลัก คือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาของ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ๒) เพื่อศึกษาผลงานทางพระพุทธศาสนาของ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ๓) เพื่อศึกษารูปแบบการสร้างศรัทธาของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร รูปแบบการสร้างศรัทธาของ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) มี ๓ รูปแบบคือ (๑) รูปแบบการสร้างพระเครื่อง ได้แก่ สมเด็จพระวัดระฆัง ๔ พิมพ์คือ พิมพ์พระประธาน พิมพ์เจดีย์ พิมพ์ฐานแซม พิมพ์เกศบัวตูม สมเด็จพระบางขุนพรหม ๙ พิมพ์คือ พิมพ์พระประธาน พิมพ์เจดีย์ พิมพ์ฐานแซม พิมพ์เกศบัวตูม พิมพ์เส้นด้าย พิมพ์สังฆาฏิ พิมพ์ฐานคู่ พิมพ์อกครุฑเศียรบาตร พิมพ์ปรกโพธิ์ สมเด็จพระวัดเกศไชโย ๕ พิมพ์คือ พิมพ์เจ็ดชั้นนิยม พิมพ์หกชั้นนอกตัน พิมพ์หกชั้นนอกตลอด พิมพ์เจ็ดชั้นหูประบา พิมพ์เจ็ดชั้นไหล่ตรง (๒) รูปแบบสร้างพระพุทธรูป ๕ องค์ คือ องค์ที่ ๑ พระปางอุ้มบาตร ที่วัดกลาง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี องค์ที่ ๒ พระปางอุ้มบาตร วัดอินทรวินัย เขต พระนคร กรุงเทพมหานคร องค์ที่ ๓ พระนอนปางสี่หุสโยสน์ วัดสะตือ อ.ท่าเรือ จ.พระนครศรีอยุธยา องค์ที่ ๔ พระมหาพุทธพิมพ์ ปางสมาธิวัดไชโยวรวิหาร อ.ไชโย จ.อ่างทอง องค์ที่ ๕ พระพุทธรูป ปางมารวิชัย ที่วัดพิศเพียร อ.มหาราช จ.พระนครศรีอยุธยา (๓) รูปแบบการสร้างศรัทธาโดยคำสอน เรื่องการลดอดีต ไม่ยึดมั่นถือมั่นในสมณศักดิ์ คำสอนเรื่องความสันโดษ ไม่สะสมสิ่งของ คำสอนเรื่องการให้ทาน เพื่อการสงเคราะห์เพื่อนมนุษย์

Abstract

This research consists three main objectives 1) to study the Buddhism-related biography of Somdet Phra Phutajarn (Tor Phrommarangsi), 2) to study the Buddhist work of Somdet Phra Phutajarn and 3) to study Somdet Phra Phutajarn's styles of creating beliefs. This research is a documentary research. There are Somdet Phra Phutajarn's three patterns of creating beliefs, nawel, (1) the production of the four molds of Somdet Wat Rakhang Buddha amulets: Phra Pra-than Print Pagoda Print

* นิสิตพุทธศาสนศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำภาควิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Additional Base Print, and Lotus Head Print The nine molds of Somdet Bangkunprom amulets: Phra Pra-than Print, Pagoda Print Additional Base Print, Lotus-Head Print Thread Print, Monk-clothes Print, Dual-base Print Garuda Breast and Alms-Bowl Head Print, and Bodhi-Cover the four molds of Somdet Wat Khetchaiyo amulets: 7-level Popular Print, 6-level Thick Breast Print, 6-level Whole Breast Print, 7-level Ear-to-Shoulder Print, 7-level Straight-Shoulder Print (2) the production of five Buddha Statues ie. First, Alms Bowl Buddha Statue at Wat Klang, Photharam District, Rajchaburi Province second, Alms Bowl Buddha Statue at Wat Intrawiharn, Phra-nakorn District, Bangkok Province, Third, Reclining Buddha Statue at Wat Sa-due, Tarua District, Ayudhaya Province, Fourth, Meditation Buddha Statue at Wat Chaiyoworawiharn, Chaiyo District, Angthong Province, Fifth: Earth Touching Buddha Statue at Wat Pitpian, Maharaj District, Ayudhaya Province (3) The faith formation by Dharma teachings on reducing ego - Wnattachment of sangha ranking; contentment - non-collection of belongings, and donating for helping the human-beings.

๑. บทนำ

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) อดีตเจ้าอาวาสวัดระฆังโฆสิตาราม นามเดิมว่าโต ได้รับฉายา “พรหมรังสี” ถือกำเนิดตอนเช้าตรู่ ของวันที่ เมษายน พ.ศ. ๒๓๓๑ ตรงกับวันพฤหัสบดีขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๕ ปีมอก จุลศักราช ๑๑๕๐ ในแผ่นดินรัชกาลที่ ๑ ณ บ้านไก่อ้น ตำบล ท่าหลวง อำเภอ ท่าเรือ จังหวัด พระนครศรีอยุธยา มารดาชื่อ เกศ เป็นชาวบ้านตำบล ท่าอิฐ จังหวัดอุตรดิตถ์ ในขณะที่ท่านยังเป็นเด็กนอนแบเบาะอยู่นั้น มารดาได้ย้ายภูมิลำเนามาอยู่ที่ ตำบล ไชโย อ.ไชโย จ.อ่างทอง แต่พอท่านเจริญวัยพอ นั่งยืนได้ มารดาได้ย้ายมาอยู่ที่ ตำบล บางขุนพรหม จังหวัดพระนคร ท่านได้มรณภาพ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๕ เป็นเวลา ๑๔๕ ปีล่วงมาแล้ว แต่ความศรัทธาที่มีต่อองค์สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ยังไม่เสื่อมคลาย โดยจะเห็นได้จาก พระเครื่อง พระสมเด็จวัดระฆัง พระสมเด็จวัดบางขุนพรหม พระสมเด็จวัดเกศไชโย ล้วนแต่มีมูลค่ามาก ราคาของคละนับล้านบาท

จากผลงานที่ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้สร้างไว้ประชาชนศรัทธาในผลงานของท่าน มีการเฉลิมฉลอง มณัสการเป็นงานประจำปีทุกๆปี ส่วนพระเครื่องได้รับความนิยมว่า เป็นพระที่มีพุทธคุณใน ความเมตตาตามหา นิยม ในทางแคล้วคลาดปลอดภัย คงกระพันชาตรี ความศรัทธาของประชาชน ที่มีต่อ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ยังคงสืบเนื่องติดต่อ มาจนถึงปัจจุบัน

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษา ประวัติความเป็นมา วิธีการสร้างศรัทธา และผลงานด้าน การสร้างพระพุทธรูป ของ พระสมเด็จ ของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

๒. เพื่อศึกษาศึกษาผลงานทางพระพุทธศาสนาของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

๓. เพื่อศึกษา รูปแบบการสร้างศรัทธา ของสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative reseach) โดยเก็บข้อมูลเชิงเอกสาร (documentary reseach) มีขั้นตอนการวิจัยคือ

๑.๗.๑ รวบรวมเอกสารในชั้น ปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙

๑.๗.๒ รวบรวมเอกสาร ชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหม รังสี) โครงการสืบสานมรดกไทย องค์การค้าของ เบญจภาคี โครงการสืบสานมรดกไทย ปริอรรถกถาบาย แห่งพระเครื่อง เล่ม ๑ เรื่องพระสมเด็จ พระยอดนิยม ประจำ อุ่อรุณ หลวงปู่โต ราม วัชรประดิษฐ์ พระสมเด็จฯ ตำราพิจารณาพระสมเด็จ เล่มแรกของประเทศไทย พระเครื่องพันล้าน สำนักพิมพ์คณิศพร พระเครื่องล้ำค่า สูดยอดพระเบญจภาคี พระสมเด็จ วัดระฆัง พระสมเด็จ วัดบางขุนพรหม พระสมเด็จ วัดเกษไชโย พระสมเด็จฯ พิมพ์ใหญ่ วัดระฆังโฆสิตาราม ทำเนียบพระพันตา precious magazine (เล่ม ๑-๒๘)

๔. ผลการศึกษา

จากผลการศึกษาทั้ง ๓ ประเด็นข้างต้นพบว่า องค์ประกอบต่างๆในการถือกำเนิดของพระเครื่องนั้น ไม่ว่าจะเป็นการสร้างพระสมเด็จฯที่ถือกำเนิดจากวัดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพระสมเด็จ วัดระฆังโฆสิตาราม พระสมเด็จฯวัดบางขุนพรหม พระสมเด็จฯวัดเกษไชโย ล้วนมีรูปร่างพิมพ์ทรง อันเป็นเอกลักษณ์ สี่เหลี่ยมขึ้นพัก ที่ไม่เหมือนใคร มีองค์พระพุทธรูปปางสมาธิ สถิตย์อยู่ในซุ้มเรือนแก้ว หรือคล้ายลักษณะระฆังคว่ำครอบองค์พระปฏิมา อานุภาพเป็นที่ประจักษ์ ในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะเป็น เมตตามหานิยม แคล้วคลาดปลอดภัย คงกระพันชาตรี รุ่งเรือง ในด้านการค้าขาย การทำมาหากิน อันเป็นที่เลื่องลือกล่าวขาน สืบต่อกันมาเป็นเวลายาวนาน ทำให้มีผู้แสวงหา เพื่ออยากมีโอกาสได้ครอบครอง ซึ่งเป็นวัตถุมงคล ที่หาได้ยากยิ่ง ทำให้สนนราคาสูงลิ่ว มีมูลค่าเป็นหลักล้านบาท หรือหลายสิบล้านบาท ล้วนเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพุทธานุภาพหรือการปลุกเสก พิธีกรรมทางพุทธาคม ตลอดจนมวลสารอันเป็นมงคลต่างๆ ที่ทำให้ก่อกำเนิด เป็นพระเครื่อง ที่สำคัญที่สุด คือตัวของผู้สร้างคือ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) นั้น เป็นเหตุปัจจัย ต่อรูปแบบการสร้างศรัทธาโดยการสร้างพระเครื่อง อันเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ โดยองค์รวมทุกประการ

๕. บทสรุป

สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) มีผลงานทางพระพุทธศาสนา โดยท่านได้สร้างพระพุทธรูปใหญ่ ธรรมเจดีย์ และปูชนียวัตถุ ไว้ที่วัดต่างๆทั้งในกรุงเทพฯ และต่างจังหวัด หลายแห่ง นอกจากนั้นยังสร้าง รูปโยมบิดา มารดา ไว้สักการบูชา สร้างบ่อน้ำพระพุทธมนต์ พระสมเด็จฯไว้แจกสาธุชน ไว้เป็นพุทธานุสติ และบรรจุกุ เพื่อสืบพระศาสนาอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ให้จิตรกร เขียนภาพฝาผนัง ประวัติและผลงานที่สำคัญ ท่านสาธุชนทั้งหลายสามารถเดินทางไปนมัสการ หรือไปทัศนศึกษาได้ ที่วัดต่างๆ ตามที่องค์สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ได้สร้างประดิษฐาน

ไว้ในแต่ละสถานที่ และเพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูทวาทิตต่อครูบาอาจารย์ผู้ล่วงลับ และเพื่อแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนาได้มาถึงสถานที่แห่งนี้ ผลงานของท่านที่ได้สร้างไว้ มีดังนี้

การสร้างพระสมเด็จฯ อันมีความศักดิ์สิทธิ์และมีความเข้มขลัง สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ท่านยังได้สร้างพระเครื่อง ที่นิยมเรียกว่า พระสมเด็จฯ แจกสาธุชน ทุกชนชั้นวรรณะ ที่ทำบุญกุศลต่างๆ ไว้เป็นพุทธานุสติ นอกจากนั้นยังได้แบ่งพระสมเด็จฯ บางส่วน บรรจุไว้ในพระพุทธรูป หรือพระธรรมเจดีย์ ที่วัดต่างๆ เพื่อสืบทอดพระศาสนาอีกด้วย

การแสดงธรรมเทศนาในโอกาสต่างๆ การเตือนสติบุคคล อัจฉริยภาพ ประพฤติการณ์ต่างๆ ของ นั้น ล้วนแล้วแต่เป็นกรณีที่ค่อนข้างจะประหลาดพิสดารแทบทั้งสิ้น บางสิ่งเป็นเรื่องที่บุคคลสามัญ ธรรมดาไม่อาจกระทำได้ แต่สำหรับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) ทำได้ และบังเกิดเป็นผลดีเสียอีกด้วย สิ่งนี้จำเป็นต้องเรียกว่าเป็น อัจฉริยภาพเฉพาะตัวของท่าน พระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) มีแบบอย่างการเป็นตัวท่านเองโดยเฉพาะ ไม่ซ้ำแบบใคร และใครก็ไม่อาจถอดแบบของท่านได้ เรื่องราวต่างๆ ของท่านจะเป็นที่เล่าขานสืบมา และยิ่งปรากฏต่อไปในภายภาคหน้าตลอดไป

๖. ข้อเสนอแนะ

- ๑) ศึกษาวิเคราะห์คำสอนของ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี)
- ๒) ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบ บทบาทของ สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี) กับสมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสโภ)

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

กาน คณิศพร. **พระเครื่องพันล้าน.** กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ คณิศพร, ๒๕๔๖.

กิติ ธรรมจรัส. **สุดยอดพระเบญจภาคี.** กรุงเทพมหานคร: คอมม่า คอร์ปอเรชั่น, ๒๕๓๖.

ธนพงษ์ สว่างแสง. **หลวงปู่โต สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี).** กรุงเทพมหานคร: บริษัทสว่างแสง จำกัด, ๒๕๔๕.

ปรีชา เอี่ยมธรรม. **ประวัติสมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี).** กรุงเทพมหานคร: บริษัทสตาร์ปริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๒.

สมศักดิ์ คงวุฒิปัญญา. **พระสมเด็จวัดระฆัง.** กรุงเทพมหานคร: บริษัท โรงพิมพ์กรุงเทพ (๑ ๙ ๘ ๔) จำกัด, ๒๕๕๖.

สัมพันธุ์ มันทาภรณ์. **อมตะเถระแห่งกรุงสยาม สมเด็จพระพุฒาจารย์ (โต พรหมรังสี).** กรุงเทพมหานคร: บริษัท เพาเวอร์ปริ้นท์ จำกัด, ๒๕๔๐.

วิทยาลัยเซตนครราชสีมา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ธมมปทมหาฎีกา: การแปลและศึกษาวิเคราะห์ Dhammapadamâhatikâ : The Translation and Analytical Study

พระมหาสุภัทร์ วชิราวุธ*

บทคัดย่อ

รายงานการวิจัย เรื่อง “ธมมปทมหาฎีกา: การแปลและศึกษาวิเคราะห์” มีวัตถุประสงค์ ดังนี้คือ ๑) เพื่อศึกษาคัมภีร์ ธมมปทมหาฎีกา ในด้านประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ ๒) เพื่อแปลคัมภีร์ ธมมปทมหาฎีกา จากต้นฉบับภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ๓) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากคัมภีร์ ธมมปทมหาฎีกา รวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ ธมมปทมหาฎีกา เป็นหลัก วิเคราะห์ สังเคราะห์ตามหลักอุปนัยวิธี และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาความ

ผลการศึกษาพบว่า คัมภีร์ ธมมปทมหาฎีกา แต่งโดย พระวรสัมโพธิญาณ แห่งวัดมหาราม ประเทศพม่า คัมภีร์นี้แต่งตอนที่ท่านมีอายุได้ ๕๓ ปี ๓๔ พรรษา เนื้อหาคัมภีร์ ธมมปทมหาฎีกา แบ่งเป็น ๒๖ วรรค ตามเนื้อหาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท แต่ไม่ได้อธิบายทุกเรื่องเหมือนคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เนื้อหาคัมภีร์ ธมมปทมหาฎีกาเป็นการประพันธ์แบบร้อยแก้วผสมร้อยกรอง (วิมสสะ)

การแต่งจัดเป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่ ๑) การอธิบายความหมายของศัพท์ ๒) การแสดงองค์ประกอบของศัพท์ (ธาตุ วิภัตติ ปัจจัย) ๓) การอธิบายหลักธรรม, การอธิบายศัพท์ เช่น ทาน ในอนุปุกพิถา, พระศาสดา ในความหมาย ๙ ลักษณะ เป็นต้น

คำสำคัญ: ธมมปทมหาฎีกา, การแปล, การศึกษาวิเคราะห์

Abstract

The research titled "Dhammapadamâhatikâ: The Translation and Analytical Study" has aims to : 1) Analytical StudyDhammapadamâhatikâ 2) to translate the Pali Language into Thai Language 3) to synthesize the Dhammapadamâhatikâ. I gathering from the Dhammapadamâhatikâ as the main analytical synthesis based on inductive principles and present the results of the research using descriptive methods

The study that; The Dhammapadamâhatikâ written by pharworasambodhiyana of Maharam Temple, Myanmar, this scripture was written when he was 53 years old and 34 years old. Paragraphs according to the scriptural content But did not explain all things like the Dharma commentary Choose to describe some of the story, the content of theDhammapadamâhatikâis a prose-poetry-style composition (Wisma)

---

* อาจารย์ประจำหลักสูตรสาขาวิชาปรัชญา วิทยาเขตนครราชสีมา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย..

The compositions are organized into 3 categories: 1) Explanation of the meaning of the words 2) The representation of the vocabulary elements (element, suffix, factors) 3) Explanation of the principles, explanations of terminology such as eating in Anuphaphipakatha, the Prophet in Meaning 9 characteristics, etc.,

Keywords: Dhammapadamâhâtikâ, Translation, Analytical study

๑. บทนำ

พระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ได้รับการรวบรวมจัดเป็นหมวดหมู่ เป็นปิฎกที่เรียกว่า พระไตรปิฎก ในสมัยสังคายนาครั้งที่ ๓ พระสาวกได้เล่าเรียนสืบทอดกันมาเป็นรุ่น ๆ ด้วยระบบการ สืบทอดที่เรียกว่า “มุขปาฐะ” คือการเล่าเรียนและถ่ายทอดด้วยการท่องจำและการสอบทานด้วยปาก เปล่า ยังไม่มีการจดบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร กระทั่งการทำสังคายนาครั้งที่ ๕ ณ ประเทศศรีลังกา จึงได้มีการจารึกคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นอักษรลงในใบลานครั้งแรก จึงเกิดเป็นคัมภีร์ขึ้นเรียกว่า คัมภีร์พระไตรปิฎก และได้ศึกษาสืบทอดกันมาช้านาน กระทั่งมีการเขียนและพิมพ์เป็นเล่มหนังสือ คำ สอนของพระพุทธเจ้า นอกจากนี้ที่ได้รับการจัดหมวดหมู่สังคายนาจดบันทึกไว้ขั้นต้น ที่เรียกว่า คัมภีร์ พระไตรปิฎกอันเป็นภาษาบาลีล้วน ซึ่งเรียกว่า บาลีพระไตรปิฎก ในสมัยต่อ ๆ มาได้มีการแต่งคัมภีร์ อธิบายขึ้นมาอีกมากมาย ซึ่งจัดเป็นคัมภีร์ระดับรองลงมา เช่น อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา เป็นต้น^๑ ลำดับ คัมภีร์ที่อธิบายพระไตรปิฎกนอกเหนือจากอรรถกถา ฎีกา และอนุฎีกาแล้ว ยังมีคัมภีร์อีกกลุ่มหนึ่งที่ อธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก เช่น คัมภีร์ปกรณวิเสส คัมภีร์โยชนา เป็นต้น

คัมภีร์ฎีกา เป็นคัมภีร์อธิบายเนื้อความของอรรถกถา คือ คัมภีร์ที่เกิดขึ้นภายหลังคัมภีร์ อรรถกถา ซึ่งมีความหมายตามที่หนังสือกล่าวถึง ดังนี้คำว่า “ฎีกา” นอกจากจะเป็นคำที่มีใน วรรณคดีบาลีแล้วยังปรากฏในวรรณคดีสันสกฤตและวรรณคดีของศาสนาเชนด้วย ในภาษาสันสกฤตมี วิธีการอธิบายความหมาย ของคำและความหลายรูปแบบ เช่น แบบวฤตติ แบบภาษาชย แบบปญจิกา แบบปสุปศ และแบบฎีกา ในที่นี้ จะกล่าวเฉพาะแบบของการอธิบายที่ เรียกว่า “ฎีกา” ซึ่งเป็นการ อธิบายความหมายของคำทุกคำในคัมภีร์ คำจำกัดความของคำว่า ฎีกา ในภาษาสันสกฤต มีว่า “ฎีกา นิรันตรา วยาชยา” ฎีกา คือ การอธิบายโดยไม่มีระหว่าง หมายถึง การอธิบายทุกคำ โดยไม่มีการ ยกเว้น และท่านเหมจันทร ได้ให้คำจำกัดความในทำนองเดียวกันว่า “สุคมานาม วิศมานาม จ นิรันตรา วยาชยา ยস্যาม”^๒

คำว่า “ฎีกา” นี้ มีจุดหมายสำคัญเพื่ออธิบายคำในอรรถกถาให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น และจะ อธิบายเฉพาะข้อความที่ยากหรือไม่ชัดเจนมากกว่าอย่างอื่น ถือว่าเป็นหนังสือที่พยายามอธิบาย ความหมายให้ง่ายขึ้นหรือชัดเจนขึ้น เพราะในอรรถกถาจะอธิบายพระไตรปิฎกในมุมต่างๆ อย่าง กว้างขวาง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพัฒนาการด้านความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรม ประเพณี ฯลฯ ในวรรณคดี

^๑ ศาตราจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระไตรปิฎกศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๘๐.

^๒ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖), หน้า ๑-๒.

บาลี ฎีกา หมายถึงหนังสืออธิบายอรรถกถาโดยเลือกคำหรือความที่ยากในอรรถกถาขึ้นอธิบายให้เข้าใจง่าย ไม่ใช่อธิบายความหมายของคำทุกคำ อย่างในวรรณคดีสันสกฤต หรือเขียนเป็นภาษาสันสกฤตอย่างในศาสนาเซน หนังสือฎีกาฝ่ายเถรวาทในระยะแรกหมายเฉพาะถึงหนังสือที่อธิบายอรรถกถาของพระไตรปิฎก แต่ภายหลังมีความหมายกว้างขึ้น คือ หมายถึงหนังสือที่อธิบายความหมายของหนังสือใดที่ไม่ใช่อรรถกถาของพระไตรปิฎกก็ได้ เช่น ฎีกาของพงศาวดารบาลี ฎีกาตำราไวยากรณ์ และฎีกาปกรณ์วิเสส มีคัมภีร์มิลินทปัญหา เป็นต้น^๓

คัมภีร์ฎีกา มีการแบ่งประเภทตามพระไตรปิฎก คือแบ่งออกเป็นฎีกาพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก มีทั้งผลงานของพระเถระชาวอินเดีย ลังกา รวมถึงพม่า คัมภีร์ธมมปทมหาฎีกา ธมมปทกฐกถาคาถาโยชนานี้ เป็นคัมภีร์ฎีกาและโยชนาของพระธรรมบท แก่ข้อความส่วนที่เป็นคาถาและเรื่องราวในอรรถกถาธรรมบท รจนาโดยพระวรสัมโพธิมหาเถระ วัดมหาราม ด้านทิศใต้ของหมู่บ้านเยสะใจ ใกล้แม่น้ำสลลวดี ห่างจากจังหวัดปทุมธานี ๔ กิโลเมตร ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ท่านได้รจนาคัมภีร์นี้อายุ ๕๓ ปี คัมภีร์ธมมปทมหาฎีกานี้ จะเน้นหนักในการอธิบายความหมายของศัพท์ต่าง ๆ โดยยกหลักฐานมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระบาลี, อรรถกถา และฎีกาเป็นต้น ไม่ได้เน้นถึงรูปวิเคราะหฺ์และเชิงประโยคตามหลักไวยากรณ์

คัมภีร์ธมมปทมหาฎีกานี้ ยังไม่มีการแปลเป็นภาษาไทย ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นคัมภีร์ที่มีอุปการะเป็นอย่างมากต่อการศึกษาและค้นคว้าในส่วนของอรรถกถาพระสุตตันตปิฎก จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา ปฏิบัติ นอกจากนี้ คัมภีร์นี้ยังอยู่ในรูปของภาษาบาลียังไม่มีการแปลเป็นภาษาไทย ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้แปลคัมภีร์ธมมปทมหาฎีกานี้เป็นภาษาไทยผู้วิจัยมีความตั้งใจว่าเมื่อแปลเป็นภาษาไทยแล้ว จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในส่วนของพระวินัยปิฎกได้เป็นอย่างดี

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาคัมภีร์ธมมปทมหาฎีกา ในด้านประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์

๒.๒ เพื่อแปลคัมภีร์ธมมปทมหาฎีกา จากต้นฉบับภาษาบาลีเป็นภาษาไทย

๒.๓ เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากคัมภีร์ธมมปทมหาฎีกา

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาตามลำดับขั้นตอนแห่งกระบวนการวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาข้อมูลปฐมภูมิ (Primary sources) จากคัมภีร์ ธมมปทมหาฎีกา ต้นฉบับภาษาบาลี ส่วนข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary sources) ศึกษาจากเอกสาร วารสาร หนังสือ ตำรา บทความ และรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

^๓ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **วรรณคดีบาลี**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๙๒.

๓.๒ ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้แบ่งขอบเขตการวิจัยออกเป็น ๒ ด้าน คือ ๑) ด้านเอกสาร ๒) ด้านเนื้อหา ดังนี้

(๑) **ขอบเขตด้านเอกสาร** ศึกษาจากคัมภีร์ ธรรมปทมหาฎีกา โดยเทียบเคียงกับคัมภีร์ ขุททกนิกาย ธรรมบท และคัมภีร์ธัมมปทัฏฐกถา

(๒) **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ศึกษาวิเคราะห์ในด้านประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง โครงสร้าง เนื้อหา ลักษณะการประพันธ์ แปลคัมภีร์เป็นภาษาไทย และสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากคัมภีร์ ธรรมปทมหาฎีกา

๔. ผลการศึกษา

๔.๑ ประวัติผู้แต่ง

คัมภีร์ ธรรมปทมหาฎีกา แต่งโดย พระวรสัมโพธิญาณ แห่งวัดมหาราม ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศใต้ของหมู่บ้าน เยสะใจ ใกล้แม่น้ำสลลาวตี ห่างจากจังหวัดปทุมธานี ราว ๔ กิโลเมตร ท่านได้แต่งคัมภีร์นี้ตอนที่มีอายุได้ ๕๓ ปี ๓๔ พรรษา สันนิษฐานว่ามีชีวิตอยู่ราว พ.ศ. ๒๓๓๕ - ๒๔๐๐ ซึ่งหลักฐานดังกล่าวเทียบเคียงกับประวัติของ พระคันธสารมหาเถร ผู้ก่อตั้งระบบการเรียนแบบ ปทุมธานี ซึ่งท่านเกิดในปี พ.ศ. ๒๓๗๕ และเมื่อบวชได้ ๕ พรรษา (พ.ศ. ๒๓๘๐) ท่านได้เรียนพระปริยัติธรรมในสำนักของ พระวรสัมโพธิมหาเถร จึงสรุปได้ว่าคัมภีร์ ธรรมปทมหาฎีกา แต่งก่อนคัมภีร์ ธรรมปทัฏฐกถาคาถาโยชนา ซึ่งแต่งราว พ.ศ. ๒๔๐๐

นอกจากคัมภีร์ ธรรมปทมหาฎีกานี้แล้ว พระวรสัมโพธิมหาเถร ได้แต่งคัมภีร์ที่เป็นประโยชน์ต่อการศึกษาพระพุทธศาสนาอีก ๑๓ เล่ม ได้แก่

๑. อภิธัมมัตถสังคหคัมภีร์	๘. มุลฎีกามหานิสสยะ
๒. ราชวสตี	๙. เถรคาถาอัฐฎีกานิสสยะ
๓. สุตสารปณาม	๑๐. กถินปัญหาวิสัยสนา
๔. ปฏิสนธิวินัจฉัย	๑๑. อุปสัมปทานุสาสนะ
๕. ยถาภูตวิภาสนี	๑๒. มหานิสสยะสูตรสมาส
๖. มโนทัศน์ทีปนี	๑๓. มหาสีมาเสลลชะ
๗. สาธุชนมโนหรี	

๔.๒ การจัดพิมพ์คัมภีร์

คัมภีร์ ธรรมปทมหาฎีกาเน้นการอธิบายความหมายของศัพท์ต่างๆ โดยยกตัวอย่างหรือหลักฐานจากคัมภีร์พระบาลี อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น ไม่ได้เน้นการวิเคราะห์ศัพท์ (เช่น คัมภีร์อภิธานัปทีปิกาสุจิ เป็นต้น) และการอธิบายความสัมพันธ์แห่งประโยค (เหมือนคัมภีร์อรรถโยชนา) ดังนั้นคัมภีร์ธรรมปทมหาฎีกาจึงเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคำอธิบายศัพท์ต่างๆ

ต้นฉบับคัมภีร์ ธรรมปทมหาฎีกาเป็นอักษรพม่า ปัจจุบันหาได้ยากแล้ว แม้พระอาจารย์อุบัตินิต รองอธิการบดีมหาวิทยาลัยสงฆ์ จังหวัดย่างกุ้ง ประเทศพม่า ก็เพิ่งพบคัมภีร์นี้ในเมืองไทยและขอถ่ายเอกสารกลับไปประเทศพม่า ซึ่งต้นฉบับเป็นของพระมหาแสวง โชติปาโล เจ้าอาวาสวัดศรีประวัติ จังหวัดนนทบุรี โดยช่วงที่ท่านพำนักศึกษาอยู่ในประเทศพม่า ได้แสวงหาคัมภีร์ที่ยากและไม่เคยพบเห็นในที่ต่างๆ รวมทั้งคัมภีร์ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงใช้อย่าง

อิงในการรจนาบาลีไวยากรณ์ ดังนั้นท่านจึงรวบรวมนำกลับมาขังเมืองไทยและได้ปริวรรต จัดพิมพ์ เผยแพร่ เช่น คัมภีร์ ธรรมปัทมกุฎกาถาโยชนา เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้น ส่วนคัมภีร์ธรรมบทมหา ฎีกานี้ พระมหาเสรี จิตตโสภี (ปัจจุบันคือ คุณเสรี อาจสาคร) ศิษย์วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง ได้ลงมา พำนักที่วัดศรีประวัติ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓ เพื่อสอบ ป.ธ.๕ ได้พบเข้าจึงขออนุญาตปริวรรตเป็นบาลี อักษรไทย เมื่อได้มาจำพรรษาที่วัดประยุรวงศาวาส ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ และมอบให้คุณไพบูลย์ สีสัน นักศึกษาภาษาบาลีและภาษาพม่า ที่อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย วัดมหาธาตุ เพื่อหาโอกาสพิมพ์เผยแพร่ ต่อไป ซึ่งช่วงนั้นคณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธาธิปัตติ (สง่า ปภัสสรมหาเถร ป.ธ.๘) อธิบดีสงฆ์วัดพระเชตุพน วิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร กำลังเตรียม คัดเลือกหนังสือที่ควรจัดพิมพ์

หลังจากที่คณะกรรมการจัดพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ได้ต้นฉบับบาลีอักษรพม่า (พิมพ์ ค.ศ. ๑๙๑๒) จากพระมหาแสวง โชติปาโลแล้ว คณะผู้จัดทำ ซึ่งประกอบด้วย พระมหาชูศักดิ์ สหุทธิมาลง กาวโร คุณไพบูลย์-วิไล สีสัน คุณกฤษณา สิทธิรักษ์ คุณรุ่งอรุณ จันทรสงคราม ได้แบ่งงานกันตรวจทาน แก้ไขเพิ่มเติมให้ตรงกับต้นฉบับ ซึ่งเป็นเพียงแค่คัดลอกจากฉบับโบราณพิมพ์เป็นเล่มหนังสือเท่านั้น มิได้ตรวจชำระและสอบทานอย่างละเอียดมาก่อน และได้พระคันธสารากิจวิงสะ ธัมมาจริยะ วัดท่ามะ โอ ผู้ชำนาญวรรณคดีบาลีพม่า ช่วยชำระตรวจทานแก้ไขให้ ขึ้นตอนสุดท้าย พระมหาเทียบ สิริญาโณ พระมหาสุรพล ชิตญาโณ ได้อ่านและแปลต้นฉบับที่ชำระแล้ว พร้อมแก้ไขถ้อยคำที่ผิดพลาดให้^๔

๔.๓ โครงสร้างคัมภีร์

เนื้อหาคัมภีร์ ธรรมปัทมมหาฎีกาแบ่งเป็น ๒๖ วรรค ตามเนื้อหาคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท โดยท่านจัดเรื่องที่มีลักษณะธรรมะตามแต่ละหมวด แต่ไม่ได้อธิบายทุกเรื่องเหมือนคัมภีร์อรรถกถา ธรรมบท เลือกอธิบายเป็นบางเรื่อง รวมทั้งสิ้น ๑๙๒ เรื่อง แสดงเฉพาะวรรค ดังนี้

๑) ยมกวรรคมีทั้งหมด ๑๔ เรื่อง ๒) อัปปมาทวรรคมีทั้งหมด ๙ เรื่อง ๓) จิตตวรรคมี ทั้งหมด ๙ เรื่อง ๔) ปุพพวรรคมีทั้งหมด ๑๐ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องนางวิสาขา และเรื่อง ปัญหาของพระอนานทเถระ ๕) พาลวรรคมีทั้งหมด ๑๑ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องพระอุทายี เถระเรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐาเรื่องพระอุบลวรรณาเถรี และเรื่องพระสุธรรมเถระ ๖) ปณฺธิตวรรคมี ทั้งหมด ๗ เรื่อง ที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องภิกษุอัสนธิและปุนฺพพสุกะเรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป เรื่องพระ เถระผู้ตั้งอยู่ในธรรม เรื่องการฟังธรรม และเรื่องภิกษุอาคันตุกะ ๗) อรหันตวรรคมีทั้งหมด ๔ เรื่องที่ ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องพระเพฬุสเถระ เรื่องพระอนุรุทธเถระ เรื่องพระมหากัจจายนเถระเรื่อง พระติสสเถระชาวกรุงโกสัมพีเรื่องพระขทิวรณียเรวตเถระ และเรื่องหญิงคนใดคนหนึ่ง ๘) สหฺสสวรรค มีทั้งหมด ๖ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นลุงของพระสารีบุตรเถระ เรื่องพราหมณ์ผู้ เป็นหลานของพระสารีบุตรเถระ เรื่องพราหมณ์ผู้เป็นสหายของพระสารีบุตรเถระ เรื่องอายุวัฒน กุมาร เรื่องพระขานุกโณทัญญเถระ เรื่องพระสัปปทาสเถระ เรื่องนางปฎาจารา เรื่องนางกิสาโคตมี

^๔ดูรายละเอียดใน พระวรสมโพธิญาณ, ธรรมปัทมมหาฎีกา และ ธรรมปัทมกุฎกาถาโยชนา, จัดพิมพ์ โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพพระวิสุทธาธิปัตติ (สง่า ปภัสสรมหาเถร ป.ธ.๘) ณ เมรุหน้า พลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า (๓๕) - (๓๘).

๙) **ปาปวรรค**เนื้อความในอรรถกถา มีทั้งหมด ๙ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องพระเสยงสกัตเถระ เรื่องชน ๓ คน และเรื่องเจ้าสุปปพุทธศากยะ **๑๐) ทัณฑวรรค**เนื้อความในอรรถกถา มีทั้งหมด ๙ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ และเรื่องพระปิไลติกเถระ

๑๑) ชรวรรคเนื้อความในอรรถกถา มีทั้งหมด ๖ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องหญิงสหายของนางวิสาขาเรื่องพระอุตตราเถรีและเรื่องพระนางรูปันธนาเถรี **๑๒) อัถตวรรค**เนื้อความในอรรถกถา มีทั้งหมด ๗ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องพระอุปนันทศากยบุตร เรื่องกระเสือกกระสนเพื่อจะทำลายสงฆ์และเรื่องพระอัทธทัตถเถระ **๑๓) โลกวรรค**เนื้อความในอรรถกถา มีทั้งหมด ๗ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องภิกษุผู้เจริญวิปัสสนา เรื่องอภัยราชกุมาร เรื่องพระสัมมชชนเถระและเรื่องนางจิญจมาณวิกา**๑๔) พุทธวรรค**เนื้อความในอรรถกถา มีทั้งหมด ๖ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องยมกปาฏิหาริย์ เรื่องภิกษุผู้ไม่ยินดีและเรื่องพระเจดีย์ทองของพระกัสสปทสพล **๑๕) สุขวรรค**มีทั้งหมด ๗ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย คือเรื่องปราชัยของพระเจ้าโกศล **๑๖) ปิยวรรค**มีทั้งหมด ๗ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องเด็ก ๕๐๐ คนและเรื่องนายันทิยะ **๑๗) โกธวรรค**มีทั้งหมด ๗ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย คือ เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ **๑๘) มลวรรค**มีทั้งหมด ๘ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องพระโลหุทายีเถระ เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่งเรื่องอุบาสก ๕ คนและเรื่องอุบาสก ๕ คน **๑๙) ธัมมัตถวรรค**มีทั้งหมด ๑๐ เรื่อง**๒๐) มรรควรรค**มีทั้งหมด ๕ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอื่นอีก เรื่องพระปธานกัมมิกตีสเถระ เรื่องสุกรเปรต เรื่องพระเถระแก่และเรื่องนางกิสาคโคตมิ

๒๑) ปกิณณกวรรคมีทั้งหมด ๕ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องพระลกฤษฏภักทียเถระ เรื่องภิกษุวัชชีบุตร เรื่องจิตตคฤหบดี และเรื่องนางจุฬสุภัทธา **๒๒) นิรยวรรค**มีทั้งหมด ๓ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมทา เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ เรื่องหญิงชู้หึงเรื่องนิครนถ์ และเรื่องสาวกเดียรถีย์ **๒๓) นาควรรค**มีทั้งหมด ๔ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นความูข้าง เรื่องข้างชื่อปาเวระกะ เรื่องสัมพุลภิกษุ และเรื่องมาร **๒๔) ตัณฑวรรค**มีทั้งหมด ๗ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องวิพพันตภิกษุ เรื่องเรือนจำเรื่องบุตรเศรษฐีชื่ออุคคเสน ๙. เรื่องอุปกาศิวก และเรื่องอังกูรเทพบุตร **๒๕. ภิกษุวรรค**มีทั้งหมด ๑๒ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องภิกษุชื่อโกกาลิกะเรื่องภิกษุคนภิกษุผู้เป็นฝึกฝ่ายผิดรูปใดรูปหนึ่งและเรื่องสุมนสามเณร **๒๖) พราหมณวรรค**มีทั้งหมด ๕ เรื่องที่ไม่ได้อธิบาย ได้แก่ เรื่องมาร เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่งเรื่องพระนางมหาปชาบดีโคตมี เรื่องพระสารีบุตรเถระ เรื่องชฎิลพราหมณ์ เรื่องกุกพราหมณ์ เรื่องนางกิสาคโคตมิ เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง เรื่องอุคคเสน เรื่องพราหมณ์ ๒ คน เรื่องอ๊กโกสภารทวาชพราหมณ์ เรื่องพระสารีบุตรเถระ เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง เรื่องพระเขมาภิกษุณี เรื่องพระตีสเถระอยู่ในเงื่อมเขา เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เรื่องสามเณร เรื่องพระมหาปันถกเถระ เรื่องพระปิลินทวัจฉเถระ เรื่องภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เรื่องพระสารีบุตรเถระ เรื่องพระมหาโมคคัลลานเถระ เรื่องพระเรวตเถระ เรื่องพระจันทากเถระ เรื่องพระสีลเถระ เรื่องพระสุนทรสมุทเถระ เรื่องพระโชติกเถระ เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักรู้รูปที่ ๑ เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นนักรู้รูปที่ ๒ เรื่องพระวังคีสเถระ เรื่องพระธรรมทินนาเถรี เรื่องพระอังกูลิมาลเถระ และเรื่องเทวทิตพราหมณ์

ทวิโซ สมปตติสุขเขสุ พหติ พหภาว วุทธิภาว วิรุฬหิภาว กโรติ เอเตนาติ วา **พฺรหฺโม**. เวโท. ทวิชา สมปตติสุขเขสุ พหติ พหภาว วุทธิภาว วิรุฬหิภาว กโรติ เอเตนาติ วา **พฺรหฺโม**. เวโท. พหธาตุ กโรตยยติถนโตคตวุทธยตถววจโก. มปจฺจโย รากโม.

ทวิชานํ สมปตติสุขํ วหตีติ วา **พฺรหฺโม**. เวโท. ทวิชานํ สมปตติสุขํ วหนตีติ วา พฺรหฺโม. เวโท. พหธาตุ มปจฺจโย. วสส โฟ รากโม จ. ทวิชานํ สมปตติสุขสส วหตี วหนภาว คจฺจนตีติ วา **พฺรหฺโม**. เวโท. ทวิชานํ สมปตติสุขสส วหนตี วหนภาว คจฺจนตีติ วา **พฺรหฺโม**. เวโท. พหธาตุ คตยตถนโตคตวหนตถววจโก. มปจฺจโย. วสส โฟ รากโม จ.

ทวิชานํ สมปตติสุขํ วหตี วิโ ภวตีติ วา **พฺรหฺโม**. เวโท. ทวิชานํ สมปตติสุขํ วหนตี วหาภวตีติ วา พฺรหฺโม. เวโท. ทวิชานํ สมปตติสุขสส วหตี วหนภาเวน ภวตีติ วา **พฺรหฺโม**. เวโท. ทวิชานํ สมปตติสุขสส วหนตี วหนภาเวน ภวตีติ วา **พฺรหฺโม**. เวโท. พหธาตุ ภวตถนโตคตวหนตถววจโก. มปจฺจโย. วสส โฟ รากโม จ.

๓. การอธิบายหลักธรรมเป็นการอธิบายความหมายหลักธรรมนั้นๆ เพื่อความเข้าใจหลักคำสอนพระพุทธศาสนา เช่น

อุปมาโทติ ปทํ มหนตํ อตถํ ทีเปติ. กสฺมา ? สพฺเพสํ จตฺตุมภิกฺกสฺสธมฺมานํ เสฏฺโฐ เชฏฺโฐ. อปฺปมาทสมนฺนาโคโต อปฺปมตฺโต สบฺบุริโส สบฺบุริเสน สบฺบุริสโตโร อริยํ อฏฺฐจฺจกิกํ มคฺคํ ภาเวสฺสตี พหุ ลีกริสฺสตี. อริยํ อฏฺฐจฺจกิกํ มคฺคํ ภาเวเนโต พหุ ลีกรโนโต มคฺคผลนิพฺพานนาธิคโม ภวิสฺสตีติ ยถา “ ยาวตา ภิกฺขเว สตฺตา อปทา วา ทวิปทา วา จตฺตูปทา วา พหุูปทา วา รูปิโน วา อรูปิโน วา สลฺยนิโน วา อสลฺยนิโน วา เนวสลฺยนิโน วา ตถาคโต เตส อคฺคมกฺขายตี อรห สมฺมาสมฺพุทฺโธ. เอวเมว โข ภิกฺขเว เย เกจิ กุสลา ธมฺมา สพฺเพ เต อปฺปมาทมูลกา อปฺปมาทสโมสรณา อปฺปมาโท เตส ธมฺมาน อคฺคมกฺขายตีฯ อปฺปมตฺตสเสต ภิกฺขเว ภิกฺขุโน ปาฏิกงฺข อริย อฏฺฐจฺจกิก มคฺค ภาเวสฺสตี อริย อฏฺฐจฺจกิก มคฺค พหุ ลี กริสฺสตีติ. กถญจ ภิกฺขเว ภิกฺขุ อปฺปมตฺโต อริย อฏฺฐจฺจกิก มคฺค ภาเวติ อริย อฏฺฐจฺจกิก มคฺค พหุ ลีกรโต. อีธ ภิกฺขเว ภิกฺขุ สมฺมาทิจฺฉี ภาเวติ วิเวกนิสฺสิต วิราคนิสฺสิต นิโรธนิสฺสิต โวสฺสคฺคปริณามิ, สมฺมาสงฺกปฺปี ภาเวติ วิเวกนิสฺสิตวิราคนิสฺสิต นิโรธนิสฺสิต โวสฺสคฺคปริณามิ, สมฺมาวาจํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิต วิราคนิสฺสิต นิโรธนิสฺสิต โวสฺสคฺคปริณามิ, สมฺมาภมฺมณตํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิต วิราคนิสฺสิต นิโรธนิสฺสิต โวสฺสคฺคปริณามิ, สมฺมาอาชีวํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิต วิราคนิสฺสิต นิโรธนิสฺสิต โวสฺสคฺคปริณามิ, สมฺมาอาชีวํ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิต วิราคนิสฺสิต นิโรธนิสฺสิต โวสฺสคฺคปริณามิ, สมฺมาสมาธิ ภาเวติ วิเวกนิสฺสิต วิราคนิสฺสิต นิโรธนิสฺสิต โวสฺสคฺคปริณามิ. เอว โข ภิกฺขเว ภิกฺขุ อปฺปมตฺโต อริย อฏฺฐจฺจกิก มคฺค ภาเวติ อริย อฏฺฐจฺจกิก มคฺค พหุ ลีกรโตติฯ

๕. บทสรุป

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ได้องค์ความรู้คือ ๑) การแต่งคัมภีร์ ธมฺมปทมหาฎีกา มีลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) การอธิบายบทในภาษาบาลี ๒) การแสดงองค์ประกอบของศัพท์ (ธาตุ วิภัตติ ปัจจัย) ๓) การอธิบายหลักธรรม ซึ่งแต่ละอย่างสรุปได้ดังนี้

การอธิบายบท

การอธิบายบทหรือศัพท์เป็นการแสดงความหมายของบท ซึ่งผู้แต่งได้แสดงในรูปวิเคราะห์ เป็นต้น บทที่ได้แสดงหรืออธิบายไว้ เช่น ๑) พระจักขุบาลเถระ หมายถึง พระเถระรักษาจักขุแตก เสื่อม บอด ๒) ทาน ในอนุปัพพิกถา หมายถึง อาณานิสงส์ อาการเศร้าหมอง ผ่องแผ้วแห่งทาน ๓) พระศาสดา ในความหมาย ๙ ลักษณะ ได้แก่ ๓.๑) กำจัดกิเลส ๓.๒) สั่งสอนไวโนยสัตร ๓.๓) เสมอด้วยพาหนะข้ามทางกันดาร ๓.๔) การให้ประโยชน์อันงาม ๓.๕) มีประโยชน์สมบูรณ์ ๓.๖) อำนวยประโยชน์ที่ตี ๓.๗) สำเร็จประโยชน์ ๓.๘) ความสำเร็จ ๓.๙) เย็น

การแสดงองค์ประกอบของศัพท์ (ธาตุ วิภัติ ปัจจัย)

การแสดงธาตุ วิภัติ ปัจจัย ที่เป็นองค์ประกอบของศัพท์ เช่น อหฺโต สำเร็จมาจาก อา บทหน้า, เณ ธาตุ ในความคิด, แปลง ณ เป็น ณ, ทำเทวภาวะ (ซ้อน ท), รัสสะ อา เป็น อ, พุรหม สำเร็จมาจาก วห, วาห ธาตุ, ม ปัจจัย, แปลง ว เป็น พ, ลง ร อาคม พุราหมณ สำเร็จมาจาก ทฺวิ บทหน้า, หร ธาตุ ในความทรงไว้, แปลง ทฺวิ เป็น พา, ลง ร อาคม, แปลง ร เป็น ณ, ลง ม อาคม

อีกนัยหนึ่ง พุราหมณ สำเร็จมาจาก วาห ธาตุ ในความลอย, ยุ ปัจจัย, ลง ร อาคม และ ม อาคม

การอธิบายหลักธรรม

เป็นการอธิบายเพื่อให้เข้าใจหลักธรรมง่ายขึ้นหรือชัดเจนยิ่งขึ้นเช่น ความไม่ประมาทเป็น ยอดแห่งธรรมทั้งหลาย เหมือนพระตถาคตเป็นผู้สูงสุดแห่งสัตว์ทั้งหลาย เหมือนจันทร์แดงเป็นยอด แห่งต้นไม้ที่มีกลิ่นเป็นแก่นสาร เหมือนพระเจ้าจักรพรรดิเป็นผู้สูงสุดแห่งพระราชาทรงทั้งหลาย เหมือน แสงจันทร์เป็นยอดแห่งแสงดาวทั้งหลาย เหมือนพระอาทิตย์ส่องแสงในสรวงกาล หรือเวลาปราศจาก เมฆหมอก เหมือนผ้าแก้วนิกาสีเป็นยอดแห่งผ้าทั้งหลาย และเหมือนต้นไม้ประจำทวีปเป็นยอดแห่ง ต้นไม้ในทวีปนั้นๆ

๖. ข้อเสนอแนะ

๖.๑ ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้

คณะสงฆ์ไทยควรได้แปลคัมภีร์ ธรรมปทุมพิกฎา พิมพ์เผยแพร่ เพื่อใช้เป็นคู่มือของครูสอน บาลี โดยประชาสัมพันธ์คัมภีร์และแจกทุกสำนักเรียนบาลี เพื่อให้ครูสอนบาลีเห็นความสำคัญของ คัมภีร์ในฐานะเป็นคู่มืออธิบายคัมภีร์ ธรรมปทุมพิกฎา แล้วได้ถ่ายทอดความรู้ที่เกิดจากการศึกษาคัมภีร์ แก่นักเรียนบาลีต่อไปอันจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาคัมภีร์และทำความเข้าใจคัมภีร์ธรรมบท ซึ่งจะเป็น ประโยชน์ต่อการศึกษาและปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา

๖.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาคัมภีร์ครั้งนี้เป็นการศึกษารูปแบบ โครงสร้าง การแปล และสังเคราะห์เนื้อหา คัมภีร์ ธรรมปทุมพิกฎา พบว่ายังมีประเด็นที่ศึกษาเพิ่มเติมได้อีก จึงขอเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้ง ต่อไป ดังนี้

๑. ศึกษาคัมภีร์ ธรรมปทุมพิกฎาคาถาโยชนา
๒. วิเคราะห์หลักธรรมเชิงปัจจัยที่ปรากฏในคัมภีร์ ธรรมปทุมพิกฎา

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกมหาจุฬาเตปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **วรรณคดีบาลี**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

_____. **พระไตรปิฎกศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

พระวรสัมโพธิญาณ. **ธมฺมปทมหาฎีกา และ ธมฺมปทฎฐกถาคาถาโยชนา**. จัดพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานพระราชทานเพลิงศพ พระวิสุทธาธิปัตติ (สง่า ปภสฺสรมหาเถร ป.ธ. ๘) ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ ๓๐ มิถุนายน พ.ศ.๒๕๓๕, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผลสัมฤทธิ์การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม
ของศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

ACHIEVEMENT IN MANAGEMENT OF THE REARNIG AND TEACHING OF
BUDDHIT DHARMMA IN SECTION OF DHRAMMA OF THE REARNING AND
TEACHING OF DHARMMA IN MEYAWADEE DISTRICT ROI-ET PROVINCE

พระปลัดอดิศร อนุบาลโย (แสนพรม)*

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาแนวคิดด้านการศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนา ๒) ศึกษากระบวนการจัดการศึกษาของศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด และ ๓) ศึกษาผลสัมฤทธิ์การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด โดยเป็นวิธีการวิจัยแบบผสม โดยใช้การสัมภาษณ์ จำนวน ๒๕ รูป/คน และแจกแบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนนักรธรรมในศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดีจำนวน ๓๕ รูป แล้วนำข้อมูลมาประเมินผลสัมฤทธิ์ด้วยการหาค่าร้อยละ โดยประเมินระดับมากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุด ผลการวิจัยพบว่า ในปี ๒๕๖๑ มีนักเรียนนักรธรรมชั้นตรีจำนวน ๒๖ รูป สามารถสอบธรรมสนามหลวงได้ ๒๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๘๐.๘ นักเรียนชั้นโทจำนวน ๑๔ รูป สอบได้ ๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๗.๑ และนักเรียนชั้นเอกจำนวน ๖ รูป สอบได้ ๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๘๓.๓ ส่วนผลสัมฤทธิ์ด้านผู้เรียนจำแนกออกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้ (๑) ผลสัมฤทธิ์ทางด้านพุทธิพิสัย จำแนกออกเป็นรายประเด็นพบว่า ผู้เรียนมีความเข้าใจเนื้อหา มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๗๑.๔ ในขณะที่ผู้เรียนมีการสังเคราะห์ความรู้มีค่าเฉลี่ยเป็นอันดับสุดท้าย โดยมีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๔๒.๘ (๒) ผลสัมฤทธิ์ทางด้านจิตพิสัย มีประเด็นการเรียนส่งผลต่อการสร้างลักษณะนิสัยของผู้เรียนได้ค่าเฉลี่ยมากที่สุดร้อยละ ๙๔.๓ และผู้เรียนมีการตอบสนองต่อการเรียนมีค่าเฉลี่ยอันดับสุดท้าย โดยมากที่สุดร้อยละ ๕๗.๑ และ (๓) ผลสัมฤทธิ์ทางด้านทักษะพิสัย มีประเด็นผู้เรียนมีการตอบสนองตามแนวทางที่กำหนดให้ มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดร้อยละ ๙๗.๑ ส่วนผู้เรียนมีความสามารถเข้าถึงกลไกการเรียนมาเป็นอันดับสุดท้ายมีค่าเฉลี่ยมากที่สุดร้อยละ ๕๗.๑๕ เมื่อเปรียบเทียบภาพรวมแล้วพบว่า มีค่าเฉลี่ยด้านพุทธิพิสัยน้อยที่สุด จึงควรมีการเพิ่มเนื้อหาและกิจกรรมที่ส่งเสริมผลสัมฤทธิ์ด้านพุทธิพิสัยให้มากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ : ผลสัมฤทธิ์, การจัดการเรียนการสอน, พระปริยัติธรรมแผนกธรรม, ศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี

Abstract

This research aims to 1) Study the concept of education according to the Buddhist guidelines. 2) Study the educational management And 3) to study the

* นิสิตพุทธศาสนศึกษาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด.

achievement in teaching and learning of Dharma Buddhist Scriptures of the Divine Learning Center in Meyawadee District Roi ed Which is a mixed research method By interviewing 25 students/ person and giving questionnaires of 35 students in the Divine Learning Center of Meyawadee District And then use the data to evaluate the achievement by finding the percentage By evaluating the highest level, very moderate, least and least. The results showed that in the year 2018, there were 26 Dharma Undergraduate students in the undergraduate level. Able to test the Sanam Luang fair, 21 students, 81.1% Dharma Master's degree students 14 students, Able to test the Sanam Luang fair, 1 students, 7.1% Dharma Doctoral students 6 Students, Able to test the Sanam Luang fair, 5 students, 83.3% As for the achievement in teaching and learning management. The achievement of learners is divided into 3 areas as follows, (1) Achievement in cognitive behavior Classified into individual issues, found that Students have understanding of the content. With the highest mean of 71.4% while the learner has synthesized knowledge with the average value as the last With the highest average of 42.8% (2) Affective achievement There is a learning issue affecting the average character of the learner, with the highest mean of 94.3% and the learner has a response to the study with the final mean score. By most, 57.1% And (3) achievement in skills, range There are issues. Students have to respond according to the guidelines given. With the highest mean of 97.1%, while the learners have access to the final mechanism with the highest mean of 57.15%. When comparing the overall picture, it was found that With the lowest cognitive average Therefore, the content and activities that promote cognitive achievement should be increased.

Key words: Achievement, Teaching and learning, Buddit Dharma in Section of Dharma, Dharma learning center in Meyawadee district

๑. บทนำ

สภาพการณ์ของสังคมแห่งข้อมูลข่าวสารในปัจจุบัน ทำให้คนสามารถเสพข่าวได้อย่างสะดวกรวดเร็ว ในขณะที่ข่าวการกระทำผิดของพระสงฆ์ก็เป็นกระแสจุดติดได้ง่าย เพราะคนในสังคมจะให้ความสนใจและวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง บ่อยครั้งที่เรื่องราวเกี่ยวกับพฤติกรรมไม่เหมาะสมของพระสงฆ์บางรูปกลายเป็นข่าวร้อนในสังคม และถูกส่งต่อไปโดยที่ยังไม่รู้ด้วยซ้ำว่าท่านผิดจริงหรือเปล่า ในขณะที่พระสงฆ์บางส่วนก็มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม นอกจากการกระทำผิดของพระสงฆ์จะมีผลกระทบในทางเสื่อมเสียต่อตัวเองแล้ว ยังมีผลกระทบต่อสถาบันพระพุทธศาสนาด้วย เพราะคนในสังคมที่ยังไม่มั่นคงในพระพุทธศาสนาก็จะเสื่อมความเชื่อมั่นศรัทธา ซึ่งเป็นภัยคุกคามพระพุทธศาสนาอีกรูปแบบหนึ่ง เมื่อพิจารณาจากอาการที่ทำผิดพบว่ามีมาจากการไม่รู้ ซึ่งส่วนใหญ่มีที่มาจาก การไม่ศึกษาเรียนรู้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ทั้งไม่เข้าใจวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้อง และไม่เข้าใจโทษ

ภัยหรือผลที่เกิดขึ้นจากการทำผิด จึงทำให้พระพุทธศาสนามีทั้งปรีชาและปฏิบัติ โดยปรีชาจะทำให้เข้าใจวิธีการปฏิบัติที่ถูกต้อง ในส่วนของการศึกษาพระธรรมวินัยจึงกำหนดให้มีหลักสูตรการเรียนนักรธรรมสำหรับพระภิกษุและสามเณร

ในขณะที่ปัจจุบันสภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป จึงมีผู้เข้ามาอุปสมบทน้อยลง ส่วนผู้ที่เข้ามาอุปสมบทก็มีความสนใจในการเรียนนักรธรรมน้อยลง ในขณะที่สำนักเรียนต่างๆ ก็เน้นภาคปรีชาสามัญเป็นหลัก ส่วนแผนกนักรธรรมก็จะมาเน้นเฉพาะในช่วงเข้าพรรษา เพื่อส่งสอบธรรมสนามหลวง หลังออกพรรษา ทำให้ความสำคัญของการเรียนแผนกนักรธรรมลดลง โดยมีวัดจำนวนมากที่ไม่มีการเรียนการสอนนักรธรรมเนื่องจากขาดผู้สอน ผู้ที่บวชเข้ามาจึงขาดความรู้ทางพระธรรมและวินัย จึงทำให้มีความประพฤติดิถีพระธรรมวินัย เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ดจึงมีนโยบายให้เขตการปกครองคณะสงฆ์ทุกอำเภอได้จัดตั้งศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอขึ้น เพื่อแก้ปัญหาให้กับพระภิกษุที่มีวัดอยู่ห่างไกลจากสำนักเรียนและขาดโอกาสทางการศึกษา ซึ่งเขตปกครองคณะสงฆ์อำเภอเมยวดีได้ดำเนินการตามนโยบายของเจ้าคณะจังหวัดมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๙ โดยมีเจ้าคณะอำเภอเป็นประธานศูนย์ โดยกำหนดให้พระสงฆ์ที่อยู่ตามวัดต่าง ๆ เข้ามาเรียนนักรธรรม โดยมีการจัดกระบวนการเรียนนักรธรรมอย่างเป็นรูปธรรม และคณะสงฆ์ในอำเภอรับผิดชอบร่วมกัน โดยมีคณะกรรมการกลางที่ได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าคณะจังหวัดไปประเมินคุณภาพการศึกษา และมีการประเมินผลสัมฤทธิ์ในการจัดการศึกษาเป็นประจำทุกปี เพื่อนำไปปรับปรุง แก้ไข และพัฒนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดด้านการศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๒ เพื่อศึกษากระบวนการจัดการศึกษาของศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด
- ๒.๓ เพื่อศึกษาผลสัมฤทธิ์การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยแบบผสม คือ การเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้ทั้งการศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Work Study) ดังต่อไปนี้

๓.๒ การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research)

ในการวิจัยนี้ได้มีการศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลเอกสารแหล่งต่างๆ โดยจำแนกเอกสารออกเป็น ๒ ส่วน ดังนี้ ๑) เอกสารปฐมภูมิ คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ เป็นเอกสารหลัก และ ๒) เอกสารทุติยภูมิ คือ ศึกษาเอกสารวิชาการ ตำรา บทความ หนังสือ เอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๓.๓ การศึกษาวิจัยภาคสนาม (Field Work Study)

การศึกษาข้อมูลภาคสนามที่ศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี ตั้งอยู่เลขที่ ๒๕๒ หมู่ที่ ๓ วัดสว่างอรุณ ตำบลชุมพร อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์และแจก

แบบสอบถาม เพื่อศึกษากระบวนการจัดการเรียนการสอนและผลสัมฤทธิ์ของการจัดการเรียนการสอนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี

๓.๔ ประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การเก็บข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายตามที่ระบุไว้ในขอบเขตด้านกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลสำคัญโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้เกี่ยวข้อง จำนวน ๖ กลุ่ม ประกอบด้วย (๑) เจ้าคณะอำเภอเมยวดีในฐานะที่เป็นประธานศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี (๒) กลุ่มพระสงฆ์ที่เป็นครูสอนนักรธรรม (๓) กลุ่มเจ้าอาวาสผู้สนับสนุนการเรียนนักรธรรม (๔) กลุ่มพระสงฆ์ผู้เรียนนักรธรรมประจำศูนย์ฯ (๕) คณะกรรมการศูนย์การเรียนนักรธรรมอำเภอเมยวดี และ (๖) ประชาชนผู้ให้การสนับสนุนการเรียนนักรธรรม สรุปการวิจัยภาคสนามใช้ ๒ วิธีการ คือ ๑) การศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) จำนวน ๒๕ รูป/คนและ ๒) การศึกษาข้อมูลเชิงปริมาณ ได้แก่ การแจกแบบสอบถามนักเรียนนักรธรรมประจำศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี จำนวน ๓๕ รูป โดยใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพกับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยใช้วิธีการนำข้อมูลมารอตามช่องแสดงความคิดเห็น แล้วใช้การคำนวณหาค่าร้อยละ และวิเคราะห์ระดับความคิดเห็นว่าสะท้อนนัยสำคัญอะไรบ้าง โดยการอธิบายความเชิงพรรณนาวิเคราะห์

๔. ผลการศึกษา

๔.๑ แนวคิดด้านการศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนา

การศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนา คือ ได้ให้ความหมายของการศึกษาไว้ว่า คำว่า “การศึกษา” ในภาษาศาสนา หมายถึง การประพฤติ หรือการปฏิบัติ หรือการกระทำ ไม่ได้ หมายถึง การเล่าเรียนโดยส่วนเดียว คำว่า “ปริยัติ” นี้ก็เป็นการศึกษา แต่ไม่ถูกต้อง ไม่สมบูรณ์ คำว่า “ปฏิบัติ” นั้นเป็นคำที่ถูกต้องและสมบูรณ์^๑ ส่วนคณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้ความหมายของการศึกษาว่า หมายถึง กระบวนการกระตุ้นสมองให้รับรู้ เก็บสะสม และรวบรวมสิ่งที่มีคุณค่าทั้งหลายไว้ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนรู้จักนำความคิดและความรู้ออกมาใช้และพัฒนาขั้น ๕ ให้เจริญงอกงามทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และบ้านเมือง^๒ การศึกษาเชิงพุทธจึงเป็นกระบวนการแสวงหาปัญญา (วิชา) และกำจัดอวิชชาไปพร้อมกัน ซึ่งเป็นทั้งมรรควิธีแสวงหาความรู้ และการคัดกรองสิ่งที่ไม่ใช่ความรู้ (อวิชชา) เพื่อให้เข้าใจแจ่มชัด แยะแยะดีชั่ว ถูกผิด นำไปสู่การทำได้และทำเป็น ปฏิบัติ ถูก และมีผลเป็นประโยชน์เกื้อกูล พระพุทธศาสนาจึงมีปริยัติเพื่อให้มีปัญญาเข้าใจหลักการและวิธีการตามแนวทางไตรสิกขา

ยุทธศาสตร์การศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญ คือ การเพิ่มปริมาณและคุณภาพผู้สอบได้ตามหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี และการเพิ่มปริมาณและคุณภาพผู้สอบผ่านธรรมศึกษาและบาลีศึกษา การประชาสัมพันธ์เชิงรุก และการเสริมสร้างผู้สอบได้ ให้เป็นศาสนทายาทที่มีคุณภาพในการปฏิบัติงานพระพุทธศาสนา พร้อมทั้งการจัดระบบบริการการศึกษา ให้

^๑ พุทธทาสภิกขุ, *คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔), หน้า ๔-๖.

^๒ คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *พุทธปรัชญาการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙๐.

ผู้เรียนเข้าถึงด้วยความสะดวก พัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสม ปรับระบบการเรียนการสอน การอบรม เข้มก่อนสอบ พร้อมทั้งผลักดันการจัดตั้งสถาบันการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี ให้ได้มาตรฐาน จัดระบบการประกันคุณภาพการศึกษา สร้างคุณค่าและคุณภาพการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยมีองค์ประกอบ ๖ ประการ^๓ คือ ๑) มีนโยบายการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมที่เป็นเอกภาพ ๒) สำนักศาสนศึกษามีระบบการบริหารจัดการศึกษาที่ได้มาตรฐาน ๓) ผู้บริหาร ครูผู้สอน และบุคลากรทางการศึกษามีคุณภาพ ๔) สภาพแวดล้อมทางการศึกษามีความสมบูรณ์ และทันสมัย ๕) มีระบบการประกันคุณภาพการศึกษา ๖) ได้รับการยอมรับจากสังคมอย่างกว้างขวาง

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ตั้งแต่การปกครองจนถึงการรักษาพระธรรมวินัย หลักพระพุทธศาสนาและกฎหมายเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ ข้อที่ ๕ ว่าด้วยเรื่องการบริหารกึ่งการคณะสงฆ์ ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่ เพราะเป็นภารกิจคณะสงฆ์และการพระศาสนา โดยภารกิจของคณะสงฆ์มีทั้งหมด ๖ ด้าน^๔ ประกอบด้วย ๑) ด้านการปกครอง ๒) ด้านการศาสนศึกษา ๓) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๔) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๕) ด้านการสาธารณูปการ และ ๖) ด้านการสาธารณสงเคราะห์

ในด้านการศาสนศึกษาเป็นการจัดการศึกษาของภิกษุสงฆ์ เพื่อให้ได้มีโอกาสศึกษาพระปริยัติธรรมทุกๆ วิธีที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย การศาสนศึกษาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับภิกษุสงฆ์และสามเณรที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพราะอย่างน้อยที่สุดควรได้เรียนรู้เป็นแนวทางนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิต เช่น หลักคิหิปฏิบัติ^๕ การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี ซึ่งเป็นระบบการศึกษาดั้งเดิมของคณะสงฆ์^๖ การศึกษาของพระสงฆ์ไทยจำแนกออกได้ดังต่อไปนี้

๑) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

ส่งเสริมการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีตั้งแต่ ป.ศ. ๑-๒ จนถึง ป.ศ. ๙ ซึ่งมีวิทยฐานะเทียบเท่าปริญญาตรีถึงปริญญาเอก ซึ่งระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีเป็นการศึกษาคัมภีร์ดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

๒) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ

จัดให้มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ปัจจุบันการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญของคณะสงฆ์ ซึ่งเป็นการจัดการเรียนสายสามัญให้กับพระภิกษุและสามเณรตั้งแต่ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๖

^๓ วนัฐฐาพร จินดาสวัสดิ์, “การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย กรณีศึกษา : มหาเถรสมาคม”, *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๑๑-๑๑๒.

^๔ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, *กฎหมายเถรสมาคม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^๕ พระครูวิชิตกิจโกศล (มานะชัย อติธมโม), “การศึกษาสภาพและแนวทางการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในอำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๔), หน้า ๕๐.

^๖ วนัฐฐาพร จินดาสวัสดิ์, “การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย กรณีศึกษา : มหาเถรสมาคม”, *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๖๖-๖๗.

๓) การศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

ปัจจุบันมีมหาวิทยาลัยสงฆ์จำนวน ๒ มหาวิทยาลัย คือ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งแต่ละมหาวิทยาลัยได้มีการขยายการศึกษาเป็นวิทยาเขตไปตามจังหวัดต่างๆ โดยเปิดการศึกษาตั้งแต่ระดับปริญญาตรีจนถึงระดับปริญญาเอก

๔) การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

ส่งเสริมให้วัดและสถานศึกษาจัดให้มีการเรียนการสอนสายนักธรรมและธรรมศึกษา มีการสนับสนุนและอำนวยความสะดวกในการเข้าสอบธรรมสนามหลวง เน้นการศึกษาเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติตนตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ให้ระบบการศึกษาเป็นระบบที่มีคุณค่าต่อการดำเนินชีวิต โดยการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของพระภิกษุและสามเณรมีตั้งแต่ระดับนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก

การศึกษาหลักสูตรนักธรรมเริ่มเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๔ หลักสูตรได้มีการปรับปรุงเรื่อยมาเป็นระยะ ทั้งในด้านเนื้อหาวิชาและตำรา ที่ใช้เป็นหลักสูตรหรือแบบเรียนในชั้นนั้นๆ เพื่อให้ผู้สอบนักธรรมได้และมีความรู้สมกับภูมิ เพราะวัตถุประสงค์สำคัญในการที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงพระดำริจัดตั้งการศึกษานักธรรมขึ้นก็เพื่อให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ธรรมวินัย พระองค์ก็ได้ทรงพระนิพนธ์ตำราสำหรับใช้เป็นหลักสูตรเตรียมไว้เกือบครบทุกวิชา^๗ และมีการปรับปรุงหลักสูตรเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน โดยหลักสูตรนักธรรมประกอบด้วย หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี มีวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต วิชาธรรมวิภาค ใช้หนังสือนวโกวาท วิชาพุทธประวัติ ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑-๓ หนังสือปฐมสมโพธิ ของสมเด็จพระสังฆราช (สา) และวิชาวินัยบัญญัติ ใช้หนังสือนวโกวาทและวินัยมุข เล่ม ๑ และหลักสูตรนักธรรมชั้นโท มีวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต วิชาธรรมวิภาค ใช้หนังสือธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ ๒ วิชาอนุพุทธประวัติ ใช้หนังสืออนุพุทธประวัติ และหนังสือพุทธธานุพุทธประวัติ เฉพาะประวัติพระสาวก หนังสือสังคิตติกาและหนังสือปฐมสมโพธิ และวิชาวินัยบัญญัติ ใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม ๑-๒ ส่วนหลักสูตรนักธรรมชั้นเอก มีวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม ใช้หนังสือพุทธศาสนสุภาษิต และหนังสือธรรมอื่นๆ มีมงคลวิเสสสภา เป็นต้น วิชาธรรมวิภาคใช้หนังสือธรรมวิจารณ์ หนังสือสมถกรรมฐาน หนังสือมหาสติปัญญาสูตร และศิริมานนทสูตรแปล วิชาพุทธธานุพุทธประวัติ ใช้หนังสือพุทธประวัติ เล่ม ๑-๓ หนังสือปฐมสมโพธิ หนังสือพุทธธานุพุทธประวัติ หนังสืออนุพุทธประวัติ และหนังสือสังคิตติกา วิชาวินัยบัญญัติ ใช้หนังสือวินัยมุขเล่ม ๓

การศึกษาพระปริยัติธรรมเน้นสอนให้พระภิกษุสามเณรได้เข้าใจถึงพระธรรมวินัย หลักธรรมคำสอน พุทธประวัติ การใช้ภาษาที่ถูกต้อง การวางตัว การเข้าถึงพระคัมภีร์อย่างลึกซึ้ง ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของพระพุทธศาสนา เมื่อได้เรียนทุกวันจึงเป็นการปลูกฝังจิตสำนึกและเกิดการเลื่อมใสศรัทธา ทำให้เข้าใจในหลักพระธรรมวินัยเป็นระบบเดียวกันที่เป็นมาตรฐานสากล ซึ่งเป็นการ

^๗ พระครูอุทัยธรรมานุกุล อธิธัญญาโณ (รอดยัง) และประพันธ์ แสงทองดี, “การศึกษาสงฆ์ : พระปริยัติธรรมแผนกธรรม”, วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๙ : ๖๘-๗๐.

ให้การศึกษาที่เหมาะสมแก่ศาสนทายาทที่ดี^๕ ปัจจุบันคณะสงฆ์ต้องดำเนินการจัดการเรียนการสอน นักรธรรมแก่พระภิกษุสามเณรทั่วประเทศเป็นภาษาไทย คือ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ถือเป็นหลักสูตรที่มีประสิทธิผลมากต่อการศึกษาหลักพระพุทธศาสนาในเบื้องต้น และมีการสอบ ประเมินผลการศึกษาในรูปของการสอบธรรมสนามหลวง โดยมีแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นหน่วยงาน ทำหน้าที่ออกข้อสอบกลางให้ใช้สอบทั่วประเทศ และออกใบประกาศนียบัตรให้กับพระภิกษุและ สามเณรที่สอบผ่าน เพื่อประเมินคุณภาพทางการศึกษาสำหรับพระภิกษุและสามเณร

๔.๒ กระบวนการจัดการศึกษาของศูนย์การศึกษานักธรรมประจำอำเภอเมยวดี

อำเภอเมยวดีเป็นอำเภอขนาดเล็ก แบ่งเขตการปกครองคณะสงฆ์ออกเป็น ๔ ตำบล คือ ตำบลชุมพร ตำบลขมสะอาด ตำบลเมยวดี และตำบลบุงเลิศ มีวัดจำนวน ๑๒ แห่ง และสำนักสงฆ์ ๔ แห่ง ปัจจุบันมีพระภิกษุจำนวน ๕๕ รูป ไม่มีสามเณร โดยเจ้าคณะอำเภอเมยวดีรูปปัจจุบัน คือ พระครูสันติประภากร (วิรัช) วัดสว่างอรุณ ตำบลชุมพร อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

สถานที่ศูนย์การศึกษานักธรรมประจำอำเภอเมยวดี ตั้งอยู่เลขที่ ๒๕๒ หมู่ที่ ๓ วัดสว่างอรุณ ตำบลชุมพร อำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด โดยมีเจ้าคณะอำเภอเมยวดี เป็นประธานศูนย์ มีพระราชมหามจริยคุณ เจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นประธานที่ปรึกษา มีพระสุชิวาตเวที รองเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด และพระโสภณปริยัตยาภรณ์ รองเจ้าคณะจังหวัดร้อยเอ็ด เป็นกรรมการที่ปรึกษา โดยมีการแต่งตั้งคณะกรรมการประจำศูนย์การศึกษานักธรรมประจำอำเภอเมยวดี ปัจจุบันศูนย์การศึกษานักธรรมประจำอำเภอเมยวดี มีอาคารเรียน ๓ หลัง เปิดการเรียนการสอนมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๙ มีการจัดสถานที่และอุปกรณ์การศึกษา รวมทั้งสภาพแวดล้อมเพื่อให้เหมาะกับการศึกษา และผ่านการประเมินจากคณะกรรมการประจำจังหวัดทุกปี ส่วนกระบวนการจัดการเรียนการสอนโดยยึดหลักสูตรการเรียนการสอนนักธรรมฉบับปรับปรุงใหม่ โดยมีพระสังฆาธิการในอำเภอเมยวดีเป็นผู้รับผิดชอบในการสอน และมีการกำหนดหลักสูตรเพิ่มเติมในช่วงที่มีการอบรมก่อนสอบธรรมสนามหลวง

ศูนย์การศึกษานักธรรมประจำอำเภอเมยวดีมีกระบวนการดำเนินการบริหารอย่างเป็นระบบ มีอาคารสถานที่ในการเรียนการสอนพร้อม มีการใช้หลักสูตรการเรียนการสอนที่ปรับปรุงใหม่ มีการนำเครื่องมือและอุปกรณ์การเรียนการสอนสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการศึกษา ใช้งบประมาณในการศึกษาจากงบสนับสนุนศูนย์การเรียนและได้รับบริจาคจากวัดที่นำพระสงฆ์มาเรียนและจากการร่วมทำบุญของประชาชนทั่วไป โดยมีการประเมินคุณภาพผู้สอนอยู่เสมอ และมีการจัดการเรียนการสอนได้เป็นอย่างดี ส่วนผลการสอบนักธรรมสนามหลวงก็ได้มากกว่าที่คาดการณ์เอาไว้

๔.๓ ผลสัมฤทธิ์การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของศูนย์การศึกษานักธรรมประจำอำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด

๑. ผลสัมฤทธิ์ในการจัดการเรียนการสอนเชิงคุณภาพ พบว่า ศูนย์การศึกษานักธรรมประจำอำเภอเมยวดีเป็นศูนย์การเรียนรู้อันมีคุณภาพ แม้ว่าจะมีนักเรียนไม่มากนัก แต่ได้รับความร่วมมือและดูแลเอาใจใส่จากพระสังฆาธิการทุกระดับ โดยเจ้าคณะอำเภอเมยวดีนอกจากจะเป็นประธานศูนย์แล้วท่านยังทำหน้าที่ครูสอนด้วย ทำให้เข้าใจสภาพปัญหาและสามารถนำไปปรับใช้ใน

^๕ วนัฐฐาพร จินดาสวัสดิ์, “การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย กรณีศึกษา : มหาเถรสมาคม”, วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘), หน้า ๑๓๒.

การบริหารศูนย์การเรียนรู้ได้เป็นอย่างดี ในส่วนของคุณภาพของอาคารสถานที่แม้ว่าจะไม่มีสิ่งอำนวยความสะดวกมากมายแต่ก็เหมาะแก่การจัดการศึกษา เนื่องจากถูกจัดไว้เป็นส่วน การเรียนแต่ละชั้นแยกออกจากกันจึงไม่มีเสียงรบกวน ส่วนภายในห้องเรียนก็จะมีอุปกรณ์การเรียนพร้อมใช้งาน นำเครื่องมือสมัยใหม่เข้ามาใช้ในการสอน เช่น คอมพิวเตอร์ ระบบอินเทอร์เน็ต และอุปกรณ์ประเภทเครื่องฉายต่างๆ เป็นต้น ในการจัดการเรียนการสอนก็จะครอบคลุมครบทุกวิชาและมีการกำหนดให้ครูสอนจบทุกรายวิชาพร้อมทั้งการประเมินผู้สอนด้วย ถ้าหากบกพร่องก็ให้ปรับปรุงแก้ไข ถ้าขาดประสิทธิภาพก็จะเปลี่ยนครูสอนใหม่ ส่วนงบประมาณที่ใช้ในการเรียนการสอนแต่ละปีมีการบริหารอย่างมีคุณภาพ ซึ่งได้มาจากเงินอุดหนุนศูนย์การเรียนรู้และงบประมาณจากการบริจาคทั่วไป โดยส่วนใหญ่จะใช้เพื่อการจัดซื้ออุปกรณ์การเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจพระธรรมวินัย และสอบธรรมสนามหลวงได้

๒. ผลการศึกษาผลสัมฤทธิ์ด้านการจัดการเรียนการสอนเชิงปริมาณจำแนกออกเป็น ๒ ส่วน คือ ผลสัมฤทธิ์ด้านการจัดการเรียนการสอนและผลสัมฤทธิ์ด้านผู้เรียน

๑) ผลสัมฤทธิ์ด้านการจัดการเรียนการสอน

พ.ศ.	นักธรรมชั้นตรี			นักธรรมชั้นโท			นักธรรมชั้นเอก		
	จำนวน	สอบได้	ร้อยละ	จำนวน	สอบได้	ร้อยละ	จำนวน	สอบได้	ร้อยละ
๒๕๕๙	๒๐	๗	๓๕	๑๖	๑๖	๑๐๐	๓	๓	๑๐๐
๒๕๖๐	๒๖	๒๖	๑๐๐	๘	๔	๕๐	๑๔	๙	๖๔.๓
๒๕๖๑	๒๖	๒๑	๘๐.๘	๑๔	๑	๗.๑	๖	๕	๘๓.๓

จากตารางประเมินผลการสอบนักธรรมสนามหลวง ในปี ๒๕๕๙ มีนักเรียนนักธรรมชั้นตรีจำนวน ๒๐ รูป สอบได้ ๗ รูป คิดเป็นร้อยละ ๓๕ นักธรรมชั้นโตนักเรียน ๑๖ รูป สอบได้ ๑๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ ส่วนนักธรรมชั้นเอกมีนักเรียนนักธรรมจำนวน ๓ รูป สอบได้ ๓ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ ส่วนในปี ๒๕๖๐ มีนักเรียนนักธรรมชั้นตรีจำนวน ๒๖ รูป สอบได้ ๒๖ รูป คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ นักธรรมชั้นโตนักเรียนจำนวน ๘ รูป สอบได้ ๔ รูป คิดเป็นร้อยละ ๕๐ นักธรรมชั้นเอกจำนวน ๑๔ รูป สอบได้ ๙ รูป คิดเป็นร้อยละ ๖๔.๓ ในขณะที่ปี ๒๕๖๑ มีนักเรียนนักธรรมชั้นตรีจำนวน ๒๖ รูป สอบได้ ๒๑ คิดเป็นร้อยละ ๘๐.๘ นักธรรมชั้นโตนักเรียนจำนวน ๑๔ รูป สอบได้ ๑ รูป คิดเป็นร้อยละ ๗.๑ นักธรรมชั้นเอกจำนวน ๖ รูป สอบได้ ๕ รูป คิดเป็นร้อยละ ๘๓.๓

๒) ผลสัมฤทธิ์ด้านการจัดการเรียนการสอน ซึ่งประเมินจากความคิดเห็นของผู้เรียนพบว่า ผลการบริหารและผลจากการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์การเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ยเท่ากัน คือ มากที่สุดร้อยละ ๘๕.๗ มาก ๑๔.๓ รองลงมาเป็นด้านอาคารสถานที่ มากที่สุด ๘๕.๗ มาก ๑๔.๓ ส่วนด้านการใช้งบประมาณในการศึกษาได้ค่าเฉลี่ยมาเป็นอันดับ ๓ มีความเห็นมากที่สุด ๘๐ มาก ๒๐ อันดับต่อมาเป็นผลการจัดการเรียนการสอนและผลการประเมินผู้สอนมีค่าเฉลี่ยเท่ากัน คือ มากที่สุด ๕๗.๑ มาก ๒๘.๖ ปานกลาง ๑๔.๓ ส่วนผลจากการใช้หลักสูตรปัจจุบันมาเป็นอันดับสุดท้าย มากที่สุด ๔๑.๘ มาก ๒๘.๖ ปานกลาง ๒๘.๖ โดยผลสัมฤทธิ์ด้านผู้เรียนมี ๓ ด้าน ดังนี้

(๑) ผลสัมฤทธิ์ทางด้านพุทธิพิสัย จำแนกออกเป็นประเด็นรายประเด็นที่มีค่าเฉลี่ย ตั้งแต่มากที่สุดถึงน้อยที่สุดตามลำดับดังนี้ (๑) ผู้เรียนมีความเข้าใจเนื้อหา มากที่สุดร้อยละ ๗๑.๔ มาก ๒๘.๖ (๒) ผู้เรียนมีการประเมินค่าความรู้ มากที่สุด ๗๑.๔ มาก ๒๘.๖ (๓) ผู้เรียนสามารถนำ

ความรู้ไปใช้ มากที่สุด ๕๗.๑ มาก ๒๘.๖ ปานกลาง ๑๔.๓ (๔) ผู้เรียนมีการวิเคราะห์ความรู้ มากที่สุด ๕๔.๓ มาก ๓๗.๑ ปานกลาง ๘.๖ (๕) ความรู้ความจำของผู้เรียน มากที่สุด ๔๒.๘ มาก ๔๒.๘๕ ปานกลาง ๑๔.๓ และ (๖) ผู้เรียนมีการสังเคราะห์ความรู้ มากที่สุด ๔๒.๘ มาก ๒๘.๖ ปานกลาง ๑๔.๓ และน้อย ๑๔.๓

(๒) ผลสัมฤทธิ์ทางด้านจิตพิสัย จำแนกออกเป็นประเด็นรายประเด็นที่มีค่าเฉลี่ย ตั้งแต่มากที่สุดถึงน้อยที่สุดตามลำดับดังนี้ (๑) การเรียนส่งผลต่อการสร้างลักษณะนิสัยของผู้เรียน มากที่สุดร้อยละ ๙๔.๓ มาก ๕.๗ (๒) ผู้เรียนรู้จักการจัดระบบคุณค่าจากการเรียน มากที่สุด ๙๑.๑๔ มาก ๕.๗ ปานกลาง ๒.๘ (๓) การรับรู้ของผู้เรียน มากที่สุด ๘๕.๗ มาก ๑๔.๓ (๔) ผู้เรียนสามารถสร้างคุณค่าจากการเรียน มากที่สุด ๘๕.๗ มาก ๑๔.๓ และ (๕) ผู้เรียนมีการตอบสนอง มากที่สุด ๕๗.๑ มาก ๒๘.๖ ปานกลาง ๑๔.๓

(๓) ผลสัมฤทธิ์ทางด้านทักษะพิสัย จำแนกออกเป็นประเด็นรายประเด็นที่มีค่าเฉลี่ย ตั้งแต่มากที่สุดถึงน้อยที่สุดตามลำดับดังนี้ (๑) ผู้เรียนมีการตอบสนองตามแนวทางที่กำหนดให้ (ทำตามคำสั่งได้) มากที่สุด ๙๗.๑ มาก ๒.๙ (๒) ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดริเริ่ม (คิดสร้างสรรค์) มากที่สุด ๙๑.๔ มาก ๕.๗ ปานกลาง ๒.๙ (๓) ผู้เรียนมีความสามารถในการดัดแปลง (ประยุกต์ความรู้) มากที่สุด ๗๑.๔ มาก ๒๘.๖ (๔) ความสามารถในการรับรู้ของผู้เรียน มากที่สุด ๗๑.๔ มาก ๑๔.๓ ปานกลาง ๑๔.๓ (๕) ผู้เรียนมีการเตรียมความพร้อมในการเรียน มากที่สุด ๗๑.๔ มาก ๑๑.๔ ปานกลาง ๑๔.๓ น้อย ๒.๙ (๖) ผู้เรียนตอบสนองในกระบวนการเรียนที่ซับซ้อน (เข้าใจสิ่งที่ยาก) มากที่สุด ๕๗.๑ มาก ๔๒.๙ และ (๗) ผู้เรียนมีความสามารถเข้าถึงกลไกการเรียน มากที่สุด ๕๗.๑๕ มาก ๒๘.๖ ปานกลาง ๑๔.๓

๕. บทสรุป

การศึกษาผลสัมฤทธิ์การจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นวิธีการวิจัยแบบผสม คือ การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง จำนวน ๒๕ รูป/คน และและการวิจัยเชิงปริมาณโดยการแจกแบบสอบถามความคิดเห็นของนักเรียนนักรธรรมในศูนย์การเรียนนักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี จำนวน ๓๕ รูป แล้วนำข้อมูลมาประเมินผลสัมฤทธิ์ด้วยการหาค่าร้อยละ โดยประเมินระดับมากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุดตามลำดับ โดยผลสัมฤทธิ์ด้านการจัดการเรียนการสอนพบว่า ผลการบริหารและผลจากการใช้เครื่องมือและอุปกรณ์การเรียนการสอนมีค่าเฉลี่ยมากที่สุดร้อยละ ๘๕.๗ และผลจากการใช้หลักสูตรปัจจุบันมาเป็นอันดับสุดท้าย มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดร้อยละ ๔๒.๘

ในขณะที่ผลสัมฤทธิ์ด้านผู้เรียนจำแนกออกเป็น ๓ ด้าน ดังนี้ (๑) ผลสัมฤทธิ์ทางด้านพุทธิพิสัย จำแนกออกเป็นรายประเด็นพบว่า ผู้เรียนมีความเข้าใจเนื้อหา มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๗๑.๔ ในขณะที่ผู้เรียนมีการสังเคราะห์ความรู้มีค่าเฉลี่ยเป็นอันดับสุดท้าย โดยมีค่าเฉลี่ยมากที่สุดคิดเป็นร้อยละ ๔๒.๘ (๒) ผลสัมฤทธิ์ทางด้านจิตพิสัย มีประเด็นการเรียนส่งผลต่อการสร้างลักษณะนิสัยของผู้เรียนได้ค่าเฉลี่ยมากที่สุดร้อยละ ๙๔.๓ และผู้เรียนมีการตอบสนองต่อการเรียนมีค่าเฉลี่ยอันดับสุดท้าย โดยมากที่สุดร้อยละ ๕๗.๑ (๓) ผลสัมฤทธิ์ทางด้านทักษะพิสัย มีประเด็นผู้เรียนมีการตอบสนองตามแนวทางที่กำหนดให้ มีค่าเฉลี่ยมากที่สุดร้อยละ ๙๗.๑ ส่วนผู้เรียนมีความสามารถ

เข้าถึงกลไกการเรียนรู้มาเป็นอันดับสุดท้ายมีค่าเฉลี่ยมากที่สุดร้อยละ ๕๗.๑๕ เมื่อเปรียบเทียบข้อมูลพบว่าค่าผลสัมฤทธิ์ด้านทักษะพิสัยมีค่าเฉลี่ยมากที่สุด รองลงมาเป็นด้านจิตพิสัยและด้านพุทธิพิสัยตามลำดับ โดยผลสัมฤทธิ์ทั้ง ๓ ด้าน แสดงให้เห็นประสิทธิภาพของการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของศูนย์การเรียนรู้นักรธรรมประจำอำเภอเมยวดี

๖. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

ควรมีการศึกษาบริบทการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมในแต่ละภูมิภาค ควรมีการจัดการจัดการศึกษาแบบแยกส่วนเฉพาะนักรธรรมชั้นตรี นักรธรรมชั้นโท และนักรธรรมชั้นเอก และยังคงควรมีการวิจัยเกี่ยวกับการบูรณาการหลักสูตรนักรธรรมทุกรายวิชาให้มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน นอกจากนี้ยังควรมีการทำวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรม การวิจัยเกี่ยวกับผู้เรียน และการวิจัยเกี่ยวกับยุทธศาสตร์การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลี

บรรณานุกรม

- คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พุทธปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พุทธทาสภิกขุ. **คู่มือการศึกษาพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๔.
- สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. **กฎหมายเถรสมาคม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕.
- พระครูอุทัยธรรมานุกุล อธิธัญญาโณ (รอดยัง) และประพันธ์ แสงทองดี. “การศึกษาสงฆ์ : พระปริยัติธรรมแผนกธรรม”. **วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์**. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๓ กันยายน-ธันวาคม, ๒๕๕๙.
- พระครูวิชิตกิจโกศล (มานะชัย อติธมโม). “การศึกษาสภาพและแนวทางการจัดการเรียนการสอนโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ในอำเภอแก่งคอย จังหวัดสระบุรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- พระมหาไชยา ชยสิทธิ (เสนแสนยา). “ศึกษาทัศนคติและความคาดหวังของครูและนักเรียนที่มีต่อพระภิกษุผู้สอนธรรมศึกษา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- พระมหาพจน สุวโจ. “การประเมินหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม : ศึกษากรณีนักรธรรมชั้นตรี”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- วณัฐฐาพร จินดาสวัสดิ์. “การปกครองคณะสงฆ์ในประเทศไทย กรณีศึกษา : มหาเถรสมาคม”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๘.

บทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศภายในวัดของตำบล
เหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

The role of monks in ecological conservation within the temple of the
district Lao Noi, Selaphum District, Roi Et Province

พระครูอุปถัมภ์ธรรมาภรณ์*

พระอธิการสมหมาย อตถสิทโธ, ดร.**

ดร.ไพฑูรย์ สวนมะไฟ**

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ระบบนิเวศในพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศภายในวัดของตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ๓) เพื่อศึกษาผลการอนุรักษ์ระบบนิเวศภายในวัดของตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ผลการวิจัยพบว่าการนำแนวคิดในการพัฒนานั้นมาประยุกต์เพื่อให้เกิดการปลูกฝังและการอนุรักษ์นั้น เพื่อให้สอดคล้องกับหลักธรรมที่ใช้ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศซึ่งสามารถกระทำได้หลายวิธี ทั้งทางตรงและทางอ้อม มนุษย์และธรรมชาติอยู่ร่วมกันมาโดยตลอด ไม่สามารถแยกจากกันได้ เพราะเดิมที ก่อนที่จะมีศาสนาใดๆ ขึ้นในโลก มนุษย์นับถือธรรมชาติมาก่อนว่าเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ มนุษย์จึงอาศัย สิ่งแวดล้อม จนเริ่มมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างใกล้ชิด จนไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ และบทบาทหรือหน้าที่ของพระสงฆ์ภายในวัดของตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากจะผู้นำทางด้านจิตใจหรือด้านจิตวิญญาณแล้ว ยังมีบทบาทในการอนุรักษ์ระบบนิเวศโดยการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์หรือปรับใช้ ให้เกิดประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ : การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม, สิ่งศักดิ์สิทธิ์, ความสัมพันธ์

ABSTRACT

This article aims to study. This paper aims to study. 1) To study the conservation of ecosystems in Buddhism. 2) study the role of the clergy in the conservation of ecosystems within the temple district are less Selaphum offense. 3) to study the conservation of ecosystems within the temple district are less Selaphum offense. This research Research papers (Documentary Research. Both direct and indirect Human nature is shared by all. Can't be separated because originally, prior to any religion in the world that regards nature as something sacred. Human living

* นิสิตพุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด.

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด.

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด.

environment and their relationship with the environment closely. It can not be separated from each other. And or the role of the priest in the Lapnoi temple of the Selaphum district. In addition to the psychological or spiritual ago. Also plays a role in the conservation of the ecosystem by bringing the principles of Buddhism applications or deploy. Benefits effectively..

Keyword : Environmental, the sacred, relationship

๑) บทนำ

มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างแนบแน่นในอดีตปัญหาเรื่องความสมดุลของธรรมชาติตามระบบนิเวศยังไม่เกิดขึ้นมากนัก ทั้งนี้เนื่องจากผู้คนในยุคต้น ๆ นั้น มีชีวิตอยู่ใต้อิทธิพลของธรรมชาติ ความเปลี่ยนแปลงทางด้านธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมเป็นไปอย่างค่อยเป็นค่อยไป จึงอยู่ในวิสัยที่ธรรมชาติสามารถปรับดุลของตัวเองได้ เมื่อกาลเวลาผ่านไป ปรากฏว่าได้เกิดมีปัญหารุนแรงด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นในบางส่วนของโลกและปัญหาดังกล่าวนี้ ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกันในทุกประเทศทั้งที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา เช่น ปัญหาทางด้านภาวะมลพิษที่เกี่ยวกับน้ำ ทรัพยากรธรรมชาติที่เสื่อมสลายและหมดสิ้นไปอย่างรวดเร็ว เช่น น้ำมัน แร่ธาตุ ป่าไม้ พืช สัตว์ ทั้งที่เป็นอาหารและที่ควรอนุรักษ์ไว้เพื่อการศึกษา การส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ต้องเป็นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างฉลาด โดยใช้ให้น้อย เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยคำนึงถึงระยะเวลาในการใช้ให้ยาวนาน และก่อให้เกิดผลเสียหายต่อสิ่งแวดล้อมน้อยที่สุด รวมทั้งต้องมีการกระจายการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทั่วถึง อย่างไรก็ตาม ในสภาพปัจจุบันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมีความเสื่อมโทรมมากขึ้น ดังนั้น การส่งเสริมการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงมีความหมายรวมไปถึงการพัฒนาคุณภาพสิ่งแวดล้อมด้วยการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมสามารถ ทั้งนี้ เนื่องจากมนุษย์มีกำเนิดอยู่ภายใต้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทุกชนิดมีผลทางตรงและทางอ้อมในการที่จะกำหนดให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ และมนุษย์ก็ใช้สิ่งแวดล้อม เป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เพื่อให้ตนเองได้กินดีอยู่ดี ในสิ่งแวดล้อมที่ตนอยู่ การแข่งขันในการผลิตเพื่อสนองความต้องการ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมขึ้นกับ ทรัพยากรธรรมชาติ อันเนื่องมาจากการบริโภคทรัพยากรของมนุษย์ที่ไร้ประสิทธิภาพ จึงทำให้ความ หลากหลายทางชีวภาพลดลง ซึ่งเป็นการเสียความสมดุลของระบบนิเวศและย่อมมีผลกระทบต่อ สิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศนั้น ป่า ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นแหล่ง ต้นน้ำลำธาร และป่ายังเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของมนุษย์ นอกจากนี้ ป่า ยังหมายถึง ต้นไม้มานานานชนิดแล้ว ยังรวมไปถึงเรื่องดิน น้ำ ความหลากหลายของสัตว์ป่านั้นยังมีหน่วย ชีวิตเล็กๆ และพืชพันธุ์อื่นๆ อีกด้วย มนุษย์กับธรรมชาติยังมีความสมดุลกันแบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความ เกื้อกูลซึ่งกันและกันมาช้านาน ตามคติที่ว่า เสือพึ่งเพราะป่าปก ป่ารก เพราะเสือยัง ดินเย็น เพราะ หญ้ายัง หญ้ายัง เพราะดินดี ถ้าขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปก็จะส่งผลต่อความสมดุลของระบบนิเวศ โดยเฉพาะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของระบบนิเวศ และมนุษย์มีบทบาทสำคัญในการจัดสรร ดัดแปลง และเป็นผู้ทำลาย แม้ว่าระบบนิเวศจะมีความสำคัญในการดำรงชีวิต เพียงใดก็ตาม ความ ผูกพันสัมพันธ์กับป่าระหว่างมนุษย์มีมาช้านาน โดยเฉพาะด้าน

พระพุทธศาสนานั้น ป่ามีความสัมพันธ์ ทางด้านพุทธประวัติ หลักคำสอน และสถาบันทางพระพุทธศาสนา ความอุดมสมบูรณ์ของป่าใน อดีตเป็นสิ่งแวดล้อมที่เกื้อกูลให้เกิดผู้นำทางจิตใจในรูปแบบฤๅษี และองค์พระศาสดา โดยเฉพาะ องค์พระศาสดาพระองค์เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ประสูติ ตรัสรู้ แสดงพระธรรมเทศนา และ ปรีณิพพานในป่า ดังนั้นป่าจึงเป็นอะไรทุกอย่างที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ พุทธ บริษัทจึงมีความรักและรู้จักบุญคุณของป่า สถานที่ประทับของพระพุทธเจ้าก็ล้วนแล้วแต่อยู่ในป่า การดำเนินชีวิตมีการเกี่ยวข้องกับธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างแยกจากกันไม่ได้ พระพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้ กฎของธรรมชาติอันสูงสุดพระองค์ทรงมองเห็นประโยชน์และความสำคัญของธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม จึงได้ทรงวางหลักพระธรรมวินัยให้สาวกศึกษาและปฏิบัติตามโดยใช้อุปกรณ์ที่หาได้ง่าย จากธรรมชาติ และใช้สิ่งแวดล้อมมาเป็นเครื่องมือในการเผยแผ่ศาสนา จนทำให้พุทธศาสนาเป็นที่ยอมรับของสังคม การที่พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้แล้วนั้น นอกจากจะ เป็นการปฏิบัติตามหน้าที่ของพระสาวกแล้วยังช่วยรักษาสภาพแวดล้อมอีกด้วย ดังที่ ภิกษุพร สิริกาญจน ได้กล่าวไว้ในงานวิจัย เรื่อง “หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ” ตอนหนึ่งว่า ผู้มีศีล และวินัย อย่างเคร่งครัดย่อมไม่ทำลายชีวิตไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ เพราะศีลและวินัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามหลักพุทธศาสนา ทำให้ชาวพุทธตระหนักถึงคุณค่าของชีวิต ไม่ทำลายมนุษย์ สัตว์ และพืช อันเป็นสิ่งมีชีวิต นอกจากนั้นผู้มีศีล และวินัยยังทะนุบำรุงสิ่งมีชีวิตให้เจริญงอกงามและ เป็นประโยชน์เกื้อกูลโลก จึงเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” ไปในทางหนึ่งด้วยเช่นเดียวกัน ในแง่หลักธรรมคำสอนพระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญการอยู่ป่าไว้หลายแห่ง เช่น ในการทรง แสดงโอวาทปาฏิโมกข์ พระองค์ทรงตรัสว่า “ไม่ทำความชั่ว ให้ทำความดี ทำจิตใจให้ผ่องใส” และ สุดท้ายทรงตรัสว่า “จงยินดีในเสนาสนะอันสงบ” คือ ทรงมุ่งให้พระเข้าไปใช้ป่าบำเพ็ญสมณธรรม พระสงฆ์ในสมัยครั้งพุทธกาลไม่ได้แยกเป็นฝ่ายคามวาสีกับอรัญญวาสีอย่างชัดเจนในเช่นปัจจุบัน “การแยกเป็นสองฝ่ายปรากฏชัดในประเทศศรีลังกา โดยแบ่งพระสงฆ์ฝ่ายคณธรรมาว่าเป็นพระบ้าน เรียกว่า คามวาสี และเรียกพระสงฆ์ฝ่ายวิปัสสนาธรรมาว่าเป็น อรัญญวาสี ซึ่งต่างก็อาศัยระบบนิเวศที่ เป็นป่าไม้ แม่น้ำลำธาร เป็นที่พักอาศัยในการบำเพ็ญเพียรคุณธรรมของตนเองให้สูงขึ้น พระพุทธศาสนามีปรัชญาและคำสอนที่เน้นความตระหนักและมีความเมตตาต่อชีวิตทั้ง มวล แต่ที่ผ่านมา ชีวิตสัตว์ พืชพรรณ ทรัพยากรทางธรรมชาติ เป็นต้น ถูกทำลายลงอย่างรวดเร็ว อันเป็นผลมาจากความโง่เขลา ความโลภ และการขาดความเคารพต่อโลก วิฤติการณ์ทาง สิ่งแวดล้อมที่เราเผชิญอยู่ทุกวันนี้ ต้องการความช่วยเหลือที่เร่งด่วน แต่การมุ่งเน้นคุณค่าด้านจิต วิญญาณของมนุษย์ มิได้หมายความว่า จะละเลยบทบาทของวิทยาศาสตร์ แต่วิทยาศาสตร์มีขอบเขต อยู่กับสภาพของโลก ในขณะที่พุทธศาสนาเป็นแหล่งคุณค่าของมนุษย์ และทุกวันนี้ ประชาชนจำนวนมากรู้สึก ว่า นอกเสียจากปัจเจกชนและค่านิยมทางสังคม จะได้รับการกระตุ้น เมื่อนั้นเราจึงจะเริ่ม แก้ปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่ได้ในวิถีทางที่มีผลต่อชีวิตบนโลกทั้งปัจจุบันและอนาคต มนุษย์ได้ประจักษ์ชัดแล้วว่า ปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น เป็นสาเหตุแห่งความทุกข์ ของมนุษย์ทั้งมวล คงไม่มีเวลามาจับผิดกันว่าใครคือฆาตกรผู้ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสียยับเยิน คงไม่สามารถจะมอบให้ใครกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งรับภาระแก้ปัญหาแต่เพียงกลุ่มเดียว เมื่อมนุษย์ทุกคนบริโภคใช้สอย ทรัพยากรธรรมชาติเช่นเดียวกัน และปัญหาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นมาก็เพราะเหตุว่ามนุษย์ใช้สอย ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือยเกินความ

จำเป็นด้วยความประมาท มนุษย์ทุกคนจึงต้องมีส่วนในการ ร่วมกันแก้ปัญหาตามกำลังสติปัญญา ความรู้ความสามารถ อำนาจและหน้าที่ที่ตนมีอยู่ตามหลักการทางพระพุทธศาสนา

จากความสำคัญและความเป็นมาของปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาแนวคิด เกี่ยวกับการอนุรักษ์ระบบนิเวศในพระพุทธศาสนาเถรวาท หลักธรรมที่สัมพันธ์กับการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อม และหาแนวทางพัฒนาการอนุรักษ์ระบบนิเวศของพระสงฆ์ ตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ดังจะกล่าวต่อไป

๒) วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อศึกษาการอนุรักษ์ระบบนิเวศในพระพุทธศาสนา

๒.๒ เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ระบบนิเวศภายในวัดของตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๒.๓ เพื่อศึกษาผลการอนุรักษ์ระบบนิเวศภายในวัดของตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด

๓) วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) แบบเชิงวิเคราะห์โดย ศึกษาค้นคว้าทางเอกสาร (Documentary investigation) มีลำดับขั้นตอน ดังนี้

๓.๑) วิเคราะห์ตีความและแสดงเหตุผลความคิดเห็นจากการสัมภาษณ์พระสงฆ์ ตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้มีประสบการณ์ในด้านที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย พระคัมภีร์ต่างๆ ตามอุปนัยวิธี (Inductive method)

๓.๒) สรุป เขียนรายงานการวิจัยและนำเสนอผลงานวิจัยต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง

๔) การอภิปรายผล

บทบาทหรือหน้าที่ของพระสงฆ์ภายในวัดของตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด นอกจากจะผู้นำทางด้านจิตใจหรือด้านจิตวิญญาณแล้ว ยังมีบทบาทในการอนุรักษ์ระบบนิเวศโดยการ นำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาประยุกต์หรือปรับใช้ ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑ บทบาทการอนุรักษ์ระบบนิเวศตามหลักไตรสิกขา

การอนุรักษ์ระบบนิเวศตามหลักไตรสิกขานั้น เป็นการประยุกต์หลักในการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ซึ่งไตรสิกขา เป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกหัวข้อหนึ่งสำหรับพุทธศาสนิกชนพึงปฏิบัติให้มีขึ้นในตน และปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ในธรรมชาติของชีวิต จนเกิดเป็นความงามที่ แทงจริงในใจตน และเป็นความงามที่ยืนยาวมั่นคง ไม่เสื่อมไปตามกาลเวลา พระพุทธองค์ทรงแสดง หลักการศึกษาตามแนวทางพระพุทธศาสนาไว้ในพระไตรปิฎกกว่า ๓๐๐ ติกขุทั้งหลาย สิกขา ๓ ประการนี้ สิกขา ๓ ประการมี อะไรบาง คือ ๑) อธิศีลสิกขา ๒) อธิจิตสิกขา ๓) อธิปัญญาสิกขา ไตรสิกขา หรือ สิกขา ๓ หมายถึงข้อที่จะต้องศึกษา ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาเล่าเรียนในใจ เข้าใจ และฝึก หัดให้เป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตน หรือให้ทำได้ทำเป็น ตลอดจนแก้ไข ปรับปรุง หรือพัฒนาให้ดี

ยิ่งขึ้นไปจนถึงความสมบูรณ์ประกอบด้วยการฝึกหัดอบรม กาย วาจา และ จิตใจและ ปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือพระนิพพาน

๔.๒ บทบาทการอนุรักษ์ระบบนิเวศตามศีล ๕

ศีล ๕ หรือเบญจศีล คือ ความประพฤติ ชอบทางกายและวาจา หรือการรักษากาย วาจาให้เรียบร้อย การรักษาปกติตามระเบียบวินัย ขอ ปฏิบัติในการเว้นจากความชั่วและเป็นหลักการควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียน ถือว่าเป็น พื้นฐานที่เน้นการอยู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ในฐานะที่เป็นเพื่อนกัน พระพุทธองค์ตรัสศีล ๕ หรือศีลธรรมพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ระเบียบความประพฤติความเป็นอยู่ทั้งส่วนตัวและที่ เกี่ยวของกับสภาพแวดล้อมทางกาย วาจา ตลอดถึงทำมาหาเลี้ยงชีพ ซึ่งได้กำหนดวางไว้เพื่อให้ ความเป็นอยู่นั้น กลายเป็นสภาพอันเอื้ออำนวยแก่การเป็นอยู่และต่อสภาพแวดล้อม รวมทั้งการนำมา ประยุกต์ใช้เพื่อการอนุรักษ์ป่าไม้ ซึ่งในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยพิจารณาใน ด้านของพระวินัยบัญญัติเป็นปฐม และประยุกต์ใช้กับบุุคคลทั่วไป

๔.๓ บทบาทด้านการปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์ระบบนิเวศ

สำหรับบทบาทการปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ระบบนิเวศนั้น ถือว่าเป็นการกระตุ้น ปลูกฝังจิตสำนึกของชาวบ้าน ด้วยการเทศนากล่าวอ้างหลักธรรมคำสั่งสอนของศาสนา เพื่อให้ชาวบ้านนั้น มีความรับผิดชอบต่อนองและสังคมโดยรวมและเป็นการยุติการบุกรุกทำลายป่าได้อย่างหนึ่ง เป็นการปลูกฝัง ความรู้อันเหมาะสมให้กับชาวบ้านโดยอาศัยกิจกรรมต่างๆ อันเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า เช่นการนำพาชาวบ้านออกไปทำบุญสังฆทานในป่า นำพาชาวบ้านปลูกต้นไม้ในโอกาสสำคัญต่างๆ หรือการประชุมคณะสงฆ์เพื่อให้ชาวบ้านได้ บุญและเห็นการอนุรักษ์ป่า ทำให้ชาวบ้านมีจิตใจโน้มเอียงไปในทางอนุรักษ์ป่าได้มากขึ้น การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นเรื่องสำคัญซึ่งจะสำเร็จลงได้ต้องอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่าย การที่จะได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายจะเกิดได้ด้วยการให้ การศึกษาและความรู้ ตลอดจนสร้างเจตคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติแก่ประชาชนทุกคนใหม่มีความรักความหวงแหน เห็นความสำคัญและความจำเป็นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เป็นการสร้างจิตสำนึกของชาวบ้านทำให้เห็นความสำคัญของตนเองที่มีต่อป่าเขา เป็นสิ่งสำคัญ ในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวบ้าน ทานจึงชักชวนชาวบ้านใหม่สวนรวมด้วยการจัด กิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นเพื่อสร้างความคุ้นเคยระหว่างชาวบ้านกับ ป่าเขา ชาวบ้านจะเกิดความรู้สึกในทางเกื้อกูลต่อกันมากขึ้นเพราะการมีส่วนร่วมนี้ ชาวบ้านจึงมีความเคารพและเห็นความสำคัญของตนเองและอยากมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าเขามากขึ้น

๔.๔ บทบาทด้านความเป็นผู้นำการอนุรักษ์ระบบนิเวศ

บทบาทด้านความเป็นผู้นำการอนุรักษ์ระบบนิเวศนั้น พระสงฆ์ได้มีบทบาทในด้านการเมือง การปกครองต่อชาวบ้าน ด้วยอาศัยตำแหน่งหน้าที่ความเป็นผู้นำทางศาสนา และชาวบ้านจึงให้การยอมรับนับถือท่านได้ให้ ความช่วยเหลือชาวบ้านด้วยการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของชาวบ้าน โดยการปฏิบัติตามหลักธรรม มีการอนุเคราะห์ สงเคราะห์หาชาวบ้านด้วยสิ่งที่ชาวบ้านขาดแคลนและมีความจำเป็นต่อชีวิต รวมทั้งการให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน จัดทำกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ ต่อชาวบ้าน และยังสามารภใช้บารมีส่วนตัว รวบรวมกำลังชาวบ้านเข้ามา ช่วย

งานสวนรวมเพื่อประโยชน์สุขของบ้าน ซึ่งเป็นการบริหารจัดการกับชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน นอกจากนี้ท่าน บริหารจัดการตนเองให้มีความพร้อมในอันจะทำหน้าที่เพื่อคนอื่นด้วยการกำจัดความต้องการ สวนตัวให้น้อยลง รวมทั้งการจัดการหน้าที่บริหารหน้าที่การงานของตนให้สามารถตอบสนองงาน ของสวนรวมได้อย่างเต็มที่ สิ่งเหล่านี้เป็นเครื่องแสดงให้เห็นถึงความเป็นนักบริหารจัดการเพื่อประโยชน์สุขของชาวบ้านเท่าที่อำนาจหน้าที่ของท่านจะเอื้ออำนวยให้

เนื่องจากศักยภาพในการทำงานของพระสงฆ์ที่แตกต่างจากผู้นำที่เป็นฆราวาส โดยเฉพาะการทำเพื่อชาวบ้าน พระสงฆ์จะทำได้ดีกว่าผู้นำอื่น ๆ ในหมู่บ้านแม่แต เจ้าหน้าที่ของรัฐ ทั้งนี้เพราะความแตกต่างด้านคุณลักษณะของผู้นำ ผู้นำฆราวาสเป็นผู้นำได้โดยมี ความทะเยอทะยานอยากเป็นที่ตั้ง แม่ได้เป็นผู้นำสมอยากแล้ว คนเหล่านี้จะปล่อยให้ความอยากมี อำนาจเหนือตนในการปฏิบัติหน้าที่ หน้าที่ใดตรงกับความต้องการของตน ก็จะทำให้การสนับสนุน ถ้า หน้าที่ใดขัดกับความต้องการของตน ก็จะไม่นำพาอันเป็นที่มาของการทุจริตคอร์รัปชันในการ ปฏิบัติหน้าที่ การกระทำหน้าที่ของพวกเขาจริงใจไม่มีที่สิ้นสุดเพราะเอาความอยากเป็นที่ตั้ง สำหรับพระสงฆ์การได้มาซึ่งสถานภาพความเป็น ผู้นำยอมได้มาจากความละวางเป็นเบื้องต้น อยู่ได้ ด้วยความปลอยวางหลายอย่างในชีวิต และอาศัยหลักธรรมมาสร้างสมดุลให้กับตนเองและ สังคม ดังนั้น พระสงฆ์จึงต้องเป็นผู้มีกนน้อย เพื่อจะได้สนองความต้องการของคนใดน้อยลงจะได้มี เวลาไปใส่ใจกับสิ่งรอบข้าง และพร้อมที่จะลงมือแก้ไข ปัญหา ทั้งทางโลกและทางธรรม เพราะชีวิตของพระสงฆ์ที่ต้องเป็นผู้เบาบางด้วยการสนองตอบความต้องการส่วนตัว ซึ่งเป็นแบบอย่างให้กับผู้นำอื่น พระสงฆ์ที่ชาวบ้านเห็นอยู่ทุกวันนี้เป็นพระสงฆ์โดยสมมุติหรือเรียกวาสสมมุติสงฆ์ เพราะว้ายยังมีกิเลสอยู่ยังตัดขาดไม่ได้ไม่เหมือนกับพระอริยสงฆ์ซึ่งเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว แต่ก็พยายามปฏิบัติดีแม้จะยังมีกิเลสเหมือนชาวบ้าน แต่ก็พยายามละไม่เอา ไม่ยึดติดเหมือนชาวบ้าน ทำชีวิตไม่ใหญ่ความยุ่งยากเหมือน ชาวบ้านพระต้องมีชีวิตเพื่อพระศาสนา ถือว่า ไตสงเคราะห์ชาวบ้านอย่างน้อยก็ทำตัวให้เขาเลี้ยงง่ายเป็นแบบอย่าง

๔.๕ บทบาทด้านการประชาสัมพันธ์การอนุรักษ์ระบบนิเวศ

บทบาทด้านการประชาสัมพันธ์ในแนวทางการอนุรักษ์ระบบนิเวศนั้น มีวิธีการที่อนุรักษ์อยู่หลายวิธี การจะเลือกปฏิบัติแบบใดแบบหนึ่งๆ นั้นย่อมขึ้นอยู่กับพิจารณาว่าอย่างไร จะเหมาะสม และได้ประโยชน์มากกว่า หลักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญๆ ไม่ว่าจะเป็นบทบาทในการให้ความรู้แก่ชาวบ้าน ในการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับชาวบ้านเพราะท่านเชื่อว่าความไม่เข้าใจต่อป่าความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ และไม่รู้อาผลกระทบทที่จะตามมาหลังจากป่าไม่หมดสภาพไปแล้วจะมีสภาพเป็นอย่างไร เพื่อสร้าง ความรู้ให้กับชาวบ้าน ท่านจึงเป็นสื่อบุคคลนำความรู้ข่าวสาร เกี่ยวกับป่าไม้ ตลอดจนถึงความรู้เกี่ยวกับการรักษา ป่าไม้มาถ่ายทอดให้ชาวบ้านได้รับรู้กัน ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธา พระสงฆ์จึงอยู่ในท้องถิ่นแห่งนี้ด้วยความผูกพันมาตลอด อยู่กับชาวบ้านไม่ได้ไปที่อื่นเลย และได้นำพาชาวบ้านพัฒนาวัดพัฒนาหมู่บ้าน ในด้านสังคมและวัฒนธรรมของหมู่บ้าน ได้มีมุมมอง เกี่ยวกับความ เป็นอยู่ของชาวบ้านและสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นกับชาวบ้าน ผ่านทัศนคติของความเมตตาในพระพุทธานุภาพ ปัญหาทางสังคมของชาวบ้าน คือ ชาวบ้านขาดศีลธรรม คุณธรรม อันเป็นต้นเหตุของความประพฤติอันไม่เหมาะสม และมีปัญหาทางสังคมอื่น ๆ ตามมา เช่น การเล่น การพนัน ติดสิ่งเสพติด เกียรติยศ ทะเลาวิวาท และคุกคามทรัพย์สินสมบัติของผู้

อื่น เปรตคน สิ่งเหล่านี้ เป็นที่ขัดของจิตใจของชาว บ้านในหมู่บ้านเดียวกันโดยไต่กล่าวถึงปัญหาของหมู่บ้านไว้อีกหนึ่งว่า เรื่องไม่ดี เรื่องเสียหายของหมู่บ้าน มีทุกหมู่บ้าน อยู่ที่ว่าหมู่บ้านไหนจะมีมากหรือน้อย เท่าไร ถ้าคนในหมู่บ้านทำไม่ดีก็ขายหน้าหมู่บ้าน คนบ้านอื่นรู้เขาก็เอาไปพูดว่า คนบ้านเราไม่ดีทำให้บ้านเราเป็นบ้านที่ไม่ดีในสายตาคนบ้านอื่น ชาวบ้านอาจจะเคยได้ยินเรื่องราว ชาวสารเกี่ยวกับความสำคัญของป่าไม้ที่มีต่อมนุษย์ และผลกระทบของการตัดไม้ทำลายป่าไม้ แต่ชาวบ้านไม่ได้ให้ความสำคัญกับชาวสารที่ตนเองได้รับรู้ เพราะข้อมูลชาวสารเหล่านั้น ไม่สามารถดึงดูดความสนใจจากชาวบ้านได้โดยเฉพาะอุปสรรคอันเกิดจากตัวสื่อต่างๆ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น ชาวบ้านอาจจะรู้จักสื่อเหล่านี้ในฐานะให้ความบันเทิงทางอารมณ์ สารของชาวสารจากหนังสือเหล่านี้จึงถูกมองข้ามจากชาวบ้าน และที่สำคัญชาวบ้านมักคิดว่า เรื่องที่มากับสื่อเหล่านี้ยังเป็นเรื่องไกลตัวแถมแต่เรื่องปัญหาป่าไม้

๔.๖ บทบาทด้านการมีส่วนร่วมการอนุรักษ์ระบบนิเวศ

บทบาทด้านการมีส่วนร่วมการอนุรักษ์ระบบนิเวศนั้น ถือว่าเป็นอีกบทบาทหนึ่งของพระสงฆ์ในยุคปัจจุบันควรให้ความสำคัญ คือ ด้านการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติ และป่าไม้ ภูเขา ลำธาร ซึ่งเป็นทรัพยากรหลัก เป็นสมบัติอันล้ำค่าของชาติ ในคงสภาพที่สมบูรณ์ที่สุดอันเป็นการอนุรักษ์ระบบนิเวศ ในสมัยยุคโลกาภิวัตน์นี้จะเห็นได้ว่า ความสำคัญของพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนและชาวบ้าน นั้น นอกเหนือจากการได้รับความเคารพศรัทธาจากชาวบ้านในฐานะนักบวชในพระพุทธศาสนา พระสงฆ์ยังจึงมีบทบาทความสำคัญต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน การกระทำ หรือพฤติกรรมของพระสงฆ์ย่อมส่งผลต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้านไม่มากก็น้อยโดยเฉพาะ อยางยิ่งในด้านจิตใจ พระสงฆ์ยังมีหลักธรรมคำสอนทางศาสนาเป็นแนวทางในการกำหนดบทบาท และหน้าที่ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ฉบับที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้กำหนดให้พระภิกษุผู้เป็นเจ้าสำนักทำการอนุรักษ์ส่งเสริมสภาพแวดล้อมในวัดใหม่ ความ ร่มรื่น และพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา นอกจากจะมีบทบาททั้ง ๖ ด้าน คือ ด้านการศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ ด้านการ ปกครอง ด้านการเผยแผ่ ด้านการสาธารณสงเคราะห์ และด้านการบูรณะเสนาสนะ

ดังนั้น พระสงฆ์ต้องประพฤติปฏิบัติตนให้เกิดประโยชน์แก่กุลตอชาวบ้าน พระสงฆ์จึงมีหน้าที่ในการสร้างคุณประโยชน์ให้กับชาวบ้านมีบทบาทเกี่ยวกับกิจกรรมทางสังคม จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของสังคม และเป็นส่วนหนึ่งที่มีสถานภาพทางสังคมเหนือคนทั่วไป จึงทำให้พฤติกรรมหรือการกระทำของพระสงฆ์ส่งผลต่อชาวบ้านเสมอ

๕) สรุปผล

หลักพุทธธรรมกล่าวได้ว่า เป็นความจำเป็นสำหรับพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป เพราะถ้าพุทธศาสนิกชนขาดหลักพุทธธรรมแล้ว ความหละหลวมในสามัญสำนึกก็จะเกิดขึ้น ในด้านการอนุรักษ์ และดูแลทรัพยากรธรรมชาติก็เช่นเดียวกัน บางท่านสำเนียงเพียงว่า ป่าไม้ก็คือป่าไม้นั้น ไม่ได้มีความสำคัญอะไรมากมาย แต่ถ้ามองในแง่ของการอยู่ร่วมกันแล้ว ก็กล่าวได้อย่างเหมาะสมว่า มนุษย์ถ้าขาดเสียซึ่งป่าไม้ หรือธรรมชาติสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมแล้ว หายนะจะเกิดขึ้น มนุษย์จะอยู่ยาก ดังนั้นเพื่อความอยู่รอดของสังคมมนุษย์และหรือสภาพความเป็นอยู่ที่เหมาะสม มนุษย์จึงควรให้ความสำคัญ

กับป่าไม้ โดยยึดหลักธรรมคำสอน เพื่อจรรโลงใจ หรืออย่างน้อยได้สร้างความตระหนัก หรือสร้าง
 ความสำเหนียก ด้านจิตสำนึกในพฤติกรรมที่ควรทดแทนธรรมชาติอย่างเหมาะสมเพื่อเป็นการ
 อนุรักษ์ระบบนิเวศให้คงอยู่ตลอดไป

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน ฉบับประมวลศัพท์**.
 พรชูลี อาชวอำรุง และคณะ, **รายงานฉบับย่อ โครงการศึกษาวิจัยการศึกษาทบทวนโครงการครู
 พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร :
 โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๙.
 สัมภาษณ์ พระครูนวการโสภิต, วัดจันทรังษี ตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด, ๑๙
 กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒
 สัมภาษณ์ พระนิวัฒน์ กาญจนชโย, วัดสันติธรรมารมย์ ตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัด
 ร้อยเอ็ด, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
 สัมภาษณ์ พระอธิการสำออง สุจิณโณ, วัดศรีสว่างอารมณ์ ตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัด
 ร้อยเอ็ด, ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
 สัมภาษณ์ พระอธิการแสงทอง ธีรวโร, วัดบ้านหวาย ตำบลเหล่าน้อย อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด,
 ๑๙ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.

ห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม จ.กาญจนบุรี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความเป็นบ้า (อุมมตตก) : ความหมายและการละ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท
 MADNESS (UMMATTAKA) : MEANING AND ABANDONMENT
 IN THE THERAVĀDA BUDDHIST SCRIPTURES

พระสมุห์สมโภชน์ อินทวิริโย (สมบูรณ)*

บทคัดย่อ

การละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท คือ การละโดยการปหานหรือการละความเป็นบ้า (อุมมตตก) มีเหตุมาจากกิเลส (อวิชชา ตัณหา อุปาทาน) ในขณะที่วิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นวิธีการปฏิบัติ เพื่อเป็นการฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญาจนรู้ชัดรูป -นามตามความเป็นจริง เห็นความเป็นไตรลักษณ์

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามแนวสติปัฏฐาน ๔ เป็นการปฏิบัติเพื่อทำให้จิตบริสุทธิ์หมดจดพ้นจากทุกข์ เป็นพระอรหันต์บุคคล ในพระพุทธศาสนามีพระอรหันต์บุคคล ๔ ประเภท คือ พระโสดาบัน ละสังโยชน์ได้ ๓ อย่าง มี สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส พระสกทาคามี กระทำกิเลสที่เหลือโลภะและโทสะให้เบาบางลง แต่ไม่มีอำนาจปหานความเป็นบ้า (อุมมตตก) พระอนาคามีเป็นบุคคลผู้ได้ปหานกามราคะ พยาปาทะ และพระอรหันต์ สามารถปหานความเป็นบ้า (อุมมตตก) ที่ยังเหลืออยู่ในชั้นธสันดานอีก ๗ ประการ มีอวิชชา เป็นต้น ได้อย่างเด็ดขาด และเข้าถึงนิพพานสภาวะจิตก็สงบจากความเป็นบ้า (อุมมตตก) และสังขารธรรมทั้งปวง

คำสำคัญ: การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา, การละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

Abstract

The abandonment of Madness (Ummattaka) in the Theravada Buddhist Scripture means the eradication or the abandonment of madness (Ummattaka) which was caused by defilements i.e. Avijjā (ignorance), Taṇhā (greed), and Upādāna (the attachment). While the Insight Meditation Practice in the Theravāda Buddhist Scripture is the method of mind training till the attaining of wisdom by awaring the nature characteristics of physical and mental phenomena which is impermanent, suffering, non self as they are.

The Insight Meditation Practice for Madness Abandonment (Ummattaka) in the Theravāda Bhuddist Scripture is the method of mind training, to purify the mind, and to enable the liberation from suffering, and to become the Buddhist Noble

---

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม จ.กาญจนบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

disciples. They are four types of person namely, 1) Sotāpatti-phala (Stream Enterer) who can eradicate the first three fetters consisting of self-illusion, Self doubt about Triple Gem, and clinging to rites and ceremonies in the belief that they can lead to liberation, 2) Sakadāgāmi-phala (Once-returning) it does not eradicate any fetters, however this citta attenuates the grosser forms of sensual desire and ill will, 3) Anāgāmi-phala (Non-returning) cutting off the fetters of sensual desire and ill will, 4) Arahatta-phala (Worthy One) who can definitely eradicate all the balance fetters such as Avijjā etc. and attaining Nibbāna which is the serenity from the any madness (Ummattaka) and all conditioned things.

Keywords: Insight meditation practice, madness abandonment in Theravāda Buddhist scripture.

๑. บทนำ

พุทธศาสนาเถรวาทมีหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ ดังที่ปรากฏในโอวาทปาฏิโมกข์ว่า การไม่ทำบาปทั้งปวง การทำกุศลให้ถึงพร้อม การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว^๑ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงได้วางหลักคำสั่งสอนให้พุทธบริษัท ได้ประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนต่าง ๆ ของพระพุทธองค์ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาก็เป็นหลักธรรมหนึ่งที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน แต่บุคคลผู้ไม่เคยปฏิบัติมาก่อน บางท่านมีความกังวลกันว่า การปฏิบัติมากเกินไปแล้วจะทำให้เป็นบ้าหรือเป็นโรคประสาทไปได้ และในการดำเนินชีวิตที่ได้รับอันตรายจากภายนอก เช่น ทานอาหารไม่ได้ นอนไม่หลับ สุขภาพเสื่อม เพราะดื่มสุรา เสพสิ่งมีนเมายาเสพติด ยิ่งเกิดความเป็นบ้ามากขึ้นยิ่งไปกว่านั้น เมื่ออวัยวะไม่ทำงานปกติบุคคลนั้นก็เดือดร้อน กาย วาจา ใจ ของเขาจะมีแต่ความทุกข์ ชีวิตจะมีแต่เสียใจเศร้าโศกและสูญเสีย^๒ ขาดความสติควบคุมจิตใจ ทำให้ความเป็นบ้า (อุมมตตก) ความหลงใหลหรือความมัวเมาจากทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ เป็นช่องทางของตัณหา ถ้าขาดสติควบคุมก็ทำให้มีตัณหาเป็นเพื่อนท่องเที่ยวไปตลอดกาล ไม่ล่วงพ้นสังสารวัฏ^๓ ต่อไปได้

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้นเป็นการพัฒนาปัญญาให้เพิ่มขึ้น ไม่ทำให้เป็นบ้าหรือเป็นโรคประสาทได้ ที่เป็นเช่นนั้น เพราะการปฏิบัติที่เกิดความเห็นผิด คลาดเคลื่อนจากหลักคำสั่งสอนหรือเรียกว่า การปฏิบัติแบบที่คิดเอาเอง ขาดผู้แนะนำ ขาดความรู้ด้านตำรา ความเห็นผิดคลาดเคลื่อนก็เกิดขึ้นมาได้ ซึ่งเป็นอุปสรรค ขัดขวางปิดบังการรับรู้ต่ออารมณ์ทั้ง ๖ คือ อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ จนเกิดความวิปลาส^๔ เป็นความเห็นที่ผิด ของผู้ที่ปล่อยใจให้กระทำสิ่งใด ด้วยความอิสระเสรีตามอำนาจของอุปกิเลสจนทำให้เกิดความหลงใหลหรือความมัวเมาในสิ่งนั้น เกิดความเป็นบ้า (อุมมตตก) ไป ความเป็นบ้า (อุมมตตก) เรามักเข้าใจว่า คือ อาการของคนที่เสียสติ

^๑ ชู.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๘๓/๙๐.

^๒ พระกัมมัฏฐานาจริยะ พระปณิธาภิวัตน์, ๖๐ ชั่วโมงกับเทศนาธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๖), หน้า ๙๐.

^๓ ชู.อิติ. (ไทย) ๒๕/๑๐๕/๔๘๔.

^๔ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๙/๗๙.

วิกลจริตหรือคนที่เป็นโรคประสาทอย่างรุนแรง จนไม่สามารถจะควบคุมพฤติกรรมของตนได้ ในการวิจัยครั้งนี้หมายถึงอุปกิเลสเป็นสิ่งที่ทำให้คนที่มีความเครียดและมีจิตฟุ้งซ่านเข้าก็มีลักษณะความเป็นบ้าด้วย ท่านพุทธทาสภิกขุนำคำว่า บ้า มาใช้ในการเผยแพร่ธรรมะโดยท่านกล่าวว่า “เรายืมคำว่า บ้า ของภาษาโลก ๆ มาใช้เพื่อให้มันมีความหมายกระชับชนิดที่ชาวบ้านเข้าใจได้ทันทีที่เป็นภาษากลาง ๆ คือ ไม่ได้ไม่ชั่ว เพราะความเป็นบ้าดีก็มี บ้าทางชั่วก็มี”^๕ คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงได้ ขบวนการเหล่านี้ทำให้เกิดความเป็นบ้า (อุมมตตก)

๒. ความหมายความเป็นบ้า (อุมมตตก)

ในคัมภีร์อรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ ได้กล่าวไว้ว่า คนที่ได้สัญญาว่าเป็นบ้ามี ๘ จำพวก^๖ ดังนี้

๑) กามมมตตโก บ้าเพราะกามารมณ์ เช่น การติดแน่นรักใคร่พอใจอยู่ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ จนเกินไป การละความเป็นบ้า ประเภทนี้ย่อมทำอะไรตามใจโดยไม่ยั้งคิด มีการข่มขืนฆ่าเรา พราศผู้หญิง เจ้าชู้ ทำลามกอนาจาร และฆ่ากันตาย การบ้าอำนาจ บ้ายศศักดิ์ บ้าตำแหน่งหน้าที่ อยู่ในจำพวกนี้ด้วย

๒) โกรธมมตตโก บ้าเพราะโกรธ คือ พวกโทสจริต มีความซุนเคืองใจ มุ่งร้าย อาฆาตจองเวร และมีความโหดเหี้ยม สามารถทำลายหรือฆ่าบิดามารดาของตนเองได้

๓) ทิฎฐมมตตโก บ้าเพราะทิฎฐิ คือ ความเห็นที่ยึดเอาความเห็นของตนเองเป็นใหญ่ คนอื่นมีความเห็นถูกต้องอย่างไรไม่ยอมรับ เรามักจะพูดว่าเป็นคนมีทิฎฐิมานะ บ้าจำพวกนี้สามารถจะทำลายหมู่คณะและประเทศชาติได้

๔) โมหมมตตโก บ้าเพราะอวิชชา คือ ความหลงใหลโง่เขลา เชื่อง่าย ไม่มีเหตุผล จิตฟุ้งซ่าน เห็นชั่วเป็นดี เห็นผิดเป็นถูก เห็นงจักรเป็นดอกบัว เป็นคนเลอะเลือนและโลเลขาดสติปัญญา และรับผิดชอบ

๕. ยุกุมมตตโก บ้าเพราะผีสง ความเป็นบ้าประเภทนี้ย่อมตกอยู่ในอำนาจภูตผีปีศาจ พูตจาเลอะเลือน ตามแต่สิ่งลึกลับจะดลบันดาลใจ บ้าจำพวกนี้ไม่ค่อยเป็นอันตรายต่อ คนอื่นเป็นบ้าประเภทนำสงสาร

๖) ปิตตุมมตตโก บ้าเพราะติเตียด คือ ดีหรือดีกำเริบ ถ้าน้ำดีกำเริบผิดปกติจะทำให้จิตฟุ้งซ่าน พูตจาไม่เป็นภาษาคน น้ำดีภายในตัวคนมีส่วนทำให้เป็นบ้าได้ ดังที่เรามักพูดว่า บ้าดีเตียด คือ บ้าเพราะน้ำดีกำเริบนั่นเอง

๗) สุรัมมตตโก บ้าเพราะสุรายาเสพติดให้โทษ การละความเป็นบ้า ประเภทนี้ย่อมตกอยู่ในอำนาจของความเมา ไม่สามารถควบคุมสติสัมปชัญญะของตนเอง เช่น พวกดื่มน้ำเหล้าเมาสุราและยาเสพติดให้โทษประการต่าง ๆ ทำให้เกิดอุบัติเหตุและประทุษร้ายผู้อื่นได้

^๕ พุทธทาสภิกขุ, ธรรมทัศน์ของพระพุทธทาส: เห็นสังขะ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๔๓.

^๖ ขุ.ชา.ฉก.อ. (ไทย) ๕๙/๓/๕/๓๗-๓๘.

๘) พยสมมุตตโก บ้าเพราะประสบเหตุ การละความเป็นบ้า ประเภทนี้ย่อมตกอยู่ในอำนาจของความเสียใจ มีอาการเศร้าโศก บ่นเพ้อ ซบเซา ทอดอาลัยตายอยากในชีวิต สิ้นหวังสามารถจะฆ่าตัวตายได้^๗

การละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) เป็นเรื่องของปัญญาญาณที่เกิดจากการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาหากไม่เกิดปัญญาญาณ จะไม่มีทางละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ได้ การมีศรัทธาที่มากเกินไป ขาดปัญญา หรือ มีความเพียรอย่างเดียวแต่ขาดสมาธิ เป็นเรื่องอยากที่จะละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ได้ การที่จะละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ได้ถูกต้อง จำเป็นอย่างยิ่งที่จักต้องรู้จักตัวความเป็นบ้า (อุมมุตตก) เปรียบเหมือน การรบ ก็ต้องรู้จักข้าศึกศัตรู จึงจะสามารถชนะการรบได้ แต่การรู้จักความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ต่างกับ การรู้จักข้าศึกศัตรู เพราะการรู้จักความเป็นบ้า (อุมมุตตก) คือ รู้จักตัวจริงของความเป็นบ้า (อุมมุตตก) คือ ลักษณะที่กำลังปรากฏของความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ที่มีลักษณะให้รู้ โดยไม่ไข่พยายามไปละ แต่เข้าใจลักษณะของความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ว่าเป็นธรรมชาติไม่ใช่เรา เพราะขณะที่รู้ตรงลักษณะของสภาพธรรมในขณะนั้น มีแต่ตัวธรรมที่ปรากฏ จึงละความยึดถือว่ามีสัตว์ บุคคล ตัวตน ในขณะนั้น จึงเป็นการละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) รู้จักความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ด้วยปัญญา โดยการกำหนดสติอยู่กับฐานทั้ง ๔ คือ กาย เวทนา จิต และธรรม เป็นการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔^๘ ผู้ปฏิบัติต้องกำหนดตามรู้ตามเห็นรูปนาม ตามความเป็นจริงไตรลักษณ์ ย่อมปรากฏแก่บุคคลผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา จิตย่อมเข้าถึง อริยสัจ ๔ อย่างแท้จริง

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” ผู้ที่จะปฏิบัติจะต้องมีศีลเป็นพื้นฐานมีศีล ๕ เป็นต้น โดยหลักเพื่อการละความเป็นบ้า ๘ จำพวก ออกไปและพัฒนาสติให้เกิดเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้ความเป็นบ้าใหม่เกิดขึ้นมา ด้วยอบรมบ่มอินทรีย์ของ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้แก่กล้า มีพัฒนาการให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ให้ได้ผล มีประสิทธิภาพจนความเป็นบ้า (อุมมุตตก) หดสั้นไปถึงที่สุด ผู้วิจัจึงมีความสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทให้มีความชัดเจนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๓. การละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท พบว่า มี ๒ วิธี คือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ในแต่ละวิธี ก็สามารถละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ๘ จำพวก ได้แตกต่างกันไปโดยได้แสดงการละความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ๘ จำพวกไว้เป็น ๕ ระดับ คือ (๑) ตทังคปหาน หมายถึง การประหารความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ชั่วคราว (๒) วิกขัมภนปหาน หมายถึง การประหารความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ด้วย การข่มไว้ (๓) สมุจเฉทปหาน หมายถึง การประหารความเป็นบ้า (อุมมุตตก) ได้เด็ดขาด (๔) ปฏิปัสสัมภนปหาน หมายถึง การประหารความเป็นบ้า (อุมมุตตก) โดยความสงบ (๕) นิสสรณปหาน หมายถึง การ

^๗ พระเทพวรมณี (เสน ปญฺญาวชิโร), บทความ: เทศนาธรรมพิเศษ คนบ้า ๘ จำพวก: หนังสือพิมพ์ดี (อินเทอเนต) เล่มที่ ๓๗ ปีที่ ๑๐ [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.newworldbelieve.net/index.php?lay=show&ac=article&id=๓๗๙๑๘๐>, [๖ ม.ค. ๒๕๕๙].

^๘ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

ประหารความเป็นบ้า (อุมมตตก) ด้วยการสลัดออกไป จากการศึกษาหลักปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ในทางพระพุทธศาสนาจึงมีหลักการเพื่อละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ๘ จำพวก ที่ทำให้สัตว์ทั้งหลาย เศร้าหมอง หลักการดังกล่าวนี้ คือ หลักวิปัสสนาภาวนา พระพุทธองค์ตรัสว่า “ภิกษุยินดีในปหานะ มี ภาวนาเป็นที่ยินดี ยินดีในภาวนา ยินดีในภาวนานั้นภิกษุใดขยัน ไม่เกียจคร้าน มีสัมปชัญญะ มีสติ มั่นคงในปหานะและภาวนานั้น ภิกษุนี้เราเรียกว่า ผู้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ ที่รู้กันว่าล้ำเลิศเป็นของเก่า”^๙

โดยสรุป ความหมายและวิธีการของการละความเป็นบ้า (อุมมตตก) โดยหลักเพื่อการละ ความเป็นบ้า ๘ จำพวก ออกไปและพัฒนาสติให้เกิดเป็นเครื่องป้องกันไม่ให้ความเป็นบ้าใหม่เกิดขึ้นมา ด้วยอบรมบ่มอินทรีย์ของ ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาให้แก่กล้า มีพัฒนาการให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป ละ ความเป็นบ้า (อุมมตตก) ให้ได้ผล มีประสิทธิภาพจนความเป็นบ้า (อุมมตตก) หดสิ้นไปจนถึงที่สุด ผู้วิจัย จึงมีความสนใจศึกษาวิจัยเรื่อง การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ใน คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทให้มีความชัดเจนสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า การปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การปฏิบัติให้เห็นแจ้งจนเห็นชั้น ๕ (รูปกับนาม) ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ (ทนอยู่ ไม่ได้) เป็นอนัตตา (ไม่ใช่ตัวตน) การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจึงต้องมีชั้น ๕ (รูป - นาม) เป็นอารมณ์ การปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ ก็มีชั้น ๕ (รูป - นาม) เป็นอารมณ์ เป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน^{๑๐} และการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจุดมุ่งหมาย เพื่อให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาโดยมีพุทธดำรัสตรัสรับรอง ปรากฏในอากังขะยสุตตราว่า “ภิกษุใดต้องบรรลอรหัตผล พึงทำศีลให้บริบูรณ์หมั่นประกอบธรรม เครื่องสงบใจภายในตน ไม่เห็นห่างจากฉาน ประกอบด้วยวิปัสสนาภาวนาเถิด”^{๑๑}

๔. การละด้วยการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้า (อุมมตตก)

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ก็คือ แนวทางหรือหนทาง สำหรับยึดถือและปฏิบัติเพื่อฝึกฝนจิตใจของตนที่ถูกครอบงำจากความเป็นบ้า (อุมมตตก) ทั้งหลาย ให้ สภาวะจิตมีคุณภาพที่สูงขึ้น ๆ จนสามารถทำลายหรือการละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ดังกล่าวให้ออก จากจิตใจได้ ผู้ศึกษาจึงได้ตั้งประเด็นปัญหาไว้เพียง ๓ หัวข้อ ได้แก่

๑) หลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ในคัมภีร์พุทธ ศาสนาเถรวาท

หลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ในคัมภีร์พุทธศาสนา เถรวาท ในเบื้องต้นผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาต้องทำความเข้าใจในหลักการวางจิตใจให้เป็นกลาง หรือ เรียกว่าการตัดปลิโพท คำว่า ปลิโพทแปลว่า เครื่องกังวล^{๑๒} เครื่องผูกพัน หรือห่วงเหินหวาย ซึ่งเป็นเหตุ

^๙ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๑๐/๒๘๓.

^{๑๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๑.

^{๑๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๖๙/๖๑-๖๒.

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๖/๑๐๑.

ให้ห่วงกังวล^{๑๓} การตัดปลิวโพธ ได้แก่การตัดสิ่งรบกวนอันก่อให้เกิดความกังวลใจในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่งในการปฏิบัติธรรม แสวงหากัลยาณมิตร เมื่อได้กัลยาณมิตรแล้ว พร้อมทั้งจะปฏิบัติตามข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ แล้วก็มีอุปตัวเป็นศิษย์ของท่าน เมื่อได้มีอุปตัวเป็นศิษย์แล้ว ต้องเรียนกรรมฐานที่ถูกต้องกับจริตของตนด้วย กล่าว คือ ต้องได้กรรมฐานที่ถูกต้อง นอกจากได้กรรมฐานที่ถูกต้องแล้ว จะต้องมีความสะดวกสบายเป็นองค์ประกอบด้วย คือ ต้องมีความเป็นสปปายะการปฏิบัติสติระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบันอยู่ ย่อมหยั่งเห็นว่ามิเพียงสภาวะธรรมโดยปราศจากรูปร่างสัณฐาน จิตของเขา ย่อมหมดจดจากความเป็นบ้า (อุมมตตก) คือ ความโลภที่ชอบใจ ความโกรธที่ไม่ชอบใจ หรือความหลงที่ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริงได้ชั่วขณะด้วยวิปัสสนาญาณชื่อว่า ตทังคประหान เมื่อวิปัสสนาญาณของเขาแก่กล้าจากการปฏิบัติสติที่เปรียบได้กับการสังสมหน่วยกิตทีละน้อย ย่อมสามารถละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ได้โดยเด็ดขาดชื่อว่า สมุจเฉทปหาน การละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ดังกล่าวทำให้เขาเป็นผู้บริสุทธิ์จากความเป็นบ้า (อุมมตตก) อย่างแท้จริง^{๑๔} การปฏิบัติธรรมจะได้ผลดีหรือไม่ขึ้นกับอุปนิสัยของผู้ปฏิบัติ และคุณสมบัติของผู้เป็นอาจารย์เป็นส่วนสำคัญ คือ องค์แห่งความเพียรของผู้ปฏิบัติ ๕ ประการ ที่ควรรู้ ในอรรถกถามัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณสาก์ ระบุถึง ปธานียังคะว่า

ดูก่อนราชกุมาร องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ เหล่านั้น ก็ฉนั้นเหมือนกัน องค์ภิกษุผู้มีความเพียร ๕ เป็นไฉน (๑) ดูก่อนราชกุมาร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มึศรัทธา เธอพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้ยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม (๒) เธอเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไพศาตุสำหรับย่อยอาหารสม่าเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลางควรแก่ความเพียร (๓) เธอเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา เปิดเผยตนตามความเป็นจริง ในพระศาสดาหรือในเพื่อนพรหมจรรย์ผู้เป็นวิญญูทั้งหลาย (๔) เธอเป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้เข้าถึงพร้อม เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย (๕) เธอเป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันเห็นความเกิดและดับเป็นอริยะสามารถชำระกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ^{๑๕}

๒) องค์ประกอบในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

องค์ประกอบหรือหัวใจสำคัญที่ขาดไม่ได้ เป็นเครื่องบู่ทางไปสู่ความสำเร็จแห่งการปฏิบัติ คือ อาตปปี สัมปชาโน สติมา ซึ่งเป็น บาทฐานของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา มีความประพฤติเพียบพร้อมด้วยกุศลกรรมบถ ไม่ล่วงละเมิดผู้อื่นทางกาย ทางวาจา และทางใจ มีความสำรวมระวังใน

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๓), หน้า ๘๔๙.

^{๑๔} พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑.

^{๑๕} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๑/๒/๒/๑๓๐.

ศีลทั้งปวง แล้วใช้สติพิจารณาหรือกำหนดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นอารมณ์ คือ กำหนดรูปนามเป็นอารมณ์ ตามความเป็นจริงในขณะปัจจุบันนั้น ๆ มีส่วนประกอบสำคัญอยู่ ๕ ส่วนเรียกว่า เบญจขันธ์ หรือขันธ์ ๕ คือ (๑) รูปขันธ์ กองรูป (๒) เวทนาขันธ์ กองเวทนา (๓) สัญญาขันธ์ กองสัญญา (๔) สังขารขันธ์ กองสังขาร (๕) วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ ทั้ง ๕ ส่วนนี้รวมเรียกว่า กายกัมปใจ หรือ รูปกัมปนาม โดยที่จิตเป็นทั้งผู้ดูและผู้เล่นละคร อีกนัยหนึ่ง หากจะเปรียบเทียบการเล่นหุ่นกระบอก จิตก็จะเป็นผู้ชักหุ่นให้ทำท่าทางต่าง ๆ ตามบทที่จิตจะให้ เป็น ซึ่งตัวหุ่นกระบอกเอง หากจิตไม่เป็นผู้ชักแล้ว ก็ไม่สามารถจะออกท่าทางต่าง ๆ ได้ เพราะขาดผู้ชักนั่นเอง ลักษณะตามธรรมชาติของจิตมีอาการดิ้นรน ซัดสายด้วยการคิดนี้ก้อยู่ตลอดเวลา เพื่อให้จิตมีฐานที่จับ จึงหางานให้จิตทำ โดยเข้าไปกำหนดดูรู้ตามอาการต่าง ๆ มีเดิน ยืน นั่ง นอน เป็นต้น เมื่อยืนก็รู้ซัดว่ายืน เมื่อเดินก็รู้ซัดว่าเดิน เมื่อนั่งก็รู้ซัดว่านั่ง หรือเมื่อนอนก็รู้ซัดว่านอน^{๑๖}

๓) วิธีการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ตามแนวสติปัฏฐาน ๔

วิธีการการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ด้วยการ ใช้สติพิจารณาหรือกำหนดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นอารมณ์ คือ กำหนดรูปนามเป็นอารมณ์ ตามความเป็นจริงในขณะปัจจุบันนั้น ๆ มีส่วนประกอบสำคัญอยู่ ๕ ส่วนเรียกว่า เบญจขันธ์ หรือขันธ์ ๕ คือ (๑) รูปขันธ์ กองรูป (๒) เวทนาขันธ์ กองเวทนา (๓) สัญญาขันธ์ กองสัญญา (๔) สังขารขันธ์ กองสังขาร (๕) วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ ทั้ง ๕ ส่วนนี้รวมเรียกว่า กายกัมปใจ หรือ รูปกัมปนาม โดยที่จิตเป็นทั้งผู้ดูและผู้เล่นละคร อีกนัยหนึ่ง หากจะเปรียบเทียบการเล่นหุ่นกระบอก จิตก็จะเป็นผู้ชักหุ่นให้ทำท่าทางต่าง ๆ ตามบทที่จิตจะให้ เป็น ซึ่งตัวหุ่นกระบอกเอง หากจิตไม่เป็นผู้ชักหุ่นแล้ว ก็ไม่สามารถจะออกท่าทางต่าง ๆ ได้ เพราะขาดผู้ชักหุ่นนั่นเอง จากกระบวนการของวิปัสสนาภาวนา คือ การตามรู้ทางอายตนะ ทั้งความคิดที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีลักษณะของความงาม ความสุข ความเที่ยง และความมีตัวตน การเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่ง ซึ่งผู้ปฏิบัติจะต้องกำหนดรูปนามเป็นอารมณ์อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งสามารถทำลายความเป็นบ้า (อุมมตตก) ๘ จำพวกและเกิดปัญญาที่จะเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงทางพุทธศาสนานี้ เมื่ออธิบายตามทฤษฎีเกี่ยวกับการรู้ จะเห็นว่ามีความยึดมั่นในความงาม ความสุข ความเที่ยงและความมีตัวตน เป็นลักษณะของความคิดหรือการกำหนดรู้ที่บิดเบือนไปจากสภาพความเป็นจริง

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ มีจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่ง คือ การละความคิดที่ทำให้ก่อเกิดความเป็นบ้า (อุมมตตก) ทั้งหลายนี้ให้หมดสิ้นไป เกิดปัญญาขึ้นมา มิได้เป็นปัญญาที่เกิดจากการคิด การพิจารณาหาเหตุผล แต่เป็นปัญญาที่เกิดจากการฝึกอบรมและการลงมือปฏิบัติ ปัญญาประการหลังนี้จะก่อให้เกิดความรู้แจ้งแทงตลอดในรูปนามและสรรพสิ่งทั้งหลายว่ามีความน่าเกลียด เป็นทุกข์ ไม่เที่ยง และไม่มีตัวตน ปัญญาที่เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง อันจะทำ

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๕/๓๐๔.

ให้ความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ๘ จำพวก หดสั้นไปจากจิต ฉะนั้น การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นการปฏิบัติที่สามารถตามกำหนดรู้สติ ระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบันอยู่ ย่อมหยั่งเห็นว่ามีเพียงสภาวะธรรมโดยปราศจากรูปร่างสัญญาณ จิตของเขาย่อมหมดจดจากความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) คือ ที่มาจากความโลภที่ติดชอบใจ ความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ที่มาจากความโกรธที่ไม่ชอบใจ หรือความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ที่มาจากความหลงที่ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริงได้ชั่วขณะด้วยวิปัสสนาญาณชื่อว่า ตทั้งคประธาน เมื่อวิปัสสนาญาณของเขาแก่กล้าจากการปฏิบัติสติที่เปรียบได้กับการสังสมหน่วยกิตทีละน้อย ย่อมสามารถละความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ได้โดยเด็ดขาดชื่อว่า สมุจเฉทปหาน การละความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ๘ จำพวก ดังกล่าวทำให้เขาเป็นผู้บริสุทธิ์จากความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) อย่างแท้จริง ในพระศนะของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาปัญญาในที่นี้ คือ วิปัสสนาญาณ ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติหมดจากความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ทั้งหลาย ตลอดจนบรรลุมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด

๕. สรุป

การละความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาวิจัย ความหมายและวิธีการของการละความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) จากศึกษา พบว่ามี ๒ วิธี คือ สมถภาวนา และวิปัสสนาภาวนา ในแต่ละวิธี ก็สามารถละความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ๘ จำพวก ได้แตกต่างกันไป โดยได้แสดงการละความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ๘ จำพวกไว้เป็น ๕ ระดับ คือ (๑) ตทั้งคประธาน หมายถึง การประหารความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ชั่วคราว (๒) วิกขัมภนปหาน หมายถึง การประหารความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ด้วย การข่มไว้ (๓) สมุจเฉทปหาน หมายถึง การประหารความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ได้เด็ดขาด (๔) ปฏิปัสสัสมนปหาน หมายถึง การประหารความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) โดยความสงบ (๕) นิสสรณปหาน หมายถึง การประหารความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ด้วยการสลัดออกไป

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาพบว่า วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การปฏิบัติให้เห็นความเห็นแจ้ง เกิดจากการฝึกอบรมปัญญาจนรู้ชัดภาวะของสิ่งทั้งหลายตามความรู้แจ้งเห็นชัดตามความเป็นจริงของสภาวะธรรมทั้งหลาย มีรูป - นาม ชันธ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ (ทนอยู่ไม่ได้) เป็นอนัตตา (ไม่ใช่ตัวตน) การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจึงต้องมีชันธ ๕ (รูป - นาม) เป็นอารมณ์ และการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจุดมุ่งหมายเพื่อให้บรรลุมรรค ผล นิพพาน อันเป็นจุดหมายสูงสุด โดยการตรวจสอบเปรียบเทียบกับหลักวิสุทธิ ๗ และญาณ ๑๖ ในญาณ ๑๖ เป็นลำดับญาณแต่ละขั้นแต่ละตอน ในการตรวจสอบสภาวะธรรม ๑๖ ลำดับขั้นซึ่งมีวิสุทธิ ๗ เป็นส่วนประกอบในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ เป็นแนวทางหนึ่งที่พระวิปัสสนาจารย์ และผู้ปฏิบัติธรรมใช้เทียบเคียงตรวจสอบสภาวะธรรม ให้ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาได้รู้ถึงระดับสภาวะธรรมแห่งตนสู่ความปฏิบัติในธรรม เพื่อความหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหา ข้ามพ้นจากกองทุกข์ในสังสารวัฏ

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้ำ (อุมมตตก) ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท สิ่งที่ต้องทำก่อนการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้น เมื่อผู้ปฏิบัติศึกษาถึงหลักการและวิธีการมาแล้ว ก่อนจะลงมือปฏิบัติ จำเป็นจะต้องรู้บุพกิจ คือ กิจเบื้องต้นที่จะอำนวยความสะดวกให้ผู้ปฏิบัติได้รับผลของการปฏิบัติอย่างถูกต้อง ซึ่งจัดว่าเป็นองค์ประกอบที่ช่วยสนับสนุนให้เกิดการบรรลุธรรมด้วย การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการละความเป็นบ้ำ (อุมมตตก)

ด้วยการใช้สติพิจารณาหรือกำหนดกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน และธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน เป็นอารมณ์ คือ กำหนดรูปร่างเป็นอารมณ์ ตามความเป็นจริงในขณะปัจจุบันนั้น ๆ มีส่วนประกอบสำคัญอยู่ ๕ ส่วนเรียกว่า เบญจขันธ์ หรือขันธ์ ๕ คือ (๑) รูปขันธ์ กองรูป (๒) เวทนาขันธ์ กองเวทนา (๓) สัญญาขันธ์ กองสัญญา (๔) สังขารขันธ์กองสังขาร (๕) วิญญาณขันธ์ กองวิญญาณ ทั้ง ๕ ส่วนนี้รวมเรียกว่า กายกัปปะ หรือ รูปกัปปะ โดยที่จิตเป็นทั้งผู้ดูและผู้เล่นละคร อีกนัยหนึ่ง หากจะเปรียบเทียบการเล่นหุ่นกระบอก จิตก็จะเป็นผู้ชักหุ่นให้ทำท่าทางต่าง ๆ ตามบทที่จิตจะให้ เป็น ซึ่งตัวหุ่นกระบอกเอง หากจิตไม่เป็นผู้ชักหุ่นแล้วก็ไม่สามารถจะออกท่าทางต่าง ๆ ได้ เพราะขาดผู้ชักหุ่นนั่นเอง จากกระบวนการของวิปัสสนาภาวนา คือ การตามรู้ทางอายตนะทั้งความคิดที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีลักษณะของความงาม ความสุข ความเที่ยง และความมีตัวตน การเป็นกระบวนการเรียนรู้อย่างหนึ่ง ซึ่งผู้ปฏิบัติจะต้องกำหนดรูปร่างเป็นอารมณ์อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งสามารถทำลายความเป็นบ้า (อุมมตตก) ๘ จำพวกและเกิดปัญญาที่จะเห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงทางพุทธศาสนานี้ เมื่ออธิบายตามทฤษฎีเกี่ยวกับการรู้ จะเห็นว่ามีความยึดมั่นในความงาม ความสุข ความเที่ยงและความมีตัวตน เป็นลักษณะของความคิดหรือการกำหนดรู้ที่บิดเบือนไปจากสภาพความเป็นจริง

การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานตามแนวสติปัฏฐาน ๔ มีจุดมุ่งหมายอย่างหนึ่ง คือ การละความคิดที่ทำให้ก่อเกิดความเป็นบ้า (อุมมตตก) ทั้งหลายนี้ให้หมดสิ้นไป เกิดปัญญาขึ้นมา มิได้เป็นปัญญาที่เกิดจากการคิด การพิจารณาหาเหตุผล แต่เป็นปัญญาที่เกิดจากการฝึกอบรมและการลงมือปฏิบัติ ปัญญาประการหลังนี้จะก่อให้เกิดความรู้แจ้งแทงตลอดในรูปร่างและสรรพสิ่งทั้งหลายว่ามีความน่าเกลียด เป็นทุกข์ ไม่เที่ยง และไม่มีตัวตน ปัญญาที่เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง อันจะทำให้ความเป็นบ้า (อุมมตตก) ๘ จำพวก หมดสิ้นไปจากจิต

ฉะนั้น การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นการปฏิบัติที่สามารถตามกำหนดรู้สติ ระลึกรู้สภาวะธรรมปัจจุบันอยู่ ย่อมหยั่งเห็นว่ามีความเที่ยงสภาวะธรรมโดยปราศจากรูปร่างสัณฐาน จิตของเขาย่อมหมดจดจากความเป็นบ้า (อุมมตตก) คือ ที่มาจากความโลภที่ติดชอบใจ ความเป็นบ้า (อุมมตตก) ที่มาจากความโกรธที่ไม่ชอบใจ หรือความเป็นบ้า (อุมมตตก) ที่มาจากความหลงที่ไม่รู้เท่าทันตามความเป็นจริงได้ชั่วขณะด้วยวิปัสสนาภาวนาญาณชื่อว่า ตหังคประหาม เมื่อวิปัสสนาภาวนาญาณของเขา แก่กล้าจากการปฏิบัติ สติที่เปรียบได้กับการสังสมหน่วยกิตทีละน้อย ย่อมสามารถละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ได้โดยเด็ดขาดชื่อว่า สมุจเฉทประหาม การละความเป็นบ้า (อุมมตตก) ทั้ง ๘ จำพวกดังกล่าวทำให้เขาเป็นผู้บริสุทธิ์จากความเป็นบ้า (อุมมตตก) อย่างแท้จริง ในทรรคของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาปัญญาในที่นี้ คือ วิปัสสนาภาวนาญาณ ซึ่งทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด

บรรณานุกรม

พระกัมมัฏฐานาจริยะ พระปณิธาภิวัตต์. ๖๐ ชั่วโมงกับเทศนาธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๔.

กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๖.

พุทธทาสภิกขุ. ธรรมที่ศรัทธาของพระพุทธทาส: เห็นสังขละ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภาพใจ,

๒๕๔๒.

พระเทพวรมณี (เสน ปญฺญาวชิโร). **บทความ: เทศนาธรรมพิเศษ คนบ้า ๘ จำพวก: หนังสือพิมพ์ดี**
(อินเทอเนต) เล่มที่ ๓๗ ปีที่ ๑๐ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.newworldbelieve.net/index.php?lay=show&ac=article&id=๓๗๙๑๘๐>,
[๖ ม.ค. ๒๕๕๙].

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙.
กรุงเทพมหานคร: เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๕๓.

พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). **มหาสติปัฏฐานสูตร**. แปลโดย พระคันธสาราภิงค์, พิมพ์ครั้งที่
๒. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

การพัฒนาปัญญากับหลักอตตะเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุก
The Intellectual development With the benefit
To develop a life of well-being.

พระครูสุพัฒนกาญจนกิจ, ดร.*

บทคัดย่อ

การพัฒนาปัญญากับหลักอตตะเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา เป็นแนวทางการปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญาให้สูงขึ้นจนสามารถตัดกิเลสได้เด็ดขาด การพัฒนาปัญญา หมายถึง การตกผลึกของอริสัจ ๓ อริจิต ทำให้เกิดอริปัญญา เสมือนหนึ่งลูกโซ่ที่ต่อเนื่องกันมาจากศีล สมาธิ ปัญญา

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท เป็นวิธีการที่ปฏิบัติให้เกิดปัญญาหยั่งรู้ เห็นแจ้งในสัจธรรมทั้งปวง เป็นความรู้แจ้งเห็นจริงตามกฎของไตรลักษณ์

การพัฒนาปัญญากับหลักอตตะเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกนี้ เป็นเครื่องมือสำคัญในการตัดกิเลส ทำให้ได้ประโยชน์ ๓ ประการคือ (๑) เพื่อความผาสุกในปัจจุบันที่เรียกว่า “ทิฐฐัมมิกัตตะ” ช่วยในการพัฒนาปัญญาให้เกิดขึ้น และใช้ปัญญาเพื่อหาสิ่งเหล่านี้มาตอบสนองความผาสุกของตน (๒) เพื่อความผาสุกในอนาคตที่เรียกว่า “สัมปรายิกัตตะ” เป็นการพัฒนาปัญญาเพื่อให้ได้ประโยชน์ที่เป็นความผาสุกในอนาคต (๓) เพื่อเป้าหมายความผาสุกสูงสุด คือ การบรรลุธรรม ปัญญา จะช่วยการพัฒนาปัญญาให้มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และสามารถตัดกิเลสออกจากตนเองได้โดยเด็ดขาด

คำสำคัญ: การพัฒนาปัญญา, อตตะ, ความผาสุก.

Abstract

The Intellectual development With the benefit To develop a life of well-being. Scripture is part of the Threefold Training and to generate higher wisdom until being able to eliminate the defilements. Higher Wisdom Training is the synthesis of Adhisīla (Higher morality) Adhicitta (Higher mentality), and thus causes in Adhipañña (Higher wisdom).

The Insight Meditation Practice in the Theravāda Buddhist Scripture is the practical way to enhance wisdom having ability to get through the realization of all Sacca (truth), which is the thorough knowledge of the Three Characteristics.

Intellectual development With the benefit To develop a life of well-being. is the important instrument used to eradicate the defilements. The Insight Meditation

---

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม จ.กาญจนบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

Practice has three benefits: (1) Giving benefit for the present wellbeing called “Dhithhadhammikatta” that helps to generate wisdom for having independent self wellbeing. (2) To wellbeing in future called “Samparayikattha”, (3) For the highest objectives to attain the enlightenment, Higher Wisdom Training will develop Pañña which enable the ability to realize all the facts as they really are and finally can extirpately eradicate one’s own defilements.

Keywords: Intellectual Development, benefit, well-being.

๑. บทนำ

ในปัจจุบันนี้ประชาชนคนไทยมีสภาพจิตที่รุนแรงเพิ่มจำนวนมากขึ้น จึงเป็นการสะท้อนออกมาให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า ปัญหาอาชญากรรม การฆ่าตัวตาย ปัญหาทางเพศปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด และการพนันตลอดจนถึงเกมออนไลน์ต่างๆ ปัญหาดังกล่าวได้ส่งผลให้คุณภาพชีวิตคนไทยตกต่ำลงอย่างมาก ส่วนหนึ่งมีผลให้สถาบันครอบครัวส่วนหนึ่งอ่อนแอลง มีผลให้สมาชิกที่อยู่ภายในครอบครัวนั้นๆ มีโอกาสที่จะมีปัญหาภายในครอบครัว และลูกกลามเป็นปัญหาสังคม ดังนั้น การนำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ให้ถูกวิธีจะช่วยยกระดับสุขภาพจิตให้แข็งแรง สามารถพัฒนาให้เกิดปัญญามาใช้แก้ไขปัญหาชีวิต

การพัฒนาปัญญา มีความหมายของคำว่า ไม่ปรากฏอย่างชัดเจน ดังนั้น ในการค้นหาคำตอบจำเป็นต้องมุ่งนำความรู้ในเรื่องความหมายของปัญญาที่จะสามารถค้นพบก่อนมาเป็นฐานความรู้ เพื่อไปเชื่อมโยงเข้ากับความหมายของ คำว่า พัฒนา ซึ่งหมายถึง ทำให้เจริญ^๑ ผลจากความพยายามในการค้นหาคำตอบนี้จะเป็นเช่นไรเป็นประเด็นที่น่าสนใจเมื่อปัญญามีความสำคัญเช่นนี้ จึงน่าสนใจต่อไปว่า การมุ่งสนใจในเรื่องนี้ควรเริ่มจากประเด็นความหมายของการพัฒนาปัญญา ก่อนว่า พระพุทธศาสนาเถรวาทให้ความหมายไว้หรือไม่ เมื่อพิจารณาในเบื้องต้น ในตติยปัญญาภิธานสูตร^๒ ได้กล่าวถึง ปัญญา เป็นอย่างไร

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาอันประเสริฐหยั่งถึงความเกิดและความดับ เพิกถอนกิเลส ให้บรรลุถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์สมุทัย (เหตุเกิดทุกข์)” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธ (ความดับทุกข์)” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา (ข้อปฏิบัติเครื่องดำเนินไปสู่ความดับทุกข์)” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “เหล่านี้้อาสวะ” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวะสมุทัย” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธ” เธอรู้ตามความเป็นจริงว่า “นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา” นี้ชื่อว่าปัญญา^๓

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ ๒๕๔๖), หน้า ๗๗๙.

^๒ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๒๙/๕๔๙-๕๕๐.

^๓ ส.ม. (ไทย) ๑๙/๕๒๑/๓๓๕.

การเข้าใจความหมายของการพัฒนาปัญญากับหลักอรรถะเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุก เพราะการมีชีวิตหรือใช้ชีวิตให้มีคุณภาพหรือความผาสุกของชีวิต ย่อมเป็นสิ่งที่ปรารถนาของทุกคน และสังคม เพื่อให้การดำรงอยู่มีความสุข สงบร่วมกัน ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิต จึงเป็นการพัฒนาที่เริ่มต้นจากการพัฒนาตนเองเพื่อให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ปรับปรุงการดำเนินชีวิตให้สอดคล้อง และรองรับกับการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคต ความผาสุก (wellbeing) หมายถึง สภาพที่บุคคลมีความสุขสบายใจ รับรู้ว่าคุณเองได้ทำในสิ่งที่ตนเองทำได้สำเร็จและทำในสิ่งที่ชอบพร้อมที่จะแบ่งปันความสุขให้กับบุคคลอื่น มีความภาคภูมิใจในการกระทำของตนในการมีกิจกรรมเพื่อส่วนรวม อย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้นจำเป็นต้องรู้ลึกลงไปถึงอุปสรรคในการพัฒนาปัญญา ซึ่งองค์ความรู้ปรากฏอยู่ในเรื่องต่อไปก็ต้องมีเรื่องจุดหมายในการพัฒนาคน ซึ่งเป็นจุดหมายของการศึกษา ซึ่งพูดสั้นๆ ได้ว่า จุดหมายนั้นก็คือ การพัฒนาตนของแต่ละคนให้เข้าถึง อรรถะ^๔ คือเข้าถึงจุดมุ่งหมายของชีวิตในระดับต่างๆ

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้นเป็นการพัฒนาปัญญาให้เพิ่มขึ้น ไม่ทำให้เกิดความเห็นผิดคลาดเคลื่อนจากหลักคำสอนหรือเรียกว่า การปฏิบัติแบบที่คิดเอาเอง ขาดผู้แนะนำ ขาดความรู้ด้านตำรา ความเห็นผิดคลาดเคลื่อนก็เกิดขึ้นมาได้ ซึ่งเป็นอุปสรรค ขัดขวางปิดบังการรับรู้ต่ออารมณ์ทั้ง ๖ คือ อารมณ์ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางใจ จนเกิดความวิปลาสน^๕

ดังนั้น จึงสนใจจะศึกษาเรื่องการพัฒนาปัญญากับหลักอรรถะเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุก เป็นแนวทางพัฒนาทางปัญญา พัฒนาทักษะ ความรู้ ประสบการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้สามารถคิดพิจารณาเรื่องต่าง ๆ ได้อย่างมีเหตุผล ซึ่งปัญญาจะแตกฉานในบุคคลได้นั้น จำเป็นจะต้องมีการศึกษามีความสนใจเอาใจใส่ต่อวิชาความรู้ที่ได้อบรมสั่งสอน เพื่อให้เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและนำไปพัฒนาชีวิตที่มีความผาสุกต่อไปภายภาคหน้า เพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องดังกล่าว และนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามหลักในทางพระพุทธศาสนาต่อไป

๒. ความหมายของปัญญา

คำว่า ปัญญา มีความหมายตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก อรรถกถา และปกรณ์พิเศษหลายนัยดังนี้

ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต ปัญญา หมายถึง ความรู้ธรรมที่เป็นกุศล อกุศล ธรรมที่มีโทษ ไม่มีโทษ ธรรมดำ (ธรรมที่ให้ผลเป็นทุกข์) ธรรมขาว (ธรรมที่ให้ผลเป็นสุข) ธรรมที่ควรเสพ ธรรมที่ไม่ควรเสพ ธรรมที่ไม่สามารถทำให้เป็นพระอริยะ และธรรมที่สามารถทำให้เป็นอริยะ^๖ ปัญญาในความหมายนี้ หมายถึงปัญญาระดับโลกียะ เป็นความรู้ที่เกิดจากการฟัง และการคิดพิจารณา

^๔ เรื่อง อรรถะ คือจุดหมายของชีวิต ๓ ชั้น ตามอธิบายในที่นี้ อาจเขียนย่อจับความยากไปบ้าง และยังไม่เป็นเวลาปรับปรุงคำอธิบายนี้ ผู้ที่ต้องการคำอธิบายที่กะทัดรัด พึงดูในหนังสือ วินัยชาวพุทธ หน้า ๙ - ๑๐ หรือ ธรรมนุญชีวิต หน้า ๘ - ๙

^๕ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๔๙/๗๙.

^๖ อัง.นวก. (ไทย) ๒๓/๕/๔๓๙.

ปรากฏในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต ปัญญา หมายถึง เครื่องพิจารณาเห็นทั้ง ความเกิด และความดับอันเป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ” ปัญญาในความหมาย นี้ หมายถึง ปัญญาระดับโลกุตตระ เป็นความรู้ที่เกิดจากการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ตั้งแต่เริ่มต้น จนกระทั่งบรรลุมรรคผล

ปรากฏในปกรณ์พิเศษวิสุทธิมรรค ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว คือ รู้โดยประการต่างๆ ได้แก่ รู้จักอารมณ์มีสี่เสี้ยว สีเหลืองเป็นต้น รู้แจ้งสังขารทั้งหลายว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา และ รู้แจ้งแทงตลอดมรรคผล พิเศษกว่าความรู้ด้วยสัญญา ซึ่งเป็นความรู้จักอารมณ์มีสี่เสี้ยว มีสีเหลืองเป็น ต้นเท่านั้น และพิเศษกว่าความรู้ด้วยวิญาณ ซึ่งเป็นการรู้แจ้งอารมณ์มีสี่เสี้ยวสีเหลืองเป็นต้น และรู้ แจ้งสังขารทั้งหลายว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แต่ไม่อาจรู้แจ้งแทงตลอดมรรคผลได้”

ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรค นอกจากอธิบายความหมายของปัญญาแล้ว ได้อธิบาย ลักษณะของปัญญาไว้ว่า ปัญญาเป็นการตรัสรู้สภาวะธรรมเป็นลักษณะ มีหน้าที่กำจัดความมืด คือ โมหะ ที่ปกปิดสภาวะธรรมรส มีความหายหลงเป็นผลที่ปรากฏชัดเจน มีสมาธิเป็นพื้นฐาน พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า ผู้มีจิตเป็นสมาธิย่อมรู้ย่อมเห็นตามความเป็นจริง” ปัญญาตามลักษณะดังกล่าวนี้ได้แก่ วิปัสสนาปัญญา

ปรากฏในมิลินทปัญหา พระนาคเสนเถระได้อธิบายลักษณะของปัญญาแก่พระเจ้ามิลินท์ ว่า “ปัญญา มีลักษณะตัดให้ขาด อีกอย่างหนึ่ง ปัญญา มีลักษณะส่องสว่าง”^{๙๖} คือ เมื่อมีปัญญา เกิดขึ้น ย่อมกำจัดอวิชชาทำให้เกิดความสว่าง คือ วิชชา พิจารณาเห็นได้ว่าสรรพสิ่งทั้งหลาย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และไม่ใช่อัตถวน เปรียบดังแสงไฟย่อมขจัดความมืด ทำให้ทุกสิ่งปรากฏชัด

ปรากฏในฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ ปกาเรน ชานาติ อนิจจาทิวเสน อวพุชฌตีติ ปัญญา แปลว่า ธรรมชาติใด ย่อมรู้โดยอาการทั่วถึง ได้แก่รู้ชัดด้วยอำนาจลักษณะ ๓ มี อนิจจลักษณะเป็นต้น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้นชื่อว่าปัญญา ปัญญานั้นแลชื่อว่าปอินทรีย์ เพราะประกอบด้วยความเป็นใหญ่ ในการรู้ชัดตามสภาวะ เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ปัญญินทรีย์^{๙๗}

๓. การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อฝึกอบรมให้เกิดปัญญา

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาการฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญา การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็น ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง เรียกว่าอภิปัญญา มีรายละเอียดดังนี้

^{๙๖} อัง.สตุตทก. (ไทย) ๒๓/๔/๗.

^{๙๗} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบ เรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๓.) หน้า ๗๓๑

^{๙๘} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบ เรียง, หน้า ๗๓๓.

^{๙๙} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มิลินทปัญหา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๑.

^{๑๐๐} วิกาวินี. (บาลี) หน้า ๑๐๗.

ความหมายของวิปัสสนา

วิปัสสนา เป็นภาษาบาลี จำแนกออกเป็น ๒ คำ คือ วิ+ปัสสนา วิอุปสัค แปลว่า วิเศษ แจ่ม ต่าง ทิส ธาตุ แปลว่า เห็น แปลงทิส เป็น ๒ รูป คือ ทกข และ ปสส ประกอบด้วยปัจจัยและวิกัตติ เป็น ปสสนา แปลว่า การเห็น เมื่อนำทั้งสองคำมารวมกันถึงเป็นวิปัสสนา ซึ่งแปลว่าการเห็น โดยวิเศษ การเห็นแจ่ม การเห็นด้วยอาการต่าง ๆ หรืออาการหลายอย่างและยังเป็นปัญญาที่เข้าไปเห็นแจ้งรูปนาม พระไตรลักษณ์ อริยสัจ และมรรค ผล นิพพาน^{๑๒}

ความสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เป็นการเรียนรู้รูปนามตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ได้แก่ การพิจารณาดูกาย เวทนา จิต และธรรม อันได้แก่ รูปธรรมและนามธรรม พระพุทธองค์ทรงสอนให้เจริญสติและปัญญา เพื่อมารู้แจ้งความจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกว่า เป็นเพียงรูปกับนามเท่านั้น และปัญญาที่เข้าไปรู้ถึงสภาวะลักษณะรูปนามโดยความเป็นไตรลักษณ์ คือไม่เที่ยงเกิดดับตลอดเวลา เป็นทุกข์ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ เป็นอนัตตาไม่ใช่ตัวตน บังคับบัญชาไม่ได้ ปัญญาที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่า วิปัสสนาปัญญา^{๑๓}

กระบวนการในการเจริญวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้เกิดอริปัญญา

ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดอริปัญญา ที่เห็นปรากฏได้เด่นชัดคือหลักสติปัฏฐาน ๔^{๑๔} ดังนี้

๑) ในกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การมนสิการสิ่งปฏิกุศล เป็นการพิจารณาความไม่สวยงามงามตามความเป็นจริงไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร เป็นการพิจารณาเห็นกายในกาย สักแต่ว่าธาตุไม่ใช่ตัวตน บุคคล เราเขา

๒) ในเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง ด้วยการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายใน พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายภายนอก หรือพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอก พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในเวทนาทั้งหลาย พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลาย หรือพิจารณาเห็นทั้งธรรมเป็นเหตุเกิดทั้งธรรมเป็นเหตุดับในเวทนาทั้งหลาย

๓) ในจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง ด้วยการพิจารณาเห็นจิตในจิตภายใน พิจารณาเห็นจิตในจิต ภายนอก หรือพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในทั้งภายนอก โดยการพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในจิต และพิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุดับในจิต

๔) ในธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง ด้วยการพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายภายใน พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย

^{๑๒} พระมหาไสว ญาณวีโร, **คู่มือพระวิปัสสนาจารย์**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕.

^{๑๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๑๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๔/๓๐๒.

ภายนอก หรือพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอก พิจารณาเห็นธรรมเป็นเหตุเกิดในธรรมทั้งหลายไม่ยึดมั่นถือมั่นพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย

สรุปความว่า ปัญญา ๓ คือ จินตามยปัญญา ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการคิด สุตมยปัญญา ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการฟัง ภาวนามยปัญญา ได้แก่ ปัญญาที่เกิดจากการอบรม เมื่อรับรู้แล้ววางอารมณ์มีอิทธิพลต่อจิตใจในการที่จะทำให้เกิดความสุขหรือความทุกข์ ส่งผลให้ทำถูกหรือทำผิดนั้นขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่มากกระทบความสัมพันธ์ต่าง ๆ เหล่านั้นด้วยความรู้หรือความไม่รู้ คือ มีสติสัมปชัญญะหรือไม่ ถ้ามีสติสัมปชัญญะทำให้สามารถควบคุมการปรุงแต่งของจิตไว้ได้ ในลักษณะที่ไม่เกิดกิเลสและความทุกข์ ถ้าปราศจากสติสัมปชัญญะก็ตรงกันข้าม^{๑๕} ซึ่งโดยธรรมชาติแล้วจิตเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ยากเปลี่ยนแปลงตัวเองตลอดเวลา ชอบที่จะตกไปตามอารมณ์ที่เป็นอกุศลอยู่เสมอ เรียกว่าเป็นจิตที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา จิตที่ได้รับการพัฒนาแล้วจะเป็นจิตที่มีคุณภาพดีมีความสะอาด สว่าง สงบ ซึ่งเป็นเหตุนำความสุขมาให้^{๑๖} ผู้ที่สามารถควบคุมระวังรักษาจิตตัวได้เองอยู่เสมอ จึงจะพ้นจากบ่วงมาร คือ พันธนาการของสรรพกิเลสได้^{๑๗} จึงเป็นผลมาจากปัญญา

๔. การพัฒนาปัญญากับหลักอัตถะเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุก

การพัฒนาปัญญามาเป็นเครื่องมือสำคัญในการตัดกิเลส เป็นการพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกด้วยหลักอัตถะ^{๑๘} อัตถะ คือจุดหมายของชีวิต ๓ ชั้น ตามอธิบายในที่นี้ อาจจะเป็นย่อจับความยากไปบ้าง และยังไม่มีเวลาปรับปรุงคำอธิบายนี้ ผู้ที่ต้องการคำอธิบายที่กะทัดรัดมี ๓ ประการคือ (๑) เพื่อความผาสุกในปัจจุบันที่เรียกว่า “ทิฏฐธัมมิกัตถะ” ช่วยในการพัฒนาปัญญาให้เกิดขึ้น และใช้ปัญญาเพื่อหาสิ่งเหล่านี้มาตอบสนองความผาสุกในปัจจุบัน (๒) เพื่อความผาสุกในอนาคตที่เรียกว่า “สัมปรายิกัตถะ” เป็นการพัฒนาปัญญาเพื่อให้ได้ประโยชน์ที่เป็นความผาสุกในอนาคต (๓) เพื่อเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุธรรม ปัญญา จะช่วยการพัฒนาปัญญาให้มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และสามารถตัดกิเลสออกจากตนเองได้โดยเด็ดขาด

๔.๑) การพัฒนาปัญญากับทิฏฐธัมมิกัตถะเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกในปัจจุบัน

เพื่อความผาสุกในปัจจุบัน ที่เรียกว่า “ทิฏฐธัมมิกัตถะ” ช่วยในการพัฒนาปัญญาให้เกิดขึ้น และใช้ปัญญาเพื่อหาสิ่งเหล่านี้มาตอบสนองความสุขของตน

การพัฒนาปัญญากับทิฏฐธัมมิกัตถะเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกเป้าหมายเพื่อความผาสุกในปัจจุบัน ทิฏฐธรรมสุขวิหารเป็นวิธีการพักผ่อนอย่างสุขสบายในปัจจุบันที่ดีที่สุด ข้อนี้เป็นอานิสงส์ของสมาธิขั้นอุปปนา (สมาธิระดับฌาน) ด้วยอำนาจของปัญญาในอุเบกขาฌานซึ่งเป็นปัญญาที่ถูกพัฒนาเพื่อสุขในปัจจุบัน สำหรับพระอรหันต์ซึ่งเป็นผู้ทำกิจเพื่อความหลุดพ้นเสร็จสิ้นแล้ว ไม่ต้องใช้ฌานเพื่อบรรลุภูมิธรรมอันใด ๆ ต่อไปอีก พระอรหันต์หรือพระอนาคามี ผู้ได้สมาบัติ ๘ แล้ว ทำให้เสวยความสุขอยู่ได้โดยไม่มีจิตตลอดเวลา ๗ วัน ผู้ใดพัฒนาปัญญาจนถึงขั้นฌานแม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวประเสริฐกว่าผู้มีปัญญาทรมามีชีวิตเป็นอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ดังพระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ผู้ใดมีปัญญา

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, **มรดกธรรม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๘), หน้า ๕๐.

^{๑๖} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖/๒๒.

^{๑๗} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๗/๒๒.

^{๑๘} **วินัยชาวพุทธ** หน้า ๙ - ๑๐ หรือ **ธรรมบุญชีวิต** หน้า ๘ - ๙

ทราชม มีใจไม่ตั้งมั่น พึ่งเป็นอยู่ ๑๐๐ ปี ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้มีปัญญามีนิมิตประเสริฐกว่า” (ความเป็นอยู่ของผู้นั้น)^{๑๙} ฉะนั้นจะเห็นได้ว่า พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย นิยมใช้ฌานเป็นที่พักผ่อนกายใจเป็นอยู่อย่างสุขสบายในโอกาสว่างจากการบำเพ็ญกิจ ซึ่งมีคำเรียกเฉพาะว่าเพื่อเป็น ภิภุชธรรมสุขวิหาร

ส่วนความผาสุกตามหลักความต้องการของมนุษย์ในระดับต้นๆ นั้น คือความผาสุก ในปัจจุบัน อันถือว่ามนุษย์จะขาดไม่ได้ เพราะถือเป็นฐานที่มั่นคงต่อการดำเนินชีวิตต่อไปในภายภาคหน้า ซึ่งอาศัยการพัฒนาปัญญาตนเองให้เกิดขึ้น และใช้ปัญญาเพื่อหาสิ่งเหล่านี้มาเพื่อความสุขของตน เป้าหมาย คือ การพัฒนาปัญญาเพื่อความผาสุกที่ตามองเห็น ซึ่งเป็นเรื่องรูปธรรมที่สัมผัสได้ในปัจจุบันชาติ อันได้แก่ความสมบูรณ์ด้วย ปัจจัย ๔ อันประกอบไปด้วย (๑) ความมีสุขภาพที่ดี ร่างกายที่แข็งแรงและสมบูรณ์ ไม่เจ็บไข้ได้ป่วย (๒) ความสมบูรณ์ด้วยโภคสมบัติ ใช้จ่ายและเก็บออมได้ตามชอบใจ และเป็นหลักเป็นฐานอันเป็นที่พึ่งของตนเองในอนาคต (๓) ความเป็นที่ยอมรับของ กัลยาณมิตรทางสังคม การมีความสัมพันธ์ที่ดีกับเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย (๔) ความมีครอบครัวที่สมบูรณ์ ใช้ชีวิตอย่างเป็นสุขที่สุด (กรณีคฤหัสถ์)^{๒๐}

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาเพื่อความผาสุกในปัจจุบัน เช่น ปุสสะและภัลลิกะได้เดินทางขายค้ำไปทั่ว และระหว่างการเดินทางครั้งหนึ่งได้มาพบพระพุทธเจ้าและได้เป็นพุทธศาสนิกคู่แรกในพระพุทธศาสนา^{๒๑} ในการค้าขายนั้นปุสสะและภัลลิกะย่อมต้องใช้ปัญญาในการทำการค้าขาย มิฉะนั้นการค้าขายนั้นจะไม่สามารถประสบความสำเร็จและดำเนินอยู่ได้ ปัญญาดังกล่าวจัดเป็นปัญญาประเภทแรกๆ ที่เรียกว่า โลกียปัญญา สาสวปัญญา หรือปริยาปันนปัญญา เป็นต้น

๔.๒) การพัฒนาปัญญากับสัมปรายิกัตถะเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกในอนาคต

การพัฒนาปัญญากับสัมปรายิกัตถะเพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกเป้าหมายเพื่อความผาสุก ในอนาคต แม้มนุษย์จะพัฒนาปัญญาจนสามารถบรรลุความผาสุกในระดับต้นมาได้ แต่เชื่อว่า จะรับประกันความสุขทั้งหลายให้อยู่ตลอดไปได้ แม้จะมีสุขภาพแข็งแรง อีกไม่นานโรคภัยทั้งหลายต้อง มาเบียดจนได้ ทรัพย์สินเงินทองที่มีอยู่แล้ว แต่ยั่งรู้สึกไม่ปลอดภัย ถึงมียศ มีตำแหน่งที่ดี ก็ยังคงไม่ แน่ใจว่าจะทรงอยู่ได้กี่วัน จะเป็นที่ยอมรับในสังคมตลอดไปหรือไม่ จึงทำให้รู้สึกไม่มั่นใจในสิ่งที่ตน ได้รับ เมื่อเป็นเช่นนี้ การพัฒนาปัญญาจนถึงขั้นญาณ (โลกียญาณ) จึงเป็นประโยชน์มากเพราะ สามารถตัดกิเลสระงับทุกข์ชั่วคราว เป็นปัญญาที่เกิดขึ้นได้ด้วยการเจริญวิปัสสนาภาวนา สามารถรู้ผิด ชอบชั่วดี รู้อะไรเป็นประโยชน์ไม่ใช่ประโยชน์ อะไรเป็นสาระอะไรไม่ใช่สาระ ทำให้สงบระงับความ สับสนวุ่นวายในกระแสของโลกธรรมในปัจจุบัน ด้วยการมีชีวิตแบบไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น จึง มีความสุขมากกว่าความทุกข์ ประโยชน์ในระดับที่สองนี้จึงมีความจำเป็นอย่างมาก ประโยชน์ในขั้นนี้ เป็นเรื่องของจิตใจที่ลึกซึ้งลงไป เป็นประโยชน์ที่เลยจากตามองเห็น เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ^{๒๒}

^{๑๙} ชุ.ช. (ไทย) ๑๗/๑๑๑/๖๕.

^{๒๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **ชีวิตที่สมบูรณ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมังทอง, ๒๕๔๙), หน้า ๑๐.

^{๒๑} อ.เอกก.อ. (ไทย) ๑/๒/๕๗-๕๙.

^{๒๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๗,๑๘๗/๑๔๘.

การพัฒนาปัญญา กับ สัมปรายิกัตถะ เพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุก โดยหลักสัมปรายิกัตถะ คือ ประโยชน์ภายนอก, ประโยชน์ชั้นสูงขึ้นไป อันได้แก่ ความมีจิตใจเจริญองงามด้วยคุณธรรมความดี ทำให้ชีวิตนี้มีค่า และเป็นหลักประกันชีวิตในภพหน้า ในพระสูตรปัตตกัมมสูตร ว่าด้วยกรรมอันสมควร อนาถบิณฑิกคหบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั้น ณ ที่สมควร พระผู้มีพระภาคจึงได้ตรัสกับอนาถบิณฑิกคหบดี ดังนี้ว่า คหบดี ธรรม ๔ ประการนี้เป็นสิ่งน่าปรารถนา นำใคร นำพอใจ หาได้ยากในโลก ธรรม ๔ ประการ อะไรบ้าง คือ คือ(๑) สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา (๒) สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล (๓) จากสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการบริจาค (๔) ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา ธรรม ๔ อย่างนี้เรียกเต็มว่า สัมปรายิกัตถสังวัตตนิกรมม^{๒๓}

ตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงปัญญาเพื่อความผาสุกในอนาคต เช่น เมื่อครั้งพระปัญจวัคคีย์ได้บรรลุอรหัตผลพร้อมกัน^{๒๔} ปัญญาในขณะที่บรรลุธรรมของพระปัญจวัคคีย์แต่ละท่านสามารถจัดเป็นปัญญาประเภทหลังที่เรียกว่า โลกุตตรปัญญา อนาสวปัญญา หรืออาสววิปยุตต อนาสวปัญญา เป็นต้น

๔.๓) การพัฒนาปัญญา กับ ปรมัตถประโยชน์ เพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกในเป้าหมายสูงสุด

การพัฒนาปัญญา กับ ปรมัตถประโยชน์ เพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกคือ การเข้าถึงอริยมรรคเป็นแนวทางแล้วถึงอัสวักขยญาณ ซึ่งแปลว่า ญาณทำพรหมจรรย์ให้สิ้นเพราะหยั่งรู้ทันว่ากิเลสสิ้นแล้ว กิจจบแล้ว พรหมจรรย์สิ้นแล้ว ไม่ต้องเจริญอีก ไม่ต้องทำอีก ไม่ต้องฝึกอีกแต่สติและสมาธิก็มีเองได้ เกิดเองได้, ดับเองได้ ซึ่งก็คือ เมื่อกิเลสสิ้นนั้นไป อนิจจังดับเอง ก็มีสติระลึกรู้เท่าทันได้ว่ากิเลสได้ดับไปเองแล้วแต่สติและสมาธิยังมีได้เอง เช่นเมื่อพระพุทธเจ้าถูกพญามารทศอบกิเลสต่างๆ ท่านไม่รู้สึกรู้สึกมีกิเลสอีก ก็มีสติระลึกรู้ได้ว่า “กิเลสหมดแล้ว ไม่มีอีก” นี่คือ “สัมมาสติ” พอรู้ได้อีกว่าพรหมจรรย์สิ้นแล้ว กิจจบแล้ว (สัมมา) สมาธิมีได้เอง ก็เกิด “อัสวักขยญาณ” หรือเข้าถึงความไม่เกิดความไม่แก่ ความไม่ตาย อันเป็นความสุข ซึ่งหมายถึงพระนิพพาน ธรรมที่ทำให้บรรลุประโยชน์สูงสุดหรือบรรลุพระนิพพาน ได้แก่ ไตรสิกขา คือ อธิศีล อธิจิต และอธิปัญญา ที่แจกออกเป็นพระอริยมรรคมีองค์ ๘

การพัฒนาปัญญา กับ ปรมัตถประโยชน์ เพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกมีเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุธรรมซึ่งเป็นภาวะชีวิตที่พบความสงบสุขอย่างแท้จริง ลักษณะสำคัญของภาวะนี้ คือ การมองสรรพสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ลักษณะที่เข้าไปเสมอเหมือนกันหมดคือ สิ่งทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน รู้เท่าทันสมมติบัญญัติ ไม่ถูกหลอกให้หลงไปตามรูปลักษณะภายนอกของสิ่งทั้งหลาย และยอมรับความจริง^{๒๕}

การพัฒนาปัญญาใช้ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา เพราะวิปัสสนาภาวนา เป็นการฝึกอบรมจิตให้เกิดปัญญา ปัญญาที่รู้ชัด ส่วนอธิปัญญา คือ รู้แจ้งในสมมติบัญญัติ และรู้แจ้งเห็นจริงโดยปรมัตถ์

^{๒๓} อ.จ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๑-๑๐๒.

^{๒๔} วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๔/๓๑.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ประโยชน์สูงสุดชีวิตนี้, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, หน้า ๔๒-๔๓.

ในการพิจารณา रूप นาม เป็นการปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือทาง กายเวทนา จิต และธรรมให้มองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง และสามารถตัดกิเลสออกจากตนเองได้โดยเด็ดขาด การพัฒนาปัญญาในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการบรรลุธรรม เป็นการพัฒนาปัญญามีเป้าหมายสูงสุด คือการบรรลุธรรมซึ่งเป็นภาวะชีวิตที่พบความสุขอย่างแท้จริง ลักษณะสำคัญของภาวะชีวิตนี้ คือ การมองสิ่งทั้งหลายตามที่มันเป็นหรือเห็นตามความเป็นจริง รู้สามัญลักษณะที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตารู้เท่าทันสมมติบัญญัติ ไม่ถูกหลอกให้หลงไปตามรูปลักษณ์ภายนอกของสิ่งทั้งหลาย และยอมรับความจริง

การพัฒนาปัญญากับปรมาตถประโยชน์เพื่อพัฒนาชีวิตสู่ความผาสุกที่แท้จริงต้องใช้การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง จึงสามารถกำจัดกิเลส และให้รู้เท่าทันความจริงทั้งหลายให้รู้ถึงความที่สิ่งทั้งหลายเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา รู้จักโลกและชีวิตตามความเป็นจริง จนกระทั่งสามารถวางจิตใจต่อชีวิตและโลกได้อย่างถูกต้องเป็นจิตที่สงบ โลง โปรง ผ่องใส เบา เป็นอิสระ ปราศจากกิเลส ไม่มีอะไรสักอย่าง ไม่มีอะไรเลย ไม่มีอะไรหรือความเป็นไปใดๆ ในโลกที่จะมาทำให้จิตหวั่นไหวได้อีกต่อไป เนื่องจากปัญญาเข้าถึงความจริงได้ ดำเนินชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญาเป็นการเกิดความผาสุกที่แท้จริง

๕. สรุป

การพัฒนาปัญญามาประยุกต์ใช้นับได้ว่าเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาจะทำให้บุคคลนั้นมีสติตั้งมั่นในการดำเนินชีวิตแก่ตนเอง และประโยชน์สุขแก่สังคม

๑. ปัญญาเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบัน เรียกว่า การปฏิบัติตามหลัก ทิฐุธรรมมีกัตถะ (ประโยชน์ปัจจุบัน) ประกอบด้วย ทิฐุธรรมมีกัตถะสังวัตตนิกรธรรม ๔ ประการ คือ (๑) อุฏฐานสัมปทา เป็นหลักที่ส่งเสริมเกี่ยวกับความขยันในการปฏิบัติหน้าที่การงาน (๒) อารักขสัมปทา เป็นการถึงพร้อมด้วยการรักษา (๓) กัลยาณมิตตตา เป็นมิตรที่ดีสำหรับตนที่คอยช่วยเหลือ ค้ำครอง แนะนำป้องกันให้พ้นจากอันตราย

๒. ปัญญาเพื่อประโยชน์สุขในอนาคต เรียกว่า สัมปรายิกัตถะประโยชน์ คือ แนวการพัฒนาปัญญาที่เป็นไปเพื่อบรรลุเป้าหมายในเบื้องหน้าได้ตามที่ได้วางไว้จึงมีความจำเป็น ในการพัฒนาปัญญาขั้นนี้เป็นเรื่องของจิตใจที่ลึกลงไปกว่าประโยชน์ปัจจุบัน เรียกว่าเป็นประโยชน์ที่เป็นนามธรรม

๓. ปัญญาเพื่อการบรรลุธรรม เป็นการพัฒนาปัญญามีเป้าหมายสูงสุด คือ การบรรลุธรรม ๔ ระดับ คือ (๑) โสตาบัน เป็นเกณฑ์ที่จัดแบบตามกิเลส (๒) พระสกทาคามี ผู้กลับมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวก็จะกำจัดทุกข์ได้สิ้น (๓) พระอนาคามี (๔) พระอรหันต์

วิธีนำปัญญาใช้ในชีวิตประจำวันตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกรูปธรรมปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง คือ การมีปัญญาพิจารณาไตรลักษณ์ที่เป็นไปตามหลักสติปัฏฐาน ๔ คือ (๑) การพิจารณาความไม่สวຍไม่งานตามความเป็นจริง ไม่ยึดมั่นถือมั่นพิจารณาเห็นภายในกาย (๒) การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายทั้งภายใน ภายนอก และพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอก (๓) การพิจารณาเห็นจิตในจิตภายใน จิตในจิตภายนอก และพิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในทั้งภายนอก และ (๔) การพิจารณาเห็นธรรมในธรรม

ทั้งหลายภายใน ธรรมในธรรมทั้งหลายภายนอก และพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายทั้งภายในทั้งภายนอก

ผลที่ได้จากการพัฒนาปัญญา คือ การกำหนดรู้เท่าทันในอายตนะต่างๆ รู้เท่าทันรูป นาม เพราะอายตนะนี้เองที่เป็นเครื่องต่อที่สำคัญทำให้สัตว์ ต้องเวียนว่าย ตายเกิดไม่มีที่สิ้นสุด เมื่อเกิดมาแล้วก็อายตนะนี้เองเป็นปัจจัยให้ประพตไปในเหตุที่จะให้เกิดทุกข์ หรือจะให้พ้นทุกข์

บรรณานุกรม

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๑.
- _____. **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๗. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๕๔.
- _____. **พุทธธรรม (ฉบับเดิม)**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๔.
- _____. **ธรรมบุญชีวิต**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔.
- _____. **ชีวิตที่สมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ระฆังทอง, ๒๕๔๙.
- _____. **ประโยชน์สูงสุดชีวิตนี้**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๗.
- พระมหาไสว ญาณวีโร. **คู่มือพระวิปัสสนาจารย์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘.
- พุทธทาสภิกขุ. **มรดกธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๘.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกา แปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน**, กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ ๒๕๔๖.

การปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนิวกังคสูตร

The Insight Meditation Practice Appearing in Salāyatanavibhanga Sutta.

พระครูใบฎีกาวัชร นิมโล (สุโขไตรรัตน์)*

บทคัดย่อ

สหายตนิวกังคสูตร เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ ในพระสูตร กล่าวถึงอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ หมวดวิญญูณ ๖ หมวดผัสสะ ๖ มโนปริจาร ๑๘ สัตตบท ๓๖ ในอายตนะภายนอกที่เป็นที่ตั้งของโสมนัส (ยินดี) ๖ โทมนัส (ยินร้าย) ๖ อุเบกขา ๖ เป็น ๑๘ และ สัตตบท การดำเนินไปของสัตว์โลก ๓๖ โดยยกเอาโสมนัส (ยินดี) โทมนัส (ยินร้าย) และ อุเบกขาขึ้นเป็นที่ตั้งเป็นไปในอายตนะภายนอกทั้ง ๖ นั้น โดยจำแนกออกเป็น เคหสิตโสมนัส ๖ เนกขัมมสิตโสมนัส ๖ เคหสิตโทมนัส ๖ เนกขัมมสิตโทมนัส ๖ เคหสิตอุเบกขา ๖ เนกขัมมสิตอุเบกขา ๖ การปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนิวกังคสูตร เพื่อให้เกิดสติสัมปชัญญะ คือ รู้เท่าทันอริยาบถตามสภาพความเป็นจริง เมื่อผู้ปฏิบัติมีสติกำหนดได้จจจต่อเนืองอย่างเท่าทันโดยละเอียดสมบูรณ์ทุก ๆ การเคลื่อนไหวในอริยาบถต่าง ๆ การทำงานของสติในการพิจารณารูปและนามก็ปรากฏชัดตามลำดับของวิปัสสนาญาณซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นสภาวะที่เกิดขึ้นของรูปนามตามความเป็นจริง โดยความเป็นไตรลักษณ์ ผู้ปฏิบัติมีปัญญาพิจารณารูปและนามอย่างนี้ผู้ปฏิบัติจะมีจิตบริสุทธิ์เป็นขั้น ๆ ไปจนถึงบรรลุมรรคผลนิพพานได้ในที่สุด

คำสำคัญ: สหายตนิวกังคสูตร, การปฏิบัติวิปัสสนา

Abstract

Salāyatanavibhanga Sutta is the Sutta stated about the distinguishment of the six Ayatana. The Sutta also mentioned about the internal six sense organs, the external six sense objects, the six consciousness (Viññāna), the six contacts (Phassa), the eighteen conceptual impossibility (Manopavicāra). The thirty six Sattapada in the external six sense objects is the location of six Somanasa (rejoice), six Domanassa (slighted), six Upekkha (equanimity) totally are eighteen, and Sattapada the action of thirty six beings which raise Somanasa (rejoice), Domanassa (slighted), Upekkha (equanimity) as a location in the external six sense objects by dividing to the six Kehasita-somanassa, six Nekkhammasita-somanassa, six Kehasita-domanassa, six Nekkhammasita-domanassa, six Kehasita-Upekkha, six Nekkhammasita-Upekkha. The study of Insight Meditation Practice in Salāyatanavibhanga Sutta is to generate Sampajana (awareness) that to realize Iriyāpatha (posture) as they really are. When

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม จ.กาญจนบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

the practitioner mindful concentrate continuously and completely in every detail of Iriyāpatha, the contemplation of form and name will be more clearly according to the Vipassana-Nāna respectively. Thus the practitioner will see the form and name as they really are with the Three Characteristics. The practitioner who has such kind of wisdom to contemplate the form and name, one's own mind will be purified step by step until reaching the Magga, Phala Nibbāna finally.

Keywords: Salāyatanavibhanga Sutta, the Insight Meditation Practice.

๑. บทนำ

ในปัจจุบันความเจริญในด้านเทคโนโลยี มีการพัฒนาขึ้นมากก็เพราะมีความต้องการของผู้บริโภค ที่ต้องการเทคโนโลยีให้ทันกับสมัยเพื่อที่จะอยู่ในสังคมในปัจจุบันได้อย่างสะดวกสบาย โดยผู้คนส่วนมากความยินดีในการรับรู้ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และทางใจ ไปในทางที่ตัวเองรู้สึกพอใจ และไม่ต้องการรับรู้ความความยินดีร้ายใดๆ ซึ่งเทคโนโลยีในปัจจุบันให้คำตอบกับความต้องการนั้นได้ แต่บางคนให้ความสำคัญกับเทคโนโลยีมากเกินไปทำให้จิตใจของเขายึดติดกับปัจจัยทางวัตถุนิยม การพิจารณาธรรม เพราะธรรมเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกเป็นสาเหตุของความทุกข์ธรรม คือ ธรรมชาติที่มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และเสื่อมไป ล้วนเป็นธรรมประจำโลก คือ โลกธรรม ๘ ประการ ได้แก่ มีลาภ ความเสื่อมลาภ มียศ ความเสื่อมยศ นินทา สรรเสริญ สุข ทุกข์ เพราะโลกธรรม ๘ ประการ นี้มีต้นเหตุมาจากการไม่สำรวมในอายตนะทั้ง ๖ ขาดการพิจารณาธรรมจนทำให้เกิดความยินดี ความยินดีร้าย คือ ความทุกข์ทางร่างกายและจิตใจที่เกิดตามมา

สหยตนวิภังคสูตร^๑ เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ ในพระสูตรกล่าวถึงอายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ วิญญาณ ๖ ผัสสะ ๖ มโนปวีจาร ๑๘ สัตตบพ ๓๖ ในอายตนะภายนอกที่เป็นที่ตั้งของโสมนัสความยินดี ๖ โทมนัสความยินดีร้าย ๖ อุเบกขา ๖ เป็น ๑๘ และ สัตตบพ การดำเนินไปของสัตว์โลก ๓๖ โดยยกเอาโสมนัสความยินดี โทมนัสความยินดี และ อุเบกขาขึ้นเป็นที่ตั้งเป็นไปในอายตนะภายนอกทั้ง ๖ นั้น โดยจำแนกออกเป็นเคหสิตโสมนัส ๖ เนกขัมมสิตโสมนัส ๖ เคหสิตโทมนัส ๖ เนกขัมมสิตโทมนัส ๖ เคหสิตอุเบกขา ๖ เนกขัมมสิตอุเบกขา ๖ ซึ่งสัตตบพ การดำเนินไปของหมู่สัตว์โลกทางจิตใจ เทียบได้กับขั้นเวทนาผสมกับกิเลส คือ เวทนาจึงปรุงจิตสุขเวทนาจึงปรุงจิตให้โสมนัส ทุกขเวทนาจึงปรุงจิตให้โทมนัส และอุเบกขาเวทนาจึงปรุงจิตให้สยบติดอยู่หรือไม่รู้ จึงเป็นการดำเนินไปแห่งจิตของสัตว์โลกโดยธรรมดา คือ ความดำเนินไปแห่งจิตของสัตว์โลกเป็นดังนี้ แต่หากมีเจือการปฏิบัติทางปัญญาอยู่ด้วยในข้อที่เกี่ยวกับอุเบกขา กล่าว คือ เนกขัมมสิตโสมนัส เกี่ยวกับความรู้ความเห็นในอนิจจตา ความไม่เที่ยงแม้เนกขัมมสิตโทมนัสก็เช่นเดียวกัน เนกขัมมสิตอุเบกขาก็เช่นเดียวกัน แต่หากมีเจือปัญญาใน อนิจจตาในขั้นไม่สูงมาก หรือในขั้นปฏิบัติของบุคคลผู้ได้ความรู้ความเห็นจากการปฏิบัติในเบื้องต้น ก็ได้เนกขัมมสิตโสมนัสได้ และเมื่อเจือด้วยความคิดจะได้ยอดเยี่ยมที่เรียกว่า อนุตตรวิโมกข์^๒ และเมื่อไม่ได้ ก็โทมนัส ก็เป็นเนกขัมมสิต

^๑ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๓๐๔/๓๖๘.

^๒ ม.อ.อ. (ไทย) ๒๓/๒/๖๓๗/๒๙๙.

โถมันัส แต่ผู้ปฏิบัติได้ความรู้ความเห็นในอนิจจตาตั้งกล่าว ก็อาจได้อุเบกขาอันเป็น ฉฬงกุเบกขา^๓ อุเบกขาในอารมณ์ทั้งหลาย คือ ในอารมณ์ได้แก่รูป ได้แก่เสียง ได้แก่กลิ่น ได้แก่รส ได้แก่ โผฏฐัพพะ และได้แก่ธรรมะ คือ เรื่องราว เพราะฉะนั้น จึงยังจัดอยู่ในขั้นการได้การถึงของสามัญชน พระพุทธเจ้า ได้ตรัสสัตตบท คือ ทางดำเนินของสัตว์โลกรวมเป็น ๓๖ ข้อนี้^๔

การปฏิบัติวิปัสสนาเป็นแนวทาง ทำให้เกิดปัญญาได้แก่ภาวนามยปัญญาเป็นปัญญาอัน ประเสริฐที่สุด ทำให้เกิดการรู้แจ้ง เห็นจริง หมายถึง การปฏิบัติวิปัสสนาที่ใช้สติเป็นหลัก โดยการ พิจารณาสภาวะธรรมหรือ นามรูป คือ ชันธ ชาติ อายุตนะ อินทรีย์ให้เห็นตามความเป็นจริง คือ เห็น ด้วยปัญญาว่า สภาวะธรรมเหล่านี้ ตกอยู่ในไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ซึ่งเป็นการรวมตัว ของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม เท่านั้น เป็นสิ่งที่ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน ได้แก่ การปฏิบัติตามแนวสติปัฏฐาน ๔ ในสติปัฏฐาน ๔ ประกอบด้วยการพิจารณาฐานทั้ง ๔ คือ พิจารณา เห็นกายในกายอยู่ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ พิจารณาเห็นธรรมใน ธรรมอยู่มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโถมันัสในโลกได้”^๕

การปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนิวกังคสูตร มีกล่าวถึงคำว่า อตัมมยตา แปลว่า ความไม่มี ตัณหา ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาที่เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากความยึดมั่น คือ ตัณหานั้น ซึ่งเป็นการ ปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนิวกังคสูตร ก็ด้วยกำหนดอายตนะภายในและภายนอก ในทาง พระพุทธศาสนา หมายถึง ที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ แบ่งเป็น ๒ พวก คือ อายตนะภายในได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัส ว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา^๖ พระพุทธองค์ทรงตรัสความสำคัญของอายตนะว่า “ภิกษุตามรู้ใน สภาวะธรรม คือ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ ว่าเป็นสภาวะธรรมอยู่ ภิกษุตามรู้ใน สภาวะธรรม คือ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ ว่าเป็นสภาวะธรรม”^๗ มีสติเข้าไปดูรูปไม่ เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง และทวารทั้ง ๖ เป็นตัวกำหนด ว่า เมื่อตาเห็นรูป ฟังกำหนดว่าเพียงแต่เห็น หูได้ยินฟังกำหนดว่าเพียงแต่ได้ยิน จมูกได้กลิ่นฟังกำหนด ว่าเพียงแต่ได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรสฟังกำหนดว่าเพียงแต่รส ใจเมื่อรู้อารมณ์ฟังกำหนดว่าเพียงแต่รู้อารมณ์ โดยการศึกษของผู้วิจัยเรียกว่า การกำหนดรูปนามทางวิญญาณ ๖

ดังนั้น จากสภาพปัญหาที่กล่าวมาข้างต้น การปฏิบัติวิปัสสนาให้มีความก้าวหน้า และ สามารถเข้าถึงสภาวะธรรมสูงชันนั้น เป็นสิ่งที่ผู้ปฏิบัติวิปัสสนาปรารถนาทุกคน ที่สำคัญนั้นผู้ปฏิบัติมี ความเข้าใจตามหลักเป็นจริงว่า ชีวิตเราทั้งหลายประกอบไปด้วย ชันธ ๕ ชาติ ๔ และมีอายตนะ ภายใน ภายนอก เป็นเครื่องรับรู้สิ่งต่างๆ และให้คอยสำรวจมรรวังตามหลักวิปัสสนาภูมิ แต่ความจริง ในการปฏิบัติวิปัสสนา ยังมีหลักธรรมอีกมากมาย ที่ผู้ปฏิบัติหรือแม้แต่กระทั่งพระผู้สอนวิปัสสนา ก็ยัง

^๓ ม.อุ.อ. (ไทย) ๒๓/๒/๖๓๘/๓๐๒.

^๔ สมเด็จพระญาณสังวร, บทความธรรมะ สหายตนิวกังคสูตร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?t=48656>, [๑๐ ธ.ค. ๒๕๕๘].

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑ - ๓๐๒.

^๖ ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑/๑.

^๗ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๕๖/๑๐๖.

ไม่ทราบอย่างแจ่มแจ้ง เช่นเรื่องของ อายตนะภายในและอายตนะภายนอก ตลอดถึงสภาวะปรมาตมธรรม ที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติวิปัสสนาว่าเป็นอย่างไร มีความสำคัญอย่างไรต่อการปฏิบัติวิปัสสนา ใน การที่จะทำให้ตัดสังสารวัฏได้จริง ตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้า

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงทำวิจัยเรื่อง ศึกษาแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนวิภังคสูตร เพื่อให้เกิดการรับรู้ทางอายตนะทั้ง ๖ ด้วยการใช้สติสัมปชัญญะ รู้ทันอิริยาบถตามสภาพความเป็นจริง เมื่อผู้ปฏิบัติมีสติกำหนดได้ จดจ่อต่อเนื่องอย่างเท่าทันโดยละเอียดสมบูรณ์ ทุกๆ การเคลื่อนไหวในอิริยาบถต่างๆ การทำงานของสติในการพิจารณาารูปและนามก็ปรากฏชัดตามลำดับของวิปัสสนาญาณ ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นสภาวะที่เกิดขึ้นของรูปนามตามสภาพความเป็นจริงโดยผู้ปฏิบัติจึงมีปัญหา เห็นรูปและนามนั้นล้วนตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และเสื่อมสั่นไป ผู้ปฏิบัติสามารถเห็นประโยชน์เห็นโทษของการเคลื่อนไหวอิริยาบถต่างๆ เมื่อผู้ปฏิบัติมีปัญหาพิจารณาารูปและนามอย่างนี้ผู้ปฏิบัติจะมีจิตบริสุทธิ์เป็นขั้นๆ ไปจนถึงบรรลุ มรรคผลนิพพานได้ในที่สุดจะเป็นข้อมูลทางวิชาการที่เป็นประโยชน์สำหรับ ผู้เข้าปฏิบัติวิปัสสนาและผู้ที่สนใจในการที่จะศึกษาเรื่องการปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนวิภังคสูตรต่อไปได้

๒. สหายตนวิภังคสูตร

สหายตนวิภังคสูตรพบว่า หลักธรรมในสหายตนวิภังคสูตร ประกอบด้วยองค์ธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนาอย่างมาก คือ มีองค์ธรรมของวิปัสสนาภูมิ ๖ มีอยู่ ๔ หมวด คือ อายตนะภายใน ๖ อายตนะภายนอก ๖ หมวดวิญญาณ ๖ หมวดผัสสะ ๖ ดังนั้นจึงเห็นว่าสหายตนวิภังคสูตรมีความสำคัญต่อการวิปัสสนา เพราะหมวดอายตนะภายใน ๖ และภายนอก ๖ ที่รวมเรียกว่า อายตนะ ๑๒ เป็นช่องทางของการเกิดกิเลส เมื่อจะเกิดขึ้น จะดับดับเพราะอายตนะ ๑๒ เท่านั้นกิเลสทั้งหลาย เกิดขึ้นในทีใดดับไปในที่นั้นนั่นเอง ในการปฏิบัติวิปัสสนาจึงทรงสอนภิกษุให้สำรวจอินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เพราะรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อม ทำให้กิเลสต่าง ๆ เกิดขึ้นภายในใจของผู้ปฏิบัติวิปัสสนาทั้งหลาย ทำให้ขัดขวางปัญญาไม่ให้เกิดขึ้น เพราะจิตใจไม่สงบจากกิเลส

ในเมื่อมีอายตนะและอารมณ์เข้ามาถึงกันแล้ว แต่วิญญาณไม่เกิดขึ้นเช่นนี้ ยังไม่เรียกว่า การรับรู้ได้เกิดขึ้น การรับรู้จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีองค์ประกอบเกิดขึ้นครบทั้งสามอย่าง คือ อายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ เรียกว่า ผัสสะ หรือ สัมผัส แปลตามรูปศัพท์ว่าการกระทบ แต่มีความหมายทางธรรมว่า การประจวบหรือบรรจบพร้อมกันแห่งอายตนะ อารมณ์ และวิญญาณ พุดอย่างเข้าใจกันง่าย ๆ ผัสสะ คือ การรับรู้ตนเอง ผัสสะ หรือสัมผัส หรือการรับรู้ นี้มีชื่อเรียกแยกเป็นอย่าง ๆ ไปตามทางรับรู้ คือ อายตนะนั้น ๆ ครบจำนวน ๖ คือ จักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส ดังนั้น การปฏิบัติวิปัสสนา ต้องใช้สติพิจารณาอายตนะทั้งภายในและภายนอก ซึ่งเชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ทางใจขึ้น ด้วยการกระทบกันเป็นคู่ คือ ตากระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่น ลิ้นกระทบรส กายกระทบสัมผัสทางกาย ใจกระทบธรรมารมณ์ซึ่งย่อลงเป็นรูปกับนาม เมื่ออายตนะภายในซึ่งเป็นแดนรับรู้ กระทบกับอารมณ์ อายตนะภายนอกซึ่งเป็นสิ่งที่ถูกรู้ จะเกิดความรู้จำเพาะด้านของ อายตนะแต่ละอย่าง ๆ ขึ้น เช่น ตากระทบรูป เกิดความรู้เรียกว่าเห็น หู

กระทบเสียง เกิดความรู้ เรียกว่าได้ยิน เป็นต้น ความรู้จำเพาะแต่ละด้านนี้เรียกว่า “วิญญาน” แปลว่า ความรู้แจ้ง คือ รู้อารมณ์ ดังนั้นจึงมีวิญญาน ๖ อย่าง เท่ากับอายตนะและอารมณ์ ๖ คู่ คือ วิญญานทางตาได้แก่เห็น วิญญานทางหูได้แก่ได้ยิน วิญญานทางจมูกได้แก่ ได้กลิ่น วิญญานทางลิ้นได้แก่รู้รส วิญญานทางกายได้แก่รู้สิ่งต้องกาย วิญญานทางใจได้แก่ รู้อารมณ์ทางใจหรือรู้เรื่องในใจ จึงประกอบด้วยอายตนะ ๖ อารมณ์ ๖ และวิญญาน ๖ ที่มีความเกี่ยวเนื่องกัน ซึ่งในสหายนวักงคสูตร จึงมีเนื้อหาที่สามารถนำเอาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติวิปัสสนาจะได้ศึกษาต่อไป

๓. การปฏิบัติวิปัสสนา

ผลการศึกษาวิปัสสนาพบว่า ในการปฏิบัติวิปัสสนานั้น ต้องสำรวมกาย วาจา ใจ รักษาศีล สำหรับสมถยานิกต้องปฏิบัติอุچارสมาธิหรืออัปนาสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่งจึงจะบรรลุสมรรถผลได้ ส่วนวิปัสสนายานิกต้องปฏิบัติขณิกสมาธิเท่านั้นจะบรรลุธรรมได้ และบุคคลทั้งสองประเภทต้องปฏิบัติอนุปัสสนา ๓ ที่เรียกว่า วิโมกขมุข (หนทางสู่วิโมกข์) จึงจะบรรลุธรรมได้โดยประการดังนี้ นักปฏิบัติพึงปฏิบัติสมาธิ ๓ อย่าง และอนุปัสสนา ๓ อย่างตามสมควรจึงจะบรรลุธรรมและทางซึ้งคือ ตัณหาได้ ถ้าไม่ปฏิบัติสมาธิและวิปัสสนาดังที่กล่าวมานี้ไม่อาจบรรลุสมรรถผลและทางปาซัง คือ ตัณหาได้ ดังในวิสุทธิ ๗ ต้องมีศีลวิสุทธิก่อน ต่อมาจิตตวิสุทธิ เหมือนในไตรสิกขา ที่เป็นศีล สมาธิ ปัญญา มีบาทฐานของวิปัสสนา คือ ศีล สมาธิ เอกัคคตารมณ์ไม่ฟุ้งซ่าน จิตตั้งมั่นสงบอยู่ภายใน ในคัมภีร์ชินาลังการฎีกา กล่าวว่า โยคีบุคคลเรียนจำพระคุณข้อหนึ่งพอประมาณแก่ปัญญาของตนยังอุچارสมาธิให้เกิดขึ้นแล้ว ปฏิบัติวิปัสสนาซึ่งมีสมาธินั้นเป็นปทัฏฐาน พึงบรรลุความบริสุทธิ์ การมีสติสัมปชัญญะด้วยการรู้ทันอิริยาบถตามสภาพความเป็นจริงเมื่อผู้ปฏิบัติมีสติกำหนดได้ จดจ่อต่อเนื้ออย่างเท่าทัน โดยละเอียดสมบูรณ์ทุก ๆ การเคลื่อนไหวในอิริยาบถต่าง ๆ การทำงานของสติในการพิจารณารูปและนามก็ปรากฏชัดตามลำดับของวิปัสสนาญาณซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติเห็นสภาวะที่เกิดขึ้นของรูปนามตามสภาพความเป็นจริงโดยผู้ปฏิบัติจึงมีปัญญาเห็นรูปและนามนั้นล้วนตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์มีความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา มีความเกิดขึ้น ตั้งอยู่และเสื่อมสิ้นไป ผู้ปฏิบัติสามารถเห็นประโยชน์เห็นโทษของการเคลื่อนไหวอิริยาบถต่าง ๆ เมื่อผู้ปฏิบัติมีปัญญาพิจารณารูปและนามอย่างนี้ ผู้ปฏิบัติจะมีจิตบริสุทธิ์เป็นขั้นๆ ไปจนถึงบรรลุสมรรถผลนิพพานได้ในที่สุด การทำงานทุกอย่างจะประสบผลสำเร็จได้ จำเป็นต้องมีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจน การที่บุคคลทำกิจกรรมแบบไม่มีจุดหมายปลายทาง เหมือนกับการล่องเรือไปในมหาสมุทรโดยไม่มีเข็มทิศและแผนที่ ไม่รู้จะไปทางไหนดี ไม่ว่าจะมองไปทางใดเห็นแต่น้ำทะเล สุดท้ายต้องล่องเรือวนเวียนอยู่ในท่ามกลางมหาสมุทร หมดกำลังสิ้นใจตาย หรือไม่ถูกภัยอื่น ๆ เช่น พายุร้ายคุกคาม เป็นต้น แต่ถ้าหากการทำงานมีการวางจุดมุ่งหมายไว้อย่างชัดเจนจะประสบผลสำเร็จได้ง่าย เหมือนกับการล่องเรือที่มีเข็มทิศและแผนที่จะทำให้รู้ทิศทางที่กำลังจะไป ถึงแม้จะเป็นการเดินทางไกลจะถึงจุดหมายได้ การปฏิบัติวิปัสสนาฉันนั้นเหมือนกัน ผู้ปฏิบัติจะบรรลุถึงเป้าหมายได้จะต้องปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ และมีองค์ธรรม ๓ คือ มีความพากเพียรในการปฏิบัติเพื่อเป็นเครื่องเผากิเลส มีสติระลึกร่างอย่างจดจ่อต่อเนื่อง มีสัมปชัญญะในการกำหนดรู้ทางกาย เวทนา จิต และธรรม เมื่อปฏิบัติได้ตามหลักดังกล่าวมาแล้วนี้ ย่อมละความยินดียินร้ายในโลกเสียได้ ย่อมก้าวล่วงออกจากทุกข์ บรรลุถึงซึ่งวิมุตติ เข้าถึงซึ่งความบริสุทธิ์ หมดจดปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวงได้

๔. การปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนวิภังคสูตร

การปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนวิภังคสูตร มีกล่าวถึงคำว่า อตัมมยตา แปลว่า ความไม่มีตัณหา ในที่หมายถึงวิปัสสนาที่เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากความยึดมั่น คือ ตัณหานั่น ซึ่งเป็นการปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนวิภังคสูตร ก็ด้วยกำหนดอายตนะภายในและภายนอก ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ แบ่งเป็น ๒ พวก คือ อายตนะภายในได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา พระพุทธองค์ทรงตรัสความสำคัญของอายตนะว่า “ภิกษุตามรู้ในสภาวะธรรม คือ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ ว่าเป็นสภาวะธรรมอยู่ ภิกษุตามรู้ในสภาวะธรรม คือ อายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ ว่าเป็นสภาวะธรรม” มีสติเข้าไปดูรูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง และทวารทั้ง ๖ เป็นตัวกำหนดว่า เมื่อตาเห็นรูป ฟังกำหนดว่าเพียงแต่เห็น หูได้ยินฟังกำหนดว่าเพียงแต่ได้ยิน จมูกได้กลิ่นฟังกำหนดว่าเพียงแต่ได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรสฟังกำหนดว่าเพียงแต่รส ใจเมื่อรู้อารมณ์ฟังกำหนดว่าเพียงแต่รู้อารมณ์ อนึ่ง ก็พึงพิจารณาเห็นได้ว่า โสมนัส โทมนัส อุเบกขา ที่ตรัสแสดงไว้นี้ เทียบได้กับเวทนา คือเป็นชั้นเวทนา คือเวทนานั้นมีจำแนกเป็น สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา สุขเวทนานั้นเองเป็นโสมนัส ทุกขเวทนานั้นเองคือโทมนัส เวทนาที่ไม่ทุกข์ไม่สุขนั้นเองก็เป็นอุเบกขา เพราะว่าเวทนาที่เป็นสุขนั้นย่อมมีอาการที่ทำให้ยินดี ประกอบอยู่ ทุกขเวทนามีอาการที่ทำให้มีความยินร้ายเสียใจ ไม่ชอบใจ ประกอบอยู่ เวทนาที่ไม่ทุกข์ไม่สุขก็มีอาการที่เป็นอุเบกขา นั้นเอง เพราะฉะนั้น จึงจัดเป็นระดับจิตที่ในชั้นเวทนา แต่ว่าแสดงในทางที่เจือด้วยยินดียินร้ายและอุเบกขา อันเป็นอาการของความติดใจที่เป็นราคะ เป็นอาการของความไม่ชอบ ความระทม หรือความทุกข์ อันอยู่ในลักษณะของโทสะ และเป็นอาการของโมหะคือความหลง ไม่รู้ และแม้ว่าจะรู้ใน อนิจตา ทุกขตา อนัตตา ในลักษณะที่เป็นเนกขัมมสิตโสมนัส เนกขัมมสิตอุเบกขา ก็ตาม ก็ยังไม่แน่นอน จึงนับว่าอยู่ในชั้นเวทนา แต่คาบเกี่ยวไปถึงเวทนาที่กลายเป็นจิตตสังขารเครื่องปรุงจิต ให้อินดีให้อินร้าย

๕. สรุป

จากการศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนวิภังคสูตร จึงสรุปประมวลได้ว่า ในพระสูตรมีการจำแนกอายตนะ ๖ ประการ การกำหนดรู้ อายตนะทั้ง ๖ ที่เข้ามากระทบทางทวาร ๖ อันได้แก่ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกายและทางใจในการปฏิบัติทวารทั้ง ๖ เป็นฐานในการเจริญสติ ถ้าไม่มีฐานแล้วเราก็ไม่สามารถที่จะกำหนดอะไรได้เลยเพราะว่าไม่มีอะไรให้เป็นเครื่องหมายได้ ดังนั้น ฐานในการกำหนดวิปัสสนาจึงมีความสำคัญเช่นกันใน การปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนวิภังคสูตร มีกล่าวถึงคำว่า อตัมมยตา แปลว่า ความไม่มีตัณหา ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาที่เป็นเครื่องนำสัตว์ออกจากความยึดมั่นคือตัณหานั่น ซึ่งเป็นการปฏิบัติวิปัสสนาในสหายตนวิภังคสูตร ก็ด้วยกำหนดอายตนะภายในและภายนอก ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง ที่เชื่อมต่อให้เกิดความรู้ แบ่งเป็น ๒ พวก คือ อายตนะภายในได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ซึ่งพระผู้มีพระภาคตรัสว่าไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา พระพุทธองค์ทรงตรัสความสำคัญของอายตนะว่า “ภิกษุตามรู้ในสภาวะธรรมคืออายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ ว่าเป็น

สภาวะธรรมอยู่ ภิกษุตามรู้ในสภาวะธรรมคืออายตนะภายใน ๖ และอายตนะภายนอก ๖ ว่าเป็นสภาวะธรรม” มีสติเข้าไปดูรูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง และทวารทั้ง ๖ เป็นตัวกำหนดว่า เมื่อตาเห็นรูป ฟังกำหนดว่าเพียงแต่เห็น หูได้ยินฟังกำหนดว่าเพียงแต่ได้ยิน จมูกได้กลิ่นฟังกำหนดว่าเพียงแต่ได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรสฟังกำหนดว่าเพียงแต่รส ใจเมื่อรู้อารมณ์ฟังกำหนดว่าเพียงแต่รู้อารมณ์ โดยการศึกษาของผู้วิจัยเรียกว่า การกำหนดรูปนามทางวิญญาณ ๖ ผู้ที่ได้เจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ อย่างถูกต้องแล้วย่อมจะได้รับอานิสงส์มากมายเหลือล้นพันที่จะนับที่จะประมาณ แต่เมื่อก้าวโดยย่อๆแล้ว ย่อมได้รับผลดังนี้ คือ มีสติทันปัจจุบัน เห็นรูปนามเห็นพระไตรลักษณ์ ได้มรรค ผล นิพพาน

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

สมเด็จพระญาณสังวร, บทความธรรมะ สหายตนวิมังคสูตร, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:

<http://www.dhammadjak.net/forums/viewtopic.php?t=48656>, [๑๐ ธ.ค. ๒๕๕๘].

การกำหนดรูปร่าง-นาม ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการบรรลุธรรม
THE CONTEMPLATION ON FORM AND NAME (RŪPA-NĀMA) IN
ORDER TO OBTAIN THE ENLIGHTENMENT BY WAY
OF INSIGHT MEDITATION PRACTICE

พระปลัดสมนึก คุณธมโม (แจ่งจุก)*

บทคัดย่อ

การกำหนดรูปร่างนามที่มีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์ ได้แก่ อารมณ์ที่ตั้งของสติทางฐานกาย จัดเป็นรูป ฐานเวทนา และฐานจิตจัดเป็นนาม ส่วนฐานธรรมเป็นทั้งรูปทั้งนาม สติปัญญาฐานเป็นการปฏิบัติที่มีรูปร่างเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา และหลักการกำหนดรูปร่าง นามนี้ยังกำหนดได้ด้วย ทางธาตุอายตนะ และขั้น ๕ การกำหนดด้วยวิธีนี้ เรียกว่า ทิฏฐิวินิสุทธิติ และกำหนดได้ด้วยกรรมและวิบาก เรียกว่า กังขาวิตรณวินิสุทธิติ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัญญาฐาน ๔ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือ การเจริญสติตามหลักสติปัญญาฐาน ๔ อันเป็นการกำหนดรูปร่างนามที่มีเป้าหมายเพื่อการดับทุกข์ ได้แก่ อารมณ์ที่ตั้งของสติทางฐานกาย จัดเป็นรูป ฐานเวทนา และฐานจิตจัดเป็นนาม ส่วนฐานธรรมเป็นทั้งรูปทั้งนาม สติปัญญาฐานเป็นการปฏิบัติที่มีรูปร่างเป็นอารมณ์ของวิปัสสนา เมื่อเจริญสติปัญญาฐาน ๔ อย่างต่อเนื่องย่อมได้ญาณปัญญาเป็นลำดับขั้นไป จนถึงญาณสูงสุดคือ วิปัสสนาญาณ ๑๖ จึงเข้าสู่กระแสของการได้บรรลุธรรม

คำสำคัญ: รูป-นาม, การบรรลุธรรม

Abstract

The study found that contemplation on form and name for cessation of sufferings refer to phenomena occurring at the four bases. When a phenomenon occurs at the body-base it is called form, phenomena occur at feelings and mind bases are called name and phenomena occurring at the Mind-objects base can be both form and name. Satipaṭṭhāna practice is when one takes to awareness of one's form and name. Contemplation on form and name can also be on Dhātu (Elements), Āyatana (Sense spheres) and Pañca-khandā (Five Aggregates). This contemplation is called Ditṭhivissuddhi (Purity of view) while contemplation on Kamma (deed) and Vipakka (obstacle) are called Kaṅkhaṅvitarāṇavisuddhi (Purity of transcending doubts). Insight Meditation practice according to the Four Foundations of Mindfulness means to contemplate according to the four bases stated in Satipaṭṭhāna Sutta. That is, to contemplate on form and name in aiming to cease suffering. Phenomena occurring at the body-base are called form, phenomena occurring at feelings and mind bases are called name

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม จ.กาญจนบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

and phenomena occurring at the Mind-objects base can be called both form and name. As name and form are noting tools for Satipatthāna practice, when one practices it continuously one would develop one's own wisdom respectively until reaching the highest knowledge, which is called the sixteenth Vipassana-āṅga, then obtain Enlightenment. That is when one has entered the stream of enlightenment.

Keywords : Form and Name (Rūpa-Nāma), Enlightenment.

๑. บทนำ

หลักคำสอนที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาประการหนึ่งคือ หลักอริยสัจ ๔^๑ กล่าวถึงความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการ คือ ความทุกข์ สาเหตุของความทุกข์ ความดับทุกข์ และวิธีการดับทุกข์ นั่นก็คือ หนทางแห่ง มรรค ผล นิพพาน ในบรรดาพระสูตร สูตรหนึ่งที่กล่าวถึงวิธีการที่จะดับทุกข์ได้ ก็คือ มหาสติปัฏฐานสูตร^๒ เป็นยอดแห่งวิชาวิปัสสนาภาวนา เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาปฏิบัติใช้เป็นเครื่องมือในการดับทุกข์ และเมื่อปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จะสามารถกำจัดกิเลส ลดความเห็นว่าเป็น ตัวเรา-ของเรา ลงเสียได้ โดยมีพุทธพจน์รับรองว่า “อิมสส ปน ภิกขุโน ชานนํ สตตุพลทธี ปชหติ. อตตสณฺญํ สมุคฺชาภฺเวติ. กมฺมฏฺฐานญจ สติปัฏฺฐานภาวนา จ โหติ. แปลความว่า “ความเข้าใจของภิกษุนี้ ย่อมละความเห็นว่าเป็นสัตว์ ย่อมเพิกถอนความสำคัญว่าเป็นตัวตน จัดเป็นกรรมฐานและการเจริญสติปัฏฐาน”^๓

ในการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานต้องผ่านกระบวนการกำหนดรู้รูป นาม เพื่อให้ผู้ปฏิบัติ รู้เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดเป็นรูป นาม และวิธีการละความสงสัยในรูป นามนั้น ๆ ในทั้ง ๓ กาลเพื่อให้ผลในการเจริญวิปัสสนาให้บรรลุเป้าหมายคือการบรรลุธรรม จากความเป็นมาและความสำคัญของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา ชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ได้ดำเนินชีวิตตามแนวทางของมัชฌิมาปฏิปทา เพื่อที่จะทำให้มนุษย์ทุกคนได้หลุดพ้นจากความทุกข์ ตามหลักความจริงอันประเสริฐ ๔ ประการที่เน้นย้ำให้ทุกคนเข้าไปเรียนรู้และแก้ปัญหาที่สาเหตุของสิ่งที่ทำให้เกิดทุกข์นั้น นั่นก็คืออุปาทานในชั้นที่ ๕ ในการเรียนรู้และปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาก็เช่นเดียวกัน โยคีผู้ปฏิบัติย่อมต้องเจริญวิปัสสนาภาวนา

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการกำหนดรู้รูป นาม เพื่อนำผลที่ได้จากการศึกษาวิจัยไปปรับใช้ในการฝึกปฏิบัติจริง ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้ที่กำลังศึกษาวิชาวิปัสสนาภาวนา เพื่อสืบทอดต่อยอดอายุของพระพุทธศาสนาสืบไป

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑., ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๐๕/๑๐๑.

^๒ คณะกรรมการโครงการจัดสร้างพระไตรปิฎกนิสสยะ.พระไตรปิฎกนิสสยะ[ฉบับพิเศษ] พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาสติปัฏฐานสูตร, (กรุงเทพมหานคร: หจก. ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๔.), หน้า [๒๒].

^๓ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๒/๗๓.

๒. หลักการกำหนดรูปร่าง นามในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

หลักการกำหนดรูปร่าง คือการพิจารณาในธรรมทั้งหลายโดยใช้ฐานทั้ง ๔ เป็นที่ตั้ง ตามคัมภีร์พระไตรปิฎก มหาสติปัฏฐานสูตร^๔ กล่าวว่า สติปัฏฐาน แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสติ หรือการปฏิบัติ มีสติเป็นประธานโดยรูปนั้น หมายถึงสิ่งที่เห็นด้วยตาและมีสภาพที่จะต้องเสื่อมไป^๕ และนาม คือ ชื่อที่ใช้เรียก หรือเป็นคำสมมุติเรียกแทนความหมายของสัตว์โลก^๖ หรือเรียกว่าเป็นส่วนที่น้อมไปสู่ สิ่งที่เป็นรูปร่างลักษณะต่าง ๆ หลักการกำหนดรูปร่าง นาม ด้วยสติปัฏฐาน ๔ มีองค์ประกอบของการกำหนดรูปร่าง คือ อาตปิ สติมา สมปะชาโน คือ ต้องใช้ สติ สัมปะชัญญะและที่สำคัญต้องมีความเพียรในการกำหนดรูปร่าง นาม ตามจริง (วิภูติวิสุทธิติ) แบ่งการกำหนดออกเป็น ๕ อย่าง คือ เป็นการกำหนดรูปร่างนามทางธาตุ อายตนะ และ ชันธ ๕ โดยให้ความสำคัญว่า สักแต่ว่า เป็นธาตุ เมื่อธาตุทั้งหลายปรากฏชัดแจ้งโดยรส (หน้าที่)ของมันตามความเป็นจริง ด้วยอาการดังกล่าวนี้แล้ว เพื่อต้องการละชื่อสมมุติทางโลกว่าสัตว์ ว่าบุคคล นี้ (อย่างหนึ่ง) เพื่อต้องการให้ก้าวพ้นความลุ่มหลงว่า มีสัตว์ (มีบุคคล) (อย่างหนึ่ง) เพื่อต้องการวางจิตไว้ในภูมิแห่งความไม่ลุ่มหลง (อีกอย่างหนึ่ง) ให้ดียิ่งขึ้น จึงเปรียบเทียบความนี้กำหนดตามหลัก (ที่มีอยู่) ในพระสูตรต้นตะเป็นอันมากกว่า “นี้เป็นแต่เพียงนามและรูปเท่านั้น ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคล”^๗ การกำหนดรูปร่างเหตุและปัจจัยของรูป นาม (กัณฑาวิตรณวิสุทธิติ) มี ๒ อย่าง (๑) การกำหนดรูปร่างเหตุทางปฏิจจนสมุปบาทการกำหนดรูปร่างปัจจัยของนามและรูปทางปฏิจจนสมุปบาทโดยปฏิโลม กล่าวได้ว่า เพราะทุกสิ่งเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันนั้นเอง (๒) การกำหนดรูปร่างเหตุทางกัมมวิภูติและวิปากวิภูติ ๒ เพราะทุกคนมีกรรมเป็นของตน ๆ จึงมีรูปนามชันธ ๕ ในภพนี้ ส่วน รูป นาม ชันธห้าในภพต่อไปก็จะ เป็นอีกจำพวกหนึ่ง เหตุเพราะผลกรรมในชาติปัจจุบัน จึงจะส่งผลไปยังภพหน้า

๓. หลักการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท

วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การพัฒนา ฝึกฝน อบรม ปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริง^๘ การปฏิบัติวิปัสสนานั้น มี ๔ ประเภท แล้วแต่ผู้ปฏิบัติจะเลือกใช้วิธีการปฏิบัติประเภทใดให้เหมาะสมกับจริตของตนเองเมื่อกกล่าวโดยย่อมีเพียง ๒ คือ วิปัสสนามีสมณะนำหน้า และสมณะมีวิปัสสนานำหน้า อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นการปฏิบัติประเภทใดก็ตามล้วนมีเป้าหมายเดียวกัน คือ ความต้องการพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง โดยมีหลักในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาตามหลักสติปัฏฐาน ๔ นั้น คือการมีสติกำหนดรูปร่าง เวทนา จิตและธรรม ให้รู้เท่าทันกับสภาวะธรรมตามความเป็นจริง ไม่ถูก

^๔ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^๕ พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙,ราชบัณฑิต) ศัพท์วิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๕๘), หน้า ๗๒๕.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๗๐.

^๗ พระพุทธโฆสเถระ รัตน สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๙๔๙.

^๘ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๗๔.

^๙ ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

ครอบงำด้วยอำนาจของกิเลส ซึ่งการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนานั้นจำเป็นต้องมีภูมิของวิปัสสนา โดยย่อแล้ว ก็คือ รูป กับนามนั่นเองที่เป็นภูมิหรือเป็นที่ตั้งของวิปัสสนา กล่าวได้ว่า รูปกับนามนี้เองที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของวิปัสสนา ดังนั้นการกำหนดรู้ รูป นามจึงมีความสำคัญต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นอย่างยิ่ง เมื่อผู้ปฏิบัติดำเนินตามวิปัสสนาญาณิก จนวิปัสสนาญาณแก่กล้าเป็นลำดับขั้นไป จนเกิดความบริสุทธิ์ทั้ง ๗ ประการไปตามลำดับหรือที่เรียกว่าวิสุทธิ ๗ ซึ่งมีความสอดคล้องกับลำดับญาณ ๑๖ จนบรรลุเป้าหมายของการปฏิบัติวิปัสสนานั้นก็คือ การบรรลุธรรมได้ มรรค ผล และนิพพาน อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของหลักคำสอนทางพุทธศาสนา

๔. การกำหนดรู้รูป นามในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการบรรลุธรรม

การบรรลุธรรมนั้นมีการรู้แจ้งอริยสัจ ๔ กล่าวโดยย่อคือ บรรลุโลกุตตรธรรม ๙ คือ มรรค ๘ ผล ๑ นิพพาน ๑ โดยผู้ที่บรรลุธรรมได้ต้องมีหลักธรรมที่สำคัญต่อการบรรลุธรรม คือ โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ^{๑๐} ซึ่งเป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรค เป็นข้อปฏิบัติเพื่อการตรัสรู้ พระพุทธองค์ทรงแสดงไว้ว่าการปฏิบัติตามโภธิปักขิยธรรมเพื่อบรรลุพระนิพพาน และลำดับขั้นของการบรรลุธรรมนั้น เมื่อเรียงลำดับจากต่ำสุดไปถึงสูงสุดได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ และในการกำหนดรู้รูป นามเพื่อการบรรลุธรรมผู้ปฏิบัติสามารถกำหนดรู้รูป นาม ตามหลักสติปัฏฐาน ๔^{๑๑} คือการตามรู้ในกองรูป ด้วยการแสดงฐานะแห่งการตามรู้ในกองรูปมิใช่ตามรู้ในเวทนา จิต หรือสภาวะธรรม แสดงอาการของการตามรู้ว่าเป็นกองรูปที่ไม่ใช่บุคคล เราของเรา การกำหนดรู้รูป นามโดยใช้ จิตเป็นฐานนั้นเป็นการตามรู้จิตสลับกัน จะเกิดปัญญารู้แจ้งความเกิดดับอย่างรวดเร็วของการฟุ้งและจิตที่กำหนดรู้ และการกำหนดรู้รูป นามในวิปัสสนาญาณ ๑๖ ทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุทวิวิสุทธิ^{๑๒} คือ มีปัญญาแยก รูป นามได้ตามความเป็นจริง และการกำหนดรู้รูปนามนี้ยังทำให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุ กังขาวิตรณวิสุทธิ คือ พ้นจากความสงสัย เหตุ ปัจจัย ของการเกิดรูปนามในกาลทั้ง ๓ จะเห็นได้ว่าการกำหนดรู้รูป นาม นับว่ามีความสำคัญต่อการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเป็นอย่างมากเพราะเมื่อผู้ปฏิบัติเริ่มฝึกปฏิบัติยังต้องใช้บัญญัติคือ รูป และนามในการกำหนดรู้เป็นเบื้องต้น เมื่อปฏิบัติจนชำนาญแล้ว ก็สามารถกำหนดอารมณ์ปรมาตถ์ได้ เมื่อถึงขั้นนั้น ผู้ปฏิบัติก็ไม่จำเป็นต้องกำหนดรูป นาม เป็นอารมณ์แต่สามารถกำหนดรู้รูป นาม เป็นไตรลักษณ์ได้ การรู้พระไตรลักษณ์ คือ รู้ลักษณะทั้ง ๓ ของรูป นาม ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คำว่าลักษณะ หมายความว่า เป็นเครื่องหมายของสังขารธรรม ดังนั้นสิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ในโลกไม่ว่าจะเป็นรูป หรือนาม สิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต ล้วนมีลักษณะทั้ง ๓ ประการ^{๑๓} เมื่อผู้ปฏิบัติสามารถกำหนดรู้รูป นาม เป็นไตรลักษณ์ได้นั้นหมายความว่าผู้ปฏิบัติกำลังเข้าใกล้ฝั่งคือการบรรลุธรรมซึ่งเป็นยอดของการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

^{๑๐} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๑๓๘/๘๓., ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๘/๑๐๑.

^{๑๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๓๗๓/๓๐๑.

^{๑๒} พระภิกษุทันตะ อาสภเถระ, *วิปัสสนาที่ปณีฎีกา*, (ชลบุรี: วัดภักทันทะอาสาฬหาราม, ม.ป.ท.), หน้า ๑๒๗.

^{๑๓} พระภิกษุทันตะ อาสภเถระ, *วิปัสสนาที่ปณีฎีกา*, (ชลบุรี: วัดภักทันทะอาสาฬหาราม, ม.ป.ท.), หน้า ๑๙๖.

๕. สรุป

หลักการกำหนดรูปร่าง นาม ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นการกำหนดโดยมีองค์ประกอบของการกำหนดรูปร่าง คือ อาตาศิป สติมา สัมปชาโน ด้วยการมีสติ มีความเพียรเป็นเครื่องเผือกเลิสด้วยการพิจารณาในธรรมทั้งหลายโดยใช้ฐานทั้ง ๔ เป็นที่ตั้ง ด้วยผู้ปฏิบัติยอมพิจารณาเห็นว่ามนุษย์นั้นแท้จริงแล้วก็ยังเป็นเพียง รูป และนาม เท่านั้นไม่มีอะไรควรค่าแก่การยึดมั่น ถือมั่น ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทกล่าวว่าการกำหนดรูปร่าง นาม แบ่งการกำหนดรูปร่างออกเป็น ๒ ประเภท คือ ๑ การกำหนดรูปร่าง นาม ตามความเป็นจริง ด้วยการพิจารณาธาตุ อายตนะ และขันธ ๕ ว่า นี่เป็นแต่เพียงนามและรูปเท่านั้น ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคลเพื่อต้องการวางจิตไว้ในภูมิแห่งความไม่ลุ่มหลงนั่นเอง ๒ การกำหนดรูปร่าง และปัจจัยของรูป นาม คือการกำหนดรูปร่างทางปฏิจักษุสมุปาทว่าเพราะทุกสิ่งเป็นปัจจัยซึ่งกันและกันนั่นเองจึงเกิดเป็นรูป เป็นนามได้และ การกำหนดรูปร่างทางกัมมวิภังค์และวิปากวิภังค์คือกำหนดรูปร่าง เพราะทุกคนมีกรรมเป็นของตน ๆ จึงมีรูปนามขันธ ๕ ในภพนี้ ส่วน รูปนามขันธ ๕ ในภพต่อไปก็จะ เป็นอีกจำพวกหนึ่ง เหตุเพราะผลกรรมในชาติปัจจุบัน จึงจะส่งผลไปยังภพหน้าหลักการปฏิบัติ วิปัสสนาภาวนาในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท วิปัสสนาภาวนา หมายถึง การพัฒนา ผีภพ นอบรม ปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามความเป็นจริงการปฏิบัติวิปัสสนานั้น มี ๔ ประเภทคือ

๑. สมถปุพพังคมวิปัสสนาภาวนา ๒. วิปัสสนาปุพพังคมสมถภาวนา ๓. สมถวิปัสสนา ยุคันธภาวนา ๔. ธัมมูทัจจวิคคหิตมานัส^{๑๔} โดยความหมายวิธีการปฏิบัติที่รวมเป็นสมถภาวนาและ วิปัสสนาภาวนา โดยสมถภาวนารวมลงได้ในพระกัมมัฏฐาน ๔๐ ประการและวิปัสสนาภาวนารวมลงใน สติปัฏฐาน ๔ หมวด

การกำหนดรูปร่าง นาม ในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาเพื่อการบรรลุธรรมการกำหนดรูปร่าง นาม เพื่อการบรรลุธรรมผู้ปฏิบัติสามารถกำหนดรูปร่าง นาม ตามหลักสติปัฏฐาน ๔คือการตามรู้ในกอง รูป ด้วยการแสดงฐานะแห่งการตามรู้ในกองรูป มิใช่ตามรู้ในเวทนา จิต หรือสภาวะธรรม แสดงอาการของการตามรู้ว่าเป็นกองรูปที่ไม่ใช่บุคคล เรา ของเรา การกำหนดรูปร่าง นาม โดยใช้จิตเป็นฐานนั้นเป็นการตามรู้จิตสลับกัน จะเกิดปัญญารู้แจ้งความเกิดดับอย่างรวดเร็วของการฟุ้งและจิตที่กำหนดรูปร่าง และ การกำหนดรูปร่าง นาม ในวิปัสสนาญาณ และลำดับญาณ ๑๖ ทำให้ผู้ปฏิบัติได้บรรลุ ทิฏฐิวิสสุติ คือ มีปัญญาแยก รูป นาม ได้ตามความเป็นจริง และพ้นจากความสงสัย เหตุ ปัจจัย ของการเกิดรูป นาม ในกาลทั้ง ๓ และการกำหนดรูปร่าง นาม เป็นไตรลักษณ์ คือ รู้ลักษณะทั้ง ๓ ของรูป นาม ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา คำว่า ลักษณะ หมายความว่า เป็นเครื่องหมายของสังขารธรรม ดังนั้นสิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ในโลกไม่ว่าจะเป็นรูป หรือนาม สิ่งมีชีวิตหรือไม่มีชีวิต ล้วนมีลักษณะทั้ง ๓ ประการ

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

^{๑๔} ดูรายละเอียดใน อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗๐/๒๓๘.

พระพุทฺธโฆสเถระ รจนา สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลและเรียบเรียง.

คัมภีร์วิสุทธิมรรค. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด,
๒๕๔๗.

พระภิกษุทันตะ อาสภเถระ. **วิปัสสนาที่ปณีฎีกา.** ชลบุรี: วัดภิกษุทันตะอาสภาราม. ม.ป.ท..

พระมหาโพธิวงศาจารย์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๙, ราชบัณฑิต). **ศัพท์วิเคราะห์.** กรุงเทพมหานคร: เลียง
เซียง, ๒๕๕๘.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.** กรุงเทพ

มหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

พหุธาตุกสูตร : หลักธรรมและการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

BAHUDHĀTUKA SUTTA : DOCTRINE AND

VIPASSANĀBHĀVANĀ PRACTICE

พระมานะ จิตสีโล (ประพฤติธรรม)*

บทคัดย่อ

หลักธรรมในพหุธาตุกสูตร เป็นหลักธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเกี่ยวกับเรื่องภัย อุปัทพพะ และอุปสรรคทั้งปวงที่เกิดขึ้นนั้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต คนพาลเปรียบเหมือนไฟที่ไหม้ลามบ้านเรือน ส่วนภิกษุผู้เป็นบัณฑิตมีปัญญา เป็นผู้ฉลาดในธาตุ ฉลาดในอายตนะ ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท และฉลาดในฐานะและอฐานะ คำว่าพหุธาตุ หมายถึงธาตุมากอย่างคือ ธาตุ ๑๘ ธาตุ ๖ ธาตุ ๓ และธาตุ ๒ ที่มีอยู่ในตัวเราและมีความสำคัญต่อ การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาที่ผู้ปฏิบัติต้องรู้จักสภาวะที่แท้จริงของธาตุ ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติตามธาตุ อายตนะ และปฏิจจสมุปบาททำให้ชนะกิเลสและบรรลอรหัตตผลได้ ส่วนการศึกษาสภาวะปรมาตถ์ของธาตุในการปฏิบัติวิปัสสนานั้นพบว่า สภาวะปรมาตถ์ของธาตุในตัวเรานั้นเป็นสภาวะที่มีอยู่จริง โดยธรรมชาติมีอยู่ในตัวเรา เป็นสิ่งที่มีอยู่เดิมเป็นสภาพที่รักษาคุณสมบัติเดิมของตนเองไว้ การกำหนดรู้สภาวะปรมาตถ์ของธาตุนำไปใช้ปฏิบัติวิปัสสนา คือการที่ผู้ปฏิบัติจะต้องกำหนดรู้ในขณะที่ปฏิบัติอยู่ในอิริยาบถใหญ่ และการกำหนดสัมปชัญญะรู้ตัวทุกขณะในปัจจุบัน โดยมีสติและปัญญาสามารถ ตามรู้สภาวะเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง เขาย่อมเพิกถอนความเห็นผิดว่า เป็นเขา เป็นเรา เป็นหญิง เป็นชาย เป็นสัตว์ เป็นบุคคล และละความยึดมั่นในตัวตน

คำสำคัญ: พหุธาตุกสูตร, การปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา.

Abstract

Bahudhatuka Sutta was the discourse taught by the Buddha about fear and obstacle (Upadadava), which rise from wicked people. The Buddha compared wicked people to the burning fire over one's house. He also gave an example that Bhikkhu (Buddhist monk) is a wise man who knows about Dhatu (elements), Ayatana (Sensebases), Paticcasamuppada (Dependent Origination), Thana (Possibility) and Athana (Impossibility). The term Bahudhatu referred to elements by Buddhism means. These include the Eighteen Elements, the Six Elements, the Three Elements and the Two Elements. These elements are within every individual's body and are of significant benefits for Vipassana meditation practitioners that they should understand them well. The results from using Vipassana meditation practice, which

---

* อาจารย์ประจำสาขาวิชาพระพุทธศาสนา ห้องเรียนวัดไชยชุมพลชนะสงคราม จ.กาญจนบุรี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

based on Elements, Sense bases and the Dependent Origination Scripture would eliminate one's mind from defilements that one can attain the enlightenment as an Arahant.

The study of ultimate conditions of elements appears in Vipassana meditation found to be true. The research found that elements existed naturally in every individual. They maintain their original quality as permanent and without changing or fade out by times. The genuine elements are originally made by neither causes nor conditions. The acknowledge of ultimate conditions of elements in Vipassana meditation practice is that practitioners should be aware of one's own main movements. They should also be mindful in having continuous awareness, from the beginning to an end of each condition. One should also realize that each movement has been ordered by one's own mind and these movements are separated from each other. After he or she understands this they would therefore withdraw from false views of having self and others, being male or female, animal or human thus, would be free from self-attachment.

Keywords: Bahudhatuka Sutta, Vipassana meditation.

๑. บทนำ

หลักพระธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ที่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาทรงตรัสสอนแก่พุทธบริษัทที่ทรงมีเป้าหมายหลักคือ เพื่อให้เราปฏิบัติตนให้พ้นจากความทุกข์ และหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ เพราะการเวียนว่ายตายเกิดเป็นทุกข์ไม่มีที่สิ้นสุดดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในดิณิกัณฐสูตรว่า^๑ “สังสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลาย รู้ไม่ได้ สัตว์ผู้ถูกอวิชชาตีณาผูกไว้ย่อมได้รับความยากลำบากได้รับความพินาศเป็นเวลายาวนาน” เหตุนี้จึงควรเบื่อหน่ายควรคลายกำหนด เพื่อหลุดพ้นออกจากสังขารทั้งปวง มีหนทางเดียวที่มนุษย์จะปฏิบัติตัวสังสารให้ขาดโดยไม่ต้องกลับมาทุกข์ คือการปฏิบัติวิปัสสนา ธาตุ และสภาวะปรমัตถ์ของธาตุในพหุธาตุกสูตร ซึ่งนับว่าเป็นสิ่งสำคัญมากในการปฏิบัติเป็นสิ่งที่มียุ่จริงในตัว สภาวะปรมัตถ์เป็นสภาวะที่ประเสริฐกล่าว คือไม่เปลี่ยนแปลงเป็นสภาวะที่มีอยู่จริง ไม่สามารถถือเอาได้ด้วยการได้ยิน ได้ฟังต่อจากบุคคลอื่น สภาวะที่เห็นรูปนามได้แจ้งด้วยตนเอง เป็นปรมัตถธรรม สภาวะที่ประเสริฐ^๒ ในพหุธาตุกสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคยังทรงแสดง เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายพ้นจากภัย อุปัทวะ และอุปสรรคโดยปฏิบัติตนเป็นบัณฑิตเป็นผู้ฉลาดในธาตุ เป็นผู้ฉลาดในอายตนะ เป็นผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ปฏิบัติ นอกจากนี้พหุธาตุกสูตรยังมีชื่อเรียกได้อีกชื่อคือ จตฺตปริวิภูฏกสูตร คือพระสูตรว่าด้วยการหมุนสี่รอบ หมายถึงธรรมสี่หมวดคือ ธาตุ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท และฐานะอฐานะ .ธัมมาทาสสูตรคือพระสูตรว่าด้วยแวนธรรมอมตพุนทุกีสสูตรคือ พระสูตรว่าด้วยกลองอมตะที่เปรียบกับการบวชนะ

^๑ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑๒๔/๒๑๕.

^๒ พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), วิปัสสนาธุณีหลักการปฏิบัติวิปัสสนา (ฉบับสมบูรณ), แปลโดย จำรูญ ธรรมดา, (กรุงเทพฯ: ประยูรสาสน์ไทย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๓๑.

กิเลสจนบรรลอรหัตผล และอนุตตรสังคามวิชัยสูตรคือ เป็นพระสูตรที่ว่าด้วยตำราพิชัยสงครามอันยอดเยี่ยม หลักธรรมในพระสูตรนี้แม้แต่พระอานนท์เองเมื่อได้ฟังธรรมแล้วยังกล่าวว่าพระสูตรนี้น่าอัศจรรย์จริง^๓

๒. ความหมายพุทธาทกสูตร

จากการศึกษาพบว่า พุทธาทกสูตร เป็นพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้แสดงถึงเรื่องภัย อุบัติหะ และอุปสรรคทั้งหลายที่เกิดขึ้น ล้วนเกิดจากคนพาล มิใช่เกิดจากบัณฑิต ภิกษุเป็นผู้บัณฑิตมีปัญญาเครื่องไตร่ตรองพิจารณา เป็นผู้ฉลาดในธาตุ ฉลาดในอายตนะ ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท และฉลาดในฐานะและอฐานะ ผู้ฉลาดในธาตุ คือมี ธาตุ ๑๘ ธาตุ ๖ ธาตุ ๓ และธาตุ ๒ ซึ่งธาตุที่มีความสำคัญต่อการปฏิบัติวิปัสสนา เป็นสิ่งที่ทรงสภาวะของตัวเองไว้ได้ตามอำนาจแห่งเหตุปัจจัย มีลักษณะเฉพาะของตน ทำหน้าที่ของตน ดำรงอยู่ตามสภาพของ ผู้ฉลาดในอายตนะ คือรู้ถึง อายตนะภายใน และอายตนะภายนอก อย่างละ ๖ รวมกันเรียกว่า รู้จักอายตนะ ๑๒ คือ สะพานหรือเครื่องเชื่อมเครื่องต่อให้เกิดความรู้สีกต่าง ๆ เป็นภูมิพื้นที่ให้เกิดวิปัสสนาญาณรู้แจ้งเห็นจริง ผู้ฉลาดในปฏิจจสมุปบาท คือรู้จักกระบวนการแห่งการเกิด และความดับของทุกข์ เป็นธรรมที่สำคัญ และเป็นแกนกลางแห่งหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพราะพระพุทธเจ้าทรงประกาศว่าธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา คำว่า ธรรม ในพระพุทธพจน์นี้หมายถึง สังขตธรรม สิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่ง คือสังขารทุกชนิด และอสังขตธรรม สิ่งที่ยังปัจจัยมิได้ปรุงแต่งคือ พระนิพพาน ผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะ คือผู้ที่ศึกษา และปฏิบัติในศาสนานี้ต้องเป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งที่ เป็นฐานะและอฐานะ คำว่าฐานะ หมายถึง สิ่งที่เป็นไปได้ คำว่าอฐานะ หมายถึงสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้และทั้งสิ่งที่ เป็นไปไม่ได้ ทั้งสองอย่างนี้เป็นหน้าที่ของผู้ศึกษาพระพุทธศาสนา จะต้องเข้าใจ ต้องรู้จัก คือต้องรู้จักผิด รู้จักถูก คำว่าอฐานะ แปลตรง ๆ ว่าผิด คำว่าฐานะ แปลว่าถูก รู้จักอฐานะ คือรู้จักผิด รู้จักฐานะ คือรู้จักถูก ความเป็นผู้รู้จักผิด รู้จักถูกนี้แหละชื่อว่า เป็นผู้ฉลาดในฐาน และอฐานะ ฉะนั้นคำว่าฐานะและ อฐานะจึงเป็นสิ่งที่ภิกษุผู้เป็นบัณฑิตต้องรู้

๓. สภาวะปรมัตถ์ของธาตุในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การศึกษาสภาวะปรมัตถ์ของธาตุในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา พบว่าสภาวะปรมัตถ์ของธาตุเป็นธรรมชาติที่มีความอันประเสริฐ สิ่งที่เป็นจริงโดยความหมายสูงสุดมี ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งสภาวะของธาตุโดยปรมัตถ์มีดังนี้คือ ปฐวีธาตุเป็นรูปปรมัตถ์ที่มีลักษณะแข็งหรืออ่อน อาโปธาตุเป็นรูปปรมัตถ์ที่รู้ได้ด้วยใจซึ่งมีลักษณะไหลหรือเกาะกุม เตโชธาตุเป็นรูปปรมัตถ์ คือไฟซึ่งมีลักษณะร้อนหรือเย็น วาโยธาตุ เป็นรูปปรมัตถ์ซึ่งมีลักษณะไหวหรือเคร่งตึง สภาวะของธาตุทั้งหลายยังมี สามัญญลักษณะคือ อนิจจลักษณะ เป็นสภาวะหรือเป็นลักษณะที่ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ทุกขลักษณะ เป็นสภาวะที่ทนอยู่ไม่ได้ต้องแตกดับเสื่อมสลาย และอนัตตลักษณะ เป็นสภาวะที่ว่างเปล่า ไม่ใช่ตัวตน และการประยุกต์สภาวะปรมัตถ์ของธาตุในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาพบว่า การปฏิบัติวิปัสสนา เป็นการระลึกรู้เท่าทันสภาวะปัจจุบันธรรม โดยอาศัยคำบริกรรมเป็นเครื่องช่วยให้รู้ตัวในปัจจุบันขณะการเจริญวิปัสสนา

^๓ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๒๔/๑๖๐.

๔. การกำหนดรัฐสภาวะปรมาัตถ์ของธาตุในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา

การกำหนดรัฐสภาวะปรมาัตถ์ของธาตุในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาพบว่า การปฏิบัติวิปัสสนา เป็นการระลึกรู้เท่าทันสภาวะปัจจุบันธรรม โดยอาศัยคำบริกรรมเป็นเครื่องช่วยให้รู้ตัวในปัจจุบันขณะการเจริญวิปัสสนา การกำหนดรัฐสภาวะปรมาัตถ์ของธาตุในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนา คือ การนำเอาความรู้ที่เกิดจากการศึกษาปฏิบัติที่มีอยู่แล้ว ตามความเป็นจริงหรือตามสภาวะปรมาัตถ์ของธาตุมาเป็นกุศโลบาย และโยนิโสมนสิการในการปฏิบัติวิปัสสนา ให้เป็นไปตามหลักการปฏิบัติในสติปัฏฐาน ๔ หมวดกายานุปัสสนา ในอริยาบถใหญ่ อริยาบถย่อย ดังผู้วิจัยได้พบคือ สภาวะปรมาัตถ์ หมายถึงสภาวะที่ประเสริฐกล่าวคือ ไม่เปลี่ยนแปลงไม่วิปริตผิติดเพี้ยนเรียกว่าปรมาัตถ์ คือสภาวะที่มีอยู่จริง ที่โยคีสามารถรู้ประจักษ์แจ้งด้วยตนเองได้ สามารถรู้แจ่มแจ้งด้วยญาณของตน ปรมาัตถธรรมที่โยคีพึงกำหนดพิจารณาธาตุ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่เดิม หรือ สิ่งที่เป็นต้นเดิม เป็นสภาพที่รักษาคุณสมบัติเดิมของตนเองไว้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสิ้นไปตามกาลเวลาที่ล่วงไป หมายความว่า เดิมมีคุณภาพอย่างไร ก็ยังมีคุณภาพอย่างนั้นอยู่เสมอ เช่น ธาตุดิน ก็ย่อมรักษาความแน่นแข็ง ของตัวเองไว้ ไม่กลับกลายเป็นหรือเสื่อมเป็นธาตุอื่น ธาตุน้ำ ก็ย่อมรักษา ความเอิบอาบ เหลวและไหลไว้ตลอดกาล ไม่กลับกลายเป็นธาตุไฟไปได้

ดังวิภังคสูตร ว่า “ฉ ธาตุโย อยฺ ปุริโส” แปลว่าในรูปร่างกายของคนเรานี้ มีธาตุอยู่ ๖ ธาตุ คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ อากาศธาตุ และวิญญาณธาตุ (จิต) ซึ่งประชุมปรุงแต่งให้เป็นรูปร่างกายอยู่ได้ ถ้าขาดธาตุใดธาตุหนึ่งไปเสีย รูปร่างกายนี้ก็จะมวิปริต พิกล พิการ แตกทำลายลงได้” ทั้งนี้หมายความว่า ธาตุทั้ง ๖ แต่ละธาตุ ต่างก็รักษาคุณภาพของตัวเองไว้ตลอดทุกกาลสมัย ไม่มีการเสื่อมสูญ หรือที่เรียกว่า ไม่ตกอยู่ในอำนาจพระไตรลักษณ์เลย ส่วนรูปร่างกายซึ่งเกิดจากธาตุทั้ง ๖ มาประชุมพร้อมกันนั้น ย่อมต้องแปรไปจากเดิมตามกาลเวลาที่ล่วงไป ไม่อาจตั้งอยู่คงที่ได้กล่าวคือ รูปร่างกาย ตกอยู่ในอำนาจ พระไตรลักษณ์ ไม่ว่าจะเป็นรูปชนิดใดก็ตาม ซึ่งเรียกว่า ไม่เที่ยง (อนิจจัง) เป็นทุกข์ (ทุกขัง) ไม่ใช่ตัวตน (อนตตา) จัดเป็น ธาตุผสม ในเบื้องต้นผู้ปฏิบัติจะต้องเข้าใจอย่างนี้ว่าตัวเราก็คือธาตุในขณะปฏิบัติเมื่อเกิดสภาวะปรมาัตถ์เหล่านี้ปรากฏ ก็ต้องรู้เท่าทันตามสภาพอย่างนี้ในขณะที่ยืน เดิน นั่ง นอน เมื่อโยคีกระทบกับรูป ๔๒ ประการ ที่มีอยู่ในร่างกายซึ่งเรียกว่า โภกฐาสะ ๔๒ (อาการ ๔๒) คือผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เป็นต้นควรกำหนดว่าถูกหนอ นี้จัดเป็นการรู้สภาวะธรรมการรู้สภาวะแข็งหรืออ่อน เป็นลักษณะของปฐวีธาตุ การรู้สภาวะเย็นหรือร้อน เป็นลักษณะของเตโชธาตุ การรู้สภาวะหย่อน หรือตึง เป็นลักษณะของวาโยธาตุ การทำให้เคลื่อนไหวจากระยะหนึ่งไปสู่อีกระยะหนึ่งเป็นกิจของวาโยธาตุ การผลัดดัน เป็นอาการปรากฏของวาโยธาตุ การรู้สภาวะของการไหลในขณะที่เหงื่อน้ำลาย น้ำตาไหลออกในขณะที่ ถ่มน้ำลาย และในขณะที่ปัสสาวะ เป็นต้น เป็นลักษณะของอาโปธาตุ การซึมแผ่กระจายไป ในขณะดื่มน้ำหรืออาบน้ำ เป็นต้น เป็นกิจของอาโปธาตุการรวมตัวเป็นรูปเป็นร่าง เป็นอาการปรากฏของอาโปธาตุ บางครั้งมีลักษณะเกาะกุมอาโปธาตุ มิใช่โณภกฐัพพารมณที่กระทบสัมผัสทางตาได้ แต่เป็นสิ่งที่รู้ได้ทางใจเมื่อกระทบกับปฐวีธาตุเตโชธาตุ และวาโยธาตุก่อนแล้ว จากนั้นโยคีจึงจะสามารถรู้อาโปธาตุด้วยการตามรู้สภาวะสัมผัสความจริงแล้ว น้ำที่สัมผัสได้นั้นพึงทราบว่าเป็นปฐวีธาตุที่มีลักษณะอ่อน ประกอบด้วยสภาวะเย็น หรือร้อนของเตโชธาตุ และสภาวะหย่อนของวาโยธาตุ ส่วนสภาวะการไหลหรือเกาะกุมของอาโปธาตุจริง ๆ

นั่นเป็นสิ่งที่รู้ได้ทางใจเท่านั้น ผู้ที่เจริญสติรู้เท่าทันธาตุ ตามที่กล่าวมานี้ ย่อมรู้ชัดว่ามีเพียงสภาวะ
แข็ง-อ่อน ไหล-เกาะกุม เย็น-ร้อน หรือหย่อน-ตึง ไม่มีบุคคลตัวตน เราเขา ไม่มีบุรุษ สตรีใด ๆ

๕. สรุป

ในพหุธาตุกสูตร ของธาตุ อายตนะ ปฏิจจสมุปบาท และฐานะ อฐานะ ผู้ศึกษาพบว่า
หลักธรรมทั้งหมดจะมีความต่อเนื่องในการปฏิบัติ เกี่ยวกับวิปัสสนากรรมฐานอย่างยิ่ง เพราะโยคี
จะต้องมีความเข้าใจในสภาพความเป็นจริงของเรา คือความเป็นธาตุตามสภาพความเป็นจริง ที่
ประกอบไปด้วย ธาตุ ๑๘ และ ธาตุ ๖ อันเป็นสิ่งสำคัญของมนุษย์ และจะต้องมีการสำรวจกำหนด
อายตนะภายใน และอายตนะภายนอก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส ที่
เกิดขึ้นโดยความตั้งใจ อันจะเป็นแนวทางในการปฏิบัติที่จะเห็นปัจจัยในการเกิดดับของไตรลักษณ์
ซึ่งปฏิจจสมุปบาท จะทำให้เกิดวิปัสสนาญาณ เห็นมีความเกิดดับปรากฏเป็นธรรมชาติ โดยเป็น
สภาวะของรูป และนาม ตามหลักปรมัตถธรรม และทำให้ถึงนิพพาน มีความสงบเป็นลักษณะ

นอกจากนี้เรื่องของ ฐานะและอฐานะเป็นธรรมที่แสดงให้เห็นว่า ผู้มีสัมมาทิฐิย่อมเห็น
ถูกต้อง ส่วนผู้ที่เห็นผิดนั้นก็ย่อมมี ได้แก่ผู้ที่ไม่เข้าใจในหลักคำสอน ดังที่พระอานนท์กล่าวกับพระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า พระสูตรนี้อัจฉริยะยิ่งนักทำให้บรรลุถึงอรรถัตถผลได้ และใช้เป็นเครื่องมือตรวจสอบ
สภาพจิต สำหรับโยคีผู้ปฏิบัติจนผ่านญาณ ๑๖ มาแล้วจะได้รู้ว่า ตนเองละกิเลสอะไรได้บ้าง มีกิเลส
อย่างน้อยแค่ไหนเพียงไรที่เราจะต้องเพียรพยายาม เพื่อกำจัดกิเลสเหล่านั้น ถึงแม้ผู้ที่กำลังปฏิบัติอยู่
อินทรีย์ยังไม่แก่กล้าพอ ที่จะผ่านญาณ ๑๖ ได้ก็สามารถศึกษาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ เพื่อเพิ่ม
ศรัทธา อุตสาหะ ที่จะปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมวิเศษ กล่าวคือ มรรค ผล นิพพาน ได้เช่นกัน

จากการศึกษาเรื่องธาตุ ๑๘ ธาตุ ๖ ธาตุ ๓ และธาตุ ๒ ในพหุธาตุกสูตร มาแล้วนั้นและ
เพื่อความเข้าใจในสภาวะปรมัตถ์ บัญญัติ และสมมุติบัญญัติของธาตุในการปฏิบัติวิปัสสนาภาวนาผู้วิจัย
จะได้ศึกษาในเรื่องของสภาวะปรมัตถ์ของธาตุ ๑๘ และธาตุ ๖ เพื่อเป็นแนวทางการปฏิบัติวิปัสสนา
ภาวนาในบทที่ ๓ ให้ถูกต้องตามหลักสภาวะปรมัตถ์ของธาตุดังต่อไปนี้คือ

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐**. กรุงเทพฯ
มหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรง
พิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด๑๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ธนิต อยู่โพธิ์. **วิปัสสนาภาวนาว่าด้วยวิธีปฏิบัติวิปัสสนาทดสอบรู้ผลด้วยตนเอง**. พิมพ์ครั้งที่ ๘.
กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมมิกจำกัด, ๒๕๔๕.

ฝ่ายวิชาการ อภิธรรมโชติกวิทยาลัย. **วิปัสสนากรรมฐาน**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสัทธัมมโชติกะ,
๒๕๓๐.

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระพุทธศาสนากับศาสนาในสังคมร่วมสมัย
BUDDHISM AND RELIGIONS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY

ประเวช วัฒนาแก้ว*
กฤตสุขชิน พลเสน**
ชาญพัฒน์ ชำชื่น*
สิริพร ครองชีพ**

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องพระพุทธศาสนาในสังคมและศาสนาในสังคมร่วมสมัย ตามแนวของผู้เขียนสังคมร่วมสมัยเป็นสังคมยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อน บุคคลมักแสวงหาวัตถุและสิ่งปรนเปรอนอกตัวมากกว่าที่จะแสวงหาความสุขทางด้านคุณงามความดี จนทำให้สังคมขาดความสมดุลระหว่างกายกับจิต ซึ่งในสังคมสมัยใหม่นี้ทั้งที่เต็มไปด้วยแหล่งการศึกษา แต่ทำไมการศึกษาและเทคโนโลยีไม่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาชีวิตและความเป็นอยู่อย่างมีความสุขได้ คณะสงฆ์ผู้บริหารวัดวาอารามต่าง ๆ ได้เห็นความสำคัญของระบบการศึกษาเพื่อชีวิตที่มีความสุข โดยโลกของวัตถุจะต้องไม่ว่างหรือห่างจากข้อวัตรปฏิบัติในด้านศีลธรรม เรื่องนี้จึงเป็นเรื่องที่นำศึกษาเพื่อว่าจะได้พบปัญหาและวิธีการแก้ปัญหาและจะสามารถนำเอาความรู้ที่ได้จากการศึกษานี้ไปปรับให้เกิดความสมดุลของชีวิตในโลกวัตถุ กับชีวิตในโลกของศาสนาและพัฒนาวิถีชีวิตของเราและสังคมรอบข้างให้กลับมีชีวิตชีวา มีความหวังผลจากการทำคุณงามความดี

คำสำคัญ: พระพุทธศาสนา, สังคมร่วมสมัย

ABSTRACT

This academic article is aimed to study and make understand about Buddhism in the society and the religion in the contemporary society. According to the authors' opinion, the contemporary society is the era of Science and Information Technology with sudden and complicated changes. Worldly objects, which causes the imbalance between body and mind, have been demanded instead of the morality issue. In the modern society, there are plenty of educational institutes while

* หลักสูตรศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

** หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

* หลักสูตรศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

** นักวิชาการอิสระ.

the inability of the education and technology for problem solving exists with no happiness in our lives. Monk groups and their administrations of monasteries have considered on the significance of the educational system in which it plays a role to lead happiness in our lives; worldly objects have to be considered with the moral issues to find out the solution for problems as well as the adaptive ways of practice to balance our life; normal life and religion way of life with the consideration of the worldly objects to develop the way of living for the lively society with good people.

Keywords: Buddhism, the Contemporary Society

๑. บทนำ

สังคมร่วมสมัยหรือสังคมยุคใหม่เป็นสังคมยุควิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสารสนเทศ มีความเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและสลับซับซ้อน สาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาส่วนบุคคล ครอบครัวและสังคมมากมาย ถึงแม้ว่ามนุษย์จะพยายามสร้างเครื่องมือทางด้านวิชาการ ด้านกฎหมาย และด้านกฎระเบียบทางสังคมขึ้นมาเพื่อแก้ไขปัญหา แต่กลับเป็นการเพิ่มปัญหาที่มีอยู่แล้วให้มากยิ่งขึ้น กลายเป็นการสนับสนุนความเห็นแก่ตัวมากขึ้น สร้างความแตกแยกทางสังคมมากยิ่งขึ้น ครอบครัวที่เคยมีความสุข เคยมีความขัดแย้งทางด้านความคิดและการประกอบอาชีพอยู่บ้างหรือการแยกครอบครัวออกไป แต่สิ่งที่เราพบในสังคมสมัยก่อนคือ การที่สังคมยังพูดถึงกันรู้จักกันอยู่ ถึงแม้ว่าจะพูดซุบซิบนินทากันบ้างก็ไม่ก่อให้เกิดความเกลียดและชิงชังดังเช่นพรรคการเมืองในสังคมไทยสมัยใหม่ ซึ่งในสังคมร่วมสมัยนี้ทั้งที่เต็มไปด้วยแหล่งการศึกษา แต่ทำไมการศึกษาและเทคโนโลยีไม่สามารถนำมาแก้ไขปัญหาชีวิตและความเป็นอยู่อย่างมีความสุขได้ โดยเฉพาะแต่สังคมทวารวดีนั้น ยังทำลายไปถึงระบบทางศาสนาด้วยเช่น วัดเคยได้รับการมองจากคนบางกลุ่มว่าไม่ทำประโยชน์อะไร เป็นการเอาเปรียบสังคม ต่อมา วัดก็ได้รับการมองอีกว่า มีพรรคการเมืองใดสนับสนุนหรือไม่ แหล่งข้อมูลความรู้ทางการฝึกปฏิบัติธรรม อบรมกายจิต หรือว่าเป็นเพียงแค่สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในการบวชบวชศาลกล่าวขอพร อย่างไรก็ตาม คณะสงฆ์ผู้บริหารวัดวาอารามต่าง ๆ ได้เห็นความสำคัญของระบบการศึกษาเพื่อชีวิตที่มีความสุข โดยโลกของวัตถุละต้องไม่ว่างหรือห่างจากข้อวัตรปฏิบัติในด้านศีลธรรม คณะสงฆ์จึงได้พยายามเสนอรัฐบาลให้ออกระเบียบรัฐธรรมนูญสำหรับการจัดการศึกษา และการอบรมให้กับบุคคลทั่วไป ทั้งองค์กรศาสนาเองและโรงเรียนและมหาวิทยาลัยทั่วไป โดยมีหลักสูตรทางศาสนาเข้าไปมีบทบาทและทำหน้าที่ฝึกฝนอบรมคุณภาพทางด้านคุณธรรมจริยธรรมของมวลมนุษยชาติ อีกทั้งต้องอยู่ร่วมกับศาสนาอื่นๆ ที่ร่วมสมัยอยู่นี้ได้อย่างมีความสุข

๒. ศาสนากับความหมาย

ความหมายของคำว่า “ศาสนา” ในภาษาไทย หมายถึง คำสั่งสอน (Teaching) ในภาษาอังกฤษใช้คำเรียกศาสนาว่า “Religion” แต่หาได้หมายถึงคำสั่งสอนตรง ๆ อย่างภาษาไทยทีเดียวไม่ได้มีผู้ให้คำนิยามคำ Religion ไว้ต่าง ๆ กัน คือคำ Religion มาจากคำว่า Relegere = การปฏิบัติอย่างรอบคอบ นี้อย่างหนึ่ง, มาจากคำว่า Religere = การกลับคืน นี้อย่างหนึ่ง, มาจากคำว่า Religera = การผูกพันรวมกัน นี้อย่างหนึ่ง และหมายความว่าเป็นความมีใจบุญสุนทาน นี้อย่างหนึ่ง ซึ่งคำนิยามทั้งหมดนี้ เป็นการแสดงลักษณะของศัพท์มากกว่า ว่าโดยเฉพาะความหมายแล้วอาจจะไม่ตรง

กับความรู้สึกของผู้มี Religion หนึ่ง ๆ หรือไม่อาจจะให้ความหมายครอบคลุมไปได้ทุกศาสนา (Religions) นั้นเอง อย่างชนชาติที่เชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมีอำนาจเหนือธรรมชาติ ศาสนาในความหมายเช่นนี้อาจกว้าง ๆ อาจจะหมายถึงความเชื่อในพระเจ้าหลายองค์ หรือองค์เดียวก็ตามแต่ ว่าเป็นองค์ที่ทรงฤทธิ์และควบคุมจักรวาล ซึ่งมนุษย์จะต้องมีหน้าที่เป็นพันธกรณีอยู่ด้วย ดังนั้นเป็นต้น ซึ่งความหมายเช่นนี้ ก็ย่อมไม่ตรงกับพวกที่ถือพระเป็นเจ้าเป็นธรรมดา เป็นเพราะความเข้าใจ ความหมายคำว่า ศาสนา ไม่ตรงกันหมดนั่นเอง จึงทำให้ฝรั่งเรียกผู้ที่เป็นนักบวช หรือผู้ที่เคร่งครัดใน พุทธศาสนาว่า Moral man แปลว่าคนมีจริยาศีลธรรม แต่เรียกผู้เคร่งครัดในศาสนาของเขาเองว่า Religion-Man แปล ผู้เคร่งต่อศาสนา ชาวคริสต์จะเรียกพระไทยว่า Monk หาได้เรียกว่า Priest อย่างพระอย่างเขาไม่ เพราะ Monk มิได้มีการกระทำพิธีต่อพระเจ้าอย่าง Priest^๑

นี่เป็นแต่ความเข้าใจที่ต่างกันในเรื่องศาสนา ระหว่างชาวคริสต์กับชาวพุทธเท่านั้น ยังมีคนใน ศาสนาอื่นอีก ที่เข้าใจคำว่าศาสนาที่ตนนับถือกับศาสนาอื่น ย่อมไม่ตรงกันเป็นธรรมดา

การให้ความหมายคำ ศาสนา ผู้ให้ความหมายแต่ละคนมักจะเน้นหนักไปตามศาสนาที่ตนนับ ถือ หรือตามอุดมคติที่ยึดเป็นสูงสุด และมีนักวิชาการผู้มีชื่อเสียงหลายท่าน ไม่ให้ความหมายของ ศาสนา เพราะถือว่า ไม่มีความหมายหรือความจำกัดความใดจะสมบูรณ์ในการอธิบายหรือจำกัดความ ศาสนา ซึ่งเป็นสิ่งนับถือศรัทธาของมนุษย์ และมีหลายศาสนาซึ่งมีความแตกต่างกันไปอีก

อย่างไรก็ตาม นักสังคมวิทยาที่มีชื่อเสียงทั้งหลายสนใจ หันมาศึกษาศาสนาอย่างจริงจัง ใน ฐานะที่ศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญของสังคม ซึ่งควบคุมสังคมและมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ตลอดชีวิต ท่านเหล่านั้นได้ให้ความหมาย คำจำกัดความและคำอธิบาย ศาสนา ให้ใกล้เคียงมากที่สุด ดังนี้

ศ.เซอร์ ไทเลอร์ (E. B. TYLOR) เขียนไว้ในวัฒนธรรมปฐมบรรพ์ (Primitive Culture) ให้คำ จำกัดความสั้น ๆ ว่า “ศาสนาคือความเชื่อในเรื่องวิญญาณ” ต่อคำจำกัดความนี้ยังไม่สมบูรณ์ เพราะ ไม่ได้กล่าวถึงพิธีกรรม และการแสดงออกของอารมณ์แห่งความเลื่อมใสศรัทธาในวิญญาณนั้นๆ ด้วย

พุทธทาสภิกขุ กล่าวว่า “ศาสนาคือการกระทำเพื่อให้เกิดความรอดพ้นแก่ตัวเองจากความ ทุกข์” และท่านได้อธิบายว่า “ถ้าจะกล่าวความหมายนี้ให้เป็นสากลที่สุดแก่ทุกศาสนาแล้ว อาจกล่าว ได้ว่า “ศาสนาคือความประพฤติหรือการกระทำตามกฎของความจริงแห่งธรรมชาติอันเด็ดขาด อันทำให้ เกิดความสัมพันธ์กันขึ้นระหว่างมนุษย์กับสภาพอันสูงสุด คือความไม่มีทุกข์เลย”

ลัทธิตคอมมิวนิสต์ โจมตีศาสนาเป็นรูปแบบการกดขี่ทางวิญญาณแบบหนึ่ง เพราะเมื่อ วิทยาศาสตร์เจริญแพร่หลายขึ้น ศาสนาจะค่อย ๆ หมดไป

คาร์ล มาร์กซ กล่าวว่า “ศาสนา คือเครื่องปลอบใจของสัตว์โลกผู้ถูกกดขี่ เป็นสิ่งที่ชนชั้น ปกครองใช้เป็นเครื่องมือรักษาอำนาจของตนไว้ ศาสนาเป็นเครื่องปลอบใจผู้ถูกกดขี่อดทนต่อความ ยุติธรรม และไม่ลุกฮือขึ้นต่อต้าน ศาสนาเป็นยาเสพติดของประชาชน”^๔

^๑ ช. ใจเปี่ยม. ความเป็นมาแห่งศาสนาของโลก. (พระนคร, แพร่พิทยา, ๒๕๐๘), น.๘-๑๐.

^๒ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. ศาสนา. (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ, ๒๕๐๘), น.๑-๕.

^๓ ประยูร วทานยกุล, “เรามาเข้าใจกันเถิด” รวมบทความทางศาสนา, (พินิจ รัตนกุล จัดทำ), ๒๕๑๖, หน้า ๘๑.

^๔ B. M. BOGUSLAVSKY, ABC. OF DIALECTICAL AND HISTORICAL MATERIALISM, (MOSCOW : PROGRESS PUBLISHER, 1976) p.387.

นักวิชาการต่าง ๆ ให้คำจำกัดความ “ศาสนา” ไว้มากมาย และก็ถูกเพียงบางส่วนเท่านั้น มิได้ครอบคลุมความหมายของศาสนาได้ทั้งหมด เพราะศาสนานั้นมีความหมายกว้างและลึกซึ้งเกินกว่าที่ใครคนใดคนหนึ่งจะสามารถอธิบายได้ถูกต้องครอบคลุมหมดทั้งรูปธรรมและนามธรรม

ในการศึกษาสังคมวิทยาศาสนา ควรจะทำความเข้าใจความเป็นมาของศาสนา ก่อน เพื่อปูพื้นฐานแนวการศึกษาต่อไป ในเรื่องความเป็นมาของศาสนานั้น เป็นเรื่องไม่มีหลักฐานปรากฏชัด แต่เราสามารถศึกษาได้จากตำราที่นักวิชาการได้รวบรวมไว้ จากการพิจารณาและคาดคะเน โดยอาศัย เหตุและความเป็นมาของศาสนาเอง

๓. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย

เมื่อมีเกิดก็ต้องมีดับ เมื่อมีความเจริญก็ย่อมมีความเสื่อม นี่เป็นหลักโลกธรรมพระพุทธศาสนา เจริญสูงสุดในสังคมอินเดีย เพราะปรากฏว่ามีประชาชนทั่วทั้งชมพูทวีป ทุกชั้นวรรณะ หันมาเลื่อมใสศรัทธา นับถือพระพุทธศาสนาอย่างมากมาย และพากันประพฤติปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธองค์กันถ้วนหน้า นับตั้งแต่พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นองค์ประมุข ชุนนางผู้บริหารบ้านเมือง เศรษฐีคหบดี พ่อค้า ตลอดจนชนวนาชาวไร่ รวมทั้งชนชั้นยาก จัณฑาล ฯลฯ ทำให้พุทธศาสนาแพร่หลายเฟื่องฟูและหยั่งรากลงสู่จิตใจของประชาชน ด้วยเหตุนี้เอง ทำให้สังคมอินเดียสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะสังคมที่เลื่อมใสศรัทธาพระพุทธศาสนา จึงมีความสุขสงบสุข ร่วมเย็น แวันแคว้นต่าง ๆ ยุติการสู้รบรุกรานกัน หันมาปฏิบัติดีปฏิบัติชอบตามแนวทางของพระพุทธองค์ ประชาชนพากันถวายลาภสักการะ และอุทิศทรัพย์ แรงกาย สร้างถาวรวัตถุ ให้แก่พุทธศาสนาอย่างมากมาย พระสงฆ์สาวกผู้ทรงคุณธรรม ก็เพิ่มจำนวนอย่างรวดเร็ว ช่วยเผยแผ่ สั่งสอน ประชาชนไปทุกหนทุกแห่ง นับได้ว่าพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองที่สุด แม้มีผู้ไม่หวังดีจากศาสนาอื่นพยายามทุกวิถีทางที่จะทำลายศาสนาพุทธ แต่ก็ไม่อาจทำได้สำเร็จ

สำหรับประเทศไทย นับตั้งแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา คนไทยได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา และได้ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยลำดับ ถึงแม้ว่า สมัยกรุงศรีอยุธยาจะมีสงคราม ทำให้พระองค์ต้องออกมาแสดงตนกษัตริย์ออกนอกแนวทางการปฏิบัติแบบสมณะไปบ้าง และสมัยกรุงรัตนโกสินทร์จะมีชาวต่างชาติเข้ามารุกล้ำอธิปไตย แต่ประชาชนชาวไทยส่วนมากก็ยังยึดถือเอาพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งอย่างไม่เสื่อมคลาย ทั้งยังมีการสนับสนุนให้วัดเปิดโรงเรียนช่วยเหลือเด็กไทยให้มีการศึกษาดีอีกด้วย ถึงแม้ในช่วงที่ลัทธินิยมฝรั่งเข้ามาให้โรงเรียนแยกตัวออกจากวัด แต่พระบารมีสยามเทวาธิราชที่ทรงเสียสละชีวิตเพื่อปกป้องชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ไทย อาจเป็นพลังบันดาลจิตใจให้รัฐบาลไทยได้อนุมัติในรัฐธรรมนูญ และมีพระบรมราชานุญาตโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้งมหาวิทยาลัยสงฆ์ ๒ แห่งขึ้น ซึ่งทั้งนี้มหาวิทยาลัยทั้ง ๒ แห่งได้มีการเปิดเป็นวิทยาเขตครอบคลุมทุกพื้นที่จังหวัดทั่วประเทศไทย นับได้ว่า พระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้มีโอกาสนำเอาหลักแห่งศีลธรรมไปปรับใช้ให้ทรงคุณค่าในระดับชนชั้นผู้มีการศึกษาชั้นสูงอีกครั้ง นับเป็นประวัติศาสตร์ของชาวพุทธเลยก็ว่าได้^๕

^๕ พระครูธรรมธร มะลิน กิตติปาโลและคณะ, ศาสนากับการพัฒนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์, ๒๕๕๙), หน้า ๑๒๐.

สมัยรัชกาลที่ ๙ ได้มีข้อมูลด้านการวิจัยพระพุทธศาสนาพบว่า พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาในสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง เพื่อช่วยเหลือสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงนั้นให้เป็นที่ไปในทางที่ดีที่สุด

สังคมมีลักษณะธรรมดาคืออยู่อย่างหนึ่งก็คือ เมื่อเปลี่ยนแปลงไประยะหนึ่งแล้วจะปรับตัวเข้ารูปเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง เมื่อปรับตัวเข้ารูปเป็นอย่างไรแล้ว สถาบันต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคมนั้น ก็มักจะดำรงอยู่ในรูปที่เกาะกุมตัวกันเพื่อที่จะรักษารูปเดิมไว้เป็นแบบรักษาของเก่า ซึ่งสถาบันศาสนาก็ไม่แตกต่างไปจากสภาพเช่นนั้น คือเมื่อสังคมปรับตัวเข้ารูปอย่างหนึ่งแล้ว สถาบันศาสนาก็เปลี่ยนหน้าตาจากผู้ช่วยเหลือสังคมในระยะเปลี่ยนแปลง กลับมาเป็นสถาบันที่ช่วยรักษาสภาพสังคมที่เป็นอยู่ให้คงที่ คือกลายเป็นตัวรักษารูปแบบเดิมไว้ แล้วต่อมาสังคมก็เปลี่ยนแปลงไปอีก ก็จะเกิดสภาพขัดแย้งขึ้นขึ้น สถาบันต่าง ๆ ที่อยู่ในสภาพสังคมที่ปรับตัวเข้ารูปแบบแล้วจะพยายามขัดขวางความเปลี่ยนแปลง หรือพยายามรักษาสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในสภาพสังคมปรับตัว เข้ารูปแบบแล้วจะพยายามขัดขวางความเปลี่ยนแปลง หรือพยายามรักษาสิ่งต่าง ๆ ที่เป็นของเดิมเอาไว้ในสภาพเช่นนี้ จะทำให้เกิดการขัดกัน คือสถาบันนั้นแทนที่จะมาช่วยคิดว่า เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปแล้ว ทำอย่างไร จึงจะให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี

แต่สถาบันศาสนาในปัจจุบันกลับเป็นห่วงตัวเองว่า ทำอย่างไรจึงจะรักษารูปแบบเดิมให้ได้ ตัวอย่างนี้เห็นได้จากการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มพระสงฆ์ที่พยายามปรับปรุงบทบาททางศาสนาให้เข้าถึงประชาชน ชักนำประชาชนโดยเฉพาะปัญญาชนให้หันเข้าหาศาสนา วัด และการปฏิบัติพฤติกรรมตามแนวหลักธรรมของศาสนา อย่างน้อยก็ได้ทำให้กลุ่มหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่มีความรู้ ที่มีศึกษาดีเข้ามาประพฤติปฏิบัติธรรม แทนที่จะหลงระเหิดไปกับความเจริญทางวัตถุ และแหล่งอบายมุข เรืองรมย์ต่าง ๆ แต่เมื่อมีการล้อมใส่ศรัทธากันมากขึ้น ก็กลายเป็นที่เขม่นของสถาบันศาสนากันเอง หรือคณะสงฆ์ระดับชั้นผู้ใหญ่ เริ่มแสดงความไม่พอใจ ระแวงระวัง สงสัย นั่นคือ ลักษณะที่สถาบันศาสนาพยายามรักษารูปแบบเดิมไว้ในขณะที่สังคมเปลี่ยนแปลง ทนที่จะช่วยกันพยุงประคับประคองให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี กลับห่วงใยเสถียรภาพของตนเอง และไม่พอใจคลื่นลูกใหม่ที่แหวกแถวแหวกแนวออกมาหน้าพวกเขา

ทางที่ดี ศาสนาควรที่จะเป็นผู้ช่วยนำทางในการเปลี่ยนแปลงไปสู่ทางที่ดีที่ถูกต้อง เพื่อให้สังคมอยู่รอดอย่างมีความสุข โดยไม่ตกเป็นทางของกิเลสมากเกินไป เชื่อแน่ว่าพระพุทธศาสนาทำได้แน่ เพราะเคยได้ทำมาแล้วในอดีต โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาเป็นหนึ่งในสถาบันที่สำคัญที่สุดในสังคมไทย ชาวไทยส่วนใหญ่ตั้งแต่ในระดับสูงสุดลงมาก็ยอมรับนับถือมาโดยตลอด เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็ไม่ยากที่จะออกมามีบทบาทในการเป็นผู้นำคนในสังคมไปสู่ทางที่ดี หากได้รับการร่วมมือร่วมใจกันอย่างจริงจัง กลุ่มสงฆ์ทุกสายทุกสาขาก็จับมือกันทำจริง ๆ อย่างต่อเนื่อง ย่อมสามารถควบคุมสังคมตลอดจนระบบการเมืองและนโยบายการปกครองของประเทศไทยได้ สังคมไทยก็จะมีความสุขสงบมากกว่าที่เป็นอยู่ แต่ที่เป็นอยู่นี้ คณะสงฆ์แตกแยกเป็นกลุ่ม เป็นสถาบัน บ้างก็ประกาศตัวเป็นอิสระ บ้างก็ไม่ยอมรับสงฆ์กลุ่มอื่น ๆ บ้างก็ถูกกล่าวหาว่าเป็นพระเถื่อน นับเป็นจุดเสื่อมที่น่าเป็นห่วงอย่างมาก หากทิ้งไว้เช่นนี้ต่อไป

นอกจากฝ่ายสถาบันศาสนาอันได้แก่ พระสงฆ์ ซึ่งกำลังแตกแยกไม่ร่วมมือกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในปัจจุบันแล้ว ฝ่ายประชาชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหลาย ก็มีการละเลยไม่สนใจ ห่างเหินกับศาสนามากขึ้นทุกที อันมีสาเหตุปัจจัยที่ผลักดันให้เป็นที่ไปในเช่นนั้นหลายประการ ได้แก่ :-

๑. นับแต่ครอบครัว พ่อแม่ ผู้ปกครอง ขาดการอบรมสั่งสอน อบรมบ่มนิสัยเด็กและเยาวชน ให้ใกล้ชิดกับศาสนา พ่อแม่ ผู้ใหญ่ ชอบพาเด็กไปเที่ยวในสวนสนุก ห้างสรรพสินค้า มากกว่าพาเข้าวัด เข้าหาพระเพื่อฟังธรรมหรืออย่างน้อยก็ได้ทำกิจกรรมทางศาสนาบ้าง เยาวชนในปัจจุบันใส่บาตรน้อย มากนับครั้งได้ สวดมนตร์ไม่ได้จนจบ พุดจากับพระไม่เป็น ขาดสัมมาคารวะต่อภิกษุสงฆ์และสถานที่ สำคัญทางศาสนา ฯลฯ เป็นชาวพุทธแต่ในสำมะโนครัว สำเนาทะเบียนบ้าน หรือเวลากรอกเอกสาร เท่านั้น แต่ทางด้านพฤติกรรมตั้งแต่เกิดจนโต ไม่เคยทำอย่างพุทธศาสนิกชนเลย

๒. ทางด้านโรงเรียน การศึกษาภาคบังคับ และระดับสูง ครูอาจารย์ผู้สอน และเนื้อหาวิชา ทางด้านศีลธรรม ก็ดูเหมือนกับว่าสอนให้จำและทำข้อสอบได้มีได้อบรมบ่มนิสัยให้ซาบซึ้งซึมซับใน ศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม อย่างจริงจัง นักเรียน นักศึกษา มักจะมีทัศนคติที่ผิดว่า วิชาศีลธรรมเป็น วิชาน่าเบื่อ เรียนก็สักแต่ว่าเรียนและสอบผ่านเท่านั้น

ครูอาจารย์ผู้สอน ส่วนใหญ่ก็ไม่เข้าใจในหลักธรรมของศาสนา และจริยธรรมอย่างแท้จริง สอนไปตามหนังสือ ตามหน้าที่ แต่ความประพฤติบางครั้งก็ตรงกันข้ามกับที่สอนลูกศิษย์

วิธีการสอนวิชาศีลธรรมและศาสนา ก็น่าเบื่อ ไม่น่าสนใจ ควรมีการทัศนศึกษานอกสถานที่ มี การปฏิบัติ เช่น ฝึกสมาธิ สงบจิตใจ ไปช่วยเหลืองานของศาสนาอันเป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม เป็นต้น ซึ่งจะทำให้เยาวชนได้ใกล้ชิดเข้าไปสัมผัสกับศาสนา วัดและพระบ้าง เพื่อให้เด็กและเยาวชนคุ้นเคยกับ ศาสนามากขึ้น

๓. อิทธิพล ค่านิยม ลัทธิเอาอย่าง ตามแฟชั่นของตะวันตก จากประเทศที่เจริญทางด้านวัตถุ มากกว่าจิตใจ เช่น การหลงไปกับเทศกาลต่าง ๆ ของต่างชาติ จนลืมนึกภาวะเศรษฐกิจและสภาพ สังคมไทยประเพณีและวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของไทย

๔. ศาสนาในสังคมร่วมสมัย

ในการจัดแบ่งความเป็นมาของศาสนาเพื่อการศึกษาทางวิชาการนั้น จัดโดยอาศัยการเกิด ตามลำดับแห่งวิวัฒนาการของศาสนาเอง ซึ่งพอประมวลความเป็นมาของศาสนาไว้ ๒ ประเภท คือ :-

๑. ศาสนาสากลหรือศาสนาธรรมชาติ (Universal or Natural Religion)

๒. ศาสนาหลักหรือศาสนาเสถียร (Established or Organized Religion)

ซึ่งทั้ง ๒ ประเภทนี้ พอจะอธิบายได้แต่ละประเภทดังนี้ :-

๑. ศาสนาสากล (Universal Religion)

ศาสนาประเภทนี้ บางครั้งก็เรียกว่าศาสนาธรรมชาติ (Natural Religion) เป็นศาสนาที่มีความหมายกว้างมาก อันเป็นที่ยอมรับของสังคมทุกสังคม ความเชื่อถืออันเกิดจากธรรมชาติ เป็นผู้ บันดาลหรือเนรมิตขึ้นมา เมื่อเป็นเช่นนี้ การที่มนุษย์ได้เห็นปรากฏการณ์ต่าง ๆ ทางธรรมชาติ ก็ถือ ความรู้สึกของสามัญมนุษย์เข้าจับ จนทำให้เกิดความเชื่อที่ว่าทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีผู้สร้าง ซึ่งถือว่าใน ธรรมชาตินั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อันอยู่นอกเหนือธรรมชาติควบคุมอยู่ ใครก็ได้ กลุ่มหรือสังคมใดก็ได้ที่มีความ เชื่อ ไม่มีการผูกขาด ไม่มีระบบทางสังคมเข้าไปบังคับในด้านพิธีกรรม แต่จะกระทำหรือแสดง พฤติกรรมร่วมกัน ซึ่งเป็นความเชื่อหรือความนับถือที่มีให้ธรรมชาติด้วยความบริสุทธิ์ใจและจริงใจ เพราะถือว่าทุกชีวิตตกอยู่ภายใต้เงื่อนไขของธรรมชาติ

ศาสนาความเป็นสากล หรือศาสนาธรรมชาตินี้ไม่มีระบบควบคุมตายตัว แต่มีปรากฏอยู่ทุกสังคม นอกจากการแสดงออกด้านพฤติกรรมที่เกิดจากความนับถือ ซึ่งแสดงออกมาด้วยความเคยชิน หรือที่เคยประพฤติปฏิบัติสืบ ๆ กันมา ความเป็นระบบของศาสนาประเภทนี้ ไม่ปรากฏแน่ชัด นอกจากสันนิษฐานตามแนวประวัติศาสตร์ โบราณคดี การศึกษาตามแนวต่าง ๆ เหล่านี้ จะอาศัยร่องรอยของมนุษย์ อันจะทำให้ทราบความเป็นไป และการดำรงอยู่ของชีวิตมนุษย์ในยุคดึกดำบรรพ์ ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ยุคโบราณ ยุคก่อนประวัติศาสตร์ เป็นต้น

ลักษณะของศาสนาสาภกลนั้น มีลักษณะที่เน้นตามความเชื่อ เท้าที่พอประมวลได้ดังนี้ :-

๑.๑ ยึดมั่นอยู่กับความเชื่อถือที่แสดงออกด้านปทัสถานเดิม ทั้งในด้านคำสั่งและคำสอน ซึ่งได้รับสืบทอดกันสืบ ๆ มาจากบรรพบุรุษ อันเป็นการยึดมั่นถือมั่นต่อศาสนานั้น ๆ ของผู้นับถือที่มีการเชื่อถือกับแบบสืบทอดต่อ ๆ กันมา

๑.๒ เน้นหนักพฤติกรรมด้านศาสนาที่ในสังคมต่าง ๆ ทั้งสังคมเดี่ยวและสังคมเชิงซ้อน ซึ่งพฤติกรรมต่าง ๆ ทางศาสนาเหล่านั้น มีการแสดงออกในรูปของปทัสถานทางสังคม ที่แต่ละสังคมมีรูปแบบต่าง ๆ กันออกไปตามความเชื่อถือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี ที่เรารู้จักกันในนามว่า วัฒนธรรมประจำสังคม

๑.๓ ลักษณะเด่นของศาสนาสาภกลคือระบบความเชื่อถือ มีความผูกพันอยู่กับสถานะเหนือธรรมชาติ (Supernatural) โดยคิดว่า ปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นนั้น คงต้องเกิดจากการสร้างสรรค์ของผู้มีมหิทธานุภาพเป็นแน่ เมื่อเป็นดังนี้ จึงต้องยกให้สิ่งที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ อันมนุษย์ธรรมดา ไม่สามารถจะเข้าถึงและรู้แจ้งในสิ่งนั้น ๆ ได้ โดยคิดว่า ทุกสิ่งที่เกิดปรากฏขึ้นมา นั้นจะต้องมีผู้สร้างขึ้นมาเช่นเดียวกับมนุษย์ มิฉะนั้น จะเกิดขึ้นมาไม่ได้ การที่ยกให้กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาตินั้น เพื่อให้สมเหตุสมผลตามปรากฏการณ์ที่มีขึ้นในโลก

๒. ศาสนาหลักหรือศาสนาสถิต (Established or Organized Religion)

ศาสนาประเภทนี้ เป็นศาสนาที่มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับ เป็นศาสนาที่มีการจัดรูปแบบ มีการควบคุมให้เป็นระบบจนถึงกับก่อตั้งในรูปสถาบันขึ้น ศาสนาประเภทนี้บางครั้งเรียกว่า ศาสนาทางสังคม หรือศาสนาพิธีการ (Associative Religion) อันมีการจัดระบบความเชื่อสนองสังคม ซึ่งในการจัดนั้น คำนึงถึงความเหมาะสมแก่สถานะสังคมเป็นหลัก โดยก่อรูปเป็นสถาบันทางศาสนาขึ้น อันเป็นเหตุทำให้ศาสนาประเภทนี้มีระบบยิ่งขึ้น และมีความมั่นคงถาวรในสังคมสืบมา โดยเป็นระบบศาสนาสถาบันที่มีระบบและรูปแบบของตัวเอง

ศาสนาทั้ง ๒ ประเภทนี้ ถือว่าเป็นศาสนาแม่แบบในการจัดรูปศาสนา ซึ่งกาเราจะแยกโดยวิธีการใด ๆ ก็ตาม ก็ไม่หนีทั้ง ๒ ประเภทนี้ ส่วนที่เป็นเรื่องความแตกต่างกันนั้น คงจะเป็นการปฏิบัติทางพฤติกรรมและกฎเกณฑ์ในการเชื่อถือทางศาสนามากกว่า

๕. สรุป

อย่างไรก็ตามข้อปฏิบัติในด้าน ศิล และ ธรรม ทางศาสนาไม่มีไว้ใช้เฉพาะกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือชนชาติใดชาติหนึ่ง เพียงเท่านั้น แต่หลักคำสอนของศาสนาโดยเชิงลึกแล้วมีลักษณะเดียวกันก็คือ เพื่อต้องการพัฒนามนุษย์ให้มีความรู้สึกรับผิดชอบ ชั่ว ดี เพื่อที่จะมีชีวิตอยู่ในสังคม ในโลกด้วยความผาสุก トラบเท้าชีวิตจะหาไม่ ซึ่งจะสามารถเห็นได้ในอุดมการณ์ของแต่ละศาสนาที่

มุ่งเน้นหลักการปฏิบัติเพื่อเป้าหมายอันสูงสุดก็คือ การปฏิบัติตนเพื่อให้สามารถเข้าไปอยู่ร่วมอาณาจักรเดียวกับพระเจ้า สวรรค์ หรือ นิพพาน นับว่าศาสนามีจุดประสงค์และเป้าหมายเป็นไปเพื่อการพัฒนามนุษย์โดยแท้ มิใช่ศาสนาสอนให้คนในโลกมีความแตกต่างและแตกแยกกัน (ในแง่ของความเป็นมนุษย์ หรือ ความเป็น คน) แต่วิธีการสอนของผู้สอนศาสนา สังคมและจารีต ประเพณีของสังคมหรือประเทศนั้น ๆ เป็นตัวกำหนดความแตกต่างในความเป็นมนุษย์ เพื่อให้การศึกษาวิชาศาสนานี้มีความเข้าใจที่ถูกต้องและชัดเจน มิใช่เพียงแค่การเปรียบเทียบว่าศีลธรรมทางศาสนาเข้ากันได้หรือไม่ได้อย่างไรในทางกฎหมายบ้านเมือง การปกครองของแต่ละประเทศเท่านั้น แต่เราจะต้องศึกษาถึงอุดมการณ์ อุดมคติของชีวิต หลักศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ประโยชน์ที่มวลมนุษย์ในโลก และสรรพสัตว์ ตลอดทั้งผีसाง เทวดา อินทร์ พรหม ยม ยักษ์หรือ วิญญาณเร่รอน จะพึงได้รับผลดีจากการทำดีของมนุษย์นั้นอีกด้วย

บรรณานุกรม

- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. **ศาสนา**. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, กรุงเทพฯ, ๒๕๐๘.
- ช. ใจเปี่ยม. **ความเป็นมาแห่งศาสนาของโลก**. พระนคร, สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, ๒๕๐๘พ
- พระครูธรรมธร มะลิน กิตติปาโล และคณะ. **ศาสนากับการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์, ๒๕๕๙.
- ประยูร วทานยกุล. **“เรามาเข้าใจกันเถิด”** รวมบทความทางศาสนา. (พินิจ รัตนกุล จัดทำ), ๒๕๑๖.
- B.M. BOGUSLAVSKY. **ABC. OF DIALECTICAL AND HISTORICAL MATERIALISM**. MOSCOW : PROGRESS PUBLISHER, 1976.

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับองค์กรของรัฐ : การจัดการความสมดุล
The relationship between temples and government sector
: balance management

วิลาสินี วัฒนมงคล*

พระมหามหาวินทร์ ปรีสุตตโม, ผศ.ดร.**

บทคัดย่อ

าถึงบทความนี้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งเป็นองค์กรของรัฐในบริบท ๖ ด้าน เช่น ด้านการปกครอง โดยทางวัดต้องบริหารจัดการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และระเบียบอื่นๆ ส่วนสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติต้องให้ความร่วมมือและประสานงานเพื่อให้งานของคณะสงฆ์เกิดความเรียบร้อย สรูปแล้ว เมื่อทั้งสององค์กรทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มศักยภาพคือปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด ไม่ก้าวร้าว แทรกแซงกิจการงาน และพร้อมให้ความร่วมมือระหว่างกันตามกรอบพระธรรมวินัยสงฆ์ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ตลอดจนกฎระเบียบต่างๆ ในสังคม เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : ความสัมพันธ์, วัด, องค์กรของรัฐ, การจัดการความสมดุล

Abstract

The study of the relationship between temples and the National Office of Buddhism which is the government sector focuses on 6 dimensions of the relationship such as administration aspect that the temple could manage a system through Thai Sangha Government under the Sangha Act and regulations. The National Office of Buddhism has to cooperate and coordinate in order to make tranquility of monastery works. Therefore, two organizations could serve full potential of their duties and do not interfere Intervening as well as cooperative with each other based on the discipline of Thai Sangha Government under the Sangha Act and social regulations for sustainable of Buddhism.

Keywords: relationships, temple, government sector, balance management

๑. บทนำ

โดยทั่วไป ความเข้าใจเกี่ยวกับวัดมีดังนี้ วัดเป็นองค์ประกอบหนึ่งของพระพุทธศาสนา วัดถือเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน วัดเป็นแก่นและแกนเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ไปสู่ชุมชน จากอดีตวัดเป็นสถานที่ที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปใช้เป็นสถานศึกษา อบรมให้มีความรู้ในด้านวิชาชีพ ตำราแพทย์

* นิสิตดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

** ประธานสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

แผนโบราณและศิลปกรรมแขนงต่างๆ เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นแหล่งสร้างเสริมจิตใจ ให้ประกอบคุณความดี อีกทั้งวัดยังเป็นศูนย์กลางการบริหาร และการปกครองรวมทั้งเป็นสถานสงเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชน เห็นได้ว่าวัดเป็นสถานที่ที่สำคัญยิ่งในการสืบทอดพระพุทธศาสนาตลอดมา

สำหรับในปัจจุบันบทบาทหรือภาพลักษณ์ของวัดและพระสงฆ์บางแห่งที่ปรากฏต่อสังคมไทยทำให้เกิดข้อกังขา ระวัง สงสัย เกิดวิกฤตศรัทธาขึ้น ซึ่งอาจมีสาเหตุจากการพัฒนาตนเองของวัดที่ไม่ทันต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็ว ทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ อีกประการหนึ่ง ภาพลักษณ์ของวัดในปัจจุบัน ถูกมองว่าเป็นพุทธพาณิชย์ เป็นแหล่งกอบโกยผลประโยชน์ของพระหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ตลอดจนการบริหารจัดการและการปกครองของพระยังด้อยประสิทธิภาพ อีกทั้งชุมชนบางแห่งที่อยู่รอบวัด เป็นแหล่งอบายมุขชั่วสุ่มสิ่งผิดกฎหมาย ฯลฯ ทำให้พุทธศาสนิกชนมีความศรัทธาต่อวัดและพระสงฆ์ลดลง

ดังนั้น เพื่อให้เห็นภาพเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับองค์กรรัฐในฐานะที่วัดเป็น ศาสนสถานหนึ่งที่มีการบริหารจัดการภายในและต้องเชื่อมโยงกับแนวนโยบายของรัฐอย่างสมดุลนั้นเป็นอย่างไร ผู้เขียนจึงจักได้แสดงเนื้อหาเป็นลำดับไป

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับองค์กรของรัฐ

องค์ประกอบทางศาสนาอันประกอบด้วย ศาสดา ศาสนธรรม ศาสนสถาน ศาสนบุคคล และศาสนพิธี วัดจึงเป็นสถานที่รวมขององค์ประกอบทั้งหมดที่กล่าวมา ขณะเดียวกันวัดก็ต้องมีการบริหารจัดการภายในวัด และมีความสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์หรือการปกครองคณะสงฆ์เป็น การปกครองตามพระธรรมวินัยและใช้กฎหมายหรืออำนาจรัฐเป็นหลักสนับสนุน คราวใดเมื่อเกิดความไม่เรียบร้อยขึ้นในคณะสงฆ์จนเป็นเหตุขัดข้องและจำเป็นต้องพึ่งรัฐจึงได้อาศัยอำนาจรัฐมาช่วยจัดการแก้ปัญหา เหตุที่รัฐเข้ามามีส่วนในการสนับสนุนวัดหรือคณะสงฆ์นั้นเริ่มตั้งแต่ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ ในชมพูทวีป ซึ่งในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชพระองค์มีความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ทรงอุปถัมภ์โดยให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ ๓ และยังส่งพระธรรมทูต ๙ สาย ออกไปประกาศพระพุทธศาสนาไปยังดินแดนต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกับชมพูทวีปต่อมาได้ขยายตัวยังประเทศและภูมิภาคต่าง ๆ จึงทำให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายไปทั่วโลก ด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้รัฐเข้ามามีส่วนในการสนับสนุนทั้งการเผยแผ่ การบริหารจัดการคณะสงฆ์เพื่อให้การสืบทอดพระพุทธศาสนาและการเผยแผ่ไปในทิศทางเดียวกันอย่างมีแบบแผน

รูปแบบหรือแบบแผนในการดำเนินการให้ความช่วยเหลือของกษัตริย์ที่มีต่อพระพุทธศาสนา มีการสืบทอดธรรมเนียมดังกล่าว เมื่อพระพุทธศาสนาได้เริ่มแผ่ขยาย เข้ามาในประเทศไทยนับตั้งแต่สมัยล้านนา สุโขทัย อยุธยา กระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงถวายอำนาจรัฐช่วยจัดระบบการปกครองขึ้นเป็นครั้งแรก ด้วยการที่ทรงตราพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๑ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ได้ทรงตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ โดยยกเลิกฉบับแรกนั้นก็เพื่อจัดระบบการปกครองคณะสงฆ์ใหม่ให้มีรูปแบบคล้ายกับการปกครองของฝ่ายอาณาจักร ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๙ ได้ทรงตรา

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้ตราพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งเป็นการแก้ไขเพิ่มเติมฉบับที่ถือว่า เป็นรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ และเป็นหลักจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ด้วยและแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๖๐^๑ และ (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๕๖๑^๒ และได้มีการกำหนดให้ เภรสมาคมออกข้อบังคับ วาระระเบียบ ออกคำสั่งมีมติและออกประกาศโดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัย^๓ ด้วยเหตุดังกล่าวข้างต้น วัดจึงต้องมีความสัมพันธ์กับองค์กรของรัฐ ซึ่งมีความสัมพันธ์สืบทอดกันมานับตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน วัดยังเป็นศูนย์กลางทางศาสนาและวัฒนธรรม เป็นผู้นำด้านจิตใจของคนในสังคม คำขอให้พระพุทธศาสนา ดำรงอยู่ ซึ่งต้องอาศัยการบริหารจัดการที่เหมาะสม

๑. วัดและองค์ประกอบของวัด

วัดในบทความนี้หมายถึง วัดในพระพุทธศาสนา คือ ศาสนสถานทางศาสนา ซึ่งปกติจะมีเสนาสนะและอาคาร ถาวรวัตถุต่าง ๆ เป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ เพื่อศึกษาปฏิบัติ พระธรรมวินัย รวมทั้งเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจหรือศาสนพิธีต่าง ๆ นอกจากนี้ยังเป็นศูนย์กลางของการบริหารจัดการศึกษาและทางสังคม วัด อาวาส หรือ อาราม คือคำเรียก ศาสนสถานของศาสนาพุทธในประเทศไทย เป็นที่อยู่ของภิกษุ และประกอบศาสนกิจของพุทธศาสนิกชน ภายในวัดมีวิหาร อุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิ เมารุ ซึ่งใช้สำหรับประกอบศาสนพิธีต่าง ๆ เช่น การเวียนเทียน การสวดมนต์ การทำสมาธิ ฯลฯ

วัดตามมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ และที่แก้ไขเพิ่มเติม มีสองอย่างคือ วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา และสำนักสงฆ์ และมาตรา ๓๒ กล่าวว่า “การสร้าง การตั้ง การรวม การย้าย การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา ให้เป็นตามวิธีการที่กำหนดในกฎกระทรวง” ซึ่งกฎกระทรวง ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๐๓) ที่อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๖ และมาตรา ๓๒ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้บัญญัติถึงการสร้างวัด การตั้งวัด การรวมวัด การย้ายวัด การยุบเลิกวัด และการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมา โดยไม่ได้กล่าวถึงการสร้างสำนักสงฆ์ ดังนั้น สำนักสงฆ์ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ ย่อมเป็นการใช้เรียกชื่อฟ้องเป็นเพียงที่พักสงฆ์ คือ เป็นที่พำนักของพระภิกษุที่ไม่ได้ขออนุญาตสร้างวัดและตั้งวัดเพราะสำนักสงฆ์ ตามมาตรา ๓๑ นั้น อาจแปลตามเจตนารมณ์ของกฎหมายคือ วัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ซึ่งกล่าวได้ว่า ที่พักสงฆ์นั้นไม่มีสิทธิทางกฎหมายย่อมไม่ได้รับการคุ้มครอง เนื่องจากมิได้เป็นทั้งวัดและสำนักสงฆ์ จึงไม่ได้อยู่ในการปกครองของคณะสงฆ์และของรัฐ ทำให้อาจเกิดปัญหาข้อพิพาทได้ สร้างความสับสนให้กับสังคม ทำให้ภาพลักษณ์ของพระพุทธศาสนาเสียหายได้

นอกจากนี้วัดยังมีสถานะเป็นนิติบุคคลตามกฎหมาย ที่ประกอบด้วยสังฆาริมาตรีย์และอสังฆาริมาตรีย์ที่เรียกว่าศาสนสมบัติของวัด ปัจจุบันวัดอยู่ภายใต้ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และภายใต้บทบัญญัติแห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกฎหมายอื่น ๆ ด้วย การบริหารจัดการ

^๑ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔/ตอนที่ ๑๒ ก/หน้า ๔๑-๕๑, มกราคม ๒๕๖๐.

^๒ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๕/ตอนที่ ๕๐ ก/หน้า ๑-๔, กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^๓ เฉลิมพล โสภอินทร์, ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและการปกครองของคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๕-๒๕๕.

วัดในปัจจุบัน ต้องใช้ความรู้ ความสามารถในการดูแลศาสนสมบัติต่าง ๆ ของวัด เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด ทั้งด้านศาสนาและรายได้ของวัด รวมทั้งการปกครองดูแลสงฆ์ และคฤหัสถ์ที่พำนักอาศัยอยู่ในวัด ซึ่งการบริหารจัดการภายในวัดผู้ที่มีบทบาทดังกล่าวคือ

เจ้าอาวาส เป็นทั้งผู้ปกครองของวัด ตามมาตรา ๓๗ (๒) และเป็นผู้แทนวัดตามมาตรา ๓๑ (๓) ทั้งมีฐานะเป็นเจ้าพนักงานตามความในประมวลกฎหมายอาญา อีกทั้งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกฎหมายอื่น ๆ ตำแหน่งเจ้าอาวาส จึงเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญยิ่ง หน้าที่ที่สำคัญอย่างหนึ่งของเจ้าอาวาส คือ บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี ตามมาตรา ๓๗ (๑) ดังนั้นเจ้าอาวาสนอกจากจะศึกษาทางธรรมแล้ว จึงต้องมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกฎหมาย ถ้าหากขาดความรู้ความเข้าใจการศึกษาทางโลกแล้ว อาจทำให้เกิดผลกระทบในเชิงลบ เช่น หากมีการทำนิติกรรมสัญญา ซึ่งอาจส่งผลถึงการมอบอำนาจให้บุคคลอื่น จะเข้ามามีส่วนในการบริหารจัดการได้ ถ้ามีการบริหารจัดการที่ผิดพลาดเกิดความเสียหาย หรือจัดประโยชน์แทนวัดโดยมิชอบ อาจจะโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ถือว่ามีความผิดตามกฎหมาย ซึ่งเจ้าอาวาสอาจมีความผิดด้วยในฐานะเป็นเจ้าพนักงานที่ปฏิบัติต่อหน้าที่โดยมิชอบด้วย

นอกจากเจ้าอาวาสที่เป็นผู้ปกครองวัดแล้ว ยังมีตำแหน่งรองเจ้าอาวาสและผู้ช่วยเจ้าอาวาส เป็นตำแหน่งที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ เพื่อเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสในการปฏิบัติหน้าที่ในกิจการต่าง ๆ ในวัด และยังมีไวยาวัจกร ซึ่งเป็นผู้ช่วยเหลือรับใช้พระสงฆ์ ทำกิจธุระแทนพระสงฆ์ ไวยาวัจกร นั้นมาจากคฤหัสถ์ผู้ได้รับการแต่งตั้ง ให้มีหน้าที่เบิกจ่ายนิตยภัต และมีอำนาจหน้าที่ดูแลรักษาจัดการทรัพย์สินของวัดได้ตามที่เจ้าอาวาสมอบหมาย เป็นหนังสือ และกำหนดให้ไวยาวัจกรเป็นเจ้าพนักงานตามกฎหมาย การแต่งตั้งไวยาวัจกรเป็นอำนาจหน้าที่ของเจ้าอาวาส วัดหนึ่งอาจมีไวยาวัจกรหลายคน ความเป็นไวยาวัจกรสิ้นสุดลงเมื่อ เจ้าอาวาสผู้แต่งตั้งให้ออกหรือเจ้าอาวาสผู้แต่งตั้งพ้นจากความเป็นเจ้าอาวาส เช่น ลาสิกขาบท มรณภาพ

๒. บทบาทของวัด

จากการให้สัมภาษณ์ของพระธรรมกิตติเมธี (เกษม สยวโต)^๔ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร เจ้าคณะภาค ๑๖-๑๗-๑๘ และประธานศูนย์พิทักษ์พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย ได้กล่าวว่า วัดมีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางของชุมชน โดยความสัมพันธ์ระหว่างวัดและศาสนสถานกับชุมชนโดยรอบนั้นถูกเชื่อมโยงไว้ด้วยกิจกรรมต่าง ๆ และจะต้องพัฒนาและเสริมสร้างศักยภาพของวัดใน ๖ ด้านคือ

๑) การปกครอง เจ้าอาวาสดำเนินการสอดส่องดูแลรักษาความเรียบร้อยดีงาม เพื่อให้พระภิกษุสามเณรที่อยู่วัดหรือในปกครองปฏิบัติตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎ ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง ประกาศของมหาเถรสมาคมหรือพระบัญชาของสมเด็จพระสังฆราช

๒) การศาสนศึกษา เป็นการส่งเสริมภารกิจด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม ของคณะสงฆ์ทั้งแผนกธรรม-บาลี และแผนกสามัญซึ่งครอบคลุมถึง การที่พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นครูสอนและดำเนินการต่าง ๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงการส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรมที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น มอบ

^๔ พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สยวโต), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร, สัมภาษณ์เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๖๑.

ทุนการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณรที่สอบไล่ได้ และการจัดตั้งกองทุนเพื่อการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นต้น

๓) การเผยแพร่ เป็นการส่งเสริมให้ประชาชนได้รับรู้ถึงหลักธรรมคำสอนและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน ผ่านวิธีการต่าง ๆ เช่น การเทศนา การปาฐกถา ในโอกาสและสถานที่ต่าง ๆ และการเผยแพร่ด้วยสื่อต่าง ๆ เช่น หนังสือ วิทยุทัศน์ รวมทั้งการจัดโครงการต่าง ๆ เช่น การจัดโครงการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน หรือการจัดส่งพระภิกษุไปสอนศีลธรรมแก่นักเรียนตามโรงเรียนต่าง ๆ

๔) การสาธารณูปการ เป็นการจัดการศาสนสมบัติ ซึ่งมีเจ้าอาวาสเป็นผู้รับผิดชอบดูแล รักษาให้เป็นไปตามกฎหมายพระธรรมวินัยหรือมติมหาเถรสมาคม โดยคำนึงถึงการสร้างสิ่งที่เป็น รักษาสิ่งที่มีอยู่แล้วไว้และซ่อมแซมสิ่งที่ชำรุดทรุดโทรมให้คงสภาพไว้

๕) การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ ความเข้าใจหลักธรรม คำสอนของศาสนา เพื่อให้สามารถดำรงตนและดำเนินชีวิตในสังคมได้อย่างมีความสุข โดยมีความมุ่งหมาย ๔ ลักษณะคือ

(๑) การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ โดยมุ่งให้พระภิกษุ สามเณร และนักเรียนได้รับศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม ประกอบด้วย โรงเรียนราษฎร์ การกุศลของวัด ศูนย์การเรียนรู้ศีลธรรมในวัด (ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์เดิมหรือวัดหยุดอื่น ๆ) ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด วิทยาลัย และมหาวิทยาลัยสงฆ์

(๒) การสงเคราะห์เด็กและประชาชนได้รับการศึกษาในสถานศึกษาของรัฐหรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่น การสร้างสถานศึกษาในบริเวณวัดหรือให้ใช้ หรือให้เช่าที่ดินวัด เป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่าง ๆ เป็นต้น

(๓) การสอนศีลธรรมแก่นักเรียนและนักศึกษาในระบบโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่นการสอนธรรมศึกษา การสอนศีลธรรมหน่วยงานพระธรรมทูต เป็นต้น

(๔) การสงเคราะห์เกื้อกูลแก่การศึกษา สถาบันการศึกษาหรือบุคลากรทางการศึกษาเช่น มอบทุนและมอบอุปกรณ์การศึกษา เป็นต้น

๖) การสาธารณสงเคราะห์ เป็นการช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่าง ๆ ที่ไม่ขัดต่อพระธรรมวินัย เช่น สงเคราะห์พระภิกษุ สามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน การให้วัดเป็นสถานที่ประกอบการกุศลเกี่ยวกับ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เช่น การเผาศพ เป็นต้น การให้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมประชาชนด้านอาชีพต่าง ๆ การสงเคราะห์ผู้ป่วยโรคร้าย หรือผู้ยากไร้ การจัดให้มีโรงงาน การให้ความรู้ข่าวสารแก่ชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น การสาธารณสุขมูลฐาน เป็นต้น

ในการพัฒนาทั้ง ๖ ด้านนั้น วัดจะต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับแนวทางขององค์กรรัฐ ที่มีส่วนในการบริหารจัดการในกิจกรรมดังกล่าว

๓. องค์กรรัฐที่เกี่ยวข้องกับวัดและคณะสงฆ์

จากบทบาทของวัดข้างต้น จะเห็นได้ว่าวัดมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐ หลายองค์กรด้วยกัน เช่นในการจัดการศึกษาของพระภิกษุ สามเณร นั้นก็จำเป็นต้องให้มีความสอดคล้องกับแผนการศึกษาแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ และการสาธารณสงเคราะห์แก่ผู้ยากไร้ ก็มีความเกี่ยวข้องกับกระทรวงกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ และกระทรวงสาธารณสุข เป็น

ต้น ในบทความนี้จะกล่าวถึงองค์การรัฐในส่วนที่ส่วนเกี่ยวข้องกับวัดโดยตรง คือ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) เป็นหน่วยงานที่ไม่สังกัดกระทรวงใด แต่มีฐานะเป็นหน่วยงานราชการของรัฐระดับกรม ขึ้นตรงต่อการบังคับบัญชาของนายกรัฐมนตรี

๑. สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ความเป็นมาของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาตินั้น ตามประวัติและพัฒนาการโดยลำดับ ตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยและกรุงศรีอยุธยา มีราชบัณฑิตเป็นผู้รับมอบหมายภารกิจด้านศาสนา จนมาถึงต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีหน่วยงาน ๓ หน่วยงานคือ กรมธรรมการ กรมสังฆการีและกรมราชบัณฑิต ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ได้มีการรวมกรมธรรมการ กรมสังฆการี กรมพยาบาล กรมพิพิธภณฑสถานและกรมศึกษาธิการเป็นกระทรวงธรรมการ ดังนั้นกล่าวได้ว่าในอดีตที่ผ่านมา กรมการศาสนาและการศึกษา จะดำเนินควบคู่กันมาโดยตลอด ซึ่งในอดีตนั้นงานด้านการศาสนา จะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ “กระทรวงธรรมการ” ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้มีการประกาศพระราชบัญญัติ ปรับปรุงกระทรวง ทบวงกรม จึงเปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็น กระทรวงศึกษาธิการ และมีการจัดตั้งกรมศาสนาขึ้นจนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๔๕ วันที่ ๓ ตุลาคมได้มีการปรับปรุงโครงสร้าง กระทรวงทบวงกรมอีกครั้งหนึ่ง จึงมีการแบ่งส่วนราชการของกรมการศาสนาเดิม ออกเป็น ๒ ส่วนคือ กรมการศาสนา สังกัดกระทรวงวัฒนธรรม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรีดังปรากฏอยู่ทุกวันนี้ เป็นหน่วยงานที่ไม่ได้สังกัดกระทรวง ทบวงใด

๒. หน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๓๕ หมวดที่ ๒ มาตรา ๑๓ “ให้ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง และให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติทำหน้าที่สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม” กฎกระทรวงแบ่งส่วนราชการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๙^๕ ได้ปรับปรุงการแบ่งส่วนราชการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ข้อ ๒ “ให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีภารกิจเกี่ยวกับการดำเนินงานสนองงานคณะสงฆ์และรัฐ โดยการทำนุบำรุง ส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ให้การอุปถัมภ์ ค้ำครอง และส่งเสริมพัฒนางานพระพุทธศาสนา ดูแล รักษา จัดการศาสนสมบัติ พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งให้การสนับสนุน ส่งเสริมพัฒนาบุคลากรทางศาสนา โดยให้มีอำนาจหน้าที่ดังต่อไปนี้

(๑) ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยคณะสงฆ์ กฎหมายว่าด้วยการกำหนดวิध्यฐานะ ผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา รวมทั้งกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง

(๒) รับสนองงาน ประสานงาน และถวายการสนับสนุนกิจการ และการบริหารการปกครอง คณะสงฆ์

(๓) เสนอแนวทางการกำหนดนโยบาย และมาตรการในการคุ้มครองพระพุทธศาสนา

(๔) ส่งเสริม ดูแล รักษา และทำนุบำรุงศาสนสถาน และศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา

(๕) ดูแล รักษา และจัดการวัดร้างและศาสนสมบัติกลาง

^๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๓/ตอนที่ ๒๕ ก/หน้า ๑๑, มีนาคม ๒๕๔๙.

(๖) พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา

(๗) ทำนุบำรุงพุทธศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาความรู้คู่คุณธรรม

(๘) ปฏิบัติการอันใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงาน หรือตามที่นายกรัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

๓. การปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างวัดและองค์กรของรัฐ

จากการให้สัมภาษณ์ของนายสมเกียรติ ังศรี^๖ รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ กล่าวว่า “ปัจจุบันวัดและศาสนสถานหลายแห่งมีบทบาทมากขึ้นในสังคมไทย เป็นทั้งสถานที่ประกอบพิธีทางศาสนาและเป็นแหล่งเรียนรู้ในศาสตร์ต่าง ๆ เช่น หลักธรรมคำสอน ประวัติศาสตร์ ศิลปกรรม ตำราแพทย์แผนไทยและรวมทั้งเป็นแหล่งท่องเที่ยวของคนทั่วไปอีกด้วย ฉะนั้นการพัฒนาวัดให้มีศักยภาพในการดำเนินกิจการดังกล่าว จำเป็นต้องบูรณาการระหว่างองค์กรของรัฐที่เกี่ยวข้อง และการจัดการของคณะสงฆ์ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติในฐานะเป็นหน่วยของรัฐที่คอยประสานงานระหว่างวัดกับรัฐ เพื่อส่งเสริม สนับสนุนบทบาทของวัดทั้ง ๖ ด้านดังนี้

(๑) ด้านการปกครอง รับสนองงานด้านการปกครองคณะสงฆ์ ของสมเด็จพระสังฆราช มหาคณฤศม และเจ้าคณะพระสังฆาธิการระดับต่าง ๆ ให้เป็นไปด้วยความรวดเร็ว และมีประสิทธิภาพ รวมทั้งประสานเจ้าคณะพระสังฆาธิการและสนองงานเพื่อให้มีการตรวจเยี่ยม ถวายความรู้ ในการบริหารกิจการของวัดและการปกครองภายในวัดให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยดีงามส่งเสริม สนับสนุน และประสานงาน เพื่อพัฒนาพระสังฆาธิการให้มีวุฒิการศึกษาและทักษะในการบริหารจัดการวัดให้มากยิ่งขึ้น โดยประสานมหาวิทยาลัยสงฆ์จัดหลักสูตรการเรียนการสอนที่เหมาะสม ส่งเสริมให้วัดต่าง ๆ ร่วมกับชุมชนในการเสริมสร้างความมั่นคงของวัด ชุมชน และพระพุทธศาสนา โดยใช้กิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่ขัดกับหลักของพระพุทธศาสนาและสมณวิสัยเป็นสื่อ เช่น การออกเยี่ยมประชาชนโดยรอบวัด การเป็นแกนนำในการสร้างสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ

(๒) ศาสนศึกษา สนับสนุนให้วัดที่มีความพร้อมหรือสามารถให้จัดตั้งโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาให้มากยิ่งขึ้น จัดให้มีการยกย่องส่งเสริมวัดที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา เช่น บริจาคเงินช่วยเหลือสร้างอาคาร อุปกรณ์การเรียนการสอน ทุนการศึกษาแก่นักเรียน โดยประกาศยกย่องเชิดชูเกียรติตามความเหมาะสม

(๓) การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ส่งเสริมและสนับสนุนพระธรรมทูตที่ปฏิบัติศาสนกิจทั้งในประเทศและต่างประเทศ ด้วยวิธีการและรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งเสริมให้วัดที่มีความพร้อมและสามารถจัดตั้งสำนักปฏิบัติธรรมให้มากยิ่งขึ้น

(๔) การศึกษาสงเคราะห์ ให้ความช่วยเหลือและให้มีการปฏิบัติการให้ความช่วยเหลือที่รวดเร็ว ทันเหตุการณ์ ประสานคณะสงฆ์ในการสร้างเครือข่ายให้ความช่วยเหลือให้ครอบคลุมทั่วประเทศ รวมทั้งประสานงานกับคณะสงฆ์ในการระดมทุนเพื่อช่วยเหลือวัด ชุมชน และประชาชน โดยหลักการให้วัดและชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ เป็นต้นแบบและเป็นที่พักของวัดและชุมชนอื่น

^๖ สมเกียรติ ังศรี, รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัมภาษณ์เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๖๑.

(๕) การสาธารณูปการ ส่งเสริมให้มีการจัดทำแผนที่วัด โดยให้มีการแบ่งแยกเขตพุทธาวาส เขตสังฆาวาส และเขตต่าง ๆ เช่น เขตอภัยทาน ภายในวัด ให้ชัดเจนเป็นสัดส่วน ตามความเหมาะสมของวัดนั้น ๆ ส่งเสริมให้วัดเป็นสถานที่สะอาด สงบ ร่มรื่น และร่มเย็น เหมาะสำหรับเป็นสถานที่ปฏิบัติธรรมของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชน และเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจเพื่อความสงบสุขของจิต สนับสนุนให้วัดเป็นศูนย์รวมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่วัดและชุมชนโดยรอบ ส่งเสริมและถวายเป็นการอุปถัมภ์ให้วัดมีเสนาสนะที่มั่นคงแข็งแรง สวยงาม ประหยัดและปรับภูมิทัศน์ให้เหมาะสมปราศจากมลพิษ

(๖) การสาธารณสมบัติ จัดระบบการจัดเก็บรายได้ตามระเบียบให้สามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เร่งรัดให้มีการจัดประโยชน์ที่ศาสนสมบัติกลางให้มีประสิทธิภาพ โปร่งใส รวมทั้งจัดให้มีระบบการตรวจสอบเพื่อการปรับแผนการดำเนินการเป็นระยะ

ดังนั้น การบริหารจัดการระหว่างวัดและองค์กรรัฐ ต้องทำงานด้วยการบูรณาการ เพื่อให้การบริหารจัดการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล รัฐจึงต้องดูแล อุปถัมภ์ เอาใจใส่วัด เพื่อให้วัดมีศักยภาพในการดำเนินการสู่ความสำเร็จทั้ง ๖ ด้านโดยสมบูรณ์ อีกทั้งสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ (พศ.) และมีภารกิจในการสนองงาน ประสานงาน และถวายเป็นการสนับสนุนมหาเถรสมาคม (มส.) เพื่อให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๔. การจัดการความสมดุลระหว่างวัดและรัฐ

๑. ความสมดุลระหว่างวัดกับองค์กรของรัฐในบริบทพุทธกาล

ความสัมพันธ์ระหว่างวัดหรือพระพุทธศาสนากับรัฐนั้นมีมาแต่สมัยพุทธกาล ไม่ว่ารัฐจะมีรูปแบบการปกครองแบบใดก็ตาม จะมีธรรมเนียมแสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับรัฐ ซึ่งรัฐมีหน้าที่อุปถัมภ์บำรุงวัด (พระสงฆ์และพุทธศาสนา) แต่ไม่อาจกล่าวได้โดยตรง เพราะพระพุทเจ้าไม่ได้บัญญัติเกี่ยวกับอำนาจรัฐหรือความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับรัฐไว้โดยตรง เนื่องจากศาสนาของพระพุทเจ้าเป็นไปเพื่อความหลุดพ้น และธรรมะของพระองค์นั้นเป็นการส่งเสริมให้การบริหารรัฐเป็นไปด้วยความเรียบง่าย สงบร่มเย็น การปกครองคณะสงฆ์ยุคต้น ๆ พระพุทเจ้าทรงกระทำด้วยพระองค์เองทุกอย่าง ต่อมาได้มีการแบ่งเบาภาระให้พระสาวกช่วยกันทำบ้างและเพื่อเป็นการที่จะรับช่วงงานจากพระองค์ จนกระทั่งใกล้ปรินิพพานพระองค์ทรงมอบความเป็นใหญ่ ให้หมู่พระสงฆ์สาวก และเมื่อพระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งภิกษุและภิกษุณีออกไปเผยแผ่ศาสนาในทวีปต่าง ๆ ตามที่ได้กล่าวไว้ในตอนต้นทำให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับรัฐเริ่มขึ้นตามบริบทของสังคมในแต่ละยุคสมัย

๒. ความสมดุลระหว่างวัดกับรัฐในบริบทสังคมปัจจุบัน

ในบริบทสังคมปัจจุบันที่เรียกว่า เป็นยุคโลกาภิวัตน์ เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งทาง ด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างรวดเร็วตลอดเวลา การบริหารจัดการในด้านต่าง ๆ ของวัด เป็นเรื่องจำเป็นอย่างยิ่งที่จะสามารถทำให้คนในสังคมเกิดจิตศรัทธาในบวรพุทธศาสนาได้ องค์กรของรัฐที่มีบทบาทสำคัญที่จะช่วยส่งเสริม สนับสนุนให้วัดสามารถดำเนินการในภารกิจต่าง ๆ ได้สำเร็จคือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งเป็นหน่วยงานที่ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี มีอำนาจหน้าที่หรือภารกิจสำคัญ ในการขับเคลื่อนประสานนโยบายของรัฐบาลและคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคมและวัด ให้เป็นไปในทางทิศทางเดียวกัน เกื้อกูลและส่งเสริมซึ่งกันและกัน โดยดำเนินการตาม

แนวปฏิบัติหรือกรอบการพัฒนา ๖ ด้านดังที่กล่าวมา ทั้งวัดและสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ มีการบูรณาการงานทั้ง ๖ ด้านและนำไปปฏิบัติตามภารกิจที่ตนได้รับ ให้สมบูรณ์ เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลให้มากที่สุด ในการจัดการสมดุระหว่างวัดกับองค์กรรัฐนั้น นายสมเกียรติ ชงศรี^๗ ได้ให้ความเห็นต่อเรื่องนี้ว่า “ทางด้านสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ นั้นพยายามเป็นองค์กรกลางที่คอยสนับสนุน ส่งเสริม อำนวยความสะดวก ประสานงาน ถวายเป็นความรู้ ถวายคำแนะนำที่ถูกต้องและลดแรงกดดัน หรือการปะทะกันระหว่างวัดกับรัฐ ในกรณีที่วัดกับองค์กรรัฐที่มีความคิดเห็นไม่สอดคล้องกัน” ส่วนพระธรรมกิตติเมธี (เกษม สัจญฺาโต)^๘ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร ให้ความเห็นว่า “แม้ว่าการปฏิบัติงานนั้น ไม่ได้สมบูรณ์แบบทุกประการ แต่นับได้ว่าดีกว่าเมื่อยุคก่อนที่มีความชัดเจนรวดเร็วและกำลังพัฒนาไปในทิศทางที่ดี การปฏิบัติภารกิจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนา รวมทั้งองค์กรรัฐที่สัมพันธ์กับวัดนั้นอยู่ในระดับที่พอใจ และยังเห็นว่าองค์กรรัฐนั้นไม่ได้เข้ามาก้าวล่วงการบริหารงานของวัด” ดังนั้น การรับฟังทัศนะของทั้งตัวแทนวัดและองค์กรรัฐทั้งสองฝ่ายต่างได้แสดงทัศนะที่มีความสอดคล้องกันที่ว่า การจัดการสมดุลนั้นอยู่ในระดับที่ทั้งสองฝ่ายพอใจ โดยวัดก็พยายามปรับปรุงพัฒนาให้เข้ากับยุคสมัย ส่วนองค์กรของรัฐ ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ก็ได้พยายามสนับสนุนและให้ความร่วมมือกับคณะสงฆ์ในการพัฒนาองค์กรพระสงฆ์ให้มีคุณภาพ ประสิทธิภาพ และมีคุณค่าต่อสังคม

๕. บทสรุป

จากที่กล่าวมาข้างต้นทำให้เข้าใจได้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับองค์กรของรัฐ ซึ่งในที่นี้หมายถึง สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นความสัมพันธ์ที่อยู่ในบริบท ๖ ด้าน เช่น ด้านการปกครอง ทางวัดจำเป็นต้องบริหารจัดการให้เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์และระเบียบอื่นๆ ส่วนสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติก็ต้องให้ความร่วมมือและประสานงานเพื่อให้งานของคณะสงฆ์เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ดังนั้น หากวัดและองค์กรรัฐได้บริหารจัดการร่วมกันตามระเบียบกฎหมายที่มีอยู่ย่อมทำให้เกิดความสมดุลได้ ดังรายละเอียดในตารางข้างล่างนี้

บทบาท ๖ ด้าน	วัด	องค์กรของรัฐ	ความสมดุล
๑. การปกครอง	เจ้าอาวาสและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง สอดส่องดูแลรักษาความเรียบร้อยดีงามให้พระภิกษุสามเณรปฏิบัติตามพระธรรมวินัยและกฎหมายต่างๆ	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สนับสนุนงบประมาณ กำหนดอัตราผู้บริหารและอบรมพัฒนา	ส่งเสริมและสนับสนุนการปฏิบัติของพระภิกษุสามเณร และบริหารจัดการคณะสงฆ์ร่วมกับมหาเถรสมาคม ตามกฎหมาย
๒. ศาสนศึกษา	เจ้าอาวาสและผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรม-บาลี และ	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สนับสนุนการศึกษา ภาษาบาลี	ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้ภาษาบาลี และนิกธรรม ธรรมศึกษา

^๗ สมเกียรติ ชงศรี, รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัมภาษณ์เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๖๑.

^๘ พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สัจญฺาโต), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร, สัมภาษณ์เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๖๑.

	แผนกสามัญ	นักธรรม ธรรมศึกษาด้วยงบประมาณที่จัดให้แต่ละวัดอย่างเพียงพอ	ร่วมกับสำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวงและสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง
๓. เผยแผ่พระพุทธศาสนา	เจ้าอาวาสและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องส่งเสริมให้ประชาชนรู้หลักธรรมคำสอนและนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ สนับสนุนให้มีการฝึกอบรมพระนักเทศน์และนักเผยแผ่ด้วยงบประมาณให้คณะสงฆ์จัดโครงการอบรมสัมมนา	ส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดพระธรรมทูตในประเทศและต่างประเทศจนทำให้เกิดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างนานาประเทศ
๔. การศึกษาสงเคราะห์	เจ้าอาวาสและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องบริหารจัดการและรักษาศาสนสมบัติให้เป็นไปตามพระธรรมวินัยและกฎหมาย	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติร่วมกับคณะสงฆ์จัดให้มีโรงเรียนทางเลือก เช่น โรงเรียนปริยัติธรรมสามัญ โรงเรียนการกุศลต่างๆ	ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการร่วมมือกันระหว่างวัด บ้าน ชุมชน และหน่วยงานราชการ บริหารจัดการโรงเรียนดังกล่าวให้มีคุณภาพ
๕. การสาธารณูปการ	เจ้าอาวาสและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมคำสอนของศาสนา	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ประสานงานให้คณะสงฆ์ได้มีบทบาทในการสาธารณูปการต่าง ๆ เช่น ปัญหาน้ำท่วม ปัญหาสามชายแดนภาคใต้ เป็นต้น	ส่งเสริมและสนับสนุนให้ มีงบประมาณบางส่วนที่สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ โดยมีพระภิกษุสงฆ์ร่วมกัน บริหารจัดการสำหรับกรณีฉุกเฉิน เช่น กรณีช่วยเหลือวัดใน ๓ ชายแดนภาคใต้
๖. การสาธารณสมบัติ	เจ้าอาวาสและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องช่วยเหลือสังคมในรูปแบบต่างๆ ที่ไม่ขัดพระธรรมวินัย ใช้วัดเป็นสถานที่จัดฝึกอบรมวิชาชีพต่างๆ	สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จัดสรรงบประมาณเพื่อการบริหารจัดการวัด เช่น การยกวัดราษฎร์ เป็นวัดหลวง ยกสำนักสงฆ์เป็นวัด ส่งเสริมงบประมาณเพื่อดูแลรักษา ซ่อมแซม	ส่งเสริมและสนับสนุนให้ใช้พื้นที่วัดให้เป็นประโยชน์และอบรมพัฒนาพระภิกษุสงฆ์ให้เข้าใจในการดูแลโบราณสถาน

จากที่กล่าวมาทั้งหมด ความสมดุลระหว่างวัดกับองค์กรของรัฐ ได้แก่ สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ นั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อทั้งสององค์กรต่างทำหน้าที่ของตนเองอย่างเต็มตามศักยภาพ คือต่างฝ่ายต่างปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ดีที่สุด ไม่ก้าวก่าย แทรกแซง กิจการงาน ซึ่งกันและกัน แต่พร้อมให้ความร่วมมือกัน ในกรอบของพระธรรมวินัยสงฆ์ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ตลอดจนกฎระเบียบต่างๆ ในสังคม เพื่อบรรลุเป้าหมายคือความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนานั้นเอง

บรรณานุกรม

- เฉลิมพล โสมอินทร์. **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาและการปกครองของคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุทรไพศาล, ๒๕๔๖.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๓/ตอนที่ ๒๕ ก/หน้า ๑๑, มีนาคม ๒๕๔๙.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔/ตอนที่ ๑๒ ก/หน้า ๔๑-๕๑, มกราคม ๒๕๖๐.
- ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๕/ตอนที่ ๕๐ ก/หน้า ๑-๔, กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- พระธรรมกิตติเมธี (เกษม สยวโธ), ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดราชาธิวาสวิหาร เขตดุสิต กรุงเทพมหานคร, สัมภาษณ์เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๖๑.
- สมเกียรติ ชงศรี, รองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, สัมภาษณ์เมื่อเดือนกันยายน ๒๕๖๑.

ความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะไทยตามแนวพุทธศาสตร์
The relationship between tradition, culture and Thai art in accordance
with Buddhist principles

ดร.ธเนศ เกษศิลป์*

อาคม ดวงมาลัย*

บทคัดย่อ

วัตถุประสงค์ในการจัดทำบทความนี้ คือ ๑) เพื่อศึกษาประเพณีไทย ๒) เพื่อศึกษาวัฒนธรรมไทย ๓) เพื่อศึกษาศิลปะไทย และ ๔) เพื่อศึกษาแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะไทยตามแนวพุทธศาสตร์ ผลการศึกษาพบว่า ๑) ประเพณี วัฒนธรรมและศิลปะของสังคมไทยถือได้ว่าเป็นรากฐานของการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตายที่มีความเชื่อมโยงกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง ๒) บริบทของวัฒนธรรมไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงตามกระแสโลกมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปบ้างของประเพณี วัฒนธรรมและศิลปะแต่ทั้งนี้ก็ยังคงความเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทยอยู่ ๓) ความสัมพันธ์ของประเพณี วัฒนธรรมและศิลปะจึงเป็นการแสดงออกถึงความมีอารยธรรมของสังคมไทย

คำสำคัญ : ประเพณี, วัฒนธรรม, ศิลปะไทย

Abstract

The purpose of this article is 1) to study Thai traditions 2) to study Thai culture 3) to study Thai art 4) the concept of relationship between tradition, culture and Thai art in accordance with Buddhist principles. **The study indicated that :** 1) Tradition, culture and art of Thai society can be considered as the foundation of life from birth to death that is deeply linked to the principles of Buddhist. 2) The context of a society that has changed according to global trends has resulted in some changes of tradition Culture and art but still maintaining the uniqueness of Thai society. 3) The relationship of tradition Culture and art therefore expresses the civilization of Thai society under the concept of Buddhist.

Keywords: Traditions, Culture, Thai art

๑. บทนำ

มนุษย์เราทุกคนที่เกิดมาไม่ว่าชนชาติใด จะต้องเกี่ยวข้องกับสองสิ่งตามนัยแห่งจริยศาสตร์ คือ สิ่งที่เราเป็นสิ่งที่เกิดมาควบคุมกับเรา และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับเรา และอยู่กับเราตลอดไป ไม่ว่า

---

* นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และอาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

* นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

เราอยากเป็นหรือไม่อยากเป็นก็ตาม เช่น เชื้อชาติ ซึ่งได้มาจากการเกิดซึ่งพ่อ แม่ เป็นผู้ให้มา เป็นต้น ประการต่อมา สิ่งที่เราไม่หรือ อันได้แก่สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาภายหลังจากการเกิด เช่น ศาสนา ภาษา หรือเครื่องแต่งกายประจำชนชาตินั้น ๆ เป็นต้น

ประเทศไทยมี ศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาแต่โบราณ เช่น พิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์ ผู้นำในการประกอบ พิธีกรรมต่าง ๆ ของท้องถิ่นตามภาคต่าง ๆ ของประเทศ ส่วนใหญ่เป็นบุคคลที่ผู้คนในชุมชนให้ความ นับถือ เมื่อมีการจัดพิธีดังกล่าวขึ้น ผู้คนในชุมชนที่มาร่วมพิธีจะเกิดความรักและความสามัคคีเป็น ปึกแผ่นแก่ชุมชนเป็นอย่างดี ปัจจุบันวัฒนธรรมและประเพณีของไทยกำลังเลือนหายไป อันเป็นปัญหา ที่เกิดมาจากหลายปัจจัย เช่น ด้วยความไม่รู้บ้าง ด้วยความที่ยุคสมัยเปลี่ยนไปบ้าง แม้จะมีการนำมา ปฏิบัติอยู่บ้าง แต่ยังขาดความรู้ความเข้าใจขั้นตอนในเรื่องพิธีกรรมต่าง ๆ จึงทำให้มีการปฏิบัติอย่าง ไม่ถูกต้อง ขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย ในภายภาคหน้าอาจทำให้วัฒนธรรมและประเพณีที่ดีงามมี ความเสื่อมถอยไปเรื่อย ๆ จนในที่สุดจะเลือนหายไปตามกาลเวลา^๑ ดังนั้นแล้วจึงเป็นประเด็นปัญหา ให้ได้ศึกษาว่า สังคมไทยมีศิลปะ วัฒนธรรมและประเพณีอะไรบ้างและจะสืบทอดเจตนารมณ์ของสาม สิ่งนี้ไว้ได้อย่างไร โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒. ประเพณีไทย

อย่างที่ได้อธิบายไว้ในบทนำว่า ประเพณี เป็นการแสดงออกถึงความเป็นชนชาตินั้น ๆ ของ บุคคล อาจจะมีบางประเพณี ที่ไม่ได้ถูกกล่าวถึง เมื่อมาถึงยุคหนึ่งสมัยหนึ่ง ที่ความก้าวหน้าทาง เทคโนโลยีเข้ามามีบทบาท และจริง ๆ แล้วประเพณีต้องปรับเปลี่ยนไปตามกาลสมัยหรือไม่ ซึ่งก็เป็น เรื่องที่น่าสนใจศึกษา เพื่อให้เข้าใจถึงคุณค่าจริง โดยมีประเด็นศึกษาดังนี้

ความหมายของประเพณี

พระยาอนุมานราชธนะ^๒ กล่าวไว้ว่า ประเพณีแบ่งได้เป็น จารีตประเพณี ขนบประเพณี และ ธรรมเนียมประเพณี โดยอธิบายว่า

ขนบประเพณี คือประเพณีที่สังคมได้ตั้งหรือวางเป็นระเบียบแบบแผนขึ้นไว้ จะโดยตรงหรือ โดยอ้อมแล้วแต่กรณี เช่น ลูกที่ไม่เลี้ยงดูพ่อแม่ถือว่าผิดขนบประเพณี

ส่วนธรรมเนียมประเพณี คือประเพณีที่สังคมถือว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่ถือว่าเป็นผิด เป็น แต่นิยมกันว่าควรประพฤติ เช่น เมื่อผู้น้อยไปหาผู้ใหญ่ ก็มักจะมีของไปฝากตามธรรมเนียมประเพณี

โดยสรุปแล้ว ประเพณี ว่าด้วยเรื่องของระเบียบแบบแผนที่กำหนดพฤติกรรมในสถานการณ์ ต่าง ๆ ที่คนในสังคมยึดถือปฏิบัติสืบกันมา ถ้าคนใดในสังคมนั้น ๆ ฝ่าฝืนมักถูกตำหนิจากสังคม ลักษณะประเพณีในสังคมระดับประเทศชาติ มีทั้งที่เหมือนกันและแตกต่างกันไปบ้างตามความนิยม เฉพาะท้องถิ่น แต่โดยมากย่อมมีจุดประสงค์ และวิธีการปฏิบัติเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเฉพาะส่วน ปลีกย่อยที่เสริมเติมแต่งหรือตัดทอนไปในแต่ละท้องถิ่น สำหรับประเพณีไทยมักมีความเกี่ยวข้องกับ ความเชื่อในพระพุทธศาสนาและพราหมณ์มาแต่โบราณ

^๑ กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม, **พิธีกรรมและประเพณี**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์ การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒).

^๒ พระยาอนุมานราชธนะ, **วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย**, (พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔).

ความสำคัญของประเพณี

ประชิด สุกฤษณ์พัฒน์^๓ สรุปเกี่ยวกับความสำคัญของประเพณีไว้ว่า

๑. ประเพณีเป็นวัฒนธรรมประจำชาติ แสดงความเป็นมาทางความเจริญของสังคมมาช้านาน
๒. ชาติไทยมีประเพณีเป็นเอกลักษณ์ การมีประเพณีเป็นของตนเองเป็นสิ่งที่น่าภูมิใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นตัวเชื่อมความรู้สึกของชุมชนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน

๓. ประเพณีมีส่วนในการสนับสนุนให้ชาติบ้านเมืองเจริญรุ่งเรืองในทศวรรษที่ดีและถูกต้อง ประเพณีใดถ้าดีอยู่แล้วก็ควรรักษาไว้ให้คงอยู่ตลอดไป

สรุปได้ว่า ประเพณีของสังคมไทยนั้นได้แนวคิดและหลักปฏิบัติที่โดยส่วนมากแล้ววิถีชีวิตที่ผูกติดอยู่กับหลักความเชื่อทางศาสนา ตั้งแต่เกิดจนตาย เมื่อถึงกำหนดที่จะจัดกิจกรรมขึ้น ผู้คนในสังคมก็จะมารวมตัวกันเพื่อช่วยกันจัดกิจกรรมให้บรรลุผลสำเร็จ เป็นการสร้างความสามัคคี เป็นการสร้างบุญสร้างกุศลร่วมกันตามความเชื่อ ประเพณีในสังคมไทยจึงเป็นการส่งเสริมในคนในชาติเกิดความรักความสามัคคี ตั้งแต่ระดับสถาบันครอบครัวไปจนถึงสถาบันชาติ

๓. วัฒนธรรม

ประเพณีของสังคมไทยได้สร้างให้คนในชาติเกิดความรัก ความสามัคคีดังกล่าวแล้ว ยังเป็นการสนับสนุนให้ผู้คนในสังคมมีจิตใจที่ดีงาม ทำให้รู้ว่าอะไรดีและอะไรไม่ดี ก็ด้วยพื้นฐานมาจากกิจกรรมที่ทำร่วมกันในสังคม เพื่อให้เข้าใจถึงวัฒนธรรมของสังคมไทยอย่างชัดเจนจึงต้องศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้

ความหมายของวัฒนธรรม

อมรรัตน์ เทพกำปนาท^๔ ได้กล่าวไว้ว่าวัฒนธรรม หมายถึง มรดกแห่งสังคม ซึ่งสังคมปรับปรุงและรักษาไว้ให้เจริญงอกงาม วัฒนธรรมเกิดจากการประพฤติปฏิบัติร่วมกัน เป็นแนวเดียวกันอย่างต่อเนื่องของสมาชิกในสังคม สืบทอดเป็นมรดกทางสังคมต่อกันมาจากอดีต

โดยสรุปก็คือ วัฒนธรรม แสดงออกให้เห็นที่ประจักษ์ของคนในชาติอันสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของผู้คนในสังคมที่ยอมรับแนวทางในการประพฤติและปฏิบัติร่วมกัน

ลักษณะความเจริญแห่งวัฒนธรรม

พระยาอนูมานราชชน^๕ ได้อธิบายลักษณะความเจริญงอกงามของวัฒนธรรมดังนี้คือ

๑. ต้องมีการสั่งสม และการสืบต่อ ตกทอดกันไปไม่ขาดตอนมีมรดกแห่งสังคมอันเกิดจากผลิตผลของสังคมที่สร้างสมไว้

๒. ต้องมีแปลกมีใหม่มาเพิ่มเติมของเดิมให้เข้ากันได้

๓. ต้องส่งเสริมเพื่อให้แพร่หลายไปในหมู่ของตนและตลอดไปถึงชนหมู่อื่นด้วย

๔. ต้องปรับปรุงและแก้ไขให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและสภาพของเหตุการณ์

^๓ ประชิด สุกฤษณ์พัฒน์, วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย, (กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖).

^๔ อมรรัตน์ เทพกำปนาท, ความหมายวัฒนธรรม, (กลุ่มประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๒).

^๕ พระยาอนูมานราชชน, วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย.

สรุปได้ว่า วัฒนธรรม เป็นวิธีการดำเนินชีวิตของสังคมได้ดีกว่า ซึ่งอาจทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความนิยม และในที่สุดอาจเลิกใช้วัฒนธรรมเดิม ดังนั้น การรักษาหรือธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมเดิม จึงต้องมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือพัฒนาวัฒนธรรมให้เหมาะสมมีประสิทธิภาพ ตามยุคสมัย

๔. ศิลปะ

ไม่ว่าจะเป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมดังที่กล่าวมาแล้วนั้น ผู้คนที่อยู่ในสังคมเดียวกันจำเป็นต้องศึกษา ประพฤติและปฏิบัติเพื่อไม่ให้กาลเวลามาพรากความผิตเพี้ยนจากการกระทำที่รู้เท่าไม่ถึงกาล จากบุคคลใดบุคคลหนึ่ง อันอาจเป็นเหตุให้ประเพณีและวัฒนธรรมถูกลดทอนคุณค่าเหลือไว้แต่เพียงเรื่องเล่าในตำรา ศิลปะก็เช่นเดียวกัน คุณค่าของศิลปะจะปรากฏออกมาหรือน้อยเพียงใด ผู้ที่ศึกษาและเข้าใจถึงศิลปะจะเป็นผู้ให้คำตอบ ดังนั้นประเด็นที่จะศึกษาต่อไปนี้จะจึงเป็นพื้นฐานของการตอบคำถามถึงคุณค่าของศิลปะ โดยมีรายละเอียดต่อไปนี้

ค่านิยมของศิลปะ

ศิลปะ คือ สิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อแสดงออกซึ่งอารมณ์ ความรู้สึก ปัญญา ความคิดและหรือความงามทั้งนี้จะกล่าว โดยรวม ก็คือ ศิลปะ จะประกอบไปด้วย ส่วนประกอบ ๓ ประการ คือ

๑. มีความงาม
๒. มีจุดมุ่งหมายที่แน่นอน
๓. มีความคิดสร้างสรรค์

เหตุที่จำกัดวงอยู่เฉพาะผลิตผลของมนุษย์ อาจเป็นเพราะว่า ในบรรดาสัตว์โลกด้วยกัน มนุษย์เป็นสัตว์ประเภทเดียวที่สามารถ สร้างสื่อ ในการทำความเข้าใจร่วมกันดีที่สุด และการดำเนินชีวิตก็มีการพัฒนาไปเป็นระบบ เพราะมนุษย์มีสมองที่รู้จักคิด และถูกยอมรับว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่ประเสริฐที่สุด

ดังนั้น รูปร่างลักษณะหรือ ผลงานที่รังสรรค์จากสิ่งต่าง ๆ ที่มีใช้ผลงานของมนุษย์ รวมทั้งปรากฏการณ์ธรรมชาติ ที่มีความสลับซับซ้อน มีความสวยงาม มีรูปทรงแปลกตา แม้มนุษย์จะมีความชื่นชม แต่ก็ไม่ยอมรับว่าเป็นผลงานศิลปะ แต่หากมนุษย์ใช้สิ่งเหล่านั้นเป็นแรงบันดาลใจในการรังสรรค์ผลงานขึ้นมาใหม่ ถือว่าเป็นศิลปะ แต่จะเป็นศิลปะบริสุทธิ์ (Fine Art) หรือศิลปะประยุกต์ (Applied Art) หรือไม่นั้น ก็ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมาย ในการรังสรรค์

สรุปได้ว่า ศิลปะเป็นงานที่เกิดจากการสร้างสรรค์โดยความคิดของมนุษย์ ปรากฏการตามธรรมชาติเป็นแต่เพียงแรงบันดาลใจเพื่อให้มนุษย์ได้รังสรรค์ผลงานออกมา มีความแตกต่างหลากหลายตามแต่จินตนาการของแต่ละบุคคล ซึ่งก็แล้วแต่ว่าศิลปินต้องการที่จะรังสรรค์ผลงานออกมาเพื่อที่จะสื่อให้เข้าใจถึงอะไร

๕. พุทธศิลป์

พุทธศิลป์ เป็นงานศิลปะที่ช่าง/ศิลปิน สร้างขึ้นเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา หรือสร้างขึ้นเพื่อรับใช้พระพุทธศาสนา โดยเฉพาะที่เป็นงานจิตรกรรม ได้แก่ ภาพเขียนฝาผนังโบสถ์ วิหาร หรือผลงานด้านปฏิมากรรม ได้แก่ พระพุทธรูป และงานสถาปัตยกรรม ได้แก่ ศาสนสถานที่เป็นโบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ สถูป เจดีย์ เป็นต้น งานพุทธศิลป์จะเป็นตัวเล่าเรื่องราวที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ส่งผลให้งานพุทธศิลป์เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย สะท้อนลักษณะ

นิสัย บุคลิกภาพของคน ไทยที่มีความสุภาพ อ่อนน้อม รักสงบ แจ่มใส สนุกสนาน เป็นสื่อการเรียนรู้ที่สร้างความเข้าใจ และจินตนาการที่ส่งผลเชิงบวกต่อพฤติกรรมของคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เหตุนี้ จึงต้องศึกษาให้เข้าใจในประเด็นต่อไปนี้

ความหมายของพุทธศิลป์

เพื่อให้เข้าใจในพุทธศิลป์จึงจำเป็นต้องศึกษาปัญหาพื้นฐานเหล่านี้ โดยเริ่มจากการให้ความหมายของคำว่าพุทธศิลป์ โดยมีผู้กล่าวไว้ดังนี้

พุทธศิลป์ หมายถึง งานศิลปะประเภทต่าง ๆ ทั้งด้านสถาปัตยกรรมประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแผ่และการปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความเข้าใจ ประพฤติและปฏิบัติตนในแนวทางที่พึงตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

จากความหมายดังกล่าว สามารถสรุปได้ว่า พุทธศิลป์ เป็นงานศิลปะที่ช่าง/ศิลปินรังสรรค์ขึ้นเพื่อบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เพื่อให้เข้าใจพุทธศิลป์จึงควรศึกษาประเด็นดังต่อไปนี้

สรุปได้ว่า พุทธศิลป์เป็นงานศิลปะที่ช่างศิลป์รังสรรค์ขึ้นมาจากแรงบันดาลใจทางพระพุทธศาสนา ผลงานที่แสดงออกมาก็ถูกถ่ายทอดเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏแผ่ไปด้วยแนวคิด คติ ความเชื่อ ตามหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

๖. ความเข้าใจต่อพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีความสำคัญเป็นอย่างมากต่อสังคมไทย ในฐานะที่พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทยในทุก ๆ ด้าน เนื่องจากพื้นฐานของวัฒนธรรมเกิดจากความเข้าใจของคนไทยโดยส่วนใหญ่มาจากพระพุทธศาสนา เพราะเมื่อเข้าใจในหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาก็จะนำไปสู่การประพฤติปฏิบัติ โดยถ่ายทอดผ่านขนบธรรมเนียมประเพณีได้อย่างถูกต้อง อาจกล่าวได้ว่าหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสอดแทรกอยู่ในทุกอิริยาบถของวัฒนธรรมไทย ทำให้วัฒนธรรมไทยกลายเป็น วัฒนธรรมของพระพุทธศาสนา

๖.๑ ความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อสังคมไทยในฐานะเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย

สำเนียง เลื่อมใส และคณะ^๖ วัฒนธรรม คือ ธรรมที่นำมาซึ่งความเจริญหรือสิ่งที่บ่งบอกถึงความเจริญงอกงาม วัฒนธรรมอาจแสดงออกได้ทั้งในเรื่องของความเป็นระเบียบเรียบร้อย ความดีงาม ความสามัคคีกลมเกลียวของคนในชาติ ดังนั้น วัฒนธรรม จึงเป็นเครื่องมือหรือมาตรฐานวัดความเจริญของสังคมไทย โดยมีความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับวัฒนธรรมไทยปรากฏในประเภทของวัฒนธรรม ๒ ประการ คือ

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่สื่อออกมาเป็นเรื่องราวผ่านวัตถุเป็นหลัก เนื่องจากจุดเด่นของวัตถุ คือ เห็นได้ สัมผัสจับต้องได้ ดังนั้นความดีงามของวัฒนธรรมสายนี้ สามารถสัมผัสรับเอาได้จากการเห็น การสัมผัสโดยตรง วัฒนธรรมทางวัตถุที่เด่นชัดที่สุด คือ

^๖ สำเนียง เลื่อมใส และคณะ, สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์เอกพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๑).

๑.๑ งานด้านสถาปัตยกรรม เช่น วิหาร โบสถ์ เจดีย์ หรืออาคารสิ่งก่อสร้างที่เกี่ยวข้องกับศาสนา

๑.๒ งานด้านประติมากรรม เช่น พระพุทธรูปต่าง ๆ รูปสัญลักษณ์หรือสัญลักษณ์ทางศาสนา

๑.๓ งานด้านจิตรกรรม เช่น การวาดภาพฝาผนังในพระอุโบสถหรือพระวิหาร

งานทั้ง ๓ สาขาที่กล่าวมาเป็นงานที่ประณีตสวยงามซึ่งบางแห่งมีคุณค่ามากจนประเมินค่ามิได้ หรือบางแห่งดูไม่สวยงามนักตามสายตาของนักศิลปะ ไม่มีคุณค่าเป็นตัวเงินตามที่คนจะนึกสะสม แต่ทุกชิ้นงานล้วนแล้วแต่มีคุณค่าในเนื้องาน เพราะทุกชิ้นงานได้รับการรังสรรค์ขึ้นจากชาวพุทธที่มีความเข้าใจในพระพุทธศาสนา บางชิ้นงานงดงามเสียจนผู้ที่ได้พบเห็นคิดว่าไม่ใช่ฝีมือของมนุษย์ นั่นคืออำนาจแห่งความเข้าใจที่มีต่อพระพุทธศาสนา ความสำคัญของวัฒนธรรมทางวัตถุสะท้อนให้เราเห็นคุณค่าใน ๓ เรื่อง คือ

๑. เป็นความเข้าใจ ความเชื่อ และความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

๒. เป็นการถ่ายทอดเรื่องราวที่แฝงไปด้วยแนวคิดทางพระพุทธศาสนา

๓. แสดงฝีมือ และภูมิปัญญาของการเป็นศิลปินไทย

๒. วัฒนธรรมที่ไม่ใช่วัตถุ เป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการปฏิบัติของคนที่สะท้อนสังคมให้เห็นถึงความเข้าใจ ความเชื่อ และความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมลักษณะนี้เราสามารถสังเกตได้จากการแสดงออกของผู้คนในสังคม ๓ ด้าน คือ

๒.๑ ทางกาย ได้แก่ การแสดงออกทางการประพฤติปฏิบัติ เช่น การยิ้มแย้ม การอ่อนน้อม ถ่อมตน การมีสัมมาคารวะ และการช่วยเหลือเกื้อกูล

๒.๒ ทางวาจา ได้แก่ การแสดงออกทางการติดต่อสื่อสารถึงกันและกัน ทั้งการสื่อสารด้วยการพูดและการสื่อสารด้วยตัวอักษร หรือทั้งที่เป็นวัจนภาษา หรืออวัจนภาษา

๒.๓ ทางใจ ได้แก่ การคิด ความปรารถนาดีต่อกัน การมุ่งความสุขความเจริญให้เกิดขึ้นแก่กันและกัน

พฤติกรรมการแสดงออกของมนุษย์ทั้ง ๓ ด้าน ล้วนผ่านการอบรมขัดเกลาจากคำสอนในพระพุทธศาสนา พฤติกรรมที่แสดงออกมาจึงเป็นการแสดงออกต่อกันและกันอย่างสันติ สุภาพ นุ่มนวล และอ่อนโยน จึงมีคำกล่าวว่า คำสอนในทางพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่เสริมสร้างสันติสุขและสันติภาพ เป็นอิสระจากการครอบงำของกิเลส และการพันทุกข์

๖.๒ ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นเอกลักษณ์และมรดกของชาติ

สำเนียง เลื่อมใส และคณะ^๗ แม้กฎหมายรัฐธรรมนูญจะไม่ได้กำหนดหรือบัญญัติให้พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติเหมือนประเทศเพื่อนบ้านบางประเทศแต่การที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่ของประเทศนับถือ จึงถือเสมือนว่าเป็นศาสนาประจำชาติ

ความเป็นศาสนาที่คนส่วนใหญ่นับถือนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่าแนวคิด ความเชื่อ วิธีการดำเนินชีวิตของคนส่วนใหญ่มีส่วนเหมือนกันและใกล้เคียงกัน และด้วยความคล้ายกันเหมือนกันนี้เอง ที่

^๗ สำเนียง เลื่อมใส และคณะ, สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์เอกพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๑).

ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ ภาพลักษณ์ หรืออัตลักษณ์ของกลุ่มที่คนอื่นมองเห็นแล้วเข้าใจได้ทันทีว่านี่คือประเทศไทย

นิสสัยคนไทยส่วนใหญ่ที่แสดงออกมาทางพฤติกรรมต่าง ๆ อย่างเป็นไปเองหรือเป็นธรรมชาติ พฤติกรรมเหล่านี้เรียกว่า เอกลักษณ์และมรดกของชาติ

ความเป็นเอกลักษณ์และมรดกของชาติพิจารณาได้ ๒ ประเภท คือ เอกลักษณ์และมรดกของชาติด้านรูปธรรม (วัตถุสิ่งของ) และเอกลักษณ์และมรดกของชาติด้านนามธรรม (พฤติกรรมการแสดงออก)

๑. เอกลักษณ์และมรดกของชาติด้านรูปธรรม

เอกลักษณ์และมรดกของชาติด้านนี้ส่วนใหญ่เป็นเรื่องของสถาปัตยกรรมและสิ่งที่เกี่ยวข้องกัน ๔ ด้าน คือ

๑.๑ **สถาปัตยกรรม** หมายถึง การออกแบบก่อสร้างต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นสิ่งก่อสร้างที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น วัดวาอาราม ปูชนียสถานต่าง ๆ มีวิหาร โบสถ์เจดีย์ นอกจากนี้ยังรวมถึงการออกแบบปราสาทราชวังและอาคารบ้านเรือน เช่น อาคารทรงไทย อาคารทรงปั้นหย่า อาคารทรงกาแล อาคารเหล่านี้ถือเป็นเอกลักษณ์ไทยทั้งสิ้น

๑.๒ **ประติมากรรม** หมายถึง การปั้น การแกะสลัก รวมทั้งการหล่อซึ่งส่วนใหญ่ก็มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูปแบบต่าง ๆ ลวดลายที่ประดับตกแต่งตามอาคารบ้านเรือน โดยเฉพาะตามศาสนสถาน

๑.๓ **จิตรกรรม** หมายถึง การเขียนภาพ การวาดลวดลายที่เรียกว่า ลายไทย นับเป็นเสน่ห์ทางจิตรกรรมของไทยอย่างหนึ่งที่ไม่มีใครเหมือนและไม่เหมือนใคร ส่วนใหญ่ภาพเขียนจะสะท้อนถึงเรื่องราวพระพุทธศาสนา และภาพจิตรกรรมเหล่านี้สามารถหาชมได้ตามศาสนสถานเช่นกัน

๑.๔ **ภาษาและวรรณกรรม** หมายถึง การบรรยายถึงเรื่องราวประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนา และคำสอนในพระพุทธศาสนา ภาษาและวรรณกรรมเป็นเอกลักษณ์ทั้งนามธรรมใช้เป็นเครื่องมือในการสื่อสารเป็นเอกลักษณ์ที่เป็นรูปธรรมที่สามารถจับต้องสัมผัสได้ในรูปของเอกสาร ตำรา และหนังสือ

๒. เอกลักษณ์และมรดกของชาติด้านนามธรรม

เอกลักษณ์ด้านนี้เป็นเรื่องของพฤติกรรมการแสดงออกของคนในสังคมที่ถูกหล่อหลอมมาจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาซึ่งผ่านพฤติกรรมการแสดงออกของคนในชาติได้ดังนี้

๒.๑ **คนไทยเป็นคนมีน้ำใจ เมตตา และเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่** ความเป็นคนมีน้ำใจของคนไทยเป็นภาพที่สังคมโลกรับได้ และถูกกล่าวถึงนางที่ดีอยู่เสมอ

๒.๒ **คนไทยเป็นคนรักความสงบสันติ** จะเห็นว่าคนไทยปรับตัวได้ง่าย และอยู่ร่วมกันด้วยดีกับคนที่มีเชื้อชาติศาสนาต่างกัน แม้ประเทศไทยมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา มีหลายศาสนาที่คนไทยให้การยอมรับนับถือ แต่คนไทยก็อยู่ร่วมกันอย่างปรองดองได้

๒.๓ **คนไทยมีลักษณะจิตใจไม่ยึดมั่นถือมั่นอย่างรุนแรงต่อสิ่งทั้งหลาย** แม้เรื่องนั้นจะรุนแรงสาหัสเพียงใด คนไทยก็เข้าใจในความจริงและยอมรับความจริงได้ มองเห็นความเป็นธรรมดาของชีวิต ไม่ผูกโกรธเกลียดกันนาน คุณสมบัติเหล่านี้ช่วยให้คนไทยผ่อนคลาย เรียบง่าย ไม่พยาบาทจองเวร ไม่ถือโกรธ ให้อภัยง่าย นี่คือคุณสมบัติอย่างหนึ่งของคนไทยที่กลายเป็นเอกลักษณ์ชาติ

๒.๔ คนไทยรักความเป็นอิสระและเสรีภาพ ในการเป็นคนรักอิสระเสรี จึงทำให้คนไทยไม่ยอมทนต่อการอยู่ภายใต้อำนาจบังคับของใคร มักรวมกันเพื่อปลดแอกให้ตนเองเป็นอิสระและแสวงหาอิสรภาพให้กับตนเอง

๗. แนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะไทยตามแนวพุทธศาสตร์

ในสังคมไทยยอมรับว่า ประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะ เป็นสามสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาเป็นเวลาช้านานแล้ว นับตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบันจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยมีแนวคิดที่แสดงออกถึงความเป็นชาติแห่งพระพุทธศาสนาได้ดังต่อไปนี้

แนวคิดด้านประเพณี

ประเพณีช่วยให้ชนในชาติประพฤติกฎต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่นอกลู่หนทาง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชนในชาติมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ

แนวคิดด้านวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคม ซึ่งได้สืบทอดต่อมายังชนรุ่นหลัง วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องหล่อหุ้มสังคม ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ เพราะฉะนั้นจึงกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีสังคม หรือที่ใดมีวัฒนธรรมที่นั่นก็มีสังคม ที่ใดมีสังคมที่นั่นก็มี วัฒนธรรม เท่ากับเป็นของสิ่งเดียวกันที่มีสองด้านแยกกันในทางปฏิบัติไม่ได้

แนวคิดด้านศิลปะ

ศิลปะและสุนทรียภาพสามารถมีอิทธิพลต่อจิตใจของคนเราได้หลายระดับ ระดับแรก คือความคิดใคร่ใฝ่หา เป็นความรู้สึกลอยล้า ใฝ่หา หรืออยากครอบครอง (พุทธศาสนาเรียกว่าราคะ) ระดับต่อมาคือความรู้สึกดีมีค่า ปิติ สูงขึ้นมาอีกคือความสงบ และสูงที่สุดคือความรู้สึกที่เหนือโลกย์ (transcendence) เป็นสภาวะที่จิตได้สัมผัสกับความจริงขั้นสูงสุดหรือปรมาตม์ เช่น ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและจักรวาล สภาวะที่อัตตาตัวตนได้เลือนหายไป ไม่มีเส้นแบ่งระหว่างฉันกับโลกอีกต่อไป อยู่เหนือบัญญัติหรือความจริงแบบทวินิยม (dualism) เป็นสภาวะที่จิตเปี่ยมด้วยเมตตากรุณาอย่างไม่มีประมาณ

มองในแง่ศิลปะมิใช่ตรงข้ามกับศาสนา แต่สามารถเป็นสื่อ นำผู้คนเข้าถึงมิติที่ลึกซึ้งสูงสุดในทางศาสนธรรมได้ เช่นเป็นตัวอย่างหนึ่งที่เชื่อมศิลปะเข้ากับการขัดเกลาทางจิตวิญญาณได้ อาทิ ศิลปะการชงชา ซึ่งดูเผิน ๆ เป็นเรื่องของพิธีกรรมที่ซับซ้อน แต่ที่จริงเป็นกระบวนการกล่อมเกลาคิดตั้งแต่ระดับพื้น ๆ คือ การได้สัมผัสกับความงามและรสชาติทางผัสสะ ไปจนถึงการน้อมใจให้สงบ และเข้าถึงความจริงที่เหนือสมมติ

ศิลปะที่สุดยอดนั้นคือความงามที่กล่อมเกลาคิดให้สงบ นิ่ง และเย็น เข้าถึงภาวะที่โปร่งเบา และสัมผัสกับมิติอันลึกซึ้งภายใน แต่คุณค่าของศิลปะมิได้มีเพียงเท่านั้น หากยังสามารถนำพาให้ผู้คนซาบซึ้งถึงสัจธรรมของชีวิตด้วย

แนวคิดด้านพุทธศิลป์

พุทธศิลป์เป็นสิ่งแวดล้อมที่อยู่คู่กับวัดในพุทธศาสนาโดยตลอด ทำให้มีวิวัฒนาการและการขับเคลื่อนไปอย่างรวดเร็วและกำลังเป็นที่สนใจของคนในสังคมเนื่องจากมีคุณค่าทั้งความสวยงามของ

รูปแบบและคุณค่าด้านเนื้อหาเรื่องราว ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสื่อธรรมะที่สำคัญที่ใช้สอนคุณธรรม จริยธรรมให้กับผู้คนได้เป็นอย่างดี งานพุทธศิลป์มีความผูกพันกับวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยมาเป็น เวลาช้านาน มีรูปแบบหรือลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากงานศิลปะของชาติอื่น ๆ ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยได้มีหลักสูตรสาขาวิชาพุทธศิลปกรรมเพื่อให้พระภิกษุ สามเณร และคฤหัสถ์ที่สนใจได้ศึกษาพุทธศิลป์เพื่อเป็นการอนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนาให้คงอยู่ ตลอดไป

ดังนั้น แนวคิดของประเพณี วัฒนธรรม และศิลปะรวมไปถึงพุทธศิลป์ที่เกิดขึ้นอาจกล่าวได้ว่าเป็นแนวคิดที่ล้วนแล้วแต่จะมุ่งให้ชนในชาติประพตติถูกต้องตามทำนองคลองธรรม ไม่นอกกลุ่มนอกทาง เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้ชนในชาติมีความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นเครื่องหมายแสดงถึงความ เป็นเอกลักษณ์ของชาติ เป็นวัฒนธรรมประจำชาติที่สำคัญ ทำให้เกิดเป็นสังคมที่ดีและมีคุณภาพโดย ยึดหลักปฏิบัติตามแนวทางของพระพุทธศาสนาจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้อย่างสิ้นเชิง เพราะ เมื่อมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นแล้วสิ่งต่าง ๆ ก็จะเกิดขึ้นตามไปด้วย

๘. บทสรุป

ประเพณี วัฒนธรรม ศิลปะมีความสัมพันธ์กัน เนื่องจากทั้งสามสิ่งนี้มีรากฐานมาจาก หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่สอนให้คนมีความตระหนักถึงความผิดชอบชั่วดี และประพตติ ปฏิบัติตนในการดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง และสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข โดยเฉพาะ วัฒนธรรมประเพณีของชาติ ล้วนแสดงให้เห็นถึงแนวความคิด ความเชื่อ ที่สะท้อนถึงวิถีการดำเนิน ชีวิต ความเป็นมา และความสำคัญ สามารถสรุปได้ดังนี้

๑. ความเป็นสิริมงคล ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยนั้น ล้วนเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาและ พราหมณ์ พิธีกรรมต่าง ๆ ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมานั้น เป็นความเชื่อในเรื่องของความเป็นมงคลแก่ชีวิต

๒. ความรักความสามัคคี ความเสียสละ ขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเครื่องฝึกจิตใจให้รู้จัก เป็นผู้เสียสละ จะเห็นได้จากงานบุญต่าง ๆ มักเกิดจากการร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจกัน เช่น พิธีชน ทรายเข้าวัด การก่อพระเจดีย์ทราย ทำให้เกิดความรัก สามัคคี

๓. การมีสัมมาคารวะ ถือเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีไทยอย่างหนึ่ง แสดงถึงความนอบน้อม อ่อนโยน ความมีมารยาทไทย

๔. ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ช่วยทำให้คนไทยอยู่ในกรอบที่ดีงาม ถือว่าเป็นเครื่อง กำหนดพฤติกรรมได้อย่างหนึ่ง

๕. ขนบธรรมเนียมประเพณีในแต่ละท้องถิ่น ถึงแม้ว่าจะแตกต่างกัน แต่ทุกคนก็มีความรู้สึก ว่าทุกคนเป็นคนไทย มีความเป็นชาติเดียวกัน และสามารถบ่งบอกถึงความเป็นมาของชาติได้

นอกจากนี้ยังมีศิลปะที่สามารถเป็นสื่อนำผู้คนเข้าถึงมิติที่ลึกซึ้งสูงสุดในทางศาสนธรรมได้ อาทิเช่น เซนที่เชื่อมศิลปะเข้ากับการขัดเกลาทางจิตวิญญาณได้ ศิลปะการชงชา ซึ่งดูเผิน ๆ เป็นเรื่องของ พิธีกรรมที่ซับซ้อน แต่ที่จริงเป็นกระบวนการกล่อมเกลาจิต ตั้งแต่ระดับพื้น ๆ คือ การได้สัมผัสกับ ความงามและรสชาติทางผัสสะ ไปจนถึงการน้อมใจให้สงบ และเข้าถึงความจริงที่เหนือสมมติ หรือ แม้แต่กระทั่งศาสนาพุทธที่มีการบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ ผ่านทางประติมากรรม ภาพพิมพ์ หรือ รูปแบบอาคารสถานที่เพื่อให้ประชาชนตระหนักถึงเหตุการณ์บ้านเมืองที่สำคัญที่เกิดขึ้นกับคนในชาติ

ของแต่ละยุคสมัย และแฝงไปด้วยเรื่องราวที่จะช่วยขัดเกลาให้คนตระหนักถึงการประพฤติปฏิบัติตนตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยศิลปะที่สูดียอดนั้นคือความงดงามที่กล่อมเกลาจิตใจให้สงบนิ่ง และเย็น เข้าถึงภาวะที่โปร่งเบา และสัมผัสกับมิติอันลึกซึ้งภายใน แต่คุณค่าของศิลปะมิได้มีเพียงเท่านั้น หากยังสามารถนำพาให้ผู้คนซาบซึ้งถึงสัจธรรมของชีวิตด้วย

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม. **พิธีกรรมและประเพณี**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒.
- ประชิด สุกุณะพัฒน์. **วัฒนธรรมพื้นบ้านและประเพณีไทย**. กรุงเทพฯ : ภูมิปัญญา, ๒๕๔๖.
- พระยาอนุমানราชชน. **วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย**. พระนคร : คลังวิทยา, ๒๕๑๔.
- สำเนียง เลื่อมใส และคณะ. **สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม ๒**. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์เอกพันธ์ จำกัด, ๒๕๕๑.
- อมรรัตน์ เทพกำปนาท. **ความหมายวัฒนธรรม**. กลุ่มประชาสัมพันธ์ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๕๒.

ศึกษาศิลปะไทยตามแนวพุทธศาสตร์ A Study of Thai Art according to the Buddhist Principles

พระสุริยะ ปภสฺสโร*
พระกิตติคุณ สิริคุโณ*
เจียรไท รักคง*
นันทมนัส นาคจินวงษ์*
พรทิพย์ พุทธิกิตติวงศ์*

บทคัดย่อ

ศิลปะเป็นเรื่องความงาม สามารถสร้างความตื่นตาตื่นใจ สามารถสะกดใจให้เกิดความลุ่มหลง อยากซิดใจใคร่ครอบครอง อีกประการหนึ่ง ศิลปะสามารถเป็นสื่อให้เข้าถึงความดีและความจริงได้คือบันดาลใจให้เกิดศรัทธาในสิ่งดีงาม น้อมใจให้เกิดความสงบ เกิดกำลังใจใฝ่ฝันอย่างมั่นคงในอุดมคติ อีกทั้งสามารถเปิดเผยความจริงของชีวิตให้ประจักษ์ รู้เท่าทันมายาจนละวางได้ ศิลปะชั้นครูสามารถยกจิตสู่สภาวะเหนือโลกเหนือสามัญคือสภาวะที่จิตได้สัมผัสกับความจริงขั้นสูงสุดหรือปรมาตม์ ความรู้สึกเป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติและจักรวาล สภาวะที่อึดตาตัวตนได้เลือนหาย ไม่มีเส้นแบ่งระหว่างฉันกับโลก อยู่เหนือสมมติบัญญัติ

คำสำคัญ : ศิลปะไทย, พุทธศาสตร์

Abstract

Art is a matter of beauty which can amaze people to be astonished, spellbound, enchantment and approaching for possession. Moreover, Art transmits of good and truth that inspired to admire in the good things and accessing peaceful in the mind. Furthermore, arts might encourage people to constant in their ideal of life, reaching the truth of life and see through all illusions (Maya) which would not attend. The supreme arts might lift people mind beyond a normal perspective or achieving the absolute reality, being a part of the universe, non-self or selflessness. There is no border between the world inside and outside living and being beyond the illusion world.

Keywords: Thai Arts, Buddhism.

-
- * นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย.
  - * นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย.
  - * นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย.
  - * นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย.
  - * นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย.

๑. บทนำ

งานศิลปะเป็นศิลปกรรมที่สร้างขึ้นมาเพื่อสนองตอบและรับใช้งานทางด้านพระพุทธศาสนา โดยตรงทั้งในด้านจิตรกรรม ประติมากรรม และสถาปัตยกรรมที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นเป็นความงามเพื่อความพึงพอใจที่แฝงไว้ด้วยปรัชญาธรรมทางวัตถุ ถวายเพื่อเป็นพุทธบูชาเนื่องในพระพุทธศาสนา เป็นการส่งเสริมเผยแพร่ เป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชนให้เกิดความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ตรงตามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา โดยสิ่งที่คุณสร้างงานศิลปะได้พยายามสื่อหรือสอดแทรกไว้ในงานศิลปะแต่ละชนิดโดยไม่เลือกว่าจะเป็นลัทธิมหายาน หรือเถรวาทตั้งจะเห็นว่างานศิลปะที่ปรากฏอยู่ในรูปแบบของงานที่ผู้สร้างมักจะมีสื่อหลักธรรมสอนอยู่ด้วยและสร้างในวัดเพื่อพุทธบูชา เพื่อการปลูกศรัทธาเตือนใจเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่ง

มนุษย์มีความเกี่ยวข้องกับและแวดล้อมกับศิลปะทั้งในด้านผู้ชื่นชมงานศิลปะและผู้สร้างสรรค์ผลงานศิลปะ แสดงให้เห็นว่าศิลปะมีความจำเป็นเกี่ยวข้องกับชีวิตของมนุษย์มาอย่างช้านาน รวมทั้งพระพุทธศาสนาก็มีอิทธิพลต่อศิลปะและวัฒนธรรมในสังคมไทยเช่นกัน การสืบทอดประสบการณ์ทางศิลปะก่อให้เกิดทัศนะทางคุณค่าหรือสุนทรียะต่อพุทธศาสนิกชน ศิลปะในสังคมไทยมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความศรัทธาทางพระพุทธศาสนา ศิลปะในพระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นถึงเรื่องความงามเป็นการเฉพาะ แต่มีบางแง่มุมที่สัมพันธ์อยู่กับความจริง (reality) และความดี (goodness) พระพุทธศาสนากล่าวถึงธรรมะเป็นเรื่องหลัก ซึ่งก็คือความจริงที่เป็นจริงและกฎเกณฑ์ธรรมชาติ (nature law) กล่าวคือ ความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย การอิงอาศัยเกื้อกูลเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกันในธรรมชาติที่เป็นปรากฏการณ์ อาการต่างๆ นั้นมีความเป็นปกติ ธรรมดาของมันเอง และมีความงามอยู่ในตัวเองแล้ว เป็นความงามทางภววิสัย เป็นสุนทรียภาพใน ลักษณะหนึ่ง^๑

๒. ศิลปะไทยตามแนวพุทธศาสตร์

ศิลปะเป็นการกระทำ หรือขั้นตอนของการสร้างชิ้นงานศิลปะ โดยมนุษย์เป็นผู้สร้างสรรค์ สุนทรียภาพ จินตนาการ หรือการสร้างจากอารมณ์ในภาวะต่างๆ ของมนุษย์ จนเป็นผลงานแห่งความคิด และการรังสรรค์ ที่แสดงออกมาในรูปลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ก่อให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกในความงดงาม ความชอบ ความพึงพอใจ ความประทับใจ หรือเกิดความสะเทือนใจ มีอารมณ์ ชื่นชม ชอบ รัก ไม่พอใจ เกลียด ชิงชัง เป็นต้น

ดังนั้นพุทธประวัติที่บันทึกไว้ในพระไตรปิฎกกว่า ๕๕๐ เรื่อง จึงได้นำออกมาถ่ายทอดผ่านงาน ศิลปะในรูปแบบต่างๆ ทั้งจิตรกรรมฝาผนัง งานประติมากรรม งานปั้นดินเผา อีกทั้งยังมีการแกะสลักหิน ประเภทต่างๆ และแกะสลักไม้ ในเวลาต่อมา ได้มีการแผ่ขยายอิทธิพล ไปทั่วทั้งทวีปเอเชีย เป็นเรื่องราวที่ เราสามารถศึกษาได้จากภาพตามฝาผนังของโบสถ์ วิหาร วัด กำแพง คู่มุ ปราสาท พระราชวัง ซึ่งสามารถ ยกระดับความคิด จิต กาย จนเป็นหนทางเกิดมรรคญาณ ให้สำเร็จเป็นอริยบุคคลได้อย่างมากมาย

^๑ มโน พิสุทธิรัตนานนท์, สุนทรียวิจักษณ์ในจิตรกรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๑.

กล่าวโดยสรุปอย่างเข้าใจง่าย ศิลปะตามแนวพุทธศาสตร์ หมายถึง งานศิลปะประเภทต่าง ๆ ทั้งในด้าน สถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งสร้างขึ้นเพื่อส่งเสริมการเผยแพร่และการปฏิบัติทางพุทธศาสนาโดยตรง และเป็นสิ่งช่วยโน้มน้าวจิตใจของพุทธศาสนิกชน ให้เกิดความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตนในแนวทางที่ตักขามหลักธรรมของพระพุทธศาสนา โดยสิ่งที่ผู้สร้างงานศิลปะได้พยายามสื่อหรือสอดแทรกไว้ในงานศิลปะแต่ละชนิดเรียกได้ว่าเป็นปรัชญาศิลปะในงานพุทธศิลป์ คือ งานศิลปะที่มีธรรมะในศาสนาพุทธอยู่ในงานศิลปะนั้นซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบทั้งในรูปแบบของงานศิลปวัตถุหรือพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งจะมีหลักธรรมะสอนอยู่ โดยแบ่งศึกษา ออกเป็นประเภทต่างๆ ทั้งพระพุทธรูป สถูปเจดีย์ อาคารสถานที่และวัตถุสงฆ์ของ จึงสามารถกล่าวได้ว่า งานศิลปกรรมเหล่านี้เป็นเอกลักษณ์ของชาติอย่างหนึ่ง ดังนั้นการนำงานพุทธศิลป์มาเป็นสื่อในการสอน ปรัชญา ธรรมะต่างๆ เป็นการเผยแพร่พระพุทธศาสนาในรูปแบบหนึ่ง

งานพุทธศิลป์ส่วนใหญ่จะเป็นการส่งเสริมประเพณีและมีการเชื่อมโยงด้านประเพณีทางพระพุทธศาสนาตลอด ตัวอย่างประเพณีออกพรรษา มีรูปแบบงานศิลปกรรมเรื่องราว เกี่ยวกับงานพุทธศิลป์ ที่ปรากฏเทศกาลการออกพรรษา คือ ตักบาตรเทโวโรหณะ มีงานจิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม เช่น จังหวัดสกลนครมีประเพณีแห่ประสาธน์ ประเพณีการเทศน์ มหาชาติ มีขบวนประดับตกแต่งอย่างสวยงาม และมีประเพณีอื่น ๆ ทั้งในและต่างประเทศก็เหมือน กัน ศิลปะทางพระพุทธศาสนามีส่วนในการส่งเสริมประเพณีทางพระพุทธศาสนาเพราะประเพณี เป็นสิ่งที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานาน บางครั้งก็ไม่อาจกำหนดระยะเวลาได้

มองในแง่ศิลปะมีใช้สิ่งตรงข้ามกับศาสนา แต่สามารถเป็นสื่อนำผู้คนเข้าถึงมิติที่ลึกซึ้งสูงสุดในทางศาสนาพุทธได้ แม้จะเป็นแค่ก็ตาม ตรงนี้เองคือจุดบรรจบระหว่างศิลปะกับพุทธศาสนา และเป็นที่มาของพุทธศิลป์ทั้งปวง เมื่อคน ๆ หนึ่งซึ่งมีความทุกข์ใจ ท้อแท้ในชีวิต ได้มานั่งอยู่เบื้องหน้าพระพุทธรูปในวิหาร เพียงแค่ได้เห็นพระพักตร์อันสงบนิ่ง เปล่งประกายแห่งความเมตตา ท่ามกลางความเงียบ ความรุ่มร้อนใจก็พลันหาย ราวกับมีน้ำเย็นมาขลิบใจ เกิดความสงบรับ นี้คืออานุภาพแห่งพุทธศิลป์ที่สามารถเสริมสร้างพลังด้านบวกในใจเราได้

พระธรรมโกศาจารย์ หรือพุทธทาสภิกขุ ท่านได้อธิบายความหมายเกี่ยวกับพุทธศิลป์มีเนื้อความสรุปได้ว่า ยอดของศิลปะนั้น เป็นเรื่องดำรงชีวิตจิตใจให้อยู่เหนือความทุกข์ นี่เป็นศิลปะสูงสุดในพระพุทธศาสนา เรียกว่า เป็นศิลปะของชาวพุทธ ในการที่ช่วยกันปลดปล่อยความทุกข์ในทางจิตใจ หรือปัญหาสังคม ในปัจจุบันเปลี่ยนไปเป็นเรื่องทางวัตถุ ศิลปะของชาวพุทธเลยกลายเป็นเรื่องโบสถ์เจดีย์และพระพุทธรูปสวยๆ

ศิลปะที่สวยยอดนั้นคือความงดงามที่กล่อมเกลาคิดให้สงบ นิ่ง และเย็น เข้าถึงภาวะที่โปร่งเบา และสัมผัสกับมิติอันลึกซึ้งภายใน รองลงมาคือศิลปะที่ถ่ายทอดเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมคุณธรรมความดี เช่น ชาดกหรือนิทานตามจิตรกรรมฝาผนัง แต่คุณค่าของศิลปะมิได้มีเพียงเท่านั้น หากยังสามารถนำพาให้ผู้คนซาบซึ้งถึงสัจธรรมของชีวิตด้วย

สัจธรรมหรือความจริงนั้นมีสองระดับ คือ ความจริงแบบสมมติ (สมมติสัจจะ) กับความจริงแบบปรมาตม์ (ปรมาตม์สัจจะ) นาย ก. เป็นรัฐมนตรี นาย ข. เป็นชาวนา นี่เป็นความจริงแบบสมมติ แต่เมื่อพูดถึงความจริงระดับปรมาตม์แล้ว ทั้งสองคนไม่ได้ต่างกันเลย เพราะต้องเกิด แก่ เจ็บ ตาย

และเป็นการก่อรูปจากขั้นพื้นฐานเหมือนกัน หน้าตาอย่างหนึ่งของศิลปะคือการเปิดใจให้คนเห็นความจริงขั้นปรมาตม์ ไม่หลงติดอยู่กับสมมติ

ความจริงยังสามารถแบ่งออกเป็น ความจริงแบบเฉพาะ และความจริงที่เป็นสากล งานศิลปะหลายชิ้นมีชื่อเสียง เป็นที่ยกย่องเพราะเปิดเผยสภาวะทางจิตของคนร่วมสมัย เช่น ความทุกข์ ความเหงา ความโดดเดี่ยว อย่างมีพลัง ชนิดที่สัมผัสได้ด้วยใจ ทำให้เกิดอารมณ์สะท้อนไหวหรือรู้สึกเหงา และหนาวเหน็บไปถึงหัวใจ

แต่มีงานศิลปะอีกหลายชิ้นที่ถ่ายทอดความจริงที่เป็นสากล เป็นอวกาศ เช่น ความไม่เที่ยง ความพลัดพราก ที่มนุษย์ทุกคนต้องประสบ หรือพลังแห่งความกรุณาปราณีที่โอบอุ้มมนุษยชาติเอาไว้ บ้างก็เปิดใจให้เราเห็นอนุภาพแห่งธรรมะหรือสิ่งสูงสุด ที่ทำให้เรามีความหวังแม้ในยามมืดมิดที่สุดของชีวิต

งานศิลปะชั้นครู เมื่อเปิดเผยความจริงให้เราสัมผัส ไม่ว่าจะความจริงเฉพาะหรือความจริงอันสากล มักก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในอันที่จะทำสิ่งดีงาม งานบางชิ้นถ่ายทอดศกนาฏกรรมของเพื่อนมนุษย์ได้อย่างสะเทือนใจ จนเราไม่อาจอยู่นิ่งเฉยได้ เพราะรู้สึกถึงแรงผลักดันจากมนธรรมภายในให้อยากทำบางอย่างเพื่อช่วยเหลือเขา

ดังนั้นนอกจากความงามและความจริงแล้ว ศิลปะยังสามารถเป็นสื่อกระตุ้นให้เกิดความดีขึ้นได้ ความงาม ความจริง และความดีจึงมิใช่สิ่งที่แยกจากกัน กล่าวได้ว่าหน้าที่สูงสุดของศิลปะก็คือประสานความงาม ความดี และความจริงให้เป็นหนึ่งเดียวกันนั่นเอง

ความดีสูงสุดนั้นเรียกอีกอย่างว่าอุดมคติ พุทธศิลป์ชั้นเลิศนั้นสามารถถ่ายทอดอุดมคติลงไปในใจของผู้คนเพื่อยึดถือเป็นจุดหมายสูงส่งของชีวิต สำหรับพุทธศาสนาชีวิตที่สูงส่งคือชีวิตที่ก่อปรด้วยปัญญาและกรุณา ปัญญาคือความรู้ความเข้าใจความจริงของชีวิตจะเป็นอิสระจากความผันผวนแปรปรวนของโลกได้ ส่วนกรุณาคือความรักความปรารถนาดีต่อสรรพชีวิต โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง และไม่คำนึงถึงประโยชน์ส่วนตน อุดมคติดังกล่าวมักถ่ายทอดผ่านพระพุทธรูปซึ่งเป็นตัวแทนของบุคคลที่พัฒนาตนจนถึงอุทมภาวะอย่างเต็มศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์

ประติมากรรมรูปเคารพ เป็นงานศิลปกรรม เพื่อแสดงความเชื่อทางศาสนาเป็นหลักใหญ่ โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา เป็นการรับใช้พระพุทธศาสนาในทางศิลปะ ด้วยงานศิลปกรรม เนื่องจากสังคมไทย มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้ง และมีมานานก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จนถึงปัจจุบัน จึงเชื่อคำสั่งสอนของพุทธศาสนาอย่างฝังใจ ได้แก่ เชื่อในพระรัตนตรัย เชื่อในการกระทำของมนุษย์ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เชื่อในความจริง ตลอดจนเชื่อความศักดิ์สิทธิ์ และอภินิหารต่างๆ รูปแบบของประติมากรรม จึงเป็นรูปทรงแห่งวัตถุ ที่ได้รับการสร้างสรรค์ขึ้น เพื่อเป็นสิ่งแทนเป็นสิ่งพรรณนาความรู้สึก อุดมคติ และความเชื่อที่เป็นนามธรรมออกมาเป็นรูปธรรม

ดังเช่นประติมากรรมพระพุทธรูปองค์หนึ่ง ที่ชาวไทยเรียกว่า “พระยิ้ม-บึ้ง” เนื่องจากหากมองไกลจะเห็นพระพักตร์ยิ้มยิ้ม แต่ถ้าเดินเข้าไปใกล้ๆ จะพบว่ารอยยิ้มแปรเปลี่ยนไป ตามสายตาของคนส่วนใหญ่ ภาพที่เห็นคือพระพักตร์ที่ “บึ้ง”

แท้จริงหากมองอย่างพิณีจ พระพักตร์ที่มองจากมุมใกล้ นั้น หากมีอาการบึ้งไม่ หากเป็นพระพักตร์ที่สงบต่างหาก จะถูกต้องกว่าหากเรียกพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระยิ้ม-สงบ” เหตุใดพระพุทธรูปองค์เดียวจึงมีสองลักษณะเมื่อมองจากต่างมุม คำตอบน่าจะเป็นเพราะช่างโบราณนั้น

ประสงค์ที่จะแสดงพุทธคุณสองประการอันเป็นอุดมคติของมนุษย์ ได้แก่ พระกรุณาคุณ และพระปัญญาคุณ

พระกรุณาคุณนั้นแสดงออกด้วยพระพักตร์ที่แย้มยิ้ม เปี่ยมด้วยความรักต่อสรรพชีวิต ใครที่รอนแรมจากที่ไกลเมื่อได้เห็นย่อมรู้สึกอบอุ่นใจ ใครที่มีความทุกข์ใจ ย่อมมีความหวังว่าจะได้รับการปกป้องรักษาจากพระองค์

ส่วนพระปัญญาคุณนั้นแสดงออกด้วยพระพักตร์ที่สงบนิ่งเมื่อมองจากมุมใกล้ เป็นอาการของผู้รู้แจ้งความเป็นไปของโลก จึงไม่หวั่นไหวในสุขหรือทุกข์ โลกธรรมไม่ว่าบวกรหรือลบจึงไม่สามารถทำอะไรพระองค์ได้

ผู้ใดที่พินิจพระพุทธรูปพระองค์นี้ด้วยใจที่ใคร่ครวญ ย่อมตระหนักชัดว่า สิ่งที่ยิ่งยดถือเป็นอุดมคติของชีวิตนี้ก็คือการบ่มเพาะปัญญาและกรุณาให้เจริญมั่นคงในใจ เพราะเราจะพ้นทุกข์ได้ก็ต่อเมื่อมีปัญญารู้แจ้งความจริงของชีวิตว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จึงไม่ยึดติดในโลกหรือสังขารทั้งปวง และเมื่อพ้นทุกข์ ละวางตัวตน ไร้ซึ่งความเห็นแก่ตัวทั้งปวง จึงมีจิตกรุณาต่อสรรพสัตว์ไม่มีที่สุดประมาณ บรรณาช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์

อย่างไรก็ตาม ศิลปะมีได้นำมาจิตใจให้เข้าถึงความดีและความจริงโดยผ่านการเสพเท่านั้น การสร้างสรรค์ศิลปะก็เป็นอีกหนทางหนึ่งที่น่าพาผู้คนบรรลุถึงความดีและความจริงได้ มองในมุมของพุทธศาสนา การสร้างสรรค์ศิลปะสมควรเป็นไปเพื่อประกาศตัวตน หรือเพื่อแสวงหาลาภสักการะ หรือชื่อเสียงเกียรติยศ หากควรมุ่งประโยชน์ส่วนรวม หรือเพื่อความเจริญมั่นคงแห่งพระศาสนา ดังนั้นช่างที่สร้างสรรค์พุทธศิลป์ในอดีตจึงอุทิศตนให้กับงานของตนอย่างเต็มที่ โดยไม่คิดจะจารึกชื่อไว้ในนฤมิตกรรมเหล่านั้นเพื่อให้โลกหรือคนรุ่นหลังรู้จักเลย

นอกจากการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อส่วนรวมแล้ว การสร้างสรรค์ศิลปะยังเป็นวิถีแห่งการฝึกฝนพัฒนาตนด้วย ช่างสมัยก่อนไม่เพียงถือศีล บำเพ็ญพรต และเจริญสมาธิก่อนสร้างสรรค์ผลงานที่เป็นพุทธศิลป์เท่านั้น หากยังอาศัยงานศิลปะนั้นเป็นเครื่องฝึกจิตไปด้วย เช่น น้อมใจให้มีสมาธิ หรือฝึกจิตให้เป็นหนึ่งเดียวกับธรรมชาติ ในพุทธศาสนาแบบเซน นักปฏิบัติบางคนวาดต้นไม้ขนานนับสิบปี เพื่อเป็นหนึ่งเดียวกับต้นไม้ และในที่สุดก็ไม่มีแม้กระทั่งความสำนึกว่าตนเป็นหนึ่งเดียวกับต้นไม้ ถึงตรงนี้ผลงานจะเป็นอย่างไรไม่สำคัญเท่ากับสภาวะหรือภูมิจิตของผู้วาด มองในแง่นี้การทำงานศิลปะจึงมิใช่อะไรอื่น หากคือการปฏิบัติธรรมนั่นเอง

๓. บทสรุป

ชีวิตนั้นมีหลายมิติ เราแต่ละคนมีสัมพันธภาพที่หลากหลาย ในฐานะปัจเจกบุคคล เราต้องสัมพันธ์กับสิ่งรอบตัว อาทิ ผู้คน สังคม และธรรมชาติ ขณะเดียวกันเราก็ต้องไม่ละเลยชีวิตด้านในจนแปลกแยกกับตัวเอง จะทำเช่นนั้นได้ เราต้องสัมพันธ์กับสิ่งสูงสุดด้วย สำหรับชาวพุทธ สิ่งสูงสุดดังกล่าวได้แก่เป็นปรมัตถสัจจะ และนิพพาน

หากสัมพันธ์ภาพกับผู้คน สังคม และธรรมชาติ เป็นสัมพันธภาพแนวนอน สัมพันธภาพแนวตั้ง เบื้องล่างคือสัมพันธภาพกับชีวิตด้านใน เบื้องบนคือสัมพันธภาพกับสิ่งสูงสุด

ในฐานะที่เป็นสะพานพาเราให้เข้าถึงความงาม ความจริง และความดี ศิลปะคือสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้เรามีสัมพันธภาพกับสรรพสิ่งอย่างรอบด้าน ทำให้เราเห็นคุณค่าของธรรมชาติ เห็นมนุษย์ทุกคนเป็นพี่น้องกัน หยั่งลึกถึงจิตวิญญาณของตนและเข้าถึงสิ่งสูงสุดได้

ศาสนามีความหมายกับชีวิตอย่างไร ศิลปะก็มีความหมายอย่างนั้นกับเรา ชีวิตที่ดิ่งงามกับศิลปะจึงไม่อาจแยกจากกันได้ ศิลปะช่วยให้ความเป็นมนุษย์ของเราสมบูรณ์และงดงามได้

บรรณานุกรม

มโน พิสุทธิรัตนานนท์. **สุนทรียวิจักษณ์ในจิตรกรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.

ประเพณีการบวชกับคำขอบวชในพระพุทธศาสนา
 The Tradition of Buddhist Ordination and the Request
 for Ordination in Buddhism

พระบวร สุนทรโร*
 พระใสว วชิรธรรมา*
 ภาณุพงศ์ ไทรใหญ่*
 สุขวสา ชิตะปัญญา*
 ธาราทิพย์ ต้นชมภู*

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง ประเพณีการบวชกับคำขอบวชในพระพุทธศาสนา นี้ สรุปได้ว่า การบวชในปัจจุบันและในอดีตนั้นมีความเปลี่ยนแปลงไปอย่างเหมาะสม คือ เป็นความเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานที่ยังคงหลักการเดิมไว้ ซึ่งนับว่าเป็นไปตามพระธรรมวินัยอย่างดียิ่ง ส่วนความเปลี่ยนแปลงของประเพณีการบวชในพระพุทธศาสนาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ปัจจุบันนั้นเป็นความเปลี่ยนแปลงบนพื้นฐานของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นและวัสดุอุปกรณ์ในการบวชก็มีความแตกต่างด้วยวิธีการได้มาด้วย ดังนั้น พุทธบริษัท ๔ จึงควรให้ความสำคัญและมองเห็นคุณค่าของการบวชแบบเรียบง่ายเหมือนในครั้งสมัยพุทธกาลก็จะทำให้เกิดความน่าเลื่อมใสของคนในสังคมและเป็นการบวชที่เป็นไปตามกระแสธรรมกระแสโลก

คำสำคัญ : ประเพณีการบวช, คำขอบวช, พระพุทธศาสนา

Abstract

This article is to point out that the ordination of the former time had changed to the present time with appropriateness. That is the change based on the original principles in accordance with the Buddhist monk disciplines. As for the change of the tradition of Buddhist ordination occurring in the current situation, it is the change based on the changing society. In other words, the current society is more complex and the materials for the present ordination are different in term of the way of providence. Therefore, the four assemblies should see the value and give priority to the simple ordination as in the era of the Buddha. This can increase the Buddhist

---

* นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
 * นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
 * นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
 * นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
 * นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

people's respect to Buddhism in society as well as it can be the true ordination which is harmonized with the trend of Dhamma and the world.

Keywords: the tradition of Buddhist ordination, the request for ordination, Buddhism

๑. บทนำ

การบวชเป็นประเพณีที่มีมาอย่างยาวนาน ตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาลและก่อนสมัยพุทธกาล ซึ่งมีรูปแบบและการสืบทอดกันมาอย่างมีชาติสาย ลักษณะของการบวชในแต่ละความเชื่อนั้นย่อมมีความแตกต่างกันไป แต่สิ่งที่เป็นเสมือนจุดร่วมของการบวชในยุคสมัยก่อนพุทธกาลหรือสมัยพุทธกาลนั้นคือ “การแสวงหาสัจธรรม” การบวชของชาวชมพูทวีปนั้นถือว่าเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมาในลักษณะที่เป็นวิถีชีวิตที่กว่าได้ ซึ่งปรากฏอยู่ในหลักของอาศรม ๔ ที่กำหนดไว้ให้ถือเป็นธรรมเนียมประเพณีที่เพศชายจะต้องปฏิบัติตามหลักที่เรียกว่า “สันยาสี” ในบั้นปลายของชีวิต ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการบวชเป็น ฤาษี ดาบส หรือนักพรต ต่าง ๆ นั้นถือว่าเป็นการออกบวชที่มีนัยแห่งการกวาดเว้นจากอกุศลกรรมด้วยกันทั้งนั้น

การบวชในประเทศไทยก็เช่นเดียวกันที่ถือปฏิบัติเป็นประเพณีที่สังคมนิยมให้ชายไทยได้มีโอกาสบวชเพื่อเข้ามาศึกษาพระศาสนา ในช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิต ซึ่งมีได้จำกัดกาลของการบวช แต่โดยทั่วแล้วจะนิยมให้ชายไทยบวชเมื่อมีอายุครบบวช คือ ๒๐ ปีบริบูรณ์^๑ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่นิยมนับบวชกัน อันเป็นประเพณีที่ถือกันมาอย่างยาวนาน ดังที่ปรากฏในสมัยสุโขทัยที่กษัตริย์ทรงนิยมผนวชเข้ามาศึกษาพระศาสนา ด้วยวิธีการผนวชแบบไตรสรณคมน์ เช่น พระมหาธรรมราชาที่ ๑๐ เป็นปฐมเมื่อจะกล่าวถึงการลาสิกขาหลังจากที่ได้บวชแล้วนั้น ไม่ปรากฏว่าเป็นที่ห้ามมิให้ลาสิกขาแต่อย่างใด^๒ ดังคำว่า “ใครใคร่สึกก็สึก ใครใคร่บวชก็บวช” นับตั้งแต่นั้นมาการบวชจึงเป็นประเพณีนิยมที่เป็นแบบแผนปฏิบัติของสังคมไทยมาตั้งแต่ครั้งบรรพกาล หรืออาจจะกล่าวได้ว่าการบวชนั้นมีมาก่อนหน้ายุคสมัยสุโขทัยก็ว่าได้ เพราะพระพุทธศาสนาได้เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิแล้วก็เป็นที่ไปได้

๒. จุดเริ่มต้นของการบวชในพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นมาจากเจ้าชายสิทธัตถะที่ทรงเสด็จออกบวชมาตั้งแต่วัยหนุ่ม ด้วยการ อธิฐานบวชครองเพศบรรพชิต ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการบวชของเจ้าชายสิทธัตถะนั้นมิได้เป็นไปตามหลักปฏิบัติตามของหลักอาศรม ๔ ซึ่งการออกบวชนั้นจะต้องเป็นช่วงสุดท้ายของชีวิตจึงจะเป็นช่วงที่จะออกบวชได้ สาเหตุเพราะเจ้าชายสิทธัตถะมิได้ออกบวชตามธรรมเนียมประเพณีที่สังคมในชมพูทวีปถือปฏิบัติมากันอย่างยาวนาน แต่เจ้าชายสิทธัตถะมีพระประสงค์และปณิธานอันแน่วแน่ว่าจะแสวงหาสัจธรรมที่นำไปสู่การพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง ซึ่งแสดงให้เห็นการมีพระทัยแน่วแนในการที่จะออกบวช ซึ่งพระองค์ทรงใช้เวลา ในการแสวงหาอยู่ ๖ ปี จึงได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อย้อนกลับไปพิจารณาการผนวชของพระพุทธองค์จึงมิได้ขอใครผนวช แต่ทรงตั้งอธิฐานจิตในการผนวชครั้งนั้น อันนับว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการผนวชก่อนที่จะได้เป็นพระพุทธเจ้าที่ประกอบไปด้วยความมี

^๑ คุณ โทชนันท์. *พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย*. (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๙๒.

^๒ สิริวัฒน์ คำวันสา. *ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. (กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๓), หน้า ๔๐.

พระทัยแน่วแน่ที่จะประพฤติปฏิบัติอย่างแน่วแน่ เพื่อในบรรลุตามวัตถุประสงค์ของการบวชครั้งนั้นคือการพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงนั่นเอง ดังนั้นการบวชของพระพุทธองค์มีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน การบวชจึงเป็นการตั้งสัจจะอธิษฐานที่นำไปสู่การมีพระทัยอันแน่วแน่ที่จะประพฤติพรหมจรรย์นั่นเอง ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการบวชในพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์ต่อการพ้นทุกข์ด้วย ซึ่งแตกต่างไปจากการบวชในลัทธิอื่น ๆ ในสมัยนั้นด้วย เพื่อเป็นการพิจารณาผู้เขียนจึงจะชวนทุกท่านไปทบทวนวิธีการบวชในพระพุทธศาสนาพระพุทธองค์มีพระประสงค์อย่างไรกันแน่ โดยการพิจารณานั้นจะมุ่งพิจารณาที่ตัวบริบทและวิธีการในคำหรือภาษาของการให้บวชเป็นหลัก ซึ่งผู้เขียนมีความคิดเห็นว่าเพียงพอแล้วต่อการตีความหมาย โดยผ่านประเภทการบวชในพระพุทธศาสนาซึ่งดังต่อไปนี้

๓. ประเภทของการบวชในพระพุทธศาสนา

จากศึกษาโดยสังเขปพบว่า การบวชในพระพุทธศาสนา มีวิธีการบวช ๘^๓ ประการคือ

๑. การบวชแบบ “เอหิ ภิกขุ อุปสัมปทา” อุปสมบทโดยพระพุทธองค์ทรงอุปสมบทให้
๒. การบวชแบบ “ติสรณคมอุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยการถึงไตรสรณคมน์
๓. การบวชแบบ “โอวาทอุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยการรับโอวาทคำสอน
๔. การบวชแบบ “ปัญหาพยากรณ์อุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยการกล่าวแก้ปัญหา
๕. การบวชแบบ “ครุฑมมอุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยการรับครุฑธรรม ๘
๖. การบวชแบบ “ทูเตน อุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยการส่งทูต
๗. การบวชแบบ “อุภโตสังฆะ อุปสัมปทา” อุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่าย
๘. การบวชแบบ “ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยกรรมวาจา มีญัตติเป็นที่

๔

โดยจะได้กล่าวถึงความเป็นมาของการบวชแต่ละแบบดังต่อไปนี้

๑. การบวชแบบ “เอหิ ภิกขุ อุปสัมปทา” อุปสมบทโดยพระพุทธองค์ทรงอุปสมบทให้

การอุปสมบทแบบ “เอหิ ภิกขุ อุปสัมปทา” นี้เป็นการอุปสมบทโดยพระพุทธองค์ทรงเป็นผู้ทรงอุปสมบทให้แก่เหล่าพระสาวกของพระองค์เมื่อครั้งที่พระพุทธองค์ทรงเสด็จประกาศพระศาสนาในครั้งแรกเริ่ม ด้วยวิธีการอุปสมบทแบบเรียบง่าย เพียงการตรัสพุทธพจน์เมื่อพระอัญญาโกณฑัญญะทูลขอ อุปสมบทว่า “เอหิ ภิกขุติ ภควา อโวจ สวากุขาโต ธมฺโม จร พุรหมจริย สมมา ทุกขสฺส อนตกิริยา ยายาติฯ”^๔ ซึ่งแปลว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้ แล้วตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์ โดยชอบเถิด หากจะกล่าวตามประโยคดังที่กล่าวมานี้ จะสรุปได้ว่า พระพุทธองค์ทรงอนุญาตด้วยพระดำรัสว่า “ท่านเป็นภิกษุ จงเป็น” เพียงเท่านั้น โดยจะเห็นว่าประเพณีการอุปสมบทของพระพุทธองค์เป็นเพียงแค่การชักชวนและพร้อมทั้งอนุญาตให้เป็นภิกษุในพระศาสนาของพระองค์เท่านั้น และประโยคที่น่าสนใจอีกประโยคหนึ่งคือ “ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์ โดยชอบเถิด” ซึ่งพระพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงนัยอยู่ ๒ ประการคือ ๑) เป็นการชี้ให้เห็นเป้าหมายของการบวชใน

^๓ พระเทพวิสุทธิกวี, (พิจิตร จิตตฺตโน). *อานิสงส์การออกบวช*. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๘/๒๓.

พระพุทธศาสนา และ ๒) ซึ่ให้เห็นว่าการเป็นภิกษุที่สมบูรณ์นั้นจะต้องประพาศพรหมจรรย์ เพื่อให้ที่ที่สุดทุกข์ จะเห็นได้ว่าพระดำรัสของพระพุทธองค์มีได้มีอะไรไปมากกว่าดังที่กล่าวมา ซึ่งจะเห็นได้ว่าการในยุคต้นพุทธกาลนั้นเป็นการบวชเพื่อเป็นไปเพื่อการประพาศพรหมจรรย์ให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ คือการดับทุกข์ได้ ดังนั้นการบวชจึงมีความสัมพันธ์กับการประพาศพรหมจรรย์นั่นเอง

๒. การบวชแบบ “ติสรณคมอุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยการถึงไตรสรณคมน์

จุดเริ่มต้นของการบวชโดยไตรสรณคมน์นั้น เกิดขึ้นเมื่อคราที่พระพุทธองค์ได้ทรงส่งสาวกจำนวน ๖๐ รูปออกไปประกาศพระศาสนา ซึ่งก็มีกุลบุตรจำนวนไม่น้อยเข้ามาทูลขอบวชกับพระพุทธองค์ บ้างก็มาจากแดนไกลด้วยความลำบาก^๕ พระพุทธองค์ทรงประทานอนุญาตให้สาวกบวชให้เหล่ากุลบุตรนั้นด้วยวิธีที่เรียกว่า ติสรณอุปสัมปทา คือ การนับและน้อมนำพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งที่ปฏิบัติสืบต่อไป ซึ่งในการบวชแบบนี้ก็เป็นวิธีการซึ่งมีความเรียบง่ายเช่นกัน ซึ่งเป็นวิธีการที่รับคนเข้ามาสู่พระพุทธศาสนาอีกวิธีหนึ่งในสมัยเริ่มแรกของพระพุทธศาสนา จากบริบทในสมัยแรกของพระพุทธศาสนา นั้น พระพุทธองค์ต้องการแสดงจุดยืนของศาสนาใหม่ของพระองค์นั้นมีวัตถุประสงค์เพื่ออะไร บริบทการบวชอาจต่างที่วิธีการกล่าวคำขอบวช แต่ไม่ต่างที่พิธีการบวชเลยที่มีความกระชับและง่ายต่อการรับคนเข้าพระศาสนาของพระองค์ และในโอกาสต่อมาพระองค์จะมีขั้นตอนที่มากขึ้น เพราะความมีพระทัยเอาใจใส่ในการบวช แต่ก็ยังเป็นปัจจัยภายนอกที่จะต้องมีการทำก่อนการขอบวชดังเช่นจะต้องได้รับการขออนุญาตก่อนที่จะบวช เสียก่อนเป็นต้น เมื่อได้รับแล้วพระศาสนาจะทำหน้าที่ในการรับเหล่ากุลบุตรเข้ามาเพื่อประพาศพรหมจรรย์เอง

๓. การบวชแบบ “โอวาทอุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยการรับโอวาทคำสอน

เมื่อพระศาสนาตั้งมั่นมามีนานพระพุทธองค์ก็ทรงประทานโอวาท ๓ แก่พระมหากัสสปะ โดยมีใจความว่า ๑) กัสสปะ ท่านพึงศึกษาว่า เราจักเข้าไปตั้งความละเอียดและความเกรงกลัวไว้ในหมู่ภิกษุเหล่า ผู้ใหม่ และผู้ปานกลางอย่างแรงกล้า ๒) เราจักพึงธรรมอันใดอันหนึ่งซึ่งประกอบด้วยกุศล เราจักตั้งใจพึงธรรมนั้น แล้วพิจารณาเนื้อความของธรรมนั้น ๓) เราไม่ละสติที่เป็นไปในกาย คือพิจารณาร่างกายเป็นอารมณ์ การที่พระพุทธองค์ทรงประทานโอวาท ๓ นั้นจึงเป็นการบวชสำหรับผู้ที่มีอินทรีย์แก่กล้า และสามารถบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้โดยมียาก การประทานโอวาท ๓ จึงเป็นการแก่พระมหากัสสปะจึงเป็นวิธีการบวช ซึ่งเป็นการมองเห็นแก่นของการเข้ามาบวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะในท้ายที่สุดแล้วการบวชนั้นจึงเป็นการประพาศปฏิบัติที่นำไปสู่การพ้นจากความทุกข์ อันเป็นพุดินัยแห่งการบวช เมื่อจะพิจารณาวิธีการบวชเช่นนี้นั้น จากการพระไตรปิฎกเห็นจะมีเพียงท่านเดียวที่ได้รับการบวชโดยวิธีดังกล่าวนี้ ซึ่งเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าการบวชในพระศาสนาของพระองค์นั้น เมื่อบุคคลใดบุคคลหนึ่งต้องการที่จะประพาศพรหมจรรย์อย่างแน่วแน่แล้ว ก็สามารถบวชได้เลย เช่นการได้รับโอกาสของพระมหากัสสปะนี้ ซึ่งแทบจะไม่มีเครื่องหมายใด ๆ เลยที่บอกว่าท่านได้บวชแล้ว หากไม่ใช่เป็นโอวาท ๓ ประการนี้ แสดงว่าการบวชของพระองค์มีนัยสำคัญที่การประพาศเป็นหลักนั่นเอง

^๕ คณาจารย์สำนักพิมพ์เสียงเชียง. หนังสือเรียนนักธรรมชั้นตรี ฉบับมาตรฐาน บูรณาการชีวิต วิชา วินัย มข. (กรุงเทพฯ: เสียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

๔. การบวชแบบ “ปัญหาพยากรณ์อุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยการกล่าวแก้ปัญหา

การบวชด้วยการแก้ปัญหานั้นมีเฉพาะโสปากสามเณรเท่านั้น ซึ่งไม่สาธุการทั่วไปแก่ผู้อื่น โดยที่พระพุทธรองค์ทรงตรัสถามปัญหาจำนวน ๑๐ ข้อ เมื่อแก้ปัญหาได้ครบแล้ว พระพุทธรองค์ทรงให้อุปสมบทในพระศาสนาในเวลาต่อมา^๖ ในการบวชแบบนี้ถือว่าเป็นแบบพิเศษเพราะยังเป็นสามเณรอยู่ แต่กลับบวชได้นั่นเอง ซึ่งเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ว่าการบวชนั้นมิได้จำกัดที่บุคคลที่คุณสมบัติภายนอกแต่อย่างใด แต่หากเป็นพระคุณสมบัติภายในที่มีอินทรีย์แก่กล้าที่จะสามารถเป็นพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งวิธีการบวชด้วยการแก้ปัญหานี้ก็อีกเช่นกันที่มีได้มีเครื่องหมายใด ๆ ที่จะบอกได้ว่าสามเณรได้บวชแล้ว เพียงเพราะการตอบปัญหาของพระพุทธรองค์ นัยสำคัญของการบวชในพระศาสนาของพระองค์จึงมิได้มุ่งที่ตัวพิธีบวช เมื่อผ่านการบวชจะเป็นพระที่แท้จริงตามพุทธรองค์ประสงค์ของพระองค์ได้เสียทีเดียว แต่เมื่อไรก็ตามที่ปฏิบัติประพฤติพรหมจรรย์ให้ถึงที่สุดทุกข้อได้ เมื่อนั้นจึงจะเรียกว่าเป็นการบวชตามพระประสงค์ของพระองค์ได้นั่นเอง

๕. การบวชแบบ “ครุธรรมอุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยการรับครุธรรม ๘

ครุธรรมเป็นธรรมอันหนักที่จะเป็นเครื่องวัดในการเข้ามาบวชของภิกษุณีว่าจะยินดีปฏิบัติได้หรือไม่ การอุปสมบทด้วยครุธรรม ๘ ประการนั้นมีเพียงนางปชาบดีโคตรมีเท่านั้น ที่ได้รับการอุปสมบทด้วยวิธีการปฏิบัติครุธรรมนี้ ซึ่งเป็นวิธีการบวชโดยมุ่งให้โอกาสเพศหญิงที่จะต้องประพฤติตามครุธรรมอันหนักนี้ เพื่อเป็นการทดสอบ และอีกประการหนึ่งเป็นการลดมานะละทิฐิที่มีในตน เพื่อที่จะก้าวข้ามและบรรลุธรรมได้ เช่น มีอยู่ข้อหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ถกเถียงกันอย่างมากว่า เมื่อภิกษุณีจะต้องไหว้ภิกษุที่บวชได้เพียงวันเดียว ซึ่งต้องมองถึงพระประสงค์ของพระองค์ที่ว่า การไหว้จะเกิดขึ้นได้นั้นไม่ง่ายเลย หากภิกษุณีไม่ละทิฐิ เพราะปกติเพศหญิงมีลักษณะดังกล่าวนี้เป็นทิฐิอยู่

๖. การบวชแบบ “ทูเตน อุปสัมปทา” อุปสมบทด้วยการส่งทูต

ในการบวชด้วยวิธีการส่งทูตนี้ พระพุทธรองค์ทรงอนุญาตให้แก่นางอัทธมาสีกนิกาบวช ซึ่งก็มีเฉพาะนางอัทธมาสีกนิกาเพียงคนเดียวเท่านั้น เมื่อพิจารณาถึงความที่ปรากฏนี้แล้วคงเป็นสิ่งบ่งบอกว่าในท้ายที่สุดแล้วการบวชในพระพุทธรศาสนาที่มุ่งเน้นที่ความเรียบง่าย และมองเห็นคุณสมบัติภายในที่สามารถบรรลุธรรมของพระองค์ได้ พระองค์ก็บวชให้เลย โดยมีต้องกล่าววาจาหรือบอกอะไร ซึ่งเป็นเครื่องบอกได้ว่าการบวชนั้นเป็นไปเพื่อการปฏิบัติให้พ้นจากความทุกข์นั่นเอง

๗. การบวชแบบ “อุกโตสังฆะ อุปสัมปทา” อุปสมบทในสงฆ์ ๒ ฝ่าย

การบวชแบบนี้เป็นการบวชเฉพาะภิกษุณีที่ต้องการเข้ามาบวชในพระพุทธรศาสนา ซึ่งจะมีได้บวชได้ทันที แต่ต้องประพฤติสิกขมานาก่อน ก่อนที่จะบวชได้ และจะต้องได้รับการรับรองจากสงฆ์ ๒ ฝ่าย ด้วยการเข้าอุปสมบท ด้วยวิธีอุตติจตุตถกรรมวาจา ทั้งฝ่ายภิกษุและภิกษุณี จึงจะสามารถเข้ามาเป็นภิกษุณีในพระศาสนาได้ วิธีดังกล่าวนี้สิ่งที่ อย่างลึ้มไปว่าในพระพุทธรศาสนาที่มีพุทธบริษัท ๔ ซึ่งมีภิกษุและภิกษุณีถือว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ดังนั้นในบริบทดังกล่าวนี้ หากจะรับคนเข้ามาในพระพุทธรศาสนา จำเป็นจะต้องได้รับความเห็นชอบจากหมู่ภิกษุและหมู่ภิกษุสงฆ์จึงจะสามารถบวชได้ ซึ่งเป็นคนละประเด็นกับการที่วงศ์ภิกษุณีขาดไปแล้ว จึงเป็นข้อที่กล่าววว่า

^๖ พระเทพวิสุทธกวี, (พิจิตร จิตวณโณ). อานิสงส์การออกบวช. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ: มหา มกุฎราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๒.

บวชไม่ได้ ข้ออ้างดังกล่าวจึงใช้ไม่ได้กับบริบทที่ว่าจะต้องมีหมู่ภิกษุณีรับรอง ดังนั้นการบวชแบบนี้ โดยความเห็นส่วนตัวคือภิกษุณีควรจะต้องได้รับการรื้อฟื้นให้มีให้ครบพุทธบริษัท ๔ ดังเดิม พระพุทธศาสนาจึงจะบริบูรณ์

๘. การบวชแบบ “ญัตติจตุตถกรรมวาจา” อุปสมบทด้วยกรรมวาจามีญัตติเป็นที่ ๔

การบวชแบบญัตติจตุตถกรรมวาจานั้นเป็นโดยมีหมู่ภิกษุสงฆ์รับรองรับเข้ามาในพระศาสนา ซึ่งเป็นวิธีการบวชที่ยังคงเป็นประเพณีที่ปฏิบัติกันสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ข้อสังเกตของประเพณีการบวชในพระพุทธศาสนาตั้งแต่แรกเริ่มเดิมทีนั้นเป็นการบวชเพื่อที่จะเข้าไปสู่แก่นสารของพระศาสนานั้นก็คือ การประพฤติธรรมให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ทั้งปวงนั่นเอง และวิธีการบวชจะแบบไหนก็ตาม จะมีลักษณะร่วมอยู่ประการหนึ่งคือ เป็นการรับคนเข้ามาสู่พระศาสนาเพื่อที่จะเอื้อต่อการประพฤติพรหมจรรย์นั่นเอง การบวชจึงเป็นเพียงสิ่งสมมติ แต่สิ่งที่สำคัญกว่าการบวชที่แท้จริงจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อเหล่าพุทธบริษัทได้ปฏิบัติให้ถึงที่สุดทุกข์แล้ว ซึ่งนั่นก็ต้องเป็นกระบวนการหลังจากการบวชไปแล้ว ดังวิธีการประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อให้ไปสู่การพ้นจากความทุกข์ ดังนั้นไม่ว่าจะเป็นการบวชแบบไหนก็จะเห็นได้ว่าจะเน้นที่ความเรียบง่ายเป็นจุดเด่นที่สำคัญ สิ่งที่เป็นสาระของการบวชโดยจะขาดมิได้ก็คือการประพฤติตนเอง การบวชไปแล้วมิได้ประพฤติ ก็ถือได้ว่ามิได้บวชตามพระประสงค์ของพระพุทธองค์ที่ทรงตั้งพระทัยไว้ตั้งแต่เริ่มนั่นเอง

๙. ความหมายของคำให้บวช

ประเพณีการบวชถือว่าเป็นการรับศาสนทายาทเข้ามาสู่ร่มกาสาวพัตร์ คำให้บวชในสมัยพุทธกาล และหลังสมัยพุทธกาลนั้น เป็นเพียงคำให้บวชธรรมดา เช่น การชักชวน การอนุญาต การให้โอวาทและข้อคิด การแก้ปัญหา เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นพฤติกรรมที่ธรรมดาดังนั้น แต่สิ่งที่มีมากกว่าคำขอบวชทั้งหลายทั้งปวงคือการปฏิบัติพรหมจรรย์ เพื่อให้ถึงที่สุดทุกข์นั่นเอง สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ในความหมายของการมีคุณค่าในพระพุทธศาสนามากกว่าจะเป็นคำให้บวชที่ศักดิ์สิทธิ์ในการบวชนั่นเอง

ความหมายของการให้บวช ส่วนใหญ่จะเป็นการรับรองดังที่กล่าวมาแล้ว เพื่อเป็นการชักชวนให้เข้ามาประพฤติปฏิบัติตามคำสอนอันเป็นไปเพื่อการพ้นจากความทุกข์ ซึ่งคำให้บวชก็ได้ซับซ้อนแต่ประการใด ดังนั้นคำให้บวชจึงมีความหมายของการชักชวนรับเข้ามาในพระศาสนามากกว่า ดังเห็นได้ในปัจจุบันคำบวชต่าง ๆ ก็ยังมีแนวโน้มที่จะเป็นข้อประพฤติอยู่ มากกว่าการเป็นพิธีที่ศักดิ์สิทธิ์เกินคณานับ เพราะยังมีได้ไปถึงเป้าหมายของการบวชในพระพุทธศาสนานั้นเอง

การบวชมิถุนัยสำคัญอย่างไร?

หากจะถามว่าประเพณีการบวชในพระศาสนามีความสำคัญอย่างไรนั้น คงจะตอบได้ว่านัยสำคัญแห่งการบวชนั้นก็คือการละเว้นจากสิ่งที่เป็นอกุศลทั้งปวง เพื่อที่จะนำไปสู่การประพฤติพรหมจรรย์ให้ถึงที่สุดทุกข์ และเนื่องด้วยการบวชนั้นเอื้อต่อการงดเว้น ดังนั้น การบวชจึงมิใช่ความวิเศษที่เกิดจากการบวช แต่ความวิเศษจะเกิดหลังจากที่ได้ประพฤติปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประการสำคัญ ดังนั้นดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า การบวชนั้นเป็นเพียงการรับคนเข้ามาสู่พระศาสนา หรือรับคนเข้ามาเป็นหมู่แห่งสงฆ์ โดยมีเป้าหมายร่วมกัน นั่นก็คือการปฏิบัติเพื่อให้พ้นทุกข์ทั้งปวงนั่นเอง

ภาษาและความหมายของการบวช

ภาษาและความหมายของของการบวชและคำว่า “บวช” ถือว่าเป็นคำที่ใหญ่ และครอบคลุมคำอื่นในกลุ่มคำเหล่านี้ คำว่า “บวช” นั้นถูกนำมาใช้ในภาษาไทย ซึ่งมาจากภาษาบาลีว่า ปวช (ปะวะชะ) แปลว่า งดเว้น หรือผู้งดเว้นจากสิ่งที่เป็นข้าศึกษาแก่ความสงบของจิตใจ หรือเรียกว่า ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ อันหมายถึงความบริสุทธิ์ของจิตใจ สิ่งใดที่เป็นข้าศึกษาแก่ความบริสุทธิ์ สิ่งนั้น จะเรียกว่าเป็นสิ่งที่ขัดต่อพรหมจรรย์นั่นเอง^๗ คำว่าบวชนั้นกินความถึงการถือเพศเป็นนักบวช อัน ได้แก่ ภิกษุ สามเณร ฤาษี โดยมีนัยมาจากคำว่า บรรพช^๘ อันแปลว่าการงดเว้นจากอกุศล หรือเป็น นักบวช โดยมีนัยสำคัญไปถึงความประพฤติด้วยการงดเว้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้กำหนดสร้าง ภาษาที่เป็นไปเพื่อการประพฤติปฏิบัติ จากชั้นพื้นฐานคือการงดเว้นจากกรรมอันเป็นอกุศล ซึ่งปัจจุบัน นัยแก่นของการบวชนั้นได้ทุกกละเลยไป อาจจะมาจากภาษาที่เป็นกำแพงขวางกั้นแก่แห่งประเพณี การบวช จึงมิได้พิจารณาัยสำคัญของภาษาจากการบวช ดังนั้นการบวชจึงถูกทำให้กลายเป็นการเข้าไปยึดติดตามเปลือกภายนอกมากกว่าจะยึดแก่นแท้ของการบวชนั่นเอง เพราะโดยความหมายมีว่าจะ เป็นคำที่เรียกแทนนักบวชในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^๙ ล้วนแล้วเป็นไปเพื่อธรรมอันเป็น อกุศลเท่านั้น

ความซับซ้อนของการบวช

ท่ามกลางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ประเพณีการบวชที่เรียบง่ายก็กลับกลายเป็น ประเพณีที่พิธีกรรมที่ซับซ้อนในเชิงพิธีกรรมที่เพิ่มมากยิ่งขึ้น โดยได้รับอิทธิพลจากประเพณีการบวชใน ลังกาบัง และในปัจจุบันมีรายละเอียดที่จะต้องพิจารณาก่อนการขอรับการบวชที่ยุ่งยาก เช่น การ บวชมีความเกี่ยวข้องกับกฎหมายของบ้านเมืองซึ่งผู้ที่บวชจะต้องได้รับการตรวจสอบประวัติว่าเป็น ผู้กระทำความผิดในคดีอาญาหรือหนีคดีมาหรือไม่ เมื่อเทียบกับบริบทการบวชขององคฺุฒิมานั้นคงจะเทียบ ไม่ได้ การความซับซ้อนของการบวชในสังคมไทยนั้นมิได้มีพระธรรมและพระวินัยเป็นเครื่องบอกว่ ใครบวชได้เพียงอย่างเดียว แต่ยังมีกฎหมาย กฎของเถระสมาคม ประเพณีท้องถิ่น ที่เข้ามาอิทธิพลใน การบวชแบบดั้งเดิมให้มีความซับซ้อนในบริบทของการออกบวชเพื่อการประพฤติพรหมจรรย์ ซึ่งการ กล่าวถึงความซับซ้อนดังกล่าวนี้มิได้หมายถึงการพิจารณาคุณค่าของการบวชในปัจจุบันว่าดีหรือไม่ แต่เป็นการวิเคราะห์ถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นว่าเปลี่ยนแปลงและซับซ้อนอย่างไร ดังนั้นการจะบวชได้ ในปัจจุบันนั้น มีความซับซ้อนมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจน ซึ่งก็แน่นอนว่าการบวชในทุกยุคทุกสมัยก็ จะต้องผ่านวิถีปฏิบัติของคนในสังคมนั้น ซึ่งปฏิเสธมิได้ เช่นตัวอย่างในประเทศไทยเพียงแค่ว่า ผ่านกาลเวลาไม่นาน การบวชในพระพุทธศาสนาก็เปลี่ยนไป ซึ่งเป็นวิถีธรรมนิยม หรือเป็นกฎหมายที่ คนในสังคมจะต้องปฏิบัติกันโดยทั่ว ซึ่งจะหลีกเลี่ยงมิได้ การบวชในยุคสมัยนี้จึงมิได้ขึ้นอยู่กับ การรับรอง ของหมู่สงฆ์เท่านั้น แต่จะต้องได้รับการรับรองจากบ้านเมือง หรือรัฐด้วยนั่นเอง และยังมี ความซับซ้อน ของผู้ที่บวชอีกด้วย ซึ่งหลักการของพระพุทธองค์เกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวนี้ มีข้อพิจารณาว่า หากผู้ที่เข้า

^๗ พุทธทาสภิกขุ และปัญญาทันตภิกขุ. **พรหมจรรย์ของการบวช**. (กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, (ม.ป.ป.)), หน้า ๑.

^๘ พระธรรมกิติวงศ์, (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพฯ: สถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๑), หน้า ๔๔๔.

มาบวชไม่สามารถประพาศิพรมจรรย์ของพระพุทธศาสนาได้ หรือมีเหตุที่ต้องพ่ายแพ้ต่อพรหมจรรย์ พระพุทธองค์ก็เพียงแต่วินิจฉัยแล้วให้บุคคลนั้นอยู่ในวิถีชีวิตที่มีใช้บรรพชิต คือให้ลาจากเพศบรรพชิตเสีย ดังนั้นการบวชของบุคคลไม่ว่าจะเป็นเพศไหนก็ตามแต่ หากสามารถประพาศิพรมจรรย์ได้อย่างสมบูรณ์ บุคคลนั้นควรที่จะอยู่ในเพศบรรพชิตได้นั่นเอง เพราะการที่คน ๆ หนึ่งจะเป็นกลุ่มที่มีความหลากหลายทางเพศก็ควรที่จะได้รับการเข้ามาบวช หากครองเพศบรรพชิตมิได้แล้ว ก็ควรที่จะกลับไปสู่ชีวิตที่เหมาะสมของตน ลักษณะของการวินิจฉัยของพระพุทธองค์นั้นจึงเป็นการห้ามเมื่อมีเหตุและกระทบต่อเพื่อนบรรพชิตรูปอื่น จึงจะมีคำวินิจฉัยให้ขาดจากความเป็นภิกษุเสีย ซึ่งเรื่องดังกล่าวนี้ควรที่จะมีการศึกษาต่อไป

ควรบวชอย่างไร?

หากจะพิจารณาแนวทางของการบวชนั้นควรเป็นอย่างไร สิ่งที่ควรคำนึงถึงคือการกลับไปสู่แก่นแท้ของการบวช การบวชเพื่อมีเป้าหมายอย่างไร บวชอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับบริบทของสังคมและเหมาะสมกับพระธรรมวินัย เพราะหากกลับไปสู่แก่นแท้แล้วการบวชจึงมิใช่เรื่องที่ยาก ซึ่งมีความเรียบง่าย และมนุษย์ทุกคนมีความสามารถที่จะบวชได้ เพื่อที่จะเข้าไปหาแนวทางแห่งการประพาศิปฏิบัติอันเป็นสิ่งสำคัญของการบวช ดังนั้นการบวชจึงเป็นประเพณีที่ฝ่ายสงฆ์จะทำสังฆกรรมร่วมกัน จึงมิได้เกี่ยวข้องโดยตรงกับฝ่ายฆราวาส แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การบวชที่เคยดำรงอยู่ก็เริ่มจะจางหายไปตามยุคสมัย โดยมีอาจหลีกเลี่ยงได้ ซึ่งความซับซ้อนต่าง ๆ นั้นควรที่จะได้รับการพิจารณา เพื่อประโยชน์สูงสุดของทุกคนนั่นเอง

๕. บทสรุป

สิ่งหนึ่งที่ต้องยอมรับก็คือความเปลี่ยนแปลงของประเพณีการบวชในพระพุทธศาสนา หากมิได้เปลี่ยนแปลงเลยนั้นก็คงมิใช่ เพราะวาสังคมนั้นมีเป็นสังคมที่มีความซับซ้อนสูง จึงยากที่จะทัดทานได้ หากแต่ว่าเหล่าพุทธบริษัท ๔ จะมองเห็นคุณค่าของการบวชแบบเรียบง่ายและเป้าหมายของการบวช โดยการกลับไปน้อมนำเอาแนวทางการบวชในครั้งสมัยพุทธกาลกลับมาใช้ใหม่แล้ว ก็จะทำให้คุณค่าการบวชของสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปในทางที่พระพุทธทรงตั้งพระทัยเอาไว้

บรรณานุกรม

- คุณ โทชนันท์. **พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.
 พุทธทาสภิกขุ และปัญญาทันตภิกขุ. **พรหมจรรย์ของการบวช**. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา, (ม.ป.ป.).
 พระเทพวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตตฺตโน). **อานิสงส์การออกบวช**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
 พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตธรรม, ๒๕๕๑.
 สิริวัฒน์ คำวันสา. **ประวัติพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**. กรุงเทพฯ: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๓๔.
 พระไตรปิฎกภาษาบาลี อักษรไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๐๐.

การกำจัดนิรภัยด้วยสมาธิตามแนวพุทธศาสนา

The Elimination of the Hindrances by Using Buddhist Meditation

สุขวสา ชิตะปัญญา*
 พระสุขุม สุขวทมโก, ผศ.**
 พระครูปลัดณัฐพงศ์ ยโส**
 พระบุญฤทธิ์ อภิปัญโญ**
 ครรชิต มีซอง**

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ดังนี้ ๑) เพื่อศึกษานิรภัยในพระพุทธานุสา ๒) เพื่อศึกษาสมาธิกำจัดนิรภัยตามแนวพุทธศาสนา จากการศึกษา พบว่า ชีวิตประจำวันของมนุษย์มีสิ่งเข้ากระทบจนก่อให้เกิดอารมณ์ทุกวัน และอารมณ์ต่าง ๆ นั้นเป็นอารมณ์ที่เรียกว่านิรภัยคือ ตัวปิดกั้นจิตไม่ให้เข้าถึงความดีงามในบุคคลผู้ดำรงชีวิตปกติทั่วไปและบุคคลผู้ใฝ่การบรรลุนิรภัย

สมาธิ คือ ปัญญาในการสำรวจแล้วตั้งไว้ด้วยดี เป็นสมาธิตามหลักพระพุทธานุสาใน ๓ ระดับ ที่ปุถุชนพึงปฏิบัติละนิรภัยได้ คือ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปนาสมาธิ เพื่อการทำจิตให้สงบ ในบทความนี้ มุ่งเน้นเพื่อประโยชน์การนำสมาธิมาใช้ในการกำจัดนิรภัยในจิต เพื่อการดำเนินชีวิตปฏิบัติภารกิจน้อยใหญ่ ให้สำเร็จให้ลุล่วงเป็นความดีงามของชีวิตประจำวันของบุคคลทั่วไปในเบื้องต้น และเพื่อเป็นรากฐานในการเจริญสติ สมาธิในระดับขั้นสูง สำหรับผู้ปฏิบัติบำเพ็ญเพียรภาวนาเพื่อการหลุดพ้น เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนและต่อผู้อื่นต่อไป

คำสำคัญ : การกำจัด, นิรภัย, สมาธิ

Abstract

The article aims to point out the barrier against the achievement of virtue. The hindrances, which mainly result from Byapada (illwill), Thina-middha (sloth and torpor), Uddhacca-kukkucca (distraction and remorse), can affect the body and the mind. However, Kammachanda (sensual desire) and Vicikiccha (doubt) are not mentioned in this article. In conclusion, it is likely that Byapada is caused by gossip. Ones must maintain the neutrality of mind, be in concentration and mindfulness so that problems and obstacles will be eliminated. On the other hand, Thina-middha is the misbehavior which lacks of consideration. Ones must be in mindfulness to see

* นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

that everything has cause and condition. Finally, Uddhacca-kukkucca is the effect of distraction. Ones must have mindfulness and concentration in order to find out the right way.

Keywords: the elimination, the hindrances, meditation

๑. บทนำ

ชีวิตประจำวันของมนุษย์เรา มักมีสิ่งเข้ามากระทบในหลายด้าน ชีวิตเปรียบเหมือนหนังเรื่องยาว โดยมีจิตหรือใจทำหน้าที่บันทึกการถ่ายทอดเรื่องราว ผ่านประสาทการรับรู้ของร่างกาย ผ่านทางทวารทั้ง ๕ หู ตา คอ จมูก ลิ้น กายใจ ผ่านมาทำให้รับรู้ความรู้สึกทั้งสุขทั้งทุกข์ สิ่งก็ตามมาหลังการรับรู้ของกายและจิต คือ ความรู้สึก ความคิด และการประมวลข้อมูล การปรุงแต่ง ซึ่งการปรุงแต่งนี้เองเป็นความน่ากลัว ก่อให้เกิดการเป็นทาสของความคิด ก่อให้เกิดนิรวณ ๕ ความรัก ความพอใจ ไม่พอใจ ความโกรธ ความหลง ความขี้เกียจ ความง่วง ความซึมเศร้าเหงางอย อ่อนเพลีย ลังเลสงสัย ไม่กล้าตัดสินใจ เกิดความอาฆาตแค้นอยากทำร้ายผู้อื่น ความฟุ้งซ่าน ฯลฯ

นิรวณ ๕ เมื่อเกิดขึ้นแล้วมันจะทำหน้าที่เป็นเครื่องกั้นจิต ไม่ให้ทำกิจการใดได้ด้วยอาการอันสงบนิ่งมีสติรอบครอบ หรือ มิให้บรรลุถึงธรรมขั้นสูงต่อไปได้สำหรับผู้ปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้น ท่านพุทธทาสกล่าวว่า “ตามปกติของคนเรา มักมีความรู้สึกที่เรียกว่า นิรวณ อยู่ด้วยกันทุกคน ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ตามวิสัยของ ปุถุชน เพราะฉะนั้น จึงเป็นอันว่า จิตของปุถุชนถูกนิรวณ เหล่านี้ กีดกันไว้” ดังนั้นเมื่อเกิดนิรวณตามวิสัยปุถุชน จะทำให้ไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่การงานให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อตนและต่อผู้อื่นได้และเป็นคนดีของสังคมต่อไปไม่ได้ การจะก่อก่อให้เกิดการบรรลุธรรมที่สูงขึ้นต่อไปได้ ยิ่งยากมาก ในอารมณมนุษย์ทุกวันนี้ที่ต้องต่อสู้ดิ้นรน ไขว่คว้าหาคุณค่าและความหมาย ให้กับตนเอง ฉะนั้นทุกขณะทุกเวลาทุกกลมหายใจ ไม่มีเวลาใดเลยที่เราจะไม่คิด และไม่ถูกนิรวณครอบงำจิต วิธีแก้ไขการกำจัดนิรวณออกไปได้ต้องใช้การปฏิบัติสมาธิตามแนวพระพุทธศาสนาเพียงทางเดียวเท่านั้น จึงจะทำให้สภาวะจิตของเรากลับคืนมาเป็นปกติ สามารถดำเนินชีวิตประจำวันได้อย่างมีสติรอบครอบ และพัฒนาจิตให้ก้าวหน้าในการบำเพ็ญเพียรเป็นรากฐานเพื่อบรรลุธรรมในขั้นสูงต่อไป

๒. ความหมายของนิรวณ

ในพระสูตรกล่าวไว้ดังนี้ นิรวณ คือ ธรรมที่กั้นจิตไม่ให้บรรลุความดี และไม่ให้ก้าวหน้าในการบรรลุธรรม เป็นเครื่องทำกระแสดิจไม่ไห้รวมพลัง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ! ภิกษุที่ไม่ละนิรวณอันเป็นเครื่องกั้นจิต ๕ อย่างเหล่านี้แล้ว จักรู้ซึ่งประโยชน์ตน หรือประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจักกระทำให้แจ้ง ซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษอันควรแก่ความเป็นอริยะ ยิ่งกว่าธรรมดาแห่งมนุษย์ ด้วยปัญญาอันทุพพลภาพ ไร้กาลัง ดังนี้ นั่นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุทั้งหลาย ! เปรียบเหมือนแม่น้ำที่ไหลลงจากภูเขา ไหลไปสู่ที่ไกล มีกระแสเชี่ยว พัดพาสิ่งต่างๆ ไปได้มีบุรุษมาเปิดช่องทั้งหลายที่เขาขุดขึ้น ด้วยเครื่องใด ทั้งสองฝั่งแม่น้ำนั้น เมื่อเป็นเช่นนั้น กระแสกลางแม่น้ำนั้น ก็ซัดสาย ไหลผิดทาง ไม่ไหลไปสู่ที่ไกล ไม่มีกระแสเชี่ยว ไม่พัดสิ่งต่างๆ ไปได้ นี่ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ! ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุที่ไม่ละนิรวณอันเป็นเครื่องกั้นจิต ๕ อย่างเหล่านี้แล้ว จักรู้ซึ่งประโยชน์ตน หรือประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจักกระทำให้แจ้ง ซึ่งญาณทัสสนะ

อันวิเศษอันควรแก่ความเป็นอริยะ ยิ่งกว่าธรรมดาแห่งมนุษย์ ด้วยปัญญาอันทูลผลภาพไร้กาลัง ดังนี้ นั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ต่อไปได้ตรัสโดยปฏิปกขนัย (นัยตรงข้าม) คือ ภิกษุละนิวรณ์แล้ว ทำญาณวิเศษให้แจ้งได้ ด้วยปัญญา อันมีกำลังเหมือนแม่น้ำที่เขาคูตุรุรวู ทั้งสองฝั่งเสียแล้วมีกระแสเชี่ยวแรงมาก ฉะนั้น”

พระอภิธรรม กล่าวถึงความหมายของนิวรณ์ ไว้ในนิวรณ์โคจฉกะ ดังนี้ ธรรมที่ชื่อว่านิวรณ์ คือ กิเลสเครื่องกั้น รัตตังจิต

ในพระวินัยปิฎกนั้น มิได้แสดงความหมายโดยตรง แต่มีแสดงถึงเรื่องการบรรพชาของยสกุลบุตร ดังนี้ เมื่อนั้น ยสกุลบุตรได้มีจิตตั้งอยู่ในความเบื่อหน่าย เพราะเห็นโทษที่ปรากฏภายหลังตื่นขึ้นจากการบำรุงบำเรอด้วยกามคุณ ๕ จึงเปล่งอุทานว่า “ที่นี้วุ่นวายหนอ ที่นี้ขัดข้องหนอ” สวมรองเท้า แล้วเดินไปยังประตูออกจากนิเวศน์ ตรงไปทางป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรัสแก่ยสะว่า ที่นี้ไม่วุ่นวาย ที่นี้ไม่ขัดข้อง แล้วทรงแสดงอนุพพุพิภกา คือ โทษความเศร้าหมองของกามทั้งหลายและอานิสงสีในความออกจากกาม เมื่อพระองค์ทรงทราบในขณะนั้นว่า ยสกุลบุตรมีจิตพร้อมมีจิตอ่อน ปลอดจากนิวรณ์ เบิกบานผ่องใสแล้ว ทรงตรัสพระธรรมเทศนา เรื่องอริยสัจ ๔

จากในพระวินัยปิฎกเรื่องของยสกุลบุตรนี้ แสดงให้เห็นว่านิวรณ์นั้นอยู่กับผู้คนที่ทุกหมู่เหล่า ยากดีมีเงินอย่างไร วรรณะสูงต่ำอย่างไร ก็ไม่หนีไม่พ้นมีนิวรณ์เกาะกินจิต เมื่อเกิดขึ้นแล้วย่อมเกิดปัญญาทูลผล (คือมีปัญหาบ่อย อ่อนแอ ท้อแท้ ทูพพล) เหมือนยสกุลบุตรที่เห็นโทษของนิวรณ์แต่ก็ทำอะไรไม่ได้ ได้แต่เดินคร่ำครวญอุทานว่า “ที่นี้วุ่นวายหนอ ที่นี้ขัดข้องหนอ” ต่อเมื่อพบพระพุทธองค์ แล้วได้ ฟังการแสดงธรรมจากพระพุทธองค์ ปัญญาจึงเปิดสว่างแจ้งและหลุดพ้นจากนิวรณ์

สำหรับความหมายของนิวรณ์มีนักปราชญ์ หรือท่านผู้รู้แสดงนัยไว้ ดังนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่า นิวรณ์ คือ เครื่องกั้นขัดขวางการทำงานของจิต หรือออกุศลธรรมที่ทำให้จิตให้เศร้าหมอง และทำปัญญาอ่อนกำลัง นิวรณ์ทั้ง ๕ นี้ มีอาหาร คือ ทูจริต

สรุปว่า นิวรณ์ หมายถึง สิ่งที่ยึดจิตบุคคลไม่ให้สงบสุข และกั้นไม่ให้บรรลุความดี ไม่มีปัญญา ทำให้ไม่สามารถรับความดีเข้าสู่จิตและไม่สามารถกระทำความดีให้แก่ผู้อื่นได้

๓. ลักษณะของนิวรณ์

นิวรณ์ เป็นกิเลส หมายถึง สิ่งเศร้าหมองที่ครอบงำจิตแล้วทำให้ปัญญาเสื่อมสภาพ ยามใดที่ใจประกอบไปด้วยนิวรณ์ ยามนั้นสภาพจิตของผู้ผู้นั้นย่อมขุ่นมัว เศร้าหมอง นิวรณ์ มี ๕ ประการ ได้แก่ ๑) กามฉันทะ ๒) พยาบาท ๓) ถีนมิทธะ ๔) อุทธัจจกุกกุกจะ ๕) วิจิกิจฉา

สภาวะที่เกิดเป็นนิวรณ์ เรียกว่า เจตสิก คือ ธรรมชาติ หรือสภาวะที่เกิดขึ้นพร้อมกับจิต เมื่อจะดับก็ดับพร้อมกับจิต

กามฉันทะ คือ ความกำหนัดในกามราคะทั้งปวง ซึ่งหมายถึง วัตถุที่น่าใคร่ ได้แก่ กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัส ซึ่งยุยงยั่วชวน ทำให้จิตปรารถนา อยากได้ หมกมุ่น เหนียวรั้งถึงเรื่องที่น่าใคร่ น่าปรารถนา น่าพอใจ เป็นความพอใจในกาม ความรักใคร่ ความกำหนัดยินดี ซึ่งเป็นได้ทั้งรูปธรรมและนามธรรม กามที่เป็นรูปธรรมนั้นเรียกว่าวัตถุกาม มีแต่ความกตักถุ้ม จมอยู่กับความกำหนัดในกาม จนมีตมัว ไม่แจ่มใส ไม่เห็นแจ้ง ในธรรมตามที่เป็นจริง พระพุทธองค์ตรัสไว้ใน

อุปมานิเวรณ ๕ ว่าเปรียบเหมือนคนเป็นหนี้ต้องใช้ และท่านพุทธทาสอุปมาไว้ เปรียบอุปมาเหมือนน้ำใส แต่มีสี ต่างๆ มาเจือปน จนหมดความใส

พยาบาท คือ ความอาฆาต ผูกใจเจ็บปองร้าย เครียดแค้น ความดุร้าย ความกีดกั้มอยู่ด้วยความไม่พอใจ โกรธแค้น เกลียดชัง เป็นความมืดมัว เป็นความเน่าแห่งจิต พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอุปมานิเวรณ ๕ ว่าเปรียบเหมือนคนมีโรคต้องรักษา และท่านพุทธทาสอุปมาไว้ เปรียบด้วยน้ำที่ใส แต่ถูกทำให้เดือดพลุ่งพล่านอยู่ ก็ไม่อาจทำให้ผู้มองเห็นสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ภายใต้หน้านั้นได้

ถีนมิทธะ แยกออกเป็น ถีนะและมิทธะ ซึ่งถีนะนั้นเป็นความไม่สมประกอบแห่งจิต เป็นจิตที่มีสภาพเก็บอารมณ์ความท้อแท้ มีความถดถอย มีความหดหู่ มีความซบเซา เป็นภาวะที่ซบเซาแห่งจิต เก็บไว้มากหมาย เมื่อเหนียวนี้ก็จะพร้อมที่จะเกิดความเหนียวหน่าย ท้อถอย ไม่ร่าเริง ไม่แจ่มใส จนหมดอาลัยตายอยาก ส่วนมิทธะนั้น เป็นความไม่ควรแก่การงานแห่งกาย เกียจคร้าน ความง่วงเหงา ความหาวนอน ความโง่งงว่อง ออาการง่วงเหงาหาวนอนอาจเกิดจากการรับประทานอาหารมากเกินไป หรือสุขภาพกายไม่ดีทำให้จิตไม่มีสมรรถภาพ ในการที่จะเห็นแจ้งในธรรม ถีนมิทธะนี้เอง พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอุปมานิเวรณ ๕ ว่าเปรียบเหมือนคนเป็นทาสรับใช้เขา และท่านพุทธทาสอุปมาไว้เปรียบเหมือนน้ำใสแต่มีฟุ้ง เช่น ตะไคร่ หรือ สาหร่ายเกิดอยู่เต็มก็ไม่อาจมองเห็นสิ่งต่างๆ ใต้น้ำได้ เช่นเดียวกัน

อุทธัจจกุกกัจจะ คือ ความฟุ้งซ่านเป็นธรรมชาติความฟุ้งซ่านเป็นอารมณ์ชุนรำคาญ เราอ่อนกระสับกระส่าย ในลักษณะที่ ตรงกันข้ามกับถีนมิทธะ พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอุปมานิเวรณ ๕ ว่าเปรียบเหมือน คนติดทุกข์ และท่านพุทธทาสอุปมาไว้เหมือนน้ำใสแต่ถูกทำให้เป็น ละลอกคลื่น หรือ กระเพื่อม อยู่เป็นนิจ ทำให้ไม่สามารถ จะมองเห็นสิ่งใต้น้ำ เช่น กรวด ปลา และ หอย ได้เช่นเดียวกัน

วิจิกิจฉา คือ ความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจ เพราะไม่รู้ หรือ มีอะไร มารบกวน ความอยากรู้ ไม่มีความสงบลงได้ ทำให้ เกิดความมืดมัวแก่จิต ตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ไม่ได้ ไม่อาจมองเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรเห็นแจ้ง พระพุทธองค์ตรัสไว้ในอุปมานิเวรณ ๕ ว่าเปรียบเหมือนคนเดินทางไกลกันดาร และท่านพุทธทาสอุปมาไว้เหมือนน้ำใสอยู่ในที่มีดย้อมไม่อำนวยให้มองเห็นสิ่งต่างๆ ในน้ำนั้นได้ เมื่อพิจารณา

จากอุปมาทั้ง ๕ นิเวรณนี้ จะเห็นความหมายได้ว่า จิตที่เป็นเดิมๆ นั้นมีลักษณะเป็นประภัสสร คือใสกระจ่าง แต่ได้สูญเสียความใสกระจ่างไปเพราะสิ่งภายนอกเข้าไปแทรกแซง โดยการปรุงแต่งต่างๆ กันใน ๕ ลักษณะดังกล่าว

๔. ความหมายของสมาธิ

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๒ ฉบับมหาจุฬาฯ อังคุดตฺรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต สมาธิสูตร ว่าด้วยการเจริญสมาธิ เพื่อให้ญาณเกิดขึ้น

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงมีปัญญาเครื่องรักษาตน มีสติ เจริญอัปปมาณสมาธิ เกิดเมื่อเธอมีปัญญาเครื่องรักษาตน มีสติเจริญอัปปมาณสมาธิอยู่ญาณ ๕ ประการ ย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตน ญาณ ๕ ประการอะไรบ้าง คือ ๑. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า ‘สมาธิ นี้มีสุขในปัจจุบันและมีสุขเป็นวิบากต่อไป’ ๒. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า ‘สมาธินี้เป็นอริยะปราศจากอามิส’ ๓. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า ‘สมาธินี้อันคนเลวเสพไม่ได้’ ๔. ญาณย่อมเกิดขึ้นเฉพาะตนว่า ‘สมาธินี้สงบ

ประณีต ได้ด้วยความสงบระงับ บรรลุได้ด้วยภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น และมีใช้บรรลุได้ด้วยการข่ม
ธรรมที่เป็นข้าศึก ห้ามกิเลสด้วย สังขารจิต (หมายถึงมีใช้สมาธิระดับปฐมฌานที่เพียงแต่ข่ม นิเวรณ
หรือห้ามกิเลสอื่นได้ด้วยสังขารจิต คือ จิตที่มีความเพียรพยายามเท่านั้น แต่เป็นสมาธิที่สงบระงับ
กิเลสได้ บรรลุได้โดยไม่ต้องเพียรพยายาม)

นายเจริญ ช่วงชิต กล่าวว่า “สมาธิ” หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต
ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ
(สมถะ) สมาธิในทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิ สมาธิ สัมโพชฌงค์ที่เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค
อันใด นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ^๑

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่า “สมาธิ” เป็นความตั้งมั่นของจิต หรือ
ภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่พบเสมอ คือ “จิตตัสเสกัคคตา” หรือเรียก
สั้นๆว่า “เอกัคคตา” ซึ่งแปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือการที่จิตกำหนดแน่วแน่มั่นอยู่กับสิ่งใด
สิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่านหรือส่ายไป โดยคัมภีร์รุ่นอรุณกถาระบุความหมายจากัดลงไปอีกว่า สมาธิ คือ
ภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิตและไขความออกไปว่า หมายถึงการดำรงจิตและเจตสิกไว้ใน
อารมณ์หนึ่งเดียว อย่างเรียบร้อยเสมอ และด้วยดี

๕. ประเภทและระดับของสมาธิ ใช้ในการกำจัดนิวรณ์

สมาธิ คือ ปัญญาในการสำรวจแล้วตั้งไว้ด้วยดี หากจิตเป็นฌานในขณะใดขณะหนึ่งในลม
หายใจเข้าออกก็ดี ในคาวานากัฏฐิ ในนิมิตกัฏฐิ ถ้าจิตจับเฉพาะอย่างนั้นเรียกว่า เอกัคคตาสมาธิ คือจิต
ที่มีสมาธิแน่วแน่ ในอารมณ์เดียว คือจะแน่วแน่มั่นอยู่ในอารมณ์ที่เพ่ง เพียงอย่างเดียวเท่านั้น และ
สามารถดำเนินสมาธิได้ ๓ ระดับ คือ

ระดับที่ ๑ ฌนิกะสมาธิ หรือปริกรรมสมาธิคือ จิตที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์กำจัดนิวรณ์ ได้
ชั่วขณะ เป็นสมาธิขั้นต้นที่คนทั่วไปอาจนำไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงานในชีวิตประจำวันให้ได้ผลดี
และจัดว่าเป็นจุดตั้งต้นของการเจริญวิปัสสนา

ระดับที่ ๒ อุปจาระสมาธิคือ จิตที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ได้นานกว่าฌนิกะสมาธิ ใกล้เคียงได้ฌาน
หรือสมาธิจวนจะแน่วแน่ เป็นสมาธิขั้นระงับนิวรณ์ ๕ ก่อน ที่เข้าสู่สภาวะแห่งฌานหรือสมาธิในบุพ
ภาคแห่ง อัปปนาสมาธิ

ระดับที่ ๓ อัปปนาสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นหรือแนบแน่นอยู่ในอารมณ์ที่กำหนดไม่ซัดส่ายไป
ไหน นิวรณ์และกิเลสจะไม่สามารถรบกวนได้ และอัปปนาสมาธิก็คือ ฌานจิตที่เป็นอัปปนาเกิดขึ้น
แล้ว เป็นสมาธิระดับสูงสุด เป็นสมาธิที่แน่วแน่ แนบสนิท เป็นสมาธิที่เป็นรากฐานเพื่อการหลุดพ้น
เพราะการเจริญสมถะเมื่อเกิดสมาธิขั้นถึงอัปปนาสมาธิ ส่วนสมาธิ ๔ คือ ขั้นที่ภูธัมมสุขวิหารสมาธิ
ญาณทัสสนสมาธิ สติสัมปชัญญะสมาธิ และอัสวักขยสมาธิ สมาธิ ๕ คือ สุขสมาธิ สันตสมาธิ อริย
สมาธิ นิรามิสสมาธิ อกาบุริสสมาธิ เป็น สมาธิในขั้นของมหาบุรุษ คือ สมาธิที่เกิดจากการเจริญ
วิปัสสนา โดยการกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์ ต่อไป

^๑ นายเจริญ ช่วงชิต, การศึกษาสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท, สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต,
(สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย, ๒๕๕๗).

๖. การกำจัดนิรณด้วยสมาธิตามแนวพุทธศาสนา

ขอหยิบยกข้อความใน พระไตรปิฎกเล่มที่ ๔ ฉบับมหาจุฬาฯ มหาวรรค ภาค ๑ เรื่อง สาริปุตตโมคคัลลานปัพพิชากถา ว่าด้วยสาริปุตตรและโมคคัลลภาวะ พบกับท่านพระอัสสชิ ดังนี้

ในครั้งนั้น สาริปุตตรปริพาชกได้เห็นท่านพระอัสสชีกำลังเที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ ด้วยพระอัสสชิมีผิวพรรณวรรณะอันผ่องใส มีกิริยาอันงดงามน่าเลื่อมใส จึงเดินติดตามไปข้างหลัง ติดตาม เมื่อยืนอยู่ ณ ที่สมควร เรียนถามว่า ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านขอบใจธรรมของใคร พระอัสสชีกว่าตอบว่า มีพระมหาสมณะผู้เป็นศากยบุตรเสด็จออกผนวชจาก เราบวชอุทิศพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นศาสดาของเรา และเราขอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น สาริปุตตรปริพาชกถามต่อ “ก็พระศาสดาของท่านตรัสอย่างไร สอนอย่างไร” .....

ลำดับนั้น ท่านพระอัสสชิได้กล่าวธรรมปริยายนี้แก่สาริปุตตรปริพาชกว่า “*ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตตรัสเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติตรัสอย่างนี้*” จากธรรมปริยายนี้ เมื่อนิรณเกิดย่อมมีเหตุปัจจัยให้เกิด และในพระธรรมคำสอนต้องมีเหตุความดับแห่งธรรมเหล่านั้น เช่นกัน

นิรณทั้ง ๕ ประการ ได้แก่ กามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจกุกกุจจะ และวิจิกิจฉา มีอะไรเป็นต้นเหตุให้เกิดขึ้น และเมื่อจะดับไป มีเหตุอะไรทำให้มันดับ ทุกสิ่งทุกอย่างนั้น จะต้องเกิดจากเหตุ ในทางพุทธปรัชญากล่าวไว้แล้วว่า ไม่มีเหตุบังเอิญ ไม่เกิดโดยบังเอิญ ทุกสิ่งทุกอย่าง ล้วนเกิดขึ้น มีเหตุปัจจัยทั้งสิ้น แต่ว่าเหตุนั้น เราจะรู้ชัดหรือไม่ บางที่เป็นเหตุใกล้ บางที่เป็นเหตุไกล หรือเป็นเหตุในอดีต บางทีก็เป็นเหตุในปัจจุบัน พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงเหตุเกิดดับแห่งนิรณ มี ๕ ประการ ของนิรณไว้อย่างครบถ้วน

๗. สาเหตุการเกิดนิรณ

๑) สุนนิमित คือ สิ่งที่สวยงาม สิ่งที่น่าชม เกิดความกำหนัดในกามราคะทั้งปวงเป็นเหตุให้เกิด กามฉันทะ

๒) ปฏิกุณนิमित คือ เกิดความขุ่นข้องใจ ความกระทบกระทั่งจิต เป็นเหตุให้เกิดความอาฆาต ผูกใจเจ็บปองร้าย เกรียดแค้น ความดุร้าย ระงับโกรธไม่ได้ เป็นเหตุให้เกิด ความพยาบาท

๓) อรติ คือ เป็นจิตที่มีสภาพเก็บอารมณ์ความท้อแท้ มีความถดถอย มีความซบเซา ความไม่ยินดีด้วยกับเขา, ตนที คือ ความเกียจคร้าน, วิชฌมิกขา คือ ความบิดกาย ขี้เกียจและอ่อนเพลีย, ภตตสมท คือ ความมีนอาหาร ความกระวนกระวายเพราะอาหาร และเจตโส ลินตต์ คือ ความที่ใจหดหู่ทั้ง ๕ นี้ เป็นเหตุให้เกิด ถีนมิทธะ

๔) เจตโส อุปลสม คือ ความไม่สงบแห่งใจ เราร้อน กระสับกระส่าย เป็นเหตุให้เกิด อุทธัจจกุกกุจจะ

๕) อโยนิโสมนสิการ คือ การไม่พิจารณาให้แยบคาย คิดคำนึงตรงข้ามความเป็นจริง ไม่ศึกษาให้รู้เห็นจริง มีความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจ ปิดกั้นความอยากรู้ ไม่มีความสงบลงได้ เกิดความมืดมัวแก่จิต เพราะความไม่รู้ในสภาพธรรมแท้จริง เป็นเหตุให้เกิดทั้งกามฉันทะ พยาบาท ถีนมิทธะ และอุทธัจจกุกกุจจะ ร่วมกันกับ วิจิกิจฉา

๘. การกำจัดนิรณด้วยสมาธิ

การใช้สมาธิมากำจัดนิรณ เพื่อประโยชน์ เพื่อการทำจิตให้สงบ ในบทความนี้ มุ่งเน้นเพื่อประโยชน์การนำสมาธิมาใช้ในการกำจัดนิรณในจิต เพื่อการดำเนินชีวิตปฏิบัติภารกิจน้อยใหญ่ ให้สำเร็จให้ลุล่วงเป็นความดีงามของชีวิตประจำวันของบุคคลทั่วไปในเบื้องต้นและเป็นรากฐานสู่การบรรลุธรรมขั้นหลุดพ้นต่อไป ดังที่กล่าวไว้ในข้างต้น คือ สมาธิทั้ง ๓ ระดับ ใช้กำจัดนิรณและระงับนิรณในจิต เพื่อการดำเนินชีวิตปฏิบัติภารกิจน้อยใหญ่ ให้สำเร็จให้ลุล่วงเป็นความดีงามในชีวิตประจำวันของบุคคลทั่วไป การปฏิบัติสมาธิจะสำเร็จหรือไม่ เกิดจากการเจริญสมณะกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน การสวดมนต์ และทฤษฎีอื่นๆ ที่เป็นสมาธิฝ่ายกุศลที่เกื้อกูลการรักษาโรค ส่งเสริมให้จิตมีคุณภาพ สมรรถภาพ คุณภาพจิตดี และเพิ่มพูนสติปัญญาในการดำเนินชีวิต ดังนี้

ข้อ ๑ กามฉันทะ สมาธิสามารถกำจัดนิรณและระงับนิรณในจิต เมื่อเหตุเกิดนิรณในข้อ กามฉันทะ เกิดจากสุกนิมิต คือ ตากระทบรูปสิ่งที่สวย สิ่งที่น่ามหัศจรรย์ได้ยินเสียงไพเราะ สัมผัส กามคุณ ๕ คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสิ่งที่สัมผัส ซึ่งยุ่งยั่วชวน ทำให้จิตปรารถนา อยากได้ เกิดความกำหนัดในกามราคะ

ผู้ผ่านการฝึกสมาธิ แล้วย่อมมีคุณลักษณะของจิตที่มีสมาธิที่สามารถสงบระงับอารมณ์ได้ใช้พิจารณาสุกจะเป็นอารมณ์ เจริญเมตตาเจโตวิมุตติ คือ การเจริญเมตตาไปทั่วทุกทิศ เป็น เอกัคคตาสมาธิ คือจิตที่มีสมาธิแน่วแน่ ในอารมณ์เดียว คือจะแน่วแน่อยู่อารมณ์ที่เพ่ง เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ถึงแม้จะเป็นเอกัคคตาสมาธิต้น คือ ขณิกะสมาธิ แต่สามารถสงบระงับอารมณ์ที่เป็นสุกนิมิต ความอยากได้ต่อภาพที่เห็นยั่วชวน อันเกิดจากการสัมผัสกามคุณ ๕ ได้ ในขั้นต้น มีสติยังคิดมีเหตุมีผล จิตสงบระงับ ไม่ฟุ้งซ่าน ให้เกิดการอยากเป็นเจ้าของจิตแข็งแรง ตาจะไม่มัวมัวแจ่มใส มีสติมองเห็นเปรียบอุปมาเหมือนน้ำใส ที่ไม่มีสี ต่างๆ มาเจือปน จนหมดความใส จะไม่ทำให้เกิดเรื่องราวต่อไปในนิรณขั้น ๒ คือ พยาบาทต่อไป เหมือนคนไม่มีหนี้แล้ว

ข้อ ๒ พยาบาท สมาธิสามารถกำจัดนิรณและระงับนิรณในจิต เมื่อเหตุเกิดจากปฏิกษะ แปลว่า ความกระทบกระทั่งแห่งจิต ความขุ่นใจ กับนิมิตเครื่องหมาย ความสำคัญมั่นหมาย ดังนั้น จึงหมายความว่า ความสำคัญมั่นหมายในความกระทบกระทั่งแห่งจิต เกิดสิ่งที่เป็นความขุ่นใจ ขาดการพิจารณาที่ไม่ถูกต้อง ขาดปัญญาในการพิจารณาให้เห็นคุณและโทษ จึงคิดเห็นไปตามกระแสของกิเลส เมื่อระงับปฏิกษะไว้ไม่ได้ ระงับโกรธไม่ได้ ระงับโทสะไว้ไม่ได้ ระงับพยาบาทไม่ได้ ก็กลายเป็นเวร ที่ผูกไว้ทุกภพชาติ ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า การทำให้มาก ซึ่งโยนิโสมนสิการในปฏิกษะนิมิต ย่อมเป็นอาหารเพื่อความเกิดแห่งพยาบาทที่ยังไม่เกิด หรือเพื่อให้พยาบาทที่เกิดแล้วกำเริบยิ่งขึ้น

ผู้ผ่านการฝึกสมาธิ แล้วย่อมมีคุณลักษณะของจิตที่มีสมาธิที่สามารถสงบระงับอารมณ์ได้ กำหนดเมตตาเจโตวิมุตติ คือ การเจริญเมตตาไปทั่วทุกทิศ เป็นอารมณ์ การประกอบด้วยเมตตาภาวณา โดยความคิดอยากให้ผู้อื่นมีความสุขอยู่เรื่อยๆ เป็นเอกัคคตาสมาธิต้น คือ ขณิกะสมาธิจนถึงอุปจาระสมาธิ หรืออัปนาสมาธิ สมาธิจนจะแน่วแน่งได้นานขึ้น เป็นสมาธิขั้นระงับนิรณ ๕ ก่อนที่เข้าสู่สภาวะแห่งฌานหรือสมาธิในบุพภาคแห่ง อัปนาสมาธิ ขั้นนี้จะมีจิตแข็งแรง มีพลัง กำลังแห่งจิตมาก ระงับโกรธได้ ท่านเปรียบได้ว่าเหมือนกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทิศทางเดียว ย่อมมีกำลังแรงกว่าน้ำที่ถูกปล่อยให้ไหลพวักกระจายออกไป ไม่เป็นเป็นโทษภัยกับผู้อื่น การทำให้มาก ซึ่งโยนิโสมนสิการจะละปฏิกษะในที่สุด เหมือนคนไม่มีโรคแล้ว

ข้อ ๓ ถิ่นมิถะ สมานสามารถกำจัดนิรณและระงับนิรณในจิต เมื่อเหตุเกิดจาก อรติ คือ ความไม่ยินดี ตนที่ คือ ความเกียจคร้าน วิชฌมิตา คือ ความบิตกายขี้เกียจ หรือ อ่อนเพลีย ฆตตสมมท คือ ความเมาอาหาร เพราะบริโภคมมาก เจตโส ลินตต คือ จิตย่อหย่อน หตพหู ไม่มีปัญญาพิจารณา ไตรตรองให้เห็นถึงคุณและโทษ ในภาวะที่จิตและกายไม่ควรแก่การทำงาน

ผู้ที่ผ่านการฝึกมาดี ตั้งแต่ขั้นขณิกะสมาธิ จนถึง ระดับอุปะจาระสมาธิ และอัปปนาสมาธิ จิตใสกระจ่าง ละถิ่นมิถะ ได้ด้วยธรรมต่อไปนี้ ได้แก่ การปรารภความเพียร ได้แก่ อารมณัตถุ คือ ความเพียรเริ่มแรกในเหตุทั้ง ๕ (อรติ ตนที่วิชฌมิตา ฆตตสมมท และเจตโส ลินตต) นั้น เมื่อออกไปพ้นจากความเกียจคร้านได้ โดยเริ่มความเพียร คือ อารมณัตถุ และมีความเพียรบากบั่น ก้าวไปข้างหน้า คือ นิกกมณัตถุ และความเพียรที่มีกำลังยิ่งกว่า คือ ปรักกทณัตถุ ใช้ปัญญาพิจารณาไตรตรองเห็นถึงคุณและโทษ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ความริเริ่ม ความพยายาม ความบากบั่น ความออกไปพ้นจากความเกียจคร้าน ความก้าวไปข้างหน้ามีอยู่ การทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในธรรมเหล่านั้น ไม่เป็นอาหารเพื่อความเกิดแห่งถิ่นมิถะที่ยังไม่เกิด หรือเพื่อละถิ่นมิถะที่เกิดแล้ว เหมือนคนมีอิสระในการดำเนินชีวิต ไม่เป็นทาสรับใช้เขาต่อไป

ข้อ ๔ อุทธัจจกุกกัจจะ สมานสามารถกำจัดนิรณและระงับนิรณในจิต เมื่อเหตุเกิด อุทธัจจะ คือ ความฟุ้งซ่าน ความไม่สงบแห่งจิต ความพล่านแห่งจิต ความวุ่นวายใจ ส่วนกุกกัจจะนั้น คือ ความรำคาญ ความเดือดร้อนใจ ความยุ่งใจ เป็นอาการความฟุ้งซ่าน และรำคาญเกิดขึ้นภายในจิต ความคิดสับสนวุ่นวาย ซัดส่ายไปมา หาทิศทางแน่นอนไม่ได้ เลื่อนลอย เหม่อลอย ฝันเพื่องไป จึงทำให้เกิดความหงุดหงิดขึ้นมาภายใน

พร้อมไปด้วยโลภะก็ได้ พร้อมไปด้วยโทสะก็ได้ เจตโส อุปะสม แปลว่า ความไม่สงบแห่งใจ

ผู้ที่ผ่านการฝึกมาดี ตั้งแต่ขั้นขณิกะสมาธิ จนถึง อุปะจาระสมาธิ และ อัปปนาสมาธิ สามารถละอุทธัจจกุกกัจจะ ได้ด้วยความสงบแห่งใจ คือ สมานจิตนุ่มนวลควรแก่การทำงานหรือเหมาะแก่การใช้งาน เพราะไม่เครียดไม่กระด้าง ไม่วุ่น ไม่ขุ่นมัว ไม่สับสน ไม่เร่าร้อน ไม่กระวนกระวาย ความมีกัลยาณมิตร คบเพื่อนดีที่ให้คำแนะนำเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติได้เจรจาแต่เรื่องที่สบาย กล่าวถ้อยคำที่เหมาะสมแก่การปฏิบัติเพื่อละความฟุ้งซ่านรำคาญใจ เหมือนคนมีความสุขอิสระอยู่กับโลกภายนอกไม่ถูกจองจำขังคุก

ข้อ ๕ วิจิกิจฉา สมานสามารถกำจัดนิรณและระงับนิรณในจิต เมื่อเหตุเกิดวิจิกิจฉา คือ การไม่พิจารณาให้แยบคาย คิดคำนึงตรงข้ามความเป็นจริง ไม่ศึกษาให้รู้เห็นจริง มีความเคลือบแคลงสงสัย ไม่แน่ใจ ปิดกั้นความอยากรู้ ทำให้ไม่มีความสงบลงได้

ผู้ที่ผ่านการฝึกมาดี ตั้งแต่ขั้นขณิกะสมาธิ จนถึง อุปะจาระสมาธิ และ อัปปนาสมาธิ ละได้ด้วยธรรมดังต่อไปนี้ ได้แก่ โยนิโสมนสิการ คือ การคิดใคร่ครวญ ใส่ใจโดยแยบคาย ความเป็นพหูสูต คือ ผู้ได้สดับฟังมาก ในพระรัตนตรัย ความเป็นผู้ไต่ถาม สอบถามให้รู้ ความมีกัลยาณมิตร เพื่อนดีที่แนะนำ และเป็นตัวอย่างในการปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามความเป็นจริง ใช้ปัญญาพิจารณาไตรตรองเห็นถึงคุณและโทษในกุศลธรรมทั้งปวง ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสไว้ว่า ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ธรรมที่ควรเสพ ธรรมที่ทราวมและประณีต ธรรมที่เทียบด้วยของดำและขาว มีอยู่ การทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในธรรมเหล่านั้น ไม่เป็นอาหาร เพื่อความเกิดแห่งวิจิกิจฉา

ที่ยังไม่เกิด หรือเพื่อละวิกิจงาที่เกดแล้วเหมือนคนเดินทางไปในที่มีสิ่งแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ อากาศสดชื่นเบาบายกายสบายใจ

ผู้พิจารณาเห็นนิรวรณ ๕ ประการที่ละได้แล้ว เหมือนความไม่มีหนี้ เหมือนความไม่มีโรค เหมือนการพ้นจากเรือนจำ เหมือนความเป็นไทแก่ตน เหมือนภูมิสถานอันเกษม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อปราโมทย์แล้วย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติ ใจกายย่อมสงบ เธอมีกายสงบแล้ว ย่อมได้สวดยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น

๙. บทสรุป

สมาธิตามหลักพระพุทธศาสนาทั้ง ๓ ระดับ มีพลังที่ขัดเกลากิเลสของนิรวรณ โดยสมาธิในระดับขณิกะ

สมาธิ อุปจาระสมาธิ และอัปนาสมาธิ เป็นสมาธิเมื่อจิตตั้งมั่นแล้วสามารถละนิรวรณทั้ง ๕ (นิรวรณ ๕ หมายถึง สิ่งกัั้นจิตไม่ให้ก้าวหน้าในคุณธรรม ประกอบด้วย ๑) กามฉันทะ (ความพอใจในกาม) ๒) พยาบาท (ความคิดร้าย) ๓) ถีนมทณะ (ความหดหู่และเซื่องซึม) ๔) อุทธัจจกุกกุจ และ ๕) วิกิจงา(ความลั้ลเสงสัย) ได้ ในบทบาทการใช้ชีวิตอยู่ร่วมสังคม และเป็นมิตรกับสังคม ไม่ทำลายซึ่งกันและกัน โดยส่วนใหญ่สมาธิที่ใช้จะอยู่ในชั้นขณิกะสมาธิ อุปจาระสมาธิ ส่วนช่วงที่เกิดปฏิภาคนิมิต ในระดับผู้ปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้น ปารณาบรลุนิพาน ภาพที่มองเห็นในใจทุกสิ่ง ต้องใช้เป็นอารมณ์กรรมฐาน ซึ่งประณิตล็กซึ่งเลยจากชั้นที่เป็นภาพติดตาไปอีกชั้นหนึ่ง เป็นการเกิดสัญญาบริสุทธิ์ ปราศจากสีปราศจากมลทิน สามารถนึกขยายหรือย่อส่วนได้ตามความปรารณา เป็นสมาธิจวนเจียนจะแน่วแนโดยสมบูรณ์ ใกล้จะถึงฉาน เมื่อชานิขานาญคู้ันดีแล้ว ก็จะแน่วแนและเอียดล็กซึ่งกลายเป็นอัปนาสมาธิ อันเป็นองค์แห่งฉานต่อไป

บรรณานุกรม

- พระไตรปิฎกภาษาไทย. **มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๐. กรุงเทพมหานคร : ผลิธัมม์, ๒๕๕๙.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘. กรุงเทพมหานคร : ผลิธัมม์, ๒๕๕๙.
- พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร จิตวณฺโณ). **บทอบรมสมาธิภาวนา หลักสูตรชั้นต้น**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๕๔.
- นายเจริญ ช่วงชิต. การศึกษาสมาธิในพระพุทธศาสนาเถรวาท. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต**, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

รูปแบบปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในประเทศกัมพูชา

The Pattern of the Propagation Philosophy

of Theravada Buddhism in Cambodia

พระมหาสาคร ธรรมสาครโร*

พระมหาประภาส ปรีชาโน, ดร.**

พระมหามฆวรินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.**

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบปรัชญาการเผยแผ่ของพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศกัมพูชา” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ ๑. เพื่อศึกษาปรัชญาการเผยแผ่ของพุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎก ๒. ปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในประเทศกัมพูชา และ ๓. เพื่อเสนอรูปแบบปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในประเทศกัมพูชาที่เหมาะสมในยุคปัจจุบัน โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัยพบว่า ปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎก มีหลักการ วิธีการ และเป้าหมายเป็นไปเพื่อการดับทุกข์ พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาในรัชสมัยของพระเจ้าทริภังษารามาธิบดี พระภิกษุได้รับการส่งเสริมให้มาศึกษาพระพุทธศาสนาในกรุงเทพฯ แล้วกลับไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น ที่สำคัญคือมีการจัดตั้งโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมชั้นสูงขึ้นในกรุงพนมเปญ มีชื่อเรียกว่า ศาลาบาลีชั้นสูง และยังนำเอานิกายธรรมยุตจากเมืองไทยเข้ามาเผยแผ่ที่ประเทศกัมพูชาเป็นครั้งแรกอีกด้วย ผู้วิจัยเสนอว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชา ควรมีการนำปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎกทั้งในส่วนหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย มาพัฒนารูปแบบเพื่อให้มีแผนหรือยุทธศาสตร์สัมพันธ์เกื้อหนุนกันและกันได้ ใน ๒ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบศาสนโยบายด้านการบริหารเพื่อการเผยแผ่ (๒) รูปแบบการพัฒนาศาสนบุคคลเพื่อการเผยแผ่

คำสำคัญ : ปรัชญาการเผยแผ่, พุทธศาสนาเถรวาท, ประเทศกัมพูชา

Abstract

The aim of this study is 1) to investigate the propagation of Theravada Buddhism in Tripitaka 2) to investigate the propagation of Theravada Buddhism in Cambodia and 3) to propose the pattern of propagation philosophy of Theravada Buddhism in Cambodia with the appropriateness in the modern time by employing the qualitative research methodology.

* นิสิตดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

** ประธานสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

The results reveal that the propagation philosophy of Theravada Buddhism in Cambodia contains the principle, the method, and the purpose for the suffering extinguishment. Buddhism in Cambodia had been reconstructed in the Reign of King Harirukramathibordi. Buddhist monks had been supported to study Buddhism in Bangkok in order for the restoration of Buddhism in homeland. Most importantly, there was the foundation of the General Education Session of Buddhist Scripture Schools in Phnom Pehn. It was called “Advanced Pali Pavilion” (Sarapali). Moreover, they had applied Dhammyuttika-nikaya from Thailand to spread in Cambodia as the first time. The researcher proposed that Buddhism in Cambodia should be correlated with the propagation philosophy of Theravada Buddhism in Tripitaka regarding the principle, the method, and the purpose to develop the patter and to provide the plan or strategy which was correlative with 2 patterns i.e. (1) the pattern of the religious administrative policy for Buddhism propagation and (2) the pattern of religious personal development for Buddhism propagation.

Keywords : propagation philosophy, Theravada Buddhism, Cambodia

๑. บทนำ

การเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎก เริ่มขึ้นหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะได้ตรัสรู้ สัมมาสัมโพธิญาณ บรรลุถึงความ เป็นพระพุทธเจ้า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยบริสุทธิคุณเพราะปราศจากอาสวะกิเลส เต็มเปี่ยมด้วยพระปัญญาคุณเพราะสามารถเข้าถึงความเป็นจริงสูงสุด โดยเฉพาะความจริงอันประเสริฐ ได้แก่ อริยสัจ ๔ หลังจากนั้นทรงแสดงพระมหากรุณาธิคุณด้วยการออกประกาศพรหมจรรย์ คือแบบแห่งความประพฤติอันบริสุทธิ์บริบูรณ์ ทรงได้บุคคลที่ปฏิบัติตามทางสายกลางจนบรรลุอริยบุคคลตั้งแต่ระดับโสดาบันขึ้นไป เช่น พระอัญญาโกณฑัญญะ เป็นต้น จึงปรากฏพระสงฆ์สาวกในพระพุทธศาสนา และหลังจากนั้นเป็นต้นมา การเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็ขยายกว้างออกไปเรื่อยๆ ดังที่ปรากฏในมหาปทานสูตรว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเที่ยวจาริกไปเพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุขแก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์สัตว์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทพดาและมนุษย์ทั้งหลาย แต่อย่าได้ไปทางเดียวกันสองรูป เธอทั้งหลายจงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ในโลกนี้ สัตว์พวกที่มีกิเลสเพียงดังธูลิในจักษุเบาบางยังมีอยู่ เพราะไม่ได้ฟังธรรม สัตว์พวกนั้นจึงเสื่อมเสียไป ผู้ที่รู้ทั่วถึงธรรมได้ยังจักมี^๑ พระพุทธเจ้าและพระสาวกได้ทำการเผยแผ่ไปในที่ต่างๆ ทั้งใน ส่วนของบรรพชิตและคฤหัสถ์จนกระทั่งสิ้นสมัยพุทธกาลก็ยังมี การรักษาพระธรรมวินัยเพื่อการเผยแผ่เรื่อยมาด้วยการสังคายนา มีการแตกนิกายออกไปเรื่อยๆ จนถึงปัจจุบัน กล่าวโดยสรุปมี ๓ นิกายใหญ่ คือ นิกายเถรวาท นิกายมหายาน และนิกายวัชรยาน

^๑ ที.ม. (ไทย) ๑๓/๕๒/๕๓.

ในส่วนของการเผยแพร่พุทธศาสนาเถรวาทยุคปัจจุบัน ช่องทางในการเผยแพร่ได้พัฒนาไปจากเดิมมาก สืบเนื่องจากการพัฒนาด้านเทคโนโลยีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็น วิทยุ โทรทัศน์ จนไปถึง อินเทอร์เน็ต (internet) เฟสบุ๊ก (Facebook) อินสตราแกรม (Instagram) ที่ทำให้มนุษย์สามารถสื่อสารแบบไร้พรมแดนได้ ต่างจากยุคศาสดามาก เพราะในยุคนี้ใช้การสื่อสารแบบใช้ภาษากับผู้ฟังโดยตรง ต่อมาก็เป็นการกระจายในรูปแบบคัมภีร์ที่ต้องใช้สถานที่ในการเก็บซึ่งมักจะเป็นวัดหรือหอสมุด การเปลี่ยนช่องทางนี้เป็นบริบทที่มีอิทธิพลต่อผู้รับสาร ดังนั้น ผู้วิจัยจึงต้องการนำองค์ความรู้ดังที่กล่าวมาศึกษาเพื่อเสริมจุดแข็งและปิดจุดอ่อนสำหรับรูปแบบปรัชญาการเผยแพร่พุทธศาสนาเถรวาทในประเทศกัมพูชาให้มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น

พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาในรัชสมัยของพระเจ้าหริรัศมีรามาชิตติ พระภิกษุได้รับการส่งเสริมให้มาศึกษาพระพุทธศาสนาในกรุงเทพฯ แล้วกลับไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น ที่สำคัญคือมีการจัดตั้งโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมชั้นสูงขึ้นในกรุงพนมเปญ มีชื่อเรียกว่า ศาลาบาลีชั้นสูง และยังมีเอาานิชาธรรมยุตจากเมืองไทยเข้ามาเผยแพร่ที่ประเทศกัมพูชาเป็นครั้งแรกด้วย

ปัจจุบันพระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามีความเจริญขึ้นมามาก แต่แนวทางการปฏิบัติและการศึกษาเล่าเรียน ยังไม่แผ่ขยายออกไปมากนัก อยู่จำกัดในวงแคบ และไม่ค่อยมีความเป็นเอกภาพในเชิงการปฏิบัติให้เป็นแนวเดียวกัน สมดังพระนักปราชญ์ชาวกัมพูชารูปหนึ่งพูดไว้ว่า “พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาเปรียบเหมือนต้นโพธิ์ใหญ่ ต้นหนึ่ง ล้มลงถึงพื้นแผ่นดิน แล้วออกไป ออกราก แตกกิ่ง แตกก้านขึ้นมาใหม่”

อย่างไรก็ตาม การศึกษาของพระสงฆ์ก็มีการพัฒนาขึ้นมาเรื่อยๆ จนถึงบัดนี้ โดยมีการศึกษาพระธรรมวินัย และภาษาบาลีขยายกว้างออกไปทั่วประเทศ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๒-๒๕๔๒ มีพระสงฆ์สอบธรรมวินัยชั้นตรี โท เอก ทั้งหมด ๒๘,๗๕๒ รูป โรงเรียนพุทธิกปฐมศึกษา มีห้องเรียน ๒๔๗ ห้อง โรงเรียนพุทธิกมัธยมศึกษามี ๖ แห่ง มีพระนักศึกษทั้งหมด ๘๔๘ รูป และมีสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาชื่อว่า พุทธิกอุดมศึกษาพระสีหราช ตั้งอยู่ในกรุงพนมเปญ มีพระนิสิตนักศึกษาเล่าเรียน ประเทศกัมพูชา มีพระไตรปิฎกมานานแล้ว จารึกลงในใบลาน เขียนเป็นตัวหนังสือเขมรโบราณเป็นภาษาบาลี ลงวันที่ ๒ มกราคม ๒๔๗๓ กรมชำระพระไตรปิฎกแห่งวิทยาสถาน พุทธศาสนบัณฑิตได้เริ่มตรวจชำระและแปลจากภาษาบาลี มาเป็นภาษาเขมรในพระราชบรรณาลัย (ห้องสมุด) กัมพูชา ณ เมืองพนมเปญ การสร้างพระไตรปิฎกฉบับนี้ใช้ได้ พระบรมราชูปถัมภ์ของพระเจ้าสมเด็จพระเจ้าศรีสุวาทมนิวังค์ พระเจ้ากรุงกัมพูชาธิบดี ชำระแล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ รวมทั้งหมดได้ ๒๒๐ เล่ม แบ่งเป็นวินัยปิฎก ๒๓ เล่ม คือ นับตั้งแต่เล่มที่ ๑ ถึงเล่มที่ ๒๓ พระสุตตันตปิฎกมีทั้งหมด ๖๔ เล่ม นับตั้งแต่เล่มที่ ๒๔ ถึงเล่มที่ ๗๗ และพระอภิธรรมปิฎก มีทั้งหมด ๓๓ เล่ม นับตั้งแต่เล่มที่ ๗๘ ถึงเล่มที่ ๒๒๐ รวมหน้าทั้งหมด ๓๖,๖๓๐ หน้า การแปลและจัดพิมพ์ พระไตรปิฎกของกัมพูชาจะมีทั้งภาษาบาลีและภาษาเขมร อยู่ในเล่มเดียวกัน โดยจัดพิมพ์ภาษาบาลีอยู่ด้านซ้ายมือ และภาษาเขมรอยู่ด้านขวามือ จึงทำให้พระไตรปิฎกของ กัมพูชามีจำนวนเล่มมากกว่าพระไตรปิฎกของไทยซึ่งมี ๔๕ เล่ม เพราะแยกภาษาบาลีและภาษาไทยออกจากกัน ในปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ประเทศไทย โดยกรมการศาสนา ได้จัดทำพระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี-เขมร โดยถ่ายเอกสาร จากต้นฉบับเดิมจัดทำเป็นรูปเล่มสวยงามนำไปมอบถวาย คณะสงฆ์ประเทศกัมพูชา เนื่องจากขณะนั้นพระไตรปิฎกของประเทศกัมพูชาหาได้

ยากเพราะพิษของสงครามกลางเมือง ทำให้คณะสงฆ์ของประเทศกัมพูชาได้มีพระไตรปิฎกสำหรับศึกษาเล่าเรียนมาจนถึงปัจจุบันนี้

ผู้วิจัยเสนอว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาควรมีการนำปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎกทั้งในส่วนหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย มาพัฒนารูปแบบเพื่อให้มีแผนหรือยุทธศาสตร์สัมพันธ์เกื้อหนุนกันและกันได้ ๓ รูปแบบคือ (๑) รูปแบบศาสนโยบายด้านการบริหารเพื่อการเผยแผ่ (๒) รูปแบบการพัฒนาศาสนบุคคลเพื่อการเผยแผ่ (๓) รูปแบบการบูรณาการหลักปรัชญาสู่ความเป็นสากล เพื่อให้เกิดการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในยุคปัจจุบันได้อย่างกว้างขวาง มีเสถียรภาพ เพื่อให้พุทธศาสนาในประเทศกัมพูชามีรูปแบบการเผยแผ่ที่สามารถแก้ปัญหาในบริบทที่เผชิญอยู่ สามารถเข้าถึงพุทธศาสนิกชนได้ทุกระดับ พร้อมทั้งเหมาะสมกับเหตุการณ์ยุคปัจจุบัน ตลอดจนสามารถประยุกต์ใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ในทศวรรษหน้าต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “รูปแบบปรัชญาการเผยแผ่ของพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศกัมพูชา” นี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ

๑. เพื่อศึกษาปรัชญาการเผยแผ่ของพุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎก
๒. เพื่อศึกษาปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในประเทศกัมพูชา
๓. เพื่อเสนอรูปแบบปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในประเทศกัมพูชาที่เหมาะสมในยุคปัจจุบัน

๓. สรุปผลการวิจัย

๑. ปรัชญาการเผยแผ่ของพุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎก มีหลักการ วิธีการ และเป้าหมายเป็นไปเพื่อการดับทุกข์

๒. พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาในรัชสมัยของพระเจ้าหริรัศมีรามาชิตติ พระภิกษุได้รับการส่งเสริมให้มาศึกษาพระพุทธศาสนาในกรุงเทพฯ แล้วกลับไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น ที่สำคัญคือมีการจัดตั้งโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมชั้นสูงขึ้นในกรุงพนมเปญ มีชื่อเรียกว่า ศาลาบาลีชั้นสูง และยังมีเอาานิยามธรรมยุตจากเมืองไทยเข้ามาเผยแผ่ที่ประเทศกัมพูชาเป็นครั้งแรกอีกด้วย

๓. ผู้วิจัยเสนอว่า พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาควรมีการนำปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎกทั้งในส่วนหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย มาพัฒนารูปแบบเพื่อให้มีแผนหรือยุทธศาสตร์สัมพันธ์เกื้อหนุนกันและกันได้ ๒ รูปแบบคือ (๑) รูปแบบศาสนโยบายด้านการบริหารเพื่อการเผยแผ่ (๒) รูปแบบการพัฒนาศาสนบุคคลเพื่อการเผยแผ่

๔. อภิปรายผล

๑. การเผยแผ่พุทธศาสนาในพระไตรปิฎก มีหลักการ วิธีการ และเป้าหมายในการเผยแผ่ดังนี้

๑) หลักการเผยแผ่พุทธศาสนาในพระไตรปิฎก สามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ หมวด คือ ๑) สิ่งที่เป็นข้อค่านึงต่าง ๆ เกี่ยวกับเนื้อหาและเรื่องที่สอน ๒) สิ่งที่เป็นข้อค่านึงต่าง ๆ เกี่ยวกับผู้เรียน และ

๓) สิ่งที่เป็นข้อคำนึงต่างๆ เกี่ยวกับตัวของผู้สอน หลักการสอนทั้ง ๓ หมวดนี้ มีความสำคัญอย่างมากในการศึกษาให้เกิดความเข้าใจอย่างแท้จริงและสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ได้ผล หากองค์ประกอบทั้ง ๓ อย่างนี้เกิดความบกพร่องหรือสมดุล การศึกษาเรียนรู้ก็อาจเกิดปัญหา ไม่อาจบรรลุเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการสอนได้^๒

๒) วิธีการเผยแผ่พุทธศาสนาในพระไตรปิฎก ได้แก่วิธีต่อไปนี้ (๑) แบบสากัจฉาหรือสนทนา (๒) แบบบรรยาย (๓) แบบตอบปัญหา พระพุทธเจ้าจะทรงให้หลักในการพิจารณา ตูลกษณะของปัญหาและวิธีการที่จะตอบปัญหาไว้ ๔ ประการ ประกอบด้วย เอกังสพยากรณียปัญหา ปฏิปุจฉาพยากรณียปัญหา วิวัชชพยากรณียปัญหา ฐปณียปัญหา และ (๔) แบบวางกฎข้อบังคับ^๓

๓) เป้าหมายการเผยแผ่พุทธศาสนาในพระไตรปิฎก จุดหมายในการสอนของพระพุทธเจ้า มุ่งเน้นไปที่ประโยชน์ของมหาชนเป็นที่ตั้ง การประกาศศาสนาจึงยึดหลักประโยชน์ของมหาชนเป็นที่ตั้ง ซึ่งเป็นหลักการสำคัญและนโยบายที่สำคัญในการเผยแผ่พระธรรมวินัยในพุทธศาสนา เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขตามพุทธประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) ทิฏฐธัมมิกกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาตินี้ (๒) สัมปรายิกัตถประโยชน์ ประโยชน์ในชาติหน้า และ (๓) ปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์อย่างยิ่ง^๔ นอกจากนี้พระพุทธเจ้ายังมีพุทธประสงค์ในการสอนเพื่อให้มหาชนเกิดความรู้ ความเห็น ๓ ประการ คือ (๑) อภิญญาธรรมเทศนา (เพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้เห็น) (๒) สนิทานธรรมเทศนา (เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้ ทรงแสดงธรรมอย่างมีเหตุผลที่ผู้ฟังตรงตามให้เห็นด้วยตนเอง) และ (๓) สัปปาฏิหาริยธรรมเทศนา (เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร ทรงแสดงธรรม มีคุณเป็นอัศจรรย์ สามารถยังผู้ปฏิบัติได้รับผลตามสมควรแก่กำลังแห่งการปฏิบัติของตนๆ)^๕

๒. พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาได้รับการฟื้นฟูขึ้นมาในรัชสมัยของพระเจ้าหริรัศมีรามาชิตติ พระภิกษุได้รับการส่งเสริมให้มาศึกษาพระพุทธศาสนาในกรุงเทพฯ แล้วกลับไปฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองขึ้น ที่สำคัญคือมีการจัดตั้งโรงเรียนสอนพระปริยัติธรรมชั้นสูงชั้นในกรุงพนมเปญ มีชื่อเรียกว่า ศาลาบาลีชั้นสูง และยังมีนำเอานิยายธรรมยุตจากเมืองไทยเข้ามาเผยแผ่ที่ประเทศกัมพูชาเป็นครั้งแรกอีกด้วย ถึงแม้ว่าปัจจุบันการศึกษาของคณะสงฆ์กัมพูชาได้พัฒนามาก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว จนสามารถเปิดทางการเรียนการสอนถึงระดับอุดมศึกษา ขณะเดียวกัน การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ กัมพูชาก็ยังประสบกับปัญหาและอุปสรรคหลายด้าน เช่น ขาดการวางแผนนโยบายการจัดการศึกษา ที่เป็นเอกภาพระหว่างสถาบันที่เกี่ยวข้องทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค การจัดสรรงบประมาณไม่เพียงพอจากภาครัฐ ไม่ว่าจะ เป็นงบประมาณด้านการพัฒนาฝึกอบรมและผลิตครูผู้สอน งบประมาณการสร้างอาคารเรียน งบประมาณอุปกรณ์การศึกษา ตลอดจนงบประมาณค่าตอบแทนครูผู้สอน การกำหนดหลักสูตรการศึกษาของสถาบันการศึกษาสงฆ์ยังไม่สอดคล้องกับการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน/สถานศึกษาของรัฐ คือให้น้ำหนักแตกต่างกัน

^๒ Bhikkhu Bodhi, *The Noble Eightfold Path*, (Kandy : BPS., 1999), p. xii.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พุทธวิธีในการสอน*, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๔๗), หน้า ๕๔.

^๔ ชู.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

^๕ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๖๑/๑๖๖.

บางครั้งให้ความสำคัญกับวิชาพระพุทธศาสนามากกว่าวิชาสมัยใหม่และบางครั้งให้ความสำคัญกับวิชาสมัยใหม่มากกว่าวิชาพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ยังมีปัญหาอีกเช่น ขาดความเข้าใจเพียงพอต่อการจัดการศึกษา และการไม่ เป็นเอกภาพกันของหลักสูตร พร้อมทั้งการขาดประสานงานกันระหว่างสถาบันเกี่ยวข้อง อันเป็นปัญหาหนึ่งทำให้นักเรียน นักศึกษาที่เป็นพระสงฆ์ต้องหันไปสนใจวิชาซึ่งมากกว่าวิชาทางพระพุทธศาสนา ยิ่งทำให้พระสงฆ์ห่างไกลจากพระพุทธศาสนา ที่สำคัญ คือไม่เข้าใจหลักแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยไตรสิกขาคือศีล สมาธิ และปัญญา^๖

๓. พระพุทธศาสนาในประเทศกัมพูชาควรมีการนำปรัชญาการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเถรวาทในพระไตรปิฎกทั้งในส่วนหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย มาพัฒนารูปแบบเพื่อให้มีแผนหรือยุทธศาสตร์สัมพันธ์เกื้อหนุนกันและกันได้ ใน ๒ รูปแบบคือ

(๑) รูปแบบศาสนโยบายด้านการบริหารเพื่อการเผยแผ่ เพื่อแก้ปัญหาศาสนโยบายด้านการบริหาร ด้วยการวางแผนอย่างที่ได้ส่งพระอรหันต์ ๖๐ รูป ออกไปประกาศพระศาสนา โดย ให้ไปรูปเดียว แนวทางนี้หากนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบันได้แก่ การพัฒนาบุคลากรทั้งบรรพชิตและฆราวาสให้มีประสิทธิภาพในการเผยแผ่ในระดับสูง (เทียบได้กับสมัยพุทธกาลที่ส่งพระอรหันต์คุณภาพสูงระดับชีนาสพไปในทิศต่างๆ) โดยอบรมให้มีความเป็นผู้นำ มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม มีสติปัญญาไหวพริบปฏิภาณ มีวิธีการและอุบายในการสอน มีความรู้ในด้านการบริหารตน บริหารคน บริหารงานได้อย่างเข้าใจลึกซึ้ง คือ เพียบพร้อมด้วยความรู้และประสบการณ์ บุคคลเหล่านี้จะเป็นกำลังสำคัญในการออกไปสร้างการมีส่วนร่วม สร้างทีมงานที่เข้มแข็ง มีทักษะความสามารถในการบริหารตน บริหารคน บริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

(๒) รูปแบบการพัฒนาศาสนบุคคลเพื่อการเผยแผ่ เพื่อแก้ปัญหาด้านการพัฒนาศาสนบุคคลให้เป็นระบบและมีประสิทธิภาพประสิทธิผล

จากการศึกษาพุทธวิธีการสอน พบว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสอนอยู่ ๔ วิธีด้วยกัน คือ ๑) พุทธวิธีการสอนแบบสัจฉาหรือสนทนา ๒) พุทธวิธีการสอนแบบบรรยาย ๓) พุทธวิธีการสอน แบบตอบปัญหา และ ๔) พุทธวิธีการสอนแบบวางกฏข้อบังคับ ในการสอนตามพุทธวิธีทั้ง ๔ แบบนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนด้วยหลักธรรมทั้งในส่วนที่เป็นหลักธรรมพื้นฐาน และหลักธรรมเฉพาะทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่แตกต่างกัน แต่ก็มีพระนิพพาน เป็นเป้าหมายสุดท้ายร่วมกันทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์

ในส่วนหลักธรรมพื้นฐานที่ใช้สอนบรรพชิต คือ หลักไตรสิกขา ได้แก่ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ส่วนหลักธรรมเฉพาะที่ใช้สอนบรรพชิต พบว่า มีอยู่หลายหลักธรรมด้วยกัน ผู้วิจัยไม่อาจนำมาอธิบายได้หมดทุกหัวข้อธรรม ดังนั้น จึงหยิบยกเฉพาะหลักธรรมที่เห็นว่ามีสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการนำมาวิเคราะห์เพื่อตอบโจทย์หรือปัญหาการวิจัยในวิทยานิพนธ์เล่มนี้เท่านั้น หลักธรรมเฉพาะที่ใช้สอนบรรพชิตทั้งในและนอกพุทธศาสนานั้น ได้แก่ ธรรมจักรกับปวัตตนสูตร, อนัตตลักขณสูตร, อาทิตตปริยายสูตร, กรณียเมตตสูตร, ปัพพชิตอภินหะปัจจเวกขณ ๑๐, ภัยสูตร, อปินณกสูตร และอปัญญาสูตร ส่วนจุดมุ่งหมายในการสอนบรรพชิตทั้งในและนอกศาสนานั้น พระองค์ทรงมี

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔๒-๑๗๖.

พุทธประสงค์ให้ได้รับประโยชน์อันสูงสุด (ปรมาตมประโยชน์) ได้แก่ มรรค ผล และนิพพาน โดยรู้จักเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้เห็น สามารถรองตามแล้วเห็นจริงได้ด้วยตนเอง และได้รับผลแห่งการปฏิบัติตามสมควร คือ ได้อริยมรรค อริยผลตามสมควรแก่กำลังความสามารถทางสติปัญญา

ในส่วนหลักธรรมพื้นฐานที่ใช้สอนคฤหัสถ์ คือ บุญกิริยาวัตถุ ๓ ได้แก่ ทานมัย ศีลมัย และภวานามัย ส่วนหลักธรรมเฉพาะที่ใช้สอนคฤหัสถ์ พบว่า มีอยู่หลายหลักธรรมด้วยกัน ผู้วิจัยไม่อาจนำมาอธิบายได้หมดทุกหัวข้อธรรม ดังนั้น จึงหยิบยกเฉพาะหลักธรรมที่เห็นว่ามีสำคัญและเป็นประโยชน์ ต่อการนำมาวิเคราะห์เพื่อตอบโจทย์หรือปัญหาการวิจัยในวิทยานิพนธ์เล่มนี้เท่านั้น หลักธรรมเฉพาะที่ใช้สอนคฤหัสถ์ทั้งในและนอกพุทธศาสนานั้น ได้แก่ อนุบุพพิทกา, ฆราวาสธรรม ๔, หลักสัมมาชีวะ หลักทศ ๖, กาลามสูตรกึ่งขานีฐาน ๑๐, ภรรยา ๗ จำพวก, กามโมคิ ๑๐, สุขของคฤหัสถ์ ๔ และอัคคีสูตร ส่วนจุดมุ่งหมายในการสอนคฤหัสถ์ของพระพุทธเจ้า นั้น ก็เพื่อให้คฤหัสถ์ได้บรรลุถึงประโยชน์อันพึงมีพึงได้ใน ๓ ระดับ ตามความสามารถทางด้านสติปัญญาและบุญบารมีของแต่ละบุคคล ได้แก่ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในภพนี้) สัมปรายิกัตถประโยชน์ (ประโยชน์ในภพหน้า) และ ปรมาตมประโยชน์ (ประโยชน์สูงสุด) ได้แก่ พระนิพพาน

ดังนั้น จึงควรมีการจัดอบรมทั้งบรรพชิตและฆราวาสอย่างต่อเนื่อง โดยกระจายศูนย์อบรมให้กว้างขวางและครอบคลุมในทุกภาคส่วน ส่วนในด้านการเผยแพร่ นั้น ควรมีการเผยแพร่กิจกรรมการอบรมโดยอาศัยช่องทางสื่อออนไลน์ เช่น การสร้างเว็บไซต์ (Website) การประชาสัมพันธ์ผ่านเฟซบุ๊ก (Facebook) กลุ่มไลน์ (Line) อินสตราแกรม (Instagram) สื่อที่นำไปเผยแพร่ นั้น เช่น เอกสารหนังสือออนไลน์ (E-book) ที่สามารถอ่านได้ ดาวโหลดได้ เสียงบรรยายธรรม วีดีโอ วีดีโอคลิป อินโฟกราฟฟิค ไลฟ์สดผ่านเฟซบุ๊ก ตลอดถึงสื่อการ์ตูนอิมเมชัน เกมตอบคำถามเชิงธรรมะ ละครเกี่ยวกับธรรมะ เป็นต้น

๕. ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษา “รูปแบบปรัชญาการเผยแผ่ของพุทธศาสนาเถรวาทในประเทศไทย” ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ค้นพบองค์ความรู้ที่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์หลายประการ แต่ในขณะเดียวกันผู้วิจัยกลับพบว่ายังมีปัญหาอีกหลายอย่างที่ควรจะได้รับ การค้นคว้าวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ ก็เช่นเดียวกันกับการทำความเข้าใจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในกัมพูชา ดังนั้น เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา ผู้วิจัยขอเสนอแนะในเชิงนโยบาย และสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๑) กระทรวงกิจการศาสนา และวัฒนธรรมกับกระทรวงศึกษาธิการ ควรกำหนดนโยบายและแนวทางการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ประเทศไทยให้ชัดเจนเป็นระบบอย่างสอดคล้องกันในทุกระดับชั้นทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เพื่อให้การจัดการศึกษาเป็นไปในรูปแบบและแนวเดียวกันอย่างมีประสิทธิภาพ

๒) รัฐบาลควรพิจารณาจัดสรรงบประมาณ และบุคลากรเพื่อสนับสนุนการจัด การศึกษาของคณะสงฆ์ประเทศไทยให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง และได้ประสิทธิผลโดยเฉพาะงบประมาณด้านการพัฒนา ฝึกอบรมและผลิตครูพระสอนศีลธรรม ตลอดจนผู้สอนที่เป็นฆราวาส สนับสนุนงบประมาณ

การสร้างอาคารเรียน งบประมาณอุปกรณ์การศึกษา ตลอดจนงบประมาณค่าตอบแทนครูผู้สอนให้มากกว่าที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้

๓. กระทรวงกิจการศาสนา และวัฒนธรรมกับกระทรวงศึกษาธิการ ควรกำหนดหลักสูตร การศึกษาของสถาบันการศึกษาของสงฆ์ ให้สอดคล้องกับการจัดการศึกษาในระบบ โรงเรียน/ สถานศึกษาของรัฐ และประสานงานให้สถานศึกษาและหน่วยงานของรัฐ คุ้มครองคุณวุฒิ ทาง การศึกษาของสงฆ์ ให้เทียบเท่ากับการศึกษาตามระบบการศึกษาของรัฐในระดับต่างๆ เพื่อประโยชน์ ในการศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นและการออกไปประกอบอาชีพได้อย่างมั่นคง

๔. รัฐควรอุดหนุนงบประมาณด้านอุปกรณ์การศึกษาสื่อการเรียนการสอนแก่โรงเรียน สถาบันการศึกษาของสงฆ์เช่นเดียวกับโรงเรียน/สถานศึกษาของรัฐ และมีอุปกรณ์การศึกษาที่ทันสมัย ตลอดจนนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในระบบการเรียนการสอน เช่น โทรทัศน์ คอมพิวเตอร์ และสื่อ การสอนต่างๆ ในโลกออนไลน์ เป็นต้น

๕. สำนักงานกิจการศาสนาและวัฒนธรรมประจำจังหวัด ควรสนับสนุนส่งเสริมให้มี การประชาสัมพันธ์ให้ประชาชน สนใจการส่งเสริมการศาสนศึกษา การสร้างบุคลากรทางศาสนามากกว่า สร้างถาวรวัตถุในพระพุทธศาสนา อันจะส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพต่อการจัดการศึกษา และ บุคลากรทางศาสนาให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในทศวรรษหน้า

๒. ควรศึกษาปรัชญาการเผยแผ่พุทธศาสนาเถรวาทในประเทศต่างๆ แถบอาเซียน เช่น ประเทศลาว ประเทศพม่า ประเทศเวียดนาม เป็นต้น

บรรณานุกรม

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธวิธีในการสอน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันสันติธรรม, ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พระพุทธศาสนาในอาเซียน**. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภาและสถาบันสันติธรรม, ๒๕๕๕.

Bhikkhu Bodhi. **The Noble Eightfold Path**, Kandy : BPS., 1999.

วัฒนธรรมไทยตามแนวพุทธศาสตร์ Thai Culture according to the Buddhist Principles

พระปัญญา จิตภาโณ*
เขตต์พนธ์ วิชชุรังษี*
พรประทาน ชูโต*

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้ สรุปได้ว่า พุทธศาสนามีอิทธิพลและเป็นแม่แบบแห่งวัฒนธรรมที่ดำรงของ ไทย คนไทยผูกพันกับความเชื่อและแนวปฏิบัติตามหลักคำสอนในพุทธศาสนา ดังนั้น วัฒนธรรมของ สังคมไทยกับพุทธศาสนาจึงแยกออกจากกันไม่ได้ เพราะพุทธศาสนาเป็นรากฐานแห่งสังคมไทยอย่าง แท้จริง พุทธศาสนาและวัฒนธรรมไทยมีหน้าที่ต่อสังคมดังนี้ กำหนดรูปแบบของสถาบัน กำหนด บทบาท ควบคุมสังคม เป็นสัญลักษณ์ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม สร้างรูปแบบความ ประพฤติและการปฏิบัติร่วมกัน ช่วยตระหนักถึงความหมายและวัตถุประสงค์ของการมีชีวิต ตลอดถึง สร้างและหล่อหลอมบุคลิกภาพของสังคม

คำสำคัญ : วัฒนธรรมไทย, พุทธศาสตร์, รูปแบบของสถาบัน

Abstract

The study of Thai culture and Buddhist principles found that Buddhism has an influence on Thai cultural structure. Thai people are bound to Buddhism beliefs and practices. Therefore, Thai culture and Buddhism cannot be separated from each other. Buddhism is truly the fundamental of Thai society. Buddhism and Thai culture influenced to the society in many aspects as follows: to define the social institutions, to define and control the role and identity of people in the society, to cooperate a unity of the society, to create a common norm, to shade light on the meaning and the purpose of life as well as creating the personality of people in the society.

Keywords: Thai Culture, the Buddhist Principles, the social institution

๑. ความหมายของวัฒนธรรม

การที่มนุษย์มาอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเป็นสังคมขึ้นมาย่อมต้องมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของ กลุ่มมีระเบียบแบบแผนที่ควบคุมพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มให้อยู่ในขอบเขตที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมี ความสงบสุข สิ่งที่เป็นเครื่องมือในการควบคุมพฤติกรรมของกลุ่มคนนี้เราเรียกว่า "วัฒนธรรม" ดังนั้น

* นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

* นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

* นิสิตมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนอารมณ์ห่อหุ้มร่างกายตกแต่งคนให้หน้าดูชม วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องควบคู่กับคนเสมอไป^๑

คำว่า “วัฒนธรรม” เป็นคำสมาสระหว่างภาษาบาลีกับสันสกฤต แปลตามรากศัพท์ หมายถึงสภาพอันเจริญงอกงามหรือลักษณะที่แสดงถึงความเจริญงอกงาม (Culture)^๒

ความหมายของวัฒนธรรมไทยทั่วไปที่ชาวบ้านเข้าใจได้แต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ หมายถึงแบบในการดำเนินชีวิต คือเป็นคนไทย ต้องพูดไทย แต่งกายแบบไทย เดินเห็นแบบไทย ขับรถตามกฎหมายจราจรไทย คิดแบบไทย ส่วนวัฒนธรรมไทยตามแนวพุทธศาสตร์ ในบทความนี้จะใช้คำว่า “วัฒนธรรมพุทธ” และให้ความหมายของวัฒนธรรมพุทธ หมายถึง “แบบในการดำเนินชีวิตอย่างพุทธ”^๓ ดังนั้นเราต้องเรียนรู้ภาษาบาลี สันสกฤตเพิ่มขึ้นนอกเหนือจากภาษาไทย เราต้องทำบุญทำทาน บวชพระ (ชาย) บวชชี (หญิง) บวชเณร (เด็กชาย) เราต้องคิดตามหลักธรรมของพุทธศาสนา คือ มีเมตตากรุณาต่อผู้อื่นและสัตว์รวมถึงธรรมชาติ เป็นต้น

๒. ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรม

ลักษณะของวัฒนธรรม อธิบายได้ดังนี้

๑. วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ มนุษย์แตกต่างจากสัตว์ ตรงที่มีการรู้จักคิด มีการเรียนรู้ จัดระเบียบชีวิตให้เจริญ อยู่ดีกินดี มีความสุขสะอาดสบาย รู้จักแก้ไขปัญหา ซึ่งแตกต่างไปจากสัตว์ที่เกิดการเรียนรู้โดยอาศัยความจำเท่านั้น

๒. วัฒนธรรมเป็นมรดกของสังคม เนื่องจากมีการถ่ายทอดการเรียนรู้ จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนรุ่นหนึ่งทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม โดยไม่ขาดช่วงระยะเวลาและมนุษย์ใช้ภาษาในการถ่ายทอดวัฒนธรรม ภาษาจึงเป็นสัญลักษณ์ที่ใช้ถ่ายทอดวัฒนธรรมนั่นเอง

๓. วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิต หรือเป็นแบบแผนของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ มนุษย์เกิดในสังคมใดก็จะเรียนรู้และซึมซับวัฒนธรรมของสังคมที่ตนเองอาศัยอยู่ ดังนั้น วัฒนธรรมในแต่ละสังคมจึงแตกต่างกัน

๔. วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่คงที่ มนุษย์มีการคิดค้นประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ และ ปรับปรุงของเดิมให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อความเหมาะสม และความอยู่รอดของสังคม เช่น สังคมไทยสมัยก่อนผู้หญิงจะทำงานบ้าน ผู้ชายทำงานนอกบ้าน เพื่อหาเลี้ยงครอบครัว แต่ปัจจุบันสภาพสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้าน เพื่อหารายได้มาจุนเจือครอบครัว บทบาทของผู้หญิงในสังคมไทยจึงเปลี่ยนแปลงไป^๔

^๑ บ้านจอมยุทธ, *วัฒนธรรมและประเพณีไทย*, <[https:// www.baanjomyut.com/library/thai_culture๓/index.html](https://www.baanjomyut.com/library/thai_culture๓/index.html)>, ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

^๒ คุณ โทซันท์, *พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย*, (กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์. ๒๕๔๕), หน้า ๓๓-๓๔.

^๓ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, *สังคมวัฒนธรรมพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๔๓.

^๔ บ้านจอมยุทธ, *วัฒนธรรมและประเพณีไทย*, <[https:// www.baanjomyut.com/library/thai_culture๓/index.html](https://www.baanjomyut.com/library/thai_culture๓/index.html)>, ๙ มีนาคม ๒๕๖๒.

ในทางวิชาการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมเป็น ๒ ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุ และ วัฒนธรรมทางจิตใจ มีรายละเอียดดังนี้ ๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ (Material Culture) เช่น สิ่งปลูกสร้าง สถานที่สำคัญเชิงสัญลักษณ์ โบราณสถาน ศาสนาสถาน เทวสถาน สถาปัตยกรรม เป็นต้น ๒. วัฒนธรรมทางจิตใจ (Non-Material Culture) เป็นนามธรรม เช่น ศิลปะ การแสดงออกเชิงศิลปะ จิตรกรรม หลักคำสอน ศาสนา คติธรรม ประเพณี วรรณคดี สุนทรียศาสตร์เชิงศิลป์ รูปแบบของวิถีชีวิต เป็นต้น^๕

๓. ประเภทของวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา

มีการแบ่งประเภทของวัฒนธรรมทางพุทธศาสนาไว้ ๔ ด้าน^๖ ดังนี้

๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ

เรื่องนี้เป็นวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม มองเห็น และเข้าใจง่าย แบ่งออกได้ ๔ ส่วน ดังนี้

๑) วัฒนธรรมทางวัตถุเกี่ยวกับสงฆ์ในพุทธศาสนามีหลายอย่าง เริ่มตั้งแต่อัฐบริวาร หรือ เครื่องใช้ ๘ ประการของสงฆ์ เช่น ส่วนที่เป็นเสื้อผ้ามีสบง จีวร สังฆาฏิ ประคตเอว ผ้าอาบ ย่าม ส่วนที่เป็นเครื่องใช้มี บาตร เครื่องกรองน้ำ มีดโกน ด้ายและเข็มเย็บผ้า สบู่ แปรงสีฟันและยาสีฟัน เป็นต้น

๒) วัฒนธรรมทางวัตถุเกี่ยวกับวัด แบ่งย่อยเป็น ๒.๑ พระธรรม ได้แก่ ตัวพระไตรปิฎก และ คำบรรยายอธิบายธรรมของพระสงฆ์ผู้ทรงคุณวุฒิทั้งหลาย ๒.๒ สิ่งปลูกสร้าง เช่น กุฏิพระ หอฉัน หอระฆัง โบสถ์ วิหาร หอสมุด โรงครัว ใบสีมา ธรรมาสน์ กำแพงวัด ศาลา ศาลาการเปรียญ เมรุเผาศพ ๒.๓ สิ่งเคารพ เช่น พระพุทธรูป เจดีย์ มณฑป พระปรารค์

๓) วัฒนธรรมทางวัตถุเกี่ยวกับพื้นที่วัด ที่เราเรียกว่า ธรณีสงฆ์ ซึ่งยังแบ่งเป็นสองส่วน กว้างๆ คือ พุทธาวาส (ที่ๆเป็นที่ตั้งของศาสนสถาน ศาสนวัตถุ) กับ สังฆาวาส (พื้นที่ที่ชาวบ้านมอบให้วัดไว้ จัดหาประโยชน์ เช่น ให้เช่า เรียกว่า ที่กัลปนา)

๔) วัฒนธรรมทางวัตถุเกี่ยวกับธรรมเนียมประเพณี ในวัฒนธรรมพุทธมีขนบธรรมเนียมประเพณีเกี่ยวกับศาสนาหลายอย่าง ตั้งแต่เกิด โต แต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ แก่ชราและตาย จึงมีวัตถุเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้ที่สำคัญจำนวนมาก เช่น ดอกไม้ รูป เทียน สายสิญจน์ น้ำมันต์ ชันน้ำมันต์ โตะหมูปูชา ของถวายพระต่างๆ มักจะเป็นของใช้ สบู่ ผงซักฟอก ชา กาแฟ นมชั้นหวาน กาน้ำ สบง จีวร น้ำผลไม้ รวมถึงปัจจัย(เงิน) เป็นต้น

๒. วัฒนธรรมทางสังคม

วัฒนธรรมทางสังคมตามแบบพุทธศาสนามี ๕ ส่วน ดังนี้

๑) ศิล คือ แบบความประพฤติดี ประพฤติชอบของบุคคลและกลุ่มคน ศิล ๕ เป็นศิลปะสำหรับชาวพุทธทั่วไป สูงขึ้นไปคือศิล ๘ (อุโบสถศิล) เณรถือศิล ๑๐ พระสงฆ์ถือศิล ๒๒๗ ข้อ ส่วนชาวพุทธที่ดีต้องมีลักษณะ ๕ ประการ คือ ก. ต้องมีศรัทธา หรือความเชื่อมั่นในพุทธศาสนา ข. ต้องมีศีล คือ ความประพฤติดี เช่น ศิล ๕ ค. ต้องเชื่อกฎแห่งกรรม ไม่ตื่นข่าวมงคล ง. ไม่ทำบุญนอกศาสนา จ. บำรุงพระพุทธศาสนา

^๕ พระมหาหมณวินทร์ ปุริสุตโตโม, *วิถีทัศน์*, ๒๕๖๒

^๖ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, *สังคมวัฒนธรรมพุทธ*, อ่างแล้ว, หน้า ๔๔-๖๗.

๒) ธรรม เป็นเรื่องต่อยอดจากศีลขึ้นไป ทำให้เกิดประโยชน์ตนและประโยชน์ท่านมากยิ่งขึ้น ทำให้ตนเกิดความเจริญก้าวหน้า กลุ่มครอบครัว สังคมมีความมั่นคง มีความสมดุลและมีสันติภาพ รวมถึงการทำให้ธรรมชาติแวดล้อมมีความสมดุลและเอื้อประโยชน์ต่อมนุษย์ ในรายงานนี้ขอกล่าวถึง ธรรมคร่าวๆ ๒ ประเภท คือ ก. โลกียธรรม หมายถึง ธรรมอันเป็นวิสัยโลกหรือสภาวะธรรมเนื่องในโลก คือ ธรรมะทั้งปวงที่ใช้เพื่อความสุขในโลกนี้ ขอบุญบิณฑบาต ๓ หมวด คือ ๑) หัวใจของพุทธศาสนา (ทำกรรมดี, เว้นจากกรรมชั่ว, ทำจิตให้ผ่องใส) ๒) อารมณ ๕ อารมณที่ควรรักษาไว้เป็นประจำ (ปราโมทย์, ปิติ, ปัสสทธิ, สุข, สมานิ) ๓) อริยวัฑฒิ ๕ เครื่องวัดความเจริญในธรรม (ศรัทธา, ศีล, สุตะ, จาคะ, ปัญญา) การวัดความเจริญในธรรมด้วยหลัก ๕ ข้อ คือ การมีศรัทธา ศีล สุตะ (ความรู้) จาคะ (ให้ปัน) และปัญญามากขึ้น ก็แสดงว่ามีความเจริญก้าวหน้าในธรรมมากขึ้น ข. โลกุตระธรรม หมายถึง ธรรมอันมิใช่วิสัยโลก สภาวะพ้นโลก คือ ธรรมะทั้งหลายที่จะทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุเป้าหมายสูงสุด คือ นิพพาน โพธิปักขิยธรรม คือ ธรรมที่เกื้อกูลแก่การตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า พุทธศาสนิกชนผู้มุ่งนิพพานสามารถปฏิบัติธรรมนี้เพื่อการบรรลุเป้าหมายได้

๓) ประเพณีพุทธ มีมากมาย ในรายงานนี้ขอยกเป็นตัวอย่างสัก ๓ ประเพณี ก. การทำบุญวันเกิด หมายถึง การทำบุญในวันที่ตนหรือผู้มีพระคุณโดยเฉพาะมารดาเกิด เหตุที่ต้องทำบุญวันเกิดนี้เพราะชาวพุทธถือว่าการเกิดเป็นทุกข์ เพื่อให้ทุกข์เบาบางลงจึงต้องทำ บุญ การทำบุญวันเกิดปฏิบัติได้หลายแบบ เช่น การให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ทำบุญเลี้ยงพระ ตักบาตรและกรวดน้ำตอนเช้า เป็นต้น ข. บวชนาค คือ การที่ชาวไทยที่อายุครบ ๒๐ ปีบริบูรณ์ อย่างเข้าปีที่ ๒๑ บวชเป็นพระสงฆ์ในบวรพระพุทธศาสนาเป็นระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งนิยมบวชกัน ๓ เดือนในช่วงเข้าพรรษา แต่ก็สามารถบวชน้อยกว่านี้ได้ เหตุที่บวช เพื่อให้ได้มีโอกาสเรียนศาสนธรรมและเรียนรู้ชีวิตของสงฆ์ ซึ่งถือว่าเป็นการสืบทอดศาสนาอีกหนทาง บางคนหลังบวชพระตามประเพณี ไม่ลาสิกขาบท (สึก) ก็มี แต่ว่าการลาสิกขาบทจะทำเมื่อใดก็ได้ ค. แต่งงาน การแต่งงานเป็นเรื่องสำคัญของมนุษย์ ไม่เพียงแต่สืบทอดเผ่าพันธุ์และสังคมเท่านั้น แต่เพื่อความเรียบร้อยเรียบร้อยและความเจริญก้าวหน้าของสังคมด้วยการเลือกคู่ครองควรมีลักษณะตามข้อธรรมที่เรียกว่า สมชีวิตรรม คือ การมีชีวิตด้านต่างๆเสมอกัน ได้แก่ มีศรัทธา ความเชื่อเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะสมกัน มีปัญญาเสมอกัน บวกกับความรักชอบพอกัน ก็จะเป็นฐานให้อยู่กันยืนยาวยั่งยืน

๔) วันสำคัญทางพุทธศาสนา ขอบุญบิณฑบาต ๓ วัน คือ วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันวิสาขบูชา มีความหมายและความสำคัญ ดังนี้ ก. วันมาฆบูชา มีความสำคัญ ๔ ประการ คือ ๑) เป็นวันที่พระภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป มาประชุมกันเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ณ เวฬุวันมหาวิหาร โดยมีได้นัดหมาย ๒) พระภิกษุเหล่านี้เป็นพระอรหันต์ที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ ๓) วันนั้น เป็นวันพระจันทร์เต็มดวง เดือนสาม ๔) เป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาโอวาทปาฏิโมกข์ ซึ่งมีใจความเป็นหลักของพุทธศาสนา คือ ไม่ทำชั่ว ทำแต่ความดี และทำจิตให้บริสุทธิ์ผ่องใส ในวันนี้พุทธศาสนิกชน ระลึกถึงคุณของพระศาสดาด้วยการทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ สวดมนต์ เลี้ยงพระในตอนกลางวัน เวลากลางคืนร่วมกันเวียนเทียน(ดอกไม้ ฐูป เทียน) รอบโบสถ์หรือศาสนสถานสำคัญ ๓ รอบ นำเวียนโดยประธานสงฆ์ จุดธูปเทียน เดินนำหน้าพระสงฆ์ สามเณร และชาวบ้าน เวียนขวา ๓ รอบ หมายถึง การบูชาพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ ทำจิตใจให้เข้มแข็งที่ได้ประกอบกรรมดี ข. วันวิสาขบูชา เป็นวันที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้และปรินิพพาน ในวันเพ็ญเดือน ๖ ทางจันทรคติ นับว่าเป็นวันอัศจรรย์ทาง

พุทธศาสนา ในวันนี้พุทธศาสนิกชน ระลึกถึงคุณของพระศาสดาด้วยการทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ สวดมนต์ เลี้ยงพระในตอนกลางวัน เวลากลางคืนร่วมกันเวียนเทียน(ดอกไม้ ธูป เทียน) รอบโบสถ์ หรือศาสนสถานสำคัญ ๓ รอบ นำเวียนโดยประธานสงฆ์ จุดธูปเทียน เดินนำหน้าพระสงฆ์ สามเณร และชาวบ้าน เวียนขวา ๓ รอบ หมายถึง การบูชาพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ ทำจิตใจให้ชุ่มชื่นที่ได้ประกอบกรรมดี ค. วันอาสาฬหบูชา ตรงกับวันเพ็ญเดือน ๘ ก่อนเข้าพรรษา ๑ วัน วันนี้มีความสำคัญทางศาสนา เพราะเป็นวันที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาเป็นกัณฑ์แรก (ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร) ทำให้ท่านโกทัตถะซึ่งเป็นหัวหน้าเบญจวัคคีย์เข้าใจหลักสัจธรรมของพระพุทธเจ้า แล้วสมัครเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาครบ ๓ ส่วน คือ พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ (ก่อนหน้านี้นี้มีแต่พระพุทธเจ้าและพระธรรม) อันเป็นฐานสำคัญที่จะทำให้ศาสนามีความยั่งยืนมั่นคง และก้าวต่อไปได้ เนื่องจากวันอาสาฬหบูชามาด้วยกันกับวันเข้าพรรษา อันเป็นช่วงเวลาที่พระจะต้องพักอยู่ที่วัดจะออกไปพักผ่อนนอกวัดไม่ได้ เนื่องจากเป็นฤดูฝน สิ่งที่พุทธศาสนิกชนนิยมปฏิบัติกัน คือ การไปทำบุญตักบาตรในวันพระที่วัดทุกวันพระตลอด ๓ เดือน ส่วนวันธรรมดาก็จะทำบุญตักบาตรพระที่ออกบิณฑบาตตามบ้าน เมื่อออกพรรษาแล้วก็จะมีการทอดกฐิน อันเป็นพิธีการสำคัญทำให้พระที่บวชมาครบพรรษา สามารถลาสิกขาได้เพราะได้รับกฐินแล้วตามระเบียบสงฆ์

๕) กฎหมาย วัฒนธรรมทางสังคมที่สำคัญอีกสาขาหนึ่งเป็นเรื่องกฎหมาย กรณีของพุทธศาสนามีกฎหมายที่เป็นหลัก คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับปัจจุบัน คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ๒๕๐๕ แก้ไขปี ๒๕๓๕ มีทั้งหมด ๗ หมวด คือ ๑) สมเด็จพระสังฆราช ๒) มหาเถรสมาคม ๓) การปกครองคณะสงฆ์ ๔) นิคคกรรมและการละสมณเพศ ๕) วัด ๖) ศาสนสมบัติ ๗) บทกำหนดโทษ นอกจากตัวพระราชบัญญัติ ก็มีกฎหมายระดับรองอีกดังต่อไปนี้ ๑) กฎกระทรวง ๒) มหาเถรสมาคม ๓) ระเบียบคณะสงฆ์ ๔) คำสั่งคณะสงฆ์ ๕) ประกาศคณะสงฆ์

๓. วัฒนธรรมทางความคิด

วัฒนธรรมทางความคิดในวัฒนธรรมพุทธเทียบได้กับวัฒนธรรมทางความคิด (ideational culture) ของสังคมวิทยา/มนุษย์วิทยา ซึ่งเป็นองค์ความรู้ใหม่ และประกอยด้วยความเชื่อ (beliefs) ความรู้ (knowledge) ค่านิยม (social values) อุดมการณ์ (ideology) และคุณธรรม (virtues) ของวัฒนธรรมที่ศึกษา ดังนั้น ตามความคิดสมัยใหม่ วัฒนธรรมส่วนนี้จึงรวมเอาวัฒนธรรมทางปัญญาที่จะกล่าวถึงในช่วงต่อไปเข้าไว้ด้วย (ตรงที่เรียกว่า ความรู้ข้างต้น) อย่างไรก็ตาม ในการเสนอวัฒนธรรมทางความคิดพุทธ จะจำกัดเฉพาะหัวข้อความศรัทธา ค่านิยม อุดมการณ์ และคุณธรรม ตามลำดับ โดยจะแยกส่วนความรู้เป็นวัฒนธรรมทางปัญญาไว้เป็นอีกหัวข้อต่อไป

๑) ความศรัทธา หมายถึง ความยึดมั่นเชื่อมั่นในพุทธศาสนา ธรรมะข้อนี้คือศรัทธา ๔ ได้แก่ ก. เชื่อกรรม หรือ กฎแห่งกรรม ข. เชื่อผลของกรรม หรือ ผลทางการกระทำ ค. เชื่อว่าแต่ละคนมีกรรมเป็นของตน ง. เชื่อมั่นในพระพุทธเจ้าและการตรัสรู้(ความรู้)ของพระองค์

๒) ค่านิยมพุทธ มีมากมาย แต่ในที่นี้ขอยกมาเป็นตัวอย่างค่านิยมพุทธ เช่น ทาน เมตตา ธรรมฉันทะ(ไม่ตี ใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์) ความไม่ประมาท การพึ่งตน การใช้ปัญญา การฝึกตน คุณค่าชีวิต (เห็นว่าชีวิตเป็นสิ่งมีค่า ควรนอนมรณา) ความอิสระไม่ยึดติดตัณหาอุปทาน ความกตัญญูรู้คุณท่าน เป็นต้น

๓) อุดมการณ์พุทธ อุดมการณ์ หมายถึง เป้าหมายสูงสุด อุดมการณ์พุทธ คือความเป็นอิสระ ความว่างจากกิเลสตัณหา หรือนิพพานนั่นเอง

นิพพานตามพุทธศาสตร์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ ก. นิพพานที่ยังมีอุปาทิเหลือ คือ ยังรับรู้ทุกข์สุขอยู่ ข. นิพพานที่ไม่มีอุปาทิเหลือ คือ ตัดทุกข์สุขได้สิ้นแล้ว

๔) คุณธรรม คุณธรรมพุทธ คือศีลและธรรมที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สิ่งที่ควรเน้น คือ พุทธ สัทธรรม ประกอบด้วย ๓ ประการ คือ ก. ปริยัติ การศึกษาธรรมแต่ละข้อให้แตกฉาน ข. ปฏิบัติ นำธรรมที่เข้าใจดีแล้วมาปฏิบัติให้ครบถ้วนถูกต้องกับบุคคล เวลา และสถานที่ ค. ปฏิเวธ ความดื่มด่ำในธรรมอันเกิดจากการปฏิบัติธรรมอยู่ทุกลมหายใจ ถ้าเป็นคนก็เรียกว่า อรหันต์ ถ้าเป็นภาวะ คือ นิพพาน

๕) วัฒนธรรมทางปัญญา ปัญญามีความหมายได้หลายระดับ ระดับชีวิตประจำวันของมนุษย์ คำว่า ปัญญา หมายถึงความสามารถแก้ปัญหาใดๆได้ แต่ในทางสังขธรรม คำว่า ปัญญา คือ ความรู้แจ้ง ความสว่าง ความเข้าใจโลกอย่างทะลุปรุโปร่ง ในที่นี้จะนำเรื่องปัญญาทั้งสองความหมายมากล่าว ซึ่งแยกเป็นข้อๆ ดังนี้

ก. ปัญญา ๓ ประเภท คือ ๑) สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง การเล่าเรียน ๒) จินตะมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิดพิจารณาหาเหตุผล ๓) ภวานามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ

ข. การพัฒนาปัญญา พุทธศาสนาระบุว่า การพัฒนาปัญญา หรือการก่อให้เกิด ปัญญานั้นทำได้ ๔ ทาง/วิธี คือ ๑) การติดต่อสัมพันธ์กับผู้รู้ ๒) การอ่านหนังสือ การฟัง และการสังเกตดูสิ่งต่างๆ ๓) การพิจารณาใคร่ครวญด้วยตัวเอง ๔) การลงมือปฏิบัติธรรมหรือความรู้ต่างๆ

ค. โยนิโสมนสิการ คำว่า โยนิโสมนสิการ โดยตัวของมันเองก็อาจถือว่าเป็นปัญญาได้แต่จะมองว่า เป็นวิธีคิดตามหลักพุทธธรรมก็ได้ ซึ่งมีอยู่หลายวิธีดังจะได้นำมากล่าวตอนท้ายของหัวข้อนี้ สำหรับการใช้ประโยชน์เบื้องต้น คำว่าโยนิโสมนสิการ หมายถึง การคิดทางบวก (positive thinking) คิดเอาประโยชน์ให้ได้ทั้งสถานการณ์บวก หรือสถานการณ์ลบ ตัวอย่างเช่น โจรกับบัณฑิตเดินเคียงกันมา คิดอย่างโยนิโสมนสิการ คือ เราจะเอาเยี่ยงบัณฑิต ไม่เอาเยี่ยงโจร ขออย่าว่า การเอาประโยชน์นั้นประโยชน์จะต้องเป็นกุศล จึงจะเป็นโยนิโสมนสิการ

โยนิโสมนสิการ คิดอย่างแยกกาย ตามแนวพุทธศาสนามีได้ ๑๐ ทาง ดังนี้ ๑) คิดอย่างสืบสาวเหตุปัจจัย ๒) คิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ ๓) คิดแบบสามัญลักษณ์ ๔) คิดแบบอริยสัจ/แก้ปัญหา ๕) คิดแบบอรรถพันธ์สัมพันธ์ ๖) คิดแบบเห็นคุณโทษและทางออก ๗) คิดแบบรู้คุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม ๘) คิดแบบเร้าคุณธรรม ๙) คิดแบบอยู่กับปัจจุบัน ๑๐) คิดแบบวิรักษฆาต - แยกแยะแจกแจง(วิเคราะห์) เช่น จำแนกด้านความจริง จำแนกโดยส่วนประกอบ จำแนกโดยลำดับขณะ เป็นต้น

ง. ความรู้ ขอยกตัวอย่างสัก ๓ เรื่อง คือ ไตรลักษณ์ ไตรสิกขา ไตรวิญญู

๑) ไตรลักษณ์ สิ่งมีชีวิตมีลักษณะสามัญเหมือนกัน ๓ อย่าง คือ ความไม่เที่ยง หรือการเปลี่ยนแปลง(อนิจจัง) ความทุกข์ คือ ความเจ็บ ปวด ทุกข์ทรมาน(ทุกขัง) ความไม่ใช่ตน (อนัตตา) สิ่งที่เราเรียกเรานั้นที่แท้คือ ธาตุ ๔ อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ผสมผสานกันอย่างพอเหมาะทำ

ให้เกิดตัวเรา เหมือนกับสิ่งที่เรียกว่า น้ำ ที่แท้คือ ธาตุ ๒ อย่าง คือ ไฮโดรเจน ๒ ส่วน บวกกับ ออกซิเจน ๑ ส่วน ผสมกันจึงเกิดเป็นน้ำขึ้น

๒) ไตรสิกขา เป็นความรู้ชุดที่สอง มีหมายความว่า การศึกษาของเรานั้น ถ้าจะให้ครบถ้วน ต้องศึกษา ๓ ด้าน คือ ศีล ได้แก่ การพัฒนากายและพฤติกรรม สมาธิ ได้แก่ การพัฒนาจิต ทำให้สุขภาพจิตดีแข็งแรงใช้ทำงานได้เหมือนสุขภาพกายดี ทำงานได้ดี และอันสุดท้าย ปัญญา ได้แก่ การทำให้เราเป็นคนฉลาด คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาได้

๓) ไตรวิญญูะ ความรู้ชุดที่สาม ไตรวิญญูะ หมายถึง วงเวียนหรือวงจรของชีวิต ที่ประกอบด้วย องค์ ๓ นั้น คือ (๑) เริ่มด้วยกิเลสอันได้แก่ อวิชชา(ความไม่รู้) ตัณหา(ความอยาก) และ อุปาทาน (การยึดติด) (๒) กรรม – การกระทำ ประกอบด้วย สังขาร(การปรุงแต่ง) และกรรมภพ (การกระทำ) และ (๓) วิบาก – ผลประกอบด้วย วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ซึ่งแสดงออกเป็นรูปของการเกิด ความชราและตาย ทั้งสามวงนี้รวมกันมีอีกชื่อว่า ปฏิจจสมุทปะบาท อันเป็นความรู้เรื่อง การอิงอาศัยกันเกิดขึ้น อันเป็นความรู้อธิบายวงจรชีวิต เกิดขึ้น ตั้งอยู่แล้วดับไป

จ. ความจริง ความจริงหรือสัจธรรม แบ่งออกเป็น ๔ ระดับ คือ ๑) สมมติสัจธรรม ความจริงชั้นสมมติ ได้แก่ สิ่งที่มีมนุษย์แต่ละสังคมบัญญัติขึ้นมาแล้วยึดถือใช้ร่วมกัน เช่น คน สัตว์ สิ่งของ ชื่อต่างๆ ๒) ภาสัจธรรม ความจริงชั้นวิทยาศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นสังคมศาสตร์ หรือวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ความจริงชั้นนี้เป็นความจริงตามธรรมชาติ เช่น ในสมมติสัจจะเรียกว่า น้ำ ภาสัจจะ จะชี้ให้ดูว่าจริงๆ แล้วคือ H₂O เป็นสารผสมเท่านั้น ๓) ปรมัตถสัจธรรม คือ ความจริงที่พ้นประสาทสัมผัสออกไป หรือความจริงสูงสุด เวลาเราพูดถึงสัจธรรม เราหมายถึงสัจธรรมระดับนี้ นี่คือ ความจริงตามธรรมชาติ ที่เราเรียกว่า กรรม กฎแห่งกรรม รูป นาม จิต เจตสิก นิพพาน ไตรลักษณ์ เป็นต้น

ฉ. การบังคับ เมื่อวัฒนธรรมเป็นกฎเป็นระเบียบเป็นกฎหมาย จึงต้องมีบทลงโทษสำหรับผู้ฝ่าฝืน และให้รางวัลผู้ปฏิบัติตามด้วยดี สองเรื่องนี้รวมกันเรียกก่ายๆว่า สิทธิทานุมัติ (social sanction) บทให้รางวัลเรียกว่าสิทธิทานุมัติทางบวก ส่วนบทลงโทษสิทธิทานุมัติทางลบ(negative sanction)

ในพุทธศาสนาไม่มีบทลงโทษหรือให้รางวัลจริงๆ เหมือนกฎหมายบ้านเมืองในปัจจุบัน แต่กล่าวไว้กลางๆ ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ สวรรค์เป็นสิทธิทานุมัติทางบวก ส่วนนรกเป็นสิทธิทานุมัติทางลบ

๔. ความเป็นแม่แบบแห่งวัฒนธรรมของพุทธศาสนา

คำว่า วัฒนธรรม หมายถึง ครรลองแห่งชีวิต (WAY OF LIFE) อันครอบคลุมถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น ตลอดถึงความเชื่อและการปฏิบัติตามความเชื่อถือ ศาสนาย่อมจัดได้ว่าเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่ง และยิ่งกว่านั้นนักสังคมวิทยายังเห็นพ้องต้องกันว่า เรื่องของศาสนาซึ่งได้แก่ความเชื่อและการปฏิบัติตามความเชื่อนั้น นับว่าเป็นจุดสุดยอดของวัฒนธรรมทีเดียว ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะพุทธศาสนาว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมอย่างไร และเพื่อเป็นการพิสูจน์คำกล่าวที่ว่า

“พุทธศาสนา เป็นต้นดาร์บัววัฒนธรรมที่ดิงามที่เก่าแก่ที่สุด แต่ยังทันสมัยและมีลักษณะนำชีวิตของมนุษย์ให้สูงขึ้นกว่าเดิมในหลายๆด้าน” นั้น^๗

พุทธศาสนาเกิดขึ้นท่ามกลางวัฒนธรรมอินเดีย ซึ่งมีแบบฉบับขนบธรรมเนียมประเพณีและความประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันต่อๆ มาหลายพันปี แต่พุทธศาสนากลับปฏิวัติ คือ ทำการเปลี่ยนแปลงจากหน้ามือเป็นหลังมือ และปฏิรูป คือ ดัดแปลงแก้ไขให้ดีขึ้นกว่าเดิมหลายประการ และในบางกรณีก็ได้วางรูปวัฒนธรรมขึ้นใหม่ ดังข้อความที่เป็นหลักฐานทั้งทางประวัติและทางเนื้อหาแห่งคำสอน จะขอยกมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๑. สังคมอินเดียปฏิบัติตามระบอบวรรณะอย่างเคร่งครัด ไม่เปิดโอกาสให้คนต่างวรรณะ ได้ใช้ชีวิตร่วมกันทั้งทางวัตถุและสายโลหิต ผู้ที่เกิดวรรณะต่ำจะเป็นที่รังเกียจของสังคมในด้านต่างๆ พุทธศาสนาได้สอนหลักกรรม โดยยืนยันความดี ความชั่ว ตามกรรมที่เขาทำ ไม่ใช่กำเนิดเป็นเครื่องตัดสินผู้บวชในพุทธศาสนานับถือกันตามอาวุโส ไม่ใช่ตามวรรณะ โดยถือหลักคุณธรรมเป็นสำคัญ ในเรื่องนี้ มหาตมะคานธีและเนรูห์ ผู้นำคนสำคัญของอินเดีย ได้สดุดีเกียรติคุณพระพุทธเจ้าเป็นพิเศษ

๒. สังคมอินเดียมีการซื้อขายทาสเช่นเดียวกับชนชาติอื่นๆ ในสมัยโบราณ แต่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้งดเว้นการซื้อขายทาส ถือว่าเป็นอาชีพที่ผิดธรรม มีบทบัญญัติห้ามพระภิกษุมิทาส ซึ่งเป็นแนวทางสังคมในรูปแบบใหม่ต่อๆ มา จะเห็นว่าผู้นำหลายประเทศพยายามเลิกระบบทาสจนสำเร็จ ได้รับการยกย่องว่าเป็น ผู้ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน ซึ่งความจริงคือการดำเนินตามครรลองของพุทธศาสนานั้นเอง

๓. ชาวอินเดียโบราณนิยมแสวงหาบุญด้วยการฆ่าสัตว์บูชายันเพื่อบูชาเทพเจ้า ถ้าเป็นพิธีของพระราชารหรือผู้นำทางสังคมด้วยแล้ว สัตว์ที่จะถูกฆ่ามีจำนวนมาก มนุษย์และสัตว์ถูกฆ่าประกอบพิธีบูชายันเป็นจำนวนมาก ก่อความทุกข์โศกเศร้าใจให้กับมนุษย์และสัตว์ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้เลิกพิธีดังกล่าว ให้หันมาสร้างคุณดีด้วยการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน ให้อภัยกัน ไม่ฆ่าไม่เบียดเบียนกัน ปฏิบัติจารีตให้สะอาด ปรากฏเป็นวัฒนธรรมในแนวใหม่ที่เหมาะสมกว่าเดิมอย่างมาก เป็นไปตามแนวสันติภาพของสังคมที่ตั้งไว้

๔. ชาวอินเดียโบราณเชื่อในพรหมลิขิตอย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นเหตุให้บางคนปล่อยชีวิตไปตามยถากรรม ที่ต้องการความเจริญก็ปล่อยให้พรหมบันดาล ที่มีความทุกข์ก็คอยวันที่ลิขิตให้พ้นจากสภาพเช่นนั้น ขาดความรับผิดชอบและการคิดอ่านแก้ปัญหาชีวิตด้วยตนเอง เอาแต่ทำการสวดอ่อนวอน พุทธศาสนาสอนหลักกรรมว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว กรรมของคนลิขิตชีวิตของคน เมื่อต้องการสร้างชีวิตอย่างไร แก้ปัญหาอย่างไร จำต้องควบคุมชีวิตของตนให้เหมาะสม พุทธศาสนาจึงสอนหลักกรรมลิขิตแทนพรหมลิขิต เพราะหลักกรรมลิขิตปรับปรุงบุคคลได้เสมอ

๕. พุทธศาสนาใช้วิธีการแบบวิทยาศาสตร์ คือ ถือเหตุผลเป็นสำคัญ โดยถือว่าฤกษ์ยามยามดีนั้น อยู่ที่สุจริตกาย วาจา ใจ เมื่อประพฤตสุจริตแล้ว ไม่ว่าจะเป็นเวลาเช้า สาย บ่าย เย็นจัดเป็นฤกษ์ดี พุทธศาสนาสอนให้มีความปรารถนาดีต่อบุคคลและสัตว์ทั่วไป ไม่นิยมการยกตนข่มผู้อื่น ไม่นิยมการทะเลาะวิวาทด้วยเรื่องความคิดเห็นที่ต่างกัน ไม่ติดใจในเรื่องความคิดที่หาข้อยุติไม่ได้ สอนให้เข้าถึงความรู้ชัดแจ้งในเรื่องต่างๆ โดยไม่นิยมติดอยู่ในความเชื่อตามๆ กันเท่านั้น

^๗ คุณ โทชันท์, พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย, อ่างแล้ว, หน้า ๑๒๖ -๑๒๘.

๖. พุทธศาสนามีบทบัญญัติห้ามเก็บอาหารค้างคืนไว้ในห้องที่อยู่อาศัย ห้ามหุงต้มในห้องที่อยู่อาศัย ห้ามบริโภคอาหารอาหารค้างคืน ให้ทำความสะอาดที่อยู่อาศัยตลอดถึงบริเวณอยู่เสมอ เมื่อทำความสะอาดต้องไม่รบกวนผู้ที่อยู่ข้างเคียงด้วยวิธีการต่างๆ ให้รักษาห้องสุขาให้สะอาดและปรับโทษผู้ละเมิด มีระเบียบในการเข้าแถวก่อนหลัง จะอ่านท่องจำหนังสือไม่ให้สิทธิ์เกินขอบเขตรบกวนผู้อื่น นุ่งห่มในลักษณะที่เรียบร้อย เหล่านี้อยู่ในวัฒนธรรมทางวัตถุธรรมและสทธรรมทั้งสิ้น

๗. พุทธศาสนามีบทบัญญัติให้รู้จักรักษาสาธารณสมบัติ และรู้จักใช้สมบัติของส่วนรวม ผู้นำสมบัติของส่วนรวมไปใช้แล้วต้องนำมาเก็บไว้ที่เดิมและในรูปเดิม หรือมอบหมายกับผู้ที่มีหน้าที่ในเรื่องนี้ ไม่ปล่อยให้สูญหาย มีบทบัญญัติให้รู้จักรักษามรดก พื้นที่ของสถานที่ ไม่ทำให้สกปรกเสียหาย แม้จะเหยียบพื้นที่อยู่อาศัยด้วยเท้าที่ยังเปียกน้ำอยู่ก็เป็นการไม่สมควร เหล่านี้อยู่ในวัฒนธรรมทางวัตถุธรรม

๘. พุทธศาสนาสอนให้มีกิริยาอาการวาจาสุภาพอ่อนโยน ไม่แก่งแย่งความผู้อื่น ไม่เล่นชุกชอนโดยไม่รู้จักกาลเทศะ ไม่ส่งเสียงดัง ให้รู้จักรับฟังเมื่อผู้อื่นว่ากล่าวตักเตือนในทางที่ถูกที่ควร ไม่ดื้อรั้นต่างๆ ที่ผิด รู้จักสำรวมกายวาจา ไม่ลู่อ่านางแก่ความโลภ ความโกรธ เป็นต้น เหล่านี้อยู่ในวัฒนธรรมทางสทธรรม

๙. พุทธศาสนาสอนหลักวัฒนธรรมในการรักษาศักดิ์ศรีของตน โดยการเทิดทูนความดี อยู่กับความดี ประพฤติตนให้เหมาะสมกับฐานะและภาวะของตน เช่น ฝึกอยู่ในจริยาวัตรของภิกษุ ผู้ทรงศีลปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับศีล บัณฑิตอยู่กับแนวทางของบัณฑิต เป็นต้น ไม่ปล่อยให้ผิดรูปแบบเป็นเรื่องของการรักษาศักดิ์ศรี ไม่ใช่เรื่องของการเย่อหยิ่งถือดี

จากข้างต้นที่กล่าวมา พุทธศาสนาเป็นแม่แบบแห่งวัฒนธรรมที่ดิงามมาแต่โบราณกาล แต่ยังมีทันสมัยในโลก พุทธศาสนานั้นเราถือกันว่าเป็นศาสนาประจำชาติ คนชาติไทยมีความสัมพันธ์แนบแน่นกับพุทธศาสนา ทั้งในประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม โดยเฉพาะในด้านวัฒนธรรมแล้ว วิถีชีวิตคนไทยได้ผูกพันประสานกลมเกลียวกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพุทธศาสนาตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากันและสนองความต้องการของกันและกัน ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่เป็นแบบของคนไทยโดยเฉพาะ สรุปได้ว่าวัฒนธรรมไทยทุกด้านมีรากฐานสำคัญอยู่ในพุทธศาสนา

๕. จุดมุ่งหมายของวัฒนธรรม

วัฒนธรรมเป็นวิถีชีวิตของคนในสังคมซึ่งได้สืบทอดต่อมายังชนรุ่นหลัง วัฒนธรรมจึงเปรียบเสมือนเครื่องหล่อหุ้มสังคม ทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ เพราะฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า วัฒนธรรมจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีสังคม หรือที่ใดมีวัฒนธรรมที่นั่นก็มีสังคม ที่ใดมีสังคมที่นั่นก็มีวัฒนธรรม เท่ากับเป็นของสิ่งเดียวกันที่มีสองด้านแยกกันทางปฏิบัติไม่ได้ สังคมจึงมีจุดหมายให้วัฒนธรรมพึงมีหน้าที่ต่อสังคมพอสรุปได้ดังนี้^๕

๑. เป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน เช่น รูปแบบของครอบครัวว่าชายจะมีภรรยาได้กี่คน หรือ หญิงจะมีสามีได้กี่คน เป็นต้น

^๕ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เอกสารประกอบการบรรยายรายวิชาวัฒนธรรมไทย, <http://www.mcu.ac.th/BO/Files/Doc/Document/dFile๑๖๐๗๒๐๐๗๒๐๐๗๑๔๐๖๕๕.doc> . ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๒.

๒. เป็นตัวกำหนดบทบาท ความสัมพันธ์ของมนุษย์ เช่น ในสังคมไทยผู้ชายจะบวชเรียนเมื่อมีอายุครบ ๒๐ ปี หรือการที่เด็กต้องแสดงความเคารพต่อผู้ใหญ่หรือผู้ที่มีอายุมากกว่า เป็นต้น

๓. ทำหน้าที่ควบคุมสังคม เช่น การมีประเพณีต่าง ๆ ให้ประพฤติปฏิบัติ ผู้ที่ฝ่าฝืนจะได้รับการตำหนิจากสังคม เช่น การกระทำของหญิงที่หนีตามผู้ชาย โดยไม่มีการขออนุญาตตามประเพณีนั้น เป็นการสมควรที่จะได้รับการตำหนิจากสังคม เพื่อนบ้าน อาจจะไม่คบค้าสมาคมด้วย ฯลฯ เป็นต้น

๔. ทำหน้าที่เป็นเครื่องหมาย สัญลักษณ์ ที่แสดงว่าสังคมหนึ่งแตกต่างไปจากอีกสังคมหนึ่ง เช่น สังคมไทยทักทายด้วยการไหว้ สังคมอิเบตทักทายด้วยการแลบลิ้น สังคมตะวันตกทักทายด้วยการจับมือ เป็นต้น

๕. ทำให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม เกิดเป็นปึกแผ่นความจงรักภักดี และอุทิศตนให้แก่สังคม ทำให้สังคมอยู่รอด

๖. วัฒนธรรมเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและหล่อหลอมบุคลิกภาพของสังคมให้กับสมาชิก

๗. ทำให้สมาชิกแต่ละคนและแต่ละสังคมได้ตระหนักถึงความหมาย และวัตถุประสงค์ของการมีชีวิตของคน เช่น สังคมไทยพุทธเชื่อว่าเกิดมาแล้วต้องชดใช้กรรม ดังนั้นเมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับชีวิตของคน เขาก็เชื่อว่าเป็นเรื่องของกฎแห่งกรรม

๘. สร้างหรือจัดรูปแบบความประพฤติและการปฏิบัติร่วมกัน โดยบุคคลไม่จำเป็นต้องคิดหาวิธีประพฤติปฏิบัติโดยไม่จำเป็น รูปแบบความประพฤติที่สังคมเคยกระทำอย่างไร หน้าที่ของสมาชิกในสังคมก็คือ การปฏิบัติตาม

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ถ้าหากเข้าใจในเรื่องวัฒนธรรมดีแล้ว จะทำให้สามารถเข้าใจพฤติกรรมต่าง ๆ ของคนในแต่ละสังคมได้อย่างถูกต้อง

๖. บทสรุป

จากการศึกษาวัฒนธรรมไทยตามแนวพุทธศาสตร์ในบทความนี้ ได้รวบรวมความหมายของวัฒนธรรม ลักษณะสำคัญของวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ วัฒนธรรมเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ เป็นมรดกของสังคม เป็นวิถีชีวิต เป็นสิ่งที่ไม่คงที่ วัฒนธรรมแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ วัฒนธรรมทางวัตถุและวัฒนธรรมทางจิตใจ

ส่วนวัฒนธรรมไทยตามแนวพุทธศาสตร์ หรือ “วัฒนธรรมพุทธ” แบ่งออกเป็น ๔ ด้าน คือ ๑. วัฒนธรรมทางวัตถุ แยกย่อยเป็นวัฒนธรรมทางวัตถุเกี่ยวกับธรรมเนียมประเพณี, วัฒนธรรมทางวัตถุเกี่ยวกับวัด, วัฒนธรรมทางวัตถุเกี่ยวกับพื้นที่วัด, วัฒนธรรมทางวัตถุเกี่ยวกับสงฆ์ในพุทธศาสนา ๒. วัฒนธรรมทางสังคม แยกย่อยเป็นศีล, ธรรม, ประเพณีพุทธ, วันสำคัญทางพุทธศาสนา, กฎหมาย ๓. วัฒนธรรมทางความคิด, ข้อความศรัทธา, ค่านิยม, อุดมการณ์, คุณธรรม ๔. วัฒนธรรมทางปัญญา แยกย่อยเป็นปัญญา, การพัฒนาปัญญา, โยนิโสมนสิการ, ความรู้, ความจริง, การบังคับ

กล่าวโดยสรุปได้ว่า พุทธศาสนามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทย พุทธศาสนาเป็นแม่แบบแห่งวัฒนธรรมที่ดีงาม วิถีชีวิตคนไทยได้ผูกพันประสานกลมเกลียวกับหลักความเชื่อและหลักปฏิบัติในพุทธศาสนาตลอดเวลายาวนาน จนทำให้เกิดการปรับตัวเข้าหากันและสนองความต้องการของกันและกัน ถึงขั้นที่ทำให้เกิดมีระบบความเชื่อและความประพฤติปฏิบัติทางพุทธศาสนาที่เป็นแบบของคนไทย โดยเฉพาะ วัฒนธรรมกับสังคมเป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ สังคมมีจุดหมายให้วัฒนธรรมพึงมีหน้าที่ต่อ

สังคม คือ เป็นตัวกำหนดรูปแบบของสถาบัน ตัวกำหนดบทบาท ควบคุมสังคม เป็นเครื่องหมาย สัญลักษณ์ เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม สร้างหรือจัดรูปแบบความประพฤติและการปฏิบัติร่วมกัน ให้ตระหนักถึงความหมาย และวัตถุประสงค์ของการมีชีวิตของคน สร้างและหล่อหลอมบุคลิกภาพของสังคม

บรรณานุกรม

- คุณ โทชน์. *พุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๔๕.
- พระมหามหาวินทร์ ปุริสุตโตโม. *วิถีทัศน์*. นครปฐม: ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. *สังคมวัฒนธรรมพุทธ*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.
- บ้านจอมยุทธ. *วัฒนธรรมและประเพณีไทย*. https://www.baanjommyut.com/library/thai_culturem/index.html. [๙ มีนาคม ๒๕๖๒].
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *เอกสารประกอบการบรรยายรายวิชาวัฒนธรรมไทย*. <http://www.mcu.ac.th/BO/Files/Doc/Document/dFile> ๑๖๐๗๒๐๐๗๒๐๐๗๑๔๐๖๕๕.doc. [๑๓ มีนาคม ๒๕๖๒].

มหาวิทยาลัยมหิดล

แนวทางการปรับปรุงและพัฒนาหมวดวิชาเฉพาะ
กลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ๓๐ หน่วยกิต ในหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต ๕ ปี
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
Guidelines for the Improvement and Development of Specific Courses,
๓๐-Credit Buddhism Courses, Bachelor of 5-Year Education Program,
Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University

ดร.มนัสวี ศรีนนท์*
พระมหามฆวรินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร.**

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาถึงสภาพการดำเนินการและการปฏิบัติการเกี่ยวกับหลักสูตรที่ผ่านมาของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และนำเสนอแนวทางการปรับปรุงและพัฒนาหมวดวิชาเฉพาะ กลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ๓๐ หน่วยกิต ในหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต ๕ ปี และหลักสูตรอื่นๆ โดยกำหนดให้มีการรวมวิชาและคงวิชา รวมทั้งปรับหน่วยกิตให้เหลือจำนวน ๑๘ หน่วยกิต คือ กลุ่มวิชาบังคับเรียน ให้เหลือ ๑๒ หน่วยกิต และกลุ่มวิชาเลือกเรียน คงไว้ ๖ หน่วยกิตตามเดิม

คำสำคัญ : แนวทาง, การปรับปรุงและพัฒนา, หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต

Abstract

This article aims to study the former operation conditions and operations about the course of Faculty of Education, Mahamakut Buddhist University. Besides, it presents the guidelines for the improvement and development of specific courses; that is the 30-credit Buddhism Courses, in the Bachelor of 5-year Education Program and other courses by prescribing the course combination and the course maintenance, including the adjustment into the 18-credit program i.e. there will be 12 credits of the compulsory courses and 6 credits of the elective courses.

Keywords: guidelines, improvement and development, Bachelor of Education Program

๑. บทนำ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นมหาวิทยาลัยที่จัดการศึกษาด้วยวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาศักยภาพของศาสนทายาท ซึ่งก็คือพระภิกษุและสามเณรเป็นหลัก ต่อมาเมื่อพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยเป็นการเฉพาะ จึงสามารถบริหารจัดการการศึกษาได้อย่างหลากหลายมากขึ้น กล่าวคือ

---

* อาจารย์ประจำสถาบันนวัตกรรมการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยมหิดล.

** ประธานสาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

นอกจากการให้บริการการศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณรเท่านั้น ก็ได้ขยายโอกาสทางการศึกษาแก่คฤหัสถ์ที่สนใจ ดังจะเห็นได้จากที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้เปิดรับสมัครคฤหัสถ์เข้าศึกษา ตั้งแต่ระดับปริญญาตรีถึงปริญญาเอกมาไม่ต่ำกว่า ๑๐ ปี โดยคฤหัสถ์ที่เข้ามาศึกษาก็ต้องปฏิบัติตนในฐานะเป็นนักศึกษาของมหาวิทยาลัยเช่นเดียวกับพระภิกษุและสามเณร อย่างกรณีเรื่องการปฏิบัติกรรมฐานเป็นเวลา ๑๕ วัน นักศึกษาคฤหัสถ์ทุกระดับชั้นก็ต้องปฏิบัติตามกรรมฐานเหมือนกัน ดังนั้น ตั้งแต่อดีตเป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน จึงกล่าวได้ว่ามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยได้ให้บริการทางการศึกษาแก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า ทั้งฝ่ายบรรพชิตและฝ่ายคฤหัสถ์ จนสามารถจบการศึกษาแล้วได้งานทำตามความคาดหวังเป็นจำนวนมาก

กล่าวเฉพาะคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ก่อตั้งมาเป็นระยะเวลา ๓๐ ปี แล้ว มีการพัฒนาการทางการบริหารและวิชาการมาเป็นระยะ คือ ช่วงแรกให้บริการทางการศึกษาเฉพาะพระภิกษุและสามเณรเท่านั้น ต่อมาได้รับคฤหัสถ์เข้าศึกษาด้วย ดังนั้น เรื่องการบริหารและวิชาการนี้ คณะศึกษาศาสตร์มีการรับสมัครคฤหัสถ์เข้าศึกษาในระดับปริญญาตรี ปริญญาโท และปริญญาเอก เบ็ดเสร็จเป็นรูปธรรมในคณะ ส่วนเรื่องหลักสูตรของคณะศึกษาศาสตร์ ได้แก่ หลักสูตรศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ศษ.ด.) สาขาวิชาการบริหารการศึกษา หลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศึกษา (ศน.ม.) (ต่อมาเปลี่ยนเป็นหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (ศษ.ม.) สาขาวิชาการบริหารการศึกษา) หลักสูตรศาสนศาสตรบัณฑิต (ต่อมาเปลี่ยนเป็นหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต (ศษ.บ.)) สาขาวิชาต่างๆ ก็มีปัญหาให้ต้องแก้ไขในเรื่องต่างๆ เช่น ชื่อหลักสูตร สาขาวิชา คุณวุฒิและคุณสมบัติอาจารย์ประจำหลักสูตร หรือเรื่องราววิชาในหลักสูตร เป็นต้น สรุปแล้ว เรื่องการจัดการศึกษาของคณะศึกษาศาสตร์นี้เป็นเรื่องที่ควรพิจารณาดำเนินการเป็นพิเศษในการเปิดการเรียนการสอน ทั้งนี้การที่คณะศึกษาศาสตร์จะได้รับพิจารณาดำเนินการเป็นกรณีพิเศษมิใช่ว่าคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยไม่สำคัญ เพียงแต่เรื่องเกี่ยวกับคณะศึกษาศาสตร์นี้มีความเกี่ยวข้องกับหลายหน่วยงานมากกว่าคณะอื่นๆ นั่นเอง

สำหรับเรื่องเกี่ยวกับคณะศึกษาศาสตร์ ในปี พ.ศ. ๒๕๖๑ ได้มีการเสนอให้มีการปรับปรุงหลักสูตรจาก ๕ ปี เป็น ๔ ปี ตามนโยบายและทิศทางการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนั้น หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต ๕ ปี ทุกสาขาวิชาของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่เปิดการเรียนการสอนอยู่ในปัจจุบัน จึงจำเป็นต้องพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรเป็น ๔ ปี เพื่อให้เป็นไปตามนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการและทันต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างเหมาะสม แต่การเปิดการเรียนการสอนของคณะศึกษาศาสตร์ ทุกสาขาวิชาที่ผ่านมา ต้องศึกษาในรายวิชาถึง ๑๔๑ หน่วยกิต ซึ่งเป็นจำนวนหน่วยกิตที่มากกว่าที่กระทรวงศึกษาธิการเสนอไว้ถึง ๓๑ หน่วยกิต ส่วนการศึกษารายวิชาในจำนวนหน่วยกิตที่มากกว่ากระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้จะเป็นการดีหรือไม่ดีนั้นยังเป็นประเด็นที่จะต้องพิจารณาศึกษาวิเคราะห์หวั้งจัยกันต่อไป แต่สำหรับการศึกษาในจำนวนหน่วยกิตที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดไว้นั้นถือว่าเป็นการดีอยู่แล้ว เพราะเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานที่ทุกสถาบันการศึกษาที่เปิดการเรียนการสอนด้านศึกษาศาสตร์ต้องทำตาม สรุปแล้ว เรื่องแนวทางการปรับปรุงและพัฒนาหมวดวิชาเฉพาะ กลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ๓๐ หน่วยกิต ในหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต ๕ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นเรื่องที่ควรดำเนินการ

หาข้อสรุปให้เป็นประโยชน์กับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการ และสถาบันด้วย

ตารางแสดงจำนวนหน่วยกิตตลอดหลักสูตร (ไม่น้อยกว่า ๑๙๑ หน่วยกิต) ของคณะศึกษาศาสตร์

๑. หมวดวิชาศึกษาทั่วไป	๓๐	หน่วยกิต
๑) กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์	๖	หน่วยกิต
๒) กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์	๖	หน่วยกิต
๓) กลุ่มวิชาภาษา	๑๒	หน่วยกิต
๔) กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์กับคณิตศาสตร์	๖	หน่วยกิต
๒. หมวดวิชาเฉพาะ	๑๕๕	หน่วยกิต
๑) กลุ่มวิชาเฉพาะทางพระพุทธศาสนา	๓๐	หน่วยกิต
- บัณฑิตเรียน	๒๔	หน่วยกิต
- เลือกเรียน	๖	หน่วยกิต
๒) กลุ่มวิชาชีพรู	๔๖	หน่วยกิต
- รายวิชามาตรฐานความรู้	๓๑	หน่วยกิต
- รายวิชามาตรฐานประสบการณ์วิชาชีพ	๑๕	หน่วยกิต
๓) กลุ่มวิชาเฉพาะทาง	๗๙	หน่วยกิต
- วิชาบังคับ	๖๙	หน่วยกิต
- วิชาการสอนวิชาเอก	๖	หน่วยกิต
- เลือกวิชาเอกหรือวิชาการสอนวิชาเอกเพิ่มเติม	๔	หน่วยกิต
๓. หมวดวิชาเลือกเสรีไม่น้อยกว่า	๖	หน่วยกิต

หมวดวิชาเฉพาะ กลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ๓๐ หน่วยกิต

สำหรับการจัดการเรียนการสอนระดับปริญญาตรี ทุกหลักสูตร ทุกสาขาวิชา และทุกคณะของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย นักศึกษาที่เข้าศึกษาตั้งแต่ปีที่ ๑ ถึงปีที่ ๔ ต้องศึกษารายวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจำนวน ๓๐ หน่วยกิต ซึ่งแบ่งเป็นรายวิชาบังคับเรียน ๒๔ หน่วยกิต หรือ ๘ วิชา และรายวิชาเลือกเรียนอีก ๖ หน่วยกิต หรือ ๒ วิชา โดยรายวิชาเหล่านี้ นักศึกษาจะได้ทยอยเรียนไปเรื่อยๆ ตามแต่ที่มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยจะได้ประกาศตารางเรียนเป็นรายภาคการศึกษาไป ดังรายละเอียดเกี่ยวกับชื่อวิชาและคำอธิบายรายวิชาดังนี้

รายวิชาบังคับเรียน ๒๔ หน่วยกิต

BU๕๐๐๑ ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา (History of Buddhism)

โลกทัศน์ศาสนาก่อนพุทธกาลพุทธประวัติและพุทธประวัติเชิงวิเคราะห์การสังคายนาและการร้อยกรองพระธรรมวินัยนิกายในพระพุทธศาสนาพระพุทธศาสนาในประเทศไทยและต่างประเทศประวัติและบทบาทของพระสาวกพระสาวิกาและนักคิดทางพระพุทธศาสนาที่สำคัญอิทธิพลของพุทธศิลป์ที่มีต่อศิลปะไทยศึกษาศาสนาการณพระพุทธศาสนาในปัจจุบัน

BU๕๐๐๒ พระไตรปิฎกศึกษา ๑ (Tipitaka Studies ๑)

วิเคราะห์การจำแนกหมวดหมู่โครงสร้างและเนื้อหาของพระไตรปิฎกประเภทและลำดับชั้น

คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฐานะและความสำคัญของพระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองภูมิปัญญาในพระไตรปิฎก และการศึกษาพุทธศาสนสุภาษิต ศึกษาประวัติแนวคิดและหลักการวัตถุประสงค์การบัญญัติพระวินัยวิธีบัญญัติพระวินัยบทบัญญัติหรือศีลประเภทต่างๆ การปฏิบัติที่ความวินิจฉัยและวิธีการตัดสินอธิกรณ์ในพระวินัย ศึกษาเปรียบเทียบการบัญญัติพระวินัยกับการบัญญัติกฎหมายการประยุกต์ใช้วิธีการทางพระวินัยกับตัดสินปัญหา

BU๕๐๐๓ พระไตรปิฎกศึกษา ๒ (Tipitaka Studies ๒)
 ศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของพระสูตรต้นตปิฎกการจัดหมวดหมู่ในพระสูตรต้นตปิฎกวิเคราะห์พระสูตรที่สำคัญและพระสูตรที่แสดงหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาหลักธรรมที่เป็นหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนาอุดมคติทางพระพุทธศาสนาวิถีดั้งเดิมและคุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนาพุทธจริยธรรมหลักคิทธิธรรมและการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการดำรงชีวิตและการแก้ปัญหาสังคม

BU๕๐๐๔ พระไตรปิฎกศึกษา ๓ (Tipitaka Studies ๓)
 ศึกษาโครงสร้างและเนื้อหาของพระอภิธรรมปิฎก การจัดหมวดหมู่ในพระอภิธรรมปิฎก ประวัติและสาระสำคัญของพระอภิธรรมจากคัมภีร์ในพระอภิธรรมปิฎก พระอภิธรรมในฐานะหลักวิชาการพระพุทธศาสนาหลักการอธิบายและตีความธรรมะตามแนวอภิธรรม พุทธปรัชญาตามนัย พระอภิธรรมจิตวิทยาในพระอภิธรรมและการประยุกต์ใช้หลักพระอภิธรรมในการดำรงชีวิต

BU๕๐๐๕ พุทธวิถีไทย (Buddhism and Thai Ways of Life)
 ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติไทยและรากฐานสำคัญของวัฒนธรรม เป็นองค์ความสามัคคี เป็นสถาบันคู่ชาติและพระมหากษัตริย์ เป็นแหล่งหล่อหลอมเอกลักษณ์ของชาติ เป็นเครื่องมือการแก้ปัญหาและการพัฒนาชาติ ความเป็นสถาบันพระพุทธศาสนา พระรัตนตรัยวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาหลักศาสนพิธีและรูปแบบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาและการเข้าร่วมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ศึกษาวิเคราะห์ลักษณะ รูปแบบและมิติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาของสังคมไทยวัดและพระสงฆ์ไทย องค์กรทางพระพุทธศาสนา การจัดการศึกษาพระพุทธศาสนาในประเทศไทย การส่งเสริมและการคุ้มครองพระพุทธศาสนาพระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาและการพัฒนา พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจพอเพียง

BU๕๐๐๖ ภาษาบาลีเพื่อการค้นคว้าพระพุทธศาสนา (Pali for a Buddhist Research)
 ศึกษาหลักไวยากรณ์ การอ่าน การแปลภาษาบาลีเบื้องต้นการใช้ภาษาบาลีและการใช้คำภาษาบาลีในภาษาไทยภาษาบาลีกับพระพุทธศาสนา คัมภีร์พระพุทธศาสนาฉบับภาษาบาลีฝึกทดลองศึกษาค้นคว้าเนื้อหาพระพุทธศาสนาสั้นๆหรือโดยย่อจากเอกสารภาษาบาลี

BU๕๐๐๗ ภาษาสันสกฤตเพื่อการค้นคว้าพระพุทธศาสนา (Sanskrit for a Buddhist Research)
 ศึกษาหลักไวยากรณ์ การอ่าน การแปลภาษาสันสกฤตเบื้องต้นการใช้ภาษาสันสกฤตและการใช้คำภาษาสันสกฤตในภาษาไทยภาษาสันสกฤตกับพระพุทธศาสนา คัมภีร์พระพุทธศาสนาฉบับภาษาสันสกฤตฝึกทดลองศึกษาค้นคว้าเนื้อหาพระพุทธศาสนาสั้นๆหรือโดยย่อจากเอกสารภาษาสันสกฤต

BU๕๐๐๘ การปฏิบัติกรรมฐาน (Meditation Practice)
 แนวคิด หลักการ วิธีปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนา ทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน หลักการปฏิบัติธุดงค์ ศึกษาการสอนกรรมฐานและการปฏิบัติกรรมฐานจากสำนักกรรมฐานที่สำคัญในประเทศไทย ฝึกปฏิบัติกรรมฐานที่ถูกต้องตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา

รายวิชาเลือกเรียน ๖ หน่วยกิต

BU๕๐๐๘ พระพุทธศาสนามหายาน (Mahayana Buddhism)

ศึกษาศาสนาการณพระพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพาน ประวัติและการเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนานิกายมหายาน ความสัมพันธ์และความแตกต่างระหว่างพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายาน แนวคิดและหลักการสำคัญของพระพุทธศาสนามหายาน เช่น แนวคิดเรื่อง ตรีกาย อาทิพุทธะ ศูนย์ตาทิโยคจารย์ หลักโพธิจิต นิกายสำคัญของพระพุทธศาสนามหายาน เช่น นิกายสุขาวัตี เช่น พระพุทธศาสนามหายานในโลกตะวันตก บทบาทขององค์ดาไลลามะ และนักคิดของพระพุทธศาสนามหายานเช่น ดร.ตี.ที.ชูชุกิ, พระทีชนักหันธ์ เป็นต้น

BU๕๐๑๐ ศาสนศึกษา (Religious Studies)

ศึกษาความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศาสนา แนวคิด ทฤษฎีกำเนิดศาสนาภูมิหลังทางศาสนา วัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม การเมืองของศาสนาพราหมณ์ (ฮินดู) พระพุทธศาสนา ศาสนาคริสต์ อิสลาม ศึกษาองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ทำให้ศาสนาของแต่ละศาสนาหันไปสนใจศาสนา การปฏิบัติทางศาสนาและประสบการณ์ศาสนาของศาสนาแต่ละองค์ วิเคราะห์เปรียบเทียบศาสนาในด้านโครงสร้าง หลักธรรม โลกทัศน์ พิธีกรรม นิกาย ความดีและจุดมุ่งหมายสูงสุดของศาสนาที่สำคัญ ๆ สถานะปัจจุบันของแต่ละศาสนา สิทธิการนับถือศาสนา หลักศาสนสัมพันธ์และความเข้าใจอันดีระหว่างศาสนา

BU๕๐๑๑ ภาษาอังกฤษเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (English for Buddhism Propagation)

ศึกษาคำศัพท์ภาษาอังกฤษเฉพาะทางพระพุทธศาสนา ผูกพูดหรือสนทนาและอธิบายธรรมะด้วยภาษาอังกฤษ ผูกหัดเขียนเรียงความอธิบายพุทธศาสนสุภาษิต และผูกเขียนบทความธรรมะด้วยภาษาอังกฤษ และย่อความจากบทความธรรมะที่กำหนดให้

BU๕๐๑๒ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของไทย (Thai Buddhist Literature)

ศึกษาวรรณกรรมที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาตั้งแต่สมัยสุโขทัยถึงปัจจุบัน โดยศึกษาและวิเคราะห์สาระสังเขป ลักษณะเด่น วิวัฒนาการ ในแง่คุณค่าและอิทธิพลที่มีต่อสังคมไทยและพระพุทธศาสนา เช่น ไตรภูมิพระร่วง มังคลัตถทีปนี ปัญญาสาตก มหาชาติคำหลวง มหาเวสสันดรชาดก ปฐมสมโพธิกถา เป็นต้น ศึกษาประวัติและผลงานปราชญ์ชาวพุทธไทยทั้งพระสงฆ์และคฤหัสถ์ รวมทั้งวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในท้องถิ่นของไทย

BU๕๐๑๓ เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

(Information Technology for Buddhism Propagation)

หลักการ วิธีการและเป้าหมายการเผยแผ่พระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎก คุณสมบัติ นักเผยแผ่และนักประชาสัมพันธ์ วิทยาการประชาสัมพันธ์สมัยใหม่ สื่อและระบบเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา อิทธิพลและผลกระทบของสื่อและระบบเทคโนโลยีสารสนเทศต่อพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน ผูกหัดการเขียนบทความทางพระพุทธศาสนา ผูกหัดการเทศน์แบบต่างๆ และผูกพูดตามหลักวิชาการวาทศิลป์

BU๕๐๑๔ พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (Buddhism, Science and Technology)

วิธีการแสวงหาความจริงของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ ความสอดคล้องกันระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์ พระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์กายภาพ ชีวภาพ จิตวิทยา กฎแห่งกรรมของพระพุทธศาสนากับหลักวิทยาศาสตร์ ผลกระทบและผลดีของพระพุทธศาสนาจากพัฒนาการด้านวิทยาศาสตร์

และเทคโนโลยี เทคโนโลยีชีวิต

BU๕๐๑๕ พระพุทธศาสนากับโลกาภิวัตน์ (Buddhism and Globalization)

วิเคราะห์บทบาทและสถานภาพของพระพุทธศาสนาในโลกปัจจุบันบทบาทขององค์กร บุคลากรและนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา การตีความคำสอนของพระพุทธศาสนาปัญหาที่เกิดขึ้นในวงการ พระพุทธศาสนาและปัญหาภายนอกที่มีผลกระทบต่อความเจริญและความเสื่อมของพระพุทธศาสนา เปรียบเทียบกระแสโลกาภิวัตน์และธรรมานวัตกรรม พุทธวิทยาเพื่อการรู้เท่าทันกระแสและความเปลี่ยนแปลงของ สังคมโลกภายใต้บริบทของข้อมูลข่าวสาร ท่าทีและการปฏิบัติต่อข้อมูลข่าวสาร ในฐานะชาวพุทธรวมทั้งการ ป้องกันและแก้ไขข้อบกพร่องและผลเสียของกระแสโลกาภิวัตน์ตามหลักวิถีพุทธ

BU๕๐๑๖ พระพุทธศาสนากับการพัฒนาแบบยั่งยืน (Buddhism and Sustainable Development)

ศึกษาแนวคิด หลักการและความหมายของการพัฒนาแบบยั่งยืน ความผิดพลาดของการ พัฒนาแบบตะวันตกภายใต้กระแสบริโภคนิยม และความไม่กลมกลืนของการพัฒนาตามหลักวิชาการสมัยใหม่ และการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา การพัฒนาบนพื้นฐานเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ การพัฒนาที่ไม่ทำลายระบบนิเวศน์ ทดลองสร้างโมเดลโครงการพัฒนาแบบยั่งยืนโดยผสมผสานหลัก พระพุทธศาสนากับวิชาการสมัยใหม่เข้าด้วยกัน พระพุทธศาสนากับสันติภาพ

BU๕๐๑๗ พระพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย (Buddhism in the Contemporary Thai Society)

ประวัติการณ์ับถือพระพุทธศาสนาของชนชาติไทย พระพุทธศาสนากับชนชาติไทย พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติไทย พระพุทธศาสนากับความมั่นคงของชาติ สถานะของ พระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน บทบาทของสถาบันสงฆ์ สถาบันพระมหากษัตริย์ รัฐบาล ประชาชนต่อ พระพุทธศาสนา การบริหาร การศึกษา การปฏิบัติและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์และพุทธบริษัท บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยและสังคมโลก

BU๕๐๑๘ การบริหารกิจการพระพุทธศาสนา (Buddhist Affairs Administration)

วิเคราะห์รูปแบบและโครงสร้างการบริหารกิจการพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ถึงปัจจุบัน หลักการบริการกิจการพระพุทธศาสนาโดยพุทธบริษัท ศึกษาโครงสร้าง ระบบการปกครองและระบบบริหาร กิจการคณะสงฆ์ไทย การบริหารการศึกษาคณะสงฆ์ การจัดการ ศาสนสมบัติภาวะผู้นำทางพระพุทธศาสนา กรณีศึกษาและแนวทางการบริหารจัดการทุน บัญชีวัด และการตรวจสอบ ศึกษาสภาพการณ์บริหารจัดการวัด การพัฒนาวัดโดยใช้แนวคิดการบริหารจัดการและการบริหารจัดการที่ดี ความสัมพันธ์ระหว่างวัดกับชุมชน หลักการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการวัดของชุมชน และการพัฒนาวัดให้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และศูนย์ รวมทางจิตใจของชุมชน

จากรายวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา บัณฑิตเรียน ๘ วิชา และเลือกเรียน ๒ วิชา ในจำนวน ๓๐ หน่วยกิต ตามที่กล่าวมาข้างต้น จะเห็นได้ว่า มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนกลาง วิทยา เขต และวิทยาลัย ที่เปิดการเรียนการสอนเกี่ยวกับคณะศึกษาศาสตร์ได้จัดให้มีการเรียนรายวิชาบังคับ ในแต่ละภาคการศึกษาและปีการศึกษาที่ไม่แตกต่างกันนัก กล่าวคือในช่วงที่เปิดหลักสูตรใหม่ๆ แต่ละ แห่งก็จัดรายวิชาเรียนสลับกันบ้าง แต่เมื่อส่วนกลางเสนอการจัดตารางการเรียนการสอนผ่านสภา วิชาการและการจัดรายวิชาตามตารางที่ระบุไว้ในหลักสูตร (มคอ.๒) ดังนั้น ทุกแห่งจึงได้รายวิชาบังคับ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเหมือนกัน ส่วนรายวิชาเลือกเรียนในแต่ละภาคการศึกษาและปีการศึกษาก็มี

แตกต่างกันอยู่บ้าง เนื่องจากแต่ละแห่งมีทรัพยากรทางการศึกษาที่แตกต่างกัน แต่ในที่สุดแล้ว ทุกแห่งก็ได้จัดรายวิชาเลือก ๒ วิชาที่เหมือนกัน เพื่อให้เป็นไปตามมติสภาวิชาการนั่นเอง

สรุปแล้ว จำนวนรายวิชาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจำนวน ๓๐ หน่วยกิต เหล่านี้ เฉพาะรายวิชาบังคับเรียน ๒๔ หน่วยกิต หรือ ๘ วิชา สามารถแบ่งได้เป็น ๔ กลุ่ม ตามชื่อวิชา คำอธิบายวิชา หรือลักษณะเนื้อหาของแต่ละรายวิชา ดังนี้

๑. กลุ่มวิชาเกี่ยวกับการศึกษาคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนา มีอยู่ ๓ วิชา ได้แก่ วิชาพระไตรปิฎกศึกษา ๑ วิชาพระไตรปิฎกศึกษา ๒ และ วิชาพระไตรปิฎกศึกษา ๓

๒. รายวิชาเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาชีวิต มีอยู่ ๑ วิชา ได้แก่ วิชาการปฏิบัติกรรมฐาน

๓. กลุ่มวิชาเกี่ยวกับภาษาเพื่อการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนา มีอยู่ ๒ วิชา ได้แก่ วิชาภาษาบาลีเพื่อการค้นคว้าพระพุทธศาสนา และวิชาภาษาสันสกฤตเพื่อการค้นคว้าพระพุทธศาสนา

๔. กลุ่มวิชาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ มีอยู่ ๒ วิชา ได้แก่ วิชาประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา และวิชาพุทธวิถีไทย

ส่วนรายวิชาเลือกเรียน ๖ หน่วยกิต มีทั้งหมด ๑๐ วิชา สามารถแบ่งได้เป็น ๓ กลุ่ม ตามชื่อวิชา คำอธิบายวิชา หรือลักษณะเนื้อหาของแต่ละรายวิชา ดังนี้

๑. กลุ่มวิชาเกี่ยวกับเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา มีอยู่ ๒ วิชา ได้แก่ วิชาภาษาอังกฤษเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒. กลุ่มวิชาเกี่ยวกับพัฒนาการของพระพุทธศาสนา มีอยู่ ๔ วิชา ได้แก่ วิชาพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี วิชาพระพุทธศาสนากับการพัฒนาแบบยั่งยืน วิชาพระพุทธศาสนากับโลกาภิวัตน์ และวิชาพระพุทธศาสนาในสังคมไทยร่วมสมัย

๓. กลุ่มวิชาเกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ มีอยู่ ๔ วิชา ได้แก่ วิชาการบริหารกิจการพระพุทธศาสนา วิชาพระพุทธศาสนามหายาน วิชาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาของไทย และวิชาศาสนศึกษา

๒. สภาพการจัดการศึกษาในหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต ๕ ปี คณะศึกษาศาสตร์

ตามที่ทราบกันโดยทั่วไป การจัดการศึกษาทุกระดับชั้นของสถาบันการศึกษาในไทยนั้นต้องให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง มิเว้นแม้แต่การบริหารจัดการหลักสูตรของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งหนึ่งในสองแห่งของไทยก็ต้องจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ดังกล่าว ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต ๕ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ทุกสาขาวิชา ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมาจึงมีสภาพการดำเนินการและการปฏิบัติการเป็นลำดับมาเรื่อยๆ ดังนี้

๑. การบริหารจัดการศึกษาหลักสูตรให้เป็นไปตามระเบียบของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

เรื่องการดำเนินการหลักสูตรให้เป็นไปตามระเบียบของมหาวิทยาลัยนี้ถือว่าเป็นเรื่องปกติและเป็นเรื่องธรรมดาที่ คณะต่างๆ ในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยต้องเข้มงวดกวดขันให้เป็นไปตามระเบียบของส่วนงานที่เกี่ยวข้อง ด้วยทุกหลักสูตรที่เปิดการเรียนการสอนในมหาวิทยาลัยนั้นต้องถูกตรวจสอบทุกกระบวนการจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต่างๆ ตั้งแต่จากอาจารย์ประจำหลักสูตร ผู้ทรงคุณวุฒิ ภายในและภายนอกมหาวิทยาลัย ผู้บริหารและคณะกรรมการประจำคณะ สาขาวิชาการ และสภามหาวิทยาลัย เพื่อให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานการศึกษาภายในมหาวิทยาลัย ดังนั้น การจัดการเรียนการสอนทุกหลักสูตรจึงต้องบริหารจัดการให้เป็นไปตามระเบียบของมหาวิทยาลัย ตรงกันข้ามหากการบริหารจัดการหลักสูตรไม่เป็นไปตามระเบียบของมหาวิทยาลัยแล้ว ย่อมเกิดผลเสียต่างๆ อย่างมาก เฉพาะผลเสียที่เกิดกับมหาวิทยาลัยและนักศึกษา ได้แก่ หลักสูตรของมหาวิทยาลัยไม่ผ่านเกณฑ์การประกันคุณภาพการศึกษาภายใน จนทำให้นักศึกษาเสียสิทธิอันพึงได้ทั้งในแง่ทุนนิยและพลตินัย ดังนั้น การบริหารจัดการศึกษาหลักสูตรในทุกกระบวนการต้องให้เป็นไปตามระเบียบของมหาวิทยาลัยอย่างเคร่งครัด

๒. หลักสูตรและระเบียบของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

สำหรับประเด็นนี้ก็ไม่แตกต่างไปจากประเด็นข้างต้น เพราะการบริหารจัดการการศึกษาหลักสูตรต่างๆ ในมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยต้องดำเนินการให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ยิ่งกรณีของคณะศึกษาศาสตร์แล้วย่อมต้องให้เป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการหรือสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษาและคุรุสภาด้วย กล่าวคือคณะศึกษาศาสตร์ต้องทำทุกกระบวนการในการบริหารจัดการหลักสูตรให้เป็นไปตามระเบียบของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เรียกว่าทุกกระบวนการต้องสามารถตรวจสอบได้อย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรม เพราะหากไม่ดำเนินการเช่นนี้แล้ว ผลเสียจะเกิดขึ้นกับผู้เข้ามาศึกษาเป็นอย่างมาก โดยผู้ศึกษาเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจะไม่สามารถขอใบอนุญาตประกอบวิชาชีพทางการศึกษาได้ ตลอดถึงเรื่องอื่นๆ ที่จะพึงได้ในอนาคต นักศึกษาในหลักสูตรย่อมสูญเสียโอกาสไปด้วย ดังนั้น การดำเนินการทุกอย่างในหลักสูตรต้องจัดการให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของหน่วยงานที่กำกับดูแลด้วย จึงจะถือว่าเป็นการจัดการที่ดีที่สุด

สรุปแล้ว การจัดการเรียนการสอนหรือการบริหารจัดการหลักสูตรของมหาวิทยาลัยต้องให้เป็นไปตามระเบียบ ตลอดถึงการสร้างหรือการปรับปรุงหลักสูตรและระเบียบของมหาวิทยาลัยก็ต้องให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องด้วย โดยหากมหาวิทยาลัยได้ดำเนินการให้ถูกต้องแล้ว ผลประโยชน์ย่อมเกิดขึ้นกับทุกฝ่าย กล่าวคือหลักสูตรของมหาวิทยาลัยก็ได้มาตรฐานและเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของหน่วยงานที่กำกับดูแล พร้อมทั้งนักศึกษาที่จบการศึกษาจากหลักสูตรของมหาวิทยาลัยไปแล้วจะไม่เสียสิทธิอันจะพึงได้และเป็นที่ยอมรับของสังคมด้วย

๓. แนวทางการปรับปรุงและพัฒนาหมวดวิชาเฉพาะ กลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ๓๐ หน่วยกิต

จากสภาพการดำเนินการและการปฏิบัติการของคณะศึกษาศาสตร์ ในช่วงเวลาที่ผ่านมานี้ ที่ต้องบริหารจัดการการศึกษาให้เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของมหาวิทยาลัยและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง จึงทำให้เกิดการรับรู้ร่วมกันในเรื่องต่างๆ กล่าวคือเกิดมีประเด็นที่นำศึกษาและพิจารณาปรับปรุงพัฒนาในหลายๆ เรื่อง โดยเฉพาะเรื่องของการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิตก็มีการกล่าวถึงจำนวนหน่วยกิตที่ต้องศึกษาในหลักสูตรว่าอาจเป็นอุปสรรคต่อความน่าสนใจของผู้ที่จะเข้ามาศึกษาและคณะศึกษาศาสตร์เมื่อต้องการให้ประโยชน์ต่างๆ เกิดขึ้นกับนักศึกษา เช่น การได้มีโอกาสสอบให้ทันต่อการสอบบรรจุเป็นข้าราชการครู เป็นต้น จึงจำเป็นต้องขออนุญาตจัดการเรียนการสอนในรายวิชาหรือหน่วยกิตที่มากกว่าเกณฑ์หรือเปิดการเรียนการสอนในภาคฤดูร้อนจากสภาวิชาการเรื่อยมา ซึ่งการดำเนินการเช่นนี้ ถือว่าเป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเท่านั้น ดังนั้น เมื่อมีการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต จาก ๕ ปี เป็น ๔ ปี จึงเห็นสมควรนำประเด็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่ผ่านมาเสนอเป็นแนวทางด้วย โดยกำหนดหลักสูตรของคณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ให้มีจำนวนหน่วยกิตไม่น้อยกว่า ๑๖๑ หน่วยกิต ตามกฎเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการเท่านั้น เพราะหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต ๕ ปี ในปัจจุบัน มีจำนวนหน่วยกิตที่ต้องศึกษาถึง ๑๙๑ หน่วยกิต นับว่าเป็นจำนวนหน่วยกิตที่มากกว่าเกณฑ์ถึง ๓๐ หน่วยกิต สรุปแล้ว ในเรื่องนี้ ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการรวมและการคงรายวิชาและจำนวนหน่วยกิตในกลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ๓๐ หน่วยกิต หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต ทุกสาขาวิชาให้เหลือจำนวน ๑๘ หน่วยกิต หรือ ๖ วิชา เท่านั้น ตามรายละเอียดด้านล่างดังนี้

๑. จัดการรายวิชาที่มีลักษณะเหมือนกันในกลุ่มรายวิชาบังคับเรียน ๒๔ หน่วยกิต ลดเหลือ ๑๒ หน่วยกิต (ปรับเหลือ ๔ วิชา)

๑.๑ รวมกลุ่มวิชาเกี่ยวกับการศึกษาคัมภีร์สำคัญของพระพุทธศาสนา จำนวน ๓ วิชา เป็น ๑ วิชา ได้แก่ “พระไตรปิฎกศึกษา” โดยมีคำอธิบายรายวิชาใหม่ดังนี้ “ศึกษาโครงสร้าง ความสำคัญ เนื้อหาย่อของพระไตรปิฎก ประเภทของคัมภีร์พระพุทธศาสนา โครงสร้างและเนื้อหาของพระวินัย พระวินัยกับกฎหมาย พระวินัยกับการตัดสินใจปัญหา โครงสร้างและเนื้อหาของพระสูตร พระสูตรที่สำคัญ พระสูตรกับการดำรงชีวิตและการแก้ปัญหาสังคม และโครงสร้างและเนื้อหาของพระอภิธรรม พระอภิธรรมกับการดำรงชีวิต”

๑.๒ คงรายวิชาเกี่ยวกับการปฏิบัติธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาชีวิต จำนวน ๑ วิชา ไว้ ได้แก่ “การปฏิบัติกรรมฐาน” โดยมีการปรับปรุงคำอธิบายรายวิชาใหม่ดังนี้ “ศึกษาแนวคิด หลักการ และวิธีการปฏิบัติกรรมฐานในพระพุทธศาสนา หลักการปฏิบัติจุดประสงค์ การสอนและการปฏิบัติกรรมฐานของสำนักกรรมฐานที่สำคัญในประเทศไทย และการออกฝึกปฏิบัติกรรมฐานตามที่มหาวิทยาลัยกำหนด”

๑.๓ รวมกลุ่มวิชาเกี่ยวกับภาษาเพื่อการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนา จำนวน ๒ วิชา เป็น ๑ วิชา ได้แก่ “ภาษาบาลีและสันสกฤตเพื่อการศึกษาค้นคว้าพระพุทธศาสนา” โดยมีคำอธิบายรายวิชาใหม่ดังนี้ “ศึกษาหลักไวยากรณ์เบื้องต้น หลักการอ่านและแปลภาษาบาลีและสันสกฤต ศัพท์บาลีและสันสกฤตในภาษาไทย คัมภีร์ภาษาบาลีและสันสกฤตที่สำคัญของพระพุทธศาสนา และฝึกวิเคราะห์เนื้อหาย่อๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาจากเอกสารภาษาบาลีและสันสกฤต”

๑.๔ รวมกลุ่มวิชาเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของพระพุทธศาสนาและการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ จำนวน ๒ วิชา เป็น ๑ วิชา ได้แก่ “ประวัติและพัฒนาการของพระพุทธศาสนา” โดยมีคำอธิบายรายวิชาใหม่ดังนี้ “ศึกษาแนวคิดก่อนพุทธกาล พุทธประวัติ การสังคายนา นิกายในพระพุทธศาสนา ประวัติและผลงานของพระสาวกพระสาวิกา สถานการณ์พระพุทธศาสนาในประเทศไทยและต่างประเทศ พระพุทธศาสนาในฐานะเป็นศาสนาประจำชาติและเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย และหลักศาสนพิธีทางพระพุทธศาสนา”

๒. จัดการรายวิชาที่มีลักษณะเหมือนกันในกลุ่มรายวิชาเลือกเรียน ๖ หน่วยกิต คงไว้ ๖ หน่วยกิต เหมือนเดิม (ปรับเหลือ ๓ วิชา)

๒.๑ รวมกลุ่มวิชาเกี่ยวกับเครื่องมือในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา จำนวน ๒ วิชา เป็น ๑ วิชา ได้แก่ “ภาษาอังกฤษและเทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนา” โดยมีคำอธิบายรายวิชาใหม่ดังนี้ “ศึกษาศัพท์ภาษาอังกฤษทางพระพุทธศาสนา ฝึกสนทนาและอธิบายธรรมะด้วยภาษาอังกฤษ ฝึกเขียนบทความธรรมะด้วยภาษาอังกฤษ และศึกษาหลักการ วิธีการ และเป้าหมายการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คุณสมบัตินักเผยแผ่ วิทยาการประชาสัมพันธ์สมัยใหม่ อิทธิพลและผลกระทบของสื่อและระบบเทคโนโลยีสารสนเทศต่อพระพุทธศาสนา”

๒.๒ รวมกลุ่มวิชาเกี่ยวกับพัฒนาการของพระพุทธศาสนา จำนวน ๔ วิชา เป็น ๑ วิชา ได้แก่ “พระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่” โดยมีคำอธิบายรายวิชาใหม่ดังนี้ “ศึกษาพุทธวิทยาเพื่อรู้ทันการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก แนวคิดและหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริ พระพุทธศาสนากับสันติภาพ พระพุทธศาสนากับความมั่นคงของชาติ และพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์กายภาพ ชีวภาพ จิตวิทยา”

๒.๓ รวมกลุ่มวิชาเกี่ยวกับหลักการของพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ จำนวน ๔ วิชา เป็น ๑ วิชา ได้แก่ “ศาสนาเพื่อการพัฒนา” โดยมีคำอธิบายรายวิชาใหม่ดังนี้ “ศึกษาความรู้พื้นฐานทางศาสนา แนวคิดทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สังคม การเมืองของศาสนา สถานะปัจจุบันของศาสนาในสังคมโลก หลักการ ศาสนสัมพันธ์ และศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานวรรณกรรมที่สำคัญในพระพุทธศาสนา สภาพการณ์บริหารจัดการวัด การบริหารจัดการทุน บัญชีวัด และการตรวจสอบ หลักการมีส่วนร่วมการบริหารจัดการวัดของชุมชน”

๔. บทสรุป

จากที่กล่าวมาเกี่ยวกับแนวทางการปรับปรุงและพัฒนาหมวดวิชาเฉพาะ กลุ่มวิชาพระพุทธศาสนา ๓๐ หน่วยกิต ในหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต ๕ ปี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ผู้เขียนประสงค์เสนอเป็นหลักคิดหรือเป็นแนวทางปรับปรุงหลักสูตรที่มหาวิทยาลัยดำเนินการอยู่และต้องการนำเสนอความคิดต่อประชาคมมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยที่มีประเด็นถกเถียงในเรื่องนี้ไม่ต่ำกว่า ๓ ปีการศึกษาแล้ว ดังนั้น แนวทางการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรในครั้งนี้จึงถือว่าเป็นแนวทางสำหรับหลักสูตรและคณะอื่นๆ ด้วย เพราะในปัจจุบันการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรีของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยมีอยู่ ๔ คณะ ได้แก่ คณะศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ และคณะศาสนาและปรัชญา โดยคณะเหล่านี้ทั้งหมด เฉพาะคณะศึกษาศาสตร์นั้นต้องจัดการเรียนการสอนให้มีมาตรฐาน มีคุณภาพ มีคุณธรรม

สอดคล้องกับระเบียบของมหาวิทยาลัยและเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย

บรรณานุกรม

- คณะศึกษาศาสตร์ ภาควิชาวิชาการศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. *หลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาการสอนภาษาไทย (๕ ปี) (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๕๙)*.
- คณะศึกษาศาสตร์. *คณะศึกษาศาสตร์*. <http://www.edu.mbu.ac.th/> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๑).
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๕๘. (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๒ ตอนพิเศษ ๒๙๕ ง ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๘)
- ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง เกณฑ์มาตรฐานหลักสูตรระดับบัณฑิตศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๘. (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๒ ตอนพิเศษ ๒๙๕ ง ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๘)
- พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐. (ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๔ ตอนที่ ๕๑ ก ๑ ตุลาคม ๒๕๔๐).
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. *ระเบียบมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการศึกษาระดับปริญญาตรี พ.ศ. ๒๕๕๙*.
- มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. *มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย*. <http://www.mbu.ac.th/> (เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๖๑).

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สมบัติในการบวชเป็นพระภิกษุ The Successful of Buddhist Ordination

มนตรี สิริโรจนานันท์*

บทคัดย่อ

ตามข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์นั้น สมบัติ ๕ ของการบวชเป็นพระภิกษุประกอบด้วย วัตถุ สมบัติ ญัตติสมบัติ อนุสาวนาสมบัติ สีมาสมบัติ และปริสสมบัติ แต่ข้อมูลเรื่องสมบัติ ๕ ตามที่ปรากฏในตำราของคณะสงฆ์ไทยนั้นประกอบด้วยวัตถุสมบัติ ปริสสมบัติ สีมาสมบัติ บุพกิจ กรรมวาจาสมบัติ ความต่างกันขององค์ประกอบทั้ง ๕ นั้น แม้จะมีไม่มาก และโดยสาระหลักแล้ว ข้อมูลเรื่องสมบัติจากตำรานั้น ยังคงเนื้อหาไว้ได้คล้ายกับข้อมูลจากคัมภีร์ แต่สิ่งที่ควรทำความเข้าใจ สมบัติ ๕ อย่างนี้เป็นองค์ประกอบหลักของการทำสังฆกรรมการบวช หากความรู้เรื่ององค์ประกอบ คลาดเคลื่อนไป พิธีกรรมการบวชอาจคลาดเคลื่อนไปด้วย ดังนั้น จึงจำเป็นที่พุทธศาสนิกชนจะต้อง ศึกษาสืบค้นเนื้อหาทางด้านพระพุทธศาสนาให้ถึงต้นทางคือพระไตรปิฎก เพื่อป้องกันความ คลาดเคลื่อนอันจะเกิดจากข้อมูลที่ไม่ละเอียดพอ

คำสำคัญ : สมบัติ ๕, สังฆกรรม, การบวช

Abstracts

The scripture shown that the successful of Buddhist ordination consists of ordination equipment, declaration, proclamation, boundary marker of a temple, masculineness; moreover, the information in the Thai Buddhist monk's textbook said that the excellence of the foundation for merit, masculineness, boundary marker of a temple, preliminary duties, the formal words of an act. Although the small difference of the composition in textbook, the successful of Buddhist ordination in the Buddhist Monk Rite is the essential of ordination. The misunderstanding of the composition may cause the error of the Buddhist Monk Rite as such the Buddhist should study the Buddhist content from Tipitika to prevent any mistake from the rough information.

Key words: Sampatti 5 (or The Successful 5), Buddhist Monk Rite ,Ordination

๑. บทนำ

การอุปสมบทเป็นพระภิกษุถือเป็นพระวินัยและพิธีกรรมสำคัญของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะในสังคมไทย คณะสงฆ์ไทยได้สืบทอดและประกอบพิธีกรรมนี้มาอย่างยาวนาน พิธีกรรมบวชที่คณะสงฆ์ไทยปฏิบัติกันอยู่นี้มีรูปแบบที่สามารถสืบค้นได้ไปถึงเมื่อครั้งพุทธกาล คือการบวชด้วยญัตติตฤตถ-กรรมวาจา โดยมีหลักฐานจากพระไตรปิฎกที่พระพุทธเจ้าจึงทรงรับสั่งกับ

---

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร. ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ ปรัชญา และวรรณคดีอังกฤษ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย นับแต่วันนี้เป็นต้นไป เราห้ามการอุปสมบทด้วยไตรสรณคมน์ที่เราได้อนุญาตไว้ ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้อุปสมบทด้วยญัตติจตุตถกรรม^๑ คณะสงฆ์ไทยได้ยึดถือปฏิบัติการบวชด้วยญัตติจตุตถกรรมวານี้ตามแนวทางที่มีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา เมื่อชายคนใดได้เข้าร่วมพิธีกรรมนี้แล้วจึงถือได้ว่าเป็นผู้ได้ผ่านการรับรองว่าเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ดังหลักฐานที่ว่า *ชื่อว่า ภิกษุ เพราะเป็นผู้ที่สงฆ์พร้อมเพรียงกันอุปสมบทให้ด้วยญัตติจตุตถกรรม ที่ถูกต้องสมควรแก่เหตุ*^๒ คำว่า “ที่ถูกต้อง(อันไม่กำเริบ)” นั้นอรรถกถาอธิบายว่า บทว่า อุกุเปเน ความว่า เข้าถึงความเป็นกรรมอันใครๆ พึงให้กำเริบไม่ได้ คืออันใครๆ พึงคัดค้านไม่ได้ เพราะถึงพร้อมด้วยวัตถุสมบัติ ญัตติสมบัติ อนุสาวนาสมบัติ สีมาสมบัติ และปริสสมบัติ^๓ องค์ประกอบหรือสมบัติ ๕ ประการในการบวชเป็นพระภิกษุนี้จึงมีที่มาจากอรรถกถานี้ เป็นเริ่มแรก ส่วนเนื้อหาของสมบัติแต่ละประการนั้น มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกในหลายที่หลายแห่งด้วยกัน สมบัติ ๕ ประการดังกล่าวข้างต้นนั้น ในหนังสือวินยมุข (คู่มือที่คณะสงฆ์ไทยใช้ประกอบการศึกษาระดับนักธรรมชั้นตรี) นั้นผู้ประพันธ์อธิบายไว้ว่า คุณสมบัติของผู้จะบวช ๕ ประการ คือ ๑) วัตถุสมบัติ ๒) ปริสสมบัติ ๓) สีมาสมบัติ ๔) บุพกิจ ๕) กรรมวาจาสมบัติ^๔ การอธิบายเรื่องสมบัติ ๕ ประการในหนังสือวินยมุขนี้ มีความต่างกับคัมภีร์อรรถกถาในข้อที่ ๔ กับ ข้อที่ ๕ การอธิบายที่ต่างจากคัมภีร์นี้ ทำให้ชวนคิดว่า องค์ความรู้เรื่องการบวชเป็นพระภิกษุในสังคมไทยที่ถูกส่งต่อผ่านตำราวินยมุขนี้ มีความถูกต้องตามพระไตรปิฎกและอรรถกถามากน้อยเพียงใด และหากไม่ตรงตามคัมภีร์เหล่านี้ จะก่อให้เกิดความคลาดเคลื่อนในอุปสมบทกรรมหรือไม่ บทความนี้ จึงประสงค์ที่จะศึกษาเรื่องสมบัติ ๕ ประการอันเกี่ยวข้องกับเรื่องการบวชเป็นพระภิกษุ

๒. สมบัติ ๕ ตามที่ปรากฏในคัมภีร์

๒.๑ วัตถุสมบัติ

ในพระวินยปิฎกมีคำอธิบายเกี่ยวกับวัตถุวิบัติ(ตรงข้ามกับวัตถุสมบัติ)ไว้ว่า หมายถึงบุคคลที่ต้องห้ามบวชเป็นพระภิกษุ ๑๒ จำพวก ได้แก่ ๑) บัณเฑาะก์ ๒) คนโงยสังวาส ๓) คนผู้เข้ารีตเตียรถีย์ ๔) สัตว์ดิรัจฉาน ๕) คนผู้ฆ่ามารดา ๖) คนผู้ฆ่าบิดา ๗) คนผู้ฆ่าพระอรหันต์ ๘) คนผู้ประทุษร้ายภิกษุณี ๙) คนผู้ทำลายสงฆ์ ๑๐) คนผู้ยังพระโลหิตห้อ ๑๑) คนสองเพศ(อุกโตพยัญชก) ๑๒) คนมีอายุไม่ถึง ๒๐ ปี^๕ ในอรรถกถามีคำอธิบายเพิ่มว่า อุปสมบทกรรมจะวิบัติเนื่องจากสงฆ์กระทำการบวชให้แก่บุคคลต่อไปนี้ คือ ๑) ที่มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปี ๒) ผู้ที่เคยต้องอาบัติปาราชิกมาก่อน ๓) อภัพบุคคล ๑๑ จำพวก^๖ คัมภีร์ฎีกาพระวินัยชื่อว่า*สารัตถทีปนี* อธิบายวัตถุสมบัติไว้ว่า หมายถึงยกเว้นบุคคลที่ไม่สามารถบวชเป็นพระภิกษุได้ ๑๓ จำพวก ได้แก่ ๑) ผู้ชายที่อายุต่ำกว่า ๒๐ ปี ๒)

^๑ วิ. มห. (ไทย) ๔/๖๙/๙๘. (ฉบับมหาจุฬาฯ)

^๒ วิ.ม. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^๓ วิ.ม.อ. (บาลี) ๑/๒๘๘. (สืบค้นจาก CD BUDSIR/TT V.7)

^๔ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *วินยมุข เล่ม ๑ (หลักสูตรนักธรรมชั้นตรี)*, พิมพ์ครั้งที่ ๔๑, (กรุงเทพมหานคร : ๒๕๕๗), หน้า ๔-๗.

^๕ วิ.ป. (ไทย) ๘/๔๙๐/๗๐๖.

^๖ วิ.ม.อ.(บาลี) ๓/๖๑๐.

บ้นเตาะเก้ และ๓)อภัพบุคคลอีก ๑๑ จำพวก ผู้ชายอื่นนอกจากบุคคล ๑๓ จำพวกเหล่านี้ ชื่อว่าเป็น วัตตุสมบัตี^๗ สามารถบวชเป็นพระภิกษุได้ จะเห็นได้ว่าคัมภีร์ฎีกาเล่มนี้ ไม่กล่าวถึงวัตตุวิบัติอันเกิดจากการบวชให้แก่ผู้ที่เคยต้องอาบัติปาราชิกมาก่อน ส่วนคัมภีร์กัณฑ์ขาวิตรณีนวินวฎีกา^๘ มีคำอธิบายวัตตุวิบัติไว้ว่า หมายถึง บุคคลต้องห้ามบวชได้แก่ ๑)ผู้ชายที่อายุต่ำกว่า ๒๐ ปี ๒) บ้นเตาะเก้ ๓)อภัพบุคคล ๑๑ จำพวก เริ่มจาก ๓.๑)คนลักเพศ(แอบบวชเอง) ๓.๒)คนที่เคยบวชเป็นพระภิกษุแล้วต้องอาบัติปาราชิก ๓.๓)คนเข้ารีตเตียรถีย์ หมายถึง ผู้ที่บวชเป็นพระภิกษุแล้วไปเข้ารีตเตียรถีย์ ยอมรับนับถือลัทธิความเชื่อของศาสนาอื่น ๓.๔)สัตว์เดรัจฉาน เช่น นาค ครุฑ ยักษ์ และคนธรรพ์ ๓.๕)คนฆ่ามารดา ๓.๖)คนฆ่าบิดา ๓.๗)คนฆ่าพระอรหันต์๓.๘) คนประทุษร้ายภิกษุณี ๓.๙) คนทำลายสงฆ์ ๓.๑๐) คนทำร้ายพระพุทธเจ้าจนหื้อพระโลหิต^๙ ๓.๑๑)อุภโตพยัญชนก หมายถึงคนที่มี ๒ เพศ

๒.๒ ญัตติสมบัตติ

ในพระวินัยปิฎก มีคำอธิบายเรื่องสังฆกรรมที่วิบัติโดยญัตติไว้ว่า กรรมยอมวิบัติโดยญัตติด้วยอาการ ๕ อย่าง คือ ๑)ไม่ระบುವัตตุ ๒)ไม่ระบุงสงฆ์ ๓)ไม่ระบุงบุคคล ๔)ไม่ระบุงญัตติ ๕)ตั้งญัตติภายหลัง^{๑๐} ในอรรถกถาพระวินัยมีอธิบายเรื่องญัตติวิบัติไว้ว่าญัตติสมบัตติ มีองค์ประกอบ ๕ อย่าง คือ ๑)ระบุงชื่อผู้จะบวช(ระบุงวัตตุ) ๒)ระบุงสงฆ์ อุปสมบทกรรมนั้นจะต้องสวดเผด็จสงฆ์ก่อน ๓)ระบุงชื่ออุปัชฌาย์(ระบุงบุคคล) จะต้องสวดระบุงชื่ออุปัชฌาย์ ๔)ต้องตั้งญัตติ(ระบุงญัตติ) การอุปสมบทเป็นพิธีกรรมที่ต้องกระทำด้วยญัตติจุดตุล-กรรมวาจา จึงต้องตั้งญัตติเสมอ ๕)ต้องสวดอนุสาวนาหลังจากตั้งญัตติ เมื่อตั้งญัตติแล้วจึงสวดอนุสาวนา จะทำสลักกันไม่ได้^{๑๑} ในคัมภีร์สารัตถทีปนีและคัมภีร์กัณฑ์ขาวิตรณีนวินวฎีกา มีคำอธิบายเกี่ยวกับญัตติสมบัตติไว้อย่างย่อคล้ายกัน

๒.๓ อนุสาวนาสมบัตติ

ในพระวินัยปิฎก มีคำอธิบายเรื่องสังฆกรรมที่วิบัติโดยอนุสาวนาไว้ว่า กรรมยอมวิบัติโดยอนุสาวนาด้วยอาการ ๕ อย่าง คือ ๑)ไม่ระบุงวัตตุ ๒)ไม่ระบุงสงฆ์ ๓)ไม่ระบุงบุคคล ๔)ไม่ระบุงญัตติ ๕)ตั้งญัตติภายหลัง^{๑๒} ในอรรถกถาพระวินัยมีการอธิบายเรื่องอนุสาวนาสมบัตติไว้ว่า มีองค์ประกอบ ๕ คือ ๑)ต้องสวดระบุงชื่อผู้จะบวช(ระบุงวัตตุ) ๒)ต้องสวดระบุงสงฆ์ ในการสวดอนุสาวนาทั้ง ๓ ครั้ง ๓)ต้องสวดระบุงชื่อพระอุปัชฌาย์(ระบุงบุคคล) ๔)ตั้งญัตติแล้วจะต้องสวดอนุสาวนา(ระบุงญัตติ) จะต้องสวดประกาศด้วยกรรมวาจาให้ครบทุกครั้ง ๕)ต้องสวดออกเสียงอักขระให้ถูกต้อง หากสวดออกเสียงอักขระไม่ถูกต้อง จะทำให้เป็นอนุสาวนาวิบัติ^{๑๓} ส่วนในคัมภีร์สารัตถทีปนีและคัมภีร์กัณฑ์ขาวิตรณีนวินวฎีกา มีคำอธิบายเกี่ยวกับอนุสาวนาสมบัตติไว้อย่างย่อคล้ายกัน

^๗ สารตถ.ฎีกา.(บาลี) ๒/๓๖/๘๖. (สืบค้นจาก CD BUDSIR/TT V.7)

^๘ กงขา.อภินวฎีกา.(บาลี) ๑๗๙-๑๘๕. (สืบค้นจาก CD BUDSIR/TT V.7)

^๙ คัมภีร์กัณฑ์ขาวิตรณีนวินวฎีกา อธิบายเรื่องบ้นเตาะเก้ โดยอ้างถึงจาก วิ.ม.อ.(บาลี) ๓/๑๐๙/๘๑-๘๒).

^{๑๐} กงขา.อภินวฎีกา.(บาลี) ๑๘๓-๑๘๕.

^{๑๑} วิ.ป.(ไทย) ๘/๔๔๑/๗๐๖.

^{๑๒} วิ.ม.อ.(บาลี) ๓/๖๑๐-๖๑๑.

^{๑๓} วิ.ป.(ไทย) ๘/๔๔๒/๗๐๗.

^{๑๔} วิ.ม.อ.(บาลี) ๓/๖๑๑-๖๑๔.

๒.๔ สีสมาสมบัติ

ในพระวินัยปิฎก มีคำอธิบายเรื่องสังฆกรรมที่วิบัติโดยสีมาไว้ว่า กรรมย่อมวิบัติโดยสีมา ด้วยอาการ ๑๑ อย่าง คือ ๑) สมมติสีมาเล็กเกิน ๒) สมมติสีมาใหญ่เกิน ๓) สมมติสีมาไม่มีนิมิตขาด ๔) สมมติสีมาใช้เงาเป็นนิมิต ๕) สมมติสีมาไม่มีนิมิต ๖) ภิกษุอยู่ภายนอกสีมาสมมติสีมา ๗) สมมติสีมาในแม่น้ำ ๘) สมมติสีมาในทะเล ๙) สมมติสีมาในสระเกิดเอง ๑๐) คาบเกี่ยวสีมาด้วยสีมา ๑๑) ทับสีมาด้วยสีมา^{๑๕} สังฆกรรมที่สังฆกระทำในสีมาทั้ง ๑๑ อย่างดังกล่าวมานี้ เป็นกรรมที่วิบัติโดยสีมา ในอรรถกถาพระวินัย มีคำอธิบายขยายความเรื่องสีมาวิบัติ ดังนี้

๑) สีมาที่ไม่สามารถอุกฤษฏ์ได้ถึง ๒๑ รูป จัดว่าเป็นสีมาเล็กเกินไป ๒) สีมาที่สังฆสมมติเกิน ๓ โยชน์ จัดว่าเป็นสีมาใหญ่เกินไป ๓) สีมาที่มีนิมิตไม่ต่อกัน เรียกว่าสีมาไม่มีนิมิตขาด ๔) สีมาที่สังฆสมมติเอาเงาเป็นนิมิต ชื่อว่า สีมาเงาเป็นนิมิต ๕) สีมาที่สังฆสมมติไม่ทักนิมิต ชื่อว่า หานิมิตมิได้ ๖) สีมาที่ภิกษุทักนิมิตแล้ว ยืนอยู่ภายนอกนิมิตสมมติสีมา ชื่อว่า ยืนอยู่นอกสีมาสมมติสีมา ๗-๙) ภิกษุสมมติสีมาในแม่น้ำ ในทะเลหรือในสระที่เกิดเองชื่อว่าเป็นการสมมติสีมาที่ใช้ไม่ได้ ๑๐) คาบเกี่ยวสีมาของผู้อื่นด้วยสีมาของตน ชื่อว่า คาบเกี่ยวสีมาด้วยสีมา ๑๑) สมมติทับสีมาของผู้อื่น ด้วยสีมาของตน ชื่อว่า ทับสีมาด้วยสีมา^{๑๖} ส่วนในคัมภีร์*สารัตถทีปนี* มีคำอธิบายเกี่ยวกับสีมาสมบัติไว้ว่า ที่ชื่อว่าสีมาสมบัติ เพราะสังฆสมมติสีมาอย่างถูกต้องโดยหลีกเลี่ยงลักษณะของสีมาวิบัติ(ทั้ง ๑๑ อย่าง)ได้^{๑๗} ส่วนคัมภีร์*กัณฑ์ชาตรีถนอมวินวฎีกา* ไม่มีคำอธิบายเกี่ยวกับสีมาสมบัติไว้แต่อย่างใด

๒.๕ ปริสสมบัติ

ในพระวินัยปิฎก มีคำอธิบายเรื่องสังฆกรรมที่วิบัติโดยบริษัท(ภิกษุที่เข้าร่วม)ไว้ว่า กรรมย่อมวิบัติโดยบริษัทด้วยอาการ ๑๒ อย่าง ทั้ง ๑๒ อย่างนี้ มีการอธิบายโดยใช้หลักสังฆกรรมที่กำหนดจำนวนภิกษุที่ต้องเข้าร่วมเป็นเกณฑ์ คือสังฆจตุรกร(๔ รูป), สังฆปัญจกร(๕ รูป), สังฆทศกร(๑๐), สังฆวิสตกร(๒๐รูป) โดยมีเงื่อนไขแต่ละเกณฑ์นั้นๆ ว่า จะต้องต้องมีภิกษุครบตามจำนวน และต้องนำฉันทะของภิกษุรูปอื่นที่ไม่ได้เข้าร่วมแต่อยู่ในสีมาเดียวกันมาด้วย และภิกษุที่เข้าร่วมสังฆกรรมนั้นไม่มีใคร^{๑๘} หากผิดเงื่อนไขถือว่าเป็นปริสสมบัติ ในอรรถกถาพระวินัย มีคำอธิบายเรื่องปริสสมบัติ ไว้อย่างย่อๆ ว่า ภิกษุที่เข้าร่วมสังฆกรรมครบตามจำนวนที่กำหนดและเรื่องการมอบฉันทะ ไม่ได้อธิบายถึงเรื่องการคัดค้าน^{๑๙} ส่วนในคัมภีร์*ฐีกาสารัตถทีปนี* มีคำอธิบายเกี่ยวกับปริสสมบัติไว้ว่าปริสสมบัติ มีอยู่ ๓ อย่าง คือ ๑) ภิกษุไม่ครบตามจำนวนที่กำหนดในสังฆกรรมนั้นๆ ๒) ไม่ได้นำฉันทะของภิกษุที่ควรนำฉันทะมา ๓) ภิกษุพร้อมใจกันคัดค้าน^{๒๐} และในคัมภีร์*กัณฑ์ชาตรีถนอมวินวฎีกา* มีคำอธิบายเรื่องนี้ไว้ว่า ในอุปสมบทกรรมมีจำนวนภิกษุครบตามพระพุทธานุญาต หากมีภิกษุที่เหลืออยู่ในสีมาเดียวกันอีกเป็น

^{๑๕} วิ.ป.(ไทย) ๘/๔๙๓/๗๐๗.

^{๑๖} วิ.ม.อ.(บาลี) ๓/๖๑๔-๖๑๕.

^{๑๗} สารตถ.ฐีกา.(บาลี) ๒/๓๖/๘๗.

^{๑๘} วิ.ป.(ไทย) ๘/๔๙๔/๗๐๗-๗๐๘.

^{๑๙} วิ.ม.อ.(บาลี) ๓/๖๑๖.

^{๒๐} สารตถ.ฐีกา.(บาลี) ๒/๓๖/๘๗.

จำนวนมาก แต่ได้นำฉันทะของท่านเหล่านั้นมาแล้ว แม้ตัวท่านจะไม่ได้มาเข้าร่วมก็ตาม สังฆกรรมย่อมไม่กำเริบ เป็นสังฆกรรมที่ถูกต้อง^{๒๑}

๓. สมบัติ ๕ ของการบวชในสังคมไทย

สำหรับเรื่องสมบัติ ๕ อย่างของการบวชเป็นพระภิกษุในสังคมไทยนี้ ผู้เขียนจะใช้ข้อมูลจากตำราเรียนของคณะสงฆ์เป็นหลัก อันได้แก่ *หนังสือวินัยมุข เล่ม ๑ (หลักสูตรนักรธรรมชั้นตรี)* ด้วยเห็นว่าเป็นเรื่องที่คณะสงฆ์ได้ใช้เป็นตำราในการจัดการเรียนการสอนสำหรับพระภิกษุสามเณรมาอย่างยาวนาน ในหนังสือวินัยมุข เล่ม ๑ ซึ่งประพันธ์โดย *สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส* มีคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องสมบัติ ๕ ไว้ ผู้เขียนสรุปมาอธิบายดังนี้

๓.๑ สมบัติ ๕ จากหนังสือวินัยมุขเล่ม ๑

๓.๑.๑ วัตถุสมบัติ ในหนังสือวินัยมุขเล่ม ๑ มีคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องวัตถุสมบัติไว้ สรุปได้ว่า ๑)ผู้จะอุปสมบทนั้น ต้องเป็นชาย มีอายุไม่ต่ำกว่า ๒๐ ปี ๒)หาได้เป็นมนุษย์วิบัติ คือถูกตอน เป็นต้น ๓)ไม่ใช่คนทำความผิดอย่างร้ายแรง เช่น ฆ่าบิดามารดา ๔)ไม่เคยต้องปาราชิก เมื่อบวชเป็นภิกษุคราวก่อน ๕)ไม่ไปเข้ารีตเดียรถีย์ทั้งที่เป็นภิกษุ ถ้าเป็นคนมีโทษเห็นปานนั้นหรือเป็นสตรีอุปสมบทไม่ได้เรียกว่า *วัตถุวิบัติ* หากสงฆ์จะขึ้นให้อุปสมบทหรือทำให้โดยไม่รู้ ก็ไม่เป็นภิกษุโดยถูกต้องแก่พระบัญญัติ รู้เข้าเมื่อใด จำจะต้องให้ออกเสียจากหมู่เมื่อนั้น คนพ้นจากโทษดังกล่าว เรียกว่า *วัตถุสมบัติ* ควรจะรับอุปสมบทได้^{๒๒} คำอธิบายเกี่ยวกับวัตถุสมบัติของการบวชนี้ ผู้ประพันธ์อธิบายอย่างย่อๆ พอได้ใจความมีได้กำหนดหรือคัดลอกข้อมูลจากคัมภีร์มาให้ครบ เพราะตามคัมภีร์พระไตรปิฎกที่มีระบุถึงบุคคลต้องห้ามบวชไว้ ๑๒ จำพวก แต่ในหนังสือวินัยมุข ผู้ประพันธ์สรุปย่อเหลือ ๕ จำพวก

๓.๑.๒ ปริสสมบัติ ในหนังสือวินัยมุขเล่ม ๑ นี้ มีคำอธิบายเกี่ยวกับเรื่องปริสสมบัติไว้ว่า เมื่อสงฆ์จะให้อุปสมบท ต้องชุมนุมภิกษุให้ได้(ครบ)องค์กำหนด นี้เรียกว่า *ปริสสมบัติ* ถ้าหย่อนไปกว่ากำหนด เรียกว่า *ปริสวิบัติ* ให้อุปสมบทไม่สำเร็จ^{๒๓} เหตุที่เรื่องปริสสมบัติได้ถูกอธิบายไว้ตอนนี้อย่างย่ออาจเป็นเพราะได้อธิบายถึงเรื่ององค์กำหนดของสงฆ์ที่จะทำอุปสมบทกรรมไว้ก่อนหน้าแล้ว ดังข้อความที่ว่า องค์กำหนดของสงฆ์ผู้ให้อุปสมบทได้นั้น ในประเทศที่มีพระดิน ซึ่งในครั้งนั้นชื้อเอามัธยมประเทศ ๑๐ รูป ในประเทศที่หาพระยาก ซึ่งชื้อเอาปัจฉิมชนบทเพียง ๕ รูปก็ได้ อุปสมบทสำเร็จด้วยอำนาจสงฆ์อย่างนี้เป็นมาจนถึงกาลทุกวันนี้^{๒๔}

๓.๑.๓ สีม่าสมบัติ ในหนังสือวินัยมุขเล่ม ๑ มีคำอธิบายเรื่องสีม่าสมบัติไว้ว่า (การอุปสมบท)นี้ต้องพร้อมเพรียงกันทำ ต่างว่าในตำบลหนึ่งมีภิกษุมากกว่าองค์กำหนด แต่ชุมนุมไม่พร้อมกัน ไม่ได้รับฉันทะของผู้ไม่ได้เข้าชุมนุม สงฆ์ที่ชุมนุมนั้น แม้ครบองค์กำหนด ก็ยังให้อุปสมบทไม่สำเร็จนี้เรียกว่า *สีม่าวิบัติ* คือเสียเพราะเขตชุมนุม เพราะเหตุนี้สงฆ์แม้ครบองค์กำหนดแล้ว ต้องสันนิบาตในเขตชุมนุม ซึ่งเรียกว่าสีม่า จึงจะให้อุปสมบทสำเร็จนี้เรียกว่า *สีม่าสมบัติ* คือความพร้อมมูลแห่ง

^{๒๑} กงขา.อภิธรรมฎีกา.(บาลี) ๑๘๘.

^{๒๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *วินัยมุข เล่ม ๑(หลักสูตรนักรธรรมชั้นตรี)*, หน้า ๔-๕.

^{๒๓} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๕-๖.

^{๒๔} อ้างแล้ว, *เรื่องเดียวกัน*, หน้า ๔.

สีมา^{๒๕} คำอธิบายเรื่องสีมานี้ จะมีความต่างจากคัมภีร์ค่อนข้างมาก ที่อธิบายเป็นเรื่องข้อกำหนดเกี่ยวกับจำนวนภิกษุที่เข้าร่วม หากไม่ได้เข้าร่วมต้องมอบฉันทะ ซึ่งตามคัมภีร์แล้ว เรื่องที่ภิกษุไม่ได้เข้าร่วม(แต่อยู่ในเขตสีมา)จะต้องมอบฉันทะนั้นเป็นเรื่องของปริสสมบัติ ไม่ใช่เรื่องสีมาสมบัติ

๓.๑.๔ บุรพกิจ ในหนังสือวินัยมุขเล่ม ๑ นี้ มีการอธิบายเรื่องเตรียมความพร้อมของผู้จะบวชและต้องมีผู้ตรวจสอบ คืออุปัชฌายะ ซึ่งการอธิบายเรื่องเหล่านี้มารวมอยู่ในและคั่นกลางระหว่างการอธิบายเรื่องสมบัติ ๕ จึงทำให้ถูกเข้าใจได้ว่าบุรพกิจ นี้เป็นหนึ่งในสมบัติ ๕ อย่าง ผู้เขียนขอคัดลอกข้อความที่ปรากฏในหนังสือวินัยมุขเล่มนี้แสดงดังนี้

อนึ่ง สงฆ์ผู้จะให้อุปสมบทนั้น ต้องตรวจตราผู้จะอุปสมบทให้เห็นว่าเป็นผู้สมควรก่อน แต่ข้อที่ยกขึ้นไล่เลียงนั้น เป็นแต่บางข้อ จะเป็นเพราะเลือกแต่ข้อที่ล่อแหลม หรือในชั้นต้นเพียงเท่านั้น ข้ออื่นเพิ่มมีในชั้นหลัง, ต้องให้ผู้นั้นหาภิกษุรับรองหรือชักนำเข้าหมู่รูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าอุปัชฌายะ ต้องเป็นผู้ใหญ่สามารถจะฝึกสอนเมื่อบวชแล้ว และต้องตรวจตราเครื่องบริขารที่จำเป็นของภิกษุคือไตรจีวรกับบาตรให้มีพร้อม ถ้าบกพร่อง เป็นหน้าที่ของอุปัชฌายะจะหาให้การชักใช้ด้วยเรื่องเหล่านี้ สงฆ์สมมติให้ภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้ทำ และการอุปสมบทนี้ต้องให้แก่ผู้สมควรเท่านั้น เขาไม่สมควร จะให้ขึ้นใจเขาไม่ได้ จึงมีเป็นธรรมเนียมผู้จะอุปสมบทต้องเปล่งคำขอภณียะเหล่านี้ เรียกว่า **บุรพกิจ**^{๒๖}

ข้อความนี้ เป็นการแสดงถึงสมบัติของหนึ่งของการบวชตามตำราเล่มนี้ไป ซึ่งเห็นได้ว่าเป็นเรื่องที่ต่างจากคัมภีร์ทั้งจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกาอย่างชัดเจน

๓.๑.๕ กรรมวาจาสมบัติ เรื่องกรรมวาจาสมบัตินี้เป็นอีกเรื่องและผู้ประพันธ์หนังสือวินัยมุขเล่ม ๑ สรุปเรียบเรียงใหม่ต่างออกไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา ในหนังสือเล่มนี้ มีคำอธิบายเรื่องกรรมวาจาสมบัติไว้อย่างละเอียด ดังนี้

เมื่อพร้อมด้วยสมบัตินี้ดังกล่าวมาแล้ว จึงเป็นวาระที่จะสวดประกาศรับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่ เป็นหน้าที่ของภิกษุรูปหนึ่งผู้มีความรู้ความสามารถจะประกาศให้สงฆ์ฟังวาจาประกาศนั้น ๔ เที้ยว เที้ยวแรกเป็นคำเผด็จสงฆ์ขอให้อุปสมบทคนชื่อนั้น เรียกว่าญัตติ อีก ๓ เที้ยวเป็นคำหารื้อกันและกันของสงฆ์ที่ตกลงว่ารับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่เรียกว่าอนุสาวนา ในระหว่างนี้ ถ้ามีภิกษุแม้รูปหนึ่ง คัดค้านขึ้น การนั้นเป็นอันเสียใช้ไม่ได้ ถ้านิ่งอยู่ทุกรูป ถือเอาเป็นยอม ต่อนั้นมีคำประกาศซ้ำท้ายว่า สงฆ์รับผู้นั้นเป็นภิกษุเข้าหมู่เสร็จแล้ว ผู้ประกาศจำข้อความนี้ไว้ในคำประกาศนั้น จำจะต้องออกชื่อผู้ขออุปสมบท ออกชื่ออุปัชฌายะผู้รับรองหรือผู้นำเข้าหมู่ ออกชื่อสงฆ์ผู้เป็นเจ้าการ ขาดไม่ได้ และจะต้องประกาศให้ครบกำหนดและให้ถูกระเบียบ ไม่ลับหน้าลับหลัง ดังนี้ เรียกว่า**กรรมวาจาสมบัติ** ตรงกันข้าม เรียกว่า**กรรมวาจาวิบัติ** ใช้ไม่ได้ สงฆ์จะให้อุปสมบทต้องทำให้ได้พร้อมด้วยสมบัติ ๕ ประการดังนี้ จึงจะเป็นอันทำด้วยดี ถูกระเบียบที่มีพระพุทธานุญาตไว้^{๒๗}

^{๒๕} อ่างแล้ว,เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๒๖} อ่างแล้ว.

^{๒๗} อ่างแล้ว, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖-๗.

คำอธิบายเรื่องกรรมวาจาสมบัตินี้ เป็นคำอธิบายที่มีความคล้ายกับรายละเอียดของญัตติ สมบัติและอนุสาวนาสมบัติตามคัมภีร์มาก เป็นไปได้ว่าผู้ประพันธ์หนังสือวินัยมุขเห็นว่า เรื่องญัตติและ เรื่องอนุสาวนา น่าจะรวมเป็นเรื่องเดียวกัน และตั้งชื่อให้เสียใหม่เป็นกรรมวาจาสมบัติ จากสองเรื่อง เป็นเรื่องเดียวกัน

๓.๒ สมบัติ ๕ ของการบวช จากสื่ออื่นนอกจากหนังสือวินัยมุข การอธิบายเรื่องสมบัติ ๕ อย่างของการบวชเป็นพระภิกษุในสังคมไทย ส่วนใหญ่แล้วจะอธิบายตามหนังสือวินัยมุขเล่ม ๑ เป็นหลัก และยังมีกรอธิบายเรื่องสมบัติ ๕ ที่ต่างออกไปจากหนังสือวินัยมุขอยู่บ้าง ฝ่ายที่อธิบายต่างออกไปนี้ จะปรับเปลี่ยนจำนวนเป็นจากสมบัติ ๕ อย่าง เหลือเพียงสมบัติ ๔ อย่าง ในบทความนี้ ผู้เขียนขอยกข้อมูลเกี่ยวกับการอธิบายทั้ง ๒ แบบมาแสดงพอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

๓.๒.๑ การอธิบายสมบัติ ๕ ตามแนวหนังสือวินัยมุข

ด้วยการเชื่อข้อมูลตามหนังสือวินัยมุข ผู้ที่ประสงค์จะอธิบายเรื่องการบวชจึงใช้หนังสือวินัยมุข เล่ม ๑ นี้เป็นแนวทางในการอธิบาย ดังตัวอย่างการอธิบายเรื่องสมบัติ ๕ ประการของ *วัดแก้วพระบำเพ็ญบุญ* ที่อธิบายว่า สมบัติ ๕ หมายถึง คุณสมบัติของผู้จะบวช ๕ ประการ คือ ๑) *วัตถุสมบัติ* ๒) *ปริสสมบัติ* ๓) *สีมาสมบัติ* ๔) *บุพกิจ* ๕) *กรรมวาจาสมบัติ* คุณสมบัติทั้ง ๕ ประการที่ได้แสดงไว้นี้ ถือว่าเป็นคุณสมบัติของผู้ที่จะบวชต้องมีครบ ถ้าไม่ครบถูกต้องตามนี้แม้ข้อใดข้อหนึ่ง ก็ทำให้การบวชนั้นเป็นโมฆะ บวชมิได้^{๒๘} อีกตัวอย่างหนึ่งของการอธิบายเรื่องสมบัติ ๕ ที่คล้ายตามหนังสือวินัยมุขเล่ม ๑ ได้แก่ บทความที่เผยแพร่ผ่านเว็บไซต์ของ *วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล* ได้ อธิบายถึงพิธีกรรมการบวชของภิกษุมหายานในประเทศไทยไว้ ซึ่งได้มีการกล่าวถึงเรื่องสมบัติ ๕ อย่างไว้ด้วย ดังคำอธิบายที่ว่า ผู้ที่ประสงค์จะอุปสมบทควรพร้อมด้วยสมบัติ ๕ ประการ ดังนี้ ๑) *วัตถุสมบัติ* ๒) *ปริสสมบัติ* ๓) *สีมาสมบัติ* ๔) *บุพพกิจ* ๕) *กรรมวาจาสมบัติ* ฉะนั้น บุคคลผู้ประสงค์จะอุปสมบทต้องถึงพร้อมด้วยสมบัติ ๕ ประการข้างต้นนี้ จึงจะถูกต้องตามพุทธบัญญัติ^{๒๙} การอธิบายเรื่องสมบัติ ๕ ของแหล่งข้อมูลดังกล่าวทั้ง ๒ แหล่งข้างต้นนี้มีความคล้ายคลึงกัน อาจจะมีการใช้คำบางคำที่ต่างกันออกไป แต่โดยสารแล้วทั้ง ๒ แหล่งข้างต้นนี้ อธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับสมบัติ ๕ อย่างที่เหมือนกัน และเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับหนังสือวินัยมุขเล่ม ๑

๓.๒.๒ การอธิบายสมบัติ ๕ ต่างจากหนังสือวินัยมุข

ผู้ที่อธิบายเรื่องสมบัติของการบวชเป็นพระภิกษุที่ต่างออกไปจากหนังสือวินัยมุขนั้น อาจจะทำให้เกิดข้อสงสัยบางอย่างเกี่ยวกับสมบัติ ๕ ตามที่ได้อธิบายไว้ในหนังสือวินัยมุขนั้น โดยเฉพาะประเด็นเรื่อง *บุพพกิจ* ที่ถูกนับเข้ามาเป็นสมบัติอย่างหนึ่งในสมบัติ ๕ เพราะคำว่า “*บุพพกิจ*” ก็มีนัยยะที่แสดงว่าไม่ใช่เรื่องสมบัติ แต่ทำไมจึงถูกนับรวมว่าเป็นสมบัติ ๕ อย่างด้วย นักวิชาการที่เห็นต่างนี้ จึงตัด *บุพพกิจ* ออกไปจากสมบัติ ๕ จึงเหลือเพียงสมบัติ ๔ ดังตัวอย่างการอธิบายเรื่องสมบัติของการบวชของ *คณะกรรมการประสานงานแผนยุทธศาสตร์ในการปฏิรูปกิจการพระพุทธศาสนา* ที่ได้อธิบายว่า อุปสมบทกรรมประกอบด้วยสมบัติ ๔ เว้นวิบัติ ๔ ประการ ๑) *วัตถุสมบัติ* ๒) *ปริสสมบัติ* ๓) *สีมาสมบัติ*

^{๒๘} <http://www.watthumpra.com/bunpacha1.html> สืบค้นวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๒.

^{๒๙} http://www.crs.mahidol.ac.th/thai/rite_thaimahayana.htm สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม

๔) *กรรมวาจาสมบัติ*^{๓๐} ข้อมูลการอธิบายเรื่องสมบัติของการบวชของคณะกรรมการฯ นี้มีทั้งส่วนที่คล้ายกับคัมภีร์พระไตรปิฎกและมีส่วนที่ต่างออกไป ส่วนที่คล้ายคือ ข้อมูลส่วนใหญ่ในทางคณะกรรมการฯ ได้สืบค้นมาจากพระไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นหลัก พร้อมทั้งคำอธิบายหลายแห่งก็สอดคล้องกับคัมภีร์เป็นอย่างมาก แต่ส่วนที่ต่างจากคัมภีร์คือ คณะกรรมการฯ ได้ตัดจำนวนของสมบัติออก จากเดิมที่มีสมบัติ ๕ อย่าง เหลือเพียงสมบัติ ๔ อย่าง

๔. ทศนะเชิงวิพากษ์เรื่องสมบัติ ๕ ของการบวชเป็นพระภิกษุในสังคมไทย

จากการศึกษาเนื้อหาเรื่องสมบัติของการบวชเป็นพระภิกษุทั้งจากคัมภีร์และจากข้อมูลตามที่ปรากฏในสังคมไทย ผู้เขียนพบว่า มีนัยยะที่ควรนำมาวิพากษ์อยู่ ๒ ประการ คือ ๑) ประเด็นเรื่องจำนวนของสมบัติหรือวิบัติ ๒) เนื้อหาหรือรายละเอียดของสมบัติหรือวิบัติ

๔.๑ **เรื่องจำนวนของสมบัติหรือวิบัติ** แม้ตามคัมภีร์ทั้งจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและฎีกา จะแสดงไว้อย่างชัดเจนว่า สมบัติหรือองค์ประกอบของการทำอุปสมบทธรรมมีอยู่ ๕ อย่าง อย่างชัดเจน แต่กระนั้น องค์ความรู้เรื่องนี้กลับถูกปรับเปลี่ยนไปจาก ๕ อย่างเหลือ ๔ อย่าง ผู้เขียนไม่แน่ใจว่า เพราะเหตุใดผู้ที่ปรับเปลี่ยนจำนวนจึงกล้าที่จะดำเนินการไปอย่างนั้น เป็นไปได้ว่า ผู้ที่ปรับเปลี่ยนจำนวนสมบัติของการบวชเห็นว่า โดยเนื้อหาแล้วเรื่องญัตติสมบัติกับเรื่องอนุสาวนาสมบัติ ทั้งสองเรื่องนี้สามารถยุบรวมเป็นเรื่องเดียวกันได้ ซึ่งผู้เขียนก็เห็นคล้อยตามอย่างนั้นเช่นกัน แต่ในฐานะพุทธสาวกและผู้นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท (ที่มีมติตามพระมหากัสสปะว่าจะไม่เพิ่มเติมและจะไม่แก้ไขธรรมเนียมของพระพุทธเจ้า) สมควรที่จะตัดจำนวนตัวเลขให้ต่างไปจากคัมภีร์หรือไม่ เรื่องนี้ผู้เขียนขอฝากเป็นประเด็นให้ช่วยกันพิจารณาต่อไป

๔.๒ **เรื่องเนื้อหาของสมบัติหรือวิบัติของการบวช** เริ่มจากเรื่องวัตตุสมบัติหรือวัตตวิบัติของการบวช ในพระไตรปิฎกระบุข้อมูลว่าบุคคลที่ต้องห้ามบวชมีอยู่ ๑๒ จำพวก คัมภีร์ระดับอรรถกถาและฎีกามีการเพิ่มบุคคลที่ต้องห้ามบวชเข้าไปอีก คือ คนที่เคยต้องอาบัติปาราชิกมาก่อน เป็นไปได้ว่าพระอรรถกถาจารย์เห็นว่าจำเป็นต้องเพิ่มบุคคลจำพวกนี้เข้าไปให้เห็นอย่างชัดเจน สำหรับเนื้อหาเรื่องวัตตวิบัติที่ต่างกันอย่างมากคือ ข้อมูลจากหนังสือวินัยมุข เล่ม ๑ ที่อธิบายเรื่องวัตตุสมบัติเหลือเพียง ๕ จำพวก เรื่องนี้อาจพิจารณาได้ว่า ผู้ประพันธ์เพียงประสงค์ที่จะเล่าความเกี่ยวกับเรื่องบุคคลที่ต้องห้ามบวชเพียงย่อๆ ไม่ได้เน้นรายละเอียด แต่ถึงกระนั้น หากพิจารณาให้ถี่จะพบว่า ชาวพุทธไทยรุ่นหลังเมื่อประสงค์ที่จะศึกษาหาข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องการบวชและบุคคลที่ถูกห้ามบวชว่ามีใครบ้าง ส่วนใหญ่ชาวพุทธไทยก็จะไปสืบค้นจากหนังสือวินัยมุข เล่ม ๑ นั้น ซึ่งจะได้ข้อมูลเพียง ๕ จำพวกเท่านั้น แต่ก็ไม่เสมอไป เพราะผู้รู้ทั้งหลายก็สามารถไปสืบค้นเรื่องนี้ด้วยตนเองจากคัมภีร์ทั้งจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา จึงได้พบข้อมูลอย่างละเอียดเกี่ยวกับบุคคลที่ต้องห้ามบวช เรื่องต่อมาคือ เรื่องญัตติสมบัติและอนุสาวนาสมบัติ ทั้งสองเรื่องนี้ตามข้อมูลที่ปรากฏในคัมภีร์ระดับอรรถกถามีส่วนคล้ายกันหรือเป็นเรื่องต่อเนื่องกัน โดยหลักการแล้วสามารถยุบรวมเป็นเรื่องเดียวกันได้ ฉะนั้น ในสังคมไทย จึงปรากฏว่า ผู้รู้ด้านพระพุทธศาสนาได้ยุบรวมทั้งสองเรื่องนี้เข้าเป็นเรื่องเดียวกันและตั้งชื่อ

^{๓๐} <http://www.buddhism4.com/web/index.php/2017-10-22-09-44-27/131-2018-02-15-08-32-46/197-2018-03-23-06-52-08> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒.

ให้ใหม่ว่า “กรรมวาจาสมบัติ” สำหรับเรื่องสีมาสมบัตินั้น หนังสือวินัยมุขเล่ม ๑ อธิบายต่างไปจาก คัมภีร์ไตรปิฎกและอรรถกถาเป็นอย่างมาก เพราะจากคัมภีร์ทั้งสองนั้นอธิบายเรื่องสีมามุ่งเน้นไปที่ตัวสีมา คือ ทั้งขนาดที่ต้องถูกต้องและสถานที่ที่ใช้กำหนดเป็นสีมา แต่หนังสือวินัยมุข อธิบายเรื่องสีมาสมบัตินั้นเป็นเรื่องของภิกษุที่อยู่ในสีมาต้องนำฉันทะของผู้ไม่ได้เข้าร่วมสังฆกรรมมาด้วย มิฉะนั้นจะทำให้สังฆกรรมเสียเป็นสีมาวิบัติ ซึ่งเป็นการอธิบายที่จากคัมภีร์มาก เพราะเรื่องภิกษุที่ต้องนำฉันทะมานั้นตามคัมภีร์ปรากฏอยู่ในเรื่องปริสวบัติ และเรื่องที่ต่างกันออกไปอย่างสิ้นเชิง คือ เรื่องบุรพกิจ ที่หนังสือวินัยมุข เล่ม ๑ อธิบายไว้และทำให้นักศึกษารุ่นหลังเข้าใจไปว่า บุรพกิจนี้เป็น ๑ ในสมบัติ ๕ อย่าง ซึ่งเรื่องบุรพกิจนี้ไม่มีอยู่ในคัมภีร์ที่อธิบายเรื่องสมบัติ ๕ แต่ประการใด ฉะนั้น นักศึกษารุ่นหลังและรวมถึงชาวพุทธที่สนใจเรื่องการบวชจำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้องว่า สมบัติ ๕ อย่างของการบวชเป็นพระภิกษุ นั้น มีอะไรบ้างและแต่ละอย่างมีลักษณะเป็นอย่างไร ประการที่สำคัญ คือ ผู้สนใจเรื่องต่างๆ ในทางพระพุทธศาสนาควรที่จะสืบค้นจากต้นทางคือคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาให้มาก ก่อนที่จะเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

๕. สรุป

เรื่องสมบัติ ๕ อย่างของการบวชเป็นพระภิกษุนี้ ผู้เขียนได้ค้นพบข้อมูลที่น่าสนใจ คือ เรื่องการอธิบายเนื้อหาและการนับจำนวนที่ต่างกันออกไปจากคัมภีร์ของนักวิชาการไทย แม้โดยสาระหลักจะคงความหมายไว้ได้ใกล้เคียงตามคัมภีร์ก็ตาม เรื่องนี้เป็นที่ควรจะต้องทำความเข้าใจให้กระจ่าง เพราะเรื่องการบวชเป็นสังฆกรรมอย่างหนึ่งที่ยังมีการปฏิบัติกันอย่างต่อเนื่องในทุกวันนี้ สังฆกรรมนี้มีข้อกำหนดไว้อย่างชัดเจนในคัมภีร์ว่าจะต้องทำอะไรบ้าง ทั้งในเรื่องการคัดเลือกคนเข้ามาบวชต้องหลีกเลี่ยงคนที่ต้องห้ามบวช สถานที่ในการประกอบพิธีจะต้องได้ขนาดและถูกต้องตามพระวินัย รวมถึงเรื่องการสวดจะต้องมีการตั้งญัตติ ต้องระบุชื่อผู้จะบวช ต้องระบุชื่ออุปัชฌาย์และขอเผด็จสงฆ์ให้รับทราบ รวมถึงจะต้องออกเสียงอักขระต่างๆ ให้ถูกต้อง ดังนั้น หากองค์ความรู้เรื่องสมบัติ ๕ อย่างของบวชคลาดเคลื่อนไป อาจจะทำให้พิธีกรรมนั้นคลาดเคลื่อนตามไปด้วยก็เป็นได้

บรรณานุกรม

- มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- มหาวิทยาลัยมหิดล. พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาบาลี (CD BUDSIR/TT V.7). ๒๕๕๕.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๒๓. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๘.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข เล่ม ๑ (หลักสูตรนักรธรรมชั้นตรี). พิมพ์ครั้งที่ ๔๑. กรุงเทพฯ : ๒๕๕๗.
- <http://www.buddhism4.com/web/index.php/2017-10-22-09-44-27/131-2018-02-15-08-32-46/197-2018-03-23-06-52-08> สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๖๒.
- <http://www.watthumpra.com/bunpacha1.html> สืบค้นวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๒.
- http://www.crs.mahidol.ac.th/thai/rite_thaimahayana.htm สืบค้นเมื่อวันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๒.

http://www.gongtham.net/my_data/book/index_gtbook.php สืบค้นวันที่ ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒.

มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

การบริหารองค์การพระพุทธศาสนาไทยตามแนวพุทธกาล Management of Thai Buddhism Organizations in the Buddhist era

พระปลัดปรีชา นนทโก, ดร.*

ดร.ฉรรณปพร หงษ์ทอง**

บทคัดย่อ

การบริหารจัดการองค์การพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลใช้พระธรรมวินัยเป็นหลัก แต่เมื่อพระพุทธศาสนาเข้าสู่ประเทศไทยการบริหารจัดการองค์การพระพุทธศาสนาได้เปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบการปกครองของราชอาณาจักร เมื่อมีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จนถึงฉบับปรับปรุงแก้ไข พ.ศ. ๒๕๓๕ แม้ประเทศไทยจะปกครองด้วยระบอบประชาธิปไตย แต่พระราชบัญญัติคณะสงฆ์กลับมีรูปแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ การบริหารจัดการจึงยังใช้หลักการอธิกรณ์ทั้ง ๔ ด้วยรูปแบบ อธิกรณ์สมณะทั้ง ๗ ทำให้เกิดปัญหาที่หลากหลาย เช่น ความล่าช้า ความไม่เป็นธรรม ความไม่ชัดเจนตามพระธรรมวินัยและส่งผลต่อระดับศรัทธาของประชาชน ข้อดีของการบริหารจัดการองค์การพระพุทธศาสนาในปัจจุบันคือ ความเป็นเอกภาพและมีความใกล้ชิดกับรัฐ ข้อเสียได้แก่ การประทุษร้ายต่อพระธรรมวินัยและความเสื่อมศรัทธาของประชาชน ทั้งนี้เพราะปัจจัยแวดล้อม ๓ ประการคือ ๑) พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ๒) โครงสร้างของมหาเถรสมาคม และ ๓) ระบบสมณศักดิ์

คำสำคัญ: การบริหาร, องค์การ, พระพุทธศาสนา

ABSTRACT

The management systems of Buddhist organizations during the Buddha's time followed the dharmavinaya, as clearly laid out by the Buddha. When Buddhism entered Thailand, the systems had to adapt to fit the governance and culture of the country. However, the Sangha Act 1962 (amended in 1992) maintains Buddhist organizational management systems that resemble those of an absolute monarchy even though the Thailand's political system has become a constitutional democracy. This absolute system in the Buddhist sphere has caused many issues such as delays, injustice, and ambiguity and ultimately has shaken the faith of Thai citizens. The pros of the system are it encourages unity and close connection to the state and to key leaders. However, the cons include distorting the dharma vinaya and deteriorating the faith of local citizens due to three main factors: 1) The Sangha Act 1962, 2)

---

* อาจารย์พิเศษ หน่วยวิทยบริการวัดป่าประดู่ จ.ระยอง คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

structure of the Sangha Supreme Council of Thailand, and 3) seniority system of monks.

Keywords: Management, Buddhism, Organizations.

๑. บทนำ

พระพุทธศาสนาถูกสืบทอดและดำรงอยู่มากว่า ๒๖๐๐ ปี นอกจากหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่เป็นสัจธรรมต่อมวลมนุษยชาติแล้ว การบริหารจัดการให้หลักพุทธธรรมได้เข้าถึงระดับบุคคลทุกหมู่เหล่าอันนับว่ามีความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะการนำหลักพระธรรมวินัยในสมัยพุทธกาลมาเป็นแนวทางในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ไทย ถือว่าเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนไปตราบนานเท่านานได้อย่างถูกต้องสมบูรณ์ที่สุด โดยการบริหาร มีค่านิยมไว้ว่า ๑) ออกกำลัง เช่น การบริหารร่างกาย ๒) ปกครอง เช่น บริหารส่วนท้องถิ่น, ดำเนินการ, จัดการ เช่น บริหารธุรกิจ ๓) กล้าแค้น เช่น ราชบริหาร ๔) คำแถลงไข เช่น พระพุทธบริหาร ก่อนที่จะกล่าวถึงหัวข้อการบริหารจัดการพระพุทธศาสนาในพระธรรมวินัยนั้น^๑ ในพระไตรปิฎกมีความหมายของคำว่า “บริหาร” ในหลายแบบแต่สามารถสรุปได้ว่าการบริหารสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับสิ่งที่เป็นนามธรรม ดังต่อไปนี้

๑.๑ การบริหารรูปธรรม

ในพระไตรปิฎกใช้คำว่าบริหารในหลายบริบท เช่นกรณีของพระสุทินกัลลันทบุตรนั้น เมื่อฉันภัตตาหาร เสร็จเรียบร้อยแล้ว จะบริหารร่างกายด้วยกิจกรรมการอบและอาบน้ำ เป็นต้น เพื่อให้เกิดกำลังกายแล้ว^๒ รวมถึงการบริหารตนให้สะอาดจากกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริต^๓ ซึ่งเป็นการบริหารชั้น ๕ นั้นเอง ได้มีการขยายความในอรรถกถาว่า อุปาทานชั้น ๕ ท่านกล่าวว่าเป็นภาวะ เพราะอะไร ก็ตอบว่า เป็นภาวะที่จะต้องบริหาร จริงอยู่ อุปาทานชั้น ๕ เหล่านั้น จะต้องบริหารด้วยการยืน เดิน นั่ง นอน อาบน้ำ แต่งตัว เคี้ยว กิน เป็นต้น จึงชื่อว่าเป็นภาวะที่ควรกระทำ เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ภาวะเพราะว่าเป็นภาวะจะต้องบริหาร^๔ นอกจากจะใช้คำว่าบริหารกับสิ่งที่มีชีวิตแล้ว ยังมีใช้คำว่าบริหารกับวัตถุที่ไม่มีชีวิต เช่น การบริหารข้าว ดังข้อความว่า ข้าวสาลินั้น ตั้งแต่หว่านไปมีการบริหารจัดการที่ดี ดังนี้ แปลงนาต้องมีกระทำ (การดูแล) บริกรรมเป็นอย่างดีแล้วเอาฟืนวางในทีนั้น รดด้วยน้ำหอม ในเวลาหว่าน ผูกลำแพนมีผ้าอยู่เบื้องบนท่าดจพेतาน เวลาแก่ก็เกี่ยวรวงข้าวเปลือกทำเป็นกำๆ ผูกเชือกห้อยตากให้แห้ง ลาดจุนของหอมให้เต็มฉาง เก็บไว้แล้วเปิด ทุกสามปี ข้าวสาลีแดงกลิ่นหอมที่เก็บไว้ถึงสามปีนี้ เป็นข้าวสารบริสุทธิ์ ไม่มีเมล็ดดำ จะปรุงเป็นของเคี้ยวต่างๆ ก็ได้ หรือเป็นข้าวสวยก็ได้^๕

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐๙.

^๒ วิมหา.อ. (ไทย) ๑/๖๙๙.

^๓ อัง.เอกก.อ. (ไทย) ๓๓/๒๘๘.

^๔ ส.ช.อ. (ไทย) ๒๗/๕๙.

^๕ ม.ม.อ. (ไทย) ๒๑/๑๘-๑๙.

การใช้คำว่าบริหารก็วัตถุอื่นๆ เช่น ผ้าจีวร ปรากฏใน อุทโทสถิตสิกขาบทที่พระพุทธเจ้าตรัส การบริหารไว้สำหรับภิกษุผู้อธิษฐานไตรจีวรแล้วบริหารอยู่ คำว่าการบริหารยังใช้กับการจัดการในระดับรัฐได้ ดังเช่น นครของเราสมบูรณ์ด้วยสมบัตินี้และนี้ ผู้ที่ปรารถนาจะอยู่ในที่นั้นจงไปตามสบายเถิด และจักได้รับ บริหารอย่างนี้และอย่างนี้ ฟังสั่งว่าพวกท่านจงให้บ่าวร้องสรรเสริญคุณแห่งนครและการได้รับการบริหารลาภอย่างนี้และอย่างนี้ เขาฟัง ทำอย่างนั้น ลำดับนั้นคนทั้งหลายได้ยินคุณค่าของนครและการได้รับการ บริหารจากทุกทิศก็มารวมกันทำนครให้เต็ม สมัยต่อมา นครนั้นอุณหนาผาคัง แพร่หลาย^๖ เมื่อเห็นบริบทของการใช้คำว่าบริหารที่เกี่ยวกับวัตถุ ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตแล้วจะเห็นว่าไม่ต่างจากคำจำกัดความในพจนานุกรมในความหมายของการดำเนินการ หรือการจัดการ

๑.๒ การบริหารนามธรรม

การบริหารนามธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัส ไว้มีมากมาย เช่น การบริหารปัญญา ซึ่งมีคำอธิบายว่า ปัญญาอันเป็นเหตุที่บุคคลพึงบริหารให้สำเร็จกิจทั้งปวง โดยนัยว่า นี่เป็นกาลสมควรเพื่อศึกษาเล่าเรียน (อุเทศ) นี่เป็นเวลาที่สมควรเพื่อสอบถาม (ปริปุจฉา) เป็นต้น ชื่อว่าปาริหารยปัญญา^๗ ก็คือการบริหารจิต ดังพระพุทธพจน์ที่ได้ตรัสกับผู้ได้มาน ๔ จำพวกไว้ว่า ๔ คือ ผู้ได้มานบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิแต่ไม่ฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ ๑ บางคนฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิแต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ๑ บางคนไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิและไม่ฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ ๑ บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิและฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ ๑ ใน ๔ จำพวกนั้นผู้ได้มานที่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิและฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ นับว่าเป็นผู้เลิศประเสริฐที่สุด เป็นประธานสูงสุดและดีกว่าผู้ได้มาน ๔ จำพวกนั้น^๘

สรุปได้ว่าการบริหารเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยพุทธกาลโดยมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นแบบอย่างและผู้นำ ผ่านการทรงสอน ถ้ายทอด การแสดงให้เห็น ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมเพื่อให้สมณและเหล่าสาวกได้เกิดการเรียนรู้ตนเองในด้านต่างๆ

๒. การบริหารคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล

พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องการบริหารภิกษุสงฆ์ โดยการเปรียบเทียบกับพระพุทธเจ้าเมตไตรยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่าเมตไตรยพระองค์นั้น จักทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายพันเหมือนตลาคตบริหารภิกษุสงฆ์หลายร้อยในเวลา^๙ นอกจากพระพุทธเจ้าแล้วผู้ที่สามารถบริหารคณะสงฆ์ได้ก็มีเพียงพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะที่ดำรงตำแหน่งพระอัครสาวกเท่านั้น ดังพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดีละ โมคคัลลานะ ความจริงเราหรือสารีบุตรและโมคคัลลานะเท่านั้น ฟังปกครองภิกษุสงฆ์^{๑๐} และเมื่อพระอัครสาวกทั้งสองปรินิพพานแล้วพระพุทธเจ้า ก็ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัทของเรานี้ปรากฏเหมือนว่างเปล่า เมื่อสารีบุตรและโมคคัลลานะยังไม่ปรินิพพาน สารีบุตรและโมคคัลลานะอยู่ในทิศใด ทิศนั้นของเราย่อมไม่ว่างเปล่า ความหวังใยยอมไม่มีในทิศนั้นการที่

^๖ วิ.ม.อ. (ไทย) ๓/๗๑๘.

^๗ ส.ส.อ. (ไทย) ๒๔/๑๓๐-๑๓๑.

^๘ ส.ช.อ. (ไทย) ๒๗/๖๐๔.

^๙ ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๕/๑๒๐.

^{๑๐} ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๓๘๑.

พระสารีบุตรกับพระมหาโมคคัลลานะเป็นเพื่อนกันมา ย่อมให้ร่วมมือกันด้วยดี งานก็สำเร็จราบรื่น เพราะกำลังกับปัญญาเดินเคียงคู่กัน กล่าวคือพระโมคคัลลานะเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านฤทธิ์หรือกำลัง ในขณะที่พระสารีบุตรเป็นเลิศด้านปัญญา^{๑๑}

ในคัมภีร์อรรถกถาได้อธิบายความเป็นผู้บริหารคณะของพระพุทธเจ้าว่า คำว่า “คณิ” หมายความว่า มีคณะ พระผู้มีพระภาคเจ้าชื่อว่าเป็นคณิ เพราะเป็นพระคณาจารย์ เป็นพระศาสดาของคณะ ทรงบริหารคณะ ทรงตรัสสอนคณะ ทรงพรา้สอนคณะ ทรงมีความองอาจเสด็จเข้าไปสู่คณะ คณะย่อมตั้งใจฟังพระองค์ เจริญโสตลงฟัง เข้าไปตั้งจิตเพื่อความรู้ ยิ่งคณะให้ออกจากอกุศล ให้ตั้งอยู่ในกุศล เป็นคณาจารย์ของคณะภิกษุ เป็นคณาจารย์ของคณะภิกษุณี เป็นคณาจารย์ของคณะอุบาสก อุบาสิกา เป็นคณาจารย์ของพระราชา หรือของกษัตริย์ เป็นคณาจารย์ของพราหมณ์ เป็นคณาจารย์ของแพศย์ เป็นคณาจารย์ของศูทร เป็นคณาจารย์ของเทวดา เป็นคณาจารย์ของพรหม พระศาสดาเป็นผู้มีหมู่ มีคณะเป็นพระคณาจารย์^{๑๒} เมื่อสมเด็จพระศาสดาจารย์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ปรากฏว่า พระกัสสปะเป็นประธานในการทำปฐมสังคายนา ณ เมืองราชคฤห์ ซึ่งเข้าใจได้ว่า พระกัสสปะได้รับสมมติเป็นสังฆปริณายกองค์แรก ตั้งแต่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานมา เมื่อสิ้นพระกัสสปแล้ว ก็คงจะมีพระมหาเถรองค์อื่นๆ ได้รับสมมติเป็นสังฆปริณายกต่อๆ กันมา^{๑๓}

ในสมัยพุทธกาล การบริหารพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ทรงใช้สิกขาบทเป็นเครื่องมือในการบริหารคณะสงฆ์ และทรงบริหารด้วยพระองค์เอง ภายในคณะสงฆ์ที่จัดแบบเรียบง่าย เมื่อพระสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น สังฆมณฑลแพร่หลายไปในวงกว้าง ก็มีการกำหนดหน้าที่โดยใช้วิธีการที่ผู้มีอาวุโสกว่าและบวชมานานกว่าเป็นผู้ดูแลผู้เข้ามาใหม่และผู้อ่อนอาวุโสกว่า พระวินัยกำหนดทั้งคุณสมบัติและหน้าที่ของอุปัชฌาย์ที่ต้องดูแลความประพฤติและสั่งสอนสัทธวิหาริก(ศิษย์ของตน) และหน้าที่ของสัทธวิหาริกที่ต้องดูแลความประพฤติอุปัชฌาย์และรับฟังคำสั่งสอน

นอกจากนี้ยังมีการกำหนดคุณสมบัติ และหน้าที่ที่อาจารย์และอันเตวาสิก(ศิษย์) ฟังมีต่อกัน พระวินัย กำหนดแม้กระทั่งจำนวนสัทธวิหาริกและจำนวนสามเณรต่อภิกษุหนึ่งรูป แต่ก็มีข้อความเปิดไว้ให้ว่าจะมีมากกว่านั้นก็ได้อีก ถ้าดูแลได้ทั่วถึงเพราะข้อบัญญัติมีไว้เพื่อระวังมิให้พระภิกษุ หนึ่งรูปมีศิษย์มากเกินไปจนดูแลไม่ทั่วถึง ซึ่งจะทำให้คุณภาพคนต่ำลง พลอยทำให้คุณภาพงานต่ำลงไปด้วย เมื่อพระพุทธเจ้า จะทรงส่งพระสงฆ์ออกเผยแผ่พระธรรมในระยะแรก พระองค์ทรงกำหนดวิธีการที่รับบุคคลเข้ามาเป็นภิกษุไว้ และมอบหมายให้พระอรชยสาวทุกองค์ต่างเป็นอุปัชฌาย์ให้กุลบุตรผู้ประสงค์จะบวชได้ด้วยการบวชแบบนี้ว่า ติสรณคมนูปสัมปทา เมื่อคณะสงฆ์ขยายตัวมากขึ้น การทำงานก็ซับซ้อนมากขึ้น จึงจำเป็นต้องใช้ระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ถึงแม้จะไม่ยกเลิการวินิจฉัยของรายบุคคล แต่เมื่อมีกฎ กติกาใหม่ๆ เกิดขึ้น การใช้วิธีการแบบเดิมก็เหมือนยกเลิกไปโดยปริยาย เมื่อการเผยแผ่พระธรรมกว้างขวางออกไป พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติวิธีการให้อุปสมบทขึ้นใหม่โดยให้สงฆ์คือภิกษุ ๕ รูปขึ้นไป ร่วมกันทำพิธีบวช ซึ่งเท่ากับว่าเป็นการมอบอำนาจของผู้บริหารสูงสุดให้กับ

^{๑๑} ส.ม.อ. (ไทย) ๓๐/๔๔๓.

^{๑๒} ข.ม.อ. (ไทย) ๖๖/๕๓๓-๕๓๔.

^{๑๓} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ , ตำนานคณะสงฆ์ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔), หน้า ๑ - ๒.

คณะกรรมการ การบวชแบบนี้เรียกว่า ญัตติจตุตถกัมมุปสัมปทา และเริ่มมีการบัญญัติสิกขาบทที่เป็นระบบระเบียบมากขึ้นเรื่อยๆ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการบริหารจัดการคณะสงฆ์ที่มีจำนวนและกิจที่ต้องทำและไม่ทำต่างๆ มากยิ่งขึ้น^{๑๔}

๓. วัตถุประสงค์ของการบริหารจัดการ

พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเป็นกฎระเบียบในการบริหารจัดการคณะสงฆ์ โดยมีวัตถุประสงค์ในการบัญญัติ พระวินัย ๑๐ ประการ โดย เหตุผลที่พระพุทธเจ้า ทรงปรารถนา ในการบัญญัติสิกขาบทแก่พระสงฆ์สาวก^{๑๕} ดังต่อไปนี้

๑) เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ คือ เพื่อความเรียบร้อยดีงามแห่งสงฆ์ ซึ่งได้ทรงชี้แจงให้มองเห็นคุณโทษแห่งความประพฤติต่างๆ ชัดเจนแล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นไว้โดยความเห็นร่วมกัน

๒) เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์หมายถึงเพื่อประโยชน์แก่ความอยู่เป็นสุขด้วยความเป็นอยู่ร่วมกัน

๓) เพื่อข่มบุคคลผู้เก้อยาก คือ เพื่อกำราบคนผู้ด้าน ประพฤติทราม ๔) เพื่อความอยู่สำราญแห่งเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงาม คือผู้มีศีลเป็นที่รัก เมื่อรู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สิ่งที่มีโทษและไม่มีโทษ ชัดคั่นเขตแดนแล้ว ย่อมไม่ลำบาก ไม่รำคาญ

๕) เพื่อปิดกั้นอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในปัจจุบัน คือ เพื่อระงับปิดทางความเสื่อมเสีย ความทุกข์ ความเดือดร้อน ที่จะมีในปัจจุบัน

๖) เพื่อบำบัดอาสวะทั้งหลายอันจะบังเกิดในอนาคต คือ เพื่อแก้ไขมิให้เกิดความเสื่อมเสีย ความทุกข์ความเดือดร้อนที่จะมีมาในภายหน้าหรือภพหน้า

๗) เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส คือเมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ คนทั้งหลายที่ยังไม่เลื่อมใสได้ทราบสิกขาบทบัญญัติหรือได้เห็นภิกษุทั้งหลายปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติย่อมเลื่อมใสว่า สมณศากยบุตรเหล่านี้ย่อมอยู่เห็นห่างเว้นจากธรรมที่ตั้งความกำหนด ความขัดเคืองและความลุ่มหลงของมหาชนในโลกเหล่านั้น

๘) เพื่อความเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว คือ คนทั้งหลายแม้เลื่อมใสในพระศาสนาแล้วเมื่อได้ทราบสิกขาบทบัญญัติหรือได้เห็นภิกษุทั้งหลายปฏิบัติสิกขาบทตามที่ทรงบัญญัติไว้ย่อมเลื่อมใสยิ่งขึ้นไปว่าพระสงฆ์คอยเฝ้ารักษาวินัยสังวรซึ่งมีอาหารครั้งเดียวตลอดชีวิต เป็นความประพฤติประเสริฐเป็นผู้มีปกติทำกรรมที่ทำได้ยาก

๙) เพื่อความตั้งมั่นแห่งศีลธรรม คือ เมื่อมีสิกขาบทบัญญัติ ภิกษุทั้งหลายย่อมเรียนสิกขาบทและวิภังค์แห่งสิกขาบทนั้นและพุทธวจนะอื่นเพื่อส่องความแห่งสิกขาบทและวิภังค์นั้นและเมื่อปฏิบัติ

^{๑๔} นวพร เรื่องสกุล, “หลักการในการสร้างและบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า,” (โครงการวิจัยพุทธศาสตร์).

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘๗ - ๒๘๘.

สิกขาตามที่ทรงบัญญัติไว้ย่อมบรรลุลोकุตระธรรมที่ตนจะพึงบำเพ็ญข้อปฏิบัติแล้วบรรลุได้ด้วยการปฏิบัติ สัทธรรมจึงตั้งอยู่ ยั่งยืน ด้วยสิกขาบัพัญญัติ

๑๐) เพื่ออนุเคราะห์วินัย คือ ทำให้มีบัพัญญัติสำหรับใช้เป็นหลักเกณฑ์จัดระเบียบของหมู่ สันนิบาสนุนความมีวินัยให้หนักแน่นมั่นคงยิ่งขึ้น

ซึ่งจากวัตถุประสงค์ทั้ง ๑๐ ประการนั้น พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตฺโต),^{๑๖} วิเคราะห์ว่า วัตถุประสงค์ข้อ ๑-๒ ว่าด้วยประโยชน์แก่สงฆ์หรือส่วนรวม วัตถุประสงค์ข้อ ๓-๔ ว่าด้วยประโยชน์แก่บุคคล วัตถุประสงค์ข้อ ๕-๖ ว่าด้วยประโยชน์แก่ความบริสุทธิ์หรือแก่ชีวิต ทั้งทางกายและทางใจ วัตถุประสงค์ข้อ ๗-๘ ว่าด้วยประโยชน์แก่ประชาชน วัตถุประสงค์ข้อ ๙-๑๐ ว่าด้วยประโยชน์แก่พระ ศาสนา การตักเตือนกันเป็นส่วนหนึ่งของการสั่งสอนอบรม ซึ่งพระธรรมวินัยจะกำหนดหน้าที่ต่อกัน หากไม่ปฏิบัติตามก็มีทางออกให้ด้วย คือ ถ้าฝ่ายสัทธินิหาริกไม่เชื่อฟังคำตักเตือนของผู้ปกครองหรือ อุปัชฌาย์ยอมถือว่าผิด ในทางกลับกัน ถ้าสัทธินิหาริกประพฤติไม่ถูกต้องแล้วครูผู้สอนไม่ตักเตือน ไม่ติ เตียน ครูก็เป็นฝ่ายผิด แต่ถ้าสัทธินิหาริกไม่ผิดแต่ครูไปติเตียนครูก็ผิด ถ้าสัทธินิหาริกหัวแข็งมาก ครูผู้ ฝึกก็มีสิทธิที่จะไม่พูด ไม่สอน ไม่สมาคมด้วยจนกว่าจะสำนึกได้แล้ว ขอโทษ แต่ถ้าสัทธินิหาริกขอโทษ แล้ว ครูไม่ยกโทษให้ ครูก็เป็นฝ่ายผิด นี่เป็นหลักของความเป็นธรรมสำหรับทั้งสองฝ่าย บนหลักการ ของการรู้จักเมตตาและให้อภัยเพื่อให้อยู่ร่วมกันอย่างสมานฉันท์ต่อไป กฎเกณฑ์ต่างๆ เหล่านี้ ถ้า ปฏิบัติได้ถูกต้องตามเจตนารมณ์ สังคมนั้นๆ จะเป็นสังคมที่น่าอยู่เพราะข้อกำหนดต่างๆ เป็นไปเพื่อ การอยู่ร่วมกันอย่างราบรื่น มีความเคารพยำเกรง ประพฤติกลมเกลียวกันเพื่อถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ เป็นสังคมของคนดี มีมารยาท เอื้ออาทรต่อกันและกัน เป็นสังคมที่อยู่กันด้วยเหตุผลและ ยุติธรรม คือต่างฝ่ายต่างมีสิทธิและมีหน้าที่ต่อกันและมี บทลงโทษและวิธีป้องกันการกระทำมิชอบใน ทำนองเลือกปฏิบัติเอาไว้ด้วย หลักการของพระธรรมวินัยจึงเป็นเรื่องสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนทฺ์ บางทีพวกเธอจะพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงแล้ว พระศาสดาของ พวกเราไม่มี ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมก็ตีวินัยก็ตีอันใดอันเราแสดงแล้ว ได้บัญญัติไว้แล้ว แก่พวกเธอ ธรรมและวินัยอันนั้น จักเป็นศาสดาแห่งพวกเธอ โดยกาลล่วงไปแห่งเรา^{๑๗} พุทธพจน์ ดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงให้พระธรรมวินัยเป็นเครื่องตัดสิน ทรงใช้พระธรรมวินัยแทน พระองค์ แม้แต่พระพุทธองค์ เองยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ที่ทรงมีความเคารพพระธรรมวินัยเช่นเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสว่า พระสัมมาสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ที่ล่วงไปแล้วก็ดี พระพุทธเจ้าเหล่าใดที่ ยังไม่มาถึงก็ดีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ยังความโศกของชนเป็นอันมากให้เสื่อมหายใน ปัจจุบันนี้ก็ดี พระพุทธเจ้าทั้งปวงนั้นเป็นผู้ทรงเคารพพระสัทธรรมแล้ว ทรงเคารพพระสัทธรรมอยู่ และจักทรงเคารพพระสัทธรรม นี่เป็นธรรมดาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ผู้รักตน หวัง เป็นใหญ่ควรระลึกถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พึงเคารพพระสัทธรรม พระพุทธพจน์ดังกล่าวแสดง ให้เห็นว่าพระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงเคารพหลักธรรม หรือหลักการมากกว่าบุคคล ดังนั้นพุทธบริษัท ทั้ง ๔ จึงต้องเคารพในหลักการดังกล่าวนี้ เช่นเดียวกันเพราะพระพุทธเจ้าตรัสหลักการเรื่องความ เคารพไว้ว่าเป็นเหตุให้พระศาสนาตั้งมั่น ดังต่อไปนี้

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๗-๒๘๘.

^{๑๗} อง.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๕๓.

ดูก่อน! กิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้วพวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในศาสดา เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในธรรม เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสงฆ์ เป็นผู้ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในสิกขาเป็นผู้ ไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงกันและกัน ดูก่อนกิมพิละ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระสัทธรรม ดำรงอยู่ได้ไม่นาน หลังจากตถาคตปรินิพพานแล้ว^{๑๘}

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะปรินิพพาน ทรงมีรับสั่งกับพระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายว่า ดูก่อนอานนท์ ถ้า สงฆ์ปรารภจะถอนสิกขาบทเล็กน้อยเสียบ้างจงถอนเถิด^{๑๙} แต่ในขณะที่เดียวกัน พระพุทธเจ้าก็ทรงมี พระพุทธดำรัสก่อนที่จะปรินิพพานกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุ! ภิกษุทั้งหลาย ยังจักไม่บัญญัติสิ่งที่ ตถาคตมิได้บัญญัติไว้ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่ตถาคตบัญญัติไว้แล้ว ยังจักสมาทานประพฤติดูใน สิกขาบททั้งหลายตามที่ตถาคตได้บัญญัติไว้แล้ว ตลอดกาลเพียงไร ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญ อย่างเดียว หากความเสื่อมมิได้”^{๒๐} ซึ่งส่งผลให้พระมหากัสสปเถระ นำมาเป็นหลักในการสังคายนาพระ ธรรมวินัยครั้งที่ ๑ โดยที่ไม่มีการลดหย่อนสิกขาบทในพระธรรมวินัยแม้แต่ข้อเดียว ด้วยเหตุผลที่ท่าน ประการในคราวปฐมสังคายนาว่า

“ท่านทั้งหลาย ขอสงฆ์จงฟังข้าพเจ้า สิกขาบทของพวกเราที่ปรากฏแก่คฤหัสถ์มีอยู่ แม้พวก คฤหัสถ์ก็รู้ว่า สิ่งนี้ควรแก่พระสมณะเชื้อสายพระศากยบุตร สิ่งนี้ไม่ควร ถ้าพวกเราจักถอนสิกขาบท เล็กน้อยเสีย จักมีผู้กล่าวว่า พระสมณโคดมบัญญัติสิกขาบทแก่สาวกทั้งหลายเป็นกาลชั่วคราว พระ ศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ยังดำรงอยู่ตราบไต่สาวกเหล่านี้ยังศึกษาในสิกขาบททั้งหลายตราบนั้น เพราะเหตุที่พระศาสดาของพระสมณะเหล่านี้ปรินิพพานแล้ว พระสมณะเหล่านี้จึงไม่ศึกษาใน สิกขาบททั้งหลายในบัดนี้ ถ้าความพร้อมพรั่งของสงฆ์ถึงที่แล้วสงฆ์ไม่พึงบัญญัติสิ่งที่ไม่ทรงบัญญัติ ไม่ พึงถอนพระบัญญัติที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว พึงสมาทานประพฤติ ในสิกขาบททั้งหลายตามที่ทรงบัญญัติ แล้วนี้เป็นยุติ”^{๒๑} ซึ่งในการรักษาหลักการของพระธรรมวินัยให้สมบูรณ์นั้น คือการไม่เพิ่มเติมหรือลด หลักพระธรรมวินัยให้เปลี่ยนแปลงไปย่อมจะทำให้การปฏิบัติซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากหลักการในพระ ธรรมวินัยนั้นมีความผิดเพี้ยนน้อย ลงไปด้วยซึ่งย่อมนำมาซึ่งความมั่นคงของพระพุทธศาสนาด้วย

๔. การบริหารจัดการคณะสงฆ์

พระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นเรื่องธรรมดาที่มีอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่ว่าจะพระพุทธเจ้าจะทรงอุบัติหรือไม่ก็ตาม ก็เป็นอย่างนั้นเป็นธรรมดา ธรรมชาติและธรรมาคือธรรม พระพุทธเจ้าทรงค้นพบธรรม คือความจริงนั้นแล้วก็ทรงนำมาประกาศเผยแผ่ สั่งสอนชี้แจงให้เข้าใจ ง่าย หน้าที่ของพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับธรรม คือทรงค้นพบและนำมาสั่งสอนความจริงที่มีอยู่แล้วใน ธรรมชาติ การที่จะให้ความจริงของธรรมชาติมีผลในทางปฏิบัติ และเป็นประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ใน สังคมก็ต้องนำหลักความจริงนั้นมาจัดตั้ง วางเป็นระบบระเบียบ โดยนำหลักความจริงซึ่งเป็นเรื่องของ กฎแห่งเหตุปัจจัย หรือความเป็นเหตุเป็นผลแก่กันนั้น มาวางรูปเป็นกฎในหมู่มนุษย์ จากกฎใน

^{๑๘} อิง.จตุกก.อ. (ไทย) ๓๕/๕๓.

^{๑๙} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๓๒๑.

^{๒๐} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๓๒๐.

^{๒๑} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๒๔๐.

ธรรมชาติก็มาเป็นกฎในหมู่มนุษย์ การจัดตั้งวางระเบียบระเบียบในหมู่มนุษย์นี้แหละเรียกว่า วินัย กฎของธรรมชาติเรียกว่า “ธรรม” กฎของมนุษย์เรียกว่า “วินัย”^{๒๒} สมัยปฐมโพธิกาล เมื่อพระสาวกยังมีจำนวนไม่มาก พระพุทธเจ้าทรงบริหารจัดการพระศาสนาด้วยพระองค์เอง คือ ทรงแสดงธรรมและบัญญัติพระวินัยดุจฝ่ายนิติบัญญัติ ทรงปกครองภิกษุสงฆ์ดุจฝ่ายบริหารและทรงวินิจฉัยอภิภรณ์ต่างๆ ด้วยพระองค์เองดุจฝ่ายตุลาการ ด้วยหลักธรรมาธิปไตย แต่เมื่อเรื่องราว ของคณะสงฆ์นั้นมีมากขึ้น อภิภรณ์หรือคดีสงฆ์ได้เกิดขึ้นมากมาย พระพุทธเจ้าจึงทรงให้พระภิกษุสงฆ์ปกครองกันเองด้วย การตักเตือนซึ่งอาจไม่เพียงพอและไม่ทันการ พระพุทธเจ้าจึงทรงบริหารจัดการด้วยวิธี จำแนกอภิภรณ์

๕. คุณค่าของการบริหารจัดการตามพระธรรมวินัย

กระบวนการจัดการอภิภรณ์ด้วยอภิภรณ์สมณะตามพระธรรมวินัย ควรจะพิจารณาหลักธรรมที่เกี่ยวกับคุณค่าของการบริหารในพระพุทธศาสนา เพื่อจะได้เป็นแนวทางการบริหารจัดการพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องเหมาะสม ในคัมภีร์ชาดก^{๒๓} กล่าวถึงคุณธรรมของผู้บริหาร ความว่า คนพาลแต่สำคัญตนว่าเป็นบัณฑิต บริหารหมู่คณะลู่อ้างตามความคิดของตน คงนอนตายเหมือนกระบี่ตัวนี้ ฉะนั้น คนโง่แต่มีกำลังบริหารหมู่คณะก็ไม่ดี ไม่เป็นประโยชน์แก่เหล่าญาติ เหมือนนกต่อไม่เป็นประโยชน์แก่กันทั้งหลาย ฉะนั้น ส่วนคนฉลาดมีกำลังบริหารหมู่คณะดี เป็นประโยชน์แก่เหล่าญาติ เหมือนท้าว วาสวะเป็นประโยชน์แก่ทวยเทพชาวไตรทศ ฉะนั้น อนึ่ง ผู้ใดเห็นศีล ปัญญาและสุตะมีในตน ผู้นั้น ย่อมประพฤติประโยชน์แก่กันทั้ง ๒ ฝ่าย คือทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น เพราะฉะนั้น อริชนควรขังใจดูตัวเองเหมือนขังใจดูศีล ปัญญาและสุตะ ฉะนั้น แล้วจึงบริหารหมู่คณะบ้าง อยู่คนเดียวเว้นการบริหารบ้าง

จะเห็นว่าการบริหารที่ดี ควรประกอบไปด้วยกำลังกายและกำลังใจ โดยกำลังใจ ได้แก่ ศีล ปัญญา และสุตะ โดยการบริหารนั้น ต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์ตนเองและผู้อื่นด้วยหากจะจำกัดความเฉพาะการบริหารคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงบริหารสงฆ์ด้วยวิธีการที่ว่าเมื่อพระองค์ทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก ทรงเป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า ทรงเป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเป็นผู้เบิกบานแล้ว และทรงเป็นผู้จำแนกพระธรรม จักทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งด้วยพระองค์เอง แล้วทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้ง สมณพราหมณ์ เทวดา และมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุดประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง ทรงบริหารภิกษุสงฆ์หลายร้อย^{๒๔}

สามารถกล่าวโดยสรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงบริหารคณะสงฆ์ด้วยการแสดงธรรมเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นผลจากการตรัสรู้ ที่กล่าวว่าทรงบริหารด้วยการแสดงธรรมเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา นั้นก็เพราะในคัมภีร์วิสุทฺธิมรรคได้กล่าวว่า ความงามในเบื้องต้นแห่งพระศาสนา ทรงประกาศด้วยศีล

^{๒๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), วินัย: เรื่องใหญ่กว่าที่คิด, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด , ๒๕๓๘), หน้า ๒ - ๔.

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), อ้างแล้ว.

^{๒๔} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๕/๑๒๐.

ความงามในท่ามกลางเป็นอันทรงประกาศด้วยสมาธิ ความงามในที่สุดเป็นอันทรงประกาศด้วยปัญญา”^{๒๕} ดังนั้น การที่พระพุทธเจ้าทรงบริหารคณะสงฆ์ด้วยการแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลางและงามในที่สุด ย่อมหมายถึง การแสดงธรรมเรื่อง ศีล สมาธิ และปัญญานั้นเอง จะเห็นว่าการบริหารด้วยศีล สมาธิ ปัญญา จะสอดคล้องกับพระพุทธพจน์ที่พระองค์ตรัสก่อนทรงปรินิพพานว่า ภิกษุสงฆ์ยังหวังอะไรในเรตถาคตเล่า ดูก่อนอานนท์ ธรรมที่ตถาคตแสดงแล้ว ได้ทำมิให้มีในมิให้มี นอก ดูก่อนอานนท์ ตถาคตมิได้มีกำมือปิดบังซ่อนเร้น ในธรรมทั้งหลาย ดูก่อนอานนท์ ผู้ใดมีความดำริว่าจะบริหารภิกษุสงฆ์ดังนี้ก็ดี หรือว่าภิกษุสงฆ์พึงยกย่องฉันดังนี้ก็ดี

“ดูก่อนอานนท์แน่นอน เขาผู้นั้นพึงปรารถนาภิกษุสงฆ์แล้วกล่าวถ้อยคำบางประการ ดูก่อนอานนท์ ตถาคตมิได้มีความดำริอย่างนี้ว่าเราแลจักบริหารภิกษุสงฆ์ หรือว่าภิกษุสงฆ์พึงยกย่องเราดังนี้ ตถาคตนั้นยังจักปรารถนาภิกษุสงฆ์แล้วกล่าวถ้อยคำใดๆ คราวเดียว ดูก่อนอานนท์ บัดนี้ เรตถาคตแก่เฒ่าแล้ว เป็นผู้ใหญ่ผ่านกาลเวลาโดยลำดับแล้ว วัยของตถาคตกำลังจะเข้า ๘๐ ปี ดูก่อนอานนท์ เกวียนคร่ำคร่าเดินไปได้ด้วยการแซมด้วยไม้ไผ่แม้ฉันท ร่างกายของตถาคตก็ดำเนินไปได้เหมือนด้วยการแซมด้วยไม้ไผ่ ฉันทนั้นนั่น เพราะเหตุนี้ อานนท์ เธอทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะมีตนเป็นสรณะอยู่เถิด อย่ามีสิ่งอื่นเป็นสรณะ จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นสรณะ อย่ามีสิ่งอื่นเป็นสรณะเลย”^{๒๖}

จะเห็นได้ว่าการบริหารคณะสงฆ์ ก็คือการแสดงธรรมอย่างไม่มีกำมือปิดบังซ่อนเร้น เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมมานานถึง ๘๐ พรรษาแล้ว จึงทรงกำหนดให้มีตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ดังที่ตรัสว่า จงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นสรณะ ซึ่ง ทรงอธิบายความ หมายความว่า การมีตนเป็นเกาะก็คือการมีธรรมะเป็นสรณะนั่นเอง โดยธรรมะที่ตรัสอธิบายได้แก่การเจริญสติปัญญาโดยอาศัยความเพียรสติ และปัญญา^{๒๗} จากพุทธพจน์จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้ามิได้ทรงเห็นแก่ประโยชน์ส่วนพระองค์เพราะไม่ทรงถือพระองค์เป็นจุดศูนย์กลางสำหรับการสักการบูชาแต่ทรงถือธรรมหรือหลักการเป็นใหญ่มากกว่าบุคคล นอกจากจะเน้นในเรื่องความสำคัญทั้งตัวคนและหลักการแล้ว พระพุทธศาสนายังคำนึงถึงความสำคัญของโลกหรือสังคมซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกด้วยจึงพอสรุปได้ว่าธรรมของพระพุทธศาสนานั้นสามารถประยุกต์เข้ากับหลักในการบริหารได้เพราะการบริหารต้องพิจารณาถึงปัจจัยสามประการคือ คน หลักการและสิ่งแวดล้อม ดังนั้น หลักธรรมของพระพุทธศาสนาเข้ากันได้กับหลักการบริหารงานและมีคุณค่าต่อการที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการดำรงชีวิตและเป็นหลักในการปฏิบัติงานในเรื่องของการมองเห็นความสำคัญของตัวคนกับหลักการได้เป็นอย่างดี^{๒๘}

๖. บทสรุป

การบริหารในพระพุทธศาสนาด้านคุณค่าต้องเป็นการบริหารที่เน้นอาศัยธรรมะเป็นหลักโดยหลักธรรมที่เป็นคุณค่าควบคู่กับการที่พระภิกษุและสาวกทั้งหลายได้รักษาพระวินัยซึ่งจะเกิดการ

^{๒๕} พระพุทธโฆสจารย์, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๖ - ๗.

^{๒๖} ที.ปา.อ. (ไทย) ๑๕/๑๒๐.

^{๒๗} ที.ม.อ. (ไทย) ๑๓/๒๗๔.

^{๒๘} ทินพันธุ์ นาคะตะ, **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร: หจก.สหยาบสื่อและการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๔๖.๓๑

บริหารก็ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา โดยปัญญานั้นหมายถึงปัญญาจากสุตะหรือปริยัติและปัญญาที่เกิดจากการปฏิบัติ โดยการบริหารจัดการด้วยธรรมะนั้นต้องบริหารอย่างเปิดเผยและเป็นไปเพื่อประโยชน์ตนและประโยชน์ท่าน โดยไม่ได้หวังให้มีการยกย่องใดๆ ด้วย การจะใช้หลักการใดๆ มาตัดสินเรื่องของพระภิกษุสงฆ์ในพระธรรมวินัยย่อมต้องใช้หลักพระธรรมวินัยนั่นเองตัดสินจะนำเกณฑ์อื่นๆ มาใช้ไม่ได้ เรื่องของพระสงฆ์ย่อมต้องให้ผู้กำเนิดพระสงฆ์ซึ่งก็คือ พระสัมมาสัมพุทธเจ้านั่นเองเป็นผู้ตัดสิน แต่เมื่อพระพุทธเจ้าทรงปรินิพพานแล้ว พระธรรมวินัยจึงเป็นพระศาสดาแทน พระองค์หลักพระธรรมวินัย จึงกลายเป็นผู้ให้กำเนิดพระสงฆ์ถ้าพระภิกษุสงฆ์ไม่ยอมรับหลักพระธรรมวินัยว่าเป็นเกณฑ์ ที่สำคัญที่สุดในการตัดสินเรื่องของพระภิกษุสงฆ์ ก็หมายถึงการไม่ยอมรับภิกษุภาวะของตนเองที่อาศัยพระธรรมวินัยด้วยเช่นเดียวกัน เพราะเหตุว่าพระภิกษุสงฆ์นั้นถือกำเนิดขึ้นมาจากพระธรรมวินัย ขึ้นตอนการ เปลี่ยนจากฆราวาส มาเป็นพระ ภิกษุสงฆ์ตั้งแต่การบรรพชาการอุปสมบท การประพฤตินิสิตขาบห การประพฤติปฏิบัติในวัตรต่างๆ เช่น การปลงอาบัติ การออกจากอาบัติ การเข้าอยู่ปริวาสกรรม รวมถึงการทำสังฆกรรมต่างๆ ทุกอย่าง ทุกขั้นตอน จนถึงที่สุดแม้การลาสิกขา ล้วนเกิดจากหลักการที่มีการบันทึกไว้ในพระธรรมและวินัยซึ่งอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งสิ้น ดังนั้นการบริหารจัดการองค์การพระพุทธศาสนาในประเทศไทย โดยเฉพาะมหาเถรสมาคมหรือองค์การที่เกี่ยวข้องอย่างสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จึงต้องนำหลักธรรมและวินัยในสมัยพุทธกาลมาเป็นแบบแผนในการสร้างแนวทางการอบรมและปฏิบัติแก่บริษัท ๔ อย่างถูกต้องเคร่งครัด เพื่อความสมบูรณ์ในการสืบทอดหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและรักษาพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสืบไป

บรรณานุกรม

- กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. **ประวัติการปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๗.
- ทินพันธ์ นาคะตะ. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: หจก.สหทัยบล็อกและการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- นวพร เรื่องสกุล. **หลักการในการสร้างและบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้า**. โครงการวิจัยพุทธศาสน์. พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- _____ . **วินัย: เรื่องใหญ่กว่าที่คิด**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด ,๒๕๓๘.
- พระพุทธโฆษาจารย์. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุทธเจ้าจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปล กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์พรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๖.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. **ตำนานคณะสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๑๔.

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามหลักปฏิจจสมุปบาท Transformational Leadership According to the Paticcasamupada

สุเมธ บุญมะยา*
พระมหาบุญสุข สุทธิธำโม**

บทคัดย่อ

การศึกษาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง กับพฤติกรรมมนุษย์ตามหลักปฏิจจสมุปบาท มุ่งศึกษาว่าสามารถนำมาบูรณาการและประยุกต์รูปแบบภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ยุคใหม่ได้อย่างไร ซึ่งการที่มนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีร่วมกันในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะการทำงานร่วมกัน ทั้งในระดับบุคคล กลุ่มองค์กรหรือสังคม คุณลักษณะของผู้นำเป็นปัจจัยที่สำคัญอย่างยิ่งที่สามารถส่งผลทั้งทางบวกและทางลบ ต่อผู้ใต้บังคับบัญชาหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ใน ๔ องค์ประกอบคือ การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ การสร้างแรงบันดาลใจ การกระตุ้นทางปัญญา และการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล สามารถประยุกต์กับกระบวนการเรียนรู้ตามพหุติแห่งหลักปฏิจจสมุปบาท และสร้างรูปแบบเพื่อพัฒนาทักษะการเป็นผู้นำที่ส่งผลเชิงสร้างสรรค์ต่อบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้บุคคลร่วมกันปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของตนได้อย่างเต็มศักยภาพ ส่งผลให้กลุ่มและองค์กรบรรลุตามแผนงานและเป้าหมายที่วางไว้ สามารถแข่งขันในโลกยุคใหม่ที่มีความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ได้อย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: ปฏิจจสมุปบาท ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ความสร้างสรรค์

Abstract

This Study of Transformational Leadership With human behavior based on the Paticcsamupada. Focus on how to integrate and apply the new generation of creative leadership. The human interaction is good in all aspects, especially work together. Either at the individual, organizational or social level. Leadership is a critical factor that can be both positive and negative. To the subordinate or related person. Transformational Leadership in four components. Idealized Influence, Inspiration Motivation, Intellectual stimulation, and Individual Consideration. It can be applied to the learning process according to the Paticcasamupada and create models to develop creative leadership skills for others. Relatively relevant. Make people work together in their respective roles at their full potential. As a result, groups and

* อาจารย์พิเศษ ภาควิชามนุษยศาสตร์และศิลปกรรมศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา.

** อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาอังกฤษ ภาควิชาหลักสูตรและการสอน รองคณบดีคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

organizations achieve their planned goals and objectives. Can complete in a constantly changing world. Be sustainable

Keywords: Paticcasamupada, Transformational Leadership and Creativity.

๑. บทนำ

ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในโลกยุคใหม่อย่างมากมาตลอดเวลา เป็นยุคข้อมูลข่าวสาร ทำให้โลกไร้พรมแดนโดยการใช้อินเทอร์เน็ตที่มีความเร็วสูง ข่าวสารและการสื่อสารเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้บุคคลขาดวุฒิภาวะทางอารมณ์ มีการตัดสินใจที่ผิดพลาดในการใช้ชีวิตในแต่ละวัน ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง ครอบครัว หน้าที่การทำงานและสังคม ปัญหาต่างๆ จึงเกิดขึ้นจากตัวปัจเจกบุคคล บุคคลขาดวิจารณญาณในการที่จะสร้างปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือเพื่อนร่วมงาน ครอบครัวและสังคมโดยรวม แต่ในความเป็นจริงแล้วผู้นำจะมีบทบาทเป็นอย่างมากที่จะเป็นตัวขับเคลื่อนให้บุคคลดำเนินชีวิตไปในทิศทางที่ถูกต้อง ตั้งแต่ในระดับครอบครัวหรือในการทำงานและปฏิสัมพันธ์ทั่วไปของบุคคลในสังคม ผู้นำจึงมีบทบาทและมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะสร้างสรรค์ให้เกิดความสงบสุขและการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีคุณภาพ ดังพุทธพจน์ที่ตรัสไว้ว่า “...มโนปุพพคมามา มโนเสฏฐา มโนมยา มนสา เจ ปญฺญเรฐน ภาสตี วา กโรตี วา ตโต นํ ทุกขมนเวติ จกฺกํ ว วหโต ปทนต์...”^๑ แปลว่าใจหรือจิตเป็นหัวหน้า ที่เปรียบได้กับวัวหรือโคที่กำลังลากเกวียนไปตามกระแสแห่งการปรุงแต่งของจิตนั้น โดยตัวเกวียนที่ถูกโคกำลังลากเกวียนไปเปรียบได้กับกายที่เป็นวัตถุหรือปัจจัยภายนอกที่สามารถรับรู้และแสดงพฤติกรรมออกมาซึ่งตรงกับคำสุภาษิตไทยที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว”

ภาวะผู้นำ นับเป็นเรื่องที่ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางในทุกองค์กร โดยทั่วไปมนุษย์มักมีความเชื่อและคาดหวังว่าบุคคลที่เป็นผู้นำจะต้องมีศักยภาพเพียงพอที่จะทำให้องค์กรมีประสิทธิภาพ ภาวะผู้นำเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในองค์กรและสังเกตเห็นได้ทั่วไปจากพฤติกรรมการทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ภาวะผู้นำไว้หลายแบบ แบ่งเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ๆ ดังนี้ การศึกษาคุณลักษณะของผู้นำ(Traits-Approach) การศึกษาพฤติกรรมของผู้นำ (Behavioral-Approach) การศึกษาผู้นำตามสถานการณ์ (Situational-Approach) และ การศึกษาอิทธิพลอำนาจของผู้นำ (Power-Influence Approach) แต่มีข้อถกเถียงถึงจุดอ่อนของแต่ละแนวคิดทฤษฎีอยู่มาก โดยเฉพาะแนวทางการนำไปประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน ซึ่งสภาพแวดล้อมหรือบริบทของสังคมและขององค์กรต่าง ๆ มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นในช่วง ๑-๒ ทศวรรษที่ผ่านมา จึงได้มีการพัฒนาแนวทางการศึกษาภาวะผู้นำในแนวทางใหม่ขึ้นมา โดยเฉพาะ “ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง” (Transformational Leadership)^๒ ซึ่งมีองค์ประกอบหลัก ๔ ด้านที่เกี่ยวกับการให้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ในบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ได้รับการยอมรับและสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาศักยภาพความเป็นผู้นำให้มีประสิทธิภาพได้อย่างเหมาะสมในยุคปัจจุบัน

^๑ ชุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๑/๒๓

^๒ เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, *ความคิดเชิงสร้างสรรค์*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพฯ: บริษัท ชัคเชส มีเดีย จำกัด, ๒๕๕๖).

๒. หลักธรรมด้านปฏิจกสมุปบาท

ปฏิจกสมุปบาทสูตร^๓ พระพุทธเจ้าได้แสดงปฏิจกสมุปบาทแก่บรรดาพระภิกษุ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถีว่า ปฏิจกสมุปบาท เป็นอย่างไร คือ เพราะอวิชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี ฯลฯ เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ (ความเศร้าโศก) ปรีทเวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกข์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) จึงมีความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมด นี้เรียกว่า ปฏิจกสมุปบาท เพราะอวิชาดับไปไม่เหลือด้วยวิราคะ สังขารจึงดับ ฯลฯ เพราะชาติดับ ชรา มรณะ โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ มีได้ด้วยประการฉะนี้ หมายความว่า เมื่อมนุษย์ผ่านกระบวนการเรียนรู้เชิงสร้างสรรค์สูงสุดตามหลักปฏิจกสมุปบาทก็จะแสดงพฤติกรรมการหยั่งรู้ทำให้เกิดปัญญาหรืออวิชา

พุทธทาสภิกขุ^๔ ให้ความหมายไว้ว่า ปฏิจกสมุปบาท (Dependent Origination) มาจากรากศัพท์ของคำว่า “ปฏิจก” แปลว่าอาศัย และ “สมุปบาท” แปลว่า เกิดขึ้นพร้อม ปฏิจกสมุปบาทจึงหมายถึงการเกิดขึ้นพร้อมแห่งธรรมทั้งหลายโดยอาศัยกันและกัน หรือการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมีขึ้น นอกจากชื่อนี้แล้วยังมีชื่ออื่นๆ ที่มีความหมายใกล้เคียง สามารถนำมาใช้เรียกแทนกันได้ เช่น ปัจจยการ (อาการแห่งธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น) ซึ่งเป็นคำที่นิยมใช้ในคัมภีร์อภิธรรมและอรรถกถา มีความหมาย เหมือน กับปฏิจกสมุปบาท, ตตตา (ความเป็นอย่างนั้น), อวิตตตา (ความไม่คลาดเคลื่อน), อนัญญตตา (ความไม่เป็นอย่างอื่น), อิทัปปัจจยตา (ความที่มีสิ่งนี้เป็นปัจจัยของสิ่งนี้)

โดยสรุปความหมายของหลักปฏิจกสมุปบาทได้ว่า เป็นการเกิดขึ้นพร้อมของธรรมทั้งหลายทั้งปวง ในสภาวะธรรมอันเป็นปัจจุบันขณะคือ ที่นี้และเดี๋ยวนี้ ที่เป็นปัจจัยอิงอาศัยกัน ของสิ่งทั้งหลายสืบต่อกันมาตามกระบวนการระหว่างเหตุและผลอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปโดยตัวมันเอง ทุกสรรพสิ่ง จึงต่างเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ซึ่งบุคคลหรือผู้นำในองค์กรจะต้องคำนึงถึงและนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการด้านบุคลากรอยู่ตลอดเวลา

๓. แนวคิดด้านจิตวิทยาภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) เป็นกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานและผู้ตามโดยเปลี่ยนแปลงความพยายามของผู้ร่วมงานและผู้ตามให้สูงขึ้นกว่าความพยายามที่คาดหวัง พัฒนาความสามารถของผู้ร่วมงานและผู้ตามไปสู่ระดับที่สูงขึ้นและศักยภาพมากขึ้น ทำให้เกิดการตระหนักรู้ในภารกิจและวิสัยทัศน์ของทีมและขององค์กร จูงใจให้ผู้ร่วมงานและผู้ตามมองให้ไกลเกินกว่าความสนใจของพวกเขาไปสู่ประโยชน์ของกลุ่ม องค์กร หรือสังคม ซึ่งกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานหรือผู้ตามนี้จะกระทำโดยผ่านองค์ประกอบพฤติกรรมเฉพาะ ๔ ประการ หรือที่เรียกว่า “๔I’s”^๕

^๓ ดูรายละเอียดใน ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑-๓.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, ปฏิจกสมุปบาทจากพระโอษฐ์, (ไชยา : คณะธรรมทานไชยา, ๒๕๔๑), หน้า ๔๔.

^๕ อารี พันธุ์มณี, การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์สู่ความเป็นเลิศ, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๓).

แบส และ อโวลิโอ^๖ ได้เสนอภาวะผู้นำแบบเต็มรูปแบบ โดยใช้ผลการวิเคราะห์ห้องค์ประกอบภาวะผู้นำตามรูปแบบภาวะผู้นำที่เขาเคยเสนอในปี ค.ศ. ๑๙๘๕ โมเดลนี้จะประกอบด้วยภาวะผู้นำ ๓ แบบใหญ่ คือ ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) ภาวะผู้นำการแลกเปลี่ยน (Transactional leadership) ภาวะผู้นำแบบปล่อยตามสบาย (Laissez-faire leadership) หรือพฤติกรรมความไม่มีภาวะผู้นำ (Non-leadership Behavior) ซึ่งบทความนี้จะมุ่งศึกษาและอธิบายเฉพาะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) โดยมีองค์ประกอบคือ

๑.๑ การมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (Idealized Influence หรือ Charisma Leadership: II หรือ CL) หมายถึง การที่ผู้นำประพฤติตัวเป็นแบบอย่าง หรือเป็นโมเดลสำหรับผู้ตาม ผู้นำจะเป็นที่ยกย่อง เคารพนับถือ ศรัทธา ไว้วางใจ และทำให้ผู้ตามเกิดความภาคภูมิใจเมื่อร่วมงานกัน ผู้ตามจะพยายามประพฤติปฏิบัติเหมือนกับผู้นำและต้องการเลียนแบบผู้นำของเขา สิ่งที่ผู้นำต้องปฏิบัติเพื่อบรรลุถึงคุณลักษณะนี้ คือ ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์และสามารถถ่ายทอดไปยังผู้ตาม ผู้นำจะมีความสม่ำเสมอมากกว่าการเอาแต่อารมณ์ สามารถควบคุมอารมณ์ได้ในสถานการณ์วิกฤต ผู้นำเป็นผู้ที่ไว้วางใจได้ว่าจะทำในสิ่งที่ถูกต้อง ผู้นำจะเป็นผู้ที่มีศีลธรรมและมีจริยธรรมสูง เพื่อการบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ผู้ตามจะเลียนแบบผู้นำและพฤติกรรมของผู้นำจากการสร้างความมั่นใจในตนเอง ประสิทธิภาพและความเคารพในตนเอง ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงรักษาอิทธิพลของตนในการบรรลุเป้าหมายและปฏิบัติภาระหน้าที่ขององค์การ

๑.๒ การสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration Motivation: IM) หมายถึง การที่ผู้นำจะประพฤติในทางที่จูงใจให้เกิดแรงบันดาลใจกับผู้ตาม โดยการสร้างแรงจูงใจภายใน การให้ความหมายและทำทนายในเรื่องงานของผู้ตาม ผู้นำจะกระตุ้นจิตวิญญาณของทีม (Team spirit) ให้มีชีวิตชีวา มีการแสดงออกซึ่งความกระตือรือร้น โดยการสร้างเจตคติที่ดีและการคิดในแง่บวก ผู้นำจะทำให้ผู้ตามสัมผัสกับภาพที่งดงามของอนาคต ผู้นำจะสร้างและสื่อความหวังที่ผู้นำต้องการอย่างชัดเจน ผู้นำจะแสดงการอุทิศตัวหรือความผูกพันต่อเป้าหมายและวิสัยทัศน์ร่วมกัน ผู้นำจะแสดงความเชื่อมั่นและแสดงให้เห็นความตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่าจะสามารถบรรลุเป้าหมายได้ ผู้นำจะช่วยให้ผู้ตามมองข้ามผลประโยชน์ของตนเพื่อวิสัยทัศน์และภารกิจขององค์การ ผู้นำจะช่วยให้ผู้ตามพัฒนาความผูกพันของตนต่อเป้าหมายระยะยาว และบ่อยครั้งพบว่า การสร้างแรงบันดาลใจนี้ เกิดขึ้นผ่านการคำนึงถึงความ เป็นปัจเจกบุคคลและการกระตุ้นทางปัญญา ช่วยให้ผู้ตามจัดการกับอุปสรรคของตนเองและเสริมความคิดสร้างสรรค์

๑.๓ การกระตุ้นทางปัญญา (Intellectual Stimulation: IS) หมายถึง การที่ผู้นำมีการกระตุ้นผู้ตามให้ตระหนักถึงปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในหน่วยงาน ทำให้ผู้ตามมีความต้องการหาแนวทางใหม่ๆมาแก้ปัญหาในหน่วยงาน เพื่อหาข้อสรุปใหม่ที่ดีกว่าเดิม เพื่อทำให้เกิดสิ่งใหม่และสร้างสรรค์ โดยผู้นำมีการคิดและการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการตั้งสมมติฐาน การเปลี่ยนกรอบ (Reframing) ผู้นำมีการกระตุ้นให้ผู้ตามแสดงความคิดและเหตุผล และไม่วิจารณ์

^๖ แบส และ อโวลิโอ, Transformational leadership and the falling dominos effect Group and Organization studies, ๑๒, ๗๓-๘๑.

ความคิดของผู้ตาม แม้ว่ามันจะแตกต่างไปจากความคิดของผู้นำ ผู้นำทำให้ผู้ตามรู้สึกว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ท้าทายและเป็นโอกาสที่ดีที่จะแก้ปัญหาด้วยกัน โดยผู้นำจะสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้ตามว่าปัญหาทุกอย่างต้องมีวิธีแก้ไข แม้บางปัญหาจะมีอุปสรรคมากมาย ผู้นำจะพิสูจน์ให้เห็นว่าสามารถเอาชนะอุปสรรคทุกอย่างได้ จากความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหาของผู้ร่วมงานทุกคน ผู้ตามจะได้รับการกระตุ้นให้ตั้งคำถามต่อค่านิยมของตนเอง ความเชื่อและประเพณี การกระตุ้นทางปัญญาเป็นส่วนที่สำคัญของการพัฒนาความสามารถของผู้ตามในการที่จะตระหนัก เข้าใจและแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

๑.๔ การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration: IC) ผู้นำจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะเป็นผู้ช่วยให้การดูแลเอาใจใส่ผู้ตามเป็นรายบุคคลและทำให้ผู้ตามรู้สึกมีคุณค่าและมีความสำคัญ ผู้นำจะเป็นโค้ช (Coach) และเป็นทีปรึกษา (Advisor) ของผู้ตามแต่ละคนเพื่อการพัฒนาผู้ตาม ผู้นำจะเอาใจใส่เป็นพิเศษในความต้องการของปัจเจกบุคคล เพื่อความสัมฤทธิ์ผลและเติบโตของแต่ละคน ผู้นำจะพัฒนาศักยภาพของผู้ตามและเพื่อนร่วมงานให้สูงขึ้น นอกจากนี้ผู้นำจะมีการปฏิบัติต่อผู้ตามโดยการให้โอกาสในการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ สร้างบรรยากาศของการให้การสนับสนุน คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลในด้านความจำเป็นและความต้องการ ผู้นำมีการส่งเสริมการสื่อสารสองทาง และมีการจัดการด้วยการเดินดูรอบๆ (Management by walking around) มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ตามเป็นการส่วนตัว ผู้นำสนใจในความกังวลของแต่ละบุคคล เห็นปัจเจกบุคคลเป็นบุคคลทั้งครบ (As a whole person) มากกว่าเป็นพนักงานหรือเป็นเพียงปัจจัยการผลิต ผู้นำจะมีการฟังอย่างมีประสิทธิภาพ มีการเอาใจเขามาใส่ใจเรา (Empathy) ผู้นำจะมีการมอบหมายงานเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผู้ตาม เปิดโอกาสให้ผู้ตามได้ใช้ความสามารถพิเศษอย่างเต็มที่และเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ ที่ท้าทายความสามารถ ผู้นำจะดูแลผู้ตามว่าต้องการคำแนะนำ การสนับสนุนและการช่วยให้ก้าวหน้าในการทำงานที่รับผิดชอบอยู่หรือไม่ โดยผู้ตามจะรู้สึกว่าเขากำลังถูกตรวจสอบ

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational leadership) คือระดับพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงให้เห็นในการจัดการหรือการทำงาน เป็นกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลเชิงบวกต่อผู้ร่วมงาน โดยการเปลี่ยนสภาพหรือเปลี่ยนแปลงความพยายามของผู้ร่วมงานให้สูงขึ้นกว่าความพยายามที่คาดหวัง พัฒนาความสามารถของผู้ร่วมงานไปสู่ระดับที่สูงขึ้นและมีศักยภาพมากขึ้นเกิดการตระหนักรู้ในภารกิจและวิสัยทัศน์ของกลุ่ม จูงใจให้ผู้ร่วมงานมองไกลเกินกว่าความสนใจของพวกเขาไปสู่ประโยชน์ของกลุ่ม หรือสังคม

๔. แนวคิดด้านจิตวิทยา (Psychology)

๔.๑ แนวคิดด้านแรงจูงใจ (Motivation)

แรงจูงใจเป็นแรงขับภายในบุคคลที่จะชักจูงโน้มน้าวให้บุคคลเกิดความมุ่งมั่นพยายามและแสดงพฤติกรรม หรือกระทำการต่างๆ เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการที่มุ่งหวัง แสดงพฤติกรรมเพื่อให้บรรลุความต้องการที่มุ่งหวัง สภาพที่เป็นแรงกระตุ้นหรือเป็นกระบวนการที่สร้างและกระตุ้นผลักดันให้บุคคลเกิดพฤติกรรมหรือแสดงพฤติกรรมออกมา ทั้งที่เป็นพฤติกรรมโดยสัญชาตญาณและพฤติกรรมจากการเรียนรู้ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามแรงจูงใจนั้นต้องการจะอยู่ในภาวะที่ไม่หยุดนิ่ง

(Dynamic) และจะเป็นกระบวนการ(Process)ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เพื่อสร้างให้สภาวะของร่างกาย อยู่ในความสมดุล(Homeostasis)

Baron^๗ ได้นิยามว่า แรงจูงใจ หมายถึง กระบวนการภายในตัวบุคคลที่กระตุ้น นำทาง และรักษาให้พฤติกรรมนั้นยังคงอยู่ตลอดไป

Hodgetts^๘ ได้ให้ความหมาย แรงจูงใจว่า คือ สิ่งที่ทางจิตวิทยาเรียกว่าแรงขับซึ่งจะเป็นตัวกำหนดทิศทางของการกระทำให้มุ่งไปสู่การบรรลุวัตถุประสงค์ของบุคคลนั้น

สรุปได้ว่า แรงจูงใจ เป็นความปรารถนาที่จะให้ได้มาซึ่งเป้าประสงค์หรือจุดหมาย ซึ่งจะมีมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ความปรารถนานี้มักทำให้บุคคลมีพฤติกรรม เรียนรู้วิธีการต่าง ๆ ที่จะให้ได้รับการตอบสนอง เช่น หญิงสาวพยายามเรียนรู้วิธีหาทางเอาใจชายหนุ่ม เพื่อให้ชายหนุ่มมาสนใจ หรือชายหนุ่มมุ่งขยันทำงานหนักเพื่อให้ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานอย่างรวดเร็ว มีประสิทธิภาพ ดังนั้นพฤติกรรมมักจะมีสาเหตุมาจากแรงจูงใจแทบทั้งสิ้น พฤติกรรมแต่ละอย่างของบุคคล อาจไม่ได้เกิดจากแรงจูงใจประการเดียวเท่านั้น แต่อาจจะเกิดจากแรงจูงใจหลายๆอย่างร่วมกันก็ได้ด้วย

๔.๒ แนวคิดการสร้างสรรค์ (Creativity)

ในสังคมปัจจุบันยังขาดความสามารถในการคิดเชิงสร้างสรรค์อยู่มาก ดังนั้นการคิดเชิงสร้างสรรค์ความคิดเชิงสร้างสรรค์จะต้องมีรูปแบบการคิดสิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมและก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม องค์ประกอบของความคิดเชิงสร้างสรรค์นั้นจะต้องเป็นสิ่งใหม่ใช้งานได้ และมีความเหมาะสม ความคิดสร้างสรรค์นั้นสามารถเกิดขึ้นได้ ๒ รูปแบบคือ เริ่มจากจินตนาการแล้วย้อนกลับไปสู่สภาพความเป็นจริง เช่น หากเรามีจินตนาการเราสามารถสร้างสรรค์จินตนาการให้ประสบความสำเร็จได้ และ เริ่มจากความรู้ แล้วคิดต่อยอดไปสู่สิ่งใหม่ ความคิดสร้างสรรค์ในลักษณะนี้สามารถต่อยอดนำไปสู่สิ่งใหม่ๆ ได้^๙

Carl R. Roger^{๑๐} นักจิตวิทยาบุคลิกภาพกลุ่มมานุษยนิยมเสนอว่า ผู้ที่มีความคิดสร้างสรรค์จะต้องเป็นผู้ที่เผชิญกับประสบการณ์ต่างๆ โดยไม่ถอยหนี ทำงานเพื่อความสุข ไม่ได้ทำงานเพื่อประโยชน์ และมีความสามารถในการคิดและประดิษฐ์สิ่งต่างๆ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์^{๑๑} ได้ให้ความหมายของความคิดสร้างสรรค์ว่าเป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ที่แตกต่างไปจากเดิมและใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม โดยองค์ประกอบของความคิดสร้างสรรค์นั้นได้แก่ เป็นสิ่งใหม่ ใช้งานได้ และมีความเหมาะสมจากนิยามความหมายข้างต้นสามารถ

^๗ Middlemist และ Hiitl, **Personnel Management: Jobs, People and Logic**, (New Jersey: Prentice-Hall, 1983), p. 259.

^๘ Baron, **Behavior in Organization**, (Boston: Allyn and Bacon, 1992), p. 362.

^๙ Jones, Gareth R., & George, Jennifer M. **Contemporary Management**. (3rd ed.). New Jersey: McGraw-Hill, 2003.

^{๑๐} Carl R. Roger Carl R. Roger, "A Theory of Therapy, and Interpersonal Relationships, as Developed in the Client-Centered Framework", in S. Koch, **Psychology: A Study of Science**, (New York: McGraw-Hill, 1959), pp. 45-58.

^{๑๑} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, **การคิดเชิงสร้างสรรค์**, (กรุงเทพฯ : ซีเคสมิเดีย, ๒๕๔๕).

สรุปความหมายของพฤติกรรมเชิงสร้างสรรค์ คือ การแสดงออกของพฤติกรรมในการคิดริเริ่มแนวใหม่ โดยมีการผสมผสานบูรณาการและเชื่อมโยง ความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน ค้นหาโอกาสที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่มาใช้ในองค์กร การคิดวิธีการใหม่ๆ เพื่อใช้ในการแก้ไขปัญหาในงาน

กล่าวโดยสรุปการสร้างสรรค คือ ความสามารถทางสมองของบุคคลที่จะคิดได้หลายทิศหลายทาง หรือคิดได้หลายคำตอบ และความสามารถในการมองเห็นความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆโดยมีสิ่งเร้าเป็นตัวกระตุ้นทำให้เกิดความคิดใหม่ต่อเนื่องกันไป และความคิดสร้างสรรค์นี้อาจเป็นความคิดใหม่ผสมผสานกับประสบการณ์ก็ได้ ซึ่งผู้นำที่มีแรงจูงใจเชิงบวกเพื่อบุคคลและองค์กร ประกอบกับการพัฒนาความคิดและแสดงออกซึ่งพฤติกรรมเชิงสร้างสรรค์ ก็จะสามารถสร้างความแตกต่างในภาวะความเป็นผู้นำ ส่งผลต่อการขับเคลื่อนกลุ่ม องค์กร และสังคมไปสู่เป้าหมายได้ตามวัตถุประสงค์

๕. ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวปฏิจสมุปาบท

ความสัมพันธ์เชิงพฤติกรรมของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มีความสำคัญและสัมพันธ์กับหลักปฏิจสมุปาบทที่เป็นไปตามกฎแห่งปัจจัยการ มีความอิงอาศัยกันแล้วเกิดขึ้นหรือดับไป ในองค์ประกอบของผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน หัวหน้างาน ผู้บริหาร และบุคคลทั่วไปที่เกี่ยวข้อง สามารถอธิบายความเชื่อมโยงได้ดังนี้

๑) เมื่อเกิดอวิชา หรือความไม่รู้ขึ้นในองค์การ ผู้นำในฐานะที่เป็นหัวหน้าจะต้องมีการรู้เท่าทันและคิดวิเคราะห์เชิงสาเหตุแห่งความไม่รู้นั้นๆบนพื้นฐานแห่งภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงคือ ใช้คุณลักษณะแห่งศรัทธาบาร์มีในตนเอง เพื่อสร้างความไว้วางใจให้กับผู้ตามและสร้างแรงบันดาลใจ เพื่อให้เกิดการกระตุ้นทางปัญญาของผู้ตามในองค์การ แต่ต้องคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลไปพร้อมกันด้วยเพื่อให้เกิดพฤติกรรมความร่วมมือจัดการแก้ปัญหาแห่งความไม่รู้นั้น เช่น เมื่อเกิดข้อขัดแย้งในขณะประชุมเพื่อกำหนดนโยบาย มีการสื่อสารที่ผิดพลาดทำให้เกิดการไม่ยอมรับซึ่งกันและกันในกลุ่ม ผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะต้องใช้ทักษะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว สร้างความเข้าใจให้เกิดการยอมรับในเป้าหมายขององค์การร่วมกัน สื่อสารถึงเมื่อกลุ่มสามารถร่วมกันทำงานให้บรรลุเป้าหมายทุกคนในกลุ่มก็จะได้รับการตอบสนอง ความต้องการได้อย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกัน เป็นกระบวนการร่วมแรงร่วมใจอย่างสร้างสรรค์ และ ๒) การปรุงแต่งของ สังขาร ของผู้ตามในกลุ่มก็จะเป็นไปในรูปแบบที่ส่งเสริม สนับสนุนกันและกัน มีการรับรู้ถึงสภาพปัญหา และร่วมการคิดวิเคราะห์เพื่อหาเหตุผลและเป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ลดการใช้อารมณ์ที่เป็นความต้องการส่วนบุคคล มุ่งเน้นไปที่เป้าหมายหรือนโยบายขององค์การเป็นหลัก ส่งผลให้ ๓) เกิดการตระหนักรู้ถึง วิญญาน ที่มีต่ออารมณ์ความรู้สึก ให้เป็นไปในทางบวรวิสัยสภาพการณ์ของการสื่อสารในขณะนั้นตามความเป็นจริง ไม่มีความโน้มเอียงหรืออคติที่เข้าข้างตนเอง มีความเข้าใจและเห็นใจต่อเพื่อนร่วมงานหรือผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งสอดคล้องกับหลักของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล สร้างความพึงพอใจ และบรรยากาศการสื่อสารที่ดี ส่งผลให้เกิดกระบวนการรับรู้ที่ถูกต้องร่วมกัน ระหว่าง ๔) การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมภายนอกคือ นามรูป ประกอบด้วย ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และธรรมารมณ์ อย่างเท่าทันในขณะนั้นๆ ผู้นำสามารถสร้างปฏิสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ โดยกระตุ้นให้ผู้ตามเกิดการรู้คิดทางปัญญา นำมาซึ่งข้อเสนอแนะหรือองค์ความรู้ใหม่ที่ดีเพื่อประกอบในแผนงานหรือนโยบายของกลุ่ม เพิ่มศักยภาพเพื่อการพัฒนาความร่วมมือ ร่วมใจ ส่งผลให้ ๕) สหายนะ ที่มี

การมองเห็น ได้ยินเสียง รับรู้กลิ่น การสัมผัสทางกาย การรู้คิด ของบุคคลในฐานะผู้นำเกิดความรู้สึกแห่งความเป็นกัลยาณมิตร สามารถแสดงพฤติกรรมภายนอกเพื่อสร้างแรงบันดาลใจทางบวกให้กับผู้ตามมีความเข้าใจในใจในใจในใจ เช่น การเปิดรับฟัง ความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะด้วยใจที่เปิดกว้างบนพื้นฐานของข้อเท็จจริงและเหตุผลส่งผลให้เกิดการรับรู้ที่ถูกต้องชัดเจน ร่วมแรงร่วมใจในการคิดและเสนอทางเลือกที่ดีที่สุด อันเกิดจากพฤติกรรมภายในส่งผลสู่ **๖) ฝึสสะ** ที่เป็นไปในทางสร้างสรรค์ ผู้นำจะแสดงออกในรูปแบบของการจัดการ การแก้ปัญหาได้อย่างถูกต้องมีความให้เกียรติ เคารพในความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้ตาม ผู้นำจะไม่เพิ่มกิเลสหรือความต้องการส่วนตนเพื่อทำให้ปัญหาขยายใหญ่ขึ้นในช่วงเวลานั้น ทำให้เกิดการตัดกระแสแห่งความต้องการส่วนตัวทั้งของตัวเองและของกลุ่มให้หมดสิ้นไป ผลักดันให้ **๗) เวทนา** หรือความรู้สึกว่า สุข ว่าทุกข์ หรือเฉยๆ ที่ถูกกระตุ้นจากปัจจัยรอบด้าน ก็จะถูกกำหนดรู้อย่างเท่าทันให้เป็นไปอย่างมีความน่าเชื่อถือ การสร้างแรงบันดาลใจร่วมกันและเกิดการกระตุ้นทางปัญญานำไปสู่การเคารพในตัวบุคคลซึ่งกันและกัน แสดงออกซึ่งพฤติกรรมเพื่อขับเคลื่อนให้องค์การไปสู่เป้าหมายร่วมกัน ซึ่งจะเป็นการช่วยลดพฤติกรรมส่วนบุคคลของผู้ตามในด้านที่เป็นความต้องการในเชิง **๘) ทะยานอยาก** คือตัว **ตัณหา** ซึ่งอาจเป็นในรูปแบบของการโยนความผิดให้กับคนอื่น ทำให้ผู้นำขาดภาวะผู้นำที่ถูกต้อง ดังนั้นการรู้เท่าทัน ความทะยานอยากส่วนตัว โดยคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลของบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นสิ่งสำคัญอย่างมีสติรู้เท่าทันความต้องการที่กำลังเกิดขึ้นนั้น ก็จะช่วยลดตัวตัณหาให้เบาบางลง นำไปสู่ภาวะผู้นำที่สร้างสรรค์ด้วยการสร้างแรงบันดาลใจให้แก่ตนเองและส่งต่อไปยังผู้ตามได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างพฤติกรรมกลุ่มให้เกิดแรงจูงใจเพื่อจัดการแก้ปัญหาขององค์การร่วมกันในทุกระดับ จะให้ช่วยลดกระบวนการแห่งความ **๙) ยึดติดถือมั่นในตัว อุปาทาน** ซึ่งเป็นความรู้สึกแห่งความคิดที่ว่า เป็นตัวเราของเรา ส่งผลให้ผู้นำหรือผู้ตาม อาจมีการแบ่งกลุ่ม ขาดความสามัคคี ดังนั้น ภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะต้องมีบุคลิกภาพที่สามารถสร้างความน่าเชื่อถือให้ผู้ตามเกิดความเคารพได้ โดยไม่สร้างการรับรู้ในตัวผู้นำเป็นผู้ที่ยึดติดกับกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง สามารถกระตุ้นให้ผู้ตามมีความรู้สึกที่ไม่เห็นแก่ตัว ไม่คิดว่าตัวเองถูกต้อง คนอื่นผิดพลาด ซึ่งจะส่งผลให้ลดความขัดแย้งและความเครียด จากเหตุปัจจัยของปัญหา ใน **๑๐) ภพ** ซึ่งเป็นรูปแบบของการวนกลับมาเกิดใหม่ในปัญหาทั้งปวงของกลุ่ม คือ กรณีความขัดแย้งที่มาจากสื่อสารที่คลาดเคลื่อน ไม่ยอมรับในความคิดเห็นของบุคคลในกลุ่ม เกิดความขัดแย้งไม่สามารถกำหนดทิศทาง แผนงานหรือนโยบายขององค์การร่วมกันได้ ดังนั้น ผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะต้องแสดงภาวะผู้นำในด้านการสร้างความไว้วางใจ และแรงบันดาลใจ เพื่อส่งผลให้เกิดการกระตุ้นทางปัญญา รู้เท่าทันว่าไม่ควรไปติดยึดกับตัวปัญหาใหม่ ให้มองไปข้างหน้าร่วมกันเพื่อผลักดันและแผนงานของนโยบายขององค์การให้ไปสู่เป้าหมายได้อย่างยั่งยืน ทำให้ปัญหาที่เกิดขึ้นถูกลดระดับลงและสามารถดับไปส่งผลให้ตัดขั้นตอนของการเกิด **๑๑) ขาติ** ผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะต้องสามารถ ระวัง ยับยั้ง การแสดงออกที่เป็นปัญหาในกลุ่ม เช่น การพูดจាក้าวร้าว หยาบคาย การไม่เคารพบุคคลอื่นในขณะที่ทำการสื่อสาร โดยต้องแสดงความมีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ที่ชัดเจน เพื่อให้ผู้ตามเกิดการปฏิบัติตามอย่างสร้างสรรค์ กล่าวคือ เมื่อบุคคลในกลุ่มมีท่าทีหลังจากที่เกิดจากการรับรู้ แล้วทำให้เกิดอารมณ์ความรู้สึกในทางลบ ผู้นำก็ต้องแสดงพฤติกรรมเพื่อจูงใจให้ผู้ตามปรับเปลี่ยน การแสดงออกให้เป็นไปในทางบวกอย่างทันทีทันใด ส่งผลให้เกิดการตัด **๑๒) พฤติกรรม** แห่งการเกิดดับ อันเป็นสภาพการณ์ของความ **ชรา-มรณะ** ซึ่งเป็นตัวปัญหาที่กำลังสุขของมเพิ่มเติมที่

อาจจะมีการแตกหักอย่างรุนแรง ผู้นำเชิงสร้างสรรค์จะต้องทำการตัดเพื่อตัดวงจรแห่งเหตุปัจจัยที่จะทำให้เกิดปัญหาใหม่ขึ้นอีกภายในขณะนั้นด้วยการส่งสารที่เป็นลักษณะของศรัทธาบาร์มีจากตัวผู้นำเอง ให้ผู้ตามเกิดการกระตุ้นทางปัญญา มีความตระหนักรู้ถึงแผนงานและเป้าหมายที่ดีขององค์การเป็นหลัก ทำให้เกิดการเรียนรู้ และพัฒนาไปสู่การปฏิบัติเพื่อเสริมสร้างภูมิคุ้มกันและเพิ่มศักยภาพของทรัพยากรมนุษย์ให้แก่ทุกคนในกลุ่ม เป็นบุคลากรที่มีคุณภาพ สามารถแข่งขันกับโลกภายนอกได้อย่างแท้จริง

๖. บทสรุป

จากผลการศึกษาดังกล่าว ได้ขอค้นพบเพื่อเชื่อมโยงไปสู่การให้คำตอบเรื่อง พุทธจิตวิทยา : ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเชิงสร้างสรรค์ ได้ตั้งนี้คือ บุคคลทุกระดับ เมื่อคำนึงถึงบทบาทของความ เป็นมนุษย์อยู่เสมอ การแสดงออกทางพฤติกรรมจากภายในและภายนอกจะต้องเน้นการให้ ความสำคัญอย่างมากในเรื่องที่เกี่ยวกับสัมพันธ์ที่มีต่อบุคคลอื่นรอบข้างโดยเฉพาะ ในการทำงาน ร่วมกัน ซึ่งหัวหน้าหรือผู้นำจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญอย่างมากในการสร้างความสำเร็จหรือความ ล้มเหลวให้แก่องค์การ รูปแบบของภาวะผู้นำแบบต่างๆ ที่เป็นแนวคิดของศาสตร์สมัยใหม่จากทาง ตะวันตก อาจไม่สามารถประยุกต์ใช้ในสังคมไทยได้อย่างมีประสิทธิภาพ ภาวะผู้เชิงพุทธบูรณาการ โดยการนำหลักปฏิจกสมุปบาทที่มีกลไกอันเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันและกัน สามารถประยุกต์ เข้ากับรูปแบบของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงได้อย่างลงตัว โดยการเชื่อมโยงตามหลักปัจจัยการ ทำให้เกิดรูปแบบของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์ ในองค์ประกอบหลัก ๔ ด้าน (๔ ส.) ได้แก่ ๑) **สถาน..** ศรัทธา-บาร์มี อย่างมีอุดมการณ์ ๒) **สร้าง..**แรงบันดาลใจใฝ่สัมฤทธิ์ ๓) **ส่ง..**การกระตุ้นทางปัญญา และ ๔) **เสริม..**ความเป็นปัจเจกบุคคล นำมาบูรณาการร่วมกับ ๑๒ พุทธปัจจัยการ คือ ๑) ความไม่รู้ ใน **อวิชชา** ๒) การปรุงแต่งแห่ง **สังขาร** ๓) ความรู้สึกใน **วิญญาน** ๔) การปรากฏของ **นามรูป** ๕) การรับรู้ใน **สฬายตนะ** ๖) การสัมผัสของ **ผัสสะ** ๗) ความรู้สึกแห่ง **เวทนา** ๘) ความทะยานอยากแห่ง **ตัณหา** ๙) การยึดมั่นใน **อุปาทาน** ๑๐) การเวียนเกิดใน **ภพ** ๑๑) **ชาติ** และ ๑๒) การทุกข์ระทมใน **ชรา-มรณะ**

โดยหัวใจสำคัญของภาวะผู้นำเชิงสร้างสรรค์นี้คือ การที่ตัวผู้นำเป็นผู้ที่มีสติ รู้เท่าทัน อารมณ์ ความรู้สึกของตนเองเป็นอันดับแรก มีความรู้คิดและเข้าใจ ถึงสภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในทุกขณะที่ ทำหน้าที่ ว่าทุกสิ่งเกิดขึ้นอยู่ภายใต้กฎของไตรลักษณ์ กล่าวคือ มีความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และ อนัตตา ดังนั้น การแสดงออกต่อบุคคลอื่นที่เกี่ยวข้องจะต้องคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลเป็นอันดับ แรก พร้อมทั้งสามารถเชื่อมโยงไปสู่การเป็นผู้ที่มีอิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ สร้างแรงบันดาลใจให้แก่ ตนเองและผู้ตาม ส่งผลให้เกิดการรู้คิดทางปัญญา (Wisdom-Cognitive Thinking: WCT) อย่าง สร้างสรรค์ ในทุกสภาพการณ์ ภายใต้เป้าหมายของการเป็นผู้นำจะสร้างสรรค์ความสงบสุขให้แก่ บุคคลอื่น องค์การและสังคมโดยรวมเป็นไปบนวิถีแห่งความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น และผู้เบิกบานอย่างแท้จริง

บรรณานุกรม

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๕.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.**

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. **ความคิดเชิงสร้างสรรค์.** พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพฯ: บริษัท ซีเคเอส มีเดีย จำกัด, ๒๕๕๖.

พุทธทาสภิกขุ. **ปฏิจจนูปบาทจากพระโอษฐ์.** ไซยา : คณะธรรมทาน ไซยา, ๒๕๔๑,

อารี พันธุ์มณี. **การพัฒนาความคิดสร้างสรรค์สู่ความเป็นเลิศ.** กรุงเทพฯ : ภาควิชาการแนะแนวและจิตวิทยาการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๔๓.

Baron. **Behavior in Organization.** Boston: Allyn andBacon, 1992.

Bass and Avolio .**Transformational leadership and the falling dominos effect**
Group and Organization studies, 1998.

Jones, Gareth R., & George, Jennifer M. **Contemporary Management.** (3rd ed.). New Jersey: McGraw-Hill. 2003.

Middlemist และ Hiitl. **Personnel Management: Jobs, People and Logic.** New Jersey: Prentice-Hall, 1983.

มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี

กระบวนการทัศน์สร้างนวัตกรรมฝึกจิตภาวนาเปลี่ยนแปลงกลไกทางร่างกายและจิตใจ

Process innovation paradigm Practice meditation to change

Physical and Mental Mechanisms

วีรชัย คำธร*

จุฑาทิพย์ โพธิ์ทิ**

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มุ่ง (๑) ศึกษาความหมาย วิธีเจริญจิตภาวนาที่ส่งผลดีต่อร่างกายและจิตใจ (๒) ศึกษาวิธีฝึกสติให้ระลึกอารมณ์ที่ปรากฏให้เป็นปัจจุบันที่มีอิทธิพลต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิตใจ และ (๓) ศึกษาสังเคราะห์แนวทางโดยสรุปเป็น นวัตกรรมกระบวนการ วิธีเจริญจิตภาวนาเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงกลไกทางร่างกายและจิตใจ

ผลการสังเคราะห์สรุปได้ว่า ๑) วิธีเจริญจิตภาวนาโดยหลักปฏิบัติคือใช้สติจับอยู่อารมณ์ที่กำหนด พร้อมกับการบริกรรมภาวนาตามกรรมฐานนั้นจนกว่าเข้าสู่สภาวะความสงบแห่งจิตเกิดขึ้น ๒) วิธีเจริญจิตภาวนาโดยหลักปฏิบัติคือการฝึกสติให้ระลึกอารมณ์ที่ปรากฏให้เป็นปัจจุบันแล้วพิจารณา ลักษณะของ รูปธรรม นามธรรม ที่ปรากฏตามหลักสามัญลักษณ์ ๓) สรุปแนวทางเจริญจิตภาวนาที่เป็นนวัตกรรมกระบวนการ (๑) แบบมุ่งความใส่ใจวัตถุหรือการเพ่งวัตถุส่งผลดีต่อการปรับความสมดุลของร่างกาย ได้แก่ ลดความดันในเลือด การหายใจเข้า ๆ อย่างมีสติส่งผลดีต่อการเผาผลาญการทำงานของร่างกายดีขึ้น (๒) แบบมุ่งฝึกสติให้ระลึกอารมณ์ที่ปรากฏให้เป็นปัจจุบัน พิจารณาลักษณะของรูปธรรมนามธรรมที่ปรากฏตามหลักของสามัญลักษณ์

คำสำคัญ: นวัตกรรม, การเจริญจิตภาวนา, กลไกร่างกายและจิตใจ

ABSTRACT

This study aimed at (1) study the meaning How to grow spiritually that is beneficial to the body and mind. (2) Study how to practice mindfulness to remember the current emotions that influence the creation of physical and mental changes. (3) Study and synthesize the guidelines in summary. Process innovation How to grow spiritually in order to create changes in physical and mental mechanisms.

Synthesis results can be concluded that 1) The way to grow spiritually by the practice is to use consciousness to capture the emotions Along with the practice of praying according to that meditation until entering a state of mental peace. 2) The way to grow spiritually by the practice is to practice mindfulness, remembering the emotions that appear to be present, and considering the nature of abstract images

* มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี.

** วิทยาลัยวิทยาการวิจัยและวิทยาการปัญญา.

that appear in the ordinary manner. 3) Summary of the way of the spiritual development that is a process innovation (1) Focusing on the object or focus on the body to improve the balance of the body, such as reducing blood pressure, consciously slow breathing, resulting in better metabolism and better functioning of the body. (2) Focusing on mindfulness, remembering the current emotions considering the nature of the abstract form that appears in the principle of ordinary characteristics.

Key words: Innovation, meditation, Mechanisms.

๑. บทนำ

การฝึกปฏิบัติสมาธิเจริญจิตภาวนานั้นมีมาตั้งแต่โบราณกาลนานมาแล้ว จากหลักฐานเก่า ๆ พบว่า มีมาตั้งแต่ก่อนพระเวท (Pre - vedic Period) คือ ประมาณสมัยอารยธรรมโมहनโจดาร์โ (Mohenjo-daro) ซึ่งเป็นอารยธรรมเก่าแก่ แลบลุ่มแม่น้ำสินธุ นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่า อารยธรรมโมहनโจดาร์โนี้มีมาประมาณ ๕,๗๓๐ ปี ก่อนสมัยพุทธกาลก็มีการฝึกสมาธิ ตามชาติต่าง ๆ มีปรากฏมากมายที่พระโพธิสัตว์ออกไปบำเพ็ญพรตกับฤๅษี ได้ฌาน ได้อภิญญา แม้ผู้ไม่ใช่พระโพธิสัตว์ เช่น ฤๅษี โยคี ดาบส ต่าง ๆ ก็ได้ฝึกสมาธิกันมาก่อน จนได้อภิญญา ได้ฤทธิ์เดชต่าง ๆ ตายแล้วไปเกิดในพรหมโลก^๑

การฝึกสมาธิเจริญจิตภาวนาตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนานั้นเป็นวิธีฝึกจิตของมนุษย์ให้อยู่กับปัจจุบัน ซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติที่สืบทอดกันมาเป็นระยะเวลามากกว่า ๒,๖๐๐ ปี ซึ่งให้เห็นว่า วิธีฝึกปฏิบัติสมาธิเจริญจิตภาวนานั้น ถึงแม้พระพุทธองค์ได้ประกาศพระศาสนาเป็นเวลานานสองพันกว่าปี คำสอนของพระพุทธองค์ก็อยู่คู่กับสังคมในทุกยุคทุกสมัย โดยไม่จำกัดกาลหรือไม่ขึ้นกับกาลเวลา (อกาลิโก) อีกทั้งพระพุทธองค์ได้ตรัสเชิญให้มาพิสูจน์หลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ว่า ท่านจงเป็นผู้มาดูเถิด (เอหิพัสสโก) ธรรมที่เรากล่าวแล้วนี้ สามารถเข้าสู่ยุคสมัยใดก็ได้ไม่ล้าสมัย ทั้งนี้การฝึกสมาธิเจริญจิตภาวนานั้นถูกใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการฝึกจิตของมนุษย์เป็นเวลานานหลายพันปี

การเจริญจิตภาวนา ตามความหมายของภาวนา ๒ หมายถึง การเจริญ การทำให้เกิดให้มีขึ้น การฝึกอบรมจิต (Bhavana: mental development) ได้แก่ (๑) สมถภาวนา คือ การฝึกอบรมจิตให้เกิดความสงบ การฝึกสมาธิ (Samatha-bhavana : tranquility development) (๒) วิปัสสนาภาวนา คือ การฝึกอบรมปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งตามเป็นจริง การเจริญปัญญา (Vipassana-bhavana : Insight development) โดยเรียกว่า กรรมฐาน คือ อารมณเป็นที่ตั้งแห่งงานเจริญภาวนาหรือที่ตั้งแห่งงานทำความเพียรฝึกอบรมจิต วิธีฝึกอบรมจิต (Kammattana : stations of mental exercises; mental exercise)^๒

^๑ สุจิตรา อ่อนค้อม. การฝึกสมาธิ. พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สามัคคีสาร (ดอกหญ้า), ๒๕๔๒), หน้า ๓.

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ, ๒๕๕๙), หน้า ๗๐.

วิธีฝึกอบรมจิตภาวนาหรือการเจริญจิตภาวนานั้นมีวิธีปฏิบัติหลากหลายวิธีทั้งนี้เพราะผู้ปฏิบัติเลือกวิธีปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นวิธีปฏิบัติ ๑ ใน ๔๐ วิธีของสมถกรรมฐาน หรือการฝึกให้ระลึกรู้อารมณ์ที่ปรากฏให้เป็นปัจจุบันตามหลักสามัญลักษณ์ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติของวิปัสสนากรรมฐาน มีรายละเอียด ดังนี้ หลักสมถภาวนาหรือสมถกรรมฐาน มีวิธีเจริญจิตภาวนา ๔๐ วิธี ได้แก่ (๑) กสิณ ๑๐ (๒) อนุสติ ๑๐ (๓) อสุภะ ๑๐ (๔) อัปมัณญา ๔ (๕) อรูป ๔ (๖) อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ (๗) จตุธาตวัตถานะ ๑ โดยมีหลักวิธีปฏิบัติคือใช้สติจับอยู่ ณ อารมณ์ที่กำหนด พร้อมกับการบริการรณภาวนาตามกรรมฐานนั้น ๆ จนกว่าความสงบแห่งจิตจะเกิดขึ้น ทั้งนี้ หลักวิปัสสนาภาวนาหรือวิปัสสนากรรมฐาน คือ ผู้เจริญจะต้องทำความรู้ ความเข้าใจกับวิปัสสนาภูมิ ๖ ให้เข้าใจอย่างดี คือ (๑) ชันธ ๕ (๒) आयตนะ ๑๒ (๓) ธาตุ ๑๘ (๔) อินทรีย์ ๒๒ (๕) ปฏิจสมุปบาท ๑๒ (๖) อริยสัจ ๔ โดยมีหลักวิธีปฏิบัติคือฝึกสติให้ระลึกรู้อารมณ์ที่ปรากฏให้เป็นปัจจุบัน แล้วพิจารณา ลักษณะของ รูปธรรม นามธรรม ที่ปรากฏตามหลักของสามัญลักษณ์ ได้แก่ อนิจจลักษณะ ทุกขลักษณะ อนัตตลักษณะ เป็นต้น

ในการศึกษานี้จึงมุ่งศึกษาความหมายของวิธีปฏิบัติสมาธิด้วยวิธีต่าง ๆ ที่ส่งผลดีต่อร่างกาย และจิตใจโดยผ่านการพิสูจน์ตามหลักกระบวนการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์

๒. วัตถุประสงค์การศึกษา

(๑) ศึกษาความหมาย วิธีเจริญจิตภาวนาที่ส่งผลดีต่อร่างกายและจิตใจ

(๒) ศึกษาวิธีฝึกสติให้ระลึกรู้อารมณ์ที่ปรากฏให้เป็นปัจจุบันที่มีอิทธิพลต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิต

(๓) ศึกษาสังเคราะห์แนวทางโดยสรุปเป็นนวัตกรรมกระบวนการ วิธีเจริญจิตภาวนาเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงกลไกทางร่างกายและจิตใจ

๓. ขอบเขตของการศึกษา

การกำหนดขอบเขตการสังเคราะห์ ได้แก่ งานวิจัย บทความวิจัย Inter Journal และงานวิจัยการที่ได้รับการยอมรับ ปรากฏในฐานข้อมูลที่เป็นที่ยอมรับเพื่อทำการสรุปสังเคราะห์ วิเคราะห์ ขอบเขตของการศึกษาแบ่งเป็น (๑) ความหมาย วิธีเจริญจิตภาวนาที่ส่งผลดีต่อร่างกายและจิตใจ (๒) วิธีฝึกสติให้ระลึกรู้อารมณ์ที่ปรากฏให้เป็นปัจจุบันที่มีอิทธิพลต่อการสร้างการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายและจิต (๓) สังเคราะห์แนวทางโดยสรุปเป็นนวัตกรรมกระบวนการ วิธีเจริญจิตภาวนาเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงกลไกทางร่างกายและจิตใจ

๔. สมมติฐานของการศึกษา

สมมติฐานการศึกษา โดยคาดว่าวิธีเจริญจิตภาวนาต่างกัน คือ (๑) การใช้สติกำหนดอยู่ อารมณ์ที่กำหนด (Focused attention: FA) พร้อมกับการบริการรณภาวนาตามกรรมฐานนั้นจนกว่า ความสงบแห่งจิตจะเกิดขึ้น และ (๒) การเจริญจิตภาวนาโดยหลักปฏิบัติคือฝึกสติให้ระลึกรู้ตาม อารมณ์ที่ปรากฏให้เป็นปัจจุบัน (open monitoring: OM) แล้วพิจารณาลักษณะของ รูปธรรม นามธรรม ที่ปรากฏตามหลักของสามัญลักษณ์ โดยวิธีเจริญจิตภาวนาทั้ง ๒ นี้จัดเป็น นวัตกรรม

กระบวนการเจริญจิตภาวนา ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดส่งผลดีเชิงประจักษ์ สร้างการเปลี่ยนแปลง กลไกทางร่างกายและจิตใจแตกต่างกัน

๕. วิธีดำเนินการศึกษา

เครื่องมือที่ศึกษา แบบบันทึกข้อมูล สำหรับบันทึกผลการศึกษาจากสังเคราะห์บทความ วิชาการ บทความวิจัย หรือ Inter Journal จากฐานข้อมูลที่เป็นที่ยอมรับ แบบบันทึกข้อมูลจากรับฟัง ความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญ และแบบบันทึกเสียงการฟังบรรยายของพระวิปัสสนาจารย์ เป็นต้น การ รวบรวมข้อมูล เป็นการรวบรวมข้อมูลจากการสังเคราะห์ทั้งเอกสารงานวิจัย จากแหล่งข้อมูลที่ได้ มาตรฐาน เช่น ฐานข้อมูล การรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่เป็นหลักฐานอ้างอิงเชิงประจักษ์จาก พระวิปัสสนาจารย์ และผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ด้านชีวการแพทย์ระบบสมองหรือสรีรวิทยา และด้านจิตวิทยา การรู้คิด อารมณ์ ความรู้สึก เป็นต้น การสังเคราะห์ข้อมูล เป็นการสังเคราะห์ สรุปลงงานวิจัยที่มีคุณภาพสูง เป็นที่ยอมรับเชิงประจักษ์คือได้รับการตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารในระดับ นานาชาติ (Inter Journal) เป็นต้น เพื่อตอบวัตถุประสงค์การศึกษาให้ชัดเจน ซึ่งมีวิธีการศึกษา และ ผลการศึกษานั้นมีความเชื่อถือได้

๖. ผลการศึกษา

ประการที่ ๑ ความหมายวิธีเจริญจิตภาวนาที่ส่งผลดีต่อร่างกายและจิตใจ

๑.๑ ความหมายของการปฏิบัติสมาธิ แบบการเพ่งจิตให้อยู่กับวัตถุเป้าหมายควบคุม ความใส่ใจและอารมณ์เพื่อให้มีจิตที่ตั้งมั่นอย่างมั่นคงอยู่กับวัตถุที่เพ่งนั้นเป็นการทำสมาธิโดยมุ่งความ ใส่ใจกับวัตถุเฉพาะ เช่น การฝึกสมาธิมีสติมุ่งอยู่กับลมหายใจหรืออาการพอง หยุบของท้อง หรือการมี สติอยู่กับการท่องบทสวดมนต์^๓ รวมถึงการตามกำหนดนับเกี่ยวกับการเฝ้าติดตามอาการ ปฏิบัติริยา อิริยาบถตลอดเวลา โดยพิจารณาจุดจําลักษณะรูปแบบทางอารมณ์^๔

๑.๒ ความหมายของการปฏิบัติสมาธิแบบตามพิจารณารู้ทันอารมณ์ตามสถานการณ์ เป็นการทำสมาธิโดยการกำหนดจิตให้พิจารณาตามรู้สิ่งที่คิดตามสถานการณ์หรืออารมณ์ที่เกิดขึ้น ปัจจุบัน พิจารณารู้ทันตามสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของความคิดและอารมณ์ หรือเป็นการตาม เฝ้าระวังให้ความใส่ใจอยู่กับปัจจุบันหรือตามพิจารณาอารมณ์ ความรู้สึกขณะปัจจุบัน อาการเกิดดับ ของจิต^๕

^๓ Fox, K. C., Dixon, M. L., Nijeboer, S., Girn, M., Floman, J. L., Lifshitz, M., . . . Christoff, K. Functional neuroanatomy of meditation: A review and meta-analysis of ๗๘ functional neuroimaging investigations. *Neurosci Biobehav Rev*, 65, 208-228. doi:10.1016/j.neubiorev.2016.03.21. pp. 211-212.

^๔ Manna, A., Raffone, A., Perrucci, M. G., Nardo, D., Ferretti, A., Tartaro, A., . . . Romani, G. L. Neural correlates of focused attention and cognitive monitoring in meditation. *Brain Res Bull*, 82(1-2), 46-56. doi:10.1016/j.brainresbull.2010.03.01. pp. 46.

^๕ Travis, F., & Shear, J. Focused attention, open monitoring and automatic self-transcending: Categories to organize meditations from Vedic, Buddhist and Chinese traditions. *Conscious Cogn*, 19(4), 1110-1118. doi:10.1016/j.concog.2010.01.07. pp. 1110-1118.

ประการที่ ๒ วิธีเจริญจิตภาวนาโดยหลักปฏิบัติคือใช้สติจับอยู่อารมณ์ที่กำหนด (focused attention: FA) พร้อมกับการบริการรณภาวนาตามกรรมฐานนั้นจนกว่าความสงบแห่งจิตจะเกิดขึ้น ส่งผลดีดังนี้

๒.๑ การมีสติกำหนดรู้ปริยาบถการเคลื่อนไหวทำให้คลื่นอัลฟาเพิ่มขึ้นและการมีสติกำหนดรู้อาการ ขณะพูด ทำงาน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการทำงานบริเวณสมองเกี่ยวกับความสนใจ อีกทั้งชี้ชัดว่า รูปแบบของการควบคุมกลไกทางระบบประสาทมีผลกระทบทางพฤติกรรมจากการปฏิบัติสมาธิ และการมีจิตที่ตั้งมั่นอย่างต่อเนื่องจะทำให้คลื่นอัลฟาเพิ่มขึ้น^๖

๒.๒ การเปลี่ยนแปลงการไหลเวียนของเลือดซึ่งมีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติสมาธิและการรับรู้ลึกที่แตกต่างกันของการมีสมาธิแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของสมองในช่วงของการปฏิบัติสมาธิที่แตกต่างกันในบุคคลคนเดียวและการเปลี่ยนแปลงนี้มีความสัมพันธ์เฉพาะกับประสบการณ์ของผู้ปฏิบัติ^๗

๒.๓ วิธีการหายใจเข้าโดยท้องจะพองออก ค้างไว้ ๒-๔ วินาที แล้วค่อย ๆ ผ่อนลมหายใจออกทางจมูกอย่างช้า ๆ โดยเมื่อหายใจออกท้องจะแฟบ การหายใจแบบนี้จะช่วยให้ร่างกายได้รับออกซิเจนได้มากเพียงพอในครั้งหนึ่ง ๆ ที่จะขับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ของเสียออกจากร่างกายได้ หากหายใจอย่างถูกต้องวันละ ๕-๑๐ นาทีจะทำให้มีสุขภาพที่ดี ทำให้ร่างกายลดการใช้ออกซิเจน (Decrease Oxygen Consumption) ลดอัตราการเต้นของหัวใจ (Heart Rate) ลดความดันโลหิต (Blood Pressure) ช่วยผ่อนคลายกล้ามเนื้อ ทั้งยังช่วยให้จิตใจเกิดความสงบช่วยลดการนอนไม่หลับ และช่วยเพิ่มการแสดงออกของกระบวนการทางปัญญา^๘

ประการที่ ๓ วิธีเจริญจิตภาวนาโดยหลักปฏิบัติคือฝึกสติให้ระลึกรู้ตามอารมณ์ที่ปรากฏให้เป็นปัจจุบัน (open monitoring: OM) แล้วพิจารณาลักษณะของ รูปธรรม นามธรรม ที่ปรากฏตามหลักของสามัญลักษณะ มีดังนี้

^๖ Kerr, C. E., Jones, S. R., Wan, Q., Pritchett, D. L., Wasserman, R. H., Wexler, A., . . . Moore, C. I. (2011). Effects of mindfulness meditation training on anticipatory alpha modulation in primary somatosensory cortex. *Brain Res Bull*, 85(3-4), 96-103. doi:10.1016/j.brainresbull.2011.03.26.

^๗ Wang, D. J., Rao, H., Korczykowski, M., Wintering, N., Pluta, J., Khalsa, D. S., & Newberg, A. B. (2011). Cerebral blood flow changes associated with different meditation practices and perceived depth of meditation. *Psychiatry Res*, 191(1), 60-67. doi:10.1016/j.psychres.2010.09.11.

^๘ ทัศนีย์ เชื้อทอง. ผลของโปรแกรมคอมพิวเตอร์การกลอกตาสองข้างแบบแนวนอนสำหรับเพิ่มการเรียกคืนความจำในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น: การศึกษาคลื่นไฟฟ้าสมองสัมพันธ์กับเหตุการณ์. คุชฌีนิพนธ์ สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางวิชาการปัญญา วิทยาลัยวิทยาการวิจัยและวิทยาการปัญญา มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘, หน้า ๓๙-๔๒.

ผลของการปฏิบัติสมาธิแบบสัมมาสติปรากฏผลเชิงประจักษ์ในพื้นที่ตำแหน่งสมองส่วนหน้า (Frontal brain) ซึ่งให้เห็นว่า การปฏิบัติสมาธิมีประโยชน์แม้เพียงปฏิบัติชั่วครู่ ซึ่งจะช่วยให้ผู้ป่วยสร้างแรงบันดาลใจมีพลัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายใต้สถานการณ์ความเสี่ยง^๙

ประกาศที่ ๔ สรุปลักษณะจิตภาวนาที่เป็นหลักปฏิบัติส่งผลดีต่อร่างกายและจิตใจ

วิธีเจริญจิตภาวนาแบบมุ่งความใส่ใจวัตถุหรือการเพ่งวัตถุควบคุมความใส่ใจ (Focus Attention) ส่งผลดีต่อระบบกลไกการทำงานของร่างกายและจิตใจ ดังนี้

(๑) การฝึกจิตให้เกิดความใส่ใจซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการเลือกรับข้อมูลเป้าหมายที่เป็นปัจจัยนำเข้าอย่างต่อเนื่องตามกระบวนการทางระบบประสาท การทำสมาธิช่วยเพิ่มสมรรถนะทางพฤติกรรมและความใส่ใจของระบบประสาท

(๒) การทำสมาธิส่งผลต่อกระบวนการภูมิคุ้มกัน (Neuroendocrine, plasma Cortisol) ที่เกี่ยวข้องกับอารมณ์และร่างกายซึ่งการศึกษาชี้ชัดว่าวิธีปฏิบัติสมาธิแบบเมตตาชาวพุทธที่เบตเกี่ยวข้องกับการตอบสนองของระบบภูมิคุ้มกันที่ลดลงไปตามเกณฑ์มาตรฐานความเครียดจากการปฏิบัติสมาธิได้ ๖ สัปดาห์ โดยมีการตอบสนองลดต่ำลง ซึ่งเป็นการลดภูมิคุ้มกันตามธรรมชาติ^{๑๐}

(๓) การทำสมาธิชี้ให้เห็นว่าสมองส่วนหน้า (Prefrontal cortex) และ Cingulate Gyrus ระหว่างการทำสมาธิ มีการเผาผลาญอาหารเพิ่มขึ้นจากการปฏิบัติสมาธิหลายประเภท ได้แก่ การทำสมาธิแบบพุทธที่เบต การทำสมาธิแบบโยคะ และจากการสวดมนต์^{๑๑}

(๔) การปฏิบัติสมาธิมีผลต่อผู้ป่วยโรคหัวใจหลอดเลือดซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษาข้อมูลที่มีคุณภาพและเป็นกลางให้มากขึ้นการทำสมาธิที่เกี่ยวข้องกับโรคหัวใจหลอดเลือดรวมถึงการปฏิบัติสมาธิมีผลต่อความแปรปรวนของอัตราการเต้นของหัวใจพื้นฐาน ภาวะกล้ามเนื้อหัวใจ^{๑๒}

(๕) ประเภทของการเจริญสติที่แตกต่างกันมีผลต่อการไหลเวียนของเลือดในสมองแตกต่างกันโดยศึกษาด้วยเทคนิคภาพถ่ายรังสีสมองด้วยคลื่นแม่เหล็กไฟฟ้า (fMRI)

^๙ Keune, P. M., Bostanov, V., Hautzinger, M., & Kotchoubey, B. (2011). Mindfulness-based cognitive therapy (MBCT), cognitive style, and the temporal dynamics of frontal EEG alpha asymmetry in recurrently depressed patients. *Biol Psychol*, 88(2-3), 243-252. doi:10.1016/j.biopsycho.2011.08.08.

^{๑๐} Pace, T. W., Negi, L. T., Sivilli, T. I., Issa, M. J., Cole, S. P., Adame, D. D., & Raison, C. L. (2010). Innate immune, neuroendocrine and behavioral responses to psychosocial stress do not predict subsequent compassion meditation practice time. *Psychoneuroendocrinology*, 35(2), 310-315. doi:10.1016/j.psyneuen.2009.06.08.

^{๑๑} Wang, D. J., Rao, H., Korczykowski, M., Wintering, N., Pluta, J., Khalsa, D. S., & Newberg, A. B. (2011). Cerebral blood flow changes associated with different meditation practices and perceived depth of meditation. *Psychiatry Res*, 191(1), 60-67. doi:10.1016/j.pscychres.2010.09.11.

^{๑๒} Olex, S., Newberg, A., & Figueredo, V. M. (2013). Meditation: should a cardiologist care? *Int J Cardiol*, 168(3), 1805-1810. doi:10.1016/j.ijcard.2013.06.86. pp.1.

๗. การอภิปรายผลการศึกษา

การฝึกอบรมจิตภาวนาส่งผลดีต่อระบบกลไกการทำงานของร่างกาย แบ่งเป็น (๑) การเปลี่ยนแปลงกลไกการทำงานของสมอง (๒) การเปลี่ยนแปลงกลไกตามกระบวนการทางจิตวิทยา อารมณ์ ความรู้สึกผ่อนคลาย ความวิตกกังวล และ (๓) การเปลี่ยนแปลงกลไกการทำงานทาง สรีรวิทยาได้แก่ สัญญาณชีพ โดยการฝึกจิตภาวนากำหนดลมหายใจ ทำให้ร่างกายลดการใช้ออกซิเจน (Decrease Oxygen Consumption) ลดอัตราการเต้นของหัวใจ (Heart Rate) ลดความดันโลหิต (Blood Pressure) และช่วยผ่อนคลายกล้ามเนื้อ ผลดีของการปฏิบัติสมาธิพบหลักฐานเชิงประจักษ์ที่สามารถอธิบายได้ทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นกระบวนการฝึกปฏิบัติสมาธินั้นจึงถือเป็นวัฏกรรม กระบวนการที่สำคัญยิ่ง แม้ว่าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้คือการงานอันเป็นที่ตั้งแห่ง การพัฒนาจิต ๒ อย่าง คือ วิปัสสนากรรมฐาน และสมถกรรมฐาน หลักปฏิบัติทั้ง ๒ นี้ได้ผ่านการ พิสูจน์ด้วยพระองค์เองแล้ว ซึ่งสามารถอธิบายได้เชิงวิทยาศาสตร์ได้ กระบวนการระบบประสาท สาร สื่อประสาท การทำงานของสมอง และลักษณะสัญญาณชีพ ผลของการปฏิบัติสมาธิด้วยวิธีเจริญจิต ภาวนาแบบมุ่งฝึกสติให้ระลึกรู้ตามอารมณ์ที่ปรากฏให้เป็นปัจจุบัน (Open Monitoring) แล้ว พิจารณาลักษณะของ รูปธรรม นามธรรม ที่ปรากฏตามหลักของสามัญลักษณะ ส่งผลดีต่อระบบกลไก การทำงานของร่างกายและจิตใจ เช่นการศึกษาการฝึกสมาธิแบบวิปัสสนามีความสัมพันธ์กับคลื่น P ๓๐๐ โดยพบการเปลี่ยนแปลงคลื่นอัลฟา ตำแหน่งอิเล็กโทรดที่ Fz, Cz, Pz^{๑๓} การศึกษาการฝึก ปฏิบัติสมาธิแม้ปฏิบัติครั้งแรกในการทำสมาธิ ช่วยลดตัวชี้วัดทางสรีรวิทยาเกี่ยวกับความโกรธ ใน กลุ่มผู้ปฏิบัติสมาธิทั้งผู้มีประสบการณ์และเป็นผู้ใหม่ ผลการพิจารณาอยู่กับปัจจุบัน การฝึกอบรมจิต ภาวนา ปรากฏผลเชิงประจักษ์ทางสรีรวิทยาของกลุ่มผู้มีประสบการณ์และกลุ่มผู้ฝึกใหม่แม้ครั้ง แรก^{๑๔}

๘. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ข้อเสนอแนะสำหรับการปฏิบัติ

การเจริญจิตภาวนาเป็นประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ฝึกปฏิบัติทุกคนสามารถฝึกปฏิบัติได้ด้วยการ พึ่ง วัตถุประสงค์ความสนใจ การพิจารณาตามรู้อารมณ์ที่เกิดขึ้นขณะปัจจุบัน วิธีฝึกเจริญจิตภาวนาแบบ ง่าย ๆ แต่มีอิทธิพลสร้างการเปลี่ยนแปลงกลไกทางร่างกาย ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเชิงประจักษ์ที่ผู้ ปฏิบัติสมาธิได้รับโดยตรง

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัย

การศึกษาวิจัยวิธีเจริญจิตภาวนา ผู้ศึกษาวิจัยควรบูรณาการศาสตร์สาขาต่าง ๆ ประกอบด้วย (๑) หลักธรรมตามหลักพุทธศาสตร์ (๒) หลักการทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ชีวการแพทย์ เกี่ยวกับ

^{๑๓} Cahn, B. R., & Polich, J. (2009). Meditation (Vipassana) and the P₃ event-related brain potential. *Int J Psychophysiol*, 72(1), 51-60. doi:10.1016/j.ijpsycho.2008.03.13. pp. 51-60.

^{๑๔} Fennell, A. B., Benau, E. M., & Atchley, R. A. (2016). A single session of meditation reduces of physiological indices of anger in both experienced and novice meditators. *Conscious Cogn*, 40, 54-66. doi:10.1016/j.concog.2015.12.10.

ระบบการทำงานของสมอง ระบบการทำงานทางสรีระวิทยา สัญญาณชีพ และ (๓) หลักการทางจิตวิทยา เกี่ยวกับ อารมณ์ ความรู้สึก ความเครียด ความรู้สึกผ่อนคลาย หลักการดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยควรมีการจัดกระทำ “วิธีเจริญจิตภาวนา” เป็นนวัตกรรมกระบวนการ เพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงกลไกการทำงานของร่างกายและจิตใจ ให้มีปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์มากยิ่งขึ้นตามลำดับ

บรรณานุกรม

- ทัศนีย์ เชื้อมทอง. (๒๕๕๘). *ผลของโปรแกรมคอมพิวเตอร์การกลอกตาสองข้างแบบแนวนอนสำหรับเพิ่มการเรียกคืนความจำในวัยผู้ใหญ่ตอนต้น: การศึกษาค้นคว้าไฟฟ้าสมองสัมพันธ์กับเหตุการณ์ ดุษฎีนิพนธ์ สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางวิทยาการปัญญา วิทยาลัยวิทยาการวิจัยและวิทยาการปัญญา มหาวิทยาลัยบูรพา.*
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) . (๒๕๕๙) . *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๓๔.*
- สุจิตรา อ่อนค้อม. (๒๕๕๒). *การฝึกสมาธิ.* (พิมพ์ครั้งที่ ๖), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สามัคคีสาร (ดอกหญ้า).
- Fox, K. C., Dixon, M. L., Nijeboer, S., Girn, M., Floman, J. L., Lifshitz, M., . . . Christoff, K. (๒๐๑๖). Functional neuroanatomy of meditation: A review and meta-analysis of ๗๘ functional neuroimaging investigations. *Neurosci Biobehav Rev*, ๖๕, ๒๐๘-๒๒๘. doi:๑๐.๑๐๑๖/j.neubiorev.๒๐๑๖.๐๓.๐๒๑.
- Fennell, A. B., Benau, E. M., & Atchley, R. A. (๒๐๑๖). A single session of meditation reduces of physiological indices of anger in both experienced and novice meditators. *Conscious Cogn*, ๔๐, ๕๔-๖๖. doi:๑๐.๑๐๑๖/j.concog.๒๐๑๕.๑๒.๐๑๐.
- Kerr, C. E., Jones, S. R., Wan, Q., Pritchett, D. L., Wasserman, R. H., Wexler, A., . . . Moore, C. I. (๒๐๑๑). Effects of mindfulness meditation training on anticipatory alpha modulation in primary somatosensory cortex. *Brain Res Bull*, ๘๕(๓-๔), ๙๖-๑๐๓. doi:๑๐.๑๐๑๖/j.brainresbull.๒๐๑๑.๐๓.๐๒๖.
- Keune, P. M., Bostanov, V., Hautzinger, M., & Kotchoubey, B. (๒๐๑๑). Mindfulness-based cognitive therapy (MBCT), cognitive style, and the temporal dynamics of frontal EEG alpha asymmetry in recurrently depressed patients. *Biol Psychol*, ๘๘(๒-๓), ๒๔๓-๒๕๒. doi:๑๐.๑๐๑๖/j.biopsycho.๒๐๑๑.๐๘.๐๐๘.
- Manna, A., Raffone, A., Perrucci, M. G., Nardo, D., Ferretti, A., Tartaro, A., . . . Romani, G. L. (๒๐๑๐). Neural correlates of focused attention and cognitive monitoring in meditation. *Brain Res Bull*, ๘๒(๑-๒), ๔๖-๕๖. doi:๑๐.๑๐๑๖/j.brainresbull.๒๐๑๐.๐๓.๐๐๑.
- Olex, S., Newberg, A., & Figueredo, V. M. (๒๐๑๓). Meditation: should a cardiologist care? *Int J Cardiol*, ๑๖๘(๓), ๑๘๐๕-๑๘๑๐. doi:๑๐.๑๐๑๖/j.ijcard.๒๐๑๓.๐๖.๐๘๖.

- Pace, T. W., Negi, L. T., Sivilli, T. I., Issa, M. J., Cole, S. P., Adame, D. D., & Raison, C. L. (๒๐๑๐). Innate immune, neuroendocrine and behavioral responses to psychosocial stress do not predict subsequent compassion meditation practice time. *Psychoneuroendocrinology*, ๓๕(๒), ๓๑๐-๓๑๕. doi: ๑๐.๑๐๑๖/j.psyneuen.๒๐๐๙.๐๖.๐๐๘.
- Cahn, B. R., & Polich, J. (๒๐๐๙). Meditation (Vipassana) and the Pma event-related brain potential. *Int J Psychophysiol*, ๗๒(๑), ๕๑-๖๐. doi:๑๐.๑๐๑๖/j.ijpsycho.๒๐๐๘.๐๓.๐๑๓.
- Travis, F., & Shear, J. (๒๐๑๐). Focused attention, open monitoring and automatic self-transcending: Categories to organize meditations from Vedic, Buddhist and Chinese traditions. *Conscious Cogn*, ๑๙(๔), ๑๑๑๐-๑๑๑๘. doi: ๑๐.๑๐๑๖/j.concog.๒๐๑๐.๐๑.๐๐๗.
- Wang, D. J., Rao, H., Korczykowski, M., Wintering, N., Pluta, J., Khalsa, D. S., & Newberg, A. B. (๒๐๑๑). Cerebral blood flow changes associated with different meditation practices and perceived depth of meditation. *Psychiatry Res*, ๑๙๑(๑), ๖๐-๖๗. doi:๑๐.๑๐๑๖/j.psychresns.๒๐๑๐.๐๙.๐๑๑.

มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น

พุทธกระบวนทรรศน์ต่อการเคารพศาลพระภูมิเจ้าที่ของศาสนาชาวบ้าน
ในสังคมชาวพุทธไทย

The Buddhist Paradigm to Pay the Reverence for the Guardian Spirit
House of the Popular Religion in the Thai Buddhist Society

ดร.สวัสดี อโณทัย*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มุ่งศึกษาค้นหาข้อสงสัยเชิงศาสนาชาวบ้านที่ว่า ในความเป็นอัตลักษณ์ของการเคารพนับถือศาสนาในลักษณะเอกภาพของความเป็นพหุภาพของชาวพุทธไทย พุทธกระบวนทรรศน์ควรมีความเชื่อและแนวปฏิบัติอย่างไรกับศาลพระภูมิเจ้าที่จึงทำให้มีความกลมกลืนกัน ผลการศึกษา พบว่า ในทรรศนะพระพุทธศาสนาถือว่า พระภูมิเจ้าที่เป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งเป็นเทวดาประเภทที่๑ ในบรรดาเทวดา ๖ จำพวกที่อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด พระภูมิเจ้าที่จัดเป็นเทวดาจำพวกโอปปาติกะ ผู้เกิดขึ้นด้วยบุญกุศลของตนที่ได้กระทำไว้ในชาติที่แล้ว ๆ มาเอง โดยไม่ต้องอาศัยบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิดเหมือนกับมนุษย์ มีสวรรค์วิมานเป็นที่อยู่ มีอาหาร เครื่องประดับ และอายุอันเป็นทิพย์ตามระดับชั้นของสวรรค์ ความมุ่งหมายของการบูชาพระภูมิเจ้าที่ก็เพื่อแสดงถึงความกตัญญูตงเทวที่มีต่อเทวดาที่ช่วยอารักษ์แผ่นดินของเรา เป็นการเน้นเตือนสติสัมปชัญญะของเหล่าพุทธบริษัท ๔ ว่าไม่ให้ประมาทด้วยการถึงพร้อมแห่งสัทธาญาณสัมปยุตในการดำเนินชีวิตอย่างมีเหตุผลตามกฎแห่งกรรม แล้วนำมาพัฒนาตนเองให้ประกอบคุณงามความดีอันจะนำไปสู่การเป็นเทวดา

คำสำคัญ : พุทธกระบวนทรรศน์, การเคารพ, ศาลพระภูมิเจ้าที่, ศาสนาชาวบ้าน, สังคมชาวพุทธไทย.

Abstract

This academic paper was to find the popular religious doubt out how the Buddhist paradigm should, in the identity of religious worship related with the unity in diversity of the Thai Buddhists, be paid the reverence for the guardian spirit house harmoniously. The study findings showed that the guardian spirit is, in the Buddhist perspective, one of six categories of deities called the Four Guardian Deities who are most closely the human beings. The Guardian spirits are the creatures having spontaneous births who were born by their own merits having done a previous birth, without being born from the parents' womb unlike the man, having the fairy-palace, having heavenly foods, accessories and age depended upon each the categories of deities. The objectives of paying the guardian spirits are to modify the quality of

---

* อาจารย์ประจำหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญาและศาสนา วิทยาลัยปรัชญาและการศึกษา มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น.

being a grateful persons for deities who have relied our land, reminding their own apperception of the four assemblies of Buddhists to heal regarding heedfulness with achieving confidence and wisdom to reasonably live a life based on the Law of Kamma, and then enhancing oneself to cultivate the good deed to become the deities.

Keywords: The Buddhist Paradigm, to Pay the Reverence, the Guardian Spirit House, the Popular Religion, the Thai Buddhist Society.

๑. บทนำ

คุณลักษณะพิเศษของทุกศาสนาต้องประกอบด้วยความเชื่อ แล้วนำความเชื่อไปสู่การประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุเป้าหมายดังกล่าวให้ได้ กล่าวคือ ความเชื่อเป็นการค้นหาคำตอบในคำถามที่ไม่สามารถอธิบายได้อย่างมีเหตุผล หรืออาจเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจในสภาพแวดล้อมและสังคมที่เต็มไปด้วยความยากลำบาก^๑ ในสังคมยุคดึกดำบรรพ์และยุคโบราณ มนุษย์ยังไม่มีการพัฒนากระบวนการความเชื่อขั้นสูงที่เรียกว่าศาสนา ผู้คนสมัยนั้นพยายามหาคำตอบให้กับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ ซึ่งอยู่นอกเหนือการควบคุมของมนุษย์ พวกเขาเชื่อว่า ผู้มีอำนาจพิเศษเหนือธรรมชาติเป็นผู้อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พวกเขาไม่สามารถอธิบายได้^๒ ด้วยเหตุนี้พวกเขาตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อแบบกลีภพ (Chaos) ทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นอยู่กับอำนาจเบื้องบน พวกเขาจึงต้องทำบางอย่างให้เป็นที่รักที่พอใจของผู้มีอำนาจพิเศษนั้น เพื่อได้รับการคุ้มครองป้องกันให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ที่มีมากมายในสังคมยุคบุพกาล และได้รับการเอื้ออำนวยผลประโยชน์ในการทำมาหากินท่ามกลางสภาพแวดล้อมที่ยากลำบาก เมื่อวิหยาการต่าง ๆ เจริญขึ้น มนุษย์ได้คิดค้นวิธีการตอบสนองความพึงพอใจของผู้มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่พวกเขาสร้างขึ้น และกลายมาเป็นพิธีกรรมหลากหลายรูปแบบในระบบความเชื่อดั้งเดิม ต่อมาความเชื่อได้มีพัฒนาการจนเกิดระบบที่ซับซ้อนขึ้น มีการขยายแนวคิดทางความเชื่อออกไปสู่สังคมระดับกว้าง มีระบบการสืบทอดความเชื่ออย่างเป็นรูปธรรม เกิดประเพณีพิธีกรรมที่รองรับกับรูปแบบความเชื่อนั้น ๆ^๓ ความเชื่อนั้นได้กลายมาเป็นลัทธิและศาสนาในเวลาต่อมา ความเชื่อทางศาสนาเป็นความเชื่อที่มนุษย์สยบยอมต่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ มีการกราบไหว้อ้อนวอนให้ช่วยคุ้มครอง ต่างจากความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่มนุษย์พยายามควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อใช้ให้เกิดประโยชน์กับตนเอง^๔ รูปแบบความเชื่อทางศาสนานั้นมี

^๑ อรุณรัตน์ จันทะลือ. การสืบทอดความเชื่อเรื่องผีปู่ตาของเยาวชน ชาตัพันธ์ไร่ บ้านกอก ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์. (ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๕), หน้า๑.

^๒ จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้านอีสาน. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา, ๒๕๔๐, หน้า ๑๐๑.

^๓ บัวกนก วัชรปรีดา. การผสมผสานทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาบ้านท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก่งศรีภูมิ จังหวัดชัยภูมิ. (ปริญญาานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๐๘.

^๔ เบญจรัชต์ เมืองไทย. ทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมที่บ้านหนองขาว. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓), หน้า ๗๕.

อยู่สองแบบ คือ ศาสนาตามหลักพระคัมภีร์ตามคำสั่งสอนของศาสดา (Doctrinal Religion) และศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Religion)^๕ หากพิจารณาศาสนาตามหลักพระคัมภีร์นั้นเป็นสิ่งที่ได้มีการเรียนรู้ การถ่ายทอดตามแนวคำสอนที่แต่ละศาสนาได้บัญญัติไว้ซึ่งเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไป

คำถามที่ผู้เขียนถามตัวเองว่าทำไมชาวพุทธไทยจึงต้องมีความเคารพบูชาในความเชื่อเรื่องผีสงวนเทวดาอารักษ์พระภูมิเจ้าที่ คำตอบที่ชี้ให้เห็นถึงความกลัวนั้นทำให้คนคิดแสวงหาที่พึ่ง เพื่อหวังจะให้สิ่งเหล่านั้นช่วยคุ้มครองตนเองยามตื่นและยามนอน ตนเองจะได้อยู่รอดปลอดภัย ยามเป็นเด็กก็จะหวังพึ่งผู้ใหญ่ ผู้ใหญ่ก็หวังพึ่งพาผู้ใหญ่ด้วยกันและก็หวังพึ่งเลยไปถึงสิ่งที่ไม่มีตัวตน ผู้คนต่างพากันเคารพนับถือจนกลายเป็นความเชื่อ ให้ความเคารพบูชาเชื่อถือตาม ๆ กันมาและเรียกสิ่งนั้นว่า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระอินทร์ พระพรหม เทวดา สิ่งที่ว่านี้เป็นสิ่งที่ปรากฏในศาสนาพราหมณ์ยกย่องเคารพ เชื่อและนับถือสืบทอดกันมาเป็นเวลาช้านาน แต่คนที่นับถือพระพุทธศาสนาก็ให้ความเคารพนับถือ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างในการประกอบพิธีการต่าง ๆ ในโอกาสที่ทำพิธีกรรมทางศาสนาจะต้องมีกิจกรรมทั้งทางพระพุทธศาสนาและศาสนาพราหมณ์ไปพร้อม ๆ กัน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้ในปัจจุบัน ผู้เขียนขอยกตัวอย่างของพระภูมิเจ้าที่ก็เป็นสิ่งหนึ่งที่คนให้ความเคารพนับถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจให้ความคุ้มครองแก่ผู้นับถือที่สืบทอดความเชื่อมาจากศาสนาพราหมณ์นับชั่วยุทธะเวลาที่ยาวนาน เพราะชาวพุทธไทยมีความเชื่อว่า พระภูมิเจ้าที่คือ เทวดาหรือเทพารักษ์ประจำพื้นที่บนโลกที่คนเราปลูกบ้านสร้างเรือนอันเป็นเคหะสถานที่อยู่อาศัยหรือใช้เป็นที่ประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ การตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ซึ่งเป็นที่สถิตของพระภูมิเจ้าที่เป็นประเพณีของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูที่นับถือบูชาพระเจ้า จะต้องตั้งศาลพระเจ้าไว้เป็นที่สำหรับเคารพบูชา ดังนั้น พระเจ้าองค์ใดที่มีฤทธิ์เดช เช่น พระอิศวรหรือพระศิวะ มักจะได้รับความเคารพบูชาจากมนุษย์ เพราะพระอิศวรหรือพระศิวะมีหน้าที่ทำลายล้างโลก ดังนั้น สิ่งที่เป็นปรากฏในสังคมตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก็คือ บ้านเรือนของคนไทยพุทธส่วนใหญ่จะถือธรรมเนียมว่าบ้านจะต้องมีศาลพระภูมิ เพราะถือว่าพระภูมิเป็นเจ้าที่เจ้าทาง ดังนั้น เมื่อปลูกเรือนเสร็จ จึงมักจะมีพิธียกศาลพระภูมิ เพราะคนไทยเชื่อต่อไปว่า พระภูมิเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นเทวดาผู้คุ้มครองป้องกันรักษาผู้คนที่อยู่อาศัยอยู่ในบ้านในเรือนให้มีความเป็นอยู่ร่มเย็นเป็นสุขได้และมีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าในชีวิตการงานมีความคลาดแคล้วปลอดภัยจากภัยอันตรายทั้งปวงได้^๖ ฉะนั้น ชาวพุทธไทยจึงยังให้ความเคารพบูชาด้วยการเช่นสรวงบูชาจากเจ้าของบ้านเป็นการตอบแทน จึงจะได้รับความคุ้มครองด้วยดี ถ้าหากเจ้าของบ้านทำในสิ่งตรงกันข้าม พระภูมิเจ้าที่อาจจะให้โทษได้ ทำให้เกิดทุกข์ภัยไข้เจ็บต่าง ๆ นานา สืบเนื่องจากเจ้าของที่และเจ้าของบ้านสมัยโบราณ คิดและประสงค์จะให้วิญญาณของเจ้าที่เจ้าทางตั้งแต่ชั้นบรรพบุรุษและชั้นรุ่นต่อ ๆ มาที่ตัวได้ตายไปแล้วแต่วิญญาณยังไม่ได้ไปเกิดหรือปฏิสนธิในภพนั้น ซึ่งอาจยังรวมกันวนเวียนอยู่ในอาณาเขตบริเวณที่ดินที่ตนมาปลูกบ้านอยู่ ได้มีสถานที่พักสถิตและเพื่อให้เทพบางองค์ บางระดับที่เป็นบริวารของท้าวโลกบาลทั้ง ๔ คือ

^๕ อมรา พงศาพิชญ์. วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๓๕

^๖ บุญมี แทนแก้ว. ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา. (กรุงเทพมหานคร: โอเดียน สโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๘๘

ท้าวธรรม ท้าววิรุฬหก ท้าววิรูปักษ์ ท้าวกุเวรหรือท้าวเวสสุวรรณ ซึ่งสัญจรในรูปกายทิพย์มาดูแลความเป็นอยู่ของมวลมนุษย์แทนท้าวโลกบาลทั้ง ๔ ได้มีที่พักเมื่อผ่านมา ณ บริเวณที่ที่ตนปลูกบ้านอยู่ จึงได้คิดจัดตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ คือ “บริเวณหรือสถานที่ที่เทพารักษ์ประจำบ้านสถิตขึ้นซึ่งมีอิทธิและศักดิ์สิทธิ์มากกว่าศาลเจ้าประจำเรือนอีกชั้นหนึ่ง เพื่อไว้บูชาเช่นสรวงให้ช่วยปกป้องรักษาคุ้มครองบำรุงส่งเสริมให้บ้านให้ชีวิตของเจ้าบ้านตลอดถึงลูกหลานที่เข้ามาอยู่อาศัย ปราศจากภัยอันตรายอยู่เย็นเป็นสุขเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้นไป”^๗

จากประเด็นดังกล่าว ผู้เขียนมองว่า พระสงฆ์และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาจำนวนหนึ่งต่างมีความพยายามที่จะดึงชาวไทยพุทธได้กลับมาสู่ความเป็นพุทธที่แท้จริง ซึ่งอาจจะทำให้เห็นผลประจักษ์ได้ในระดับชาวพุทธกลุ่มปัญญาชนที่ต้องการเข้าถึงแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา แต่มีอีกกลุ่มหนึ่งคือ ระดับชาวบ้านทั่วไป ๆ บางครั้งไม่เว้นแม้กลุ่มที่มีการศึกษา แต่ยังมีความคิดความอ่านแบบอนุรักษนิยมตามที่เคยได้ประพฤติกฎปฏิบัติกันตั้งแต่บรรพบุรุษจนสู่ยุคปัจจุบันและยากที่จะถอนรากถอนโคนความเชื่อเกี่ยวกับการเคารพบูชาต่อศาลพระภูมิเจ้าที่นั้นได้ การนับถือศาสนาของคนกลุ่มนี้จึงเป็นสิ่งที่น่าศึกษา ดังนั้น ผู้เขียนจึงมีประเด็นที่ทำให้เกิดข้อสงสัยในเชิงศาสนาที่ว่าในความเป็นอัตลักษณ์ของการเคารพนับถือศาสนาในลักษณะเอกภาพของความเป็นพหุภาพของชาวพุทธไทย พุทธกระบวนทรรศน์ควรมีความเชื่อและแนวปฏิบัติอย่างไรกับศาลพระภูมิเจ้าที่จึงทำให้มีความกลมกลืนกันในประเด็นคำถามนี้ ผู้เขียนขอเสนอพุทธกระบวนทรรศน์อันเป็นความเชื่อพื้นฐานของชาวพุทธที่ปรากฏในคัมภีร์หรือการตีความทางพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับการเคารพบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่ ๒ ประเด็นคือ พระภูมิเจ้าที่ในมุมมองของพระพุทธศาสนาคืออะไรและชาวพุทธไทยควรปฏิบัติต่อการเคารพนับถือศาลพระภูมิเจ้าที่นั้นอย่างไร

๒. พุทธกระบวนทรรศน์ว่าด้วยความมีอยู่และการแสดงความนับถือต่อพระภูมิเจ้าที่

ในทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยความเชื่อความมีอยู่ของเทวดาและแนวทางการปฏิบัติในการเคารพบูชาพระภูมิเจ้าที่หรือเทวดาได้มีการกล่าวถึงเทวดาในจำพวกพระภูมิเจ้าที่ว่าเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราช อันเป็นสวรรค์ชั้นที่ ๑ ในบรรดาสวรรค์ ๖ ชั้น^๘ วัฏพอสรูปได้ คือ สวรรค์ชั้นที่ ๑ จากตุมหาราชิกานี้มีเทวราชผู้ยิ่งใหญ่ ๔ พระองค์ทรงเป็นอธิบดีผู้มเหศักดิ์ปกครองดูแล ฉะนั้น สรวงสวรรค์ชั้นนี้จึงมีนามว่า จากตุมหาราชิกาเทวภูมิ ภูมิเป็นที่อยู่แห่งทวยเทพซึ่งมีท้าวจากตุมหาราชทรงเป็นอธิบดีสถานที่ซึ่งท้าวมหาราช ปกครองนั้นตั้งอยู่ตอนกลางของภูเขาสิเนรุสูงเสมอกันกับเขายุคันธรลงมาจนถึงพื้นแผ่นดินที่มนุษย์อยู่และบริเวณที่เสมอกันกับยอดเขายุคันธรนั้นมีอาณาเขตแผ่ออกไปในอากาศจรดขอบจักรวาลและภูเขาสัตตบรรพร์ ตลอดทั่วมหาสมุทรทั้งหมด อาณาเขตที่ท้าวจากตุมหาราชปกครองอยู่นี้ชื่อว่า จากตุมหาราชิกามี^๙ ฉะนั้น สวรรค์ชั้นนี้จึงมีเทพเจ้าที่ปกครอง คือ ท้าวจากตุมหาราช

^๗ พุทธอาจารย์วิสุทธิโยคะและพราหมณ์เผ่ามเหศักดิ์. **หลักการปลูกบ้านและการตั้งศาลต่าง ๆ**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ลานอศก เพรส กรุป, ๒๕๔๗), หน้า ๓๓

^๘ ส.ม.(ไทย).๑๖/๑๖๗๑/๕๓๑

^๙ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). **ภูมิวิลาสินี**. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๕๔),

ที่ปกครองเมือง รักษาเมืองที่มีลักษณะเป็นเมืองใหญ่ กล่าวคือ เมืองที่มีอาณาเขตกว้างใหญ่ มีกำแพงที่เป็นกำแพงทิพย์ ประดับด้วยสิ่งอันวิจิตรตระการตาเป็นอันมาก มีกายทิพย์ อิมทิพย์ เป็นต้น ดังนั้น สวรรค์ชั้นนี้นั้นเป็นสวรรค์ที่ตั้งอยู่ใกล้กับโลกมนุษย์เพราะตั้งอยู่เชิงเขาพระสุเมรุและสวรรค์ชั้นนี้ลอยอยู่บนอากาศ มนุษย์ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเนื้อธรรมดาได้

นอกจากนี้ ท้าวมหาราช นอกจากจะปกครองเทวดาแล้ว ยังมีหน้าที่เป็นผู้คุ้มครองพิทักษ์รักษาโลกมนุษย์ด้วย จึงเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า ท้าวจตุโลกบาล แต่นิยมเรียกกันว่า อินทะ ยมะ วรณะ และกุเวระ และคอยสอดส่องพฤติกรรมของมนุษย์ว่าเป็นอย่างไร เพราะเทวดากับมนุษย์มีความเกี่ยวข้องกัน คอยอาศัยซึ่งกันและกันและคอยปกป้องพวกมนุษย์ที่ทำความดีให้รอดปลอดภัยจากอันตรายต่าง ๆ พวกเทวดาเป็นห่วงว่า ถ้าพวกมนุษย์ไม่พากันทำความดีแล้ว เมื่อตายไปก็ต้องตกไปใobiaเป็นส่วนมาก เทวโลกก็จะมีเทวดาที่ลดจำนวนลงเรื่อย ๆ^{๑๐}

จึงสรุปได้ว่า พระภูมิเจ้าที่ตามทฤษฎีพระพุทธศาสนาถือเป็นเทวดาจำพวกจตุมาราชิก้าจัดเข้าในประเภทภูมิภูมิตูเทวดา พรั่งพร้อมไปด้วยความสุข มีความบันเทิง เพลิดเพลิน รื่นเริง ด้วยสิ่งอำนวยความสะดวกสบายต่าง ๆ มากมาย เต็มไปด้วยทิพยสมบัติทุก ๆ อย่าง ความสุขในระดับนี้ในทางพระพุทธศาสนานั้นก็ยังจัดเป็นเพียงความสุขในระดับชั้นโลกียะ คือ เป็นความสุขอันเกี่ยวข้องกับโลกหรือภพภูมิที่ถูกครอบงำด้วยกามคุณ อยู่และยังมีกิเลสตัณหา หาใช่ความสุขในชั้นโลกุตระหรือบรมสุขไม่ เพราะฉะนั้น เหล่าทวยเทพที่ยังต้องเกี่ยวข้องกับกามคุณดังที่กล่าวมา ก็ยังต้องเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในสังสารวัฏอยู่ดจกับมนุษย์ตราบใดที่ยังไม่สามารถบรรลุถึงโลกุตระสุขหรือบรมสุขที่เรียกว่า พระนิพพานได้ และในทางพระพุทธศาสนาที่มีคำสอนเรื่องเทวดาไว้ ผู้เขียนมีความมุมมองว่า คำสอนเรื่องความมียู่ของเทวดา ๖ ชั้นเพื่อนำมาเสริมสร้างความเชื่อและแนวทางการปฏิบัติ นั่นคือเพื่อให้มนุษย์ทุกคนสามารถเป็นเทวดาด้วยคุณธรรมความดีได้ในชาตินี้ได้ โดยไม่ต้องรอให้ตายเสียก่อนนั้น นั่นคือ การเป็นเทวดาได้โดยมีคุณธรรมอันเป็นคำสอนที่ต้องการให้ได้ประโยชน์และได้ผลจริง ๆ ในหมู่ผู้ฟัง เพราะการฟังเรื่องเทวดาบนสวรรค์ว่ามีสุขสมบัติอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ไม่ผิดอะไรกับการฟังนิทาน พอเลิกแล้วก็แล้วไป ไม่รู้จะปฏิบัติอย่างไรได้หรืออาจปฏิบัติด้วยเชื่อว่าตายแล้วจะได้เป็นอย่างนั้นบ้าง แต่ก็รู้สึกรว่าจะเลื่อนลอยเกินไป ต้องทุ่มเทความเชื่อลงไปจนเต็มที่ จึงจะปลอบใจให้สบายได้ ด้วยเหตุนี้ จึงสู้คำสอนที่ให้เป็นเทวดาด้วยคุณธรรมในชาตินี้ไม่ได้ เพราะตรงไปตรงมาและมีเหตุผลในหลักคำสอนที่ให้เกิดผลดีแก่ผู้ปฏิบัติตามด้วยศรัทธาและปัญญา และถึงกระนั้นเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ แม้จะมีทิพยสุข มีอายุยืนมาก เป็นต้น แต่ในที่สุดก็ต้องจติ (ตาย) เช่นเดียวกับมนุษย์ กล่าวคือ เมื่อเทวดาหมดอายุ หมดบุญแล้ว ก็จำต้องไปเกิดในภพอื่นตามกรรมที่ตนได้ทำไว้ เช่น จากสวรรค์อาจจะไปเกิดในนรก เป็นเปรต อสุรกาย ก็ได้ ดังนั้น ไม่ว่าจะเกิดเป็นมนุษย์หรือว่าเทวดาก็ไม่สามารถหลุดพ้นจากหลักการของสังสารวัฏไปได้ ถ้าตราบใดยังไม่ได้บรรลุธรรมชั้นสูงในทางพระพุทธศาสนาเถรวาท

อีกคำสอนหนึ่งของผู้เขียนมองว่าได้มีการกล่าวถึงความเชื่อในความมียู่ของเทวดาและจะนำไปสู่แนวทางปฏิบัติให้ดี คือ ในคำสอนเรื่อง อนุสติ คือ อารมณ์ที่ควรระลึก ๑๐ ประการ^{๑๑} ได้แก่

^{๑๐} อจ.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๗๖/๑๘๐

^{๑๑} อจ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๗๙

๑) พุทธานุสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธเจ้า ๒) อัมมานุสติ ระลึกถึงคุณของพระธรรม ๓) สังฆานุสติ ระลึกถึงคุณของพระสงฆ์ ๔) สีลानุสติ ระลึกถึงศีลของตน ๕) จาคานุสติ ระลึกถึงทานที่ตนบริจาคแล้ว ๖) เทวदानุสติ ระลึกถึงคุณที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทวดา ๗) มรณสติ ระลึกถึงความตายที่จะมาถึงตน ๘) กายคตาสติ ระลึกทั่วไปในกายให้เห็นว่าไม่งาม น่าเกลียด โสโครก ๙) อาณาปานสติ ตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก ๑๐) อุปสมานุสติ ระลึกถึงคุณพระนิพพานซึ่งเป็นที่ระงับกิเลสและกองทุกข์จากอนุสติ ๑๐ ประการดังกล่าว พระพุทธศาสนากล่าวถึงการระลึกถึงคุณความดีของเหล่าเทวดาไว้ในข้อที่ ๖ ได้แก่ เทวदानุสติ ดังพระพุทธพจน์ว่า *มหานามะ ยังมีข้ออื่นอีก อริยสาวกย่อมอบรมเทวदानุสติว่ามีเทวดาชั้นจาตุมหาราช ฯลฯ ชั้นปรินิมิตตสวรรค์ ชั้นพรหมกายิกา เทวดาชั้นสูงกว่านั้น เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญาเช่นใด (เมื่อครั้งเป็นมนุษย์) ละจากโลกนี้ไปแล้วจึงได้เกิดในสวรรค์นั้น แม้เราก็มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา เช่นนั้นเหมือนกัน^{๑๒}* ดังนั้น คำว่า “เทวदानุสติ” แปลว่า การระลึกเนื่อง ๆ ถึงคุณที่ทำให้บุคคลให้เป็นเทวดา หมายความว่า ตั้งเทวดาไว้ในฐานเป็นพยานระลึกถึงคุณมีศรัทธาเป็นต้นของตนอย่างนี้ว่า เทวดาจำพวกกามาจร ๖ ชั้นก็มีอยู่ จำพวกพระพรหมมีรูป ๑๖ ชั้นก็มีอยู่ จำพวกพรหมไม่มีรูป ๔ ชั้นก็มีอยู่ เทวดาเหล่านั้นประกอบด้วยคุณ คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา อย่างไรก็ดีแล้วไปเกิดเป็นเทวดาคุณมีศรัทธาเป็นต้นเหล่านั้นแม้ของเราก็มีอยู่^{๑๓}

ในหลักธรรมว่าด้วยโภคอาทิยะ ๕ ได้มีการกล่าวถึงการพลี คือ การเสียสละช่วยเหลือหรือการบูชา ๕ อย่าง ได้แก่ ๑) ญาติพลี สงเคราะห์ญาติ ๒) อติถิพลี ต้อนรับแขก ๓) ปุพเพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้ผู้ล่วงลับ ๔) ราชพลี บำรุงราชการด้วยเสียภาษีอากรเป็นต้น เทวตาพลี ถวายเทวดา คือ สักการะบำรุงหรือทำบุญอุทิศสิ่งที่เคารพบูชาตามความเชื่อถือ^{๑๔} ในข้อที่ ๕ เทวตาพลีนี้ ทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การทำบุญอุทิศให้เทวดา เพราะเทวดาไปจากคนที่ประกอบด้วยคุณธรรมต่าง ๆ ที่อาจส่งให้ไปสูคติโลกสวรรค์ในเวลาสิ้นชีพ มีอยู่ คุณความดีของคนที่มีคุณธรรมต่าง ๆ นั้น คอยพิทักษ์รักษามนุษย์ที่มีศีลมีธรรม ให้อยู่เย็นเป็นสุข พระพุทธเจ้าได้ตรัสสอนไว้ว่า กุลบุตรผู้ครองเรือนที่ฉลาด เมื่ออยู่อาศัย ณ ที่ใด นิมนต์พระสมณะผู้มีศีลสำรวมดีให้ฉันภัตตาหาร แล้วอุทิศส่วนบุญให้เทวดาผู้มาในที่นั้น เทวดานั้นเมื่อผู้ครองเรือนบูชาแล้วก็ย่อมบูชาตอบ เมื่อเขานับถือแล้วก็นับถือตอบตั้งแต่นั้นไปก็คอยอนุเคราะห์ครองเรือน คฤหัสถ์ ผู้หวังความสุขความเจริญสืบไปในเบื้องหน้าโดยไม่ขาดสายก็ควรแบ่งทรัพย์ทำบุญอุทิศให้เทวดาส่วนหนึ่งด้วย^{๑๕}

ผู้เขียนขอแนะนำคำสอนที่ว่าด้วยการกระทำเทวตาพลีซึ่งได้ปรากฏในบางพระสูตรต่าง ๆ เช่น ในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธองค์ได้แสดงว่า การเคารพต่อเทพเจ้าย่อมได้รับความคุ้มครองตามสมควร อีกตอนหนึ่งแสดงว่า บุคคลใดขาดการเคารพต่อเจ้าที่เจ้าทาง อาจมีภัยโดยไม่รู้สีกตัว^{๑๖} ในรัตนสูตรก็แสดงว่า บุคคลที่สักการะปวงเทพยดา ย่อมได้รับเมตตาจิตเป็นการตอบแทน ดังพระพุทธ

^{๑๒} อง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๒๒๘

^{๑๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๖. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๖๓.

^{๑๔} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๔๔/

^{๑๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระธัมมปัทมฐกถาแปล ภาค ๖ หน้า ๓๑๘

^{๑๖} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๓/๓๔.

พจน์ว่า “ ภูตเหล่าใดประชุมกันแล้วในประเทศนี้ก็ดี หรือภูมมเทวดาเหล่าใดประชุมกันแล้วในอากาศก็ดี ขอหมู่ภูตทั้งปวงจงเป็นผู้มีใจดี และขอจงฟังภาชิตโดยเคารพ ดูกรภูตทั้งปวง เพราะเหตุนี้แล ท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟัง ขอจงแผ่เมตตาจิตในหมู่มนุษย์ มนุษย์เหล่าใดนำพลีกรรมไปทิ้งกลางคืนกลางวัน เพราะเหตุนี้แล ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาท รักษามนุษย์เหล่านั้น...”^{๑๗} ในกรณีเมตตสูตร พระองค์ได้แสดงถึงการแผ่ความปรารถนาดีหรือบุญกุศลไปยังสรรพสัตว์น้อยใหญ่ซึ่งรวมถึงเหล่าพระภูมิเจ้าที่ทั้งหลายด้วยว่า “... พึงแผ่เมตตาจิตในสัตว์ทั้งหลายว่า ขอสัตว์ทั้งปวงจงเป็นผู้มีสุข มีความเกษม มีตนถึงความสุขเถิด สัตว์มีชีวิตเหล่าใดเหล่าหนึ่งมีอยู่ เป็นผู้สะดุ้งหรือเป็นผู้มั่นคง ผอมหรือที่ และสัตว์เหล่าใดมีกายยาวหรือใหญ่ ปานกลางหรือสั้น ที่เราเห็นแล้วหรือมิได้เห็น อยู่ในที่ไกลหรือที่ใกล้ ที่เกิดแล้วหรือแสวงหาที่เกิด ขอสัตว์ทั้งหมดนั้นจงเป็นผู้มีตนถึงความสุขเถิด...”^{๑๘}

จากพระพุทธพจน์ดังกล่าวข้างต้น ทำให้ได้เป็นแนวทางการประพฤติปฏิบัติต่อการเคารพนับถือของชาวพุทธไทยที่พึงมีต่อเทพดาอารักษ์ที่รวมถึงพระภูมิเจ้าที่ เพราะผู้ที่เชื่อผีसाงเทวดาที่ถูกต้องประกอบด้วยเหตุผลตามหลักกรรม ทั้งกรรมในอดีตและในปัจจุบันเป็นใหญ่ แม้แต่การเห็นการได้ยินต่าง ๆ เกิดขึ้นมาได้ ถ้าไม่มีกรรมในอดีตเข้ามาร่วม เห็นหรือได้ยินเรื่องราวต่าง ๆ ก็จะไม่เกิดขึ้นมาได้เลย แม้จะดลบันดาลไม่ได้ก็จริง อำนาจทางจิตของผีसाงเทวดาย่อมจะมาสืบสนุนได้บ้างในฐานะเป็นกรรมปัจจุบัน ตั้งแต่ครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังไม่ได้ตรัสรู้และเมื่อตรัสรู้แล้ว ท่านก็เกี่ยวข้องกับผีसाงเทวดามาเป็นอันมาก ถ้าจะโน้มเอียงไปตามคนสมัยใหม่ที่ได้ศึกษาระยะมาให้ดีพอ ก็จะมีต้องเอาผีसाงเทวดาออกไปเสียให้หมดหรือ เรื่องที่แสดงไว้เป็นอันมากเป็นเรื่องเท็จหรือ ถ้าเกรงว่าประชาชนบางคนจะโดนพวกหมอผีसाงเทวดาต้มเอา ก็ควรจะได้ชี้แจงหลักธรรมที่เหมาะสมอันเกี่ยวกับปัญญา ออกมาสู่ประชาชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เขาจะได้เกิดปัญญาทราบโดยเหตุผลว่า ผีसाงเทวดานั้น ดลบันดาลไม่ได้ ประชาชนบางท่านจะได้ไม่ตกเป็นเหยื่อของพวกมิจฉาชีพ แต่ไม่ควรหักล้างทำลายผีसाงเทวดาที่มีจริง ๆ ว่าไม่มี ด้วยเหตุผลที่ผู้เขียนมองว่า ในบางครั้งของมนุษย์ปุถุชน เมื่อผู้ที่มีความทุกข์ร้อนแสนสาหัส ไม่มีหนทางอื่นใดแล้วที่จะพึ่งพาอาศัย เขาจะได้เข้าไปในห้องพระหรือวัดวาอารามซึ่งย่อมมีเทวดาประจำอยู่เสมอแล้วก็กราบไหว้พระแล้วสวดมนต์ภาวนา ตลอด จนขอร้องเทวดาที่สิงสถิตอยู่ ณ ที่นั้น ให้มาช่วยทุกข์ของตน ก็จะทำให้เขามีกำลังใจ มีความแจ่มใสขึ้นมาบ้าง ได้ผ่อนคลายความเคร่งเครียดและความเร่าร้อนลงไปบ้าง จนมีกำลังใจที่จะต่อสู้ชีวิตต่อไปใหม่ เช่นนี้จะทำให้เกิดความเสียหายได้อย่างไร ถ้าผีसाงเทวดาไม่มี สวรรค์และนรกก็ไม่มี การเวียนว่ายตายเกิดก็ไม่มีกรรมที่ทำได้ทั้งชั่วและดีก็สูญหายไปหมด อย่างนี้เป็นการทำลายพระพุทธศาสนา พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต)^{๑๙} ได้เน้นย้ำถึงชาวพุทธไทยที่จะทำให้เกิดวิกฤตด้วยการมีศรัทธาวิปริตด้วยการฝากความหวังไว้กับปัจจัยภายนอก เป็นการปฏิบัติที่ผิดหลักพระศาสนา พระพุทธศาสนาต้องการให้พัฒนาตนเองตามหลักเหตุผลและด้วยความเพียรพยายามของตน พัฒนาตัวเองให้ดีขึ้นอยู่เสมอ ดังนั้น ชาวพุทธไทยควรดำรงตนในฐานะอุบาสกอุบาสิกาที่ดีซึ่งมีคุณสมบัติ ๕ ประการ ได้แก่ ๑) ประกอบด้วยศรัทธา

^{๑๗} ขุ.สุ. (ไทย) .๒๕/๓๑๔/๓๖๘

^{๑๘} ขุ.ขุ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๓

^{๑๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). เมืองไทยจะวิกฤต ถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต. พิมพ์ครั้งที่ ๒

๒) มีศีลบริสุทธิ์ ๓) ไม่ถืออมงคตขึ้นข่าว คือ เชื่อกรรม ไม่เชื่อมงคล ๔) ไม่แสวงหาเขตบุญนอก พระพุทธศาสนา ๕) บำเพ็ญบุญแต่ในพระพุทธศาสนา^{๒๐} กล่าวเฉพาะหลักของศรัทธาในลัทธิและ ศาสนาแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ ความเชื่อประเภทที่ไม่มีเหตุผล เรียกว่า ศัทธานิยมวิญญูหรือศรัทธา มีด ประกอบด้วย ๑) ความเชื่อถือในธรรมชาติ ๒) ความเชื่อถือในผีสิง เทวดา ๓) ความเชื่อถือใน วิญญาณของบรรพบุรุษ และ๔) ความเชื่อถือในเทพเจ้าศักดิ์สิทธิ์ และอีกประเภทหนึ่งคือ ความเชื่อ ประเภทที่มีเหตุผล เรียกว่า ศัทธานิยมสัมปยุตหรือศรัทธาสว่าง ประกอบด้วย ๑) ความเชื่อถือใน กฎแห่งกรรม ๒) ความเชื่อถือในผลแห่งกรรม ๓) ความเชื่อถือในสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของคน และ ๔) ความเชื่อถือในปัญญาการตรัสรู้เองโดยชอบของพระพุทธเจ้า

ดังนั้น ความเชื่อและแนวทางปฏิบัติของชาวพุทธไทยในการแสดงความเคารพนับถือต่อพระ ภูมิเจ้าที่หรือการทำเทวดาพลีนั้น ผู้เขียนมองว่า เป็นเรื่องของการแสดงถึงความกตัญญูที่มีต่อเหล่า เทวดาที่อารักษ์แผ่นดินให้เราได้อาศัย ด้วยเหตุนี้ เรื่องความเชื่อพิธีกรรมของศาลพระภูมิเจ้าที่จึง แบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ การตั้งศาลพระภูมิเจ้าที่ที่มีทั้งแบบพระสงฆ์ผู้สวดอัญเชิญเทวดามาสิงสถิต อันนี้ เป็นไปตามความเชื่อแบบพุทธและพราหมณ์ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรม อันนี้เป็นความเชื่อแบบ ศาสนาพราหมณ์ แต่ก็ยังมีบางแห่งใช้ทั้งพระสงฆ์และพราหมณ์ประกอบพิธีร่วมกันก็มี จนมีการตั้งข้อ สงสัยว่าความเชื่อเรื่องการบูชาศาลพระภูมิเจ้าที่นี้เป็นความเชื่อของใครกันแน่ระหว่างพระพุทธศาสนา และศาสนาพราหมณ์ เมื่อพิจารณาให้ลึกลงไปแล้วจะเห็นว่า พระพุทธศาสนานั้น แม้ว่าจะเกิดใน ท่ามกลางความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ก็ตาม แต่พระพุทธศาสนานั้นมีความแตกต่างกับศาสนา พราหมณ์อย่างสิ้นเชิง และแม้ว่าพิธีกรรมบางอย่างทั้งของพระพุทธศาสนากับศาสนาพราหมณ์นั้นจะ ปะปนกันอย่างไรก็ตาม ก็หาใช่แนวคิด วิถีทางแห่งการปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นเหมือนกันไม่ กล่าวคือ พระพุทธศาสนายอมรับว่าเทวดา พรหมว่ามีอยู่จริง และทั้งหมดเหล่านั้นก็ล้วนเกิดจากการประพลติ ปฏิบัติคุณงามความดีด้วยตนเองทั้งสิ้น หาได้มาซึ่งความเป็นเทวดา พรหมจากอิทธิปาฏิหาริย์ใด ๆ ทั้งสิ้นไม่ อีกอย่างหนึ่ง พระพุทธศาสนามีหลักการเพื่อให้มวลมนุษย์เป็นเทวดาเสียตั้งแต่ยังมีชีวิตเป็น มนุษย์ในโลกด้วยการประพลติหลักโลกปาธธรรม ๒ ประการ ได้แก่ หิริ ความละอายแก่ใจต่อการ กระทำความชั่ว และโอตตปัปะ ความเกรงกลัวต่อความชั่ว^{๒๑} และเมื่อมนุษย์มีหลักธรรมทั้ง ๒ นั้นอยู่ ประจำใจแล้ว พระพุทธศาสนาถือว่าดีกว่า ประเสริฐกว่าเทวดา พรหมทั้งหลายเสียอีก อย่างไรก็ตาม ความมุ่งหมายของการบูชาพระภูมิเจ้าที่ก็เพื่อแสดงถึงความกตัญญูกตเวทิตีที่มีต่อเทวดาที่ช่วยอารักษ์ แผ่นดินของเรา เป็นการเน้นเตือนสติสัมปชัญญะของเหล่าพุทธบริษัท ๔ ว่าไม่ให้ประมาท ให้ดู ตัวอย่างที่ดีงามที่ท่านเทวดาทั้งหลายต่างได้ประพลติปฏิบัติมาแล้ว ซึ่งมีผลเป็นความสุขในสวรรค์ชั้น ฟ้า ฉะนั้น การหยุดอยู่แค่การกราบไหว้ศาลพระภูมิเจ้าที่ การคอยปรนนิบัติด้วยข้าวน้ำอาหารคาว หวาน เป็นต้น หาใช่จุดหมายที่แท้จริงในการปฏิบัติเทวดาพลีในทรรศนะของพระพุทธศาสนาไม่ การ ปฏิบัติที่ถูกต้อง ก็คือ ดูเทวดาและพรหมเป็นตัวอย่างในการประกอบกรรมดี (เทวดานุสสติ) แล้วลงมือ ประพลติปฏิบัติตามให้ได้อย่างท่านจึงจะชื่อว่าได้ทำตามพุทธประสงค์ที่แท้จริง

^{๒๐} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๔/๒๓๐

^{๒๑} อภ.ทก. (ไทย) ๒๐/๒๕๕/๖๕

๓. บทสรุป

จากประเด็นคำถามที่ผู้เขียนมีข้อสงสัยในเชิงศาสนาที่ว่า ในความเป็นอัตลักษณ์ของการเคารพนับถือศาสนาในลักษณะเอกภาพของความเป็นพหุภาพของชาวพุทธไทย พุทธกระบวนทรรศน์ควรมีความเชื่อและแนวปฏิบัติอย่างไรกับศาลพระภูมิเจ้าที่จึงทำให้มีความกลมกลืนกันนั้น ภายหลังจากการได้ศึกษา พบว่า ในทรรศนะพระพุทธศาสนาถือว่า พระภูมิเจ้าที่เป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ซึ่งเป็นเทวดาประเภทที่ ๑ ในบรรดาเทวดา ๖ จำพวกที่อยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์มากที่สุด พระภูมิเจ้าที่จัดเป็นเทวดาจำพวกโอปปาติกะ ผู้เกิดขึ้นด้วยบุญกุศลของตนที่ได้กระทำไว้ในชาติที่แล้ว ๆ มาเอง โดยไม่ต้องอาศัยบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิดเหมือนกับมนุษย์ มีสวรรค์วิมานเป็นที่อยู่ มีอาหารเครื่องประดับและอายุอันเป็นทิพย์ตามระดับขั้นของสวรรค์ อย่างไรก็ตาม พระภูมิเจ้าที่ คือ เทวดาหรือเทพารักษ์ที่อยู่ประจำตามศาลพระภูมิเจ้าที่ที่มนุษย์สร้างไว้ภายในบริเวณบ้านเรือน เพราะมนุษย์มีความเชื่อว่าพระภูมิเจ้าที่สามารถให้การคุ้มครอง ปกป้อง รักษาให้ผู้ที่อยู่อาศัยภายในบริเวณบ้านเรือนนั้น ๆ มีแต่ความสุข ความเจริญ แคล้วคลาดปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง การเคารพบูชาต่อพระภูมิเจ้าที่ ชาวพุทธไทยจำต้องยึดหลักข้อเทวดานุสติ ซึ่ง พระพุทธศาสนาสอนเรื่องนี้ไว้เพื่อให้มวลมนุษย์มีความเชื่อมั่นในการกระทำความดีและเพื่อให้พิจารณาเห็นคุณธรรมและการประพฤติปฏิบัติตนที่สามารถทำตนให้เป็นเทวดาได้เช่นเดียวกับเทวดาที่ตนเคารพนับนั้น อย่างไรก็ตาม เทวดาหรือพระภูมิเจ้าที่ หากไม่ได้บรรลุนิพพานอะไร ๆ ก็ถือว่ายังมีกิเลส มีการเกิดและตายเช่นเดียวกันกับมนุษย์ เทวดาและมนุษย์จึงเสมอกันโดยสภาพธรรม โดยความเป็นไปของกฎสามัญลักษณะ ได้แก่ มีความไม่เที่ยงแท้ ยังแปรปรวนเปลี่ยนแปลง และไม่มีตัวตนที่จะสามารถให้ยึดมั่นถือมั่นได้อย่างแท้จริง ฉะนั้นในข้อเทวดานุสติจึงมีใช้เพียงแค่การบูชาเพื่อหวังผลจากพระภูมิเจ้าที่ดังที่ชาวพุทธไทยปฏิบัติกันในปัจจุบัน แต่ข้อว่า เทวดานุสติ เป็นการเน้นย้ำ เป็นการเตือนสติของมนุษย์ว่าต้องรู้จักพิจารณาให้เห็นด้วยปัญญามากกว่าศรัทธาความเชื่อที่มีอยู่ว่าท่านได้ทำคุณงามความดีอะไรไว้จึงได้เป็นเทวดา ตนจะต้องทำอะไร อย่างไรบ้างจึงจะมีความสุขเช่นนั้น ตรงนี้ต่างหากถือเป็นจุดประสงค์ที่แท้จริงของหลักคำสอนเกี่ยวกับเทวดาหรือพระภูมิเจ้าที่ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาที่ต้องการให้มนุษย์พยายามเอาใจใส่การกระทำของตนเองว่าดีพอหรือยัง พอที่จะเป็นเทพบุตร เทพธิดากันหรือยัง ความศักดิ์สิทธิ์ในพระพุทธศาสนาแท้อยู่ที่กรรม กล่าวคือ การกระทำดีของมนุษย์เองเป็นสำคัญ โดยมีพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งทางใจอันประเสริฐสุด ส่วนเทวดาในสวรรค์ชั้นต่าง ๆ นั้น มนุษย์สามารถเข้าถึงได้ด้วยความเชื่อ ความคิดฝันเท่านั้น น้อยคนนักที่จะสามารถพบเห็นเทวดาได้ด้วยตาจริง ๆ ของตน การที่พบเห็นได้ก็ต้องผ่านการประพฤติปฏิบัติธรรมขั้นสูงจนมีจิตประณีตเกิดฤทธิ์ต่าง ๆ มีตาทิพย์ หูทิพย์ เป็นต้น พระพุทธศาสนาจึงมีหลักคำสอนให้มนุษย์ผู้ต้องการปฏิบัติต่อเทวดาที่สามารถสัมผัสได้ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ กล่าวคือ การประพฤติปฏิบัติชอบต่อบิดามารดาเป็นเทวดาประจำบ้านเรือนด้วยความกตัญญูรู้คุณ สามีกับภรรยาที่สามารถเป็นเทวดาที่ดีต่อกันได้ด้วยการประพฤติปฏิบัติให้เหมาะสมกับฐานะบทบาทและหน้าที่ของตน ครูอาจารย์ก็เป็นเทวดาของลูกศิษย์ เป็นต้น และผลที่เกิดจากการประพฤติปฏิบัติชอบต่อท่านเหล่านั้นก็ยังมีผลมากกว่าการปฏิบัติต่อพระภูมิเจ้าที่หรือเทวดาอย่างประมาธมิได้ เพราะท่านมีคุณต่อเราจริง เราสามารถให้อะไร ๆ ที่ดีมีประโยชน์ต่อท่านได้จริง ดังนั้น ตามหลักพระพุทธศาสนาจึงถือว่า กรรมเท่านั้นที่สามารถให้ทุกสิ่งทุกอย่างแก่ตน ผู้กระทำด้วยตนเองได้ มิใช่ได้มาโดยการอ้อนวอน ฉะนั้น ศรัทธาในพระพุทธศาสนาจึงเป็นความเชื่อที่

เกิดจากปัญญา เชื่อในเรื่องการทำความดี เชื่อว่าความสุขและความทุกข์ มวลมนุษย์มีความสามารถที่จะเสกสรรปั้นแต่งและแก้ไขได้ด้วยตนเอง และหากความเชื่อใด ๆ ของชาวพุทธไทยไม่เข้าไปในเรื่องกรรม ผลของกรรม ทุกคนมีกรรม และเชื่อในพระปัญญาของพระพุทธเจ้า ทั้ง๔ประเภทนี้แล้ว ความเชื่อเหล่านั้นถือว่าผิด ไม่ถูกต้อง จำต้องละทิ้งเสีย กล่าวได้ว่า การดำรงชีวิตในสังคมปัจจุบันของชาวพุทธไทยควรประกอบด้วยศรัทธาและปัญญา กล่าวคือ ใช้ศรัทธาเพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการกระทำต่าง ๆ และใช้ปัญญาในการประพฤติปฏิบัติของตนตามแนวพระพุทธศาสนา แม้ว่าศรัทธา พระพุทธศาสนาจะถือว่าเป็นปัจจัยที่สำคัญยิ่งที่จะนำไปสู่ปัญญา ความรู้แจ้งเห็นจริงได้ก็ตาม แต่พระพุทธศาสนาก็มีได้ต้องการให้มวลมนุษย์หยุดอยู่เพียงแค่นี้ มวลมนุษย์จำต้องอาศัยศรัทธาเป็นพื้นฐานเพื่อก้าวไปสู่ปัญญา เมื่อเกิดปัญญาแล้ว ศรัทธาก็ไม่มีอิทธิพลใด ๆ ต่อการดำเนินชีวิตอีกเลย แต่ปัญญาจะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยความเพียรพยายามที่มั่นคง ฉะนั้น ศรัทธาต้องควบคู่กับปัญญา หากศรัทธาปราศจากปัญญาจะเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตทุก ๆ ด้าน ทั้งชีวิตส่วนตัวและส่วนรวมในสังคม

บรรณานุกรม

จารุวรรณ ธรรมวัตร. **ภูมิปัญญาอีสาน**. มหาสารคาม: นางนวลออฟเซ็ท, ๒๕๓๘

_____ . **คติชาวบ้านอีสาน**. กรุงเทพฯ: อักษรวัฒนา, ๒๕๔๐

บัวกนก วัชรปริดา. **การผสมผสานทางวัฒนธรรม:กรณีศึกษาบ้านท่ามะไฟหวาน ตำบลท่ามะไฟหวาน อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ**. ปรินญาณีพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา วัฒนธรรมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๔

เบญจรัชต์ เมืองไทย. **พิธีทรงเจ้า : พิธีกรรมกับโครงสร้างสังคมที่บ้านหนองขาว**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๓

บุญมี แทนแก้ว. **ประเพณีและพิธีกรรมพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียน สโตร์, ๒๕๔๗
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **เมืองไทยจะวิฤต ถ้าคนไทยมีศรัทธาวิปริต**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๘

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). **ภูมิวิลาสินี**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๔๕
พุดชาจารย์วิฑูรย์ยะและพราหมณ์เผ่ามเหศักดิ์. **หลักการปลูกบ้านและการตั้งศาลต่างๆ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ลานอโศก เพรส กรุ๊ป, ๒๕๔๗

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ ๑๐**
กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙

มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระธัมมปทัฏฐกถาแปล ภาค ๖**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

อมรา พงศาพิชญ์. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์:วิเคราะห์สังคมไทยแนวมานุษยวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑

อรุณรัตน์ จันทะลือ. **การสืบทอดความเชื่อเรื่องผีปูดของเขาวงกต ชาติพันธุ์ไล่ บ้านกอก ตำบลผาเสวย อำเภอสมเด็จ จังหวัดกาฬสินธุ์**. ปรินญาณีพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา วัฒนธรรมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๙

มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผู้นำคุณธรรมกับการพัฒนาประชาธิปไตยร่วมสมัย

Moral leaders and contemporary democratic development

ดร.ปรมต วรรณบวร*

บทคัดย่อ

การพัฒนาประชาธิปไตยที่ผ่านมา ส่งผลต่อชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนในสังคมนั้น ประเทศไทยก็ได้ตระหนักมาตลอดถึงความสำคัญของการพัฒนาประชาธิปไตยว่าจะทำอะไรให้มีเสถียรภาพ มีความสงบเรียบร้อย ไม่มีความขัดแย้งเกิดขึ้น อย่างไรก็ตาม ตามข้อเท็จจริงของการปกครองระบอบประชาธิปไตย จะให้ความสำคัญกับคำว่า เสรีภาพ ความเสมอภาค และความเท่าเทียม คือ ไม่มีการแบ่งชนชั้น ซึ่งทุกสังคมให้การยอมรับและให้ความสำคัญ แต่ในขณะเดียวกันก็มีหลายรัฐ หลายประเทศมีการปกครองแบบแบ่งชนชั้น ประชาชนไร้ยศถาบรรดาศักดิ์ถูกจัดให้เป็นคนชั้นต่ำที่ไร้ค่า เหตุนี้แล้วมนุษย์ที่ถูกจัดเป็นคนชั้นต่ำจึงถูกกดขี่มีปัญหา โดนบังคับให้ใช้แรงงาน และการกดขี่ข่มเหง ไร้ซึ่งความยุติธรรม ทั้งหมดมีเรื่องราวของการดิ้นรน ต่อสู้ที่ต้องแลกด้วยชีวิต เลือดเนื้อ หยาดเหงื่อและน้ำตา บรรพชนคนในอดีตต้องเดินทางอย่างโหดร้ายเพื่อลบลการยึดถือธรรมเนียมเหล่านี้ด้วยความเสียสละ ที่อาจต้องแลกด้วยชีวิต จนก่อเกิดวีรบุรุษผู้เกลียดชังความไม่เท่าเทียม ลุกขึ้นต่อต้านทวงคืนอิสรภาพให้คนหมู่มากที่ก้มหน้าก้มตารับใช้คนชั้นสูงด้วยความทรมาน การต่อสู้กับผู้ที่มีอำนาจสูงสุดเป็นเช่นไร ไม่มีใครรู้ นอกจากผู้เสียสละเพื่อชาติเหล่านั้น พวกเขาเท่านั้นที่รับรู้ และจดจำการเดินทางเพื่อสันติภาพนั้นได้ดีที่สุด แต่ผู้เสียสละเหล่านั้นมิทันได้อยู่ถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้รับรู้ มีเพียงประวัติศาสตร์ที่ได้รับการบันทึกจากผู้ร่วมเหตุการณ์และหลักฐานที่มีอยู่ในปัจจุบันเท่านั้นที่กล่าวว่า เขาเหล่านั้น คือ ผู้มีคุณธรรมเพื่อสร้างสันติสุขให้ส่วนรวมควบคู่ไปกับพัฒนาการของสังคมไทย

Abstract

Past democratic development Affecting the lives and well-being of people in that society Thailand has always realized the importance of democratic development. What to do to be stable Have peace There is no conflict. However, according to the facts of democracy Will give importance to the word freedom, equality and equality, that is, there is no class division Which every society gives recognition and importance But at the same time there are many states Many countries have a split-class rule. People without rank, being classified as a worthless low class For this reason, the human being that is classified as a lower class is therefore oppressed with problems. Forced to use labor And persecution Without justice All have stories of struggling. Fight to exchange life, blood, flesh, sweat and tears. The ancestors of the past have to travel cruelly to erase these customs with

* อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

sacrifice. That may be exchanged by life Until creating a hero who hates inequality Rose up against the need to return freedom to many of those who had been bent on serving the high class with torture What is the battle with the highest authority? No one knows except those who sacrifice for those nations. They only recognize And remember that the journey for peace is the best But those martyrs were able to convey to future generations. There is only a history that has been recorded by the participants of the event and the current evidence that said that they are virtuous people to create peace for the public along with the development of Thai society.

๑. บทนำ

ในขณะที่เดียวกัน บริบทของความเป็นประชาธิปไตยสมัยใหม่ จะยึดโยงค่านิยมและวิถีชีวิตที่ที่ติงามที่หลากหลายเข้าไว้ด้วยกัน คำว่าคุณธรรมของผู้นำ จึงเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่ในสภาพสังคมที่ถือกันว่าเป็นสังคมที่ติงาม อีกทั้งการกระทำด้วยสำนึกของความเป็นมนุษย์ ที่จะสามารถใช้ความถูกต้องและความชอบธรรมเป็นหลักในการดำเนินงานที่เป็นประโยชน์ส่วนรวม จะทำให้คุณธรรมกลายเป็นบรรทัดฐานทางการเมือง กลายเป็นวิถีชีวิตเป็นวัฒนธรรมทางการเมืองที่คอยกำหนดมิให้มีการละเมิดศีลธรรมทางการเมืองนั่นเอง ดังนั้นสังคมที่ดีควรเป็นสังคมที่มีผู้ที่ยึดมั่นในหลักธรรม ซึ่งถือเป็นกระบวนการทางสังคมของการบ่มเพาะคุณธรรม ให้มีระดับคุณธรรมของสังคมที่ติงาม สามารถกล่าวได้ว่าสังคมใดมีคุณธรรมของคนปรากฏอยู่สูงก็จะเห็นได้ชัดว่าบุคคลในสังคมนั้นมีความเป็นประชาธิปไตยสูงไปด้วย คุณธรรมจึงเป็นสิ่งที่จำเป็นต้องสร้างให้เกิดขึ้นในบุคคลเพื่อให้มีคุณภาพดีนั่นเอง ถ้าประชาชนมีคุณภาพดี ประชาธิปไตยก็มีคุณภาพดีด้วย ถ้าประชาชนมีคุณภาพต่ำ ประชาธิปไตยก็จะเป็นประชาธิปไตยอย่างเลวด้วย เพราะว่า คุณภาพของประชาธิปไตย ขึ้นต่อคุณภาพของประชาชน เหตุนี้จึงเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะยุคสมัยคุณธรรมไม่สามารถแยกตัวออกจากวิถีชีวิตประชาธิปไตยได้เพราะได้มีการกำหนดแนวทางวิถีชีวิตที่สัมพันธ์สอดคล้องกันนั่นเอง และปฏิเสธไม่ได้ว่า ความมีคุณธรรม คือการที่ผู้รู้และเข้าใจในหลักธรรมแล้วนำไปปฏิบัติไปในทางที่ดีได้ด้วย นั่นคือถ้าบุคคลใดสามารถเข้าใจในหลักธรรมที่สอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตยอย่างละเอียดและยึดถือนำไปปฏิบัติให้เป็นจริงได้ จะสามารถขัดเกลาให้บุคคลนั้นมีคุณลักษณะของความเป็นผู้นำที่มีคุณธรรมในระบอบประชาธิปไตยในยุคปัจจุบันที่แท้จริงได้ด้วยนั่นเอง

๒. แนวคิดผู้นำและภาวะผู้นำ

ผู้นำ (Leader) กับภาวะผู้นำ (Leadership) มีความหมายแตกต่างกัน ผู้นำอาจเป็นคำที่เกิดในยุคหลัง ในยุคก่อนนั้นมีคำที่แสดงความเป็นผู้นำ เช่น หัวหน้า ประมุข ราชา พญา เป็นต้น

Bennis and Nanus กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการเสริมสร้างความคิดสร้างสรรค์ เป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในสังคม ผู้นำเป็นผู้ที่จะนำกลุ่มให้พ้นจาก

ความทุกข์ยาก ขจัดปัญหา ขจัดความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในกลุ่ม และฟันฝ่าอุปสรรคต่าง ๆ จนสามารถบรรลุตามเป้าหมายของสังคมที่วางไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผล^๑

สำเร็จ สิงหะวาระ กล่าวว่า ผู้นำ คือสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และผู้รับฝากซึ่งปณิธานและความหวัง ผู้นำจึงเป็นภาพลักษณ์หรือภาพสะท้อนของประชาชน^๒

จึงสรุปได้ว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีบทบาทเหนือผู้อื่นในกลุ่ม สามารถใช้อำนาจหน้าที่ อิทธิพล และบารมีดึงดูดใจให้เต็มใจปฏิบัติตามความคิดเห็น ความต้องการหรือคำสั่งของเขาเหนือการปฏิบัติตนหรือพฤติกรรมของผู้อื่น

ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นคำศัพท์ทางการบริหารที่ยังหาความหมายที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันไม่ได้ ความหมายของภาวะผู้นำแตกต่างกัน ดังนี้

Janda กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสมาชิกในกลุ่มซึ่งเกิดจากการที่สมาชิกในกลุ่มรับรู้ว่ามีสมาชิกคนหนึ่งมีสิทธิที่จะกำหนดแบบแผนพฤติกรรมของมวลสมาชิก^๓

Jacobs กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลโดยที่ฝ่ายหนึ่งเป็นผู้ให้สารสนเทศ เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งเชื่อมั่นว่าหากทำตามแล้วจะบรรลุตามที่ต้องการ^๔

Boles and Devenport กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง กระบวนการที่บุคคลมีความคิดริเริ่มที่จะช่วยให้กลุ่มได้ก้าวหน้าไปสู่จุดประสงค์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกัน ช่วยทำให้กลุ่มคงอยู่ได้ และช่วยสมาชิกของกลุ่มสมปรารถนาในสิ่งที่ต้องการ โดยสิ่งที่ต้องการนั้นเป็นตัวกระตุ้นให้เขามาร่วมเป็นสมาชิกของกลุ่ม^๕

Daft กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถของคนที่เป็ผู้นำในการใช้อิทธิพลหรือแนวโน้มนำบุคคลอื่น เพื่อนำไปสู่การบรรลุถึงเป้าหมาย^๖

จากที่กล่าวไปข้างต้นจะเห็นได้ว่า ความหมายของผู้นำและภาวะผู้นำนั้นมีอยู่หลากหลาย แต่ผู้ศึกษาทางรัฐศาสตร์ต่างยอมรับกันโดยทั่วไปว่า ผู้นำเป็นสถาบันที่สำคัญประการหนึ่งในโครงสร้างของระบบการเมือง ในทัศนะทางสังคมวิทยาเรียกผู้นำว่าชนชั้นนำ (elite) และถ้าหากเป็นชนชั้นนำที่มีอำนาจบังคับบัญชาผู้อื่นได้ ไม่ว่าจะอำนาจนั้นจะมาจากพื้นฐานแห่งการใช้กำลังบังคับหรือมาจากข้อตกลง ซึ่งเกิดจากความยินยอมของประชาชนก็ตาม คนประเภทนี้เรียกว่า ผู้ปกครอง (rulers) ซึ่งผู้นำตามความหมายนี้ก็คือ บุคคลผู้มีอิทธิพลเพียงพอที่จะทำให้ผู้กระทำตามคำชี้แนะคำสั่งของตน ซึ่งทุกสังคมจะมีคนประเภทนี้อยู่

^๑ Bennis, G., & Nanus, B. (1981). **Leadership: Executive ability**. New York: Harper & Row.

^๒ สำเร็จ สิงหะวาระ. **ระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี**. กรุงเทพมหานคร: สุตรไฟศาล.๒๕๒๖

^๓ Janda, K. F. (1960). **Towards the explication of the concept of leadership in terms of the concept of power**. Human Relations, 13(3), 345-363.

^๔ Jacobs, T. O. (1970). **Leadership and exchange in formal organizations**. Alexandria, VA” Human Resources Research Organization.

^๕ Boles, W., (1986). **Research in education**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

^๖ Daft, L. (1994). **Management**. Canada, NL: Harcourt Limited.

๓. ทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ (trait approach)

ผู้นำมีหลายลักษณะ การที่จะเป็นผู้นำได้นั้นต้องมีคุณสมบัติพิเศษและมีคุณลักษณะที่แตกต่างจากคนทั่วไป เป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเหนือกว่าบุคคลอื่น มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ตลอดเวลา การได้มาซึ่งผู้นำแต่ละคนนั้นก็มีความแตกต่างกัน บางคนเกิดจากอำนาจบารมีหรืออาจเกิดจากคุณงามความดีก็ได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับโอกาส สถานการณ์ และความต้องการ หลักเกณฑ์ในการจำแนกลักษณะของผู้นำของนักวิชาการแต่ละท่านก็อาจแตกต่างกันไป แต่ก็ล้วนเกี่ยวข้องกับทางด้านการเมืองทั้งสิ้น เช่น

สตอกดิลล์ (Stogdill) อ้างถึงใน สุนทร วงศ์ไวยวรรณ. ได้รวบรวมคุณลักษณะของผู้นำที่มักค้นพบ ผลการสำรวจเขาได้พบว่าผู้นำมักจะมีคุณลักษณะที่ดีกว่าหรือมากกว่าผู้ตามในด้านต่างๆ เหล่านี้ คือ สติปัญญา การมีส่วนร่วม การพึ่งพาได้ สถานะทางสังคมและเศรษฐกิจ การเข้าร่วมกิจกรรม การเข้าสังคม ความมั่นใจในตัวเอง ความทะเยอทะยานความคิดริเริ่ม การตัดสินใจ การปรับตัว ความเสมอต้นเสมอปลายความรู้เกี่ยวกับงาน ความร่วมมือ ทักษะในการพูด ความรับผิดชอบ^๗

ทวิช เปล่งวิทยา. กล่าวว่า คุณลักษณะของผู้นำที่ดีมี ๔ ลักษณะ คือ (๑) ลักษณะทางสติปัญญา (๒) ลักษณะทางร่างกาย (๓) ลักษณะทางอารมณ์ และ (๔) ลักษณะทางอุปนิสัย^๘

ในภาพโดยรวม คุณลักษณะของผู้นำที่ดี คือ บุคคลที่รู้ว่าอะไรคือสิ่งที่เขาต้องการและอะไรคือสิ่งที่ถูกและผิด และมีวิธีการอะไรที่จะนำคนอื่น ๆ ให้เชื่อฟังและปฏิบัติตามรวมทั้งการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อให้งานนั้นประสบผลสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ นอกจากนี้ ผู้นำที่ดีควรเป็นผู้ที่สามารถหาทางเลือกและโอกาสในการแก้ไขปัญหาและทำให้หน่วยงานนั้น ๆ ก้าวหน้าไปได้ด้วยดี ทั้งนี้ ด้วยการมีวิสัยทัศน์ อุดมการณ์ และการมองโลกในแง่ดี รวมทั้งมีความสามารถในการชักชวนผู้ตามให้ปฏิบัติงานที่พวกเขาไม่เคยคาดคิดมาก่อนว่าจะทำได้สำเร็จ ผู้นำจึงเป็นผู้ใช้อำนาจและให้ความช่วยเหลือผู้อื่นในเวลาเดียวกัน

๓.๑ ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ของแบส

จากทฤษฎีของเบอร์น แบส^๙ ได้เสนอทฤษฎีภาวะผู้นำที่มีรายละเอียดมากขึ้น แบส กล่าวว่าภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นมากกว่าคำเพียงคำเดียวที่เรียกว่าบารมี (charisma) แบส เห็นว่าความมีบารมีมีความจำเป็น แต่ไม่เพียงพอสำหรับผู้นำการเปลี่ยนแปลง ที่สำคัญอีกสามส่วนของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีนอกเหนือจากความมีบารมี คือ การกระตุ้นทางปัญญา การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคลและการสร้างแรงบันดาลใจ แบสได้ให้คำนิยามภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงในทางที่กว้างกว่าเบอร์นและแบสยังมีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงมีความหมายแตกต่างจากภาวะผู้นำแบบ

^๗ สุนทร วงศ์ไวยวรรณ. ภาวะผู้นำ. ใน เอกสารการสอนชุดองค์การและการจัดการหน่วยที่ 12. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ๒๕๔๙

^๘ ทวิช เปล่งวิทยา. จิตวิทยาผู้นำ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์. ๒๕๒๒

^๙ Bass, B.M. & Avolio B.I. (1990). *Transformational Leadership Development*, (Pola Alto, California : Consulting Psychologists Press.

แลกเปลี่ยน แสยยอมรับว่าในผู้นำคนเดียวกันอาจใช้ภาวะผู้นำทั้งสองแบบ แต่ในสถานการณ์หรือเวลาที่แตกต่างกัน

คุณลักษณะของผู้นำการเปลี่ยนแปลง โดยทั่ว ๆ ไปจะเป็นดังนี้

๑) เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง จะเปลี่ยนองค์การที่ตนเองรับผิดชอบไปสู่เป้าหมายที่ดีกว่า คล้ายกับผู้ฝึกสอนหรือโค้ชนักกีฬาที่ต้องรับผิดชอบทีมที่ไม่เคยชนะใครเลย ต้องมีการเปลี่ยนเป้าหมายเพื่อความเป็นผู้ชนะ และต้องสร้างแรงบันดาลใจให้ลูกทีมเล่นให้ดีที่สุดเพื่อชัยชนะ

๒) เป็นคนกล้าและเปิดเผย เป็นคนที่ต้องเสี่ยงแต่มีความสุขและมีจุดยืนของตนเอง กล้าเผชิญกับความจริง กล้าเปิดเผยความจริง

๓) เชื่อมมั่นในคนอื่น ผู้นำการเปลี่ยนแปลงไม่ใช่เผด็จการแต่มีอำนาจ และสนใจคนอื่น ๆ มีการทำงานโดยมอบอำนาจให้คนอื่นทำโดยเชื่อว่าคนอื่นก็มีความสามารถ

๔) ใช้คุณค่าเป็นแรงผลักดัน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จะชี้แนะให้ผู้ตามตระหนักถึงคุณค่าของเป้าหมาย และสร้างแรงผลักดันในการปฏิบัติงานเพื่อบรรลุเป้าหมายที่มีคุณค่า

๕) เป็นผู้เรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้นำการเปลี่ยนแปลงนี้จะนึกถึงสิ่งที่ตนเองเคยทำผิดพลาดในฐานะที่เป็นบทเรียน และจะพยายามเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ เพื่อพัฒนาตนเองตลอดเวลา

๖) มีความสามารถที่จะเผชิญกับความสลับซับซ้อน ความคลุมเครือ และความไม่แน่นอน ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมีความสามารถในการเผชิญปัญหาที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

๗) เป็นผู้มองการณ์ไกล ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะมีความสามารถในการมองการณ์ไกล สามารถที่จะนำความหวัง ความฝันมาทำให้เป็นความจริงได้

๓.๒ ทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของ เบอร์นาร์ด เอ็ม บาส และ บรูซ เจ อวอลิโอ (Bernard M. Bass & Bruce J. Avolio)

เป็นการพัฒนามาจากทฤษฎีของนักวิชาการท่านต่างๆในช่วงกว่าทศวรรษที่ผ่านมา โดยการศึกษาวิจัย รวบรวมข้อมูล และสร้างทฤษฎีภาวะผู้นำที่มีประสิทธิภาพขึ้นมา

บาสและอวอลิโอ (Bass & Avolio) ได้เสนอโมเดลภาวะผู้นำแบบเต็มรูปแบบ โดยใช้ผลการวิเคราะห์องค์ประกอบ ภาวะผู้นำตามรูปแบบภาวะผู้นำที่เขาเคยเสนอไว้ในปี โดยโมเดลนี้จะประกอบไปด้วย ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) ภาวะผู้นำการแลกเปลี่ยน และภาวะผู้นำแบบตามสบาย

สำหรับรายละเอียดของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวทางของบาส และ อวอลิโอ ดังที่รัตติกรณ์ จงวิศาล^{๑๐} ได้ทำการศึกษาไว้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) เป็นกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานและผู้ตาม ให้สูงขึ้นกว่าความพยายามที่คาดหวัง พัฒนาความสามารถของผู้ร่วมงานและผู้ตามไปสู่ระดับที่สูงขึ้น ทำให้เกิดความตระหนักในภารกิจ วิสัยทัศน์ของทีมและขององค์กร จูงใจให้ผู้ร่วมงานและผู้ตามให้ไกลเกินกว่าความสนใจของพวกเขา ไปสู่ประโยชน์ของกลุ่ม

^{๑๐} รัตติกรณ์ จงวิศาล. ผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร. ๒๕๔๓

องค์กรหรือสังคม ซึ่งกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงานหรือผู้ตามนี้จะกระทำโดยผ่านองค์ประกอบด้านพฤติกรรมเฉพาะ ๔ ด้าน คือ

๑) ด้านการมีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ (Idealized Influence) หมายถึง การที่ผู้นำประพฤติตนเป็นแบบอย่าง หรือเป็นต้นแบบสำหรับผู้ตาม ผู้นำทำตนให้ได้รับความเคารพนับถือยกย่อง ความศรัทธาและไว้วางใจ และทำให้ผู้ตามเกิดความภาคภูมิใจเมื่อได้ร่วมงานกัน ผู้ตามมีความพยายามที่จะประพฤติปฏิบัติให้มีคุณสมบัติเหมือนกับผู้นำ และต้องการเลียนแบบผู้นำของเขาสิ่งที่ผู้นำต้องปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงคุณลักษณะนี้ คือ ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์ และสามารถสื่อสาร ถ่ายทอดวิสัยทัศน์ไปสู่ผู้ตามได้ ผู้นำจะใช้เหตุผลมากกว่าการใช้อารมณ์ สามารถควบคุมอารมณ์ได้ในทุกสถานการณ์ ผู้นำเป็นที่ไวใจได้ว่าจะทำในสิ่งที่ถูกต้อง ผู้นำจะเป็นผู้มีศีลธรรมและจริยธรรมสูง ผู้นำจะหลีกเลี่ยงที่จะใช้อำนาจเพื่อผลประโยชน์ส่วนตน แต่จะประพฤติตนเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและเพื่อประโยชน์ของกลุ่ม ผู้นำจะแสดงถึงความเฉลียวฉลาด ความมีสมรรถภาพ ความตั้งใจ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความแน่วแน่ในอุดมการณ์ ความเชื่อและค่านิยมของเขาผู้นำจะเสริมความภาคภูมิใจ ความจงรักภักดี และความเชื่อมั่นของผู้ตาม และทำให้ผู้ตามมีความเป็นพวกเดียวกับผู้นำ โดยอาศัยวิสัยทัศน์และการมีจุดประสงค์ร่วมกัน ผู้นำแสดงความมั่นใจ ช่วยสร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อการบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ผู้ตามจะเลียนแบบผู้นำและพฤติกรรมของผู้นำ จากการสร้างความมั่นใจในตนเอง ประสิทธิภาพและความเคารพในตนเอง ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจึงรักษาอิทธิพลของตน ในการบรรลุเป้าหมายและปฏิบัติภาระหน้าที่ขององค์กรได้

๒) ด้านการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration Motivation) หมายถึง การที่ผู้นำสามารถประพฤติตนในทางที่ดีงามและจูงใจให้ผู้ตามปรารถนาทำตาม ผู้นำจะกระตุ้นจิตวิญญาณของทีม (Team Spirit) ให้มีชีวิตชีวา มีการแสดงออกซึ่งความกระตือรือร้น โดยการสร้างเจตคติที่ดีและการคิดในแง่บวกผู้นำจะสร้างความชัดเจนในการสื่อสาร อันจะทำให้องค์กรมีความก้าวหน้า ประสบความสำเร็จ ผู้นำจะแสดงการอุทิศตัวต่อเป้าหมายและวิสัยทัศน์ขององค์กร ผู้นำจะแสดงความเชื่อมั่นและแสดงให้เห็นความตั้งใจอย่างแน่วแน่ว่าจะสามารถดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายได้ ผู้นำจะช่วยให้ผู้ตามมองข้ามผลประโยชน์ของตน เพื่อวิสัยทัศน์และภารกิจขององค์กร ผู้นำจะช่วยให้ผู้ตามพัฒนาความผูกพันต่อเป้าหมายระยะยาว สามารถจัดการกับปัญหาและอุปสรรคของตนเอง และมีความริเริ่มสร้างสรรค์ในการทำงาน

๓) ด้านการกระตุ้นสติปัญญา (Intellectual Stimulation) หมายถึง การที่ผู้นำมีการกระตุ้นผู้ตามให้ตระหนักถึงปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในหน่วยงาน เพื่อหาข้อเพื่อหาข้อสรุปใหม่ที่ดีกว่าเดิม เพื่อทำให้เกิดสิ่งใหม่และสร้างสรรค์ โดยผู้นำมีการคิดและแก้ปัญหอย่างเป็นระบบ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการตั้งสมมติฐาน การเปลี่ยนกรอบ (Reframing) การมองปัญหา และการเผชิญกับสถานการณ์เก่าๆด้วยวิธีการแบบใหม่ มีการจูงใจและสนับสนุนความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ในการพิจารณาปัญหา และการหาคำตอบของปัญหา มีการให้กำลังใจผู้ตามให้พยายามหาทางแก้ปัญหด้วยวิธีใหม่ๆ ผู้นำมีการกระตุ้นให้ผู้ตามแสดงความคิดและเหตุผล ใจกว้าง ให้อิสระทางความคิด แม้ว่าความคิดของผู้ตามจะแตกต่างไปจากความคิดของผู้นำ ผู้นำต้องทำให้ผู้ตามรู้สึกว่าเป็นปัญหาที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ทำหาย และเป็นโอกาสที่ดีที่จะแก้ปัญหาร่วมกัน โดยผู้นำจะต้องสร้างความเชื่อมั่นให้ผู้ตามว่าสามารถเอาชนะอุปสรรคทุกอย่างได้จากความร่วมมือร่วมใจในการแก้ปัญหของผู้ร่วมงานทุก คน

ผู้ตามจะได้รับการกระตุ้นให้ตั้งคำถามต่อค่านิยมของตนเอง การกระตุ้นทาง ปัญญาเป็นส่วนสำคัญของการพัฒนาความสามารถของผู้ตาม ในการเข้าใจ และแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

๔) ด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล (Individualized Consideration) ผู้นำจะมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับบุคคลในฐานะเป็นผู้นำที่ให้การดูแลเอาใจใส่ผู้ตามเป็นรายบุคคล และทำให้รู้สึกมีคุณค่าและมีความสำคัญ ผู้นำจะให้การสนับสนุน การกระตุ้นกำลังใจ และการเป็นพี่เลี้ยงที่คอยแนะนำ ติดตามดูแลผู้ตาม เป็นผู้ฟังที่มีประสิทธิภาพ เข้าใจผู้ตามแต่ละคนและมอบหมายงานที่มีคุณค่าและท้าทายความสามารถเพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้ตามให้สูงขึ้น ผู้นำให้โอกาสผู้ตามในการได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ สร้างบรรยากาศของการสนับสนุน สิ่งสำคัญคือผู้นำยอมรับเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล มีการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ผู้นำต้องมีการส่งเสริมการสื่อสารแบบสองทาง ผู้นำต้องมีความสนใจในความรู้สึกความสุข ความทุกข์ของผู้ตามแต่ละบุคคล เห็นปัจเจกบุคคลเป็นคนที่มีความหมาย มีจิตใจเป็นของตนเอง มากกว่าจะเห็นว่าเขาเป็นเพียงพนักงานหรือเป็นเพียงปัจจัยการผลิตเท่านั้น

จากแนวคิดและทฤษฎีภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ผู้เขียนจึงสนใจภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงตามแนวคิดของ บาส และอโวลีโอ ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Transformational Leadership) หมายถึง ระดับพฤติกรรมที่ผู้นำแสดงออกให้เห็นในการจัดการหรือการทำงาน เป็นกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงาน โดยการเปลี่ยนแปลงสภาพหรือเปลี่ยนแปลงความพยายามของผู้ร่วมงาน ให้สูงขึ้นกว่าความพยายามที่คาดหวัง พัฒนาความสามารถของผู้ร่วมงาน ไปสู่ระดับที่สูงขึ้นและมีศักยภาพมากยิ่งขึ้น ทำให้เกิดการตระหนักในภารกิจและวิสัยทัศน์ของกลุ่ม จูงใจให้ผู้ร่วมงานมองไกลเกินกว่าความสนใจของพวกเขา ไปสู่ประโยชน์ของกลุ่มหรือสังคม ซึ่งกระบวนการที่ผู้นำมีอิทธิพลต่อผู้ร่วมงาน จะกระทำโดยผ่านองค์ประกอบทางพฤติกรรมเฉพาะ ด้าน คือ ด้านการมีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ ด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ด้านการกระตุ้นเชิงปัญญา และด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล ดังนี้ ด้านการมีอิทธิพลในเชิงอุดมการณ์ ในด้านนี้ผู้นำจะแสดงถึงความเฉลียวฉลาด ความมีสมรรถภาพ ความตั้งใจ ความเชื่อมั่นในตนเอง ความแน่วแน่ในอุดมการณ์ ความเชื่อและค่านิยมของเขา ด้านการสร้างแรงบันดาลใจ ในด้านนี้ผู้นำสามารถประพาดิตนในทางที่ดีงามและจูงใจให้ผู้ตามปรารถนาทำตาม ผู้นำจะกระตุ้นจิตวิญญาณของทีม (Team Spirit) ให้มีชีวิตชีวา มีการแสดงออกซึ่งความกระตือรือร้น โดยการสร้างเจตคติที่ดีและการคิดในแง่บวก ด้านการกระตุ้นเชิงปัญญา ในด้านนี้ผู้นำมีการคิดและแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ มีการตั้งสมมติฐาน การเปลี่ยนกรอบ (Reframing) การมองปัญหา และการเผชิญกับสถานการณ์เก่าๆ ด้วยวิธีการแบบใหม่ได้ และ ด้านการคำนึงถึงปัจเจกบุคคล ในด้านนี้ สิ่งสำคัญคือผู้นำยอมรับเรื่องความแตกต่างระหว่างบุคคล มีการเอาใจเขามาใส่ใจเรา ผู้นำต้องมีการส่งเสริมการสื่อสารแบบสองทาง ผู้นำต้องมีความสนใจในความรู้สึกความสุข ความทุกข์ของผู้ตามแต่ละบุคคล เห็นปัจเจกบุคคลเป็นคนที่มีความหมาย มีจิตใจเป็นของตนเอง มากกว่าจะเห็นว่าเขาเป็นเพียงพนักงานหรือเป็นเพียงปัจจัยการผลิตเท่านั้น

๔. ผู้นำคุณธรรมกับการพัฒนาประชาธิปไตยร่วมสมัย

ในที่นี้ผู้เขียนใคร่ขอนำหลักธรรมที่นอกจากบุคคลทั่วไปควรนำมาเป็นเครื่องชี้้นำในการดำเนินชีวิตแล้ว ตัวผู้นำในระบอบประชาธิปไตยก็ควรนำมาปฏิบัติด้วย คือ หลักสัปปุริสธรรม ๗

ประกอบด้วย (๑) ฉัมมัณฺญุตตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ คือการเป็นผู้รู้จักผล รู้จักเป้าหมาย (๒) อັตถัณฺญุตตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้เหตุผล คือ การเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักหน้าที่ (๓) อັตตัญฺญุตตา รู้จักตน การเป็นบุคคลที่รู้จักตน คือ รู้จักว่าตนเป็นใคร (๔) มัตตัญฺญุตตา รู้จักประมาณ คือ การรู้จักประมาณ รู้จักความพอดี (๕) กาลัญฺญุตตา รู้จักกาลเวลา คือ การรู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม (๖) ปริสัณฺญุตตา รู้จักชุมชนสังคม คือ การรู้จักชุมชน รู้จักระเบียบในสังคม และ(๗) ปุคคัสสัณฺญุตตา รู้จักบุคคล คือ การรู้จักบุคคล หรือการรู้จักอุปนิสัยใจคอและอารมณ์ของผู้อื่น^{๑๑} ซึ่งถือได้ว่าเป็นหลักธรรมหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการดำเนินชีวิตเพื่อให้สอดคล้องกับหลักประชาธิปไตยได้ เพราะหลักสัปปุริสธรรม เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา ที่มีกล่าวถึงคุณสมบัติสำหรับสัปปุริสชน หรือคนดี, หรือ ธรรมของผู้ดี ซึ่งเป็นแนวทางที่ดีที่ควรนำมาปฏิบัติ เป็นธรรมที่ทำให้ผู้นำเป็นผู้นำสมบูรณ์แบบ ให้สอดคล้องกับความเป็นระบอบประชาธิปไตย

ผู้นำที่ยึดหลักธรรมสัปปุริสธรรม ๗ ทั้ง สามารถนำมาสังเคราะห์สู่กระบวนการบูรณาการให้สอดคล้องกับผู้นำในระบอบประชาธิปไตย ได้ดังนี้

๑) การเป็นผู้รู้จักเหตุ รู้จักหน้าที่ คือเป็นการรู้จักหน้าที่เป็นการทำหน้าที่ของตนเองให้สมบูรณ์ตามที่ได้รับมอบหมาย มีการเรียนรู้เพิ่มพูนทักษะงานในหน้าที่ของตนเอง เข้าใจเหตุปัจจัยต่างๆ รู้จักสิทธิ หน้าที่ของตน มีการเรียนรู้เพิ่มพูนทักษะงานในหน้าที่ของตนเองซึ่งสอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตยคือมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง และสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองได้

๒) การเป็นผู้รู้จักผล รู้จักเป้าหมาย คือ มีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล คิดกว้าง มองไกล ใฝ่สูง มีเหตุผลที่จะสามารถควบคุมอารมณ์ข่มใจในสถานการณ์ต่างๆได้เสมอ ถ้าทุกคนมีเหตุผลมีเป้าหมายชัดเจน งานจะสำเร็จเป็นไปตามเจตนารมณ์ได้และพัฒนาไปสู่จุดหมายปลายทางได้เป็นอย่างดี สามารถแยกแยะปัญหาในเรื่องส่วนตัวของบุคคลออกจากส่วนรวมมีการคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตย คือการมีความสามารถอธิบายความมุ่งหมายและหลักการของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยให้ผู้อื่นเข้าใจเพื่อช่วยเหลือไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองได้

๓) การเป็นบุคคลที่รู้จักตน รู้จักว่าตนเป็นใคร คือเป็นการพัฒนาศักยภาพของตนเองให้รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม มีความสามารถ มีสติปัญญา มีความรู้ทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย มีอุดมการณ์เชื่อมั่นในตนเอง ใฝ่รู้ ใฝ่คิดอยู่เสมอ พัฒนาตนเอง มีความกระตือรือร้นยอมรับสภาพความเป็นจริงของตนเอง รู้จักตนเอง ตนเป็นใคร เกิดมาแล้วทำอะไรได้บ้าง มีบทบาทหน้าที่อย่างไรในสังคม อีกทั้งรู้ตัวเองว่าจะใช้สิทธิเสรีภาพของตัวเองเมื่อใดเวลาใดและสถานที่ใดจึงจะเหมาะสม ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตย คือการมีความสามารถปรับปรุงวิถีดำเนินชีวิตให้มีความยืดหยุ่นได้และให้คำแนะนำแก่ผู้อื่นมีความเข้าใจตรงกันในการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตประชาธิปไตยเสมอ

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). สลายความขัดแย้ง: นิติศาสตร์-รัฐศาสตร์-เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด.๒๕๔๖.

๔) การรู้จักประมาณ รู้จักความพอดี คือเป็นการรู้จักความพอเหมาะ รู้จักพอดีและพอเพียง ในการดำเนินชีวิต รู้จักเพียงพอ พอใจในสิ่งที่มีอยู่ พอดี พอประมาณ ไม่น้อยและไม่มากจนเกินไป มีความมัธยัสถ์และอยู่อย่างพอเพียงเลี้ยงตนบนสัมมาชีพ มีความเข้าใจในการดำรงชีพอย่างพอดี พึ่งตนเอง คือ อยู่อย่างพอเพียงเลี้ยงตนบนสัมมาชีพและวางตนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ทางการเมืองได้ ยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นๆ เสมอแม้ว่าจะแตกต่างจากตนเองและสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมในชุมชนเป็นอย่างดี ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตย คือในทางการเมือง ควรเคารพระบอบประชาธิปไตยและวางตัวเป็นกลางเสมอ อีกทั้งรู้ตัวเองว่าจะใช้สิทธิเสรีภาพของตัวเองเมื่อใด เวลาใด และสถานที่ใดจึงจะเหมาะสม

๕) การรู้จักกาลเวลาอันเหมาะสม ด้วยประชาธิปไตยกับพุทธศาสนามีความเหมาะสม ใกล้เคียงกันในหลายมิติ ดังนั้นการรู้และยอมรับ การใช้ดุลยพินิจให้เหมาะสม เป็นการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนเอง รู้จักแสดงออกให้เหมาะสมกับกาลเวลา เช่น สามารถปรับปรุงวิธีดำเนินชีวิตให้มีความยืดหยุ่นได้ และให้คำแนะนำแก่ผู้อื่นที่มีความเข้าใจตรงกัน ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตย คือการมีความสามารถแยกแยะปัญหาในเรื่องส่วนตัวของบุคคลออกจากส่วนรวมและสามารถควบคุมอารมณ์ ช่มใจ ในสถานการณ์ต่างๆ ได้เสมอ

๖) การรู้จักชุมชน รู้จักระเบียบในสังคม คือเป็นการเรียนรู้สภาพสังคมแวดล้อม รู้ความต้องการของคนในชุมชน รู้วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ยอมรับกติกาของสังคมนั้นๆ ปฏิบัติตนเหมาะสมกับสภาพของสังคม เป็นผู้นำในการปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนไม่สร้างปัญหาให้ชุมชนที่ตนเอง อาศัยเรียนรู้การเหมือน ความต่างของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตย คือการมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสามารถวิเคราะห์สถานการณ์ทางการเมืองได้ พร้อมกับการยอมรับฟังความคิดเห็นของคนอื่นๆเสมอ แม้ว่าจะแตกต่างจากตนเองและสามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมในชุมชนเป็นอย่างดี

๗) การรู้จักบุคคล หรือการรู้จักอุปนิสัยใจคอและอารมณ์ของผู้อื่น คือเป็นการเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น การมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี การรู้จักเสียสละให้กับบุคคลอื่นๆ การเข้าใจพื้นเพ ใจคอและอารมณ์ของคนในชุมชน มีการยอมรับข้อดีข้อเสียของตนเองและของผู้อื่น จิตใจกว้าง เรียนรู้การการดำเนินชีวิตร่วมกันและการเรียนรู้บุคคลอื่น ได้มีโอกาสบำเพ็ญประโยชน์กับศาสนสถาน ซึ่งสอดคล้องกับความเป็นประชาธิปไตย คือ มีการสนับสนุนส่งเสริมการมีส่วนร่วม สามารถอธิบายความมุ่งหมาย และหลักการของการปกครองในระบอบประชาธิปไตยให้ผู้อื่นเข้าใจเพื่อช่วยเหลือไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางการเมือง สร้างความสามัคคีในหมู่คณะ ไปพร้อมกับการปฏิบัติต่อผู้อื่นด้วยความยุติธรรม เป็นกัลยาณมิตรต่อเพื่อนร่วมงานและให้กำลังใจกับผู้อื่นทั้งในด้านที่มีปัญหาส่วนตัวและปัญหาครอบครัว

๕. สรุป

ผู้นำที่มีคุณธรรมที่เรียกว่าล้าหน้าในยุคสมัย คือสามารถเสนอสิ่งที่แตกต่างห่างไกลจากความคิดของคนส่วนใหญ่ในขณะนั้น จิตใจของผู้นำลักษณะนี้น่าเอาเป็นเยี่ยงอย่างในความกล้าหาญในความเสียสละและความแน่วแน่ มีจิตใจหล่อหลอมตัวเองให้สูงส่ง ทั้งการเมือง ศาสนา สร้างคุณค่าที่ดี เห็นถึงความตั้งใจแน่วแน่ มีอุดมการณ์ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีคุณลักษณะผู้นำ (trait approach)

ที่กล่าวว่า ผู้นำมีหลายลักษณะ การที่จะเป็นผู้นำได้นั้นต้องมีคุณสมบัติพิเศษและมีคุณลักษณะที่แตกต่างจากคนทั่วไป จะมีลักษณะภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง อันเป็นผู้นำที่มีแนวคิดที่ทรงอิทธิพลต่อสังคมที่ให้สังคมนั้นมีความเลื่อมใสศรัทธา อีกทั้งผู้นำที่มีความเป็นประชาธิปไตยในเบื้องต้น คือควรเป็นผู้ที่ยึดมั่นในหลักพุทธธรรมด้วย ซึ่งถือเป็นกระบวนการทางสังคมของการบ่มเพาะคุณธรรมของความเป็นมนุษย์ ให้มีระดับคุณธรรมของความเป็นประชาธิปไตยของสังคมที่ติงาม หรือกล่าวได้ว่า คุณธรรมไม่สามารถแยกตัวออกจากวิถีชีวิตประชาธิปไตยได้ ซึ่งนั่นคือผู้นำควรมีการเรียนรู้หลักธรรม และความเป็นประชาธิปไตยให้เข้าใจและปฏิบัติได้ อันจะส่งผลให้เกิดการส่งเสริมประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ต่อไป

บรรณานุกรม

- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **สลายความขัดแย้ง: นิติศาสตร์-รัฐศาสตร์-เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิก จำกัด. ๒๕๔๖.
- ทวิช เปล่งวิทยา. **จิตวิทยาผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์. ๒๕๒๒
- รัตติกรณ์ จงวิศาล. **ผลการฝึกอบรมภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงของผู้นำนิสิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์**. วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร. ๒๕๔๓
- สุนทร วงศ์ไวยศวรรณ. **ภาวะผู้นำ**. ใน เอกสารการสอนชุดองค์การและการจัดการหน่วยที่ ๑๒. นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ๒๕๔๙
- สำเร็จ สิงหะวาระ. **ระเบียบการตำรวจเกี่ยวกับคดี**. กรุงเทพมหานคร: สุตรไพศาล. ๒๕๒๖
- Bass, B.M. & Avolio B.I. (1990). **Transformational Leadership Development**, (Pola Alto. California : Consulting Psychologists Press.
- Bennis, G., & Nanus, B. (1981). **Leadership: Executive ability**. New York: Harper & Row.
- Boles, W., (1986). **Research in education**. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Daft, L. (1994). **Management**. Canada, NL: Harcourt Limited.
- Jacobs, T. O. (1970). **Leadership and exchange in formal organizations**. Alexandria, VA” Human Resources Research Organization.
- Janda, K. F. (1960). **Towards the explication of the concept of leadership in terms of the concept of power**. Human Relations, 13(3), 345-363.

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

การพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ สำหรับโรงเรียนวิถึพุทธยุคใหม่
Development of learning skills in the 21st century
for modern Buddhist schools

ณัฐกานท์ กล่อมกุล*
ผศ.ดร.อุทัย สติมัน**

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขา มาใช้ในการพัฒนาทักษะการเรียนรู้อันจะทำให้เป็นคนเก่ง คนดีและมีความสุขซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสังคมในศตวรรษที่ ๒๑ เพื่อนำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีความรู้ความสามารถ มีทักษะการเรียนรู้ เช่นการคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์และสร้างนวัตกรรม การสื่อสารและการทำงานร่วมกับผู้อื่น การศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ต้องเป็นกระบวนการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ คือเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นสังคมที่มีความพร้อมในการแข่งขันกับสังคมโลก การพัฒนาโรงเรียนวิถึพุทธ ย่อมอำนวยความสะดวกเป็นอเนกประการ นั่นคือทั้งบ้าน วัด และโรงเรียน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถึพุทธ สมาชิกในบ้านและชุมชนเป็นคนดี ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขและสิ่งเสพติดให้โทษทุกชนิด เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น วัดได้ศาสนทายาทที่ดีและเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากขึ้น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่นและได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอย่างดี

คำสำคัญ : ทักษะการเรียนรู้ ศตวรรษที่ ๒๑ โรงเรียนวิถึพุทธ

Abstract

This article focuses on the principles of Buddhism, especially the threefold principles. Used to develop learning skills that will make a person good Good and happy people, which are important and essential skills for society in the 21st century for contribute to the development of human resources with knowledge and ability Have learning skills Such as analytical thinking Creativity and innovation Communication and working with others Education is important to national development. Must be a development process that will lead to success Is a learning society, a society that is ready to compete with the world society Development of Buddhist schools Would benefit many things, that is, both houses, temples and schools benefiting from the development of Buddhist schools House members and communities are good people. Do not interfere with all kinds of punishment and

---

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต.

drug abuse. Is an important force in community development The temple has good heirs and is more powerful in propagating Buddhism. The school is trusted. Confidence and cooperation from stakeholders

Keywords: learning skills 21st century Buddhist schools

๑. บทนำ

การศึกษาที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ มีบทบาทโดยตรงต่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีคุณภาพเหมาะสมและมีคุณสมบัติสอดคล้องกับความต้องการในการใช้กำลังคนของประเทศ การศึกษาจึงเป็นปัจจัยหลักที่สำคัญต่อการเพิ่มศักยภาพในการแข่งขันของประเทศ ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงควรมีความสอดคล้องและเหมาะสมกับสภาพบริบทรอบด้านที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อนำไปสู่การกำหนดกรอบแนวคิดใหม่ภายใต้กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม

เป็นที่ทราบกันทั่วไปแล้วว่า ปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของโลกก้าวเข้าสู่ศตวรรษใหม่ ซึ่งเป็นศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงของโลกได้ส่งผลกระทบทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการสื่อสารที่ทำให้โลกทั้งโลกเชื่อมโยงและสื่อสารถึงกันได้อย่างรวดเร็ว เป็นโลกไร้พรมแดน การศึกษาเป็นเสาหลักของการพัฒนาที่ยั่งยืน สังคมในวันพรุ่งนี้ถูกกำหนดโดยทักษะและความรู้ที่ต้องการในปัจจุบัน^๑ เป็นยุคที่ความเจริญทางเทคโนโลยีวิ่งเข้ามาหาเราอย่างรวดเร็ว มีความแรงและต่อเนื่อง เป็นวัฒนธรรมบริโภค ที่สร้างค่านิยมในวัตถุ และขณะเดียวกันก็ได้กัดกร่อนความเป็นมนุษย์ที่มีเหตุผล รุกรานวัฒนธรรมเชิงปัญญาลง เป็นการรุกรานที่เห็นได้ชัดในระนาบของคุณภาพคนและคุณภาพการศึกษาของคน และหากพิจารณาอย่างชัดเจนแล้วจะเห็นว่า ปัญหาของระบบการศึกษาไทยปัจจุบัน เกิดจากหลายปัญหา อาทิเช่น การศึกษาไทยเป็นระบบการศึกษาที่ไร้ปัญญา มีโครงสร้างทางการศึกษามาก ครูอาจารย์สอนไปเรื่อยๆ สอบแบบไม่มีปัญญา เพราะหมดทุกระดับไม่ว่าจะเป็นประถม มัธยม อุดมศึกษา ระบบการศึกษาจึงจัดอยู่ในสภาพที่ไร้ปัญญา^๒ มหาวิทยาลัยอันเป็นชุมชนของผู้ทรงรู้นั้น แท้ที่จริงกลับมีปัญญาเป็นทาส เยาวชนไทยเป็นจำนวนมากไม่รักการอ่าน เด็กหลงติดในสื่อที่ไร้ประโยชน์ การอ่านเป็นทักษะและนิสัยที่ต้องสร้างให้แก่คนไทยโดยเฉพาะเยาวชนไทยอย่างเร่งด่วน^๓ ดังนั้นการศึกษาจึงมีบทบาทสำคัญในการสร้างและเตรียมเยาวชนของชาติ เพื่อเข้าสู่โลกยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ซึ่งการจัดการศึกษาสำหรับในปัจจุบันที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรง จะต้องเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ชนะจากกระบวนทัศน์แบบดั้งเดิมไปสู่กระบวนทัศน์ใหม่ ที่มีความยืดหยุ่น สร้างสรรค์ ทำหาย และซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับ เป็น

^๑ เลขาธิการสภาการศึกษา,สำนักงาน, การประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ ๒ ประจำปี ๒๕๕๗ “มาตรฐานการศึกษาเพื่อพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตในโลกศตวรรษที่ ๒๑”, (กรุงเทพฯ: เลขาธิการสภาการศึกษา, ๒๕๕๗), หน้า ๑.

^๒ รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ อดุลย์ วิริยเวชกุล, การอุดมศึกษาปริทัศน์ ๒, มหาวิทยาลัยมหิดล. (พฤศจิกายน ๒๕๓๘), หน้า ๓.

^๓ “ถกภาวะวิกฤตการอ่าน” บทความพิเศษ ใน ผู้จัดการรายวัน. ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๘. และอ่านรายงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ในสมุดสถิติรายปีประเทศไทย บรรพ ๓๒ (๒๕๑๙-๒๕๒๓) หน้า ๖๔-๖๕. โดย กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. ใน มติชนรายวัน ๒๙ ธันวาคม ๒๕๓๘ หน้า ๑๑.

การศึกษาที่จะทำให้โลกเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เพื่อนำไปสู่การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีความรู้ความสามารถ มีทักษะการเรียนรู้ เช่นการคิดวิเคราะห์ ความคิดสร้างสรรค์และสร้างนวัตกรรม การสื่อสารและการทำงานร่วมกับผู้อื่น การศึกษามีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งที่จริงแล้ว การศึกษา ต้องเป็นกระบวนการพัฒนาที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ คือเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้เป็นสังคมที่มีความพร้อมในการแข่งขันกับสังคมโลก ดังนั้น การศึกษาต้องเป็นปัจจัยสำคัญที่จะกระตุ้นให้ผู้เรียนแสวงหาความรู้ มีความกระตือรือร้น โดยการศึกษาและเรียนรู้ที่ต้องอาศัย “ครู” เป็นผู้สอนความรู้ อาจไม่จำเป็นสำหรับเด็กในยุคนี้ แล้วก็ได้ ถ้าหากครูไม่รู้จักที่จะปรับเปลี่ยนบทบาทเป็น “ผู้ฝึก” หรือ “ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้” เพื่อจุดประกายให้เด็กได้ปฏิบัติตาม แล้ว อาจจะไม่ทันกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกยุคปัจจุบัน และอาจทำให้เด็กเกิดความเบื่อหน่ายในกระบวนการเรียนรู้แบบเดิมๆ ซึ่งเด็กในยุคนี้เป็นเด็กที่มีอิสระที่จะเลือก แสดงความคิดเห็น เป็นตัวของตัวเอง มีความสนุกสนานและการเล่นเป็นส่วนหนึ่งของงาน มีความร่วมมือและเป็นส่วนหนึ่งของทุกกิจกรรม ต้องการความรวดเร็วในการสื่อสาร หาข้อมูลและตอบคำถาม และยังสร้างนวัตกรรมต่อทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิต ผู้เรียนในปัจจุบันนี้ ควรมีความเข้าใจและจดจำเนื้อหาที่เรียนไม่เพียงแต่ เพื่อสอบผ่านหรือ เพื่อให้ได้ผลการเรียนที่ดีเท่านั้น แต่ต้องมีการจดจำเนื้อหาให้ยาวนานมากพอที่จะนำไปประยุกต์ใช้ในการดำรงชีวิตทั้งในปัจจุบันและอนาคตได้ ผู้เรียนที่มีความสามารถทางด้านการเรียนส่วนใหญ่มีทักษะและความสามารถในการทำงานหรือทำชิ้นงานที่ได้รับมอบหมายได้อย่างมีคุณภาพเช่นกัน โดยเมื่อพิจารณาในรายละเอียดของเนื้อหา พบว่าชิ้นงานมีความน่าสนใจและมีความยากกว่ากลุ่มผู้เรียนที่มีความสามารถทางการเรียนต่ำกว่า บ่งชี้ให้เห็นถึงระยะเวลาที่ใช้ในการทำชิ้นงานซึ่งสะท้อนถึงความอดทนต่อการทำงานด้วย แม้ว่าผู้เรียนที่มีความสามารถทางการเรียนสูง จะมีคุณลักษณะการทำงานตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น แต่ทักษะกระบวนการของการเรียนรู้ส่วนบุคคลยังคงต้องมีการพัฒนาและเพิ่มพูนอย่างต่อเนื่องด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากปัญหาการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษา เช่น ปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน ปัญหาเกี่ยวกับการสอนให้ผู้เรียนเป็นผู้เรียนที่มี คุณลักษณะที่พึงประสงค์ ปัญหาการอ่านหนังสือ ตลอดจนความทันสมัยของเนื้อหาที่ครูสอน เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้ส่วนหนึ่งเกิดจากบทบาทของผู้เรียนที่ลักษณะเป็นผู้รับ (Passive Learner) ทำให้บทบาทสำคัญตกอยู่ที่ผู้สอน ดังนั้นทั้งครูและศิษย์ต่างต้องพัฒนาและปรับตัวเข้าหากันให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของโลกในยุคศตวรรษที่ ๒๑ อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้^๔ โดยเป้าหมายต้องสามารถพัฒนาคนให้มีความเป็นผู้เรียนเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ทำให้บัณฑิตใหม่มีแนวคิดและพฤติกรรมที่สามารถต้านทานกระแสสังคมปัจจุบันได้ อาทิเช่น ลดความเป็นนักวัตถุนิยม มีความประหยัด มีธรรมะคือhiriโอตปปะ รู้จักละอายและเกรงกลัวต่อบาป ดำรงตนเป็นพลเมืองที่ดี

^๔ ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอาน. *อนาคตการศึกษาไทยในสองทศวรรษหน้า*. กรุงเทพมหานคร : บริษัทซัคเซสมิเดีย จำกัด. ๒๕๓๙ หน้า ๑๒๗-๑๓๓.

^๕ วิจารย์ พานิช. *วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ ๒๑*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์, ๒๕๕๕.

ของสังคม คุณลักษณะเหล่านี้^๖ นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ที่จะสะท้อนให้เห็นว่าการศึกษามีหน้าที่สำคัญ คือการสร้างสังคมที่นิยมในวัฒนธรรมแห่งปัญญา

จากเหตุผลดังกล่าวการศึกษาการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ สำหรับโรงเรียนวิถีพุทธยุคใหม่ให้มีความเหมาะสมกับความเป็นผู้เรียนรู้้อย่างแท้จริง ซึ่งจะต้องอาศัยหลักไตรสิกขา ๓ ประการ ได้แก่ ๑. การพัฒนาด้านศีล ๒. การพัฒนาด้านสมาธิ และ ๓. การพัฒนาปัญญา ที่เหมาะสม และสอดคล้องกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ก็จะทำให้โรงเรียนวิถีพุทธยังเป็นโรงเรียนที่ยังได้รับความนิยมในสังคมไทย

๒. แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธคือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชน ไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคม สามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข โรงเรียนวิถีพุทธจะนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและ พัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ โรงเรียนวิถีพุทธ คือโรงเรียน ที่จัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยดำเนินตามมรรค ซึ่งเป็นวิถีแห่งการดำเนินชีวิต ในพระพุทธศาสนา ที่แปลว่าทางอันประเสริฐมีองค์ ๘ ประการ พัฒนาตามหลักไตรสิกขาสรุปว่า โรงเรียนวิถีพุทธคือโรงเรียนที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานที่ ฝึกอบรมผู้เรียนให้กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คำว่า เป็น ในกรณีนี้หมายถึงกิน อยู่ ดู และฟังตามหลักไตรสิกขาคือให้เกิดความประพฤติที่ดีงาม (ศีล) เกิดความมั่นคงในอารมณ์ (สมาธิ) เกิดความรอบ รู้อะไร (ปัญญา) ประยุกต์หลักพุทธธรรมให้ใช้ในชีวิตประจำวันได้ และสามารถบูรณาการ หลักธรรมให้เข้ากับรายวิชาอื่นๆ คือสอดแทรกวิถีแห่งความเป็นพุทธลงในทุกรายวิชาที่ทำการเรียนการสอน เป็นโรงเรียนที่เน้นหลักในการดำเนินชีวิตใหม่มีความสุข มีวิถีแห่งการดำเนินชีวิตที่ ชัดเจนนั่นคือหลักของมรรคมืดองค์ ๘ ประการ^๗

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภavana ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิต ปัญญา กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่าง ๆ ในหลักสูตร นั่นคือ มีศีล สมาธิ ปัญญาเป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน กล่าวคือ โรงเรียนฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา ดังนั้น ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหลัก

^๖ พรศักดิ์ ตรีภูมิกานต์. การสอน ISO9002. ในระดับอุดมศึกษา. กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการการศึกษาทั่วไป จัดโดย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๐ หน้า ๘๐-๘๒.

^๗ พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น, (กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

ไตรสิกขาตลอดเวลา ทั้งขณะที่กิน อยู่ ดู และ ฟัง ซึ่งเป็นกิจกรรมวัตรประจำวันของนักเรียน^{๕๕}

โรงเรียนวิถิปุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติ ทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริงสามารถ ดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม ๓ ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรมให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้าน สุขการ พัฒนาที่สมบูรณ์ได้ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขานี้เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ ที่ สมบูรณ์ด้วยภavana ๔ คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิตใจ และปัญญา กระบวนการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิปุทธต้องบูรณาการไตรสิกขาเข้ากับกลุ่มสาระและกิจกรรมต่าง ๆ ในหลักสูตรนั้น คือ มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเหมือนเส้นด้ายที่ร้อยเรียงทุกกลุ่มสาระและกิจกรรมเข้าด้วยกัน กล่าวอีก นัยคือ โรงเรียนฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา ดังนั้น ผู้เรียนต้องปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาตลอดเวลา โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องมีไตรสิกขาในขณะที่กิน อยู่ ดู และ ฟัง ซึ่งเป็นกิจกรรมประจำวันของนักเรียน เมื่อมีไตรสิกขาเป็นเครื่องมือพัฒนาแล้ว ผลที่ตามมา คือ ผู้เรียนจะได้รับการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านไปพร้อมกันได้แก่^{๕๖}

๑) พัฒนาการทางกาย (กายภavana) หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย คือ การฝึกอบรมกายให้รู้จักติดต่อกันของกับสิ่งแวดล้อมทั้งหลายด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้เกิดโทษให้เป็นกุศลธรรมงอกงาม ใหญ่กุศลธรรมเสื่อมสูญในเบื้องต้น คือ ให้กินเป็น อยู่เป็น ดู เป็น และฟังเป็น กายภavanaจึงเป็นเรื่องของการพัฒนาตนเองเพื่อความสัมพันธที่ดีกับสิ่งแวดล้อม ทางกายภาพ

๒) พัฒนาการทางด้านสังคม (ศีลภavana) หมายถึง การเจริญศีลคือการพัฒนาความประพฤติฝึกอบรมให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์และกติกาของสังคม ไม่เบียดเบียน หรือก่อ ความเดือดร้อนเสียหายให้แก่สังคม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี

๓) พัฒนาการทางจิต (จิตภavana) หมายถึงการเจริญจิต คือพัฒนา ฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อุตุน มีสมาธิ สดชื่น เบิกบาน ผ่องใส เป็นต้น

๔) พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภavana) หมายถึงการเจริญปัญญา คือการพัฒนา ปัญญา การฝึกอบรมทางปัญญา ใหญ่และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รูเท่าทันการ เปลี่ยนแปลงของโลกและชีวิตตามสภาวะที่เป็นจริง สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ไม่ลุ่มหลงไป ตามกระแสนิยม สามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา ผู้เรียนที่มีการพัฒนาการทั้ง ๔ ด้านนี้ จะเป็น คนเก่ง ดี และมีความสุขด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

^{๕๕} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), อังโน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถิปุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๒.

^{๕๖} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถิปุทธ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑ - ๓๓.

(๑) พัฒนาการร่างกาย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาชีวะและพัฒนากายทางดาน ปญญาซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาการที่จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง

(๒) พัฒนาการทางสังคม ซึ่งเป็นผลจากการยึดมั่นในศีลธรรม รักษาระเบียบวินัย และจรรยาบรรณ จะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดี

(๓) พัฒนาการทางจิต ซึ่งเกิดจากการบริหารทางจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่น ๆ จะทำให้ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนมีความสุข

โรงเรียนวิถิปุทธเป็นนวัตกรรมจัดการศึกษาอีกนวัตกรรมหนึ่งที่มุ่งหวังพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ โดยการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เน้นการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมตามหลัก ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งมีจุดเริ่มต้นที่ การกิน อยู่ ดู ฟังเป็นต่อเนื่องอย่างบูรณาการไปถึงการพัฒนาตนเองกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ วัตถุ เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ การพัฒนาจิตใจ ให้มีสมาธิ สงบ สบาย สดชื่น เบิกบานมุ่งมั่น เข้มแข็ง เพียรพยายาม รวมทั้งมีปัญญารู้เข้าใจเหตุผลตามความเป็นจริง^{๑๐}

สรุปได้ว่า โรงเรียนวิถิปุทธคือโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่ฝึกอบรมผู้เรียนให้มีวิถีชีวิตแบบชาวพุทธทั้งในและนอกสถานศึกษา ฝึกอบรมผู้เรียนให้ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น และจัดการศึกษาตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าโดยดำเนินตามมรรคมีองค์ ๘ โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนา บูรณาการหลักธรรมให้เข้ากับรายวิชาอื่นๆ คือสอดแทรกวิถีแห่งความเป็นพุทธวิถีแห่งปัญญาลงในทุกรายวิชา ที่ทำการเรียนการสอน

๓. การพัฒนาทักษะการเรียนรู้สำหรับโรงเรียนวิถิปุทธ

โรงเรียนวิถิปุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถ กิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้าน ด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรม ทั้งศีล หรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดำรงสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจ ที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญา ที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขานี้^{๑๑} โดย พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้สรุประบบพัฒนาผู้เรียนด้วย

^{๑๐} บรรณเจตพร รัตนพันธุ์, อ่างใน กระทรวงศึกษาธิการ, ยุทธการพัฒนารองเรียนวิถิปุทธ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อูษาการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๑๑} ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม, “เอกสารประกอบการสัมมนาโรงเรียนวิถิปุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๘ ประจำปี ๒๕๖๐”, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐), หน้า ๔.

ไตรสิกขา ดังแสดงในแผนภาพ ดังนี้^{๑๒}

แผนภาพแสดงระบบพัฒนาทักษะผู้เรียนด้วยไตรสิกขา

จุดเน้น โรงเรียนวิถิพุทธนั้นควรดำเนินการพัฒนาทักษะของผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” คือ ปัญญาเข้าใจในคุณค่าค่าแท้ ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตา เป็นฐานการดำเนินชีวิต โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา^{๑๓} คือมีปัญญาเข้าใจในคุณค่าแท้ใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นรากฐานการดำเนินชีวิต โดยผู้บริหาร และคณะครูเป็นกัลยาณมิตร ช่วยกันพัฒนาดำเนินการจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีวิถีการทำงาน วิถีชีวิต วิถีการเรียนรู้ วิถีวัฒนธรรมต่าง ๆ ตามหลัก “ไตรสิกขา” ที่นำไปสู่ “ปัญญา” วิถีชีวิตที่ดีงามตามหลักไตรสิกขาทั้ง ๓ ด้าน^{๑๔} ดังต่อไปนี้

๑. ศีล (พฤติกรรม)

- ๑) มีกิริยามารยาท กินอยู่ ดู ฟัง เป็น

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), อ่างใน สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, สรุปแนวคิดจากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.vitheeбудdha.com/main.php> [๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

^{๑๓} กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ, หน้า ๓.

^{๑๔} สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, รูปแบบโรงเรียนวิถิพุทธ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.vitheeбудdha.com/main.php> [๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

- ๒) รู้จักพิจารณาเลือกเสพสิ่งบริโภค และสื่อต่าง ๆ ให้เกิดประโยชน์ด้วยปัญญา
- ๓) รู้จักความพอดี พอประมาณในการแสวงหา บริโภค สะสมสิ่งต่าง ๆ
- ๔) ปฏิบัติตามระเบียบ กฎเกณฑ์ภายนอกที่ถูกต้องเพื่อให้เกิดวินัยในตนเอง
- ๕) ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่นโดยมีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต
- ๖) มีชีวิตที่สัมพันธ์ด้วยดีกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม

๒. จิตใจ (สมาธิ)

- ๑) มีสมรรถภาพที่ดี คือ มีสมาธิ มีความตั้งมั่น เข้มแข็ง มุ่งมั่นทำดี ด้วยจิตใจกล้าหาญ
- ๒) อดทนสู้สิ่งยาก ขยันหมั่นเพียร ไม่ย่อท้อสามารถฟันฝ่าอุปสรรคผ่านความยากลำบากไปได้ พึ่งตนเองได้
- ๓) มีคุณภาวะ คือ มีความกตัญญูรู้คุณ มีจิตใจเมตตา กรุณาโอบอ้อมอารีมีน้ำใจ ละอาย กลัวบาป ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ กล้ารับผิด เกิดจิตที่เป็นกุศลอย่างสม่ำเสมอ
- ๔) มีสุขภาวะที่ดี คือ มีความสุข ความร่าเริง เบิกบาน มองโลกในแง่ดี มีกำลังใจเกิดแรงบันดาลใจในการเรียนรู้ ในการร่วมกิจกรรมงานต่าง ๆ

๓. ปัญญา

- ๑) มีศรัทธาเลื่อมใสและความเข้าใจในพระรัตนตรัย ในกฎแห่งกรรม และในบาป บุญคุณโทษ
  - ๒) มีทักษะและอุปนิสัยในการเรียนรู้ที่ดี จูงใจ ใฝ่รู้ รู้จักการค้นคว้า การจดบันทึก ให้เกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง การคิดวิเคราะห์ประมวลผลสามารถนำเสนอถ่ายทอดได้ทั้งแบบกลุ่มและรายบุคคล
  - ๓) มีทักษะชีวิตเท่าทันต่อสิ่งเร้าภายนอกและกิเลสภายในตนสามารถแก้ปัญหาชีวิตได้
  - ๔) สามารถนำหลักธรรมไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตได้ มีฐานชีวิตที่ดีมีทัศนคติที่ดีต่อการปฏิบัติธรรม เกิดปัญญาเข้าใจในสังขารธรรมในชีวิตได้ตามภาวะของตน สามารถต่อยอดพัฒนาไปสู่การปฏิบัติธรรมให้เกิดความเจริญงอกงามในธรรมที่สูงยิ่งขึ้นไป
- สรุปได้ว่า รูปแบบโรงเรียนวิถิพุทธ มีจุดเน้นในการพัฒนาทักษะของผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือศีล สมาธิ ปัญญา ผ่านการพัฒนาการ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น อย่างมีปัญญารู้เข้าใจในคุณค่าแท้ โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาการดำเนินชีวิตด้วยการใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงหาปัญญาและวัฒนธรรมเมตตาต่อกัน

๔. สรุป

ประโยชน์ของโรงเรียนวิถิพุทธว่า ภาพอันงดงามของโรงเรียนวิถิพุทธเป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขา มาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและจัดการศึกษาอย่างชัดเจน โดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์สภาพดำเนินงานที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ติงามควบคู่กันไป โรงเรียนวิถิพุทธจัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์

ที่สมบูรณ์ด้วยภาวนา ๔^{๑๕} คือ พัฒนาการทางกาย (กายภาวนา) พัฒนาการทางสังคม (ศีลภาวนา) พัฒนาการทางจิต (จิตตภาวนา) พัฒนาการทางปัญญา (ปัญญาภาวนา) ผู้เรียนที่ได้รับการพัฒนาทั้ง ๔ ด้านนั้นจะเป็นคนเก่ง ดีและมีความสุข ด้วยเหตุผลคือจากการศึกษาวิชาชีวะและพัฒนาทางปัญญา ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาการจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง จากการศึกษาในศีลธรรม รักษาระเบียบวินัยและจรรยาบรรณจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดีและ จากการบริหารจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่น ๆ จะทำให้ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนที่มี ความสุข

โรงเรียนวิถิพุทธเมื่อได้รับการบริหารจัดการด้วยดียอมอำนวยความสะดวกเป็นอเนกประการ นั่นคือ ทั้งบ้าน วัด และโรงเรียน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถิพุทธดังนี้ สมาชิกในบ้าน และชุมชน เป็นคนดี มีศีล ๕ เป็นหลักปฏิบัติ ไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขและสิ่งเสพติดให้โทษทุกชนิด เป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น วัดได้ศาสนทายาทที่ดีและเป็นกำลังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนามากขึ้น โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่นและได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเป็นอย่างดี

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ. **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.). ๒๕๔๘.
- “ถกภาวะวิกฤตการอ่าน” บทความพิเศษ ใน ผู้จัดการรายวัน. ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๓๘. และอ่านรายงานเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ในสมุดสถิติรายปีประเทศไทย บรรพ ๓๒ (๒๕๑๙-๒๕๒๓) โดยกรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. ใน มติชนรายวัน ๒๙ ธันวาคม ๒๕๓๘
- บรรเจอดพร รัตนพันธ์. **ยุทธการพัฒนารั้วโรงเรียนวิถิพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อูษาการพิมพ์ จำกัด. ๒๕๔๗.
- พรศักดิ์ ตระกูลชีวพานิตต์. **การสอน ISO9002. ในระดับอุดมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : เอกสารประกอบการสัมมนาโครงการการศึกษาทั่วไป จัดโดย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ๒๕๔๐
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **โรงเรียนวิถิพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต). **ขอบฟ้าแห่งความรู้ กับผลงานด้านการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา. ๒๕๔๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **อ้างอิง** สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. **สรุปแนวคิดจากหนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืน**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.vithebuddha.com/main.php> [๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙].
- พระพรหมคุณาภรณ์. (ป.อ. ปยุตโต). **การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกินอยู่เป็น**. กรุงเทพมหานคร: อูษาการพิมพ์. ๒๕๔๗.

^{๑๕} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **ขอบฟ้าแห่งความรู้ กับผลงานด้านการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด สามลดา, ๒๕๔๘), หน้า ๓๓.

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **โรงเรียนวิถิปุทธ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๔๗.
- รองศาสตราจารย์ นายแพทย์ อดุลย์ วิริยเวชกุล. **การอุดมศึกษาปริทัศน์ ๒**. มหาวิทยาลัยมหิดล. พฤศจิกายน ๒๕๓๘
- เลขาธิการสภาการศึกษา.สำนักงาน. ๒๕๕๗. การประชุมทางวิชาการ ครั้งที่ ๒ ประจำปี ๒๕๕๗ “**มาตรฐานการศึกษาเพื่อพัฒนาคนตลอดช่วงชีวิตในโลกศตวรรษที่ ๒๑**”. กรุงเทพฯ: เลขาธิการสภาการศึกษา.
- วิจารณ์ พานิช. **วิถีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์ในศตวรรษที่ ๒๑**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรีสฤษดิ์วงศ์. ๒๕๕๕.
- ศาสตราจารย์ ดร.วิจิตร ศรีสอ้าน. **อนาคตการศึกษาไทยในสองทศวรรษหน้า**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทซัคเซสมิเดีย จำกัด. ๒๕๓๘
- ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม. “**เอกสารประกอบการสัมมนาโรงเรียนวิถิปุทธชั้นนำ รุ่นที่ ๘ ประจำปี ๒๕๖๐**”. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๖๐.
- สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. **รูปแบบโรงเรียนวิถิปุทธ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.vithebuddha.com/main.php> [๒๗ พฤษภาคม ๒๕๕๙].

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

พระพุทธศาสนากับนานาชาติในสังคมร่วมสมัย Buddhism and various religions in contemporary society

ดร.ณัฐพงษ์ มะลิซ้อน*

ผศ.ดร.สมพร เหลาฉลาด*

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวทางการอยู่ร่วมลัทธิในสมัยพุทธกาลและเพื่อสังเคราะห์แนวทางการปฏิบัติตนระหว่างศาสนาในศตวรรษที่ ๒๑ โดยมีวิธีการคือการศึกษาเอกสาร ใช้การวิเคราะห์แนวคิดรูปแบบการอยู่ร่วมกันในพุทธกาลและ แนวปฏิบัติตนเพื่อการอยู่ร่วมกันในศตวรรษที่ ๒๑ ระหว่างศาสนาหรือในสังคมพหุวัฒนธรรม

ผลการศึกษาพบว่า ในสมัยพุทธกาลมีกลุ่มลัทธิต่างๆ มากมายที่อยู่ร่วมกันในสังคมอินเดียหรือชมพูทวีป โดยยึดหลักปฏิบัติในแนวคิดตามแต่เจ้าลัทธิหรือความเชื่อของกลุ่มตน แต่เมื่อเกิดพระพุทธเจ้าขึ้น หรือพระพุทธศาสนา การปฏิรูปแนวคิดใหม่จึงเกิดขึ้น พระพุทธศาสนาจึงเกิดมาเพื่อเป็นการดำเนินชีวิตในทางสายกลาง โดยยึดถือตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือ ใช้ไตรสิกขาเป็นการดำเนินชีวิตตามลำดับขั้น โดยมีการวัดผลด้วย ๔ ขั้นตอน ที่เรียกว่า ภาวนา ๔ หรือ ภาวิต ๔ คือ ภาวิตกาย ภาวิตจิต ภาวิตปัญญา ภาวิตสังคม โดยการอยู่ร่วมกันในยุคพุทธกาลหรือในศตวรรษที่ ๒๑ ของพุทธศาสนิกชน มีการยึดรูปแบบปฏิบัติที่มีพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่าง โดยยึดถือหลักของศาสนาตนเอง หรืออุดมการณ์ ในโอวาทปาฏิโมกข์เพื่อวางจุดหมาย หลักการ และวิธีการ ในการเข้าถึงหลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ และวิธีการ ๖

คำสำคัญ: สังคมพหุวัฒนธรรมร่วมสมัย, พหุวัฒนธรรมในศตวรรษที่ ๒๑, พระพุทธศาสนาในสังคมพหุวัฒนธรรม.

Abstract

Academic articles for the purpose of studying the participation in the history of Christianity and the practice of self-preservation between religions in the ๒๑st century. Buddhist era and practices for coexistence in the 21st century between religion or in a multicultural society

The study indicated that In the modern era, there were many religious groups that lived together in Indian society or the Indian subcontinent. By adhering to the principles of the concept according to the ideology of the group But when the Buddha was born Or Buddhism The reform of the new concept took place. Buddhism was born to be a way of life. By adhering to the principles of the Aranyakan, having the eighth body, or using threefold as a way of life By measuring

* อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.

* อาจารย์ประจำหลักสูตรครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.

with 4 steps Called Phawana 4 or Phawit 4 is Pawitakon Pawitjitphawit Panyapavit, society by being together in the Buddhist era or in the 21st century of Buddhists There is a practice model that has the Buddha as a model. By adhering to the principles of self-religion Or ideology In obedience to the principles of the principles and methods of accessing the principles of 3 ideals 4 and methods 6.

Keywords: multicultural society, contemporary, multiculturalism in the 21st century, Buddhism in pluralistic society.

๑. บทนำ

ทรงสนะเกี่ยวกับโลกและชีวิตในชมพูทวีป หรือ อินเดียสมัยก่อนพุทธกาลได้มีเจ้าลัทธิต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย โดยตั้งเป็นสำนักหรือคณะปรากฏใน **พหุชาลสูตร** ที่ขนิภาย สีลขันธมรรค แห่ง พระสุตตันตปิฎก ว่ามีลัทธิ ถึง ๖๒ ประการ แต่เมื่อกกล่าวโดยย่อ มีที่สำคัญอยู่ ๖ ลัทธิ เรียกโดยทั่วไป ว่า ลัทธิของครูทั้ง ๖

๑. อภิริยลัทธิ เป็นลัทธิที่มีความเห็นว่า ทำก็ไม่เชื่อว่าทำ เช่นบุญบาปไม่มี ความดีความชั่วไม่มี เจ้าลัทธินี้คือ ปุณณกัสสปะ

๒. อเหตุกยลัทธิ เป็นลัทธิที่มีความเห็นว่า ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยสัตว์ทั้งหลายจะได้ดี ได้ชั่ว ได้สุข หรือทุกข์ก็ได้เอง ไม่ใช่เพราะทำดีหรือทำชั่ว อนึ่งสัตว์ทั้งหลายหลังจากท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏแล้วก็ บริสุทธิได้เอง ลัทธินี้จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สังสารสุทธิกาวาท เจ้าลัทธินี้ คือ มกขลิโคศล

๓. นัตถิกยลัทธิ (รวมทั้งอุจเฉทยลัทธิ ด้วย) ลัทธินี้มีความเห็นว่าไม่มีผล คือการทำบุญทำทานการ บูชาไม่มีผล เจ้าลัทธินี้คือ อชิตะเกสกะมพล ท่านผู้นี้สอนเรื่องอุจเฉทยลัทธิด้วย คือ เห็นว่า สัตว์ทั้งหลาย ตายแล้วสูญ

๔. สัสสตยลัทธิ ลัทธินี้มีความเห็นว่า สิ่งทั้งหลายเคยเกิดอย่างไร ก็เป็นไปอย่างนั้น เช่น โลก เทียง จิตเทียง สัตว์ทั้งหลายเคยเกิดอย่างไร ก็เป็นไปอย่างนั้นต่อไปตลอดกาล ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นของ เทียง การฆ่ากันนั้นไม่มีใครฆ่าใคร เพียงแต่เอาศาสตราสอดเข้าไปในธาตุ ซึ่งยั่งยืนไม่มีอะไรทำลายได้ เจ้าลัทธิคือ ปุรุทธกัจจายณะ

๕. อมราวิกเขปิกยลัทธิ ลัทธินี้ความเห็นไม่แน่นอน ชัดสายไหลลื่นเหมือนปลาไหล เพราะเหตุ หลายประการ เช่น เกรงจะพูดผิด เกรงจะเป็นการยึดถือ เกรงจะถูกซักถาม เพราะงั้นเวลา จึงปฏิเสธ ว่า อย่างนี้ก็ไม่ใช่ อย่างนั้นก็ไม่ใช่ ไม่ยอมรับและไม่ยืนยันอะไรทั้งหมด เจ้าลัทธินี้คือ สัญชัย เวลัญฐ บุตร ซึ่งเคยเป็นอาจารย์เดิมของพระโมคคัลลานะ และพระสารีบุตร

๖. อัตตกิลมณานุโยค และ อเนกานตวาท ลัทธินี้ถือการทรมานกายว่าเป็นทางไปสู่ความพ้น ทุกข์ มีความเป็นอยู่เข้มงวดกวัดขั้นต่อร่างกาย เช่น อดข้าว อดน้ำ ตากแดด ตากลม ไม่นุ่งห่มผ้า เช่น พวกนิครนถ์ ตัวอย่างเจ้าลัทธินี้ คือ นิครนถ์นาฏบุตร หรือ ท่านศาสดามหาวิระ ศาสตราดวงศ์ที่ ๒๔ ของ ศาสนาเชน

ศาสนาเซนเป็นคู่แข่งที่สำคัญของพระพุทธศาสนา และเป็นเพียงลัทธิเดียวในจำนวนลัทธิของ ครุทั้ง ๖ ที่ยังยืนสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน อยู่ในฐานะเป็นศาสนาหนึ่งของอินเดีย แต่เนื่องจาก เครื่องครัดเกินไป เช่นนักบวชจะขึ้นรถลงเรือไม่ได้ จึงไม่แพร่หลายในต่างประเทศ^๑

ในยุคพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงอยู่ร่วมกับเหล่านักคิดนักปฏิบัติลัทธิในกายต่างๆ มากมาย ร่วมทั้งได้แสดงทัศนะในการค้นพบคือสังขารที่เป็นจุดกำเนิดของพระพุทธศาสนาทำให้พระองค์เป็นผู้ ที่โดดเด่นในสังคมอินเดียยุคนั้น เพราะสิ่งที่นำเสนอต่อประชนนั้น ไม่ขัดต่อธรรมชาติและสามารถ พิสูจน์ทดลองได้จริง สามารถปฏิบัติให้เห็นผลได้แท้จริง ไม่มีการแอบอ้างว่าเป็นเช่นนั้นเช่นนี้เพียงวาห กรรม จนได้ชื่อเรียกว่า ยถาวาที ตถากาโร พุทฺธเชนโร ทำเช่นนั้น

๒. โอวาทปาฏิโมกข์ : หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ วิธีการ ๖

อนึ่งในการวิวาทะ หรือการโต้แย้งเรื่องความเชื่อหรือทัศนะในลัทธิต่างๆ ในยุคพุทธกาลก็ถือ ได้ว่ามีความรุนแรงมาก ถึงกับมีการว่าจ้างให้ฆ่าพระพุทธเจ้า จากลัทธิในกายอื่นๆ หรือให้ทำลายโดย วิธีการต่างๆเช่นเรื่องนางจิญจมาณวิกา สาวิกาของเหล่าเดียรถีย์^๒ พระสูตรที่แสดงจุดยืนในการปฏิบัติ ตนต่อลัทธิอื่นๆ ของพระพุทธศาสนาโดยมีองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้แล้ว เช่นในพระสุตตันตปิฎก ผู้ประสงค์ความสมบูรณ์คู่เพิ่มเติมจากพระสูตรที่เห็นสมกับพระเนื้อความอีก ๒ แห่งคือจาก ทีฆนิกาย^๓ อนึ่งเนื้อเรื่องที่ควรประยุกต์ให้สมกันคือในพระไตรปิฎกแก่นธรรม (สามัญผลสูตร ที่.ส. ๒๐-๒๓) แม้การแสดงปาฏิหาริย์เพื่อให้เกิดการชนะก็มีปรากฏในยุคสมัยที่แนวคิด กำลังรุ่งเรืองเช่นเรื่อง ยมกปาฏิหาริย์^๔ ประเด็นที่ได้ยกมานี้เพื่อให้เห็นวิธีการหรือกระบวนการที่ พระพุทธศาสนาถูกกระทำ หรือถูกลัทธิอื่นๆ ปฏิบัติต่อ แต่ทำที่ที่พระพุทธเจ้า หรือพุทธสาวกควร ปฏิบัตินั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงให้หนทางไว้อย่างชัดเจนในโอวาทปาฏิโมกข์^๕ ดังนี้

ภิกษุทั้งหลาย พระวิปัสสีพุทธเจ้าทรงแสดงปาฏิโมกข์ ในที่ประชุมสงฆ์
ที่กรุงพันธุมดีราชธานีนั้นดังนี้
‘ความอดทนคือความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม
ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นบรรพชิต
ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ชื่อว่าเป็นสมณะ
การไม่ทำบาป ทั้งปวง
การทำกุศล ให้ถึงพร้อม
การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว
นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

^๑ ที.ส. (ไทย) ๙/๕๓.

^๒ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๗๖/๘๘, พ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๑๔๕/๑๓๘-๑๓๙.

^๓ ที.ส. (ไทย) ๙/๒-๓/๓.

^๔ พ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๒๔.

^๕ ที.ม.อ. (ไทย) ๙๐/๗๖, วิ.อ. (ไทย) ๑/๑๙/๑๙๐-๑๙๒.

การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น
 การไม่เบียดเบียนผู้อื่น
 ความสำรวมในปาติโมกข์
 ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร
 การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
 การประกอบความเพียรในอธิจิต
 นี่คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย’

หลักการที่ชัดเจนที่สุด หลักปฏิบัติที่แจ่มแจ้งที่สุด ที่ทรงวางไว้ให้พุทธศาสนิกชนทั้ง ๔ บริษัท ได้ยึดปฏิบัติตั้งแต่อดีตตราบปัจจุบันกาล พระพุทธศาสนาจึงสามารถยืนหยัดและยั่งยืนอยู่ได้ถึงทุกวันนี้ โดยหลักการที่ไม่เบียดเบียน ไม่กล่าวร้ายว่าร้าย แต่ปฏิบัติตนในหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา หรือแนวอริยมรรค มืองค์ ๘ หนทางอันประเสริฐที่องค์พระศาสดาทรงค้นพบและนำมาสั่งสอนให้ปฏิบัติเพื่อการอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณค่า คุณภาพทั้งทางกาย จิตใจ ปัญญา และสังคม

ดังนั้นจึงสรุปการปฏิบัติตนในท่ามกลางนานาลัทธิศาสนาในของพุทธศาสนิกชนผู้ได้ปฏิบัติตนตามหลักชาวพุทธ โดยอาศัยแม่แบบคือพระบรมครู ผู้เป็นศาสดาได้ทรงสั่งสอนวางหลักการและทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างให้ดู ก็จะเป็นชาวพุทธผู้ทรงคุณค่า มีคุณภาพชีวิตที่งดงาม ควรยึดถือเป็นแบบอย่างในสังคมทุกยุคทุกสมัย ที่อยู่อาศัย อย่งไรก็ตาม โลกและสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามวิวัฒนาการ ตามยุคสมัย วิวัฒนาการสิ่งต่างๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย พระพุทธศาสนาก็เช่นเดียวกัน มีวิวัฒนาการไปตามกาลเวลาจากจุดกำเนิดที่อินเดีย มีการนำเอาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า มาสู่ถิ่นอื่นๆ เช่นอาเซียน หรือเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คือ พม่า กัมพูชา ลาว ไทย ประชาชนของท้องถิ่นเหล่านี้ก็ได้รับอิทธิพลคำสอนของพระพุทธศาสนามาปฏิบัติ แต่เมื่อกาลเวลาเปลี่ยนผันนานไป ก็เกิดมีหลักการถือปฏิบัติที่เป็นไปตามความคิดการถือของท้องถิ่นนั้นๆ มากขึ้น หรือจะมองอีกนัยหนึ่งก็คือ มีการประยุกต์คำสอนทางพระพุทธศาสนาให้เข้ากับอุปนิสัยของคนในท้องถิ่นนั้นๆ มากขึ้น

๓. พระพุทธศาสนากับนานาชาติศาสนาในสังคมร่วมสมัย

ปัจจุบันในสังคมไทยเรา ได้รับอิทธิพลของศาสนาจากหลายศาสนาเช่น พุทธศาสนา คริสต์ อิสลาม พราหมณ์-ฮินดู เซน และอีกมากมายที่เป็นลัทธิต่างๆ ในประเด็นนี้ รศ.ดร.โสภณา ศรีจำปา ได้กล่าวไว้ว่า “การอยู่ร่วมกันในสังคมที่ต่างมีความหลากหลายของวัฒนธรรม ในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนเป็นเรื่องที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องมีศาสตร์และศิลป์ในการอยู่ร่วมกันจึงจะอยู่ร่วมกันได้อย่างเป็นสุข”^๖ นอกจากนี้ยังได้อธิบายเพิ่มอีกว่า

หากยกตัวอย่างกรณีศึกษาจากประเทศประชาคมอาเซียนที่มีความหลากหลายวัฒนธรรมในสังคมหนึ่งตัวอย่างที่ชัดเจนคือ “**ประเทศมาเลเซีย**” ซึ่งเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมที่สามารถอยู่ร่วมกัน

^๖ รศ.ดร.โสภณา ศรีจำปา ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย กล่าวในเวทีเสวนาอาเซียน หัวข้อ “ศาสตร์และศิลป์ของการอยู่ร่วมกัน” จัดขึ้นโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.

อย่างสันติได้ โดยจากผลวิจัยของสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเซีย พบว่า ในอดีตคนต่างชาติที่เข้ามาอยู่ส่วนใหญ่เริ่มจากการเข้ามาทำการค้าหรือการทำงาน เกิดการสร้างชุมชนบนวิถีชาติพันธุ์ของตนเอง เช่น กลุ่มอินเดีย กลุ่มจีน กลุ่มไทย เป็นต้น ทำงานตามความถนัดความสามารถ และยังคงความเป็นอัตลักษณ์ของตนเองไม่ทิ้งความเป็นตนเอง แต่ในขณะเดียวกันเมื่ออยู่ร่วมกันในสังคมที่หลากหลายก็มีความเคารพในอัตลักษณ์ของสังคมนั้นๆ การจัดการสังคมที่มีหลากหลายจะต้องเริ่มที่การปรับทัศนคติของเจ้าบ้าน ต้องมีการยอมรับในความหลากหลายของความแตกต่าง โดยใช้พื้นฐานทางหลักธรรมศาสนา ทั้งเรื่องของความเอื้ออาทร ช่วยเหลือเกื้อกูล รวมถึงให้โอกาสกับทุกกลุ่มได้แสดงอัตลักษณ์ของตนอย่างเสรี มีความเคารพซึ่งกันและกัน อยู่บนวิถีของคุณธรรมร่วมกัน

สำหรับภาครัฐ ก็ควรจะมีการปรับนโยบายให้สอดคล้องกับวิถีศาสนาวัฒนธรรมของคนทุกกลุ่ม ควบคู่ไปกับการยอมรับ รวมทั้งส่งเสริมวิถีการศึกษาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สร้างโอกาสการศึกษาให้ครอบคลุม เพื่อให้เกิดความร่วมมือที่จะพัฒนาประเทศ ทั้งหมดนี้จะช่วยให้สังคมที่มีความหลากหลายสามารถอยู่ร่วมกันด้วยความรัก ความสันติ ความเข้าใจ อันจะนำไปสู่การสร้างสังคมสุขภาวะได้^๗

ในทัศนะของท่านที่มีวิสัยทัศน์ได้นำเสนอไว้ว่า ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๕๐ เป็นยุคที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในการดำเนินชีวิต และความเป็นอยู่ของประชาชนส่วนใหญ่ในโลกหลายประการ โดยเฉพาะเป็นยุคที่การคมนาคมขนส่ง การติดต่อสื่อสาร เจริญก้าวหน้า ยุคที่ยังใช้สัตว์เป็นพาหนะสำหรับการดำเนินการดังกล่าวมาก การศึกษาพหุวัฒนธรรม(Multicultural Education) เป็นการจัดการศึกษาที่เน้นการยอมรับความแตกต่าง ทางภาษา ขนบประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวิถีชีวิต บนพื้นฐานของการยอมรับสิทธิเสรีภาพ และหน้าที่ของแต่ละบุคคล โดยให้โอกาสชนกลุ่มน้อยซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่ที่แตกต่างกัน ได้รับการพัฒนาทุกด้าน เพื่อนำไปสู่ความเท่าเทียมกันของทุกคนในสังคม ซึ่งในท้ายที่สุดการศึกษาพหุวัฒนธรรมจะเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยนำไปสู่ความเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์ มีคุณค่าและความสวยงามบนความแตกต่าง หลากหลาย มีศักยภาพ และสามารถนำความแตกต่างมาสร้างความเจริญก้าวหน้า^๘

อีกท่านหนึ่งที่เป็นผู้ถือปฏิบัติตนอยู่ในระบบพระพุทธศาสนา และเป็นปราชญ์ที่ควรถือเป็นแบบอย่างในการดำเนินชีวิตและการแสดงทัศนะในความหลากหลายของศาสนาในสังคมเดียวกัน ท่านกล่าวไว้ว่า

เมื่อพูดถึงพระพุทธศาสนากับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง จะพูดในแง่ใดก็ตาม ก็มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า พระพุทธศาสนานั้น เหมาะที่จะเอามาพูดเอามาเกี่ยวข้องกับสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงนี้ เพราะมีลักษณะของพระพุทธศาสนาอย่างหนึ่งที่เข้ากันได้กับเรื่องนี้ คือ พระพุทธศาสนานั้น เกิดขึ้นในระบอบที่สังคมกำลังเปลี่ยนแปลง และการที่พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นก็เป็นความเพียรพยายามที่จะแก้ปัญหาของสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลง แต่สถาบันพระพุทธศาสนาของเราในปัจจุบันนี้ มันมีสภาพไม่เหมือนในสมัยพุทธกาล เพราะมันอยู่ใน

^๗ กิตานัล กังแฮ Team Content www.thaihealth.or.th

^๘ อธิปัติย คลี่สุนทร ปรัชญาดุขฎฐิบัณฑิต (Ph.D.) สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา. (๒๕๕๒). สารานุกรมวิชาชีพรู ฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสสมทวมคลฉลิมพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สกสศ.

สภาพของสังคมที่มีมาแต่เดิม ไม่ใช่ของประกาศขึ้นมาอย่างสมัยพุทธกาล เพราะฉะนั้น ก็เป็นเรื่องที่เราจะต้องมาช่วยกันคิดพิจารณาว่า ทำอย่างไรจึงจะดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ ในท่ามกลางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปนี้ อย่างหนึ่ง และทำอย่างไร จะเอาหลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น มาใช้ประโยชน์ช่วยเหลือแนวทางให้สังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปนี้ อย่างหนึ่ง^๙

นักปราชญ์อีกท่านหนึ่งซึ่งถือเป็นนักคิดชั้นนำของไทย และเป็นผู้มีบทบาทในการสร้างสันติ เป็นลายลักษณ์อักษร ได้ให้ข้อคิดไว้ดังนี้

ข้าพเจ้าพร้อมด้วยผู้แทนคณะสงฆ์ไทยได้เข้าร่วมในการประชุมสุดยอดของผู้นำศาสนา และจิตวิญญาณเพื่อสันติภาพโลกในสหพันธรัฐ ๓ หอประชุมใหญ่องค์การสหประชาชาติมหานครนิวยอร์ก ซึ่งนับเป็นเหตุการณ์ครั้งแรกในประวัติศาสตร์ที่ผู้นำระดับสูงจากศาสนาสำคัญทั่วโลกทั้งหมดมาพบปะกันในที่แห่งเดียวกัน เพื่อพูดคุยถึงหนทางและวิธีการก่อให้เกิดสันติภาพแก่โลกนอกจากนี้ข้าพเจ้ายังได้ร่วมการประชุมซึ่งเป็นผลสืบเนื่องในปีถัดมาอีก ณ มหานครนิวยอร์ก เพื่อวางแผนปฏิบัติงานต่อไป และพูดคุยวิธีการที่จะให้เป้าหมายของการประชุมสุดยอดเพื่อสันติภาพในปี ๒๕๔๓ นำมาปฏิบัติให้เกิดผล

ผลก็คือการประชุมสภาผู้นำศาสนาโลกครั้งแรกจัดขึ้นที่กรุงเทพมหานคร เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ.๒๕๔๖ โดยมีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและการประชุมสุดยอดเพื่อสันติภาพโลกในสหพันธรัฐร่วมกันเป็นเจ้าภาพ ผู้แทนระดับสูงของศาสนาต่าง ๆ ในโลก ได้พบปะพูดคุยกัน พร้อมกับร่วมกันแสวงหาเส้นทางสู่สันติภาพ การบรรเทาความยากจน และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ได้มีการลงนามรับรองกฎบัตรก่อตั้งสภาผู้นำศาสนาโลก ซึ่งประกอบด้วยศาสนาพุทธ ฮินดู เซน อิสลาม ยูดาเย คริสต์และศาสนาอื่น ๆ เป็นองค์กรถาวร ลักษณะสำคัญของสภาผู้นำศาสนาโลกก็เพื่อทำงานใกล้ชิดกับองค์การสหประชาชาติในประเด็นเหล่านี้ในขณะที่เดียวกันต้องรักษาความเป็นองค์กรอิสระด้วย^{๑๐}

นอกจากนี้ท่านยังได้แนะแนวทางในการปฏิบัติตนไว้ดังนี้

วิธีแรก ชาวพุทธทั่วโลกต้องแสดงพลังโดยมีการประชุมกัน มีการสำรวจและทำบัญชีว่ามีศาสนสถาน และศาสนวัตถุ อยู่ในดินแดนศาสนาอื่นที่ใดบ้าง แล้วขึ้นบัญชี ยูเนสโก (Unesco) เป็นมรดกโลกให้หมด

วิธีที่สอง ชาวพุทธรวมตัวกัน ระดับโลกกับศาสนาอื่น เพื่อรักษาศาสนสถาน และศาสนวัตถุของทุกศาสนา เพื่อไม่ให้มีการทำลายจากฝ่ายใดก็ตาม

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). ๒๕๔๖. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. หน้าคำโปรย.

^{๑๐} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) แสดงปาฐกถา ในการประชุมพระพุทธศาสนานานาชาติ ในกลุ่มผู้นำพระพุทธศาสนาว่าด้วย "ประเด็นและอนาคต" ณ เมืองโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา ๑๕ มกราคม ๒๕๔๖

ข่าวการทำลายพระพุทธรูปที่บามิยันของรัฐบาลทะลิบัน ประเทศอัฟกานิสถาน อิสลามทั่วโลกตำหนิอัฟกานิสถานว่าอย่าทำลาย ยูเนสโก ก็ขอร้องไม่ให้ทำลาย การทำลายพระพุทธรูปที่บามิยันเหมือนทำลายจิตวิญญาณชาวพุทธ^{๑๑}

การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ สิ่งที่สำคัญที่สุดคือการนำเอาหลักธรรมทางศาสนาประยุกต์เข้ากับการดำรงชีวิตในปัจจุบัน ควบคู่กับการสร้างคุณภาพชีวิตเยาวชนผู้เป็นประชากรใหม่ของสังคมในยุคต่อไป โดยสถาบันครอบครัวมีอิทธิพลต่อเยาวชนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสถาบันแรกที่ทำให้การอบรมทางด้านจิตใจ ให้ความรัก ความอบอุ่น เอาใจใส่ดูแล ทะนุถนอม ปกครองดูแลอย่างถูกต้องแล้วก็จะสามารถให้เยาวชนเป็นบุคคลที่มีคุณภาพและคุณธรรมได้อย่างแน่นอน อีกทั้งยังช่วยลดปัญหาให้กับสังคม ส่งผลให้สังคมมีความสงบสุข เพราะเยาวชนในวันนี้ก็คือผู้นำและพัฒนาสังคมประเทศชาติในวันข้างหน้า^{๑๒}

๔. สรุป

อนึ่งในประเด็นการถือปฏิบัติต่อกันในมุมของนานาศาสนานี้มีงานวิจัยของ วิโรจ สุปินะ เจริญ ทำการศึกษาหลักการปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นระหว่างผู้นับถือศาสนาอื่นระหว่างผู้นับถือพระพุทธศาสนาและผู้นับถือศาสนาอิสลาม โดยศึกษาจากเอกสารปฐมภูมิคือคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อัลกุรอานเกี่ยวกับหลักการปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นตามคำสอนของพระพุทธศาสนา และศาสนาอิสลาม พบว่า พื้นฐานทางสังคมดั้งเดิมก่อนการอุบัติของทั้ง ๒ ศาสนามีลักษณะที่คล้ายกันคือในสังคมมีศาสนาดั้งเดิมอยู่ก่อนและมีความเชื่อที่หลากหลาย รวมทั้งศีลธรรมเสื่อมโทรมและเกิดความวุ่นวายในสังคม เมื่อทั้ง ๒ ศาสนาประกาศคำสอนต่างก็ใช้หลักเหตุผลและกฎแห่งศีลธรรมตามสากลนิยม อีกทั้งในเสรีภาพในการนับถือศาสนาได้มีการบังคับจึงมีผู้เปลี่ยนศาสนามานับถือจำนวนมาก

การปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นทั้ง ๒ ศาสนาสอนให้มีความยุติธรรม รู้จักให้เกียรติ ไม่รุกรานเบียดเบียนผู้นับถือศาสนาอื่น ทั้งให้การยอมรับศาสนาอื่น สำหรับกรณีที่เกิดความขัดแย้งกับบุคคลต่างศาสนา พระพุทธศาสนาสอนให้มีสติ หยุดความโกรธ ใช้เหตุผลทำความเข้าใจและใช้การเจรจาเพื่ออธิบายให้ผู้อื่นเข้าใจ แม้กระทั่งความขัดแย้งรุนแรงที่จะนำไปให้เกิดการทำลายชีวิตก็ให้มีสติสงบระงับเพราะเวรย่อมระงับด้วยการไม่จองเวร ให้รู้จักเอาชนะจิตใจตนเองมากกว่าการเอาชนะผู้อื่น สำหรับศาสนาอิสลามสอนให้ทำดีมีความยุติธรรม ไม่ทำร้ายผู้ที่ไม่เบียดเบียนและอนุญาตให้ทำการรบกับผู้ที่รุกรานด้วยความยุติธรรม แต่ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งยุติการรบก็ให้ถือว่าไม่เป็นศัตรูกัน ที่สำคัญคือผู้ใดที่รู้จักให้อภัยและทำดีพระเจ้าย่อมให้รางวัล

การวิจัยนี้พบว่า ถ้าบุคคลศึกษาศาสนาและมีความรู้ในคำสอนทางศาสนาที่ถูกต้องย่อมไม่มีการแบ่งแยกเรื่องดินแดน เชื้อชาติ วัฒนธรรม แม้กระทั่งในสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรม ผู้เป็นศาสนิกชนก็สามารถอยู่ร่วมกันได้ ดังนั้นผู้เป็นศาสนิกชนที่ดีจึงจำเป็นต้องร่วมมือส่งเสริมสนับสนุนแบ่งปันความรู้และประสบการณ์แก่กันและกัน เพื่อสันติภาพและความสุขที่แท้จริงของมนุษยชาติ ที่สำคัญที่สุดคือความร่วมมือระหว่างศาสนาเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้สำหรับสันติภาพของสังคม

^{๑๑} เก็บความจากปาฐกถา พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๔๔ ถอดเทป.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธวิธีแก้ปัญหาเพื่อศตวรรษที่ ๒๑. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.

ประเด็นที่คณะผู้เขียนได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ สรุปลงเป็นแนวทางในการปรับตัวหรือประยุกต์ใช้หลักในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ ท่ามกลางความหลากหลายเชิงพหุวัฒนธรรม หรือที่เรียกได้ว่าความแตกต่างกันบนแผ่นดินเดียวกันโดยมีหลักโอวาทปาฏิโมกข์ หลักการ ๓ อุดมการณ์ ๔ หลักปฏิบัติ ๖ ถือเป็นสิ่งสำคัญที่ชาวพุทธควรยึดเป็นแนวทางชีวิต และสำหรับพระพุทธศาสนากับนานาชาติศาสนาร่วมสมัย เป็นเพียงปรากฏการณ์ในสังคมที่เกิดขึ้นเพราะความเปลี่ยนแปลงไปตามหลักไตรลักษณ์ ชาวพุทธอย่างไรก็ปฏิบัติตนในหลักของตนให้ได้ส่วนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสิ่งแวดล้อม เป็นเพียงการอยู่ร่วมกันตามวัฒนธรรม แม้ความแตกต่างของวัฒนธรรมจะมีมากมาย แต่มนุษย์ก็เพียงสามัญชนที่ต้องอาศัยปัจจัย ๔ เป็นอยู่ด้วยกันทั้งสิ้น ดังนั้นชาวพุทธศาสนิกชนทั้ง ๔ บริษัท ควรถือปฏิบัติในหลักของตนให้ถูกต้องมั่นคง โดยถือไตรสิกขา อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นวิธีการในการใช้ชีวิต วัตถุประสงค์โดยภาพรวมทั้ง ๔ ประการ กระบวนการของชีวิตที่เป็นไปทั้งสิ้นก็จะสมบูรณ์

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎก ฉบับหลวง. ๒๕๐๐.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธวิธีแก้ปัญหา เพื่อศตวรรษที่ ๒๑. กรุงเทพฯ : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙.
- อธิปัตย์ คลี่สุนทร. (๒๕๕๒). สารานุกรมวิชาชีพครู เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ พรรษา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ สกสศ.
- กิดานันท์ กังแฮ Team Content www.thaihealth.or.th
- พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต). ๒๕๔๖. พระพุทธศาสนากับสังคมไทย. www.watNyanavesakavan.
- โสภณา ศรีจำปา. “ศาสตร์และศิลป์ของการอยู่ร่วมกัน” จัดขึ้นโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ สร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) และสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเอเชีย มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ๒๕๔๖. พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) แสดงปาฐกถา ในการประชุมพระพุทธศาสนานานาชาติ ในกลุ่มผู้นับถือพระพุทธศาสนาว่าด้วย “ประเด็นและอนาคต” ณ เมืองโคลัมโบ ประเทศศรีลังกา ๑๕ มกราคม ๒๕๔๖.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). ๒๕๔๖. ปาฐกถาธรรมของ พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) เจ้าคณะภาค ๒, อธิการบดีมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัด ประยูรวงศาวาส เมื่อวันที่ ๗ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ ต่อมาได้ถอดเทปตีพิมพ์เป็นหนังสือ ขนาด ๑๖ หน้าหนา ๔๓ หน้า.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

A Methodology of Organizational Management Strategy and Human Resource Management for Social Science Research

วิธีวิทยาการกลยุทธ์การบริหารองค์การและการบริหารทรัพยากรมนุษย์ เพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์

Pruethsan Sutthichaimethee*

Danupon Ariyasajjakorn*

Abstract

A single dimension oriented type of research is the most commonly used research up to this period, which only analyzes the relationship of two variables; the dependent and independent. Yet, a single dimension oriented research often neglects the study of strategy application that includes the short and long term planning. Hence, this paper aims to propose a methodology in an organizational management strategy and human resource management in order to achieve sustainability while introducing a research framework for an efficiency maximization. For the sake of an effective application according to a particular context, the study has revealed that constructing a conceptual research framework is significantly crucial to increase an optimum use of a research. Hence, such construction requires consideration of the underlying factors. This is because each factor is volatile to both internal and external cause at any circumstances. Besides, that particular factor can serve as a dependent and independent variable at the same time. As of study availability, the number is still small tapping on the causal factor analysis, and this leads to inefficiency and uncertainty in application and sustainable policy formulation. Therefore, this methodology comes to play a significant role in the latter application and guidance for public administration researches. This implication aims to transform Thailand's research infrastructure toward development research (Research and Development: R&D)

Keywords: Organizational management strategy, human resource, efficiency

1. Introduction

With the constant change of the world's concerns, organizational management also needs to constantly adapt with the change. Public or private

---

* Faculty of Economics, Chulalongkorn University.

* Faculty of Economics, Chulalongkorn University.

organization, will have to encounter these challenges directly or indirectly that may arise through different dimensions, be it economically, socially and environmentally. Every organization, therefore, requires clear goals and objectives as well as establishes the organizational strategy to achieve those determinations. In each organization, there are groups of people, who come to work together, and are different from one another, yet they share a common goal for a success. Based on the organizational strategy, the organization always requires the cooperation of many parties to move the organization forward and help achieve the maximal effectiveness in order to attain a sustainability.¹

In the management of either public or private organizations, one of the main factors for a successful organization is to have executives with knowledge, capacity and skills in management, especially in term of leadership. With such qualities, it leads the organization with unity and cooperation to reach the common goal.² Leadership is a quality acquired by executives and professional leaders as a powerful tool to influence others. One of indicators of professional managers is the work result and efficiency contributed by their leadership, such measure shall come with responsible individuals, and they are referred as “chief or superior” who are vital with a managerial responsibility to ensure the success. The chief sometimes is called “executive or leader”. The leaders are crucial for the organization as the success depends on their capacity to optimize resources, including employees, budgets and equipment while the ability of the leaders to coordinate all human resource to work together for the success is another quality to observe. In addition, the factors affecting the organizational management for efficiency and effectiveness with sustainability can viewed below.

2. Content

With a number of relevant studies, most researches agree that an organizational management strategy and human resource management depend on

---

¹ Zhu, B., Walter, S., Rosenbaum, P., Russell, D., & Raina, P. (2006). Structural equation and log-linear modeling: A comparison of methods in the analysis of a study on caregivers' health. *BMC Medical Research Methodology*, 6(1) : 4.

² House, Robert J. (1971). A Path Goal Theory of Leader Effectiveness. *Administrative Science Quarterly*, (3), 321-338.

various factors affecting their efficiency and effectiveness as to achieve the sustainability. The above causality can be explained as follows³ :

1. Leadership is significantly essential for the successful management⁴ Leadership is the process by which leaders use their influence or power to induce or persuade subordinates in the organization or any group of people under any circumstances in order to perform their duties as efficient as possible with the aim of achieving the organizational goals. Therefore, the leadership is an important factor for the management and executives. This is because it acts as an indicator of a successful organization; the success will be determined by the managerial skills and administrative art of the organizational leaders. Leadership is an essential quality that management and executives must have where the leaders and the followers have mutual interaction and work towards the same path, as it plays a vital role on meeting the organizational objectives, this trait can also be nurtured within individuals. Relatively, such quality is perceived as the art of management for the executives in which it requires a continuous improvement as the present changes take place.⁵

In any successful organizations, executives with effective leadership quality always have the biggest contribution on achieving success. Thus, in order to implement the strategies, leadership has to come along in an effective persuasion, motivation, corporate values, and culture so that employees will be working towards the organization's desired objectives.⁶ The executives as leaders of the organization must act in a way that demonstrate the obligation to coordinate all employees from every part of departments in the organization. If considering the performance of the organization, the leaders without capacity would demotivate their co-workers or subordinates, affecting the expected performance with an additional reduction of work efficiency. Whereas the leaders with great qualities would enhance the performance of the organization while motivating and encouraging other co-workers

---

³ Grace, J. B. (2008). Structural Equation Modeling for Observational Studies. *Journal of Wildlife Management*, 72 (1): 14-22.

⁴ Suganthi L., Iniyani S., Samuel AA. (2015). Applications of fuzzy logic in renewable energy systems – a review. *Renew Sustain Energy Rev*, 48, 585–607.

⁵ Suganthi L., Samuel AA. (2012). Energy models for demand forecasting—a review. *Renew Sustain Energy Rev*, 16, 1223–40.

⁶ Suganthi L., Iniyani S., Samuel AA. (2015). Applications of fuzzy logic in renewable energy systems – a review. *Renew Sustain Energy Rev*, 48, 585–607.

and employees. This will prepare those employees with working capacity, yet it becomes a booster for the organization to succeed in the operation.⁷

There are many types of leaders at work; there are directive leaders, supportive leaders, participative leaders, or even achievement-oriented leaders (Likert). Being leaders who are acceptable by subordinates will urge their subordinates work willingly and perform the works effectively. This is also evidenced by leadership-oriented studies pertaining to leadership in government agencies, business organization and industries, which claimed that leadership affects the efficiency of the organization. Additionally, the study of Sutthichaimethee and Tanoamchard⁸ agreed that the reformed leadership has a positive effect on leaders' effectiveness and competitiveness. The study conducted by Sutthichaimethee et al.⁹ has found that exchanged leadership and transformational leadership highly affect the quality of work performances among employees. Besides, Sutthichaimethee and Sawangdee¹⁰ claim that such a transformational leadership and organizational effectiveness have a significant relationship.

2. An organizational culture is another factor that helps create guidelines for the organization in the adaptation of the external environment. In addition, it helps integrate all the elements within the organization for the organizational stability, survival and effectiveness.¹¹ Most local and international scholars agree that the organizational culture is a code everyone in the organization must adhere to. If any organization has a strong organizational culture, it will increase the efficiency of the

---

⁷ Sutthichaimethee, P., Tanoamchard, W. (2015). Carrying Capacity Model of Food Manufacturing Sectors for Sustainable Development from using Environmental and Natural Resources of Thailand .Journal of Ecological Engineering, 16(5), 1-8.

⁸ Sutthichaimethee, P., Tanoamchard, W. (2015). Carrying Capacity Model of Food Manufacturing Sectors for Sustainable Development from using Environmental and Natural Resources of Thailand .Journal of Ecological Engineering, 16(5), 1-8.

⁹ Sutthichaimethee, P., et al. (2015). Environmental problems indicator under environmental modeling toward sustainable development .Global J .Environ .Sci .Manage., 14(1), 325-332.

¹⁰ Sutthichaimethee, P., Sawangdee, Y. (2016). Indicator of Environmental Problems of Agricultural Sectors under the Environmental Modeling. Journal of Ecological Engineering, 17 (2).

¹¹ Sutthichaimethee, P., Sawangdee, Y. (2016a). Model of Environmental Impact of Service Sectors to Promote Sustainable Development of Thailand .Ethics Sci Environ Polit, 16(1).

Sutthichaimethee, P. Sawangdee, Y. (2016b). Indicator of Environmental Problems Priority Arising from the use of Environmental and Natural Resources in Machinery Sectors of Thailand .Environmental and Climate Technologies .17(1), 18-29.

organization.¹² Also, such an organizational culture is a vital factor enabling the organization in attaining a competitive advantage.¹³ Since the organizational culture is the center of the entire operation, it helps incorporate the core values that will later result in the organizational structure and various tasks assignments. Moreover, it constructs the code of conduct for the members in the organization. Another important note is that the organizational culture also represents the participation, awareness and working norms, as well as the interpersonal interaction in the organization, thus it becomes an effective tool to nurture members' behavior within the organization. The organizational culture influences every move of the organization, paving the basis to measure the success and failure of the organization. The organizational culture is an internal benefit within one's self, and it is difficult to change. Such a culture is a tool to increase the effectiveness of the organization, and it is a way to bring excellences to the organization. This illustrates the signal lighting the acknowledgement and adherence. The said culture helps to strengthen engagement with other employees and boosts the acceptance and engagement within the organization.¹⁴

3. An organizational attachment is what the executives and academicians pay attention most. This is because such attachment can be used as criteria to predict the rate of entry from work better than a criteria of job satisfaction. Surprisingly, it is a connector between the needs of individuals and the organization, in addition to the good indicator of organizational effectiveness.¹⁵ The organizational attachment is an important factor facilitating in the attainment of the organizational objectives. Since the workers are highly attached to the organization, they are willing to sacrifice to perform their duties better than those who are less attached. In order to develop such attachment, the individuals' need is fulfilled and valued by the

---

¹² Kotter, J. P. and Haskett, J. L. (1992). *Corporate and Performance*. New York: Free Press.

¹³ Scholz, C. (1978). *Corporate Culture and Strategy : The Problem of Strategic Fit*. *Long Rang Planning*, 20(August): 78-87.

¹⁴ Sutthichaimethee, P., Ariyasajjakorn, D. (2017). *Forecasting Model of GHG Emission in Manufacturing Sectors of Thailand*. *Journal of Ecological Engineering*, 18 (1), 18-24.

¹⁵ Huang, K. and Others. (2007). *Structure of the Pho85-Pho80 CDK-cyclin complex of the phosphate-responsive signal transduction pathway*. *Mol Cell* 28(4):614-23

organization, and this becomes a duty of the leaders to materialize the actions to response it for the sake of the organization.¹⁶

4. Workers are people who play the role of work performer to response the organizational objectives, yet they are the influencer over the success of the organizational leaders and organization.¹⁷ The workers have been recognized as someone who is responsible for themselves and the organization. In addition, they are there to facilitate and support the leaders for organizational operations (Dixon and Westbrook, 2003¹⁸). In general, the workers are the party that receive the orders from leaders or supervisors, along with duties to collaborate well with other colleagues. Moreover, they are perceived to help support the leaders by carrying their assignment without fails.¹⁹

The center of every successful organization is formed by the visional executives in the management through an effective performance, and with a clear operational processes and management pace with the determination to produce a work with quality and efficiency. Not to mention, the working environment or atmosphere is conducive, which motivates the personnel committed and satisfied.²⁰ Based on the study of Katz and Kahn²¹, it studied the important factors affecting the efficiency of work performance. The study shows that the key component of organizational effectiveness and efficiency, if compared the inputs to the output, is the achievement of organizational goals which can support in the organizational trainings, experiences and connections, and that contributes to the organizational efficiency.

---

¹⁶ Sutthichaimethee, P., Tanoamchard, W. (2015). Carrying Capacity Model of Food Manufacturing Sectors for Sustainable Development from using Environmental and Natural Resources of Thailand .Journal of Ecological Engineering, 16(5), 1-8.

¹⁷ Kelly, R. E. (1988). In Praise of Follower. Harvard Business Review,)November – December(: 142 – 148.

¹⁸ Dixon, G., and Westbrook, J. (2003) .Followers revealed. Engineering Management Journal, (1)15, .25-19

¹⁹ Sutthichaimethee, P., et al .(2016). Model of Environmental Problems Priority Arising from the Use of Environmental and Natural Resources in Construction Material Sectors of Thailand .Advanced Engineering Forum, 14, 76-85.

²⁰ Sutthichaimethee, P., Sawangdee, Y. (2016). Indicator of Environmental Problems of Agricultural Sectors under the Environmental Modeling. Journal of Ecological Engineering, 17 (2).

²¹ Katz, Daniel, and Kahn, Robert L. (1978). The Social Psychology of Organization. 2nd ed. New York: McGraw-Hill.

Through the study of relevant researches available from the past to the present, it has indicated that an effective organizational management and human resource management is believed significant for the sustainable development. Therefore, this study complies guidelines for the organizational management at most efficiency and effectiveness in order to create a sustainability, and this is the focus of this paper to utilize the guidelines for a maximal sustainability.

3. Conclusion

From the study of relevant studies, it helps produce a guideline in furthering researches and applications in the organizational management. The guideline can be illustrated below.

The management and efficiency of the organization can be summarized as follow.

1. Production management covers the assignment of standards of operation, advice provision for the subordinates in consistence with the standard of operation, formulate the work standard, follow-up and comparison of work performance based on the standard, revision and adjustment of the control framework when a situation changes, communication in the control process, and correction of any deficiencies of the work.

2. Human management comes with the great duties of recruiting effective workers, selecting knowledgeable workers with abilities, setting the criteria for job appointments and assigning the right workers with the right competency. In addition, such a management covers the training and knowledge and competence development for the workers, reviewing and adjusting the right quality and quantity for human resources, rewarding subordinates based on the performance, encouraging with praise and treating fairly while reminding where applicable.

The organizational culture can be explained below.

1. Adaptability model: the organization has a working culture that is flexible according to the external environment which preserves the values that support the organization in maintaining production quality, emphasizes the values of decentralization of decisions and actively makes changes by encouraging and rewarding creative employees. Also, the recognition of self-involvement in relevant decision-making and the freedom to make a decision and perform a task, are particularly included in this culture.

2. Success-oriented model: this concept highlights the prospect of having clear vision of the organizational goals, focusing on competitions, attempting to

complete the works, striving to secure the clients, playing a game of winning through connecting all parties together, and giving full effort to achieve the goals.

3. Kinship model: this model portrays a generosity among workers, role model in providing advice and assistance to members of the organization, adherence to fairness and strict compliance and emphasis of cooperation, caring for both employees and customers. Furthermore, it touches on giving importance to the participation of employees in the organization, and helping each other as if they are from the same family.

4. Governmental model: this form of culture illustrates a clear working structure, an atmosphere where members of the organization comply with the rules and regulations and focus on coordinating, controlling and supervision. While a management style will emphasize the stability of members, the relationship from one standard to another, and the methods to organize the work order.

The organizational attachments are provided with the explanation below.

1. Consistent attachment: this concept shows one's willingness to participate in activities, one's attention to stay in the organization until retirement, one's absence of thought in changing job, and one's sense of belonging.

2. Loyal attachment: this can be understood as the workers feel proud when the organization develops, they feel a sense of belonging to the organization, they are happy when others say about their organization, they account the public interests. Also, they are willing to sacrifice for the organization's success.

The features of the workers are seen as follows.

1. Distant workers can be displayed someone who loves independence, has their own goals and work objectives, devotes to work, uses their experience in problem-solving, and tend to generate creative ideas.

2. Adaptive workers are of those who seek to develop essential competencies, follow the command in a good manner, dislike the conflict at work, actively work based on responsibility, and adhere to policies and regulations of the organization.

3. Survival workers tend to satisfy co-workers, make friendships to avoid conflicts, take full responsibility of the assignments, have new ideas for the accomplishment, and work with an account of the organizational goals.

4. Slow workers are seen to prefer working on what is only assigned, keeping work in control and monitor, not expressing opinions, and work dependently on others.

Reference

- Dixon, G., and Westbrook, J. (2003). Followers revealed. *Engineering Management Journal*, (1)15, .25-19
- Grace, J. B. (2008). Structural Equation Modeling for Observational Studies. *Journal of Wildlife Management*, 72 (1): 14-22.
- House, Robert J. (1971). A Path Goal Theory of Leader Effectiveness. *Administrative Science Quarterly*, (3), 321-338.
- Huang, K. and Others. (2007). Structure of the Pho85-Pho80 CDK-cyclin complex of the phosphate-responsive signal transduction pathway. *Mol Cell* 28(4):614-23
- Katz, Daniel, and Kahn, Robert L. (1978). *The Social Psychology of Organization*. 2nd ed. New York: McGraw-Hill.
- Kelly, R. E. (1988). In Praise of Follower. *Harvard Business Review*, November – December: 142 – 148.
- Kotter, J. P. and Haskett, J. L. (1992). *Corporate and Performance*. New York: Free Press.
- Likert, R. (1967). *The Human Organization : Its Management and Value*. New York: McGraw-Hill.
- Sutthichaimethee, P., et al .(2015). Environmental problems indicator under environmental modeling toward sustainable development .*Global J .Environ . Sci .Manage.*, 14(1), 325-332.
- Sutthichaimethee, P., Tanoamchard, W. (2015). Carrying Capacity Model of Food Manufacturing Sectors for Sustainable Development from using Environmental and Natural Resources of Thailand .*Journal of Ecological Engineering*, 16(5), 1-8.
- Sutthichaimethee, P., et al .(2016). Model of Environmental Problems Priority Arising from the Use of Environmental and Natural Resources in Construction Material Sectors of Thailand .*Advanced Engineering Forum*, 14, 76-85.
- Sutthichaimethee, P. (2016). Modeling Environmental Impact of Machinery Sectors to Promote Sustainable Development of Thailand. , *Journal of Ecological Engineering*, 17 (1).
- Sutthichaimethee, P., Sawangdee, Y. (2016). Indicator of Environmental Problems of Agricultural Sectors under the Environmental Modeling. *Journal of Ecological Engineering*, 17 (2).
- Sutthichaimethee, P., Ariyasajakorn, D. (2017). Forecasting Model of GHG Emission in Manufacturing Sectors of Thailand. *Journal of Ecological Engineering*, 18 (1), 18–24.

- Suganthi L., Iniyani S., Samuel AA. (2015). Applications of fuzzy logic in renewable energy systems – a review. *Renew Sustain Energy Rev*, 48, 585–607.
- Suganthi L., Samuel AA. (2012). Energy models for demand forecasting—a review. *Renew Sustain Energy Rev*, 16, 1223–40.
- Sutthichaimethee, P., Sawangdee, Y. (2016a). Model of Environmental Impact of Service Sectors to Promote Sustainable Development of Thailand. *Ethics Sci Environ Polit*, 16(1).
- Sutthichaimethee, P. Sawangdee, Y. (2016b). Indicator of Environmental Problems Priority Arising from the use of Environmental and Natural Resources in Machinery Sectors of Thailand. *Environmental and Climate Technologies*. 17(1), 18-29 .
- Scholz, C. (1978). Corporate Culture and Strategy : The Problem of Strategic Fit. *Long Rang Planning*, 20(August): 78-87.
- Zhu, B., Walter, S., Rosenbaum, P., Russell, D., & Raina, P. (2006). Structural equation and log-linear modeling: A comparison of methods in the analysis of a study on caregivers' health. *BMC Medical Research Methodology*, 6(1) : 4.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

หลักการรักษาสุขภาพด้วยนวหระคุณตามแนวทางของสมเด็จพระอริยวงษญาณ
สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร)

A PRINCIPLE OF HEALTH CARE BY NAVAHARAGUNA OF SOMDEJ PHRA
ARIYAVAMSAÑĀṆA SOMDEJ PHRA SAṂGHARĀJA (SUK ÑĀṆASAMVARO)

รศ.ดร.ธนัชฐา ทรรพนันท์*
พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร.**

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ข้อ คือ (๑) เพื่อศึกษาหลักนวหระคุณของสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) (๒) เพื่อเทียบเคียงอาการเจ็บป่วยที่บันทึกไว้ในหลักนวหระคุณของ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) กับอาการเจ็บป่วยในปัจจุบัน และ (๓) เพื่อ วิเคราะห์หลักนวหระคุณของสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) การวิจัยนี้เป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า นวหระคุณตามแนวทางของสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้รักษาตัวเองเป็นหลัก ในยุคหลังได้เรียกวิธีการกำหนดจิตเดินธำตุ รักษาโรคนี้ว่าวิชานวหระคุณ เนื่องจากสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) ได้ทรง น้อมนำคุณสมบัตินวหระคุณ ๙ ประการ เข้ามาเป็นพุทธวิธีในการรักษาโรคร่วมกับองค์ความรู้เรื่อง ธำตุ ทั้งในพระไตรปิฎก และในตำราแพทย์แผนโบราณ จากการวิเคราะห์ตำรานวหระคุณนี้พบว่า มีวิธีการเดินธำตุ เพื่อรักษาอาการต่าง ๆ ๘๒ วิธี ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มออกเป็น การเดินธำตุเพื่อปรับสมดุลร่างกาย การเดิน ธำตุเพื่อรักษาโรคทางกาย การเดินธำตุเพื่อรักษาโรคทางใจ และอื่น ๆ ซึ่งสามารถเทียบเคียงได้กับอาการ เจ็บป่วยในปัจจุบันได้ ๑๔ อาการ

คำสำคัญ : นวหระคุณ, พุทธคุณ ๙ ประการ, สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร), การรักษาสุขภาพ

ABSTRACT

This research has three objectives: (1) to study the principle of Navaharaguna of Somdej Phra Ariyavamsañāṇa Somdej Phra Saṁgharāja (Suk Ñāṇasamvaro), (2) to compare the sicknesses that recorded in Navaharaguna with current sicknesses and (3) to Analysis of Navaharaguna to the current words. This research is a qualitative research found that, Navaharaguna was mainly used as the method for treating oneself. Somdej Phra Ariyavamsañāṇa Somdej Phra Saṁgharāja (Suk Ñāṇasamvaro) used Navaharaguna as a Buddhist way of treating the health care together with the knowledge of the elements (Dhātu) and traditional medicine. There are 82 methods of Navaharaguna to treat various

* ภาควิชาชีววิทยาประมง คณะประมง มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

** อาจารย์ประจำหลักสูตรพระไตรปิฎกศึกษา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

symptoms, which can be divided into balance the body elements, to treat physical sicknesses, to treat mental disorders and others that can be compared to the 14 current sicknesses.

Keyword : Navaharaguna, the nine virtues of Buddha, Somdej Phra Ariyavamsaṅgāṇa Somdej Phra Saṅgharāja (Suk Nāṇasaṅvaro), Health Care

๑. บทนำ

การเจริญไตรสิกขา และการใช้หลักภาวา ๔ ถือเป็นกระบวนการหนึ่งในการรักษาสุขภาพ ฝายใจร่วมกับฝายกาย อันเป็นการรักษาสุขภาพเชิงพุทธแบบบูรณาการ^๑ ซึ่งหมายถึง สภาวะที่มีความสุขสมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สังคม และปัญญาตรงกับคำสมัยปัจจุบันว่า “องค์รวม (Holistic)” โดยพยายามให้จิตใจมีความสุขก่อน ร่างกายจึงจะมีสุขภาพที่แข็งแรง การที่จะให้เกิดความสุขทางจิตใจได้นั้น การฝึกกัมมัฏฐานนับเป็นวิธีสำคัญอย่างหนึ่งของพุทธศาสนิกชนที่จะได้น้อมนำมาปฏิบัติ เพื่อให้เกิดสุขภาวะดังกล่าว ซึ่งในปัจจุบันการฝึกกัมมัฏฐานมีหลายรูปแบบ และหนึ่งในรูปแบบกัมมัฏฐานที่ได้รวบรวมไว้ นั่นคือ กัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับ

กัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับ เป็นกัมมัฏฐานที่โบราณที่สุดมาแต่ครั้งพุทธกาล และแพร่หลายในดินแดนสุวรรณภูมินับตั้งแต่ยุคทวารวดี สุโขทัย กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี จนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ และประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้เช่น ลาว เขมร และพม่า รวมถึงศรีลังกา^๒ ในสมัยรัตนโกสินทร์นี้อาจกล่าวได้ว่า กัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับได้เจริญรุ่งเรืองด้วยพระบารมีของสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๔ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ กระบวนการฝึกกัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับตามแนวสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) นั้น เป็นการฝึกปฏิบัติไปตามลำดับโดยไม่ลัดขั้นตอนจากสมถกัมมัฏฐาน จนถึงวิปัสสนากัมมัฏฐาน นอกจากการฝึกปฏิบัติกัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับแล้ว ยังมีวิธีการปฏิบัติหลายวิธีที่อาจถือได้ว่าเป็น ปกิณกะวิธี (วิธีภาคผนวก) ที่สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) ได้สอนสืบทอดมา ซึ่งหนึ่งในปกิณกะวิธีนั้น คือการกำหนดจิตเดินธาตุรักษาโรค ซึ่งในยุคหลังมานี้ได้ใช้คำว่า วิชานวทรคุณแทน เนื่องจากสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) ได้ทรงนำคุณสมบัติของนวทรคุณ หรือพุทธคุณ ๙ ประการ มาเป็นบาทฐานเบื้องต้นของการปฏิบัติสมถกัมมัฏฐาน จัดเป็นพุทธานุสสติซึ่งเป็นหนึ่งในอนุสสติ ๑๐^๓ และเป็นธรรมอันเอกที่บุคคลพึงน้อมนำมาปฏิบัติเพื่อให้บรรลุถึงพระนิพพาน^๔ พระองค์ท่านได้ทรงน้อมนำนวทรคุณมาเพื่อให้ผู้ปฏิบัติกัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับได้นำมาประยุกต์กับองค์ความรู้เรื่องธาตุทั้งในพระไตรปิฎก และในตำราแพทย์แผนโบราณเพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยเนื่องจากธาตุที่ไม่สมดุล หรือเพื่อบรรเทาอาการไม่พึงประสงค์

^๑ พระสุนทรภืดคุณ, “หลักพุทธธรรมกับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมในผู้สูงอายุ”, วารสารมหาจุฬาริชาการ, ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙): ๑๑-๒๕.

^๒ พระครูสิทธิสังวร (วีระ ฐานวีโร), รวบรวมเรียบเรียง, พระประวัติสมเด็จพระสังฆราชญาณสังวร (สุก ไก่เถื่อน), (นนทบุรี: สำนักพิมพ์สัมปะชัญญะ, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐๗.

^๓ อัง.เอก. (ไทย) ๒๐/๒๕๖/๓๗.

^๔ อัง.เอก.อ. (ไทย) ๑/๒๕๖/๔๘๗.

ต่าง ๆ โดยไม่ต้องใช้ยา จึงเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยศึกษาวิเคราะห์หลักนพคุณของ สมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) เพื่อทำความเข้าใจในวิธีการใช้นพคุณโดยเทียบเคียงอาการที่บันทึกไว้กับอาการเจ็บป่วยในปัจจุบัน

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาหลักนพคุณของสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร)

๒. เพื่อเทียบเคียงอาการเจ็บป่วยที่บันทึกไว้ในหลักนพคุณของสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) กับอาการเจ็บป่วยในปัจจุบัน

๓. เพื่อวิเคราะห์หลักนพคุณของสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) ให้เป็นภาษาปัจจุบัน

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยแบ่งเป็น การวิจัยเชิงเอกสาร และการลงภาคสนาม สัมภาษณ์เชิงลึก กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ตามลำดับดังนี้

๑. ศึกษาวิเคราะห์หลักนพคุณของสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) โดยใช้เอกสารที่รวบรวมและเรียบเรียงไว้โดยคณาจารย์ และคำแบบดั้งเดิม^๕

๒. เทียบเคียงเฉพาะอาการเจ็บป่วย กับอาการที่ยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบัน เพื่อวิเคราะห์แนวทางรักษาด้วยนพคุณ

๓. ลงภาคสนามสัมภาษณ์เชิงลึก พระครูสิทธิสังวร (วีระ ฐานวีโร) วิปัสสนาจารย์กัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับ วัดราชสิทธาราม ราชวรวิหาร

๔. วิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดแล้วนำเสนอเป็นความเรียง

๔. ผลการศึกษาและวิเคราะห์ผล

๔.๑ หลักนพคุณของสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร)

แนวทางการรักษาสุขภาพตามแนวทางของสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้พลังแห่งพุทธานุสสติกัมมัฏฐานในการรักษาตัวเองเป็นหลักโดยผู้ประสงค์จะฝึกปฏิบัติการเดินทางแบบนพคุณ จะต้องฝึกตัวโดยการขึ้นพานกัมมัฏฐานเป็นศิษย์กัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับของวัดราชสิทธาราม ราชวรวิหาร จากนั้นต้องฝึกกัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับให้จบก่อน หรืออย่างน้อยให้ผ่านห้องอานาปานสติเสียก่อน จึงจะเริ่มฝึกนพคุณได้ ดังนั้น ใน การฝึกนพคุณ จะฝึกเองโดยพลการไม่ได้เพราะจะไม่รู้วิธีที่ถูกต้อง และจะไม่เกิดผลในการรักษา ด้านพลาภาพของการรักษานั้น ระหว่างผู้ปฏิบัติที่ผ่านกัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับคนละขั้นกัน ก็

^๕ พระครูสิทธิสังวร (วีระ ฐานวีโร). มหัศจรรย์กำหนดจิต เดินธาตุ รักษาโรค.(นนทบุรี: สำนักพิมพ์ สัมปชัญญะ), ๒๕๕๗.

จะทำให้ผลในการรักษาแตกต่างกันได้เหมือนกัน ยิ่งจนถึงขั้นฉวยการรักษาโรคก็จะมีกำลังมากเห็นผลทันตา อย่างไรก็ตาม การเดินธาตุรักษาโรคด้วยนพคุณนั้น เหมาะสำหรับอาการธาตุไม่สมดุล หรือการเจ็บป่วยเล็กน้อย เช่น ปวดศีรษะ ไม่สบายท้อง จะสามารถใช้นพคุณเดินธาตุรักษาโดยไม่ต้องใช้ยา แต่ถ้าเป็นอาการป่วยที่หนัก การใช้นพคุณเสริมกับการใช้ยารักษาจะช่วยให้อาการเจ็บป่วยทุเลาลงเร็วขึ้น^๖

๔.๒ เทียบเคียงอาการเจ็บป่วยที่บันทึกไว้ในหลักนพคุณของสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) กับอาการเจ็บป่วยในปัจจุบัน

เมื่อเริ่มต้นจะฝึกนพคุณ ผู้ปฏิบัติจะต้องดำเนินการตามลำดับของการฝึกกัมมัฏฐาน มีชฌิมิกถาคือ เริ่มจากคำขอขมา บูชาพระรัตนตรัย ทำวัตรพระ คาถาพญาไก่เถื่อน พระคาถาวาณิกรวดน้ำให้มารทั้ง ๕ และต้องอธิษฐานขอบารมีแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก่อน จากนั้นนั่งกัมมัฏฐานแล้วเจริญนพคุณ เมื่อเสร็จแล้วจึงแผ่เมตตากรวดน้ำให้สรรพสัตว์ทั้งหลาย^๗ สำหรับผู้ที่จบกัมมัฏฐานมีชฌิมิแบบลำดับแล้ว เมื่อเริ่มนั่งกัมมัฏฐานให้อาราธนาเข้าฌาน ๘ แล้ว ถอยฌานมาที่ฌาน ๓ แล้วจึงเริ่มเดินธาตุ จะเกิดพลาญภาพมากที่สุด ส่วนผู้ปฏิบัติที่ยังไม่จบกัมมัฏฐานมีชฌิมิ ต้องผ่านขั้นปิติ ๕ ยุค ๖ สุขสมาธิ แล้วก็ต่อด้วย อานาปานสติ ๙ จุด ให้ผ่านก่อนจึงจะสามารถฝึกนพคุณได้โดยเริ่มจากให้ตั้งนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งเช่น ดวง หรือ สี เอามาเดินตามจุดต่าง ๆ และต้องใช้จิตตามลมที่เดินอยู่ภายในเช่น ลมที่เดินไปตามประสาท ลมระหว่างตา ลมระหว่างคิ้ว ลมกลางกระหม่อม^๘ การตั้งลมครั้งแรกให้ตั้งลงที่ใต้สะดือ ๒ นิ้ว เพราะเป็นจุดที่รวมธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ แล้วเลื่อนมาตรงกลางสะดือซึ่งเป็นจุดรวมอากาศธาตุ เป็นจุดที่พาธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ ไปทั่วร่างกาย ธาตุทั้ง ๔ จะแล่นไปได้ก็ต้องอาศัยจิต ดังนั้น การเดินลมปราณต้องมืองค์ประกอบของ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ร่วมกับนิมิตในสมาธิจิตเสมอ

๔.๓ วิเคราะห์หลักนพคุณของสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) ให้เป็นภาษาปัจจุบัน

จากการวิเคราะห์ตำรานพคุณนี้ พบว่า มีวิธีการเดินธาตุเพื่อรักษาอาการต่าง ๆ ด้วยตนเองได้ถึง ๘๒ วิธี^๙ ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มออกเป็น การเดินธาตุเพื่อปรับสมดุลร่างกาย การเดินธาตุเพื่อรักษาโรคทางกาย การเดินธาตุเพื่อรักษาโรคทางใจ การเดินธาตุเพื่อแก้คุณไสย และการเดินธาตุเพื่อทำให้เกิดฤทธิ์เพื่อใช้ในวัตถุประสงค์ต่าง ๆ เวลาเดินธุดงค์ แต่ที่จะนำมากล่าวไว้ในที่นี้ คือวิธีที่สามารถใช้ฝึกได้ในยุคปัจจุบัน และอาการของโรคยังพบอยู่ในปัจจุบันเท่านั้น

^๖ สัมภาษณ์ พระครูสิทธิสังวร (วีระ ญาณวีโร), คณะ ๕ วัดราชสิทธาราม ราชวรวิหาร, ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๑.

^๗ พระครูสิทธิสังวร รวบรวมและเรียบเรียง, เจโตวิมุตติ สมณะ-วิปัสสนากรรมฐานมีชฌิมิแบบลำดับ พิมพ์ครั้งที่ ๕, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์สัมปะชัญญะ, ๒๕๖๐), หน้า ๓-๖.

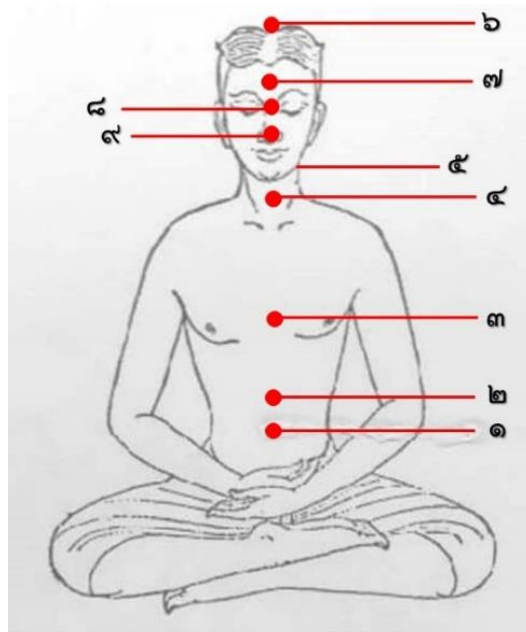
^๘ หอสมุดแห่งชาติ, “พระคัมภีร์ฉันทบาทปฐนิ” , เอกสารโบราณ, อักษรไทย, กรมหมื่นวงษาฯ กรมหลวงไชยนาทฯ ประทานแก่หอสมุด พ.ศ. ๒๔๕๘. เลขที่ ๑๑๐๗. หมวดเวชศาสตร์.

^๙ พระครูสิทธิสังวร (วีระ ญาณวีโร), มหัทศจรยกำหนดจิต เดินธาตุ รักษาโรค.

๑. จุดนพทรคุณปกติสำหรับเดินลมปราณ มี ๙ จุด โดยกำกับ คำภาวนาตามหัวใจพระคาถาตาม ตารางที่ ๑ และภาพที่ ๑

ตารางที่ ๑ ตำแหน่งและคุณสมบัติของจุดนพทรคุณ

ตำแหน่งและ คำบริกรรม	ชื่อจุด และตำแหน่ง	คุณสมบัติ
๑. อะ	อชชดากาษเบื่องต่ำ ตำแหน่งกลางสะดือของผู้ฝึก	เป็นที่ระงับเวทนาทั้งปวง ถือเป็นจุดตั้งธาตุทั้ง ๔
๒. ส	บนนาลี นิ้วหนึ่ง ตำแหน่งเหนือสะดือหนึ่งนิ้วมือของผู้ฝึก	เป็นที่เกิดแห่งบาปกรรมทั้งปวง จุดที่ ๒ และที่ ๓ เป็นจุดที่เจริญแล้วเกิด กำลังมาก การเคลื่อนจุดจากจุดที่ ๒ ไปยัง จุดที่ ๓ เรียกว่าห้องพระ พุทธคุณ ถือเป็นจุดรวมธาตุ
๓. วิ	ห้องหทัยวัตถุ ตำแหน่งกลางหน้าอกบริเวณหัวใจ	เป็นที่เกิดของกุศลและ อกุศล แบบสัมปยุตธาตุ คือ เกิดดับพร้อมกัน
๔. สุ	ห้องสุดคอกกลาง ตำแหน่งหลุมใต้กล่องเสียง	เป็นจุดลับ จุดขาดรสสัมผัส จุดที่แตกทำลาย และจุดดับสนธิ ร่วมกัน
๕. โล	โคตรภูท่ายทอย ตำแหน่งฐานกะโหลกด้านหลัง หรือที่ เรียกว่าจุด กำดัน	เป็นจุดที่ซ่อนเวทนาทั้งปวง จุดที่ขาดบาปกรรมเมื่อกำลังจะตาย เป็นจุด ที่ดับพิษงู พิษผีทั้งปวง
๖. ปุ	อชชดากาษ เบื้องบน ตำแหน่งจอม กระหม่อมกลางศีรษะ	เป็นจุดที่อดใจ สร้างขันติ (ความอดทน) โสรจจะ (ความสงบเสงี่ยม)
๗. ส	ทิพยสุณหว่างคิ้ว ตำแหน่งอุณาโลม หรือตาที่สาม บริเวณ กึ่งกลางหน้าผาก ตรงหัวคิ้ว	เป็นที่ประหารแห่งโทษทั้งปวง เป็นตบะเคชะด้วย
๘. พุ	มหาสุณหว่างจักษุ ตำแหน่งระหว่างหัวตา	เป็นที่เกิดปัญญาเห็นโทษ
๙. ภา	จุลสุณน้อยปลายนาสิก ตำแหน่งปลายจมูก	เป็นที่นำแห่งความยินดีทั้งปวง และนำไปสู่สนธิแห่งสัตว์

ภาพที่ ๑ แสดงจุดนวดรศุน ๙ จุดหลัก สำหรับเดินธาตุปรับสมดุลร่างกายกรณีสุขภาพปกติ

๒. จุดนวดรศุนสำหรับเดินลมปราณเพื่อรักษาสุขภาพแบบต่าง ๆ สรุปตามกลุ่มอาการได้ตามตารางที่ ๒

ตารางที่ ๒ กลุ่มอาการที่ใช้นวดรศุนในการรักษาสุขภาพ

กลุ่มอาการหลัก	กลุ่มอาการย่อย	จุดที่ใช้เดินนวดรศุน
๑. เดินธาตุเพื่อปรับสมดุลร่างกาย	๑.๑ การใช้ร่วมกับโพชนงค์ ๗	เดินจุดที่ ๑ ถึง จุดที่ ๗ โดยพิจารณาโพชนงค์ ๗ ^{๑๐} ไปตามจุด ที่ละจุด
	๑.๒ การใช้ร่วมกับจักรสุกิตติมา	ตัดจุดที่ ๕ ออก โดยภาวนาพระคาถาสูกิตติมา ^{๑๑} ตามจุดที่ละจุด
๒. เดินธาตุเพื่อรักษาโรคทางใจ	๒.๑ กรณีเกิดความฟุ้งซ่านกระสับกระส่าย	เดินเฉพาะจุดที่ ๒ และจุดที่ ๔
	๒.๒ กรณีแก้โศสะ โมหะ และวิตกจริตหนัก	ตัดจุดที่ ๕ จุดที่ ๗ และจุดที่ ๘ ออก
๓. เดินธาตุเพื่อรักษาโรคทางกาย กลุ่มอาการปวดศีรษะ	๓.๑ ปวดศีรษะระดับปกติ	เดินเฉพาะจุดที่ ๑ จุดที่ ๒ จุดที่ ๓ และจุดที่ ๕
	๓.๒ ปวดศีรษะระดับรุนแรง	ใช้ครบทั้ง ๙ จุด
๔. เดินธาตุเพื่อรักษาโรคทางกาย กลุ่มอาการหวัด	๔.๑ เป็นหวัดเล็กน้อย หรือแพ้อากาศ	ใช้เฉพาะจุดที่ ๑ จุดที่ ๒ และจุดที่ ๓
	๔.๒ เป็นหวัดน้อย หรือหวัดไอ	ตัดจุดที่ ๒ จุดที่ ๓ และจุดที่ ๔ ออก
	๔.๓ เป็นไข้หนัก หรือไข้หวัดใหญ่	เดินเฉพาะจุดที่ ๕ และจุดพิเศษ คือ จุดที่ ๑๐ บริเวณร่องกระดูก เนินหลังใบหูด้านซ้าย
กลุ่มอาการหลัก	กลุ่มอาการย่อย	จุดที่ใช้เดินนวดรศุน
๕. เดินธาตุเพื่อรักษาโรคทางกาย กลุ่มอาการเกี่ยวกับท้อง	๕.๑ อาการท้องผูก	ใช้เฉพาะจุดที่ ๑ จุดที่ ๒ และจุดที่ ๓
	๕.๒ อาการปวดมวนท้อง	ใช้เฉพาะจุดที่ ๑ จุดที่ ๒ จุดที่ ๓ และจุดที่ ๔
	๕.๓ อาการท้องอืด หรือท้องเสีย	ใช้เฉพาะจุดที่ ๑ จุดที่ ๒ และจุดที่ ๓

^{๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๓๙/๘๕-๘๖.

^{๑๑} พระครูสิทธิสังวร (วีระ จานวิโร). มหัทศวรรษกำหนดจิต เดินธาตุ รักษาโรค, หน้า ๗๒-๗๓.

๖. เติบโตเพื่อรักษาโรคทางกาย กลุ่มอาการชัดยอกปวดเมื่อยและโรคลม	๖.๑ อาการเสียดสีข้าง	ใช้เฉพาะจุดที่ ๗ และจุดที่ ๙
	๖.๒ อาการชัดยอกขา	
	๖.๓ อาการเส้นยอก ชัดขวาง	ใช้เฉพาะจุดที่ ๕
	๖.๔ อาการลมตีขึ้น	ใช้การเดินจงกรมตามแบบของสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) ร่วมกับการเดินเฉพาะจุดที่ ๑ จุดที่ ๒ และจุดที่ ๓

๓. เปรียบเทียบกลุ่มอาการเจ็บป่วยในนพทรคุณกับอาการที่ปรากฏในปัจจุบัน สรุปรวมกลุ่มอาการได้ตามตารางที่ ๓

ตารางที่ ๓ กลุ่มอาการเจ็บป่วยในนพทรคุณเทียบเคียงกับกลุ่มอาการปัจจุบัน

กลุ่มอาการหลักในนพทรคุณ	กลุ่มอาการย่อยในนพทรคุณ	เทียบเคียงกับอาการเจ็บป่วยในปัจจุบัน
๑. กลุ่มความเจ็บป่วยทางใจ	๑.๑ กรณีเกิดความฟุ้งซ่านกระสับกระส่าย	อาการเครียด
	๑.๒ กรณีแก้ไข้สะ โภคะ และวิตกกังวลหนัก	อาการโรคซึมเศร้า อาการโรคไบโพลาร์
๒. กลุ่มอาการปวดศีรษะ	๒.๑ ปวดศีรษะระดับปกติ	ปวดศีรษะที่เกิดจากการกระทบรั้นกระทบเย็นกะทันหัน อาการปวดศีรษะจากความเครียด ความเมื่อยล้าจากการทำงาน อาการปวดศีรษะที่เกิดร่วมกับอาการปวดไซนัส
	๒.๒ ปวดศีรษะระดับรุนแรง	อาการศีรษะแบบคลัสเตอร์ (Cluster) อาการปวดศีรษะแบบไม่ทราบ
๓. กลุ่มอาการหวัด	๓.๑ เป็นหวัดเล็กน้อย หรือแพ้อากาศ	ภูมิแพ้ แพ้อากาศ
	๓.๒ เป็นหวัดน้อย หรือหวัดไอ	ไข้หวัดน้อย
	๓.๓ เป็นไข้หนัก หรือไข้หวัดใหญ่	ไข้หวัดใหญ่
๔. กลุ่มอาการเกี่ยวกับท้อง	๔.๑ อาการท้องผูก	ท้องผูก
	๔.๒ อาการปวดมวนท้อง	กรดไหลย้อน ลำไส้แปรปรวน อาหารไม่ย่อย
	๔.๓ อาการท้องอืด หรือท้องเสีย	ท้องเสีย อาหารเป็นพิษ
๕. กลุ่มอาการชัดยอกปวดเมื่อยและโรคลม	๕.๑ อาการเสียดสีข้าง	ออฟฟิศ ซินโดรม
	๕.๒ อาการชัดยอกขา	
	๕.๓ อาการเส้นยอก ชัดขวาง	
	๕.๔ อาการลมตีขึ้น	เป็นลม อาการรูบที่เกิดจากมีลมเสียดแทงหัวใจ อาการเรอจากมีแก๊สในกระเพาะอาหารมาก

๔. เปรียบเทียบกลุ่มอาการเจ็บป่วยในนพทรคุณกับอาการที่ปรากฏในปัจจุบัน ในการศึกษาเอกสารหลักนพทรคุณต้นฉบับของสมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) แล้วพบภาษาที่ต้องทำความเข้าใจให้เป็นภาษาปัจจุบันอยู่หลายคำ ดังสรุปได้ตามตารางที่ ๔ ดังนี้

ตารางที่ ๔ การทำความเข้าใจจากภาษาต้นฉบับของหลักนพทรคุณตามแนวทางของ สมเด็จพระอริยวงษญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) เป็นภาษาปัจจุบัน

คำที่	ภาษาต้นฉบับ	ความหมายในปัจจุบัน
๑.	คลี้ออกเป็นบาท คลี้ออกเป็นนาที	บาท ในที่นี้ เป็นหน่วยนับเวลาโบราณ โดย ๑ บาท เท่ากับ ๖ นาที การคลี้ออกเป็นบาทหมายถึง การเจริญสมาธินิมิต ไปจุดละ ๖ นาที เริ่มจาก ๕ จุด แล้วขยายเป็น ๘ จุด เมื่อสมาธิตั้งมั่นแล้ว จึงปรกรรมโดยใช้เวลาเพียง ๑ นาที ต่อจุด เรียกว่า คลี้ออกเป็นนาที
๒.	ปราสาส	การผ่อนคลายใจออกยาว ๆ ซ้ำ ๆ แล้วไล่ลมหายใจนั้นออกทางฝ่ามือ ฝ่าเท้า และทางรูจมูก
๓.	ให้รยลง	ค่อย ๆ ผ่อนลมหายใจแผ่ว ๆ เบา ๆ ซ้ำ ๆ
๔.	แผ่นดินเหล็ก	การตั้งจิตลงสู่แผ่นดิน เพื่อไล่อาการไม่พึงประสงค์ลงพื้นดิน ภาษาทางการแพทย์ทางเลือกเรียกว่า ทำ

		กราวดึง (grounding) หมายถึงการถ่ายพลังลบ หรือพลังที่มากเกินไปลงสู่แผ่นดิน
๕.	ปิติประวัติ	คำว่าประวัติ หมายถึงการทำตามขั้นตอน โดยต้องเจริญกัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับ ในห้องพระปิติธรรม ๕ ประการ ห้องพระยัคคธรรม ๖ ประการ และห้องพระสุขสมาธิ ๒ ประการ จนจิตเกิดความสงบก่อนจึงจะเดินธาตุ ถ้าหากเรียนจบกัมมัฏฐานมัชฌิมาแล้ว การทำปิติประวัติ หมายถึงการเจริญฌานไล่จาก ฌาน ๑ ถึง ฌาน ๔ แล้ว ถอยมาสู่ฌาน ๓ ให้เกิดสุขก่อนทำให้เกิดปิติ ผ่านปัสสัทธิ ความสงบ จนถึงสุข
๖.	ให้ขาดก่อน	การตั้งจิตมั่นที่จุดที่ ๙ ปลายจมูก จนกว่าจะเกิดความสงบของจิตก่อน
๗.	สูบลมเข้า	หายใจเข้าแต่เพียงเบา ๆ ซ้ำ ๆ มีสติ
๘.	ตั้งกระสาย	การควบคุมลมที่หายใจเข้าไว้ที่คอ ก่อนค่อยๆกระจายลมไปที่ละชนิด ไปยังจุดที่เจ็บ

๕. บทสรุป

การกำหนดจิตเดินธาตุรักษาโรค ตามแนวทางของสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้รักษาตัวเองเป็นหลัก เนื่องจากเป็นไปเพื่อการให้พระภิกษุที่ถูกต้องในป่าได้มีวิธีรักษาตัวเองกรณีเจ็บป่วยในป่า และไม่สามารถหาสมุนไพร หรือยา รักษาโรคได้ ในยุคหลังได้เรียกวิธีการกำหนดจิตเดินธาตุรักษาโรคนี้ว่า วิชานวทรคุณ เนื่องจากสมเด็จพระอริยวงศญาณ สมเด็จพระสังฆราช (สุก ญาณสังวร) ได้ทรงน้อมนำคุณสมบัติของ พุทธคุณ ๙ ประการ เข้ามาเป็นพุทธวิธีในการรักษาโรคร่วมกับองค์ความรู้เรื่อง ธาตุ ทั้งในพระไตรปิฎก และในตำราแพทย์แผนโบราณ เพื่อรักษาอาการเจ็บป่วยเนื่องจากธาตุที่ไม่สมดุล หรือเพื่อการบำบัดความเจ็บป่วยต่าง ๆ โดยไม่ต้องใช้ยา และจากการวิเคราะห์ตำราวิชรคุณนี้ พบว่า มีวิธีการเดินธาตุเพื่อรักษาอาการต่าง ๆ ด้วยตนเองได้ถึง ๘๒ วิธี ซึ่งสามารถแบ่งกลุ่มออกเป็น การเดินธาตุเพื่อปรับสมดุลร่างกาย การเดินธาตุเพื่อรักษาโรคทางกาย การเดินธาตุเพื่อรักษาโรคทางใจ การเดินธาตุเพื่อแก้คุณไสย และการเดินธาตุเพื่อทำให้เกิดฤทธิ์แบบต่าง ๆ เพื่อใช้ตามแต่ละวัตถุประสงค์ในเวลาเดินธุดงค์ วิธีการเดินธาตุนี้นับว่าสอดคล้องกับแผนการนวด และคัมภีร์เกี่ยวกับลมปราณภายในร่างกายอยู่หลายจุด ศิษย์ในชั้นหลังจึงเรียกแบบเดินธาตุรักษาโรคนี้ว่า นวทรคุณ ซึ่งเป็นปกิณกะวิธีของการฝึกกัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับ ที่สืบทอดต่อกันมาในวัดราชสิทธาราม ราชวรวิหาร วิชานวทรคุณนี้ ไม่อยู่ในภาคบังคับของการฝึกกัมมัฏฐานมัชฌิมาแบบลำดับ ดังนั้น ใครจะฝึกหรือไม่ก็ได้ขึ้นอยู่กับความสนใจส่วนบุคคล อย่างไรก็ตาม ในการใช้วิชานวทรคุณนั้น โบราณจารย์ต่างกล่าวว่า วิธีรักษาโรคใดก็ตาม ไม่สามารถล่วงพ้นกรรมไปได้ หากการเจ็บป่วยนั้น เกิดเนื่องด้วยกรรม และเมื่อถึงวาระสุดท้ายของบุคคลผู้นั้นแล้ว การใช้นวทรคุณ หรือยาตีพิเศษเพียงใด ก็ไม่อาจช่วยรักษาอาการเจ็บป่วย หรือรักษาชีวิตไว้ได้ ดังนั้น การรักษาสุขภาพก็คือ การรักษาสภาวะที่ทำให้เกิดความสงบแบบวิถิปุทธ ซึ่งหมายถึงลักษณะที่เป็นวิชชา (ความสว่างผ่องใส) วิมุตติ (ความหลุดพ้นเป็นอิสระ) วิสุทธิ (ความหมดจด ไม่ขุ่นมัวเศร้าหมอง) สันติ (ความสงบไม่ร้อนรนกระวนกระวาย) ความเข้าใจในกฎแห่งไตรลักษณ์ ซึ่งเป็นภาวะที่เป็นความตั้งงามของชีวิต ตรงกับคำในปัจจุบันคือ “การรักษาสุขภาพแบบองค์รวม” ในการแพทย์แผนโบราณ ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของพุทธวิธีในการรักษาโรค ทั้งทางใจ และทางกายไปด้วยกันนั่นเอง

บรรณานุกรม

- พระครูสิทธิสังวร (วีระ จานวีโร). มหัทธจรย์กำหนดจิต เติงธาตุ รักษาโรค. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ สัมปชัญญะ, ๒๕๕๗.
- พระครูสิทธิสังวร รวบรวมและเรียบเรียง. เจโตวิมุตติ สมณะ-วิปัสสนากรรมฐานมัชฌิมาแบบลำดับ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นนทบุรี: สำนักพิมพ์สัมปะชัญญะ, ๒๕๖๐.
- พระสุนทรภิตติคุณ. “หลักพุทธธรรมกับการดูแลสุขภาพแบบองค์รวมในผู้สูงอายุ”. วารสารมหาจุฬาริชาการ. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙): ๑๑-๒๕.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๓๙.
- _____. อรรถกถา แปล ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ๒๕๕๖.
- สัมภาษณ์ พระครูสิทธิสังวร (วีระ จานวีโร). คณะ ๕ วัดราชสิทธิธาราม ราชวรวิหาร. ๒๖ กรกฎาคม ๒๕๖๑.
- หอสมุดแห่งชาติ. “พระคัมภีร์ฉันทवादปฐีสุนธิ”. เอกสารใบลาน. อักษรไทย. กรมหมื่นนวงสาฯ กรมหลวงไชยนาทฯ ประทานแก่หอสมุด พ.ศ. ๒๔๕๘. เลขที่ ๑๑๐๗. หมวดเวชศาสตร์.

กองคลังแพทย์ กรมแพทย์ทหารบก

“ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์” ผู้มีอำนาจปกครองบริหารต้องให้ความสำคัญ?
“Human Dignity” Administrative authorities must give priority?

พันเอก สาธิต ทิพย์มณี*

บทคัดย่อ

ในยุคปัจจุบันโลกมีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาในด้านต่าง ๆ มากมาย ในด้านสิทธิมนุษยชนก็เช่นกัน ประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทย ได้ให้ความสำคัญในเรื่องนี้เป็นอย่างมาก โดยสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติซึ่งประกอบด้วยสมาชิกประเทศต่าง ๆ ได้ลงมติรับรองและประกาศใช้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เพื่อเป็นหลักการสำคัญในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาคมโลก

ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนได้กล่าวถึง สิทธิมนุษยชนไว้หลายประเด็น ประเด็นหนึ่งก็คือ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชนที่กำหนดสิทธิที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ใครจะละเมิดไม่ได้ และไม่สามารถถ่ายโอนให้แก่กันได้ ดังนั้นการปฏิบัติต่อกันของผู้คนในสังคมจึงต้องเคารพความเป็นมนุษย์ ซึ่งสังคมปัจจุบันมักละเลยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ผู้มีอำนาจปกครองบริหารต้องให้ความสำคัญกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ จะเห็นได้ว่ามีตัวอย่างคดีปกครองที่เกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เช่น คดีปิดป้ายโฆษณาตู้รถไฟ คดีนักเรียนนายร้อยตำรวจหญิงถูกให้ถอดเสื้อฝ้ารอตรวจร่างกาย ซึ่งศาลปกครองสูงสุดได้ตัดสินให้ผู้ถูกละเมิดชนะคดีเนื่องจากการออกคำสั่งทางปกครองไม่ได้คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังนั้นผู้มีอำนาจปกครองบริหารก่อนออกคำสั่งทางปกครองต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วย โดยอาจใช้หลักกรรม อริยมรรค ๘ ช่วยในการพิจารณาถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

คำสำคัญ : ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์, ผู้มีอำนาจปกครองบริหาร, คดีปกครอง, อริยมรรค๘

Abstract

In today's world, there are many changes in development and also human rights, countries, including Thailand has given much importance to this matter. The General Assembly of the United Nations, consisting of members of various countries, has voted to adopt and declare the Universal Declaration of Human Rights to be a main principle in protecting the human rights of the world community.

The Universal Declaration of Human Rights mentioned Many human rights issues, one issues is Human dignity. Human dignity is an important principle of human rights that determines the rights that have been born since birth, cannot violate and cannot transfer to each other. Therefore, the treatment of people in society must respect humanity in which today's society often ignores human dignity.

Administrative authority must give priority to human dignity. There are examples of administrative cases related to human dignity such as the case of the

* กองคลังแพทย์ กรมแพทย์ทหารบก Email: satit_tipmanee@yahoo.com.

closing of the advertising on locomotives and the case of a female police cadet being taken off the clothes waiting for physical examination. The Supreme Administrative Court ruled that the offender won the case because the administrative order does not take into account human dignity so before issuing administrative orders, administrative authorities must consider human dignity which might be help to consider by the principle of Dharmariyakan 8.

Keywords: Human Dignity, Administrative Authority, Administrative Cases, Dharmariyakan 8

๑. บทนำ

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ในอดีตที่ผ่านมาอาจมีการพูดถึงน้อยมาก และมีการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ กันอย่างกว้างขวาง จนองค์การสหประชาชาติ ได้เห็นความสำคัญของ สิทธิมนุษยชน และได้ประกาศปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน ซึ่งศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ก็เป็นประเด็นหนึ่งของ สิทธิมนุษยชน ในประเทศไทยก็เช่นกันก็มีการพัฒนาสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์อย่างกว้าง ในรัฐธรรมนูญรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ได้กำหนดเรื่องสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ เพื่อคุ้มครองประชาชนไทยในเรื่องเหล่านี้ไว้

ผู้มีอำนาจปกครองบริหารในยุคปัจจุบัน ต้องเรียนรู้และศึกษาอย่างละเอียดในเรื่องสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ไว้ เพื่อใช้ประโยชน์ในการปกครองบริหารองค์การหรือหน่วยงานของตนเองเพื่อป้องกันปัญหาต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นมาในอนาคต

ในบทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงที่มาและความหมายและความสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ แนวทางการใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ เพื่อการปกครองบริหารงานที่เป็นธรรมคำนึงถึงสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ นอกจากนี้ยังยกตัวอย่างคดีปกครองที่เกี่ยวข้องกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพื่อเป็นอุทาหรณ์ ให้กับผู้มีอำนาจปกครองบริหารได้ศึกษาเรียนรู้

๒. สิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

สมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติซึ่งประกอบด้วยสมาชิกประเทศต่าง ๆ ได้ลงมติรับรองและประกาศใช้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เพื่อเป็นหลักสำคัญในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนของประชาคมโลกเมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๙๑ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส และถึงแม้ว่าปฏิญญาฉบับนี้จะไม่ใช่สนธิสัญญาระหว่างประเทศแต่ก็จัดเป็นกฎหมายจารีตระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนที่สำคัญที่สุด โดยในคำปรารภเริ่มต้นปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กล่าวไว้ว่า

“ด้วยเหตุที่การยอมรับศักดิ์ศรีแต่กำเนิด และสิทธิซึ่งเสมอกันและไม่อาจโอนแก่กันได้ของสมาชิกทั้งปวงแห่งครอบครัวมนุษยชาติอันเป็นรากฐานของเสรีภาพ ความยุติธรรม และสันติภาพในโลก”^๑

^๑ กรมองค์การระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ. คำแปลปฏิญญาสากล ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน. กรกฎาคม ๒๕๕๑: ๑๘.

จุดนี้เองเป็นการเริ่มต้นของการให้ความสำคัญของสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งประเทศต่าง ๆ จะต้องเคารพต่อหลักการสิทธิมนุษยชนที่ได้ตราไว้ในปฏิญญาฉบับนี้ โดยที่ปฏิญญาฉบับนี้ยังเป็นพื้นฐานสำคัญของสนธิสัญญาหรือกฎหมายระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนอื่น ๆ อีกหลายฉบับ รวมทั้งกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมืองและกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม

สิทธิมนุษยชนคืออะไร สิทธิมนุษยชน (Human Rights) หมายความว่า สิทธิความเป็นมนุษย์หรือสิทธิในความเป็นคน อันเป็นสิทธิตามธรรมชาติของมนุษย์ทุกคนที่เกิดมา สิทธิมนุษยชนเป็นสิทธิที่ไม่สามารถโอนให้แก่อีกได้ และไม่มีบุคคล องค์กร หรือแม้แต่วัฒนธรรม สามารถล่วงละเมิดความเป็นมนุษย์นี้ได้ สิทธิในความเป็นมนุษย์นี้เป็นของคนทุกคน ไม่เลือกว่าจะมีเชื้อชาติ แหล่งกำเนิด เพศ อายุ สีผิว ที่แตกต่างกันหรือจะยากดีมีจนหรือเป็นคนพิการ สิทธิมนุษยชนนั้นไม่มีพรมแดน การกระทำใดที่มนุษย์กระทำต่อกันอย่างหยาบเกียรติและละเมิดศักดิ์ศรีของความ เป็นคน ไม่ว่าจะเกิดแก่ มนุษย์ที่ประเทศใด และไม่ว่า ผู้กระทำการละเมิดจะเป็นบุคคล กลุ่มบุคคล หรือรัฐใดรัฐหนึ่งก็ตาม ถือเป็นการละเมิดสิทธิมนุษยชน การจะเข้าใจความหมายของสิทธิมนุษยชนนั้น จำเป็นต้องเข้าใจหลักการต่าง ๆ ที่ถือเป็นองค์รวมของสิทธิมนุษยชนด้วย คือ

๑) สิทธิ (Rights)

สิทธิเป็นสิ่งที่ติดตัวมนุษย์ทุกคนตามธรรมชาติที่ ได้เกิดมาเป็นมนุษย์ ซึ่งไม่มีใครล่วงละเมิดได้ คนทุกคนที่เกิดมามีสิทธิที่จะมีชีวิตอยู่รอด และต้องมีชีวิตอยู่อย่างสมเกียรติและศักดิ์ศรีของความ เป็นมนุษย์ ความมีอยู่ของสิทธิตามธรรมชาตินี้ แม้แม้ยังไม่มีการรับรอง สิทธิก็ยังมีอยู่

๒) เสรีภาพ (Freedom)

เสรีภาพหมายถึง การที่มนุษย์สามารถทำอะไรก็ได้ภายใต้ขอบเขตของ ศีลธรรมอันดีงาม โดยไม่เบียดเบียนสังคม หรือไม่ล่วงล้ำสิทธิของบุคคลอื่น หรือสิทธิของส่วนรวม เราจึงเห็นว่าการใช้คำสองคำนี้พร้อมกัน คือสิทธิ และเสรีภาพ ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนของสหประชาชาติ (Universal Declaration of Human Rights) มักจะใช้คำว่าสิทธิและเสรีภาพที่จะแสดงความคิดเห็นและแสดงออกหรือสิทธิและเสรีภาพในการเลือกคู่ครองและสร้างครอบครัว เป็นต้น

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ (Human Dignity)

ศักดิ์ศรี คือ การยอมรับของบุคคลในสังคม แม้ว่าพฤติกรรมที่บุคคลกระทำนั้น หรือต้องการกระทำนั้น ๆ อาจจะกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญหรือไม่ก็ได้ ถือว่าเป็นเรื่องดีงาม สมควรยกย่อง และต้องถือปฏิบัติ จะเป็นองค์กร มติขององค์กร การยอมรับขององค์กรต่าง ๆ นั้นด้วยก็ได้ สิทธิ เสรีภาพ หรือ อำนาจและหน้าที่ก็ถือเป็นศักดิ์ศรีด้วยเช่นกัน

มนุษย์ คือ บุคคลทั่วไปไม่เลือกว่าจะเป็นชนชาติใด เผ่า ศาสนา ผิวสี ภาษา และอื่น ๆ ที่มีสภาพเป็นที่ยอมรับว่าเป็นส่วนของสังคม ตลอดจนองค์กร, องค์กร ที่อาศัยมติเป็นข้อปฏิบัติไปตามประสงค์ขององค์กร, องค์กรก็ให้ถือเป็นมนุษย์ด้วยเช่นกัน

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นคำที่อธิบายความหมายของสิทธิมนุษยชน ในแง่ของการให้คุณค่าแก่ความเป็นคนว่า คนทุกคนมีคุณค่าเท่าเทียมกัน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เป็นหลักการสำคัญของสิทธิมนุษยชนที่กำหนดสิทธิที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิด ใครจะละเมิดไม่ได้ และไม่สามารถถ่ายโอนให้แก่อีกได้ สิทธินี้คือสิทธิในการมีชีวิตและมีความมั่นคงในการมีชีวิตอยู่ คนทุกคนที่เกิดมาบนโลกมี

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังนั้นการปฏิบัติต่อกันของผู้คนในสังคมจึงต้องเคารพความเป็นมนุษย์ ห้ามทำร้ายร่างกาย ทรมาณอย่างโหดร้าย หรือกระทำการใด ๆ ที่ถือเป็นการเหยียดหยามความเป็นมนุษย์ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ได้รับการรับรองไว้ในปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน กติการะหว่างประเทศ อนุสัญญา และปฏิญญาระหว่างประเทศหลายฉบับ^๒

สังคมปัจจุบันมักละเลยศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพราะมีการให้คุณค่าของคนแตกต่างกัน สังคมทั่วไปให้คุณค่าของความเป็นคนที่สถานภาพทางสังคมของผู้คน เช่น เป็นกำนัน เป็นนายทหาร เป็นนายกรัฐมนตรีนับเป็นผู้พิพากษา สถานภาพทางสังคมของคนแต่ละคน ไม่ใช่ตัวชี้วัดว่ามนุษย์หรือคนนั้นมีศักดิ์ศรีของมนุษย์หรือไม่ แต่ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คือการให้คุณค่าความเป็นคนตามธรรมชาติของมนุษย์ไม่ว่าจะเกิดมาพิการ เป็นเด็ก เป็นผู้หญิง ผู้ชาย กะเทย เกิดมาเป็นคนปัญญาอ่อน หรือยากจน คนทุกคนที่เกิดมาถือว่ามีคุณค่าเท่ากัน ต้องปฏิบัติต่อกันเยี่ยงมนุษย์อย่างเสมอหน้ากัน เพราะการปฏิบัติต่อกันของผู้คนในสังคมอย่างเสมอหน้ากันเป็นการเคารพ ศักดิ์ศรีมนุษย์

๓. ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ได้กำหนดให้มีการคุ้มครองศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิเสรีภาพและสิทธิมนุษยชนของประชาชนชาวไทยอย่างโดดเด่นกว้างขวางประเทศหนึ่ง ไม่ว่าจะ เป็นการคุ้มครองเรื่องศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์ (มาตรา ๔) กำหนดให้สิทธิของบุคคลตาม กฎหมายต้องเท่าเทียมกัน (มาตรา ๒๗) คุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหา จำเลย และผู้ต้องคดีอาญาไว้ หลายประการ เช่น การคุ้มครองสิทธิผู้ต้องหา หรือจำเลย ห้ามการทรมาน ทำทารุณ การลงโทษ โดยใช้วิธีโหดร้าย การที่กฎหมายสันนิษฐานว่าบุคคลผู้ถูกกล่าวหาเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะมี คำพิพากษาของศาลว่าผู้นั้นกระทำความผิด (มาตรา ๒๘ - ๒๙) ฯลฯ บทบัญญัติเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ อาจแบ่งได้เป็น บทบัญญัติเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนพื้นฐาน และบทบัญญัติเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรม

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนพื้นฐานตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ได้แก่

มาตรา ๔ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครอง^๓

มาตรา ๒๕ - ๔๙ บัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ชั้นพื้นฐาน ที่สมควรได้รับตามรัฐธรรมนูญ

บทบัญญัติเกี่ยวกับศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ ได้แก่

^๒พรนภา คำสาสินธุ์. สิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์. [ออนไลน์] แหล่งที่มา http://pornnapa101.blogspot.com/2012/07/blog-post_08.html [๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒].

^๓ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐. ๖ เมษายน ๒๕๖๐: ๔.

มาตรา ๖๘ บัญญัติเกี่ยวกับสิทธิและเสรีภาพของปวงชนชาวไทย ในกระบวนการยุติธรรมตามรัฐธรรมนูญ

จะเห็นได้ว่าบทบัญญัติเรื่องการคุ้มครองสิทธิเสรีภาพตามหลักสิทธิมนุษยชนได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ อย่างเต็มที่และเท่าเทียม

๔. หลักธรรมที่ส่งเสริมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่หลักธรรม คำสอน ไว้มากมาย ซึ่งถ้าจะพิจารณาโดย เนื้อหาสาระ พระองค์ทรงสอนเกี่ยวกับเรื่องมนุษย์ในแง่ต่าง ๆ มากมาย ถ้าในแง่ของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ก็มีหลายหลักธรรม ที่ส่งเสริมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ อาทิเช่น อริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่

๑. สัมมาทิฏฐิ คือ ปัญญาเห็นชอบ หมายถึงเห็นถูกต้องตามความเป็นจริงด้วยปัญญา ความเห็นถูกต้องตามธรรมนองคลองธรรม เช่น เห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒. สัมมาสังกัปปะ คือ ดำริชอบ หมายถึง การใช้สมองความคิดพิจารณาแต่ในทางกุศล หรือความดีงาม ไม่คิดพยาบาท ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๓. สัมมาวาจา คือ เจรจาชอบ หมายถึงการพูดสนทนา แต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงามเจรจาดแต่ในสิ่งที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ โดยเว้นจากวจีทุจริต

๔. สัมมากัมมันตะ คือ การประพฤติดีงามทางกายหรือกิจกรรมทางกายทั้งปวง การกระทำในสิ่งที่ถูกต้อง กระทำแล้วไม่นำทุกข์มาให้ ช่วยขัดเกลากิเลสให้เบาบางลงและเว้นทุจริตทั้งปวง

๕. สัมมาอาชีวะ คือ การทำมาหากินอย่างสุจริตชน การดำรงชีวิตในแนวทางถูกต้อง ประกอบอาชีพสุจริตทั้งปวง

๖. สัมมาวายามะ คือ ความอุตสาหะพยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรม ความเพียรที่ถูกต้อง ได้แก่เพียรระวังมิให้บาปอกุศลเกิดขึ้น เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำกุศลให้ เกิด เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นมิให้เสื่อม

๗. สัมมาสติ คือ การไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ จิตเลือนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัว

๘. สัมมาสมาธิ คือ การฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัด จากกิเลส นีวรณอยู่เป็นปกติ ความตั้งมั่นในสิ่งที่ถูกต้องเพื่อทำให้จิตสงบและประณีต

อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) คือทางที่นำไปสู่การพ้นทุกข์ ที่พระพุทธองค์ได้ทรงตรัสรู้แล้ว ด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เมื่อใดที่บุคคลสามารถปฏิบัติตามหลักอริยมรรคมีองค์ ๘ นี้ได้อย่างครบถ้วนสมบูรณ์ นอกจากจะช่วยให้ถึงความดับทุกข์แล้ว ยังได้ชื่อว่าเป็นการ “รักษาตนเอง” ให้ตั้งมั่นอยู่ในความดีก่อน แล้วจะช่วย “รักษาผู้อื่น” ให้อยู่เย็นเป็นสุขด้วย หรือ อีกนัยหนึ่งก็คือการคำนึงถึงผู้อื่น คำนึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์นั่นเอง

๕. อุทาหรณ์ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์จากคดีปกครอง

จะเห็นได้ว่า ในปัจจุบันนี้ ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความสำคัญมาก ต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมโลกและสังคมไทย ในประเทศไทยก็มีการเปลี่ยนแปลง พัฒนาการด้านสิทธิมนุษยชน ด้านศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ดังเช่นมีการฟ้องร้องในคดีปกครอง และศาลปกครองสูงสุดมีคำพิพากษาตัดสินเป็นแนวทางไว้ นำไปเป็นข้อพิจารณาในการปกครองบริหารต่อไป

คดีปกครองป้ายโฆษณาบนหน้าต่างรถบดบังวิวทัศน

คดีนี้เป็นกรณีที่มีการรถไฟแห่งประเทศไทยนำแผ่นป้ายโฆษณาสินค้ามาปิดไว้ที่ตู้ขบวนรถไฟด้านนอก รวมทั้งกระจกหน้าต่างของตู้ขบวนรถไฟ ทำให้ผู้ฟ้องคดีซึ่งเป็นผู้ใช้บริการขบวนรถไฟด่วนพิเศษ กรุงเทพฯ-เชียงใหม่เป็นประจำ เห็นว่าป้ายโฆษณาดังกล่าวบดบังวิวทิวทัศน์ จึงยื่นฟ้องการรถไฟแห่งประเทศไทยต่อศาลปกครอง เพื่อให้ชดเชยค่าป้ายโฆษณาดังกล่าวออก

ศาลปกครองชั้นต้นเห็นว่า กรณีดังกล่าวเป็นการบริหารจัดการเกี่ยวกับทรัพย์สินตามนโยบายเพิ่มรายได้ของการรถไฟแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นเรื่องของการดำเนินธุรกิจอย่างหนึ่งที่อยู่ภายในขอบเขตของวัตถุประสงค์ตามที่กำหนดไว้ใน พ.ร.บ. การรถไฟแห่งประเทศไทย พ.ศ.2494 มิใช่เป็นเรื่องของการใช้อำนาจทางปกครองที่ได้กระทำต่อผู้ฟ้องคดีหรือเป็นการละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติ จึงไม่ใช่คดีปกครอง ศาลปกครองชั้นต้นมีคำสั่งไม่รับคำฟ้องไว้พิจารณา ผู้ฟ้องคดียื่นอุทธรณ์ ศาลปกครองสูงสุดพิเคราะห์แล้วเห็นว่า การรถไฟแห่งประเทศไทยเป็นหน่วยงานทางปกครองที่มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายในการจัดทำกิจการรับขนส่งผู้โดยสารอันเป็นการบริการสาธารณะหรือกิจการทางปกครอง เมื่อผู้ฟ้องคดีฟ้องว่าการรถไฟแห่งประเทศไทยอนุญาตให้มีการปิดป้ายโฆษณาที่กระจกหน้าต่าง อันเป็นการใช้หน้าต่างผิดไปจากวัตถุประสงค์ของการจัดให้มีหน้าต่างรถโดยสาร คดีนี้จึงเป็นคดีพิพาทเกี่ยวกับการที่หน่วยงานทางปกครองละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติ อันเป็นคดีปกครองที่อยู่ในอำนาจของศาลปกครอง จึงมีคำสั่งให้ศาลปกครองชั้นต้นรับคำฟ้องไว้พิจารณา และให้ศาลปกครองชั้นต้นดำเนินการพิจารณาต่อไปตามรูปคดี เมื่อศาลปกครองสูงสุดชี้ขาดเช่นนี้ ศาลปกครองชั้นต้นจึงรับฟ้องและดำเนินการพิจารณาต่อ

คดีนี้ศาลปกครองชั้นต้นตัดสินให้การรถไฟแห่งประเทศไทยชดเชยค่าป้ายโฆษณาดังกล่าวออกจากบริเวณหน้าต่างตู้รถโดยสาร และให้ค่าความสะอาดหน้าต่างตู้โดยสารรถไฟทุกคัน แต่การรถไฟแห่งประเทศไทยยื่นอุทธรณ์ ศาลปกครองสูงสุดพิจารณาแล้ว เห็นว่า การรถไฟแห่งประเทศไทย (ผู้ถูกฟ้องคดี) เป็นรัฐวิสาหกิจที่ตั้งขึ้นโดย พ.ร.บ. การรถไฟแห่งประเทศไทย พ.ศ.๒๔๙๔ จึงเป็นหน่วยงานทางปกครอง ที่กฎหมายกำหนดให้มีอำนาจหน้าที่ในการจัดทำกิจการรับขนส่งผู้โดยสาร สินค้า พัสดุภัณฑ์ และของอื่น ๆ ที่เป็นบริการสาธารณะ

ในการจัดทำบริการสาธารณะดังกล่าว ผู้ถูกฟ้องคดียังต้องดูแลรักษาส่วนต่าง ๆ ของตู้รถโดยสารของขบวนรถไฟ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญที่ใช้ในการจัดทำบริการสาธารณะดังกล่าว เช่น ที่นั่งหรือที่นอนของผู้โดยสาร ประตูหน้าต่างตู้รถโดยสารให้อยู่ในสภาพที่ใช้การได้ดีและสามารถอำนวยความสะดวกสบายในการเดินทางให้แก่ผู้โดยสารได้ตามสมควร โดยเฉพาะหน้าต่างของตู้รถโดยสารของขบวนรถไฟ

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปและผู้ถูกฟ้องคดีเองก็มีอาจปฏิเสธได้ว่า รถโดยสารทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นรถโดยสารส่วนบุคคลหรือรถโดยสารสาธารณะ หรือไม่ว่าจะเป็นรถโดยสารปรับอากาศหรือไม่ปรับอากาศ จะต้องมีส่วนต่างเสมอ หน้าต่างรถโดยสารดังกล่าวมิได้มีไว้เพียงเพื่อให้แสงสว่างจากภายนอกเข้ามาในรถได้เท่านั้น แต่ยังมีไว้เพื่อให้ผู้โดยสารสามารถมองเห็นสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ภายนอกรถ เพื่อให้เกิดความเพลิดเพลินในระหว่างที่อยู่ในรถ และระแวดระวังภัยอันตรายที่อาจจะมาจากภายนอกอีกด้วย รถโดยสารที่ไม่มีหน้าต่างจึงไม่อาจเรียกได้ว่ารถโดยสาร แต่เป็นรถขนส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์

กรณีดังกล่าวจึงถือว่าการปฏิบัติต่อผู้โดยสารเยี่ยงวัตถุ ซึ่งเป็นการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้โดยสาร ผู้ถูกฟ้องคดีจึงมีหน้าที่จะต้องจัดให้ผู้โดยสารของรถไฟทุกขบวนมีหน้าต่างและดูแลรักษาตู้โดยสารทุกคันให้อยู่ในสภาพที่สามารถใช้การได้สมตามวัตถุประสงค์ของการจัดให้มีหน้าต่าง

การที่ผู้ถูกฟ้องคดีได้ทำสัญญาให้บริษัทเอกชนติดตั้งป้ายโฆษณาภายนอกตู้รถโดยสารและยินยอมให้ติดตั้งป้ายโฆษณาที่บริเวณกระจกหน้าต่างตู้โดยสารด้วย ซึ่งเป็นการใช้หน้าต่างแสวงหารายได้ จนทำให้ผู้โดยสารไม่สามารถใช้ประโยชน์จากหน้าต่างได้ตามที่ควรจะเป็น จึงถือว่าผู้ถูกฟ้องคดีละเลยต่อหน้าที่ตามที่กฎหมายกำหนดให้ต้องปฏิบัติ

ศาลปกครองสูงสุดยืนตามศาลปกครองชั้นต้น ที่ให้ผู้ถูกฟ้องคดีชดเชยค่าเสียหายภายนอกตู้รถโดยสาร และทำความสะอาดกระจกหน้าต่างตู้รถไฟทุกคัน ให้แล้วเสร็จภายใน ๓๐ วัน นับแต่วันที่ศาลมีคำพิพากษา (อ ๒๓๑/๒๕๕๐)^๔

คดีปกครองการสอบเพื่อเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยตำรวจ (หญิง) ต้องถอดเสื้อผ้าออกเพื่อรอตรวจร่างกาย

อีกกรณีอุทธรณ์ที่ผู้ถูกละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ขณะคดี กรณีการสอบเพื่อเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยตำรวจ (หญิง) โดยผู้สอบผ่านข้อเขียนต้องเข้ารับการตรวจร่างกาย ซึ่งต้องถอดเสื้อผ้าออกทั้งหมดเพื่อให้อยู่ในสภาพที่พร้อมจะให้ตรวจกับแพทย์ทันทีเมื่อถึงคิวของตนและยื่นเข้าแถวรออยู่ที่ประตูห้องตรวจ ศาลปกครองสูงสุดวินิจฉัยว่า ผู้ถูกฟ้องคดีกำหนดวิธีการตรวจร่างกายเพื่อกระชับเวลา ให้ทันต่อการตรวจให้เสร็จในแต่ละวัน และการตรวจร่างกายเป็นไปเพื่อการตรวจสอบคุณสมบัติและลักษณะต้องห้ามของผู้ที่จะได้รับการบรรจุเข้ารับราชการเป็นข้าราชการตำรวจ แต่ผลเสียหายของผู้ฟ้องคดีได้รับความคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เมื่อวิธีการจัดการตรวจร่างกายเช่นนี้ไม่มีกฎหมาย ระเบียบ ข้อบังคับของทางราชการ หรือแบบแผนการปฏิบัติราชการให้กระทำได้ ประกอบกับพฤติการณ์แห่งการกระทำเห็นได้ว่าขาดความระมัดระวัง และขาดมาตรการป้องกันการละเมิดสิทธิมนุษยชนแก่ผู้เข้ารับการตรวจร่างกาย ในการปฏิบัติหน้าที่ของคณะกรรมการตรวจร่างกายฯ มีผลกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และสิทธิส่วนตัวของผู้ฟ้องคดีเกินความจำเป็น อันเป็นการกระทำที่ไม่ชอบด้วยมาตรา ๔ มาตรา ๒๖ และมาตรา ๒๙ วรรคหนึ่ง ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.๒๕๕๐ และเป็นการกระทำละเมิดต่อผู้ฟ้องคดีตามมาตรา ๔๒๐ แห่งประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ผู้ถูกฟ้องคดีซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐจึงต้องรับผิดชอบผู้ฟ้องคดีในผลแห่งละเมิดที่เจ้าหน้าที่ของตนได้กระทำในการปฏิบัติหน้าที่ตามมาตรา ๕ วรรคหนึ่ง แห่ง พรบ.ความรับผิดชอบทางละเมิดของเจ้าหน้าที่ พ.ศ. ๒๕๓๙ (คำพิพากษาศาลปกครองสูงสุดที่ อ.๑๑๑๓/๒๕๖๑)^๕

^๔ ป้ายโฆษณาบนหน้าต่างรถดับขบวนที่ ๒. [ออนไลน์] แหล่งที่มา <http://portal.rotfaithai.com/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&t=1718> [๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒].

^๕ ให้ “หญิง” ถอดเสื้อผ้ารอตรวจร่างกาย ...วิธีการที่มีผลกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์!! [ออนไลน์] แหล่งที่มา http://admincourt.go.th/admincourt/upload/webcms/Academic/Academic_080219_110100.pdf [๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒].

สองคดีนี้เป็นเพียงตัวอย่างของการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ซึ่งบางทีหน่วยงานของรัฐหรือเจ้าหน้าที่ ได้ดำเนินการขั้นตอนต่าง ๆ ตามความเคยชิน แต่อาจไม่ได้คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ซึ่งปัจจุบันนี้ได้มีการพัฒนาไปมาแล้ว ดังนั้นผู้มีอำนาจในการปกครองบริหาร ต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก

๖. สรุป

ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เป็นประเด็นสำคัญที่อยู่ในหลักสิทธิมนุษยชน โดยสมัชชาใหญ่แห่งสหประชาชาติซึ่งประกอบด้วยสมาชิกประเทศต่าง ๆ รวมทั้งประเทศไทยด้วย ได้ลงมติรับรองและประกาศใช้ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน เพื่อเป็นหลักการสำคัญในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนซึ่งประเทศต่าง ๆ ต้องเคารพต่อหลักการสิทธิมนุษยชนที่ได้ตราไว้ในปฏิญญานี้ ประเทศไทยก็ได้ให้ความสำคัญเช่นกัน โดยรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐ บัญญัติไว้ในมาตรา ๔ ว่าศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคลย่อมได้รับความคุ้มครองและยังมีมาตราอื่น ๆ อีกที่ได้กำหนดสิทธิขั้นพื้นฐานที่ประชาชนชาวไทยต้องได้รับความคุ้มครอง

ผู้มีอำนาจปกครองบริหารต้องให้ความสำคัญ การออกคำสั่งทางปกครองหรือการกระทำใด ๆ ต้องพึงระวังไม่ให้เกิดการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยอาจใช้หลักธรรมช่วยในการพิจารณาด้วย เช่นหลักธรรมอริยมรรค๘ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพื่อลดการเกิดปัญหาต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดตามมา ดังมีคดีปกครองที่เกี่ยวกับการละเมิดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ที่ได้ให้ไว้เป็นอุทธรณ์ คือ คดีคดีป้ายโฆษณาบนหน้าต่างรถบัสทิวทัศน์ และ การสอบเพื่อเข้าเป็นนักเรียนนายร้อยตำรวจ (หญิง) ต้องถอดเสื้อผ้าออกเพื่อตรวจร่างกาย

บรรณานุกรม

กรมองค์การระหว่างประเทศ กระทรวงการต่างประเทศ. คำแปลปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน.

กรกฎาคม ๒๕๕๑: ๑๘.

พรนภา คำสาสินธ์. สิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์. [ออนไลน์] แหล่งที่มา http://pornnapa101.blogspot.com/2012/07/blog-post_08.html [๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒].

ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๓๔ ตอนที่ ๔๐ ก. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๖๐.: ๖ เมษายน ๒๕๖๐: ๔.

ป้ายโฆษณาบนหน้าต่างรถบัสทิวทัศน์ 2.[ออนไลน์] แหล่งที่มา <http://portal.rotfaithai.com/modules.php?name=Forums&file=viewtopic&t=1718> [๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒].

ให้ “หญิง” ถอดเสื้อผ้าตรวจร่างกาย ...วิธีการที่มีผลกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์!!.[ออนไลน์] แหล่งที่มา http://admincourt.go.th/admincourt/upload/webcms/Academic/Academic_080219_110100.pdf [๑๔ มีนาคม ๒๕๖๒].

ภาคผนวก

บันทึกข้อความ

แผนกธวารบดิน
 สำนักงานอธิการบดี
 รับที่ ๑๗๑๒
 รับวันที่ ๑๑ ฐ.ค. ๒๒
 เวลา ๑๐.๕๕ น.
 มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ส่วนงาน สำนักงานคณะพุทธศาสตร์ โทรศัพท์ ๐๓๕-๒๔๘-๐๙๖ ภายใน ๘๐๙๖
 ที่ ศธ ๖๑๐๒/ MM วันที่ ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒
 เรื่อง ขอเสนออนุมัติลงนามในคำสั่งแต่งตั้ง

เรียน อธิการบดี

ด้วยคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้กำหนดจัดงานสัมมนา
 บทความทางวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ ในวันศุกร์ ที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ.
 ๒๕๖๒ ณ ห้องประชุมพุทธเมตตา สันติศึกษา ชั้น ๔ โซน D มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ตำบลลำไทร อำเภอนนทบุรี จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

เพื่อให้การจัดงานสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑ ดำเนินไป
 ด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายของมหาวิทยาลัย จึงขอเสนอลง
 นามในคำสั่งแต่งตั้ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ดังนี้

๑. แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความวิชาการระดับชาติ (Peer Review)
  ๒. แต่งตั้งคณะบรรณาธิการสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ
  ๓. แต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงานสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ
- รายละเอียดตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้

จึงเรียนมาเพื่อได้โปรดพิจารณาอนุมัติ

เรียน อธิการบดี

เพื่อพิจารณาอนุมัติ

เพื่อทราบ

(พระสุวรรณเมธาภรณ์)

รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
 ๑๑ ๒.๑.๖๒

(พระราชปริยัติมินิ, รศ.ดร.)

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

(พระราชปริยัติกวี)

อธิการบดี

๑๗ ๒.๑.๖๒

เรียน อธิการบดี

เห็นควรอนุมัติ

เพื่อโปรดทราบ

(พระชาจรเมธี)

รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร
 ๑๑ ๒.๑.๖๒

คำสั่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่ ๕๕๐/๒๕๖๒
เรื่อง แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer review)
ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๑
ภายใต้หัวข้อ “พระพุทธศาสนากับศาสนาในสังคมร่วมสมัย (Buddhism and Religion In
Contemporary Society)”

เพื่อให้การดำเนินการจัดประชุมบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ ภายใต้หัวข้อ เรื่อง “พระพุทธศาสนากับศาสนาในสังคมร่วมสมัย (Buddhism and Religion In Contemporary Society)” ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ และนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๗ (๑) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ และมติสภามหาวิทยาลัย จึงแต่งตั้งให้ผู้มีรายนามดังต่อไปนี้ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิกลั่นกรองบทความทางวิชาการ (Peer review) ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ประกอบด้วย -

๑. ผู้ทรงคุณวุฒิภายในมหาวิทยาลัย

สาขาพระพุทธศาสนาและสาขาศาสนาและปรัชญา

๑. พระราชปริยัติมุนี, รองศาสตราจารย์ ดร.
๒. พระครูสิริรัตนานวัตร, รองศาสตราจารย์ ดร.
๓. พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส, รองศาสตราจารย์ ดร.
๔. พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.
๕. พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.
๖. ศาสตราจารย์ ดร.สมภาร พรมทา
๗. ศาสตราจารย์ พิเศษ ร.ท.ดร.บรรจบ บรรณรุจิ
๘. ศาสตราจารย์ ดร.ภัทรพร สิริกาญจน
๙. รองศาสตราจารย์ ดร.สมิทธิพล เนตรนิมิตร
๑๐. รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์
๑๑. รองศาสตราจารย์ ดร.วันชัย พลเมืองดี
๑๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี
๑๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุเทพ พรมเลิศ
๑๔. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แสวง นิลนามะ

สาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๑. พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, รองศาสตราจารย์ ดร.
๒. ศาสตราจารย์ ดร.จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์
๓. ศาสตราจารย์ ดร.บุญทัน ดอกไธสง
๔. รองศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม
๕. รองศาสตราจารย์ ดร.โกนิษฐ์ ศรีทอง
๖. รองศาสตราจารย์ ดร.ชาติชาย พิทักษ์ธนาคม
๗. รองศาสตราจารย์ ดร.เอกฉันท จารุเมธีชน
๘. รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปุ

๒. ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกมหาวิทยาลัย

สาขาพระพุทธศาสนาและสาขาศาสนาและปรัชญา

๑. พระเมธาวิเชียรสร, รองศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๒. พระศรีวินยาภรณ์, ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๓. พระมหาสมวิมล ปุริสุตโตโม, ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๔. ศาสตราจารย์ ดร.เดือน คำดี	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๕. ศาสตราจารย์ ดร.วัชระ งามจิตรเจริญ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๖. รองศาสตราจารย์ ดร.สำเนียง เลื่อมใส	มหาวิทยาลัยศิลปากร
๗. รองศาสตราจารย์ ดร.สุวิญ รักสัตย์	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
๘. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรุฑม์ บุญศรีตัน	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๙. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มนตรี สิริโรจนานันท์	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๑๐. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน	มหาวิทยาลัยมหิดล
๑๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรโชติ เกิดแก้ว	มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
๑๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โกวิทย์ พิมพวง	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

สาขาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๑. ศาสตราจารย์ สุริชัย หวันแก้ว	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๒. ศาสตราจารย์ นายแพทย์วันชัย วัฒนศัพท์	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๓. รองศาสตราจารย์ ดร.นิยม รัฐอมฤต	สถาบันพระปกเกล้า
๔. รองศาสตราจารย์ ดร.พฤทธ์สรศักดิ์ สุทธิไชยเมธี	จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๕. รองศาสตราจารย์ ดร.ชัยยุทธ ชีโนกุล	สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
๖. รองศาสตราจารย์ ดร.วิชัย วงษ์ใหญ่	มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
๗. รองศาสตราจารย์ ดร.วริยา ชินวรรณโณ	มหาวิทยาลัยมหิดล
๘. รองศาสตราจารย์ ดร.โยธิน แสงวดี	มหาวิทยาลัยมหิดล
๙. รองศาสตราจารย์ ดร.สุกัญญา เอ็มอัมธรรม	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
๑๐. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประกาศิต สิทธิธิตกุล	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๑๑. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิจนา สุริยธรรม	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

- 3 -

๑๒. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรีย์พงศ์ โพธิ์ทองสุนันท์ มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ
 ๑๓. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปราโมทย์ ยอดแก้ว มหาวิทยาลัยสวนดุสิต
 ๑๔. ดร.สวัสดี อโนทัย มหาวิทยาลัยเซ็นจอน
 ๑๕. ดร.ปรมต วรรณบวร มหาวิทยาลัยรามคำแหง

ผู้ทรงคุณวุฒิต่างประเทศ

๑. Ven. Prof. Dr. Khammai Dhammasami United Kingdom
 ๒. Ven. Assoc.Prof. Dr. Sigambhirayan Thailand
 ๓. Ven. Assoc.Prof .Dr. Hansa Dhammahaso Thailand
 ๔. H.E. Jelen Janos Hungary
 ๕. Ven. Dr. Pategama Gnanarama Singapore
 ๖. Ven. Dr. Mahinda Degalle UK
 ๗. Ven. Bhikkhu U Nandisena United States of America
 ๘. Dr. Arun Kumar Yadav India
 ๙. Dr. Indra Narain Singh India
 ๑๐. Dr. Baidyanath labh India
 ๑๑. Dr. Adarasupally Nataraju India
 ๑๒. Dr. Saumya Kanti Biswaw India
 ๑๓. Prof. Dr. Ganga Bhushan India
 ๑๔. Prof. Sumana Ratnayaka Sri Lanka
 ๑๕. Prof. Padmasiri de Silva Australia
 ๑๖. Priyadarshini Mahara India
 ๑๗. Perna Bhardwaj India
 ๑๘. Thuktan Negi India

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

(พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.)

อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำสั่งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ที่ ๔๕๑/๒๕๖๒
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการ
โครงการสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑

เพื่อให้การจัดงานโครงการสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ และบรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายของมหาวิทยาลัย

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๒๗ (๑) และ (๒) แห่งพระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๔๐ จึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการ โครงการสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑ ประจำปีการศึกษา ๒๕๖๑ ประกอบด้วย

๑. พระราชปริยัติมุนี, รศ.ดร.	ประธานคณะกรรมการ
๒. พระเมธีวราภรณ์, ดร.	รองประธานคณะกรรมการ
๓. ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี	รองประธานคณะกรรมการ
๔. พระราชสิทธิมุนี วิ., ดร.	คณะกรรมการ
๕. พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.	คณะกรรมการ
๖. พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน, ดร.	คณะกรรมการ
๗. พระมหาหุตทอนา นรเชฏฐ์, ดร.	คณะกรรมการ
๘. พระมหาสุสันต์ สุขวฑฒโน, ดร.	คณะกรรมการ
๙. พระมหาจิรวัดน์ กนตวณโณ, ดร.	คณะกรรมการ
๑๐. พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, ผศ.ดร.	คณะกรรมการ
๑๑. พระมหาจรรยา กิตติปัญญา, ดร.	คณะกรรมการ
๑๒. พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.	คณะกรรมการ
๑๓. ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ	คณะกรรมการ
๑๔. ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ	คณะกรรมการ
๑๕. ผศ.สมควร นียมวงศ์	คณะกรรมการ
๑๖. ดร.คงสุชญ์ แหงทรัพย์	คณะกรรมการ
๑๗. ผศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ	คณะกรรมการ
๑๘. พระมหาศตวรรษ คมภิรมโย	คณะกรรมการ
๑๙. พระมหาไพศาล วิสาโล	คณะกรรมการ
๒๐. พระครูธรรมบาลพิจิตร ธมฺมวิจิโต, ดร.	คณะกรรมการ
๒๑. พระมหาสมเกียรติ กิตติญาโณ	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๒. พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร.	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๓. นายวิเชียร บัวสำลี	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๔. นายดวงดี ไอรูสุ	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๕. นางสาวปิณมา สิงห์คำคา	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๒๖. นางสาวกัญญ์วราพัชญ์ หอมชื่น	คณะกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

หน้า ๒

๒๗. นายธานินท์ เมียส

๒๘. นายไชยา เสนแสนยา

๒๙. นางสาวณิชา อมราภรณ์

๓๐. นายชัยประเสริฐ ชูทรัพย์

คณะบรรณธิการและผู้ช่วยเลขานุการ

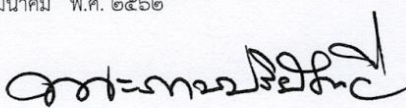
คณะบรรณธิการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะบรรณธิการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะบรรณธิการและผู้ช่วยเลขานุการ

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

(พระราชปริยัติกวี, ศ.ดร.)

อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประกาศคณะพุทธศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการและคณะทำงานการจัดงานสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ
คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑

ด้วยคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จะดำเนินงานจัดงานสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑ “พระพุทธศาสนากับศาสนาในสังคมร่วมสมัย” ในวันที่ ๒๙ มีนาคม พ.ศ.๒๕๖๒ ณ ห้องประชุมพุทธเมตตาสันติศึกษา ชั้น ๔ โชน D มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตำบลลำไทรอำเภอน้อยจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

(๑) เพื่อเป็นเวทีเผยแพร่บทความวิชาการของคณาจารย์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา

(๒) เพื่อส่งเสริมสนับสนุนการประกันคุณภาพการศึกษาของมหาวิทยาลัย

เพื่อให้การดำเนินเป็นไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายของมหาวิทยาลัยจึงประกาศผู้มีรายนามดังต่อไปนี้ เป็นคณะกรรมการจัดงาน “สัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑” ประกอบด้วย

๑. คณะกรรมการที่ปรึกษา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย	ที่ปรึกษา
คณบดีคณะครุศาสตร์	ที่ปรึกษา
คณบดีคณะสังคมศาสตร์	ที่ปรึกษา
คณบดีคณะมนุษยศาสตร์	ที่ปรึกษา

๒. คณะกรรมการอำนวยการ

พระราชปรีดิ์มณี, รศ.ดร.	ประธานกรรมการ
พระเมธีวรญาณ, ดร.	รองประธานกรรมการ
พระมหายุทธนา นรเชฎฐ์,ดร.	รองประธานกรรมการ
ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี	รองประธานกรรมการ
พระราชสิทธิมณี วิ., ดร.	กรรมการ
ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ	กรรมการ
ผศ.ดร.แสวง นิลนามะ	กรรมการ
ผศ.สมควร นียมวงศ์	กรรมการ
พระศรีรัตโนบล, ผศ.ดร.	กรรมการ
พระมหาสุรศักดิ์ ปัจจนตเสโน,ดร.	กรรมการ
พระมหาสุขสันต์ สุขขุฑโน, ดร.	กรรมการ
พระมหาจรรย์วัฒน์ กนตวณโณ,ดร.	กรรมการ

พระเจริญ วฑฒโน	กรรมการ
พระมหามงคลกานต์ ฐิตธมโม, ผศ.ดร.	กรรมการ
พระครูวินัยธรสมุทฺธ ถาวรธมโม, ผศ.ดร.	กรรมการ
พระมหาจรรุญ กิตติปัญญา, ดร.	กรรมการ
พระมหาขวัญชัย กิตติเมธี, ดร.	กรรมการ
พระมหานภดล ปุณฺณสุวฑฒโก, ดร.	กรรมการ
พระมหาบุญเกิด ปญญาปวฑฒณี, ดร.	กรรมการ
พระมหาถวิล กลยาณธมโม	กรรมการ
พระมหาสมเกียรติ กิตติญาโณ	กรรมการ
พระมหาศตนนท คมภีรเมโธ	กรรมการ
พระมหาไพศาล วิสาโล	กรรมการ
ผศ.ดร.อิทธิพล แก้วพิลา	กรรมการ
ดร.อิทธิเทพ ผาธา	กรรมการ
ผศ.ไกรวุฒิ มะโนรัตน์	กรรมการ
ผศ.สันติ เมืองแสง	กรรมการ
ผศ.ดร.กฤต ศรียะอาจ	กรรมการ
ผศ.คำพันธ์ วงศ์เสน่ห์	กรรมการ
อาจารย์ธีร์ พุ่มทับทิม	กรรมการ
รศ.ดร.สุดาร์ตน์ บรรเทากุล	กรรมการ
ผศ.พิพัฒน์ คงประเสริฐ	กรรมการ
ผศ.เฉลียว รอดเขียว	กรรมการ
ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร	กรรมการ
นายวิเชียร บัวสำลี	กรรมการ
นายดวงดี โอธูสู	กรรมการ
นางสาวปวีณา สิงห์คำคา	กรรมการ
นางสาวกัญญ์วราพัชญ์ หอมชื่น	กรรมการ
นายธานินท์ เมียส	กรรมการ
พระมหาอดิเดช สติวโร,ดร.	กรรมการและเลขานุการ
ดร.คงสฤษฏ์ แพงทรัพย์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
พระครูธรรมบาลพิจิตร ธมมวิจิตโต, ดร.	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายไชยา แสนแสนยา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวณัชชา อมราภรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่รับผิดชอบรับผิดชอบ

๑. กำหนดนโยบายและแนวทางการดำเนินงานอำนวยการ
๒. สนับสนุนช่วยเหลือการดำเนินงานตามความเหมาะสมพิจารณาให้ข้อเสนอแนะ
๓. แก้ไขปัญหาอุปสรรคของการดำเนินงานให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยติดตามผลการดำเนินงานของคณะกรรมการดำเนินงาน

๓. คณะกรรมการดำเนินงาน

ผศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี	ประธานกรรมการ
พระมหายุทธนา นรเชฏฺฐโธ, ดร.	รองประธานกรรมการ
ดร.คงฤกษ์ แพ่งทรัพย์	รองประธานกรรมการ
พระมหาสมเกียรติ กิตติญาโณ	รองประธานกรรมการ
พระมหาศตันท คมภีร์เมโธ	กรรมการ
พระมหาไพศาล วิสาโล	กรรมการ
นายวิเชียร บัวสำลี	กรรมการ
นายดวงดี โอธูสู	กรรมการ
นางสาวปิวิณา สิงห์คำคา	กรรมการ
นางสาวกัญญ์วราพัชญ์ หอมชื่น	กรรมการ
นายธานินท์ เมียส	กรรมการ
พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร.	กรรมการและเลขานุการ
พระครูธรรมบาลพิจิตร ธมฺมวิจิโต, ดร.	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายไชยา แสนแสนยา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวณัชชา อมราภรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่รับผิดชอบ

1. วางนโยบาย กำกับดูแล ให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการดำเนินงานสัมมนา ให้เป็นไปด้วยความเรียบร้อยมีประสิทธิภาพ เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของโครงการ

๓.๑ คณะกรรมการฝ่ายวิชาการและประเมินผล

พระมหาอดิเดชสติวโร, ดร.	ประธานกรรมการ
พระมหาสุสันต์สุขขุฑโน, ดร.	รองประธานกรรมการ
พระมหาบุญสุขสุทธิญาโณ, ผศ.	กรรมการ
พระณัฐกฤตสุขุฑโน	กรรมการ
ดร.ธรรณปพร หงษ์ทอง	กรรมการ
ดร.สุเมธ บุญเมธา	กรรมการ
ดร.วิชุดา พรายยงค์	กรรมการ
ดร.ชจิตา ศรีพุ่ม	กรรมการ
ดร.จวน คงแก้ว	กรรมการ
อาจารย์อนุสรา ดีไหว	กรรมการ
อาจารย์ปานิสร่า เขี่ยมุกดา	กรรมการ
อาจารย์นวพร คำเมือง	กรรมการ
พระมหาจุลพน สารทสี่	กรรมการ
พระมหาสมาน ธมฺมาชิโร	กรรมการ
พระสรพจน์ ปณฺญาธโร	กรรมการ
พระมหาธาเซนทร์ เขมาสโก	กรรมการ

นายเพชรวิรุฬห์ ทองประยูร	กรรมการ
นางสาววรรณทิพา สังข์สูตร	กรรมการ
นางธฤชิตา แก้วภราดัย	กรรมการ
นายว่างเปล้าเปล้า อนันตสุญญตา	กรรมการ
นางสาววิมลพรรณ หาญชนะ	กรรมการ
นางธนัชฐา ทรพรนันท์	กรรมการ
นางสาวนันทา ธงชัยสุริยา	กรรมการ
ดร.กรรณิการ์ ชาวเงิน	กรรมการและเลขานุการ
นางนภาพัทธ์ งามบุษบงโสภิน	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวณัชชา อมราภรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่รับผิดชอบ

๑. จัดทำเอกสารสัมมนาทางวิชาการ
๒. ติดต่อเจ้าของผลงานรับผิดชอบการดูแลการเสนองาน
๓. ประเมินผลการจัดสัมมนาเก็บข้อมูลการทำงาน
๔. สรุปประเมินผล จัดทำ Knowledge Management
๕. จัดทำรูปแบบบทความทางวิชาการ
๖. ประสานงานกับคณะทำงานฝ่ายอื่น ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

๓.๒ คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์

พระเมธีวราญาณ, ดร.	ประธานกรรมการ
พระมหาจรรย์วัฒน์ กนตวณฺโณ, ดร.	รองประธานกรรมการ
พระเจริญ วฑฒโน	กรรมการ
ผศ.ดร.อิทธิพล แก้วพิลา	กรรมการ
ดร.อิทธิเทพ ผาธา	กรรมการ
ผศ.ไกรวุฒิ มะโนรัตน์	กรรมการ
ผศ.สันติ เมืองแสง	กรรมการ
นายวิเชียร บัวสำลี	กรรมการ
นายดวงดี โอธูสู	กรรมการ
นางสาวปวีณา สิงห์คำคา	กรรมการ
นางสาวกัญญ์วราพัชญ์ หอมชื่น	กรรมการ
นายธานินท์ เมียส	กรรมการ
พระไพรัช พุทธิสาโร	กรรมการ
พระมหาภาคภูมิ ภัทฺธเมธี	กรรมการ
พระชวัลวิทย์ อัครธมโม	กรรมการ
พระสมพร ธम्मกาโม	กรรมการ
พระอธิการผอม อุกกวโส	กรรมการ
พระเกรียงไกร จานวฑฒโฒ	กรรมการ
พระมหาอัครเดช อัครเตโช	กรรมการ

Pra SophyPhav	กรรมการ
พระสุขสำราญ ปิยธมฺโม	กรรมการ
พระทัฬหา ขนฺติธมฺโม	กรรมการ
พระมหาสุรศักดิ์ ขนฺติธมฺโม	กรรมการ
พระมหากริธา กตปุณฺโญ	กรรมการ
พระมหาสิทธิธนนท์ สิทธิธมฺโม	กรรมการ
พระครูสมุหโยธิน มหาสโก	กรรมการ
นายคณัฐชัย ธนทวีพันธุ์กุล	กรรมการ
นายโสภณ เทียนศรี	กรรมการ
นายสมศักดิ์ แซ่ก๊วย	กรรมการ
พ.อ.วิบูลย์ พงศ์พันธุ์นันท	กรรมการ
นายชัยประเสริฐ ชูทรัพย์	กรรมการ
นายมานพ บุญชื่น	กรรมการ
นายเทวินทร์ เหลืองศักดิ์ดา	กรรมการ
นายฤชณะ ธาตาดินทร์	กรรมการ
นายวีรยุทธ จิรพนิช	กรรมการ
นายสุริยน เขตร์กรณ์	กรรมการ
นายเสฐียร ทั้งทองมะดัน	กรรมการ
น.ส.นิรมล พรหมเพ็ชร	กรรมการ
น.ส.ณัฐฐาพรรณ กรรภิรมย์พิชิตรา	กรรมการ
น.ส.สิริรัศมี สิงห์สนธิ	กรรมการ
น.ส.บุษบา ประดับศรี	กรรมการ
พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ดร.	กรรมการและเลขานุการ
พระมหาสมชาติ สุวิชาโน, ดร.	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวณัชชา อมราภรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่รับผิดชอบ

๑. ประชาสัมพันธ์การจัดสัมมนาบทความวิชาการระดับชาติ คณะพุทธศาสตร์ ครั้งที่ ๑
๒. ติดตั้งป้ายประชาสัมพันธ์ในสถานที่ที่เหมาะสม จัดทำข่าวการสัมมนาและเผยแพร่ผ่าน

ทุกช่องทาง

๓. ดำเนินการบันทึกภาพนิ่งและภาพเคลื่อนไหวทุกกิจกรรม
๔. พิมพ์ใบวุฒิบัตรให้กับผู้นำเสนอบทความ
๕. ประสานงานกับคณะทำงานฝ่ายอื่น ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

๓.๓ คณะกรรมการฝ่ายเหรียญก

พระมหาสมเกียรติ กิตติญาโณ	ประธานกรรมการ
พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฒโน, ดร.	รองประธานกรรมการ
พระมหาบุญเกิด ปญญาปวุฑฒี, ดร.	รองประธานกรรมการ
พระครูธรรมบาลพิจิตร ธมฺมวิจิโต, ดร.	กรรมการ

๓.๕ คณะกรรมการฝ่ายสถานที่

ผศ.ดร.สุเทพ พรหมเลิศ	ประธานกรรมการ
พระมหาศตวรรษ คมภีร์เมโธ	รองประธานกรรมการ
พระมหาไพศาล วิสาโล	รองประธานกรรมการ
พระครูธรรมบาลพิจิตร ธมฺมวิจิโต, ดร.	กรรมการ
นายวิเชียร บัวสำลี	กรรมการ
นายดวงดี โอธูสู	กรรมการ
นางสาวปวีณา สิงห์คำคา	กรรมการ
นางสาวกัญญ์วราพัชญ์ หอมชื่น	กรรมการ
นายธานินท์ เมียส	กรรมการ
นายชัยประเสริฐ ชูทรัพย์	กรรมการและเลขานุการ
นายเทวินทร์ เหล็งศักดิ์ดา	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่รับผิดชอบ

๑. ติดต่อสถานที่จัดงาน โดยให้มีรายละเอียด ห้องประชุม ห้องอาหาร
๒. รองรับกิจกรรมตามฝ่ายต่างๆ ตกแต่งสถานที่ จัดเตรียมอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง เช่น เครื่องเสียง Projector ไมโครโฟน
๓. ประสานงานกับคณะทำงานฝ่ายอื่น ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

๓.๖ คณะกรรมการฝ่ายสวัสดิการ

ผศ.สมควร นิยมวงศ์	ประธานกรรมการ
พระมหาสมเกียรติ กิตติญาโณ	รองประธานกรรมการ
ดร.เสนาะ ผดุงฉัตร	กรรมการ
ดร.จุฑามาศ วารีแสงทิพย์	กรรมการ
ดร.สุภาพรรณ เพิ่มพูล	กรรมการ
ดร.จุฑารัตน์ ทองอินจันทร์	กรรมการ
ดร.อุษกร งามชาติ	กรรมการ
ดร.ทิพกาญจน์ ประภารัตน์	กรรมการ
ดร.สุภามาศ โพธิ์ทอง	กรรมการ
คุณธรรมวลี ศรีเข้ม	กรรมการ
คุณอรศิริ คำวันสา	กรรมการ
นางสาวเพ็ญศรี ชันบุญ	กรรมการ
นางสาววัชวัลย์ ครุฑไชยันต์	กรรมการ
นางสาวฉวีราชา พิณีโรคากร	กรรมการ
พระครูธรรมบาลพิจิตร ธมฺมวิจิโต, ดร.	กรรมการ
นายวิเชียร บัวสำลี	กรรมการ
นายดวงดี โอธูสู	กรรมการ
นางสาวปวีณา สิงห์คำคา	กรรมการ

นางสาวกัญญ์วราพัชญ์ หอมชื่น	กรรมการ
นายธานินท์ เมียมส	กรรมการ
พระมหาศตนนท คมภีร์เมธ	กรรมการและเลขานุการ
พระมหาไพศาล วิสาโล	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายชัยประเสริฐ ชูทรัพย์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

มีหน้าที่รับผิดชอบ

- วางแผนดำเนินการจัดเตรียมอาหารว่างและเครื่องดื่ม
- จัดทำผังรายละเอียดให้ชัดเจนสำหรับพระสงฆ์ผู้บริหารระดับสูงวิทยาการแก่รับเชิญคณาจารย์
- ประสานงานกับคณะทำงานฝ่ายอื่น ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

๓.๗ คณะกรรมการฝ่ายกำกับกิจกรรมบนเวที

ดร.คงสุภัญญา แพงทรัพย์	ประธานกรรมการ
พระมหาสุขสันต์ สุขขุฒโน,ดร.	รองประธานกรรมการ
พระมหาอดิเดช สติวโร, ดร.	รองประธานกรรมการ
ดร.ธรรณปพร หงษ์ทอง	กรรมการ
ดร.สุเมธ บุญมะยา	กรรมการ
ดร.วิชุดา พรายยงค์	กรรมการ
นางธนัชฐา ทรรพนนทน	กรรมการ
นางสาววรรณทิพา สังขสูตร	กรรมการ
อาจารย์อนุสรรา ดีไหว้	กรรมการ
อาจารย์ปานิสรา เบี้ยมุกดา	กรรมการ
ดร.กรรณิการ์ ชาวเงิน	กรรมการ
นางนภาพัทธ์ งามบุษบงโสภิน	กรรมการ
นายไชยา เสนแสนยา	กรรมการและเลขานุการ
นางสาวณัชชา อมราภรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นายชัยประเสริฐ ชูทรัพย์	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

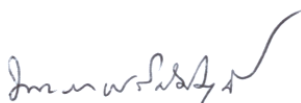
มีหน้าที่รับผิดชอบ

- ดำเนินการพิธีเปิดและปิดการประชุมจัดรูปแบบและลำดับของกิจกรรมบนเวที และนอกเวที
- จัดทำ VTR Presentation
- เตรียมคำกล่าวเปิด-ปิด
- จัดเตรียมความพร้อมของสถานที่
- จัดเตรียมการมอบรางวัล ของที่ระลึก
- ประสานงานกับคณะทำงานฝ่ายอื่น ปฏิบัติงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

ให้คณะกรรมการทำงานทุกฝ่ายดำเนินงานตามที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ทั้งนี้ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

ประกาศ ณ วันที่ ๑๙ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๖๒

(พระราชปรีดิมนี, รศ.ดร.)

คณบดีคณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย